دا کتاب له اصلاح انلاین څخه ډانلوډ شوی دی
www.EslahOnline.Net

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: سپيڅلی نبوي سيرت(الرحيق المختوم)

مؤلف:صفي الرحمن مبارکفوري

مترجم: سلطان محمود صلاح

کمپوز: د القلم کمپوز ځانګه

Download from: aghalibrary.com

بسم الله الرحمن الرحيم

ددې پښتو چاپ په اړه

نحمده و نستعينه ونستغفره و نعوذ بالله من شرور انفسنا و سيئات اعمالنا من يهده الله فلا مضل له و من يضلله فلا هادي و نشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريک له ، له الملک و له الحمد و هو علی کل شيئ قدير. اما بعد:

درونـد لوستونکی نيکمرغه دی چې د داسې يوه کتاب لوستلو ته يې اراده کړيده چې د مخلوقاتو د سردار او نبيانو (عليهم السلام) د امام حضرت محمد (صلی الله عليه وسلم) د مبارک ژوند په هکله د قدر وړ معلومات وړاندې کوي.

انسان د خپل فطرت په حکم تل د ګټې، خير، آرامۍ، نيکمرغۍ او بري په تکل کې وي، خو متاسفانه ډير کسان خپل دا هدف نه شي موندلی، د بري ساحل ته د رسيدو په تمه د سفر په پيل يا جريان کې د سمندر د وږونکو څپو ښکار شي، په تيارو سر او ډوب شي.

يوازې هغه څوک به اصلي هدف ته رسيږي، د سعادت او فلاح په درشل به پل ږدي چې د حضرت محمد (صلی الله عليه وسلم) اواره او سيده لاره ونيسي او تر وروستي منزله يې د همغه د هداياتو مطابق تعقيب کړي.

د کائناتو پروردګار راته څرګنده کړيده چې له اسلام نه پرته نورې ټولې لارې کږې، تياره او وروستی منزل يې بدمرغي او تباهي ده. قرآنکريم فرمايي: ((**ان الدين عند الله الاسلام**...)). د خدای په نزد غوره او مقبول دين اسلام دی.

که وغواړو د اسلام لنډ تعريف وکړو، نو ويلی شو: هغه دين چې حضرت محمد (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی له لوري راوړی، بيا يې پخپلو اقوالو،

Download from: aghalibrary.com

افعالو، اخلاقو اوصفاتو د عمل په ډگر کې ټکی په ټکی عملي کړی، د قرآن او سنت په بڼه کې یې د ځمکې اوسیدونکو ته په میرات پریښی تر څو تر قیامته د هر بنده په هر موقف مکان او مقام کې چې وي لاربښوونه وکړي.

نو که څوک نجات او بری، خیر او ښیگڼه غواړي، باید مسلمان شي، او که څوک غواړي ربښتونی مسلمان وي، نو باید د حضرت محمد (صلی الله علیه واله وصحبه وسلم) په سپیڅلي شریعت ایمان او عمل ولري.

د مطلوب ایمان او مقبول عمل لپاره دکائناتو د سردار حضرت محمد (صلی الله علیه واله و صحبه وسلم) په مبارک سنت او سیرت سیي پوهه درلودل ډیر ضروري او حتمي دي.

دا کتاب (سپیڅلی نبوي سیرت) چې د هند مشهور عالم الشیخ صفي الرحمن مبارکپوري (رحمه الله) په عربي ژبه د (الرحیق المختوم) په نوم لیکلی بیا یې اردو ته هم پخپله اړولی دی، د حضرت محمد (صلی الله علیه و آله وصحبه وسلم) د مبارک ژوند په مختلفو اړخونو د پوهیدو لپاره ډیره سوچه او غني چینه ده.

د خوښۍ ځای دی چې پښتو ژباړه یې د دوهم ځل لپاره پداسې حال کې چاپ ته سپارل کیږي چې د لومړي چاپ ډیرې غلطۍ پکې اصلاح شویدي. د لومړي ځل لپاره کتاب هغه وخت چاپ ته وسپارل شو چې زه د شهادت ورځپاڼې د مسئول مدیر په توگه پدې ونه توانیدم کتاب ته مراجعه وکړم، د تصحیح چارې یې هم نورو ورونو سرته رسولې وې نو څه داسې غلطۍ وې پکې چې باید تصحیح شوې وای.

دا دی د رحمان خدای په توفیق سره پدې بریالی شوم، کتاب ته له سره مراجعه وکړم او په نوې بڼه یې د سیرت قدرمنو مینه والو ته وړاندې کړم.ددې چاپ نوي شیان او زیاتونې دا دي:

- ټول کتاب له سره کمپوز شوی.
- تیرې طباعتې غلطۍ تصحیح شوې .
- د ځینو عباراتو ژباړه تجدید او سمه شوې.
- د احادیثو اصلي نصوص را نقل شوي.

له خدای تعالی نه سوال کوم دا عمل مې پخپل کرم سره قبول کړي، او همدا ارزښتمن اثر د لوستونکو د علمي تندې د خړوبولو او سم عمل وسیله او د آخرت توښه وگرځوي.له رحمان خدای نه د مغفرت او له لوستونکو نه د دعا په هیله. و صلی الله علی سیدنا محمد و علی آله واصحابه و من تبعهم باحسان الی یوم الدین. په احترام

Download from: aghalibrary.com

سلطان محمود صلاح
حیات آباد ـ پېښور
پنجشنبه ۱۳۲۸/۸/۱۰=۲۰۰۷/۱۱/۱م

د مترجم سریزه

الحمدلله، الحمدلله الذي أرسل رسوله بالهدى و دین الحق لیظهره علی الدین کله، و الصلاة و السلام علی سیدنا و مولانا محمد و علی آله و أصحابه أجمعین .

شکردی چې رحیم خدای یو ځل بیا د دې توفیق راکړ چې د حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سیرت له کتابونو نه یو بل کتاب په پښتو وژباړم او د اسلام په ګناه ځورول شوي افغان ولس ته یې نذرانه کړم .

دا یو واقعیت دی چې هیڅوک تر هغې پورې د ایمان دعوی نه شي کولی تر څو پورې یې چې د الله تعالی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) احکامو ته د اطاعت غاړه نه وي ایښی. مسلمان هغه دی چې اسلام یې د ژوند د قانون په حیث منلی او عملی کړی وي. اسلام هغه دین دی چې الله تعالی د خپلو بندګانو لپاره غوره او خوښ کړیدی. همدغه غوره دین الله تعالی د خپل افضل او وروستي پیغمبر حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پواسطه مونږ ته رالیږلی دی. حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی دین په پوره اخلاص او امانت سره لومړی پخپل ځان عملي کړی او بیایې امت ته رسولی دی. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک سیرت یعنی د هغه اقوال، افعال او اخلاق، د اسلامي مقدس دین مکمله او عملي نمونه ده. که څوک غواړي ریښتونی مسلمان وي باید د خپل ژوند په هره لویه او وړه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اطاعت او پیروي وکړي. الله تعالی فرمایي: ((**وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ...**)) (المائدة:۹۲) [**د الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اطاعت وکړئ.**]

د الله تعالی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اطاعت فرض دی. مسلمان باید د الله تعالی دا حکم په بشپړه توګه عملي کړي، خو دا باید له یاده ونه

Download from: aghalibrary.com

باسو چې د دې الهي حکم پوره تعمیل هغه وخت ممکن دی چې مسلمان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک سیرت خبر او پدې هکله پوره علم ولري، ځکه حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی رسول او داسې بنده وُ چې د اسلام له نیغې لارې نه یې د یوه ویښته په اندازه هم انحراف ندی کړی. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ژوند یا د اسلام عملي بڼه او شکل، له عائشې (رضي الله عنه) نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اخلاقو او ژوند په هکله پوښتنه وشوه هغې په ځواب کې وفرمایل: ((**کان خلقه القرآن**)) یعنې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اخلاق او عملي ژوند قرآن و،د هغه مبارک ژوند د قرآنکریم عملي نمونه او مثال و. نبوي سیرت د اسلامي دین عملي توضیح او بیان دی. سیرت مو د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له شخصیت نه خبروي، د قرآنکریم بشپړ او صحیح تفسیر راته بیانوي او د ژوند په ټولو برخو کې د هدایت داسې ډیوې راته بلوي چې که اقتدا پسې وکړو نو دنیوي او اخروي نیکمرغي به مو په برخه شي. الله تعالی فرمایي:

((لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)) (الاحزاب : ۲۱)

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شخصیت کې د تاسو لپاره ډیره نیکه نمونه ده.

په تاسف سره باید اعتراف وکړو چې زمونږ هیوادوال که څه هم له اسلام سره ډیره مضبوط تړاو لري، خو د سیرت د زده کړې او پوهې په اړه یې مطلوبه او لازمه توجه نده کړې. کیدای شي ډیرو افغانانو د سیرت کتابونه لوستلي او مطالعه کړي وي، خو ډیر کم به داسې وي چې د سیرت کتاب یې پدې نیت لوستی وي چې د خپل دین احکام ورنه زده کړي او څه چې لولي هغه پخپل ژوند کې پلی کړي، همدا وجه ده چې زه له درنو لوستونکو نه هیله کوم چې ددې کتاب له لوستلو نه مخکې پدې هکله خپ تصور تصحیح او برابر کړي. د دې کتاب او د سیرت د نورو موثقو کتابونو لوستلو ته پدې نیت ملا وتړي چې له همدې مبارک سیرت نه د خپل دین احکام زده کړي، همدا یې د لارې مشال وي اوپه مکمله توګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک قدم پل کیږدي. سیرت باید د نورو تاریخي کتابونو حیثیت ونلري، چې یوازې په تیرو واقعاتو د خبریدو او پوهیدو لپاره ویل کیږي، بلکه د سیرت لوستنې او زده کړې هدف باید خپل ژوند د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند په شان برابرول اوعیارول دي. مسلمانان مکلف دي د خپل رسول (صلی

Download from: aghalibrary.com

الله عليه و اله و صحبه و سلم) پيروي وکړي، الله تعالی امر کوي: ((قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمْ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ)).(آل عمران: ۳۱)

[ووايه اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! که چيرې تاسې له الله تعالی سره محبت کوئ نو زما (محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) متابعت وکړئ تر څو الله تعالی هم محبت درسره وکړي اوګناوې مو وبښي.]

دا هم يو واقعيت دی چې زمونږ په ټولنه کې د زياترو ناخوالو عوامل له اسلام نه بې خبري او ليرې والی دی . نو اې زما ځوريدليه وروره! ته که د ژوند په هره مرحله کې قرار لرې، او اجتماعي موقف دې که هرڅه وي کولی شې په همدې کتاب سره چې اوس ستا په لاس کې دی خپلې ډيرې ستونزې حل کړې، ځکه دا کتاب د هغه رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سيرت دی چې اطاعت يې د کاملې نيکمرغۍ او بشپړ برياليتوب ضامن دی. زه ځان نيکمرغه او بختور شميرم چې الله تعالی توفيق راکړ چې د صفي الرحمن مبارکپوري ((الرحيق المختوم)) نومی کتاب له عربي نه په پښتو وژباړم. دا ژباړه مې لومړی ځل په ۱۹۹۱ کال کې پيل کړې وه، خو د ژوندنيو ستونزو له امله ايله په ۲۰۰۲ کال کې بشپړ شوه، او دا ده اوس دالله تعالی په فضل سره دکتاب په بڼه کې ستاسې مخې ته قرار لري. په ژباړه کې مې تر ډيره حده له احتياط او دقت نه کار اخيستی د شعرونو په ترجمه کې مې د همدې کتاب له اردو نسخې نه استفاده کړې، خو بيا هم د اشتباهاتو امکان نه شم ردولی. دکتاب په کمپوز او تصحيح کې د خواجه محمد اسحق او سيد سليمان هاشمd مرستې دقدر وړ دي. الله تعالی دې ټولو ته لا زيات توفيق ورپه برخه کړي. و صلی الله تعالی علی سيدنا محمد وعلی آل سيدنا محمد و أصحابه و بارك وسلم عليهم أجمعين .

سلطان محمود صلاح

پېښور

۲۰۰۲/۱۰/۱۰

Download from: aghalibrary.com

د ا کتاب

الحمد لله رب العالمين، والصلاة و السلام علی عبده و رسوله محمد افضل الرسل و خاتم النبيين، و علی آله و صحبه و من اهتدی بهديه الی يوم الدين . و بعد

دا هغه کتاب دی چې د سيرت ليکنې د هغه نړيوالې سيالۍ لپاره مې ليکلی و چې د رابطة العالم الاسلامي له اړخه تنظيم شوې وه. د دې سيالۍ اعلان د نبوي سيرت له لومړي کنفرانس نه وروسته وشو، کوم چې د ۱۳۹۲ هـ قمري کال د ربيع الاول په مياشت کې د پاکستان د حکومت له خوا جوړ شوی و.

الله تعالی دې کتاب ته داسې مقبوليت او برې ليکلی و چې ما يې د ليکلو په مهال تمه نه درلوده، په سيالۍ کې يې لومړی مقام وګاټه، عامو او خاصو داسې خوښ کړ چې رشک (غبطة) ورباندې کيږي.

خبره داسې وه چې زه د رابطې له خوا د مسابقې په اعلان پخپل وخت خبر نه شوم، وروسته مې چې خبر واورېد، نو په سيالۍ کې د ګډون څه فکر مې ونکړ، بلکه پدې اړه مې وړانديز هم ونه مانه، خو تقدير پکې ورګډ کړم. رابطې د ليکنو د تسليمولو لپاره د ۱۳۹۷هـ ق کال د محرم مياشتې لومړۍ نېټه ټاکلې وه. د سيالۍ له اعلان نه تر دې نېټې پورې له تقريبا نهو مياشتو نه څو مياشتې له ما نه هسې ضايع شوې وې، او پاتې موده راته ددې ډول ليکنې لپاره کافي نه ښکاريده. خو چې اراده وکړه نو له الله سبحانه وتعالی نه مرسته وغوښته، متې مې بډ وهلې تر څو ليکنه بشپړه او پخپل وخت وليږل شوه.

هغه وخت نه يوازې دا چې وخت کم و، بلکه زه په نورو مصروفيتونو هم بوخت وم، د ليکنې لپاره کافي مصادر په لاس کې نه وو، او موجودو منابعو ته مراجعه هم ستونزمنه وه. زما هيله دا وه چې له ډېر دقت نه کار واخلم، زياتې او اضافي خبرې را نه وړم، او تر وسه د موضوع حق ادا کړم. د ليکنې په مهال مې څو داسې موضوع تر نظر تير شول چې خالي او ناکافي راته ښکاريدل او ددې وړ وو چې بايد بشپړ او زياتونه پکې وشي، خو هغه ددې کار د تر سره کولو جوګه نه وم، بس دومره مې کولی شوای چې په لاس کې موجود مواد تسويد او ترتيب کړم او بيا يې له مراجعې او تدقيق پرته کافي او نقل کړم.

نو په زړه کې مې دا پاتې شوه چې بايد هغه کمبود پوره شي، او د لازمو زياتونو هيله

Download from: aghalibrary.com

مې همداسې نیمه خوا وه ، ورځې او کلونه تیر شول، فرصت را نه لاړ. وروسته به مې په کتاب کې ګوتې وهلې، څه به مې مخکې او څه وروسته کول، ځنې عبارتونه به مې بدلول، څه به مې پکې زیاتول، او دا ټول که څه هغه څه ه وو کوم چې د لیکنې په مهال مې سترګې پرې لګیدلې وې ، خو بیا هم ګټور او مهم دي ان شاء الله . همدا راز اوس پدې بریالی شوم تر ډیره حده پخواني مصادر وګورم چې له امله یې د هغو نویو مراجعو له احتیاج نه خلاص شوم کومې چې د لیکنې په وخت کې مې مراجعه ورته کړې او حواله مې یې ورکړې وه، دا دی پدې چاپ کې دا هم ورزیاتوم.

دا تمه مې هم درلوده چې د کتاب په اړه علمي او ارزښتناک ملاحظات تر لاسه کړم، تر څو د موضوعات په اصلي محتوی کې ګټه ورنه واخلم، خو پدې برخه کې چې کوم ملحوظات را رسیدلي هغه یو هم د موضوعاتو تر جوهر او اصل پورې اړه نلري، ټول د جانبي امورو په هکله دي چې څه ګټه ورنه نشي کیدلی، بلکه ځنې ملاحظات خو بالکل غلط او دومره بې اساسه دي چې متخصصین خو څه کوې باید عام څیرونکي یې هم په خوله رانه وړي.

دا چاپ به چې زیاتونې او بدلونونه پکې شوي له مخکنیو چاپونو نه زیات ګټور او غوره وي ان شاء الله. او همدا اصلي اوقانوني چاپ دی . دا کتاب تر اوسه څو ځله د رابطې له خوا او څو ځله د مؤلف په اجازه د یو شمیر ورونو له خوا چاپ شویدی، خو په لس ګونو طبعې یې داسې دي چې د مؤلف له اجازې پرته په غیر قانوني توګه چاپ شوې ، خپروونکو د کتاب ښه شهرت ته کتلي او چاپ کړی یې دی، ځینو خو دومره جرات کړی چې د کتاب ټول حقوق یې هم دځان لپاره محفوظ بللي، الله تعالی دې هدایت ورته وکړي، او دا توفیق دې ورکړي چې د هغې ورځې له راتګ نه مخکې چې نه دوستي شته پکې او نه سوداګري، ټول حقوق پخپلو حقدارانو وسپاري.

و صلی الله علی خیر خلقه محمد و علی آله و صحبه و بارک وسلم.

١٨ ربیع الاول ١٤١٥هـ ق
٢٢ اګست ١٩٩٤م
صفي الرحمن مبارکپوري
الجامعة الاسلامیة ، المدینة المنورة

د ښاغلي دکتور عبد الله عمر نصيف خبرې

الحمد لله الذي بتعمته تتم الصالحات، و اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريک له، و اشهد ان محمدا عبده و رسوله و صفيه و خليله، ادى الرسالة و بلغ الامانة و نصح الامة و ترکها على المحجة البيضاء ليلها کنهارها، صلى الله عليه و على آله و صحبه اجمعين، و رضي الله عن کل من تبع سنته و عمل بها الى يوم الدين، و عنا معهم بعفوک و رضاک يا ارحم الراحمين. اما بعد:

[ټولې ستاينې هغه الله لره دي چې په نعمت سره يې نيکۍ سرته رسيږي، شاهدي وايم چې له الله پرته بل د عبادت وړ معبود نشته، الله يوازې دی، شريک نلري، او شاهدي وايم چې محمد يې بنده او رسول، او غوره او خليل دی. محمد (صلی الله عليه وسلم) خپل رسالت ادا کړی، امانت يې رسولی، امت ته يې نصيحت کړی، او پداسې سپين غولي يې پريښی چې شپه يې له ورځ داسې رڼا ده، د الله درود دې وي پر محمد (صلی الله عليه وسلم) آل او اصحابو يې. الله دې راضي وي له هغه نه چې تر قيامته دهغه د سنت پيروي کوي او عمل ورباندې کوي. اې ارحم الراحمين خدايه! مونږ هم له خپلې عفوې او رضا نه برخمن کړه.]

سپيڅلی نبوي سنت هغه ذخيره او توښه ده چې تر قيامته به پاتې وي، خلک به يې په هکله خبرو او ليکنو کې سيالۍ او مسابقې کوي، د موضوعاتو په اړه يې د خبرو، کتابونو او ليکنو لړۍ د رسول (صلی الله عليه وسلم) له بعثت نه پيل شوې او تر هغې به دوام لري تر څو قيامت قايم شي. دا سنت هغه مشال دی چې د ژوند تر پايه د مسلمانانو لپاره لاره روښانه ساتي، د سلوکياتو، افعالو، اقوالو، له خدای سره اړيکو، له کورنۍ، خپلوانو، ورونو، امت او ټول بشريت سره د اړيکو په برخه کې عملي قدوه او نمونه ورته وړاندې کوي.

الله تعالی فرمايلي: {لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللهَ كَثِيراً} [الأحزاب: ۲۱].[يقينا د تاسو هر هغه چا لپاره په رسول الله كې ډېره غوره اسوه ده، چې د الله او آخرت هيله لري او الله ډېر يادوي.]

له حضرت عائشة (رضوان الله عليها) نه چې د رسول (صلی الله عليه وآله وسلم) د اخلاقو په هکله پوښتنه وشوه ، نو ويې فرمايل: (كان خلقه القرآن. قرآن يې اخلاق و.

پدې کې شک نشته څوک چې برى او نجات غواړي، نو په ټولو دنيوي او اخروي چارو کې به د الهي منهج پيروي کوي او د رسول (صلی الله عليه وسلم) په قدمونو به پل ږدي، نبوي سيرت به د خپل فکر او تدبر اساس گرځوي او پدې ايمان پيدا کوي چې دا الهي منهج چې رسول (صلی الله عليه وسلم) د ژوند په ټولو برخو کې په عملي توگه پلی کړی، هغه خزانه ده چې د هر چا لپاره د هدايت ضمانت کوي،پدې کې د مشرانو،کشرانو، قومندانانو، افرادو، حاکمانو، محکومينو، وعظ کوونکو، وعظ اوريدونکواو مجاهدينو ټولو لپاره لارښوونې او هدايت شته. د ژوندانه په هر ډگر کې بشپړې لارښوونې لري، په سياست، حکومت، اقتصاد، اجتماع، انساني اړيکو، اخلاقو او نړيوالو اړيکو کې د هدايت اوچت ځلی او نيکه قدوه ده.

مسلمانان چې لدې سيده لارې او الهي منهج نه د ليرې والي او انحراف له امله د جهالت او وروسته والي په کنده کې لويدلي، بايد بيرته خپلې اصلي لارې ته راوگرځي، سپيڅلي نبوي سيرت ته مخه کړي، په تعليمي نصاب کې يې شامل کړي.

او پدې پوه شي چې دا سيرت تش تاريخ او فکري تسکين نه دی ، بلکه دا الله تعالی ته د عودت او رسيدو لار ده. پدې سره انسانان اصلاح کيږي، دا د خلکو د نجات او بري لار ده، او دا د الله تعالی د کتاب عملي ترجمه، تصوير او تمثيل دی، او دا هغه نظام دی چې په تطبيق سره يې مسلمان او مؤمن د ژوند په ټولو چارو کې د الهي شريعت تابع او خاضع گرځوي.

دا کتاب [الرحيق المختوم] د مؤلف محترم الشيخ صفي الرحمن المباركفوري له خوا يوه غوره او د ستاينې وړ هڅه ده. محترم مؤلف د رابطة العالم الاسلامي غوښتنې ته په ځواب سره د نبوي سيرت په هغه مسابقه کې گډون وکړ، کومه چې په ۱۳۹۲هـ ق کال کې د همدې ادارې له خوا تنظيم شوې وه. او لکه چې د کتاب د لومړي چاپ په

مقدمه کې د رابطې پخواني عمومي سکرتر محترم الشیخ محمد علي الحرکان (رحمه الله، و جزاه الله عنا خیر الجزاء) ویلي دغه کتاب په همغه مسابقه کې لومړی مقام وګاټه.

خلکو ډیر خوښ کړ، زیاتې ستاینې یې وشوې، د لومړي چاپ ټولې نسخې خلاصې شوې، له ما نه یې وغوښتل د دریم چاپ لپاره څه ولیکم، چې دادی دا لنډه مقدمه مې ولیکله، له الله عزوجل نه سوال کوم چې دا عمل د خپل ذات لپاره خاص کړي، مسلمانانو ته یې د ګټې، خیر او غوره بدلون وسیله وګرځوي ، او امت ته بیرته هغه له لاسه وتلی برم او د بشریت د مشرتابه مقام ورکړي، تر څو امت ددې الهي قول عملي مصداق شي چې فرمايي: {كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ} [آل عمران: ١١٠]. [تاسو هغه غوره امت یاست چې د خلکو لپاره پیدا شوي یئ، په نیکۍ امر او له بدۍ نه نهی کوئ، او په الله ایمان لرئ.]

و صلی الله علی المبعوث رحمة للعالمین، رسول الهدی و مرشد الانسانیة الی طریق النجاة والفلاح، و علی آله و صحبه و سلم. والحمد لله رب العالمین.

دکتور عبدالله عمر نصیف
د رابطة العالم الاسلامي عمومي سکرتر (پخوانی)
د سعودي عربستان د مجلس الشوری د رئیس مرستیال

د محترم الشيخ محمد بن علي الحركان خبرې

الحمد لله رب العالمين، خالق السموات و الارض، و جاعل الظلمات و النور، و صلى الله على سيدنا محمد خاتم الانبياء والرسل اجمعين، بشر و انذر و وعد و اوعد، انقذ الله به البشر من الضلالة، و هدى الناس الى صراط مستقيم، صراط الله الذي له ما في السموات و ما في الارض الا الى الله تصير الامور. و بعد:

[ټولې ستاينې هغه الله لره دي چې د عالميانو پروردګار دی. د آسمانونو او ځمکې، تيارو او رڼا پيدا کونکی دی، د الله تعالی درود دې وي زمونږ پر سردار د ټولو نبيانو او رسولا پر خاتم محمد باندې، هغه چې زيری راوړونکی او ويرونکی و، وعده کونکی او ګواښونکی، الله تعالی په همده سره بشريت له ګمراهۍ نه وژغوره او د همده په واسطه يې خلک نيغې لارې ته هدايت کړل، د هغه الله لارې ته چې د آسمانونو او ځمکې واکمني له همده سره ده، ياده دې وي چې هر څه د الله لوري ته ورتلونکي دي.]

الله سبحانه و تعالی چې خپل رسول ته د شفاعت حق او لوړه درجه ورکړه، مسلمانانو ته له ده سره د محبت امر او هدايت وکړ، او د ده پيروي يې د الهي محبت نښه وبلله، الله تعالی فرمايي:

{قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ}[آل عمران: ۳۱].

[ورته ووايه که چيرې له الله سره محبت لرئ ، نو زما (محمد) پيروي وکړئ ، الله به له تاسو سره محبت وکړي او ګناوې مو دربښي.]

همدا هغه اسباب دي چې له امله يې زړونه له رسول (صلی الله عليه وسلم) د محبت هيله من کيږي، او د هغه په لټه پسې په حرکت راځي چې رسول (صلی الله عليه وسلم) ته د وصول او رسيدو سبب کيږي. د اسلام له لمر څرک نه را پديخوا مسلمانان د رسول اکرم (صلی الله عليه وسلم) د محاسنو په بيان او سپيڅلي سيرت په خوړولو کې

سیالي او مسابقې کوي. د رسول (صلی الله علیه وسلم) اقوال، افعال او لوړ اخلاق د هغه سیرت دی، ام المؤمنین حضرت عائشة (رضي الله عنها) یې د اخلاقو په هکله وایي: (**کان خلقه القرآن**). قرآن دمحمد (صلی الله علیه وسلم) اخلاق و. او معلومه ده چې قرآن خو د الله کتاب او بشپړ کلمات دي، او څوک چې پدې لوړ مقام کې قرار ونیسي په رښتیا چې هغه له ټولو خلکو نه غوره، اکمل، او له ټولو نه د زیات محبت حقدار دی.

له رسول (صلی الله علیه وسلم) سره د همدې مسلسل او دوامدار محبت له امله وه چې په ۱۳۹۲هـ .ق کال کې د پاکستان له خوا د سپیڅلي نبوي سیرت لومړنی اسلامي کنفرانس جوړ شو، او همدلته وه چې رابطة العالم الاسلامي د سیرت په هکله دمسابقې اعلان وکړ او ژمنه یې وکړه چې پدې برخه کې لیکل شویو لومړنیو پنځو کتابونو یا څیړنو ته به د یو سل او پنځوس زره سعودي ریالونو په اندازه جایزه ورکوي. خو د کتاب یا څیړنې لپاره یې دا شروط وټاکل:

۱. بحث یا لیکنه باید بشپړه وي، او تاریخي پیښې پکې د واقع کیدو د نیټې په اساس ترتیب شوې وي.
۲. څیړنه باید په زړه پورې وي او مخکې نه وي خپره شوې.
۳. څیړونکی باید ټول هغه مخطوطات او علمي مصادر ذکر کړي، کوم چې په لیکنه کې یې استفاده وره کړې وي.
۴. لیکونکی باید خپل بشپړ ژوند لیک ولیکي، تعلیمي سویه وښیي او که تالیفات ولري نومونه یې واخلي.
۵. لیکنه دې په ښه او واضح خط ولیکل شي، که ټیپ شي غوره به وي.
۶. لیکنې په عربي ژبه او یا نورو ژوندیو ژبو د منلو وړ دي.
۷. د بحث د منلو نیټه د ۱۳۹۲ هـ کال د ربیع الثاني له لومړۍ نیټې نه پیل او ۱۳۹۷هـ.ق دمحرم په لومړۍ پای ته رسیږي.
۸. لیکنې په بنده لفافه کې په مکه کې د رابطة العالم الاسلامي عمومي سکرتریت ته سپارل کیږي، او د ادارې له خوا ځانګړې مسلسله شماره ورکول کیږي.
۹. بحثونه به پدې برخه کې له لویو علماوو نه جوړه شوې کمیټه ګوري.

دې اعلان هغه علماء مسابقې ته وهڅول چې الله تعالی د خپل رسول (صلی الله علیه وسلم) محبت ور په برخه کړیدی. د رابطې دفتر تیاري ونیوله چې په عربي، انګلیسي، اردو او یا

کومه بله ژبه لیکل شوې لیکنې به مني.
ورونو خپل بحثونه ولیکل او مونږ یو سل یو اویا بحثونه راورسیدل، لدې جملې نه۸۴ بحثونه په عربي ، ۲۴ په اردو، ۲۱ په انګلیسي، یو په هوساوي او یو په فرانسوي ژبه لیکل شوی و.
رابطې د لویو علماوو کمیټه جوړه کړه تر څو دا بحثونه او لیکنې وګوري، او په درجه یې برابرې کړي. هغه لیکنې او بحثونه چې د جائزې وړ وبلل شول پدې ترتیب دي:

۱. د لومړۍ جائزې ګټونکی د هند له الجامعة السلفية نه الشيخ صفي الرحمن المباركفوري وپیژندل شو او د جائزې اندازه یې پنځوس زره ریاله وه.
۲. دوهمه جائزه د د دکتور ماجد علي خان چې د هند د نوي ډیلي له الجامعة الملية نه دی، په برخه ورسیده او اندازه یې څلویښت زره ریاله کیږي.
۳. دریمه جائزه په پاکستان د الجامعة الاسلامية رئیس دکتور نصیر احمد ناصر وګټله او دا دیرش زره ریاله وه.
۴. څلورمه جائزه د مصر استاذ حامد محمود محمد منصور لیمود و ګټله او د هغې اندازه شل زره ریاله وه.
۵. پنځمه جائزه د سعودي عربستان د مدینې منورې استاذ عبد السلام هاشم تر لاسه کړه او هغه لس زره ریاله وه.

د بریالیو پنځو خېړونکو نومونه د رابطې له خوا په هغه اسلامي کنفرانس کې اعلان شول چې د ۱۳۹۸هـ.ق په شعبان میاشت کې د پاکستان په کراچۍ ښار کې جوړ شوی و. همدا راز د بریالیو نومونه په ټولو اخبارونو کې هم خپاره شول.
په همدې مناسبت د رابطې عمومي سکرتریت پخپل دفتر مکه مکرمه کې د مکې د امارت د وکیل شهزاده سعود بن عبد المحسن بن عبد العزيز تر لارښوونې او اشراف لاندې یوه لویه غونډه را وبلله. او همدلته د۱۳۹۹کال د ربیع الاول په دوولسمه نیټه د هفتې په سهار شهزاده سعود د مکې مکرمې د امیر شهزاده فواز بن عبد العزيز په استازیتوب جائزې ګټونکو ته وسپارلې.
په همدې غونډه کې رابطې اعلان وکړ چې دا بریالي بحثونه به چاپوي او په څو ژبو به یې خپروي، د همدې ژمنې په اساس دا دی د چاپ لړۍ د همغه بحثونو د سر په ګل سره پیلوو. دا د هند د سلفیه جامعې د شیخ صفي الرحمن مبارکفوري بحث دی، څکه همده لومړی مقام ګټلی و. ورپسې نورې لیکنې او بحثونه په خپل ترتیب سره چاپ ته سپارو. له

الله تعالی نه سوال کوو چې زمونږ ټولو اعمال خالص دځان لپاره قبول کړي، انه نعم المولی و نعم النصير.

و صلی الله علی سيدنا محمد و علی آله و صحبه وسلم.

محمد بن علي الحرکان

د رابطة العالم الاسلامي عمومي سکرتر

د مؤلف خبرې

الحمد لله الذي أرسل رسوله بالهدي ودين الحق ليظهره على الدين كله، فجعله شاهدًا ومبشرًا ونذيرًا، وداعيًا إلى الله بإذنه وسراجًا منيرًا، وجعل فيه أسوة حسنة لمن كان يرجو الله واليوم الآخر وذكر الله كثيرًا. اللهم صل وسلم وبارك عليه وعلى آله وصحبه ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين، وفجّر لهم ينابيع الرحمة والرضوان تفجيرا.

وبعد:

[ټوله ثنا هغه الله لره ده چې خپل رسول يې له هدايت او حق دين سره رالیږلی، تر څو پر ټولو اديانو برلاسي ورکړي، نو هغه يې شاهد، زيری ورکونکی او ويرونکی، د خدای په امر د خدای لوري ته بلونکی او روښانونکی چراغ ګرځولی، او د هغو کسانو لپاره يې نیکه قدوه ګرځولی کوم چې الله ډېر يادوي او په الله او آخرت پورې زړونه تړي. يا خدايه! پر رسول(صلی الله عليه وسلم) درود، سلام او برکت وکړه، په آل، اصحابو او دقيامت تر ورځې پيروانو يې هم همدا پيرزوينه وکړه، د رحمت او رضا چينې ورته را وخوټوه.]

د رخې (غبطې) او خوښۍ ځای دی چې رابطة العالم الاسلامي په پاکستان کې د سپيڅلي نبوي سيرت د کنفرانس په پای يعنې د ۱۳۹۲هـ کال د ربيع الاول په مياشت کې د سيرت په اړه د ليکنې او څېړنې نړيواله مسابقه اعلان کړه، تر څو په سپيڅلي سيرت کې تر ټولو غوره بحث وليکل شي، او تر څو ليکونکي تشويق او وهڅول شي او خپلې فکري هڅې ترتيب او تنظيم کړي. زه فکر کوم چې دا ډېر ارزښتناک کار دی. ځکه که څير شو نبوي سيرت ـ على صاحبها مايستحق من الصلاة والسلام ـ هغه يوازينې منبع او چينه ده چې د اسلامي ټولنې ژوند او بشريت نیکمرغي ورپورې تړلې ده.

زما نیکمرغي ده چې پدې مبارکه مسابقه کې پخپلې لیکنې سره ونډه اخلم، خو چیرته زه او چیرته دا مقام چې د سید المرسلین، سید الاولین والاخرین په ژوند رڼا واچوم. زه هغه څوک یم چې ټوله نیمکرغي او نجات مې پدې کې وینم چې د هغه له نور نه رڼا واخلم تر څو په تیارو کې ورک او هلاک نه شم، او زه هغه عاجز یم چې په ژوند یې له امت نه یم ، مرم به او امتي به یې وم، او دهمده په شفاعت سره به مې الله تعالی ګناوې راته ښښي.

پدې کتاب کې زما اسلوب هسې دی چې د رابطې د شروطو له پوره کولو سره سره مې پوره اعتدال مراعات کړی، له سترې کونکي اوږدوالي او مخل یا ناقصونکي لنډوالي نه مې ځان ساتلی. ځینې موضوعات مې داسې مخې ته راغلي چې په هکله یې د مصادرو تر منځ داسې اختلاف وجود درلود چې جمع او توفیق یې ممکن نه و، پداسې حالت کې مې له ترجیح نه کار اخیستی او هغه څه مې په کتاب کې لیکلي چې له څیړنې، تدقیق او نقد نه وروسته راجح او قوي راته ښکاره شویدي، خو د ترجیح دلایل او وجوهات مې له اوږدوالي نه د ویرې له امله نه دي ذکر کړي.

د روایاتو د منلو او ردولو په اړه مې د محققو امامانو له لیکنو نه استفاده کړیده، او د صحیح، حسن او ضعیف په پیژندلو کې مې د دوی پر حکم او فیصلو باور او تکیه کړیده، ځکه وخت د نور تدقیق او بحث اجازه نه راکوله.

په ځینو ځایونو او موضوعاتو کې مې یو شمیر دلایلو او د ترجیح وجوهاتو ته اشاره کړیده، او دا په هغه ځای کې چې ویریدلی یم لوستونکي حیران نه شي، عجیبه ورته ښکاره نه شي، او یا په هغه موضوع او ځای کې چې لیدلي مې دي لومړنیو او وروستنیو ټولو هسې خبره کړیده او په داسې څه یې اتفاق کړی چې صحیح نه دی. والله ولي التوفیق.

اللهم قدر لي الخیر في الدنیا والآخرة انک انت الغفور الودود، ذو العرش المجید.

صفي الرحمن المبارکفوري

بنارس۔ هند

دعربو موقعيت اوقومونه

نبوي پاک سيرت په حقيقت کې له هغه رسالت (پيغام) نه عبارت دی کوم چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بشري ټولنې ته راوړی، او په هغه سره يې خلک له تيارو نه رڼا او د بندګانو له عبادت نه ديوه الله (جل جلاله) عبادت ته رابللي دي.
د دې سپيڅلي سيرت رينښتونې اوحقيقي څيره تر هغې پورې په سيي توګه نه شي څرګنديدی ترڅو د دې رسالت نبنې او آثار له هغه نه مخکنيو شيانو او حالاتو سره نه وي پرتله شوي، نو له همدې کبله مونږ د کتاب په لومړنې فصل کې له عربي قومونو له اسلام نه وړاندې د هغوی له تطور او بدلون، او له هغې وضعې او حالاتو نه خبرې کوو په کومه کې چې محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف شوی و.

د عربو موقعيت

العرب په لغت کې دښتو، ډاګونو او هغه وچو ځمکو ته ويل کيږي چې نه پکې اوبه وي او نه بوټي. عربي جزيره او د دې سيمې اوسيدونکي له ډيرې پخوا زمانې راهيسې پدې نامه ياديږي. د دې جزيرې لويديځ ته سره بحيره او د سينا ټاپوزمه، ختيځ ته خليج او د عراق جنوبي زياتره برخې، جنوب ته عربي بحيره چې له بحرالهند نه امتداد مومي، او شمال ته يې شام اوعراق (که څه هم هلته د پولو په هکله اختلاف وجود لري) پروت دی. مساحت يې د يو مليون متر مربع او يو ميليون او درې سوه زره ميله مربع تر منځ اټکل شويدی. داجزيره د طبيعي جغرافيايي موقعيت له پلوه ډيره ارزښتناکه ده. چارچاپيره ئې داسې پراخه او ارتې دښتې او ريګستانونه دي چې دې جزيرې ته يې د يوې داسې پخې کلا بڼه ورکړيده چې پردي ورباندې په آسانۍ سره تسلط او قبضه نشي لګولی، او همدا وجه ده چې ددې سيمې خلک له ډيرې پخوا زمانې راهيسې پخپلو ژوندونو او کارونو کې آزاد او خود مختاره دي. که دا دښتې او ريګستانو نه نه وای نو بيا د عربو له وسه نه وه پوره چې د خپلو پولو نه اخوا پرتو دوو لويو امپراطوريو حملې او يرغلونه په شا وتمبوي او يا د هغوی له تسلط نه آزاد پاتې شي.
له بله پلوه دا جزيره د نړۍ د مشهورو وچو په مينځ کې پرته ده او له هغو ټولو سره د

وچې او اوبو له لارې تړل شویده، پدې معنی چې په شمال کې له افریقا، شمال ختیځ کې له اروپا، او لویدیځ کې له عجمو، منځني او نژدې ختیځ او همداسې له هند او چین سره لاره لري. همدا راز د اوبو له لارې له دې ټولو وچو نه کښتۍ او بحري جهازونه سیخ سیده د دې جزیرې بندرګاه ته راتلی شي.
او د همدې جغرافیایي موقعیت له برکته د عربي جزیرې شمالي او جنوبي برخو په تیره زمانه کې د مختلفو ولسونو لپاره د ورکړې راکړې (تجارت) فرهنګ، دیانت، هنر، فن او علم د یوه لوی مرکز حیثیت درلود.

عربي قومونه

تاریخ پوهانو عربي قومونه د عربو د اصل او نسل په اساس په دریو برخو ویشلي دی:

۱ ـ (البائدة) **له مینځه تللي عربان:** دا هغه پخواني عربان دي چې په هکله یې پوره تاریخي معلومات په لاس ندي راغلي، او دا لکه د عاد، ثمود، طَسْم، جَدِیس، عِمْلاق، أُمَیْم، جُرْهُم، حَضُور، وَبَـــار، عَبِیل، جاسم، حَضْرَمَوت او نور قومونه.

۲ ـ عاربة **عربان:** دوی د یَشْجُب بن یَعْرُب بن قَحْطان اولاده ده، او قحطاني عربان ورته ویل کیږي.

۳ ـ **مستعرب عربان:** دوی د اسماعیل (علیه السلام) اولاده ده او عدناني عربان بلل کیږي.

د عاربة **عربانو (قحطان پښه)** اصلي ځای یمن دی. **د سبأ بن یشجب بن یعرب بن قحطان** له اولادې نه زیاتې قبیلې لري، **خو دوې قبیلې یې حِمْیَر بن سبأ، اوکَهْلان بن سبأ ډیرې مشهورې دي، او نورې** یوولس یې دومره شهرت **نلري.** او دغه عربان د **سبأ له اولادې نه پرته نورې قبیلې نلري.**

<u>الف:</u> حِمْیَر بن سبأ، چې مشهورې کورنۍ یې :

۱ ـ قُضَاعة: او له هغې نه بَهْراء، بَلِيٌّ، القَیْن، کَلْب، عُذْرَة او وَبَرَة منځته راغلې.

۲ ــ السَّكاسك: دا د بنو زید بن وائلة بن حمیر کورنۍ ده، او دَ زید لقب سکاسک و. او دوی د کِنْدة له سکاسک نه بیل قوم دی.

۳ ــ زیـــد الجمهـــور: او پښې يې حمیر الأصغر، سبأ الأصغر، حضور، او ذو أصبح دي.

ب: كَهْلان بن سبأ، مشهورې کورنۍ یې دا دي:

هَمْدان، أَلْهَان، الأشْعَر، طيئ، او مَذْحِج [له مذحج نه: عَنْس او النَّخْع]، او لَخْم [له لخم نه: كندة، او له كندة نه : بنو معاوية، السَّكُون او السكاسك]، او جُذَام، عاملة، خَوْلان، مَعَافِر، او أنمار [او له أنمار نه: خَثْعَم، بَجِيلَة، او له بجيلة نه: أحْمَس] او الأزْد، [او له الأزد نه: الأوس، الخزرج، خُزَاعة او د جَفْنَة اولاده چي د شام پاچایان وو او آل غسان شهرت لري].

د کهلان کورنۍ پخوا له یمن نه وتلې او د جزیرې په مختلفو برخو کې خورې شویدي زیاتره یې له عرم سیلاب نه مخکې هغه وخت له یمن نه ووتلې کله چې رومیانو مصر او شام ونیول او د یمن په تجارتي بحري لارو یې هم قبضه ولګوله، د وچې لارې یې هم ګډې وډې کړې. ددې تر څنګ د کهلان او حمیر کورنیو خپل مینځي جګړې او مقابلې هم د دې سبب شوې چې کهلان وطن پرېږدي او د حمیر قبیله پخپل ځای پاتې شي.

د کهلان قبیلې مهاجرین په څلورو برخو ویشلی شو:

۱ - ازد – دوی د خپل مشر عمران بن عمرو مزیقباء په امر خپل وطن پرېښود، لومړی په یمن کې د ننه له یوه ځای نه بل ته تلل، راتلل، د حالاتو د معلومولو پخاطر يې د ځار ګروپونه استول تر څو په پای کې د شمال په لور لاړل او مختلفې کورنۍ يې په مختلفو سیمو کې میشتې شوې چې تفصیل يې داسې دی:

ثعلبه بن عمرو په حجاز کې د ثعلبیه او ذي قار تر مینځ واړول او کله یې چې اولادونه لوی شول او شمیره یې ډیره شوه نو مدینې ته ننوت او هملته میشت شو، اوس او خزرج او د حارثه بن ثعلبه اولاده له همدې (ثعلبه) قبیلې څخه دي.

حارثه بن عمرو (خزاعه) او اولاده یې په ظهران کې ځای په ځای شول، وروسته یې په

مکه حمله وکړه او د مکې اصلي اوسیدونکي (جرهمیان) یې له مکې نه وایستل او دوی پکې میشت شول.

عمران بن عمرو او اولاده یې عمان ته لاړل، همدوی د عمان ازدیان دي.

د نصر بن ازد کورنۍ په تهامه کې میشته شوه او دوی ته ازد شنوءه وایي.

جفنه بن عمرو او اولاده یې شام ته ورسیدل او هملته میشت شول، جفنه په شام کې د غساسنه پاچایانو پلار و، دوی ته غساسنه ځکه ویل کیږي چې مخکې لدینه چې شام ته لاړ شي په حجاز کې یې د غسان په نامه مشهورې چینې تر خوا اړولي وو او همدې چینې ته د نسبت په اساس غساسنه وبلل شول.

۲ـ لخم او جذام – دوی د ختیځ او شمال په لوري لاړل. او د **لخم** له کورنۍ نه یو هم په حیره کې د مناذره پاچایانو پلار نصر بن ربیعه و.

۳ـ بنو طیئ – د ازد کورنۍ له وتلو وروسته بنو طیئ د شمال په لور وخوځیدل تر څو د اجا او سلمی نومیو غرونو تر مینځ ځای په ځای شول چې وروسته دا دواړه غرونه د طیئ د غرونو په نامه مشهور شول.

۴ـ کِنده- دوی لومړی بحرین ته لاړل، خو وروسته مجبور شول چې حضرموت ته ولاړ شي، هلته یې هم ګذاره ونشوه نجد ته لاړل او هلته یې لوی حکومت جوړ کړ، خو هغه هم ډیر ژر له مینځه لاړ.

د حمیر یوه قبیله (قضاعه) هم له یمن نه ووتله او د عراق د سرحدي برخو په السماوه نومي کلي کې میشته شوه[1] خو پدې کې اختلاف شته دی چې قضاعه له حمیر څخه وه او که نه.

مستعرب عربان

د مستعربه عربانو نیکه حضرت ابراهیم (علیه السلام) اصلا د عراق د (اړ) نومي ښار ګوټي اوسیدونکي و. (اړ) د فرات سیند په لویدیځه غاړه له کوفې سره نژدې پروت دی، په اوس وخت له ځمکې کیندنې او څیړنې وروسته د نوموړي ښارګوټي او د ابراهیم (علیه السلام) د کورنۍ او د دوی د ټولنیزې او دیني وضعې په هکله زیات

---

(1). د نوموؤو قبیلو د هجرت او نورو تفصیلاتو په هکله د الخضري تاریخ الامم الاسلامیه نومي کتاب ۱/۱۱-۱۳ او د قلب جزیره العرب کتاب ۲۳۱ او ۲۳۵ مخ ته مراجعه وکؤه. د نوموؤو قبایلو د هجرت د نیټګیګ او عواملو په هکله تاریخي منابع پخپل مینځګ کي زیات اختلافات لري خو مونږ دلته له زیات دقت او څګیؤنیګ وروسته هغه څګه رانقل کؤیدي چیګ د دلیل له پلوه راته سیي او پیاوؤي شګکاره شویدي.

معلومات په لاس راغلي دي.[۲]

څرګنده ده چې ابراهیم (علیه السلام) د عراق له (ار) نومي ځای نه حاران یا حران او له هغه ځای نه فلسطین ته تللی و او همدغه ځای یې د خپل دعوت لپاره مرکز ټاکلی و پدې ملک کې د ننه او بهر یې ډیر سفرونه کړیدي[۱]. یو ځل مصر ته تللی و هلته چې د وخت د فرعون له فریب او مکر سره مخ شوی و، فرعون غوښتل چې د ابراهیم (علیه السلام) ښځې حضرت ساره ته ضرر ورسوي، خو الله تعالی د هغه دا چل او ول ناکام کړ، فرعون پدې پوه شو چې ساره له خپل خدای (جل جلاله) سره څومره نژدې او ټینګې اړیکې لري، همغه وه چې خپله لور (هاجر)[۲] یې ساره ته د خادمې او نوکرې په صفت ورکړه او بیا ساره هغه (هاجر) ابراهیم (علیه السلام) ته په نکاح ورکړه.[۳]

ابراهیم (علیه السلام) بیرته فلسطین ته راستون شو او هلته الله تعالی له هاجر نه زوی ورکړ، دغه وخت له ساره سره څه ضد پیدا شو او ابراهیم (علیه السلام) یې دېته اړ یوست چې هاجر او وړوکی زوی یې (اسماعیل علیه السلام) له دې ځای نه وباسي، نو ابراهیم (علیه السلام) هغوی دواړه له ځان سره بوتلل او د بیت الله شریف سره خوا کې تر هغې لوی ونې لاندې یې ځای په ځای کړل چې په هغه لړ اوچت شانته ځای چې شا او خوا یې د سیلاب اوبو وهلي و ولاړه وه، هغه وخت په مکه کې هیڅوک هم نه اوسیدل ځکه هلته نه اوبه وې او نه واښه.

ابراهیم (علیه السلام) هاجر او اسماعیل (علیه السلام) ته لږ څه اوبه او یوه کمه اندازه خواړه (خرما) پریښودل او خپله بیرته فلسطین ته ستون شو، څو ورځې لانه وې تیرې شوې چې د دوی د څښاک اوبه او خواړه خلاص شول په همدې وخت کې د الله تعالی په فضل او کرم سره د زمزم چینه را وخوټیده او پدې ترتیب سره رحیم خدای د دوی د څښاک او خوراک تدبیر وکړ. دا کیسه اوږده او مشهوره ده.[۴]

وروسته د یمانیه قبیلې خلک (دوهم جرهمیان) راغلل او د اسماعیل (علیه السلام) د مور په اجازه په مکه کې میشته شول. ویل کیږي هغوی لدینه مخکې د مکې په شا او خوا درو کې اوسیدل.

---

[۲] تفهیم القران د سید ابو الاعلی مودودي لیکنه ۱/ ۵۵۳-۵۵۴-۵۵۵-۵۵۶

[۱] تفهیم القران ۱/۱۰۸

[۲] مشهوره دا ده چې (هاجر) وینځګه وه خو سر محقق او لیکوال قاضي محمد سلیمان المنصور پوري دا ثابته کؤیده چې (هاجر) د فرعون لور وه، او هغه وینځګه نه بلکه آزاده وه. رحمة للعالمین ۲/ ۳۲-۳۷.

[۳] رحمة للعالمین ۲/ ۳۴ . د تفصیل لپاره صحیح بخاري ۱/ ۴۷۴ وګګوره.

[۴] صیح البخاري کتاب الانبیاء ۱/ ۴۷۴ -۴۷۵ ته مراجعه وکؤه.

د بخاري شريف له روايت نه دا په ډاګه کيږي چې يمانيان له اسماعيل (عليه السلام) نه وروسته خو مخکې لدينه چې هغه ځوان شي په مکه کې ميشت شوي وو، پداسې حال کې چې لدينه وړاندې به هم هغوی پدې دره باندې تيريدل.[1]

ابراهيم (عليه السلام) به کله کله د اسماعيل (عليه السلام) او حضرت هاجر د ليدو پخاطر مکې ته تشريف ووړ، خو دا نده معلومه چې څو ځله مکې ته تللی دی، تاريخي مصادرو مکې ته د ابراهيم (عليه السلام) يوازې څلور سفرونه ذکر کړيدي:

١- قرآنکريم فرمايي چې الله تعالی ابراهيم (عليه السلام) ته داسې خوب وروليد چې خپل زوی اسماعيل (عليه السلام) ذبح کوي، نو هغه هم د الله تعالی د دې امر د تعميل لپاره اقدام وکړ: (فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (١٠٣) وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ (١٠٤) قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (١٠٥) إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ (١٠٦) وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ) (الصافات: ١٠٣– ١٠٧)

[ترجمه: ((او کله چې غاړه کېښوده (دواړو حکم د الله ته) او واېې چاوه دغه (اسماعيل) پر ښي اړخ دده او غږ وکړ مونږ ده ته داسې چې اې ابراهيم! په تحقيق رښتيا کړ تا خوب (خپل او ومو مانه هغه له تا) بيشکه مونږ همداسې (نيکه جزا لکه د ابراهيم نېکه) جزا ورکوو (نورو محسناتو نيکو کارانو ته، بيشکه چې هم دا ذبحه خوا مخوا دا ابتلا ازموينه وه ښکاره او فديه مو ورکړه دغه (اسماعيل) ته په مذبوحې لويې سره)).]

په سفر التکوين (بايبل) کې راغلي چې اسماعيل (عليه السلام) له اسحاق (عليه السلام) نه (١٣) ديارلس کاله مشر و، او د نومورې کيسې له سياق نه داسې معلوميږي چې دا پيښه د اسحاق (عليه السلام) له زيږيدو نه مخکې واقع شويده ځکه د اسحاق (عليه السلام) د پيدا کيدو زيری د کيسې په پای کې راغلی دی.

لدې کيسې نه دا ثابتيږي چې د اسماعيل (عليه السلام) له ځوانيدو نه مخکې ابراهيم (عليه السلام) لږ تر لږه يو ځل مکې ته سفرکړيدی. او د پاتې دريو نورو سفرونو تفصيلات يې بخاري شريف د ابن عباس (رضي الله عنهما) په روايت را نقل کړيدي چې لنډيز يې داسې دی [2]:

٢- کله چې اسماعيل (عليه السلام) ځوان شو او له جرهميانو نه يې عربي ژبه زده

---

[1] البخاري ج١/٤٧٥

[2] البخاري ج ١/٤٧٥ - ٤٧٦

کړه، د جرهميانو مينه ورسره پيدا شوه، نو يوه ښځه يې ده ته په نکاح ورکړه، دغه وخت يې مور (حضرت هاجر) وفات شوه. په همدې وخت کې حضرت ابراهيم (عليه السلام) هم د دوی د احوال او ليدو پخاطر مکې ته راغی، اسماعيل (عليه السلام) يې ونه موند، له ښځې نه يې دده او د ژوند د حال، احوال په هکله پوښتنه وکړه، ښځې يې له ژوند نه ډيرې ګيلې او شکوې وکړې، نو ابراهيم (عليه السلام) ورته وويل کله چې اسماعيل (عليه السلام) راغی ورته ووايه چې د دروازې ته درۍ دې بدله کړه. اسماعيل (عليه السلام) چې راغی د پلار په مقصد پوه شو، نو خپله دا ښځه يې طلاقه کړه، او د جرهم قبيلې د مشر مضاض بن عمرو له لور سره يې واده وکړ.[1]

۳ - د اسماعيل (عليه السلام) له دوهم واده نه وروسته ابراهيم (عليه السلام) يو ځل بيا مکې ته راغی، خو دا ځل يې هم خپل زوی ونه وليد، له ښځې نه يې د حال او احوال پوښتنه وکړه هغې د الله تعالی حمد او ثنا ويله او پخپل ژوند يې شکر يوست، نو ابراهيم (عليه السلام) ورته وويل:اسماعيل (عليه السلام) ته ووايه چې د خپلې دروازې ته درۍ دې ټينګه ساته، او پخپله بيرته فلسطين ته ستون شو.

دريم ځل چې کله ابراهيم (عليه السلام) مکې ته راغی اسماعيل (عليه السلام) زمزم اوبو ته نژدې تر يوې لويې ونې لاندې غشي جوړول، کله يې چې خپل پلار وليد ورپاڅيد يو له بل سره يې د مينې او محبت څرګندونه وکړه. د دوی دا ليدنه له ډيرې مودې جدايۍ وروسته شوې وه، ډيره ګرانه ده چې دومره اوږده موده دې د ابراهيم (عليه السلام) په شان مشر، مهربان او مشفق پلار د خپل زوی جدايي وزغملی شي، او يا دې د اسماعيل (عليه السلام) په شان نيک صالح، او مطيع زوی له خپل پلار نه بيل او جدا و اوسيدلی شي!! همدا ځل دوی دواړو (عليهما السلام) کعبه شريفه جوړه کړه او ابراهيم (عليه السلام) د الله تعالی په امر خلکو ته د حج کولو بلنه او دعوت ورکړ.

الله تعالی اسماعيل (عليه السلام) ته د مضاض له لور نه دولس زامن ورکړل چې نومونه يې دادي[2]:

نابت يا نبايوط، قيدار، ادبائيل، مبشام، مشماع، دوما، ميشا، حدد، يتما، يطور، نفيس، قيدمان، بيا له دوی نه دولس کورنۍ جوړې شوی، يو څه موده ټول په مکه کې

---

[1] قلب جزيره العرب ص. ۲۳۰

[2] قلب جزيره العرب.

اوسيدل او د يمن، شام او مصر تر مينځ يې تجارت کاوه، بيا وروسته دا کورنۍ په ټوله عربي جزيره او حتی چې له جزيرې نه اخوا هم خورې شوې لدې معلوماتو نه علاوه د قيدار او نابت له اولادې پرته د نورو په هکله څه نور معلومات په لاس کې نشته.
انباطي تمدن د حجاز په شمال کې ډير پرمختګ وکړ،هغوی هلته يو پياوړی حکومت جوړ کړ (بطراء) د دوی پايتخت و، هيڅا يې هم مقابله نشوای کولای، تر څو روميان راغلل او هغوی يې له مينځه يوړل. سليمان ندوي له ډير بحث او څيړنې وروسته وايي چې د آل غسان پاچايان او انصار (اوس او خزرج) د ال قحطان له اولادې څخه نه وو، بلکه هغوی د نابت بن اسماعيل (عليه السلام) له اولادې څخه دي[1].
د قيدار بن اسماعيل (عليه السلام) اولاده په مکه کې پاتې شوه، تر څو عدنان او وروسته يې زوی معد پيدا شول د عدناني عربو د نسب سلسله تر همدې ځايه پورې په سيي توګه محفوظ ده. عدنان د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يوويشتم نيکه دی. په يوه حديث شريف کي راځي: کله به چې رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د خپل نسب شجره ويله نو چې عدنان ته به ورسيد توقف به يې وکړ او نور نومونه به يې نه يادول ويل به يې:(**کذب النسابون**). شجره ويونکو دروغ ويلي دي[2].
يو شمير عالمان له عدنان نه پورته هم د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نسب د شجرې ويل روا بولي ځکه هغوی پدې هکله دا مخکې ياد شوی حديث ضعيف بولي، دوی وايي چې د عدنان او ابراهيم (عليه السلام) تر مينځ څلويښت پلرونه (پوشته) تير شويدي.[3]
ويل کيږي چې (معد) يو زوی درلود چې (نزار) نوميده، د نزار څلور زامن پيدا شول چې له هغوی نه د (اياد)، (انمار)، (ربيعه)، او (مضر) څلور لويې کورنۍ جوړې شوې، خو ربيعه او مضر ډيرې لويې او د زياتو پښنو درلودونکې کورنۍ دي. د ربيعه کورنۍ پښنی دا دي: اسد بن ربيعه، عنزه، عبدالقيس، د وائل دوه زامن (بکر، تغلب) حنيفه او نورې.
مضر قبيله په دوو لويو کورنيو قيس عيلان بن مضر او الياس بن مضر باندې ويشل شويده، بيا له قيس عيلان نه بنو سليم، بنو هوازن، بنو غطفان، او له غطفان نه عبس، ذبيان، اشجع او غني بن اعصر، او له الياس بن مضر نه تميم بن مره، هذيل بن

[1]. تاريخ ارض القرآن ۲/ ۷۸ تر ۸۲
[2]. الطبري ۱۹۱/۱ تر ۱۹۴. الاعلام ۲/۵
[3]. رحمة للعالمين ۲/۷- ۸ -۱۴- ۱۵-۱۲ - ۱۷

مدرکه، بنو اسد بن خزیمه او د کنانه بن خزیمه کورنۍ، او له کنانه نه د قریشو قبیله چې د فهر بن مالک بن النضر بن کنانه له اولادې څخه دي جوړه شویده.
بیا قریش په مختلفو کورنیو ویشل شویدي چې مشهورې يې د جمح، سهم، عدي، مخزوم، تیم، زهره او د قصي بن کلاب کورنۍ دري واړه پښې یعنی (عبدالدار بن قصي، اسد بن عبدالعزی بن قصي، او عبدمناف بن قصي) کورنۍ دي.
د عبدمناف کورنۍ څلور پښې لري چې عبد شمس، نوفل، المطلب، او هاشم نومیږي، او د همدې هاشم له کورنۍ نه الله تعالی خپل رسول حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم د رسالت لپاره غوره کړيدی.[1]
رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي:
((إن الله اصطفى من ولد ابراهيم اسماعيل، واصطفى من ولد اسماعيل كنانه، واصطفى من بني كنانه قريش، و اصطفى من قريش بني هاشم و اصطفاني من بني هاشم)) .(رواه مسلم عن وائله بن الاسقع، باب فضل نسب النبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ٢٤٥/٢ و الترمذي ٢٠١/٢.) [الله تعالی د ابراهیم (علیه السلام) له اولادې نه اسماعیل (علیه السلام) او د اسماعیل (علیه السلام) له اولادې نه کنانه او له بني کنانه نه قریش، او له قریشو نه بني هاشم او له بني هاشم نه يې زه غوره کړی یم.]
له عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) نه روایت دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي:**((إن الله خلق الخلق فجعلني من خير فرقهم و خير الفريقين، ثم تخير القبائل فجعلني من خير القبيلة، ثم تخير البيوت فجعلني من خير بيوتهم، فأنا خيرهم نفسا و خيرهم بيتا))**.(رواه الترمذي باب ماجاء فى فضل النبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ٢٠١/٢.
[الله تعالی مخلوق پیدا کړ، نو زه يې په له ټولو نه غوره فرقه او ډله کې وګرزولم، بیایې د هغوی په دوو غوره ډلو کې هم له هغې ډیرې غورې ډلې نه وګرزولم، بیایې قبیلې غوره کړې او زه يې په له ټولو نه غوره قبیله کې

[1]. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري بك ۱۴/۱-۱۵

وګرزولم، بیایې کورنۍ غوره کړې زه یې له ټولو نه په غوره کورنۍ کې وګرزولم، نو زه د خپل ذات له پلوه او د خپلې کورنۍ له اړخه (یعنی له دواړو خواوو نه) له ټولو نه غوره او بهتر یم.]

او کله چې د عدنان اولاده زیاته شوه، نو د عربي وطن په مختلفو برخو کې خواره شول. عبدالقیس، د بکر بن وائل او د تمیم ځنې کورنۍ بحرین ته لاړې، بنوحنیفه بن صعب بن علي بن بکر یمامه ته لاړل او په حجر نومي ځای کې میشته شول، د بکر بن وائل نورې کورنۍ له یمامه، بحرین سیف کاظمه، خلیج او ان د عراق تر شا او خوا سیمو لکه ایله او هیت پورې ورسیدلې، د تغلب ځنې کورنۍ د فرات په جزیره او نور یې له بکر سره میشته شول، بنو تمیم د بصری په دښته کې واړول.

بنوسلیم مدینې ته نژدې د القری له درې نه تر خیبره او له خیبر نه د مدینې تر ختیځ، او د مدینې له ختیځ نه تر جبلین او پدې ترتیب سره ان تر حره نومې سیمې پورې خواره شول. ثقیف په طائف او هوازن د مکې په ختیځ د اوطاس په برخه کې چې د مکې او بصری په لاره کې پرته ده ځای په ځای شول. بنو اسد د تیماء په ختیځه او د کوفې په لویدیځه خوا کې میشت شول، د دوی او تیماء تر مینځه د طي قبیلې بحتر نومې کورنۍ اوسیدله، د دوی له ځای نه تر کوفې پورې د پنځو شپو مزل و. ذبیان کورنۍ د تیماء سره خوا کې تر حوران پورې پرته وه. د کنانه کورنۍ په تهامه او د قریشو ښېه په مکه او شا او خوا سیمو کې پاتې شول، خو هغوی ډیر خپل مینځي اختلافات درلودل، اتفاق یې نه درلود بلکه تیت او پرک و تر څو چې قصي بن کلاب ځوان شو، او دوی ې سره متحد او یو موټی کړل، د نفاق اور یې ګل کړ، او خپل قوم یې د یووالي په رسۍ سره وتاړه، او د همدې اتفاق او وحدت له برکته هغوی د قدر، مقام او منزلت خاوندان شول[۱].

[1]. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري بك ۱/۱۵-۱۲

د عربو حکومت او امارت

کله مو چې وغوښتل له اسلام نه وړاندې د عربو له حال او احوال نه خبرې وکړو، نو لازمه مو ولیده چې د عربو د حکومت، امارت، قومونو او مذهبونو د تاریخ په هکله هم لنډ شانته معلومات وړاندې کړو، تر څو د اسلام د ظهور په وخت کې د وضعې څرګندونه او پیژندنه راته آسانه شوې وي. د اسلام له لمر څرک نه مخکې عربي واکداران په دوه ډوله وو، یو ډول یې داسې تاج لرونکي پاچایان وو چې په حقیقت کې یې پوره استقلال او آزادي نه درلوده، بل ډول د قبائلو او کورنیو مشران وو چې د پاچایانو په شان د پوره صلاحیت او امتیازاتو خاوندان وو، او زیات شمیر یې د پوره استقلال درلودونکي هم وو، او کیدای شي چې یو شمیر نورو به یې د کوم پاچا تابعیت هم درلود. د یمن، آل غسان او الحیره پاچایان تاج لرونکي او نور پاتې بې تاجه پاچایان وو.

د یمن پاچایي

په یمن کې د العاربه عربو له مینځ نه تر ټولو لومړی پیژندل شوی قوم د سبا قوم دی. د (اور) په څمکه کیندنه چې پدې وروستیو کې شوې ځنې داسې معلومات په لاس راغلي دي چې له میلاد نه (۲۵) پیړۍ مخکنیې زمانه پورې اړه لري او د ددی قوم (سباء) یادونه هم پکې شویده. د دوی د تمدن پرمختګ او واکمنۍ وسعت او پراختیا له میلاد نه یوولس (۱۱) پیړۍ مخکې شروع شویدی.

د دوی واکمني په لاندې ډول په مختلفو مرحلو ویشلی شو:

١_ له ۶۵۰ ق. م نه مخکې پیړۍ، پدې وختونو کې د دوی پاچایان د ((مکرب سبا)) په نامه یادیدل، پایتخت یې د (صرواح) ښار و چې لا تر اوسه پورې یې د مارب ښار لویدیځ لوري ته د یوې ورځې مزل په اندازه لیرې مسافه کې نښې نښانې لیدلې کیږي او د (خریبه) په نامه یادول کیږي. د یمن په تاریخ کې مشهور بند (سدمارب) هم په همدې دوره کې جوړ شویدی. ویل کیږي چې د سبا قوم د واکمنۍ لمن دومره پراخه وه چې د عربي وطن په د ننه او بهر کې یې ډیرې مستعمرې درلودې.

٢_ له ۶۵۰ ق.م نه تر ۱۱۵ ق.م پورې، پدې دوره کې د دوی پاچایان د سبا د پاچایانو

په نامه یادیدل، او د مکرب لقب یې پرېښود پایتخت یې له صرواح نه مارب ته انتقال کړ، او اوس هم د صنعاء ختیځې خواته شپېته (۶۰) میله لیرې د دې ښار (مارب) نښې نښانې لیدل کیږي.

۳ _ له ۱۱۵ق. م نه تر ۳۰۰م پورې، پدې دوره کې حمیر قبیلې د سبا پاچایانو ته ماتې ورکړه او د (مارب) په ځای یې د (ریدان) ښار خپل پایتخت وټاکه دا ښار وروسته د (ظفار) په نامه ونومول شو، ځنې آثار یې تر اوسه پورې (یریم) ته نژدې د مدور په غره باندې باقي پاتې دي. د هغوی انحطاطه (ځوړتیا) له همدې دورې نه پیل شوه، تجارت یې له ناکامۍ سره مخ شو ځکه چې لومړی د حجاز پر شمال انباطیانو خپل تسلط ټینګ کړ او د سبا قوم یې له دې ځایه ویوست ورپسې رومیانو په مصر، سوریې او د دوهم ځل لپاره په شمالي حجاز باندې له تسلط او واکمنۍ وروسته بحري تجارتي لارې هم تر خپل کنترول لاندې راوستلې، او لدې نه علاوه د مختلفو قبیلو خپل مینځي اختلافات هم د دې سبب شول چې ال قحطان د ورکې او تباهۍ په څنډه ودریږي او له خپل وطن نه بې وطنه او در په در شي.

۴ _ له ۳۰۰م کال نه تر اسلامي لمر څرک پورې- پدې دوره کې هغوی له ډول ډول ستونزو، کودتا ګانو، او خپل مینځي جنګونو سره لاس او ګریوان وو، تر څو دوی خپل هر څه حتی آزادي هم له لاسه ورکړه. په همدې وخت کې رومیان عدن ته ننوتل، حبشیانو د دوی په مرسته او د همدان او حمیر قبیلو له داخلي جګړو نه په استفادې سره په (۳۴۰)م کال کې د لومړي ځل لپاره یمن ونیو چې تر (۳۷۸م) پورې له همدوی سره و.

وروسته یمنیانو بیرته خپله آزادي وګټله، خو پدې وخت کې د مارب په بندکې درزونه پیدا شول تر څو په ۴۵۰ یا ۴۵۱م کال کې هغه لوی سیلاب چې قرآنکریم د سیل العرم په نوم یاد کړی راوبهید، هر څه یې په مخه کړل او ډیره تباهي او بربادي یې جوړه کړه.

په (۵۲۳م) کال یهودي مشر ذو نواس د نجران پر مسیحیانو سخته حمله وکړه او غوښتل یې هغوی په زور او جبر سره له مسیحیت نه واړوي، خو کله چې هغوی دا ونه منله نو ذونو اس ورته د اور کندې وایستلې او هغه مسیحیان یې پکې ورواچول. همدې کیسې ته قرآنکریم د (البروج) په سورت کې اشاره کوي فرمایي:

((قُتِلَ أَصْحَابُ الأُخْدُودِ * النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ * إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ * وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ * وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلاَّ أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ * الَّذِي

لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ)) (البروج: ٤ ـ ٩)
[ترجمه : مړه دي شي کندې ایستونکي، اور ډیر خس و خاشاك لرونکی.کله چې دوی پر هغوی ناست وو، او هغه څه يې لیدل چې پر مسلمانانو يې کول. اوله هغوی نه يې بدله نه اخیسته مګر ددې چې هغوی په عزیز او حمید خدای ایمان درلود، هغه خدای چې د اسمانونو او ځمکې پاچایي ورسره ده او الله پر هر څه شاهد او خبر دی.]
او د همدې پیښې په نتیجه کې نصرانیان د خپل انتقام پخاطر د روم د امپراطور تر مشرۍ لاندې په عربو باندې د تسلط او د خپلې واکمنۍ د پراختیا په تکل کې شول، حبشیان يې راپورته کړل، بحري قوت (کښتۍ او جهازونه) يې ورته برابر کړل، بالاخره اویا زره (۷۰۰۰۰) حبشي سپاهیان په یمن وروختل او په (**۵۲۵**م) کال يې یمن ونیو او ارياط يې حاکم وټاکل شو. نوموړی تر یو وخته د یمن حاکم و، تر څو د خپلو لښکرو د یوه قوماندان (ابرهه) له لاسه ووژل شو. ابرهه د قدرت واګې پخپل لاس کې ونیولې، او دا همغه ابرهه دی چې د مکې دورانولو لپاره يې لښکرې را ایستلې وې، دی او لښکر يې د اصحاب الفيل په نامه شهرت لري.
د الفیل له پیښې نه وروسته یمنیانو له فارسیانو نه د مرستې غوښتنه وکړه او بالاخره يې د یوې کلکې مقابلې په نتیجه کې حبشیان له خپل وطن نه وشړل او په (**۵۷۵**م) کال يې د معديکرب بن سيف ذي يزن الحميري تر مشرۍ لاندې خپله آزادي اعلان کړه، او معديکرب يې پاچا وټاکل شو.
نوموړي یو شمیر حبشیان د خپل خدمت او چوپړ لپاره له ځان سره وساتل تر څو یوه ورځ د همدې حبشي خدمتګارانو له خوا ووژل شو او دده په مرګ سره د ذي يزن د کورنۍ حکومت هم پای ته ورسید.
وروسته کسری په صنعاء کې فارسي والي مقرر کړ او یمن د فارس یو ولایت اعلان شو، دې سلسلې تر (۶۳۸م) کال پورې دوام درلود، خو په همدې کال فارسي والي باذان اسلام راوړ او پدې ترتیب سره په یمن باندې د فارس تسلط او واکمني ختمه شوه[1].

---

[1]. د زیاتو معلوماتو لپاره مراجعه وکوئ تفهيم القرآن ۱۹۵/۴ تر ۱۹۸ او تاريخ ارض القران ج۱۳۳/۱ مخ ته د کتاب تر پایه. د کلونو د تعیین په هکله تاریخي روایات یو له بل سره أیر توپیر لري، حګنیګ لیکوالان واییګ چیګ دا تګولیګ هسیګ پخوانۀ کیسیګ دي، نه نور څه.

د حیره پاچايي

له کومې ورځې نه چې لوی قوروش په (۵۵۷-۵۲۹ ق.م) کې فارسیان سره یو کړي وو له همغې ورځې نه په عراق او شا او خوا سیمو کې د فارسیانو حکومت چلیده، دا وخت د دوی د زور او دبدبې وخت و هیچا یې هم مقابله نشوای کولای تر څو په (۳۲۶ ق. م) کال کې اسکندر مقدوني د فارسیانو پاچا (لومړنی دارا) ته ماتې ورکړه، او پدې ډول سره دا دولت تجزیه شو، ملک الطوایفی وربانديې حاکمه شوه. دا لړۍ تر (۲۳۰م) پورې جاري وه، په همدې وخت کې قحطانیانو هجرت وکړ او د عراق ځنې کلیوالې سیمې یې ونیولې، وروسته عدنانیان راغلل او له دوی سره له کشمکش او جنجال وروسته یې د فرات جزیرې څه برخې قبضه کړې.

فارسیان د دوهم ځل لپاره له (۲۲۶م) کال نه را پدیخوا د ساساني دولت د بنسټ اینبودونکي (اردشیر) په دوره کې د قدرت خاوندان شول. نوموړي فارسیان سره متحد کړل او په ګاونډیو عربانو یې قبضه ولګوله، په نتیجه کې د قضاعه قبیلې خلک مجبور شول چې شام ته لاړ شي، حیره او انبار هم د اردشیر تر ولکې لاندې راغلل.

د ارد شیر په دوره کې په حیره او د عراق او عربي جزیرې په کلیوالو سیمو کې د میشته قبیلو لکه مضر او ربیعه والي جذیمه الوضاح نومیده. ارد شیر پوهیده چې په عربو باندې حکومت کول او د هغوی له حملو نه ځان ساتل تر هغه پورې ممکن ندي تر څو یې پر دوی داسې یو څوک نه وي ګمارلی چې له قومي او ملي قوت نه برخمن وي، په قوم کې ځای ولري او وکولی شي چې له رومیانو سره د مقابلې په وخت د دوی مرسته لاسته راوړي، او هم د عراق عربان د روم تر قبضې لاندې شام کې اوسیدونکو عربانو په مقابل کې ودروي. همدا راز د الحیرې له والي سره به د فارسي لښکرو یو غونډ هم موجود و، تر څو د حکومت په خلاف د صحرا نشینو عربانو د پاڅون په ټکولو کې ورنه کار واخلي. جذیمه د (۲۶۸م) کال په شا او خوا کې مړ شویدی.

د جذیمه له مرګ نه وروسته د سابور بن اردشیر په دوره کې عمرو بن عدي بن نصر اللخمي- د لخمیانو د لومړني حاکم په توګه د حیرې والي وټاکل شو. لخمیانو تر هغې پورې په حیره باندې حکومت کاوه تر څو قباذ بن فیروز د فارس واکدار وټاکل شو، پدې وخت کې مزدک هم را پیدا شو، نوموړي د فساد، فحشاء او اباحیت لور ته بلنه پیل کړه، قباذ او نورو ډیرو د مزدک دا بلنه ومنله، وروسته قباذ د حیرې مشر المنذر بن ماء السماء ته لیک واستاوه او هغه یې هم دې نوي دعوت ته راوباله، خو هغه د

خپل غرور له کبله دا غوښتنه ونه منله، نو قباذ هغه عزل او په ځای يې د مزدکي مذهب يو پيرو حارث بن عمرو بن حجر الکندي د حيرې والي مقرر کړ.
له قباذ نه وروسته د فارس مشري د کسری نوشيروان په غاړه ولويده، نوموړي له مزدکي مذهب سره ډير کينه درلوده، مزدک او د هغه ډير پيروان يې ووژل، منذر يې بيرته د حيران والي وټاکه، حارث يې راوغوښت خو هغه دارکلب ته وتښتيد او بيا هملته مړ شو.
له منذر بن ماء السماء نه وروسته حکومت له همدوی سره و، تر څو د نعمان بن منذر دوره پيل شوه پدې وخت کې زيد بن عدي العبادي د نعمان په خلاف يوه توطئه جوړه کړه او د همدې توطئې په نتيجه کې کسری ورباندې په غوصه شو او هغه يې راوغوښت خو نعمان لومړی په پټه سره د آل شيبان مشر هاني بن مسعود ته ورغی، خپل مال او اولاد يې له هغه سره پريښودل، بيا دکسری په لور وخوځيده، کسری هغه بندي کړ په بنديخانه کې مړ شو، او د ده پر ځای يې اياس بن قبيصه الطائي د حيرې والي وټاکه. او هغه ته يې امر وکړ چې له هاني بن مسعود نه د نعمان مال وغواړي، خو هاني دا ونه منله چې د نعمان مال ورکړي، نو کسری د هاني په خلاف د جګړې اعلان وکړ او خپلې لښکرې يې د اياس په مشرۍ د هغه په لور ور مرش کړې، پدې ترتيب سره د ذي قار په سيمه کې د دواړو خواوو تر منځ سخته جګړه ونښته چې په پای کې بنو شيبان بری وموند او فارسيانو ماتې وخوړه، او دا لومړی ځل و چې عربو عجمانو ته ماتې ورکړه. دا پيښه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ولادت نه لږه موده وروسته واقع شويده، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حيره باندې د اياس بن قبيصه د حکمرانۍ له پيل نه اته مياشتې وروسته زيږيدلی دی. په اياس پسې د حيرې ولايت يوه فارسي نژاده شخص ته وسپارل شو، خو په (۶۳۲م) کال کې د حيرې ولايت بيرته د آل لخم کورنۍ ته په لاس ورغی او منذر چې په معرور سره مشهور و والي وټاکل شو، خو د ده د ولايت لا اته مياشتې نه وې پوره شوې چې د خالد بن الوليد (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې اسلامي لښکرې ورباندې وروختلې.[1]

د شام حکومت

---

(1). محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري بك ۲۹/۱ تر ۳۲ پورې.

کله چې عربانو له خپل اصلي ټاټوبي نه کوچېدل پیل کړل، نو د قضاعه کورنۍ ځنې پښې لکه بني سلیح بن حلوان چې بنو ضجعم بن سلیح یې له اولادې نه وو، د شام په پولو کې میشته شوې. رومیانو دا کورنۍ د ځان کړې او غوښتل یې په دوی سره له یوې خوا د صحرا او وچې د عربانو مخه ونیسي او له بل پلوه د فارس په مقابل کې ورنه ګټه واخلي. پدې ترتیب سره یې د هغوی لپاره بیل پاچا وټاکه، د دوی پاچایي د دوهمې میلادي پېړۍ له پیل نه تقریبا تر پایه پورې دوام درلود، تر ټولو مشهور پاچا یې زیاد بن الهبوله و. او د دوی د پاچایۍ لړۍ هغه وخت پای ته ورسیده کله چې د آل غسان کورنۍ ضجاعمه ته ماتې ورکړه، او پدې سره د رومیانو له خوا د شام پاچایي هم آل غسان ته وسپارله شوه، نوموړې کورنۍ د رومیانو د مزدورانو په صفت تر (۱۳) ه کال پورې د شام په عربانو حکومت وچلاوه، خو په نوموړي کال د حضرت عمر (رضي الله عنه) د خلافت په دوران کې د یرموک د غزا په نتیجه کې د دوی حکومت پای ته ورسید، او د دوی وروستی پاچا (جبله بن الایهم) اسلام راوړ او له مسلمانانو سره یو ځای شو[1].

د حجاز پاچایي

ترڅو چې اسماعیل (علیه السلام) ژوندی و د مکې مشري او د بیت الله شریف مسئولیت له همده سره و،[2] خو کله چې هغه د (۱۳۷) کلونو په عمر له دنیا نه رحلت وکړ،[3] نو دا مسئولیت یې زامنو نابت وروسته قیدار او په بل روایت قیدار بیا نابت په غاړه واخیست. او له دوی نه وروسته د مکې مشري د دوی نیکه مضاض بن عمرو الجرهمي ته وسپارله شوه، خو د اسماعیل (علیه السلام) اولاده که څه هم مشري له نورو سره وه د ډیر قدر او عزت خاوندان وو ځکه د دوی پلار او نیکه کعبه شریفه جوړه کړې وه.[4]

د وخت په تیریدو سره د اسماعیل (علیه السلام) د اولادې نوم او نښان مخ په ورکیدو شو، جرهمیان هم د بخت نصر له دورې مخکې کمزوري شول، او په همدې وخت د مکې په سیاسي آسمان کې د عدنان د کورنۍ ستوری وځلید. په ذات عرق کې په عربانو باندې د بخت نصر د تیري په هکله را نقل شوی روایت هغه چې وایي پدې

(1). نفس المصدر ۳۴/۱ و ارض القرآن ۲/ ۸۰-۸۲
(2). قلب جزیرة العرب ص ۲۳۰-۲۳۷
(3). سفر التکوین ۱۷:۲۵
(4). قلب جزیرة العرب ۲۳۰- ۲۳۷ ابن هشام ۱/۱۱۱-۱۱۳ ابن هشام یوازیګ د نابت له مشرة نه یادونه کؤیده

پيښنه کې د عربو مشر د جرهم له قبيلې څخه نه و، زمونږ د يادې شوې خبرې پخلاوی کوي.[(١)]
د عدنان کورنۍ د بخت نصر د دوهمې حملې (٨٧ ۵ ق .م) په وخت کې يمن ته وتښتيدلې، برمياه (عليه السلام) چې د اسرائيلو نبي و، معد له ځان سره شام ته بوتلا، او کله چې د بخت نصر فشارونه کم شول معد بيرته مکې ته راستون شو، خو هغه وخت په مکه کې له جرهميانو نه يوازې جرشم بن جلهمه پاتې وو،معد د هغه له لور سره واده وکړ او له هغې نه يې زوی (نزار) پيدا شو.[2]
نوره د جرهميانو وضعه هم مخ په خرابيدو شوه، څوک به چې مکې ته راتلل نو دوی به وربادنې ظلمونه کول دکعبې ټول مال ئې ځان ته خاص کړ[3]. دې کار عدنانيان په غوصه کړل،او کله چې د خزاعه قبيلې خلک په مرظهران نومې منطقه کې ميشته شول او ويې ليدل چې د جرهميانو او عدنانيانو وضعه ښه نده، نو له همدې وضعې نه په استفادې او د عدنان قبيلې دځينو کورنيو په مرسته يې د جرهميانو په خلاف جګړه پيل کړه، بالاخره يې د دوهمې ميلادي پيړۍ په نيمايي کې جرهميان له مکې نه وشړل او د مکې مشري دوی په غاړه واخيسته.
جرهميانو چې کله مکه پريښوده، نو ځنې شيان يې د زمزم په څاه (کوهي) کې واچول او خوله يې ورپټه کړه.ابن اسحاق وايي:عمرو بن الحارث بن مضاض الجرهمي[۴] دکعبې شريفې دوې هوسۍ [4] او حجر اسود دواړه د زمزم په کوهي کې ښخ کړل او بيا له خپلو ملګرو سره د يمن په خوا وخوځيده.
د مکې پريښودل جرهميانو ته ډېر غم اوخفګان باعث وو پدې هکله عمرو داسې وايي :

کأن لم يکن بين الحجون الی الصفا　　　أنيس و لم يســـمر بمـــکة سامر

[(١)]. قلب جزيرة العرب ص. ٢٣.

[2]. رحمة للعالمين٢/٤٨.

[3]. قلب جزيرة العرب ص ٢٣١.

[٤]. دا هغه مضاض الجرهمي نه دی کوم چې د اسماعيل (عليه السلام) په کيسه کې يې يادونه شويد.

[۴]. مسعودي وايي: په تيره زمانه کې به فارسيانو کعبې ته پيسې او جواهرات اهداء کول. پدې لړ کې ساسان بن بابک دوې د سرو زرو هوسۍ جواهرات، تورې او ډير نور سره زر اهداء کړي وو. عمرو بيا دا ټول شيان د زمزم په کوهي کې واچول او پکې ښخ يې کړل.مروج الذهب ١/ ٢٠۵.

بلی نــــحن کـــنا أُهلها فأُبـــادنا صروف الليالي والجدود العواثر[1]

د شعر ترجمه داسې کيږي:

[ته به وايې چې دحجون او صفا ترمنځ هيڅوک نه وو (آشنا اودوست نشته) اونه دمکې د شپې له خوا جوړو شويو محفلوکې کوم کيسه ويونکی د شپې کيسې ويلې دي.مونږ د دې ځای اوسيدونکي وو، خو د وخت ناکردو اوخرابو قسمتونو اونيمه خوا نصيبونو تباه او برباد کړو.]

اسماعيل (عليه السلام) په شلمې قبل الميلاد پيړۍ کې تير شوی ؤ. نو پدې سره ويلی شو چې جرهم قبيله تقريبا يوويشت پيړۍ په مکه کې اوسيدلی،او د شلو پيړيو په شا اوخوا کې يې حکومت ورباندې کړی دی.پدوی پسې د مکې مشري د خزاعه کورنۍ ته رسيدلې، خو دری لاندينې مسئوليتونه له مضر کورنۍ سره پاتې شوي وو:

١ــ له عرفات نه مزدلفې ته د خلکو ليږدول او په (يوم النفير) (يعنی دذي الحجې ديارلسمه ورځ) له منی نه د تللو اجازه ورکول.دا وظيفه د بنوالغوث بن مره چې د الياس بن مضر له کورنۍڅخه و په غاړه وه.دوی ته صوفه ويل کيدل،د(يوم النفير) په ورځ به تر هغه پورې بل هيڅوا هم جمرې نه ويشتلې ترڅو به چې د صوفه يوه کس جمرې ويشتل نه وو پيل کړي، اوکله به چې خلک له جمرې ويشتلو فارغ شول، نو د صوفه خلکو به د عقبې دواړه خواوې ونيولې او تر هغې به بل چاته دتګ اجازه نه وه ترڅو به چې دوی ټول نه ووتللي،او چې دوی به ټول لاړل نو بيا به يې نورو خلکو ته د تګ اجازه ورکړه، د صوفه له ختميدو وروسته دا ميراث د تميم قبيلې د بنوسعد بن زيد مناه کورنۍ په برخه ورسيد.

٢ــ د نحر (قربانۍ) يا لوی اختر په سهار له مزدلفې نه منی ته تلل، دا دنده د بني عدوان په غاړه وه .

٣ــ د الاشهرالحرام وروسته، مخکې کول چې دا د بني کنانه قبيلې د بني تميم بن عدي کورنۍ وظيفه وه.[2] هغه وخت هم دوی د الاشهرالحرام احترام درلود، پدې مياشتو کې به ئې جګړې نه کولې، خوکله به چې جګړه روانه وه نو بيا به يې داسې فيصله کوله چې دا مياشتې به وروسته کړو،يعنی اوس به جګړې ته ادامه ورکړو او بيا به راتلونکې مياشتې الاشهرالحرام وګرځوو.

په مکه باندې د خزاعه کورنۍ مشري دری سوه (٣٠٠) کاله دوام وموند[1]. د دوی په

---

[1]. ابن هشام ١/١١٤-١١٥.

[2]. ابن هشام ١/٤٤-١١٩-١٢٠-١٢٢.

١. ياقوت/ د مکة لفظ

دوره کې عدنانیان په نجد، بحرین او د عراق شا او خوا کې خواره شول، د قریشو څنې کورنۍ لکه حلول او حرم او د بني کنانه مختلفې پښې د مکې په څنډو کې پاتې شوې خو دوی د قصي بن کلاب تر وخته د مکې اوکعبې شریفې په کارونو کې هیڅ ونډه نه درلوده[٢].

د قُصي په هکله ویل کیږي چې دوی لا د مور په غیږ کې و چې پلار یې مړشو، موریې د بني عذره کورنۍ له (ربیعه بن حرام) نومي سړی سره واده وکړ او ورسره د هغه اصلي وطن یعنی د شام سرحدي سیمې ته لاړه، خو کله چې قصي ځوان شو بیرته مکې ته راستون شو، پدې وخت کې دمکې مشر د خزاعه کورنۍ حلیل بن حبشه و. قصي د هغه له لورحبي سره واده وکړ[٣]، خو کله چې حلیل مړ شو نو د خزاعه او قریشو ترمنځ جګړه ونښته، په پای کې دمکې اوکعبې شریفې ټول کارونه قصي پخپله غاړه واخیستل.

د دې جګړې د اسبابو په هکله درې روایتونه رانقل شویدي:

١_ کله چې قُصي د مال او ډیرو سړیو خاوند شو، حلیل مړ شو نو ده ځان د مکې اوکعبې شریفې د مشرۍ لپاره تر خزاعه او بني بکر نه غوره وباله، او ویل به یې:

څرنګه چې قریش د اسماعیل (علیه السلام) د اولادې مشران دي نو باید دا مشري هم له دوی سره وي، پدې هکله یې له قریشو او بني کنانه سره خبرې اترې اومشورې وکړې هغوی د ده دا خبره ومنله او په یوه اتفاق یې خزاعه او بني بکر له مکې نه وایستل[٤].

٢_ بل دا- د خزاعه په ګومان _حلیل وصیت کړی و چې دمکې اوکعبې شریفې مشري به قصي ته سپارل کیږي.[٥]

٣_ حلیل دکعبې شریفې مشري خپلې لور (حبي) ته سپارلې وه او ابو غبشان خزاعي یې ورته وکیل نیولی و. او پدې سره دکعبې شریفې مشري د حبي په نمایندګۍ د ابو غبشان په غاړه وه، خوکله چې حلیل مړ شو نو قصي دا مشري له ابو غبشان نه په یوه ژي (مشک) شرابو واخیستله، خو خزاعه پدې قانع نه شول، او غوښتل یې قصي له کعبې شریفې نه منع کړي، نو قصي هم د دوی د مقابلې لپاره د قریشو اوبني کنانه

---

٢. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري بک ٣٥/١. ابن هشام ١١٧/١.
٣. ابن هشام ١١٧/١-١١٨.
٤. ابن هشام ١١٧/١-١١٨.
٥. ابن هشام ١٨٨/١.

خلک راټول کړل ترڅو خزاعه بیخي له مکې نه وشړي او هغوی هم ټول پدې خبره کې له قصي سره موافق شول[1].

په هر حال کله چې حلیل مړ شو صوفه خپل کارونه سرته رسول،یو وخت قصي له قریشو اوکنانه سره یوځای له عقبې سره د دوی مخې ته ودرید او ورته ویې ویل : د دې کار د سرته رسولو لپاره مونږ له تاسو نه غوره یو او په همدې سره ونښتل په پای کې قصي ورباندې بریالی شو، او پدې سره خزاعه او بنوبکر د قصي خوا پرېښوده، قصي هم د هغوی په خلاف د جګړې تیاري ونیوله. سخته جګړه پیل شوه دواړو طرفونو ته زیات ځاني اومالي تاوانونه واوښتل بالاخره په سوله راضي شول او د بني بکر کورنۍ یوغړی (یعمر بن عوف) یې مینځګړی وټاکه او هغه داسې فیصله وکړه: د مکې او کعبې شریفې د مشرۍ لپاره قصي له خزاعه نه غوره او مناسب دی قصي که څوک وژلي د هغه وینې ورته ښښل شویدي، خو خزاعه او بنوبکر به د وژل شویو کسانو دیت ورکوي، اوکعبه دې قصي ته پرېښووله شي. نوموړی دهمدې فیصلې له امله له همدې ورځې نه په شداخ ونومول شو[2].

پدې ترتیب سره قصي د پنځمې میلادي پیړۍ په نیمائې برخه یعنی (۴۴۰م) کال کې د مکې او کعبې شریفې مشري په غاړه واخیسته[3].او په همدې سره په مکه باندې د خزاعه مشرۍ پای وموند او د قریشو او قصي د مشرۍ دوره پیل شوه. قصي خپل قوم د مکې له شاوخوا نه راټول کړ، هرې قبیلې ته یې بیل بیل ځایونه وټاکل،او النساء، آل صفوان، عدوان او مره بن عوف ته یې خپلې خپلې دندې هم وروسپارلې، څکه ده دا په ځان پور باله چې باید پوره یې ادا کړي[4].

د قصي بل مهم کار دا و چې دکعبې شریفې شمال ته یې دارالندوه (د مشورو کوټه) جوړه کړه، د دې کوټې دروازه جومات ته راختلې وه، قریش به دلته د خپلومهمو مسائلو د حل و فصل لپاره راټولیدل. هغوی دې کوټې ته په ډیره درنه سترګه کتل، څکه د همدې کوټې له برکته د دوی په منځ کې یووالی راغلی و،او همدلته به د دوی لویې لویې پیښې په ښې طریقې سره حل کیدلې[1].

---

[1]. رحمة للعالمین ۵۵/۲.

[2]. ابن هشام ۱۲۳/۱-۱۲۴.

[3]. قلب جزیرة العرب ص ۲۳۲.

۴ . ابن هشام ۱۲۴/۱-۱۲۵.

[1]. ابن هشام ۱۲۵/۱. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة ۳۲/۱. اخبار الکرام ص ۱۵۲.

قصي پخپله دا تشریفاتي دندې په غاړه لرلې

۱ـ د دارالندوه مشري- دلته به قریشو د خپلو مهمو مسایلو په هکله بحثونه کول، او همدلته به یې دخپلو لوڼو ودونه تر سره کول (د ودونو عقد او تړون به همدلته ترسره کیده).

۲ـ اللوا (بیرغ) - د جګړې جنډه به له ده پرته نه پورته کیدله .

۳ـ الحجابه (ساتنه) - د کعبې شریفې دروازه به یوازې ده پرانستله،اوهمده به یې خدمت او سرپرستي کوله .

۴ـ سقایه یعنې حاجیانو ته اوبه ورکول- دوی به د حاجیانو لپاره په خرما اوممیزو سره خوږې شوې اوبه برابرولې او د حج په وخت کې به یې حاجیانو ته ور څښلې[۲].

۵ـ حاجیانو ته خوراک ورکول (رفاده الحاج)- دا هغه خوراک و چې دوی به حاجیانو ته د میلمستیا په دود ورکاوه. قصي په قریشو باندې دا لازمه کړې وه چې د حج په موسم کې څه اندازه مال ده ته ورکړي تر څو هغه ورباندې بې وسه حاجیانو ته خوراک برابر کړي [۳] .

دا ټولې دندې د قصي په غاړه وې، نوموړی لا ژوندی و چې زوی یې عبدمناف د مقام او منزلت خاوند شو، خو عبدالدار چې له هغه نه مشر و پدې خوښ نه و، نو ځکه قصي ورته وویل:اې عبدالداره! زه به تا په قوم کې مطرح کوم که څه هم هغوی له تانه تکړه او عزتمن دي او له تانه یې میدان ګټلی دی او که څه هم هغوی ستا درور له تا نه غوره بولي، په همدې اساس یې عبدالدار ته د دارالندوه، حجابه،اللوا او السقایه او الرفاده مسئولیتونه وسپارل. د قصي خبره به هیچا هم په ځمکه نه غورځوله، د هغه هر امر که په ژوند و او یا پس له مرګه داسې و لکه د دین حکم او امر،او همدا وجه وه چې د ده له مرګه وروسته هم د ده امر په ځای پاتې شو او زامنو یې بیله کوم مخالفته عمل ورباندې کاوه، خوکله چې عبدمناف هم مړ شو نو بیا د هغه زامنو د خپل تره (عبدالدار) له زامنو سره د دې دندو په سر اختلاف پیل کړ.

پدې ډول قریش په دوو برخو وویشل شول،او نژدې وه چې د دواړو ډلو ترمنځ جګړه ونښلي، خو بالاخره سوله وشوه او دا منصبونه یې سره وویشل. د السقایه او الرفاده مسئولیت د عبدمناف زامنو په غاړه واخیست، دارالندوه، اللوا او الحجابه له بني

---

[۲]. محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة ۳۲/۱.

[۳]. ابن هشام ۱۳۰/۱.

عبدالدار سره پاتې شول. بیا بنو عبدمناف هم پخپل منځ کې پچه واچوله (قرعه اندازي يې وکړه) او دا وظيفه د هاشم بن عبدمناف په برخه ورسيده.
کله چې هاشم مړ شو نو دا وظيفه يې ورور المطلب بن عبدمناف ته وسپارله شوه،او له هغه نه وروسته عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف ددې منصب لپاره غوره کړای شو. دا دنده (د السقايه او الرفاده مسئوليت) د عبدالمطلب له زامنو سره و، چې اسلام راغی او پدې وخت دا وظيفه د عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) په غاړه وه[1].
قريشو لدېنه علاوه نورمنصوبه او وظيفې هم درلودلی چې پخپل منځ کې يې سره ويشلې وې،او يوه دموکراتيک دولت ته ورته اداره يې جوړه کړې وه، او د اوسنۍ زمانې پارلماني تشکيلاتو ته ورته تشکيلات يې درلودل .

او هغه ادارې او دندې عبارت دي له :

۱ـ الايسار- د ويش پخاطر د بوتانو په غشو باندې قرعه اندازي (پچه اچول) دا دنده د بني جمح په غاړه وه .
۲ـ تحجيرالاموال - بوتانوته وړاندې شويو او اهداء شويو نذرونو اوقربانيو تنظيمول، د شخړو، دښمنيو او داسې نورو مسايلو هوارول، دا دنده او مسئوليت له بني سهم سره و.
۳ـ شوری - چې مسئوليت يې د بني اسد په غاړه و.
۴ـ الاشناق - د ديتونو او جريمو تنظيمول، دا د بني تيم دنده وه .
۵ـ العقاب - د ملي بيرغ وړل او اوچتول، دا د بني اميه وظيفه وه.
۶ـ القبة – د لښکرو برابرول او د آسونو مشري، دا د بني مخزوم مسئوليت و.
۷ـ السفارة - دا دنده د بني عدي په غاړه وه[2].

دنورو عربانو حکومت

لکه مخکې مو چې وويل د عربو قحطاني او عدناني قبيلو د عربي جزيرې مختلفو

[1] . ابن هشام ۱/۱۲۹-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲-۱۳۷-۱۴۲-۱۷۸-۱۷۹.
[2] . تاريخ ارض القرآن ۲/۱۰۴-۱۰۵-۱۰۶.

برخو ته هجرت وکړ، او عربي خاوره د دوی ترمنځ وويشل شوه. بيا هغه قبيلې چې حيرې ته نژدې وې په حيره کې د عربي پاچايانو ترظاهري نفوذ او اغيزې لاندې وې،او هغه چې د شام له پولو سره پرتې وې هغوی د غساسنه پاچايانو تر حکم لاندې وې. خو حقيقت دا و چې هغوی عملاً د دې پاچايانو تابعيت نه درلود بلکه دا تش په نوم تابعيت و، مګر هغه قبيلې چې د جزيرې په مينځنيو برخو او ميرو کې اوسيدلې هغوی په پوره ډول آزادې اومستقلې وې. دې قبيلو بيل بيل رئيسان درلودل، هره قبيله لکه د يوه وړوکي دولت غوندې وه چې د سياسي تشکيل اوجوړښت اساس يې په قومي يووالي او د پرديو نه د وطن د دفاع په اړوند په مشترکه ګټو باندې ولاړ و. د هرې قبيلې مشر لکه پاچا داسې و، ټولو به په سوله اوجنګ کې ورنه اطاعت کاوه، نظر به يې هرچا قبلاوه، او خپلې غوښتنې به يې لکه د يوه ديکتاتور په شان پر خلکو تحميلولې او کله به که کوم مشر په غوسه کيده، نو بيا به ډيرې تورې له تيکيو وتلې وې او چا به د پوښتنې جرات هم نه درلود چې دا ولې؟

خو يوشې چې مشران به يې له عادي خلکو سره معاملې ته اړ ايستل هغه د مشرۍ او قدرت لاسته راوړلو پخاطر د تربرونو تر مينځ مسابقه او مقابله وه، هر يوه به زيار ايست چې په ميلمه پالنه، شجاعت، حلم او زغم کې له نورو نه وړاندې شي، تر څو د خلکو خصوصاً شاعرانو چې د قوم د ژبې حيثيت يې درلود په مينځ کې ځای پيدا کړي. رئيسانو خاص او فوق العاده حقوق درلودل، رئيس به د غنيمت په مال کې د المرباع (د غنيمت څلورمه برخه) او الصفی (هغه چې له ويش نه مخکې يې رئيس د ځان لپاره اخلي) النشيطه (هغه چې رئيس ته په لاره کې مخکې لدې چې د دښمن قوم عسکري مرکز ته ورسيږي په لاس ورځي) او الفضول يعنی هغه چې له ويش نه اضافي پاتې شي، يعنی هغه څه چې په جګړه مارو پوره نه ويشل کيږي لکه له ويش نه اضافه شوی آس، اوښ او نور....) په نامه برخې درلودې.

يو شاعر وايي:

لك المرباع فينا و الصفايا　　　و حكمك و النشيطة و الفضول

دا ځيزونه مخکې توضيح شويدي.

سيـا سي حـا لـت

د عربانو د مشرانو په هکله مو خبرې وکړې، اوس بايد په مجموعي توګه د هغوی په

سیاسي حالت باندې هم لږ شانته رڼا واچوو. د هغو دریو سیمو کومې چې له پولو سره نژدې وې سیاسي حالت ډېر خراب اوګډوډ و، هلته خلک په دوو برخو بادار او غلام او یا حاکم او محکوم ویشل شوي وو، هره ګټه او وټه به د بادارانو خصوصاً پردیو لپاره وه او هر تاوان او جریمه به د غلامانو (محکومانو) په برخه وه، په بل عبارت په هغه ځای کې رعیت لکه یوزراعتي فارم داسې و چې ټول حاصلات به یې د حاکمانو او واکدارانو په مزو، چړچو، ظلمونو اوتیریو کې خرڅیدل، خو رعیت به ډول ډول ربړونه اوکړاوونه ګالل، که هر څو به ورباندې زور، زیاتی کیده خو هغوی د شکوې او شکایت حق اوجرئت نه درلود. په ټولنه کې ظلم او استبداد حکومت کاوه، د هیچا حقوق خوندي نه وو. دې برخوته څیرمه پرتې قبیلې هم مذبذبې او بې ارادې وې کله به د خپلې هوی او هوس په اساس عراق ته اوکله به شام ته ورګډې شوې. د جزیرې په مینځ کې پرتې قبیلې هم یوله بل نه بیلې اوجدا وې، قومي، نژادي، او دیني تعصب ورباندې مسلط و، له دوی نه یوکس وایي :

و ما أنا إلا من غزية إن غوت غويت، وإن ترشد غزية أرشد

[زه هم د غزیه قبیلې یوغړی یم که هغه په غلطه لاره ځي زه هم په غلطه ورسره روان یم او که سمې لارې ته شي نو زه هم ورسره په سمه لار روان وم.]

هغوی داسې څوک نه درلودل چې د دوی له استقلال او آزادۍ نه تایید او ملاتړ وکړي، او یا د مشکلاتو او سختیو په وخت مخ ورواړوي اویا په بده ورځ د دوی په ښه راشي

خو دا وه چې هغه وخت خلکو دحجاز حکومت ته په درنه سترګه کتل، اوهغوی یې د دیني مرکز مشران ګڼل. د حجاز حکومت په حقیقت کې د دیني او دنیوي مشرۍ او زعامت یوګډ شکل و، او له حرم نه بهرعربو ته یې د دیني مشرتابه حیثیت درلود، خو په حرم کې د ننه او شاوخوا نژدې برخوکې یې د یوه داسې حکومت ښه درلوده چې کعبې شریفې ته د راتلونکو(زیارت کونکو) خلکو د امورو مشري او د ابراهیمي شریعت جاري کول او تطبیق یې په غاړه و. دې حکومت د نني دور پارلمان ته ورته تشکیلات او ادارې درلودې، خو په هیڅ صورت هم دا یو پیاوړی او مضبوط حکومت نه و، او خپلې دندې یې په ښه توګه سرته نه شوای رسولی بلکه په خپلو کارونو کې ډېر پاتې راغلی و، چې د حبشیانو د تیري په ورځ دا خبره ښه په ډاګه شوه .

دعربو دينونه اومذهبونه

زيات شمير عربو د اسماعيل (عليه السلام) بلنه منلې وه ،او د هغه د پلارحضرت ابراهيم (عليه السلام) دين ته يې غاړه ايښې وه، يوازې د الله تعالی عبادت يې کاوه ، خو د وخت په تيريدو سره ورو ورو له نيغې لارې بې لارې کيدل، خپل اصلي دين يې هير کړ، يوازې توحيد او د ابراهيمي دين ځنې شعائر يې ساتلي وو ترڅو د خزاعه قبيلې مشر عمرو بن لحي راپيداشو. نوموړی په ديانت، خيرات ورکولو او نيکۍ سره مشهورٔ خلکو ډير احترام ورته درلود ، او د ستر عالم په سترګه ورته کتل. يو وخت هغه شام ته سفر وکړ که ګوري چې هلته خلک د بتانو عبادت کوي، دا کار يې خوښ شو او داسې ګومان يې وکړ څرنګه چې دا د رسولانو او آسماني کتابونو د نازليدو وطن دی نو دا بت پرستي به هم حق وي، او د همدې ګومان په اساس يې له ځان سره يو بت چې ((هبل)) نوميده راوړ او دکعبې شريفې په منځ کې يې ودراوه، او نور د مکې خلک يې هم دې شرک او بت پرستۍ ته راوبلل، هغوی د ده دا بلنه ومنله، لږ موده وروسته د حجاز خلکو هم د شرک لاره خپله کړه او د کعبې له مشرانو سره په بت پرستۍ کې شريک شول.[١]

د هغوی (عربانو) تر ټولو پخوانی بت (منات) و، چې د سرې بحيرې په څنډه قديد ته نژدې د المشلل په سيمه کې پروت و[٢]. وروسته يې (لات) نومی بت په طائف کې ودراوه، او بيا يې په وادي النحله نومې سيمه کې د (العزی) په نامه بل بت نصب کړ. همدا درې د دوی تر ټولو ستر بتان وو، وروسته شرک او بت پرستي په ټول حجاز کې خوره شوه. وايي: چې عمرو بن لحي يو پيری ملګری کړی و، هغه ورته وويل: چې د نوح (عليه السلام) د قوم بتان (ود، سواع، يغوث، يعوق او نسر) په جده کې ښخ شويدی، نو عمرو ورغی او هغه يې راوايستل او تهامه نومې منطقې ته يې راوړل او بيا يې د حج په وخت کې په مختلفو قبيلو وويشل هغوی بيا له ځان يووړل.

لنډه دا چې بتان دومره ډير شول چې هر قبيلې بلکه هر کور بيل بيل بت درلود، مسجد حرام يې هم له بتانو ډک کړی و، او کله چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و

---

[1]. مختصر سيره الرسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) للشيخ محمد بن عبدالوهاب ص ١٢

(2). صحيح البخاري ٢٢٢/١.

صحبه و سلم) مکه فتحه کړه د کعبې شريفې په شا او خوا کې (۳۶۰) بتان موجود وو، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه ټول دړې وړې کړل، او بيا يې امر وکړ چې دا ټوټې دې د باندې وايستل شي، او پدې ترتيب سره هغه ټول له مسجد نه د باندې وسوځيدل او توري ايرې شول.[1]

دا خلک چې ځانونه يې د ابراهيم (عليه السلام) د دين پيروان بلل، پدې ترتيب سره د جاهليت په لومو کې راګير او په شرک او بت پرستۍ کې تر ستوني پورې ډوب شول.

هغوی د بتانو په عبادت کې ډول ډول رسمونه او رواجونه درلودل، چې زياتره يې د عمرو بن لحي له خوا رواج شوي وو، دوی داسې عقيده درلوده چې هغه څه چې عمرو بن لحي رواج کړی يو حسنه بدعت دی نه دا چې دا د ابراهيم (عليه السلام) په دين کې بدلون وي.

په جاهلي ټولنه کې د بت پرستۍ ځنې مراسم:

۱ ـ هغوی به د مشکلاتو او سختيو په وخت کې بتانو ته مخ کاوه، له بتانو نه به يې مرسته غوښتله او د هغوی په نامه به يې نارې وهلې، د خپلو حاجتونو د پوره کولو سوالونه به يې ورنه کول، او دا عقيده يې درلوده چې دا بتان الله تعالی ته د دوی شفاعت کوي، او د دوی اړتياوې پوره کولی شي.

۲ ـ له بتانو به يې طواف کاوه زارۍ او سجدې به يې ورته کولې.

۳ ـ بتانو ته د تقرب او نژديوالي پخاطر به يې قربانۍ کولې، د بتانو په نامه او لپاره به يې مالونه (څاروي) حلالول، الله تعالی دا دواړه ډوله قربانۍ او حلالول داسې يادوي: ((وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ)) (المائدة–۳)

[ترجمه: او (حرام دي) هغه چې حلال کړی شوي وي (په نامه د کوم ځای يا شي).]

بل ځای فرمايي: ((وَلا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ)) (الأنعام–۱۲۱)

[ترجمه: او مه خورئ تاسې له هغې (مردارې) چې نه وَ ياد کړی شوی نوم د الله پر هغې باندې (عمداً).]

۴ ـ بتانو ته د تقرب پخاطر به يې له خپل خوراک او څښاک نه يوه اندازه د بتانو په نامه کوله.

همدا راز د هغوی په حاصلاتو او څارويو کې به هم د بتانو لپاره خاصه برخه وه، عجيبه خو لا دا وه چې هغوی عادت درلود چې لدې شيانو نه به يې يوه برخه د الله

[1]. مختصر سيرة الرسول لمحمد بن عبد الوهاب ص۱۳ - ۵۴.

تعالی لپاره هم ټاکله، خو بیا د دوی په وړاندې او د دوی په عقیده داسې علتونه او اسباب موجود وو چې د هغې له امله به یې د الله تعالی لپاره ټاکل شوې برخه د بتانو په نامه ګرزوله، خو داسې به کله هم نه پيښېدل چې د بتانو برخه د الله تعالی لپاره وګرزوي، الله تعالی پدې هکله فرمايي: ((وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنْ الْحَرْثِ وَالأَنْعَامِ نَصِيباً فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ)) (الأنعام- ١٣٦)

[ترجمه: او مقرر کړي دي دغو (مشرکانو) الله تعالی ته له هغه شي چې پیدا کړیدی الله تعالی هغه له کښته او چارپایانو یوه برخه، نو وايي دوی دا برخه د الله لپاره په زعم د دوی سره، او دا (بله برخه) د پاره د شريکانو زمونږ ده، نو هغه برخه چې وي د پاره شريکانو د دوی، پس (هغه) نه رسيږي الله ته، او هغه برخه چې وي د پاره د الله نو هغه رسيږي شريکانو د دوی ته (چې بتان دي ډير) بد دی هغه حکم (انصاف) چې کوي يې دوی.]

۵ ـ بتانو ته د هغوی د تقرب بله طریقه دا وه چې د بتانو په نامه به يې پخپلو مالونو او کښتونو کې نذرونه ایښودل، الله تعالی فرمايي: ((وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لا يَطْعَمُهَا إِلاَّ مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ ...)) (الانعام – ١٣٨)

[ترجمه: او وايي دوی چې (دغه برخه د بتانو) که چارپايان دي او (که) کښت ممنوع (حرام) دی چې نه به خوري له دې مګر هغه څوک چې زمونږ خوښ وي په ګومان د دوی او ځينې چارپايان دي چې حرامې کړی شويدي شاګانې د دوی (له سوريدلو) او ځينې نور چار پايان دي چې نه يادوي دغه (مشرکان په وخت د ذبح کې) نوم د الله پر دوی بلکه نوم د بتانو پرې يادوي او نسبت کوي د دغو احکامو الله ته، په طريقه د دروغ تړلو په الله پسې.]

۶ ـ لدې ډول نذرونو نه د البحيره، السائبه، الوصيله، او الحامه په نامه ياد شوي نذرونه- ابن اسحاق وايي: البحيره د السائبه لور (بچې) ته وايي: السائبه هغې اوښې ته ويل کيده چې په مسلسله توګه به يې لس جونګيانې وزيږولې، نو بيا به نه څوک ورباندې سپريدل، او نه به يې وړۍ اخيستل روا وو، شيدې يې له ميلمنو پرته بل چا نه خوړلې، او که چيرته به يې يوولسمه جونګۍ هم راوړه، نو د هغې جونګۍ غوږ به

یې څیراوه او له مور سره به یې همداسې آزاده خوشې کوله، نو بیا به پدې هم نه څوک سپریدل، نه به یې وړی اخیستل کیدلې او شیدې به یې هم یوازې میلمنو خوړلې او دې ډول اوښې ته البحیره ویل کیدله چې د سائبه لور به وه، او الوصیله هغې میږې ته ویل کیدله چې په مسلسله توګه به یې په پنځو خیټو کې لس وری چې نر وری به بالکل نه و پکې راوړې، نو بیا به دوی ویل اوس دا میږه وصیله شوه، او لدینه وروسته به دې میږې که هر څه راوړل هغه به یوازې نارینوو خوړلی شوی او ښځو نه شوای کولی هغه وخوري، خو که به ورنه کوم وری مړ پیدا شو او یا به ورنه کوم یو مرداریده نو هغه بیا ښځو او نرو ټولو ته روا و. حام هغه وینده اوښ ته ویل کیده چې اوښو ته په ورخوشې کیدو سره به یې په مسلسله توګه لس جونګی رازیږولې وې او هیڅ نر جونګی به نه و پکې، نو بیا به د دې وینده شا محفوظه وه، نه به څوک ورباندې سپریدل، نه به یې وړی اخیستل کیدلې، یوازې په اوښو کې به خوشی و، یوازې همدا کارئې ٔ چې اوښې به یې ورته نیولې او بس. الله تعالی د جاهلیت دا طریقې ردوي او فرمايي: ((مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلا سَائِبَةٍ وَلا وَصِيلَةٍ وَلا حَامٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لا يَعْقِلُونَ)). (المائدة-۱۰۳)

[ترجمه: نه دي روا کړي الله هیڅ بحیره او نه سائبه او نه وصیله او نه حام، او لیکن هغه کسان چې کافران شویدي تړي دوی پر الله دروغ (بهتان) او ډیر له دوی ځنې نه پوهیږي (په حق او باطل).]

بل ځای فرمايي:

((وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ)). (الأنعام:۱۳۹)

[ترجمه: او وايي چې هغه شی چې په ګیډو د دې چارپایانو کې دي خالص دي لپاره د نارینوو زمونږ، او حرام کړی شویدي پر ښځو زمونږ، او که وي هغه مرداره نو دوی (نر او ښځې) پکې شریکان دي.]

د دې ډول څارویو (نذرونو) د توضیح په هکله نور روایتونه او تفسیرونه هم موجود دي[۱]. سعید بن المسیب وايي چې دا ډول څاروي یوازې د دوی د طاغوتیانو (باطلو معبودانو) لپاره وو[۲].

په صحیح البخاري کې مرفوعاً روایت دی چې عمرو بن لحي لومړنی کس و چې اوښه

(1). ابن هشام ۸۹/۱-۹۰.

(2). صحیح البخاري ۴۹۹/۱

يې سائبه ونومولـه (البتـه پـه تيرو شرطونو سره)[۱].

عربانو به دا ټول کارونه د بتانو پخاطر تر سره کول، ځکه د دوی دا عقيده وه چې بتان به دوی له الله تعالی سره نژدې کوي او د دوی شفاعت به ورته کوي. قرآنکريم دي ته اشاره کوي او فرمايي:((مَا نَعْبُدُهُمْ إِلاَّ لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى)). (الزمر:۳)

[ترجمه: وايي :نه کوو عبادت ددوی مگر د پاره د دې چې نژدې کړي دوی مونږ طرف د الله ته نژدې کول...]

((وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لا يَضُرُّهُمْ وَلا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ)). (يونس:۱۸)

[ترجمه :اوعبادت کوي دغه (کفار) غير له الله (جل جلاله) د هغو بتانو چې نه شي رسولی هيڅ ضرر دوی ته (که يې عبادت ونکړي) اونه نفع رسولی شي دوی ته (که يې عبادت وکړي) اووايي دغه (کفار) چې دغه بتان شفاعت کوونکي زمونږ دي په نزد دالله.]

مشرکينو به ازلام (دپال اچولوغشي) هم استعمالول، ازلام د زلم جمع ده او زلم هغه غشي ته ويل کيږي چې بڼکه نه وي ورباندې لګيدلی. ددوی ازلام (غشي) درې ډوله وو:

يو ډول يې دا وو چې (نعم) او (لا) ورباندې ليکل شوی و، او کله به يې چې غوښتل سفر وکړي، يا نکاح وتړي اويا دېته ورته بل کوم کار ترسره کړي، نو د کار له پيل نه مخکې به يې پدې غشي سره پال اچاوه که به (نعم) راووت، نو هغه مطلوب کار به يې کاوه اوکه (لا) به راووت نو بيا به يې هغه کار تر يوه کاله پريښوده، ترڅو بيا د بت په وړاندې پال واچوي. په بل ډول يې يوازې المياه (اوبه) او الديه (ديت) ليکل شوي و، او دريم ډول يې دا و چې (منکم) او (من غيرکم) او (ملصق) به ورباندې ليکل شوي و او دا به يې هغه وخت استعمالاوه چې د چا د نسب په هکله به څه شک او شبهه پيدا شوه نو نوموړی کس به يې له سلو اوښانو سره د(هبل) مخې ته بووه، اوښان به يې (قداح) پال اچوونکي ته ورکول، هغه به ټول غشي سره ګډوډ کړل بيا به يې يو ورنه راوکيښ، نوکه به (منکم) راووت نو هغه سړی به بيا د دوی له عزتمندو څخه شميرل کيده، اوکه به (من غيرکم) راووت نو هغه به بيا د دوی حليف (ملګری) يعنی د دوی

---

(۱). نفس المصدر

په تړون کې شامل و، او که ((ملصق)) به راووت، نو هغه به بيا د دوی په منځ کې پخپل حالت پاتې و او خپل منزلت به يې درلود خو هم نسب اوحليف به نه شميرل کيده[1] .

دېته ورته يوه بل رواج قداح (د قمارغشي) او ميسر(قمار وهل) هم د مشرکينو په منځ کې عموميت درلود دا د قمار يو ډول و، چې د غشي په راوتلو سره به هغوی د قمار اوښ حلالاوه اود هغه غوښه به يې وربانډې ويشله [2].

هغوی د کاهنانو، نجوميانو اوعرافينو په خبرو هم ايمان اوعقيده درلوده،کاهن هغه چا ته ويل کيږي چې د راتلونکو پيښو او حالاتو په هکله خبرې کوي چې داسې به وشي، او دا به نه کيږي، دا او هغه به هسې او داسې شي.کاهن ادعا کوي چې په پټو شيانو خبر لري، او ځنې خو يې لا داسې وايي چې: زما پيريان ملګري دي، هغوی ټول معلومات راته راوړي، او ځنې نور يې وايي چې له پټو او غيبي شيانو نه زما خبرې زما د خپل علم او پوهې په اساس ولاړې دي، او نور يې وايي چې مونږ د پوښتونکي د خبرو يا کار او يا وضعې او حالت د مقدماتو او اسبابو په نظر کې نيولو په اساس د راتلونکو پيښو په هکله معلومات ورکوو او دې ډول کاهن ته عراف ويل کيږي، او دا داسې دی لکه څوک چې ووايي: زه کولی شم د غلا، د غلا شويوڅيزونو او د غلا د ځای په هکله معلومات ورکړم. نجومي هغه ته ويل کيږي چې د راتلونکو پيښو او حالاتو په هکله د ستورو حرکت او وختونو ته د کتلو په اساس څه معلومات وړاندې کوي [3]. څوک که د نجوميانو په خبرو باور لري نو هغه په حقيقت کې په ستورو باندې ايمان لري، او په ستورو باندې د هغوی د ايمان يوشکل دا و چې هغوی په الانواء (ستورو راختلو) باندې داسې عقيده درلوده چې ويل به يې د فلاني ستوري د راختلو په وجه راباندې ووريدل[4].

په مشرکينوکې (طيره) يعنې بد شاګوم نيول هم رواج و. د دې اصلي حقيقت او شکل داسې و چې کله به کوم مشرک د کوم کار سرته رسولو نيت وکړ نو کومې هوسۍ او يا مرغه ته به ورغی او هغه به يې له خپله ځايه پورته کړه، وبه يې شاړه، نوکه هغه

---

[1] . محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري ۵۲/۱. ابن هشام ۱۵۲/۱-۵۳.

۲ . ددې طريقه داسې وه چې قمار وهونکو به يو اوښ حلال کړ، بيا يې په لسو يا آته ويشتو برخو وويشه، ورپسې به يې‌په غشو سره پچه واچوله. دا غشي به داسې وو چې پر ځينو به هيڅ نښه نه وه، بې نښانه به وو او پر ځينو به د وړلو (بري) نښه وه. د چا په نامه به که د بري يا وړلو غشی راووت، نو هغه به کامياب و، خپله برخه به يې اخيستله او که د چا په نوم به بې نښانه غشی راووت، نو هغه بۀ قيمت ادا کاوه او بايليې به يې وه.

۳ . مرقاة المفاتيح شرح مشکاة المصابيح ۲/۲-۳.

۴ . د صحيح مسلم شرح نووي باب کفر من قال مطرنا بالنوء، کتاب الايمان ۵۹/۱.

هوسۍ يامرغه به ښۍ خوا ته لاړه مطلوبه کار به يې تر سره کاوه، او که به کيڼې خوا ته لاړه نو بيا به يې له هغه کار نه ډډه کوله او دا به يې بدشاګوم باله. همدا راز هغوی ته به که په لاره کې مرغه يا کوم حيوان مخی ته ورغی نو هغه يې هم په بد شاګون نيوه. همدېته ورته د هغوی يو بل کار دا و چې د سويې د ښنګري هډوکي به يې په غاړو کې اچول يا ځوړندول، او همدا راز هغوی ځنې ورځې، مياشتې، ځاروي،کورونه او ښځې او داسې نور شيان په بد شاګون نيول. هغوی د بيماريو په ساري بودن يعني يو له بل نه په لږيديدو هم عقيده درلوده او پدې يې هم باور درلود چې دوژل شوي شخص روح تر هغه وخته نا کراره وي تر څو يې انتقام نه وي اخيستل شوی، روح يې لکه د بوم په شان ګرزي، په دښتو او ډاګونو کې الوزي را الوزي، تنده او يا اوبه راکړئ، اوبه راکړئ چيغې وهي، خوکله يې چې انتقام واخيستل شي نو بيا آرام او ځای په ځای شي[1].

په ابراهيمي دين کې د قريشو بدعتونه

دا وو د هغه وخت د جاهليت د پيروانو ځنې عادتونه، خو لدې سره سره هغوی د ابراهيمي مقدس دين ځنې شعائر هم ساتلي وو، لکه د بيت الحرام احترام او درناوی ، طواف، حج، عمره، په عرفات او مزدلفه دريدل او په حج کې قرباني کول، خو پدې شيانو کې يې هم ځنې بدعتونه رواج کړي وو. لدې ډول بدعتونو نه ځنې دا وو:

قريشو به ويل: مونږ د ابراهيم (عليه السلام) اولاده، اهل حرم، د بيت الله مشران او د کعبې اوسيدونکي يوو، هيڅوک هم زمونږ په شان منزلت او حقوق نلري. همدا راز دوی ځانونه الحمس (ډيرغيرتي اوګرمجوش) بلل، او دا عقيده يې درلوده چې هغوی بايد د حرم شريف له حدودو نه د باندې ونه وزی، او د همدې عقيدې له امله وه چې په عرفات به نه دريدل، يعنې عرفات ته به نه تلل او نه به يې ور نه افاضه کوله، بلکه هملته مزدلفه کې به پاتې کيدل او له هماغه ځای نه (مزدلفې) نه به يې افاضه کوله (بيرته به راتلل)[2]. قرآنکريم د دې بدعت اصلاح کوي او فرمايي:

((ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ...)). (البقرة :۱۹۹)

[ترجمه : بيا راکوزيږئ (اې قريشو د طواف د پاره) له هغه ځايه (عرفات څخه) چې

۱. صحيح بخاري ۸۵۱/۲-۸۵۷، مع حواشيه للشيخ احمدعلي السهارنفوري.

۲ . ابن هشام ۱۹۹/۱. صحيح البخاري ۲۲۲/۱.

راکوزيږي نور خلک (مزدلفې ته)]

دوى به دا هم ويل: چې د حمس (قريشو) لپاره نه ښايي د احرام په وخت کې کروت جوړ کړي او غوړي ويلې کړي (ځينې وايي کروت خوړل به يې نه ښه نه ګڼل). لکه چې دا هم ورته مناسبه نده د وړيو په کوټو (د سنيو په خيمو) کې ننوزي، بايد د څرمنې له خيمې پرته د بل شي ترسيوري لاندې و نه دريږي[1]. د دوى يو بل بدعت دا و چې ويل به يې اهل الحل (د حرم شريف نه باندې خلکو) ته دا نده روا چې په حرم کې د ننه هغه خوراک وخوري کوم چې دوى له ځان سره له حل نه حرم ته راوړى وي، خو پدې شرط چې د حج او يا عمرې لپاره راغلي وي[2]. دوى اهل الحل (له حرم نه د باندې اوسيدونکي) پدې مکلف کړي وو چې هغوى بايد پخپل لومړني طواف کې د الحمس (قريشو) جامې واغوندي، او که دا جامې يې پيدا نکړى شواى نو بيا به نارينه وو لوڅ لغړ طواف کاوه، ښځو به هم ټولې جامې ايستلې وې او يوازې مخصوص ځايونه به يې په يوه ټوټه سره پټ کړي وو او يا دا چې يو وړوکى خلاص کميس به ئې اغوستى و او د طواف په دوران کې به يې دا شعر وايه :

اليوم يبدو بعضه أو كله و مابدا منه فلا أحله

[نن ورځ د شرمګاه څه برخه او ياټول ښکاري، خو هغه چې ښکاري زه هغه ته د کتلو جواز نه ورکوم.]

الله تعالى دا خرافات باطل اعلانوي اوفرمايي: ((**يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ**)).(الأعراف: ۳۱)

[ترجمه :اې زامنو د آدمه ! واخلئ تاسې ښايست خپل په نزد (د وخت) د هرلمانځه].

خوکه کوم سړي او يا ښځې به ځان لدې قانون نه اوچت وباله او پخپلو (له حل نه راوړل شويو) جامو کې به يې طواف وکړ، نو له طواف نه وروسته به يې دا جامې ايسته اچولې او بيا به هيڅا هم نه استعمالولې[3]. د هغوى بل ډول بدعت دا و چې د احرام په دوران کې به خپلو کورونو ته د دروازو له لارې نه ننوتل بلکه دکورونو په شا کې به يې غټ غټ سوري جوړول اوله همغې لارې نه به کورته داخليدل او بيرته به له همغه لارې نه وتل، او دا ددوى په نظر يونيک عمل و، خو قرآنکريم لدې کار نه نهى کوي او فرمايي : ((**وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُوا**

[1] . ابن هشام ۲۰۲/۱.

[2] . ابن هشام ۲۰۲/۱.

[3] . ابن هشام ۲۰۲/۱-۲۰۳. صحيح البخاري ۲۲۲/۱.

الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)) (البقرة:۱۸۹)

[ترجمه :او نه ده نيکي (دا کار) چې راځئ تاسې کورو ته د شا له لوري او ليکن (خاون) دنيکۍ هغه څوک دی چې ويرېږی (له الله (جل جلاله) په ترک د مخالفت، او راځئ کورونو ته له طرفه د دروازو د هغوی، او ويرېږئ له الله (جل جلاله) څخه د دې لپاره چې تاسې خلاص شئ (دالله تعالی له عذاب نه) او پخپل مراد ورسيږئ.]

د عربې جزيرې زياتره برخې پدې جاهليت، بت پرستۍ او خرافاتو کې راګير وې، يهوديت، نصرانيت، مجوسيت، او د ستورو نمانځنه هم لدې لارې نه عربو ته ننوتې ده.

په عربي جزيره کې د يهودانو لږ ترلږه دوې دورې د يادولو وړ دي:

<u>لومړۍ</u>: په فلسطين باندې د بابليانو او آشوريانو له قبضې وروسته د فشار او زور په نتيجه کې ديهودانو هجرت، بخت نصر پاچا په (**۵۸۷**ق .م) کې د يهودانو هيکل (معبد) او کورونه وران کړل، زيات شمير يهودان يې ونيول له ځان سره يې بابل ته بوتلل، بله برخه يې مجبورشول له فلسطين نه حجاز ته هجرت وکړي چې د حجاز په شمالي برخو کې ميشته شول[1].

<u>دوهمه</u>: دا مرحله په (۷۰م) کال کې د روماني تيطس (ټايټس) ترمشرۍ لاندې په فلسطين باندې د روميانو له تسلط نه پيلېږي، روميانو د هغوی (يهودانو) هيکل وران کړ، او د دوی د زيات فشار په وجه ځنې يهودي قبيلې حجاز ته لاړې او په يثرب، خيبر، او تيماء کې ځای په ځای شوې او هلته يې کلياو کورونه جوړکړل، نو ويلی شو چې يهودان له اسلام نه وړاندې او د اسلامي دين په لومړيو وختونو کې په سياسي ډګر کې يومطرح قوت او ځواک وو. کله چې اسلام راغی نو هغه وخت يهودي مشهورې قبيلې دا وې: خيبر، نضير، مصطلق، قريظه او قينقاع، خو سمهودي د وفاء الوفاء نومي کتاب په (۱۶۶) مخ کې ليکي چې د يهودي قبيلو شمير له شلو نه زيات و[2].

يمن ته يهوديت د تبان اسعد ابو کرب په لاس داخل شويدی، نوموړی د جګړې لپاره يثرب ته تللی و او هملته يهودي شو، او کله چې بيرته راته نو له ځان سره يې دوه يهودي پوهان چې له بني قريظه قبيلې څخه وو يمن ته راوستل. پدې ترتيب سره په

---

[1] . قلب جزيرة العرب ص ۲۵۱.

۲ . قلب جزيرة العرب.

يمن کې هم يهوديت خور شو، او کله چې د اسعد زوی يوسف ذو نواس د يمن مشر وټاکل شو د نجران په مسيحيانو يې حمله ورو‌ړه، هغوی يې يهوديت ته راوبلل، خو چې هغوی يهوديت ته غاړه ټيټه نکړه نو يوسف ذو نواس د اورکندې وايستلې او هغوی يې پکې وسيځل. ويل کيږي چې پدې پيښه کې تقريباً له شلو نه ترشلوېښتو زرو پورې نارينه، ښځې، ماشومان او زاړه (بوډاګان) سيځل شويدي. دا پيښه د (۵۲۳م) کال د اکتوبر په مياشت کې واقع شويده[1]. او قرآنکريم هم د البروج په سورت کې ورته اشاره کړيده.

خو نصراني دين عربي جزيرې ته د حبشې او روميانو د تسلط او واکمنۍ له لارې ننوتی دی، حبشي حکومت په لومړي ځل په (۳۴۰م) کال کې يمن ونيو چې تر (۳۷۸م) کال پورې ورسره و[2]. د مسيحي دين دعوت هم په همدې وخت کې پدې سيمه کې خور شويدی او دې وخت ته نژدې کلونو کې يو زاهد او دکرامت خاوند چې فيميون نوميده نجران ته راغی د سيمې خلک يې د مسيحيت په لور وبلل، خلکو هم چې دده صدق او کرامت وليد نو بلنه يې ومنله اومسيحيان شول[3].

او هغه وخت چې حبشيانو يمن ونيو او ابرهه هلته خپل حکومت ټينګ کړ نو مسيحي دين پدې خاوره کې زيات خور شو، ډير پيروان يې پيداکړل، ان تر دې چې ابرهه په همغه ځای کې دده په خوله کعبه جوړه کړه غوښتل يې عربان هم بايد لدې وروسته په يمن کې دده کعبې ته د حج لپاره ورشي.

او د دې پخاطر چې خلک دده کعبې ته راشي قصد يې وکړ بيت الله شريف ورانه کړي، خو الله تعالی د هغه دا توطئه شنډه کړه او هغه يې له دنيوي او اخروي شرم او رسوايۍ سره مخ کړ. همدا راز له روم سره خوا کې ميشته قبيلو لکه غساسنه، تغلب اوطئ او د حيرې پاچايانو هم مسيحي دين ومانه.

مجوسيت په هغو عربانو کې رواج درلود کوم چې له فارس سره نژدې پراته وو لکه د عربو په عراق، بحرين، الاحساء، حجر او د عربي خليج (خليج فارس) په نژدې څنډوکې ميشته خلک.

همدا راز يمن ته هغه وخت مجوسيت لاس اوږد کړ کله چې فارس ورباندې قبضه ولګوله. پاته شوه د صبائي مذهب خبره، هغه معلومات چې په عراق او نورو سيمو کې له ځمکې کيندنې نه لاسته راغلي وايي چې صبائيت د کلدانيانو دين و، د شام زياتره

---

[1] تفهيم القرآن للسيد مودودي ۲/۲۹۷-۲۹۸. ابن هشام ۱/۲۰_۲۱_۲۲_۲۷_۳۱_۳۵_۳۲.

[2] . تفهيم القرآن ۲/۲۹۷.

[3] . ابن هشام ۱/۳۱تر ۳۴.

خلک او همداراز یمنیان ډیر پخوا د دې دین پیروان وو خو کله چې یهودیت او نصرانیت خور شو او زور یې وموند، تقریباً د دې دین اثر کمزوری اوپیروان یې کم شول خو لاتر اوسه هم په عراق او د عربي خلیج په څنډو کې د ځینو خلکو په منځ کې چې له مجوسیانو سره ګډ شوي او یا د هغوی ګاونډیان وو د دې دیانت ځنې آثار، نښې او نښانې لیدلې کیږي[۱].

دیني حالت

دا وو له اسلامي لمر څرک نه مخکې ځنې عربي ادیان او مذهبونه، چې ټول له خپلې اصلي لارې نه بې لارې، شکل او څیره یې بلکل بدله شوې وه.هغه مشرکان چې ځانونه ئې د ابراهیمي دین پیروان بلل د ابراهیم (علیه السلام) له دین نه بالکل په بله خواتللي وو، د دین اوامر، نواهي او ټول فضیلتونه یې هیر کړي وو، ټول تر ستوني پورې په ګناهونو کې ډوب وو، په مینځ کې یې لکه د بت پرستانو په شان خرافات، بې اساسه عادات او رواجونه خواره شوي وو، او همدې خرافاتو د هغوی د ژوند ټولې (سیاسي، ټولنیزې، دیني) برخې تر خپل تاثیر او اغیزې لاندې راوستې وې.

یهودیت هم په ریا کارۍ او استبداد بدل شوی و. د هغوی مشران لکه خدایان داسې ګرزیدلي وو، په خلکو به یې د خپلې خوښې حکمونه چلول. تر دې چې د هغوی د پټو خیالاتو او د شونډو د ښوریدو او خوځیدو حساب به یې هم ورسره کاوه.

د قدرت او پیسو په غم کې ډوب وو، هر څه یې یوازې د همدې پخاطر وو، دین او دیني احکام یې د پیسو او قدرت په مقابل کې هیڅ بلل، دا مادي هدف به یې چې پوره کیده نور نو د څه شي غم نه و ورسره. دا فکر به هم نه و ورسره چې الحاد او کفر خور شو، او د هغه دین احکام تر پښو لاندې کیږي د کوم په هکله چې الله تعالی امر کوي چې هر څوک باید د هغه احترام او پیروي وکړي.

له نصرانیت نه داسې یو دین جوړ شوی و چې پوهیدل ورباندې ګران وو، دې دین د انسان او الله تعالی تر مینځ یو عجیب غوندې ترکیب جوړ کړی و او پدې سره دا هم یو باطل او وثني (مشرکانه) دین ګرزیدلی و.

په همدې دین متدینو عربانو باندې یې هم اغیزه کمه وه، ځکه د دې دین لارښوونې

[۱]. ارض القرآن ۱۹۳/۲ تر ۲۰۸.

او د دوی عادات او رواجونه ډیره سره لیرې او مختلف وو او په څه چې دوی عادت شوي وو هغه يې د دین پخاطر نه شوای پرېښودای.
همدا راز د عربو د نورو ادیانو پیروان هم لکه مشرکین داسې وو، د هغوی زړونه، عقیدې عادات او رواجونه ډیر سره ورته او نژدي وو .

د عربي جاهلي ټولنې څونمونې

د عربي جزيرې د اوسيدونکو د سياسي او ديني وضعې په هکله مو څه نا څه خبرې وکړې، اوس غواړو د دې خلکو د ژوند پر ټولنيزه او اقتصادي برخه هم لږ شانته رڼا واچوو:

ټولنيز حالت

په عربو کې د مختلفو طبقاتو او بيلا بيلو عاداتو او حالاتو درلودونکي خلک موجود وو، په اشرافي کورنيو کې د سړي اړيکې له خپل کور او خپلې ښځې سره ډيرې ښې او پر مخ تللې وې. ښځو يې پوره آزادي درلوده، خبرې او نظريات يې زيات منل کيدل، په ټولنه کې ډير د قدر او احترام په سترګه ورته کتل کيدل، ان تردې چې د ښځې پخاطر دا هم کيدای شوای تورې له تيکيو ووزي او ډيرې وينې تويې شي او که چا به غوښتل په کرم (سخا) او شجاعت کوم چې د عربو په وړاندې تر ټولو لوړ او اوچت صفات شميرل کيدل د ځان ستاينه وکړي، نو هغه به هم زياتره ښځې ته په خطاب سره د ځان ستاينه او صفت کاوه. همدا راز د ښځې له وسه دا هم پوره وه چې مختلفې قبيلې د سولې له لارې سره را ټولې کړي، او دايې هم کولی شوای چې د هغوی په مينځ کې د جګړې اور بل کړي، خو لدې ټولو سره سره د کورنۍ مشري او صلاحيت له نارينه سره و. ښځې او سړي به د واده او نکاح له لارې يو له بل سره اړيکې ټينګولې، خو ښځې پخپل سر واده نه شوای کولی بلکه واده به يې د مشرانو تر نظر لاندې او د هغوی په خوښه ترسره کيده.

دا و د اشرافي کورنيو ټولنيز حالت، خو په نورو کورنيو کې ښځې او نارينه داسې سره ګډ شوي وو چې له فساد، فحشا، او فتنو پرته بل نوم نه شو وربانديې ايښودی. ابو داود له حضرت عايشې (رضي الله عنها) نه په روايت سره وايي: د جاهليت په دوران کې نکاح په څلور ډوله وه : يو ډول يې د اوسنۍ نکاح په شان وه، يوه سړي به د بل

کس لور یا خور او... ورنه غوښتله هغه به موافقه کوله او نکاح به یې تړل کیدله. بل ډول نکاح داسې وه چې کله به د کوم سړي ښځه له حیض نه پاکه شوه نو میړه به یې ورته ویل: لاړه شه له فلاني سړي سره یو ځای شه (زنا ورسره وکړه) او خپل میړه به یې بیا تر هغه نه ورسره یو ځای کیده تر څو به یې له هغه بل سړي نه حمل نه وڅرګند شوی او کله به یې چې حمل ښکاره او ثابت شو نو بیا به یې که زړه غوښتل ورسره یو ځای کیده به، دا نکاح د استبضاع په نامه یادیدله او دا صرف د اولاد پیدا کیدو پخاطر ترسره کیدله. دریم ډول داسې وه چې له لسو نه کم کسان به له یوې ښځې سره یو ځای شول، او کله به چې ښځه حامله شوه او بیا به یې اولاد پیدا شو نو څو ورځې وروسته به یې دا ټول کسان راوغوښتل، هغوی به راغلل هیچا هم سر غړاوی نه شوای کولی بیا به دې ښځې ورته ویل: پوهیږئ چې څه مو وکړل، دادی زما اولاد پیدا شو، نو دا ستا زوی دی اې فلانیه! له همغو کسانو نه به یې د کوم یوه نوم واخیست، دا ماشوم به نور د همغه سړي زوی و. څلورم ډول نکاح داسې وه چې زیات شمیر خلک به له یوې فاحشې ښځې سره یو ځای کیدل، هغه داسې فاحشې وې چې د کورونو په دروازو به یې جنډې درولې وې ترڅو خلک پوه شې چې دا د فاحشې کوردی اوبې تشویشه ورشي خو کله به یې چې اولاد پیدا شو نو بیا به یې څیره پیژندونکی راووست او هغه به د خپلې تجربې په اساس دا ماشوم یوه کس ته منسوبوه نو همغه ماشوم به د همغه سړي زوی و، د اعتراض او انکار حق یې نه درلود، خو کله چې الله تعالی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف کړ نو د نکاح دا ټول ډولونه یې باطل کړل، او نن ورځ یوازې اسلامي نکاح شته او بس.[۱]

داسې هم پیښیدل چې خلکو به د تورې او نیزې په زور ښځې د ځان کولې، کله به چې څوک په جګړه کې بریالی شو نو د ماتې خوړلې دښمن ښځې به یې نیولې او د ځان لپاره به یې روا بللې، او د دې ښځو اولاد به د مرګ تر ورځې د شرم او خجالت ژوند تیراوه.

د جاهلیت پدې دوره کې هر چا حق درلود چې بې شمیره ښځې ولري، د ښځو لپاره څه حد او اندازه نه وه، په یوه وخت کې د دوو خویندو نکاح هم دوی روا کړې وه، زوی د پلار له طلاقې شوې او یا کونډې ښځې سره (چې میره یا میرنۍ مورکیږي) نکاح کولی شوای. (د نساء سورت ۲۲= ۲۳ ایت).هغه وخت د طلاق حق له نارینه سره

---

[1]. ابو داود، کتاب النکاح، باب وجوه النکاح التي کان یتناکح بها اهل الجاهلیة.

و، خو کومه تاکلې شمیره او حد یې نه درلود[۲].

زنا خو دومره زیاته وه چې دهرې طبقې خلک ورباندې مبتلا وو، ډیرکم کسان به داسې وو چې لدې مرض نه یې ځان ساتلی وي، خو بیا هم آزادې او اصیلې ښځې د وینځو په نسبت ښې اوغوره وې. داسې ښکاري چې د جاهلیت زیاتو پیروانو زنا د ځان لپاره شرم اوعیب نه ګاڼه، ابو داود له عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده نه روایت کوي وایي : یوسړی پاڅید او ویې ویل: یارسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دا فلانی سړی زما زوی دی، د جاهلیت په وخت کې مې د هغه له مور سره زنا کړیده. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: ((**لا دعوة في الاسلام، ذهب امر الجاهیلة الولد للفراش، وللعاهر الحَجَرُ**)) یعنې په اسلام کې دا ډول دعواګانې ځای نلري، د جاهلیت خبره پای ته رسیدلې ماشوم د هغه چا دی چې مور یې د هغه ښځه او یا وینځه وي، او د زنا کار لپاره تیږې (کاڼي) دي.

همدا راز د عبدالرحمن بن زمعه چې د زمعه د وینځې زوی و په سر چې د سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) او عبد بن زمعه ترمنځ کوم اختلاف اوجنجال تیر شوی د هغه کیسه هم مشهوره ده[۱]

د جاهلیت پدې دوره کې د زوی او پلار اړیکې هم ډول ،ډول وې، ځینو به ویل :

انمـــــــــــــاولادنا بیننا اکبادنا تمشي علی الارض

[زمونږ اولادونه زمونږ په ځمکه ګرزیدونکي زړونه دي.]

خو داسې پلرونه هم وو چې خپلې لوڼې به یې د شرم او یا فقر له امله ژوندۍ ترخاورو لاندې کولې،او د بې وسۍ په وجه یې خپل اولادونه په قتل رسول (قرانکریم:الانعام:**۱۵۱**. النحل:**۵۸-۵۹**.الاسراء: **۳۱**. التکویر:**۸**). خو دا جرم ډیر عام ځکه نه و چې هغوی به تل په جګړو کې بند وو، او د دښمن د مقابلې لپاره یې زامنو ته زیاته اړتیا درلوده .

له وروڼو، د تره له زامنو او نورو تربرونو سره به اړیکې ډیرې ټینګې اونژدې وې، هغوی په قومي تعصب کې نوم درلود، د قوم پخاطر به هم مړه وو او هم ژوندي، د ټولنیز نظام اساس او تهداب یې په قومیت، نژاد پرستۍ، او خپلولۍ سره ولاړ و.

---

۲ . ابو داؤود باب نسخ المراجعة بعد التطلیقات الثلاثة. مفسرینو د (الطلاق مرتان) آیت په شان نزول کې همدا خبره کړیده.

۱ . ابو داؤود باب الولد للفراش.

عقیده یې داسې وه چې سړی باید د قومیت په اساس په حق او باطل دواړو کې له خپلوانو سره ودرېږي، خو د مقام او قدرت په سر به کله کله د یوه پلار د زامنو ترمنځ هم جګړې پیښېدلې لکه د اوس او خزرج، او یا عبس او ذبیان او یا بکر او تغلب خپل مینځۍ جګړې. لکه اشاره مو چې وکړه هرڅه د قومیت په اساس وو، نو له همدې کبله د مختلفو او بېلابېلو قبایلو ترمنځ هېڅ ډول اړیکې او همکاري نه وه، بلکه د هغوی ټول توان او قوت به یو د بل سره په مقابله اومسابقه کې خرڅېده، خو کله کله به دا دښمني د دیني، خرافاتي او یا نورو عاداتو په وجه کېدله، او داسې به هم پیښېدل چې د همکارۍ، تعاون، اطاعت او دوستۍ داسې تړون وشي چې څو بېلا بېلې قبیلې او کورنۍ سره یوځای کړي. لدې نه علاوه د حرام میاشتې هم د دوی د ژوند او ژوندینو اړتیاوو د پوره کولو لپاره ډېرې مهمې او ارزښناکې وې، دا میاشتې د دوی لپاره غټ رحمت او طلایي فرصت و. لنډه دا چې د هغوی ټولنیز نظام ډېر کمزوری اوګډوډ و، خلکو د څارویو په شان ژوند درلود، جهل، ناپوهي، خرافات او بې دیني هرلوري ته خوره وه، ښځه لکه د حیواناتو په شان خرڅېدله، ځنې وخت به له ښځې سره له حیوان نه هم بده رویه کېدله، د خلکو په منځ کې کوم قانون او نظام وجود نه درلود، او هغه تش په نامه حکومتونه که موجود هم وو خو د هغوی لومړنی او وروستنی کار او هدف د ملت له خزانو او پیسو نه د خپلو خېټو او جیبونو ډکول، او د ملت د وینې په قیمت له دښمنانو سره جګړې کول وو.

اقتصادي حالت

د عربو اقتصادي حالت او نظام د هغوی د ټولنیز نظام تر بشپړې اغیزې لاندې و، د دوی د ژوندنیو اړتیاوو د پوره کولو تر ټولو ستره وسیله تجارت و، او دا خو ښکاره ده چې امن نه وي نو تجارت به څنګه ترسره کېږي، هغه وخت امن او امان بالکل وجود نه درلود، جګړې به یوازې د حرام په میاشتو کې بندیدلې او په همدې میاشتو کې به د عربو مشهور بازارونه لکه عکاظ، ذي المجاز، مجنه او نور پرانیستل کېدل.

صنعت خو ډېر کمزوری و، یوازې په یمن، حیره، د شام په سرحدي برخو کې د ټوکر اوبدلو (په لاس سره) څرمنو رنګولو او آش ورکولو او داسې نورو صنعتونو رواج درلود، خو د جزیرې په منځنیو برخو کې کرهڼه او مالداري هم وه، د عربو ټولې ښځې په سنې او بدلو او جوړولو بوختې وې، خو څرنګه چې هر څه په جګړو کې په مصرف رسیدل نو ځکه خلک له لوږې، فقر، او نیستۍ سره لاس او ګریوان وو.

اخلاق

هیڅوک لدینه انکار نه شي کولی چې د جاهلیت پیروان د ډیرو سپکو اخلاقو، خرابو عاداتو او رواجونو درلودونکي وو، خو لدینه هم انکار نه شي کیدلی چې لدې سره سره دوی ځنې داسې نیک او غوره اخلاق او عادات هم درلودل چې هر چاته د ویاړ او فخر وړ دي، د مثال په توګه :

١ـکرم (سخاوت): هغوی په کرم او سخاوت کې یو له بل سره سیالي کوله، د هغې دورې نیمایي شعرونه پدې هکله ویل شویدي چې یا یې پکې ځان پدې صفت ستایلی او یا یې د همدې صفت له کبله د بل چا ستاینه کړیده. کرم او سخاوت ډیر عمومیت درلود چا ته به چې په ډیره یخنۍ او لوږه (نیستۍ) کې هم میلمه راغی او هغه (کوربه) به له یوې اوښې پرته چې ټول ژوند به یې ورباندې روان و بل څه نه درلودل خو بیا به یې هم د کرم او سخا په حکم خپله لوږه او سخته ورځ هیروله او خپله یوازینۍ اوښه به یې میلمه ته حلالوله. د هغوی د کرم له آثارو نه یو هم دا و چې د انساني ژوند او انساني وینې د ساتنې پخاطر به یې ډیر زیات دیتونه او جریمې منلې او دا به یې د ځان لپاره فخر او ویاړ وباله او د نورو سردارانو په مقابل کې به یې پدې افتخار کاوه.

د همدې کرم او سخا د حس قوت و چې هغوی به په شرابو څښلو ویاړ کاوه، دا ویاړ پدې خاطر نه و چې ګویا شراب څښل پخپله یو ویاړ دی بلکه دا لدې امله و چې شراب څښل هم د کرم او سخا یوه طریقه ده او دا کار انسان ته د خرڅ او مصرف لاره ښیي، او له همدې امله ده چې هغوی د انګورو ونې ته کرم وایي، او د انګورو شرابو ته یې بنت الکرم (د انګورو لور) ویل، که د جاهلي دورې د اشعارو دیوانونو ته مراجعه وشي، نو هلته به پدې هکله د فخر او ویاړ بیل باب وموندل شي. عنتره بن شداد العبسي وایي:

ولقد شربت من المدامة بعدما	ركــد الهواجربالمشوف المعلم
بزجاجةصــــفراء ذات اســـرة	قرنت بازهر بالشمال مفـــدم
فـــاذا شربت فانني مستهلك	مالي، و عرضي وافـــر لم يكلم
واذاصحوت فما اقصرعن ندى	وكما علمت شمائلي وتكـــرمي

[کله چې د غرمې د ګرمۍ زور مات شو نو ماله یو زیړ، لیکې دار بلورین جام نه چې

له چپې خوا ته ایښودل شوي ځلیدونکي (تابناک) او سرپټي خم (د شرابو لوښي) سره و، ښه شوي صاف او شفاف شراب وڅښل، او کله چې زه شراب څښم نو خپل مال خرڅوم، عزت او آبرو ته مې څه زیان نه رسیږي (آبرو مې نه لکه داره کیږي)، او کله چې را په حال او په خود کیږم نو بیا هم په سخاوت کې کوتاهي نه کوم، او زما اخلاق او کرم خو تا ته معلوم دي چې څه دي.]

همدا راز دوی قمار (جواری) ته هم کرم او سخا ویله ځکه کوم مال به یې چې لدې لارې نه ګاټه هغه به یې ټول، او یا هغه برخه چې د ګټونکو له برخو نه به زیاته وه (نه به وربانديې ویشل کیدله) هغه به یې په مسکینانو او فقیرانو ویشله، او له همدې ځایه ده چې قرآنکریم د شرابو او قمار ګټې بالکل نه نفي کوي بلکه فرمایي: ((...وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا...)) (البقرة: ۲۱۹) [ګناه یې له ګټې ډیره ده.]

۲ _ وفا- د هغوی له ښو اخلاقو نه یو هم په عهد وفا وه، په قول او عهد به ټینګ ولاړ وو، حتی چې پدې لاره کې به د ځان، اولاد، او مال قربانۍ ته هم حاضر وو، د دې مطلب د وضاحت او بیان لپاره د هاني بن مسعود الشیباني، سموال بن عادیا او حاجب بن زراره کیسې کافي دي.

۳ _ بل ښه خوی او خصلت چې د هغوی په مینځ کې رواج درلود هغه عزت النفس، ذلت او سپکاوي ته نه تسلیمیدل وو، د دوی غیرت او شجاعت ډیر زیات و، ظلم او جبر یې نه مانه، کله به یې هم چې سپکه او د ذلت خبره واوریده نو فورا به یې تورې ته لاس کړ او جګړه به پیل شوه. هغوی د خپل عزت په خاطر ځانونه هم قربانول.

۴_ کلکه او پخه اراده هم د هغوی له غوره صفتونو څخه وه، کوم کارته به یې چې اراده وکړه نو بیا به یې هغه په هر قیمت چې و تر سره کاوه.

۵_حلم او برده باري او سنجیدګي هم د دوی لپاره د افتخار وړ صفتونه وو، خو دا چې د غیرت او ژر احساساتي کیدلو روحیه وربانديې غالبه وه نو ځکه حلم پکې کم و.

۶_ د اوسنۍ زمانې له چلونو، فریبونو او مکرونو نه پاکه سادګي، رښتیا، امانتداري، او اخلاص هم د دوی له غوره اخلاقو څخه شمیرل کیدل. وینو چې د عربي جزیرې د جغرافیایي موقعیت تر څنګ د دوی دا پورته ذکر شوي او داسې نور غوره صفتونه او اخلاق د دې سبب شول چې الله تعالی همدا عربان د رسالت د درانده پیتې د اوچتولو او د بشري نړۍ د لارښوونې او مشرتابه لپاره انتخاب کړل، ځکه دا اخلاق که څه هم ځنې یې له شر او ضرر نه خالي نه وو خو هغه پخپل ذات کې له اصلاح وروسته ډیر د قدر وړ او ارزښتناک وو، او کله چې اسلام راغی او هغه یې سم او

اصلاح کړل نو خيريې ټولې دنيا ته ورسيد. په وفا پسې د دوی تر ټولو غوره صفت عزت النفس او پخه اراده وه، ځکه که عزت النفس، غيرت او پخه اراده نه وي، نو فساد او شر له مينځه نه شي تللی. له پورته ذکر شويو غوره اخلاقو او صفاتو علاوه هغوی نور هم ښه صفتونه درلودل خو مونږ دلته ورنه يادونه ونه کړه.

د رسول الله(ﷺ)نسب او کورنۍ

د نبي (ﷺ) نسب:

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نسب سلسله په دريو برخو ويشلی شو: يوه برخه داسې ده چې اهل السير او نسب پوهان يې په صحت اتفاق لري او دا برخه تر عدنان پورې ده، او بله برخه داسې ده چې ځنې اهل السير يې صحيح بولي او ځنې نورو توقف پکې کړيدی او دا له عدنان نه تر ابراهيم (عليه السلام) پورې ده، دريمه برخه يې هغه ده چې بې له شکه دروغ او غير صحيح امور پکې موجود دي او دا له ابراهيم (عليه السلام) نه تر آدم (عليه السلام) پورې رسيږي. اوس راځئ دا درې واړه برخې په مفصله توګه تر نظر تيرې کړو.

لومړۍ برخه: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بن عبدالله بن عبدالمطلب- اصلي نوم يې شيبه دی- بن هاشم – اصلي نوم يې عمرو دی- بن عبدمناف_ اصلي نوم يې مغيره دی- بن قصي- اصلي نوم يې زيد دی – بن کلاب بن مره بن کعب بن لوئ بن غالب بن فهر_ چې لقب يې قريش واو د قريشو قبيله همده ته د انتساب له امله قريش بلل کيږي_ بن مالک بن النضر- چې اصلي نوم يې قيس دی – بن کنانه- بن خزيمه بن مدرکه – اصلي نوم يې عامر دی – بن الياس بن مضربن نزار بن معد بن عدنان[1].

دوهمه برخه: له عدنان نه پورته، يعنی عدنان بن اد بن هميسع بن سلامان بن عوص بن بوز بن قموال بن ابي بن عوام بن ناشد بن حزا بن بلداس بن يدلاف بن طابخ بن جاحم بن ناحش بن ماضي بن عيض بن عبقر بن عبيد بن الدعا بن حمدان بن سنبر بن يثربي بن يحزن بن يلحن بن ارعوي بن عيض بن ديشان بن عيصر بن افناد بن ايهام بن مقصر بن ناحث بن زارح بن سمي بن مزي بن عوضه بن عرام بن قيدار بن اسماعيل بن ابراهيم (عليهما السلام).[2]

---

[1] . ابن هشام ١/١_٢. تلقيح فهوم اهل الاثر ٥_٦. رحمة للعالمين ٢/١٢_١٣_١٤_٥٢.

(2). محمد سليمان المنصور پوری د کلبي په روايت سره د نسب دا برخه جمع کړيده، همدا راز ابن سعد له أير دقيق تحقيق وروسته. رحمه للعالمين ٢/ ١٤- ١٥-١٢-١٧ وګګوره، د دی برخي په هکله تاريخي مصادر بوله بل سره أير توپير او اختلاف لري.

دريمه برخه : له ابراهيم (عليه السلام) نه پورته يعنی ابراهيم بن تارح ـ اصلي نوم يې آزر دی ـ بن ناحور بن ساروع يا ساروغ بن راعو بن فالخ بن عابر بن شالخ بن ارفخشد بن سام بن نوح (عليه السلام) بن لامک بن متوشلخ بن اخنوخ ـ ويل کيږي چې همدا ادريس (عليه السلام) دی ـ بن يرد بن مهلائيل بن قينان بن آنوشته بن شيث بن آدم ـ عليهما السلام[1].

نبوي کورنۍ

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کورنۍ دده جد هاشم ته د انتساب له امله په هاشمي کورنۍ مشهوره ده، نو بې ځايه به نه وي که د هاشم او له ده نه وروسته حالاتو باندې لږ رڼا واچوو:

١- هاشم- لکه مخکې مو چې وويل هغه وخت چې بنو عبد مناف او بنو عبدالدار د سولې په نتيجه کې منصبونه سره وويشل نو د سقايې او رفادې مسئوليت د بني عبدمناف کورنۍ هاشم نومي سړي په غاړه واخيست.

هاشم يو مالدار او معزز سړی و او هغه لومړنی شخص و چې په مکه کې يې حاجيانو ته شوربا او ډوډۍ ورکړيده. اصلي نوم يې عمرو و، خو څرنګه يې چې ډوډۍ په شوربا کې ميده وله، نو په هاشم مشهور شو، ځکه هاشم ميده کوونکي ته وايي. د قريشو دواړو سفرونه د ژمي سفر او اوړي سفر هم د لومړي ځل لپاره ده رواج کړيدي، دده په هکله يو شاعر وايي:

عمرو الذي هشم الثريد لقومه	قـــوم بمكة مسنتين عجاف
سنت إليه الرحلتان كلاهـــما	سفر الشتاء ورحلة الاصياف

[داعمرو و چې خپل قحطي ځپلي، کمزوري او ډنګر قوم ته يې په شوربا کې ماته شوې ډوډۍ ورکړه، او همدا عمرو و چې د ژمي او اوړي دواړو سفرونو تهداب يې ورته ايښی دی.]

دده د ژوند يوه پيښه داده چې وايي: هغه شام ته د تجارت لپاره روان شو، خوکله چې مدينې ته ورسيد هلته يې د بني عدي بن النجار کورنۍ له سلمی بنت عمرو سره واده

[1] . ابن هشام ١/٢_٣. تلقيح فهوم الاثر ص ٦. خلاصة السير للطبري ص ٦. رحمة للعالمين. ٢/١٨.

وکړ، هملته څه موده ورسره پاتې شو. وروسته بیا شام ته وخوځېد ،دغه وخت يې ښځه حامله شوې وه، هاشم په همدې سفرکې د فلسطين په غزه نومې سیمه کې وفات شو، او په (۴۹۷م) کال يې زوي عبدالمطلب پیداشو، اوځرنګه چې د زوی په سرکې يې سپین ويښتان وو، نو مور يې (سلمی) شیبه نوم ورباندې کېښود[۱]. او همدلته د پلار په کور(يثرب) کې يې د خپل زوی روزنه کوله او په مکه کې د هاشم له کورنۍ نه هيڅوک نه وو ورباندې خبر. هاشم څلور زامن او پنځه لوڼې درلودې چې نومونه يې دا دي: اسد، ابو صيفي، نضله او عبدالمطلب، او د لوڼو نومونه يې: شفاء، خالده، ضعيفه، رقيه، او جنه وو[۲].

۲ـ عبدالمطلب ـ په هاشم پسې سقايه او رفاده (حاجيانو ته اوبه ورکول او د هغوی میزباني کول او خواړه ورکول) يې د ورور مطلب بن عبدمناف په غاړه ولويده. مطلب هم يو شريف، پخپل قوم کې د عزت او اعتبار خاوند و، خلکو به يې خبرې منلې ، او د زيات سخاوت له امله به قريشو فياض باله. شيبه (عبدالمطلب) چې کله په مدينه کې لس کلن شو، تره يې (مطلب) ورنه خبرشو، ورپسې ورغی چې مکې ته يې راولي کله يې چې وليد له سترګو يې اوښکې روانې شوې، په غېږ کې يې ټينګ ونيو او پخپله سپرلۍ يې ورسره سپورکړ چې مکې ته يې بوزي، خو عبدالمطلب ورته وويل زه ترهغې نه درسره ځم ترڅو مې چې مور راته اجازه نه وي کړې، نو مطلب يې مورته وويل چې وراره مې راسره وليږه، خو مور يې دا خبره ونه منله. ده ورته وويل: اجازه ورکړه، هغه د خپل پلار وطن او د الله (جل جلاله) حرم ته ځي، پدې خبرې سره يې مور اجازه ورکړه، او پدې ترتيب مطلب هغه له ځان سره په اوښ سپورمکې ته راووست،کله چې خلکو وليد ويې ويل: دا (عبدالمطلب) دی، خو ده ورته وويل نه داسې نده، دا زما د ورور هاشم زوی دی. عبدالمطلب همدلته مکه کې د خپل تره (مطلب) تر روزنه لاندې لوی شو، ترڅو مطلب د يمن په ردمان نومې سيمه کې وفات شو، نو نوموړی مسئوليت عبدالمطلب ته وسپارل شو. ده هم خپل قوم ته ټول هغه خدمتونه وړاندې کول کوم چې دده پلرونو به کول، بالاخره پخپل قوم کې د دومره شرف او عزت خاوند شو چې پلرونه او اجداد يې هم هغې درجې ته نه وو رسيدلي خلکو ورسره ډيره مينه لرله او ډير درناوی يې ورته درلود[۳].

---

[۱]. ابن هشام ۱۳۸/۱. رحمة للعالمين ۲۴/۲۲,۲/۱.
[۲]. ابن هشام ۱۰۷/۱.
[۳]. ابن هشام ۱۳۷/۱_۱۳۸.

کله چې مطلب وفات شو، نوفل د عبدالمطلب په ځينو عبادتخانو يا څه جايداد قبضه ولګوله، يا دا چې ديني مشرتابه يې ورنه غصب کړه، عبدالمطلب د خپل تره په مقابل کې له قريشو نه مرسته وغوښته، خوقريشو ورته وويل: مونږ ستا او ستا د تره ترمنځ مداخله نه کوو. بيا يې خپلو ماماخيلو (بني النجار) ته يو څوشعرونه واستول چې د کومک غوښتنه يې پکې کوله، نو ماما يې (ابوسعد بن عدي) له اتياوو سپرو سره روان شو، د مکې په ابطح کې يې واړول. عبدالمطلب ورغی او ورته ويې ويل: راځئ کور ته. ماما يې وويل: نه، تر څومې چې نوفل نه وي ليدلی کورته به درسره لاړ نه شم، بيا نوفل ته ورغی، هغه په حطيم کې د قريشو له مشرانو سره يوځای ناست و، ابوسعد خپله توره له تيکي را وايسته او ورته ويې ويل: د دې کوټې د رب په نامه قسم يادوم که چيرته زما خوريي ته د هغه حق او يا مشري بيرته ورنکړې نو پدې توره به دې وهم. نوفل وويل: سيي ده ما هغه بيرته ورکړه، د قريشو مشران ورباندې شاهدان شول. بيا ابوسعد د عبدالمطلب کورته لاړ، دری ورځې ورسره ميلمه و، بيا يې عمره اداکړه او بيرته مدينې ته ستون شو.

پدې پيښه پسې مناف د بني هاشم په خلاف له بني عبدشمس بن عبدمناف سره تړون وکړ، اوکله چې خزاعه وليدل چې بني النجار د عبدالمطلب ملاتړ وکړ نو ويې ويل: هغه (عبدالمطلب) لکه څرنګه چې ستاسې له اولادې نه دی همدا ډول زمونږ له اولادې څخه هم دی او په مونږ هم حق لري چې مرسته يې وکړو.او دا ځکه چې د عبدمناف مور له خزاعه کورنۍ څخه وه، نو همدا وه چې د خزاعه کورنۍ خلکو په دارالندوه کې د نوفل او بني عبدشمس په خلاف له بني هاشم سره تړون وکړ، او همدا تړون و چې بيا وروسته د مکې د فتحې سبب شو، تفصيلات به پخپل ځای کې راشي[1].

د بيت الله شريف په امورو کې عبدالمطلب له دوو مهمو پيښو[2]سره مخامخ شوی و چې يوه د زمزم کوهي کيندل او بله د فيل واقعه وه.

د زمزم کوهي کيندل

د دې پيښې لنډيز داسې دی: عبدالمطلب په خوب کې د زمزم کوهي په کيندلو مامور کيږي، ټاکلی ځای هم ورته ښودل کيږي، نو هغه هم شروع وکړه او کوهي يې را لوڅ کړ

[1]. مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ محمد بن عبد الوهاب ص ۴۱_۴۲.

[2]. ابن هشام ۱۴۲/۱ تر ۱۴۷ پورې.

او تړول هغه شيان يې پکې وموندل کوم چې جرهميانو د هجرت په وخت کې پکې ښخ کړي وو، هغه تورې، زغرې، دواړه طلائي هوسۍ، ټول يې را وايستل، تورې او هوسۍ ئې دکعبې شريفې په دروازه کې نصب کړې، او د حاجيانو لپاره يې د زمزم اوبه څښلو ته برابرې کړې.

کله چې د زمزم څاه را ښکاره شو، قريشو عبدالمطلب ته وويل: چې مونږ هم پدې کار کې درسره شريک کړه، ده ورسره ونه منله، او ورته ويې ويل: چې زه خاص پدې کار ټاکل شوی يم، خو هغوی مخالفت ورسره کاوه تر څو د بني سعد يوې کاهنې ته د محاکمې لپاره لاړل، خو دوی لا په لاره وو چې الله تعالی دا ور وښودله چې عبدالمطلب زمزم ته خاص شويدی. په همدې وخت کې عبدالمطلب نذر کيښود او ويې ويل: که چيرته الله تعالی لس زامن راکړل او ټول ځوانان شول نو يو به ورنه په کعبه کې ذبح کوم.

د فيل واقعه

د دې کيسې خلاصه داسې ده چې ابرهه الصباح الحبشي چې په يمن کې د نجاشي نماينده و، وليدل چې عرب کعبې شريفې ته د حج لپاره ځي، نو ده په صنعاء کې يوه لويه کليسا جوړه کړه او غوښتل يې عرب هم دکعبې په ځای د دې کليسا حج وکړي. د ابرهه دا خبره د بني کنانه يوه سړي واوريده، نو د شپې په تياره کې کليساته ننووت او قبله يې په مرداری ورته ولړله. ابرهه چې له پېښې خبرشو، ډير په غوسه شو، شپيته زره پياوړی لښکر يې د مکې په لور روان کړ ترڅو کعبه شريفه ونړوي، ورسره (۹) يا (۱۳) فيلان هم وو، پخپله په يوه لوی فيل سپور و. وخوځيدل ترڅو مغمس نومې منطقې ته ورسيدل، هلته يې لښکرې برابرې کړې، فيلان يې آماده کړل اومکې ته د ننوتلو په تکل کې شول، خوکله چې د مزدلفې او منی مينځ کې د محسر سيمې ته ورسيدل، فيل يې چو شو، او د مکې په طرف ئې قدم نه اوچتاوه، بل هرطرف ته به يې چې روان کړ يوځل به په منډو شو، خو چې د کعبې په طرف به يې مخ شو په ځای به ځملاست. دوی په همدې حالت کې وو چې الله تعالی يوسيل مرغان ورباندې وګمارل، او هغوی يې په پخو شويو ګټو وويشتل، او په دې سره الله تعالی هغوی لکه ځپل شوي او خوړل شوي بوس داسې وګرزول. دې مرغانو له ابابيل او قمري سره ورته والی درلود، اوږدې مښوکې، نري وزر او پيرړې لکۍ يې درلودې، له هر مرغه سره د نخود د دانې په اندازه درې دری ګاټي وو چې يوه به يې په مښوکه او دوی نورې به يې په منګولو کې نيولې وې، په هر چا به چې دا ګاټی (وړوکې تيږه) ولګيده اندامونه

به يې پرې شول او مړ به شو، ټول پدې ګاټو ونه لګيدل خو هغوی له ډيرې ويرې په هره خوا منډې وهلې، يو بل يې تر پښو لاندې کاوه، که کتل به دې هرې خواته او په هره چينه به د دوی مړی پراته وو. ابرهه پخپله په يوه داسې مرض ګرفتار شو چې دګوتو سرونه يې ولويدل او ترڅو چې صنعاء ته رسيده نو يو بې ښکو چرګوړی ورنه جوړ شوی و او همدلته يې سينه دوه پړکې شوه ، زړه يې ترې راووت او مردار شو.

قريش د دې لښکرو له ويرې خوړونو، غارونو او د غرو سرونو ته تللي وو، او کله چې الله تعالی هغه لښکر درې ورې کړ نو دوی بيرته ډاډه خپلو کورونو ته راوګرزيدل[1].

دا پيښه د زياتره تاريخ پوهانو په نظر د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر مبارک ميلاد پنځه پنځوس (۵۵) ورځې مخکې د محرم په مياشت کې واقع شوې ده، چې دا نيټه د (۵۷۱م) کال د فبروري مياشتې د وروستيو او يا د مارچ له لومړيو سره سمون خوري.

دا پيښه په حقيقت کې يوه مقدماتي او تمهيدي نښه وه چې الله د خپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او خپل کور (بيت الحرام) لپاره ښکاره کړه، ځکه وينو پداسې حال کې چې د بيت المقدس اوسيدونکي مسلمانان دي خو مشرکين او د الله تعالی دښمنان ورباندې مسلط کيږي لکه په (۵۷۸م) کال کې د بخت نصر حمله او (۷۰م) کال کې د روميانو سيطره، خو کعبه شريفه سره لدې چې اوسيدونکي يې مشرکان وو نصرانيان چې هغه وخت مسلمانان وو تسلط نه شي ورباندې مونده لی.

د دې پيښې خبر د وخت په ټوله متمدنه نړۍ کې خورشو، ځکه هغه وخت حبشې له روميانو سره نژدې اړيکې درلودې، فارسيانو خو د دوی هر څه تر نظر لاندې لرل او په کمين کې ورته ناست وو، او دا يې کتل چې روميان او ملګري يې څه کوي او له څه سره مخامخ کيږي، او همدا وجه وه چې پدې پيښه پسې فارسيان سملاسي يمن ته راغلل. هغه وخت د متمدنې نړۍ مشري له روميانو او فارسيانو سره وه. دې واقعې دنيا حيرانه کړه، د هر چا توجه يې د بيت الله شريف مقام او درجې ته راواړوله، او دا يې ورته وښودله چې يوازې همدا خونه ده چې الله تعالی ورته قدر او شرف ورکړی دی، او يوازې همدا د تقديس وړ ده، نو که د دې مقدس ځای کوم اوسيدونکی په نبوت مشرف کيږي، نو دا د همدې پيښې غوښتنه او مقتضی ده. او پدې سيمه کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ظهور په حقيقت کې د الله تعالی هغه

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۴۳ تر ۵۲، تفهيم القران ۴۲۲/۲/۲ تر ۴۲۹.

حکمت په ګوته کوي کوم چې پدې پيښنه کې يې د همغه حکمت په اساس مشرکين پر نصرانيانو باندې پداسې طريقې سره برلاسي کړي وو چې د اسبابو له دايرې نه لوړه او اوچته وه.
عبدالمطلب لس زامن درلودل چې نومونه يې دا دي: حارث، زبير، ابو طالب، عبدالله، حمزه (رضي الله عنه)، ابولهب، غيداق، مقوم، صفار، عباس (رضي الله عنه). او دا هم ويل شوي چې يوولس زامن يې درلودل او ((قثم)) نوم يې ورسره زيات کړی دی. ځنی وايي: ديارلس زامن يې وو او هغوی د عبدالکعبه او حجل نومونه ور زيات کړيدي، او دا هم ويل کيږي چې عبدالعکبه همدا مقوم، او حجل همدا غيداق و او د قثم په نامه يې زوی نه درلود، خو لوڼې يې شپږ وې او نومونه يې دا دي: ام حکيم (البيضاء)، بره، عاتکه، صفيه، اروی او اميمه.[1]

۳- د رسول اکرم (ﷺ) محترم پلار عبد الله

د عبدالله مور فاطمه بنت عمرو بن عائذ بن عمران بن مخزوم بن يقظه بن مره وه. د عبدالمطلب په اولادونو کې عبدالله تر ټولو ښکلی، شريف، غوره او ټولو ته ګران، او په ذبيح سره مشهور و. ذبيح يې له دې امله باله کله چې د عبدالمطلب زامن پوره لس شول او ټول ځوانۍ ته ورسيدل، نور يې د ده ملاتړ او دفاع کولی شوی، نو له خپل هغه نذر نه چې ايښی يې و خبر کړل، زامنو يې خبره ورسره ومنله. عبدالمطلب د دوی ټولو نومونه د پال په غشو وليکل او بيايې د هبل مينجور ته ورکړل، مينجور غشي سره ګډ کړل او بيايې يو ورنه راويوست که ګوري د عبدالله نوم راوتلی دی، نو عبدالمطلب چاړه راوخيسته، خپل زوی (عبدالله) يې راونيو تر څو کعبې ته يې بوزي او هلته يې ذبح کړي، خو قريشو خصوصا د عبدالله ماما خيلو او ورور يې ابو طالب عبدالمطلب لدې کارنه منع کړ. عبدالمطلب ورته وويل: نو چاره څه ده؟ زه خپل نذر څنګه ادا کړم؟ دوی ورته وويل: له فلانۍ عرافې ښځې نه پدې هکله مشوره وغواړه. عبدالمطلب عرافې ته ورغی هغې ورته وويل چې د عبدالله او لسو اوښانو تر مينځ قرعه اندازي وکړه، که د عبدالله نوم راووت، نو لس نور اوښان ورباندې ورزيات کړه، پدې ترتيب سره لس، لس ور زياتوه تر څو خدای راضي شي او د اوښانو پچه وخيژي. پدې ترتيب سره هغه راغی، د عبدالله او لسو اوښانو تر مينځ يې پچه واچوله، د

[1]. تلقيح فهوم الاثر ص ۸-۹. رحمة للعالمين ۲/ ۵۲_ ۶۲.

عبدالله نوم راووت، نو عبدالمطلب لس نور ورزیات کړل، خو بیا هم د عبدالله نوم راووت، نو لس، لس یې ورزیاتول تر څو سل اوښان پوره شول بیا د اوښانو پچه وختله، عبد المطلب دا سل اوښان د عبدالله په ځای حلال کړل او همداسې یې واچول هر چا چې وړل، وړل یې، نه یې انسان ترینه منع کاوه او نه حیوان. لدې پيښې نه مخکې په عربو او قریشو کې د دیت بیه لس اوښان وه خو لدینه وروسته سل اوښان شوه، اسلام هم همدا سل اوښان تایید کړل. له رسول اکرم (صلى الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه په روایت کې راځي چې فرمایي: (انا ابن الذبیحین) [زه د دوو ذبیحانو یعنی اسماعیل (علیه السلام) او عبدالله زوی یم].[1]

عبدالمطلب خپل زوی عبدالله ته آمنه بنت وهب بن عبدمناف بن زهره بن کلاب په نکاح کړه. آمنه هغه وخت په قریشو کې د نسب او مقام له پلوه تر ټولو غوره ښځه وه، پلار یې د نسب او شرف له پلوه د بني زهره مشر و، د عبدالله او آمنې واده په مکه کې ترسره شو، خو له واده نه څه موده وروسته عبدالمطلب هغه مدینې ته واستاوه تر څو دوی ته خرماوې راوړي. عبدالله لاړ او هملته مدینه کې وفات شو، او ځنې وایي: چې عبدالله د تجارت لپاره شام ته تللی و، او بیرته د قریشو له یوه کاروان سره راتله چې مدینې ته راورسیدل عبدالله مریض او بیا هملته د ۲۵ کلو په عمر وفات شو، او د النابغه الجعدي په کورکې خاورو ته وسپارل شو. هغه وخت رسول اکرم (صلى الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه و زیږیدلی، که څه هم ځنې روایتونه وایي چې عبدالله د رسول اکرم (صلى الله علیه و اله و صحبه و سلم) له میلاد نه دوي میاشتې وروسته وفات شوی دی.[2] خو زیاتره مورخین لومړنی نظر تاییدوي او کله چې د عبدالله د مړینې خبر مکې ته راورسید نو آمنې دده په مرثیه کې دا شعر ووایه:

Comment: ششپشپشیسپیسش

عفاجانب البطحاء من ابن هاشم	و جاورلحدا خارجـــا في الغمـــاغم
دعـــته المنايا دعوة فـــأجـــابهـــا	و ما تركت في الناس مثل ابن هاشم
عشـــية راحـــوا يحملون ســـريره	تعـــاوره اصحابـــه في التـــزاحـــم
فإن تـــك غالته المنـــايا و ريـــبها	فقـــد كان معطاء كثير التـــراحـــم[3]

---

[1]. ابن هشام ۱/۱۵۱ تر ۱۵۵. رحمة للعالمین ۲/ ۸۹ – ۹۰. مختصر سیرة الرسول (صلى الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشیخ عبدالله نجدي ص ۱۲-۲۲-۲۳.

(2). ابن هشام ۱/156_158. فقه السیرة لمحمد الغزالي ص ۴۵. رحمة للعالمین ۲/ ۹۱.

[3] . طبقات ابن سعد ۱/ ۲۲.

ترجمه:[د بطحا غيږ د هاشم له زوی نه خالي شوه، هغه د آوازونو او ژړاګانو (غوغا) په مينځ کې د لحد ملګری شو، مرګي وغوښت هغه هم دې بلنې ته لبيک ووايه، اوس مرګي د خلکو په مينځ کې د ابن هاشم د زوی په شان څوک نه دي پريښي، (څومره غمجن و) هغه ماښام چې خلکو د ده کټ په اوږو اخيستی، که څه هم مرګ او د مرګ حوادثو هغه ختم کړ (خو د هغه د کړو ياد به تل وي) هغه ډير پوه، رحيم او سخي سړی و.]

د عبدالله ټول ميراث پنځه اوښان، يوه رمه (يوشمير) ميږې او يوه حبشي وينځه وه چې نوم يې برکه او کنيه نوم يې ام ايمن و، او دا همغه ام ايمن ده چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به يې په غيږ کې ګرځاوه پالنه به يې کوله.[۱]

---

(1). مختصر سيره الرسول (ص) للشيخ النجدی ص ۱۲. تلقيح فهوم اهل الاثر ص ۴. صحيح مسلم ۹۲/۲.

نیکمرغه میلاد

او

د سپېڅلي ژوند لومړني څلوېښت کلونه

نیکمرغه میلاد

سیدالمرسلین حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بني هاشم په شعب (مینه) کې، د دوشنبي په سهار چې د فیل د پېښی د لمړنۍ کال د ربیع الاول نهمه نیټه وه دنیا ته سترګی وغړولی، دغه وخت د کسری نوشیروان د پاچایۍ څلوېښت کاله تیر شوي وو، د ستر عالم محمد سلیمان المنصور فوری او فلکي محقق محمود باشا د تحقیق په اساس دا تاریخ د (۵۷۱م) کال د اپریل د میاشتی له شلمی او یا دوه ویشتمی نیټې سره سمون خوري.[۱]

ابن سعد روایت کوي چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مور وایي: کله چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وزیږیده نو زما له جسم نه یو نور ووت چې د شام قصرونه یې روښانه کړل، احمد هم له عرباض بن ساریه نه دی ته ورته یو روایت نقل کړیدی.[۲]

ځنې روایتونه وایي چې د نیکمرغه میلاد په وخت کې ځنې ارهاصات (د نبي له بعثت نه مخکې خارق العاده پېښې) واقع شوي وو، وایي د کسری د قصر څوارلس کنګرې راولویدلې. د مجوسو آتش کده چې نمانځنه به یې کیدله مړه اوسړه شوه، د ساوه بحیره وچه شوه او په شا او خوا کې یې موجودې کلیسا ګانی راپریوتې، دا روایتونه بیهقي رانقل کړیدي، خو محمد الغزالي یې نه منی.[۳]

کله چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پیدا شو، نو مور یې عبدالمطلب ته څوک ورولیږل چې د لمسی زیری ورکړی، عبدالمطلب خوشاله راغی خپل لمسی

---

(1). محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري ۱/۲۲. رحمة للعالمین ۱/۳۸ - ۳۹ . د میلادي جنتریو د توپیر او اختلاف له امله د اپریل د شلمې او دوه ویشتمې نیټې په ټاکلو کې اختلاف راغلی دی.

(2). مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشیخ النجدي ص .۱۲ ابن سعد ۱/۲۳.

(3). فقه السیرة لحمد الغزالی ص ۴۲ وګوره.

يې په غېږ کې واخيست او کعبې شريفې ته يې داخل کړ، د الله تعالی شکرونه يې ادا کول، دعايې کوله او نوم يې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وربانديې کېښود. هغه وخت د محمد نوم په عربو کې شهرت او رواج نه درلود، او د عربو د عادت تر مخې يې په اوومه ورځ سنت کړ.[1]

لومړنۍ تی ورکونکې ښځه چې له مور (آمنې) نه وروسته يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته تی (شيدې) ورکړيدي د ابو لهب وينځه ثويبه ده، چې هغه وخت يې خپل زوی مسروح ته هم تی (شيدې) ورکاوه ، او لدينه مخکې يې حمزه (رضي الله عنه) او بيا وروسته يې ابو سلمه بن عبدالاسد مخزومي ته هم تی (شيدې) ورکړيدي .

له بني سعد سره

د ښار اوسيدونکو عربانو عادت درلود چې خپلو اولادونو ته به يې له صحرايي خلکو نه دايې (شيدې ورکوونکې ښځې) نيولې، تر څو هغوی له ښاري مرضونونه سالم پاتې شي، اندامونه يې پياوړي، اعصاب يې مضبوط وي، او په زانګو کې فصيحه عربي ژبه زده کړي، نو د همدې عادت په بنا عبدالمطلب هم د خپل لمسي لپاره دايه لټوله، بالاخره يې د بني سعد بن بکر کورنۍ يوه ښځه چې حليمه بنت ابي ذويب نوميده د هغه لپاره دايه ونيوله. د حليمې مېړه حارث بن عبدالعزی نوميده، کنيه نوم يې ابو کبشه و او له همدې قبيلې (بني سعد بن بکر) څخه و.

هلته د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي وروڼه او خويندې دا وو: عبدالله بن الحارث، انيسه بنت الحارث، حذافه او يا جذامه بنت الحارث (لقب يې شيماء و، خو همدا لقب يې ته نامه نه زيات مشهور و (نوموړې به رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په غېږ کې ګرځاوه او کراراوه به يې) او ابوسفيان بن الحارث بن عبدالمطلب چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تره زوی هم کېږي او د حليمې له طرفه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي ورور دی.

د رسول کريم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) هم له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه مخکې د بني سعد بن بکر په قبيله

---

[1]. ابن هشام ۱۵۹/۱ - ۱۲۰ ، محاضرات تاريخ الامم الاسلامية للخضري ۲۲/۱. دا هم ويلی شوي چې رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سنت کړی شوی پيدا شويدی تلقيح فهوم الاثر ص ۴ وګوره، خو ابن القيم وايي پدې هکله ثابت حديث نشته، زاد العاد ۱۸/۱.

کې و، یوه ورځ د حمزه (رضي الله عنه) رضاعي مور هم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته شیدې ورکړیدي نو پدې اساس حمزه (رضي الله عنه) له دوو خواوو نه د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رضاعي ورور و، یو د ثویبې له خوا نه او بل د همدې سعدیې ښځې له پلوه [1]. د رضاعت په دوران کې حلیمې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې برکتونه لیدلي چې بالکل ورته حیرانه وه، راځئ پدې هکله یوه کیسه پخپله د حلیمې له خولې نه واورو:

ابن اسحاق وایي: حلیمې به ویل: زه له خپل میړه او کوچني زوی چې شیدې مې ورکولی د بني سعد کورنۍ له یوې ډلې ښځو سره له کوره پدې نیت ووتلو چې د شیدو ورکولو لپاره ماشومان پیدا کړو. وایي: دغه کال ډیر وچ و، مونږ ته هیڅ هم نه و را پاتې. وایي: پدې سفر کې زه پخپله سپینه خره سپره وم، زمونږ سره یوه زړه اوښه هم وه، چې هیڅ شیدې یې نکولې، ماشوم مو هم ډیر وږی و، ټوله شپه مو د ده له لاسه خوب نه درلود ځکه له لوږې به یې ژړل، زما په تیو کې څه نه و او اوښې هم دومره شیدې نه کولې چې د ده بس شوې وی، خو دا طمعه او هیله مو درلوده چې باران به وشي او لاس به مو لږ آزاد شي.

لنډه دا چې زه په همدې خره سپره وم چې د ډیرې کمزورۍ له امله په ځای ودریده، دومره ورو، ورو تلو چې د کاروان ټول ملګري رانه په تنګ شول، په هر ترتیب چې وو مکې ته ورسیدو هلته مو ماشومان کتل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زمونږ د کاروان ټولو ښځو ته وړاندې شو، خو کله به چې خبرې شوې چې دا یتیم دی، نو نه به یې اخیست، ځکه مونږ خو دا غوښتل چې د ماشوم پلار به راسره مرسته کوي، نو دا چې یتیم دی، مور او نیکه به یې څه راسره وکړي؟ نو له همدې امله هیچا هم هغه وانخیست. په پای کې ټولو ښځو ماشومان پیدا کړل، خو زه یوازینۍ ښځه وم چې ماشوم مې نه و موندلی، او کله مو چې د ستنیدو اراده وکړه خپل میړه ته مې وویل: زما ټولو ملګرو ماشومان واخیستل، دا د ځان لپاره شرم ګڼم چې زه همداسې تش لاس بیرته ستنه شم، قسم په خدای ورځم او همدا یتیم ماشوم له ځان سره اخلم. میړه مې وویل: بده نده، کیدای شي الله تعالی هغه را ته د برکت سبب کړي. حلیمه وایي: لاړم، هغه (محمد "صلی الله علیه وسلم") مې له ځان سره راوړ، او دا هم ځکه چې بل ماشوم را ته پیدا نشو. وایي: هغه مې له ځان سره راووست کله مې چې تي ته

---

[1]. زاد المعاد ۱۹/۱.

واچاوه، يو ځل مې په تيو کې شيدې را پيدا شوې، ويې رودلې او موړ شو، بيا يې ورور هم دومره شيدې ورودلې تر څو ښه موړ شو، بيا ويده شو، پداسې حال کې چې لدينه مخکې نه ده خوب درلود او نه موړ ورنه ويده کيدای شوای. ميړه مې پاڅيد چې هغه زړه اوښه را ولوشي که ګوري چې غولانځه يې ډکه ده، را ويې لوشله دومره شيدې يې وکړې چې دواړه ښه ورباندې ماړه شوو، دا شپه مو ډيره په خير او آرامۍ سره تيره کړه. وايي: سهار مې ميړه راته وايي: پوه شه اې حليمې! قسم په خدای چې تا ډيره مبارکه روح اخيستې ده. حليمه وايي: ما ورته وويل: زه له الله تعالی نه همدا غواړم. وايي: بيا مو حرکت وکړ، زه پخپله خره سپره شوم هغه ماشوم مې هم راسره واخيست، قسم په خدای چې دا خره داسې ګړندۍ تله چې يوه خره هم نه شوی پسې رسيدلی تر دې چې ملګرو مې راته ويل: اې د ابي ذويب لورې، په مونږ لږ مهربانۍ وکړه، آيا دا هماغه خره ده چې له هغه بل طرف نه پرې راغلې؟ ما به ورته ويل: هو دا هماغه خره ده، نو دوی راته ويل: چې حتماً څه خاصه خبره شته ده. بالاخره خپل مېنې ته راورسيدو، او دغه وخت لدې ځای نه بل ځای زيات وچ او قحطۍ ځپلی نه و، خو کله مو چې دا مبارک ماشوم له ځان سره يووړ، له همغې ورځې نه به زمونږ ميږې مړې او غولانځې به يې له شيدو ډکې وې، لوشلې به مو او شيدې به مو خوړلې، دا پداسې حال کې چې نورو خلکو به خپلو شپنو ته ويل: تاسې هم ميږې په هغه ځای‌کې څروئ چېرته يې چې د بنت ابي ذويب شپون څروي، ځکه د هغوی ميږې به وږې او نرې بيرته راتللې، يو څاڅکی شيدې يې هم نه کولې، خو زما ميږې به مړې او له شيدو ډکې راتللې. په همدې ترتيب سره همداسې د خير او برکت را ته مخه وه تر څو د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دوه کاله پوره شول، او له شيدو نه مې بيل کړ. دا مبارک به د نورو ماشومانو په نسبت ډير ژر، ژر لوئيده، په دوو کلونو کې هغه يو پياوړی او تکړه هلک شو. حليمه وايي: بيا مو هغه خپلې مور ته وروست، خو آرزو مو دا وه چې نور هم له مونږ سره پاتې شي، ځکه د هغه برکتونه مو ليدل. مورته مو يې وويل: زوی دې څه موده نور هم له مونږ سره پريږده، تر څو لوی شي، زه ويريږم چې دا په مکه کې ګډه شوې وبا زيان ور و نه رسوي. حليمه وايي: تر هغې هملته ورسره وو، تر څو يې مور پدې راضي شوه چې بيرته يې له مونږ سره واستوي.[1]

شق الصدر (سينې څيرلو) پيښه

---

[1]. ابن هشام ۱۲۲/۱ - ۱۲۳-۱۲۴.

پدې ډول سره رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر هغې په بني سعد کې پاتې شو تر څو څلور کلن او یا پنځه کلن شو[۱] او په همدې عمر کې د شق الصدر (سینې څیرولو) پیښه وشوه. امام مسلم له انس (رضي الله عنه) نه په روایت سره وایي: یوه ورځ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ماشومانو سره لوبې کولې چې جبرئیل (علیه السلام) ورته راغی، را ویې نیو، په ځمکه یې څملاوه، سینه یې ورڅیرې کړه، زړه یې ترې راویوست، یوه ټوټه غوښه یې ورنه لیرې کړه او ویې ویل: دا ستا په وجود کې د شیطان برخه ده، بیایې د سرو زرو په یوه طشت کې د زمزم په اوبو ومینځه، بیایې بیرته سره یو ځای کړ او پخپل ځای کې یې ورکیښود. ماشومان په منډو منډو دده رضاعي مورته ورغلل او ورته ویې ویل: چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ووژل شو. د کور خلک یې پسې راووتل او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې پداسې حال کې مخې ته راغی چې مبارک رنګ یې الوتی و .[۲]

د مور په له محبت نه ډکه غیږ کې

له دې پیښې نه وروسته حلیمه ورباندې وویریده او خپلې مورته یې ور تسلیم کړ، او بیا تر شپږ کلنۍ پورې له خپلې قدرمنې مور سره و.[۳]

آمنې نیت وکړ چې د وفا په دود د خپل میړه د قبر زیارت وکړي، نو یې د یثرب په لور حرکت وکړ، او تقریبا دا پنځه سوه کیلو متره لار یې ووهله. پدې سفر کې یې یتیم زوی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، خادمه یې (ام ایمن) او سر پرست یې (عبدالمطلب) هم ورسره ملګري وو. آمنه هلته یوه میاشت پاتې شوه، خو چې د بیرته راتګ اراده کوي مریضه کیږي، او د لارې په اوږدو کې یې تکلیف زیاتیږي چې بالاخره د مکې او مدینې تر مینځ ابواء نومې سیمه کې وفات شوه.[۴]

---

[۱]. دا د زیاتره تاریخ پوهانو نظریه ده، خو د ابن اسحاق له روایت نه داسې معلومیږي چې دا پیښه په درې کلنۍ کې شویده، ابن هشام ۱۲۴/۱ - ۱۲۵ وګوره.

[۲]. صحیح مسلم، باب الاسراء ۹۲/۱.

[۳]. تلقیح فهوم الاثر ص ۷.

[۴]. ابن هشام ۱۲۹/۱. تلقیح فهوم الاثر ص ۷ . محاضرات تاریخ الامم الاسلامیة للخضري ۲۳/۱. فقه السیرة للغزالي ص ۵۰

د مهربان نيکه ترسيوري لاندې

سپين ږيري عبدالمطلب خپل يتيم لمسى مکې ته راووست، زړه يې د لمسي له مينې او محبت نه ډک، ډير وربانديې زهير و، څکه هغه له نوي داسې غم سره مخ شوی و چې پخواني غمونه يې ټول را تازه کول. او همدا وجه وه چې عبدالمطلب لدې لمسي سره دومره مهرباني او نرمي کوله چې له بل هيڅ يوه اولاد سره يې نه وه کړې. هغه يې نه پريښوده چې د بې کسۍ او تنهايۍ احساس وکړي، له خپلو زامنو نه يې هغه ته توجه ډيره وه. ابن هشام وايي: د کعبې تر سيوري لاندې به عبدالمطلب ته ځای برابريده، زامن به يې شاوخوا کيناستل ترڅو هغه به راغی، هيڅوک به هم ده ته د احترام او تقدير له امله د ده په ځای نه کيناستل، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې لا تراوسه ځوان شوی هم نه و راته او د خپل بابا په ځای به کيناست، ترونو به يې منع کاوه، اجازه به يې نه ورکوله چې هلته کيني، خو عبدالمطلب به چې کله وليدل نو ورته ويل به يې: زما زوی پريږدئ قسم په خدای (جل جلاله) چې د لوړ شان خاوند دی. کله به محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل بابا سره ناست و، بابا به يې ورته په سر او شا د مينې لاس راتيراوه، او په کړو وړو (نقل او حرکت) به يې ډير خوشاليده[۱].

خو کله چې د حضرت محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عمر آته کاله، دوې مياشتې او لس ورځې پوره شوې، مهربان بابا يې (عبدالمطلب) هم په مکه کې وفات شو. عبدالمطلب له خپل مرګ نه مخکې د خپل خواږه لمسي کفالت ابوطالب ته چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د پلار (عبدالله) سکنی ورور کيده سپارلی و[۲].

د شفيق تره په کفالت کې

ابو طالب د خپل وراره حقوق کامل او پوره ادا کړل، هغه يې له خپلو زامنو سره يوځای کړ، بلکه له هغوی نه يې زيات ځان ته رانژدې کړ، ډير شفقت او محبت يې ورسره درلود. ترڅلويښتو کالو زياته موده يې خوا ته ولاړ و، هيڅ ډول مرسته او همکاري يې نه ورنه سپموله، د ده په سر به يې دوستي او دښمني کوله، د دې خبرې څه تفصيلات به په راتلونکو پاڼو کې راشي.

---

۱. ابن هشام ۱۲۸/۱.

۲. تلقيح فهوم الاثر ص ۷. ابن هشام ۱۲۹/۱.

د محمد (ﷺ) له رویه باران غوښتل کیږي

ابن عساکر له جلهمه بن عرفطه نه روایت کوي چې وایي:زه مکې ته راغلم، دغه وخت خلک له وچ کالۍ او قحطۍ سره لاس اوګریوان وو، قریشو ابوطالب ته وویل : وادي او سیمه وچکالۍ وهلې، خلک قحطۍ ځپلي، راځه د باران دعا وکړه، نو ابوطالب له یوه داسې هلک سره راووت چې مخ یې لکه د لمر په شان ځلیده، تا به ویل همدا اوس له لمر نه توري وریځې ایسته شوې او روڼ، روښانه لمر ورنه راښکاره شویدی. د هلک شا و خوا نور هلکان هم وو، ابوطالب راونیو او مبارکه شا یې د کعبې شریفې له دیوال سره ولګوله، هلک یې ګوته نیولې وه، د باران دعا یې وکړه ، پدې وخت کې په آسمان کې د وریځې یوه ټوټه هم نه لیدل کیده، خو ورو، ورو له یوې او بلې خوا نه وریځې را پیدا شوې، سره ټینګې شوې او داسې باران وشو چې سیمه اوبو په سر واخیسته، ټول وطن خړوب او شاداب شو. ابوطالب همدې پیښې ته په اشارې سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې ستاینه کوي:

وابیض یستسقی الغمام بوجهه ثمال الیتامی عصمة للأرامل[1]

[هغه سپین او ښکلی دی، د ده له رویه د باران سوال کیږي، هغه د یتیمانو د پناه ځای او دکونډو محافظ او ساتونکی دی.]

بحیرا راهب

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دولس کلن، او په بل روایت د دولسو کلو دوو میاشتو او لسو ورځو شو[2]، نو ابوطالب له ځان سره شام ته د تجارت لپاره یووړ. شام ته لاړل تر څو بصری نومې سیمې ته چې په شام کې د حوران د منطقې یو ښار و ورسیدل. دا ښار هغه وخت په عربي جزیره کې د رومي مستعمرو مرکز و، دلته یو راهب چې په بحیرا سره مشهور و هم اوسیده، اصلي نوم یې جرجیس و. کله چې کاروان ور ورسید راهب ورته راووت ټول یې میلمانه کړل مخکې لدینه به هغه د چا مخې ته نه راووت.

---

[1] . مختصر سیرة الرسول (ص) للشیخ عبد الله النجدي ص ۱۵_۱۶.

۲ . دا د ابن جوزي خبره ده تلقیح فهوم الاثر ص ۷.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې د نښو او صفاتو له مخې وپېژانده، او پداسې حال کې چې د ده مبارک لاس يې نيولی و ويل يې : دا د ټول عالم سيد او پيشوا دی، الله تعالی به دا د عالميانو لپاره رحمت راليږي. ابوطالب پوښتنه ورنه وکړه، ته له کومه پدې موضوع خبر شوې؟ راهب ورته وويل:

کله چې تاسې لدې غونډۍ نه راښکاره شوئ، نو ټولې ونې اوتيږې په سجده شوې،.ونې اوکاڼي په انسانانو کې يوازې نبي ته سجده کوي. او همدا راز زه يې د نبوت د هغه مهر له مخې هم پيژنم کوم چې د ده د اوږې په لانديني کرپيډونکې باندې د مڼې په شکل ايښودل شويدی. مونږ پخپلو کتابونو کې هم د ده په هکله معلومات ليدلي او د ده صفات مو لوستلي دي. بيا يې له ابوطالب نه وغوښتل چې بيرته يې مکې ته بوزي، او شام ته لاړ نشي، ځکه کيدای شي هلته يهود څه زيان ور ورسوي، نو ابوطالب هم هغه له خپلو ځينو کسانو سره بيرته مکې ته واستاوه[1].

د فجار جګړه

د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په پنځلس کلنۍ کې د فجار جګړه ونښته. پدې جګړه کې قريش اوکنانه يوې خواته او قيس عيلان بلې خواته وو. د قريشو اوکنانه مشري د حرب بن اميه په غاړه وه ځکه هغه له ټولو نه مشر او د زيات شرف خاوند و.

د ورځې په لومړي سر کې قيس په کنانه باندې برلاسې وه، خو د ورځې په نيمايي برخه کې دجنګ حالت بدل شو او برى د کنانه په برخه شو.

دې جګړې ته ځکه حرب الفجار وايي چې پدې سره د حرم شريف او د حرام د مياشتو حرمت تر پښو لاندې شوی و. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پدې جګړه کې برخه درلوده، او خپلو ترونو ته به يې غشي برابرول[2].

حلف الفضول

[1] . مختصر سيرة الرسول (ص) ص ١٢. ابن هشام ١٨٠/١تر ١٨٣. په ترمذي او ځينو نورو کتابونو کې راغلي چې ابو طالب له خپل وراره محمد (ص) سره بلال (رض) بيرته مکې ته وليږه (تحفة الاحوذي)خو دا څرګنده غلطي ده ځکه کيدای شي بلال به هغه بالکل وجود نه درلود او که چيرته موجود هم و، نو نه له ابوبکر (رض) سره و او نه له ابو طالب سره، زاد المعاد ١٧/١.

[2] . ابن هشام ١٨٤/١_١٨٥_١٨٦_١٨٧. قلب جزيرة العرب ص ٢٢.محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ٢٣/١.

له دې جګړې نه وروسته د ذي القعدې په میاشت کې چې د حرم له میاشتو څخه ده حلف الفضول ((د فضول تړون)) ترسره شو. ددې کار اهتمام د قریشو ځینو کورنیو لکه بني هاشم، بنوالمطلب، اسد بن عبدالعزی، زهره بن کلاب او تیم بن مره کړی و.
تړول د عبدالله بن جدعان التیمي په کور کې چې مشر او د شرف خاوند و، سره راغونډ شول او داسې عهد او تړون یې وکړ چې : په مکه کې به له هر مظلوم سره ولاړ وي د هر مظلوم مرسته به کوي هغه د دې ځای اوسیدونکی وي اوکه دبل ځای، او تر هغه به د مظلوم خوا نه پریږدي ترڅو یې له ظالم نه ورته خپل حق نه وي اخیستي.
رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پدې تړون کې حضور درلود، اوکله چې په رسالت مشرف شو نو فرمائل یې: ((**لقد شهدت في دار عبدالله بن جدعان حلفا ما أحب أن لي به حمر النعم، ولو ادعى به في الإسلام لأجبت**[1])).
[زه د عبدالله بن جدعان په کورکې په یوه داسې تړون کې حاضر وم چې د هغه په بدل کې سره اوښان هم نه خوښوم، او که چیرته اوس د اسلام په دورکې هم ورته بلل شم نو لبیک به ورته ووایم.]
دغه تړون او د تعصب په اساس جاهلي حمیت (غیرت) یو له بل سره تناقض او منافات لري. ددې تړون د سبب او علت په هکله ویل کیږي چې د زبید قبیلې یوه سړي مکې ته څه سامان راوړی و، چې عاص بن وائل السهمي په بیه ورنه واخیست، خو بیا یې د هغه حق ادا نکړ، نوموړي سړي پدې هکله له ملګرو قبیلو لکه عبدالدار، مخزوم، جمح، سهم او عدي نه مرسته وغوښته، خو هیچا هم ورته توجه ونکړه او خبره یې وانه وریده، نو هغه د ابي قبیس غره سرته وخوت او په لوړ آواز سره یې داسې اشعار وویل چې خپل مظلومیت ته یې پکې اشاره کوله.
زبیر بن عبدالمطلب دې خواته متوجه شو، او ویې ویل دا سړی ولې داسې بې یاره او مددګار دی؟ یوې خوا بلې خواته لاړ اوپه پای کې مخکې یادې شوې قبیلې سره راټولې شوې، دا تړون یې لاسلیک کړ، بیا عاص بن وائل ته ورغلل اود زبیدي حق یې ورنه واخیست [2] .

د کړاوونو ژوند

[1] . ابن هشام ۱/۱۱۳_۱۳۵. مختصر سیرة الرسول (ص) ۳۰_۳۱.
[2] .مختصر سیرة الرسول (ص) ص ۳۰_۳۱.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ځوانۍ په لومړيو کې څه خاص کار او عمل نه درلود، خو متواتر روايتونه وايي چې مېږې به يې څرولې[1]. د بني سعد مېږې يې څرولې، او د څو قيراطو په بدل کې يې د مکې د خلکو رمه هم پوولې ده[2]. (يو قيراط (۰،۲۱۲۵) ګرامه سپين زر کېږي او پدې حساب يو مثقال له شل قيراطه سره برابر دی). خوکله چې پنځه ويشت کلن شو، نو د خديجې (رضي الله عنها) مال يې د تجارت لپاره شام ته يووړ. ابن اسحاق وايي: خديجه بنت خويلد (رضي الله عنها) د مال، شرف او عزت خاونده ميرمن وه، خپل مال به يې د تجارت لپاره خلکو ته ورکاوه، او د مضاربت د اصولو په اساس به يې هغوی ته يوه برخه ټاکله، هغه وخت زياترو قريشو د تجارت کار و بار کاوه، او کله چې خديجه (رضي الله عنها) د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رېښتينولۍ،امانتدارۍ، سپېڅلتيا، کرم او ښو اخلاقو نه خبره شوه، نو احوال يې ورولېږه چې د دې مال د تجارت لپاره شام ته يوسي او ده ته به له نورو خلکو نه زياته برخه ورټاکي، او خپل غلام ميسره به هم ورسره واستوي. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خديجې (رضي الله عنها) پيشنهاد ومانه، او له ميسره سره يوځای د تجارت په خاطر شام ته وخوځيد[3].

له خديجې (رضي الله عنها) سره واده

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) له شام نه راستون شو، او خديجې (رضي الله عنها) وليدل چې په مال کې يې د پخوا په نسبت ډير زيات امانت او ديانتداري شوې او دومره برکت دی پکې چې مخکې يې هيڅکله هم دومره برکت نه و ليدلی. همدا راز ميسره هم د رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) د ښو او اوچتو اخلاقو، قوي او پاخه فکر، رېښتني منطق او امانتدارۍ خبرې د خديجې (رضي الله عنها) غوږونو ته ورسولې، نو همدا وه چې هغې خپل هدف وموند. خديجه داسې ښځه وه چې د عربو رئيسانو او مشرانو ور سره د واده هيلې درلودې، وړانديزونه به يې کول، خو دې به نه منل، مګر کله چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې اوچت شخصيت نه خبره شوه دومره ورنه متاثره شوه چې پخپله يې ورسره د واده اراده وکړه، د زړه دا

---

[1]. ابن هشام ۱/۱۲۲.

۲ . فقه السيرة لمحمد الغزالي. صحيح البخاري، الاجارات، باب رعي الغنم على قراريط ۱/۳۰۱.

۳ . ابن هشام ۱/۱۸۷_۱۸۸.

خبره يې خپلې ملګرې نفيسه بنت منيه ته وکړه، هغه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغله اوله خديجې (رضي الله عنه) سره يې د واده خبره ورسره مطرح کړه. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم ومنله، له ترونو سره يې خبره وکړه، هغوی د خديجې (رضي الله عنها) تره ته ورغلل اوپېدې ترتيب سره يې د واده عقد او تړون تر سره شو او ورپسې دواړو نکاح وکړه. د واده په مراسمو کې د بني هاشم خلک او د مضر قبيلې مشران حاضر وو. دا مبارک واده له شام نه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د راستنيدو له ورځې نه دوې مياشتې وروسته ترسره شو. رسول اکرم (صلی الله عليه وسلم) خديجې (رضي الله عنها) ته په مهر کې شل اوښان ورکړل، خديجه (رضي الله عنها) هغه وخت ځلوېښت کلنه وه او د خپل وخت ترټولو ښځو نه د شرف، عزت، مال او پوهې له مخې وړاندې او اوچته وه. دا د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لومړنۍ بي بي وه او تر څو چې هغه نه وه وفات شوې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بل واده ونکړ[1].

له ابراهيم پرته نور ټول اولادونه يې له خديجې (رضي الله عنها) نه وو، لومړنی او مشر زوی يې قاسم نوميده او دده مبارک (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کنيه نوم هم (ابوالقاسم) و، ورپسې زينب بيا رقيه، بيا ام کلثوم، بيا فاطمه او بيا عبدالله پيداشوي، د عبدالله لقب طيب او طاهر و. زامن يې ټول په وړوکوالي کې وفات شويدي، خو لوڼو يې اسلام راوړی او هجرت يې کړی دی، او له فاطمې (رضي الله عنهم اجمعين) پرته نورې درې واړه د خپل پلار (صلی الله عليه وسلم) په ژوند کې وفات شويدي، فاطمه (رضي الله عنه) د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له رحلت نه شپږ مياشتې وروسته وفات شويده (رضي الله عنهم اجمعين)[2].

دکعبې ودانول او د حجر اسود د ښخړې حل

رسول اکرم (صلی الله عليه وسلم) پنځه ديرش کلن و چې قريشو د کعبې شريفې بيا ودانول پيل کړل، او دا هم ځکه چې کعبې شريفې هغه وخت له انساني قد نه د لږ شانته لوړې ځلور ديوالۍ شکل درلود. د حضرت اسماعيل (عليه السلام) په زمانه

[1] . ابن هشام ۱/۱۸۹_۱۹۰. فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ۵۹. تلقيح فهوم الاثر ص ۷.

۲ . ابن هشام ۱/۱۹۰_۱۹۱. فقه السيرة ص ۲۰. فتح الباري ۷/۵۰۷. که څه هم دا مصادر يو له بل سره ددې موضوع په هکله څه کم شانته اختلاف لري، خو مونږ ارجح قول را نقل کړيدی.

کې د کعبې اوچتوالی نه (۹) ګزه و، خو چت يې نه درلود، او له همدې نه په استفادې سره د کعبې شريفې په منځ کې ايښودل شوې خزانه غلو ووهله، د دې ترڅنګ ډيره زمانه وربانديې تيره شوې وه، تعمير يې خراب شوی او ديوالونه يې چاودیدلي وو. او په همدې کال يعنې له بعثت نه پنځه کاله مخکې يو ډير لوی سيلاب راغی چې مخه يې د کعبې شريفې په خوا وه، کعبه يې ډيره کمزورې کړه او هر وخت ددې احتمال موجود و چې پر ځمکه راپريوزي، نو قريش مجبورشول ددې مبارکې خونې د مقام او منزلت د بقا پخاطر هغه بیا ودانه کړي.

ټولو پدې فيصله وکړه چې د کعبې شريفې په بيا ودانولو کې به يوازې حلالې پیسې لګوي، پدې کې به د رنډۍ اجرت (مهر)، د سود مال او په ظلم اخيستل شوې پيسې بالکل نه استعماليږي. د بيا ودانولو لپاره ضروري وه چې پخوانی تعمير ونړول شي، خو هيچا هم دا جرات نه شوای کولی چې کعبه ورانه کړي، ترڅو وليد بن مغيره المخزومي په ړنګولو پيل وکړ، خلکو وکتل چې څه زيان ور ونه رسيد، نو ټولو کار پيل کړ. هرې قبيلې ته خپله، خپله، خپله برخه ورکړه شوه، هرې قبيلې بيلې بيلې تيږې راوړې او کار پيل شو، باقوم نومې يو رومي معمار د کعبې شريفې معماري کوله، خوکله چې خبره د حجر اسود ايښودلو ته ورسيده د دوی ترمنځ اختلاف راولاړ شو چې دا شرف به د چا په برخه کيږي؟ دا جنجال څلور پنځه ورځې روان و، نژدې وه يوه سخته او خونړۍ جګړه ونښلي، خو ابو اميه بن مغيره مخزومي داسې فيصله وکړه هرڅوک چې لومړی د جومات (مسجد حرام) له دروازې نه را داخل شو هماغه به پدې هکله پريکړه کوي، ټولو دا خبره ومنله. د الله تعالی اراده داسې وه چې دا لومړی راتلونکی شخص به رسول (صلی الله علیه وسلم) وي، کله چې را ننووت ټولو وويل: بالکل سيي ده، دا امين دی، قبول مو دی، اوکله چې دوی ته راورسيد، له پيښې يې خبر کړ، نو ده مبارک يو ځادر واخيست حجر اسود يې پکې کيښودله او بيا يې د قبيلو مشرانو ته وويل چې هر يو د ځادر يوه يوه څنډه ونيسي او حجراسود پورته کړي اوکله يې چې خپل ځای ته ورسوله، نو پخپل مبارک لاس يې را اوچته کړه او پخپل ځای يې کيښوده. دا يوه داسې معقوله پريکړه وه چې ټول خلک وربانديې خوښ شول.

پدې وخت کې له قريشو سره پاک مال اوپيسې کمې شوې، نو مجبورشول چې د شمال خوا ته له کعبې نه تقريباً شپږ ګزه اوږده ځمکه پريږدي، او همدې ټوټې ته حجر يا حطيم وايي. دا ځل قريشو د کعبې دروازه له ځمکې نه اوچته جوړه کړه تر څو بې له اجازې څوک ورداخل نه شي، او کله چې کعبه شريفه پنځلس ګزه لوړه شوه نو په شپږو ستنو سره يې چت وربانديې ودراوه. له تکميل نه وروسته د کعبې شريفې خونې مربع

شکل ځان ته ونيو چې لوړوالی يې تقريباً پنځلس متره دی. هغه ديوال چې حجر اسود پکې ده او هغه ته مقابل ديوال يعنی جنوبي او شمالي ديوالونه لس، لس متره اوږدوالی لري، حجر اسود د مطاف (طواف له ځای) نه يو نيم متر اوچته اېښودل شويده، دروازې واله ديوال او هغه ته مقابل ديوال دولس، دولس متره اوږده دي، دروازه له مځکې نه دوه متره اوچته ده. د کعبې شريفې تر ديوالونو چارګرد لاندې د کرسۍ په شکل يوه ضلعه را تاو شوې چې متوسط لوړوالی يې ۲۵ سانتي متره، او متوسط پلنی والی يې ۳۰ سانتي متره دی چې دا د شاذروان په نامه يادېږي، او په حقيقت کې دا هم د کعبې شريفې برخه ده خو قريشو دا هم د باندې پرې اېښې ده[۱].

له نبوت نه مخکې اجمالي سيرت

رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ټولو هغو نيکو او غوره اخلاقو او عاداتو درلودونکی و کوم چې هغه وخت يې ځنې شريف خلک په متفرقه توګه درلودونکي وو. هغه جناب د قوي او روښانه فکر، پياوړي نظر او استعداد لوړ څلی و د زيات ذکاوت، تيز او رڼا دماغ د سيي او درست هدف او وسيلې ټاکونکی و. د هغه جناب له اوږدې خاموشۍ نه ورته د غور، تفکر، او حق پلټنې ښه فرصت په لاس ورتله، د الله تعالی رسول (صلی الله عليه وسلم) پخپل تيز او پياوړي ذهن او روښانه فطرت سره د ژوند ټولې پاڼې، د خلکو او ډلو ټول حال اواحوال لوستلي او څېړلي وو، او په کومو خرافاتو کې چې دا خلک راګير وو له هغه نه يې ځان پاک او ډېر لېرې ساتلی و، له ټولو بې لاريو نه پاک او په عقل او بصيرت مبني او لوړ ژوند يې تيراوه. خلکو به چې هر د خير کار کاوه نو هغه جناب به پکې له ټولو نه وړاندې و، او که به د خير کار نه و نو تنهايي او ګوشه نشيني به يې غوره کوله. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کله هم شراب ندي څښلي، د بتانو په نامه حلال شويو مالونو غوښه يې نده خوړلې، او د بتانو په وياړ جوړو شويو ميلو او مجالسو کې يې بالکل برخه نده اخيستې. د ژوند له پيل نه يې لدې باطلو معبودانو او هرډول خرافاتو سره سخته کينه او کرکه وه، تردې چې د لات او عزی په نامه قسم يادول يې هم نه شوای تحمل کولی[۲].

---

[۱] . ابن هشام ۱/۱۹۲_۱۹۷. فقه السيرة ص ۲۲_۲۳. صحيح البخاري، باب فضل مكة و بنيانها ۱/۲۱۵.

[۲] . له بحيرا سره يې خبرو کې ددې خبرې د اثبات دليل موجود دی، ابن هشام ۱/۱۲۸.

پدې کې هيڅ شک او شبهه نشته چې هغه (صلى الله عليه وسلم) د تقدير په حفاظت او ساتنه کې و، ځکه هرکله به يې چې د دينوي لذتونو د حصول پخاطر نفساني جذبات راوپاريدل، او يا به يې زړه دېته تيار شو چې د کوم ناپسنديده او ناخوښ عادت او يا رواج تقليد او پيروي وکړي، نو سمدلاسه به الهي رحمت او عنايت مداخله کوله او دې ډول کارته به يې نه پريښود.د ابن اثير په روايت سره رسول اکرم (صلى الله عليه وسلم) فرمايي: ((**ما هممت بشئ مما كان أهل الجاهلية يعملون غير مرتين، كل ذلك يحول الله بيني و بينه ثم ما هممت به حتى أكرمني برسالته قلت ليلة للغلام الذي يرعى معي الغنم بأعلي مكة: لو أبصرت لي غنمي حتى أدخل مكة أو أسمر بها كما يسمر الشباب! فقال:افعل فخرجت حتى إذا كنت عند أول دار بمكة سمعت عزفا، فقلت: ما هذا ؟فقالوا: عرس فلان بفلانة، فجلست أسمع، فضرب الله على أذني فنمت، فما أيقظني إلا حرالشمس. فعدت إلى صاحبي فسألني، فأخبرته، ثم قلت ليلة أخرى مثل ذلك، و دخلت بمكة فأصابني مثل أول ليلة .. ثم ما هممت بسوء**[1])).

[له دوه مرتبو پرته ما د هغو کارونو چې د جاهلي دورې خلکو به کول تصور او تش خيال هم ندى کړى، خو دا دواړه مرتبې هم الله تعالى زما او هغه کار ترمنځ حايل او خنډ پيداکړې يعنى هغه مې سرته ندي رسولي او پدې پسې مې بيا هيڅکله هم داسې اراده او تصور ندىکړى ترڅو الله تعالى په رسالت مشرف کړم. يوه شپه مې خپل ملګري ته چې د مکې په پاسنۍ برخه کې يې ميږې راسره پوولې، وويل: که ته مې ميږو ته ګورې، نو زه به مکې ته لاړ شم او هلته به لکه د نورو ځوانانو په شان د شپې د کيسو ويلو په مجلس کې ګډون وکړم. ملګري راته وويل : سيي ده لاړشه. زه وخوځيدم د مکې لومړني کورته چې ورسيدم د باجې (موسيقۍ) آواز مې ترغوږو شو، پوښتنه مې وکړه څه خبره ده؟ دوى راته وويل: چې د فلاني او فلانۍ واده دى. زه کيناستم او دا آواز اورم، يو ځل مې الله تعالى غوږونه بندکړل، خوب راباندې راغى اوهمدلته ويده شوم ترڅو د لمر ګرمۍ راويښ کړم او بيرته خپل ملګري ته ورغلم او د هغه د پوښتنې په ځواب کې مې ټوله کيسه ورته بيان کړه. يوځل مې بيا يوه بله شپه خپل ملګري ته همداسې وويل او مکې ته لاړم، نو دا ځل هم هماغه پيښه راسره

---

[1] . حاکم او ذهبي دا حديث صحيح بولي، خو ابن کثير په البداية والنهاية ۲۸۷/۲ کې همدا حديث ضعيف بللى دى.

وشوه، او لدینه وروسته مې کله هم د بد کار اراده نده کړې.
امام بخاري (رحمه الله) له جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: کله چې کعبه شریفه جوړیدله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او عباس (رضي الله عنه) لاړل تیږې یې راوړې، حضرت عباس(رضي الله عنه) رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: خپل لنګ په اوږه کیږده دا دې اوږې له تیږو نه ساتي (نه به خوږیږي) خو پدې سره رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځمکه راپریوت، سترګې یې د آسمان په لور وختلې، او کله چې را په حال کې شو چېغې یې وهلې،(ازاري، ازاري) زما لنګ، زما لنګ، چی بیا یې د هغه جناب لنګ وروتاړه. په یوه بل روایت کې راځي چې لدېنه وروسته هیڅکله دده مبارک عورت ندی لیدلی شوی[1].
رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غوره اخلاقو، پاک سیرت، اوچت کردار او سپیڅلي عمل خاوند و، له ټولو نه زیات غیرتي، له هر چا نه زیات د ښو او خوږو اخلاقو او نیکې معاملې درلودونکی و. نیک او عزیز ګاونډی، په حلم اوریښتینولۍ، نرمۍ او عفت کې له هر چا نه مخکې، د خیر خاوند، نیک عمله، کریم، امین، با وفا او په عهد ټینګ ولاړ انسان و. هر څوک یې په عظمت او عزت قایل وو، هغه د ټولو نیکیو مجموعه او نمونه وه، خپل قوم ورته د امین لقب ورکړی و، او لکه چې حضرت خدیجه (رضي الله عنها) دده مبارک په هکله فرمایي:
((يحمل الكل، ويكسب المعدوم، ويقرئ الضيف، ويعين علي نوائب الحق[2])). [هغه به د بې وزلانو مرسته کوله، د هغوی بار به یې اوچتاوه، د فقیرانو او تش لاسیو لپاره به یې بندوبست کاوه، د میلمه قدر او درناوی به یې کاوه، او په پیښو، او حوادثو کې به یې د حق مرسته او پلوي کوله.]

[1] . صحیح البخاري باب بنیان الکعبة ۵۴۰/۱.
۲ . صحیح البخاري ۳/۱.

د نبوت او رسالت په سیورو کې

د حراء په غار کې

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څلويښت کلنۍ ته نژدې شو، نو تفکر او تاملاتو يې دده او نور قوم ترمنځ فکري او ذهني واټن ډېر سره لېرې کړئ و. همدا وه چې نورېې تنهايي ډېره خوښيدله، له ځان سره به يې څه سويق (يو ډول خواړه دي چې د غنمو او وربشو له ډېرو ميدو اوړو نه تيا ريږي) او اوبه واخيستې او په جبل نورکې به يې د حراء غار ته تشريف يووړ. دغه ځای له مکې مکرمې نه تقريباً دوه ميله فاصله لري، دا يو برابر شانته غار دی چې اوږدوالی يې څلور ګزه اوعرض يې پاوکم دوه ګزه دی، دا غار په ځمکه کې د ننه ندی بلکه د دوو لويو تيږو له يوځای کيدو نه جوړ شوی يوکټ دی .

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې کله دې غار ته تشريف وړه، نو حضرت خديجه (رضي الله عنها) به هم ورسره تلله او ده ته نژدې چېرې به اوسيدله.

محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د رمضان مياشت په غار کې تيروله، څوک فقيران به که ورباندې پيښيدل نو څه خوراک به يې ورکاوه، ټول وخت به په عبادت بوخت و په کائناتو او د هغه قدرت په هکله به يې غور فکر کاوه چې دا ټول شيان يې پيداکړيدي. ده د خپل قوم عقيده او مسلک نه شوای منلی، د هغوی ټول باطل افکار او تصورات يې ردول، خو خپله يې هم له ځان سره کوم واضح او ځرګند منهج او مسلک نه درلود، او نه يې داسې لاره پيژندله چې زړه يې ورباندې مطمئن او ډاډه شوی وی[1]. لدې تنهايي او ګوښه والي سره د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مينه او محبت په حقيقت کې يو الهي تدبير و، تر څو هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رسالت د درانده پيتي اوچتولو لپاره تيار او برابر کړي.

ښکاره خبره ده هغه روح او شخصيت چې د انساني ژوند د بدلون او د انساني ژوند په واقعيتونو او حقايقو باندې د اغيزې لپاره انتخاب شوی وي، د داسې روح او شخصيت لپاره دا ضروري ده چې څه موده ګوښې او تنها وي، د ځمکې له کارونو، د

[1] . رحمة للعالمين ٤٧/١. ابن هشام ٣٥/١_٣٦. في ظلال القرآن ١٢٢/٢٩.

ژوند له شور او هسکو، ټيټو، د خلکو له وړو وړو امورو او مسائلو نه لیرې چېرته ګوښه کې وي.
همدا و د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره د الله تعالی تدبير، غوښتل يې هغه د لوی امانت د اوچتولو، په ځمکه او نړۍ کې د يوه ستر انقلاب، او د تاريخ د مسير د بدلون لپاره آماده کړي، نو له بعثت نه دری کاله مخکې يې د تنهايي او ګوښوالي دا سلسله ورته پيل او برابره کړه، پوره يوه مياشت به رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کائناتو کې فکر کاوه، او د کائناتو تر شا د هغه غيبي قوت او قدرت په هکله به يې فکر او تدبر کاوه چې دا ټول شيان يې پيدا کړيدي، تر څو د پوره تيارۍ سره د الله تعالی په اذن او ارادې سره لدې غيبي قدرت سره د تعامل نيټه او فرصت راورسيږي.[1]

جبريل (علیه السلام) وحي راوړي

کله چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند څلوېښت کاله پوره شول او همدا د ذهني او عقلي کمال عمر دی، ويل کيږي چې رسولان په همدې عمر کې په نبوت مشرف شوي، نو د ژوند له افق نه يې د نبوت آثار او نښانې راښکاره او څرګندې شوې. دغه آثار او نښې خوبونه وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې هر خوب ليده هغه به لکه د سپيده داغ په شان را ښکاره او څرګنديده (خوبونه يې حقيقت وو). دې حالت شپږ مياشتې دوام وموند او څرنګه چې د نبوت ټوله دوره درویشت کاله وه نو دا موده د نبوت د دورې شپږ څلوېښتمه برخه کيږي. د حراء په غار کې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عزلت او ګوښه والي په دريم کال د رمضان په مياشت کې د ځمکې پر خلکو د الهي رحمت باران وشو، الله تعالی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په نبوت مشرف کړ او د جبريل (علیه السلام) په واسطه يې د قرآنکريم څو آيتونه ورباندې نازل کړل.[2]
که پدې هکله موجود قرائن او دلايل لږ په غور او دقت سره تر نظر تير کړو نو ويلی شو

---

[1]. في ظلال القران ۲۹/۱۲۲-۱۲۷

[2]. ابن حجر وايي: بيهقي ويلي چی د خوب ليدو مرحله شپږ مياشتی وه، او پدې سره ويلی شو چی د خوب له لارې د نبوت پيل په څلويښتم کلنی او د ربيع الاول په مياشت کی شوی دی، او په ويشګه د وحي راتلل د رمضان په مياشت کي شروع شويدي. فتح الباری ۱/۲۷.

چې دا د رمضان د مياشتې يوويشتمه او د دوشنبې شپه وه چې د (۶۱۰م) کال د اګست له لسمې نيټې سره سمون خوري. دغه وخت د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمر په قمري حساب پوره څلويښت کاله، شپږ مياشتې او دوولس ورځې او په شمسي حساب نهه ديرش کاله، درې مياشتې او دوولس ورځې و.[1]

---

[1]. د بعثت او د وحي د نزول د لومړنۍ مياشتې د تحديد په هکله مورخين پخپل مينځ کې اختلاف لري، زياتره دا نظر لري چې دا د ربيع الاول مياشت وه، نور وايي د رمضان مياشت وه، او ځينو نورو ويلي چې دا د رجب مياشت وه (مختصر سيرة الرسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) للشيخ النجدي ص ۷۵) خو زمونږ په رايه دوهم نظر (د رمضان مياشت) د تاييد وړ دی. ځکه الله تعالی فرمايي: ((شَهْرُ رَمَضَانَ الّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ)) (البقرة: ۱۸۵) ترجمه: مياشت د رمضان هغه مياشت ده چې نازل کړی شوی په دې کې قرآن. او بل ځای فرمايي ((إِنّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ)). (القدر: ۱) بېشکه مونږ نازل کړيدی دغه (قرآن) په شپه د قدر کې. د قدر شپه خو د رمضان په مياشت کې ده، او د همدې قدر شپې ته الله تعالی اشاره کوي فرمايي: ((إِنّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنّا كُنّا مُنذِرِينَ)) (الدخان:۳)
بله دا چې رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به د رمضان مياشت د حراء په غار کې تېروله، او دا خو په ډاګه ده چې جبرئيل (عليه السلام) د لومړي ځل لپاره د حراء په غار کې ورته راغلی و.
هغه کسان چې وايي د وحي نزول د رمضان له مياشتې پيل شوی دوی بيا په دې کې سره اختلاف لري چې دا کومه ورځ وه، ويل کېږي چې دا د رمضان اوومه، او ځينې نور وايي د رمضان اوولسمه او په بل روايت سره اتلسمه نيټه وه [مختصر سيرة الرسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ص ۷۵. رحمة للعالمين ۴۹/۱]. خو خضري پخپل کتاب کې په دې تاکيد کړی چې دا د رمضان اوولسمه نيټه وه (محاضرات تاريخ الامم الاسلاميه للخضرى ۲۹/۱).
خو مونږ دا د رمضان يوويشتمه نيټه بولو که څه هم هيچا دا ندي ويلي چې دا يوويشتمه نيټه وه، خو ځګرنګه چې ټول او يا اکثر سيرت پوهان په دې اتفاق لري چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوشنبې په ورځ په نبوت مبعوث شويدی، ددې نظر تاييد هغه حديث هم کوی چې د حديث امامانو روايت کړيدی. له ابو قتاده (رضي الله عنه) نه روايت دی چې د دوشنبې د ورځې د روژې په هکله له رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه پوښتنه وشوه، ده ورته وفرمايل: په همدې ورځ زه پيدا شوی يم او په همدې ورځې وحي راته راغلې ده، او بل عبارت داسې دی: دا هغه ورځ ده چې زه پکې پيدا شوی يم، او دا هغه ورځ ده چې زه پکې په نبوت مشرف شوی يم او يا وحي راباندې را نازله شويده. (صحيح مسلم ۱: ۳۶۸. احمد ۲۹۷/۵ - ۲۹۹
په نوموړي کال کې د رمضان د مياشتې اوومه، خلوارلسمه، يوويشتمه او اته ويشتمه نيټه د دوشنبې له ورځې سره سمون لري او صحيح روايتونه دا ښيي چې د قدر شپه د رمضان د درېمې لسيزې په طاق شپو کې ده، او په دې شپو کې له يوې نيټې نه بلې نيټې ته انتقال مومي. او کله چې د الله تعالی دا قول ((إِنّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ)) او د ابو قتاده دا روايت چې وايي چې د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) بعثت د دوشنبې په ورځ و، او همدا راز د علمي، تجربوي جنتري له مخې د نوموړي کال د رمضان د مياشتې د دوشنبې ورځې تر نظر تېرې کړو او بيا دا ټول سره مقايسه کړو نو دا به راته

اوس راځئ حضرت عايشې (رضي الله عنها) ته غوږ شو چې د دې عظيمې پيښې کيسه راته واوروي، هغه پيښه چې د الهي نور يوه داسې شعله وه چې د کفر او جاهليت تيارې يې له مينځه يوړې د ژوند تګلاره يې او مسير يې بدل کړ، د تاريخ مخه يې بلې خوا ته وګرځوله، حضرت عايشې (رضي الله عنها) فرمايلي:

((أول ما بدئ به رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) من الوحي الرويا في النوم، فكان لايرى رويا إلا جاءت مثل فلق الصبح، ثم حبب إليه الخلاء وكان يخلو بغار حراء فيتحنث فيه – و هوالتعبد– الليالي ذوات العدد قبل أن يترع إلى أهله، ويتزود لذلك، ثم يرجع إلى خد يجة فيتزود لمثلها حتى جاءه الحق و هو في غار حراء، فجاءه الملك فقال: اقرأ، فقلت: ما أنا بقارئ، قال: فأخذني فغطني حتى بلغ مني الجهد، ثم أرسلني فقال: اقرأ، فقلت: ما أنا بقارئ فأخذني فغطني الثالثة، ثم أرسلني فقال:((اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (١) خَلَقَ الإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ (٢) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الأَكْرَمُ (٣) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (٤) عَلَّمَ الإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (٥))[1]

فرجع بها رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يرجف فواده، فدخل علي خديجة بنت خويلد فقال: زملوني، زملوني فزملوه حتى ذهب عنه الروع، فقال لخديجة: مالي، و أخبرها الخبر، لقد خشيت على نفسي. فقالت خديجة: كلا، والله ما يخزيك الله أبدا، إنك لتصل الرحم، و تحمل الكل، و تكسب المعدوم و تقرئ الضيف، و تعين على نوائب الحق، فانطلقت به خديجة حتى أتت به ورقة بن نوفل بن اسد بن عبدالعزى بن عم خديجة.

وكان امرءا تنصر في الجاهلية، وكان يكتب الكتاب العبراني، عمي، فقالت له خديجة: يا ابن عم! اسمع من ابن اخيك، فقال له ورقة: يا ابن اخي ماذا ترى؟ فاخبره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبر ما رأى، فقال له

په ااګه شي چيګ د رسول اکرم (صلى الله عليه وسلم) بعثت د رمضان د يوويشتميګ نيتګيګ په شپه پيل شويدى.

[1]. دا آيتونه د الله تعالى تردې قول پورې (علم الانسان مالم يعلم) پورې را نازل شوي وو.

ورقة: هذا الناموس الذي نزله الله على موسى يا ليتني فيها جذعا، ليتني أكون حيا إذ يخرجك قومك، فقال رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم): أو مخرجي هم؟ قال: نعم، لم يأت رجل قط بمثل ما جئت به إلا عودي، و إن يدركني يومك انصرك نصرا موزرا، ثم لم ينشب ورقة أن توفي و فتر الوحي)).[1]

[يعني: پر رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې د وحي پيل له نيکو او رينښتينو خوبونو نه شويدی، رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې هر خوب ليده لکه د سپيده داغ په شان به ښکاره او څرگنديده،(تحقق به يې موند) وروسې رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته تنهايي او گوښه والی محبوب او گران شو، نو د حراء په غار کې به يوازې او تنها په عبادت بوخت و، څو شپې به يې کورته تشريف نه ووړ، ددې څو شپو توښه، خوراک او څښاک به يې له ځان سره وړه (کله به چې خلاص شول) نو بيا به حضرت خديجې (رضي الله عنها) ته راتله او تقريباً د همدومره نورو شپو آذوقه (توښه) به يې له ځان سره وړله، تر څو حق ورته راغی، دغه وخت حضرت رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حراء په غار کې تشريف درلود چې فرښته ورته راغله، او ورته ويې ويل: چې ووايه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: زه لوستونکی نه يم، فرمايي: چې دغه وخت نوموړې فرښتې ونيوم او په داسې زور سره يې په غيږ کې ورټينگ کړم چې بالکل بې سېکه شوم، بيا يې پرېښودم، او راته ويې ويل: ووايه، ما ورته وويل: زه لوستونکی نه يم نو بيايې په همداسې زور سره راونيوم چې بالکل بې سېکه شوم، بيايې پرېښودم او راته ويې ويل: ووايه، ما بيا ورته وويل: زه لوستونکی نه يم، نو د دريم ځل لپاره يې په همداسې زور سره راټينگ کړم چې بالکل بې سېکه شوم بيا يې پرېښودم او دا آيتونه يې راته ولوستل (**(اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (١) خَلَقَ الإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ (٢) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الأَكْرَمُ (٣) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (٤) عَلَّمَ الإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (٥)**)) (ولوله اې محمده! (قرآن) په برکت د نامه د رب خپل، هغه رب چې پيداکړی يې دي ټول مخلوقات، پيدا کړی يې دی انسان له ټوټو د ترليو شويو وينو څخه، ولوله (اې محمده! قرآن) حال دا چې ستا رب لوی کريم دی (پرټولوکريمانو).

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لدې آيتونو سره کورته راستون شو،

---

[1]. صحيح البخاری ١/ ٢-٣ باب کيف کان بدء الوحي. د الفاظو د لږ اختلاف سره دا روايت د بخاري شريف په کتاب التفسير او تعبير الرويا کې هم روايت شويدی.

زړه يې رپېده، حضرت خديجې (رضي الله عنها) ته ورغی او ورته ويې فرمايل: ما ونغاړئ، ما ونغاړئ، په څادر کې مې پټ کړئ، هغې هم په څادر کې پټ کړ، تر څو ويره او خوف يې له زړه نه ووتل. بيا رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې پيښې کيسه ورته بيانوله او ويې فرمايل: په ما څه شوي؟ کيسه يې ورته وکړه او زياته يې کړه، زه پخپل ځان ويريدم. خديجې (رضي الله عنها) ورته وويل: نه داسې نده، قسم په الله چې خدای به تاکله هم رسوا او خوار نکړي، ته د خپلوۍ اړيکې ټينګې ساتې د صله رحمۍ خاوند يې، د بې وزلانو بار او پيټی اوچتوې، د نادراه او بې وسه خلکو لاس نيوی کوې، د ميلمنو قدر او عزت کوې، او د حق په مصيبتونو کې مرسته او کومک کوې يا تل د حق پلوي کوې. بيا خديجی (رضي الله عنها) د خپل تره زوی ورقه بن نوفل بن اسد بن عبدالعزی ته ورووست. ورقه د جاهليت په وخت کې عيسايي شوی و په عبراني ژبه يې ليکل کولی شوی، او په همدې ژبه به يې د خپل توان تر اندازې انجيل ليکه، خو دغه وخت ډير زوړ شوی و سترګو يې نه ليدل. حضرت خديجې (رضي الله عنه) ورته وويل: اې د تره زويه! د وراره کيسه دې واوره چې څه وايي. ورقه وويل: وراره! وايه څه دې ليدلي؟ رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپلو سترګو ليدلی حال ورته بيان کړ. بيا ورقه ورته وويل: دا همغه فرښته ده کومه چې الله تعالی موسی (عليه السلام) ته راليږلې وه، کاشکي زه پياوړی او توانمند وای، اې کاش زه هغه وخت ژوندی وم کله چې تا خپل قوم شړي. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: آيا دا خلک به ما شړي؟ ورقه وويل: هو، هر وخت چې چا ستا په شان پيام راوړی دی، نو له هغه سره حتما دښمني شويده، که زه ژوندی پاتې شوم نو پوره مرسته به دې وکړم. مګر څه وخت وروسته ورقه وفات شو او وحي هم په موقتي توګه بنده شوه.]

د طبري او ابن هشام له روايت نه دا څرګنديږي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وحي له ناڅاپي راتلو وروسته د حراء له غار نه وتلی و، خو بيا بيرته ورته را ګرزيدلی او خپل ټاکلی وخت يې هملته پوره کړی و او وروسته يې مکې ته تشريف وړی و. د طبري روايت له غار نه د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وتلو سبب هم په ګوته کوي، هغه روايت داسې دی:

رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وحي د راتلو يادونه کوي فرمايي: د الله تعالی په مخلوقاتو کې مې له شاعر او ليوني نه بل شی زيات بد نه ايشيدل (يعنی لدې دواړو سره مې له بل هر شي نه زياته کينه درلوده) ان تر دې چې هغوی ته مې

هسې کتل هم نه شوی تحمل کولی، (کله چې وحي راته راغله) نو له خپل ځان سره مې وويل: چې دا زه (خپل مبارک ځان ته يې اشاره ده) شاعر يا ليونی دی! نه ، زما په هکله به قريش کله هم داسې خبره و نشي کړی، زه د غره سرته خيژم او له هغه ځای نه ځان را خطا کوم، تر څو مړ شم او د تل لپاره په راحت شم! رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي: زه په همدې فکر ووتلم، خو کله چې د غره نيمايې ته ورسيدم له آسمان نه مې آواز واوريد چې راته وايي: اې محمده! ته د الله رسول يې (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زه جبريل (عليه السلام) يم. فرمايي: کله مې چې د آسمان په لوري وکتل که ګورم چې جبرئيل (عليه السلام) د يوه سړي په شکل او ځيره کې د آسمان په افق کې پښې ايښې دي او وايي: اې محمده، ته د الله تعالی رسول يې، او زه جبريل يم. فرمايي: ودريدم او ورته کتل مې، او په همدې مشغول شوم او خپله اراده مې عملي نکړه، په ځای ولاړ وم هيڅ وروسته او مخکې نه تلم، د آسمان هرې خوا ته به مې چې وکتل نو هملته به مې جبرئيل (عليه السلام) په همغه شکل ليده، همدلته ځای په ځای ولاړ وم نه مخکې تلم او نه وروسته ترڅو خديجې (رضي الله عنها) ځوک راپسې را واستول، هغوی تر مکې رسيدلي وو اوبيرته خديجې (رضي الله عنها) ته راستانه شوي وو، او زه هملته ولاړ وم، بيا جبرئيل (عليه السلام) رانه لاړ، او زه هم بيرته خپل اهل ته راستون شوم[1]. خديجې (رضي الله عنها) ته ورغلم او د هغې له زنګانه سره پداسې حال کې چې تکيه مې ورباندې کړې وه کيناستم، راته ويې ويل : اې ابوالقاسمه: چېرته وې؟ قسم په خدای (جل جلاله) چې ما خلک درپسې وليږل تر مکې لاړل او بيرته راستانه شول، نو ما ستړګو ليدلی حال ورته بيان کړ، دې راته وويل: د تره زويه! خوشاله اوسه، له ثبات نه کار واخله زما دې په همغه ذات قسم وي چې د خديجې ځان د هغه په واک کې دی چې زما دا هيله ده چې ته به ددې امت نبي او رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وې[2]. بيا ورقه بن نوفل ته ورغله او هغه يې له پيښې خبرکړ، نو ورقه ورته وويل: قدوس، قدوس، قسم په هغه ذات چې د ورقه ژوند د هغه په واک کې دی چې ده ته همغه ناموس اکبر (فرښته) راغلې ده کومه به چې موسی (عليه السلام) ته راتله، دا ددې امت نبي دی، ورته ووايه ټينګ او ثابت اوسه. بيا خديجه (رضي الله عنها) ورته راغله او د ورقه بن نوفل خبرې يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وکړې. وروسته کله چې رسول اکرم د حراء په غار کې خپل مقرر وخت پوره کړ او مکې ته يې تشريف يووړ، نو

---

[1]. دا د طبري متن دی ۲۰۷/۲.

۲ . دا د ابن هشام متن دی ۲۳۷/۱_۲۳۸.

له ورقه سره يې وکتل او کله چې ورقه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبرې واورېدې ورته ويې ويل: قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په واک کې دی تهددې امت نبي يې او تا ته هماغه ناموس اکبر (فرښته) راغلي دی کوم چې موسی (عليه السلام) ته راغلی و.

د وحي موقتي بنديدل

د وحي ددې موقتي بنديدو په هکله ابن سعد له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه يو روايت رانقل کړيدی دا ښيي چې وحي صرف څو ورځې بنده شوې وه[1]. د مسئلې په ټولو اړخونو کې له غور او څېړنې وروسته همدا نظر له نورو نه سيي او قوي بلکه يقيني ښکاری. او دا چې ويل کيږي دغه موده دری او يا دوه نيم کاله وه، د دا ډول نظر په هکله دلته يوازې دومره ويلی شو چې دا له حقيقت نه لیرې او بې اساسه خبره ده. د وحي د بنديدو پدې ورځو کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډيرغمګين او پريشانه و، ويرې او حيرت اخيستی و. امام بخاري (رحمه الله) په کتاب التعبير کې يو روايت داسې رانقلوي :

((و فترالوحي فترة حتى حزن النبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فيما بلغناحزنا عدا منه مرارا كي يتردى من رووس شواهق الجبال فكلما أوفى بذروة جبل لكي يلقي نفسه منه تبدى له جبريل فقال يا محمد! انك رسول الله حقا، فيسكن لذلك جأشه، و تقر نفسه، فيرجع، فإذا طالت عليه فترة الوحي غدا [2]لمثل ذلك، فإذا أوفى بذروة الجبل تبدى له جبريل فقال له مثل ذلك[3])). [د څه وخت لپاره وحي بنده شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دومره خفه او غمګين شو چې څو ځله يې د غره لوړې څوکې ته په منډه، منډه تشريف وړی ترڅو له

---

[1] . ابن هشام ۱۳۸/۱ لنډيز. د بخاري شريف له سياق او بدې هکله د نورو روايتونو له تقابل او څېړنې وروسته ويلی شو چې مکې ته د رسول (ص) ستنيدل او له ورقه سره ملاقات د وحي له نزول وروسته به همغه ورځ تر سره شوی و. او له مکې له بيرته ستنيدو وروسته يې پاتې موده په غار حراء کې پوره کړې وه.

۲ . په عين (ع) سره دی چې له العدو نه اخيستل شوی او تيز تګ ته وايي او په ځينو نسخو کې په غين(غ) هم راغلی دی.

۳ . صحيح البخاري كتاب التعبير باب اول ما بدئ به رسول الله (ص) من الوحي الرويا الصالحة ۱۰۳۴/۲.

هغه ځای نه ځان راوغورځوي، خو کله به چې د غره څوکې ته ورسيد ترڅو ځان راوغورځوي، نو جبريل (عليه السلام) به ورته را څرګند شو او ورته ويل به يې: اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته په حقه د الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې. پدې سره به د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زړه ډاډه شو، پريشاني به يې ورکه شوه او بيرته به ستون شو، خو بيا به چې د وحي بنديدلو موده ورباندې اوږده شوه، نو بيا به په همدې اراده ووت او د غره څوکې ته به چې ورسيد، نو يوځل به بيا حضرت جبريل (عليه السلام) ورته راښکاريده او هماغه خبره به يې ورته تکراروله.]

جبريل (عليه السلام) بيا وحي راوړي

ابن حجر (رحمه الله) وايي چې: دا (د وحي څو ورځې بنديدل) ددې پخاطر وو چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه هغه ويره ليرې شي کومه چې د وحي له نزول سره پيداشوې وه او تر څو د وحي بيا راتګ ته يې تنده زياته شي[1]. کله چې د ويرې اوحيرت پردې څيرې شوې د حقيقت او واقعيت تهداب ټينګ شو، او رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په علم اليقين سره پوه شو چې هغه د لوی او متعال خدای (جل جلاله) له پلوه په نبوت مشرف شويدی، او هغه فرښته چې ورته راغلې وه د وحي را وړونکې فرښته ده چې ده ته له آسمان نه وحي راوړي، نو د وحي بيا راتګ ته يې شوق او انتظار د وحي د بيا راتګ په صورت کې د ثبات او ټينګار سبب شو. بالاخره جبريل (عليه السلام) بياورته راغی، امام بخاري (رحمه الله) له جابر بن عبدالله نه روايت کوي وايي: له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه مې اوريدلي چې د وحي د بنديدو په هکله فرمايي :

((فبينا أنا أمشي سمعت صوتا من السماء، فرفعت بصري قبل السماء، فإذا الملك الذي جاءني بحراء قاعد على كرسى بين السماء والارض، فجثت منه حتى هويت إلى الأرض فجئت أهلي فقلت زملوني، زملوني، فزملوني، فأنزل الله تعالى:((ياايهاالمدثر)) إلى قوله ((فاهجر)) ثم حمي الوحي وتتابع)) [2].

[يعني زه روان وم چې له آسمان نه مې يو ناڅاپي آواز واوريد، پورته آسمان ته مې

---

[1] . فتح الباري ۲۷/۱.

۲ . صحيح البخاري کتاب التفسير باب والرجز فاهجر ۷۳۳/۲.

وکتل که ګورم چې هماغه فرښته چې د حراء په غارکې راته راغلې وه د آسمان او ځمکې ترمنځ پر چوکۍ ناسته ده، زه ورنه وویریدم او په ځمکه را پریوتم بیا خپل اهل (کور) ته راغلم، ورته ومې ويل : ما ونغاړئ، ما ونغاړئ (په څادر کې مې پټ کړئ) هغوی به څادر کې ونغښتلم، اوبيا الله تعالی (یاایها المدثر) – تر (والرجز فاهجر) پورې راباندې نازل کړ، پدې پسې د وحي سلسله ګرمه شوه او په مسلسله توګه به راتله .

د وحي ډولونه

مخکې لدينه چې د رسالت او نبوت د مبارک ژوند تفصيلاتو ته داخل شو، لازمه وينو چې د وحي ډولونه وپيژنو ځکه وحي د رسالت مصدر او منبع او د دعوت اصل او اساس ده. ابن القيم (رحمه الله) د وحي ډولونه داسې بيانوي:

<u>لومړی</u>: ريښتينی خوب: او له همدې ريښتيني خوب نه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د وحي پيل شويدی.

<u>دوهم</u>: فرښتې به پداسې حال کې د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې وحي وراچوله چې هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به فرښته نه ليدله، لکه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې فرمايلي : ((**إن روح القدس نفث في روعي ّنه لن تموت نفس حتى تستكمل رزقها، فاتقوا الله واجملوا في الطلب، ولا يحملنكم استبطاء الرزق على أن تطلبوه بمعصية الله، فإن ما عندالله لا ينال إلا بطاعته**)).

[يعنې روح القدوس زما په زړه کې دا خبره پوکړه (وا يې چوله) هيڅ يونفس ترهغې نه مری ترڅو يې خپله روزي نه وي پوره کړی، نو له الله تعالی نه وويرېږئ په غوره او نيکې طريقې سره طلب او لټه کوئ او د رزق او روزۍ تاخير او کمی دې تاسې دېته ونه هڅوي چې خپله روزي د الله تعالی په معصيت او نافرمانۍ کې ولټوئ ځکه هغه څه چې له الله (جل جلاله) سره دي هغه له اطاعت او فرمانبرۍ پرته په بل څه نه شي تر لاسه کيدلی.]

دريم : فرښته به د سړي په شکل کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته راتلله، هغه ته به يې خطاب کاوه، او هرڅه به يې چې ورته وحي کول هغه به رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تهول يادول، پدې صورت کې به کله کله اصحابو

(رضي الله عنهم) هم دا فرښته لیدله.

څلورم : رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به وحي د ګړونګي د آواز په شان راتلله. د وحي دا صورت تر ټولو سخت اوګران و پدې صورت کې به فرښته د رسول اکرم له مبارک جسد سره یوځای کیده او وحي به یې ورته راوړله او دا دومره ګرانه وه چې د سختې یخنۍ په وخت کې به هم د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مبارکې تندې نه خولې بهیدلې،او که به پدې صورت کې په اوښ سپور و، نو اوښ به یې پر ځمکه څملاست. یو ځل په همدې صورت کې وحي ورته راغله او دا وخت د محمد(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک ورون د زید بن ثابت (رضي الله عنه) په ورانه ایښی و، نو په زید (رضي الله عنه) دومره زور راغی چې خیال یې کاوه ورون یې بوټ مات شو.

پنځم: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به فرښته په اصلي شکل او څیره کې لیدله، او په همدې حالت کې به فرښتې د الله تعالی په امر او ارادې سره وحي ورته کوله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پدې صورت کې دوه ځله وحي راغلې ده چې الله (جل جلاله) د النجم په سورت کې ورنه یادونه کړیده .

شپږم: هغه ډول وحي چې الله (جل جلاله) پاس په آسمانونو کې د معراج په شپه د لمونځونو د فرضیت او نورو مسائلو په هکله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته کړیده.

اووم: پرته لدې چې فرښته د وحي واسطه وي له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د الله تعالی مستقیمې یعنی بلا واسطه خبرې، لکه څرنګه چې الله تعالی له موسی (علیه السلام) سره خبرې کړې. له الله تعالی سره د موسی (علیه السلام) بلا واسطه خبرې د قرآنکریم په نص سره ثابتې دي، او له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د الله تعالی د مستقیمو خبرو دلیل د معراج او اسراء حدیث شریف دی.

ځینې پوهانو د وحي آتم ډول هم راښوولی دی چې الله تعالی له خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پداسې حال کې مخامخ خبرې کړې چې هیڅ پرده او حجاب یې تر منځ نه و، خو ددې ډول وحي په هکله له سلفو نه رانیولې ترخلفو پورې اختلاف را روان دی او حقیقت دا دی چې دا آتم ډول ثابت ندی[1].

---

[1] . زاد المعاد ۱۸/۱. د لومړنې او آتم ډول په بیان کې مو لنډیز کړیدی.

د الله تعالی لور ته د بلنې حکم

د قرآنکریم پدې آیتونو کې د اسې امر وشو: ((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (١) قُمْ فَأَنذِرْ (٢) وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ (٣) وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ (٤) وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ (٥) وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ (٦) وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ (٧).)) (المدثر: ١-٧)

[ترجمه : اې په جامه کې نغښتونکیه (له هیبته د وحي) پورته شه! (له ځایه د خوبه) نو وویروه (خلک له عذابه د الله که ایمان نه راوړي) او د خپل رب لویې بیان کړه او کالي خپل پاک وساته، او ګندګي او بتان ترک کړه، او مه کوه داسې احسان چې بدل یې ډیر غواړې او د پاره د رب خپل صبرکوه (او هیله ورته ولره احکامو ته یې منتظر اوسه)]

پدې آیتونو کې د الله تعالی له لوري رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې امرونه شویدي چې په ظاهرکې ډیر ساده او عادي ښکاري، خو په حقیقت کې د ډیرو اوچتو او لویو اهدافو او د واقعیتونو په دنیا کې د ژورې اغیزې او لوی عمل درلودونکي دي:

١_ له انذار (ویرولو) نه هدف او غوښتنه دا ده چې ټول هغه کسان چې پدې دنیا کې له الهي اوامرو نه سرغړوي او د الله (جل جلاله) د رضا مخالفت کوي باید له خپل وخیم او خطرناک انجام او عاقبت نه خبر او وویرول شي، ترڅو په زړه کې یې ویره او لړزه را ولاړه شي.

٢_ د رب العالمین د تکبیر او په لویۍ سره د هغه د یادولو تقاضا او غوښتنه دا ده چې د ځمکې په مخ باید بل هیڅا ته هم لویي او کبریا پاتې نه شي، بلکه د داسې کبریاء او لویۍ ماڼۍ باید رانسکورې کړی شي تر څو د ځمکې په مخ له الله (جل جلاله) پرته بل هیڅوک د لویۍ اوکبریا درلودونکی نه وي.

٣_ د جامو د پاکۍ او له هر ډول چټلۍ نه د ځان ساتلو هدف دا دی چې په ظاهري او باطني صفایۍ او پاکۍ، له هر ډول ګندګۍ او شائبو نه د نفس په تزکیه کې د کمال هغه لوړې پوړۍ ته وخیژي چې انسان ورته یوازې د الله تعالی په رحمت، حفظ، هدایت او نور سره رسیدی شي. هدف دا دی چې هغه د کمال دې درجې ته په رسیدو

سره د انساني ټولنې لپاره داسې قدوه او عظيمه نمونه وي چې سليم زړونه ور پورې نښلي، او له حق نه منحرف او کاږه زړونه يې له هيبت او عظمت نه په لړزه راځي، او بالاخره ټوله دنيا د موافقت او يا مخالفت په صورت کې د هغه په شاوخوا راوڅرخي.

۴ـ دا چې امر ورته کوي چې په نيکۍ او احسان سره د کثرت يا زيات بدل هيله او غوښتنه مه کوه، مطلب يې دا دی چې خپل عمل، کړه او هلې ځلې لوېې او غټې ونه شميرې، بلکه په مسلسله توګه په يوه عمل پسې د بل په لټه او کوښښ کې وې، زيات مشقت وګالې، عظيمې قربانۍ وړاندې کړې، خو بيا دا ټول هيرکړې او داسې وانګيرې چې دا د الله تعالی په وړاندې هيڅ هم ندي يعنی د الله تعالی په ياد او د هغه په وړاندې د ځواب ورکولو له ويرې خپلې ټولې قربانۍ، مشقتونه او تکليفونه له ياده وباسې اوپه هيڅ يې وشميرې.

۵ـ په وروستې آيت کې الله تعالی دېته اشاره کوي چې د دعوت او بلنې په لاره کې به هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دښمنانو او معاندينو له خوا ډول ډول کړاوونه او تکليفونه ويني، مخالفت به ورسره کيږي، ملنډې به وربandې وهل کيږي، ان تر دې چې دده او دده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو (رضي الله عنهم) د قتل او وژلو کوښښونه به کيږي. نو الله تعالی ورته امر کوي چې ددې ټولو مشکلاتو په وړاندې له صبر او زغم نه کار واخلي او د فولادي غره په شان ثابت او ټينګ ودريږي، خو دا صبر او ثبات به ددې پخاطر نه وي چې کومه شخصي ګټه او نفسي غوښتنه يې پرې پوره شي بلکه دا ټول به يوازې او يوازې د الله تعالی د رضا پخاطر وي.

الله اکبر! دا حکمونه او اوامر په ظاهره څومره بسيط خو الفاظ يې څومره جذاب، اوچت او د ژور اثر درلودونکي دي، او همدا په ظاهر کې بسيط او آسانه اوامر د عمل او هدف په ډګر کې ډېر عظيم، سخت او لوی دي. او د همدې اوامرو په نتيجه کې څومره عظيم الشان طوفان را اوچت شويدی چې د نړۍ ګوټ ګوټ ته رسيدلی، لوی انقلاب يې راوستی او نړۍ يې يو له بل سره وصل او يو ځای کړيده.

همدا مبارک آيتونه د تبليغ او دعوت مواد او اصول هم په ګوته کوي، د انذار مطلب او مقصد دا دی چې دا وښيي د انسان ځينې کارونه او اعمال داسې دي چې نتيجه او عاقبت يې ډېر خطرناک او وخيم دی، او څرنګه چې هرچا ته دا معلومه ده چې انسان پدې دنيا کې د خپلو ټولو کړو نتيجه او جزا نه ويني، نو پدې صورت کې د انذار يوه تقاضا دا ده چې د انسان د ټولو اعمالو او کړو وړو د بدلې او جزا لپاره له دنيا نه علاوه يوه بله ورځ هم وجود ولري، او دا همغه ورځ ده چې د قيامت، د جزا، او دين د

ورځې په نامه يادېږي، او دا بيا ددې غوښتنه کوي چې بايد له دنيوي ژوند نه پرته بل ژوند هم وجود ولري.
او نور آيتونه له بندګانو نه دا غواړي چې بايد يوازې د توحيد لاره غوره کړي، ټول کارونه واحد خدای ج ته وسپاري، د خدای تعالی د امر او رضا په مقابل کې خپلې هيلې، غوښتنې او د خلکو خوښې او رضا شا ته واچوي.

نو د دعوت مواد او اصول به دا وي:

الف: توحيد.
ب: د قيامت په ورځ ايمان.
ج: د نفس تزکيه، له هر ډول منکراتو، بديو او چټليو نه ځان ساتل، او د ټولو هغو امورو پرېښودل چې د خطرناک عاقبت او وخيم انجام درلودونکي وي. همدا راز د هر ډول نيکۍ، خير، فضيلت او کمال خپلول او سرته رسول.
د: ټول کارونه الله تعالی ته سپارل.
هـ: ددې سلسلې آخرينۍ کړۍ د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په رسالت باندې ټينګ او پوخ ايمان درلودل، او دا ټول د هغه تر قيادت لاندې او د هغه له لارښوونې سره سم سرته رسول دي.
بله دا چې دا مبارک آيتونه ددې عظيم کار او مسوليت د ادا لپاره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته امرکوي چې نور خوب، آرام، ګرمه بستره پرېږدي د کړاو، مشقت، او جهاد لاره غوره کړي: ((**يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ** (١) **قُمْ فَأَنذِرْ** (٢))) دا ددې معنی ورکوي لکه چې وويل شي: هغه څوک چې يوازې د ځان لپاره ژوند کوي،کيدای شي خوب او آرام ولري، خو ته اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دومره مسوليت په غاړه لرې چې بايد نور د خوب، آرام او ګرمې بسترې په فکر کې نه وې، ستا پيټی دومره دروند دی چې له هغه سره له کړاو او مشقت پرته بل څه نه شې ليدلئ، پاڅه، ډيرعظيم مسوليت در په غاړه دی، دا تر ټولو ستر پيټی همدا ستا دی، پاڅه د جهاد او تکليفونو دا اغزنه لار ووهه، پاڅه! نور د خوب او آرام وخت نشته نور د بې خوابۍ، مسلسل کړاو دور شروع شويدی، پاڅه او ددې لوی او درانده بار د اوچتولو لپار ځان تيار او چمتوکړه. دا ډيره عظيمه او هيبتناکه کلمه او خبره ده چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ګرمې بسترې او آرام ژوند نه

راپاڅوي او د تندو توپانونو، خونړیو جګړو، او عظیمو حادثو په سمندر کې یې ورلاهو کوي، د کور له آرام ژوند نه یې را باسي او د خلکو د ضمیرونو او ژوندنیو حقایقو د مقابلې او کشمکش په میدان کې یې دروي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم ددې الهي حکم د اوریدو سره سم را پاڅید او څه د پاسه شل کاله د جهاد او مقاومت په ډګر کې ولاړ و، خوب او آرام یې نه درلود. ددې عظیم مسولیت د ادا په لارکې یې ځان، اهل او اولاد ټول هیرکړي وو، په پوره ثبات او میړانه سره یې د الله تعالی لورته بلنه کوله، او ددې دومره ستر او دراند بار او پیتې په اوچتولو او وړلو کې یې د ستومانۍ او کمزورۍ احساس ونکړ. رښتیا هم چې دا ډیر دروند بار و ځکه دا د ټول بشریت، او د ټولې عقیدې مسئولیت و، دا د ژوند په ټولو اړخونو کې د جهاد او انقلاب لار وه. دا ټوله موده د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جهاد، جګړې او کړاو په ډګر کې و، داسې کله هم پیښه نه شوه، چې د یوه کار له امله دې بل کار ورنه پاتې شوی وي. له کومه وخته یې چې دا الهي حکم تر غوږو شویدی له همغې ورځې نه یې ټول ژوند د مسلسل جهاد او دوامدارې جګړې په میدان کې تیر کړیدی، جزاه الله عنا و عن البشرية كلها خير الجزاء[1].

په راتلونکو پاڼو کې به د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې مسلسل او نه ستړیکیدونکي جهاد په هکله څه لنډې او مختصرې خبرې وکړو.

[1]. في ظلال القرآن ۱۲۸/۲۹ تر ۱۸۲ پورې.

د دعوت مرحلې (پړاوونه)

د محمد (ﷺ) د نبوت مبارک ژوند په دوو بيلابيلو دورو ويشلی شو:

ا_ مکي دور_ تقريبا ديارلس کاله.
٢_ مدني دور_ پوره لس کاله.

بيا هر دور مختلفې مرحلې لري چې هره مرحله د خاصو ځانګړتياوو او بيلوونکو خصائصو درلودونکې ده، که د دعوت او بلنې پر دې دواړو دورو لږ دقيق او ژور نظر واچوو، نو همدا خبره به راته ښه څرګنده او په ډاګه شي.

مکي دور په دريو مختلفو مرحلو ويشل کيدای شي:
١_ د پټې بلنې مرحله چې موده يې درې کاله وه .

٢_ د مکې خلکو ته د بلنې د اعلان مرحله، د بعثت د څلورم کال له پيل نه د بعثت د لسم کال تر وروستۍ برخې پورې.

٣_ له مکې نه د باندې د دعوت د اعلان او خوريدو مرحله، د بعثت د لسم کال له وروستيو نه مدينې ته د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر هجرته .
د مدني دور د مراحلو تفصيل به پخپل ځای کې راشي.

لومړۍ مرحله

دعوت او تبلیغ

درې کاله پټه او سرې بلنه

دا خو هرچا ته په ډاګه ده چې مکه هغه وخت د عربو دیني مرکز و، د کعبې شریفې ساتونکي، د امورو مشران او د عربو په نزد د مقدسو بتانو ساتونکي هم همدلته مکه کې وو، نو ددې ځای اصلاح او ددې خلکو په نیغه لار روانول د نورو په نسبت ډیرګران او مشکل کار و. دلته د دعوت او اصلاح لپاره داسې پخې ارادې او ټینګ عزم ته ضرورت و چې د مصیبتونو او مشکلاتو طوفانونه یې له ځایه ونه شي خوځولی. او پداسې حالاتو کې د حکمت تقاضا او غوښتنه هم دا وه چې دعوت او بلنه باید په لومړي سرکې په پټه او مخفي توګه ترسره شي، ترڅو د مکې اوسیدونکي په ناڅاپي او نابېره توګه له یوه راپاروونکي حالت سره مخامخ نه شي .

د اسلام لومړني لارویان

طبیعي خبره وه چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باید لومړی هغه کسان اسلام ته راوبولي چې له ده او آل بیت سره دوستي او نژدې اړیکې ولري.

همداسې وشول رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړی خپل دوستان اسلام ته راوبلل، او هغو کسانو ته یې د اسلام بلنه ورکړه چې د خیر تمه یې ورنه کوله، پیژندل یې چې هغوی تل د حق او حقیقت خواته دریږي، او دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صدق، ریښتینولی او صلاح باندې پوخ باور لري.

لدې ډلې نه هغو کسانو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بلنه ومنله چې کله یې هم د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عظمت، صلاح، صدق، او صداقت په هکله شک نه و کړی. دا د الله تعالی غوره بندګان په اسلامي تاریخ کې د السابقون الاولون په نامه شهرت لري، ددې ډلې په سرکې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بي بي حضرت خدیجه (رضي الله عنها)، د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آزاد شوی غلام زید بن حارثه بن شرحبیل

الکلبي[۱]، او د محمد مصطفی (علیه السلام) د تره زوی علي بن ابي طالب، چې هغه وخت لا ماشوم و او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر کفالت لاندې و او د رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر ټولو نژدې ملګری حضرت ابوبکر صدیق (رضي الله عنهم) وو، دوی هغه کسان دي چې د دعوت په لومړنیو ورځو کې په اسلام مشرف شویدی.

پدې پسې ابوبکر الصدیق (رضي الله عنه) د اسلام لورته د بلنې لپاره متې راونغښتلې. ابوبکر (رضي الله عنه) پخپل قوم کې یو منل شوی او مخور سړی و، د خپلو نیکو اخلاقو، تدبر، پوهې او په تجارت کې د تجربې له برکته به همیش خلک ده ته ورتلل، ناسته ولاړه یې ورسره درلوده، نو له همدې فرصت او حیثیت نه په استفادې سره یې هغه کسان اسلام ته رابلل چې اعتماد او باور یې ورباندې درلود، او خپل راز یې ورته ویلی شوای، بالاخره د ابوبکر (رضي الله عنه) د دعوت او تبلیغ په نتیجه کې عثمان بن عفان الاموي، زبیر بن العوام الاسدي، عبدالرحمن بن عوف، سعد بن ابي وقاص (الزهریان)، طلحه بن عبیدالله التیمي (رضي الله عنهم اجمعین) په اسلام مشرف شول او پدې ترتیب سره دا آته کسان د اسلام لومړني لاروي او مخکښان دي.

همدا راز بلال بن رباح الحبشي (رضي الله عنه) هم د لومړنیو مسلمانان څخه دی، ورپسې د اسلامي امت امین ابو عبیده عامر بن الجراح[۲] (د بني الحارث بن فهر له کورنۍ نه)، ابو سلمه بن عبدالاسد، ارقم بن ابي الارقم (المخزومیان)، عثمان بن مظعون او وروڼه یې قدامه او عبدالله، عبیده بن الحارث بن المطلب بن عبدمناف، سعید بن زید العدوي او ښځه یې فاطمه بنت الخطاب العدویه (د عمر بن الخطاب خور)، خباب بن الارت، عبدالله بن مسعود الهذلي او داسې نور (رضي الله عنهم) په اسلام مشرف شول. او همدوی السابقون الاولون دي چې د قریشو په مختلفو کورنیو پورې یې اړه درلوده. ابن هشام یې شمیره څلویښت ښوولې او نومونه یې هم ذکر

---

[1]. زید په جګګوړه کې نیول شوی او غلام (اسیر) شوی و، حضرت خدیجه (رضي الله عنها) د هغه مالکه وه او بیا یې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته هبه کړ بو وخت د هغه پلار او تره راغلل تر څو له ځګان سره یې بوزي، خو هغه رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل تره او پلار په مقابل کیګ غوره کړ. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه متبني (خپل نسبتی زوی) وباله او په زید بن محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې شهرت وموند تر څو اسلام راغی او د عربو دغه عادت یې لغوه کړ.

[۲]. پدې هکله صحیح البخاری مناقب ابي عبیده بن الجراح ۵۳۰/۱ وګګوره

کړيدي[۳]. خو پدې لست کې ځنې کسان داسې دي چې له السابقون الاولون نه يې شميرل پوره ثابت ندي او په هکله يې اختلاف وجود لري.
ابن اسحاق وايي: وروسته ډله ډله خلک (نارينه او ښځې) په اسلام مشرف شول تر دې چې په ټوله مکه کې د اسلام نوم خور شو او د خلکو په ژبو به يادېده.[۱]
خو لومړنيو ټولو په پټه اسلام راوړی و، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به هم په مخفي توګه غونډې ورسره کولې او د دين ښوونه به يې ورته کوله، ځکه دغه وخت دعوت مخفي او وګړيز (فردي) و. وحي هم د المدثر سورت له لومړيو آيتونو وروسته په مسلسله توګه راتلله. دغه وخت به چې کوم آيتونه را نازليدل هغه به لنډ لنډ وو خاتمه به يې په ډيرو زړه راښکونکو الفاظو سره کيده. دا آيتونه به پر زړونو د ژورې اغيزې درلودونکي او د هغه وخت له سکون او رقت نه ډکې فضا عين مطابق وو. دې آيتونو د نفس تزکيې او پاکۍ ته بلنه ورکوله او په دنيوي چټليو باندې د ملوث کيدو او ککړيدو زيانونه يې په ګوته کول، له جنت او دوزخ نه به يې خبرې کولې او داسې به يې ترسيمول تا به ويل چې همدلته اوس حاضر موجود دي، مومنان به يې د وخت له بشري ټولنې نه اوچت او يوې بلې فضا اوچتول.

لمونځ

د لمانځه امر د اسلام په لومړيو کې رانازل شوی ، مقاتل بن سليمان وايي: د اسلام په لومړيو کې الله تعالی دوه رکعته سهار او دوه رکعته مابنام لمونځ فرض کړی و، الله تعالی فرمايي: ((وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالإِبْكَارِ)). (غافر– ۵۵)
ترجمه: (او تسبيح وايه سره له ثنا د رب خپل هم په آخره د ورځې کې او (هم) په اوله د ورځې کې...). ابن حجر وايي: له معراج نه مخکې هم رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) په قطعي توګه لمونځ کاوه، خو اختلاف پدې کې دی چې د پنځه وخته لمانځه له فرضيت نه مخکې هم کوم لمونځ فرض و او که نه؟ ويل کيږي چې هغه وخت يوازې له لمرختلو او لمر لويدلو نه مخکې لمونځ فرض و او بس. حارث بن اسامه د ابن لهيعه له لارې له زيد بن حارث نه موصول روايت کوي: په لومړيو کې چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وحي راغله، جبريل (عليه السلام) ورته راغی، د اوداسه طريقه يې وروښودله، او کله

[۳]. سيره ابن هشام ۲۴۵/۱ الی ۲۲۲.
[۱]. ابن هشام ۱. ۲۲۲.

چې له اوداسه فارغ شو نو یوه لپه اوبه یې واخیستې او په عورت (شرمګاه) یې وروشیندلې. ابن ماجه هم پدې مفهوم یو حدیث رانقل کړیدی. له براء بن عازب اوله ابن عباس (رضي الله عنهم) نه هم دې ته ورته یو حدیث روایت شویدی د ابن عباس (رضي الله عنهما) په حدیث کې راځي: ((وکان ذلك من أول الفریضة))[1]. دا لمونځ له لومړنیو فرائضو څخه و.

ابن هشام وایي: کله به چې د لمانځه وخت شو نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) به درو او خوړونو ته تلل او هلته به یې له خپل قوم نه پټ لمونځ اداء کاوه. یو ځل ابو طالب ولیدل چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او علي (رضي الله عنه) لمونځ کوي، نو پدې هکله یې پوښتنه ورنه وکړه، او چې په حقیقت پوه شو نو د ثبات او ټینګار امر یې ورته وکړ.[2]

قریش په اجمالي توګه له مسئلې نه خبریږي

د دعوت او بلنې په مختلفو پیښو او واقعاتو کې له غور او دقت نه وروسته دا په ډاګه کیږي چې دعوت که څه هم پدې مرحله کې پټ، مخفي او انفرادي شکل درلود، خو بیا هم قریش وربانديې خبر وو البته دا وه چې چندان باک یې نه وربانديې راوړ او دې خوا ته یې زیاته توجه نه درلوده.

محمد الغزالي وایي: دا خبرونه د قریشو غوږونو ته رسیدلي وو، خو ځان یې نه خوځاوه، باک یې نه وربانديې راوړ، کیدای شي به دا ګومان به یې کاوه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به هم د هغو دیني خلکو په شان وي کوم چې د الوهیت او الهي حقوقو په هکله خبرې کوي، لکه امیه بن ابي الصلت، قس بن ساعده، عمرو بن نفیل او داسې نور، خو کله چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعوت مخ په خوریدو شو، اغیزه یې زیاته شوه، همدا وه چې هغوی هم ورنه وویریدل او د وخت په تیریدو سره یې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او دده دعوت تر نظر او مراقبت لاندې ونیو.[3]

دری کاله تیر شول خو اسلامي دعوت همداسې پټ او انفرادي (وګړیز) شکل درلود،

---

[1]. مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشیخ النجدي ص ۸۸.

(۲). ابن هشام ۱/ ۲۴۷.

[3]. فقه السیرة ص ۷۲.

پدې موده کې يو داسې مومن ټولګی جوړ شو چې غړي يې د ورورۍ او تعاون په مزي يو له بل سره تړل شوي وو. د رسالت تبليغ جريان درلود ، او اوچت منزل ته د رسالت او دعوت د رسولو هڅې جاري وې، په همداسې حالت کې د الله تعالی له لوري وحي راغي او رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته امر کوي چې خپل قوم په ښکاره او علني توګه اسلام ته راوبولي، له باطل سره ډاګيزې مقابلې ته ملا وتړي او د دوی پر بتانو د حقيقت ګوزار وکړي او له مخ نه يې پردې پورته کړي تر څو خلک يې په حقيقت او محتوی پوه شي.

دوهمه مرحله

ښکاره دعوت او تبلیغ

د دعوت د اعلانولو لومړی فرمان

پدې هکله تر ټولو لومړی د الله تعالی دا قول را نازل شوي ((وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الأَقْرَبِينَ)). (الشعراء:٢١٤)

[ترجمه: او ویروه ته (له عذابه اې محمده! هغه) خپلوان د تا چې ډیر نژدې دي (درته).**]**

دا آیت د الشعراء په سورت کې دی، ددې سورت په پیل کې د موسی (علیه السلام) کیسه راغلې ده او دا ښیې چې د موسی (علیه السلام) د نبوت پیل څنګه او څه ډول و، بیا هغه له خپل قوم (بني اسرائیلو) سره هجرت وکړ الله تعالی دوی ته له فرعون نه نجات ورکړ، فرعون او لښکرې یې غرقې شوې. په بل عبارت دغه کیسه د موسی (علیه السلام) د دعوت پر ټولو مرحلو رڼا اچوي. پداسې وخت کې د موسی (علیه السلام) د کیسې بیان چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ښکاره او علني بلنه مامور کیږي، زما په نظر ددې پخاطر و چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب یې (رضي الله عنهم) د دعوت له پیل نه د خپلې لارې له هر څه نه خبر وي، په وړاندې یې یوه داسې نمونه او یو داسې مثال موجود وي چې د هغه په رڼا کې دې ته آماده او تیار شي چې د ښکاره او علني دعوت په مرحله کې به له راز راز مشکلاتو سره مخامخ کیږي، د دروغو نسبت به ورته کیږي او ډول، ډول ظلمونه به ویني.

دا سورت د هغو قومونو له عاقبت او انجام نه هم یادونه کوي کوم چې د الله تعالی رسولان (علیهم السلام) یې تکذیب کړي او د هغوی له اطاعت نه یې سر غړولی دی لکه د نوح (علیه السلام) قوم، عاد، ثمود د ابراهیم او لوط (علیهما السلام) قومونه او اصحاب ایکه. د فرعون او ددې قومونو له عاقبت او انجام نه یادونه او خبرې ددې پخاطر دي چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تکذیبونکي او د هغه له امر نه سر غړونکي پدې پوه شي چې که هغوی سمې لارې ته برابر نه شي او د حق پیروي ونکړي نو هغوی به هم له یوه خطرناک انجام سره مخ کیږي او الله تعالی به یې مواخذه کوي، او بل هدف یې دا و چې مومنان له خپل راتلونکي نه مطمئن او

پدې باوري شي چې پای او راتلونکی د دوی دی، برې د دوی او ناکامي د دښمنانو په برخه ده.

نژدې خپلوانو ته بلنه

ددې آیت له نازلیدو وروسته رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله کورنۍ (بني هاشم) راوبلل، هغوی بلنه ومنله راغلل، او د بني المطلب بن عبدمناف له کورنۍ نه هم څو کسان ورسره وو، ټول پنځه څلویښت کسان راټول شول.
ابو لهب وړاندې شو د خبرې سر یې ونیو او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په خطاب سره یې وویل: ګوره! دا ستا ترونه او د ترونو زامن دي، خبرې وکړه خو ناپوهي پریږده، پدې ښه پوه شه چې ستا کورنۍ د ټولو عربو زور نلري، نو زه حق لرم چې و دې نیسم (لدې کارنه دې منع کړم).ستا لپاره همدا ستا کورنۍ کافي ده چې مخه دې ونیسي که چېرې ته پخپله خبره همداسې ټینګ پاتې شې، نو ستا د قوم لپاره ستا مخنیوی لدینه آسانه دی چې قریش ټول ستا په خلاف را پورته شي، او نور عرب یې هم مرسته وکړي، زه نه پوهیږم هغه وخت به بیا بل څوک داسې پیدا شي چې ستا په شان د خپل قوم د تباهۍ او بربادۍ دا ډول سبب وګرزي؟! رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) چوپ پاتې شو او پدې مجلس کې یې هیڅ خبرې ونکړې.
وروسته رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوهم ځل بیا هغوی راوبلل، کله چې غونډه شول ویې فرمایل: ((**الحمد لله أحمده، و أستيعنه، و أومن به، و أتوكل عليه، و أشهد أن لا إله إلاالله وحده لا شريك له**)) **ثم قال**: ((**إن الرائد لا يكذب أهله و الله الذي لا إله إلا هو، إني رسول الله إليكم خاصة و إلى الناس عامة و الله لتموتن كما تنامون، و لتبعثن كما تستيقظون، و لتحاسبن بما تعملون، و إنها الجنة أو النار أبدا**)). یعنی: ټول حمد او ثنا الله تعالی لره ده، زه د هغه ثنا وایم، له هغه نه مرسته غواړم، په هغه ایمان لرم، او په هغه باندې بروسه او توکل کوم، او پدې شاهدي وایم چې له الله تعالی پرته بل هیڅوک هم د عبادت وړ ندي، هغه واحد دی هیڅ شریک نلري، بیا یې وویل: مشر او لارښود خپل اهل او د خپل کور خلکو ته دروغ نه وایي قسم په هغه خدای چې لده پرته بل اله (د عبادت وړ معبود) نشته، زه د الله تعالی له لوري ستاسې لپاره په خاصه توګه او د ټولو خلکو لپاره په عامه توګه رسول او استازی رالیږل شوی یم، قسم په الله (جل جلاله) داسې به مرئ لکه څرنګه چې

ویده کیږئ، او داسې به بیرته را ژوندي کیږئ لکه څرنګه چې له خوب نه را پاڅیږئ، او د خپل هر عمل حساب او کتاب به درسره کیږي، بیا به د تل لپاره یا جنت وي او یا دوزخ.

ور پسې ابو طالب داسې وویل: ستا سره زمونږ لپاره د ویاړ خبره ده، مونږ له هر چا نه زیات ستا نصیحت ته غوږ ږدو او منو یې، مونږ له هر چا نه زیات ستا خبره رښتیا ګڼو، دا دي ستا ترونه او تربرونه ټول حاضر دي، زه هم د دوی یو غړی یم، خو زه ستا د خوښې او هدف د تکمیل په لار کې له دوی نه وړاندی یم، په پوره ډاډ او اطمینان سره مخ په وړاندې درومه، خپله دنده په ښه توګه ادا کړه، قسم په الله تل به دې خوا ته ولاړ وم او ملاتړ به دې کوم، خو طبیعت او نفس مې د دې اجازه نه راکوي چې د عبدالمطلب دین پریږدم.

دلته ابو لهب وویل: والله چې دا ډیره بده ده، مخکې لدینه چې نور خلک یې له دې کارنه منع کړي باید تاسو یې لاس ونیسئ او له دې لارې نه یې را واړوئ. ابو طالب په ځواب کې ورته وویل: قسم په الله تر څو ژوندي یو دفاع به ور نه کوو[1].

د صفا پر غونډۍ

کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدینه ډاډه شو چې نور به ابو طالب د دعوت په لاره کې له ده نه دفاع او ملاتړ کوي، نو یوه ورځ د صفا غونډۍ ته وخوت او په لوړ آواز یې وفرمایل: یا صباحاه.[2]! (اې سهاره)؟ ددې غږ په اوریدو سره د قریشو خلک راټول شول، او رسول کریم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توحید، په رسالت او آخرت باندې ایمان ته راوبلل. بخاري شریف ددې کیسې یوه برخه له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روایت کوي وایي:

((لما نزلت ((و انذر عشیرتك الاقربین)) صعد النبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) علي الصفا فجعل ینادي یا بني فهر! یا بني عدي! لبطون قریش، حتی اجتمعوا، فجعل الرجل إذا لم یستطع أن یخرج أرسل رسولا لینظر ما هو؟ فجاء أبو

---

[1]. ابن الاثیر، فقه السیرة ص ۷۷- ۷۸.

(2). د عربو دا عادت وُ چې د دښمن له حملې نه د خبریدو او اعلان په وخت کې به په کوم اوچت ځای دریدل او پدې الفاظو (یا صباحاه) سره به یې نارې وهلې.

لهب و قريش فقال: أرايتكم لو أخبرتكم أن خيلا بالوادي تريد أن تغير عليكم أكنتم مصدقي؟ قالوا: نعم، ما جربنا عليك إلا صدقا. قال: فإني نذير لكم بين يدي عذاب شديد. فقال أبولهب: تبا لك سائر اليوم، ألهذا جمعتنا؟ فنزلت ((تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ))[1] . [يعنى كله چې د ((وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الأَقْرَبِينَ)) آيت را نازل شو رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د صفا غونډۍ ته وخوت او د قريشو كورنيو ته يې جدا جدا غږ وكړ، اې بني فهر، اې بني عدي! تر څو ټول قريش راغونډ شول، ابولهب هم راغی، نو رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: كه درته ووايم چې پدې دره يا خوړكې يوه ډله شهسواران دي غواړي حمله درباندې وكړي، نو آيا تاسې به زما دغه خبره ومنئ؟ دوی وويل: هو، مونږ له تا نه هميشه رښتيا اوريدلي دي. بيا يې ورته وفرمايل: زه تاسې ته له يوه سخت عذاب نه د خبر وركونكي په حيث راغلی يم. پدې وخت كې ابو لهب وويل: ټوله ورځ هلاک اوسې، همدا نن هلاک شې آيا د همدې لپاره دې راټول كړي وو؟ نو پدې پسې (تبت يدا ابي لهب و تب) (مات، هلاک دې شي دواړه لاسونه د ابي لهب او پخپله دې هم هلاک شي)) سورت رانازل شو.]

مسلم شريف له ابو هريره (رضي الله عنه) نه په روايت سره ددې كيسې بل اړخ رانقلوي وايي: كله چې د(وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الأَقْرَبِينَ) آيت را نازل شو، رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) آواز وكړ، دا آواز عام هم و او خاص هم، ويې فرمايل:((**يا معشر قريش انقذوا انفسكم من النار،يا معشر بني كعب! انقذوا انفسكم من النار، يا فاطمةبنت محمد! انقذي نفسک من النار، فاني والله لا املک لكم من الله شيئا، الا ان لكم رحما سابلها ببلالها**)).

[اې قريشو! ځانونه له جهنم نه وساتئ، اې بني كعب! ځانونه له دوزخ نه وساتئ، اې د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لورې فاطمې! (رضي الله عنها) ځان له اور نه وساته، **ځكه قسم په خداى چې زه د الله تعالى له مواخذې او ګرفت نه ستاسې د خلاصون په لاره كې هيڅ واک او اختيار نلرم، خو دا ده چې ستاسې سره د نسب او قرابت اړيكې لرم، او كوښښ كوم چې** حق يې ادا كړم ، **ټينګې او برقرارې** يې

[1]. صحيح البخاري ۲/ ۷۰۲- ۷۴۳ په صحيح مسلم كې هم دا روايت شته دى ۱/۱۱۴.

وساتم.[1]

دا بلنه پوره او بشپړ اعلان او تبليغ و، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلو خپلوانو ته دا وښووده چې نور د اړيکو ټينګښت پدې رسالت باندې تر ايمان راوړلو پورې اړه لري او د الله تعالی له لوري ددې اعلان او انذار له نازليدو وروسته د عربو باطل قوميت او قومي تعصب له مينځه تللی دی.

د حق اعلان او د مشرکينو عکس العمل

ددې آواز انګازې د مکې په شا او خوا کې لا اوريدل کيدلې چې د الله تعالی يو بل امر رانازل شو او هغه داسې و:((فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنْ الْمُشْرِكِينَ)).(الحجر:٩٤)

[ترجمه: نو ښکاره (او په جهر کړه اې محمده!) هغه چې ته مامور يې پرې او مخ واړوه له مشرکانو څخه (او مه کوه هيڅ التفات او پروا ددوی ويلو ته)).] نو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم پيل وکړ د شرک او خرافاتو له مخ نه پردې اوچتوي، ضررونه يې په ګوته کوي د بتانو اصلي څيره خلکو ته ښيي او د مثالونو په رڼا کې ددې باطلو معبودانو کمزوري او ناتواني په ګوته کوي او دا اعلانوي هر څوک چې د بتانو عبادت کوي او يا بتان د ځان او الله تعالی تر مينځ وسيله ګرزوي هغوي ټول ګمراهان او بې لاری دي.

کله چې د مکې خلکو واوريدل چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په بتانو پسې خبرې کوي او په ډاګه سره وايي چې مشرکان او د بتانو عبادت کوونکي ټول ګمراهان او په باطله روان دي، نو دا د حق آواز لکه تندر داسې ورباندې ولګيد، اور ورباندې بل شو، ويرې واخيستل چې هسې نه دا عظيم انقلاب د هغوی ټول عادات او عنعنات ختم نکړي، نو همدا وه چې ددې بر حق انقلاب په وړاندې ودريدل او د دښمنۍ لاره يې ورسره ونيوه.

مشرکان ځکه ددې لوی بدلون او عظيم انقلاب په وړاندې ودريدل چې پدې پوهيدل چې له يوه الله تعالی نه پرته له بل هر چا نه د الوهيت نفي، او په رسالت او آخرت باندې ايمان دا معنی لري چې انسان بايد دې دين ته په کامله توګه مطيع او فرمانبردار وي او دې رسالت ته داسې تسليم شي چې بيا د ځان او مال سودا او خبره ورسره نه وي، هر څه يې الله تعالی ته سپارلي وي. څرګنده ده چې پدې صورت کې خو

[1]. صحيح مسلم ١/١١۴. صحيح بخاري ١/ ٣٨۵.

بيا د مشركينو هغه باطله مشري او واكداري له مينځه تلله، او بيايې نه شوی كولی خلكو ته د دين په نامه بازي وركړي، ويې غولوي او دا ممكنه نه وه چې نور يې پر مظلومانو باندې خپلو ظلمونو ته ادامه وركړې وی. هو، هغوی د ايمان په رښتينې معنی پوه وو ځكه يې زړه نه شوی ورته ښه كولی. هغوی خپله ګمراهي او باطله مشري نه شوای پريښودلی نو ځكه يې د رسالت له قبلولو نه انكار كاوه، الله تعالی فرمايي:

((بَلْ يُرِيدُ الإِنسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ)) (القيامة:٥)

هغوی پدې ټولو ښه پوه وو، خو حيران وو، چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شان صادق، امين، كريم، عزيز او د داسې عظيم شخصيت درلودونكي چې په اوچتو اخلاقو او سپيڅلتيا كې يې په ډيرو پيړيو كې مثال ندې ليدل شوی، په وړاندې څه وكړي؟ او كومه لاره ورسره ونيسي؟ له سلا او مشورو، غور او فكر وروسته دې فيصلې ته ورسيدل چې د رسول اكرم(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تره ابوطالب ته ورشي او سوال ورنه وكړي چې خپل وراره لدې كارنه واړوي . زيار يې يوست چې خپله دا غوښتنه جدي اوكلكه وښيي، نو دا خبره يې سره غوټه كړه چې ابوطالب ته به داسې وايي: د بتانو د عبادت پريښودلو ته بلنه، او دا خبرې چې دا بتان باطل دي، هيڅ وس او توان نلري، دا ټول په حقيقت كې د دوی (مشركانو) او د دوی د پلرونو سپكاوی او د دوی د دين توهين دی چې دوی يې نه شي زغملی .

ابوطالب ته د قريشو جرګه

ابن اسحاق وايي: د قريشو ځينې مشران ابوطالب ته ورغلل اوداسې يې ورته وويل: ابوطالبه! ستا وراره زمونږ خدايانو ته د بدو نسبت كوي، زمونږ دين باطل ګڼي، زمونږ پلرونه بې لارې اوګمراهان بولي، مونږ ته بې عقلان او احمقان وايي، نو يا يې لدې كار نه واړوه، او يا ته له مينځه ليرې شه چې مونږ ورسره پوه شوو او خپل حساب ورسره تصفيه كړو، پوهيږو ته هم زمونږ په شان اختلاف ورسره لرې، نو پريږده چې ورنه بې غمه دې كړو. ابوطالب په ډيره ښه او نرمه لهجه هغوی ته ځواب وركړ او رخصت يې كړل. رسول اكرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل دعوت جاري ساته او د الهي دين د قيام او حاكميت لپاره يې نه ستړيدونكې هلې ځلې كولې.[1]

د حج په موسم كې د دعوت د مخنيوي پخاطر د قريشو مشورتې

[1] . ابن هشام ۲۲۵/۱.

غونډه

د ښکاره بلنې له پيل نه يوازې څو مياشتې تيرې شوې وې چې د حج وخت را نژدې شو قريش متوجه شول چې پدې وخت کې د مختلفو ځايونو خلک راځي، نو په کار ده چې داسې يو تدبير ونيول شي او داسې يوه خبره سره جوړه شي چې عربان ورباندې قانع کړې شو ترڅو د محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبره و نه منې او دعوت يې اغيزه ورباندې ونکړې شي. نو همدا وه چې ټول وليد بن مغيره ته ورغلل ترڅو پدې هکله مشوره ورسره وکړې. وليد ورته وويل: په کار ده پدې هکله يوه خبره جوړه کړو، داسې و نه شي چې يو به يو څه وايي او بل به بل څه، ځکه دا پخپله يو د بل د خبرې اثر کموي او ارزښت يې له منځه وړي. دوی ورته وويل: ته وو وايه چې څه بايد ووايو؟ وليد وويل: نه، لومړی تاسې خپل نظرونه څرګند کړئ زه به يې اورم. دوی وويل: داسې به وايو چې محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)کاهن دی. وليد وويل: نه والله که هغه کاهن وي، کاهنان خو مونږ ليدلي هغوی داسې نه وي، د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبرې د کاهنانو له خبرو سره نه په سجع اوقافيه او نه زمزمه په هيڅ شي کې هم ورته والی نلري. قريشو وويل: وايو به چې محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) شاعردی. وليد وويل: نه هغه شاعر هم ندی، مونږ په شعر پوهيږو، د شعر ټول ډولونه رجز، هجز، قريض، مقبوض، او مبسوط راته معلوم دي د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اقوال او خبرې شعر ندی. بيا دوی وويل: نو وايو به چې محمد(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ساحر دی. وليد وويل: ساحر هم ندی، ساحران مو ليدلي. هغوی داسې نه وي. نو دوی ورته وويل:اوس ته ووايه څه ووايو؟ وليد وويل: قسم په خدای (جل جلاله) د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبرې ډيرې خوږې دي، ريښې يې ډيرې ټينګې، اصل يې مضبوط او څانګې يې ميوه دارې دي، تاسې يې چې په هکله هرڅه ووايئ خلک يې منې،ستاسو په خبرو باور نه کوي، خو زما په نظر تر ټولو مناسبه دا ده چې ووېل شي هغه جادوګر دی، داسې څه يې راوړي چې د هغه په واسطه د پلار او زوی، ورونو، ميړه او ښځې، قوم او قبيلې ترمنځ بيلتون راولي، يو له بل سره يې اړيکې شلوي، بالاخره ټول په همدې خبره سره متفق شول او مجلس يې پای ته ورسيد[1].

ځنې نور روايتونه وايي: کله چې وليد د قريشو ټولې خبرې او نظريې ردکړې نو دوی

[1]. ابن هشام ۲۷۱/۱.

ورته وویل: اوس ته خپل سیي او بې داغه نظر راته څرګند کړه، ووایه ستا رایه څه ده؟ ولید وویل: اجازه راکړئ چې پدې هکله څه سوچ او فکر وکړم، له ډېر سوچ او فکر ورسته یې دوی ته خپل مخکې ذکرشوی نظر وړاندې کړ چې د ټولو سلا وربانديې راغله.[1] الله تعالی د ولید په هکله د مدثر په سورت کې (۱۶) آیتونه نازل کړیدي، او دا مبارک آیتونه د نوموړې خبرې په هکله د ولید د فکر او سوچ کولو حالت ته هم اشاره کوي، فرمايي : ((إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ (۱۸) فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ (۱۹) ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ (۲۰) ثُمَّ نَظَرَ (۲۱) ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ (۲۲) ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ (۲۳) فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلاَّ سِحْرٌ يُؤْثَرُ (۲٤) إِنْ هَذَا إِلاَّ قَوْلُ الْبَشَرِ (۲۵))(المدثر: ۱۸۰–۲۵).

[ترجمه: بیشکه هغه فکر وکړ (چې څرنګه طعن وکړم په قرآن) کې او اندازه یې وکړه په زړه خپل کې (کار د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)) ووژلی شو (ملعون کړی شو) څرنګه یې اندازه کړه بیا دې ووژلی شي (ملعون دی کړی شي) څرنګه اندازه یې وکړه (په طعن د قرآن او محمد کې) بیا یې وکتل (محمد یا قرآن ته) بیايې مخ تریو کړ او تندی یې غوټه کړ (له کراهیته) بیايې شا واړوله (له محمده) او غاړه یې وغړوله (له اسلامیته) نو ویې ویل نه دی دا (قرآن) مګر خو سحر دی چې نقل کاوه شي (له نورو ساحرانو نه) نه دی دا (قرآن) مګر خو خبره د بشر (بني آدم) ده.]

د قریشو په همدې خبره سلا راغله، او کله چې د حج وخت راورسید نو قریشو به د مکې ټولې لارې ونیولې هر څوک به چې راتلل د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله به یې هماغه مخکې جوړه شوې خبره ورته کوله، او کوښښ به یې کاوه د خلکو توجه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه بلې خواته واړوي.[2]

ددې باطلې وظیفې په سرته رسولو کې ابو لهب تر ټولو مخکې و، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د حج په دوران کې حاجیان پخپلو ځایونو او مېنو لکه عکاظ، مجنه او ذي المجاز کې د الله تعالی لوري ته رابلل، هلته به یې تشریف وروړه او هغوی ته به یې د اسلام دعوت ورکاوه، ابو لهب به ورپسې و او خلکو ته به یې ویل: د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره ونه منئ، دا یو دروغجن او له خپل دین نه اوښتی شخص دی.[3]

---

[1]. في ظلال القرآن ۱۸۸/۲۹.

[2]. ابن هشام ۲۷۱/۱.

[3]. روي فعله هذا الترمذی عن یزید بن رومان و... عن طارق عبدالله المجاري، ورواه الامام احمد في مسنده.

ددې هلو ځلو نتيجه دا شوه چې عربو د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نبوت خبر له ځان سره خپلو ځايونو ته يووړ، او پدې ترتيب سره د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نوم او د دعوت خبر په ټولو عربو کې خور شو.

له اسلامي دعوت سره د مقابلې بيلابيل شکلونه

کله چې قريشو وليدل محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هيڅ ډول خپله لاره او بلنه نه پريږدي، نو يو ځل يې بيا سوچ وکړ او د اسلامي دعوت د له مينځه وړلو پخاطر يې لاندينۍ هلې ځلې او توطيې په کار واچولې:

۱ـ تکذيب، ملنډې، خنداگانې، استهزاء او مسخرې – قريشو غوښتل پدې ډول سره او لدې لارې نه د مسلمانانو روحيات کمزوري، ارادې يې ماتې او د ذلت او سپکاوي معامله ورسره وکړي. نو همدا وه چې په رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پورې يې ډول ډول تورونه او تهمتونه وتړل، د هغه جناب (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شان کې يې ډيره بې ادبي او گستاخي کوله، کله به يې ليونی باله، قرآنکريم فرمايي:

((وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ)) (الحجر: ٦) [او ويلې (دغو کفارو محمدته) اې هغه سړيه چې نازل کړی شويدی پر هغه باندې ذکر(قرآن ، پند) (په زعم د منکرينو) بيشکه ته خوا مخواه ليونی يې.] کله به يې د سحر او دروغو نسبت ورته کاوه، الله تعالی فرمايي: ((وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ)) (ص: ٤) [او تعجب کوي (کفار) له دې نه چې راغلی دی دوی ته (نبي) ويروونکی له دوی نه او وايي دا کافران چې دغه (ويروونکی نبي) ساحر کوډگر دی، دروغجن.] د قريشو کفارو به رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته په ډيره بده سترگه کتل، له حد نه زياته کينه او عداوت يې ورسره درلود، تل به په دې هڅه کې وو چې په سترگو کې يې وخوري. الله تعالی داسې خبر راکوي:

((وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ)) (القلم: ٥١)

[او بيشکه نژدې وو هغه کسان چې کافران شويدي خوامخواه وبه ښويوي تا (وبه دې غورځوي پر ځمکه) پخپلو سترگو سره هر کله چې واوريده دوی قرآن (ستا له ژبې) او

وايي دوی (د کينې له مخې) بيشکه دغه (محمد) ليونی دی.]
رسول کريم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې کله له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره ناست و، قريشو به له استهزاء نه په ډکه لهجه سره ويل: وګورئ دا دده ملګري دي!! قرآنکريم فرمايي: ((...أَهَؤُلاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا)) (الأنعام: ٥٣). [آيا هم دا (خواران) فضل کړيدی الله پردوی په منځ زمونږ کې (په هدايت سره).] الله تعالی ددې په ځواب کې فرمايي: ((أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ)) (الأنعام: ٥٣) [آيا نه دی الله ښه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی، نو ځکه تفضلا احسان پرې کوي).]
قرآنکريم د مشرکينو دا کيفيت او حالت په ګوته کوي فرمايي: ((إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنْ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ (٢٩) وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ (٣٠) وَإِذَا انقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ انقَلَبُوا فَكِهِينَ (٣١) وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلاءِ لَضَالُّونَ (٣٢) وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ)).(المطففين: ٢٩- ٣٣). [بيشکه هغه کسان چې کافران شويدي، وو دوی په هغو کسانو باندې چې ايمان يې راوړی و خندل به يې، او مسخرې به يې پرې کولې) او کله چې تيرېږي منکران پر مومنانو باندې هغوی ته پخپلو منځونو کې سره سترګکونه وهي (لپاره د استهزاء) او کله چې وګرځي خپلو کورونو ته (نو) ګرځي دوی خوشاله (خبرې جوړوونکي په سبب د تمسخر او استهزاء پر مومنانو باندې) کله چې وبه ليدل (کفارو) دغه (مومنان) نو ويل به يې پخپل منځ کې چې بيشکه دغه (مومنان) خامخواه بې لارې دي حال دا چې ندي ليږل شوي (کافران) پردغو (مومنانو) باندې ساتونکي څارونکي.]
<u>٢- شکوک:</u> د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ذات، شخصيت او هداياتو په خلاف د بې اساسه شکوکو او شبهاتو راولاړول، او د هغه په خلاف دروغ او دومره زيات پروپاګند په کار اچول چې عوام خلک هيڅ ددې فرصت ونه مومي چې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دعوت او رسالت په هکله غور، تفکر او تامل وکړي. مشرکانو چې د قرآنکريم په هکله څه عقيده درلوده الله تعالی هغه داسې بيانوي:
((وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً)) (الفرقان:٥). [او وايي (کفار) دا کيسې دي د ړومبنيو خلکو چې ليکلې دي هغه (محمد) پر ليکونکو پس هغه لوستل کيږي په ده سهار او ماښام.] ((إِنْ هَذَا إِلاَّ إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ

قَوْمٌ آخَرُونَ)) (الفرقان:٤)مشرکینو به دا هم ویل: ((إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ)) (النحل: ۱۰۳)
[بیشکه همدا خبره ده چې ښوونه کوي ورته انسان.]
د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله به یې د اعتراض په توګه دا هم ویل: ((وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الأَسْوَاقِ))(النحل:۷).
[او وایي (کفار) چې څه دی دغه رسول ته چې خوري طعام او ګرځي په بازارونو کې (لکه نور خلک د پاره طلب د معاش).]
قرآنکریم ځای ځای د مشرکینو دې ډول پروپاګند، ناروا تبلیغاتو او له دښمنۍ نه ډک او بې اساسه انتقاداتو ته اشاره کړې او د هغې ځواب یې ویلی دی.

۳ـ د پخوانیو کیسو په بیان سره د قرآنکریم مقابله، او په همدې کیسو سره له قرآنکریم نه د خلکو لیرې ساتل. ویل کیږي چې نضر بن حارث یو ځل قریشو ته وویل: اې قریشو! قسم په خدای چې تاسې له یوې داسې پیښې سره مخامخ شوي یاستئ چې تر اوسه پورې مو یې هیڅ بند او بست ندی کړی، محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو داسې ځوان و، چې ستاسې په مینځ کې تر ټولو زیات منل شوی، رېښتونی او امین شخصیت و، تر څو په سرکې یې سپین ولګیدل، او دا نوی دین یې درته راوړ، نو بیا تاسې ساحر وباله، خو قسم په الله هغه ساحر ندی، ساحران خو مونږ لیدلي هغوی داسې نه وي، دا مو وویل چې هغه کاهن دی، قسم په خدای هغه کاهن هم ندی، ومو ویل چې شاعر دی قسم په الله، شاعر هم ندی، شعر او د شعر ډولونه خو مونږ پیژنو هغه داسې نه وي، دا مو وویل چې هغه لیونی دی، خو قسم په الله هغه لیونی هم ندی. اې قریشو، بیدار شئ، متوجه شئ تاسې له یوې ډیرې لویې پیښې سره مخ شوي یاستئ.
وروسته نضر بن حارث (حیره) ته لاړ او هلته یې د فارس د پاچایانو لکه رستم او اسفندیار کیسې او نکلونه زده کړل او بیرته راغی. او کله به چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کوم مجلس کې وعظ او تبلیغ کاوه خلک به یې له الهي عذاب نه ویرول، نضر به وروپسې ورته او ویل به یې: قسم په خدای، محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ما نه ښې او غوره خبرې نه شي کولی او شروع به یې وکړه خلکو ته به یې د رستم او اسنفدیار کیسې اورولې بیا به یې ویل: د محمد (صلی

الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبرې زما له خبرو نه په څه غوره او ښې دي[1] ؟
له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه په يوه روايت کې رانقل شوي چې نضر بن حارث يو شمير ډمې په بيه اخيستې وې، کله به چې خبر شو چې فلانې سړي د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته ميلان پيدا کړيدی، نو يوه ډمه به يې ورپسې کړه، ډمې به نوموړي سړي ته خوراک او څښاک برابراوه، خدمت به يې کاوه او سندرې به يې ورته ويلې تر څو به يې له اسلام سره د نوموړي اړيکې وشلولې، الله تعالی پدې هکله فرمايي:((وَمِنْ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ))(لقمان:٦). [ځنې خلک داسې هم دي چې بيهوده او لهوه خبرې اخلي تر څو د الله له لارې نه خلک وړباندې بې لارې کړي.]
٤ ـ توطئې: قريشو د سازش او توطيې لاره هم نيولې وه، غوښتل يې د يوې سودا بازۍ په نتيجه کې اسلام او جاهليت سره ګډ کړي. پيشنهاد يې وکړ چې له څه نه به مونږ تير شو او له يو څه نه دې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تير شي. قرآنکريم دېته اشاره کوي او فرمايي: ((وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ)) (القلم:٩) [خوښوي دوی چې که ته نرمي کوې(له دوی سره) نو دوی به هم نرمي کوي (له تاسره).]
د ابن جرير او طبراني يو روايت دی چې وايي: مشرکينو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وړانديز وکړ چې يو کال ته زمونږ د خدايانو عبادت وکړه، او يو کال به مونږ ستا د خدای عبادت وکړو. خو د عبد بن حميد روايت وايي چې هغوی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وويل: که ته زمونږ خدايان ومنې نو مونږ به ستا د رب عبادت وکړو.[2]
ابن اسحاق وايي: يو ځل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له بيت الله شريف نه طواف کاوه چې د قريشو مشران لکه الاسود بن المطلب بن اسد بن عبدالعزی، وليد بن مغيره او اميه بن خلف او عاص بن واثل السهمدي ورته راغلل او ورته ويې ويل: راځه ته زمونږ د خدايانو عبادت کوه، او مونږ به ستا د خدای عبادت کوو، پدې ډول به عبادت سره شريک کړو، که چېرته ستا معبود زمونږ له معبودانو نه غوره وي، نو مونږ به هم څه فايده کړې وي، او که زمونږ معبودان ستا له معبود نه غوره وي، نو بيا به تا هم څه ګټه کړې وي. د دوی دا پيشنهاد الله تعالی رد کړ او دا

---

[1]. ابن هشام ١/ ٢٢٩ – ٣٠٠- ٣٥٨. تفهيم القران ٤/ ٨،٩. مختصر سيره الرسول (صلی الله عليه وسلم) للشيخ عبدالله النجدی ص ١١٧،١١٨.
[2]. تفهيم القران ٢/ ٥٠١- ٥٠٢

سورت يې را نازل کړ[1]:
((قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ (١) لا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ (٢) وَلا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ (٣) وَلا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ (٤) وَلا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ (٥) لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ (٦)).
[ووایه (اې محمده! چې) اې کافرانو، نه کوم زه عبادت د هغه شي چې تاسې يې عبادت کوئ.....]
پدې ترتیب سره الله تعالی د دوی دا سازش هم له خاورو سره خاورې کړ، او په ډاګه سره يې اعلان وکړ چې د مشرکینو لاره له اسلام نه بیله او جدا ده. پدې هکله د روایتونو له اختلاف نه دا څرګندیږي چې کیدای شي مشرکینو څو ځله ددې سازش هڅې کړې وي.

پر مسلمانانو باندې ظلمونه

د نبوت د څلورم کال په لومړیو کې قریشو د اسلامي دعوت د مخنیوي پخاطر پورته يادې شوې لارې چارې یوه په بله پسې په کار واچولې، څو میاشتې همداسې تیرې شوې، خوکله پوه شول چې نور دا هلې ځلې ناکامې دي، او نه شي کولی پدې سره د اسلامي دعوت مخه ونیسي، نو يو ځل بیا سره راغونډ شول او یوه پنځه ویشت کسیزه کومیټه يې جوړه کړه مشر يې ابو لهب و. د کومیټې غړو له ډیر غور او بحث وروسته فیصله وکړه چې نور باید د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، اسلام او اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف له زور، زیاتي، وحشت او تیري نه کار واخیستل شي.[2]
هغوی دا فیصله وکړه او د فیصلې د پلي کولو لپاره يې متې راونغښتلې. مشرکینو په آسانۍ سره کولای شوي په اصحابو (رضي الله عنهم) خصوصاً په بې وسه کسانو هر ډول ظلم او زیاتی وکړي، خو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله هر چا دا جرات نه شوی کولی، ځکه هغه د داسې عظیم شخصیت درلودونکی و چې له دوستانو وړاندې دښمنانو ورته د قدر او احترام په سترګه کتل، او د هغه په وړاندې یوازې هغو کسانو بې ادبي او ګستاخي کولی شوی چې له عقل او حیا به بالکل خلاص وو. او ددې تر څنګ محمد (صلی الله علیه وسلم) د ابو طالب غوندې

[1]. ابن هشام ۱/۳۶۲.
[2]. رحمة للعالمین ۱/۵۹ - ۶۰.

مهم سړي له تائيد او ملاتړ نه هم برخمن و، هغه ابو طالب چې د مکې سردار او د خلکو په مينځ کې د قدر او منزلت خاوند و. چا دا جرات نه شوی کولی چې هغه کم وشميري، ترون يې مات کړي او د کورنۍ پر غړو يې تجاوز وکړي. دې وضعې قريش څه انديښمن کړي وو، او جرات يې ورنه سلب کړی وو، خو کله چې د هغوی زعامت او د دين په نامه تر لاسه شوې مشرۍ د نوي اسلامي دعوت تر تهديد لاندې راغله، نور نو لکه ليونيان را پورته شول او د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف يې هم ظلمونه او تيري شروع کړل. پدې کار کې ابو لهب له هر چا نه وړاندې و، ومو کتل چې د بني هاشم په غونډه او د صفا په غونډۍ يې له رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره څه وکړل.

ځنې روايتونه وايي چې د صفا په غونډۍ وروسته له هغې چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله بلنه واوروله، ابو لهب يوه تيږه واخيسته او غوښتل يې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورباندې وولي.[١] له بعثت نه مخکې د ابو لهب زامنو عتبه او عتيبه د رسول اکرم (صلی الله عليه وسلم) له لوڼو (رقيې او ام کلثوم رضي الله عنهما) سره ودونه کړي وو، خو له بعثت نه وروسته ابو لهب خپل زامن دېته اړ ايستل چې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لوڼو ته طلاق ورکړي.[٢]

هغه وخت د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دوهم زوی عبدالله وفات شو، ابو لهب له ډيرې خوشالۍ نه منډې کړې او خپلو ملګرو ته يې زيری ورکاوه چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابتر (ميراث) شو.[٣]

لکه مخکې مو چې وويل ابو لهب به د حج په دوران او بازارونو کې په رسول کريم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پسې روان وو او خبرې به يې ورتکذيبولې. طارق بن عبدالله محاربي وايي: ابو لهب نه يوازې دا چې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبرې به يې تکذيبولې بلکه هغه جناب به يې په تيږو هم ويشته او د بشريت د عظيم لاربنود(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارکې پوندې به يې په وينو رنګولې. [١]

د ابو لهب ښځې ام جميل اروی بنت حرب بن اميه چې د ابوسفيان خور وه، هم له

---

[١]. دا روايت ترمذي را نقل کړيدی.

[٢]. في ظلاق القران ٣٠/ ٢٨٢. تفهيم القران ٦/ ٥٢٢.

[٣]. تفهيم القران ٦/ ٤٩٠.

[1]. جامع الترمذي.

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د ابو لهب په شان عداوت او کینه درلوده، اغزي به يې راټولول او د شپې له مخې به يې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دروازه او لارو کې ورته شيندل. نوموړې ډېر خرابه ژبه درلوده، د الله تعالی د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان کې يې ډېره ګستاخي او بې شرمي کوله، تورونه او تهمتونه به يې ورپسې تړل، فتنې او فسادونه به يې جوړول، او همدا وجه ده چې قرآنکريم ورته حماله الحطب ويلي دي.

اروی چې کله واوريدل قرآنکريم ددې او د ميړه يې (ابو لهب) غندنه کړيده، نو پداسې حال کې جومات (مسجد الحرام) ته راغله چې يو موټی تيږې هم ورسره وې، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) د کعبې شريفې خوا ته ناست وو. کله چې ورنژدې شوه نو الله تعالی يې په سترګو پرده ور واچوله او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې نه ليده، ابوبکر (رضي الله عنه) ته يې وويل: ملګری دې چېرته دی؟ خبره شوې يم چې زما بدي يې بيان کړيده، قسم په خدای که مې وليد نو پدې تيږو به يې په ده خوله وولم! ګوره، زه يوه شاعره يم، بيا يې داسې وويل:

مذمما عصينا – و أمره ابينا – و دينه قلينا[2]

موږ د مذمم (په بدو ياد شوي) نافرماني کړې، د هغه مو نده منلې او د هغه دين مو د نفرت او حقارت له مخې پريښی دی، دا خبره يې وکړه او ووتله.

وروسته ابوبکر (رضي الله عنه) وويل: يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آيا هغې ته ونه ليدلې؟ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**ما رأتني، لقد أخذ الله ببصرها عني**). نه زه يې ونه ليدلم ځکه الله تعالی يې پر سترګو پرده واچوله[3]. ابوبکر بزار دا کيسه رانقلوي او وايي: کله چې اروی راغله ابوبکر (رضي الله عنه) ته يې وويل: ستا ملګري زمونږ هجوه (بدي) ويلې ده. ابوبکر (رضي الله عنه) ځواب ورکړ، نه، قسم په الله هغه شعر نه وايي. ام جميل ورته وويل: ته مصدق يې خبره دې د منلو ده .

ابو لهب سره لدې چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره هم و او

(2). زياتره مشرکينو به محمد (صلی الله علیه وسلم) د مذمم په نامه يادوه، د مذمم معنی د محمد د معنی بالکل مخالفه يعنی ضد ده.

(3). ابن هشام ۱/ ۳۳۵ - ۳۳۶.

ګاونډی هم، خو بيا يې هم دا ټول ظلمونه ترسره کول. د ابو لهب کور د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له کور سره بالکل جوخت، څنګ په څنګ و، نومورې به لګه د نورو مشرکينو په شان رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته پخپل کورکې هم ضرر او اذيت رساوه. ابن اسحاق وايي: د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ګاونډيانو له جملې نه ابو لهب، حکم بن ابي العاص بن اميه، عقبه بن ابي معيط، عدي بن حمراء الثقفي، او ابن الاصداء الهذلي دومره شرير او خبيث وو چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې حتی پخپل کورکې هم له شره په امن نه و. دې شريرانو به په کور کې هم اذيت ورساوه، او لدې جملې نه يوازې حکم بن ابي العاص چې د اموي خليفه مروان پلار و په اسلام مشرف شوی نور ټول مشرک مړه شويدي! د هغوی د اذيت رسولو يوه طريقه دا وه چې کله به رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لمونځ کاوه نو کوم يوه به يې د ميږې پريوان ورباندې وراچاوه، او يا به چې کله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ديګ باندې کړی و، نو دوی به پريوان را واخيست او د ديګ پر سر به يې وراچاوه. بالاخره رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مجبور شو چې يوه پنايي جوړه کړي تر څو د لمانځه په وخت کې د دوی له شره په امن وي. او کله به چې نومړو مشرکينو پريوان او يا کثافت ورباندې درواچاوه، نو د الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به په يوه لرګي سره را پورته کړ، په دروازه کې به ودريد او فرمايل به يې: اې بني عبدمناف! دا څه ډول ګاونډيتوب دی؟ بيا به يې پريوان ايسته واچاوه.[1]

عقبه بن ابي معيط پدې خباثت کې نور هم وړاندې تللی وو. بخاري شريف له عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) نه روايت کوي چې: يو ځل رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د کعبې شريفې خوا ته لمونځ کاوه، ابو جهل او ډله يې ناست وو، کوم يوه يې وويل: څوک به د بني فلان د اوښ لرى او کولمې راوړي او کله چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په سجده څملي دا شيان يې په شا ورواچوي؟ پدې وخت کې تر ټولو بدبخته او خبيث سړی (عقبه بن ابي معيط) پاڅيد هغه شيان يې راوړل او کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سر په سجده کيښود هغه شيان يې ورباندې درواچول. ابن مسعود (رضي الله عنه) وايي: ما کتل خو هيڅ مې هم له لاسه نه و پوره، ويل مې کاشکي مرستندوی مې درلودی، ابو جهل او ډلې

[1]. ابن هشام ۴۱۲/۱

يې خندل او له ډيرې خوشالۍ او غرور نه يو پر بل ورکږېدل يوې خوا بلې خواته اوړېدل، رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) همداسې سر په سجده پروت و تر څو فاطمه (رضي الله عنها) راغله او هغه شيان يې ورنه ايسته كړل. رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سر را اوچت كړ او درې ځله يې وفرمايل: ((**اللهم عليك بقريش**)) اې خدايه! له قريشو سره پوه شې، چاره يې وروكړې. په مشركينو هم د رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې دعا اثر وكړ او ډيره سخته ورباندې تمامه شوه ځكه هغوی داسې باور درلود چې دلته دعاګانې قبلېږي. رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيا وفرمايل: (**اللهم عليك بأبي جهل، وعليك بعتبة بن ربيعة، وشيبة بن ربيعة، والوليد بن عتبة، وأمية بن خلف، وعقبة بن أبي معيط**) اې خدايه! ته د ابو جهل، عتبه بن ربيعه، شيبه بن ربيعه، وليد بن عتبه، اميه بن خلف او عقبه بن ابي معيط چاره ور وركړې. ابن مسعود (رضي الله عنه) وايي اووم نوم يې هم ياد كړ خو زما په ياد ندی. ابن مسعود بيا وايي: قسم په خدای دا ټول كسان چې رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې نومونه واخيستل د بدر په ورځ مې وليدل چې ټول مړه او مردار پراته او په كنده كې غورځيدلي وو[1].

اميه بن خلف به چې كله رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد نو استهزاء به يې ورپورې كوله، اشارې او سترګكونه به يې كول، نو د ده په هكله الله تعالى دا آيت را نازل كړ: ((**وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ**)) (الهمزة: ۱)

ابن هشام وايي: ((همزه)) هغه سړي ته ويل كيږي چې په ښكاره سره بل سړی كنځي، په سترګكونو او اشارو سره ملنډې ورباندې وهي، او ((لمزه)) هغه ته وايي چې په پټه سره د خلكو بد وايي او اذيت ورسوي.[2]

د اميه ورور ابي بن خلف د عقبه بن ابي معيط ډير نژدې ملګری و، يو ځل عقبه د رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور كې كيناست او څه خبرې يې ورنه واوريدې، خو كله چې ابي بن خلف ورباندې خبر شو، نو عقبه يې ډير بې زړه وباله، زيات يې تهديد كړ، او غوښتنه يې ورنه وكړه چې لاړ شي او رسول اكرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورتف كړي. هغه خبيث هم همداسې وكړل، او ده

---

[1]. صحيح البخاري، كتاب الوضوء ،باب اذا القي علي المصلي قذر او جيفة. ۳۷/۱.

[2]. ابن هشام ۱/ ۳۵۲ - ۳۵۷.

پخپله يعني ابي بن خلف يو وروست شوی هډوکی راواخيست، ميده يې کړ او د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په طرف يې ور پوکړ.[۱]
اخنس بن شريق الثقفي به هم رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته زيات تکليف او اذيت رساوه. قرآنکريم د نوموړي نهه هغه ناوړه صفتونه کړيدي چې دده حقيقي بڼه لوڅوي او فرمايي: (وَلا تُطِعْ كُلَّ حَلاَّفٍ مَهِينٍ (۱۰) هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ (۱۱) مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ (۱۲) عُتُلٍّ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ)) (القلم: ۱۰- ۱۳) [نو ته خبره مه منه د هر ډېر قسم خوړونکي سپک عجيب ويونکي، تلونکي په چغلۍ سره، منع کوونکي د خير، له حده تيريدونکي (په ظلم کې) ډېر ګنهګار بدخوی، سخت ويونکي، وروسته له دې ټولو عيبو حرام زاده.]
ابو جهل به کله نا کله د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې حاضريده او قرآنکريم به يې ورنه اوريده، خو ايمان به يې نه راوړ، نه به يې اطاعت کاوه، او نه به يې په زړه کې خوف او ويره پيدا کيدله، بلکه رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته به يې هر ډول زيان او تکليف رساوه، خلک به يې د خدای له دين څخه منع کول، او بيا به يې پخپل دې باطل او ناروا کار فخر او وياړ هم کاوه. قرآنکريم دده (ابوجهل) په هکله فرمايي:
(فَلا صَدَّقَ وَلا صَلَّى) (القيامة:۳۱)[۲] [بيا يې يقين ونکړ (په مومن باندې) او نه يې لمونځ وکړ.]
ابو جهل به تل ددې کوښښ کاوه چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له لمانځه نه منع کړي، يوه ورځ يې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد چې له مقام ابراهيم (عليه السلام) سره لمونځ کوي نو ورته ويې ويل: اې محمده! (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) آيا ته مې لدې کاره نه يې منع کړی؟ لدې سره يې اخطارونه او تهديدونه هم شروع کړل. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم وربانديې په غوصه شو او کلک ځواب يې ورکړ، نو ده ورته وويل: اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په څه مې ويروې؟ پدې منطقه کې هيڅوک هم له ما نه زيات زور او ځواک نلري. پدې پسې الله تعالی دا آيت را نازل کړ: (فَلْيَدْعُ نَادِيَه) (العلق:۱۷) [۱] [پس را ودې بولي اهل د مجلس خپل.]

---

[۱]. ابن هشام ۱/ ۳۲۱ - ۳۲۲.
[۲]. في ظلال القران ۲۹ / ۲۱۲.
[۱]. في ظلال القرآن ۲۰۸/۳۰.

په بل روایت کې راځي چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو جهل تر غاړه راونیو او خو ځاوه را خوځاوه یې او ورته فرمایل یې: ((**أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى (٣٤) ثُمَّ أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى**)) (القیامة: **٣٤-٣٥**) [ورې ده تا ته (اې کافر انسانه! هغه شی (چې بد یې بولې سختي د مرګ) پس ورې ده (هغه شی چې بد یې بولې چې سختي د قبر ده) بیاورې ده تا لره هغه شی چې بد یې بولې (چې سختي د ورځې د قیامت ده) پس ورې ده (تا لره هغه شی چې بد یې بولې چې همیشه عذابیدل ستا په دوزخ کې).

دلته د خدای دښمن (ابوجهل) ورته وویل: اې محمده! (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آیا ته ما ویروې؟ قسم په خدای چې ته او ستا رب زما هیڅ هم نه شي کولئ، زه ددې سیمې تر ټولو غوره او عزیز اوسیدونکی یم.[٢]

په هر ترتیب ابو جهل له خپل رذالت او خباثت نه لاس وانخیست، بلکه لا پسې بدبخت شو. مسلم شریف له ابو هریره (رضي الله عنه) نه روایت کوي وايي: ابو جهل یو ځل د قریشو سردارانو ته وویل: آیا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په وړاندې خپل مخ په خاورو کې ږدي؟ دوی ورته وویل: هو، نو ده وویل: په لات او عزی قسم یادوم که ما هغه پداسې حال (سجده) کې ولید ، نو په غاړه به یې پل ورکیږدم او مخ به یې په خاورو ولړم. بیا وروسته کله چې ابو جهل ولید رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لمونځ ادا کوي هغه وروان شو او غوښتل یې چې پر مبارکه غاړه یې پل ورکیږدي، خو خلکو کتل چې بیرته په شا را روان دی او لاسونه یې داسې مخې ته نیولي چې ته به وایې له څه شي نه د ځان دفاع کوي، خلکو ورته وویل: ابو الحکمه! څه خبره ده؟ ده وویل: زما او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر منځ د اور یوه کنده ده، او هغه وزرې لرونکي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي: (**لو دنا منی لاختطفته الملائکة عضوًا عضوًا**). [که چیرې ابو جهل ماته را نژدې شوی وای، نو ملائکو به ټوټه ټوټه کړی وای.][٣] دا هغه ظلمونه وو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حق کې ترسره کیدل، هغه رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د ټولو په وړاندې عزیز او قدرمن و، او د ابو طالب چې د مکې ډیر محترم او مخور شخصیت و تایید او ملاتړ هم ورسره و، نو ویلی شو هغه ظلمونه چې مشرکانو په نورو اصحابو (رضي الله عنهم) خصوصا هغو

---

(2). في ظلال القرآن ٢٩ / ٣١٢.

(٣). رواه مسلم.

بې وزله او بې کسه کسانو باندې راوستلې ؤ لدې نه څو چنده سخت او دردوونکي وو.
د هرې قبیلې مشرکانو به د خپلې قبیلې مسلمان غړي په ډول ډول عذابونو تعذیبول، او که څوک داسې مسلمان به پیدا شو چې دلته به یې خپل خپلوان نه درلودل بې کسه او بې وطنه به و، نو د قریشو سردارانو به داسې ظلمونه ورباندې کول چې وجدان یې له یاد نه شرمیږي.
ابو جهل به چې خبر شو فلانی سړی مسلمان شویدی، نو که هغه به د مقام او شرف خاوند و د تهدید او اخطار لاره به یې ورسره نیوله، او پدې به یې ویراوه که له اسلام نه وانه وړې نو د ځاني او مالي زیان انتظار دې باسې، او که به دا نوی مسلمان کمزوری او بې وسه و، نو بیا به یې تر متروکو لاندې نیوه او واهه به یې، او د وهلو ټکولو له لاری به یې د هغه د بې لارۍ او ارتداد کوښښ او هڅې کولې[1]. او همدا راز نور خلک به یې هم د هغه په خلاف را پاڅول.
د حضرت عثمان بن عفان (رضي الله عنه) تره به هغه د کجورو په پوزي کې نغښت او بیا به یې له لاندې نه دویه ور پسې لګوله دودونه (لوګي) به یې ورته جوړول.[2]
د مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) مور چې کله د خپل زوی له اسلام راوړلو نه خبریږي، نو خپل هغه نازولی او په نعمتونو کې پټ زوی له کوره شړي او دومره لوږه او تنده ورباندې راولي چې هغه نرمه څرمن یې وچېږي، درز، درز چوي، او بدن یې لکه د مار په شان پټوکي (پوستکي) اچوي.[3]
بلال بن رباح (رضي الله عنه) چې د امیه بن خلف الجمحي غلام و کله چې په اسلام مشرف شو، نو امیه بن خلف به یې په غاړه کې پړی وراچاوه او هلکانو ته به یې په لاس ورکړ چې د مکې په غرونو کې یې تاو راتاو کړي. پړي به یې غاړه ووهله، امیه به په ډیر شدت سره راکاږه او په لرګي به یې واهه، سره لمرته به یې کیناوه، سخته لوږه به یې ورباندې راوستله، او په ټکنده غرمه کې به یې په سرو شګو کې څملاوه او په سینه به یې لویه تیږه وراېښودله او ورته ویل به یې: قسم په الله چې همداسې به پروت وې تر څو یا ومرې اویا په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې کافرشې او د لات او عزی عبادت وکړې خو بلال (رضي الله عنه) به په همدې سخت حالت کې ویل: احد، احد (الله یو دی، الله یو دی) تر څو یوه ورځ ابوبکر (رضي الله عنه) تیریده او بلال (رضي الله عنه) یې په همدې حالت کې ولید، نو یې هغه په یوه تور غلام، او

---

(1). ابن هشام ۱/ ۳۲۰.
(2). رحمة للعالمین ۱/ ۵۷.
(3). رحمة للعالمین ۱/ ۵۸. تلقیح فهوم اهل الاثر ص ۲۰.

په بل روايت د سپينو زرو په اوو يا پنځو اوقيو يعنې دوه سوه اتيا درهمه چې له يو کيلو نه زيات سپين زر کيږي او په بل روايت په دوه سوه درهمه چې (۷۳۵) ګرامه سپين زر کيږي، ورنه واخيست او آزاد يې کړ.[۱]

عمار بن ياسر (رضي الله عنهما) چې د بني مخزوم غلام و، ده، مور او پلار يې چې کله ايمان راوړ، نو مشرکانو خصوصاً ابو جهل به هغوی په تکنده غرمه کې له کوره ايستل او په سرو شګو به يې تعذيبول. يوه ورځ رسول کريم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تيريده او دوی هملته په عذاب او ځور کې وو، نو د الله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: ((**صبرا آل ياسر! فإن موعدكم الجنة**)) اې د ياسر اولادې صبر کوئ، ستاسې ځای جنت دی. ياسر د همدې تعذيبونو په نتيجه کې مړ شو، سميه (د عمار مور) هم د ابو جهل له خوا په فرج کې په نيزه ووهل شوه او په شهادت ورسيده، پدې ترتيب سره نوموړې د اسلام لومړنۍ شهيده شميرل کيږي. په عمار يې تکليفونه او عذابونه نور هم زيات کړل، کله به يې سره لمر ته دراوه، او کله به يې پر سينه سرې تيږې وراينبودلې او کله به يې په اوبو کې اچاوه او ورته ويل به يې تر هغې دې نه پريږدو تر څو محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته بد ونه وايې، او د لات او عزی ستاينه او په غوره والي يې اعتراف ونکړې! عمار (رضي الله عنه) مجبور شو چې په خوله دا ورسره ومني، خو وروسته په ژړا د رسول کريم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او عذرونه يې ورته وړاندې کول، نو الله تعالی دا آيت شريف را نازل کړ.[۲]

((**مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ...**)) (النحل: ۱۰۶)

[هر څوک چې کافر شو پر الله وروسته له ايمان راوړلو (نو پرې غضب دی د الله) مګر هغه څوک چې زور پرې وکړی شو (او مجبوراً يې د کفر کلمه وويله) حال دا چې زړه دده آرام نيوونکی دی په ايمان سره.]

ابو فکيهه چې نوم يې افلح و د بني عبدالدار غلام و، هغوی به يې پښه په رسۍ تړله او بيا به يې په ځمکه راکشاوه.[۱]

---

(1). رحمة للعالمين ۱/ ۵۷. تلقيح الفهوم ص ۲۱. ابن هشام ۱/ ۳۱۷ - ۳۱۸.

(2). ابن هشام ۱/۳۱۹ - ۳۲۰، فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ۸۲، همدا راز عوفي هم له ابن عباس نه ددې يوه برخه روايت کړيده. د الشيخ عبدالله مختصر السيرةص (۵۳) ته مراجعه وکړه.

(۱). رحمة للعالمين ۱/۵۷. من اعجاز التنزيل ص ۵۳.

خباب بن الارت چې د انمار بنت سباع الخزاعیه غلام و هم د مشرکینو له خوا په ډول ډول ربړونو ربړولی شویدی، د سر له ویښتانو به یې رانیوه او راکشاوه به یې، ورمیږ به یې ورتاواوه ډیر ځله به یې په سرو سکروټو څملاوه او د پاسه به یې تیږې ورباندې ایښودلې چې راپورته نه شي. [۲]

زنیره، نهدیه او لور یې او ام عبیس هغه وینځې وې چې اسلام یې راوړی و، او د اسلام پخاطر یې د مشرکینو له خوا ډیر زیات تکلیفونه او ربړونه ګاللي دي. د بني عدي قبیلې د بني مومل کورنۍ یوې وینځې اسلام راوړ، نو عمر (رضي الله عنه) چې هغه وخت مشرک و همغه وینځه تر هغې ووهله چې ښه ستړی شو او ویې ویل: که ستړی شوی نه وای، نو وهله به مې پسې[۳]. بیا ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) دغه وینځې واخیستلې او آزادې یې کړې، لکه څرنګه یې چې بلال او عامر بن فهیره اخستي او آزاد کړي وو.[۴]

مشرکینو به ځینې اصحاب (رضي الله عنهم) د اوښ او یا غوایه په څرمنه کې نغښتل او بیا به یې سره لمر ته اچول، ځینې نورو ته به یې د اوسپنې زغرې وراغوستې او پر سرو تیږو به یې څملول.[۵]

هغه کسان چې د الله تعالی په لار کې ربړیدلي او ځوریدلي ډیر دي، خو په لنډه توګه دا ویلی شو هر چا به چې ایمان راوړ که مشرکان به وربانديې خبر شول، نو په ارام به یې نه پریښود او ډیر عذابونه به یې وربانديې راوستل.

دارالارقم (د ارقم کور)

د مشرکینو ددې شکنجو او فشارونو په مقابل کې د حکمت تقاضا او غوښتنه دا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته هدایت ورکړي خپل اسلام پټ وساتي. همدا راز له هغوی سره خپل لیده کاته هم په پټه تر سره کړي، ځکه هغه پدې پوهیده که چېرې په ښکاره توګه سره غونډ شي نو

[۲]. نفس المصدر ۵۷/۱. تلقیح فهوم اهل الاثر ص ۲۰.

[۳]. رحمة للعالمین ۵۷/۱، ابن هشام ۳۱۹/۱

[۴]. ابن هشام ۳۱۸/۱ - ۳۱۹.

[۵] رحمة للعالمین ۵۸/۱.

مشرکان به مخالفت کوي او پرې به نږدې چې د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب وروزي، د الله کتاب او حکم ورزده کړي.
او دا هم کیدای شوای چې دا ښکاره غونډې د دواړو ډلو تر منځ د تصادم او ټکر سبب شوی وای، لکه څرنګه چې د نبوت په څلورم کال همداسې یوه پیښه وشوه. پیښه داسې وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) به په یوه خوړ کې سره راټولیدل او هلته به یې په پټه لمونځونه کول، یوه ورځ مشرکینو ولیدل نو بد رد یې ورته وویل او بالاخره یې ترمنځ جګړه ونښته، سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) یو سړی وواهه او وینې یې پرې راماتې کړې او دا په اسلامي تاریخ کې لومړۍ پیښه وه چې وینې پکې تویې شوې.[1]
څرګنده ده که چېرې دغه ډول ټکرونه په پرله پسې او مکرر ډول پیښ شوي وای نو دا به حتماً د مسلمانانو د ورکې او تباهۍ سبب کیدل. نو د حکمت غوښتنه دا وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) خپل اسلام، عبادت، دعوت او غونډې پټې وساتي.
خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به پخپله عبادت په ډاګه تر سره کاوه، او خپل دعوت به یې هم په ښکاره توګه مشرکینو ته اعلانوه، که څه هم له اصحابو (رضي الله عنهم) سره به یې لیده کاته په پټه و، او دا هم د اسلام او مسلمانانو د مصلحت پخاطر.
او څرنګه چې د ارقم بن ارقم المخزومي کور د صفا پر غونډۍ او د مشرکینو له نظر نه ګوښه پروت و، نو رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدغه ځای له مسلمانانو سره د غونډو لپاره مناسب وباله او د نبوت له پنځم کال نه یې همدا کور د خپل دعوت مرکز وټاکه.[2]

حبشې ته لومړنی هجرت

په مسلمانانو باندې د مشرکینو ظلمونه د نبوت د څلورم کال په منځنۍ او یا آخرینۍ برخه کې پیل شول، دغه ظلمونه په لومړي سر کې لږ خو ورځ په ورځ مخ په زیاتیدو وو تر څو چې د پنځم کال په نیمایي کې خپل اوج ته ورسیدل. مسلمانان دومره په تنګ شول چې نور یې په مکه کې ټیکان نه شوی کولی، او پدې فکر کې وو چې لدې عذاب

[1]. ابن هشام ۱/ ۲۲۳. مختصر سيرة الرسول لمحمد بن عبدالوهاب ص ۲۰.
(2). نفس الصدر الاخير ص ۲۱.

نه څه ډول ځانونه خلاص کړي. په همدې سختو شپو او ورځو کې د کهف سورت رانازل شو، دې سورت د مشرکینو هغه پوښتنې ځواب کړې چې له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې کړې وې، خو ددې تر څنګ یې درې داسې کیسې هم بیان کړې چې په هره یوه کې د مسلمانانو لپاره ښکاره هدایات او لارښوونې دي. د اصحاب الکهف کیسه دا په ګوته کوي چې کله مسلمانان د دین له پلوه له خطر سره مخ شي نو باید په الله باندې په توکل سره د کفر او ظلم له مرکز نه د امن ځای ته هجرت وکړي، الله تعالی فرمايي:

((وَإِذْ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلاَّ اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مِرفَقاً)) (الكهف: ١٦) [او کله چې په تنګ شوئ تاسې له دغو مشرکانو او له هغو (بتانو) چې عبادت یې کوي دوی بې له الله نه، نو ځای ونیسئ هغه غارته (او دیره شئ پکې) خپور به کړي تاسې ته رب د تاسې له رحمته خپل او تیار به کړي تاسې ته له کار ستاسې اسباب د ګزران (او خوشالۍ).]

د حضرت خضر او موسی (علیه السلام) کیسه دا ښیي چې د حالاتو او واقعاتو نتیجه او پای تل داسې نه وي لکه څرنګه چې په ظاهره معلومیږي، بلکه ډیر ځله داسې کیږي چې د پیښو او حالاتو نتیجه د ظاهري شکل بالکل مخالفه او بر عکس وي، او دا دې ته اشاره کوي چې دا د مسلمانانو او مشرکینو ترمنځ پیل شوې جګړه به بالکل د اوسنۍ ظاهري بڼې په خلاف وي، پدې معنی چې همدا مشرکین او ظالمان به چې اوس یې د مسلمانانو په خلاف جګړه پیل کړې، که چیرې اسلام را نه وړي، حتماً به د همدې مظلومو مسلمانانو په وړاندې له ماتې او رسوایۍ سره مخ کیږي.

د ذوالقرنین کیسه دا ثابتوي چې ځمکه د الله تعالی ده هر چا ته چې وغواړي همغه ته یې په میراث ورکوي، او همدا راز دا په ګوته کوي چې بری او نیکبختي په ایمان کې ده، نه په کفر کې، او بله دا چې الله تعالی همیشه د خپلو مظلومو بندګانو د مرستې او د زمانې د یاجوج او ماجوج له شرنه د هغوی د نجات لپاره خپل ځنې بندګان رالیږي. دا کیسه دا هم ښیي چې د ځمکې د واکدارۍ تر ټولو مستحق خلک د الله تعالی صالح بندګان دي.

پدې پسې بیا د ((الزمر)) سورت را نازل شول، دا سورت د هجرت پلوته اشاره کوي او دا اعلانوي چې د الله تعالی ځمکه ډیره پراخه ده، قرآنکریم فرمايي: ((لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ)) (الزمر: ١٠). [شته هغوکسانو ته چې نیکي یې کړیده په دغه دنیا کې (په طاعت سره)

نیکي (په آخرت کې چې جنت او رضوان دی) او ځمکه د الله ارته ده، بیشکه همدا خبره ده پوره ورکولی شي صابرانو ته اجر (ثواب) د دوی بې حسابه (ډېر زیات).]
رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر و چې د حبشې پاچا اصحمه (النجاشي) یو عادل سړی دی، او په پاچاهۍ کې یې ظلم او زیاتی نشته، نو یې مسلمانانو ته امر وکړ چې حبشې ته هجرت وکړي.
پدې ترتیب سره د نبوت په پنځم کال د رجب په میاشت کې د اصحابو (رضي الله عنهم) لومړنۍ ډلې چې دوولس سړي او څلور ښځې پکې وې د عثمان بن عفان (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې حبشې ته هجرت وکړ. له عثمان (رضي الله عنه) سره یې بي بي چې د رسول کریم (صلی الله علیه وسلم) لور وه او حضرت رقیه (رضي الله عنها) نومیدله هم ملګرې وه. رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) ددې دواړو په هکله فرمایلي:
((**إنهما أول بيت هاجر في سبيل الله بعد إبراهيم و لوط (عليهما السلام)**))[1].
یعنی: له ابراهیم او لوط (علیهما السلام) وروسته دوی دواړه (عثمان او رقیه رضي الله عنهما) لومړنۍ کورنۍ ده چې د الله په لاره کې هجرت کوي.
نوموړې مهاجرین ددې پخاطر چې قریش وربانديې خبر نشي د شپې په تیاره کې په پټه سره له مکې نه ووتل او د الشعیبه نومې بندرګاه په لور لاړل، هلته ورته خدای دوې تجارتی کښتۍ برابرې کړې او حبشې ته یې یووړل. قریش چې وربانديې خبر شول ورپسې ووتل، خو هغه وخت بندر ته ورسیدل چې هغوی مخکې په خیر او سلامتۍ سره تللي وو. پدې ډول سره نوموړي مسلمانان حبشې ته لاړل او هلته یې د امن ژوند پیل کړ.[2]
د همدې کال د رمضان په میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حرم ته لاړ، چېرته چې د قریشو یو زیات شمیر مشران او لویان موجود وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پاڅید او په ناڅاپي توګه یې د (النجم) سورت تلاوت کړ، پداسې حال کې چې دې کفارو مخکې لدینه د الله تعالی کلام نه و اوریدلی، ځکه د هغوی اسلوب او لاره داسې وه چې قرآنکریم ته به یې غوږ نه نیوه، او یو بل ته به یې توصیه کوله چې د الله تعالی کلام وانه وري، قرآنکریم د دوی دې کارته اشاره کوې او فرمایي: ((**وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ**

[1]. مختصر سیرة الرسول للشیخ عبدالله النجدي ص ۹۲ - ۹۳. زاد المعاد ۱/ ۲۴. رحمة للعالمین ۱/ ۲۱.
(2). رحمة للعالمین ۲۱/۱. زاد المعاد ۲۴/۱.

لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ)) (فصلت: ٢٦) [او وايي هغه کسان چې کافران شويدي (په وخت د قرائت (د قرآن) چې مه اورئ دغه قرآن (چې محمد يې لولي) او شور ما شور واچوئ (په وخت د لوستلو د) ده کې ښايي چې تاسې غالب شئ (پرې اوله تبليغه يې ساکت کړئ).]

خو دلته چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قرآنکريم دا سورت ورته تلاوت کړ، او د الله تعالی هغه اوچت، ښکلی او عظيم کلام يې ور واوراوه چې انساني ذهن او ژبه يې له بيان نه عاجز دي، نو د مشرکينو حالت يو ځل بدل شو، پخواني وصيتونه يې هير کړل، ټولو په ډير دقت قرآن کريم اوريدو، يوازې همدې ته غوږ وو، نور هر څه ورنه هير شول، تر دې چې ددې سورت وروستي آيتونه يې ورته تلاوت کړل هغه چې لهجه يې دومره تنده او سخته ده چې زړونه ويلې کوي، او کله يې چې دا آيت ((**فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا**)) (النجم: ٦٢) [پس سجده کوئ تاسې (خاص) الله ته او عبادت کوئ د هم دغه (الله (جل جلاله) نه د نورو)] تلاوت کړ او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سجده وکړه، نو يو ځل ټول په سجده پريوتل، ځکه د حق قوت د هغوی عناد، کبر او باطل له مينځه يووړ او ټول د خدای په وړاندې سر په سجده شول.[1] خو کله چې متوجه شول چې د الله تعالی کلام د هغوی حالت بدل کړی، او هغه څه يې پخپله وکړل چې د له مينځه وړلو پخاطر يې خپل ټول توان په کار اچولی و، او ددې تر څنگ هغو مشرکينو چې پدې مجلس کې حاضر نه وو دغه سجده کوونکي مشرکين ډير ورټل، پړه او ملامتي يې ورباندې اچوله، نو له همدې ځايه وه چې هغوی په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پورې دروغ وتړل او داسې افتراء يې جوړه کړه چې گويا رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی د بتانو ستاينه وکړه او داسې يې وويل: ((**تلك الغرانيق العلی، و إن شفاعتهن لترتجی**)) [دا اوچت ديوان دي، چې د شفاعت هيله او اميد يې کيږي]. دوی دا دروغ او افتراء ددې پخاطر جوړ کړل تر څو خپله هغه سجده توجيه کړي چې له رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يو ځای يې کړې وه او تر څو دا د هغې په هکله د عذر او دليل په توگه وړاندې کړي. او دا څه نوې او عجيبه خبره نه وه چې هغوی کړې وه

---

[1]. امام بخاري ددې سجدې کيسه په لنډه توگه له ابن مسعود او ابن عباس (رضي الله عنهم) نه روايت کړې. د معلوماتو لپاره د باب سجدة النجم او باب سجود المسلمين و المشركين ١/ ١٤٢ او باب ما لقي النبي (صلى الله عليه وسلم) و اصحابه من المشركين بمكة. ١/ ٥٤٣ وگوره.

بلکه هغوی به تل همداسې دروغ او افتراګانې جوړولې.[۱]
دغه خبر په نیمګړې توګه په حبشه کې مهاجرینو ته ورسید، د پیښې له واقعیت او حقیقت نه پوره خبر نه وو، داسې يې واوریدل چې ګویا قریشو اسلام راوړی، نو د همدې کال د شوال په میاشت کې بیرته مکې ته راستانه شول، خو کله چې مکې ته را لنډ شول او د موضوع په حقیقت خبر شول نو ځنې يې بیرته حبشې ته ورګرځیدل، او نور يې یا په پټه توګه او یا د کوم چا په ضمانت او تړون مکې ته ننوتل.[۲]

حبشې ته دوهم هجرت

وروسته قریشو په همدوی (له حبشې نه بیرته راغلیو) او ټولو مسلمانانو باندې خپل ظلمونه څو چنده کړل. مشرکینو دا هم نه شوای زغملای چې مسلمانان دې د نجاشي په پاچاهۍ کې د امن ژوند ولري، دا ډیره سخته ورباندې تمامیدله. او چې پر مسلمانانو يې ظلمونه زیات شول نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لازمه ولیده چې یو ځل بیا خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته حبشې ته د هجرت امر وکړي، خو دا دوهم هجرت مشکل و، ځکه قریش ورته بیدار او تیار وو کوښښ يې وکړ چې دا هجرت ناکام کړي، خو الله تعالی مسلمانانو ته لاره اواره کړه او د نجاشي وطن ته ورسیدل.
دا ځل مهاجرین دري اتیا (۸۳) سړي (که عمار هم ورسره وشمیرل شي، ځکه پدې هکله اختلاف دی چې آیا عمار هم ورسره واو که نه) اتلس (۱۸) یا (۱۹) نولس ښځې وې.[۳]
علامه محمد سلیمان منصور پوري لومړنۍ شمیره تاییدوي او په ټینګار سره وايي چې پدې هجرت کې د ښځو شمیره اتلس وه.[1]

په حبشه کې د مهاجرینو په خلاف د قریشو توطئه

---

[۱]. تفهیم القرآن ۵/ ۱۸۸. محدثین هم همدا توجیه تاییدوي.
[۲]. نفس الصدر (تفهیم القران) ۱۸۸/۵. زاد المعاد ۲۴/۱، ۲/ ۴۴. ابن هشام ۳۲۴/۱.
[۳]. زاد المعاد ۲۴/۱. رحمة للعالمین ۷۱/۱.
[1]. نفس المصدر الاخیر (رحمة للعالمین).

مشرکينو دا نشوای زغملای چې مسلمانان دې په امن ژوند وکړي، او هلته حبشه کې دې همداسې په امن پاتې شي، نو يې عمرو بن العاص او عبدالله بن ابي ربيعه چې دواړه ډير پوه او ځيرک سړي وو حبشي ته واستول. د نجاشي او د هغه د درباريانو لپاره يې ډيرې قيمتي تحفې هم ورکړې. نوموړو د نجاشي درباريانو ته هغه تحفې وړاندې کړې او ټول هغه دلايل يې وروښوول چې بايد مسلمانان ورباندې وشړل شي.
او کله چې درباريان پدې راضي شول چې نجاشي ته به د مسلمانانو د شړلو مشوره ورکوي، نو دوی دواړه نجاشي ته وروړاندې شول، تحفې يې ورکړې او ورته ويې ويل:
اې پاچا! ستا وطن ته داسې څو کم عقله ځوانان راغلي دي، چې د خپل قوم دين يې پريښی او ستا دين يې هم ندی منلی، د ځان لپاره يې يو نوی دين غوره کړی، دا داسې يو دين دی چې نه يې مونږ پيژنو او نه تاسې، نو اوس د هغوی پلرونو، ترونو، خپلوانو او د قوم مشرانو مونږ تا ته راليږلي يو چې هغوی بيرته ورواستوی (لدې ځای نه يې وباسې)، ځکه هغوی د دوی په احوال ښه خبر دي، د دوی عيبونه ښه ورته معلوم دي او پدې هکله يې ملامت کړي او رټلي هم دي.
درباريانو هم ورته وويل: زمونږ پاچا! دوی رښتيا وايي، هغوی (مهاجرين) دې دواړو ته وسپاره تر څو خپل وطن او قوم ته يې بوزي.
خو نجاشي وغوښتل چې د مسئلې په ټولو اړخونو ځان پوه کړي او له دواړو خواوو نه دلايل واوري. مسلمانان يې راوغوښتل، هغوی پدې اتفاق کړی و چې رښتيا به وايي نور که هر څه پيښېږي پيښ دې شي. او کله چې دربار ته راغلل، نجاشي ورته وويل:
دا کوم دين دی چې په هغه سره مو خپل قوم پرې ايښی، زما او يا لدې موجوده اديانو نه بل کوم دين مو هم ندی منلی؟
په ځواب کې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) د مسلمانانو په نمايندګۍ وويل: اې پاچا! مونږ د جاهليت په تيارو کې ژوند کاوه، د بتانو عبادت به مو کاوه او مردارې به مو خوړلې، فساد او فحشاء عموميت درلود د خپلوۍ اړيکې به مو شلولې، د ګاونډيتوب حقوق مو نه مراعاتول، د زور خاوندانو به د بې وزله خلکو وينې زبيښلې.
مونږ په همداسې يوه حالت کې وو چې الله تعالی زمونږ له مينځ نه رسول راته راواستاوه، داسې رسول چې مونږ يې د توحيد او د يوه خدای د عبادت په لور دعوت کړو، او دا يې راته وښوول چې د توحيد لاره غوره کړو، د تيږو او بتانو عبادت چې مونږ او زمونږ پلرونو به کاوه پريږدو. نوموړی (رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)) مونږ ته دا امر کړی چې رښتيا به وايو، امانت به ساتو، د خپلوۍ اړيکې به ټينګې او مضبوطه وو، له ګاونډيانو سره به نيکي کوو، له وينې تويولو او محارمو نه

به ځان ساتو. له هر ډول فساد او فحشاء، دروغو، د یتیم له مال خوړلو، په پاک لمنو ښځو پسې له تور او تهمت ویلو نه یې په کلکه منع کړي یو. او دا امر یې راته کړی چې یوازې د یوه الله عبادت به کوو، له هغه سره به شریک نه نیسو. د لمانځه او روژې امر یې راته کړی، او داسې نور اسلامي امور یې ورته یاد کړل زیاته یې کړه :
نو مونږ هم د هغه خبره ومنله او ایمان مو ورباندې راوړ، او هغه دین مو ومانه چې د الله تعالی له لوري نه یې راته راوړی دی. د یوه الله عبادت مو پیل کړ، هیڅ شریک نه ورسره نیسو، څه یې چې حرام کړي هغه حرام او څه یې چې روا بللي هغه روا شمیرو.
او همدا وجه وه چې زمونږ قوم پر مونږ ظلمونه پیل کړل، ډیر یې وکړولو تر څو د الله تعالی له عبادت نه مو واړوي، او بیرته د بتانو عبادت پیل کړو او بیرته هماغه خباثت او جاهلیت ته وګرځو. هغوی په مونږ هر ډول ظلمونه وکړل، مونږ یې نه پریښودو چې خپل دیني شعائر ادا کړو، مونږ یې له خپل دین نه منعې کولو، نو مجبور شو چې خپل وطن پریږدو او ستا وطن ته راشو، مونږ ته غوره کړئ یې، او ستا ګاونډیتوب مو اختیار کړئ، او دا هیله لرو چې ستا په پاچاهۍ کې په مونږ ظلم ونشي.
نجاشي ورته وویل له هغه څه نه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی له لوري راوړي، څه شی درسره شته؟
جعفر (رضي الله عنه) ورته وویل: هو. نجاشي ورته وویل: نو راته ویې لوله. جعفر (رضي الله عنه) د (کهیعص) د پیل څو آیتونه ورته تلاوت کړل. نجاشي دومره وژړل چې ږیره یې لمده شوه، اساقفه (دیني عالمانو) هم د قرآنکریم په اوریدو سره وژړل. بیا نجاشي ورته وویل: قسم په خدای چې دا او هغه څه چې حضرت عیسی (علیه السلام) راوړي دواړه له یوې منبعې نه سر چینه اخلي. بیا یې عمرو بن العاص او عبدالله بن ابي ربیعه ته په خطاب سره وویل: چې لاړ شئ قسم په خدای چې دوی به تاسې ته ونه سپارم. نو هغوی دواړه له نجاشي نه راووتل. بیا عمرو بن العاص خپل ملګري عبدالله بن ابي ربیعه ته وویل: سبا به زه ورسره ګورم، داسې کار به پرې وکړم چې دوی به هم حیران شي بیخې به یې ورباندې ورک کړم. عبدالله بن ربیعه ورته وویل: نه، داسې مه کوه، ځکه هغوی هم خپلوان لري، که څه هم له مونږ سره مخالف دي. خو عمرو بن العاص پخپل نظر ټینګار کاوه او د عبدالله خبره یې ونه منله.
په سبا یې نجاشي ته وویل: اې پاچا! آیا ته خبر یې چې دا خلک (مهاجرین) دعیسی (علیه السلام) په هکله څه وایي؟ نجاشي هغوی راوغوښتل چې پوښتنه ورنه وکړي چې د عیسی (علیه السلام) په هکله څه عقیده لري؟ هغوی لومړی وویریدل خو بیا یې

په ربښتيا ويلو اتفاق وکړ، او دربار ته ورغلل. نجاشي ورنه پوښتنه وکړه. جعفر (رضي الله عنه) ورته وويل: مونږ د عيسى (عليه السلام) په هکله هغه څه وايو چې زمونږ نبي (عليه السلام) راته راوړي دي، مونږ وايو چې عيسى (عليه السلام) د الله بنده، د الله رسول او د الله روح او هغه کلمه ده چې پاک لمنې او پيغلې مريمې ته يې القاء کړې وه.
ددې خبرې په اوريدو سره نجاشي له ځمکې نه يو ډکی را اوچت کړ او ويې ويل: قسم په خدای چې عيسى (عليه السلام) لدينه چې تاسې وويل ددې ډکي په اندازه هم اخوا ديخوا ندی. درباريان يې وپښيدل او وځمبيدل، نجاشي ورته وويل: که تاسې هر څو وپښيږئ خبره همداسې ده.
بيا يې مسلمانانو ته وويل: ځئ، تاسې زما په ملک کې په امن يې، که چا درته بد وويل، جريمه به شي، دری ځله يې دا خبره وکړه، زياته يې کړه، که څوک راته د سرو زرو غرونه هم راکړي له تاسو نه کوم يوه ته به تکليف او اذيت رسولو ته زړه ښه نکړم.
بيا يې خپلو کسانو ته امر وکړ چې ددې دواړو تحفې بيرته ورکړي، زه ورته څه اړه نلرم، قسم په خدای، الله تعالى چې کله ماته خپله پاچايي بيرته راکړې نو رشوت يې ندی رانه اخيستی، تر څو زه پدې لاره کې رشوت واخلم، همدارنګه الله تعالى زما په هکله د خلکو خبرې ندي منلې چې اوس زه د الله تعالى په هکله د خلکو خبرې ومنم.
ددې کيسې روايت کوونکې ام سلمه (رضي الله عنها) وايي: هغوی دواړه له خپلو تحفو سره په ډير شرم او خجالت سره راووتل، او مونږ هملته په همغه غوره ځای او له غوره ګاونډي سره پاتې شوو.[۱]
دا د ابن اسحاق روايت دی نور وايي چې عمرو بن العاص نجاشي ته له بدر نه وروسته ورغلی و، ځنې نور وايي چې عمرو بن العاص دوه ځله حبشې ته ورغلی و.[۲]
خو هغه روايتونه چې وايي عمرو بن العاص دوه ځله حبشې ته ورغلی و، دوی په دوهم ځل ورتګ کې تقريباً هماغه سوال او ځواب رانقلوي کوم چې په لومړي ځل کې د جعفر (رضي الله عنه) او نجاشي تر مينځه شوی او ابن اسحاق رانقل کړی دی. او بله دا چې د همدې سوال او ځواب موضوع او مطلب پدې دلالت کوي چې دا مناقشه د نجاشي په وړاندې په لومړنۍ مرافعه کې تر سره شوې وه.
د مشرکينو دا توطئه شنډه شوه، مکر او فريب يې ونه چليده، او پدې پوه شول چې د خپلو پولو نه اخوا د دوی مکرونه اغيزه نلري، نو په بل فکر کې شول، او بالاخره دې نتيجې ته ورسيدل چې ددې مشکل حل دا دی چې رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و

---

[1]. ابن هشام (لنډيز) ۱/ ۳۸۴ تر ۳۳۸.
[2]. مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۹۲ - ۹۸.

صحبه و سلم) له خپل دعوت نه واړوي او که نه اعدام يې کړي، خو پدې لاره کې ستر خنډ ابو طالب و ځکه هغه د خپل وراره ترخوا ولاړ و او د مشرکينو له ظلمونو نه يې خوندي ساته، نو مشرکينو تصميم ونيو چې پدې هکله له ابو طالب سره مقابله وکړي.

قريش ابو طالب تهديدوي

د قريشو مشران او مخور خلک ابو طالب ته ورغلل او ورته ويې ويل: اې ابو طالبه! ته زمونږ يو شريف مشر يې، په ډير اهميت درته قايل يو، مونږ درنه غوښتي و چې خپل وراره لدې دعوت نه منع کړې خو تا هغه منع نکړ، نو مونږ نور دا نه شو زغملای چې زمونږ پلرونو ته دې بد رد وويل شي، زمونږ په عقلونو پورې دې ملنډې ووهل شي، او زمونږ معبودان دې توهين او ورټل شي او خبرې دې وريسې وشي، ستا خوښه وراره دې لدې کارنه اړوې او يا زمونږ سره مخامخ جګړه اعلانوې تر څو چې يو طرف تباه او مسئله هواره شي.

په ابو طالب باندې دا تهديد او اخطار سخت تمام شو، خپل وراره حضرت محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې راوغوښت او ورته ويې ويل: وراره! ستا د قوم خلک راته راغلي وو، داسې خبرې يې راته وکړې، نو لږ زما او د خپل ژوند خيال وساته، او ما په داسې څه مه مجبوره وه چې له وسه مې اوچت وي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ګومان وکړ لکه چې تره يې هم د ده مرسته پريښوده نور کومک نه ورسره کوي، نو ويې فرمايل: ((يا عم، و الله لو وضعوا الشمس في يميني و القمر في يساري على أن أترك هذا الامر – حتى يظهره الله أو أهلك فيه ما تركته)

اې تره! قسم په خدای که هغوی لمر راته په ښي لاس او سپوږمۍ راته په چپ لاس کې راکړي چې دا کار پريږدم، خو زه به دا کار (دعوت) تر هغې پورې پرې نه ږدم چې يا يې الله تعالی بريالی کړي او يا يې زه په لاره کې ووژل شم. دا خبره يې وکړه له سترګو يې اوښکې رواني شوې او پاڅيد. ابو طالب غږ پسې وکړ، هغه مخ ورته راواړوه، نو ده ورته وويل: وراره! ورځه څه دې چې زړه وي هماغه وايه، قسم په الله چې له مرستې به دې لاس وانخلم او نه به دې چاته پريږدم[1]. او بيايې دا شعر ووايه:

والله لن يصـــلوا إليك بجـــمعهم حتى أوســـد في التـــراب دفينا

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۲۲۵ - ۲۲۶.

فاصدع بأمرك ما عليك غضاضة وابشر و قربذلك منك عيونا(٢)

[قسم په خدای که هغوی له خپلو ډلو سره تر هغې تا ته در ورسيدی شي، تر څو زه په خاورو کې ښخ شوی نه يم. خپله خبره په ډاګه کوه په تا هيڅ اعتراض نشته، خوشاله اوسه او سترګې دې پدې سره روښانه.]

قريش د دوهم ځل لپاره د ابو طالب په وړاندې

کله چې قريشو وليدل رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل دعوت په مخ بيايي، ابو طالب هم د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرسته نه پريږدي، او پدې لاره کې د قريشو دښمنۍ او مقابلې ته تيار دی. نو مشرکان سره راټول شول او عماره بن وليد بن مغيره يې ابو طالب ته ورووست او ورته ويې ويل: ابو طالبه! دا د قريشو تر ټولو غيرتي، ښکلی ځوان دی، ته دا واخله له عقل او قوت نه يې ګټه اخله، او د ځان لپاره يې زوی ونيسه په بدل کې يې خپل هغه وراره مونږ ته راکړه کوم چې ستا او ستا د پلرونو له دين نه اوړيدلی، په قوم کې يې بې اتفاقي اچولې، تر څو مړ يې کړو، سړی به دې په سړي وي نور څه غواړې؟

ابو طالب ورته وويل: دا ستاسې ډيره غلطه فيصله ده او دا څومره خرابه سودا ده چې له ماسره يې کوئ. تاسې خپل زوی ددې لپاره ماته راکوئ چې درته لوی او چاغ يې کړم او له مانه غواړئ خپل زوی درته وسپارم چې مړ يې کړئ، قسم په الله چې هيڅکله به هم داسې ونشي. پدې وخت کې مطعم بن عدي بن نوفل بن عبد مناف وويل: ابو طالبه! دې خلکو د انصاف خبره درته وکړه، هغوی له خپله طرف ډيرې هلې ځلې وکړې او څه چې نه خوښوي له هغه نه د خلاصون هڅې يې هم وکړې، خو ته نه غواړې چې د دوی پيشنهادونه ومنې! ابو طالب ورته وويل: قسم په خدای که دا انصاف وي، تاسو بالکل د انصاف خبره نده کړې، تا زما د ذلت پريکړه کړيده، او لدې قوم سره زما په خلاف دريدلی يې، نو هر څه چې کوې کوه يې.[1]

تاريخي مصادرو ددې دواړو ليدنو او يا په بل عبارت ابو طالب ته د قريشو ددې پيشنهادونو وخت او نيټه نده ښوولې، خو د قرائنو او شواهدو له ليدو او پلټلو وروسته دا په ډاګه کيږي چې دا دواړه پيښې د نبوت د شپږم کال په منځنۍ برخه کې

---

(2). مختصر سيرة الرسول للشيخ محمد بن عبدالوهاب النجدي ص ٦٨.

[1]. ابن هشام ١/ ٢٢٦ - ٢٢٧.

واقع شوې، او د دواړو لیدنو تر مینځ ډیره کمه موده وه.

د رسول اکرم (ﷺ) د مرګ توطئه

کله چې د مشرکینو دا چلونه ټول ناکام شول او لدې لارې نه یې څه تر لاسه نشوای کړی، نو یې بیرته هماغه د ظلم او زیاتي پخوانۍ لاره ونیوه، خپل ظلمونه او وحشتونه یې څو چنده کړل، او پدې لټه کې شول چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له کومې لارې په شهادت ورسوي. خو د دوی دا فریب او چل هم بیرته د دوی په زیان او د مسلمانانو په ګټه تمام شو، او د قریشو د همدې ظلمونو او همدې توطئې په نتیجه کې د مکې دوه قهرمانان حمزه بن عبدالمطلب او عمر بن الخطاب (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول.

د قریشو لدې وحشتونو او ظلمونو نه دلته څو د مثال په توګه وړاندې کوو: یوه ورځ عتیبه بن ابي لهب رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی او ورته ویی ویل: زه په ((وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى)) کافر یم، او((دَنَا فَتَدَلَّى)) نه منم. وروسته یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کمیس ورڅیرې کړ، په مخ یې ورتف کړل خو لاړې یې ورباندې ونه لګیدې. پدې وخت کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ښیره ورته وکړه او ویی فرمایل: (اللهم سلط علیه کلبا من کلابك) اې خدایه! له خپلو سپیو نه یو سپی وربانديې وګماره. الله تعالی د خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا دعا قبوله کړه، څه وخت وروسته عتیبه بن ابي لهب د قریشو له یوې ډلې سره په سفر لاړ او کله یې چې د شام په (زرقا) نومې ځای کې واړول، په همدې شپه یو زمری راغی، عتیبه چې ولید نو ویی ویل: افسوس اې وروره! قسم په خدای چې دا زمری به ما خوري، لکه څرنګه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ښیره راته کړیده، اوس هغه په مکه کې دی خو زه یې دلته (په شام کې) ووژلم. زمري وربانديې ور ټوپ کړ، له سر نه یې راونیو دانګې دانګې یې کړ.[1]

ویل کیږي چې یو ځل رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله په حضور کې سر په سجده ایښی و چې عقبه بن ابي معیط راغی او د الله د رسول پر مبارکه

[1]. تفهیم القران ۲/ ۵۲۲ ، الاستیعاب، الاصابة، دلائل النبوة، الروض الانف، مختصر سیرة الرسول للشیخ عبدالله النجدي ص ۱۳۵.

غاړه يې پښه ورکيښوده او دومره زور يې ورباندې وکړ چې نژدې وه د رسول کريم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارکې سترګې راووزي.[۲]

دا چې د قريشو طاغوتيانو غوښتل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، ددې خبرې د صحت او اثبات لپاره د ابن اسحاق هغه اوږد روايت کافي دی چې وايي:

ابو جهل وويل: اې قريشو، وينئ چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زمونږ دين عيبجن کوي، عيوب يې بيانوي، زمونږ پلرونو ته بد وايي، زمونږ په عقلونو پورې خاندي، زمونږ معبودان هم کنځي، نو زه له خدای سره عهد کوم چې يوه دومره لويه تيږه به اخلم چې پورته کولی يې شم او کله چې هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سجده وکړه نو په ده سره به يې وروولم چې ککره يې ميده ميده شي. تاسې بيا ما و ساتئ او دفاع رانه وکړئ، بيا دې د بنو عبد مناف لاس خلاص وي څه چې کړی شي ويې دې کړي. قريشو ورته وويل: قسم په خدای که دې هيڅا ته هم ورکړو، ته خپل کار وکړه، مونږ درسره يوو.

سبا سهار ابو جهل همداسې يوه تيږه واخيسته او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په انتظار کيناست. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل عادت سره سم راغی او په عبادت يې پيل وکړ، قريش هم ټول راغلي وو او پخپلو ځايونو ناست وو، کتل يې چې ابو جهل څه کوي. کله چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په سجده پريوت، ابو جهل هغه تيږه راپورته کړه او د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خوا ور روان شو، خو چې ور نژدې شو په ويره سره په شا راغی بڼه يې الوتې وه، دومره ويرې اخيستی و چې تيږه يې له لاسونو خطا شوه او پر ځمکه ولويده. د قريشو مشرکان ورپورته شول او ورته ويې ويل: څه درباندې وشول اې ابا الحکمه؟ ده ورته وويل: زه ور روان شوم تر څو لکه پرون مې چې تاسې ته ويلی و هغه تيږه يې په سر ورو‌ولم، خو کله چې ورلنډ شوم يو داسې اوښ مې مخې ته راغی چې ډير لوی سر او لوی لوی غاښونه او اوږده غاړه يې درلوده او ما پخپل ژوند کې داسې اوښ ندی ليدلی غوښتل يې ما وخوري.

ابن اسحاق وايي: اوريدلي مې دي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايلي: ((**ذلك جبريل (عليه السلام) لو دنا لأخذه**)) هغه جبريل (عليه السلام) و

---

(2).مختصر سيرة الرسول لعبد الله النجدي ص ۱۳۳.

که نژدې شوی وای نو را نیولی به یې وای.[۱]
ورپسې ابو جهل له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره هغه څه وکړل چې د حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) د اسلام راوړلو سبب شول او په راتلونکیر کې به ورنه یادونه وکړو.
د قریشو طاغوتیانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه په خپلو زړونو کې ښه پخه کړې وه. ابن اسحاق له عبدالله بن عمرو بن العاص نه روایت کوي چې وايي: قریش د کعبې تر خوا غونډ ناست وو، زه هم ورغلم او له دوی سره کیناستم. د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله یې خبرې پیل کړې او ویل یې مونږ لدې سړي سره له دومره صبر او حوصلې نه کار واخیست چې بل هیچا ته مو هم دومره صبر ندی کړی. دوی همدا خبرې کولی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رانښکاره شوه، راغی حجر اسود یې مچې کړ د بیت الله طواف یې پیل کړ او کله چې د طواف په ضمن کې له قریشو نه تیر شو، نو دوی ځنې بدې خبرې ورته وکړې، طعنې یې ورکړې. ما د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک مخ کې ددې خبرو اثر ولید. دوهم ځل چې بیا ورنه تیر شو بیایې همغسې بدې خبرې ورته وکړې، بیا مې هم ددې خبرو اثر دده په مبارک مخ کې ولید. دریم ځل چې بیا ورنه تیر شو، بیا یې همداسې خبرې ورته وکړې، نو رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ودرید او ویې فرمایل: **(أتسمعون یا معشر قریش، أما والذي نفسي بیده، لقد جئتکم بالذبح)** [اې قریشو! واورئ، قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په واک کې دی چې ما تاسې ته ستاسې د قتل او ذبحې حکم راوړی دی.] د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې ارشاد خلک تر خپل تاثیر لاندې راوستل، او داسې چوپ او آرام کیناستل تا به ویل چې د هر یوه په سر مرغه ناست دی، تر دې چې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مقابل کې تر ټولو شدید او سخت سړي به هم ډیر نرم الفاظ او خوږې خبرې کولې او پدې سره به یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د رحمت سوالونه کول او ورته ویل به یې، اې ابو القاسمه بیرته لاړشه، قسم په خدای ته کله هم نادان نه وې!
په سبا باندې بیا پداسې حال کې چې هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله خبرې کولی هغه مبارک تشریف راوړ، چې هغوی ولید یو ځل ټول

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۲۹۸ - ۲۹۹.

ورپاڅیدل او د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې راګیر کړ.
عبدالله بن عمرو بن العاص وایي: ما ولیدل چې یوه سړي رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر چادر کلک رانیولی و، ابوبکر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خواته ولاړ دی او پداسې حال کې چې ژاړي وایي: آیا تاسو هغه څوک وژنئ چې وایي: الله زما رب دی؟ وروسته بیا قریشو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پرېښود، راوي وایي: تر کومه چې ما لیدلي دا په رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې د قریشو تر ټولو ستر ظلم و.[۱]
امام بخاري له عروه بن الزبیر نه روایت کوي وایي: ابن عمرو بن العاص ته مې وویل چې پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې د قریشو د تر ټولو ستر ظلم په هکله معلومات راکړه. هغه راته وویل: پداسې حال کې چې نبي اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کعبې سره خوا کې په عبادت بوخت و عقبه بن ابي معیط راغی او خپل چادر یې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په غاړه کې ورواچاوه او دومره یې تاوکړ چې نژدې و زندی شي، پدې وخت کې ابوبکر الصدیق (رضي الله عنه) راغی هغه یې ټېنګ راونیو او له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې ایسته ټېل واهه او ویې ویل: آیا هغه څوک وژنې چې وایي الله مې رب دی؟[۲]

او په هغه حدیث کې چې اسماء (رضي الله عنها) روایت کړی راځي: یو چا ابوبکر (رضي الله عنه) ته چیغه وکړه چې هله د ملګري کومک ته دې ورشه! نو ابوبکر (رضي الله عنه) په منډه ور ووت، دغه وخت چې له کوره ووت د سر ویښتان یې څلورکوڅې وو او ویل یې: آیا تاسې هغه څوک وژنئ چې وایي: الله مې رب دی؟ یعنی یوازې پدې ګناه یې وژنئ چې وایي الله زما رب دی؟ پدې وخت کې مشرکینو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پرېښود او په ابوبکر (رضي الله عنه) ورټول شول، او کله چې بیرته کورته راغی نو په سر یې یو ویښته هم نه و کوڅې یې ټولې ورباندې شکولې وې، او که کوم یو ویښته پاته و، نو هغه زمونږ له لاسونو سره تویې شو.[۱]

حمزه (رضي الله عنه) د ایمان په لار

---

[۱]. ابن هشام ۲۸۹/۱ - ۲۹۰
[۲]. صحیح البخاري - باب ذکر مالقي النبي (صلی الله علیه وسلم) و اصحابه من المشرکین بمکة ۱/ ۵۴۴.
[۱]. مختصر سیرة الرسول (ص) للشیخ النجدي ص ۱۱۳.

پداسې حال کې چې د مکې فضا د ظلم او طغيان تورو تيارو نيولې وه، د حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) په ايمان راوړلو سره د مومنانو زړونو ته نويو هيلو او آرزوګانو لاره وموندله. حمزه (رضي الله عنه) د نبوت د شپږم کال په وروستيو په غالب ګمان د ذي الحجې په مياشت کې ايمان راوړی دی.
د حمزه (رضي الله عنه) د ايمان راوړلو کيسه داسې ده: يوه ورځ ابو جهل د صفا له غونډۍ سره رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته اذيت ورساوه، بدې خبرې يې ورته وکړې، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چوپ و هيڅ يې هم نه ورته ويل: بيا ابو جهل پورته شو او رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې په يوه تيږه وواهه، مبارک سر يې ورمات کړ او وينې ترې روانې شوې، بيا ابو جهل ورنه روان شو اود کعبې تر خوا له قريشو سره کيناست. د عبدالله بن جدعان يوې وينځې چې د صفا پر غونډۍ پخپل کورکې وه دا صحنه وليده، پدې وخت کې حمزه (رضي الله عنه) له ښکار نه راغی، ليندۍ يې په لاس کې وه. نوموړې وينځې د ابو جهل د دې ناروا کيسه ورته وکړه. حمزه (رضي الله عنه) چې د قريشو تر ټولو زړور او غيرتي ځوان و يو ځل په قهر او جوش راغی، روان شو تر څو ابو جهل ووينې او حمله ورباندې وکړي، مسجد ته ننووت د ابو جهل سرته ودريد، او ورته ويې ويل: (يا مصفراسته) ـځکه چې ابوجهل په مقعد کې په پيس مرض اخته وـ اې بې غيرته! ته زما هغه وراره ته کنځلې کوې چې زه يې په دين يم؟ بيا يې په ليندۍ يو کلک ګوزار ورباندې وکړ او سر يې ورمات کړ. پدې وخت کې د ابو جهل د کورنۍ (بني مخزوم) او د حمزه (رضي الله عنه) د کورنۍ (بنو هاشم) خلک سره راپورته شول، خو ابو جهل وويل: ابو عماره (حمزه) پريږدئ ما يې وراره ته ډيرې بدې خبرې کړيدي.[٢]

د حمزه (رضي الله عنه) ايمان راوړل په لومړي سر کې د يوه ننګ او غيرت له امله وو پدې ننګ کې ګير راغلی و چې وراره ته يې چا په سپکه سترګه کتلي وو، اذيت يې ور رسولی و، خو وروسته يې الله تعالی سينه پراخه کړه، او په اسلام ټينګ ودريد[١]. او د حمزه (رضي الله عنه) ايمان هغه حمزه چې په غيرت او شجاعت کې يې ساری نه درلود د مسلمانانو لپاره د ډير عزت او قوت سبب شو.

---

[٢]. مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ محمد بن عبدالوهاب ص ٦٢. رحمة للعالمين ١/ ٦٨. ابن هشام ١/٢٩١، ٢٩٢.
[١].پدې باندې هغه روايت دلالت کوي کوم چې الشيخ عبدالله النجدي پخپل مختصر سيرة الرسول (صلی الله عليه وسلم) ص (١٠١) کې روايت کړيدی.

عمر (رضي الله عنه) د مومنانو په ليکو کې

په همدې وخت کې چې مکه د کفر او طغيان وريځو تياره کړې وه، د الله تعالی له پلوه مسلمانانو ته يو بل د اميد څراغ بل شو يعنی عمر (رضي الله عنه) د مومنانو په ډله ورګډ شو. عمر (رضي الله عنه) د حمزه (رضي الله عنه) له اسلام منلو نه درې ورځې وروسته [٢] د نبوت د شپږم کال د ذي الحجې په مياشت کې په اسلام مشرف شو[٣].

رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له الله تعالی نه د هغه د اسلام سوال کړی و. ترمذي له ابن عمر (رضي الله عنه) او طبراني له ابن مسعود (رضي الله عنه) نه روايت کوي چې رسول الله (عليه السلام) فرمايلي: ((**اللهم أعز الإسلام بأحب الرجلين إليك: بعمر بن الخطاب أو بأبي جهل بن هشام**)). يعنې اې خدايه! ته اسلام ته په عمربن الخطاب او يا ابو جهل بن هشام هر يو چې تا ته ګران وي عزت او قوت ورکړې. الله تعالی ته عمر (رضي الله عنه) منظور و او همدی په اسلام مشرف شو[٤].

که ټولو هغو روايتونو ته کوم چې د عمر (رضي الله عنه) د اسلام راوړلو په هکله راغلي دي نظر واچوو، نو دا به راته په ډاګه شي چې اسلام د عمر (رضي الله عنه) زړه ته په تدريجي توګه لاره موندلې ده، خو مخکې لدينه چې ددې روايتونو لنډيز وړاندې کړو، لازمه وينم چې د عمر (رضي الله عنه) د احساساتو او عاطفې په هکله څه خبره وکړم:

عمر (رضي الله عنه) په شجاعت او غيرت مشهور و، حساس او تندخوی يې درلود، له لاسه يې مسلمانانو ډير کړاوونه ليدلي دي، خو په ذهن کې به يې تل کشمکش او مقابله وه، له يوې خوا يې د پلرونو او اجدادو عاداتو او تقاليدو ته زيات احترام درلود، له لهو او لعب او شرابو سره روږدی او عادت شوی و، خو له بلې خوا به دېته هم په تعجب کې و چې مسلمانان د خپلې عقيدې په لار کې دا دومره تکليفونه او ستونزې څه ډول ګالي؟! د مسلمانانو له غيرت او ثبات نه ډير متاثر شوی و، او کله کله به يې په زړه کې دا هم راګرزيدل چې کيدای شي اسلام له نورو نه پاک او اوچت وي. لکه غزالي چې وايي[١]: دده په ذهن کې د همدغه متناقضو نظرياتو له امله وه کله

---

٢ . پدې هکله به يو روايت په راتلونکې کې راشي.

٣ . تاريخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ١١.

۴ . الترمذي، ابواب المناقب، مناقب ابي حفص عمر بن الخطاب ٢٠٩/٢.

[1]. فقه السيرة لمحمد الغزالي ص ٩٢، ٩٣.

به چې احساساتي شو نو ډېر ژر به بيرته نرم او آرام شو.

د عمر (رضي الله عنه) د اسلام په هکله د مختلفو رواياتو جمع او لنډيز

يوه شپه عمر (رضي الله عنه) له کور نه د باندې ويده کيدو په نيت راووت، حرم شريف ته لاړ او د کعبې شريفې تر پوښ لاندې ننوت، دا په داسې حال کې چې رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه ولاړ دی او د (الحاقه) سورت لولي. عمر (رضي الله عنه) قرآنکريم ته غوږ ونيو، ډير ورته په تعجب کې شو. عمر (رضي الله عنه) وايي: له ځان سره مې وويل: لکه قريش چې وايي محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) شاعر دی، وايي په همدې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا آيت تلاوت کړ ((إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلاً مَا تُؤْمِنُونَ)) (الحاقة: ٤٠ –٤١) [بيشکه دا (قرآن) خبره د رسول مکرم عزتمن ده او نه ده دا خبره د کوم شاعر، بيخې لږ ايمان راوړئ تاسې (بلکه نه مومنان کيږئ).

وايي: بيا مې وويل: دا کاهن دی، نو هغه دا آيت تلاوت کړ: ((وَلاَ بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ (٤٢) تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٤٣) د سورت تر پايه. [او نه ده دا خبره د کاهن (تيروتي لکه چې تاسو گومان کوئ) لږ پند اخلئ تاسې (بلکه نه يې اخلئ).]

وايي: نو پدې وخت کې مې اسلام پر زړه اغيزه وکړه.[٢]

دا د عمر (رضي الله عنه) پر زړه د اسلام لومړنۍ اغيزه وه، خو جاهلي عادات او د پتيو سترګو تقليد دومره ورباندې زورور وو چې نه يې پريښود حق ته سلامي شي، هماغه د جاهليت په لار روان و او د اسلام په خلاف يې خپلو هلو ځلو ته ادامه ورکوله.

له رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې زياته کينه او دښمني درلوده، يوه ورځ يې توره واخيسته او پدې نيت له کوره ووت چې رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به په شهادت رسوي. د لارې په اوږدو کې له نعيم بن

(2). تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزي ص: ٧. دې ورته يو روايت ابن اسحاق له عطاء او مجاهد نه هم را نقل کړيدی. که څه هم د هغه پای لدې سره څه اختلاف لري . ابن هشام ١/ ٣٤٢ تر ٣٤٨ ته مراجعه وکړه. او همدې ته ورته هغه روايت دی چې ابن الجوزی له جابر نه رانقل کړيدی خو د هغه آخرينۍ برخه هم لدې روايت سره اختلاف لري، تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ٩ – ١٠ وګورئ..

عبدالله النحام العدوي سره مخ شو[١]. ځوک وايي د بني زهره قبيلې له کوم سړي [٢] او په بل روايت د بني مخزوم قبيلې[٣] له کوم کس سره مخامخ شو. هغه ورته وويل: اې عمره! چيرته روان يې؟ ده وويل: ځم چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ووژنم. هغه ورته وويل: بيا به له بني هاشم او بني زهره نه څنګه ځان خلاصوې؟ عمر (رضي الله عنه) په ځواب کې ورته وويل: داسې ښکاري لکه چې ته هم له خپل دين نه اوړيدلی يې؟ هغه ورته وويل: عمره! له يوې عجيبې پيښې نه دې خبر نکړم؟ هغه دا چې ستا خور او ستا د خور خاوند دواړه ستا له دين نه اوړيدلي دي. عمر (رضي الله عنه) بيرته راوګرځيد او خپلې خور او د هغې خاوند ته ورغی، د هغوی په کور کې خباب بن الارت (رضي الله عنه) و او يوه صحيفه (پاڼه) هم ورسره وه چې د (طه) سورت ورباندې ليکل شوی و، او دوی دواړو ته يې ورزده کاوه. خباب (رضي الله عنه) چې کله پوه شو عمر (رضي الله عنه) راغی نو ژر پټ شو، او د عمر خور فاطمې (رضي الله عنهما) هغه صحيفه هم پټه کړه، خو عمر (رضي الله عنه) د خباب (رضي الله عنه) غږ اوريدلی و چې دوی ته يې قرآنکريم تلاوت کاوه، کله چې کورته ور دننه شو ويې ويل: دا څه و چې ما واوريدل؟ هغوی ورته وويل: مونږ پخپل منځ کې خبرې کولې، نور څه خو نه وو. ده ورته وويل: دا څه و چې ما واوريدل؟ هغوی بيا ورته وويل: مونږ پخپل مينځ کې خبرې کولی، نور څه خو نه و. ده ورته وويل: لکه چې له خپل دين نه ګرزيدلي يئ؟ د خور خاوند يې ورته وويل: اې عمره! که حق ستا له دين نه پرته په بل څه کې وي، نو بيا؟ عمر (رضي الله عنه) ورباندې ورټوپ کړ او په ځمکه يې راچپه کړ، خور يې راغله او عمر (رضي الله عنهم) يې له خپل ميړه نه راپورته کړ، نو هغې ته يې هم داسې يوه څپيړه ورکړه چې پر مخ يې وينې را روانې شوې. ابن اسحاق وايي هغه يې هم ووهله او سر يې ورمات کړ. نوموړې (رضي الله عنها) پداسې حال کې چې غوسې اخيستې وه ورته وويل: اې عمره! پداسې حال کې چې حق ستا له دين نه پرته په بل څه کې دی، نو زه شاهدي وايم چې: له يوه الله پرته بل څوک د عبادت وړ نشته او شاهدي وايم چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالى رسول دی (**أشهد أن لا إله إلا الله و أشهد أن محمدا رسول الله**).

نو کله چې عمر (رضي الله عنه) نا اميده شو، او دا چې د خور وينې يې وليدې، خفه او

---

(1). دا د ابن اسحاق روايت دی ابن هشام ١/ ٣۴۴ وګورئ.

(2). دا انس بن مالك (رضي الله عنه) روايت کړی، تاريخ عمر بن الخطاب ص ١٠ او مختصر سيرة الرسول للشيخ النجدي ص ١٠٣ وګوره.

٣ . دا د ابن عباس (رض) روايت دی، الصدر الاخير ص ١٠٢.

په خپلو کړو پښېمانه شو، او ویی ویل: دا کتاب چې درسره و، راکړئ چې ویې لولم. خور یې ورته وویل: ته نجس او ناپاک یې او دا کتاب نا پاکان نه شي اخیستئ (نه یې شي لمس کولئ)، ولاړ شه، غسل وکړه. هغه هم پاڅید او غسل یې وکړ، او بیا یې هغه صحیفه واخیستله او ((بسم الله الرحمن الرحیم)) یې تلاوت کړه ویې ویل: پاک او سپیڅلي نومونه، بیا یې (طه) تر ((إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لا إِلَهَ إِلاَّ أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمْ الصَّلاةَ لِذِكْرِي (١٤). پوري تلاوت کړ.

[بیشکه زه چې یم هم دا زه الله یم، نشته لایق د عبادت بل هیڅوک مګر هم دا زه یم پس عبادت کوه زما او سم دروه (ادا کوه) لمونځ د پاره د ذکر (یادولو) زما.]

او ویې ویل: دا څومره ښکلی او اوچت کلام دی، ما ته محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوښایاست. خباب (رضي الله عنه) چې کله د عمر (رضي الله عنه) دا خبرې واوریدې راووت او ویې ویل: زیری مې درباندې اې عمره! هیله ده چې د پنجشنبې په شپه د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعا ستا لپاره وي، هغه دعا چې فرمایلي یې وو ((اللهم أعز الإسلام بعمر بن الخطاب أو بأبي جهل بن هشام)) او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوس د صفا سره په دارالارقم کې تشریف لري.

نو عمر (رضي الله عنه) خپله توره له تیکي راوایستله او له کوره ووت تر څو دارالارقم ته ورسید، دروازه یې وټکوله یو صحابي (رضي الله عنه) راپاڅید او د دروازې له چولو یې وکتل چې عمر (رضي الله عنه) توره په لاس ولاړ دی، ژر یې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر ورکړ. موجود خلک سره راټول شول، حمزه (رضي الله عنه) ورته وویل: څه خبره ده؟ دوی ورته وویل: عمر (رضي الله عنه) دی. ده وویل: دروازه ورته خلاصه کړئ، که چیرته په خیر او ښه نیت راغلي وي، مرسته به یې وکړو، او که چیرې د شر پخاطر راغلي وي، نو پخپله توره به یې ووژنو. پدې وخت کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ننه و وحي ورته کیدله، وروسته راووت او عمر (رضي الله عنه) یې په کوټه کې وموند، هغه یې له جامو او د تورې له بند نه راونیو، په شدت سره یې راکش کړ او ورته ویې فرمایل: (أما أنت منتهيًا يا عمر حتى ينزل الله بك من الخزى والنكال ما نزل بالوليد بن المغيرة؟ الله م، هذا عمر بن الخطاب، اللهم أعز الإسلام بعمر بن الخطاب) [عمره! آیا ته تر هغې له خپلې لارې نه

نه ګرزې تر څو چې الله تعالی د وليد بن المغيره په شان سپکاوی او عذاب دربانديې نازل کړي؟ دا عمر بن الخطاب دی، يا خدايه! ته اسلام ته په عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) باندې عزت او قوت ورکړې.] همدا وه چې عمر (رضي الله عنه) وويل: ((أشهد أن لا إله إلا الله و أنك رسول الله)) او پدې ترتيب سره هغه هم په اسلام مشرف شو. کله چې عمر (رضي الله عنه) د شهادت کلمه وويله په دار الارقم کې په يوه آواز سره د تکبير چيغه او چته شوه چې ټولو خلکو واوريده.[1]

عمر (رضي الله عنه) د بې ساري غيرت او شجاعت درلودونکی و، او دده اسلام راوړل د مشرکينو لپاره د ذلت او سپکاوي او د مسلمانانو لپاره د عزت او قوت پيغام و.

ابن اسحاق په خپل سند سره له عمر (رضي الله عنه) نه روايت کوي وايي: کله مې چې اسلام راووړ نو فکر مې وکړ چې په مکه کې څوک له رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره ډيره کينه او دښمني لري؟ ومې ويل: دا ابو جهل دی، نو کورته يې ورغلم دروازه مې ورو ټکوله، هغه راووت، او راته يې ويل: په خير راغلې، خيريت دی، څنګه راغلی يې؟ ما ورته وويل: ددې لپاره راغلم چې پدې دې خبر کړم چې ما په الله او د الله په رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ايمان راوړ، او ټول هغه څه مې ومنل چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راوړي دي. وايي: نو ابو جهل دروازه ورپسې بنده کړه او ويې ويل: خدای دې تا او هغه څه چې راوړي دې دي خراب او برباد کړي.[2]

ابن جوزي وايي چې عمر (رضي الله عنه) ويلې: کله به چې چا اسلام راوړ، نو خلکو به هغه نه پرېښود، جګړې به يې ورسره کولې، هغوی به هغه او هغه به دوی وهل، خو کله چې زه په اسلام مشرف شوم، نو خپل ماما (عاصي بن هاشم) ته ورغلم او له پېښې مې خبر کړ هغه په خونه ننوت. وايي: بيا د قريشو يوه بل مشر لکه چې ابوجهل وي ته ورغلم ورته ومې ويل چې زه مسلمان شوم هغه هم پخپل کور رانه ننوت[1].

ابن هشام او همدا راز ابن جوزي په لنډه توګه دا روايت رانقل کړيدی: کله چې عمر (رضي الله عنه) ايمان راوړ نو جميل بن معمر الجمحي ته ورغی، نوموړي به د قريشو خبرونه يو بل ته وړل راوړل. معمر ته مې وويل چې زه په اسلام مشرف شوم، جميل بن معمر لاړ او په لوړ آواز چيغه کړه چې اې خلکو: عمر (رضي الله عنه) له دين نه

---

[1]. تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ٧- ١٠ – ١١ مختصر سيرة الرسول (صلى الله عليه وسلم) للشيخ عبدالله ص ١٠٢ – ١٠٣ . ابن هشام ١/ ٣٤٣ – ٣٤٢.

[2]. ابن هشام ١/ ٣٤٩ – ٣٥٠.

[1]. تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزي ص ٨.

اوړيدلی دی. عمر (رضي الله عنه) چې وريسې و وويل: دروغ وايي، بلکه ما اسلام راوړی دی. يو ځل مشرکين ورباندې راټول شول او وهل ټکول شروع شول تر څو چې لمر ښه رابره شو، عمر (رضي الله عنه) ډير ستړی شو نو کيناست هغوی يې په سر ور کيناستل، ده ورته ويل: کوئ څه چې کولئ شئ، قسم په خدای که مونږ دری سوه کسه وای، نو بيا به يا مونږ دا وطن پريښودی او يا تاسو.[۲]

لدينه وروسته مشرکينو د عمر (رضي الله عنه) په کور حمله وروړه او غوښتل يې هغه په شهادت ورسوي. بخاري شريف له عبدالله بن عمر (رضي الله عنهما) نه روايت کوي وايي: پداسې حال کې چې عمر (رضي الله عنه) په کور کې و او ويرې اخيستی و، چې عاص بن وائل السهمي (ابو عمرو) ورته راغی، ښکلې ليکه داره چپنه او وريښمين کميس يې اغوستې ؤ. نوموړی له بني سهم قبيلې څخه ؤ، په جاهليت کې زمونږ او هغوی تر مينځ تړون هم ؤ، ورته وېې ويل:څه پيښه ده؟ ده ورته وويل: قوم دې غواړي ما ووژني ځکه ما اسلام راوړی. عاص ورته وېې وويل: په تا هيڅوک هم لاس نه شي پورته کولی، کله يې چې دا خبره وکړه، مونږ ډاډه شوو. بيا عاص بيرته ووت، هلته ګوري چې خوږ خلکو په سر اخيستې، ورته وېې ويل: چيرته ځئ؟ هغوی وويل: دا د خطاب زوی عمر (رضي الله عنه) له خپل دين نه اوړيدلی، هغه پسې ورځو. ده ورته وويل: هغه ته څوک څه نه شي ويلی، نو يو ځل خلک په شاشول. او د ابن اسحاق په روايت کې راغلي چې داسې شول لکه دمه چې ورنه ختلې وي.

دا خو د مشرکينو دريځ او حال ؤ، د مسلمانانو په هکله، مجاهد له ابن عباس (رضي الله عنهم) نه روايت کوي وايي: له عمر (رضي الله عنه) نه مې وپوښتل، تا ته ولې الفاروق ويل کيږي؟ ده وويل: حمزه (رضي الله عنه) له مانه دری ورځې مخکې ايمان راوړی ؤ، بيا يې د خپل اسلام راوړلو کيسه راته تيره کړه، او د کيسې په پای کې يې وويل: کله مې چې اسلام ومانه نو ومې ويل: اې د الله رسوله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! آيا مونږ په حقه نه يو که مړه شو او يا ژوندي وو؟! هغه راته وفرمايل: (بلی، والذي نفسي بيده، إنكم على الحق وإن متم وإن حييتم).[هو، مونږ په حقه يو، قسم په هغه ذات چې زما ځان د هغه په واک کې دی چې تاسې په حقه ياست که مړ شئ او که ژوندي وئ.] عمر (رضي الله عنه) وايي نو ما ورته وويل: چې د اسې ده نو دا پټه څه معنی لري؟ قسم په هغه ذات چې ته يې په حق مبعوث کړی يې مونږ به خوا

[۲]. تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ص ۸ . ابن هشام ۱/ ۳۴۸ - ۳۴۹.

مخوا د باندې وزو. پدې ترتيب سره مونږ په دوو صفونو (ليکو) کې له رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يو ځای د باندې راووتلو، په يوه صف کې حمزه ؤ او په بل کې زه (عمر رضي الله عنهما) وم، زمونږ له پښو سره لکه د اوړو د ګرد په شان ګرد هم اوچتيده تر څو مسجد حرام ته ننوتو. عمر (رضي الله عنه) وايي کله چې قريشو زه او حمزه (رضي الله عنهما) وليدو نو پداسې غم غمجن شول چې کله يې هم دومره لوی غم نه و ليدلی، او په همدغه ورځ رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ما ته د الفاروق لقب راکړ.[١]

ابن مسعود (رضي الله عنه) وايي: مونږ تر هغې پورې له کعبې شريفې سره لمونځ نشو کولی تر څو عمر (رضي الله عنه) اسلام راوړ.[٢]

صهيب بن سنان رومي (رضي الله عنه) وايي: کله چې عمر (رضي الله عنه) ايمان راوړ، نو اسلام ښکاره شو دعوت هم په ښکاره ډول کيده، مونږ د کعبې تر څنګ حلقه ووهله، طواف مو وکړ، او هغه چا چې ظلمونه راباندې کړي وو له هغوی نه مو څه ناڅه انتقام واخيست او حساب مو ورسره وکړ.[٣]

عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) وايي: له کومې ورځې نه چې عمر (رضي الله عنه) په اسلام مشرف شوی مونږ عزتمن او سر لوړي يوو.[٤]

د قريشو استازی د رسول (ﷺ) په حضور کې

کله چې د مکې هغه دواړه قهرمانان حمزه بن عبدالمطلب او عمر بن الخطاب (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول، نو د قريشو په زړونو کې ماتې ګډه شوه، د مکې له آسمان نه د ظلم توري وريځې مخ په شاکيدو شوې، مشرکان له خپلې مستۍ نه لږ په هوش راغلل، پوه شول چې نور ځورول او رنځول څه ګټه نلري، نو يې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د سازش او سولې لاره ونيوه او ددې پخاطر چې د الله تعالی رسول يې له خپل دعوت نه منع کړی وي تشويقونکي وړانديزونه يې ورته وړاندې کړل، خو هغوی لدينه بې خبر وو چې دا ټوله دنيا د هغه د دعوت په مقابل کې د ماشې د يوه وزر په اندازه هم ارزښت نلري، نو ځکه د دوی دا هيلې هم له

---

(1). تاريخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ٦ - ٧

(2). مختصر سيرة الرسول (صلی الله عليه وسلم) للشيخ عبد الله النجدي ص ١٠٣

(٣). تاريخ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) لابن الجوزی ص ١٣.

(٤). صحيح البخاري، باب اسلام عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) ٥۴٥/١

خاورو سره خاورې شوې.
ابن اسحاق وايي: يزيد بن زياد له محمد بن كعب قرظي نه راته روايت كوي وايي: راته ويل شوي چې د قريشو مشر عتبه بن ربيعه يوه ورځ د قريشو په ديره کې ناست وُ، او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هلته په جومات کې يوازې تشريف درلود، عتبه وويل: اې قريشو، خوښه مو نده چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم، خبرې ورسره وكړم، څه وړانديزونه ورته وكړم كيداى شي څه ومني، او چې مونږ يې شرط پوره كړو بيا به هغه هم له مونږ نه لاس واخلي. دا داسې وخت وُ چې حمزه (رضي الله عنه) هم ايمان راوړى و او دوى ليدل چې د رسول اكرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو شميره مخ په زياتيدو ده. قريشو ورته وويل: سمې ده ورشه اې ابو وليده او خبرې ورسره وكړه! عتبه پاڅيد او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور كې كيناست او ورته ويې ويل: وراره، ته خو زمونږ په مينځ كې د اوچتې او قدرمنې كورنۍ، محترم او لوړ نسب خاوند يې، او تا خپل قوم ته يوه لويه مساله راوړې، او پدې سره دې هغوى بې اتفاقه كړې د هغوى دين او معبودان دې عيبجن او توهينوې، د هغوى د پلرونو دين او عادات دې پريښې، نو اوس واوره، زه څو پيشنهادونه درته كوم، فكر پكې وكړه، كيداى شي كوم يو يې ومنې. راوي وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: (**قل يا أبا الوليد أسمع**).وايه، ابو الوليده څه وايې اورم؟ هغه وويل: وراره! كه غواړې او هدف دې دا وي پدې دعوت چې شروع كړى دې دى، مال او دارايي لاسته راوړې، نو مونږ به درته دومره مال او دارايي راټوله كړو چې له ټولو نه به زيات مالدار شې، او كه لدې لارې مشري غواړې، نو مونږ به دې خپل مشر وټاكو، او هيڅ فيصله به ستا له مشورې پرته نه كوو، او كه پاچايي غواړې نو پاچا به دې كړو، او كه چيرته دا څه چې درته راځي جن يا پيرى وي چې ته يې وينې او ځان نه شې ورنه خلاصولى، نو مونږ به دې پخپلو پيسو علاج او تداوي وكړو تر څو جوړ شې ځكه كله كله داسې پيښيږي چې جن پر انسان غلبه مومي او بيا د هغه د علاج ضرورت پيدا كيږي. عتبه چې خبرې پاى ته ورسولى، رسول اكرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**أقد فرغت يا أبا الوليد؟**). [ابو الوليده، خبرې دې خلاصې شوې؟] هغه وويل: هو، ده ورته وفرمايل: (**فاسمع مني**).اوس ماته غوږ شه، هغه وويل: وايه غوږ مې دى، نو رسول اكرم

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبرې داسې پیل کړې:

((حم (١) تَنزِيلٌ مِنْ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (٢) كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآناً عَرَبِيّاً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ(٣) بَشِيراً وَنَذِيراً فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لا يَسْمَعُونَ (٤) وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ...)) (فصلت : ١_٥) [(دغه قرآن) را لیږلی شوی دی (له هغه الله) نه چې خورا مهربان، ډیر رحم والا دی، داسې کتاب دی چې په تفصیل سره بیان شویدي آیتونه دده، پدې حال چې لوستلی شوی دی په عربي ژبه د پاره د هغه قوم چې پوهیږي. زیری ورکوونکی دی (دا کتاب مؤمنانو ته په جنت) او ویروونکی دی دا کتاب (کفارو لره له دوزخ نه)، پس مخ وګرځاوه زیاترو د دغو (کفارو) پس دوی نه اوري (حق په اوریدلو د قبول سره)، او وایي (دغه کفار محمد ته) زړونه مو په پردو کې دي له (فهم) د هغه څیزه چې بولې ته موږ هغه ته (چې توحیدیا قرآن دی).]

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قرآنکریم تلاوت کوي او عتبه چوپ ورته ناست دی، غوږ یې ورته ایښې دی، لاسونه یې شاته ایښي او تکیه یې وربانديې کړې ده، تر څو رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سجدې آیت تلاوت کړ او سجده یې وکړه او بیا یې وویل: ابو الولیده وا دې وریدل، اوس پخپله فکر وکړه، ته پوه شه او کار دې! ابو الولید پاڅید او خپلو ملګرو ته ور روان شو. هلته هغوی سره ویل چې قسم په خدای د ابو الولید بڼه بدله شویده، کله چې هغه راغی او کیناست، دوی ورته وویل: څه کیسه ده؟ ده وویل، خبره خو دا ده، چې اوس ما داسې خبرې واوریدې چې قسم په خدای که مې په ټول عمر کې اوریدلې وي، قسم په خدای چې هغه نه شعر وُ، نه سحر وُ، نه جادو ګري او مداري ګري وه، اې قریشو زما خبره ومنئ او مسئولیت یې هم زما په غاړه، دا سړی یعنې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پریږدئ، قسم په خدای چې دا خبرې مې چې ورنه واوریدې پدې دلالت کوي چې هغه د لوی خیر خاوند دی، او کومه لویه پیښه به رامنځته کوي، تاسې هغه پریږدئ که چیرې عربو له مینځه یوور، نو تاسې به ورنه بې غمه شئ، او که چیرته هغه پر عربو بریالی شو، نو بیا خو د هغه پاچایي ستاسې پاچایي ده، د هغه عزت ستاسې عزت دی. دوی ورته وویل: لکه چې سحر یې درباندې کړی اې ابو الولیده! ده ورته وویل: چې د هغه په هکله زما نظر همدا دی، د تاسې خپله خوښه څه مو چې زړه وي هماغه وکړئ.[1]

---

[1]. ابن هشام ١/ ٢٩٣ - ٢٩٤.

په بل روايت کې راځي چې عتبه همداسې غوږ ورته ایښې وٌ تر څو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا آیت تلاوت کړ ((**فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ**))(فصلت:۱۳))

[پس که چیرې مخ وګرځاوه (دغه کفارو له حقه) پس ووایه (اې محمده! دوی ته) چې ویروم زه تاسې له سخت عذابه به مثل د سخت عذاب د عادیانو (لکه باد د صرصر) او ثمودیانو (لکه چیغه دجبریل) .]

عتبه یو ځل وار خطا شو پاڅید او خپل لاس یې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارکه خوله ور کیښود او ورته ویل یې : د خدای پخاطر رحم راباندې وکړه! دا ځکه چې وویرید هسې نه الهي عذاب یې راګیر نکړي، بیا خپلو ملګرو ته ورغی او هغوی ته یې خپل نظر بیان کړ .[٢]

ابوطالب له بني هاشم او بني عبدالمطلب سره غونډه کوي

که څه هم وضعې او حالاتو بدلون موندلی وٌ، خو ابو طالب ویریده چې هسې نه مشرکین بې واره حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته څه زیان ورسوي. د هغه په ذهن کې هغه پخوانۍ پیښې ترسیمدلې او دا یې ښه په یاد وٌ چې قریشو یو ځل د جګړې اخطار ورکړی وٌ، دا یې هم له یاده نه و ایستلې چې قریشو عماره بن الولید ورته راوستلی وٌ چې دا واخله او خپل وراره مونږ ته راکړه چې مړ یې کړو، دا به یې تل په سترګو کې ګرزیدل چې ابو جهل څنګه هغه لویه تیږه واخیستله چې دده خوږ وراره (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورباندې ووژني ، مبارک سر یې پرې میده کړي، او هغه چې عقبه بن ابي معیط د ده زړه ته ډیر نژدې او د الله تعالی مختار رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر چا در نیولی وٌ او نژدې وٌ چې زندۍ یې کړي، عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) توره را ایستلې وه چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، دا ټولې پیښې به د ابو طالب د دماغ په پرده تلې راتلې، ډیر یې ځوراوه او پدې فکر کې به وٌ چې دا پیښې هسې عادي پیښې ندي، لدینه د لوی شر بوی راځي، مشرکین غواړي دده ترون مات کړي او وراره (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په شهادت ورسوي،

---

(2). تفسیر ابن اکثیر ۲/ ۱۵۹ – ۱۲۰- ۱۲۱.

که چیرې کوم مشرک په ناڅاپي توګه په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حمله وکړي، نو بیا به حمزه او عمر (رضي الله عنهما) څه وکړي؟
ابو طالب پدې ښه متیقن وُ، او واقعیت هم همداسې وُ، مشرکینو پدې اتفاق کړی وُ چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به په ښکاره توګه وژني، د دوی دې ګډ تصمیم ته قرآنکریم داسې اشاره کوي: ((أَمْ أَبْرَمُوا أَمْراً فَإِنَّا مُبْرِمُونَ)) (الزخرف: ۷۹) [بلکه محکم کړیدی (کفارو په خلاف د انبیاوو) یو کار، پس بیشکه مونږ هم محکم کوونکي یوو (د تدبیر خپل).]
نو پداسې حالت کې ابو طالب څه باید وکړي؟کله چې ده د خپل وراره په خلاف د قریشو دا دریز او پلان ولید، نو خپل خپلوان یعنې د بني هاشم او بني عبدالمطلب خلک یې را ټول کړل، او له هغوی نه یې دا وغوښتل چې دده د وراره (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دفاع او ملاتړ کې له ده سره ودریږي. هغوی ټول ورسره ودریدل، مسلمانانو د ایمان او کافرو د قومي تعصب په اساس خپل ملاتړ ورنه څرګند کړ، خو یوازې ابو لهب (د ابو طالب ورور) دا خبره ورسره ونه منله، او لاړ د قریشو په خوا کې ودرید.[1]

---

[1]. ابن هشام ۲۶۹/۱. مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه وسلم) للشیخ عبدالله بن محمد النجدي ص ۱۰۲.

عمومي پریکون

په څلورو هفتو یا لدې نه هم کمه موده کې مشرکین له څلورو لویو پېښو سره مخ شول: حمزه (رضي الله عنه) اسلام راوړ، ورپسې عمر (رضي الله عنه) په اسلام مشرف شو، بیا رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو سازشونه او پیشنهادونه رد کړل، پدې پسې بني المطلب او بني هاشم ټول له یوه سره مسلمان وو او که کافر پدې متفق شول چې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه به دفاع او ملاتړ کوي. پدې پېښو پسې قریش هک پک او حیران ودریدل، او د هغوی حیرانتیا بې ځایه ځکه نه وه چې پدې ښه پوه شوي وو که چیرې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسوي، نو په مکه کې به د وینو لښتي روان شي، او یا کیدای شي د هغوی د کاملې تباهۍ او بربادۍ سبب وګرزي، نو له همدې امله وه چې د قتل منصوبه یې پرېښوده او دیوه بل داسې ظلم فیصله یې وکړه چې تر مخکې یاد شویو ټولو ظلمونو نه زیات او سخت و.

د ظلم او عدوان تړون

مشرکین د محصب په وادي د بني کنانه په خیف کې سره راغونډ شول، او د بني هاشم او بني المطلب په خلاف یې یو ظالمانه تړون وکړ، او داسې پریکړه یې وکړه چې: نور به څوک له دې دوو کورنیو (بني هاشم او بني مطلب) سره نه دوستي او خپلوي (واده او نکاح کوي، نه به ورسره بیع (اخیستل او پلورل) کیږي، نه به ورسره ناسته ولاړه کیږي، نه به څوک د دوی کورونو ته ورځي، یعنې حتی خبرې ورسره منع دي. لنډه دا چې له هغوی سره به تر هغې دا عمومي او بشپړ پریکون دوام لري تر څو یې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مشرکینو ته نه وي سپارلی.

دوی ددې تړون لپاره یوه صحیفه (لیک یا خط) ولیکه. په دې صحیفه کې یې پدې خبره تړون او اتفاق کړی ؤ ((د بني هاشم د سولې وړاندیزونه به هیڅکله هم نه مني او نه به ورسره کوم ډول همدردي او مرسته کوي تر څو محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل لپاره ورته تسلیم کړي)). ابن القیم وایي: ویل کیږي دا خط

منصور بن عکرمه بن عامر بن هاشم ليکلی ؤ، او دا هم ويل شوي چې ددې صحيفې ليکونکی نضر بن الحارث ؤ، خو سيي خبره او روايت دا دی چې دا صحيفه بغيض بن عامر بن هاشم ليکلې وه چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته ښيره وکړه او لاس يې شل شو.[۱]
تړون وشو، او دا صحيفه د کعبې شريفې په مينځ کې راوځړول شوه، او ددې په نتيجه کې له ابو لهب پرته د بني هاشم او بني المطلب ټول غړي مسلمان وو او که کافر، ټول يو ځای د ابو طالب په شعب (دره يا خوړ) کې محاصره شول. دا د نبوت د اووم کال د محرم د مياشتې د لومړنۍ شپې واقعه ده.

د ری کلنه محاصره

محاصره او کلا بندي سخته شوه، په محاصره شويو مظلومانو باندې غله، د خوراک او څښاک ټول شيان بند شول ځکه مکې ته به چې څه خوراکي مواد او يا نور د اخيستلو او پيرودلو شيان راتلل، نو فوراً به مشرکينو اخيستل. پدې ترتيب سره د محاصره شويو کسانو وضعه ډېره خرابه شوه د خوراک لپاره يې څه نه درلودل او له ډيرې مجبورۍ به يې پاڼې او پوستکي خوړل. له لوږې نه به د ماشومانو او ښځو د ژړا آوازونه له دې درې نه د باندې هم اوريدل کيدل، په پټه به که لږ څه ور ورسيدل خو ښه به وو او که نه نورې ټولې لارې وربانديې بندې وې د خپلو اړتياوو د پوره کولو او ضروري شيانو د اخيستلو لپاره يوازې په حرمت لرونکو مياشتو (الاشهر الحرام) کې له شعب (خوړ) نه روانی شوای او بس. او پدې موده کې به يې له باندې نه راغليو کاروانونو نه مواد اخيستل، خو مشرکينو پدې کې هم داو وربانديې واهه او د موادو بيه به يې دومره زياتوله چې د دوی وس به نه ورته رسيده. حکيم بن حزام به کله کله په پټه سره خپلې ترور (عمې) خديجې (رضي الله عنها) ته په غالب ګومان سره غنم وروړل، يو ځل ابو جهل په مخه ورغی او قصد يې وکړ چې حکيم منع کړي، خو ابو بختري مداخله وکړه او حکيم يې پريښود چې غنم خپلې ترور (عمه) ته ورسوي.
ابو طالب په رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) باندې ډېر ويريده، او دده امنيت ته يې ډېره پاملرنه درلوده کله به چې خلک ويده کيدل، نو رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته به يې وويل چې پخپل ځای دې ويده شه، دا د دې پخاطر و که چيرې څوک د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۴۲

نیت لري او ځ ا رنـه کـوي چې وګوري هغه چیرته ویده شو، خو کله به چې خلک ویده شول، نو بیا به یې خپل کوم زوی، یا ورور، یا د تره زوی ته وویل چې لاړ شه او د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ځای ویده شه، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به یې ویل چې راشي او د هغه پر ځای ویده شي.

د حج په دوران کې به رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او نور مسلمانان له شعب نه د باندې وتل، خلکو ته به ورتلل او هغوی به یې اسلام ته رابلل او دا چې ابو لهب به څه کول هغه ته خو مو مخکې اشاره کړې ده.

تړون مات شو

پوره درې کاله تیر شول، خو حالات همداسې وو، تر څو د بعثت په لسم کال د محرم په میاشت کې[1] صحیفه نقض او تړون مات شو. ددې تړون د ماتیدو سبب هم دا وُ چې ځنې قریش له پیل نه پدې تړون نه وو خوښ، او همدې نا خوښو کسانو د تړون د ماتولو لپاره هلې ځلې کولې تر څو مات شو.

د تړون ماتولو اصلي محرک د بني عامر بن لوئ کورنۍ غړی هشام بن عمرو وُ، نوموړي به د شپې له خوا بني هاشم ته خواړه استول، یو ځل هشام د ابو طالب خوریې زهیر بن ابي امیه المخزومي ته ورغی ـ د زهیر مور عاتکه د عبدالمطلب لور وه – او ورتـه ويې ویل: اې زهیره! پداسې حال کې چې ته خورې او څښې، نو څنګه پدې راضي یې چې د ماما خیلو دې هسې حال وي؟ زهیر وویل: افسوس، افسوس، زه په یو سر څه کولای شم؟ قسم په الله که یو بل کس راسره ملګری وای، نو ددې تړون د ماتولو لپاره به راپورته کیـدم ! هشام ورته وویل: څه، یو بل کس هم درسره دی، ده ورته وویل: هغه به څوک وي؟ هشام ورته وویل: هغه زه یم. زهیر وویل: اوس دریم کس راګوره.

پدې پسې هشام، مطعم بن عدي ته ورغی، هغه ته یې د بني عبد مناف له اولادې

---

[1]. ددې خبرې دلیل دادی چې ابو طالب د صحیفې له نقض نه شپږ میاشتې وروسته وفات شویدی. او سیبي روایت دا دی چې ابو طالب د رجب په میاشت کې وفات شویدی، او هغه کسان چې وایي ابو طالب د رمضان په میاشت کې وفات شوی، نو د دوی په نظر ابو طالب د صحیفې له نقض نه اَته میاشتې او څو ورځې وروسته وفات شوی.

(بني هاشم، بني المطلب) سره د ده د دوستۍ او نژدې نسبي اړيکو يادونه وکړه، ملامتي او پړه يې ورباندې واچوله چې ته ولې پدې ظالمانه تړون او عهد کې د قريشو خوا ته ولاړ يې! مطعم ورته وويل: افسوس، نو زه څه وکړم؟ زه يو تن يم! هشام ورته وويل: دويم هم درسره دی، ده ورته وويل: هغه څوک دی؟ ده ورته وويل: هغه زه يم. نو مطعم ورته وويل:اوس دريم راګوره ، هشام وويل: دريم کس مې هم پيدا کړی، هغه ورته وويل څوک دی؟ ده ورته وويل: هغه زهير بن ابي اميه دی. مطعم وويل: اوس څلورم را ګوره. بيا هشام ابي البختري بن هشام ته ورغی، هغه ته يې هم داسې خبرې وکړې لکه مطعم ته يې چې کړې وې، نو ابو البختري ورته وويل: آيا داسې څوک به وي چې پدې هکله مرستې ته حاضر شي؟ هشام بن عمرو ورته وويل: هو، شته، هغه وويل: څوک دي؟ ده ورته وويل: زهير بن ابي اميه، مطعم بن عدي او زه هم درسره بيا هغه ورته وويل: اوس پنځم کس راګوره.

بيا زمعه بن اسود بن المطلب بن اسد ته ورغی، پدې هکله يې خبرې ورسره وکړې، او له بني عبد مناف سره دده د قرابت (خپلولۍ) او د هغوی د حقوقو يادونه يې ورته وکړه. زمعه ورته وويل: کوم څوک داسې شته چې ستا ددې نظر او پيشنهاد تاييد او ملاتړ وکړي؟ هشام بن عمرو ورته وويل هو، پدې هکله فلانی او فلانی او... ټول نومونه يې ورته واخيستل کلک ولاړ دي، بالاخره ټول له حجون سره راټول شول، او ددې صحيفې د نقض او تړون د ماتولو عزم او پريکړه يې وکړه، زهير وويل: د کار پيل به له ما نه وي، يعنی لومړی به زه پدې هکله خبرې کوم.

سهار شو، خلک ټول خپلو خپلو مجلس ځايونو ته راغلل، زهير هم پداسې کې چې ښکلې جامې يې اغوستې وې راغی، له بيت الله شريف نه يې اوه ځله طواف وکړ، بيا يې خلکو ته مخ کړ او ورته وې ويل: اې د مکې خلکو! مونږ دې خورو او څښو، خو بني هاشم دې له لوږې نه مري، نه دې څه ورنه اخيستل کيږي او نه دې څه ورباندې پلورل کيږي؟ قسم په الله، زه به تر هغې کښيننم تر څو دا ظالمانه تړون مات شوی نه وي او تر څو دا صحيفه نقض او څيرې شوې نه وي.

ابو جهل چې د مسجد حرام په کوم کنج کې ناست و وويل: دروغ دې وويل، قسم په الله، دا صحيفه به څيرې نه شي! پدې وخت کې زمعه بن اسود وويل: قسم په الله چې ته ډير دروغ وايې، پدې صحيفه د ليکلو په وخت کې هم مونږ راضي نه وو، ابو البختري هم غږ وکړ او وې ويل: زمعه رښتيا وايي پدې صحيفه کې چې څه ليکل شوي مونږ نه ورباندې خوښ يوو او نه يې ملاتړ کوو.

مطعم بن عدي هم وويل: تاسې رښتيا وويل، او څوک چې بل څه وايي هغه دروغجن

دی، مونږ لدې صحیفې او له هغه څه نه چې پکې لیکل شوي خپل براءت اعلانوو. بیا هشام بن عمرو هم دې ته ورته څه خبرې وکړې.

ابوجهل وویل: ددې خبرې تړون د شپې شویدی، او پدې هکله مشوره چیرته بل ځای شویده. پدې وخت کې ابو طالب هم د مسجد حرام په کومه ګوښه کې ناست ؤ، د هغه د راتګ سبب هم دا ؤ چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د صحیفې په هکله خبر ورکړی ؤ چې الله تعالی وربآندې وینه (ویه) مقرره کړې چې د الله له نامه پرته ټولې د ظلم، زیاتي او دښمنۍ کلمې یې خوړلې دي. رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا خبره خپل تره ته وکړه، نو ابو طالب هم قریشو ته راغی او ورته ووې ویل چې وراره مې داسې وایي که چیرې دروغ یې ویلي ؤ نو بیا تاسې پوهیږئ او هغه، او که چیرې پدې ادعا کې ریښتونی ؤ نو بیا لدې ظلم نه لاس واخلئ او زمونږ محاصره ختمه کړئ. هغوی ورته وویل: دا د انصاف خبره ده. او کله چې د ابوجهل او دې نورو تر مینځ دا خبرې تبادله شوې، نو مطعم پاڅید چې هغه صحیفه څیرې کړي، صحیفه یې چې رواخستله ګوري چې د صحیفې ټول ټکي وینه خوړلي او یوازې (باسمک اللهم) او هر چیرته چې د الله نوم ؤ هغه پاتې دی، نور ټول خوړل شوي هیڅ هم نه ؤ پاتې.

نو صحیفه نقض شوه، تړون مات شو، او رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له ټولو محاصره شویو کسانو له شعب نه راووتل. مشرکینو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نبوت یوه عظیمه نښانه او معجزه د سر په سترګو ولیدله، خو لدې سره هم د هغوی رویه داسې وه لکه چې دا آیت ورته اشاره کوی:

((وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ)) (القمر: ۲) [او که ووینې دغه (کفار د قریشو) کوم دلیل (د قدرت) نو پر څنګ به شي دوی (مخ به واړوي) ترې او وایي به دوی (دغه) سحر کوډې دي قوي، چې له پخوا راهیسې راځي.]

هوکې، مشرکینو لدې نښانې او معجزې نه هم مخ واړاوه، اعراض یې وکړ، او پخپل کفر او ګمراهۍ کې لا پسې وړاندې لاړل.[1]

---

[1]. ددې عمومي پریکون تفصیلات مو لدې مراجعو نه اخیستی دي: صحیح البخاري، باب نزول النبي (صلی الله علیه وسلم) بمکة ۱/ ۲۱۲، او باب تقاسم المشرکین علی النبي (صلی الله علیه وسلم) ۱/ ۵۴۸. زاد المعاد ۲/ ۴۶. ابن هشام ۱/ ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۲، ۳۷۷. رحمة للعالمین ۱/ ۶۹. ۷۰ مختصر سیرة الرسول (صلی الله علیه وسلم) للشیخ عبدالله النجدي ص ۱۰۶- ۱۰۷- ۱۰۸ – ۱۰۹- ۱۱۰. مختصر السیرة للشیخ محمد بن

ابو طالب ته د قریشو وروستۍ جرګه

رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابو طالب له خوړ (درې) نه په راوتو سره د دعوت او تبلیغ کارته د پخوا په شان ادامه ورکوله قریشو که څه هم په ظاهر کې دا محاصره او بایکاټ ختم کړی وُ، خو په حقیقت کې یې پر مسلمانانو باندې خپل ظلمونه او فشاورنه همداسې جاري ساتل، او خلک یې د الله تعالی له دین نه منع کول. ابو طالب هم د پخوا په شان د خپل وراره تر شا ټینګ ولاړ و خو عمر یې له اتیا کلونو نه اوښتی وُ، او ددې څو کلونو سختیو او دردوونکو پیښو خصوصاً دری کلنې محاصرې ډیر کمزوری او ملا ماتی کړی وُ. له محاصرې نه د خلاصون لا څومیاشتې نه وې تیرې شوې چې ابو طالب ناروغ شو، بیماري یې زیاته شوه. دغه وخت مشرکینو وویل که ابو طالب مړ شي او بیا مونږ دده له وراره سره ظلم او زیاتی کوو، نو دا به زمونږ لپاره لویه بدنامي وي، د همدې بـدنـامـۍ له ویرې نه هغوی یو ځل بیا د خبرو اترو لاره ونیوه، او نیت یې وکړ چې د ابو طالب په وړاندې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د خبرو له لارې معامله وکړي، او دا ځل د داسې شیانو په ورکړه هم راضي شول چې مخکې یې هغه نه ورکول، نو همدا وه چې ابو طالب ته یې خپله وروستۍ جرګه ور واستوله.

ابن اسحاق او نور وایي: کله چې ابو طالب بیمار شو، او قریش پوه شول چې حالت یې مخ په خرابیدو دی، نو پخپل منځ کې یې سره وویل: عمر او حمزه (رضي الله عنهما) په اسلام مشرف شول، د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دین د قریشو په ټولو کورنیو کې خور شویدی، راځئ ابو طالب ته ورشو، تر څو هغه خپل وراره زمونږ په اړه د کومې خبرې پابند کړي او زمونږ نه هم په دې اړه عهد او وعده واخلي، قسم په خدای ویریږو چې خلک به بیا زمونږ له اداري او کنترول نه ووزي. په بل روایت کې داسې راځي: ویریږو چې که دا بوډا مړ شي او بیا پر محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کوم ظلم او زیاتی وشي نو بیا به عرب مونږ ته دا طعنه را کوي چې وګورئ دوی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پرې ایښی وُ او د هغه په مقابل کې یې د ظلم او زیاتي جرات نه درلود، خو کله یې چې تره وفات شو نو را

عبدالوهاب النجدي ص ۲۸ – ۲۹- ۷۰-۷۱- ۷۲-۷۳. د موضوع په هکله نوموړی مصادر څه کم شانته اختلاف سره لري، خو مونږ د قرائنو له څیړلو وروسته زمونږ په نظر له ټولو نه قوي نظریه اخیستې ده.

وي؛ نيو او ظلمونه يې ورباندې شروع کړل! د قريشو دا وفد ابو طالب ته ورغی، د وفد (هيئت) غړي د قريشو اشراف او مخور خلک وو لکه عتبه بن ربيعه، شيبه بن ربيعه، ابو جهل بن هشام، اميه بن خلف، ابو سفيان بن حرب او د قريشو نور اشرافيان چې د ټولو شمير (۲۵) کسانو ته رسيده.

د هيئت غړو له ابو طالب سره خبرې اترې وکړې او داسې يې ورته وويل: ته چې زمونږ په مينځ کې کوم مقام او منزلت لرې هغه ښه درته معلوم دی، په کوم حال کې چې اوس قرار لرې هغه هم وينې، زمونږ ويره ده چې دا ستا آخري شپې ورځې دي، زمونږ او ستا د وراره تر مينځ چې کوم کشمکش روان دی په هغه هم ښه خبر ياست، نو لازمه ده چې ته هغه راوغواړې او زمونږ نه د هغه لپاره، او له هغه نه زمونږ لپاره قول او تړون واخلې يعنې داسې چې هغه له مونږ نه لاس واخلي او مونږ له ده نه، مونږ دې پريږدي چې پخپل دين و اوسو، او هغه به پريږدو چې پخپل دين وي. ابو طالب خپل وراره حضرت محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راوغوښت، هغه راغی، ابو طالب ورته وويل: وراره! دا ستا د قوم مشران او مخور درته راغلي دي، غواړي چې د څه شيانو قول او وعده درنه واخلي او د څه شيانو قول او وعده دوی درکړي. بيا يې د هغوی وړانديزونه ورته واورول او دا يې ورته وويل چې غواړي داسې تړون سره وکړئ چې نور به يو پر بل غرض نه سره لرئ.

رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرو په ځواب کې د هيئت غړو ته مخ ور واړاوه او داسې يې ورته وفرمايل: (**أرأيتم إن أعطيتكم كلمة تكلمتم بها، ملكتم بها العرب، ودانت لكم بها العجم**). [دا راته ووايئ که زه داسې کلمه او خبره درته وړاندې کړم چې د هغې په ويلو سره به تاسې د عربو پاچايان شئ، عجم به ټول درته سلامي شي، نو تاسې څه نظر لرئ؟] په ځينو روايتونو کې راځي چې رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابو طالب ته وفرمايل: (**إني أريدهم على كلمة واحدة يقولونها تدين لهم بها العرب، وتؤدى إليهم بها العجم الجزية**) [زه له دوی نه د داسې يوې خبرې غوښتونکی يم چې که چيرې هغه ووايي نو عربان به ټول ورته تسليم شي او عجم به ورته جزيه ورکوي.] په بل روايت کې راځي چې خپل تره ته يې وفرمايل: (**أي عم، أفلا أدعوهم إلى ما هو خير لهم؟**) [کاکا جانه! ته ولې هغوی داسې يوې کلمې ته نه رابولې چې هغه د دوی لپاره غوره او بهتره ده؟] ابو طالب ورته وويل: ته هغوی

څه شي ته رابولې؟ ده ورته وفرمايل: (أدعوهم إلى أن يتكلموا بكلمة تدين لهم بها العرب، ويملكون بها العجم) [زه غواړم هغوی داسې يوې کلمې ته راوبولم چې د هغې په ويلو سره به دوی د ټولو عربو مشري وکړي او په عجمو باندې به يې پاچايي قايمه شي.]

د ابن اسحاق يو روايت داسې دی: رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:(کلمة واحدة تعطونها تملکون بها العرب، وتدين لکم بها العجم). [تاسې زما يوازې يوه خبره ومنئ، هغه داسې خبره ده چې په ويلو سره به يې د عربو پاچايان او عجم به ټول درته سلامي شي.]

په هر حال کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا خبره وکړه دوی ټول چوپ او حيران شول چې څنګه کيدای شي تر دې حده يوه ګټوره خبره رد کړي؟ بالاخره ابو جهل ورته وويل: دا کومه خبره ده؟ ستا په پلار قسم، ووايه داسې يوه خبره څه لس خبرې خو وکړه مونږ يې منلو ته تياريو. رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: تاسې دا ووايئ چې: ((لا إله إلا الله ، وتخلعون ما تعبدون من دونه))[له الله پرته بل حق معبود نشته، او پرته له يوه الله نه د بل هر څه عبادت پريږدئ]. ددې خبرې په اوريدو سره دوی لاسونه سره ووهل او ويې ويل: اې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غواړې چې ددې ټولو خدايانو په ځای يوازې يو خدای ونيسو؟ په رښتيا چې ستا دا معامله ډيره عجيبه او غريبه ده، بيا يې يو بل ته سره وويل: قسم په الله چې دا سړی ستاسې هيڅ خبره هم نه مني، ځئ چې ځو، او د خپلو پلرونو په دين به ټينګ اوسو تر څو الله تعالی زمونږ او ده تر مينځ فيصله وکړي، پدې ترتيب سره هغوی هر يو پخپله لار لاړ.

او د همدې خلکو په باره کې د قرآنکريم دا آيتونه رانازل شول:

((ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ (١) بَلْ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ (٢) كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلاتَ حِينَ مَنَاصٍ (٣) وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ (٤) أَجَعَلَ الآلِهَةَ إِلَهاً وَاحِداً إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ (٥) وَانطَلَقَ الْمَلأُ مِنْهُمْ أَنْ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ (٦) مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلاَّ اخْتِلاقٌ (٧) (ص: ١ _ ٧)[1]

[1]. ابن هشام ۴۱۷/۱ – ۴۱۸- ۴۱۹ . تفهيم القران ۴/ ۳۱۲ – ۳۱۷ - ۳۱۸. مختصر السيرة للشيخ عبدالله النجدي ص ۹۱.

[ص، قسم دی په قرآن چې څښتن د پند، ذکر، بیان، شرف، شهرت، عظمت دی (داسې ندي چې کفار د معبودانو په نسبت وایي) بلکه هغه کسان چې کافران شویدي په کبر، سر کشۍ کې دي (له قبوله د حق) او په مخالفت کې دي (له مسلمانۍ سره)، (نه ګوري منکران چې) څومره ډېر هلاک کړیدي مونږ پخوا له دې څخه له اهل د زمانې پس نارې به یې وهلې (عند نزول العذاب) حال دا چې نه به و هغه وخت د خلاصیدلو (او د تښتیدلو) او تعجب کوي (کفار) له دې نه چې راغلی دی دوی ته (نبي) ویروونکی له دوی نه او وایي دا کافران چې دغه (ویروونکی نبي) ساحر کوډګر دی دروغجن آیا ده ګرځولي دي دغه (۳۶۰) معبودان الله یو معبود؟ بیشکه دغه (ګرځول د ډیرو معبودانو یوه ته چې تاسې نور معبودان پرېږدئ او د یو الله عبادت کوئ) خوامخواه یو څیز ډیر عجیب دی (چې مثل نلري) او لاړل په تلوار سره مشران له دوی نه (له مجلسه چې سره ویونکي وو یو بل ته) چې ځئ (پاځئ له دې ځایه) او صبروکړئ (او محکم اوسئ) پر(عبادت د) معبودانو خپلو، بیشکه دغه شی (توحید) خوامخواه یوشی دی چې اراده یې کړې شوې ده (له مونږ څخه)، ندی اوریدلی مونږ دغه (توحید، و حدانیت په دین وروستني (عیسوی کې) نه دی دغه (توحید) مګر له خپله ځانه جوړ کړي شوي دروغ دي.]

د غم کال

د ابو طالب وفات

د ابو طالب ناروغي سخته شوه بالاخره د بعثت په لسم کال د رجب[1] په میاشت کې وفات شو. دغه وخت د اقتصادي محاصرې له ماتیدو نه یوازې شپږ میاشتې تیرې شوې وې.[2] په بل روایت سره ابو طالب د خدیجې (رضي الله عنها) له وفات نه درې ورځې مخکې د رمضان په میاشت کې وفات شویدی.

په صحیح البخاري کې له مسیب (رضي الله عنه) نه روایت شوی: کله چې د ابو طالب ځنکدن وُ، ابو جهل ورسره ناست وُ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم ورغی او ورته ویې وفرمایل: (**أي عم، قل: لا إله إلا الله ، كلمة أحاج لك بها عند الله**). [کاکا جانه! د (لا اله الا الله) کلمه ووایه، یوازې همدا یوه کلمه تر څو د الله تعالی په وړاندې یې ستا لپاره د حجت او دلیل په توګه وړاندی کړی شم.]

دلته ابوجهل او عبدالله بن ابي امیه ورته وویل: ابو طالبه! آیا د عبدالمطلب له دین نه ګرزې؟ دوی دواړو همداسې خبرې ورته کولې تر څو له خلکو سره د ابو طالب وروستۍ خبره دا شوه چې ویې ویل: د عبدالمطلب په ملت (دین) یم. نو بیا رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**لأستغفرن لك ما لم أنه عنه**) [تر هغې به له الله تعالی نه درته ببنښه غواړم تر څو لدینه منع کړی شوی نه وم.] پدې پسې دا آیت شریف را نازل شو[3]:((**مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ**))

---

(1). تاریخ اسلام للشاه اکبر النجیب آبادي ۱۲۰/۱. تاریخي مصادر پدې هکله چې ابو طالب په کومه میاشت کې وفات شویدی، زیات اختلاف سره لري خو مونږ د رجب میاشت ځکه غوره کړې چې زیاتره مصادر پدې اتفاق لري چې ابو طالب له شعب نه له راوتلو نه شپږ میاشتې وروسته وفات شوی، اقتصادي محاصره درې کاله وه، او پیل یې د بعثت د اووم کال د محرم له لومړۍ شپې نه وُ نو پدې حساب سره دده د مرګ نیټه د نبوت د لسم کال د رجب میاشت راځي.

(2). مختصر السیرة للشیخ عبدالله النجدي ص ۱۱۱.

۳- صحیح البخاري باب قصة ابي طالب ۵۴۸/۱

(التوبة: ۱۱۳) [نه دي لایق او (روا) نبي ته او (نه دي لایق او روا) هغو کسانو ته چې ایمان لرونکي دي دغه چې مغفرت وغواړي دوی د پاره د مشرکانو او اګر که وي دا (مشرکان) خاوندان د خپلولۍ وروسته له دې خبرې چې ښکاره شي دوی ته چې بیشکه دوی صاحبان دي د دوزخ (او په کفر مړه دي).]

او دا آیت هم را نازل شو: ((إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ...)). (القصص: ۵٦)[بیشکه ته (اې محمده) نشې ښوولی (لاره حقه) هغه چا ته چې خوښ وي ستا.]

دلته ددې ضرورت نه وینو چې ووایو ابو طالب څومره او څه ډول د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حفاظت او ملاتړ کړی وُ، ابو طالب د مکې د جاهلو او لویانو د حملو په وړاندې د اسلامي دعوت لپاره د یوې پخې او اوچتې کلا حیثیت درلود، خو هغه د خپلو پلرونو او مشرانو په ملت او دین مړ شو، نو ځکه یې پوره او کامله کامیابي او رستګاري په برخه نه شوه.

په بخاري شریف کې له عباس بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) نه روایت دی وایي: حضرت عباس (رضي الله عنه) رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وفرمایل: ته خپل تره ته څه کولی شې؟ پداسې حال کې چې هغه به ستا ساتنه کوله او د تا په سر به یې له نورو سره شخړې او جګړې کولی او د تا پخاطر به په نورو غوصه کیده؟ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل:

(هو في ضَحْضَاح من نار، ولو لا أنا لكان في الدرك الأسفل من النار).

[هغه د دوزخ په باندینۍ برخه یا څنډه کې دی، او که چیرته زه نه وی، نو هغه به د دوزخ په له ټولو نه ژوره کنده کې وای.][1]

ابو سعید الخدري (رضي الله عنه) وایي چې: یو ځل د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې دده د تره (ابو طالب) یادونه وشوه نو ده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل:

(لعله تنفعه شفاعتي يوم القيامة، فيجعل في ضحضاح من النار تبلغ كعبيه).

[کیدای شي د قیامت په ورځ زما شفاعت ګټه ور ورسوي، او د دوزخ په باندینۍ برخه (څنډه)کې یې ځای شي چې اور به یې یوازې تر ښنګریو پورې ورسیږي.]

---

(1). صحیح البخاري باب قصه ابي طالب ۱/ ۵۴۸

خديجه (رضي الله عنها) د عقبی په لور

د ابو طالب له وفات نه دوی میاشتې او يا يوازې درې ورځې وروسته د روايتونو د اختلاف په اساس د بعثت په لسم کال د رمضان په مياشت کې ام المؤمنين حضرت خديجه الکبری (رضي الله عنها) د (۶۵) کلنۍ په عمر کې له دې فاني دنيا نه سترګې پټې کړې او دغه وخت د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مبارک عمر پنځوسم کال ؤ.[1]

حضرت خديجه (رضي الله عنها) د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لپاره د الله تعالی له خوا لوی او ډير ګرانبها نعمت و، پنځه ويشت کاله يې يو ځای سره تير کړل. خديجه (رضي الله عنها) د غم او خفګان په وخت د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لپاره خوشالي او ډاډ ګيرنه وه، په سختيو کې به يې خوا ته ولاړه وه، د رسالت د تبليغ په لاره کې به يې مرسته ورسره کوله، د جهاد کړاوونه او سختۍ به يې ورسره ګاللې، په ځان او مال سره به يې له رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره غمشريکي کوله. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ام المؤمنين خديجې (رضي الله عنها) په هکله فرمايي: (**آمنت بي حين کفر بي الناس و صدقتني حين کذبني الناس،و اشرکتنی في مالها حين حرمني الناس، ورزقني الله ولدها، و حرم ولد غيرها**)) [2] [خديجې (رضي الله عنها) هغه وخت يې په ما ايمان راوړ چې خلک راباندې کافر وو، او هغه وخت يې زما تصديق وکړ چې خلکو تکذيبولم او هغه وخت يې زه پخپل مال کې شريک کړم چې خلکو زه محروم کړی وم او الله تعالی ما ته له هغې نه اولاد راکړ او له نورو نه يې اولاد رانکړ.]

بخاري شريف له ابو هريره (رضي الله عنه) نه روايت کوی وايي:(**اتی جبريل (عليه السلام) النبي (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فقال:يا رسول الله هذه خديجة (رضي الله عنها) قد اتت، معها اناء فيه ادام او طعام او شراب فاذا هي اتتك فاقرا عليها السلام من ربها، و بشرها ببيت في الجنة من قصب لا خصب فيه ولانصب**)[3]

---

[1]. ابن جوزي او علامه منصور پوري وايي خديجه (رضي الله عنها) د رمضان په مياشت کې وفات شويده: تلقيح الفهوم ص ۷، رحمة للعالمين ۱۲۴/۲

[2]. رواه الامام احمد في مسنده ۱۱۸/۲

[3]. صحيح البخاری باب تزويج النبي (صلی الله عليه وسلم) خديجة و فضلها ۱/ ۵۳۹

یعنی جبریل (علیه السلام) د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته تشریف راوړ او ورته وې فرمایل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ده خدیجه (رضي الله عنها) تشریف راوړي او ورسره یو لوښی دی چې پکې څه کتغ (سالن) خواړه یا څه د څښلو شی (مشروب) دی او کله چې هغه تا ته راورسیده نو ته ددې د رب له طرفه ورته سلام ورسوه، او په جنت کې د زمردو او یاقوتو د داسې یوه کور زیری ورکړه چې هلته به نه څوږ او شور وي او نه ستوماني او درماندګي.

د غمونو لړۍ

دا دواړه ډیرې دردوونکې پیښې وې، چې په ډیره کمه موده کې یوه په بله پسې پیښې شوې، رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې ډیر ودرداوه او زړه یې ډیر غمجن او خفه شو، او په همدې پسې د نورو غمونو ورته مخه شوه. د ابو طالب له وفات وروسته مشرکین ورباندې ور روږدي شول او جرات یې وموند، رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې په ښکاره اذیت رساوه او ظلمونه یې ورباندې کول.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دومره غمونو واخیست، او زړه یې دومره ودریده چې نور یې لدې خلکو امید قطع شو او پدې هیله یې د طائف لاره ونیوه چې کیدای شي هلته یې څوک دعوت ومني، پناه ورکړي او د خپل قوم په مقابل کې مرسته ورسره وکړي، خو هلته هم چا د الله تعالی د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دعوت ونه مانه، پناه یې ور نکړه ، هیڅ ډول مرسته یې ورسره ونکړه، او د هغه ځای خلکو د نیکۍ په ځای دومره بدي ورسره وکړه چې په مکه کې چا نه وه ورسره کړې.
څومره چې په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مکې د مشرکینو ظلمونه زیات شول، هومره په اصحابو (رضي الله عنهم) هم ظلمونه او ربړونه ډیر شول، تر دې چې د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نژدې ملګری ابوبکر الصدیق (رضي الله عنه) هم مجبور شو د حبشې په لور د هجرت لار ونیسي، له کوره ووت او تر برک الغماد پورې ورسید، خو هلته ابن الدغنه ولید بیرته یې پخپل جوار او پناه کې مکې ته راووست.[1]

---

[1]. شاه اکبر خان نجیب آبادي وایي چي دا واقعه په همدې کال شویده تاریخ اسلام ۱/ ۱۲۰ وګوره، دا اړده کیسه په ابن هشام ۱/ ۳۷۲، ۳۷۴ او صحیح البخاري ۱/ ۵۵۲، ۵۵۳ کې هم رانقل شویده.

ابن اسحاق وايي: د ابو طالب له وفات نه وروسته قريشو په رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې داسې ظلمونه وکړل چې د ابو طالب په ژوند کې يې تصور قدرې هم نه شوی کولی، ان تر دې چې د قريشو يوه ګمراه او جاهل يوه ورځ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پر مبارک سر خاورې ور واچولې، او د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې ګردجن او په خاورو لړلي سر کور ته تشريف يووړ، هلته يې يوه لور ورپاځيده او د خپل ګرانقدر پلار (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک سر يې ومينځه، خاورې يې ورنه پاکولې او ژړل يې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:

(**لا تبكي يابنية، فإن الله مانع أباك**). لورې! ته ژاړه مه، الله تعالی ستا د پلار ساتنه او حفاظت کوي. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا هم وفرمايل: (**ما نالت منى قريش شيئًا أكرهه حتى مات أبو طالب**).

[تر څو چې ابو طالب ژوندی و قريشو زما په هکله هسې کار نه شوای کولی چې زما نه خوښېده، يعنې اذيت يې نه شوای رارسولئ.] .[1]

او څرنګه چې پدې کال کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يو په بل پسې غمونه او دردونه پيښيدل نو دا کال يې د عام الحزن (د غم کال) په نامه ونوماوه، او په همدې نامه په تاريخ کې شهرت لري.

له حضرت سوده (رضي الله عنها) سره واده

په همدې کال يعنی د بعثت په لسم کال د شوال په مياشت کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حضرت سوده (رضي الله عنه) سره واده وکړ. حضرت سوده (رضي الله عنها) په اسلام مشرفه شوې وه او په دوهم ځل هجرت کې يې حبشې ته هجرت کړی و.

لومړنی میړه يې سکران بن عمرو نوميده هغه هم مسلمان ؤ او له دې سره يې يو ځای هجرت کړی ؤ خو هملته حبشه کې وفات شو، يا دا چې مکې ته راستون شو او وفات شو. او کله چې د سوده (رضي الله عنها) عدت پوره شو، نو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خطبه (کوزده) ورسره وکړه او بيا يې نکاح کړه.

---

[1]. ابن هشام ۴۱۲/۱

او سوده (رضي الله عنها) لومړنۍ ښې بي ده چې د خديجې (رضي الله عنها) له وفات نه وروسته رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نکاح ورسره کړې ده. وروسته په مدينه منوره کې سوده (رضي الله عنها) د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د خوشالۍ پخاطر خپل نوبت حضرت عائشې (رضي الله عنها) ته هبه کړی (ښنبلی) و[1].

[1]. رحمة للعالمين ۲/ ۱۱۵. تلقيح فهوم الاثر ص۱۰.

د لومړنيو مسلمانانو
د
صبر او ثبات عوامل

دلته د ډير پياوړي عقل او غټ زړه خاوندان هم له حيرت نه ګوته په غاښ دريږي، او د لوی علم او پوهې خاوندان هم دا پوښتنه کوي چې هغه کوم عوامل او اسباب وو کوم چې د مسلمانانو د دومره عظيم صبر او ثبات سبب شويدي؟ هغوی د داسې ظلمونو په وړاندې چې تش په اوريدو يې ويښتان په غوني نيغ دريږي او له ياد نه يې زړونه په لړزه راځي، څنګه او څه ډول ټينګ ولاړ وو؟ او دا کوم زور ورسره ؤ چې داسې ظلمونه او کړاوونه يې ګاللی شوی؟ نو ددې پخاطر چې دا ډول پوښتنې ځواب شوې وي، لازمه وينو چې د لومړنيو مسلمانانو د صبر او ثبات ځنې عوامل تر نظر تير کړو:

١. ددې ثبات او مقاومت لومړنی او اساسي عامل او سبب په واحد الله (جل جلاله) باندې ټينګ ايمان، او د هغه حقيقي پيژندنه او درست معرفت دی. ځکه يو ځل چې زړه د ايمان په نور منور شي، او د ايمان شمعه په زړه کې بله شي، نو بيا هغه له غرونو نه هم ټينګ وي او هم درروند، او د داسې ايمان خاوند د دنيا ټول مشکلات او کړاوونه که هر څومره ډير او خطرناک وي په هيڅ شميري، او هغه ټول د خپل ايمان په مقابل کې لکه د اوبو ځګ او يا لکه د يوه طوفاني او نړوونکي سيلاب په مخ کې د شګو بند شميري. هغه د ايماني لذت او خپل اعتقادي راحت او طراوت په وړاندې هيڅ مشکل ته مشکل نه وايي، او د ايمان په لاره کې د هيڅ کړاو پروا هم نه ساتي:

((...فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الأَمْثَالَ)) (الرعد: ١٧) [نو هر څه ځګ او خيری نو لاړ به شي په دغه حال کې چې پريوتی وي له نظره (او بې نفعې به وي) او هر څه هغه شيز چې نفع رسوي خلکو ته، نو پاتې کيږي په ځمکه کې (د ګټې پخاطر).

دا اساسي علت او سبب نورې څانګې هم لري چې هر يوه يې د ثبات او صبر په لاره کې د بيل بيل اهميت درلودونکې ده او هغه دا دي:

٢. داسې قيادت او مشرتابه چې په زړونو حکومت کوي، رسول الله (صلی الله عليه و

اله و صحبه و سلم) چې نه يوازې د اسلامي امت بلکه د ټول بشريت قائد او لارښود دی د داسې جسماني جمال، نفساني کمال، کريمانه او نيکو اخلاقو، عظيم کردار او ډيرو غوره عاداتو او خصائلو درلودونکی ؤ چې زړونه به پخپله ورته تسليمېدل، او خلک به ورته ځاريدل ځکه هغه کمالات او ښيګڼې چې خلک ځانونه ورنه قربانوي رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته له هغو نه دومره برخه ورکړل شوې وه چې بل هيڅ بني بشر ته هم دومره لويه برخه نده ورکړل شوې. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شرف، عظمت، فضل او کمال تر ټولو لوړ او اوچت څلی ؤ، د هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په عفت، امانتدارۍ، صدق، رېښتينولۍ، او نورو ټولو ښيګڼو باندې له دوستانو وړاندې دښمنانو هم اعتراف کاوه. هره خبره به چې د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مبارکې خولې وتله حتی ډير غټ دښمنان به هم د هغې په صدق باندې پوره متيقن وو ډيرې داسې پيښې او شواهد وجود لري چې زمونږ د مخکې تيرې شوې خبرې تصديق او تاييد کوي. يو ځل له قريشو نه درې کسان سره راټول شول، دوی هر يوه بيل، بيل او په پټه توګه قرآنکريم اوريدلی ؤ لومړی يو له بل نه خبر نه وو خو بالاخره يې راز فاش او يو په بل خبر شول، لدې دريو نه يو ابو جهل ؤ، کله چې درې واړه سره راټول شول نو يوه يې له ابو جهل نه وپوښتل چې ووايه د هغه څه په هکله چې له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه دې اوريدلي ستا نظر څه دی؟ ابو جهل په ځواب کې ورته وويل: ما څه اوريدلي؟ اصلي خبره دا ده چې په شرف او عظمت کې زمونږ او بنو عبدمناف تر مينځ مقابله او مسابقه وه، هغوی غريبانو ته خواړه ورکول مونږ هم ورکول، هغوی خلکو ته د سپرلۍ بند وبست کاوه مونږ هم ورته سپرلۍ برابرولې، هغوی خلکو ته مرستې ورکولې، مونږ هم ورسره کومکونه کول، يعنی څه به چې هغوی کول مونږ به هم همداسې کول تر څو دواړه سره بالکل برابر شوو، مونږ او هغوی لکه په يوه مسابقه کې دشرط دوه آسان داسې شولو چې هر يو دا کوښښ کوي له بل نه مخکې شي، خو اوس بنو عبدمناف وايي چې زمونږ په مينځ کې داسې نبي (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی چې له آسمانه وحي ورته راځي، نو اوس ووايئ مونږ به کله دې ته ورسيدی شو؟ قسم په خدای، مونږ به کله هم پدې سړي ايمان را نه وړو، او کله به يې هم تصديق ونکړو.[1]

---

[1]. ابن هشام ۳۱۲/۱.

همدا راز ابو جهل به دا هم ویل: اې محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ تا دروغجن نه بولو، خو هغه څه تکذیبوو چې تا راوړي دي، نو الله تعالی دا آیت شریف را نازل کړ:((فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ))[1] (الانعام: ۳۳). [نو بیشکه دوی نه کوي تکذیب ستا (په واقع کې) و لیکن دا ظالمان په ایتونو د الله انکار (مسخرې) کوي.]

دا کیسه خو مخکې تیره شوه چې یوه ورځ کفارو رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته درې ځله طعنې ورکړې، او په دریم ځل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: اې قریشو! ما تاسې ته قتل او ذبح راوړې ده، یعنی دا یو ډول تهدید ؤ چې هغوی ته یې ویل ما درته ستاسې د قتل خبر راوړی دی. دې خبرې په هغوی باندې دومره اغیزه وکړه چې په هغه مجلس کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له ټولو نه د زیات عداوت او دښمنۍ درلودونکي هم په ډیره نرمه لهجه او خوږو کلماتو د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رضا او خوښۍ حاصلولو کوښښ کاوه.

دا مو هم مخکې وویل چې یوه ورځ رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه ولاړ ؤ کله یې چې سر په سجده کېښود کفارو د اوښ لرې او کولمې ورباندې ورواچولې، خو کله چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له سجدې نه سر راپورته کړ، نو دوی ته یې ښیره وکړه، یو ځل د مشرکینو خنداګانې په خولو کې ور وچې شوې، غم او ویرې واخیستل او پدې باوري شول چې حتماً به هلاکیږی نور یې نجات نشته.

دا کیسه هم مخکې تیره شوې چې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابو لهب زوی عتیبه ته ښیرې وکړې، عتیبه پدې پوره یقین درلود چې دا ښیرې به حتماً ورته لګیږي، او کله یې چې په شام کې زمری ولید نو ویې ویل: قسم په خدای چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زه پداسې حال کې ووژلم چې پخپله په مکه کې ناست دی.

همدا راز ابي بن خلف به تل رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د قتل اخطارونه ورکول، یو ځل رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دده په ځواب کې ورته وفرمایل: (بل أنا أقتلك إن شاء الله) [چې ته نه، بلکه زه به تا وژنم (ان شاء الله).] او کله چې د احد په غزا کې رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و

[1]. رواه الترمذي في تفسير سورة الانعام ۱۳۲/۲

سلم) د ابي بن خلف په غاړه د نیزې ګوزار وکړ، که څه هم هغه معمولي ټپي شوی وُ، خو داسې يې ویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ما ته په مکه کې دا ویلی وُ چې زه به تا وژنم، قسم په خدای که هغه ما ته لاړې هم را تو کړې نو زما روح به له کالبد نه وزي (ددې پېښې تفصيل به په راتلونکو پاڼو کې راشي).[۱]
همدارنګه یو ځل سعد بن معاذ په مکه کې امیه بن خلف ته وویل: ما له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه اوریدلي چې فرمایل يې: (إنهم — أي المسلمين — قاتلوك) چې ته (امیه) به د مسلمانانو په لاس وژل کیږې. ددې خبرې په اوریدو سره د امیه زړه ولوید ویرې واخیست او له ځان سره يې دا عهد وکړ چې له مکې نه به د باندې نه وځي، او د بدر د غزا په وخت کې چې د ابو جهل د ډیر اصرار په وجه مجبور شو له مکې نه ووځي، نو یو ډیر تند او تیز اوښ يې واخیست تر څو د خطر په وخت کې يې ژر له صحنې راوایستلی شي، پدې وخت کې چې امیه له مکې نه د مدینې په لور تګ ته تیار شو، نو ښځې يې ورته وویل: اې ابو صفوانه! تا د هغه یثربي ورور خبره هیره کړیده؟ ابو صفوان په ځواب کې ورته وویل: نه، نه مې ده هیره شوې، خو قسم په خدای چې له هغوی سره تر دې نژدې ځایه پورې ځمه.[۲]
دا وُ د رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دښمنانو حال، خو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یاران او اصحاب (رضي الله عنهم) دومره د خپل عظیم لارښود په مینه کې ډوب وو چې مرګ او ژوند يې په همغه پورې تړلی وُ هغه يې د سترګو تور او د زړه سر وُ، زړونه يې داسې ورپورې نښتي وو لکه اوسپنه په آهن ربا پورې.

فصورته هیولی کل جسم — و مغناطیس افئدة الرجل

[یعنی د هغه صورت د هر جسم هیولی او وجود يې د خلکو د زړونو آهن ربا (مقناطیس) وه.] د همدې مینې، محبت، فـدا کـاری او ځان قربانولو نتیجه دا وه چې اصحابو کرامو (رضي الله عنهم) به خپل ځانونه مرګ ته ورکول خو دا يې نه شوی زغملی چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نوک دې پټ شي او یا يې دې په ګوته کې اغزی لاړ شي.
یوه ورځ په مکه کې ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) ډیر زیات ووهل شو، خلکو تر لغتو

[1]. ابن هشام ۲/ ۸۴
[2]. صحیح بخاري ۵۲۳/۲

لاندې اچولی و، عتبه بن ربیعه په دوو پیوند شویو څپلیو واهه، په مخ یې ډېر ګوزارونه ورکول بیا یې په خیټه ور وختو، دومره وټکول شو چې مخ او پزه یې سره یو شول، وروسته د بنو تیم خلکو په یوه ټکه کې ونغښت او کور ته یې یوووړ، چا هم دا ګومان نه کاوه چې ژوندی به پاتې شي، خو د ورځې په وروستۍ برخه کې په حال شو خبرې یې وکړې او داسې یې وویل: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ پدې خبره د قوم خلک ورباندې په غوسه شول، پړه او ملامتي یې وربانديې وویله، بیا پاڅیدل او دده مور ام الخیر ته یې وویل: څه ورکړه چې ویې خوري او یا څه وروڅښه. او کله یې چې مور ورسره ګوښې پاتې شوه ډېر اصرار یې ورباندې وکړ چې څه وخوري او یا څه وڅښي، خو ابوبکر صدیق (رضي الله عنه) به همدا ویل چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ نو مور یې ورته وویل: قسم په خدای زه د تا د ملګري په حال نه یم خبره. ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل: لاړه شه او له ام جمیل بنت الخطاب نه د هغه په هکله پوښتنه وکړه، مور یې ووتله او ام جمیل ته ورغله او ورته وې ویل: زما زوی ابوبکر (رضي الله عنه) د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله له تا نه معلومات غواړي چې هغه څنګه دی؟ ام جمیل (رضي الله عنها) ورته وویل: زه نه ابوبکر (رضي الله عنه) پیژنم او نه محمد بن عبدالله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، خو که ته غواړې چې زه ستا زوی ته درسره لاړه شم نو ځه چې ځو، دواړه راووتلې او کور ته راغلې که ګوري چې د ابوبکر الصدیق (رضي الله عنه) حال بل دی، د چا خبره له ډېرو وهلو څلور زره پروت دی. ام جمیل ور لنډه شوه او چیغه یې کړه، قسم په خدای دا خلک چې ته یې دې حال ته راوستی یې فاسقان او کافران دي، له الله تعالی نه دا غواړم چې ستا غچ او انتقام ورنه واخلي. ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وویل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ ام جمیل ورته وویل: دلته خو ستا مور ده هغه خو زمونږ خبرې اوري! ده ورته وویل: له هغې نه مه ویریږه، نو ام جمیل ورته وویل: رسول الله (ص جوړ او روغ دی، ده ورته وویل: اوس چیرته دی؟ دې ورته وویل: هغه اوس په دار الارقم کې تشریف لري بیا ابوبکر (رضي الله عنه) وویل: له خدای تعالی سره دا عهد کوم چې تر هغې به نه څه وخورم او نه به څه وڅښم تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خدمت کې حاضر شوی نه وم، مور او ام اجمیل ورته وویل: اوس صبر وکړه، تر څو لږ آرامي شوه خلک کورونو ته لاړل، تګ راتګ بند شو بیا هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ملاقات پخاطر ووتل، ابوبکر (رضي الله عنه) پداسې حال کې چې په ام الخیر او ام جمیل باندې یې تکیه کوله د رسول اکرم

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو.[۱]
له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د اصحابو (رضي الله عنهم) د مینې اوله ده نه د ځان قربانولو نورې اهمې او نادرې پیښې به هم په راتلونکو پاڼو کې سره ولولو، خصوصا د احد د غزا پیښې او د خبیب (رضي الله عنه) او نورو اصحابو (رضي الله عنهم) تاریخي واقعې.
۳. د مسئولیت احساس – اصحابو (رضي الله عنهم) دا ښه درک کړې وه چې د بشریت په هکله د دوی په غاړه د مسئولیت څومره دروند پیټی پروت دی. هغوی د خپل انساني مسئولیت پوره احساس درلود، او پدې باوري وو چې ددې مسئولیت ادا کول حتمي او لازمي دي، او لدینه غاړه غړول او اوږه خالي کول، لدې اوسنیو کړاوونو او ظلمونو نه ډیر خطرناک او ضررناک عواقب لري، او ددې عظیم مسئولیت له ادا نه سرغړول د دوی او ټول بشریت لپاره دومره بدبختي او زیانونه راوړي چې له هغو تکلیفونو نه چې ددې دندې د ترسره کولو په لاره کې یې ګالي څو چنده زیات او دردونکي بلکه له هغې سره بالکل د مقایسې وړ ندي.
۴. په آخرت باندې ایمان – په آخرت باندې ایمان د دوی په زړونو کې د مسئولیت احساس نور هم پیاوړی کاوه هغوی پدې ټینګه عقیده درلوده چې له مرګ نه وروسته به بیا راژوندي کیږي، الله تعالی به د ټولو وړو او لویو پټو او ښکاره عملونو حساب ورسره کوي، بیا به د تل لپاره یا جنت ته ځي او یا به د جهنم په سوزیدونکو لمبو کې وي. ژوند یې د خوف (ویرې) او رجاء (تمې او هیلې) تر مینځ و. یعنی د الله تعالی رحمت او مهربانۍ ته هیلمن وو او له عذاب نه یې ویریدل، د هغوی حالت داسې ؤ لکه دا مبارک آیت چې ورته اشاره کوي:
((وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ)) (المومنون:۶۰) [او هغه کسان چې ورکوي هر هغه چې ورکوي (له زکاتونو او خیراتونو) حال دا چې زړونه د دوی ویریدونکي دي (له عدم قبوله څکه چې) بیشکه دوی رب خپل ته ورتلونکي دي.] هغوی پدې پوخ باور درلود چې دا ټوله دنیا د آخرت په مقابل کې د مچ او ماشې د یوه وزر قدرې ارزښت هم نلري نو همدا ټینګه عقیده او درست معرفت ؤ چې د دنیا هر مشکل یې ورته آسانه کړی ؤ، هر ډول کړاو او درد یې زغملی شوی، له ټولو نه ستر ستر مشکلات او کړاوونه یې هم د هدف په لار کې خنډ او مانع نه شوی ګرزیدلی.

---
[1]. البدایة و النهایة ۳/۳۰

۵. قرآنکریم ـ مشکلاتو او کړاوونو پدې له ډېرلو نه سخت وخت کې د قرانکریم هغه سورتونه او ایاتونه رانازلیدل چې د اسلام د اساسي اصولو او مبادئو لپاره یې په زړه راښکونکي انداز او قاطعانه لهجه دلایل او براهین قائم کړیدي. دغه وخت اسلامي دعوت د همدې اصولو په محور چورلیده، او دې آیتونو مسلمانانو ته هغه بنیادي او اساسي امور او مسایل په ګوته کول کوم چې الله تعالی د بشریت له ډېرلو نه اوچتې او سپیڅلې ټولنې (اسلامي ټولنې) جوړښت په همغو امورو پورې تړلی دی. همدا راز دې آیتونو مسلمانانو ته د زغم او صبر، ثبات او پایمردۍ درس هم ورکاوه، پدې هکله یې مثالونه ورته راوړل او پدې کې نغښتې حکمتونه یې ورته بیانول:

((أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ)). (البقرة: ٢١٤) [بلکه آیا ګومان کوئ تاسي (اې مؤمنانو) چې ننه به وځئ تاسې جنت ته حال دا چې راغلې به نه وي په تاسې باندې په مثل (دسختیو) د هغو کسانو چې تیر شویدي پخوا له تاسې نه چې رسیدلې وه دوی ته سختې (لکه فقر او مرض) او ګرځول شوي وو دوی (په سختیو سره) تر هغه پورې چې ویل به (هم) رسول او (هم) هغو کسانو چې ایمان یې راوړی ؤ سره له ده چې کله به وي نصرت د الله؟ خبردار شئ! چې بیشکه نصرت د الله نژدې دی (مؤمنانو) ته.]

((الم (١) أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لا يُفْتَنُونَ (٢) وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ)) (العنکبوت: ١-٣).

[آیا ګومان کوي دا خلک ددې چې پرې به ښودی شي دوی (په هم دې قدر) چې وواییي دوی چې ایمان راوړی دی مونږ حال دا چې دوی به ونه ازمویل شي، او خوامخواه په تحقیق ازمویلي ؤ مونږ هغه کسان چې له دوی نه ړومبی وو پس هرومرو معلوم به کړي الله (په علم ظاهري سره هم) هغه کسان چې ریښتیني دي (په دعوی د ایمان کې) او خوامخوا معلوم به کړي الله (هغه) دروغجن (په علم ظاهري هم).]

ددې تر څنګ دغه وخت داسې آیتونه هم نازلیدل چې کفارو او ډېرلو معاندینو او مخالفینو ته به یې غابښ ماتوونکي ځوابونه ورکول، د هغوی ټولې حیلې به یې ورماتولې او هیڅ بهانه مانه به یې نه ورته پریښوده. او په پوره څرګنده او صریحه توګه به یې دا ورته اعلانول چې که هغوی حق ته غاړه تیټه نکړي او همداسې ګمراه او بې لارې پاتې شي نو پای او عاقبت به یې ډېر خراب او زیانمن وي، پدې هکله به یې د پخوانیو قومونو کیسې او نور داسې تاریخي شواهد ورته وړاندې کول چې دا به ورنه

معلومیده چي د مسلمانانو او کافرانو په هکله د الله تعالی سنت او فیصله څه ده، خو لدې تهدید او ویرې سره سره داسې آیتونه هم رانازلیدل چې له کرم او مهربانۍ نه به ډک وو، لهجه یې نرمه وه د افهام او تفهیم، و عظ او اراشاد خوا به یې نیولې وه تر څو ګمراهان له خپلې ګمراهۍ او ضلالت نه حق او هدایت ته واوړي.

قرانکریم په حقیقت کې مسلمانانو ته یوه بله دنیا او بیل جهان جوړکړی وُ، لدې خاورینې دنیا نه یې اوچت کړي وو هلته یې د کائناتو مشاهد، د ربوبیت جمال او کمال، د الوهیت عظمت او رفعت، او د رحمت، رضا او مهربانۍ داسې صحنې ورښودلې چې په لیدو سره به یې هغوی دومره پیاوړي کیدل چې بیا به ورته د کړاوونو او مشکلاتو غرونه لکه د یوه طوفاني سیلاب په وړاندې د شګو بندونه داسې وو.

دې آیتونو به مسلمانانو ته د الله تعالی له طرفه د رحمت، رضا، او له همیشنیو نعمتونو نه ډک جنت زیري هم ورکول، او د دوی د ظالمو او کافرو دښمنانو هغه حالت به یې هم ورته تمثیل او ترسیماوه، چې د قیامت په ورځ به د الهي عدالت محکمې ته راوستل کیږي، محاسبه به ورسره کیږي او بالاخره به پرمخې په دوزخ کې اچول کیږي چې ځئ اوس د اور خوند وګورئ.

۶. د بري زیري ــ ددې ټولو تر څنګ مسلمانان له کله نه چې له کړاوونو سره مخ شول بلکه له هغې نه هم وړاندې پدې ښه پوهیدل چې اسلام قبلول او مسلمان کیدل یوازې دا معنی نلري چې تل به دردونه، ظلمونه او کړاونه ګالي، بلکه د اسلامي دعوت هدف دا دی چې د جاهلیت دا تورې تیارې ختمې کړي، او دا د ظلم مانۍ را نسکوره او په ځای یې د عدل ځلی ودروي. همدا راز ددې دعوت دا غوښتنه ده چې د نړۍ په سیاسي ډګر کې له نورو نه مخکې شي هلته خپل نفوذ او حاکمیت قایم کړي تر څو اسلامي امت او ټول بشریت د بندګانو له عبادت نه آزاد او یوازې د یوه الله عبادت ته یې بوزي او الهي رضا یې په برخه شي.

قرآنکریم به مسلمانانو ته کله په صریحه لهجه او کله په کنایه سره دا ډول زیري ورکول، پدې سختو شپو او ورځو کې چې تر مسلمانانو لاندې ځمکه سور اور ګرځیدلې وه، له هرې خوا راګیر وو نژدې وو چې له غمه یې زړونه وچوي، په همدې غمجنو حالاتو کې به قرآنکریم د پخوانیو انبیاوو (علیهم السلام) او د دوی د مشرکو اقوامو حالات او واقعات بیانول، او دې آیتونو به د هغو حالاتو او واقعاتو کیسې کولې چې د مکې د مسلمانانو او کفارو له حالاتو سره به یې ډیر ورته والی او شباهت درلود. او پدې ترتیب سره به یې مسلمانانو ته د پخوانۍ زمانې د حق او باطل د

جګړې هغه نقشه په مخ کې ایښودله چې دوی به اوس د سر په سترګو لیدله، بیا به یې ددې جګړې نتیجه هم ورته اعلانوله او دا به یې ورته ښووله چې الله تعالی کافران او ظالمان څه ډول هلاک او برباد کړي او د ځمکې حاکمیت یې خپلو نیکو بندګانو ته سپارلی وي. له دې ډول کیسو نه دا په ډاګه کیدله چې د مکې مشرکان به په ډیر نژدې وخت کې له شرمیدونکې ماتې سره مخ کیږي، مسلمانان به برې مومي او اسلامي دعوت به خپل منزل ته رسیږي.

له هغو آیتونو څخه چې د دعوت پدې مرحله کې نازل شوي او د مسلمانانو د بري او فتحې زیری ورکوي ځنې دا دي:

((وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ (١٧١) إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ (١٧٢) وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ (١٧٣) فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ (١٧٤) وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ (١٧٥) أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ (١٧٦) فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ)) (الصافات: ١٧١ –١٧٧) [په تحقیق ښخوا لا صادر شوی دی حکم زموږ د پاره د مرسلینو بندګانو زموږ، چې بیشکه دوی له هم دوی سره مدد کړی شوی دی، او بیشکه لښکرې زموږ خوامخواه هم دوی کامیاب دي (په کافرو) پس مخ وګرځوه ته (اې محمده) له دوی نه تر یوه وخته پورې، اوګوره ته دوی ته پس ژر ده چې وبه ویني دوی (عاقبت خپل)، آیا پس (په راتلو) د عذاب زموږ تلوار کوي دوی، پس کله چې نازل شي (عذاب) په میدان (غولي) د دوی پس بد به وي سبا د ویرولیو شویو.]

((سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ)) (القمر: ٤٥) [ژر ده چې ماته به کړه شي جمع (د دوی) او وبه ګرزوي دوی شاوې خپلې (مسلمانانو ته له جنګه). ((جُندٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ)) (ص: ١١) [دوی خو یو لښکر ګوتې دی په دغه ځای کې چې ماتې ورکړی شوې له هغو ډیرو لښکرو څخه دي.

د هغو اصحابو (رضي الله عنهم) په هکله چې حبشې ته یې هجرت کړی وُ د الله تعالی دا قول را نازل شویدی:

((وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ)) (النحل: ٤١). [او هغه کسان چې هجرت یې کړی دی په (لپاره د) الله کې وروسته له هغه چې ظلم پرې وکړی شو، نو خوا مخواه ځای به ورکړوموږ دوی ته په دنیا کې ښه (ځای) او خوامخواه اجر (بدل) ثواب د آخرت ډیر لوی دی که وی دغه (کفار) چې پوهیدئ (په ثواب د هجرت....)]

کفارو له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د یوسف (علیه السلام) د کیسې پوښتنه وکړه، نو په ځواب کې الله تعالی داسې ورته وفرمایل: ((لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلسَّائِلِينَ)) (یوسف:۷) [په تحقیق چې وُ په (کیسې د) یوسف او ورونړو دده کې دلائل (د قدرت د الله او نبوت ستا) لپاره د پوښتونکو] یعنی دا چې د مکې مشرکین د یوسف (علیه السلام) د کیسې پوښتنه کوي نو دوی به هم لکه د یوسف (علیه السلام) د ورونړو په شان له ناکامۍ سره مخامخ کیږي، او آخر به دوی هم لکه د هغوی په شان د تسلیمۍ سر پر ځمکه ږدي.

بل ځای قرآنکریم له رسولانو نه یادونه کوي فرمايي: ((وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ (١٣) وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ)) (ابراهیم: ١٣. ١٤) [او وویل هغو کسانو چې کافران شوي وو رسولانو خپلو ته چې خوامخواه و به باسو مونږ تاسې هرو مرو له ځمکې خپلې یا به خوامخواه وګرځئ تاسې خوامخواه په دین زمونږ کې پس وحي وکړه دوی ته رب د دوی چې هرومرو هلاک به کړو مونږ ظالمان او خوامخواه به و اوسوو مونږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته (د هلاکت) د دوی، دغه (اهلاک او اسکان حق دی) د پاره د هغه چا چې ویریږي له دریدلو په مخ زما کې او ویریږي له وعدې (د عذاب زما).]

هغه وخت چې د فارسیانو او رومیانو تر مینځ جګړه ګرمه وه د کفارو دا هیله وه چې فارسیان بری ومومي ځکه هغوی هم مشرکین وو، خو د مسلمانانو امید دا وُ چې بری د رومیانو په برخه شي ځکه رومیانو هم په الله، رسولانو، وحي، کتاب او آخرت باندې ایمان درلود، خو دا ځل بری د فارسیانو په برخه شو، خو په همدې وخت کې الله تعالی مسلمانانو ته زیری ورکوي چې پدې څو لنډو کلونو کې به رومیان پر فارسیانو غلبه ومومي، او د دې زیري تر څنګ یې د مسلمانانو د فتحې او بري زیری هم ورکړ، الله تعالی فرمايي : ((...وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ (٤) بِنَصْرِ اللَّهِ...)) (الروم: ٤. ٥) [او په دغه ورځ (د غلبې د روم په فارس) خوشاله به شي مؤمنان په نصرت د الله (له کتابیانو سره په مجوسیانو).

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به پخپله هم وخت په وخت دا ډول زیري ورکول، د حج په وخت کې به یې چې په عکاظ، ذي المجاز، او مجنه کې خلک د الله

دين ته رابلل، نو نه يوازې دا چې مؤمنانو ته به يې د جنت زيري ورکول بلکه په ډاګه سره به يې دا هم فرمايل : اې خلکو (لا اله الا الله) ووايئ، تر څو بريالی شئ، او تر څو په همدې کلمې سره عربان لاندې کړئ او عجم هم تر خپلې قبضې لاندې راولئ، او که پدې لاره کې ومرئ نو په جنت کې به پاچايان وئ. د حديث شريف متن دا دی: ((يا ايها الناس قولوا لا اله الا الله تفلحوا، تملکوا بها العرب، و تدين لکم بها العجم، فاذا متم کنتم ملوکا في الجنة)).(۱)

مخکې مو دا هم ولوستل چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عتبه بن ربيعه ته چې غوښتل يې له رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د دينوي هيلو او غوښتنو په سر سودا او سازش وکړي څه ډول ځواب ورکړی وء، او عتبه د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خبرو نه څنګه پدې پوه شوی و او دا يې ويلې و چې بالاخره رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او دين به يې غلبه او بری مومي. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابو طالب ته د قريشو وروستي هيئت ته هم په صريحو ټکو کې فرمايلي وو چې زه له تاسې نه يوه خبره غواړم چې راسره ويې منئ او هغه داسې خبره ده چې په منلو سره به يې د عربو او عجمو ټولو پاچايي ستاسې وي.

خباب بن الارت (رضي الله عنه) وايي: ((اتيت النبي (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وهو متوسد برده، و هو في ظل الکعبة، و قد لقينا من المشرکين شدة، فقلت: الا تدعوالله، فقعد و هو محمر وجهه، فقال لقد کان من قبلکم ليمشط بمشاط الحديد مادون عظامه من لحم و عصب ما يصرفه ذلك عن دينه وليتمن الله هذا الامر حتی يسير الراکب من صنعاء الی حضرموت ما يخاف الا الله – زاد بيان الراوي – و الذئب علی غنمه (۱) وفي رواية ولکنکم تستعجلون))(۲)

[ترجمه: يو ځل زه د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خدمت کې حاضر شوم، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د کعبې شريفې سيوري ته په يوه چادر تکيه وهلې وه. دغه وخت مونږ د کفارو له لاسه ډير په عذاب وو، ما ورته وويل: اې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) !الله تعالی ته سوال او

---

(۱). رواه الترمذي
(۱). صحيح البخاري ۵۴۳/۱
(۲). صحيح البخاري ۵۱۰/۱.

دعا نه کوې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې په اوریدو سره را کیناست مبارک مخ یې تک سور شو او ویې فرمایل: هغه خلک چې له تاسې نه مخکې تیر شویدي، غوښې، رګونه او اعصاب به یې تر هډوکو پورې د اوسپنې په ږومنځو توږل کیدل، خو پدې سختیو سره به هم هغوی له خپل دین نه اوړیدل، او بیا یې وفرمایل: الله تعالی به دا دین مکمل، غالب او بریالی کوي تر دې چې سپور به له صنعاء نه تر حضرموت پورې سفر کوي او له الله نه پرته به د بل څه ویره ورسره نه وي ـ راوي زیاتوي ـ او میږو ته به د لیوه خطره او ویره هم ور سره وي. په بل روایت کې دا هم راځي خو تاسې عجله او بیړه کوئ.

دا هم باید وویل شي چې د فتحې دا زیري څه پټ او مخفي نه وو بلکه دا د مسلمانانو او کفارو ټولو غوږونو ته رسیدلي وو، وایي چې اسود بن المطلب او ملګرو به یې چې کله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) ولیدل، نو د استهزاء او ریشخند له مخې به یې ویل: دا دي د ځمکې پاچایان راغلل وګورئ دوی به په کسری او قیصر باندې بریالي کیږي!! بیا به یې شپیلي کول، چک چک او لاسونه به یې سره پړکول.[۳]

همدا د ځلانده مستقبل، او بالاخره په جنت کې د ابدي او دایمي ژوند زیري او امیدونه وو چې مسلمانانو ته یې د هغه لویو دردونو او سختو ظلمونو ګاللل او زغمل آسانه کړي وو، او هغوی یې پدې باوري کړي وو چې دا تیارې به حتماً روښانه کیږي، او دا د غم دور به خاتمه مومي نور به بیا خوشالي وي او سعادت.

ددې تر څنګ به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تل هغوی ته روحي غذا هم ورکوله، د هغوی زړونه او دماغونه به یې د ایمان په وړانګو روښانه کول، د قرآنکریم او حکمت (احادیثو) په واسطه به یې د هغوی نفساني تزکیه کوله، په ایمان او عقیده به یې روزل، د روحاني اوچتوالي، قلبي سپیڅلتیا، غوره او لوړو اخلاقو، له مادیاتو او شهواتو نه د آزادۍ او یوازې له یوه خدای ج سره د مینې او د یوه الله ج د بندګۍ لور ته به یې بلل، په زړونو کې به یې د واقعیت او حقیقت شعلې را اوچتولې، له تیارو نه یې روښنایۍ ته را ایستل، د زغم، صبر او حوصلې درس به یې ورکاوه، نو ددې لارښوونو او هدایاتو نتیجه دا شوه چې د هغوی په زړونو کې دین او ایمان کلک ځای ونیو، له مادیاتو او شهواتو سره یې اړیکې وشلیدلې، د الله تعالی

---

(۳). فقه السیرة ص ۸۴.

(ج) د رضا د حصول په خاطر هر ډول قربانۍ ته آماده وو، د جنت په تمه او هيله اوسيدل، علمي تنده يې لا پسې زياته شوه، له نفس سره د محاسبې روح او احساس يې پياوړی شو، خپل اعصاب، احساسات او عواطف يې تر ادارې او کنترول لاندې ساتل، د صبر، سکون، عزت او وقار په وسيله يې د هر مشکل مقابله کوله.

دريمه مرحله

اسلامي دعوت له مکې نه د باندې

رسول الله (ﷺ) په طايف کې

د نبوت په لسم کال د شوال په مياشت کې چې د ۶۱۹م کاله د مې مياشتې له وروستيو او د جون له لومړيو سره سمون خوري[1]، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د طائف په لور روان شو.

طائف له مکې نه تقريباً شپېته ميله ليرې دی، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا ټوله مسافه تګ او راتګ په پښو ووهله. پدې سفر کې دده آزاد کړی شوی غلام زيد بن حارثه هم ورسره ملګری وُ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې هرې قبيلې ته ورسيد، د اسلام بلنه به يې ورکوله خو هيچا يې هم دعوت ونه مانه. طائف ته له رسيدو وروسته د ثقيف له قبيلې نه دريو ورونو ته چې درې واړه يې رئيسان يا مشران وو او نومونه يې عبدياليل، مسعود او حبيب او د پلار نوم يې عمرو بن عمير الثقفي وُ، ورغی. د الله تعالی لورته يې راوبلل، د اسلام د تاييد او ملاتړ غوښتنه يې ورنه وکړه، نو له هغوی نه يوه ورته وويل: که الله تعالی ته رسول راليږلی وي نو زه به د کعبې پردې (پوښ) څيرې کړم. بل ورته وويل: الله تعالی له تا نه پرته بل څوک ندي پيدا کړي چې ته يې رسول راليږلی يې! دريم ورته وويل: قسم په خدای که زه له تاسره خبرې وکړم، ځکه که چيرې ته په رښتيا سره رسول وې، نو بيا ستا خبرې ردول او نه منل زيات خطر لري او که چيرې ريښتونی رسول نه وې او په الله پورې دروغ تړې، نو بيا ددې وړ نه يې چې خبرې درسره وکړم. لدې ځواب نه وروسته رسول الله ورنه پاڅيد يوازې دومره يې ورته وفرمايل: تاسې چې وکړل، هغه مو وکړل خو ګوري دا خبره او راز به پټ ساتئ.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لس ورځې په طائف کې پاتې شو، ددې ځای ټولو مشرانو او سردارانو ته ورغی او د اسلام بلنه يې ورکړه، خو هيچا هم ونه منله او ټولو په يوه خوله ورته وويل: زمونږ له وطن نه ووزه. دې خلکو نه

[1]. دا د تاريخ اسلام د مولف نجيب آبادي خبره ده او زما په نظر همدا سمه ده تاريخ اسلام ۱۲۲/۱

يوازې دا چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دعوت يې ونه مانه بلکه خپلو اوباشانو او بدماشانو ته يې امر وکړ چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته اذيت ورسوي. همغه وه کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بيرته ستنيدو اراده وکړه هغه جاهل او ګمراه خلک ورباندې راټول شول ليکې ليکې ورپسې روان وو، نارې او سورې يې جوړې کړې وې، کنځلې به يې ورته کولې، له بدو ردو سره سره به يې په ډبرو هم ويشته. او له مبارکو پښو يې دومره ويني وبهيدلې چې دواړه څپلۍ (پايزار) يې په وينو لمدې شوې. زيد بن حارثه (رضي الله عنه) به لکه ډال داسې دفاع ورنه کوله ځان به يې ګوزار ته وړاندې کاوه تر څو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورنه په امن پاتې شي. بالاخره د زيد (رضي الله عنه) سر هم مات شو. دا احمقان او جاهلان همداسې ورپسې وو تر څو له طائف نه دري ميله ليرې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې مجبور شو چې د ربيعه د زامنو عتبه او شيبه باغ ته پناه يوسي، او همدلته بيا هغه ظالمان احمقان ورنه وګرځيدل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د انګورو تر سيوره لاندې يوه ديوال ته تکيه وکړه، او کله يې چې دمه جوړه شوه نو يې هغه دعا وکړه چې د مستضعفينو د دعا په نامه مشهوره ده. ددې دعا له هرې فقرې نه دا څرګنديږي چې د طائف د خلکو ددې ظلم، بدسلوکۍ او لدې انکار نه چې هيڅا هم اسلام ونه مانه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زړه څومره ځوريدلی او دردمند شوی و او لدې دعا نه دا معلوميږي چې هغه وخت رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څومره خفه، غمجن او درديلی ؤ هغه دعا داسې ده چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:

((اللهم إليك أشكو ضَعْف قُوَّتي، وقلة حيلتي، وهواني على الناس، يا أرحم الراحمين، أنت رب المستضعفين، وأنت ربي، إلى من تَكِلُني؟ إلى بعيد يَتَجَهَّمُني؟ أم إلى عدو ملكته أمري؟ إن لم يكن بك عليّ غضب فلا أبالي، ولكن عافيتك هي أوسع لي، أعوذ بنور وجهك الذي أشرقت له الظلمات، وصلح عليه أمر الدنيا والآخرة من أن تنزل بي غضبك، أو يحل علي سَخَطُك، لك العُتْبَى حتى ترضى، ولا حول ولا قوة إلا بك)). [اې خدايه، زه د خپلې کمزورۍ، بې بسۍ او د خلکو په وړاندې د خپلې بې قدرۍ شکايت تا ته کوم، اې له ټولو نه رحيم او مهربان خدايه! ته د بې وزلانو رب يې او ته زما رب يې، ته مې چا ته سپارې؟ پردي او بيګانه ته مې سپارې

چې ظلم او زياتی راسره وکړي؟ او يا مې کوم داسې دښمن ته سپارې چې زما معامله دې هغه ته سپارلې ده؟ که ته را ته په غضب او قهر نه وې نو زما هيڅ پروا هم نشته، خو ستا عافيت ما ته ډير وسيع او پراخه دی، زه ستا د وجه (مخ) په هغه نور پناه غواړم کوم چې تيارې يې رڼا کړيدي او هغه چې دنيا او آخرت وربانديې جوړ شوی او برابر شويدی ستا له غضب نه پناه غواړم او پناه غواړم چې ستا د عتاب مورد ونګرځم، ستا رضا غواړم تر څو ته راضي شې او پرته له تا نه بل د زور او قوت خاوند وجود نلري.]

کله چې د ربيعه زامنو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد زړه يې پرې وسوو، خپل غلام يې چې عداس نوميده او نصراني ؤ راوغوښت او ورته وويې ويل: دا يو وږی انګور واخله او هغه سړي ته يې ورووړه. کله چې عداس انګور د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مخکې کيښودل، رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) (بسم الله) وويله لاس يې وراوږد کړ او انګور يې وخوړل. عداس ورته وويل: ددې وطن خلک خو دا خبره يعنی (بسم الله) نه وايي! رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**من أي البلاد أنت؟ وما دينك؟**) ته د کوم ځای يې او د کوم دين پيروي کوې؟ عداس وويل: زه په دين نصراني او د((نينوی)) اوسيدونکي يم. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: ((**من قرية الرجل الصالح يونس بن مَتَّى**)) ښه، ته د صالح سړي يونس بن متی (عليه السلام) کليوال يې! عداس ورته وويل: ته يونس بن متی (عليه السلام) له کومه پيژنې؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: ((**ذاك أخي، كان نبيًا وأنا نبي**)).زما ورور ؤ هغه نبي ؤ او زه هم نبي يم. نو عداس يو ځل د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په سر، لاسونو او پښو ورپريوت او مچې کول يې. هلته د ربيعه زوی خپل ورور ته وويل: غلام خو يې درته بې لارې کړ. عداس چې بيرته راغی دوی ورته وويل: دا څه کيسه وه اې عداسه؟ عداس ورته وويل: باداره! پدې ټوله دنيا کې لدې سړي نه غوره شخص وجود نلري ما ته يې داسې معلومات راکړل چې په هغې له نبي پرته بل څوک نه پوهيږي. دوی ورته وويل: عداسه! ګوره چې تا له خپل دين نه وانه ړوي، ستا دين د هغه له دينه غوره دی.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له باغ نه راووت او پداسې حال کې د

مکې په لور روان شو چې زړه يې له حسرتونو او غمونو ډک وُ، او کله چې قرن المنازل ته ورسيد نو الله تعالی جبريل (عليه السلام) ورته راوليږه له هغه سره د غرونو فرښته هم ملګرې وه، هغوی ورته وويل: که غواړې نو امر راته وکړه چې د مکې په خلکو د اخشبين دواړه غرونه راچپه کړو.

بخاري شريف دا کيسه په مفصله توګه له عروه بن زبير نه روايت کړيده وايي عائشې (رضي الله عنها) راته ويلي چې:

((انها قالت للنبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم): هل اتى عليك يوم كان اشد عليك من يوم احد؟ قال: لقيت من قومك ما لقيت، وكان اشد ما لقيت منهم يوم العقبة، اذ عرضت نفسي على ابن عبد يا ليل بن عبد كلال، فلم يجبني الى ما اردت، فانطلقت و انا مهموم، على وجهي، فلم استفق الا و انا بقرن الثعالب، و هو المسمى بقرن المنازل، فرفعت راسي فاذا انا بسحابة قد اظلتني، فنظرت فاذا فيها جبريل، فناداني، فقال ان الله قد سمع قول قومك لك، ما ردوا عليك، و قد بعث الله اليك ملك الجبال لتامره بما شئت فيهم فناداني ملك الجبال، فسلم علي ثم قال: يا محمد، ذلك، فما شئت، ان شئت ان اطبق عليهم الاخشبين اي لفعلت، و الاخشبان: هما جبلا مكة، ابو قيس و الذي يقابله و هو قعيقعان. قال النبي (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم): بل ارجو ان يخرج الله (عزوجل) من اصلابهم من يعبد الله (عزوجل) وحده لا يشرك به شيئا).(۱)

[حضرت عائشه (رضي الله عنها) وايي: يو ځل ما له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه پوښتنه وکړه چې آيا په تا باندې د احد له ورځې نه هم کومه سخته ورځ راغلې ده؟ رسول اکرم (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو! ستا د قوم له لاسه مې چې څه ناکردې ليدلې هغه مې ليدلې خو له ټولو نه زيات او سخت مصيبت هغه وُ چې د عقبې په ورځ ورسره مخ شوم هغه وخت چې د عبدياليل بن عبد کلال زوی ته ورغلم، دعوت مې ورکړ، خو هغه زما خبره او بلنه ونه منله نو زه پداسې حال کې چې غمونو او حسرتونو اخيستې وم بيرته را روان شوم، هيڅ په ځان نه وم خبر، تر څو قرن ثعالب ته چې قرن المنازل ورته ويل کيږي راورسيدم

(1) صحيح البخاري: كتاب بدء الخلق ۴۵۸/۱. مسلم: باب ما لقي النبي (صلى الله عليه وسلم) من اذى المشركين و المنافقين ۱۰۹/۲.

دلته متوجه شوم، پورته مې وکتل که ګورم يوه ټوټه وريځ مې په سر روانه ده او سيوره راباندې کوي په ځير مې ورته وکتل که ګورم چې جبريل (عليه السلام) پکې دی، آواز يې راته وکړ او راته ويې فرمايل: ستا قوم چې څه خبرې درته وکړې الله تعالی هغه واوريدې، نو اوس الله تعالی د غرونو فرښته درته راليږلې ده، ستا خوښه چې څه امر ورته کوې هغه به همداسې کوي، پدې پسې د غرونو فرښتې غږ راته وکړ سلام يې راباندې واچاوه او راته ويې ويل: اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ستا خوښه څه امر راته کوې؟ که امر راته کوې چې دا دواړه غرونه (ابو قيس او قعيقعان چې اخشبين ورته وايي) ورباندې راچپه کړم، نو همداسې به وکړم، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: نه، زما هيله دا ده چې الله تعالی له هغوی نه داسې زوزاده (نسل) پيدا کړي چې يوازې د يوه الله تعالی عبادت به کوي او هيڅ شريک به نه ورسره نيسي.]

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لدې ځواب نه دده د شخصيت، عظمت، او دده د مبارکو اخلاقو رفعت او اوچتوالی ښه څرګنديږي، او ددې ځواب په اوريدو سره سليم عقل دا حکم کوي چې ربښتيا هم رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دومره عظيم شخصيت او لوړو اخلاقو درلودونکی ؤ چې انساني عقل يې له ادراک نه عاجز دی.

لنډه دا چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې الهي او غيبي نصرت او کومک چې الله تعالی له آسمانه ورته راليږلی ؤ، ډير ډاډه او مطمئن شو، غمونه او حسرتونه يې له زړه نه ووتل او په پوره ډاډ سره د مکې په خوا مخکې لاړ تر څو وادي نخله ته ورسيد، هلته څو ورځې پاتې شو. هغه وخت پدې ځای کې يوازې د السيل الکبير او الزيمه دوې سيمې د اوسيدو وړ وې ځکه هلته اوبه او شنه بوټي وو، خو مونږ له تاريخي مصادرو نه دا معلومه نه شوای کړی چې رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دلته په کومه يوه سيمه کې اوسيدلی ؤ.

په همدې موده او همدې ځای کې الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يوه ډله پيريان هم راوليږل، قرآنکريم دوه ځايه لدې پيريانو نه يادونه کوي او فرمايي: ((وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَراً مِنْ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ (٢٩) قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَاباً أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ (٣٠) يَا

قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ (۳۱) (الاحقاف: ۲۹ – ۳۱)

[او یاد کړه (هغه وخت اې محمده!) کله چې وګرزول مونږ تا ته یو ټولی له پیریانو څخه چې غوږ به یې ایښوده قرآن ته پس کله چې حاضر شول دوی (دې قرآن ته) وویل دوی پخپل منځ کې چپ شئ تاسې اې پیریانو بیا کله چې تمام شو (د قرآن تلاوت) بیرته وګرځیدل قوم خپل ته ویروونکي (له عذابه که همغسې کافران پاتې شي) وویل دوی اې قومه زمونږ بیشکه مونږ واوریده داسې یو کتاب چې نازل کړی شویدی وروسته له موسی پداسې حال کې چې تصدیق کوونکی موافق دی له هغو (کتابونو) سره چې پخوا له دې نه وو. لیاره ښیي حق دین ته او لیارې سمې ته، اې قومه زمونږ! قبول کړئ تاسې قول د بلونکي د الله او ایمان راوړئ په ده باندې چې مغفرت درته وکړي (الله) تاسې ته ګناهونه ستاسې، او خلاص به کړي (الله) تاسې له عذاب دردناک څخه.]

بل ځای د جن په سورت کې داسې فرمایي:

((قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآناً عَجَباً (۱) يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَداً (۲))) (الجن: ۱–۲)

[ووایه (اې محمده! دوی ته) وحي راغلې ماته چې بیشکه شان دا دی چې واوریده (قرائت زما) یوه ټولي له پیریانو نه، نو وویل (دوی نورو قومونو خپلو ته کله چې بیرته ورغلل چې) بیشکه مونږ واوریده یو قرآن عجیب (په فصاحت او بلاغت سره) چې هدایت کوي رشد (ایمان او حق) ته نو ایمان راوړ مونږ پر هغه (قرآن) او هر ګز به شریک نه کړو (پس له دې ورځې) له رب خپل سره بل هیڅوک.]

ددې آیتونو له سیاق او همداراز ددې پیښې په هکله له رانقل شویو روایتونو نه دا څرګندیږي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر هغې پورې د پیریانو ددې ډلې په راتګ نه ؤ خبر تر څو الله تعالی د همدې آیتونو په ذریعه خبر ورکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا د پیریانو لومړی ځل راتګ و او له احادیثو نه دا په ډاګه کیږي چې پدې پسې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته د پیریانو تګ راتګ څو ځله تکرار شویدی.

د پیریانو دا راتګ او د هغوی اسلام منل په حقیقت کې یو بل غیبي کومک ؤ چې الله تعالی د خپل غیب مکنون له خزانې نه د هغو لښکرو په واسطه له رسول اکرم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره وکړ کوم چې له الله تعالی (ج) نه پرته بل څوک ورباندې خبر ندي. او بل دا چې ددې پیښې په هکله را نازل شویو آیتونو د رسول الله

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دعوت د بري زيری هم ورکاوه او دا يې په ډاګه اعلانوله چې د ځمکې پر مخ هيڅ قوت هم ددې دعوت مخه نه شي نيولی او نه يې له خپل منزل نه په شا کولی شي لکه چې فرمايي:

((وَمَنْ لا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُوْلَئِكَ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ)) (الاحقاف: ۳۲)

[او هغه څوک چې ونه منې (بلنه د) بلونکي پس نه به وي عاجز کوونکی (د الله، په تيښتنه سره) په ځمکه کې (بلکه هيڅيرې) او نه به وي ده ته بې له هغه (الله) څخه دوستان مددګارانو دغه کسان په ګمراهۍ ښکاره کې دي.]

((وَأَنَّا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعجِزَ اللَّهَ فِي الأَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَباً)) (الجن: ۱۲) [او بیشکه مونږ يقين کاوه چې له سره به مونږ عاجز نه کړو الله په ځمکه کې (چې ترې پټ او خلاص شو) او له سره به نه عاجز کوو دغه (الله) په تيښتې سره (که ترې وتښتو).]

د الله تعالی پدې بشارتونو، او کومکونو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زړه او دماغ نه غمونو او تشويشونو کوچ وکړ، هغه پداسې حال کې له طائف نه راوتلی وُ چې په سينه کې يې د نورو غمونو ځای نه وُ، ناهيلي او نا اميدي يې سترګو ته کيدله، خلکو نه يوازې چې خبره يې نه وه منلې بلکه له خپلې سيمې يې راشړلی وو، خو د لارې په اوږدو کې الله تعالی داسې زيري او غيبي کومکونه ورسره وکړل چې غمونه او دردونه يې ټول هير شول، په ټينګ عزم سره د مکې په لور وخوځيد، تر څو هلته له نوي عزم، او نوې روحيې سره خپل دعوت مخکې بوزي او خلکو ته د الله تعالی دين ورسوي.

پدې وخت کې زيد بن حارثه (رضي الله عنه) ورته وايي: جنابه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ته څنګه بيا مکې ته ننوزې پداسې حال کې چې د مکې خلکو (قريشو) ددې ځای پريښودو ته اړ کړی يې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**يا زيد، إن الله جاعل لما ترى فرجًا ومخرجًا، وإن الله ناصر دينه، ومظهر نبيه**). [اې زيده(رضي الله عنه)! دا حالات چې ته ګورې، الله تعالی به خوامخوا مونږ ته پکې د نجات او خلاصون لاره پيدا کوي، الله تعالی حتماً د خپل دين مرسته کوي او خپل نبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته برى ور په برخه کوي.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وخوځيد تر څو د حراء لمنې ته ورسيد هلته معطل (تم) شو، او له هغه ځای نه يې د خزاعه کورنۍ يو کس اخنس بن شريق ته احوال واستاوه او له هغه نه يې د پناه غوښتنه وکړه، خو هغه معذرت و غوښت او ويې ويل چې زه پخپله د مکې د اوسيدونکو حليف يم (د تړون او عهد خاونديم) او حليف خو چا ته چې ملګرې قبيلې شړلی وي د پناه ورکولو حق او صلاحيت نلري. نو بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سهيل بن عمرو ته پيغام ورولیږه چې ده ته پناه ورکړي، خو سهيل په ځواب کې ورته وويل: چې بني عامر د بني کعب په مقابل کې چا ته پناه نه شي ورکولی. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مطعم بن عدي ته د پناه غوښتنې پيغام واستاوه، په ځواب کې مطعم ورته وويل: هو زه ستا پناه په غاړه اخلم، نور يې خپله وسله راواخيسته، زامن او د قوم خلک يې راوغوښتل ورته ويې ويل خپلې وسلې را واخلئ او د کعبې شريفې سره شا او خوا کې ودريږئ، ځکه ما محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړيده.

بيا يې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پيغام واستاوه چې اوس راځه، مکې ته را دننه شه، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم پداسې حال کې چې زيد بن حارثه (رضي الله عنه) هم ورسره ؤ مکې ته ننوت مسجد حرام ته يې تشريف يووړ پدې وخت کې مطعم بن عدي په خپله سپرلۍ ودريد او اعلان يې وکړ اې قريشو! ما محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړيده، نور به هيڅوک ورسره غرض نلري. هلته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حجر اسود ته ورغی، مچې يې کړه، دوه رکعته لمونځ يې وکړ بيا خپل کورته روان شو، مطعم او زامن او نور د قوم خلک يې همداسې مسلح تر شا و خوا روان وو تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل کور ته تشريف يووړ.

ويل کيږي چې ابو جهل له مطعم بن عدي نه پوښتنه وکړه: چې تا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پناه ورکړه او که د هغه دين دې ومانه او د هغه پيرو شوې؟ مطعم ورته وويل: ما پناه ورکړه، نو ابو جهل ورته وويل: چا ته چې تا پناه ورکړيده مونږ هم پناه ورکوو.[1]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مطعم بن عدي دا نيکي کله هم نده هيره کړې، هلته د بدر په ورځ چې مسلمانانو يو شمير مشرکان په اسارت نيولي وو،

[1]. د طائف د سفر تفصيلات مو له دې کتابونو نه اخيستي دي: ابن هشام ۴۱۹/۱- ۴۲۲ . زاد المعاد ۴۲/۲_۴۷. مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ عبد الله النجدي ۱۴۱_۱۴۳.رحمة للعالمين ۷۲/۱ . تاريخ اسلام للنجيب آبادي ۱۲۳/۱.

او جبیر بن مطعم د ځینو بندیانو (اسیرانو) د آزادولو پخاطر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلی ؤ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې فرمایلي وو:

((لو كان المطعم بن عدى حيًا ثم كلمنى في هؤلاء النتنى لتركتهم له))[1] [یعنی که چیرې مطعم بن عدي ژوندی وای او ددې بوینو په هکله یې راته خبره کړې وای، نو ما به دده پخاطر دوی ټول آزاد کړي وو.]

[1]. صحیح البخاري ۵۷۳/۲

نورو خلکو او قبايلو ته د اسلام بلنه

د بعثت په لسم کال د ذي القعدې په مياشت کې چې د ۶۱۹م کال د جون د وروستيو او يا جولای له لومړيو سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه مکې ته راستون شو او دلته يې بيا خلک، او قبيلې د اسلام لور ته رابللې. او څرنګه چې د حج وخت راتلونکی ؤ نو خلک له هر ليرې او نژدې ځای نه د حج پخاطر سواره او پياده مکې ته راتلل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به لدې موقع نه په استفادې سره هرې قبيلې ته بيل بيل ورته د اسلام بلنه به يې ورکوله او د ملاتړ غوښتنه يې ورنه کوله او پدې سره يې د نبوت له څلورم کال نه پيل شوې لړۍ يو ځل بيا را ژوندۍ کړه.

هغه قبيلې چې اسلام ته رابللې شوې وې

امام زهري (رحمه الله) وايي: له هغه قبيلو نه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغوی ته تشريف وروړی او اسلام ته يې را دعوت کړې وې ځنې دا وې: بنو عامر بن صعصعه، محارب بن خصفه، فزاره، غسان، مره، حنيفه، سليم، عبس، بنونصر، بنوالبکاء، کلب، حارثه بن کعب، عذره، حضارمه، خو لدې ټولو نه يوه قبيله هم په اسلام مشرفه نه شوه.[۱]

يادونه بايد وکړو دا قبيلې چې امام زهري يې نومونه ياد کړيدي ټولې په يوه کال يا د حج په يوه موسم کې اسلام ته ندې رابللې شوې بلکه دا د نبوت له څلورم کال نه تر هجرته مخکې وروستني حج پورې په لس کلنه موده کې اسلام ته رابللې شويدي.[۲]

او دا نشو ويلای چې فلانۍ قبيله په فلاني کال اسلام ته رابلل شويده، که څه هم علامه منصور پوري د ځينو قبيلو نومونه اخستي او دا يې ويلي دي چې دا قبيلې د بعثت په لسم کال اسلام ته رادعوت شويدي. ابن اسحاق اسلام ته د ځينو قبايلو د

---

(۱). ترمذي - مختصر السيرة للشيخ عبدالله ۱۴۹

(2). رحمة للعالمين ۱/۷۴ وګوره. تاريخ اسلام ۱/ ۱۳۵

رابللو کيفيت او د هغوی ځوابونه بيان کړيدي چې مونږ يې لنډيز په لاندې ډول وړاندې کوو:

۱- بنوکلب- رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې قبيلې يوې ښبې ته چې بنو عبدالله نوميده ورغی، د الله تعالی لور ته يې راوبلل، د ملاتړ غوښتنه يې ورنه وکړه او دا يې ورته وويل چې دی (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ځان سره بوزي، د خپلو خبرو په ترځ کې يې دا هم ورته وفرمايل: ((**يا بني عبدالله ان الله قد احسن اسم ابيکم**)). [اې د عبدالله اولادې! الله تعالی ستاسې نيکه ته ډير غوره نوم ورکړی دی] خو نوموړې قبيلې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دعوت و نه مانه.

۲- بنوحنيفه: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی ديرې ته ورغی د الله تعالی لور ته يې راوبلل، د اسلام غوښتنه يې ورنه وکړه، او له دوی سره يې د تګ خبره ورته وکړه، خو ددې قبيلې خلکو په ټولو عربو کې ډير خراب او ناوړه ځواب ورکړ.

۳- بني عامر بن صعصعه- رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دې قبيلې ته هم ورغی، د الله تعالی دين ته يې راوبلل او له دوی سره د تګ هيله يې ورته څرګنده کړه. په ځواب کې له دوی نه يوه کس چې بحيره بن فراس نوميده داسې ورته وويل: قسم په خدای که زه دا ځوان له قريشو نه خپل کړم، نو ټول عرب به ورباندې وخورم يعنی ټول عرب به د ځان کړم، بيا يې رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته وويل: ښه دا راته ووايه که چيرته مونږ ستا په دې دين بيعت درسره وکړو، بيا الله تعالی پر دښمنانو غلبه او بری در په برخه کړي، نو هغه وخت به بيا د کارونو واګې (واکداري) مونږ ته راکوې او که څنګه؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: د کارونو واک او اختيار له الله تعالی سره دی، هغه چاته يې ورکوي چې خوښه يې وي. بيا هغه سړي ورته وويل: ته دا غواړې چې مونږ له عربو نه ستا د دفاع په لار کې خپل سرونه قربان کړو، خو کله چې الله بری د رکړي، نو بيا دې واک او قدرت له بل چاسره وي، نو مونږ ستا دې دين ته اړتيا نلرو. پدې ترتيب سره دې قبيلې هم اسلام ونه مانه.

خو کله چې ددې قبيلې خلک له حج نه وروسته بيرته خپل وطن ته ستانه شول هلته يې خپل مشر ته چې د کمزورۍ او زړښت له وجې حج ته نه و راغلی دا کيسه واورول

او ورته وويې ويل: د قريشو د بني عبدالمطلب کورنۍ يو ځوان چې د نبوت دعوى يې کوله مونږ ته راغلى او دا يې رانه وغوښتل چې مونږ يې ملاتړ وکړو ورسره ودريږو او هغه خپلې سيمې ته راولو. بوډا چې دا خبرې واوريدې غبرګ لاسونه يې په سر کېښودل او ويې ويل: اې د عامر اولادې! آيا ستاسې دا خطا جبران کېداى شي؟ آيا دا له لاسه وتلى مرغه بيرته لاسته راتلى شي؟ قسم په هغه ذات چې د فلاني نفس د هغه په اختيار کې دى چې اسماعيلي کله هم په دروغو د نبوت دعوه نده کړې، يقيناً چې دا حق دى، هغه وخت ستاسې عقل چيرته وُ؟[1]

د ايمان وړانګې له مکې نه د باندې

لکه څرنګه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) قبيلې، پلاوي او هيئتونه اسلام ته رابلل، همدا راز يې ځينې افراد او وګړي هم د الله تعالى دين ته رادعوت کړل، چې د ځينو عکس العمل هم ښه وُ، او لدې موسم نه څه موده وروسته يو شمير افراد په اسلام مشرف هم شول. راځئ ددې کسانو او پيښو په هکله لاندينۍ څرګندونې سره ولولو.

۱- سويد بن صامت: د يثرب اوسيدونکى، ډير زيرک او ذکي شاعر وُ، او د خپلې سنجيدګۍ، شاعرۍ شرف او نسب له امله په کامل سره مشهور وُ. مکې ته د حج يا عمرې لپاره راغلى وُ، رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د اسلام بلنه ورکړه، نو ده ورته وويل: کيداى شي دا کوم څه چې له تاسره دي داسې وي لکه زما سره چې دي. رسول اکرم (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: (**وما الذي معك؟**). له تاسره څه دي؟ سويد ورته وويل: **قال: حكمة لقمان**. له ماسره د لقمان حکمت (علم) دى. رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: **قال: (اعرضها عليَّ)**. ما ته يې وړاندې کړه، نو هغه له دې حکمت نه څه ورته تير کړل. بيا رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل:).**فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن هذا لكلام حسن، والذي معي أفضل من هذا؛ قرآن أنزله الله تعالى عليّ، هو هدى ونور)**. دا غوره کلام (خبرې) دي، خو هغه څه چې له ما سره

[1]. ابن هشام ۱/۴۲۴، ۴۲۵

دي لدینه غوره او افضل دي، هغه قرآنکریم دی چې الله تعالی پر ما را نازل کړی دی، هغه رڼا ده او هدایت دی. بیایې یو څو آیتونه ورته تلاوت کړل او اسلام ته یې راوباله، نو سوید هم بلنه ومنله او په اسلام مشرف شو او ویې ویل: دا له ټولو نه غوره قول دی. نوموړی چې بیرته مدینې ته ستون شو هلته د بعاث په جګړه کې ووژل شو[1] سوید د نبوت د یوولسم کال په پیل کې په اسلام مشرف شوی و.[2]

۲- ایاس بن معاذ- د یثرب اوسیدونکی ؤ، نوموړی نوی رسیدلی ځوان ؤ چې د اوس قبیلې له یوه هیئت (پلاوي) سره مکې ته راغلی ؤ. دا د نبوت د یوولسم کال پیل او د بعاث له جګړې نه مخکې پیښه وه. نوموړی وفد پدې نیت مکې ته راغلی ؤ چې د خزرج په مقابل کې له قریشو سره حلف او تړون وکړي، هغه وخت د اوس او خزرج تر مینځ د دښمنۍ اور تود ؤ، د اوس قبیلې شمیره هم کمه وه. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) چې له نوموړي وفد نه خبر شو تشریف یې ورووړ او ورته ویې فرمایل: تاسې چې د کوم مقصد لپاره دلته راغلی یاست آیا له هغه نه غوره څیز قبلوئ؟ دوی ورته وویل: هغه به څه وي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: زه د الله تعالی رسول یم، خلکو ته یې رالیږلی یم، زه انسانان دې ته رابولم چې یوازې د یوه الله عبادت وکړي، هیڅ شریک ورسره ونه نیسي، الله تعالی پر ما کتاب هم رانازل کړیدی، بیا یې د اسلام یادونه ورته وکړه، قرآنکریم یې ورته تلاوت کړ. نو ایاس بن معاذ وویل: اې قومه! قسم په الله تعالی دا له هغه څه چې تاسې ورپسې راغلی یئ ډیر غوره دی، پدې وخت کې د وفد له غړو نه یوه کس چې ابو الحیسر انس بن رافع نومیده یو موټی خاورې راواخیستې او د ایاس مخ ته یې وروشیندلې او ورته ویې ویل: زما په عمر قسم چې مونږ ددې لپاره نه یو راغلي، زمونږ د راتلو مقصد بل څه دی. ایاس چوپ شو او رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هم پاڅید، وفد هم وروسته لدې چې له قریشو سره په تړون او عهد کولو کې ناکام شو بیرته مدینې ته ستون شو.

مدینې ته له رسیدو وروسته ایاس مړ شو، خو د ځنکندن په وخت کې یې (لا اله الا الله، الله اکبر، الحمدلله، سبحان الله) په ژبه جاري وو، نو بیشکه چې هغه مسلمان مړ

---

[1]. ابن هشام ۴۲۵/۱- ۴۲۲-۴۲۷ رحمة للعالمین ۷۴/۱

[2]. تاریخ اسلام للنجیب آبادي ۱۲۵/۱.

شويدى.[۳]

۳- ابوذر الغفاري : د يثرب د شاو خوا سيمو اوسيدونکى وٶ. کله چې د سويد بن صامت او اياس بن معاذ پواسطه د رسول اکرم(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د بعثت خبر په مدينه کې خپور شو، نو ابوذر (رضي الله عنه) غوږ ته هم ورسيد او همدايي د اسلام راوړلو سبب شو.

امام بخاري له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روايت کوي وايي: **قال ابوذر: كنت رجلا من غفار، فبلغنا ان رجلا قد خرج بمكة يزعم انه نبي، فقلت: لاخي انطلق الى هذا الرجل و كلمه و اءتني بخبره، فانطلق، فلقيه ثم رجع، فقلت: ما عندك؟ فقال: و الله لقد رايت رجلا يامر بالخير و ينهي عن الشر، فقلت له: لم تشفني من الخبر، فاخذت جرابا و عصا، ثم اقبلت الى مكة، فجعلت لا اعرفه، و اكره ان اسال عنه، و اشرب من ماء زمزم و اكون في المسجد، قال: فمر بي علي فقال: كاَن الرجل غريب؟ قال: قلت: نعم. فقال: فانطلق الى المنزل، فانطلقت معه، لا يسالني عن شي و لا اساله و لا اخبره. فلما اصبحت غدوت الى المسجد لا اسال عنه و ليس احد يخبرني عنه بشئ. قال: فمر بي علي، فقال: اما زال للرجل يعرف منزله بعد؟ قال: قلت: لا. قال: فانطلق معي، قال: فقال: ما امرك؟ وما اقدمك هذه البلدة؟ قال: قلت له: ان كتمت علي اخبرتك، قال: فاني افعل. قال: قلت له: بلغنا انه قد خرج ههنا رجل يزعم انه نبي الله، فارسلت اخي يكلمه، فرجع و لم يشفني من الخبر، فاردت ان القاه. فقال له: اما انك قد رشدت، هذا وجهي اليه، ادخل حيث ادخل، فاني ان رايت احدا اخافه عليك قمت الى الحائط كاني اصلح نعلي و امض انت. فمضى، مضيت معه حتى دخل و دخلت معه علي النبي (صلى الله عليه و آله وصحبه وسلم) فقلت له: اعرض علي الاسلام، فعرضه، فاسلمت مكاني. فقال لي: يا اباذر، اكتم هذا الامر، وارجع الى بلدك، فاذا بلغك ظهورنا فاقبل، فقلت: والذي بعثك بالحق لاصرخن بها بين اظهرهم، فجئت الى المسجد و قريش فيه! فقلت: يا**

---

[۳]. ابن هشام ۱/۴۲۷- ۴۲۸. تاريخ اسلام للنجيب آبادي ۱/۱۲۲

معشر قريش. اني اشهد ان لا اله الا الله، و اشهد ان محمدا عبده و رسوله. فقالوا: قوموا الى هذا الصابئ. فقاموا، فضربت لاموت، فادركني العباس فاكب علـــي، ثم اقبل عليهم فقال: ويلكم تقتلون رجلا من غفار؟ و متجركم و ممركم على غفـــار فاقلعوا عني، فلما ان اصبحت الغد، رجعت فقلت مثل ماقلت بـــالامس، فقـــالوا: قوموا الى هذا الصابئ فصنع بي ما صنع بالامس، فادركني العباس، فاكب علي وقال مثل مقالته بالامس.))(۱)

یعنی: ابوذر (رضي الله عنه) فرمایي: زه د بني غفار قبیلې یو کس وم، خبر شوم چې په مکه کې یو داسې څوک پیدا شوی چې ځان نبي بولي، ما خپل ورورته وویل: ته دې کس ته ورشه، خبرې ورسره وکړه او ما ته یې احوال راوړه، هغه لاړ، ملاقات یې ورسره وکړ او بیرته راغی، ما پوښتنه ورنه وکړه چې څه خبر دې راوړی؟ ده راته وویل: په الله قسم چې ما یو داسې شخصیت ولید چې په نیکۍ امر او له بدۍ نه نهي کوي. ما ورته وویل: پوره خبر دې ندې راوړی، زړه مې پرې ډاډه نه شو، نو بیا مې د توښې توبره او همسا راواخیسته او د مکې په لور روان شوم، (مکې ته ورسیدم) خو رسول الله(صلى الله علیه و اله وصحبه وسلم) مې نه پیژانده، او دا هم ښه نه راته ښکاریده چې له چا نه یې پوښتنه وکړم، د زمزم اوبه به مې څښلې او په مسجد حرام کې به وم، بالاخره علي (رضي الله عنه) راغی راته وې ویل: بیګانه معلومیږې! ما ورته وویل: هو، ده راته وویل: نو راځه زما سره کورته لاړ شه، زه هم ورسره لاړم، خو نه هغه رانه د څه پوښتنه کوله او نه ما ورنه پوښتل او نه مې څه ورته ویل.کله چې سهار شو نو بیا مسجد حرام ته لاړم تر څو د رسول الله(صلى الله علیه و اله وصحبه وسلم) په هکله څه معلومات حاصل کړم خو هیڅوک هم نه ؤ چې د رسول الله(صلى الله علیه و اله وصحبه وسلم) په هکله یې معلومات راکړي وای، بیا علي (رضي الله عنه) راته راغی ویې لیدم، راته وې ویل: دې سړي تر اوسه خپل ځای (کور) ندی پیژندلی؟ ما ورته وویل: نه، ده راته وویل: ښه، نو راځه زما سره لاړ شه، بیا یې راته وویل دا راته ووایه ستا کار څه دی؟ او د څه پخاطر دې ښارته راغلی یې؟ ما ورته وویل: که ته زما راز ساتې نو درته وبه وایم: هغه راته وویل: سيي ده، (راز دې ساتم) نو ما ورته وویل: خبر شوی یم چې دلته یو داسې کس پیدا شویدی چې ځان د الله تعالی نبي (صلى الله علیه و اله

(1). صحيح البخاري باب قصة زمزم ۴۹۹/۱ - ۵۰۰ و باب اسلام ابي ذر ۱/ ۵۴۴ - ۵۴۵.

وصحبه وسلم) بولي، ما خپل ورور دلته را استولی ؤ چې راشي خبرې ورسره وکړي، هغه بیرته ته راستون شو، خو څه اطمیناني او تسلي بخش خبر یې نه ؤ راوړی، نو تصمیم مې ونیو چې زه باید پخپله لدې شخص سره وګورم. حضرت علي (کرم الله وجهه) راته وویل ته سیي ځای ته رارسیدلی یې، ګوره زه د همغه په طرف روان یم، په کومه چې زه تلم په همغه لار راپسې راځه او که د لارې په اوږدوکې له داسې چا سره مخامخ شوو چې ستا لپاره خطرناک ؤ، نو زه به د دیوال خوا ته پدې بهانه دریږم چې ګویا زه خپلې څپلۍ جوړوم، خو ته به تیریږې او خپله لار به وهې، بیا علي (کرم الله وجهه) روان شو، زه ورپسې وم تر څو هغه ننوت او زه هم ورپسې د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) حضور ته ور ورسیدم او عرض مې ورته وکړ چې اسلام راته را وړاندې کړه! رسول اکرم(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) اسلام راته بیان کړ، نو زه په همغه ځای مسلمان شوم، بیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) راته وویل: (**یا أبا ذر، اکتم هذا الأمر، وارجع إلى بلدك، فإذا بلغك ظهورنا فأقبل**).ابو ذره! دا خبره پټه ساته او بیرته خپل وطن ته لاړ شه، او کله چې زمونږ د بري خبر در ورسید نو بیا راشه. ما ورته وویل: په هغه ذات قسم چې ته یې په حقه رالیږلی یې، زه به د دوی په مینځ کې دا په ډاګه اعلانوم. بیا مسجد حرام ته راغلم، قریش ناست وو، ما ورته وویل: اې قریشو! واورئ: (**اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله**)، زه شاهدي ورکوم چې له الله تعالی پرته بل د عبادت وړ څوک نشته، او زه شاهدي ورکوم چې محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی بنده او رسول دی.

دوی وویل: دا بې دین راونیسئ، یو ځل خلک را پاڅیدل او په مرګ یې ووهلم، تر څو عباس (رضي الله عنه) راغی پر ما یې ځان را واچاوه بیا یې قریشو ته مخ وراوړه او ورته وې ویل: تباه شئ، تاسې د غفار قبیلې سړی وژنئ؟ پداسې حال کې چې ستاسې تجارت او ستاسې لار په غفار قبیله باندې ده! نو پدې سره خلکو زه پریښودم او رانه لاړل. سبا سهار بیا هملته ورغلم او هماغه پرونۍ خبره مې بیا اعلان کړه، خلکو بیا وویل: دا بې دینه ونیسئ، او بیایې همغه پرونۍ معامله راسره وکړه (ډیر یې ووهلم) دا ځل بیا حضرت عباس (رضي الله عنه) ورنه خلاص کړم، پر مایې ځان راواچاوه او هماغه پرونۍ خبره یې ورته وکړه.

۴- طفیل بن عمرو الدَوسي: دا یو شریف انسان، د عقل او پوهې خاوند، زیرک

شاعر او د خپل قوم مشر وُ. دده قبيلې (دوس) د يمن پر ځينو برخو پوره حاکميت او يا څه نا څه تسلط درلود. نوموړی د نبوت په يوولسم کال مکې ته راغی. د مکې خلکو يې ډير تود هرکلی وکړ، ډير قدر او عزت يې ورکړ، او دا يې ورته وويل: طفيله! تا زمونږ ښار ته تشريف راوړی، او دا شخص چې زمونږ په مينځ کې پيدا شوی زمونږ لپاره د ډيرو مشکلاتو سبب شويدی، زمونږ اتحاد ته يې صدمه رسولی، زمونږ يووالی يې ختم کړيدی، خبرې يې لکه د سحر او جادو په شان اثر او اغيزه لري، د پلار او زوی، وروڼو، ميړه او ښځې تر مينځ بيلتون راولي، مونږ ويريږو دا مشکلات چې مونږ ورسره مخ يو، ته او ستا قوم هم ورسره لاس او ګريوان شي، نو ته به ورسره هيڅ خبرې نه کوې او له هغه نه هيڅ هم بايد وا نه ورې.

حضرت طفيل (رضي الله عنه) وايي: دې خلکو ماته همدا خبرې کولی تر دې چې ما کلکه اراده وکړه چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره به نه خبرې کوم او نه به څه ورنه اورم، ان تر دې چې کله سهار مسجد حرام ته لاړم، نو په غوږونو کې مې مالوچ کينبودل چې هسې نه د رسول الله(صلی الله عليه و آله وصحبه وسلم) کومه خبره مې تر غوږو شي، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له کعبې سره لمونځ کاوه او زه خوا کې ورسره ودريدم او څرنګه چې د الله تعالی اراده داسې وه چې زه به د رسول اکرم (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) څه خبرې اورم، نو همداسې وشول ما ورنه ډيره غوره خبره واوريدله، بيا مې په زړه کې وويل: مور دې رابانديې بوره شي! زه يوه زيرک او يوه شاعر يم، ښه او بد پيژنم، نو بيا ولې ددې شخص خبرې نه اورم؟ که يې خبرې ښې او سيې وې وبه يې منم او که خرابې وې، نو نه به يې قبلوم، دا سوچ مې وکړ او همدلته پاتې شوم تر څو رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) کورته روان شو، نو زه هم ورپسې شوم او کله چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) کورته ننوت زه ورپسې وم او هلته مې د خپل راتګ، د خلکو د خبرو، په غوږونوکې د مالوچو اينښوولو او لدې سره سره د رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د ځينو خبرو اوريدلو ټول تفصيلات ورته بيان کړل، بيا مې عرض ورته وکړ چې ته خپلې خبرې راته واوروه! رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) اسلام راته بيان کړ او قرآنکريم يې راته ولوست، الله شاهد دی چې ما کله هم لدې نه غوره قول او لدې نه د زيات عدل او انصاف خبرې نه وې اوريدلې، نو همدا وه چې هملته په اسلام مشرف شوم او د حق شهادت مې ادا کړ يعنی د شهادت کلمه مې وويله. بيا مې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته عرض وکړ چې زما

قوم زما خبرې مني، زه بېرته ورځم او هغوی اسلام ته رابولم، نو ته الله تعالی ته سوال وکړه چې ماته څه نښانې راکړي! رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته دعا وکړه. حضرت طفیل (رضي الله عنه) ته چې کومه نښه ورکړل شوې وه هغه دا وه چې کله هغه خپلې قبیلې ته ورلنډ شو، نو الله تعالی یې په مخ کې لکه ډیوه داسې رڼا پیدا کړه، ده پدې وخت کې دعا وکړه او ویې ویل: یا الله! د مخ په ځای دا رڼا په کوم بل ځای کې پیدا کړه، هسې نه چې خلک ووایي چې مُثله دی، نو دعایې قبوله شوه او دا رڼا یې همسا یا متروکې ته لاړه. بیا یې خپل پلار او خپله ښځه اسلام ته راوبلل او هغوی دواړه مسلمان شول، خو قوم یې ژر اسلام رانهووړ. طفیل (رضي الله عنه) خپل دعوت جاري وساته تر څو د خندق له غزا نه وروسته هغه پداسې حال کې هجرت وکړ چې د خپل قوم (۷۰) یا (۸۰) کورنۍ ورسره وې. حضرت طفیل (رضي الله عنه) د اسلام لپاره ډیره خدمتونه سرته رسولي دي او له ډیرو هلو ځلو وروسته د یمامه په جګړه کې په شهادت رسیدلی دی.

۵- ضِماد الازدي- نوموړی د یمن اوسیدونکې او د ازد شنوءه، قبیلې غړی وُ، دم او چوپ یې وظیفه وه. مکې ته راغی هلته یې د سیمې له جاهلانو نه واوریدل چې محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) لیونی دی. ضماد وویل: زه دې سړي ته ورځم، کیدای شي الله تعالی یې زما په دم جوړ کړي. ورغی او له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې ملاقات وکړ او ورته ویې ویل: اې محمده (ص)! زه د مرضونو او دې باد دم او چوپ کوم څنګه ته دم او چوپ ته ضرورت لري؟ رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په ځواب کې ورته وفرمایل:

(**إن الحمد لله نحمده ونستعينه، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلله فلا هادى له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمدًا عبده ورسوله. أمـــا بعد**). یعنی: ټول ثنا او صفت خاص د الله تعالی لپاره دی، مونږ د هغه حمد او ثنا وایو، او له همده نه مرسته غواړو چا ته چې الله تعالی هدایت وکړي، نو هیڅوک هم هغه نه شي بې لارې کولی، او الله تعالی چې څوک بې لارې کړي، نو هیڅوک هم هغه ته هدایت نه شي کولی، او زه شاهدي وایم چې له الله پرته هیڅ بل معبود نشته، هغه واحد دی هیڅ شریک نلري، او زه شاهدي وایم چې محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالی بنده او رسول دی. اما بعد.

ضماد ورته وویل: دا خبرې یو ځل بیا راته واوروه! رسول الله(صلی الله علیه و اله

وصحبه وسلم) دا خبرې درې ځله ورته تکرار کړې. بیا ضماد وویل: ما د کاهنانو، جادوګرانو او شاعرانو خبرې اوریدلې دي، خو کله مې هم ستا د خبرو په شان خبرې ندي اوریدلې، دا د سمندر تل ته رسیدلی خبرې دي، راوړه، لاس دې را اوږد کړه تر څو بیعت درسره وکړم. پدې ترتیب سره په اسلام مشرف شو او له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې د اسلام بیعت وکړ.[۱]

د مدینې منورې شپږ نیکبخته کسان

د نبوت په یوولسم کال د حج په موسم کې چې د (۶۲۰م) کال د جولای له میاشتې سره سمون خوري اسلامي بلنې داسې نیالګي وموندل چې ډیر ژر په داسې لویو ونو بدل شول چې په کلونو کلونو سترېو او ظلم ځپلیو مسلمانانو یې تر یخې سیورې لاندې د امن او راحت ژوند پیل کړ.

د مکې مشرکنیو د رسول اکرم(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د تکذیب او له اسلام نه د خلکو د منع کولو لپاره چې کومې لارې چارې او هلې ځلې په کار اچولې وې، رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د هغوی د دې کوښښونو د ناکامولو پخاطر دا لاره نیولې وه او دا حکمت یې په کار اچولې ؤ چې د شپې په تیاره کې به قبایلو ته د دعوت لپاره ورته، تر څو د مکې مشرکینو څه موانع ورته ایجاد نه کړای شي[۲].

یوه شپه رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د دعوت په منظور ووت ابوبکر او علي (رضي الله عنهما) هم ورسره ملګري وو د بنو ذهل او بنو شیبان بن ثعلبه هستوګنځي ته ورغلل او د اسلام په هکله یې خبرې ورته وکړې، هغوی که څه هم نیک او هیله من کوونکی ځواب ورکړ خو في الحاله یې اسلام قبول نکړ. پدې وخت کې د حضرت ابوبکر (رضي الله عنه) او بنو ذهل د یوه کس تر مینځ د نسب د شجرې په هکله ډیر په زړه پورې سوال او ځواب هم وشو ځکه دوی دواړه نسب پوهان وو.[۳]

بیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په منی کې له عقبې نه تیریده چې د

(1). صحیح مسلم، مشکاة المصابیح باب علامات النبوة ۵۲۵/۲

(2). تاریخ اسلام للنجیب آبادي ۱۲۹/۱

(3). مختصر السیرة للشیخ عبدالله ص ۱۵۰ - ۱۵۲

خلکو خبرې يې تر غوږو شوې، نو د هغوی په طرف ور روان شو او ورغی دا له يثرب نه راغلي شپږ ځوانان وو، چې ټول د خزرج له قبيلې څخه وو او نومونه يې دا دي:

۱. اسعد بن زراره (له بني النجار قبيلې څخه)
۲. عوف بن الحارث بن رفاعه بن عفراء (له بني النجار قبيلې څخه)
۳. رافع بن مالک بن العجلان (له بني زريق قبيلې څخه)
۴. قطبه بن عامر بن حديده (له بني سلمه قبيلې څخه)
۵. عقبه بن عامر بن نابي (له بني حرام بن کعب قبيلې څخه)
۶. جابر بن عبدالله بن رئاب (له بني عبيد بن غنم قبيلې څخه)

د مدينې د خلکو يوه نيکبختي دا هم وه چې هغوی به د خپلو حليفانو يعنی د مدينې له يهودانو نه دا اوريدل چې ويل به يې پدې زمانه کې يو نبي مبعوث کيدونکې دی، ډير ژر به را ښکاره شي، مونږ به يې متابعت او پيروي وکړو او د هغه په ملګرتيا به تاسې لکه د عاد او ارم په شان ووژنو.[1]

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) هغوی ته ور ورسيد پوښتنه يې ورنه وکړه چې تاسې څوک ياست؟ هغوی ورته وويل: مونږ د خزرج قبيلې غړي يوو. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: د يهودانو حليفان؟ دوی وويل: هو. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: نو تاسې کينئ چې څه خبرې درسره وکړم! هغوی کيناستل، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د اسلام حقيقت ورته بيان کړ، د الله تعالی لور ته يې راوبلل، او قرآنکريم يې ورته تلاوت کړ، هغوی پخپل مينځ کې سره وويل: داسې ښکاري چې دا همغه نبي(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وي کوم چې يهودان يې يادونه کوي او په همدې سره تاسې ويروي او اخطارونه درکوي، نو په کار ده چې يهود درنه مخکې نه شي. پدې پسې هغوی د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دعوت ومانه او په اسلام مشرف شول.

دا د يثرب پوه او زيرک خلک وو، هغوی خپل مينځي جګړو چې اورونه يې لا بل وو ډير ستړي کړي وو، نو له همدې امله دا هيله ورسره پيدا شوه چې کيدای شي د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دا دعوت جګړې او جنګونه پای ته ورسوي. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته يې داسې وويل: مونږ خپل قوم پداسې حال کې پريښی دی چې بل څوک به د دوی په شان په عداوت او بدبختۍ نه وي

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۵۰. ابن هشام ۱/ ۴۲۹ - ۵۴۱

اخته، هیله ده چې الله تعالی هغوی ستا په برکت سره یو کړي، مونږ ورځو او خلک ستا دعوت ته رابولو، او دا دین چې مونږ ومانه هغوی ته یې هم ور وړاندې کوو، که الله تعالی ستا په واسطه هغوی سره متحد کړل، نو بیا ستا په شان عزیز او معزز کس نشته. او کله چې دا خلک مدینې ته ستانه شول، له ځان سره یې د اسلام پیغام هم یووړ، او د همدوی په واسطه د مدینې په هر کور کې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یادونه پیل شوه.[1]

له حضرت عائشې (رضي الله عنها) سره د رسول الله(ﷺ) نکاح

په همدې کال یعنی د نبوت د یوولسم کال په شوال میاشت کې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له حضرت عائشې (رضي الله عنها) سره نکاح وکړه. دغه وخت د عائشې (رضي الله عنها) عمر شپږ کاله وُ، او واده یې په مدینه کې د هجرت په لومړي کال د شوال په میاشت کې تر سره شو چې هغه وخت عائشه (رضي الله عنها) نهه (۹) کلنه وه.[2]

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۴۲۸ – ۴۲۹ - ۴۳۰

[2]. تلقیح فهوم اهل الاثر ص ۱۰، صحیح البخاري ۱/ ۵۵۱

اسراء او معراج

پداسي حال کې چې د رسول اکرم(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دعوت او تبليغ د ظلم او ستم په مېنځ کې د بري لار وهله، او د فتحې د افق په لېرو څنډو کې د برلاسی او غلبې د ستورو تته شانته رڼا تر سترګو کېدله، په همدې وخت کې د اسراء او معراج پېښه وشوه.

ددې پېښې د نېټې په هکله اهل سير (تاريخ پوهان) مختلف نظرونه لري:

۱ـ ويل کېږي په کوم کال چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په نبوت مشرف شو په هماغه کال د اسراء پېښه وشوه (دا د طبري قول دی).

۲ـ له بعثت نه پنځه کاله وروسته دا پېښه شوې ده (امام نووي او امام قرطبي دا قول راجح بولي).

۳ـ د نبوت د لسم کال د رجب مياشتې په اوه ويشتمه د اسراء او معراج واقعه پېښه شويده، (دا قول علامه منصور پوري غوره کړيدی).

۴ـ ويل کېږی چې دا پېښه د بعثت د دوولسم کال د رمضان په مياشت يعنی له هجرت نه شپاړس مياشتې مخکې واقع شويده.

۵ـ ويل شوي چې دا پېښه له هجرت نه يو کال او دوې مياشتې مخکې يعنی د نبوت د ديارلسم کال د محرم په مياشت کې واقع شوې ده.

۶ـ يو روايت دا هم دی چې دا پېښه له هجرت نه يو کال مخکې يعنی د نبوت د ديارلسم کال د ربيع الاول په مياشت کې واقع شوې ده.

لدې اقوالو نه درې لومړني قولونه ځکه سيي نه شميرل کيږي چې خديجه (رضي الله عنها) د نبوت د لسم کال د رمضان په مياشت کې وفات شويده، او دا خو ثابته ده چې نوموړې د پنځ ګونو لمونځونو له فرضيت نه مخکې وفات شوې، او دا هم ثابته ده چې د پنځګونو لمونځونو ادا کول د اسراء په شپه فرض شويدي[1].

خو د دريو وروستيو روايتونو په هکله هم ما داسې څه ونه موندل چې له هغو نه

---

[1]. دديګ اقوالو په هکله دا کتابونه وګوره. زاد المعاد ۴۹/۲. مختصر سيرةالرسول للشيخ عبدالله النجدي ص ۱۴۸ - ۱۴۹ رحمة للعالمين ۷۲/۱، تاريخ الاسلام للنجيب آبادي ۱۲۴/۱

کوم یو وربانديږ غوره او راجح وبولم، یوازې دومره ویلی شم چې د اسراء سورت له سیاق نه دا څرګندیږي چې اسراء او معراج ډیر وروسته واقع شویدی.
حدیث پوهانو ددې پیښې ټول تفصیلات رانقل کړیدي، مونږ ورنه په لاندې توګه لنډه غوندې یادونه کوو:
ابن القیم وایي: د صحیح روایت مطابق رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) جسماً پداسې حال کې چې په براق سپور او جبریل (علیه السلام) ورسره ملګری ؤ له مسجد الحرام نه بیت المقدس ته بوتلی شو، هلته کوز شو، براق یې د جومات د دروازې له یوې کړۍ سره وتاړه او نبیانو (علیهم السلام) ته یې لمونځ ورکړ. بیا په همدې شپه کې له بیت المقدس نه د دنیا تر آسمان پورې پورته یوووړل شو، هلته جبریل (علیه السلام) د دروازې خلاصولو (ننوتلو) اجازه ورته وغوښتله، دروازه ورته بیرته شوه او هملته یې آدم (علیه السلام) ولید سلام یې وربانديږ واچاوه، هغه هم د سلام ځواب ورکړ او ښه راغلاست یې ورته ووایه او د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په نبوت یې اقرار وکړ. او هملته الله تعالی خپل رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته د هغه (آدم "علیه السلام") ښۍ خوا نه د شهیدانو او په کیڼې خوا ته یې د بدبختانو ارواوې وروښودلې.
وروسته دوهم آسمان ته وخیژول شو، د ننوتلو اجازه ورته واخیستله شوه، رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هلته یحیی بن زکریا او عیسی بن مریم (علیهم السلام) وکتل، سلام یې ورکړ هغوی دواړو د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وویل او دده په نبوت یې اقرار وکړ.
بیا دریم آسمان ته هسک کړی شو، هلته یې له یوسف (علیه السلام) سره ملاقات وشو سلام یې ورکړ، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وویل او دده په نبوت یې اقرار وکړ.
پدې پسې څلورم آسمان ته بوتلل شو، هلته له ادریس (علیه السلام) سره مخامخ شو، سلام یې وربانديږ واچاوه، هغه د سلام ځواب ورکړ، مرحبا یې ورته وویل او دده په نبوت یې اقرار وکړ.
بیا پنځم آسمان ته وخیژول شو، هلته یې هارون بن عمران (علیه السلام) ولید، سلام یې ورکړ، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته وویل او دده په نبوت یې اقرار وکړ.
بیا شپږم آسمان ته وخیژل شو، هلته یې له موسی بن عمران (علیه السلام) سره ملاقات وشو، سلام یې ورکړ، د هغه د سلام ځواب او هرکلی ورته ووایه او دده په

نبوت يې اقرار وکړ، خو کله چې محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مخ په وړاندې روان شو، موسى (علیه السلام) وژړل، پوښتنه ورنه وشوه چې ولې ژاړې؟ ده په ځواب کې ورته وويل: لدې امله ژاړم چې له ما نه وروسته يو داسې ځوان په نبوت مشرف شويدى چې زما د امتيانو په نسبت به دده د امت زيات شمير خلک جنت ته داخليږي.

وروسته محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) اووم آسمان ته هسک کړى شو، هلته يې له ابراهيم (علیه السلام) سره ملاقات وشو، سلام يې وروباندې واچاوه، هغه د سلام ځواب او ښه راغلاست ورته ووايه او دده په نبوت يې اقرار وکړ.

بيا سدره المنتهى ته وخيژول شو، وروسته محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته بيت المعمور وښودل شوه، بيا د جبار خداى (جل جلاله) حضور ته يووړل شو، او رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپل رب (جل جلاله) ته دومره ورلنډ شو چې د دوو ليندیو د لرگي په اندازه او يا له دې نه هم کمه فاصله پاتې وه. همدلته الله تعالى خپل رسول (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته هغه څه وحي کړل چې وحي يې کړل، او پنځوس لمونځونه يې وروباندې فرض کړل. بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بيرته راستون شو تر څو موسى (علیه السلام) ته ورسيد، هغه وپوښته چې الله تعالى په څه مامور کړې؟ محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په ځواب کې ورته وويل: الله تعالى د پنځوسو لمونځونو امر راته وکړ. موسى (علیه السلام) ورته وويل: ستا امت د پنځوسو لمونځونو توان نلري، بيرته خپل رب ته ورشه او د خپل امت لپاره د تخفيف سوال ورنه وکړه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) جبريل (علیه السلام) ته پداسې انداز کې وکتل لکه چې مشوره ورنه غواړي. هغه ورته وويل: سيې ده که ستا خوښه وي، نو همدا وه چې جبريل (علیه السلام) بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالى حضور ته حاضر کړ، او هغه پخپل ځاى وُ ــ په ځينو طريقو (رواياتو) کې او دا د بخاري شريف لفظ دى- الله تعالى لس لمونځونه ورنه کم کړل، بيا محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) راکوز شو او موسى (علیه السلام) ته يې لدې نه خبر ورکړ. موسى (علیه السلام) ورته وويل: بيرته د خپل رب حضور ته ورشه او د نور تخفيف سوال ورنه وکړه. پدې ډول سره رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د الله تعالى او موسى (علیه السلام) تر مينځ تر هغې پورې تله، راتله تر څو الله تعالى يوازې پنځه لمونځونه فرض پريښودل. بيا هم موسى (علیه السلام) ورته وويل: بيرته خپل رب ته ورشه او د نور تخفيف (آسانۍ) سوال ورنه وکړه، خو محمد (صلی الله

عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل: **[قد استحييت من ربي، ولكني أرضى وأسلم]** نور له الله تعالى نه شرم او حيا راځي، زه ورنه راضي او ورته تسليم يم. او کله چې رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) لږ ليرې لاړ، نو آواز وشو چې ما خپله فريضه نافذه کړه او پخپلو بندګانو مې تخفيف او آساني وکړه.[١]

پدې پسې ابن القيم ددې خبرې په هکله اختلاف ذکر کړی چې آيا رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) الله تعالى ليدلی او که نه؟ بيا يې د ابن تيميه تحقيق رانقل کړی چې د هغه لنډيز داسې دی: په سترګو سره د الله تعالى ليدل ثابت ندي شوي او نه هم کوم صحابي (رضي الله عنه) پدې قول قايل دی، او دا چې له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه په يوه روايت مطلق ليدل او په بل روايت د زړه ليدل را نقل شويدي، نو دا لومړنی روايت (مطلق ليدل) د دوهم روايت (زړه ليدلو) منافي ندي.

ابن قيم بيا وايي: ((د الله تعالى دا قول چې فرمايي: ((ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى)) (النجم: ٨) [بيا نژدې شو (جبريل، محمد ته) پس ښه نژدې شو] د اسراء په کيسه کې ذکر شوی نژديوالی پدې آيت شريف کې له ذکر شوي نژديوالي سره توپير لري، ځکه د نجم سورت پدې پورته ذکر شوي آيت کې نژديوالی د جبريل (عليه السلام) له نژديوالي او تدلي څخه عبارت دی، لکه څرنګه چې حضرت عائشې او حضرت ابن مسعود (رضي الله عنهما) فرمايلي او همدا راز د جملې سياق هم په همدې دلالت کوی، او هلته د اسراء په حديث کې نقل شوی نژديوالی په صريحه د الله تعالى له نژديوالي او تدلي څخه عبارت دی، پدې هکله هيڅ اشکال نشته او د نجم په سورت کې دې ته اشاره نده شوې بلکه هلته داسې ويل شوي چې رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) هغه د دوهم ځل لپاره له سدره المنتهى سره وليد او دا جبريل (عليه السلام) وُ چې رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) دوه ځله پخپل اصلي شکل کې ليدلی، يو ځل يې په ځمکه کې ليدلی او بل ځل يې هلته له سدره المنتهى سره ليدلی دی.[٢] (الله تعالى له هر چانه ښه پوهيږي).

په همدې ځل د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د مبارکې سينې د

---

[1]. زاد المعاد ٢/٤٧ - ٤٨

[2]. زاد المعاد ٢/٤٧ -٤٨ صحيح البخاري: ١/ ٥٠، ٤٥٥، ٤٥٦، ٤٧٠، ٤٧١، ٤٨١، ٥٤٨، ٥٤٩، ٥٥٠، ٢/ ٦٨٤. صحيح مسلم: ١/ ٩١، ٩٢، ٩٣/ ٩٤/ ٩٥/ ٩٦.

ځیرولو پیبنه هم شوې ده، او په همدې سفر کې رسول الله(صلی الله علیه واله وصحبه وسلم) ډیر شیان لیدلي دي.
رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته شیدې او شراب وړاندې شول هغه جناب(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) شیدې غوره کړې، نو ورته وویل شول: د فطرت لاره درته ښودل شویده، یا دا چې فطرت دې غوره کړ، او په یاد ولره که چیرې دې شراب غوره کړي وای، نو امت به دې بې لارې شوی وای.
رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په جنت کې څلور رودونه ولیدل چې دوه یې ظاهري او دوه نور یې باطني وو، ظاهري یې د نیل او فرات رودونه وُو او ددې معنی دا ده چې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) رسالت به د نیل او فرات په حاصلخیزه ځمکو کې خورېږي، او د هغه ځای خلک به پشت په پشت د اسلام پیروان وي، او ددې معنی دا نده چې ګویا ددې دواړو رودونو اوبه له جنت نه راوزي.
رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مالک د دوزخ خازن هم ولید، هغه نه خندل او نه یې په مخ کې د خوشالۍ او خوښۍ څه نښې نښانې ښکاریدې. همدا راز د الله تعالی رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) جنت او دوزخ هم ولیدل. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هغه کسان هم ولیدل چې په ظلم او ناحقه د یتیمانو مالونه خوري، هغوی د اوښانو په شان شونډې لرلې، د تیږو په شان د اور سکروټې به یې په خوله کولې چې بیرته به یې د مقعد له لارې وتلې.
سود خواره یې هم ولیدل چې دومره لویې، لوېې خیټې یې وې چې له ځایه به نه شوای خوځیدای او کله به چې آل فرعون (د فرعون لښکرې یا پیروان) د دوزخ په لور بیول کیدل، نو پدې سود خورو به د پاسه تیریدل او تر پښو لاندې کول به یې.
رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هلته زنا کاران هم ولیدل چې مخې ته یې ښه پاکه، تازه او چاغه غوښه ایښې وه او خوا ته یې نوره خوسا، وچه او بد بویه غوښه وه، هغوی به دا پاکه او تازه غوښه پریښوله او هغه مرداره او خوسا غوښه به یې خوړله.
هلته رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هغه ښځې هم ولیدلې چې په خپلو میړونو پسې د بل چا اولاد تړي (پدې معنی چې له بل چا سره زنا کوي او له زنا نه حمل اخلي، او بیا په بې خبرۍ کې دا اولاد د هغې د میړه شمیرل کیږي) رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دا ډول ښځې ولیدلې چې د آسمان او ځمکې تر مینځ په تیو (سینو) راځړوندې شوې وې.

همدا راز رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په تګ راتګ کې د لارې په سر د مکې د خلکو یوه قافله هم ولیدله، او هغوی ته یې هغه اوښ هم وروښود کوم چې ورنه تښتیدلی او ورک شوی ؤ. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ددې کاروان له یوه سر پټې لوښي نه اوبه هم وڅښلې، د کاروان خلک ټول ویده وو، او د هغه لوښي سر یې همداسې پټ پریښود، او همدغه خبره د اسراء د شپې په سهار د رسول الله (ص)، د صدق او ریښتینولی یو د لیل هم شو.[۱]

ابن قیم وایي: کله چې سهار شو، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپل قوم ته د هغه لویو، لویو نښو نښانو خبر ورکړ کومې چې الله تعالی ده ته ورښوولې وې. قوم یې دا خبرې ونه منلې، د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) تکذیب یې وکړ، او دده په خلاف یې ظلمونه او جبرونه لا پسې زیات کړل، او له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) نه یې وغوښتل چې دوی ته د بیت المقدس کیفیت بیان کړي، نو پدې وخت کې الله تعالی خپل رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته بیت المقدس را ښکاره کړ، د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سترګو ته ودرید ورته کتل یې او خپل قوم ته یې د هغه نښې او نښانې ویلې، هغوی ونه شوای کولای چې دده مبارک کومه خبره رد کړي. همدا راز رسول اکرم(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) قریشو ته د دوی د هغه کاروان خبره هم وکړه کوم چې دده معراج ته د تګ او راتګ په وخت کې لیدلی ؤ، او دوی ته یې د نوموړي کاروان د راتګ نیټه هم وښودله، او د هغه اوښ نښې یې هم ورته وویلې کوم چې د کاروان په سرکې روان ؤ. وروسته څرګنده شوه چې حقیقت همداسې ؤ لکه څرنګه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بیان کړی ؤ، خو لدې ټولو سره سره هغوی حق و نه مانه بلکه لا پسې بې لارې شول او د خپل کفر او انکار له امله یې هیڅ ډول حقیقت ته غاړه نه ایښوده.[۲]

ویل کیږي چې ابوبکر (رضي الله عنه) ته په همدې وخت کې د صدیق لقب ورکړ شو، ځکه نوموړي پداسې وخت کې ددې پیښې (اسراء او معراج) تصدیق وکړ چې نورو خلکو یې تکذیب کاوه.[۱]

د اسراء او معراج د سفر د ګټو او علتونو د بیانولو په هکله تر ټولو نه لویه او تر ټولو

[۱] مخکې یاد شوي مصادر. ابن هشام ۱/ ۳۹۷، ۴۰۲ _ تر _ ۴۰۲

[۲] زاد المعاد ۴۸/۱. صحیح البخاري ۲/ ۶۸۴. صحیح مسلم ۹۲/۱. ابن هشام ۴۰۲/۱. ۴۰۳

[۱] ابن هشام ۳۹۹/۱

نه لنډه خبره د الله تعالی دا قول دی چې فرمايي: ((لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا)) (الاسراء : ۱) [چې (هلته وښيو مونږ دغه (محمد) ته ځينې له دلايلو (د قدرت) خپل.] د انبياوٴ (عليهم السلام) په هکله د الله تعالی سنت همدادی، فرمايي: ((وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنْ الْمُوقِنِينَ)) (الانعام: ۷۵) [او (لکه مو وښوده ابراهيم ته دده د قوم د ګمرا ه ی قبحه) هم دا رنګه ښيو مونږ ابراهيم ته عجائبات د آسمانونو او د ځمکې (دپاره ددې چې دليل ونيسي په وحدانيت زما) او له پاره ددې چې شي له يقين کوونکو (عياناً هم لکه چې وٴ بياناً).]

بل ځای حضرت موسی (عليه السلام) ته خطاب کوي او فرمايي: ((لِنُرِيَكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى)) (طه: ۲۳). [دپاره ددې چې وښيو تاته ځينې له هغو معجزاتو چې ډيرې لـويې دي.

الله تعالی ددې نښو نښانو د ښوولو هدف او مقصد ته اشاره کوي فرمايي: ((وَلِيَكُونَ مِنْ الْمُوقِنِينَ)) [تر څو له يقين کوونکو څخه شي.] او کله چې د انبياء (عليهم السلام) علومو ته د داسې مشاهداتو ليدنه او کتنه هم ورزياته شي، نو ورته د عين اليقين هغه درجه حاصليږي چې اندازه کول يې ممکن ندي، په فارسی کې يو متل دی وايي ((شنيدن کی بود مانند ديدن)). او همدا وجه ده چې انبياوو (عليهم السلام) د الله تعالی په لار کې داسې مشکلات او کړاوونه ګالـلي چې د بل چا له وسه نه وو پوره، او د همدې عين اليقين په برکت د دنيا ټولو قوتونو د دوی په وړاندې د ماشې د يوه وزرقدرې ارزښت هم نه درلود، او له همدې امله وه چې هغوی د هيڅ کړاو او عذاب پروا نه ساتله.

دا چې د معراج ددې عظيم سفر تر شا نور کوم حکمتونه او اسرار پراته دي د هغې د بيانولو اصلي ځای د شريعت د اسرارو کتابونه دي، خو څه داسې حقايق هم شته چې له دې مبارک سفر نه سرچينه اخلي او د نبوي سيرت د ګلشن په لور امتداد مومي، نو دې ډول حقايقو ته داسې اشاره کوو:

ګورو چې الله تعالی د اسراء سورت يوازې په يوه آيت کې د اسراء کيسه ياد کړيده او بيا يې د يهودانو جرائم بيان کړي او د هغوی له جناياتو يې پرده اوچته کړيده، وروسته يې هغوی ديته متوجه کړيدي چې دا قرآن تر ټولو نه نيغې او سمې لارې ته هدايت او لارښوونه کوي. کيدای شي چې د قرآنکريم تلاوت کوونکي ددې آيتونو په تلاوت سره داسې وانګيري چې د دواړو خبرو او مسئلو تر مينځ څه ارتباط او

تړاو نشته، خو حقیقت داسې ندی، بلکه الله تعالی پدې اسلوب سره دې ته اشاره کوي چې دا سفر (اسراء) د بیت المقدس په خوا او له همغه ځای نه ترسره شویدی، او دا هم ځکه چې یهودان به نور د انساني امت له قیادت او مشرتابه نه لیرې کیږي، ځکه دوی داسې جرائم او جنایتونه کړیدي چې نور ددې وړ ندي چې د بشریت رهبري وکړي شي، نو الله تعالی اوس دا منصب خپل رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته سپاري، او د ابراهیمي دعوت دواړه مرکزونه (مکه – بیت المقدس) دده تر امر لاندې راولي، اوس هغه وخت رارسیدلی دی چې معنوي مشرتابه او قیادت له یوه امت نه بل امت ته وسپارل شي. په بل عبارت اوس ددې وخت دی چې دا معنوي قیادت له هغه امت نه واخستل شي کوم چې تاریخ یې ټول له غدر، خیانت، ظلم او بدکاریو نه ډک دی، او داسې یوه امت ته وسپارل شي چې نیکي او صلاح یې شعار، او رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یې له ټولو نه نیغې لارې ته د لارښوونکي قرآن په وحي مشرف دی.

خو خبره دا ده چې دا قیادت به څه ډول انتقال مومي، پداسې حال کې چې ددې امت رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د خلکو د ظلم له لاسه د مکې په غرونو کې لالهانده ګرزي؟ دا سوال له یوه بل حقیقت نه پرده اوچتوي او هغه دادی چې د اسلامي دعوت دا پړاو نور سرته رسیدلی، اوس به بل نوی پړاو پیلیږي او له همدې امله ده چې قرآنکریم په صریحه او شدیده لهجه مشرکین تهدیدوي لکه چې فرمايي:

((وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيراً)) (الاسراء: ۱۷) [او کله چې اراده وفرمایو مونږ ددې چې هلاک کړو کوم کلی (ښار) نو امر وکړو مونږ غټانو (او متمولانو) د هغه (ښار) ته (په طاعت د الله سره) نو فسق وکړي دوی په هغه کې نو حق (او ثابت) شي پر (ذمه د اوسیدونکو) هغه خبره (د عذاب) نو هلاکوو مونږ دوی په هلاکولو سختو سره له ګډولو کلیو او ښارونو د دوی).]

((وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيراً بَصِيراً))
(الاسراء: ۱۷)

[او ډیر هلاک کړیدي مونږ له (اهل د) قرنونو پس له نوح (لکه عادیان او ثمودیان) او کافي دی رب ستا په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار ښه لیدونکی(عالم په پټو او

ښکاره وئ.]

او ددې وعيد لرونکو آيتونو تر څنګ داسې آيتونه هم راغلي چې مسلمانانو ته د هغه تمدن اصول او قواعد ور په ګوته کوي په کوم سره چې د دوی اسلامي ټولنه ودانيږي، داسې ښيي لکه چې دوی په کوم ځای کې ميشته شوي، ټول کارونه د دوی په لاس کې دي او يو له بل سره د يووالي پداسې مزي تړل شويدي چې ټولنه د همغې په محور را څرخي، نو پدې آيتونو کې دې ته اشاره ده او يا دا په ګوته کوي چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) به ډير ژر داسې يوه پناه ګاه او مېنـــه ومومي چې هلته به يې دين استقرار پيدا کړي، او همدا نوی مېنــه به يې په ټوله دنيا کې د دعوت د خوريدو مرکز وي. دا و د اسراء او معراج د مبارک سفر له پټو حکمتونو او اسرارو نه هغه حکمت او راز چې زمونږ له بحث او موضوع سره يې پيوند درلود او له همدې کبله مو دلته ورنه يادونه وکړه.

پدې ترتيب سره دې حکمت او دې ته ورته نورو حکمتونو ته له نظر کولو وروسته ويلی شو چې اسراء او معراج يا له بيعت عقبه اولی نه مخکې او يا د دواړو بيعتونو تر مينځ واقع شويدی. (والله اعلم)

د عَقَبه لومړنی بیعت

مخکې مو وویل چې د نبوت د یوولسم کال د حج په موسم کې د یثرب له خلکو نه شپږو کسانو ایمان راوړ، او له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې ژمنه وکړه چې د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) رسالت به خپل قوم ته رسوي. ددې نتیجه دا شوه چې په راتلونکې کال یعنی د نبوت د دوولسم کال د حج په موسم کې چې د ۶۲۱م کال د جولای له میاشتې سره سمون خوري دوولس کسان د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) حضور ته راغلل، له دې جملې نه پنځه کسان هماغه وو کوم چې تیر کال حاضر شوي وو، او جابر بن عبدالله بن رئاب د هغوی شپږم وُ چې پدې کال نه وُ راغلی، او ددې دوولسو کسانو د پاتې اوو کسانو نومونه دا دي:

۱. معاذ بن الحارث بن عفراء له بني النجار کورنۍ نه (خزرج)
۲. ذکوان بن عبدالقیس له بني زریق کورنۍ نه (خزرج)
۳. عباده بن الصامت له بني غنم کورنۍ نه (خزرج)
۴. یزید بن ثعلبه د بني غنم له ملګرو (حلیفانو) نه (خزرج)
۵. عباس بن عباده بن نضله له بني سالم کورنۍ نه (خزرج)
۶. ابو الهیثم بن التیهان له بني عبدالاشهل کورنۍ نه (اوس)
۷. عویم بن ساعده له بني عمرو بن عوف کورنۍ نه (اوس)

لدې کسانو نه یوازې دوه وروستي له اوس قبیلې څخه وو، نور ټول د خزرج قبیلې غړي وو.[1]

دې کسانو په منی کې له عقبې سره خوا کې له رسول اکرم(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره ملاقات وکړ، او له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره یې د داسې خبرو بیعت وکړ، چې بیا وروسته یعنی د مکې د فتحې په وخت کې له ښځو نه د همغه خبرو بیعت واخیستل شو، او دې بیعت ته بیعه النساء (د ښځو بیعت) ځکه وایي چې د بیعت بندونه (مادې) لکه د ښځو د بیعت د بندونو او مادو په شان وې.

[1]. رحمة للعالمین ۸۵/۱. ابن هشام ۱/ ۴۳۱_ ۴۳۲_۴۳۳.

امام بخاري له عباده بن صامت نه روايت كوی وايي: رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: **[تعالوا بايعوني على ألا تشركوا بالله شيئًا، ولا تسرقوا، ولا تزنوا، ولا تقتلوا أولادكم، ولا تأتوا ببهتان تفترونه بين أيديكم وأرجلكم، ولا تعصوني في معروف، فمن وفي منكم فأجره على الله ، ومن أصاب من ذلك شيئًا فعوقب به في الدنيا، فهو له كفارة، ومن أصاب من ذلك شيئًا فستره الله ، فأمره إلى الله ؛ إن شاء عاقبه، وإن شاء عفا عنه]. قال: فبايعته ــ وفي نسخة: فبايعناه ــ على ذلك.**

[راشئ له ماسره پدې بيعت وكړئ چې : له الله تعالی سره به هيڅ شريک نه نيسئ، غلا به نه كوئ، زنا به نه كوئ، خپل اولادونه به نه وژنئ، بهتان به نه كوئ، په ښو كارونو كې به زما نافرماني نه كوئ، چا چې پدې خبرو پوره عمل وكړ نو اجر يې په خدای دی، او كه څوک لدې امورو نه د كوم يوه مرتكب شو يعنی پدې هكله يې په كوم څه كې زما له امر نه سرغړونه وكړه او بيا يې په دنيا كې د همغه عمل جزا وليده، نو همدا دده لپاره كفاره ده، او كه چا پدې امورو كې كوم يو تر سره كړ يعنی له دې كارونونه د يوه كار مرتكب شو، بيا الله تعالی د هغه پرده وكړه، نو دده معامله له الله تعالی سره ده كه د جزا اراده يې وكړه نو جزا به وركړي، او كه يې د عفوې اراده وكړه، نو عفوه به ورته وكړي. عباده بن صامت وايي نو پدې شيانو مې بيعت ورسره وكړ، او په بل نسخه كې د جمعې په صيغه راغلي يعنې: نو په همدې شيانو مو بيعت ورسره وكړ.[1]]

د اسلام سفير په مدينه كې

كله چې بيعت سرته ورسيد او د حج موسم هم تير شو، نو رسول اكرم(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له هغو خلكو سره مدينې ته خپل لومړنی سفير واستاوه، تر څو مسلمانانوته د اسلام احكام او هدايات ور زده كړي او د مشركينو په مينځ كې د اسلام تبليغ وكړي. رسول اكرم(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ددې دندې لپاره د سابقين اولين له جملې نه يو ځوان انتخاب كړ چې نوم يې مصعب بن عمير عبدري (رضي الله عنه) وُ.

---

[1]. صحيح البخاري، باب علامة الايمان، حب الانصار ۱ /۷، باب و فود الانصار ۱/ ۵۵۰، ۵۵۱ دلته را نقل شوی لفظ له همدې باب نه دی). باب قوله تعالى: (اذا جاءك المؤمنات) ۷۲۷/۲ باب الحدود، كفارة ۱۰۰۳/۲

لویه کامیابي

کله چې مصعب بن عمیر یثرب ته ورسید نو د اسعد بن زراره (رضي الله عنهما) په کورکې یې واړول، دوی دواړو په ډیره مینه او جوش او خروش سره د اسلام تبلیغ کاوه، مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) د مقرئ په نامه مشهور شو.(مقرئ یعنی ویونکی هغه وخت به یې استاذ او معلم ته مقرئ ویل).

د دعوت او تبلیغ په ډګر کې د مصعب (رضي الله عنه) له سترو کامیابیو څخه یوه دا ده چې یو ځل اسعد بن زراره (رضي الله عنه) هغه د بني عبدالاشهل او بني ظفر ځای ته ور ووست، هلته د بني ظفر د یوه باغ په د ننه کې له مرق نومي څاه سره کیناستل. څه شمیر مسلمانان ورته راټول شول، هغه وخت د بني عبدالاشهل دواړه سرداران سعد بن معاذ او اسید بن حضیر مشرکان وو او لا تر اوسه په اسلام نه وو مشرف شوي. دوی دواړه چې کله لدینه خبر شول، نو سعد د بني عبدالاشهل بل سردار اسید ته وویل: لاړ شه او دغه دواړه (مصعب او اسعد (رضي الله عنهما) ښه تهدید کړه او زمونږ ځای ته له راتلو نه یې منع کړه ځکه دوی دواړه راغلي تر څو زمونږ کمزوري کسان بې لارې او خراب کړي، او که چیرې اسعد بن زراره (رضي الله عنه) زما د خاله (ترور) زوی نه وای نو دا کار ما پخپله کاوه.

پدې سره اسید خپله نیزه واخیسته او د دوی په لور ور روان شو، او کله چې د اسعد (رضي الله عنه) سترې ورباندې ولګیدلې نو مصعب (رضي الله عنه) ته یې وویل: دا دی د خپل قوم سردار را روان دی، دده په هکله له الله تعالی سره رېښتینولې غوره کړه. مصعب (رضي الله عنه) ورته وویل: که کیناست نو خبرې به ورسره وکړم. اسید راغی، دوی ته ودرید او سختې خبرې یې ورته وکړې ورته ویې ویل: تاسې د څه پخاطر دلته راغلي یئ؟ راغلي یئ تر څو زمونږ کمزوري کسان احمقان جوړ کړئ؟ که خپل ژوند درته ګران وي، نو له مونږ ته لیرې شئ! مصعب (رضي الله عنه) ورته وویل: بده به نه وي که لږ څه کینې او زما خبرې واورې، که دې کومه خبره خوښه شوه، نو قبوله به یې کړې او که دې خوښه نه شوه، نو مه یې منه. حضرت اسید ورته وویل: د انصاف خبره دې وکړه، خپله نیزه یې ودروله او کیناست. مصعب (رضي الله عنه) د اسلام خبره ورته وکړه او قرآنکریم یې ورته ولوست، هغه وایې: قسم په خدای مخکې لدینه چې حضرت اسید خبرې وکړي مونږ یې په مخ کې د اسلام رڼا ولیدله، بیا یې وویل: دا څومره ښکلی او خوږ کلام دی؟

دا راته ووایئ چې که څوک پدې دین کې شاملیدل وغواړي، نو څه به کوي؟

هغوی ورته وویل: لومړی غسل وکړه، پاکې جامې واغونده، بیا د حق او شهادت کلمه

ووايه، او دوه رکعته لمونځ ادا کړه. حضرت اسيد پاڅيد غسل يې وکړ، جامې يې پاکې کړې، د شهادت کلمه يې وويله او دوه رکعته لمونځ يې وکړ، پدې پسې يې دا خبره وکړه: ما پسې يو بل شخص هم دی، که چيرې هغه ستاسې متابعت غوره کړ، نو د هغه قوم به ټول په تاسې پسې روان شي او له دوی نه به هيڅوک هم ستاسې مخالفت ونکړي، زه اوس هغه تاسې ته راليږم. سعد بن معاذ ته اشاره ده.

بيا حضرت اسيد (رضي الله عنه) خپله نيزه واخيستله او سعد بن معاذ ته ورغی، هغه له خپل قوم سره په ديره کې ناست ؤ، سعد چې کله هغه وليد نو ويې ويل: قسم په خدای دا چې په کوم مخ تللی ؤ په هغه بيرته ندی راغلی. حضرت اسيد (رضي الله عنه) راورسيد، نو سعد بن معاذ وپوښته چې څه دې وکړل؟

ده ورته وويل: ما له هغو دواړو سره خبرې وکړې، خو قسم په خدای چې څه مشکل مې پکې ونه ليد، ما هغوی منع کړل، او دوی راته وويل څه چې ستا خوښه وي هغه به کوو. او بله دا چې زه خبر شوم بني حارثه راوتلي تر څو اسعد بن زراره ووژني، او دا پدې خاطر چې هغوی پدې خبر دي اسعد ستا د ترور زوی دی او غواړي پدې ډول له تا سره خپل تړون مات کړي. سعد بن معاذ چې دا خبرې واوريدلې، قهر او غوسې په سر واخيست فوراً راپاڅيد، خپله نيزه يې راواخيستله او د هغوی دواړو په خوا ورغی، خو کله يې چې هغوی ډاډه وليدل پوه شو چې پدې خبره سره اسيد غوښتل چې هغه (سعد) د دوی خبرې واوري، او کله چې ښه ورلنډ شو ورته ودريد او دوی دواړو ته يې ډيرې سپورې ستوغې و ا و رول ې بيايې اسعد بن زراره (رضي الله عنه) ته وويل: اې ابو امامه! قسم په الله که زما او ستا تر مينځ خپلوي نه وای، نو بيا به تا له مانه دا طمعه او اميد نه ؤ کړی، ته راځې او زمونږ په کلي او کور کې داسې کارونه کوې چې زمونږ نه خوښيږي؟

لدينه مخکې حضرت سعد، حضرت مصعب (رضي الله عنهما) ته ويلي ؤ: دا دی داسې سردار درته را روان دی چې تر شا يې ټول قوم ولاړ دی که چيرې ده ستا پيروي غوره کړه ټول قوم به يې ستا پيروان ګرزي. همدلته وه چې مصعب (رضي الله عنه) ورته وويل: مهرباني وکړه لږ کينه او زما څو خبرې واوره، که د کومه خبره خوښه شوه قبوله به يې کړې، او که د خوښه نه وه نو مه يې منه! سعد بن معاذ په ځواب کې ورته وويل: د انصاف خبره دې وکړه، بيا يې خپله نيزه ودروله او کيناست. حضرت مصعب (رضي الله عنه) اسلام ورته بيان کړ او د قرآنکريم تلاوت يې ورته وکړ. وايي: قسم په خدای مخکې لدينه چې څه ووايي مونږ يې په مخ کې د اسلام رڼا وليدله، بيا يې راته وويل: کله چې اسلام منئ نو څه کوئ؟ دوی دواړو ورته وويل: ته لومړی غسل وکړه، خپلې جامې پاکې کړه، بيا د حق او شهادت کلمه ووايه اوورپسې دوه رکعته

لمونځ ادا کړه. حضرت سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هم پاڅید او دا ټول کارونه یې تر سره کړل. بیا یې خپله نیزه واخیستله او د خپل قوم په لور ور روان شو، هغوی چې ولید یو بل ته یې وویل: قسم په خدای په کوم مخ چې تللی ؤ په هغه بیرته ندی راغلی، او چې مجلس ته را ورسید نو وې ویل: اې بني عبدالاشهل! ستاسې په مینځ کې زما مقام او معامله څنګه ده؟ دوی ورته وویل: ته زمونږ سردار یې، او له مونږ ټولو نه د پاخه نظر خاوند، او له مونږ ټولو نه برکتي او زمونږ نماینده او سرپرست یې. نو ده ورته وویل: ښځه واورئ، ستاسې ټولو (نارینه او ښځو) سره تر هغې زما خبرې حرامې دي تر څو مو په الله تعالی او د هغه په رسول(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ایمان نه وي راوړی. د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) ددې خبرې اثر دا ؤ چې تر ماښامه پورې دده ټول قوم نر او ښځې په اسلام مشرف شول، یوازې یوه کس چې (اصیرم) نومیده اسلام رانه ووړ هغه هم بیا وروسته د احد په جګړه کې مسلمان شو د الله په لار کې یې جګړه وکړه او پداسې حال کې په شهادت ورسید چې الله تعالی ته یې یوه سجده هم نه وه کړې. رسول اکرم(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دده په هکله فرمایلي: ((عمل قلیلا و اجر کثیرا)) یعنی نوموړي عمل کم کړی، خو اجر یې زیات تر لاسه کړ.حضرت مصعب (رضي الله عنه) تر هغې پورې د اسعد بن زراره (رضي الله عنه) په کور کې ؤ او د اسلام تبلیغ یې کاوه تر څو په انصارو کې داسې کورنۍ پاتې نه شوه چې څو کسان (نر او ښځې) نه وي پکې مسلمان شوي، یوازې د بني امیه بن زید او خطمه او وایل کورنۍ داسې وې چې څوک نه وو ورنه مسلمان شوي، او دا هم ځکه چې مشهور شاعر قیس بن اسلت د دوی له ألی نه ؤ او دوی به دده خبره په کلکه سره منله، او همدې شاعر دوی د خندق تر غزا (پنځم هجري کال) پورې له اسلام نه بیل او لیرې ساتلي وو. حضرت مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) د بعثت د دیارلسم کال د حج له موسم نه مخکې مکې مکرمې ته ستون شو او هلته یې خپل عظیم لاربنود حضرت محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته د فتحې زیرې وارول، او هغه یې د یثرب د خلکو له حال احوال، د دوی له جنګي او دفاعي صلاحیتونو او نورو ښو ښو استعدادونو نه خبر کړ.[1]

---

[1]. ابن هشام ۴۳۵/۱. ۲۳۲، ۴۳۷. ۴۳۸، ۲ / ۹۰زاد المعاد ۵۱/۲

د عَقَبه دوهم بيعت

د نبوت د ديارلسم کال د حج په موسم يعنی د (۶۲۲م) کال د جون په مياشت کې د مديني منورې له اوسيدونکو نه له اوياوو نه زيات مسلمانان د خپل قوم له مشرکانو سره يو ځای د حج ادا کولو پخاطر مکې ته ورسيدل. دا مسلمانان لا په مدينه او يا د مکې په لاره وو چې دا خبره يې سره ياده کړه ترکومه به رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د مکې په غرونو کې لا لهانده او له غمونو او مشکلاتو سره لاس او ګريوان پاتې وي؟
دوی مکې ته له رسيدو نه وروسته په پټه له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره تماس ونيو او پدې سره سلا شول چې د ذي الحجې په دولسمه شپه به په منی او د جمره عقبه خوا کې سره غونډيږي.
اوس راځئ کعب بن مالک الانصاري (رضي الله عنه) ته غوږ شو چې ددې تاريخي غونډې په هکله کومې چې د کفر او اسلام د جګړې مخه يې بدله کړه څه وايي:
((حج ته لاړو، او له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره مو د تشريق منځنۍ ورځ وعده وټاکله، بالاخره ټاکل شوې شپه را ورسيده، مونږ دا خبره د خپل قوم له مشرکينو نه پټه ساتله، خو يوازې له عبدالله بن عمرو بن حرام سره مو پدې هکله څه خبرې وکړې، نوموړی زمونږ له مشرانو او شريفو خلکو نه شميرل کيده. مونږ ورته وويل: ابو جابره! ته زمونږ له مشرانو او شريفانو نه يې، مونږ نه غواړو چې د دوزخ په اور کې وسوځې، بيا مو اسلام ته راوباله، او له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره له کړې وعدې نه مو خبر کړ، کعب وايي: نو هغه هم په اسلام مشرف شو او د عقبې په بيعت کې يې ګډون وکړ او د خپل قوم نقيب (استازی) وټاکل شو)).
کعب وايي: ((د نوموړې شپې په سر کې له خپل قوم سره يو ځای پخپله مېنه کې ويده شوو، خو د شپې د دريمې بـــرخې له تيريدو نه وروسته راپاڅيدو او په پټه سره د ټاکل شوي ځای په خوا وخوځيدو تر څو د عقبې خوا کې سره غونډ شوو. زمونږ شميره دري اويا سړي او دوه ښځې چې يوه يې د بني مازن بن النجار نسيبه د کعب لور (ام عماره) او بله يې د بني سلمه قبيلې اسماء د عمرو لور (ام منيع) وه)).

هملته ټول سره راټول شوو، او د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د راتلو انتظار مو يوست، تر څو تشريف يې راوړ، له ده سره يې تره عباس (رضي الله عنه) هم وُ، نوموړی هغه وخت لا مسلمان شوی نه وُ خو دا يې غوښتل چې د خپل وراره پدې معامله کې برخه ولري او ټينګ عهد ورته واخلي، او ددې غونډې لومړنی خبرې کوونکی هم عباس (رضي الله عنه) وُ.[١]

د خبرو پيل او د عباس (رضي الله عنه) له پلوه د مسئلې په اهميت رڼا اچول

کله چې د مجلس غړي پوره شول، نو د ديني او عسکري تړون په اړوند خبرې پيل شوې، له ټولو نه مخکې عباس (رضي الله عنه) په پوره صراحت سره د مسئلې د ارزښت او د دوی د مسئوليت د درندوالي په هکله خبرې وکړې او وې ويل:

((اې خزرجيانو! -د هغه وخت عربو ټول انصارو يعنی اوس او خزرج دواړو ته خزرجيان ويل – تاسې زموږ په مينځ کې د محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مقام او منزل وينئ، موږ هغه د خپل قوم له موږ سره په عقيده کې شريکوخلکو نه په امن ساتلی، هغه پخپل قوم کې د عزت خاوند دی، او دلته پخپل وطن کې زموږ له ملاتړ او حمايې نه برخمن دی، خو هغه غواړي تاسې ته درشي، ستاسې لوري ته ميلان لري، نو اوس که چيرې تاسې له ده سره په کړې وعده وفا کوئ، او له مخالفينو نه يې ساتئ، نو سيي ده، تاسې پوه شئ او مسئوليت مو، خو که ستاسې خيال دا وي چې له دې ځای نه له وتو وروسته يې ملاتړ پريږدئ، نو سر له اوس نه يې پريږدئ، ځکه پخپل وطن کې د عزت خاوند او زموږ له ملاتړ نه برخمن دی)).

کعب وايي: موږ په ځواب کې ورته وويل: موږ ستا خبرې واوريدې، نو اوس ته خبرې وکړه يا رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم)! او د خپل ځان او رب لپاره پخپله خوښه عهد او تړون واخله [٢]. د انصارو له دې ځواب نه دا ښه په ډاګه کيږي چې هغوی د دې عظيم مسئوليت په ادا کولو کې څومره مخلص او ټينګ ولاړ وو، او پدې لاره کې يې د هر راز مشکلاتو زغمولو ته په پوره ايمانداری سره اوږه ورکوله. پدې پسې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپلې خبرې وکړې، او بيعت

---

[1]. ابن هشام ١/ ٤٤٠ - ٤٤١

[٢]. ابن هشام ١/٤٤١ - ٤٤٢

ورسره وشو.

د بیعت بندونه

امام مالک پدې هکله د جابر روایت په مفصله توګه رانقل کړیدی. جابر وایي: مونږ رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته وویل: په څه شي بیعت درسره وکړو؟

ویې فرمایل: پدې بیعت راسره وکړئ چې: **[علی السمع والطاعة في النشاط والکسل. وعلی النفقة في العسر والیسر. وعلی الأمر بالمعروف والنهي عن المنکر. وعلی أن تقوموا في الله ، لا تأخذکم في الله لومة لائم.وعلی أن تنصروني إذا قدمت إلیکم، وتمنعوني مما تمنعون منه أنفسکم وأزواجکم وأبناءکم، ولکم الجنة]**.

۱ـ په هر حالت، سستئ او چالاکۍ (کمزورئ او پیاوړتیا) کې به زما خبرې اورئ او منئ به یې یعنې اطاعت به مې کوئ.

۲ـ په فقر اوشتمنئ دواړو یا نیستئ اوهستئ کې به مال خرڅوئ او مصرفوئ.

۳ـ په نیکئ به امر او له بدئ نه به نهي کوئ.

۴ـ د خدای د دین په خاطر راپورته شئ، او پدې لاره کې د هیچا پروا ونه ساتئ.

۵ـ کله چې زه درغلم نو ملاتړ به مې کوئ، او د خپلو ځانونو، ښځو او اولادونو په شان به زما دفاع هم کوئ، او ددې ټولو په بدله کې زه د جنت وعده درکوم.[1]

د کعب په هغه روایت کې چې ابن اسحاق راوړی دی یوازې وروستی بند ذکر شویدی او هغه داسې دی چې: کعب وایي: نو بیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خبرې وکړې، د قرآنکریم له تلاوت، د الله لور ته له بلنې او اسلام ته له ترغیب او هڅونې وروسته یې وفرمایل: **[أبایعکم علی أن تمنعوني مما تمنعون منه نسائکم وأبناءکم]**.پدې بیعت درنه اخلم چې زما داسې دفاع او ملاتړ وکړئ لکه څرنګه چې دخپلو ښځو او اولادونو دفاع کوئ. نو براء بن معرور په خپل لاس دده مبارک لاس ونیو او وې ویل: قسم په هغه ذات چې ته یې په حقه نبي را استولی یې چې د خپلو اولادونو په شان به دفاع درنه کوو، له مونږ نه بیعت واخله اې د الله رسوله ! مونږ د جنګ بچیان یو، وسله زمونږ سینګار ده، دا مونږ ته له پلرونو نه په میراث را پاتې ده.

---

[1]. امام احمد دا په حسن اسناد را نقل کړیدی، حاکم او ابن حبان دا روایت صحیح بللی دی، د عبدالله النجدي مختصر سیره الرسول نومی کتاب ۱۰۵ مخ هم وګګوره، ابن اسحاق هم له عباده بن الصامت نه دې ته ورته روایت راوړی خو په هغه کیګ دا ماده زیاته ده چیګ وایي: د حکومت پخاطر به له حاکمانو سره مخالفت نه کوو. ابن هشام ۱/ ۴۵۴

راوي وايي: ابو الهيثم بن التيهان د براء خبرې ور پرې کړې او ويې ويل: اې رسول الله (ص)! زمونږ او يهودو تر منځ اوس ښې اړيکې دي، خو زمونږ هغه غوښتل، هسې نه چې اوس مونږ دا اړيکې هم غوڅې کړو، بيا ته له فتحې او برې نه وروسته مونږ په ډاګ پريږدې او بيرته خپل قوم ته راشې؟ رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) تبسم وکړ او ويې فرمايل: [بل الدَّمُ الدَّمُ، والهَدْمُ الْهَدْمُ، أنا منكم وأنتم منى، أحارب من حاربتم، وأسالم من سالمتم]. نه، داسې نده ستاسې وينه زما وينه، او ستاسې تباهي زما تباهي ده، زه د ستاسې او تاسې زما يئ، له چا سره چې تاسې جګړه کوئ زه هم ورسره جنګيږم، او له چاسره چې سوله کوئ نو زه هم ورسره سوله کوم.[1]

د بيعت په هکله نور ټينګار

وروسته له دې چې د بيعت د شرطونو په هکله خبرې وشوې او خلکو يې د تړون اراده وکړه. د لومړۍ ډلې مسلمانانو له جملې نه دوه هغه کسان چې د نبوت په (۱۱) او (۱۲) کال يې اسلام راوړی و يو په بل پسې پاڅېدل تر څو خپل قوم ددې بيعت له اهميت او خطر نه يو ځل بيا خبر کړي، چې هغوی له بيعت کولو نه مخکې ښه پوه شي، او په پټو سترګو او ناپوهۍ کې دا مسئوليت په غاړه وانخلي او تر څو دا معلومه کړي چې قوم يې پدې لاره کې څومره قربانۍ ورکولو ته تيار دی.

ابن اسحاق وايي: کله چې خلکو د بيعت کولو اراده وکړه عباس بن عباده بن نضله وويل: اې خلکو آيا تاسې پوهيږئ چې لدې سړي سره د څه بيعت کوئ؟ دوی وويل: هو. ده ورته وويل: تاسې ددې بيعت ورسره کوئ چې له ټولو خلکو سور پوټکو او تور پوټکو سره به جنګيږئ نو که ستاسې دا خيال وي چې د خپلو مالونو له مکملې تباهۍ او د مشرانو له وژلو نه وروسته د هغه ملاتړ پريږدئ، نو همدا اوس يې پريږدئ، ځکه هغه وخت دده له ملاتړ نه لاس اخيستل د دنيا او آخرت تباهي او رسوايي ده، او که دا اراده لرئ چې د مالونو له تباهۍ او سردارانو له مرګ سره سره به له ده سره پخپل تړون وفا کوئ، نو بيا يې له ځان سره واخلئ، ټينګ يې کړئ ځکه دا د دنيا او آخرت خير او ګټه ده.

---

[1]. ابن هشام ۴۴۲/۱

دوی وويل: پدې لاره کې مونږ د مالونو د تباهۍ مشرانو او رهبرانو د مرګ ژوبلې خطر په ځان منو، يا رسول الله (ص)! دا راته ووايه که مونږ پدې وفا وکړو، نو ددې په بدله کې به زمونږ لپاره څه وي؟ ده وفرمايل: ددې په بدله کې د تاسې لپاره جنت دی. دوی وويل: لاس دې را اوږد کړه، ده(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) خپل مبارک لاس ور اوږد کړ او دوی بيعت ورسره وکړ.[۱]

او د جابر په روايت کې راځي (وايې ويل): پاڅيدو تر څو بيعت ورسره وکړو کله يې چې اسعد بن زراره لاس ونيو، نوموړی تر ټولو کشر وُ او وايې ويل: لږ تم شئ اې د يثرب خلکو، مونږ دده حضور ته د حاضرۍ پخاطر دا اوږد سفر لدې يقين او باور سره کړی چې بيشکه هغه د الله رسول دی، نن ورځ دده وتل له ټولو عربو سره د مقاطعې او دښمنۍ معنی لري، دا ستاسې د سردارانو د مرګ او تورو چلولو غوښتنه کوي که تاسې دې قربانۍ ته تيار وئ، نو درسره وايې خلئ، خدای به اجر درکوي، او که چيرې تاسې پخپلو ځانونو ويريږئ نو بيا يې پريږدئ او دا به د الله په وړاندې ستاسې څه نا څه مقبول عذر وي.[۲]

د بيعت تړون

د بيعت په شرطونو او بندونو له موافقې او له ياد شوي تاکيد وروسته د بيعت سلسله په مصافحې (لاس ورکولو) سره پيل شوه. جابر د اسعد بن زراره د خبرو له روايت نه وروسته وايي: نو هغوی وويل: اې اسعده! لاس دې ليرې کړه، قسم په خدای چې مونږ دا بيعت حتماً کوو او بيا يې نه ماتوو[۳]. پدې سره اسعد پوه شو چې قوم يې پدې لاره کې څومره قربانۍ ورکولو ته تيار دی، دی له دې پلوه ډاډه او مطمئن شو، نوموړی د بيعت کوونکو ديني رئيس وُ ځکه د مصعب بن عمير ملګری داعي وُ او له ټولو نه لومړی همده بيعت وکړ. ابن اسحاق وايي: بنو النجار دا ګومان کوي چې ابو امامه اسعد بن زراره لومړنی کس وُ چې له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره يې د بيعت لاس ورکړ.[۴]

وروسته عام بيعت پيل شو، جابر وايي: مونږ يو يو ورپاڅيدو او بيعت به مو کاوه، په

---

(1). ابن هشام ۴۴۲/۱

(2). د امام احمد له خوا د جابر په روايت نقل شوی حديث

(3). پخوانی مصدر

(4).ابن اسحاق وايي: بنو عبدالاشهل وايي: چيګ لومړنی بيعت کونکی ابو الهيثم بن التيهان دی او کعب بن مالك وايي: لومړنی کس چې بيعت يې وکړ براء بن معرور وُ (ابن هشام ۱/ ۴۴۷) خو زه وايم: شايد دوی به د بيعت کوونکو او رسول الله (ص) تر مينځګ تيری شوی خبريګ بيعت ککنګي، خو سييګ دا ده چيګ لومړنی بيعت کوونکی اسعد بن زراره دی. و الله اعلم.

مقابل کې به یې د جنت وعده راکوله.[۱]
خو د هغو دوو ښځو چې هلته موجودې وې بیعت یوازې زباني ؤ ځکه رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له پردۍ ښځې سره کله هم لاس نه دی ورکړی.[۲]

د دوولسو مشرانو (استازیو) ټاکل

د بیعت له تکمیل نه وروسته رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د دوولسو کسانو د انتخاب غوښتنه وکړه، دا کسان به د خپل قوم مشري او د بیعت د بندونو د تطبیق او تنفیذ مسئولیت په غاړه لري. دوی ته یې وفرمایل: تاسې له خپل مینځ نه دوولس کسه وټاکئ چې دوی به د خپل قوم استازي او د هغوی له طرفه مسئول وي، نو فوراً دا دوولس کسه وټاکل شول، چې نه (۹) یې د خزرج او (۳) د اوس قبیلې څخه وو.

د خزرج نقیبان (استازي):

۱ـ اسعد بن زراره بن عدس.
۲ـ سعد بن الربیع بن عمرو.
۳ـ عبدالله بن رواحه بن ثعلبه.
۴ـ رافع بن مالک بن العجلان.
۵ـ البراء بن معرور بن صخر.
۶ـ عبدالله بن عمرو بن حرام.
۷ـ عباده بن الصامت بن قیس.
۸ـ سعد بن عباده بن دلیم.
۹ـ المنذر بن عمرو بن خنیس.

د اوس قبیلې نماینده ګان:

۱ـ اسید بن حضیر بن سماک.
۲ـ سعد بن خیثمه بن الحارث.

---

(۱). مسند امام حمد.
(۲). صحیح مسلم باب کیفیة بیعة النساء ۱۳۱/۲ مخ وګوره.

۳_ رفاعه بن عبدالمندز بن زبیر.[۳]
دا هم ویل کیږي چې دا وس دریم نماینده ابو الهیثم بن التیهان وُ. کله چې دا دوولس کسه وټاکل شول، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له دوی نه د رئیسانو او مسئولینو په حیثیت یو بل تړون هم واخیست، او داسې یې ورته وفرمایل: **[أنتم على قومكم بما فيهم كفلاء، ككفالــة الحواريين لعيسى ابن مريم، وأنا كفيل على قومي]** تاسې د خپل قوم داسې استازي او کفیلان یئ لکه څرنګه چې حواریون د عیسی (علیه السلام) کفیلان وو، او زه د خپل امت یعنی مسلمانانو کفیل یم. دوی وویل: هو، سیې ده.[۱]

شیطان د تړون راز افشا کوي

تړون او بیعت ترسره شو، خلک د خوریدو په حالت کې وو، په همدې وخت کې یوه شیطان د تړون او بیعت راز افشا کړ، څو څرنګه چې غونډه تقریباً پای ته رسیدلې وه او دا ممکنه نه وه چې د قریشو مشران په پټه سره خبر کړي تر څو بیعت ته حاضر شوي کسان په نابېره توګه راګیر کړي، نو دا شیطان په یوه هسک ځای ودرید او په ډیر لوړ آواز یې چیغه کړه، اې خلکو! اې ددې کورونو اوسیدونکو! محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ورسره بې دینان – له خپل دین نه اوړیدلي – کسان وګورئ، چې ستاسې سره د جګړې پخاطر راټول شویدي.
رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: **[هذا أزَبُّ العقبة، أما والله يا عدو الله لأتفرغن لك. ثم أمرهم أن ينفضوا إلى رحالهم]**. (دا ددې عقبې شیطان دی، اې د الله دښمنه! واوره، زه اوس درته وزګاریږم) بیا یې حاضرو کسانو ته امر وکړ چې خپلو مېنو ته لاړ شي.[۲]

له قریشو سره د مقابلې لپاره د انصارو تیاري

د شیطان ددې آواز په اوریدو سره عباس بن عباده بن نضله وویل: ((قسم په هغه ذات

---

[۳]. زبیر په ب سره ، که څګه هم حګینو په ن یعنی زنیر ذکر کؤیدی، او یو شمیر مور خینو د رفاعه په حګای د ابو الهیثم بن تیهان نوم راوؤی دی.
[۱]. زاد ابن هشام ۱/۴۴۳ –۴۴۴- ۴۴۶
[۲]زاد المعاد ۲/۵۱

چې ته یې په حقه رسول رالیږلی یې، که ته وغواړې نو مونږ به سبا د منی پر اوسیدونکو د تورو حمله وکړو)).

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: [لم نؤمر بذلك، ولكن ارجعوا إلى رحالكم] تر اوسه ددې اجازه نه ده راکړل شوې، خپلو مېنو ته ستانه شئ. بیا دوی هم ستانه او هملته خپلو ځایونو کې ویده شول.[۱]

قریش د یثرب مشرانو ته خپل احتجاج رسوي

دې آواز د قریشو غم او غصه راوپاروله، ځکه دوی ښه پوهیدل چې پردوی او د دوی پر مالونو به د داسې یوه بیعت اغیزه او اثر څه وي، نو کله چې سهار شو د قریشو له مشرانو نه یوه لویه ډله خلک د یثربیانو مېنې ته ورغلل تر څو هغوی ددې بیعت په هکله له خپل عکس العمل او احتجاج نه خبر کړي، او داسې یې ورته وویل: ((خزرجیانو! مونږ خبر شوي یو چې تاسې راغلي یئ تر څو زمونږ ملګری لدې ځای نه وباسئ او له مونږ سره د جګړې بیعت مو هم ورسره کړیدی، خو قسم په خدای چې مونږ د ټولو عربي قبیلو په نسبت ستاسې سره جګړه بده ګڼو)).[۲]

خو څرنګه چې دخزرج مشرکان لدې مسئلې څخه نه وو خبر، ځکه دا بیعت د شپې په تیاره کې په ډیره پټه ترسره شوی وُ، یو ځل راپورته شول، قسمونه یې خوړل چې هیڅ داسې پیښنه په مینځ کې نشته او مونږ لدې نه هیڅ خبر نه لرو. بالاخره د قریشو وفد عبدالله بن ابي بن سلول ته ورغی، هغه هم ورته وویل: چې دا خبره دروغ ده، داسې څه ندي تر سره شوي، او دا هم امکان نلري چې زما قوم دې له مانه پټ داسې کار وکړي، که هلته مدینه کې هم وم، زما قوم زما له مشورې پرته داسې کار نه کوي. مسلمانانو هم یو بل ته وکتل، او چپ ناست وو پدې هکله یې هیڅ هم ونه ویل: قریشو هم د مشرکانو خبره ومنله، او بې فایدې ستانه شول.

د بیعت د خبر په هکله د قریشو باور او د یثربیانو تعقیبول

د قریشو مشران د دوی له مېنې نه پداسې حالت کې ستانه شول، چې د بیعت د خبر

---

[۱]. ابن هشام ۴۸۸/۱
[۲]. ابن هشام ۱/ ۴۴۸

په دروغوالي څه نا څه یقیني شوي وو، خو سر بیره پر دې پدې لټه کې وو چې سیې معلومات لاسته راوړي او پدې هکله یې خپله پلټنه جاري وساتله. بالاخره پدې باوري شول چې د بیعت خبر سیي دی، خو دا داسې وخت ؤ چې حاجیان ټول د خپلو وطنونو په لور خوځیدلي وو.په هر ترتیب د قریشو سپاره په یثربیانو پسې ووتل، مخکې لاړل تر څو سعد بن عباده او منذر بن عمرو یې ولیدل، تعقیب یې کړل منذر ورنه وتښتید، خو سعد یې ونیو، لاسونه یې له ورمیږه سره دده د کجاوې په رسۍ وتړل، تر وهلو او ټکولو لاندې یې ونیو ویښتان یې کشول او په کښولو کښولو یې مکې ته ورساوه. هلته مطعم بن عدي او حارث بن حرب بن امیه ولید او د دوی له بنده یې آزاد کړ، ځکه سعد به په مدینه کې د دوی له قافلو نه ملاتړ کاوه. انصار چې پوه شول سعد ورنه پاتې شویدی، نو پدې سره سلا شول چې بیرته ورپسې ورشي، خو دوی لا خوځیدلي نه وو چې هغه ورته راورسید، او ټول یو ځای مدینې ته ورسیدل.[1]

دا و د عقبې دویم بیعت چې د لوی بیعت په نامه یادیږي، دا بیعت پداسې حالت کې ترسره شو چې د مسلمانانو زړونه یو له بل سره له مینې او محبت نه ډک وو، او پدې لاره کې په پوره همت او میړانه سره هر راز قربانۍ ورکولو ته چمتو وو. د مدینې مسلمان په مکه کې پخپل مسلمان ورور باندې شفقت کوي، زړه ورباندې سیځي، غم شریکي ورسره کوي، د هغه چا په وړاندې چې د مکې پر مسلمان ظلم کوي خپل قهر او غوسه څرگندوي، لنډه دا چې د خپل دیني ورور سره په هر څه کې ځان گډ او شریک بولي. دا مینه او محبت هسې هم نه و چې د وخت په تیریدو سره له مینځه لاړ شي، ځکه ددې مینې سبب او مصدر پر الله، رسولانو او کتابونو باندې ایمان ؤ، داسې ایمان چې هیڅ ظالم او جابر یې د مینځه وړلو توان او قدرت نلري. دا داسې ایمان ؤ چې د عمل او عقیدې په ډګر کې به یې داسې کارنامې ترسره کولې چې د عادي بشر له وسه ندي پوره او پدې ایمان سره د هغه وخت مسلمانانو داسې کارونه او قهرمانۍ ترسره کړې چې نه یې اوس مثال شته، نه پخوا او نه به یې هم په راتلونکې کې مثال ولیدل شي.

[1]. زاد المعاد ۵۱/۲. ابن هشام ۴۴۸/۱ -۴۴۹_ ۴۵۰.

د هجرت پيل

وروسته له هغې چې د عقبې دويم بيعت ترسره شو، او اسلام وتوانيد له کفر او جهالت نه ډکې بيديا کې د ځان لپاره مېنه ومومي او د فتحې په درشل پښه کېږدي. -په ربښتيا چې دا د دعوت له پيل نه د اسلام لويه سوبه او لاسته راوړنه وه ـ رسول الله (صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) مسلمانانو ته د هجرت کولو اجازه ورکړه.

دغه وخت د هجرت معنی د ځان د احتمالي نجات او خلاصون پخاطر د ټولو ګټو او مصلحتونو تر پښو لاندې کول، او هر راز مالي قرباني په ځان منل وُ. هر هجرت کوونکی به پدې ښه پوهيده چې سر يې هم په باوري توګه په امن ندی، کيدای شي د لارې په سر او يا پای کې ووژل شي، راتلونکې يې هم مجهول او نامعلوم دی، خدای خبر چې سبا به له څه ډول مشکلاتو او کړاوونو سره مخ کيږي.

مسلمانانو د هجرت سفر پيل کړ، دا ټول تکليفونه يې په ځان ومنل، مشرکينو هم د خطر په درک کولو سره زيار ايسته د دوی د هجرت مخه ونيسي، راځئ پدې اړه لاندې خبرې واورو:

١. لومړنی مهاجر ابو سلمه وُ- ابن اسحاق وايي: نوموړي د عقبې له دويم بيعت نه يو کال وړاندې هجرت کړی وُ – کله چې ده د هجرت اراده وکړه، نو خپله ښځه او زوی هم يې له ځان سره روان کړل، خو خسرګنۍ يې ورته وويل: د خپل ځان په هکله څه نه شو درته ويلی، خو دا ستا ښځه چې زمونږ خپله ده، څنګه يې درسره پريږدو چې ليرې وطن ته يې بوزې؟ همدا وه چې ښځه يې ورنه ستنه کړه. پدې وخت کې د ابو سلمه کورنۍ په غوسه شوه او ويې ويل: مونږ هم خپل ماشوم نه پريږدو چې له مور سره يې ستاسې سره وي. د دواړو قبيلو خلکو ماشوم ونيو يو له بل نه يې را کاږه تر څو د ماشوم لاس ووت او بيا د ابو سلمه کورنۍ واخيست، او ابو سلمه يوازې د هجرت لاره ونيوه لاړ. ښځه به يې هر سهار له کوره وته او ابطح نومې ځای ته به تلله او ترماښامه به يې هلته ژړل، پوره يو کال يې همداسې بده ورځه وه. بالاخره يې د خپلوانو له جملې نه ديوه تن زړه ورباندې وسوځيده او نورو ته يې وويل: دا مسکينه پريږدئ، له زوی او ميړه نه مو جدا کړيده! نو دوی ورته وويل: که غواړې خپل ميړه ته

ورشي، تلی شي، لاړه شه، همغه وه چې دې خپل زوی د ميړه له پلرګنی نه بيرته راواخيست، او د مدينې په لور وخوځېده. هو، دې اوږد سفر ته يې چې تقريباً پنځه سوه کيلو متره اوږد و په يوازې صورت ملا وتړله. لاړه پسې لاړه تر څو تنعيم ته ورسيده هلته عثمان بن طلحه بن ابي طلحه وليده، د حال احوال له پوښتنې وروسته ورسره روان شو تر څو قباء ته ورسيدل هلته يې ورته وويل: ميړه دې دلته دی، ورشه ، او دی پخپله بيرته مکې ته روان شو.[1]

۲- هغه وخت چې صهيب د هجرت نيت وکړ، د قريشو کفارو ورته وويل: ته چې کله دلته راغلې يو حقير او ناداره سړی وې، همدلته د مال او شتمنۍ خاوند شوې، اوس غواړې دلته ګټلی مال له ځان سره يوسې، دا کله هم نه شي کيدلی. صهيب په ځواب کې ورته وويل: که زه خپل مال تاسې ته درکړم، نو بيا مې پريږدئ چې ولاړ شم؟ دوی وويل: هو. ده ورته وويل: ځه زما مال ستاسې شو. دا خبره رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته ورسيده نو ويې فرمايل: صهيب ګټه کړې، صهيب ګټه کړې.[2]

۳- عمر بن الخطاب، عياش بن ابي ربيعه او هشام بن العاصي بن وائل يو ځای سره وټاکه چې سهار به هملته سره غونډيږي بيا به مدينې ته هجرت کوي، خو سهار عمر او عياش راغلل او هشام ورنه وګرزول شو. او کله چې دوی دواړه قباء ته ورسيدل ابوجهل او ورور يې حارث راغلل او عياش ته يې وويل: مور دې قسم خوړلئ چې تر هغې به نه سر مونځوی او نه به سيورې ته کيني تر څو يې ته نه وې ليدلی، نو د عياش زړه پرې وسوځيد ورته خفه شو.- د دوی دری واړو مور يوه وه - پدې وخت کې عمر (رضي الله عنه) ورته وويل: عياشه! دوی غواړي تا له خپل دين نه واړوي، متوجه اوسه، مور دې که له سپږو نه په عذاب شي حتماً به خپل سر ږومنځ کړي، او که ګرمي يې پسې واخلي خوامخوا به سيورې ته ځي. خو عياش تصميم ونيو چې له دوی سره بيرته مکې ته لاړ شي، تر څو د خپلې مور قسم رينښتونی کړي، نو عمر ورته وويل: اوس چې دا اراده لرې، نو دا زما اوښه درسره بوزه، دا ډيره ښه ارامه او چټکه اوښه ده، مه ورنه کوزيږه که چيرې دې د خلکو له طرف نه څه شکمن حرکت وليد فوراً را تښته. بيا دری واړه روان شول، په لاره کې ابو جهل ورته وويل: قسم په خدای چې دا زما اوښه سرکشه ده، څه کيږي که زه هم ستا سره سپور شم؟ عياش وويل: سمه ده، اوښې يې ودرولې بيا يې چو کړې، په همدې وخت کې دواړو (ابوجهل او حارث)

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۴۶۸ – ۴۶۹ - ۴۷۰

[2]. ابن هشام ۱/۴۷۷

ناڅاپي حمله ورباندې وکړه راوېې نيو، ټينګ يې وتاړه، او مکې ته يې يووړ، هلته يې خلکو ته وويل: تاسې هم له خپلو بې عقلانو سره داسې چلن وکړې لکه څرنګه چې مونږ له خپل دې جاهل سره وکړ.(۱)

دا ډول ؤ له هجرت کوونکو سره د مشرکينو چلن، خو سربيره پردې هم مسلمانان يو په بل پسې له مکې نه ووتل او د عقبې له دويم بيعت نه يوازې دوی مياشتې او څو ورځې تيرې شوې وې چې په مکه کې له رسول الله (صلی الله عليه واله وصحبه وسلم)، ابوبکر، علي او له هغو مسلمانانو نه پرته چې مشرکينو په زور نيولي وو، بل مسلمان نه ؤ پاتې شوی. ابوبکر او علي (رضي الله عنهما) د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په امر دلته پاته شوي وو، رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) د سفر تياري نيولې وه، خو پدې انتظار ؤ چې کله به ورته د وتو امر کيږي.(۲)

امام بخاري له حضرت عايشي (رضي الله عنها) نه روايت کوی فرمايي: رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مسلمانانو ته وويل: **[أني أريت دار هجرتكم، ذات نخل بين لابَتَيْن]** ما ته ستاسې د هجرت ځای رابنودل شويدی، د لارې د دوو غرونو تر مينځ يوه نخلستاني علاقه ده. پدې پسې مسلمانانو مدينې ته هجرت وکړ، د حبشې مهاجرين هم ټول مدينې ته راغلل، ابوبکر (رضي الله عنه) هم مدينې ته د سفر تياري ونيوله، خو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمايل: **[على رِسْلِك، فأني أرجو أن يؤذن لي]**. لږ څه صبر وکړه، هيله ده ما ته هم د هجرت اجازه راکړل شي. نو ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وويل: زما پلار له تا قربان، آيا ته ددې اميد لرې؟ رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: **[نعم]** هو زه اميد لرم. نو ابوبکر (رضي الله عنه) هم پاتې شو تر څو له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره ملګری شي. ده دوې اوښې هم برابرې کړې وې او پوره څلور مياشتې يې د سمر ونې پاڼې ورکړې او ښې يې وساتلې.(۳)

---

(1). هشام او عياش همداسې د کفارو په قيد کې وو تر څو رسول الله (ص) هجرت وکړ، يوه ورځ يې وفرمايل: څوك به هشام او عياش راخلاص کړي؟ د وليد زوی وليد وويل: زه يې درته راخلاصوم يا رسول الله (ص)! همدا وه چې وليد په پټه مکې ته لاړ، هلته يې يوه ښځه وليده چې دوی ته خواړه وروړي په دې سره يې د دوی د اوسيدو ځای معلوم کړ او دا بو بې چته کور و، ماښام په ديوال ورواوښت ، دواړه يې را خلاص کړل او له ځان سره يې مدينې ته بوتلل ابن هشام ۱/۴۷۴- ۴۷۲.عمر له ۲۰ نورو کسانو سره يو ځای مدينې ته تللی و' بخاري ۱/ ۵۵۸

(2). زاد المعاد ۲/۵۲

(3). صحيح بخاري باب هجرة النبي (صلى الله عليه وسلم) و اصحابه ۱/۵۵۳

د دارالندوه يا د قريشو د پارلمان غونډه

کله چې قريشو وليدل د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) اصحاب مهاجر شول، اولادونه او څه اندازه مالونه يې د مدينې اوس او خزرج ته يووړل، نو يو ځل يې په زړونو کې بې ساري غم او غوبه را وپاريده. اور وربانديې بل شو، خپل ديني او اقتصادي وجود يې په خطر کې وليد ، ځکه دوی محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ښه پيژانده او پوهيدل چې هغه څومره عظيم او موثر لارښود دی. پدې هم پوه وو چې اصحاب (رضي الله عنهم) څومره د صبر، استقامت خاوندان او قرباني ته تيار کسان دي، د اوس او خزرج قوت او زور يې هم ليده او پدې هم پوره باوري وو چې ددې دواړو قبيلو مشران او د عقل خاوندان ددې توان او استعداد لري چې خپل مينځي دښمنۍ ختمې کړي او يو بل ته د ورورۍ او همکارۍ لاس ورکړي.
د مدينې استراتيژيک موقعيت يې هم له سترګو پټ نه ؤ، او پدې خبر وو چې دا علاقه د هغه تجارتي لارې لپاره د څومره اهميت درلودونکې ده کومه چې د سرې بحيرې په غاړه له يمن نه تر شام پورې غزيدلې ده. د مکې خلکو به هر کال شام ته د (۲۵۰) زرو طلايي دينارونو په بيه تجارت درلود د طائف او نورو ځايونو د اوسيدونکو تجارت لدينه جدا ؤ، او ښکاره ده چې ددې لارې امن او آرامې د دوی د تجارت لپاره ډيره ضروري وه. خو دا هم بايد ووايو چې قريشو په مدينه کې د اسلامي دعوت له ځای په ځای کيدو او د دوی په مقابل کې د هغه ځای د خلکو له راپاريدو نه هم غټ خطر احساساوه، دا ټول خطرونه يو ځای د قريشو سترګو ته ودريدل، نو پدې لټه کې شول چې د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په لاس را پيدا شوی خطر بالکل او په پوره توګه له مينځه يوسي.
د عقبې له دويم بيعت نه تقريباً دوې نيمې مياشتې وروسته د پنجشنبې په سهار د نبوت د څوارلسم کال د صفر مياشتې په (۲۶) مه چې د (۶۲۲)م کال د سپتمبر مياشتې له (۱۲) مې سره سمون خوري[1] د قريشو پارلمان (دارالندوه) پخپل تاريخ

[1]. دا نيتګه مو د هغه تحقيقاتو له څېړنې وروسته غوره کړه کوم چې ګ علامه محمد سليمان منصور پوري په رحمه للعالمين نوميګ کتاب کيګ ليکلې دي ۱/ ۹۵ -۹۷_ ۱۰۲، ۲/ ۴۷۱.

کې له ټولو نه خطرناکه غونډه پرانیستله[1]، پدې غونډه کې د قریشو د ټولو قبیلو استازو برخه واخیسته، تر څو د اسلامي دعوت د ستر لارښود د له مینځه وړو او اسلامي ډیوې د وژلو لپاره لارې چارې ولټوي او پدې هکله پریکنده فیصله وکړي.
پدې غونډه کې د قریشو له استازو نه لاندنیو مشهورو کسانو برخه اخیستې وه:

۱_ ابو جهل بن هشام د بني مخزوم له قبیلې نه.

۲_ جبیر بن مطعم، طعیمه بن عدي، او حارث بن عامر د بني نوفل بن عبد مناف نه.

۳_ د ربیعه زامن شیبه او عتبه، او ابو سفیان بن حرب له بني عبد شمس بن عبد مناف قبیلې نه.

۴_ نضر بن حارث له بني عبدالدار قبیلې نه، دا همغه سړی دی کوم چې پر رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یې د اوښې پریوان وراچولې ؤ.

۵_ ابو بختري بن هشام، زمعه بن اسود او حکیم بن حزام له بني اسد بن العزی قبیلې نه.

۶_ د حجاج زامن نبیه او منبه له بني سهم قبیلې نه.

۷_ امیه بن خلف له بني جمح قبیلې نه.

ټول د وعدې سره سم راغلل، که ګوري چې شیطان د یوه مخور مشر په شکل کې په دروازه کې ولاړ دی، قیمتي چپنه یې اغوستې، دوی ورته وویل: دا مشر څوک دی؟ ده ورته وویل: زه د نجد قبیلې یو مشر یم ستاسې د غونډې خبر مې واورید، راغلم تر څو ستاسې خبرې واورم، او کیدای شي پدې هکله ښه مشوره درکړم. دوی ورته وویل: ډیر ښه، راځه، او پدې ترتیب هغه هم په غونډه کې شریک شو.

له مناقشې وروسته د رسول الله(ﷺ) د وژلو پریکړه

د پارلمان غړي ټول حاضر شول، خبرې او مناقشې پیل شوې، هر چا خپله طرحه وړاندې کوله، ابو اسود وویل: راځئ محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له خپل وطن نه وشړو، هر چیرته چې ځي لاړ دې شي، زمونږ څه کار ورسره نشته، خو دده په اخراج به زمونږ مشکل حل شي او اړیکې به مو بیرته سره ټینګې او وحدت به مو

[1]. ابن اسحاق روایت کوی چیګ جبریل (علیه السلام) رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته د دیګ غونأیګ په هکله خبر ورکؤ او د هجرت اجازه ییګ ورکؤه. او پدیګ هکله بل دلیل د عایشی (رضي الله عنها) روایت دی چیګ وروسته به ییګ سره ولولو.

قائم شي.

خو نجدي سپین ږیري وویل: نه دا سیي نظر ندی، تاسې نه ګورئ چې محمد(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) څومره بلیغ او منطقي شخصیت دی، د هغه زړه وړونکې او خوږې خبرې نه وینئ، او دا نه ګورئ چې هغه د نورو زړونه څه ډول ځانته راکاږي، نو ددې ویره موجوده ده چې هغه یوی بلې عربي قبیلې ته لاړ شي، او هغوی د ځان پیروان وګرزوي، بیا به پر تاسې حمله وکړي او دلته پخل وطن کې به مو تس او نس کړي او بیا به خپله رایه درباندې تحمیل کړي، بهتره دا ده چې پدې هکله نور فکر وکړئ او بل پلان جوړ کړئ.

ابو البختري وویل: هغه د ا وسپنې په پنجرو کې بند کړئ، تر څو د پخوانیو شاعرانو زهیر او نابغه په څیر مړ شي. د نجد مشر بیا وویل: نه دا هم چندان سیي نظریه نده، ځکه که تاسې هغه بند هم کړئ، هغه به خپل ارشادات خپلو اصحابو ته رسوي، کیدای شي هغوی حمله وکړي او له قید نه یې آزاد کړي، بیا به یې پیروان ډیر شي او پر تاسې به برلاسي ومومي، نو یوه بله لاره وګورئ.

پارلمان دا دواړه پیشنهادونه رد کړل، خو دا ځل د مشرکانو مشر او د مکې غټ مجرم ابو جهل داسې ظالمانه وړاندیز وکړ چې ټولو ورسره موافقه وکړه. او هغه داسې ؤ چې ابو جهل وویل: زه دده په هکله داسې نظر لرم چې تاسې یو به یې هم نلرئ، دوی ورته وویل: وایه ستا څه نظر دی؟ ده وویل: چې مونږ باید له هرې قبیلې نه یو یو غښتلی، تکړه او د ښه نسب خاوند ځوان غوره کړو، دوی ټولو ته تورې ورکړو او دده (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د مرګ لپاره یې ورواستوو، ټول به یو ځای درباندې ګوزار وکړي او په قتل به یې ورسوي، نو مونږ به ورنه بیغمه شو، که داسې وکړو خون به یې په ټولو قبیلو وویشل شي او عبدمناف به هم ددې وس ونلري چې له ټولو قبیلو سره جګړه وکړي، نو مجبور به شي دیت اخیستل ومني او مونږ به یې دیت ورکړو. نجدي مشر وویل: ددې سړي خبره او نظریه د منلو وړ ده، زما نظر هم دا دی[1]. نو د پارلمان ټولو غړو دا نظریه او وړاندیز ومانه، او تصمیم یې ونیو چې دا طرحه به ژر او فوراً عملي کوي، او په همدې سره غونډه پای ته ورسیده.

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲

د رسول الله(ﷺ) هجرت

کله چې قريشو د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د وژلو ظالمانه فيصله وکړه، نو جبريل (عليه السلام) وحي راوړه، رسول (عليه السلام) يې د قريشو لدې توطئې نه خبر کړ، او د ا يې ورته وويل چې الله تعالی د هجرت اجازه درکړيده، د هجرت کولو وخت يې ورته وټاکه او داسې يې ورته وويل: نن پخپل ځای مه ويده کيږه.[1]

نو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په همدې غرمه کې د ابوبکر (رضي الله عنه) کورته ورغی تر څو د هجرت په هکله پلان جوړ کړي. عائشه (رضي الله عنها) وايي: ټکنده غرمه وه مونږ د ابوبکر (رضي الله عنه) په کور کې ناست وو، چې يو کس آواز وکړ، دا دی رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) راغی سر يې پټ کړيدی. دا داسې وخت وُ چې عادتاً به هغه(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) پدې وخت کې زمونږ کره نه راته. ابوبکر وويل: زما مور او پلار دې ورنه قربان شي، قسم په خدای چې د کوم مهم کار لپاره راغلی دی.

عائشه (رضي الله عنها) وايي: رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) راغی او له اجازې وروسته کور ته را ننوت، ابوبکر ته يې وويل: **[أخرج مَنْ عندك]**. دا حاضرين وباسه. ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وويل: زما پلار له تا قربان يا رسول الله (صلی الله عليه وسلم)! دا خو ستا اهل دی. ده وفرمايل: **[فأني قد أذن لي في الخروج]**. ما ته د هجرت اجازه شويده، نو ابوبکر ورته وويل: اې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) پلار مې درنه قربان، آيا ما درسره ملګری کوې، زما لپاره به د ملګرتيا شرف وي؟ رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: هو.[2]

د هجرت له پلان جوړولو وروسته رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) بيرته خپل کورته لاړ، او د شپې انتظار يې يوست.

---

(1). ابن هشام ۴۸۲/۱، زاد المعاد ۵۲/۲

(2). صحيح بخاري، باب هجرة النبي (ص) و اصحابه ۵۵۳/۱

د رسول الله (ﷺ) د کور محاصره

د قريشو مجرمانو مشرانو ټوله ورځ پدې تيره کړه چې د مکې پارلمان (دارالندوه) پريکړه به څنګه عملي کوي، او له تيارى وروسته يې ددې کار د عملي کولو لپاره يوولس مشران وټاکل چې نومونه يې دا دي:
۱- ابو جهل بن هشام. ۲- حکم بن ابي العاص.۳- عقبه بن ابي معيط.۴- نضر بن حارث.۵- اميه بن خلف.۶- زمعه بن اسود.۷- طعيمه بن عدي. ۸- ابو لهب. ۹- ابي بن خلف. ۱۰- نبيه بن حجاج. ۱۱- منبه بن حجاج.[۱]
ابن اسحاق وايي: کله چې د شپې تياره خوره شوه، هغوى ټول د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) تر کور راتاو شول او ددې انتظار يې يوست چې هغه ويده شي او دوى حمله وربانديې وکړي.[۲]
مشرکانو پوره باور درلود چې د دوى دا توطئه به حتما کاميابيږي، تر دې حده چې ابو جهل د کبر او غرور په حالت کې خپلو ملګرو ته مخ کوي او وايي: محمد(صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وايي که تاسې دده پيروى وکړئ نو د عربو او عجمو پاچايان به شئ، او بيا به له مرګ نه وروسته بيا راژوندي شئ، او هلته به د اردن د باغونو په شان باغونه درکړل شي، او که داسې مو ونه کړل- دده دين مو ونه ما نه – نو بيا به دده له لاسه ستاسې په مينځ کې قتل و قتال وشي، او چې بيا را ژوندي کړى شي، نو بيا به په اور کې سوځئ[۳]!!
د توطئې د پلي کولو وخت نيمه شپه ټاکل شوى و، هغوى ټول بيدار او ويښ ولاړ وو، د ټاکل شوي وخت انتظار يې يوست، خو الله تعالى تر ټولو لوى او غالب ذات دى، د ځمکې او آسمان پاچايي له ده سره ده څه يې چې اراده وي همغه کوي، هغه پناه ورکوونکې دى، چا ته چې پناه ورکړي هيڅوک هغه ته ضرر نه شي رسولى، او که وغواړي څوک را ګير کړي، نو بيا د هغه خلاصون نشته. پدې ترتيب سره غالب الله تعالى خپل رسول وساته، د قرآنکريم لاندينى آيت چې لدې پيښې وروسته را نازل شوى دا موقف داسې تشريح کوي:
((وَ إِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ

---
[۱]. زاد المعاد ۵۲/۲
[۲]. ابن هشام ۴۸۲/۱
[۳]. ابن هشام ۴۸۳/۱

وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ)). (الانفال: ۳۰)

[او یاد کړه (اې محمده) هغه وخت چې مکر فریب به کاوه له تا سره کافرانو لپاره د دې چې بندي کړي تا یا ووژني تا، یا وباسي تا (له مکې نه) او پټ فریب کوي دوی (له تا سره) او جزا د فریب ورکوي الله (دوی ته) او الله بهتر د جزا ورکوونکو د مکر دی.]

رسول الله (ﷺ) خپل کور پرېږدي

سره لدې چې قریشو د خپل وحشیانه پلان د تطبیق لپاره پوره تیاري نیولې وه، خو بیا هم له فاحشې ناکامۍ سره مخ شول. په همدې سخت او مشکل وخت کې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ابو طالب زوی علي (رضي الله عنه) ته وویل: ته نن شپه زما په بستره کې ویده شه، او دا زما شین حضرمي چادر درباندې واچوه[1] ویده شه تا ته به د هغوی له لاسه هیڅ ضرر در و نه رسیږي. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) به په همدې چادر کې ویده کیده.[2]

بیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ووت، د دوی له مینځه تیر شو، او یو موټی شګلنه خاوره یې واخیسته او د دوی پر سرونو یې وروشنله، الله تعالی د هغوی سترګې ورباندې ړندې کړې او ویې نه لیده او ده مبارک دا آیت تلات کاوه: ((وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدّاً وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدّاً فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لا يُبْصِرُونَ)) (یس: ۹). [او ګرځولی مو دی په مخ د دوی کې سد (دیوال) او له وروسته د دوی دیوال، پس پټې کړې مو دي (سترګې د دوی) پس دوی هیڅ نه ویني.]

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ټولو مشرکانو پر سرونو خاوره واچوله، او سیخ د ابوبکر (رضي الله عنه) کورته ورغی، له هغه ځای نه دواړه د شپې له مخې د یوې کړکۍ له لارې ووتل د یمن په طرف روان شول ترڅو غار ثور ته ورسیدل[3]. هلته محاصره کوونکي د ټاکل شوي وخت د رارسیدو انتظار باسي، خو د وخت له رارسیدو لږ شیبه مخکې پخپله نامرادۍ او ناکامۍ پوه شول. یو سړی ورته راغی او

---

[1]. په حضرموت (جنوبیګ یمن) کیګ جوړ شوی خګادر په حضرمي چادر شهرت لري.

(2). ابن هشام ۴۸۲/۱ - ۴۸۳

(3). ابن هشام ۴۸۳/۱- زاد المعاد ۵۲/۲

ورته وېې ویل: د څه انتظار باسئ؟ دوی ورته وویل: د محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) انتظار باسو. ده ورته وویل: نامراده شوئ، ناکام شوئ، هغه خو در نه تللی، او ستاسې پر سرونو یې خاورې در اچولې، هغه پخپله لار تللی. دوی وویل: قسم په خدای مونږ خو ندی لیدلی، سرونو ته یې لاس کړ او خاورې یې ورنه پاکې کړې.
خو د دروازې له چاک نه یې د ننه وکتل، که ګوري چې علي (رضي الله عنه) ویده دی، دوی وویل: قسم په خدای هغه دی محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) تر اوسه لا ویده دی. هغوی تر سهاره منتظر وو تر څو سهار شو او علي (رضي الله عنه) له ځایه پاڅید، دوی هغه را ونیو او د محمد (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په هکله یې معلومات ورنه وغوښتل. ده ورته وویل: زه د هغه په هکله هیڅ معلومات نلرم.[1]

له کور نه تر غاره

رسول (صلی الله علیه وسلم) د نبوت د څوارلسم کال د صفر میاشتې په (۲۷) مه شپه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر میاشتې له ۱۲/ ۱۳[2] سره سمون خوري له خپل کور نه ووت، د ابوبکر (رضي الله عنه) کورته ورغی، او له هغه ځای نه دواړه د کور له وروستۍ کړکۍ نه لدې ویرې نه چې ورباندې سهار نه شي په ډیره چټکۍ ووتل.
رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پدې پوهیده چې مشرکین به یې په لټه پسې را وزي او لومړنۍ لار چې دوی به یې نیسي هغه دشمال خوا ته د مدینې لویه لاره ده، نو ده پخپل حکمت سره ددې مقابله یعنی د جنوب لاره ونیوله، دا لاره یمن ته تللې وه، تقریباً پنځه میله مخکې لاړل تر څو د ثور غره ته ورسیدل. دا ډیر لوړ، سخت او د لویو لویو تیږو درلودونکې غر دی.
د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دواړه پښې لوڅې وې بلکه دا هم ویل کیږي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د پښو په سرو (ګوتو) تله تر

[1]. ابن هشام – زاد المعاد
[2]. رحمة للعالمین ۹۵/۱. که د دې کلونوپیل له محرم میاشتی نه فرض کړو نو دا میاشت (صفر) د نبوت د خګوارلسم کال میاشت راحګي او که د کلونو پیل د بعثت له میاشتی نه فرض کړو نو بیا دا د نبوت دیارلسم کال میاشت راحګي.
او د سیرت زیات لیکونکیګ کله لومؤنی او کله هم دوهمه فرضیه سییګ کګنګي او همدا وجه ده چیګ د حوادثو په ترتیب کیګ خګه غلطی هم ورنه وشي، نو مونإ ددیګ شیانو په پام کیګ نیولو سره دا غوره کګنګو چیګ د کلونو پیل د محرم له میاشتیګ وي.

څو د پلونو اثر يې پاتې نه شي او پدې سره يې پښې زخمې شوې. په هر حال ابوبکر (رضي الله عنه) د غره له لمنې نه د غره په څوکه کې تر واقع غار پورې چې په تاريخ کې د ثور غار په نامه يادېږي رسول(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په بيړه، بيړه په خپله شا يووړ.[1]

په غار کې

کله چې غار ته ورسيدل ابوبکر (رضي الله عنه) وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه وسلم)! ته به تر هغې پورې غار ته نه ننوزې تر څو زه پکې ننوتلى نه وم او کتلى مې نه وي، ځکه که هلته څه مضر شى وي، نو لومړى به زه ورسره مخامخ شم. ابوبکر (رضي الله عنه) غار ته ننوت او جارو يې کړ، ټول سوري يې د خپل لنگ په ټوټو پټ کړل، يوازې دوه سوري (سوړې) پاتې شول چې هغه يې هم پخپلو پښو بند کړل پښې يې پکې کيښودلې بيا يې رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته وويل: مهرباني وکړه غار ته را ننوزه. رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) غار ته تشريف يووړ او هلته يې د ابوبکر (رضي الله عنه) په غېږ کې سر کيښود او ويده شو. ابوبکر (رضي الله عنه) له يوه سوري نه په پښه څه شي وچيچه، او ددې له ويرې چې رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) راويښ نه شي هيڅ ونه خوځيد، خو اوښکې يې د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) پر مبارک مخ را تويې شوې هغه را ويښ شو او ورته ويې فرمايل:څه خبره ده ابوبکره؟ ده ورته وويل: څه شي وچيچلم زما مور او پلار له تا قربان شه! نو رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په هغه ځاى خپلې مبارکې لاړې (زيړى) واچولې او پدې سره د ابوبکر (رضي الله عنه) درد ورک او آرام شو.[2]

دوى دواړه درې شپې يعنى د جمعې، هفتې او يکشنبې شپې په غار کې پټ وو[3].

د ابوبکر زوى عبدالله (رضي الله عنهما) به د شپې له دوى سره ويده کيده. عائشه (رضي الله عنها) وايي: عبدالله (رضي الله عنه) تنکى، پوه او زيرک ځوان ؤ سهار د

---

(1). رحمة للعالمين ۹۵/۱. مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۱۲۷

(2). دا روايت رزين له عمر (رضي الله عنه) نه هم روايت کړى خو په هغه کيگ دا هم شته چيگ دديگ زهرو اثر د ابوبکر (رضي الله عنه) د مرکگ په وخت کيگ بيرته را شگکاره شو او همدا زهر ييگ د مرکگ سبب شول، مشکاة المصابيح باب مناقب ابيگ بکر ۵۵۲/۲

(3). فتح الباري ۷/ ۳۳۲

وخته به له دوی نه راووت، او داسې وخت به مکې ته رارسيده چې ګومان به کيده شپه يې همدلته تيره کړيده.

او قريشو به چې د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په خلاف کومې خبرې کولې، ټولې به يې اوريدلې ځان به يې وربانديې پوهاوه او بيا به د شپې په تياره کې دوی ته ورتله او دا خبرې به يې و رسولې. د ابوبکر (رضي الله عنه) غلام (عامر بن فهيره) به رمه پيوله، او کله به چې شپه پخه شوه، نو رمه به يې د غار خولې ته راوستله، او د غار دواړو ملګرو به شيدې څښلې او ارام به ويده کيدل، او عامر به بيا سهار وختي رمه بيرته بيوله. هغه دا درې واړه شپې همداسې کول[1] او د سهار له خوا به يې رمه په هغه لاره بيوله په کومه به چې عبدالله بن ابوبکر (رضي الله عنهما) تللی ؤ تر څو د هغه پلونه ړنګ کړي اثر او نښه يې پاتې نه شي.[2]

د قريشو منډې تړې

هلته د توطئې د تطبيق د شپې په سهار قريش له خپلې ناکامۍ او د رسول(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له نجات نه باوري شول نژدې وو چې ليونيان شي، لاره ورنه ورک شوه، لومړی خو يې علي (رضي الله عنه) راونيوه ښه يې وواهه، کعبې ته يې يووړ او هلته يې بندي کړ تر څو د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په هکله معلومات ورنه واخلي.[3] او کله يې چې له علي (رضي الله عنه) نه څه بود (تر لاسه) نکړل، نو د ابوبکر (رضي الله عنه) کور ته ورغلل دروازه يې ور وټکوله د ابوبکر لور اسماء (رضي الله عنها) راووته، دوی ورته وويل: پلار دې چيرته دی؟ دې ځواب ورکړ، والله که خبره وم چې پلار مې چيرته دی. پدې ځواب سره خبيث ابوجهل داسې کلکه څپيړه ورکړه چې د غوږ لښتۍ يې ايسته ولويده.[4]

قريشو د يوې عاجلې او فوق العاده غونډې په نتيجه کې فيصله وکړه چې بايد د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ملګري د نيولو لپاره يې ټول وسايل او امکانات په کار واچول شي، نو فوراً يې له مکې نه د باندې وتلې ټولې لارې تر کلکې وسله والې څارنې لاندې ونيولې، او اعلان يې وکړ هر چا که هغوی دواړه مړه يا

---

[1]. صحيح البخاري ۵۵۳/۱ . ۵۵۴

[2] ابن هشام ۴۸۲/۱

[3]. رحمة للعالمين ۹۲/۱

[4]. ابن هشام ۱/ ۴۸۷

ژوندي دوی ته راوستل، نو دوی به د هريوه په بدل کې سل اوښان جائزه ورکړي.[1]
ددې لويې جائزې له اعلان نه وروسته ټولو خپلې هڅې ګړندۍ کړې، پلې او سپاره او پل پيژوندونکې يوې خوا بلې خوا ته خواره شول، غرونه، دښتې، خوړونه او درې يې پلټلې، خو ټول نامراده وو او هيڅ يې په لاس نه ورتلل.
څنې پلټونکي ان د غار خولې ته ورغلل، خو الله پخپل کار کې غالب او برلاسی دی.
امام بخاري له انس او هغه له ابوبکر (رضي الله عنه) نه روايت کوي وايي: زه له نبي(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره په غار کې وم، کله مې چې سر راپورته کړ که ګورم چې د خلکو پښې راته ښکاريږي، نو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته مې وويل: که د هغوی کوم يو هسې لاندې وګوري نو مونږ به ويني.
ده وفرمايل: **[اسكت يا أبا بكر، اثنان، الله ثالثهما]**، **وفي لفظ: [ما ظنك يا أبا بكر باثنين الله ثالثهما]**. چپ يا ابوبکره! مونږ دوه يو دريم مو الله دی، او په بل لفظ کې راځي: ابوبکره! د هغو دوو کسانو په هکله څه ګومان کوې چې دريم يې الله دی.[3]
دا يوه معجزه وه چې الله تعالی خپل رسول پرې مشرف کړ، پلټونکي بيرته نا مراده ورنه وګرځيدل پداسې حال کې چې دده(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او هغوی تر مينځ يوازې څو قدمه فاصله وه او بس.

د مدينې په لار

کله چې د لټې او پلټنې هلې ځلې غلې شوې، او قريش له دريو ورځو مسلسلو خو بې نتيجې منډو، ترړو نه وروسته څه نا څه آرام شول. نو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ملګري يې له غار نه د وتو تياري ونيوله.
دوی له مخکې نه له عبدالله بن اريقط الليثي سره چې په صحرايي لارو پيژندنه کې يې خاص مهارت درلود د پيسو په مقابل کې مدينې ته د رسولو خبره کړې وه.

---

(1). صحيح البخاري ۵۵۴/۱
(3). صحيح البخاري ۵۱۲/۱ – ۵۵۸. د ابوبکر (رض) ويره د خپل ځان پخاطر نه وه، بلکه د ويرې سبب ييګ دا وْلکه چيګ په يوه روايت کيګ راځګي ده چيګ کله هغوی وليدل نو د رسول الله (ص) په هکله أير غمجن شو او ويی ويل: که زه ووژل شم نو يو سؤي يم پروا ميګ نشته، خو که ته ووژل شی يا رسول الله !نو تګول امت هلاك شو، پديګ وخت کيګ رسول الله (ص) ورته وويل:مه خفه کيإه الله زمونإ سره دی، مختصر سيرة الرسول (صلی الله عليه وسلم) ۱۲۸.

نومـوړی هغـه وخـت لا مشـرک وُ، خـو دوی تـه د اعتمـاد وړ وُ خـپلې اوښـې يـې ورتـه سپارلې وې او دا وعده يې ورسره کړې وه چې درې ورځې وروسته به د غار خولې ته راځي. همدا وه چې عبدالله بن اريقط د دوشنبې په شپه د هجرت د لومړي کال د ربيع الاول په لومړۍ نيټه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر لـه (۱۶) مې سره سمون خوري اوښې د غار خولې ته راوستې. ابوبکر (رضي الله عنه) رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته وويل: پلار مې له تا قربان شه يا رسول الله! لـه دې دوو اوښـو نـه يوه د تا، او هغه بهتره اوښه يې ور وړاندې کړه. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل سيې ده خو په بيه.

پدې وخت کې اسماء بنت ابي بکر (رضي الله عنهما) ورته د لارې توښه راوړه، خو ددې د ترلو لپاره يې څه نه وُ ورسره راوړي، او کله چې دوی د سفر اراده وکړه اسماء (رضي الله عنها) څه پيدا نکړل چې هغه توښه پکې وتړي، نو فوراً يې د خپلې ملا کمربند دوه ځايه کړ، په يوه ټوټه يې خوراک وتاړه او بله يې تر ملا کړه او په دې سره ذات النطاقين وبلله شوه.[1]

بيا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنـه) روان شـول، عـامر بـن فهيـره هـم ورسـره وُ او لارې پيژنـدونکې عبدالله بـن اريقط د بحـر د غـاړې (ساحل) لاره غوره کړه او همداسې مخکې لاړل.کله چې لـه غـار نـه ووتـل لومړی د جنوب پلو ته د يمن په لور لاړل، بيـا د بحـر د غـاړې پـه خـوا د غـرب (لويديز) لوري تـه راوګرځيدل او مخکې لاړل تر څو داسې لارې تـه ورسيدل چې عـام خلـک بـه نـه ورباندې تلل، بيا د شمال لوري ته وګرځيدل او د سرې بحيرې غاړې ته نژدې په داسې لار روان شول چې له کوم يوه سړي پرته بل هيڅوک هم نه ورباندې تلل.

ابن اسحاق د هغو ځايونو نومونه ذکر کړيدي لـه کومـو نـه چې رسـول الله(صلی الله عليـه و الـه وصحبه وسـلم) پـه دې سفر کې تيـر شـويدی. هغـه وايـي: لارې پيژنـدونکي لومړی هغوی د مکې په لاندينۍ برخه کې بوتلل، بيـا د سـاحل پـه لاره روان شـول او د عسفان په لاندينۍ برخه کې يې لاره غوڅه کړه، بيا د امج په لاندينۍ برخـه کې روان وو او کله چې له قديد نه تير شول،نو بيـا يې لاره غوڅه کړه، همداسې مخکې د خرار په لاره لاړل بيا په ثنيه المره او وروسې په لقفا او بيا د لقف له بيابان نه تير شول، وروسې يې د مجاح بيابان (دښته) ونيوه، بيا د مجاح له ګرزندي (موړ) نه پورې وتل او د ذي الغضوين ګرزندی يې ونيو په ذي کشر ورننوتل او داسې په جداجد بيا په اجرد،

---

[1]. صحيح بخاري ۵۵۳/۱ – ۵۵۵. ابن هشام ۴۸۲/۱

ذاسلم او د اعداء له لارې د تعهن په دښته او مخکې په عبابید او داسې په فاجه بالاخره په عرج راکوز شول، بیا د رکوبه په ښیۍ خوا کې له ثنیه العائر نه تیر شول، او د رئم په وادۍ کې راکوز شول او مخکې د قبا[1] په لور لاړل.

اوس راځئ د لارې په دوران کې واقع شوې ځنې پیښې تر نظر تیرې کړو:

١- بخاري روایت کوي چې ابوبکر الصدیق (رضي الله عنه) وایي: کله چې د شپې (له غاره ووتلو) نو دا ټوله شپه او سبا ورځ تر غرمې مو مزل وکړ، دغه وخت لاره بالکل خالي وه هیڅ لاروی هم نه لیدل کیده، که ګورو چې یوه لویه ډبره ده او په سیوره یې تر اوسه لا لمر نه ؤ راغلی، مونږ همدلته واړول. ما پخپل لاس رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته ځای برابر کړ، او یو پوستین مې ورباندې اوار کړ او ورته ومې ویل: دلته ویده شه یا رسول الله (ص)! زه به د شا او خوا څارنه او مراقبت کوم. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ویده شو او ما څارنه کوله، پدې وخت کې مې یو شپون ولید چې رمه یې د ډبرې په خوا را روانه کړیده، غواړي زمونږ په شان دلته واړوي، ما ورته وویل: ته د چا یې؟ هغه د مکې یا د مدینې د کوم سړي نوم واخیست. ورته ومې ویل: میږې دې شیدې لري؟ ده وویل: هو. ورته و مې ویل : آیا لوشې یې؟ و یې ویل: هو، یوه میږه یې راونیوه تر څو ویې لوشي. ما ورته وویل: دا تی یې له خاورو، ویښتانو او نورو شیانو نه پاک کړه، بیا یې په یوه لوښي کې شیدې ر ا ولوشلې. له ما سره یوه چرمې بدنۍ وه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) به اوبه ورنه څښلې او اودس به یې وربانديې کاوه. بیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته راغلم، خو مناسبه مې ونه لیده چې راویښ یې کړم، هملته ورته ولاړم تر څو راویښ شو، نو فورا مې په شیدو لږ اوبه وروا چولې تر څو لاندینۍ برخه یې یخه شوه او ورته ومې ویل: مهرباني وکړه شیدې وڅښه یا رسول الله (صلی الله علیه وسلم)! رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دومره شیدې وڅښلې چې زه ډیر پرې خوښ شوم، بیا یې وفرمایل: د حرکت وخت ندی؟ ما ځواب ورکړ: هو د تګ وخت دی، بیا روان شوو.[2]

٢- پدې سفر کې د ابوبکر (رضي الله عنه) عادت دا ؤ چې په رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پسې به وروسته په اوښه سپور ؤ. او څرنګه چې له عمره

---

[1]. ابن هشام ١/٤٩١ - ٤٩٢

(2). صحیح بګخاري ١/٥١٠

پوخ ښکاريده نو د خلکو توجه به هم همده ته وه، او د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) په څيره کې د ځوانۍ نښې ډيرې وې، نو د خلکو زياته توجه به نه وه ورته. او همدا وجه وه چې کله به له چاسره مخامخ شول نو لومړی به يې له ابوبکر (رضي الله عنه) نه پوښتنه کوله چې دا سړی څوک دی؟ ابوبکر (رضي الله عنه) به يې په ځواب کې ويل: دا زما لارښود دی، اوريدونکي به داسې ګومان کاوه چې دا لار ښيي په کومه چې روان دي، خو دده مراد به هغه د خير او دين لاره وه.[1]

۳- سراقه بن مالک چې د هغوی په لټه پسې وتلی ؤ وايي: زه د خپل قوم بني مدلج له خلکو سره ناست وم چې له دوی نه يو سړی راغی راته ودريده او ويې ويل: اې سراقه! ما همدا اوس له ساحل سره څو کسان وليدل، فکر کوم چې هغه محمد(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ملګري يې دي. سراقه وايي: زه پوه شوم چې دا کسان همدوی دي، خو ده ته مې وويل: دا هغوی نه شي کيدلای، او دا تا چې څوک ليدلي هغه فلانی او فلانی دي چې زمونږ له مخې تير شول، بيا څه وخت همدلته مجلس کې پاتې شوم، وروسته پاڅيدم او کور ته لاړم. خپلې وينځې ته مې امر وکړ، چې آس وباسي او هلته د غونډۍ شا کې راته انتظار وکړي. ما خپله نيزه راواخيسته او د کور له وروستنۍ دروازې نه پداسې حال کې ووتلم چې د نيزې څوکه مې په ځمکه لګوله او پورتنۍ خوا مې يې هم کښته نيولې وه، آس ته ورغلم ورباندې سپور شوم او پوه شوم چې هغه مې د معمول په شان په منډو منډو مخکې وړي ان تر دې چې دوی ته ورلنډ شوم، دلته مې آس بودري وکړه او زه ورنه راپريوتم، بيا راپورته شوم توبرې ته مې لاس کړ او د فال غشي مې ورنه راوايستل، فال مې ورباندې واچوه چې آيا دوی ته زيان ور ورسوم او که نه؟ نو هغه غشي راووت چې زما خوښ نه ؤ، خو ددې غشي پروا مې ونکړه، په آس سپور شوم او په چټکۍ سره يې دوی ته دومره ورلنډ کړم چې د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د قرائت آواز مې واوريد. هغه خپل قرائت کاوه هيڅ بل طرف ته يې التفات نه کاوه، خو ابوبکر (رضي الله عنه) ډير يوې خوا بلې خواته کتل، پدې وخت کې زما د آس پښې ان ترګونډو په ځمکه کې ښخې شوې زه هم ورنه ولويدم، بيا مې آس وواهه او هغه په ډير مشکل سره خپلې پښې راوايستلې کله چې نيغ ودريد، نو د پښو له نښانو نه يې د دود په شان ګرد پورته شو، دلته مې بيا په غشو فال واچوه، بيا هغه غشی راووت چې زما نه ؤ خوښ، نو د امان غږ مې ورباندې وکړ.

---

[1]. صحيح بخاري له انس (رضي الله عنه نه ۱/ ۵۵۲

هغوی راته ودريدل، ما په آس پښه ورواړوله او ورغلم او هغه وخت چې زه له دوی نه منع کړی شوی وم، نو دا خبره مې په زړه کې پخه شوې وه چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) به غالب او امر به يې برلاسی کيږي، ورته ومې وويل: ستا قوم ستا په سر جايزه ټاکلې ده، او لدينه مې هم خبر کړ چې خلک دده په هکله څه نيت او اراده لري، او خپل زاد او توښه مې ور وړاندې کړه، خو هغوی څه ورنه وانخستل نه يې تکليف راکړ او نه يې د څه سوال رانه وکړ، يوازې دومره يې راته وويل: چې حال پټ ساته. ما ورته وويل: د امن خط راته وليکه، نو عامر بن فهيره ته يې د خط ليکلو امر وکړ، هغه د پوستکي په يوه ټوټه خط وليکه، بيا رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مخ په وړاندې لاړ.(۱)

پدې هکله له ابوبکر (رضي الله عنه) نه هم يو روايت را نقل شويدی هغه وايي: مونږ روان شوو، او خلک زمونږ په لټه کې وو، خو له سراقه پرته هيچا هم و نه موندو، او کله چې د سراقه آس را لنډ شو ما وويل: يا رسول الله! دا دی دا پلټونکی راورسيده ده وفرمايل: (**لا تحزن ان الله معنا**)(۲)

سراقه بيرته مکې ته ستون شو او خلک لا په تپ او تلاش کې وو، ده ورته وويل: ما مکمل او پوره احوال درته راوړی، نور دلته ستاسې هلې ځلې بې ګټې دي، پدې خوا کې چې څه لازم ؤ هغه وشول. (او پدې سره يې خلک راستانه کړل، نوموړی د ورځې په پيل کې د هغوی په لټه پسې وتلی ؤ،خو د همدې ورځې په پای کې د هغوی نګهبان او ساتونکی ګرزيدلی ؤ.(۳).

۴- <u>پدې سفر کې</u> يې د خزاعيه کورنۍ د ام معبد نومې ښځې په دوو خيمو هم ګذر وشو. نوموړې مشهوره او تکړه ښځه وه، زياتره به څرخ په لاس د خيمې په خوله کې ناسته وه، او چې څوک به ورتلل نو د خوراک او څښاک بند وبست به يې ورته کاوه. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ملګري يې د څه شي غوښتنه ورنه وکړه، دې ورته وويل: قسم په خدای که مو څه درلودلی نو ستاسې په ميزبانۍ کې به مو کوتاهي نه وای کړې، زمونږ ميږې هم ډيرې ليرې دي. دغه کال هم ډير وچ ؤ.

---

(1). نفس المصدر ۵۵۴/۱. د بني مدلج مېنه رابغ ته نژدې وه، سراقه هغه وخت ورپسې ووت چې دوی له قديد نه بر ختلي وو. په غالب ګومان سره سراقه د دوی د سفر په دريمه ورځ ورپسې وتلی ؤ.

(2). صحيح البخاري ۵۱۲/۱

(3). زاد المعاد ۵۳/۲

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وکتل او د خیمې په کنج یې یوه میږه ولیده، نو یې وفرمایل: [ما هذه الشاة یا أم معبد؟]دا څه ډول میږه ده؟ اې ام معبد! دې وویل: دا د ډیرې کمزورۍ له امله له رمې پاتې شویده. هغه (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: [هل بها من لبن؟]شیدې کوي؟ دې وویل: دا له ښځو لویدلې او شیدې؟! ده ورته وفرمایل: [أتأذنین لی أن أحلبها؟] اجازه راکوې چې ویې لوشم؟ دې وویل: مور او پلار مې له تا قربان، که لازم وینې نو ویې لوشه!

نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پخپل مبارک لاس د هغې غولانځه مسحه کړه، بسم الله یې وکړه او دعا یې ولوستله، یو ځل یې غولانځه ډکه شوه، او پښې یې سره لیرې کړې، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ام معبد هغه لوی لوښی وغوښت کوم چې د یوه ټولګي لپاره بس وُ، میږه یې پکې ولوشله تر څو په مورګو یې ځګ ودرید، بیا یې ام معبد ته شیدې وروڅښلې تر څو ښه مړه شوه، بیایې خپل ملګري ماړه کړل په پای کې یې پخپله وڅښلې، او وروسته یې میږه بیا ولوشله تر څو لوښی ښه ډک شو او له دې سره یې پریښود او دوی وخوځیدل.

لږ ساعت وروسته ابو معید له خپلو کمزوریو، سستو او ډنګرو وزو سره راورسید، او کله یې چې شیدې ولیدلې، حیران شو، خپلې ښځې ته یې وویل: دا شیدې له کومه شوې؟ رمه خو لیرې ده، او په کور کې هم شیدې ورکوونکې میږه نشته. دې ورته وویل: قسم په خدای همدا اوس یو ډیر مبارک سړی رانه رخصت شو، چې دا او داسې خبرې یې وې، او حال یې داسې او داسې وُ. ده وویل: هو فکر کوم دا هغه څوک دی چې قریش یې لټوي، نو اې ام معبد راته معرفي یې کړه او نښې یې راته ووایه! دې هم پخپله بلیغه ژبه د هغه عظیم صفات داسې ورته بیان کړل که ته به وایې همدا اوس یې په مخ کې ولاړ دی، د کتاب په پای کې به دا بیان رانقلوو. ابو معید وویل: قسم په خدای چې دا د قریشو هماغه ملګری دی د کوم په هکله چې دوی مختلفې خبرې کوي، زه د هغه د ملګرتیا اراده لرم، او د امکان په صورت کې به حتماً دا کار سرته رسوم.

له بلې خوا هلته مکه کې یو داسې آواز پورته شو چې ټول خلک یې اوري، خو ویونکی یې نه ښکاري دا آواز داسې وُ:

جزی الله رب العرش خیر جزائه	رفقین حـلا خیمـتي ام معبد
هـما نـزلا بالبر و ارتحـلا به	و افلـح من امسی رفیق محمد

فيـــا لقصـــي ما زوی الله عنکم به من فعال لا يجازی و سؤدد
ليهـــن بني کعــب مـــکان فتاهم و مقعـــدها للمـــؤمنين بمرصد
سلـــوا اختـــکم عن شاهًا و انائها فانکم ان تســـالوا الشاة تشهد

[ترجمه: د عرش مالک الله دې دوو هغو ملګريو ته بهترينه جزا او بدله ورکړي کوم چې د ام معبد خيمې ته راغلي وو، دوی دواړه هلته په خير او نيکۍ راغلي وو او بيرته په خير او نيکۍ سره ولاړل، او بريالي دي هغه څوک چې د محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ملګرتيا کوي، اې قصي! الله تعالی له هغه سره څومره بې مثاله کارنامې او سرداری له تاسې نه يووړه (او يا: مبارکې دې وي تا قصي ته چې الله (جل جلاله) د محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په واسطه له تاسې نه يې ساري سرداري وانه خستله). بنو کعب ته دې د دوی د سياه سرې کور او د مؤمنانو د نګهداشت ځای مبارک وی، تاسې له خپلې خور نه ددې د ميږې او لوښي په هکله پوښتنه وکړئ، که تاسې له هغه ميږې نه هم وپوښتئ نو هغه به هم شاهدي ووايي.]
اسماء (رضي الله عنها) وايي: مونږ نه و خبر چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) کومې خوا ته تللی، تر څو د مکې له لاندينۍ برخې نه يو جن (پيری) راغی او دا پورتني ابيات يې وويل، خلک ورپسې ورغلل او ورپسې ورتلل آواز يې اوريده خو هغه يې ليده نه، تر څو هغه د مکې له پورتنۍ برخې نه ووت. اسماء (رضي الله عنها) وايي: کله مو چې دا خبرې واوريدلې نو پوه شوو چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د مدينې لورې ته تللی دی.(۱)
۵- رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د لارې په اوږدو کې له بريده بن حصيب اسلمي سره هم مخامخ شوی وٶ. نوموړی د خپل قوم مشر وٶ او د قريشو له طرفه د اعلان شوې لويې جايزې ګټلو په طمعه د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) په لټه پسې وتلی وٶ، خو کله چې له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) سره مخ شو او د هغه مبارکې خبرې يې واوريدې، نو په همغه ځای د خپل قوم له اويا کسانو سره يو ځای په اسلام مشرف شو، بيايې خپله پګړۍ را خلاصه کړه او د بيرغ په څير يې د نيزې په څوکه کې ټينګه کړه، پدې سره يې دا اعلانول غوښتل چې دا دی د امن او سلامتيا پاچا را روان دی تر څو دا دنيا په

(1). زاد المعاد ۵۳/۲ - ۵۴

عدل او انصاف سره ودانه کړي.[۲]

وعن عبد الله بن بريدة أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يتفاءل ولا يتطير، فركب بريدة في سبعين راكبًا من أهل بيته من بني سهم، فلقى النبي صلى الله عليه وسلم، فقال له: [ممن أنت؟] قال: من أسلم، فقال: لأبي بكر: سلمنا، ثم قال: [مِمَّنْ بني مَنْ؟] قال: من بني سهم. قال: [خرج سهمك].

له عبد الله بن بريده نه روايت دی چې رسول (صلی الله عليه وسلم) به بد شګوني نه کوله هر څه يې په نيک فال نيول، د خپل قوم بني سهم له اويا سپرو کسانو سره ووت، کله چې له رسول (صلی الله عليه وسلم) سره مخ شو، پوښتنه يې ترې وکړه: له کوم قوم نه يې؟ ده وويل: له اسلم نه. رسول (صلی الله عليه وسلم) وفرمايل: په امن شوو. بيا يې وفرمايل: له کومې کورنۍ نه. ده وويل: له بني سهم نه. رسول (صلی الله عليه وسلم) وفرمايل: برخه دې ووته.

۶- د هجرت په لاره زبير (رضي الله عنه) هم د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په ملاقات مشرف شو، زبير (رضي الله عنه) چې له يوې ډلې مسلمانو تاجرانو سره له شام نه راګرزيدلی وُ، رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) ته يو يو جوړ سپيني جامې هديه کړې.[۱]

قبا ته د رسول الله(ﷺ) تشريف راوړل

د د وشنبې په ورځ د نبوت د څوارلسم او د هجرت لومړني کال د ربيع الاول په اتمه چې د (۶۲۲م) کال د سپتمبر له (۲۳) مې سره سمون خوري رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) قبا ته ورسيد.[۲]

عروه بن الزبير وايي: په مدينه کې مسلمانانو له مکې نه د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د روانيدو خبر اوريدلی وُ، نو هر سهار وختي به د حره (ډاګ) په خوا

---

(2). رحمة للعالمين ۱۰۱/۱

[۱] دا له عروة بن الزبير نه د امام بخاري روايت دی ۵۵۴/۱

[۲]. رحمی للعالمين ۱۰۲/۱. پدې ورځ د رسول الله (ص) عمر پوره ۵۳ کاله وُ او که د نبوت پيل دعام الفيل د (۴۱) کال د ربيع الاول له ۹ نه ومنو، نو پدې ورځ د نبوت پوره ديارلس کاله تير شوي وُو او که د هغوکسانو رايه ومنو چې وايي رسول الله (ص) د عام الفيل په (۴۱) کال د رمضان په مياشت کې په نبوت مشرف شوی وُ، نو پدې ورځ (قباء ته رسيدو په ورځ) د نبوت (۱۲) کاله پنځه مياشتې (۱۸) يا (۲۲) ورځې تيرې شوې وې.

راوتل او هلته به يې تر ټکنده غرمې پورې د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) انتظار يوست. يوه ورځ هغوی له ډير انتظار وروسته بيرته کورونو ته ستانه شول، پدې وخت کې يو يهودي د کوم شي د کتلو لپاره خپل برج ته ختلی ؤ که ګوري چې رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) او ملګري يې په سپينو جامو کې چې د سپوږمۍ په شان ښا کوي را روان دي، نو يو ځل يې له خولې نه په لوړ آواز داسې الفاظ ووتل: اې عربو! دا دی ستاسې هغه پلار چې تاسې يې په انتظار کې وئ! ددې آواز په اوريدو سره مسلمانان ټول راپورته شول خپلې وسلې يې واخيستې او د خپل رهبر استقبال ته ور روان شول.[1]

ابن قيم وايي: په همدې وخت کې په بني عمرو بن عوف (د قبا اوسيدونکي وو) کې هم د تکبير آوازونه اوچت شول. مسلمانانو له ډيرې خوشالۍ نه په لوړ آواز تکبيرونه ويل او دده مبارک استقبال ته ور روان وو، تر څو حضور ته ورسيدل او د نبوت په تحيه (سلام) سره يې دده استقبال وکړ او لکه د بوراګانو په شان له خپل لاربنود نه راتاو وو، او رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د وقار او عظمت د لوی غر په شان د دوی په مينځ کې تشريف درلود او د الله تعالى له خوا نه دا آيت ورباندې نازل شو[2] :

((...فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ)) (التحريم-٤) [نو بيشکه الله همغه مدد ګار دی د هغه (نبي) او جبريل او صالح د مومنانو (يې هم مدد ګاران دي) او ملائکې (يې هم) وروسته له دغه (مدد ګارۍ نه) مدد ګارانې دي.]

عروه بن الزبير وايي: له خلکو سره له ليدو کتو وروسته رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) له خلکو سره يو ځای ښي طرف ته لاړ او د بني عمرو بن عوف په مېنه کې يې واړول. دا د ربيع الاول مياشت او د دوشنبې ورځ وه.

دلته ابوبکر (رضي الله عنه) د خلکو د هرکلي لپاره ودريد او رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) چوپ ناست ؤ او هغه انصار (رضي الله عنهم) چې رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) يې مخکې نه ؤ ليدلی هغوی به د سلام او ښه راغلاست پخاطر مستقيما ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورتلل، تر څو په رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) لمر راغی، نو ابوبکر (رضي الله عنه) خپل څادر

---

[1]. صحيح البخاري ۱/۵۵۵
[2]. زاد المعاد ۲/۵۴

و اخیست او په رسول (صلی الله علیه وسلم) یې سیوره جوړه کړه، پس لدینه خلکو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وپیژانده.[1]

مدینه د استقبال او هرکلي پخاطر ټوله شور او زوړ اخیستې وه، او داسې یوه ورځ وه چې د مدینې په تاریخ یې ساری نه موندل کیږي. پدې ورځ یهودانو هم د نبي حبقوق (علیه السلام) د هغه زیري رېښتینوالی په سترګو لیده چې ویل به یې: الله د جنوب تیمان له لوري او هغه چې قدوس دی د فاران د غرونو له خوا راغلی.[2]

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په قبا کې د کلثوم بن هدم او په بل روایت د سعد بن خیثمه په کور کې واړول، خو لومړنی قول راجح دی.

علي (رضي الله عنه) درې ورځې نور په مکه کې پاتې شو، تر څو یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره د خلکو ایښودل شوي امانتونه یې ټول خپلو خاوندانو ته تسلیم کړل. بیا یې په پلیو پښو د هجرت لار ونیوه، له مکې مکرمې نه د مدینې منورې په لور وخوځید تر څو په قبا کې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او ابوبکر (رضي الله عنه) سره د کلثوم بن الهدم په کور کې یو ځای شو.[3]

رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په قبا کې څلور ورځې (دوشنبه، سه شنبه، چارشنبه، پنجشنبه)[4] تیرې کړې او دلته یې د قباء جومات جوړ کړ او لمونځ یې پکې ادا کړ. دا دده له نبوت نه وروسته لومړنی جومات دی چې تهداب یې په تقوی سره اېښودل شویدی، تر څو په پنځمه یعنی د جمعې په ورځ د الله تعالی د امر مطابق په خپله سپرلۍ چې ابوبکر یې ردیف (ملګری) وُ سپور شو، خپلو ماما خیلو (بني نجار) ته یې اطلاع ورکړه، هغوی له تورو سره ورته راغلل او بیا د مدینې په لور ورسره روان شول. او کله چې بني سالم بن عوف ته ورسیدل، نو د جمعې د لمانځه وخت شو، رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د بطن وادي په هغه ځای کې د

---

(1). صحیح البخاري ۵۵۵/۱

(2). صحیفۍ حبقوق بایبل (۳: ۳)

(3). زاد المعاد ۵۴/۲. ابن هشام ۴۹۳/۱. رحمت للعالمین ۱۰۲/۱

(4). دا د ابن اسحاق روایت دی. ابن هشام ۴۹۴/۱وګوره، علامه منصور پوري هم همداروایت غوره ګڼلی دی. رحمیۍللعالمین ۱۰۲/۱ وګوره، په بخاري کې راغي چې رسول الله (ص) په قبا کې (۲۴) ورځې تم شوی وُ (۱-۶۱) په بل روایت له لسو ورځو نه څو شپې زیاته موده (۵۵۵/۱) او په دریم روایت (۱۴) ورځې پاتی شوی وُ، این قیم دا (۱۴) ورځې غوره ګڼی او پخپله وایي چې رسول الله (ص) په دوشنبه قباته رسیدلی او د جمعی په ورځ ورنه روان شویدی. (زاد المعاد ۵۴/۲-۵۵) او ښکاره ده چې د دوشنبي او جمعی تر مینځ له لسو ورځو زیاتی نه وی بیله دې چې د وتو او رسیدو دوی ورځې ورسره حساب کړو او پدې سره هم له (۱۲) ورځو نه شي زیاتیدای البته په دوو هفتو کې.

جمعې لمونځ ادا کړ چيرته چې اوس يو جومات ورباندې جوړ شويدی، او ددې لمونځ کوونکو شميره سلو تنو ته رسيده[۱].

رسول الله(ﷺ) په مدينه کې

د جمعې له لمانځه وروسته رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مدينې ته تشريف يوړ، او له همدې ورځې نه د يثرب نوم مدينه الرسول شو، او اوس د اختصار په توګه مدينه ورته ويل کيږي. دا يوه تاريخي او بې سارې ورځ وه، د مدينې ټولې لارې او کوڅې د تکبير، تحميد او تقديس نارو په سر اخيستې وې.
او د انصارو لوڼو له ډيرې خوشالۍ نه دا ابيات ويل:

طلع البــدر علينا	من ثنيات الوداع
وجب الشكر علينا	مـــا دعا لله داع
ايهـــا المبعوث فينا	جئت بالامر المطاع

[ترجمه: د جنوبي لوري له غرو (ثنيات وداع) نه په مونږ باندې د څوارلسمې سپوږمۍ راوختله. په مونږ تر هغې د الله شکر واجب دی، تر څو بلونکی د خدای لورته بلنه کوي. اې مونږ ته راليږلی شويه! دا ستا د حکم اطاعت فرض دی.][۲]
انصار (رضي الله عنهم) که څه هم د زياتې سرمايې خاوندان نه وو، خو هر يوه يې دا هيله او آرزو درلوده چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) يې ميلمه شي، او دده په کورکې واړوي، نو په هر يوه کور به چې تيريده د کور مالک به يې د اوښې واګې نيولې او ورته ويل به يې: تشريف راوړئ دلته زيات تعداد ډير ساز او سامان،

---

[۱].صحيح البخاري ۱/۵۵_۵۶۰. زاد المعاد ۲/۵۵. ابن هشام ۱/۴۹۴. رحمۍ للعالمين ۱/۱۰۲.

[۲]. ابن قيم ليکي چې دا اشعار له تبوک نه د رسول الله (ص) د راستنيدو په وخت کې ويل شويدی او وايي څوک چې ګمان کوي دا اشعار مدينې ته د رسول الله (ص) د داخليدو په وخت کې ويل شوي هسې بې اساسه خبره کوي (زاد المعاد ۳/۱/۱۰ خو ابن قيم پدې هکله څه قوي دليل ندی وړاندې کړی. او دده په خلاف منصور پوري دا خبره ثابته او راجحه بولي چې وايي دا اشعار مدينې ته د داخليدو په وخت کې ويل شويدي او له ده سره د خپلې خبرې د اثبات لپاره کافي او معقول دلايل هم موجود دي چې ردول يې ممکن ندي . رحمۍ للعالمين ۱/۱۰۶ وګوره.

وسله او حفاظت ستاسې په خدمت کې دي. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) به ورته فرمایل: **[خلوا سبیلها فإنها مأمورة]**اوښه پریږدئ دا ماموره شویده! او ښه روانه وه تر څو د مسجد نبوي ځای ته ورسیده او هلته چو شوه، خو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورنه کوز نه شو، اوښه پاڅیده لږ وړاندې لاړه، بیایې یوې خوا بـلې خواته وکتل بیرته راوګرځیده او پخپل لومړني ځای چو شوه. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورنه کوز شو. دا د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ماما خیلو بني النجار ځای وُ، او دا د الله له لوري اوښې ته توفیق وُ ځکه ده غوښتل چې د خپلو ماما خیلو د عزت او احترام پخاطر له دوی سره واړوي، پدې وخت کې خلکو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته له دوی سره د تلو پیشنهادونه کول، خو ابو ایوب الانصاري (رضي الله عنه) وار ړومبی کړ او د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بار او کجاوه یې خپل کورته یووړه، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: **[المرء مع رحله]**. مسافر له خپل بار او کجاوې سره وي. او اسعد بن زراره راغی او د اوښې پړی یې ونیوه او له ځان سره یې بوتلله او له همده سره وه.[1]

امام بخاري له انس نه روایت کوي وایي: رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وفرمایل: **[أي بیوت أهلنا أقرب؟]** . زمونږ د خلکو نه دکوم یوه سړي کور ډیر نژدې دی؟ ابو ایوب ورته وویل: **فقال أبو أیوب: أنا یا رسول الله ، هذه داری، وهذا بأبي**، زما کور ډیر نژدې دی یا رسول الله ! دا مې کور او دا یې دروازه ده. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورته وفرمایل: **قال: [فانطلق فهیئ لنا مقیلًا]** درځه، او زمونږ لپاره د قیلولی (د غرمې په وخت د خوب) ځای برابر کړه. هغه عرض وکړ: **قال: قوما علی برکة الله** تاسې دواړه مهرباني وکړئ د الله په برکت سره[2].

څو ورځې وروسته د رسول (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) بي بي ام المؤمنین سوده او دواړه لوڼې یې فاطمه او ام کلثوم، او اسامه بن زید او ام ایمن له عبدالله بن ابوبکر چې عائشه او د ابوبکر نوره کورنۍ یې را ایستلی وه را ورسیدل (رضي الله

---

[1]. رحمة للعالمین ۱۰۲/۱ زاد المعاد ۵۵/۲

[2]. صحیح البخاري ۵۵۲/۱

عنهم اجمعین) خو حضرت زینب (رضي الله عنها) هملته په مکه کې له ابو العاص سره پـاتې شوه ځکه هغه اجازه نه ورکوله، تر څو له بدر وروسته را مهاجره شوه.[۳]
عائشه (رضي الله عنها) وايي: کله چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته ورسید ، هلته ابوبکر او بلال (رضي الله عنه) سختې تبې ونیوله، زه ورغلم او ورته ومې ویل: پلار جانه څنګه یې؟ او بلاله تـه څنګه یې؟ دا وايي چې ابوبکر (رضي الله عنه) به د تبې په وخت کې داشعر وایه:

کل امرئ مصبح في اهله و الموت ادنی من شراك نعله

هر چا ته پخپل کور کې سهار په خیر (صبح بخیر) ویل کیږي، پداسې حال کې چې مرګی یې د څپلۍ له تسمې نه هم ورلنډ دی. او وايي کله به چې د بلال حالت لږ غوندې ښه شو نو پخپل ښکلي آواز سره به یې داسې ویل:

الا لیت شعري هل ابیتن بواد و حولي اذخر و جلیل

وهل اردن یوما میاه مجنة وهل یبدون لي شامة و طفیل

[کاشکي خبر وای چې کومه شپه په وادي (مکه) کې تیرولی شم او شا او خوا مې اذخر او جلیل بوټي وای او آیا کومه ورځ به مې د مجنی په چینه ګذر شي، او آیا د شامې او طفیل غرونـه بـه بیا ووینم.] عائشه (رضي الله عنها) وايي: زه بیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته ورغلم او لدې حال نه مې خبر کړ. نو رسول (صلی الله علیه وسلم) د اسې وفرمایل: **[اللهم العن شیبة بن ربیعة، وعتبة بن ربیعة، وأمیة بن خلف، کما أخرجونا من أرضنا إلی أرض الوباء]**.
خدایه! په شیبه بن ربیعه او عتبه بن ربیعه، او امیه بن خلف لعنت وکړې، هغوی موږ له خپل وطن نه د رنځونو ځمکې ته را وشړلو. **ثم قال رسول الله صلی الله علیه وسلم: [الله م حبب إلینا المدینة کحبنا مکة أو أشد، وصححها، وبارك في صاعها ومدها، وانقل حماها فاجعلها بالجُحْفَة]**.یا الله ته زمونږ په زړونو کې د مکې د محبت په شان او یا له هغې نه هم زیات د مدینې محبت واچوې، اې خدایه! ته د مدینې فضا او هوا صحیح او صحت ورکوونکې وګرزوې، او ددې ځای د غله جاتو په پیمانو کې برکت واچوې، او ددې

---

[۳]. زاد المعاد ۲/۵۵

Comment:

ځای تبه له دې ځایه اوچته کړې او په جحفه کې يې و ګرځوې.[۱]
الله تعالی د رسول الله (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دعا قبوله کړه د مدینې حالات يې بدل کړل. دلته د دعوت مکي دور پای ته ورسید ، او د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ژوند د لومړۍ برخې حالات او واقعات مو هم دلته تر نظر تیر کړل.

۱. صحیح البخاري ۱/۵۸۸ - ۵۸۹

د مدينې ژوند

مدني دور په دريو مختلفو مرحلو ويشلای شو:

۱- لومړۍ مرحله چې مختلف مشکلات او فتنې پکې راولاړې شوې وې، له يوې خوا کورني خنډونه بې شميره وو، له بلې خوا دښمنانو له بهر نه د مدينې د ختمولو کوښښونه کول. دا مرحله د حديبيې په سوله يعنی د شپږم هجري کال د ذي القعدې په مياشت کې پای مومي.

۲- له شرک او بت پرستانو سره د اوربند، او اسلام ته د پاچايانو د رابللو مرحله، چې د مکې په فتحه يعنی د اتم هجري کال د رمضان په مياشت کې پای ته رسيږي.

۳- د الله په دين کې د ډلو ډلو خلکو داخليدلو، او مدينې ته د بيلابيلو اقوامو او قبايلو د راتګ مرحله، او دا د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د ژوند تر پايه يعنی د يوولسم هجري کال تر ربيع الاول پورې ادامه مومي.

لومړنۍ مرحله

د هجرت په وخت کې د مدينې حالات

هجرت يوازې له شر، فتنې او ملنډو نه د نجات په معنی نه ؤ، بلکهددې تر څنګ هجرت په نوي او آرام وطن کې د يوې نوې ټولنې د جوړيدو ګډکوښښ او پيغام هم ؤ. او همدا وجه وه چې په هر مسلمان باندې دا فرض شول چې د خپل توان په اندازه ددې نوي وطن په جوړيدو کې برخه واخلي، او ددې وطن په ترقۍ، آرامۍ او دفاع کې خپل ټول زور او توان په کار واچوي.

بيشکه چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ددې نوې ټولنې يوازينی امام، مشر، او لارښود و، او د ټولو امورو او کارونو واګې په بشپړه توګه د همده په لاس کې وې.

رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په مدينه کې له دريو مختلفو او بيلا بيلو داسې قومونو سره مخامخ ؤ چې حالاتو يې يو له بل سره ډير توپير درلود، مسائل او مشکلات يې هم سره بيل او ګوښي وو، دا درې قومونه عبارت وو له:

۱ـ نيک، مکرم او غوره اصحاب (رضي الله عنهم).

۲ـ د مدينې هغه اصلي اوسيدونکي چې لا تر اوسه يې له شرک نه نجات نه ؤ موندلی.

۳ـ يهود.

الف: د اصحابو (رضي الله عنهم) له هغه مسايلو نه چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورسره مخ ؤ، يوه هم دا مسئله وه چې دلته د مدينې حالات د مکې له حالاتو نه بالکل جدا او بيل وو، ځکه هغوی په مکه کې که څه هم د يوې کلمې او يوه هدف درلودونکي وو، خو په بيلابيلو کورونو کې ويشل شوي، رټل شوي، غم ځپلي او مظلومان وو، د هيڅ شي واک او اختيار يې نه درلود، ټول کارونه د دوی د دښمنانو په لاس کې وو، هغوی هلته ددې وس او توان نه درلود چې د ځانګړيو موادو او اصولو درلودونکې داسې يوه نوې اسلامي ټولنه جوړه کړي چې له همغو اصولو پر ته په نړۍ کې هيڅ يوه انساني ټولنه په پښو نه شي دريدای، او همدا علت دی چې مکي سورتونه يوازې اسلامي اصول او مبادئ په ګوته کوي، داسې

امرونه نه کوي چې هر څوک په ګوښې توګه عمل وربانديې کولی شي، او ورسره د نیکو اخلاقو، خیر او نیکۍ لورته بلنه او له رذائلو او بد اخلاقیو نه منع کوي.
خو په مدینه کې وضعه بدله وه، دلته له لومړنۍ ورځې نه مسلمانان د خپل واک او اختیار خاوندان وو، هیچا وربانديې تسلط او واکمني نه درلوده. نو اوس ددې وخت ؤ چې هغوی نور باید د ترقۍ، آبادۍ، اقتصاد، سیاست، حکومت، سولې، جنګ، او نورو ژوندینو امورو په هکله فکر وکړي، او نور دا په کار وه چې دوی ته حلال، حرام، عبادت، اخلاق او نور مسایل په مفصله توګه بیان او توضیح کړای شي.
اوس ددې وخت رارسیدلی ؤ چې هغوی یوه بیله ټولنه جوړه کړي، داسې اسلامي ټولنه چې په هر څه کې له جاهلي ټولنې نه مختلفه، او د بشري نړۍ له هرې بلې ټولنې نه اوچته او ځانګړې وي.او د هغه اسلامي دعوت ممثله او نماینده ټولنه وي د کوم په لار کې چې مسلمانانو پوره لس کاله ډول ډول کړاونه او تکلیفونه ګاللي وو.
او دا خو څرګنده ده چې ددې ډول یوی ټولنې جوړول د ورځې، میاشتې او کال خبره نده، بلکه دا اوږد وخت په کار لري تر څو تشریع او قانون جوړول له تربیې، تعلیم او عملي تمرین سره خوا په خوا په تدریجي توګه د تکامل پړاو ووهي. الله تعالی پخپله ددې تشریع کفیل ؤ، او د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) وظیفه ددې قانون تنفیذ او تطبیق او دې لور ته لارښوونه او په همدې قانون سره سم د مسلمانانو روزنه وه: ((هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ)) (الجمعة: ٢) [دغه (الله) هغه ذات دی چې پورته کړی (لیږلی یې دی) په ایمانو ناپوهانو کې یو رسول (محمد (صلی الله علیه وسلم) له دوی څخه چې لولي پر دوی باندې آیتونه ددې (قرآن) او پاکوي دوی (له شرکه له نورو رذیله (اخلاقو) او ښیي دوی ته کتاب (قرآن) او احکام (د قرآن)...]
د اصحابو (رضي الله عنهم) زړونه پخپل رهبر او قانون پورې تړلي وو، د هغه احکام به یې په ډیره خوشالۍ سره پلي کول ((وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَاناً)) (الانفال: ٢) [او کله چې ولوستی شي پر دوی باندې آیتونه (کلام) د الله نو زیاتوي (پیاوړی کوي) دغه (آیتونه) دوی لره ایمان.]
او څرنګه چې دا مسائل زمونږ د بحث موضوع نده، نو ځکه یوازې هغو امورو ته اشاره کووچې یادول یې ضروري بولو.

په هر حال دا د مسلمانانو له هغو لویو مسایلو نه یوه مساله ده چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ورسره مخ وُ، او په حقیقت کې دا په پراخه پیمانه سره د محمدي رسالت او اسلامي دعوت هدف او مقصد هم وُ. خو دا مساله عاجله نه بلکه مستقله او دایمي مساله وه، هلته داسې نور مسایل هم وو چې عاجل او فوري حل او اقدام ته یې اړه درلوده.

په مدینه کې د مسلمانانو ټولګی له دوه ډوله خلکو نه جوړ شوی وُ:

یوه ډله انصار وو چې د خپلې ځمکې وطن او مال خاوندان وو، او پدې هکله د دوی فکر او غم د هغه چا د فکر او غم په اندازه وُ چې له خپل عیال او اولاد سره یو ځای د امن په کور کې شپې او ورځې تیروي، خو دومره وه چې د دوی تر مینځ ډیره زړه او کلکه دښمني موجوده وه. بله ډله هغه مهاجرین وو چې هیڅ یې هم نه درلودل ټول یې له لاسه وتلي وو، یوازې ځانونه یې مدینې ته رارسولي وو او بس، دلته یې نه ځای و نه ځایګی، نه د کار او کسب درک وُ، او نه یې دومره څه درلودل چې خپل ژوند ورباندې روان کړي. ددې مهاجرینو تعداد هم ډیر وُ، او ورځ په ورځ پسې ډیریده، ځکه دا اعلان شوی و چې هر مسلمان باید مکه پریږدي او مدینې ته هجرت وکړي. او دا هم په ډاګه ده چې د مدینې اقتصادي بنسټ هم دومره پیاوړی نه وُ چې دا ډول مشکلات وزغملی شي، نو همدا وه چې یو ځل یې اقتصادي حالت مخ په خرابیدو شو، او په همدې سختو شرایطو کې اسلام دښمنه ځواکونو له بهر نه له مدینې سره د اقتصادي پریکون (بندیز) او دیته ورته لار او پالیسي غوره کړه او پدې سره د وارداتو اندازه کمه او مشکلات نور پسې زیات او حالات کړکیچن شول.

ب: دوهم قوم یعنی د مدینې اصلي اوسیدونکي مشرکان – دوی پر مسلمانانو څه واک او حاکمیت نه درلود، ځنې یې داسې وو چې له شکوکو سره مخ وو او د پلرنی دین پرېښودو ته یې زړه نه شوی ښه کولی، خو له مسلمانانو او اسلام سره یې کینه او دښمني هم نه درلوده، بالاخره لږ وخت وروسته په اسلام مشرف شول.

په مشرکینو کې ځنې داسې هم وو چې زړونه یې له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او مسلمانانو سره له بغض او دښمنۍ نه ډک وو، خو په عین وخت کې یې ددې جرات او همت هم نه درلود چې مخامخ مقابله ورسره وکړي، او دې حالاتو دیته مجبور کړي وو چې له مسلمانانو سره د مینې او خلوص ښکارونه وکړي، ددې ډلې مشرکانو مشر عبدالله بن ابي وُ. اوس او خزرج چې د هیچا په مشرۍ نه وو راضي شوی د بعاث له جنګ نه وروسته یې پدې اتفاق کړی وُ چې نوموړی به خپل مشر ټاکي. او عملاً یې دده د پاچایی لپاره تیاري پیل کړې وه، قیمتي مرۍ او غمي

یې راټول کړي وو تر څو تاج ورته جوړ کړي او په تخت یې کینوي، خو یو ځل رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته تشریف راوړ او ټول قوم د هغه په خوا ورمات شو، نو له عبدالله بن ابي سره دا عقیده پیدا شوه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دده تخت او پاچایي په لغته ووهله. او له همدې امله یې سخته کینه ورسره درلوده، خو کله چې پوه شو نور شرک دده په ګټه ندی او حالات داسې دي چې د شرک په واسطه یې ډیرې دنیوي ګټې له لاسه وزي، مجبور شو چې د بدر له غزا نه وروسته په خوله اسلام راوړي، خو زړه یې هماغسې له کفر او شرک نه ډک وُ. او هر کله به یې چې لاس بر شو نو د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او مسلمانانو په خلاف به یې له هیڅ ډول فریب او غدر نه ډډه نه کوله. له ده سره هغه کسان هم ملګري ووکوم چې دده په ناجوړه شوې پاچایی‌کې لوی لوی منصبونه ورته په نظر کې نیول شوي وو. هغوی به دده د شیطاني پلانونو او توطئو په پلي کولو کې مرسته ورسره کوله، او کله کله به یې له ځینو واقعاتو او پیښو او حتی له ځینو کمزورو او کم عقلو مسلمانانو نه هم د خپلو شومو اهدافو د تحقق په لاره کې ګټه اوچتوله.

ج: دریم قوم (یهودان): هغه چې د آشوریانو او رومیانو له ظلم نه حجاز ته راغلي وو. دوی اصلا عبرانیان وو، خو دلته په حجاز کې له میشته کیدو وروسته یې ژبه، عادات، د افرادو او قبایلو نومونه عربي شوي وو له عربانو سره یې د خپلوۍ اړیکې هم ټینګې کړې وې، خو له دې ټولو سره سره یې خپل ملی هویت ساتلی وُ او په پوره توګه په عربي ټولنه کې نه وو منحل شوي، بلکه پخپل یهودي ملیت (اسرائیلیت) یې فخر او ویاړ کاوه. عربان یې ډیر زیات تحقیر او سپکول ان تر دې چې هغوی ته به یې امیین یعنی چارپایان، مرتجعین او رذیلان ویل، د عربو مالونه یې د ځان لپاره مباح بلل، او کله به یې چې لاس پرې بر شو نو خوړل به یې ((قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ)) (آل عمران: ۷۵). [وویل (کتابیانو) نشته پر مونږ باندې په (حق) ددې امیانو کې هیڅ ګناه (چې مالونه یې وخورو).]

هغوی د خپل دین په نشر او ترویج کې ډیر فعال نه وو، او د دوی ټول دین په دم، چف، فال، سحر او جادو کې خلاصه کیده. او یوازې په همدې سره یې ځانونه د پوهې، روحانیت، قیادت او صلاحیت خاوندان ګڼل. هغوی په کسب او کار، مال ګټلو او لاسته راوړلو کې خاص مهارت درلود، د غلې دانې، خرما، شرابو او ټوکر تجارت له

همدوی سره وُ. ټوکر، غلې دانې او شراب به يې راوړل او په مقابل کې به يې خرما صادروله، او د تجارت تر څنګ يې نور کسبونه هم کول، له عربانو نه به يې څو چنده ګټه اخيستله پدې يې هم اکتفا نه کوله بلکه د سود بازار يې هم ښه تود کړی وُ. د عربانو مشايخو او مشرانو ته به يې قرضونه ورکول، هغوی به دا پيسې بې مطلبه او بې ځايه په مداحانو، شاعرانو او ځان ښوونه او ستاينه کې خرڅولې. يهودانو به لوړې ددې قرضونو په بدل کې د دوی ځمکې، باغونه او پټي ګرو کړل، خو څو کاله وروسته به يې د ملکيت قبضه ورباندې ولګوله. دوی په فتنو، فساد، توطئو او دسيسو کې له هر چانه مخکې وو، په دې مکر او چالاکۍ سره به يې شا او خوا پرتې عربي قبيلې يو بل کې سره اچولې، او تر مينځ به يې د اوږدو جګړو اور بلاوه او په ډېره مرموزه توګه به يې ددې اور لمبې غوړې ساتلې. عربان به سره جنګيدل او دوی به ورته د خير په غونډۍ ناست وو، خو که به د کوم طرف پيسې کمې شوې، نو دوی به په سود باندې ډير قرض ورکاوه تر څو د پيسو د کمي له امله جګړه بنده نه شي. يهودانو به پدې سره دوه ګټې کولې يعنی په يوه غشي به يې دوه مرغۍ ويشتلې يو به يې خپل يهودي موجوديت، شخصيت او هويت ژوندی ساته او له بل پلوه به يې د سود بازار ښه ګرم ساته، ډيرې پيسې او سرمايې به يې ګټلې.

<u>په مدينه کې د يهودانو درې مشهورې قبيلې اوسيدلې:</u>

۱. بنو قينقاع، دې قبيلې له خزرج سره تړون درلود او کورونه يې په مدينه کې د ننه وو.

۲. بنو نضير.

۳. بنو قريظه. دوی دواړو له اوس سره تړون درلود، او د مدينې په شا او خوا برخو کې اوسيدل.

همدې قبيلو به له ډير پخوا نه د اوس او خزرج تر مينځ د جګړو اور بلاوه، د بعاث په جګړه کې خو پخپله دوی هم هره يوه له خپل حليف سره په جنګ کې شريکه وه.

طبيعي وه چې يهودو به له اسلام او مسلمانانو سره کينه او عداوت کاوه، له هغوی نه د خير طمعه بې ځايه وه ځکه رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) له دوی څخه نه و تر څو د دوی نژادي او توکمي عصبيت ته چې په ذهن او زړه يې حاکم وُ سکون او اطمينان حاصل شي. او بله دا چې اسلامي دعوت د سولې او يووالي داسې يو پيغام او آواز و چې مات زړونه يې سره پيوندول، د کينې او دښمنۍ اورونه يې مړه کول، په ټولو کارونو کې د امانت او امانتدارۍ غوښتونکی وُ، او په هر

څه کې یې یوازې د پاک او حلال څیز د خوړلو اجازه ورکوله او ددې لازمي معنی دا وه چې نور به په مدینه کې میشتې عربې قبیلې سره یوکیږي او پدې سره به د یهودانو له خبیثو پنجو نه آزادي مومي، چې په نتیجه کې به د یهودانو تجارت زیانمن کیږي او د سود له هغو ګټو به بې برخې کیږي چې د دوی دکار و بار او شتمنیو اساس ورباندې ولاړ وُ.

او دا هم کیدای شوای چې دا عربې قبیلې متوجه شي او هغو مالونو ته یې فکر شي کوم چې یهودانو په سود کې ورنه اخیستي وو، او له یهودانو نه په سود کې د تللو ځمکو، باغونو او پټیو د بیرته اخیستلو هڅې وکړي.

یهودانو دا ټول حساب کړی و، او له کومې ورځې نه چې پوه شول اسلام په مدینه کې میشته کیدل غواړي نو دا ټول شیان یې د ذهن پر پرده تیر را تیر شول، او له همدې امله یې مدینې ته د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له تشریف آوری سره سم له اسلام او رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره دښمني پیل کړه، خو دا دښمني یې څه موده پټه وه چې وروسته یې ښکاره او په ډاګه کړه.

ددې موضوع ښه تصویر او تفسیر د ابن اسحاق هغه روایت کولی شي کوم چې له حضرت صفیه (رضي الله عنها) نه یې رانقل کړیدی، ابن اسحاق وایي:

له صفیه بنت حیي بن اخطب نه روایت دی چې وایي: زه مې په پلار او تره (ابو یاسر) له ټولو اولادونو نه زیاته ګرانه وم، او هر کله به چې د دوی له بل کوم یوه اولاد سره زه ورسره مخامخ شوم، نو حتماً به یې زه اخیستلم.

وایي: خو کله چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته را روان و او په قبا کې یې له بني عمرو بن عوف سره واړول، پلار مې (حیي بن اخطب) او تره مې (ابو یا سر بن اخطب) سهار وختي ورغلل، او ان له لمر لویدو سره بیرته راستانه شول، وایي: داسې سست پست، له پښو لویدلي، کشال کشال را روان وو. وایي: زه د خپل عادت سره سم ورپه منډو شوم، خو قسم په خدای هغوی دومره غم اخیستي وو چې یوه یې هم زما خوا ته التفات او توجه ونکړه.

وایي: وا مې وریدل چې تره مې (ابو یاسر) پلار ته وایي: ایا ته یې ښه سیي پیژنې؟ ده وویل: بالکل ښه یې پیژنم. تره مې بیا ورته وویل: نو ته د هغه په هکله څه نظر لرې؟ پلار مې ورته وویل: دښمني، قسم په خدای تر مرګه به ورسره دښمني کوم.[1]

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۵۱۸- ۵۱۹

ددې خبرې تاييد د بخاري هغه روايت هم کوي کوم چې د عبدالله بن سلام (رضي الله عنه) د اسلام راوړلو په هکله يې را نقل کړيدی.
نوموړی د يهودانو لوی او عظيم عالم و، کله چې خبر شو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مدينې ته د بني النجار مېنې ته تشريف راوړی، نو په بيړه سره د هغه(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) حضور ته ورغی، او داسې پوښتنې يې ورنه وکړې چې ځواب يې يوازې نبي ويلی شي. او څنګه يې چې د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ځوابونه واوريدل نو فوراً په هماغه ځای په اسلام مشرف شو.
بيا يې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته وويل: يهودان خبرې جوړونکي او بهتان کوونکي خلک دي که هغوی مخکې لدينه چې ته ورنه زما په هکله پوښتنه وکړې پدې خبر شي چې زه په اسلام مشرف شوی يم، نو بهتانونه به راپسې وتړي. همدا وه چې رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) يهودان راوغوښتل، هغوی راغلل، عبدالله بن سلام په کور کې د ننه ناست و، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل: عبدالله بن سلام څنګه سړی دی؟ او ستاسې په مينځ کې د کوم مقام خاوند دی؟
دوی وويل: هغه د لوی عالم زوی او له مونږ ټولو نه د زيات علم څښتن دی او له مونږ ټولو نه غوره او د ډير غوره سړي زوی دی. په بل روايت کې راځي چې وايي: هغه زمونږ مشر او زمونږ د مشر زوی دی، او په بل لفظ – هغه له مونږ ټولو نه بهتر او د بهترين سړي زوی دی، او په بل لفظ هغه زمونږ افضل او د افضل سړي زوی دی.
رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل: ښه، نو اوس دا راته ووايأست که هغه اسلام راوړ نو بيا؟ يهودانو دوه، درې ځله وويل: الله دې هغه لدينه وساتي!
همدلته عبدالله بن سلام راووت او ويې ويل: ((**اشهد ان لا الـه الا الله و اشـهد ان محمدا رسول الله**)) نو دوی يو ځل خپلې ژبې بدلې کړې او ويې ويل: دا زمونږ په مينځ کې تر ټولو زيات شرير او د شرير زوی دی او داسې نورې خبرې يې ورپسې وکړې. ده (عبدالله) په ځواب کې ورته وويل: يهودانو! له خدای نه وويريږئ، قسم په هغه ذات چې له ده پرته بل د عبادت مستحق نشته تاسې پدې ښه پوهيږئ چې دا د الله رسول دی، او په حقه راغلی دی. دوی ورته وويل دروغ دې وويل.[1]
دا وه په مدينه کې د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د ژوند په لومړنۍ ورځ له يهودانو سره لومړنۍ تجربه.

---

(1). صحيح البخاري ۴۵۹/۱- ۵۵۲- ۵۲۱

دا وو د مدینې داخلي حالات، او له مدینې نه د باندې د اسلام تر ټولو ستر او سخت دښمن قریش وو. قریشو پوره لس کاله د مسلمانانو په خلاف له هر ډول، ظلم، زیاتي، تهدید او جبر نه کار اخیستی و، د مظلومو مسلمانانو د ځورولو او ځپلو پخاطر یې د ورېي کولو او اقتصادي بندیزونه سیاست خپل کړی وُ او د مصیبتونو او کړاوونو تر څنګ یې د هغوی په خلاف ستړی کوونکی عصبي، نفسیاتي او تبلیغاتي جنګ هم پیل کړی و. او کله چې مسلمانانو مدینې ته هجرت پیل کړ، نو دوی به یې ځمکې او مالونه مصادره کول، او هغوی به یې له خپلو ښځو او اولادونو نه بېلول، او که به یې په چا لاس ورسیده، نو ښه به یې تعذیباوه. دا خو لا څه هغوی د دعوت د لارښود (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د مرګ او وژلو اراده او فیصله وکړه، او ددې توطئې د عملي کولو لپاره یې ډیرې منډې ترړې هم وکړې. او له دې نه اخوا هغه وخت چې مسلمانان مدینې ته ورسیدل او د دوی له ظلمونو نه یې نجات وموند، او له دوی نه (۵۰۰) کیلو متره لیرې لاړل، نو دوی (قریش) دلته هم په آرام کیناستل. او څرنګه چې دوی د حرم اوسیدونکي او د بیت الله ګاونډیان وو، نو د عربو په مینځ کې یې په دیني او دنیوي لحاظ اوچت او د قدر وړ مقام درلود، نو دلته یې له خپل همدې اثر او رسوخ نه په استفادې سره یو سیاسي رول لوبول وغوښتل، پاڅیدل او د عربې جزیرې نور مشرکان یې د مدینې د اوسیدونکو په خلاف راوپارول او مدینه یې له اقتصادي بحران سره لاس او ګریوان کړه. نژدې وه تر بشپړې اقتصادي محاصرې لاندې راشي، واردات یې ډیر کم شول، دا هم پداسې حال کې چې د مهاجرینو شمیر ورځ په ورځ مخ په زیاتیدو و. حقیقت دا دی چې د مکې د مشرکینو او مسلمانانو تر منځ د اسلام په نوی مېنه (مدینه) کې د جنګ حالات او اسباب برابر شوي وو، او دا به ډیره بې عقلي او بې انصافي وي چې ددې جګړو او دښمنیو پړه پر مسلمانانو ور واچول شي.[۲]

مسلمانانو حق درلود چې د خپلو مصادره شویو مالونو په بدل کې د قریشو مالونه مصادره کړي او حق یې درلود چې د دوی د ظلم ځواب ورکړي. او د دوی د ژوند د قافلې په وړاندې داسې خنډونه را پیدا کړي لکه چې دوی د مسلمانانو د ژوند په مخه کې پیدا کړیدي. او حق یې درلود د خپل ځان او هویت دفاع وکړي او د دوی ټولې هغه توطئې شنډې کړي چې هدف یې د اسلام ختمول و.

---

(2). دا وروستی خبره د محمد الغزالي خبره ده، فقه السیرة ص ۱۲۲

د ا وو هغه مشکلات او مسائل چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدينې ته د رسول، رهبر، امام او لارښوونکي په صفت له رسيدو نه وروسته ورسره لاس او ګريوان و.

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) په مدينه کې د رسول او رهبر په څير معامله کوله، له هر چا او هر قوم سره يې د هغه د مقام او اهليت سره برابر عمل کاوه، څوک چې د رحم او کرم وړ وو د هغوی په سر يې د رحمت او شفقت لاس راکاږه، او که د چا چاره او علاج به يوازې شدت او سختي وه، نو د هغه دوا او علاج به يې په سختۍ سره کاوه، خو دا بايد له ياده ونه باسو چې د رحمت او شفقت پله يې ډيره درنده وه. او د همدې حکيمانه قيادت په برکت په څو لنډو کلونو کې ټول کارونه د اسلام او مسلمانانو لاس ته ورغلل، لوستونکي ته به راتلونکو پاڼو کې پدې هکله پوره معلومات وړاندې کړو.

د نوې تولنې جوړول

مخکې مو وويل چې رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د جمعې په ورځ د هجرت د لومړي کال د ربيع الاول په (١٢) مه چې د (٦٢٢م) کال د سپتمبر له (٢٧) مې سره سمون خوري په مدينه کې د بني النجار سيمې ته تشريف يووړ، د ابو ايوب د کور مخې ته يې واړول او ويې فرمايل: همدلته زمونږ منزل دی (ان شاء الله) بيا د ابو ايوب کور ته منتقل شو.

د نبوي مسجد ودانول

لدينه وروسته د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) لومړنی کار د نبوي مسجد جوړول وُ. د مسجد لپاره يې هغه ځای وټاکه په کوم کې يې چې اوښه چو شوې وه، دغه ځمکه د دوو يتيمانو وه، چې په بيه يې ورنه واخيستله. رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) پخپله د مسجد په جوړولو کې فعاله ونډه درلوده، خښتې او تيږې به يې رانقلولې او داسې به يې فرمايل:

اللهم لا عيش الا عيش الاخرة فاغفر للانصار و المهاجرة

[اې خدايه زندګي او ژوند خو يوازې د آخرت ژوند دی، نو ته انصارو او مهاجرينو ته بخشش وکړه.]

او دا شعر به يې هم زمزمه کاوه:

هذا الحمال لاحمال خيبر هذا ابر ربنا و اطهر

[دا بار د خيبر بار ندی دا زمونږ د رب پاک او سپيڅلی بار دی]

د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) کار به د اصحابو (رضي الله عنهم) نشاط او فعاليت نور هم زياتوه، او يوه صحابي به د کار په وخت کې داسې ويل:

لئن قعدنا والنبي يعمل لذاك منا العمل المضلل

[که چیرته مونږ کینو او نبي(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) کار کوي، نو دا به زمونږ د ګمراهۍ او بې لارۍ کار وي.]

پدې ځای کې د مشرکینو یو شمیر قبرونه، خرابه، د غرقد او خرما څه ونې هم وې، رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) امر وکړ چې قبرونه را لوڅ او پاک شي، دا خرابه هوار کړی شي، ونې یې ووهل او لرګي یې د قبلې لور ته واچول شي (هغه وخت قبله بیت المقدس ؤ).

د دروازې دواړه پایې (څنګدرۍ) یې له تیږو جوړې کړې، دیوالونه یې د خښتو او خټو وو، چت یې د خرما په تنو ، ښاخونو او پاڼو پټ کړ، په غولي کې یې ریګ او شګې اوارې کړې، ټول جومات ته یې درې دروازې ورکړې وې. د قبلې د دیواله او د مخامخ دیوال اوږده سل ګزه، او د څنګ دواړو نورو دیوالونو اندازه یې هم تقریبا همدومره وه، تهداب یې نژدې درې ګزه راته.

د جومات له خوا سره یې د خټو او تیږو څو خونې هم جوړې کړې، چتونه یې د خرما په تنو او شاخونو پټ کړل، دا د امهات المؤمنین (رض) خونې وې. او کله چې تکمیلې شوې، نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د ابو ایوب (رضي الله عنه) له کورنه ور منتقل شو.[1]

دغه جومات یوازې د لمانځه ځای نه ؤ، بلکه د یوه داسې پوهنتون حیثیت یې درلود چې مسلمانانو به پکې خپل دین زده کاوه، او داسې یو غونډه ځای ؤ چې پخپل زړه کې به یې په ډیره مینه او محبت سره هغه کسان سره راغونډول چې کلونه کلونه د جاهلیت او عداوت لمبو سیځلي وو.

او همدا جومات د داسې یوه عمومي مرکز په شان ؤ چې د مسلمانانو ټول کارونه له همدې ځایه اداره کیدل، د هر څه قومانده له همدې ځایه وه او په ننني ژبه دا یو داسې پارلمان ؤ چې ټول مشورتي او تنفیذي (اجرایوي) مجلسونه به همدلته ترسره کیدل. او ددې تر څنګ دا جومات د هغو فقیرانو مهاجرینو کور هم ؤ کوم چې نه یې کور درلود، نه مال او نه خپل او خپلوان.

د هجرت په لومړیو کې د آذان حکم هم وشو. آذان دا آسماني آواز چې هره ورځ پنځه ځلې د ځمکې او آسمان تر مینځ انګازې کوي، او ټول عالم په لړزه راولي.

پدې هکله د عبدالله بن زید بن عبد ربه د خوب کیسه مشهوره ده، چې تفصیلات

---

[1]. صحیح البخاري ۱/ ۷۱-۵۵۵-۵۲۰. زاد المعاد ۵۲/۲

يې پدې کتابونو جامع الترمذي، سنن ابي داود، مسند احمد او صحیح ابن خزیمه کې روایت شوي او کولی شو هملته يې ولولو.[1]

د مسلمانانو تر مینځ وروروګلوي

لکه څرنګه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د نبوي جومات په جوړولو سره د غونډیدو او يو کیدو یو عظیم مرکز مینځ ته راوړ همدا ډول يې د انصارو او مهاجرینو په وروروۍ سره په انساني تاریخ کې یوه بل نه هیریدونکې او بې ساري کارنامه تر سره کړه. ابن قیم وایي: بیا رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) د انس بن مالک په کور کې (۹۰) کسه چې نیم يې انصار او نیم نور يې مهاجرين وو سره ورونه کړل، ددې وروروګلوۍ اصل او اساس دا و چې دا ورونه به یو له بل سره همدردي او غمشریکي کوي، او د نسبي خپلولۍ په ځای به دوی یو د بل میراث وړي. دا حکم د بدر غزا تر وخته باقي پاتې و،تر څو د الله تعالی دا حکم رانازل شو: ((وَأُوْلُوا الأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ)) (۸-۷۵). [او خاوندان د خپلوۍ ځینې د دوی غوره دي (د میراث په وړلو سره) په ځینو نورو...]

دې آیت د دیني ورونو تر مینځ د میراث وړلو حکم لغوه کړ، خو د وروروۍ عقد او پیمان همداسې باقي پاتې دی. ویل کیږي چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دویم ځل د مهاجرینو تر مینځ وروروګلوي ټینګه کړې وه، خو دا خبره کمزورې غونډې بریښي، ځکه مهاجرین چې یو له بل سره يې دیني، وطني، نژادي او نسبي وروري او خپلوي درلوده د وروری دې ډول عقد او تړون ته اړ نه وو، په داسې حال کې چې د انصارو او مهاجرینو خبره او معامله بیا دغه ډول نه وه[2].

لکه چې محمد غزالي وایي ددې وروروۍ معنی دا وه چې جاهلي تعصب او عصبیت له مینځه یوسي، ننګ، حمیت او غیرت که وي، نو باید یوازې د اسلام پخاطر وي او بس، د رنګ، نسل، وطن او نسب په بناء د برترۍ او امتیاز دور نور ختم دی، ځکه د بلندۍ او پستۍ یوازینی معیار انسانیت، مروت او تقوی ده نه بل څه.

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) دا وروري یوازې تر ژبې او کلماتو پورې محدوده نه وه ساتلې، بلکه دې تړون ته يې د عمل داسې جامه وراغوستې وه چې له

(1). بلوغ المرام د ابن حجر عسقلاني لیکنه ص ۱۵ وګوره.
(2). زاد المعاد ۵۲/۲

امله يې دا ژمنه تر وينې او مال پورې تړلې وه. دا تړون د ژبې او الفاظو له دايرې نه وتلی د قربانۍ، همدردۍ، او غمشريکۍ په ډګر کې داسې پلی شوی و، چې دې نوې ټولنې ته يې تر ټولو لوړ مثالونه وړاندې کول او دا ورورولي له نسبي ورورولۍ نه زياته په مينه او خلوص ولاړه وه.[١]

بخاري روايت کوي، کله چې مهاجرين مدينې ته راغلل، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) عبدالرحمن بن عوف له سعد بن الربيع سره د ورورۍ په مزي وتاړه. سعد خپل ورور عبدالرحمن ته وويل: زه په انصارو کې د ډير مال او دارايۍ خاوند يم، ته زما مال دوې برخې کړه، (نيم يې ستا) همدا راز زه دوې ښځې لرم، وګوره کومه يوه دې چې خوښه وي ما ته ووايه، زه هغه طلاقوم، او چې عدت يې پوره شو، نو ته يې په نکاح کړه. ده (عبدالرحمن) ورته وويل: خدای دې ستا په مال او اولاد کې برکت واچوي، ما ته بازار راوښيه. هغوی د بنو قينقاع بازار وروښود، هغه بازار ته لاړ او کله چې بيرته راوګرځيد، نو يوه اندازه غوړي او کـــروت يې هم له ځان سره راوړل. په همدې ترتيب هغه هره ورځ بازار ته تلو او ګټه يې کوله څه وخت وروسته داسې ورځ راغله، چې د څه زيړوالي اثر وربانـدې ښکاريده. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل: دا څه دي؟ ده ورته وويل: واده مې کړی. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: څومره مهر دې ورکړ؟ ده وويل: تقريباً پاو باندې يوه توله سره زر (تقريبا **١٥** ګرامه)[٢].

له ابو هريره (رضي الله عنه) نه روايت دی وايي: انصارو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته وويل: ته زمونږ د خرما باغونه زمونږ او زمونږ د ورونو (مهاجرينو) تر منځ وويشه! ده وفرمايل: نه. نو دوی وويل: نو تاسې (مهاجرين) زمونږ سره کار وکړئ او مونږ به تاسې په ميوو کې را سره شريک کړو، دوی (مهاجرينو) وويل: دا بالکل سيي او مقبوله ده.[٣]

لدينه دا ښه په ډاګه کيږي چې انصارو د خپلو مهاجرينو ورونو د عزت او احترام، همکارۍ او همدردۍ پخاطر له څومره زيات اخلاص، قربانۍ، مينې او محبت نه کار اخيسته. او لدينه دا هم څرګنديږي چې مهاجرينو د دوی د عزت او همکارۍ، احسان او کرم څومره قدر او پاس درلود، او د دوی له همکارۍ او اخلاص نه يې يوازې دومره ګټه اخيستله چې خپل مات او ګوډ ژوند يې وربانـدې روانولی شوای.

---

[١]. فقه السيرة ص ١٤٠ - ١٤١

[٢]. صحيح البخاري، باب اخاء النبي (ص) بين المهاجرين و الانصار ٥٥٣/١

[٣]. صحيح البخاري - باب اذا قال: اكفني مئونة النخل ١-٣١٢

بیشکه چې دا وروروليولویه وه او دا یو عظیم حکمت، پوخ، عاقلانه سیاست، او د مسلمانانو د زیات شمیر یاد شویو مشکلاتو لپاره کافي او شامل حل و.

د اسلامي یووالي تړون

لکه څرنګه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مؤمنان د ورورولۍ په ټینګ مزي سره وتړل، همدا ډول يې يو بل داسې عهد او تړون هم ترسره کړ چې د هغه پواسطه يې د جاهلیت ټول کشمکشونه، ناروا قومي او قبیلوي عصبیتونه له هر ډول جاهلانه رسم او رواج سره یو ځای له مینځه یو وړل. دا دی لاندې ددې تاریخي تړون مادې په لنډه توګه وړاندې کوو:

دا د محمد رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له خوا لیک دی د قریشي ، یثربي او نورو هغو مؤمنانو او مسلمانانو ترمنځ چې د دوی پیروي وکړي، ورسره یو ځای شي او یو ځای جهاد ورسره وکړي:

۱ـ دوی ټول له دوی نه پرته ټولو انسانانو نه جدا یو امت دی.

۲ـ قریشي مهاجرین به د خپلو پخوانیو روایاتو مطابق یو بل ته دیت او د مؤمنانو په مینځ کې به په نیکۍ او انصاف سره د خپلو بندیانو فدیه ورکوي. د انصارو ټولې قبیلې به هم د پخوا په شان یو بل ته دیت ورکوي، او د دوی هره ډله او طایفه به د مؤمنانو په مینځ کې په نیکۍ او انصاف سره د خپلو بندیانو فدیه ورکوي.

۳ـ مؤمنان به د فدیې او دیت په معامله کې خپل بې وسه او بې کسه له خپلې نیکې ورکړې او سخا نه بې برخې کوي.

۴ـ ټول ربښتیني مؤمنان به یو موټی د هر هغه چا مقابلې ته درېږي چې پر دوی ظلم کوي، یا غواړي د مؤمنانو تر مینځ ظلم، ګناه، تیری او فساد خور کړي.

۵ـ دوی (مؤمنان) به ټول یو لاس د دا ډول کس په خلاف وي، که څه هم هغه د دوی د کوم یوه زوی وي.

۶ـ هیڅ مؤمن به د کافر په بدل کې بل مؤمن نه وژني.

۷ـ او نه به د مؤمن په مقابل کې د کوم کافر ملاتړ کوي.

۸ـ د الله ذمه (عهد) یوه ده، تر ټولو بې وسه مسلمان هر چا ته چې وغواړي پناه ورکولی شي د یوه معمولي انسان له خوا ورکړل شوې ذمه (ژمنه) پر ټولو مسلمانانو لازمه او واجب ده.

۹_ هغه يهودان چې زمونږ پيروي غوره کړي، نو د هغوی مدد او کومک به کيږي، نه به ظلم وربانديې کيږي، او نه به د دوی په خلاف د چا ملاتړ کيږي.
۱۰_ د ټولو مسلمانانو سوله يوه ده، هيڅ مسلمان له بل مسلمان پرته د خدای په لار کې په جنګ او جګړه کې سوله او جوړه نه کوي، بلکه ټول به يو ځای د عدل او برابری په بناء کوم عهد او تړون سرته رسوي. (د مسلمانانو سوله به د ټولو په موافقه وي، فردي سوله نشي کولی).
۱۱_ مسلمانان په هغه خون (وينه) کې يو له بل سره برابر دي، کومه چې څوک يې د خدای په لار کې تويوي.
۱۲_ هيڅ مشرک به قريشو ته د ځان يا مال پناه نه ورکوي، او نه به د هغوی د ساتنې پخاطر د مسلمان په وړاندې دريږي.
۱۳_ که هر چا کوم مومن بې موجبه وواژه، او قتل په شاهدۍ او دليل سره وربانديې ثابت شو، نو هغه (قاتل) به قصاص کيږي، خو که د مقتول ولي راضي شو بيا به نه وژل کيږي.
۱۴_ دا ټول مؤمنان به د هغه په خلاف راپورته کيږي، او پرته لدې چې د هغه په خلاف ودريږي په بل څه يې نه مسئوليت ادا کيږي او نه بل څه ورته روا دي.
۱۵_ هيڅ يوه مسلمان ته ندي روا چې د کوم مشکلات را پيدا کوونکي يا بدعتي مرسته وکړي، او يا پناه ورکړي، او که څوک يې مرسته کوي يا پناه ورکوي، نو پر هغه به د قيامت په ورځ د الله تعالی لعنت او غضب وي، او د هغه به هيڅ هم نه قبليږي يعنی نه به يې فرض قبليږي او نه نفل.
۱۶_ تاسې که په هر کار کې له اختلاف سره مخ شوئ، نو هغه بايد يوازې الله او محمد(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ته راجع کړئ.[1]

---

[1]. ابن هشام ۱/۵۰۲-۵۰۳

پر ټولنه د معنوياتو اغيزه

په دومره عظيم حکمت او زيرکۍ سره رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) ددې نوې ټولنې تهداب کيښود، خو د ټولنې دا ظاهري ښه د هغو معنوياتو اثر او تصوير وُ چې د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د صحبت او ملګرتيا په برکت ددې عظيمو پرګنو په برخه شوی وُ. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) به هميشه د هغوی د ښوونې او روزنې، تزکيې او نيکو اخلاقو باندې د آراسته کولو زيار يوست، او هغوی به يې په مينه، ورورۍ، عزت، شرف، عبادت او اطاعت سره روزل.

يوه صحابي له رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) نه وپوښتل: کوم ډول اسلام ډير غوره دی؟ (يعنې په اسلام کې کوم يو عمل ډير بهتر دی؟)

رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه وسلم) ورته وفرمايل: **[تطعم الطعام، وتقرئ السلام على من عرفت ومن لم تعرف]**.[1]. خلکو ته خواړه ورکوه، په ټولو پيژندګلو او نا پيژندګلو سلام اچوه .

عبدالله بن سلام وايي: **لما قدم النبي صلى الله عليه وسلم المدينة جئت، فلما تبينت وجهه، عرفت أن وجهه ليس بوجه كذاب، فكان أول ما قال: [يا أيها الناس، أفشوا السلام، وأطعموا الطعام، وصلوا الأرحام، وصلوا بالليل والناس نيام، تدخلوا الجنة بسلام]**. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) چې مدينې ته تشريف راوړ، زه ورغلم، او کله مې چې د مبارک مخ وليد، نو پوه شوم چې دا د کوم دروغجن مخ نه شي کيدای. او د رسول (صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) لومړنۍ خبره دا وه چې ويې فرمايل: اې خلکو سلام خور کړئ، خواړه ورکړئ، صله رحمې کوئ (د خپلوۍ اړيکې ټينګې ساتئ) د شپې هغه وخت لمونځ کوئ چې خلک ويده وي، نو په سلام او سلامتۍ سره به جنت ته داخليږئ.[2]

---

[1]. صحيح بخاري ١/ ٢-٩

[2]. رواه الترمذي، ابن ماجة، الدارمي. مشكاة المصابيح ٢٨/١

رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) فرمايي: **[لا يدخل الجنة من لا يأمن جاره بوائقه]**. هغه څوک به جنت ته داخل نه شي چې ګاونډيان يې له شر او زيان نه په امن نه وي.(۳)

همدا راز فرمايي: **المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده]**. کامل مسلمان هغه دی چې نور مسلمانان يې د ژبې او لاس له شر نه په امن وي.(۴)

بل ځای فرمايي: **[لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه]**. له تاسې نه هيڅوک ترهغې کامل مؤمن نه شي کيدای تر څو يې د خپل ورور لپاره هغه څه نه وي خوښ کړي کوم چې د خپل ځان لپاره يې خوښوي.(۱)

او فرمايي: **[المؤمنون كرجل واحد، إن اشتكى عينه اشتكى كله، وإن اشتكى رأسه اشتكى كله]**. ټول مؤمنان د يوه سړي په شان دي، که سترګه يې په درد شي، نو ټول جسد يې په درد راځي، او که يې سر وخوږيږي، نو ټول بدن يې دردمند کيږي.(۲)

او فرمايي: **[المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضاً]** مؤمن بل مؤمن ته د عمارت او تعمير حيثيت لري چې پخپل مينځ کې يو بل سره مضبوط او پياوړی کوي.(۳)

او فرمايي: **[لا تباغضوا، ولا تحاسدون، ولا تدابروا، وكونوا عباد الله إخواناً، ولا يحل لمسلم أن يهجر أخاه فوق ثلاثة أيام]**. يو له بل سره بغض، کينه او حسد مه کوئ، يو بل ته شامه اړوئ (يو له بل نه نفرت مه کوئ) د الله بندګان او يو د بل ورونه اوسئ، هيڅ مسلمان ته نده روا چې له خپل مسلمان ورور نه له دريو ورځو نه زيات مرور و اوسي.(۴)

فرمايي: **[المسلم أخو المسلم لا يظلمه ولا يسلمه، ومن كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته، ومن فرج عن مسلم كربة فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة، ومن ستر مسلماً ستره الله يوم القيامة]** مسلمان د مسلمان ورور دی، نه پر هغه ظلم

---

(۳). مسلم، مشكاة المصابيح ۱/ ۴۲۲

(۴). صحيح بخاري ۱/ ۲

(1). بخاري ۱/ ۲

(2). مسلم، مشكاة ۲/ ۴۲۲

(3). متفق عليه، مشكاة۲/ ۴۲۲

(4). صحيح بخاري ۲/ ۸۹۲

کوي او نه به يې دښمن ته سپاري، څوک چې د خپل ورور د حاجت او ضرورت پوره کولو زيار باسي، الله تعالی به د هغه ضرورتونه رفع کوي، او هغه څوک چې د کوم مسلمان غم او درد دوا کړي، الله تعالی به له هغه نه د قيامت د ورځې له غمونو او دردونونه کوم غم ليرې کړي، او څوک چې د مسلمان پرده کوي الله تعالی به قيامت په ورځ د هغه پرده کوي.[۵]

فرمايي: **[ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء]**. د ځمکې پر اوسيدونکو رحم وکړئ تر څو هغه ذات رحم درباندې وکړي چې په آسمان کې دی.[۶]

فرمايي: **[ليس المؤمن بالذي يشبع وجاره جائع إلى جانبه]**. هغه څوک کامل مؤمن ندی چې پخپله موړ او په خوا کې ګاونډی يې وږی وي.[۱]

فرمايي: **[سِباب المؤمن فسوق، وقتاله كفر]**. د مسلمان کنځل فسق او جګړه ورسره کفر ده.[۲]

په همدې ترتيب سره رسول (صلی الله عليه وسلم) له لارې نه د ضررې څيزونو ليرې کول صدقه بولي، او دا د ايمان له ښاخونو نه يو ښاخ شميري.[۳]

اصحاب يې خيرات او صدقې ورکولو ته هڅول، او د صدقې دومره فضائل يې ورته بيانول چې زړونه به پخپله ورماتيدل. فرمايل به يې: **[الصدقة تطفئ الخطايا كما يطفئ الماء النار]**. صدقه ګناهونه داسې له مينځه وړي لکه اوبه چې اور وژني.[۴]

همدا راز فرمايي: **[أيما مسلم كسا مسلماً ثوباً على عُرى كساه الله من خُضر الجنة، وأيما مسلم أطعم مسلماً على جوع أطعمه الله من ثمار الجنة، وأيما مسلم سقى مسلماً على ظمأ سقاه الله من الرحيم المختوم]** کوم مسلمان چې بل لوڅ مسلمان په جامو پټ کړي، الله تعالی به هغه ته د جنت شنې جامې وروااغوندي. او کوم مسلمان چې بل مسلمان ته د لوږې په حال کې خواړه ورکړي الله تعالی به هغه ته د جنت ميوه وروخوري. او کوم مسلمان چې بل تږي مسلمان ته اوبه ورکړي، الله به هغه ته د جنت

---

(5). متفق عليه – مشكاة ۴۲۲/۲

(6). سنن ابيگ داوُد ۳۳۵/۲. الترمذی ۱۴/۲

[۱]. البيهقي، مشكاه: ۴۲۴/۲

[۲]. بخاري ۸۹۳/۲

[۳]. پدې هكله حديث په بخاري او مسلم كې روايت شويدی. مشكاة ۱۲/۱-۱۲۵

[۴]. احمد، ترمذي، ابن ماجة، مشكاة ۱۴/۱

مهر شوي پاک شراب وروڅښي.[۵]

فرمايي: **[اتقوا الناء ولو بشق تمرة، فإن لم تجد فبكلمة طيبة]** له اور نه ځان وساتئ، که څه هم د خرما د يوې ټوټې په صدقه کولو سره وي، او که دا هم نلرئ، نو په نيکې خبرې سره.[۶]

او ددې تر څنګ يې له سوال نه د ځان ساتلو کلک امر هم کاوه، د صبر اوقناعت فضائل يې بيانول، او سوال کول يې د سوال کوونکي لپاره د مخ داغ، درز او زخم باله،[۱] خو لدينه هغه فقير او محتاج مستثنى دى چې له سوال نه پرته بله هيڅ چاره ونلري.

رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) به د عبادتونو فضائل، اجر او ثواب هم بيانوه. او مسلمانان به يې پر ده (صلى الله عليه وسلم) باندې له آسمان نه را نازلې شوې وحي سره ټينګ تړل. وحي به يې دوى ته لوستله، او هغوى به يې پخپله هم لوستله، او تکراروله تر څو پدې کار سره له پوهې او تدبر نه علاوه د هغوى په زړونو کې د دعوت د حقوقو او رسالت د مسئوليتونو احساس ښه پوخ او ژوندى شي. پدې ترتيب سره رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) د اصحابو معنويات او روحيات اوچت کړل، د هغوى استعدادونو ته يې نيکه وده ورکړه، هغوى يې د فضل او کمال هغې درجې ته وخيژول چې په انساني تاريخ کې يې له انبياوو (ع) پرته مثال نه ليدل کيږي.

عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) وايي: څوک که په چا پسې اقتداء کوي يا کومه لاره غوره کول غواړي، نو ورته ښايي، د مخکې تلليو خلکو په لار پل کيږدي، ځکه د ژونديو په هکله د فتنې احتمالات شته، خو هغه مخکيني خلک د رسول الله(صلى الله عليه و اله وصحبه وسلم) اصحاب وو، هغوى ددې امت غوره او افضله ډله وه. له ټولو نه د نيکو او صافو سپيڅلو زړونو، زيات او ژور علم او د ډير کم تکلف خاوندان وو. الله تعالى هغوى د خپل نبي (ع) د صحبت، او خپل دين د قيام او حاکميت لپاره غوره کړي وو، نو د هغوى فضل او مقام و پيژنئ، متابعت او پيروي يې وکړئ، او د امکان تر اندازې د هغوى اخلاق او سيرت خپل کړئ، ځکه هغوى د هدايت په نيغه لار برابر خلک وو.[۲]

---

(۵). ابو داود، الترمذي، مشكاة

(۶). بخاري ۱/ ۱۹۰، ۲/ ۸۹۰

(۱). ابو داوٗد، ترمذي، نسائي، ابن ماجة، دارمي، مشكوة ۱/ ۱۶۳ وکګوره

(۲). د رزين روايت – مشكوة ۱/ ۳۲

بله دا چې زمونږ عظیم رسول او لارښود (صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پخپله د دومره اوچتو معنوي او ظاهري صفاتو، مجد، عظمت، فضل او نیکو اخلاقو، غوره کردار او بې ساري عمل درلودونکی وُ چې زړونه به وریپوري نښتل، ځانونه او نفسونه به ورنه قربانیدل. او کله به یې چې له مبارکې خولې نه کوم امر صادریده، نو اصحابو (رضي الله عنهم) به فورا هغه ته د عمل جامه وراغوستله او که به یې د کومې نـیکۍاو هدایت خبره کوله نو هغوی به فوراً خپل ځانونه په هغې سره سینګارول.
پدې ډول کوښښونو او هلو ځلو سره رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) پدې وتوانید چې په مدینه کې یوه نوې ټولنه جوړه کړي. داسې ټولنه چې په ټول تاریخ کې له ټولو نه اوچته او د زیات شرف درلودونکې ټولنه وه. او ددې ټولنې مشکلاتو ته یې داسې یو حکیمانه حل راویوست چې له اوږدو زمانو په تورو تیارو کې ستړې انسانیت پکې د اطمینان او آرامۍ ساه وکښله.
ددې نوې ټولنې عناصرو او اجزاوو پدې ډول لوړو ارشاداتو او معنویاتو سره د تکامل داسې پړاو وواهه، چې نور د زمـانې هر ډول مقابلې ته تیار وُ، په پوره ځوانمردۍ یې د حالاتو مقابله کوله. بالاخره یې د زمـــانې مخه او د تاریخ تګلاره بدله او په نیغه برابر کړه.

له یهودانو سره معاهده

کله چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) مدینې ته له هجرت نه وروسته د نظام، سیاست او عقیدې د یووالي په واسطه د نوې اسلامي ټولنې تهدابونه ټینګ کړل، نو یې خپله توجه له نامسلمانو قوتونو سره د اړیکو ټینګولو خواته واړوله. د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هیله او هدف دا وُ چې ټول انسانان د امن، نیکبختۍ، خیر او آرامۍ تر سیورې لاندې ژوند وکړي. او دا یې غوښتل چې مدینه او شا و خوا سیمې تر یوې ادارې لاندې سره راټولې کړي، د زغم، عفوې او ګذشت داسې قوانین یې جوړ کړل چې د هغه وخت له تعصب او افراط نه ډکې دنیا کې یې تصور غوندې هم نه شوای کیدای.
د مدینې تر ټولو نژدې ګاونډیان یهودان وو، هغوی که څه هم په زړه کې له مسلمانانو سره دښمني درلوده خو په خوله یې لا تر اوسه ددې دښمنۍ اظهار نه وُ کړی. نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له هغوی سره داسې یو تړون لاسلیک کړ چې د

هغه په رڼا کې يهودانو ته د دين او مال پوره آزادي ورکړل شوې وه، او له دوی سره د دښمنۍ، مال او جائيداد ضبطولو او اخراج يا شړلو له سياست نه بالکل ډډه شوې وه. دا تړون د مسلمانانو د خپل مينځي تړون - کوم چې مخکې تير شو - په ضمن کې ترسره شوې و، دا دی ددې تړون څنې مهم ټکي:

د معاهدې مادې

۱- د بني عوف يهودان له مسلمانانو سره يو دي، يهودان به پخپل او مسلمانان به په خپل دين عمل کوي. دا د دوی او د دوی د پيروانو او غلامانو حق دی. له بني عوف نه علاوه د نورو يهودانو هم همدا حقوق دي.

۲- مسلمانان او يهودان هره ډله بيله بيله د خپلو مصارفو او لګښتونو مسئوليت او ضمانت په غاړه لري.

۳- هر څوک چې ددې تړون د کوم طرف په خلاف جګړه اعلان کړي، د تړون ټول اطراف به د هغه په خلاف دريږي.

۴- ددې معاهدې د تړون کوونکو اړيکې به د خير خواهۍ، نصيحت او ګټې رسولو پر بنا ولاړې وي نه د ګناه پر اساس.

۵- هيڅوک هم د خپل حليف د جرم په وجه مجرم نه شميرل کيږي.

۶- له مظلوم سره به مرسته او مدد کيږي.

۷- تر څو چې جګړه روانه وي تر هغې پورې به يهودان له مسلمانانو سره د جنګ په خرڅ او مصرف کې پوره ونډه اخلي.

۸- د معاهدې په ټولو اړخونو باندې په مدينه کې فتنه او فساد راولاړول او وينه تويول حرام دي.

۹- که د معاهدې د اړخونو تر مينځ کومه داسې منازعه او اختلاف را پيدا شي چې د خطر او فساد احساس ورنه کيږي، نو د هغه فيصله به الله او محمد رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) کوي.

۱۰- قريشو او د دوی همکارانو ته به پناه نه ورکول کيږي.

۱۱- هر څوک که په مدينه حمله وکړي، نو د معاهدې ټول اطراف به د هغوی په خلاف يو ځای جګړه کوي او هر څوک به د خپل طرف دفاع او ساتنه کوي.

۱۲- دا تړون د ظالم او مجرم لپاره پناه او د نجات سبب نه شي کيدلی[1].

---

[1]. ابن هشام ۱/۵۰۳، ۵۰۴

پـدې تـړون سـره مدینـه او شـا و خـوا سـیمې د یـوه فـدرالي حکومـت تـر اداري لانـدې راټول ی شوې. ددې حکومت مرکز مدینه او رئـیس يې رسـول الله(صـلی الله علیـه و الـه وصحبه وسلم) وُ چې واک او خبره د مسلمانانو پکې چلیده، او پدې سره مدینه واقعاً د مسلمانانو او اسلام مرکز وګرزید.

په ټوله سیمه کې د امن او آرام ی د ټینګښت پخاطر له نورو قبایلو سره هم د حالاتو او واقعاتو مطابق معاهدې وشوې چې په راتلونکو پاڼو کې به ورنه یادونه وکړو.

وسله واله مبارزه

له هجرت نه وروسته د مسلمانانو په خلاف د قریشو فتنې او له عبدالله بن ابي سره یې تماسونه

مخکې مو ولوستل چې د مکې کفارو پر مسلمانانو څه ډول ظلم او زیاتی کاوه، او د هجرت په وخت کې یې څه ډول وحشیانه معامله ورسره کوله، نو د دا ډول ظلمونو او تیریو له امله کفار ددې مستحق وو چې مالونه یې ضبط او د جنګ لاره ورسره ونیوله شي. هغوی په سد نه راتلل، ظلم او وحشت یې نه پرېښوده، بلکه د مسلمانانو په خلاف یې غوسه او کینه هغه وخت نوره هم پسې زیاته شوه کله چې مسلمانانو د دوی له ظلم نه نجات وموند او په مدینه کې د امن د کور خاوندان شول. همغه وه چې عبدالله بن ابي بن سلول ته یې چې هغه وخت لا مشرک ؤ لیک واستاوه. نوموړی له هجرت نه وړاندې د انصارو رئیس ؤ که رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) هجرت نه وی کړی او انصارو ورباندې ایمان نه وی راوړی، نو عبدالله بن ابي به یې خپل پاچا ټاکلی وای. قریشونوموړي او مشرکانو ملګروته یې ډېر تونډ لیک ولیکه چې پکې راغلي وو:

تاسې زمونږ ملګري ته پناه ورکړې، قسم په خدای چې یا به ورسره جنګیږئ او یا به یې له وطن نه شړئ، او که نه نو مونږ ټول درځو تر څو ستاسو ټول جنګیالي ووژنو، او د ښځو عزت او حرمت موتر پښو لاندې کړو.[1] د لیک له رسیدو سره سم عبدالله بن ابي د خپلو مشرکینو وروڼو د امر د تنفیذ او پلي کولو پخاطر متې را ونغښتلې. دده زړه له مخکې نه رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته ډک ؤ ځکه ګومان یې کاوه چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) یې پاچایي ورخرابه کړه. عبدالرحمن بن کعب وایي: کله چې عبدالله بن ابي او ورسره مشرکو ملګرو ته یې د قریشو دا خبر ورسید، نو له رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) سره د جګړې لپاره راټول شول، خو کله چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له

---

[1]. ابو داوُد باب خبر النضیر

موضوع نه خبر شو، ورغی او ويې فرمايل: (**لقد بلغ وعيد قريش منكم المبالغ، ما كانت تكيدكم بأكثر ما تريدون أن تكيدوا به أنفسكم، تريدون أن تقاتلوا أبناءكم وإخوانكم**).د قريشو اخطار او تهديد پر تاسې ډېره ژوره اغيزه کړېده، خو تاسې پخپله خپل ځانونه دومره زيانمن کوئ چې قريش درته دومره لوی زيان او ضرر نه شي رسولی، آيا تاسې غواړئ له خپلو زامنو او ورونو سره جګړه وکړئ؟! مشرکينو چې د رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) دا خبرې واورېدې، نو بېرته سره خواره شول.[1]

پدې سره عبدالله بن ابي د جنګ اراده پرېښوده، ځکه ويې ليدل چې ملګري يې وترېيدل او يا دا چې په خبره پوه شول او سد يې سر ته راغی. خو دا ښکاره وه چې نوموړي له قريشو سره سر خوځاوه، او کله به يې چې مناسب فرصت وموند، نو د مسلمانانو او مشرکانو تر منځ به يې د شر او فتنې اور بلاوه. له ده سره د يهودو همکاري هم وه، خو رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) به تل د دوی د شر او فتنې په اور د خپل حکمت يخې اوبه اچولې او فساد به يې سر اوچتولو ته نه پرېښوده.[2]

د مسلمانانو په مخ د مسجد حرام د دروازې تړلو اعلان

څه وخت وروسته سعد بن معاذ (رضي الله عنه) د عمرې ادا کولو پخاطر مکې ته لاړ. هلته د اميه بن خلف ميلمه شو او اميه ته يې وويل: داسې مناسب او د فرصت وخت راته ګوره چې طواف وکړم. هغه غرمې ته نژدې وخت کې حرم شريف ته بوته، هلته ابو جهل ورسره مخامخ شو او اميه ته يې وويل: ابو صفوانه ! دا څوک دی ؟ اميه ورته وويل: دا سعد دی. ابو جهل ورته وويل: ته ګوره دلته مکه کې په امن او آرام سره طواف کوې، خو هلته مدينه کې مو زمونږ بې دينانو ته پناه ورکړېده او دا مو هم پتيلې ده چې د دوی مرسته او مدد به کوئ، قسم په خدای که ته له ابو صفوان سره نه وای، نو بېرته به ژوندی نه وای رانه تللی! سعد په لوړ آواز ځواب ورکړ ورته ويې ويل: قسم په خدای که ته ما لدينه (طواف) منع کړې، زه به دې له هغه څه نه منع کړم

[1]. نفس المصدر
[2]. صحيح البخاري۲/ ۲۵۵، ۲۵۲، ۹۱۲، ۹۲۴ وګګوره.

چې تا تـه لـه دينـه ډير سخت او درونـد دی، يعنـی لـه مـدينې نـه تيـره شـوې ستاسـې (تجارتي) لار به ستاسې په مخ بنده کړم.[1]

مهاجرينو ته د قريشو ګواښ

بيا قريشو مسلمانانو ته داسې اخطار او تهديد وليږه: ګورئ پدې غره نه شئ چې مدينې ته رانه ولاړئ، مونږ در پسې درځو، او هملته مو تس، نس کوو.[2] دا هسې لفظي تهديد او اخطار نه ؤ. رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) د قريشو لـه فتنو او فاسدو ارادو نه ښه خبر ؤ، نو ځکه به يې ټوله شپه په رڼو سترګو تيرولـه او يا به د اصحابو (رضي الله عنهم) تر پيرې لاندې ويده کيـده. مسـلم لـه عائشـې (رضـي الله عنها) نه روايت کوي وايي: رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) مـدينې تـه لـه راتګ نه وروسته يوه شپه همداسې ويښ ناست ؤ، او ويې فرمايل: **(ليت رجلاً صالحاً من أصحابي يحرسني الليلة)، قالت: فبينما نحن كذلك سمعنا خشخشة سلاح، فقال: (من هذا ؟) قال: سعد بن أبي وقاص، فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: (ما جاء بك؟) فقال: وقع في نفسي خوف على رسول الله صلى الله عليه وسلم، فجئت أحرسه، فدعا له رسول الله صلى الله عليه وسلم، ثم نام.** کاشکي له اصحابو نـه مـې يوه صالح سړي نن شپه پيره راباندې کړې وای. عائشه وايي: مونږ په همدې حالت کې وو چې د وسلې کړپ کړوپ مو واوريد، رسول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) وفرمايل: څوک دي؟ هغه وويل: سعد بن ابي وقاص يم، نو رسول الله(صلی الله عليـه و اله وصحبه وسلم) ورته وويل: ولې راغلی يې؟ ده وويل: هسې په زړه کې مې د رسـول الله(صلی الله عليه و اله وصحبه وسلم) په هکله ويره را پيـدا شـوه، نـو راغلـم چې پيـره وربانـدې وکـړم. بيـا رسـول الله(صلی الله عليـه و الـه وصحبه وسلم) دعـا ورتـه وکـړه او ويده شو.[3]

دا پيره او بيداري د کومې يوې دوو شپو خبره نه وه، بلکـه د رسـول الله(صلی الله عليـه و اله وصحبه وسلم) همدا حال ؤ. له عائشې نه روايت دی فرمايي: پـه رسـول الله(صلی الله عليـه و اله وصحبه وسلم) باندې بـه د شـپې پيـره کيدلـه تر څو دا آيت را نـازل شـو:

---

(1) صحيح بخاري کتاب المغازي ۵۲۳/۲

(2).رحمة للعالمين ۱۱۲/۱

(3).مسلم باب فضل سعد بن ابي وقاص ۲۸۰/۲ . البخاري ۴۰۴/۱

((وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنْ النَّاسِ)) (المائدة:٦٧) [الله تعالی تا له خلکو نه ساتي.]
نو رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) خپل مبارک سر له قبې نه را ویوست او ویې فرمایل: (یا أیها الناس، انصرفوا عني فقد عصمني الله عز وجل). اې خلکو! ورځئ لاړ شئ الله تعالی زما حفاظت کوي.[1]
داسې هم نه وه چې دا خطر یوازې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ته متوجه وُ، بلکه ټول مسلمانان تر ویرې او خطر لاندې وو. ابي بن کعب روایت کوي وایي: کله چې رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) او اصحاب یې مدینې ته راغلل، انصارو پناه ورکړه، ټول عرب د دوی په خلاف سره یو موټی شول، نو مسلمانان به د شپې او ورځې له مخې بې وسلې نه ګرزیدل.

مسلمانانو ته د جنګ اجازه

پدې حساسو او خطرناکو حالاتو کې چې د مسلمانانو وجود تر خطر لاندې وُ، او داسې ښکاریده چې قریش په سد نه راځي، او په هیڅ قیمت هم خپل کبر او ظلم نه پریږدي. په همدې وخت کې الله تعالی مسلمانانو ته د جنګ اجازه ورکوي، خو دا جنګ ورباندې فرض کوي نه بلکه ورته فرمایي: ((أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ)) (الحج: ٣٩). [حکم ورکړی شویدی (د قتال) هغو کسانو ته چې قتال ورسره کاوه شي (د کفارو له خوا) پدې سبب چې بیشکه په دوی ظلم شویدی، او بیشکه چې الله په مرسته د دوی ښه قادر دی.]
دا آیت له هغو آیاتونو سره رانازل شو چې مسلمانان یې پدې پوهول چې ددې اجازی هدف جنګ د جنګ پخاطر نه بلکه ددې اصلي هدف دا دی چې باطل له مینځه یوړل شي او د الله احکام او شعائر په ځای شي. الله فرمایي: ((الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنْ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الأُمُورِ)). (الحج: ٤١) [دغه مهاجر مظلومان، هغه کسان دي چې که چیرې قدرت ورکړو مونږ دوی ته په ځمکه کې (په دښمن باندې دغلبې په اعتبار) نو قائموي دوی (سم ادا کوي له سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکوي به زکات، او امر (حکم) به کوي

[1]. جامع الترمذي ابواب التفسیر ١٣٠/٢

(خلکو ته) په معروف (نیک شرعي کار) سره او منع کوي به (خلک) له بد کار څخه او د کارونو پایله له الله سره ده.]

سیي خبره دا ده چې د جنګ دا اجازه له هجرت نه وروسته په مدینه کې نازله شویده، خو دا مو و نه شوای کړی چې د نزول معین او دقیق تاریخ یې وټاکو.

د جنګ اجازه خو وشوه، خو پداسې حالاتو کې چې د قریشو زور او زیاتی بنه په جوش کې وُ د حکمت تقاضا دا وه چې مسلمانان د مکې او شام تر مینځ د قریشو تجارتي لارې تر خپلې ولکې لاندې راولي. رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) ددې هدف د تحقق لپاره دوې لارې غوره کړې:

۱- د مکې او شام تر مینځ د لارې په سر او یا ددې لارې او مدینې تر مینځ پرتو قبیلو سره د همکارۍ او یا یو پر بل د عدم تجاوز او نه تیري تړونونه ترسره کول. مخکې مو له یهودو سره د رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له معاهدې نه یادونه وکړه. له وسلې والې مبارزې نه مخکې همدې ته ورته یو تړون له جهینه قبیلې سره هم شوی وُ. ددې قبیلې مېنی له مدینې نه د دریو مزلونو یا تقریبا ۴۰- ۵۰ میله په مسافه کې پرتې وي. همدا راز رسول الله(صلی الله علیه و اله وصحبه وسلم) له نورو قبایلو سره هم د خپلو عسکري عملیاتو په وخت کې تړونونه لاسلیک کړیدي چې په راتلونکې کې به ورنه یادونه وکړو.

۲- دی لارې نه د ګزمې او ګشتي ګروپونو استول. ددې تفصیل به په راتلونکو پاڼو کې راشي:

له بدر نه مخکې سریې او غزا ګانې[۱]

د جنګ د اجازې له نزول نه وروسته مسلمانانو د پورته یادو شوو دواړو پلانونو د تطبیق پخاطر عملاً په عسکري تحرکاتو لاس پورې کړ.

شا و خوا ته به یې د کشف او ګزمې ګروپونه استول تر څو له یوې خوا د مدینې تر څنګ له پرتو برخو نه مکې ته غزیدلې لارې ځانته معلومې کړي، او له بلې خوا دلته له پرتو قبایلو سره د همکارۍ تړونونه لاسلیک کړي او د مدینې مشرکینو، یهودانو او نورو اعرابو (کوچیانو) ته دا وښیي، چې نور مسلمانان د پخوا په شان کمزوري ندي

[1]. مؤرخین هغې پوځې اقدام ته چې پخپله رسول الله (صلی الله علیه وسلم) پکې وتلی دی، جګړه یې کړې ده که نه غزوه وایي، او په کومو عملیاتو کې یې چې پخپله ګډون ندی کړی کوم بل قوماندان یې استولی وي هغې ته سر یه وایي.

بلکه اوس د قوي ځواک او زیات قدرت خاوندان ګرزیدلي.
ددې عسکري تحرکاتو بل هدف دا هم ؤ چې قریش وویروي، سد یې سر ته راولي ترڅو د کبر او غرور له نیلي نه راکوز شي، او د خپل اقتصاد او مهمو ژوندینو لارو په هکله د خطر احساس وکړي او د سولې لاره غوره کړي، له مسلمانانو سره د جنګ اراده پریږدي، د الله په لاره کې نور خنډونه را پیدا نکړي، په مکه کې د مسلمانانو له تعذیب او ځورولو نه لاس واخلي او مسلمانان پریږدي په پوره آزادۍ سره په عربي جزیره کې د الله پیغام خپور کړي.

راځئ اوس په لنډه توګه لدې سرایاوو نه یادونه وکړو:

۱- د سیف البحر سریه: د هجرت د لومړي کال د رمضان په میاشت کې چې د (۶۲۳م) کال د مارچ له میاشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مهاجرینو یو دیرش کسیز ګروپ چې مشري یې د حمزه (رضي الله عنه) په غاړه وه، پدې وګماره چې د قریشو د هغې درې سوه کسیزې قافلې مخه ونیسي کومه چې ابو جهل هم پکې ؤ او له شام نه را روانه وه. مسلمانان چې کله د عیص[1] له خوا د سیف البحر منطقې ته ورسیدل او هملته له مشرکینو سره مخامخ شول. دواړو طرفونو د جنګ تیاري ونیوله، خو مجدي بن عمرو الجهني چې له دواړو لوریو یعنې مسلمانانو او مشرکینو سره یې تړون درلود راغی، منځګړیتوب یې وکړ او هغوی یې له جنګ نه واړول.
د حمزه (رضي الله عنه) بیرغ لومړنی بیرغ ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پورته کړ یا یې وتاړه، رنګ یې سپین او وړونکی یې ابو مرثد کناز بن حصین الغنوي(رضي الله عنه) ؤ.

۲- د رابغ سریه: د هجرت د لومړي کال د شوال په میاشت کې چې د ۶۲۳م کال د اپریل له میاشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عبیده بن الحارث بن المطلب (رضي الله عنه) په مشرۍ د مهاجرینو یو شپیته کسیزه ګروپ تیار کړ او ویې لیږه. دا ګروپ د ابو سفیان په مشرۍ د قریشو له دوه سوه کسیز کاروان سره د رابغ په سیمه کې مخامخ شو، په یو بل یې غشي و ورول، خو لاس په

---

[1]. عیص: دع په زبر سره د ینبع او مروه چې له سرې بحیرې سره واقع دی په مینځ کې د یوې سیمې نوم دی.

لاس جګړه ونه شوه. پدې سريه کې د مشرکينو له لښکر نه دوه کسه مقداد بن عمرو البهراني او عتبه بن غزوان المازني له مسلمانانو سره يو ځای شول. دوی دواړه له مخکې نه په اسلام مشرف شوي وو او له مشرکينو سره پدې خاطر راوتلي وو، تر څو ځانونه مسلمانانو ته ور رسولی شي. د عبيده بيرغ سپين او وړونکی يې مسطح بن اثاثه بن المطلب بن عبد مناف وُ.

۳- د خرار سريه [۱]: د لومړي هجري کال د ذي القعدې په مياشت کې چې د ۶۲۳م کال د مې له مياشتې سره سمون خوري رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سعد بن ابي وقاص تر مشرۍ لاندې د سپرو يوه شل کسيز ګروپ ته امر وکړ چې د قريشو د کاروان مخې ته ورشي، خو دا يې ورته وويل چې د خرار له سيمې نه به اخوا نه تيريږي. دوی پياده حرکت وکړ، د شپې يې مزل کاوه او د ورځې به چيرته غلي کيدل تر څو د پنځمې ورځ په سهار خرار ته ورسيدل. او هلته خبر شول چې کاروان پرون لدې سيمې نه تير شويدی.د سعد (رضي الله عنه) بيرغ سپين او علمبردار يې مقداد بن عمرو وُ.

۴- د ابواء يا ودان غزا:[۲] د دويم هجري کال د صفر په مياشت کې چې د۶۲۳م کال د اګست له مياشتې سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله او يا کسو مهاجرينو سره ووت. سعد بن عباده يې په مدينه کې خليفه وټاکه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) غوښتل د قريشو د کاروان مخه ونيسي، مخکې تر ودان پورې ورسيد، خو له کوم خطر سره مخامخ نه شو. پدې غزا کې يې د بني ضمره له رئيس عمرو بن مخشي الضمري سره د تعاون تړون وکړ ددې تړون متن دا دی: **(هذا كتاب من محمد رسول الله لبني ضمره، فإنهم آمنون على أموالهم وأنفسهم، وإن لهم النصر على من رامهم إلا أن يحاربوا دين الله ن ما بل بحر صوفة وأن النبي إذا دعاهم لنصره أجابوه).**

[دا بني ضمره ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ليک دی، د دوی

---

[۱]. خرار – دخ په زور او د را په تشديد له جعفی سره نژدې د يوه ځای نوم دی

[۲]. ودان – د واو په زور او د دال په تشديد سره ويل کيږي دا د مکې او مدينې ترمنځ د يوې سيمي نوم دی، ددې ځای او رابغ ترمنځ (۲۹) ميله مسافه ده . او ابواء د ودان تر خوا يوه بله منطقه ده .

سرونه او مالونه په امن دي که چا وربانديې حمله وکړه، نو مرسته به یې کیږي، خو که هغوی د الله د دین په خلاف جګړه وکړي نو بیا ورسره کومک او مرسته نشته.] (دا معاهده) تر هغه وخته د اعتبار وړ ده تر څو د سمندر اوبه وجود لري. یعنی د همیشه لپاره معتبره ګڼلی شي. او هر کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوی نه مرسته وغواړي، نو دوی به يې مرستې ته ور دانګي[1]. دا د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړنۍ غزا وه، ده مبارک (۱۵) ورځې له مدینې نه د باندې تیرې کړې، بیرغ یې سپین او وړونکی یې حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) وُ.

۵- د بواط غزا: د دویم هجري کال د ربیع الاول په میاشت کې چې د ۶۲۳م کال د سپتمبر له میاشتې سره سمون خوري رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوه سوه اصحابو (رضي الله عنهم) سره د قریشو د کاروان مخې ته ورغی. پدې کاروان کې امیه بن خلف الجمحي، او د قریشو سل نور کسان او دوه زره پنځه سوه اوښان وُو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخکې لاړ تر څو د رضوی له طرفه بواط ته ورسید، خو له څه واقعې سره مخامخ نه شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دې غزا کې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) په مدینه کې خپل خلیفه ټاکلی وُ. ددې غزا بیرغ سپین او وړونکی یې سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) وُ. (بواط او رضوی د جهینه د غرونو د لړۍ دوه فرعي غرونه دي چې له مکې نه د شام د لارې پر غاړه پراته دي او له مدینې نه ۴۸ میله مسافه لري.)

۶- د سفوان غزا: د دویم هجري کال د ربیع الاول په میاشت کې چې د ۶۲۳م کال له سپتمبر سره سمون خوري، د جابر الفهري زوی کرز له یو شمیر مشرکانو سره د مدینې په څړ ځایونو یا ورشو حمله وکړه او څه شمیر څاروي یې بوتلل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اویا کسه اصحابو (رضي الله عنه) سره وریسې ووت او د بدر له طرفه د سفوان سیمې ته ورسید. خو کرز یې له لاسه وتلی وُ او بیرته بې جګړې راستون شو. دا غزا د بدر د لومړنۍ غزا په نامه یادیږي.دا ځل یې زید بن حارثه (رضي الله عنه) په مدینه کې خلیفه وټاکه، بیرغ یې سپین او وړونکی یې علي

[1]. المواهب اللدنية ۱/۷۵ و شرحه للزرقاني.

بن ابي طالب (رضي الله عنه) ؤ.

۷- د ذي العشيرة[5] غزا: د هجرت د دويم کال د جمادي الاولی او جمادي الاخر په مياشت کې چې د ۶۲۳م کال له نومبر او ديسمبر سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له (۱۵۰) يا (۲۰۰) کسو مهاجرينو سره ووت. هيڅوک يې له ځان سره په زور نه ؤ بوولي، ټول په خپله رضا او خوښه روان شول. له دوی سره يوازې ديرش اوښان ؤ چې په نوبت به ورباندې سپريدل. هدف يې د هغې کاروان نيول ؤ چې له مکې نه شام ته روان و. داسې خبر راغلی ؤ د قريشو په خاص او قيمتي مالونو بار کاروان له مکې نه روان شويدی، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخکې لاړ تر څو د ذي العشيرې سيمې ته ورسيد، هلته خبر شو چې کاروان څو ورځې مخکې تير شويدی. او دا همغه کاروان دی چې له شام نه د بيرته ستنيدو په وخت کې يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيا مخې ته ورغلی ؤ کاروان نجات وموند خو د بدر لويه غزا پيښه شوه.
د ابن اسحاق په خوله دا ځل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جمادي الاولی په وروستيو کې وتلی او د جمادي الاخر په لومړيو ورځو کې بيرته راستون شوی ؤ.کيداې شي همدا د مورخينو تر مينځ د دې غزا د نيټې په هکله د اختلاف سبب وي.پدې غزا کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له بني مدلج او د دوی له حليفانو سره د عدم تجاوز تړون هم لاس ليک کړ.ابو سلمه بن عبدالاسد المخزومي يې په مدينه کې خپل خليفه پرې ايښی ؤ، بيرغ سپين او وړونکی يې حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) ؤ.

۸- د نخله سريه: د دوهم هجري کال د رجب په مياشت کې چې د ۶۲۴م کال د جنوري له مياشتې سره سمون خوري رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عبدالله بن جحش اسدي تر مشرۍ لاندې د مهاجرينو يو دوولس کسيز ګروپ د نخلې سيمې ته واستاوه. له دوی سره شپږ اوښان وو چې په نوبت به ورباندې سپريدل.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ګروپ قوماندان ته يو خط ليکلی ؤ او امر يې ورته کړی ؤ چې ليک به له دوو ورځو مزل نه وروسته ګوري. عبدالله دوه

---

[5]. ذي العشيرة په تصغير سره، ځينو يې نوم العشيراء او العسيرة هم بللی دی چې د ينبع خواته د يوې سيمې نوم دی.

ورځې مزل وکړ بيايې ليک ولوست چې داسې پکې ليکل شوي وُ: (**إذا نظرت في كتابي هذا فامض حتى تنزل نخلة بين مكة والطائف، فترصد بها عير قريش وتعلم لنا من أخبارهم**). [کله دې چې زما دا ليک ولوست، نو مخکې لاړ شه د مکې او طائف تر مينځ پرتې نخلې سيمې کې واړوه، هلته د کاروان لاره څاره او مونږ ته خبر راکوه].
خط يې چې ولوست ويې ويل: امر په سترګو قبول دی، خپل ملګري يې خبر کړل، خو دا يې ورته وويل: چې زه تاسې نه مجبوروم، څوک که شهادت غواړي نو راسره ځي دي او که د چا مرګ نه وي خوښ، نو بيرته دی وګرځي، زه به ځم. ملګري يې ورسره موافق شول، ټول وخوځيدل، د لارې په اوږدو کې سعد بن ابي وقاص او ملګري يې عتبه بن غزوان خپل اوښ ورک کړ چې په لټه کې يې له ګروپ نه پاتې شول.
عبدالله بن جحش مخکې لاړ او نخلې ته ورسيد، چې ګوري د قريشو يو کاروان چې مميز، څرمنې او نور تجارتي سامان يې نقلاوه لدې ځای نه تيريږي. له کاروان سره عمرو بن الحضرمي، د عبدالله بن المغيره دوه زامن، عثمان او نوفل او د بني مغيره مولی (غلام) حکم بن کيسان يې ملګري وو. مسلمانانو په خپل مينځ کې سلا او مشوره وکړه چې څه بايد وکړو نن د رجب وروستۍ شپه ده، که اوس ورسره جنګيږو، نو د شهر حرام بې حرمتي کيږي او که يې نن پريږدو، نو بيا د حرم حدودو ته داخليږي!
بالاخره فيصله پدې وشوه چې همدا نن مقابله ورسره وکړي او له دوی نه کوم يوه عمرو بن الحضرمي وويشت او مړ يې کړ، عثمان او حکم يې اسيران کړل، نوفل ورنه وتښتيد. بيايې کاروان له اسيرانو سره يو ځای مدينې ته راوست، لدې مال نه يې خمس بيل کړ دا په اسلام کې لومړنی خمس او لومړنی مړی او لومړني اسيران وو.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا کار وغانده، او ورته ويې فرمايل: (**ما أمرتكم بقتال في الشهر الحرام**) [ما خو په شهر حرام کې د قتال امر او اجازه نه وه درکړې.] د کاروان او اسيرانو په هکله يې خپله فيصله محفوظه وساتله، او فعلاً يې هر ډول تصرف پکې متوقف کړ.
پدې پيښې سره مشرکينو ته فرصت په لاس ورغی چې د مسلمانانو په خلاف خپل زهرجن تبليغات لا پسې زيات کړي. هغوی دا پروپاګند شروع کړ چې مسلمانان د شهر حرام احترام نه ساتي، او د الله تعالی له خوا حرام شوي شيان حلال ګرزوي. پدې هکله يې ډير څه ويل، تر څو د قرآن کريم آيتونه نازل شول او دا مسئله يې حل کړه، په ډاګه يې کړه چې د مسلمانانو ددې کار په انډول د مشرکينو جرم او ګناه ډيره لويه ده...

((يَسْأَلُونَكَ عَنْ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنْ الْقَتْلِ...)) (البقرة: ۲۱۷). [پوښتنه کوي خلک له تا نه (اې محمده) له مياشتې حرامې څخه له جنګ کولو پدې کې (چې روا دی که ناروا؟) ووايه (اې محمده) دغه (سائلينو ته) چې جنګ کول پدې (اشهر الحرام) کې (عمدا) لويه ګناه ده، او منع کول له لارې (دين) د الله څخه او کافر کيدل په الله او (منع کول له) مسجد حرام او ايستل د اهل د مسجد حرام له ده څخه (ګناه) ډيره لويه ده په نزد د الله (له قتاله په اشهر الحرام کې) او فتنه (له دين څخه د خلکو ايستل) ډير لويه (ګناه) ده له جنګ څخه.]

قرآنکريم پدې سره دا په ډاګه کړه چې د مسلمانو جنګياليو د سيرت او اخلاقو په هکله چې مشرکينو دا نارې سورې په کار اچولې دي ټولې بې ځايه او بې بنياده دي، ځکه قريشو له اسلام سره په دښمنۍ او پر مسلمانانو باندې په ظلم زياتي سره ټول حرمتونه تر پښو لاندې کړيدي. آيا قريشو له هجرت نه وروسته د مسلمانانو د مالونو د ضبط او غصب، او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل او وژلو فيصله په همدې حرم (مکه) کې نه وه کړې؟ اوس څه وشول چې د دوی له خوا تر پښو لاندې شوی حرمت بيرته را پيدا شو او څه وشول چې اوس ددې شيانو د حرمت ماتول د شرم او عيب خبره وګرزيده؟ بې شکه د مشرکانو له خوا د ناروا او بې بنياده پرو پاګند د د دوی د بې شرمۍ او بې حيايۍ يوه نمونه ده. لدينه وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دواړه اسيران خوشې کړل، او د وژل شوي کس خپلوانو ته يې د هغه ديت ورکړ.[1]

دا وې له بدر نه مخکې پيښې شوې غزا ګانې او سريې، پدې ټولو کې تر هغې د مالونو لوټ او د خلکو وژلو ته خبره نه وه رسيدلې، تر څو پورې چې مشرکينو د کرز بن جابر فهري تر مشرۍ لاندې د مسلمانانو څاروي نه وو لوټ کړې. بناءً ددې شروع هم د مشرکينو له خوا شوې ده، دا خو پريږده چې لدينه مخکې يې څه کړې وې. د عبدالله بن جحش له سريې نه وروسته د مشرکينو په زړه کې ريښتينې ويرې ځای ونيو، لوی خطر يې سترګو ته ودريد، او د څه ويره يې چې درلوده همغه وشول. او پدې

-[1]. ددې غزاګانو او سراياوو تفصيلات مو لدې کتابونو اخيستې دي!. زاد المعاد ۸۳/۲. ۸۴. ۸۵ ابن هشام / ۵۶۱ تر ۶۰۵، رحمة للعالمين ۱۱۵/۱، ۱۱۶، ۲۱۵/۲، ۲۱۶، ۴۶۹، ۴۷۰. دا مراجع د غزواتو او سراياوو د ترتيب او ګډون کوونکو د شميرې په هکله اختلاف لري خو مونږ د ابن قيم او علامه منصور پوري په تحقيق تکيه کړيده.

باوري شول چې د مدینې قیادت ویښ، او با حکمته قیادت دی، د دوی ټول تجارتي حرکات یې تر کلکې څارنې لاندې نیولي. اوس مسلمانان ددې توان لري چې ان درې سوه میله مخکې لاړ شي، او بیا هلته مشرکان ووژني یا یې اسیران کړي او مالونه یې له ځان سره یوسي او پخپله روغ رمټ مدینې ته ستانه شي. مشرکین پدې پوه شول چې نور شام ته د دوی تجارت تر دایمي خطر لاندې دی، خو لدې ټولو سره سره هغوی خپله د کبر او حماقت لاره نه پریښوده، او په ځاې ددې چې د بني ضمره او جهینه په شان د سولې او اخلاص لاره ونیسي، کینه او دښمني یې نوره هم په څوښ راغله. مشران یې د خپلو تهدیدونو او اخطارونو د پلي کولو لپاره میدان ته راوراندې شول، او اراده یې وکړه چې د مسلمانانو پر وطن حمله وکړي او همدلته خپل وطن کې یې تصفیه کړي. د مسلمانانو وینو ته د دوی همدا تنده وه چې هغوی یې د بدر تر میدانه را ورسول.

د عبدالله بن جحش له سریې وروسته یعني د دویم هجري کال د شعبان په میاشت کې په مسلمانانو باندې جنګ او قتال فرض شو، او پدې هکله دا څرګند آیتونه را نازل شول: ((وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (١٩٠) وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (١٩١) فَإِنِ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (١٩٢) وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انتَهَوْا فَلا عُدْوَانَ إِلاَّ عَلَى الظَّالِمِينَ)). (البقرة: ١٩٠ – ١٩٣)

ترجمه: [او جنګ کوئ (اې مؤمنانو) په لاره دالله کې له هغو کسانو سره چې جنګ کوي له تاسې سره، او مه کوئ زیادت (پر هیچا باندې) بیشکه چې الله نه خوښوي تیریدونکي له حده. او وژنئ دوی په هر ځاې کې چې مومئ دوی او وباسئ دوی له هغه ځایه چې ایستلي وئ دوی تاسې او فتنه (شرک او له دین څنې اړول) ډیر سخت دي له وژلو څخه. او جنګ مه کوئ له دوی سره په نزد د مسجد الحرام کې تر هغه پورې چې وجنګیږي دوی له تاسې سره په دغه (حرم) کې پس که جنګ وکړي دوی له تاسې سره نو وژنئ دوی هم داسې. (لکه تیرې شوې جزا) جزا ده د کافرانو. پس که منع راوړي (له شرکه نو الله به یې وبښي) نو بیشکه الله ډیر بښونکی پوره رحم لرونکی دی.

او جنګ کوئ تاسي له دوی سره تر هغه پورې چې پاتې نشي فتنه (شرک او فساد) او شي دين (حکم) خاص الله لره، پس که چیرې وګرځيدل (دوی له شرکه نو تاسې تجاوز مه کوئ پر دوی باندې) نو نشته هيڅ تيرې مګر (خو شته جزا د ظلم) پر ظالمانو باندې.]

پدې پسې لږ وخت وروسته الله تعالی بل ډول آيتونه نازل کړل چې په هغې کې يې د جنګ طريقه ښوولې او مسلمانان يې د جنګ لور ته هڅول او پدې هکله يې څه احکام ورته بيانول هغه مبارک آيتونه دا دي: ((فَإِذا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنّاً بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ * سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ * وَيُدْخِلُهُمْ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ)).(۱) (محمد: ٤ – ٧)

ترجمه: [نو کله چې مخامخ شوئ (په جنګ کې) له (هغو کسانو) سره چې کافران شويدي نو ووهئ وهل د ورميږونو (د هغو) تر هغه پورې چې ښه ډير مو ووژل دوی او پرې غالب شوئ نو (وتړئ دوی) بيا سخت محکم کړی تړل (د دوی چې ورڅخه خلاص نشي) پس بيا احسان ورسره وکړئ احسان کول وروسته (له بندي کولو او تړلو نه يې) او يا تاسې فديه کړئ دوی فديه کول (په عوض کې يې مال واخلي يا مسلمانان بنديان را خلاص کړئ) (جنګ) ورسره کوئ تر هغه پورې چې کيږدي (جنګيالیان د) جنګ وسلې خپلې دغه (حکم الله په دوی کې) دی او که اراده فرمايلی وی الله (د بدل اخيستلو) نوخوا مخواه به بدل اخيستی ؤ الله له دوی څخه (بی له جنګه) او ليکن (امر يې درته وکړ په جهاد له دوی سره) لپاره ددې چې ازموينه وکړي الله د ځينو ستاسو په ځينو نورو (په جنګ کې) او هغه کسان چې وژلی شويدي په ليار د الله کې پس له سره به ضايع نکړي (الله) عملونه د دوی ژر به سمه لياره وښيي دوی ته (الله په دنيا او آخرت کې) او ښه به کړي حال د دوی (په دارينو کې) او داخل به کړي (الله) دوی په جنت کې چې معلوم کړيدی (الله) دغه (جنت) دوی ته. اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنی اې مؤمنانو) که مددګاري وکړئ تاسی (له دين (الله او رسول) د الله سره نو مدد به وکړي (الله) تاسې سره (په غلبه پر (دښمن) او ثابت به کړي قدمونه ستاسې (په

(1). استاذ سيد ابو الاعلی مودودي له مـدلـلې څيړنې وروسته وايي چې د محمد سورت د بدر له غزا وروسته نازل شويدی.تفهيم القرآن ۵/۱۱-۱۲ ته مراجعه وکړه.

ځای د جنګ کې).]

پدې پسې الله تعالی د هغې خلکو مذمت وکړ او ويې غندل کوم چې د جنګ د حکم په اوريدو سره ويرې اخيستي وو، او له ډير خوف نه يې زړونه رپيدل. الله تعالی فرمايي: ((وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنْ الْمَوْتِ فَأَوْلَى لَهُمْ)).(محمد: ۲۰) [نو پس کله چې نازل کړ شي يو سورت محکم او ياد کړی شي په هغه کې جنګ نو وينې به ته هغه کسان چې وي په زړونو د دوی کې ناروغي (د نفاق) ګوري تا ته لکه کتنه د هغه چا چې بيخودي راغلې وي پر هغه باندې له ويرې د مرګ نه، هلاکت دې وي دوی لره.]

حقيقت دادې چې د جنګ فرضيت، او جنګ ته د تياری امر او دې لور ته هڅونه د هغه وخت د حالاتو او شرايطو له غوښتنې سره بالکل مطابقه او برابره خبره وه. که له حالاتو خبر او زيرک کوم قوماندان هم وای، نو هغه به هم خپل لښکر ته ددې فوق العاده او عاجلو حوادثو او حالاتو د مقابلې لپاره خپل پوځ ته د نمبر اول احضاراتو او آماده باش حکم صادراوه، نو په هر څه عالم او له هر څه لوړ خدای به ولې له حالاتو سره برابر حکم نه کاوه. دا واقعيت دی چې حالاتو د حق او باطل تر مينځ د يوې سرنوشت ټاکونکې او فيصله کونکې جګړې غوښتنه کوله. خصوصاً د عبدالله بن جحش له سريې وروسته کومه چې د مشرکينو په غيرت او حميت لوی او ملاماتونکی ګذار ؤ او کومه چې ټول مشرکان يې په سرو سکروټو کينولي وو.

د جنګ د آيتونو له سياق او سباق نه دا څرګنديده چې نور د داسې خونړيو جګړو وخت را لنډ شويدی چې بری او برلاسي به پکې د مؤمنانو وي. ګوره الله تعالی مسلمانانو ته څه ډول حکم کوي چې مشرکان له هغه ځايه وباسئ له کوم نه يې چې تاسې ايستلې يې، بيا هغوی ته د فاتح لښکر په حيث څه ډول د اسيرانو د تړلو، نيولو او د دښمنانو تر مکملې خاتمې پورې د جګړې کولو ښوونه کوي. دا ټول دې لورې ته اشاره وه چې وروستی بری د مسلمانانو دی. خو دا خبره يې همداسې د اشارو تر پردو لاندې پټه وساتله، تر څو هر مسلمان د الله په لار کې د خپلی جذبې عملي ښکارونه هم وکړی شي.

په همدې ورځو يعنې د دوهم هجري کال د شعبان په مياشت کې چې د ۶۲۴م ميلادي کال د فبروري له مياشتې سره سمون خوري الله تعالی د بيت المقدس په ځای کعبه

شریفه د مسلمانانو قبله اعلان کړه. ددې فایده دا شوه چې هغه کمزوري او منافق یهودان چې یوازې د شر او فتنې را ولاړولو پخاطر مسلمان شوي وو، بیرته خپل حالت ته وګرزیدل، له مسلمانانو نه بیل شول او پدې سره د مسلمانانو لیکې له ډیرو غدارانو او فساد کارانونه پاکې شوې.

د قبلې بدلولو دیته هم اشاره کوله چې اوس یوه نوې داسې مرحله شروع کیدونکی ده چې پر قبله باندې د مسلمانانو تر تسلط او حاکمیت نه مخکې پاې نه مومي. ځکه دا د ډیر حیرت او تعجب خبره ده چې د کوم قوم قبله دې د هغوی د دښمنانو ترولکې لاندې وي، او که فرضاً د هغوی تر قبضې لاندې وي، نو باید حتماً د هغوی له سلطې نه آزاده کړی شي.

لدې اوامرو او اشاراتو وروسته د مسلمانانو حرکت او نشاط زیات شو، د خدای په لار کې یې د جهاد جذبې په مستۍ راغلې او له دښمن سره د پریکندې جګړې لپاره لیوال شول.

د بدر لویه غزا
د اسلام لومړنۍ پریکنده جګړه

د غزا سبب: د عشیرې په غزا کې مو وویل چې د قریشو یو کاروان چې له مکې نه شام ته روان ؤ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لاسه ووت، خو کله چې همدا کاروان له شام نه بیرته راستنیده، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) طلحه بن عبیدالله او سعید بن زید د کاروان د خبر راوړلو پخاطر د شمال لوري ته واستول. دوی تر حوراء پورې لاړل او هملته پاتې شول تر څو د ابو سفیان کاروانورباندې تیر شو، دوی په منډه ځانونه مدینې ته ورسول او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې له احوال نه خبر کړ.

پدې کاروان کې د قریشو ډیر مالونه وو یعنې زر اوښان چې د پنځوس زره طلایي دینارونو (دوه سوه دوه شپیته نیم کیلو سره زر) په اندازه سامانورباندې بار ؤ، او یوازې څلوېښت ساتونکي ورسره وو.

دا د مدینې د خلکو لپاره طلایي موقع وه، خو د مکې د مشرکینو لپاره لدې دومره ډیر مال نه محرومیدل ملاماتونکې نظامي، سیاسي او اقتصادي ضربه وه. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مسلمانانو ته وفرمایل:(**هذه عیر قریش فیها أموالهم، فاخرجوا إلیها لعل الله ینفلکموها**). **[**دا د قریشو په مال او سامان بار کاروان دی، مخې ته یې ورشئ کیدای شي الله تعالی هغه تاسې ته د غنیمت په ډول درکړي.**]**

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کاروان مخې ته ورتلل په هیچا لازمي نکړل، ټول یې خپلې خوښې ته پریښودل، ځکه پدې وخت کې دا ګومان نه کیده چې د قافلې په ځای به د بدر په میدان کې له مشرکینو سره یوه پریکنده جګړه صورت مومي. له همدې امله ډیر اصحاب (رضي الله عنهم) په مدینه کې پاتې شول ځکه هغوی فکر کاوه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا عملیات به له پخوانیو عملیاتو سره څه توپیر ونلري. او په همدې سبب له جګړې نه پاتې شویو کسانو باندې څه عتاب او ملامتیا هم نه شته.

د اسلامي لښکر شميره او په ګروپونو ويشل

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د روانيدو لپاره تيار شو، (۳۱۳ يا ۳۱۴ يا ۳۱۷) کسان ورسره وو، له دې جملې نه ۸۲ يا ۸۳ يا ۸۶ مهاجرين، نور انصار چې (۶۱) له اوس او (۱۷۰) له خزرج قبيلې څخه وو. دې لښکر د جګړې څه انتظام نه وٴ کړی او نه يې پوره تياري نيولې وه، په ټول لښکر کې يوازې دوه آسان چې يو يې د زبير بن عوام او بل يې د مقداد بن اسود کندي وٴ. او د پاتې کسانو د هرو دوو يا دريو په سر يو اوښ رسيده څکه ټول ايله اويا اوښان ورسره وو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او علي او مرثد بن ابي مرثد غنوي درې واړه په يوه اوښ په نوبت سره سپريدل.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لومړی د مدينې د ادارې او لمانځه ادا کولو لپاره ابن ام مکتوم خپل خليفه وټاکه، خو کله چې روحاء ته ورسيد، نو ابو لبابه بن عبد المنذر يې په مدينه کې د خليفه په حيث ور وليږه.

د لښکر عمومي بيرغ سپين او علمبردار يې مصعب بن عمير قرشي عبدري وٴ. لښکر يې په دوو برخو يا غونډونو وويشه:

۱- د مهاجرينو غونډ چې بيرغ يې له علي (رضي الله عنه) سره وٴ.

۲- د انصارو غونډ او علمبردار يې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) وٴ.

د ميمنې (ښي اړخ) قوماندانې يې زبير بن عوام، او د ميسرې قوماندانې يې مقداد بن عمرو او د ساقې مشري يې قيس بن ابي صعصعه ته سپارلې وه، او د لښکر عمومي قومانده رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د لښکر د عمومي قوماندان په توګه پخپل لاس کې اخيستې وه.

د بدر په لور د لښکر روانيدل

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له دې غير مجهز لښکر سره روان شو، له مدينې نه ووت او مکې ته غزيدلې عمومي لاره يې ونيوه مخکې د روحاء تر کوهي پورې ورسيد. او کله چې له هغه ځاې نه وخوځيد نو د مکې لاره يې خپلې چپې خوا ته پريښوده او ښی خواته وګرزيد، نازيې ته ورسيد، د بدر په لور د نازيې له يوې برخې تير شو او د صفراء د تنګي او نازيې تر مينځ پرته رحقان نومې وادي يې ووهله بيا له تنګي تير، او د صفراء په خوا مخکې لاړ، له هغه ځاى نه يې د جهينه قبيلې دوه

کسه بسيس بن عمرو او عدي بن ابي الزغبا جهيني د کاروان په هکله د معلوماتو راټولولو پخاطر د بدر لور ته واستول.

په مکه کې د خطر اعلان

له بل پلوه د کاروان مشر ابو سفيان په ډير احتياط سره د حالاتو څارنه کوله، ځکه هغه پوهيده چې د مکې لاره له ډيرو خطرونو سره مخامخ ده، هر وخت يې په اوضاع ځان پوهاوو او له نورو کاروانونو نه يې د لارې په هکله معلومات اخيستل. بالاخره پدې خبر شو چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب پر قافلې باندې د حملې لپاره تيار کړيدي، نو فورا يې ضمضم بن عمرو غفاري ته پيسې ورکړې او مکې ته يې واستاوه تر څو قريشو د کاروان د نجات او مرستې لپاره راوبولي. ضمضم په ډيره بيړه ځان مکې ته ورساوه، او هلته يې د عربو د عاداتو سره سم د اوښ پزه او خپل کميس څيرې کړ، کجاوه يې چپه کړه او پاس پر اوښ ودريد او په لوړ آواز يې نارې کړې اې قريشو! قافله.... قافله...... محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب يې له ابو سفيان سره ستاسې پر مالونو حمله کوي، فکر نه کوم چې په لاس به درشي، کومک... کومک.....

د مکې خلک د جنګ تياري نيسي

ددې اواز په اوريدو سره د مکې ټول مشرکين په حرکت راغلل، او ويې ويل: آيا محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب يې فکر کوي چې دا هم د ابن حضرمي کاروان دی؟ قسم په خدای چې ژر به پوه شي چې زمونږ معامله بل ډول ده ټول پدې سلا شول چې يا به هر څوک پخپله ځي او يا به خپل عوض ليږي، خو زياترو جنګ ته تلل غوښتل خصوصا مشرانو او رئيسانو. پدې سره له ابو لهب پرته نور ټول مشران جنګ ته تيار شول ابو لهب د ځان په عوض خپل پوره وړی واستاوه. قريشو شاو خوا عربي قبيلې هم له ځان سره ملګرې کړې او له بني عدي پرته چې يو کس يې هم جنګ ته ونه ووت نورې ټولې قريشي قبيلې جګړې ته روانې شوې.

د مکي لښکر شميره

د روانيدو په وخت کې ددې لښکر شميره يو زر او دری سوه (۱۳۰۰) جنګيالو ته رسيده چې ورسره سل آسان (۶۰۰) زغرې او بې شميره اوښان چې دقيقه شميره يې نده معلومه. عمومي قومندان يې ابو جهل ؤ او د قريشو (۹) مشرانو د لښکر لوژستيکي امور، تمويل او رسد په غاړه اخيستی ؤ، دوی به هره ورځ (۹) او کله (۱۰) اوښان حلالول.

د بني بکر قبيلو لانجه

کله چې لښکر د تلو تياري ونيوله، نو قريشو ته يو ځل له بني بکر سره خپله دښمني او لانجه ورپه ياد شوه، او وويريدل چې هسې نه هغوی د شا له خوا ورباندې حمله وکړي چې پدې سره به دوی له دوو خواو نه راګير شي! نژدې ؤ چې دا تشويش يې له مخکې تګ نه پښېمانه کړي، په همدې وخت کې شيطان د بني کنانه د مشر سراقه بن مالک بن جعشم المدلجي په شکل کې ورته راغی او ورته ويې ويل: زه ستاسې ملګری يم او ضمانت درکوم چې کنانه به د شا له خوا ستاسې په حق کې داسې څه نه کوي چې تاسې يې نه خوښوئ.

د مکي لښکر روانيدل

لدې اطمينان او ډاډ ګيرنې وروسته د مشرکينو لښکر په ډير کبر او غرور سره له مکې نه روان شو. قرآنکريم د دوی حالت ته اشاره کوي فرمايي:((بَطَراً وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)) (الانفال: ٤٧).ترجمه :[په ډير کبر، خيال او خلکو ته ځان ښودنې په حالت (روان دي) او د خدای له لارې نه منع کوي]

او لکه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي له خپل زور او وسلې سره پداسې حال کې چې له الله تعالی او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې د دښمنۍ بيرغ اوچت کړی ؤ د مدينې په لور وخوځيدل ((وَغَدَوْا عَلَى حَرْدٍ قَادِرِينَ)) (القلم: ۲۵) [ترجمه: سهار مهال پداسې حال کې دخپل کښت د ريبلو لپاره ووتل (چې فقيرانو ته د نه ورکولو نيت يې درلود) او ځانونه يې توانمند شميرل.]

د ټولو زړونه له کينې، غوسې او غضب نه په جوش راغلي وو تر څو له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو نه ددې انتقام او پور واخلي چې

هغوی څنګه او په کوم جرات سره د دوی په کاروان کې سترګې خښې کړېدې؟
لنډه دا چې په ډېره بېړه د شمال په لور د بدر خوا ته لاړل، د عسفان له وادي، قدید او جحفی نه تیر شول او هلته یې د ابو سفیان له طرفه داسې خبر تر لاسه کړ چې ورته وایي: تاسې د خپلو مالونو، کاروان، او افرادو د ساتلو پخاطر راوتلي یئ، الله تعالی هغه ټول وساتل، نجات یې ورکړ، نو بیرته ستانه شئ.

کاروان نجات ومومند

هلته ابو سفیان په ډېر احتیاط او تدبیر سره په عمومي لار روان ؤ، د څارنې او کشف عملیات یې څو چنده کړي وو، خو کله چې بدر ته را لنډ شول خپله د قافلې تر مخ شو وړاندې لاړ او مجدي بن عمرو یې ولید د مدینې د لښکر په هکله یې معلومات ورنه وغوښتل. هغه ورته وویل: ما خو څه نا آشنا ځوک ندي لیدلي، یوازې دوه سواره وو دلته راغلل له هغه غونډۍ سره یې اوښان چو کړل، ژي یې له اوبو ډک کړل او بیرته لاړل. ابو سفیان فورا دې ځای ته ورغی او د اوښانو پچې یې راواخیستې، ماتې یې کړې که ګوري چې د خرما منډکې (زړي) دي پکې، نو ویې ویل: قسم په خدای چې دا د مدینې واښه دي. بیا په بیړه خپل کاروان ته ورغی عمومي لاره یې چې په بدر ورغلې وه چپې خوا ته پرېښوده، او په لویدیځ کې د ساحل په لور روان شو، او پدې سره یې قافله د مدینې له لښکر نه خلاصه کړه او د مکې مشرانو ته یې هغه پیغام ورواستوه چې هغوی ته په جحفه کې ورسید.

مکي لښکر د بیرته ستنیدو له ارادې وروسته سوړه کوي

د ابو سفیان د پیغام له رسیدو نه وروسته د مکې لښکر د بیرته ستنیدو تکل وکړ، خو ابو جهل په ډېر کبر او غرور سره وویل: نه والله که تر هغه ستانه شو تر څو بدر ته نه وو تللي او هلته مو درې شپې نه وي تیرې کړي. هلته به څو اوښان حلالوو، خلکو ته به ډوډۍ ورکوو، د شرابو ښښلو ګرم محفلونه به د ډمانو په آوازونو او سندرو لا پسې ګرموو، تر څو عربان زمونږ د راتګ دبدبې او غونډېدو خبر واوري، او د تل لپاره زمونږ رعب ورباندې کیني.
خو اخنس بن شریق د ابو جهل لدې خبرې سره سره د بیرته ستنیدو خبره وکړه، مګر چا وا نه وریده. بالاخره یوازې هغه د بني زهره له تقریبا درې سوه کسانو سره بیرته ستون

شو. ابن شریق د بنو زهره حلیف او پدې وخت کې د دوی قوماندان وُ. د بدر په غزا کې د بنو زهره قبیلې یوه فرد هم ګډون ونکړ، د اخنس پدې نظریه او عمل د بنو زهره خلک له حده زیات خوشاله وو، او همیشه یې ده ته خاص احترام او اطاعت درلود.
د بنو هاشم خلکو هم د بیرته ستنیدو اراده وکړه، خو ابو جهل په ډیره سخته او تونده لهجه ورته وویل:تاسې به له مونږ څخه نه جدا کیږئ، او تر هغه به راسره وئ تر څو مونږ ټول نه وو ستانه شوي. د بنو زهره له جدا کیدو وروسته د مکې لښکر پاتې تقریبا زر کسان د بدر په لور روان شول مخکې لاړل، او د هغه غونډۍ شا ته یې واړول چې د بدر په وادي کې د ننه له جنوبي خولې (العدوه القصوی) سره پرته ده.

د اسلامي لښکر لپاره د حالاتو حساسیت او نزاکت

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لا د لارې په اوږدو کې د ذفران له سیمې سره وُ چې استخباراتو ورته د کاروان او مکې د لښکر خبرونه راوړل. ده مبارک ته پدې خبرونو کې له غور او څیړنې وروسته دا ثابته شوه چې بې له جګړې بله چاره نشته او اوس داسې یوه جراتمندانه، غیرتي او مدبرانه اقدام ته ضرورت دی چې د شرک د لښکر دا غرور ورمات کړي. واقعیت دا دی که چیرې قریش همداسې پریښودل شوي وای چې پدې سیمه کې د غرور او فساد نیلې وزغلوي، نو پدې سره به په عسکري ډګر کې د هغوی لاس نور هم مضبوط او په سیاسي میدان کې به یې نفوذ او اثر زیات شوی وای. او ددې په مقابل کې به د مسلمانانو شان او عظمت زیانمن کیده، بلکه اسلامي حرکت به د یوه بې روحه کالبد حیثیت غوره کاوه او د اسلام دښمنانو ته به نوره دا آسانه وه چې پر مسلمانانو باندې د حملې او تیري جرات وکړي.
بله مهمه خبره دا چې مسلمانانو ته ددې ضمانت چا ورکاوه چې د مکې لښکر به د مدینې په لور وړاندې نه ځي، او هملته به پردوی حمله او تیری نه کوي؟! هیچا هم دا ضمانت نه شوی ورکولی، که پدې حساس وخت کې مسلمانانو ابتکار له لاسه ورکړی وی، نو د خلکو په مینځ کې به د دوی هیبت او عظمت ډیر زیانمن شوی وای.

د شورى غونډه

پدې خطرناک، او ناڅاپه رامخ ته شوي وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشورتي شورى غونډه دایره کړه. ده پخپله په حالاتو رڼا واچوله، او له اصحابو سره یې پدې هکله نظریات تبادله کړل. ځنې خلک داسې هم وو چې په حالاتو

له خبريدو وروسته ويري واخيستل، زړونه يې په رپيدو راغلل او دا همغه کسان دي چې الله تعالی يې په هکله فرمايي:

((كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقاً مِنْ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ (٥) يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ)). (الانفال: ٥-٦)

ترجمه: [همداسې لکه چې ستا رب ته له خپل کور نه له حق سره راويستې، او يوې ډلې مسلمانانو ته دا کار سخت ښکاريده، او د همدې حق (جګړې) په هکله يې له معلوماتو وروسته په همدې حق کې له تا سره مناقشه کوله او داسې ښکاريدل لکه چې په رڼو سترګومرګ نه بووِل کيږي.]

خو د لښکر د قوماندانانو موقف بل ډول و، ابوبکر (رضي الله عنه) پاڅيد او ډيرې ښې خبرې يې وکړې، وروسته عمر (رضي الله عنه) پاڅيد دې ته ورته نيکې خبرې يې وکړې. بيا مقداد بن عمرو (رضي الله عنه) وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! مونږ درسره يو هغه وکړه چې الله يې امر کړی، قسم په خدای مونږ به کله هم د بنو اسرائيلو په شان درته و نه وايو چې ته او ستا رب جنګ ته لاړ شئ، او مونږ به دلته ناست وو، بلکه مونږ داسې درته وايو: ته او ستارب جنګ ته لاړ شئ، مونږ هم په جګړه کې درسره يو، قسم په خدای که امر راته وکړې چې تر برک الغماد پورې درسره لاړ شو، نو تر همغه ځايه به له تاسره اوږه په اوږه جګړې ته ادامه ورکوو.رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مننه ورنه وکړه او دعا يې ورته وفرمايله.

دا درې واړه مشران مهاجرين وو، او څرنګه چې پدې لښکر کې د مهاجرينو تعداد لږ و، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) غوښتل د انصارو رايه هم معلومه کړي، ځکه له يوې خوا په جګړه کې د هغوی رول اساسي و، او له بلې خوا د عقبې د معاهدې په اساس هغوی پدې نه وو مجبور چې له مدينې نه د باندې جګړې ته داخل شي، نو همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی درې واړو د خبرو له اوريدو نه وروسته وفرمايل: اې خلکو ستاسې رايه څه ده؟ مقصد يې انصار وو. د انصارو مشر او علمبردار سعد بن معاذ (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مطلب پوه شو او ويې فرمايل: لکه چې د تا اشاره زمونږ خوا ته ده يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ده

وفرمایل: هو. سعد (رضي الله عنه) وویل: مونږ ایمان درباندې راوړی، او ستا تصدیق مو کړی، او ددې شاهدي مو ورکړې څه چې تا راوړي هغه ټول حق دي، او پدې مو د اطاعت او پیروۍ عهد او پیمان درسره کړئ، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! څه چې غواړې همغه وکړه، قسم په هغه خدای چې ته یې په حق رالیږلی یې، که وغواړې پدې بحر کې ځانونه واچوو، نو مونږ به ټول له تاسره یو ځای ځانونه په بحر کې ور لاهو کړو، ددې پروا نلرو چې سبا مو له دښمن سره مخامخ کړې، مونږ په جګړو کې د ډیر صبر او د مقابلې په وخت کې د ځوانمردۍ او پایمردۍ خاوندان یو، کیدای شي الله تعالی زمونږ هغه جوهردروښیي چې د تا مبارکې سترګې پرې یخې او رڼې شي، نو د خدای په برکت سره حرکت وکړه.
په یوه بل روایت کې راځي چې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: فکر کوم چې ته لدینه ویریږې چې انصار به یوازې پخپل وطن کې ځانونه ستا په دفاع ملزم ګڼي! زه د انصارو خبره کوم او د هغوی ځواب وایم، لاړ شه چیرته دې چې زړه وي، پوره واک لرې چې له خپلې خوښې سره سم د هر چا سره اړیکې ټینګې کړې، او که غواړې چې له چا سره اړیکې وشلوې، نو ویې شلوه. زمونږ له مالونو نه د خپلې خوښې په اندازه واخله، او څه چې دې زړه وي همغه راکړه او مونږ ته هغه مال چې ته یې رانه اخلې د هغه په نسبت ډیر غوره دي چې راته پرې یې ږدې. او په څه چې ته امر کوې هغه مونږ ته منظوره ده. والله که تر برک الغماد پورې لاړ شې، مونږ به هم درسره روان وو او که وغواړې پدې بحر کې به له تاسره یو ځای ځانونه لاهو کړو.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) له خبرو نه ډیر ډاډه او راضي شو، بیا یې وفرمایل: (سیروا وأبشروا، **فإن الله تعالى قد وعدني إحدى الطائفتين، والله لكإني الآن أنظر إلى مصارع القوم**). [حرکت وکړئ، او زیری واورئ، الله تعالی له ماسره له دې دوو شیانو (کاروان یا لښکر) نه د یوه وعده کړې ده قسم په خدای دا دی لکه چې زه همدا اوس ددې خلکو (مشرکینو) د وژلو ځایونه وینم.]

اسلامي لښکر مخ په وړاندې درومي

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ذفران نه وخوځید، د اصافر غرونه یې ووهل او (الدیه) نومې باندې ته کوز شو وریسې یې حنان نومې غونډۍ ښۍ خوا ته پریښوده مخکې لاړ او له بدر سره نژدې یې واړول.

د رسول الله (ﷺ) له خوا د کشف او څارنې عمليات

په همدې ځای کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل ملګري ابوبکر (رضي الله عنه) سره يو ځای د کشف او څارنې لپاره ووت، د قريشو د لښکرو په شاو خوا سيمو کې يې يو عربي سپين ږيرى وليد. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: د قريشو او محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله څه معلومات لرې؟- د راز پټ ساتلو پخاطر يې د دواړو لښکرو پوښتنه ورنه وکړه – هغه بوډا ورته وويل: لومړی دا راته ووايئ چې تاسې څوک يئ؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: (إذا أخبرتنا أخبرناك). لومړی ته خبر راته ووايه، بيا به مونږ ځانونه در معرفي کړو. بوډا وويل: سمه ده دا پدې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو. بوډا وويل: خبر شوی يم چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب يې په فلانۍ ورځ راخوځيدلي دي، که دا خبر رښتيا وي، نو نن به محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په فلانۍ سيمه کې وي. همغه ځای يې ښوولی ؤ په کوم کې چې د مدينې لښکر پروت ؤ- او د مکې د لښکر په هکله خبر راکړل شوی چې هغوی په فلانۍ ورځ حرکت کړی، که خبر ورکوونکی رېښتونی وي نو هغوی به نن په فلاني ځای کې وي- او همغه ځای يې ښوولی ؤ کوم ته چې قريش را رسيدلي وو. او کله يې چې خبره خلاصه کړه، نو دوی ته يې وويل: تاسې څوک يئ (تاسې له چا نه يئ؟) رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: مونږ له ماء (اوبو) څخه يو. دا يې وويل او روان شو. بوډا له ځان سره وايي: د کومو اوبو؟ آيا د عراق له اوبو؟

د مکي لښکر په هکله د مهمو معلوماتو لاسته راوړل

د همدې ورځې په ماښام رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مهاجرينو دری سرداران علي بن ابي طالب، زبير بن عوام او سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنهم) له يو شمير نورو اصحابو (رضي الله عنهم) سره پدې مکلف کړل چې لاړ شي او د دښمن په هکله تازه معلومات راوړي. هغوی د بدر اوبو ته ورغلل هلته د مکي

لښکر دوه کسه وو چې لښکر ته یې اوبه وړې. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عسکرو هغوی دواړه ونیول او له ځان سره یې راوستل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه وخت لمونځ ادا کاوه، نو اصحابو (رضي الله عنهم) ورنه تحقیقات شروع کړل. بندیانو ورته ویل: مونږ د قریشو سقاوان یو اوبو پسې راغلي وو. اصحابو (رضي الله عنهم) دا نه منل او ګومان یې کاوه چې دا به د ابو سفیان د کاروان خلک وي، ځکه هغوی لا تر اوسه په کاروان باندې د قبضې هیله او طمعه درلودله. په دواړو یې د وهلو شروع وکړه تر هغه یې ووهل تر څو دې ته اړ شول چې ووایي مونږ د ابوسفیان کسان یوو، نو بیایې پرېښودل. کله چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لمونځ خلاص کړ، اصحابو ته یې په تهدید آمیزه لهجه وفرمایل: (**إذا صدقاکم ضربتموهما، وإذا کذباکم ترکتموهما، صدقا والله، إنهما لقریش**). [کله یې چې رښتیا درته ویل نو وهل مو، خو کله یې چې دروغ درته وویل، نو پرې مو ښوول، دوی رښتیا وایي دا دواړه د قریشو کسان دي.]

بیا یې هغو دواړو ځوانانو ته مخ وروااړاوه او ورته ویې فرمایل: (**أخبرإني عن قریش**) د قریشو په هکله معلومات راکړئ! دوی ورته وویل: هغوی ددې وادي په وروستۍ خوله کې پرتې غونډۍ شاته دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**کم القوم؟**) شمیر یې څومره دی؟ دوی وویل: ډیر زیات دی. ده وفرمایل: (**ما عدهم؟**) څومره؟ دوی وویل: په دقیق شمیر یې نه پوهیږو. ده وفرمایل: (**کم ینحرون کل یوم؟**) د ورځې څو اوښان حلالوي؟ دوی وویل: یوه ورځ نهه او یوه ورځ لس. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**القوم فیما بین التسعمائة إلی الألف**) د دوی تعداد د (۹۰۰) او (۱۰۰۰) تر مینځ اټکل کیدای شي.

بیایې بندیانو ته وفرمایل: (**فمن فیهم من أشراف قریش؟**) له دوی سره کوم مشران راغلي دي؟ دوی وویل: له دوی سره د ربیعه زامن عتبه او شیبه، ابو البختري بن هشام، حکیم بن حزام، نوفل بن خویلد، حارث بن عامر، طعیمه بن عدي، نضر بن حارث، زمعه بن اسود، ابو جهل بن هشام، امیه بن خلف او نور....

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته مخ کړ او ویې فرمایل: (**هذه مکة قد ألقت إلیکم أفلاذ کبدها**). مکې د خپل زړه کترې (د جګر ټوټې) درته رالیږلې دي.

د رحمت باران

الله تعالی په همدې شپه ښه باران وکړ. همدا باران د مشرکینو لپاره عذاب او وبال وُ هغوی یې له وړاندې تګ نه منع کړل، او د مسلمانانو لپاره رحمت وُ د هغوی زړونه او بدنونه یې ورباندې پاک کړل څمکه یې ورته برابره کړه، تر پښو لاندې یې ریګ کلک شو، حالات برابر او زړونه مضبوط شول.

اسلامي لښکر د مهمو عسکري مرکزونو په لور وړاندې ځي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر ته د وړاندې تګ قومانده ورکړه، تر څو له مشرکینو نه مخکې د بدر اوبو ته ورسیږي او هغوی ته اجازه ورنکړي چې پر اوبو ولکه ولګوي.

لښکر مخکې لاړ او لماسختن یې د بدر له ټولو نه نژدې چینې سره واړول. په دې وخت کې حباب بن منذر لکه د نظامي امورو د متخصص په حیث رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: آیا الله تعالی پدې ځای کې د اړولو امر درته کړیدی؟ او مونږ همدلته تم کیدو باندې مامور یو د مخکې او وروسته تګ اجازه نلرو؟ او که نه تا خپله د جنګي حکمت او تدبیر په اساس دا ځای غوره کړیدی؟

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**بل هو الرأي والحرب والمكيدة**). دا زما نظر او یو جنګي تاکتیک دی. نو ده ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دا مناسب ځای ندی، لښکر ته امر وکړه چې قریشو ته تر ټولو نه لنډې چینې باندې واړوي، هلته به بیا مونږ نورې ټولې چینې پټوو او پخپله چینه به حوض جوړوو او له قریشو سره به په جګړه لاس پورې کوو، نو هغه وخت به له مونږ سره اوبه وي او دوی به له اوبو نه محروم وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**لقد أشرت بالرأي**). تا ډیره ښه مشوره راکړه.

وروسته یې لښکر ته د وړاندې تګ امر وکړ، او په نیمایي شپه کې یې دښمن ته له ټولو نه نژدې چینه باندې واړول، هلته یې د اوبو ډنډونه جوړ کړل، او نورې ټولې چینې یې پټې کړې.

د قيادت مركز

وروسته له هغه چې مسلمانان ځای په ځای شول، سعد بن معاذ (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وړانديز وكړ چې بايد د خاصو او عاجلو حالاتو سره د مقابلې او احتمالي ماتې د جبران لپاره د قيادت لپاره يو خاص مركز جوړ شي. خپل وړانديز يې داسې وړاندې كړ: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! خوښه دې نده چې ستاسې لپاره يوه څپره جوړه كړو ته به پكې تشريف لرې، او ستاسې سورلې به هم هملته تياره درته ولاړه وي، مونږ به له دښمن سره د جګړې ډګر ته ننوزو كه چيرته الله عزت راكړ او پر دښمن يې بر لاسي كړو، نو دا به هغه څه وي چې مونږ يې غواړو، او كه داسې ونه شول نو بيا به ته پخپله سپرلۍ سپور او له مونږ نه پاتې شوو كسانو سره به يو ځای شې. يا نبي الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! زمونږ له قوم نه هغه كسان وروسته پاتې دي چې مونږ له تاسره له هغوی نه ډيره مينه نلرو، كه چيرې هغوی خبر وای چې ته به له دښمن سره مخامخ كيږې، نو چيرې به هم نه وای پاتې شوې، الله تعالی به د هغوی په واسطه د تا ساتنه كوي، هغوی به ستا خير غواړي او په جهاد كې به ستا ملګري وي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) ستاينه وكړه او د خير دعا يې ورته وفرمايله.مسلمانانو خپل عظيم قائد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د جګړې د ميدان شمال ختيځې خوا ته د غونډۍ په سر په يوه حاكمه نقطه كې څپره جوړه كړه.او د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) تر مشرۍ لاندې د انصارو ځوانانو يو ګروپ پدې موظف شو چې د قيادت د مركز يعنې د لښكر د عمومي قوماندانۍ ساتنه او حفاظت وكړي.

د لښكر ترتيب او د شپې سبا كول

بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښكر ترتيب او تنظيم كړ[1]. د جګړې په ميدان كې وګرزيد او پخپل مبارك لاس سره به يې اشاره كوله. چې دا سبا د فلاني د وژل كيدو ځای دی (ان شاء الله)[2] او دا د فلاني. ورپسې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هلته د يوې ونی سره لمونځ كاوه، مسلمانانو ټولو په ډاډ او

---

(1). جامع الترمذي ابواب الجهاد، باب ما جاء في الصف والتعبئة ۲۰۱/۱.
(2). مسلم له انس نه روايت كړی، مشكاة المصابيح ۵۴۳/۲ وګوره.

راحت سره شپه سبا کړه، زړونه يې له سکون او هيلو نه مالا مال وو او ددې طمعه يې درلوده چې سبا د خپل رب رحمت او کرم د سر په سترګو ويني ((**إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الأَقْدَامَ**)) (الانفال-۱۱). [ياد کړه هغه وخت چې د الله له لوري د امن پخاطر خوب درباندې راغی، او له آسمان نه يې اوبه درباندې نازلې کړې تر څو تاسې ورباندې پاک کړي او د شيطان پليتي درنه ليرې کړي، او زړونه مو سره وتړي او قدمونه ورباندې استوار او ثابت وګرزوي.]
دا شپه د جمعې مبارکې شپه وه چې د دوهم هجري کال د رمضان مياشتې له اوولسمې سره سمون خوري او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د همدې مياشتې په ۸ يا ۱۲ له مدينې نه راخوځيدلی وُ.

د جنګ په ميدان کې د مکي لښکر اختلاف

قريشو هلته العدوه القصوي (ليرې خوا)کې شپه سبا کړه، او سهار ټول له غونډۍ نه راکوز او د بدر په لور روان شول، يو څو کسان يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حوض په خوا راغلل، چې اوبه وڅښي. رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: پرې يې ږدئ. وروسته له حکيم بن حزام پرته نور ټول چې لدې حوض نه يې اوبه څښلې وې په همدې جګړه کې مړه شول، حکيم وروسته په اسلام مشرف شو، او کله به يې چې کلک قسم کاوه، نو ويل به يې: قسم په هغه ذات چې ماته يې د بدر په ورځ نجات راکړی.
کله چې قريش ډاډه شول، نو عمير بن وهب الجمحي ته يې وظيفه ورکړه چې لاړ شي او د مدينې د لښکر په قوت او اندازه ځان پوه کړي. عمير په خپل آس سپور او د اسلامي لښکر له قرار ګاه نه راتاو شو، بيا قريشو ته ورغی ويې ويل: دوی څه کم يا څه زيات دری سوه کسان دي، خو اجازه راکړئ وګورم چې هغوی خو کوم کمين او يا نور کومک نلري؟ آس يې د وادي په مينځ کې تر ډيره وزغلوه خو هيڅ يې هم ونه ليدل، بيرته راغی او ورته ويې ويل: ماڅه ونه ليدل، خو اې قريشو! داسې بلاوې مې وليدلې چې د مرګ پيغام يې درلود، د مدينې اوښانو خالص مرګ راوړی دی، دا داسې خلک دي چې له تورو پرته هيڅ ملجا د تيښتې ځای او پناه ګاه نلري، د قوت راز يې هم په تورو کې دی، زه قسم خورم چې له هغوی نه هيڅوک تر هغې نه مري تر

څو يې له تاسې نه څوک نه وي وژلي، نو که چيرې هغوی ستاسې د سرکسان ووژني، نو بيا به د ژوند خوند او ارزښت څه وي؟ درته وايم چې ښه فکر وکړئ.
دلته د ابوجهل په خلاف يو بل مخالفت راولاړ شو، چې غوښتل يې د ابو جهل د نظر بر عکس بې له جګړې بيرته مکې ته ستانه شي. حکيم بن حزام پدې هکله د خلکو په مينځ کې فعاليت شروع کړ، عتبه بن ربيعه ته ورغی او ورته ويې ويل: ابو الوليده! ته د قريشو مشر او سردار يې ټول ستا خبرې اوري، نو ته ولې يو داسې نيک کار نکوې چې تر قيامته د نوم ښه پرې ياديږې؟! ده وويل: حکيمه دا به کوم کار وي؟ ده ورته وويل: هغه دا چې دا خلک بيرته ستانه کړې، او په سريه نخله کې د وژل شوي عمرو بن الحضرمي چې ستا حليف ؤ معامله ته پخپله غاړه واخلې! عتبه وويل: سيې ده، دا خبره زما قبوله ده، ته زما له خوا ددې ضامن يې، هغه زما حليف ؤ زه يې د ديت او ټول ضايع شوي مال ضامن او ذمه وار يم. بيا عتبه ورته وويل: لاړ شه حکيمه بن حنظليه ته ورشه - حنظليه د ابو جهل مور وه - ځکه زه د خلکو په معاملاتو کې له ده پرته له بل چا نه د مخالفت او مشاجرې تشويش نلرم. بيا عتبه بن ربيعه پاڅيد او خلکو ته په خطاب سره يې وويل: اې قريشو! تاسې له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو سره يې له جګړې نه څه نه شئ ګټلئ او نه پدې سره کومه خاصه کارنامه تر سره کولای شئ که چيرې تاسې هغه ووژنئ هم، نو داسې مخونه به ووينئ چې ليدل يې نه خوښوئ، ځکه هر چا به يا د تره زوی، يا د ماما زوی او يا بل خپلوان وژلی وي، نو بيرته ستانه شئ او محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له نورو عربو سره پريږدئ، وګورئ که عربانو هغه وواژه، نو ستاسې هيله به پوره شوې وي، او که داسې ونه شول نو بيا به هم تاسې پداسې حالت کې ورسره مخامخ کيږئ چې له ده سره به مو هغه څه نه وي کړي چې کړل مو يې غوښتل.
حکيم بن حزام ابوجهل ته ورغی، هغه خپله زغره برابروله او ورته ويې ويل: ابو الحکمه! عتبه دا پيغام درته را استولی دی. ابو جهل ددې خبرې په اوريدو سره وغوړمبيد او ويې ويل: د محمد او اصحابو په ليدو سره د عتبه سينه پړسيدلې ده، يعنې ويرې اخيستې دی، دا نه منو، قسم په خدای تر هغې به ستانه نه شو تر څو الله زمونږ او محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر مينځ فيصله نه وي کړې. عتبه دا خبره ځکه کړې چې فکر کوي محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب يې اوښ خوړونکي دي. او بله دا چې زوی يې حذيفه چې مخکې مسلمان او مهاجر شوی ؤ هم له دوی سره دی. او له همدې کبله تاسې له هغوی نه ويروي. کله چې عتبه د ابو جهل په خبرو خبر شو نو ويې ويل: ابو جهل ويرې اخيستئ، دا په کوناټې

خوشبويي وهونکی به پوه شي چې د چا سينه له ويرې نه پړسيدلې ده، ډارن زه يم او که هغه؟ ابو جهل لدې ويرې چې هسې نه دا مخالفت زور و نه نيسي، په حرکت راغی او ژر يې په سريه نخله کې د وژل شوي عمرو ورور عامر بن الحضرمي ته احوال وليږه چې وګوره ستا حليف (عتبه) غواړي خلک بيرته ستانه کړي، تا خو خپل انتقام پخپلو سترګو ليدلی، پاڅه او خلک له خپل مظلوميت او د ورور د مرګ له انتقام نه خبر کړه. پدې پسې عامر پاڅيد خپل کوناټي يې لوڅ کړ او چيغه يې کړه، واعمراه! و اعمراه! خلک يو ځل را سره شول، معامله سخته او د جنګ اراده پخه شوه، د عتبه د عقل مندۍ خبره هيره شوه، او پدې ترتيب سره جوش پر هوش يعنې جذبه پر عقل بر لاسې شوه او دا مخالفت هم ختم شو.

دواړه لښکرې يو بل ته مخامخ

کله چې مشرکين را ښکاره شول، او دواړه لښکر يو بل ته مخامخ ودريدل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**اللهم هذه قريش قد أقبلت بخُيَلائها وفَخْرِها تُحَادُّك وتكذب رسولك، اللهم فنصرك الذي وعدتني، اللهم أحْنِهُم [الغداة]**). يا الله! دا قريش چې په ډير کبر او غرور سره دلته پداسې حالت کې راغلي چې ستا سره دښمني کوي او ستا رسول تکذيبوي، يا الله! ستا مدد... هغه چې تا يې وعده راسره کړيده، يا الله! ته نن د دوی ملا ورماته کړې! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې کله عتبه بن ربيعه وليد چې په يوه سره اوښ سپور دی، نو ويې فرمايل: (**إن يكن في أحد من القوم خير فعند صاحب الجمل الأحمر، إن يطيعوه يَرْشُدُوا**).که چيرې پدې خلکو کې له چا سره خير وي، نو هغه د سره اوښ له خاوند سره دی، که خلک دده خبره ومني، نو په نيغه لار به تللي وي. بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مسلمانانو ليکې برابرول پيل کړل، په همدې وخت کې يوه عجيبه پيښه وشوه، هغه داسې چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يو غشی ؤ چې خلک به يې پرې برابرول، همدا غشی يې د سواد بن غزيه چې له صف نه لږ وتلی ؤ په خېټه ور چوخ کړ او ورته ويې فرمايل: (**استو يا سواد**) سواده! برابر شه. سواد وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زه خو

دې خوږ کړم، بدله غواړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله مبارکه خیټه ورته لوڅه کړه او ویې فرمایل: (**استقد**) بدله دې واخله. سواد یو ځل ورنه تاو شو او مبارکه خیټه یې ورته مچې کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل:(**ما حملك على هذا يا سواد؟**).ولې دې داسې وکړل؟ سواد عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حالات خو وینی چې څه ډول دې، ما وغوښتل چې له تاسره مې آخري معامله دا وي چې زما پوستکی ستا له مبارک جلد سره ولګیږي. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته د خیر دعا وفرمایله. کله یې چې صفونه برابر کړل نو ورته ویې فرمایل: تر هغې به جنګ نه شروع کوئ تر څو زما آخرینۍ قومانده نه وي صادره شوې، بیایې د جنګ په هکله خصوصي لارښوونه ورته وکړه او ویې فرمایل: (**إذا أكثبوكم ــ يعنى اقتربوا منكم ــ فارموهم، واستبقوا نبلكم، ولا تسلوا السيوف حتى يغشوكم**).کله چې د قریشو ټولي درته را لنډې شول، نو د غشو باران ورباندې وکړئ، د غشو ساتلو خیال کوئ یعنې هسې بې فایدې غشي مه ولئ.[1] او تر هغه پورې تورې مه وهئ تر څو دوی درنه را تاو شوي نه وي[2] بیایې له ابوبکر سره څپرې ته تشریف یووړ، او سعد بن معاذ د ساتنې له ګروپ سره د څپرې په خوله کې ولاړ و.

د مشرکینو له مینځه ابو جهل پدې ورځ د فتحې دعا وکړه او ویې ویل: اې خدایه! زمونږ نه هغه ډله ماته او ټوټې ټوټې کړه چې د خپلوۍ د مزي شلوونکې وي، او هغه څوک مات کړې چې مونږ ته یې داسې څه راوړي چې مونږ یې نه پیژنو. اې خدایه! هر څوک چې تاته ډیره ګران او نژدې وي هغه نن بریالی کړه. الله تعالی دې ته په اشارې سره فرمایي:

((**إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئاً وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ**)). (الانفال:۱۹) [که تاسو د فتحې او فیصلې غوښتنه کوئ، نو فیصله خو درشوه ، اوس که منع شئ نو همدا ستاسې لپاره ډیره ښه ده او که بیا وګرځئ او هماغه حماقت تکرار کړئ نو مونږ به هماغه سزا تکرار کړو او ستاسې ډله که هر څومره زیاته هم وي ستاسې په درد به هیڅ ونه شي خوږ لای، الله د مؤمنانو ملګري

---

(1). صحیح البخاري ۵۶۸/۲

(2). سنن ابي داود باب في سل السيوف عند اللقاء ۱۳/۲

دی.]

د صفر ګړی او د جګړې لومړۍ قرباني

ددې جګړې لومړنۍ قرباني اسود بن عبدالاسد المخزومي وُ. دا ډېر شرير او بد اخلاق انسان وُ پدې وخت کې د لښکر له مينځ نه راووت او ويې ويل: په خدای مې دې قسم وي چې يا به د دوی له حوض نه اوبه څښم، يا به يې ړنګوم او يا به همدلته مرم. مقابلې ته يې حمزه (رضي الله عنه) راووت او له حوض سره خوا کې يې د تورې داسې ګوزار پرې وکړ چې پښه يې په پنډۍ کې بوټه ور پرې کړه او د شا په تخته ولويد، خو هغه پداسې حال کې چې له پښې نه يې وينو دارې وهلې په خپوړو خپوړو حوض ته ځان ورساوه او غوښتل يې حوض ړنګ او خپل قسم پوره کړي، خو حمزه (رضي الله عنه) بل ګوزار ورباندې وکړ او هملته حوض کې د ننه په وينو کې خولم شو.

مقابله

دا لومړنی فتل وُ چې د جګړې اورورباندې بل شو، پدې پسې د قريشو د سردارانو د يوې کورنۍ درې غړي د ربيعه زامن عتبه او شيبه، او وليد بن عتبه ميدان ته را وړاندې شول او د مقابلی چيلنج يې ورکړ. په ځواب کې د انصارو دری ځوانان د حارث او عفراء زامن عوف او معوذ، او عبدالله بن رواحه ميدان ته ور ووتل. مشرکانو ورته وويل: تاسې څوک يئ؟ دوی ځواب ورکړ، مونږ انصار يو. هغوی وويل: تاسې قدرمن سيالان يئ، مونږ له تاسې سره غرض نلرو، مونږ خپل تربرونه غواړو. بيايې غږ اوچت کړ اې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته له خپل قوم نه زمونږ سيالان رامخکې کړه! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ او ويې فرمايل: عبيده بن حارث، حمزه اوعلي (رضي الله عنه) راووزئ. هغوی را مخکې شول او کله چې مشرکينو ته ورنژدې شول، ورته ويې ويل: تاسې څوک يې؟ دوی ځانونه وروپيژندل.

مشرکينو وويل: تاسې قدرمن سيالان يئ. مقابله پيل شوه. عبيده چې له ټولو نه مشر

ۍ د عتبه بن ربيعه او حمزه د شيبه او علي د وليد مقابلې ته ودريد.[1] حمزه او علي (رضي الله عنه) په دير لږ وخت کې خپل حريفان د مرګ په خوله ورکړل، خو د عبيده او مقابل لوري تر مينځ د تورو ګوزارونه تبادله شول او دواړه سخت ټپيان شول، پدې وخت کې حمزه او علي (رضي الله عنهما) په عتبه ورتاو شول او ويې واژه. عبيده يې له ځان سره يوووړ. د هغه پښه غوڅه شوې وه او له خبرو لويدلې ۍ، بالاخره د جنګ په څلورمه يا پنځمه ورځ کله چې مسلمانان د مدينې په لور روان وو د صفرا په سيمه کې وفات شو. علي (رضي الله عنه) به قسم يا داوه او ويل به يې چې دا لاندينی آيت د دوی په حق کې نازل شويدی ((هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ)) (الحج :١٩) [دا دواړه مخالفان دي چې د الله په خاطر يې مخالفت سره کړی.]

عمومي يرغل

ددې مقابلې پای د مشرکينو لپاره د يوې لويې غميزې پيلامه وه، هغوی په يو ځل د درې تکړه او پياوړي مشران له لاسه ورکړل. ټول يو ځل له قهراو غوسې نه په جوش راغلل او په مسلمانانو يې ور ودانګل. مسلمانان پداسې حال کې چې له خپل رب نه يې په پوره عجز او زاريو د مرستې او نصرت سوالونه کول، پخپلو ځايونو ټينګ ولاړ وو، ژبې يې د احد احد په ويلو لمدې وې، کلکه دفاع يې کوله او مشرکينو ته يې ډير زيانونه ور واړول.

رسول الله (ﷺ) خپل رب ته د سوال لاس اوږدوي

له کله نه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) صفونه برابر کړل او څپرې ته راغی له همغه وخت نه يې خپل پروردګار ته د سوال لاسونه پورته کړې وو او د کړې وعدې د پوره کيدو غوښتنه يې ورنه کوله، داسې يې فرمايل: (**اللهم أنجز لي ما وعدتني، اللهم إني أنشدك عهدك ووعدك** ((اې خدايه! له ماسره خپله وعده پوره کړه، خدايه! زه له تانه ستا د عهد او وعدې سوال کوم)). کله چې جګړه ښه ګرمه شوه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا دعا فرمايله: (**اللهم إن تهلك هذه**

---

[1]. دا د ابن اسحاق خبره ده. د احمد او ابو داود په روايت کې راغلي چې عبيده د وليد، علي د شيبة او حمزة د عتبة مقابلې ته ودريد. مشكاة المصابيح ٢/٣٤٥.

العصابة اليوم لا تعبد، اللهم إن شئت لم تعبد بعد اليوم أبدًا. ((اې پروردګاره! که نن دا ډله هلاکه شوه، نو بیا به ستا عبادت ونشي، خدایه! که ستا اراده وي نو له ننه وروسته به هیڅکله هم ستا عبادت ونشي)). ده مبارک دومره خشوع او خضوع کوله چې ان چادر يې له مبارکو اوږو نه ولوید، ابوبکر (رضي الله عنه) هغه بیرته ورسم کړ او ورته ويې ویل: بس کړه یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تا له خپل رب نه په ډېر اصرار سوال وکړ. الله تعالی هم خپلوملائکو ته وحي وفرمایله :((**أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ**)) (الانفال:۱۲) [زه له تاسې سره یم مؤمنانو ته ثبات ورکړئ او زه به د مشرکینو په زړونوکې ویره اچوم.] او خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يې داسې وفرمایل:((**أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ**)) .(الانفال:۹) [ترجمه : زه مو په زرو فرښتو سره چې یو په بل پسې وي مرسته کوم.]

د ملائکو نزول (را کوزیدل)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یوه لحظه پړمخې پریوت، ژر يې خپل سر را پورته کړ او ويې فرمایل: (**أبشر يا أبا بكر، هذا جبريل على ثَنَاياه النَّقْعُ**) [**أي الغبار**] **وفي رواية ابن إسحاق: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (أبشر يا أبا بكر، أتاك نصر الله، هذا جبريل آخذ بعنان فرسه يقوده، وعلى ثناياه النقع)**. زیری مې درباندې ابوبکره! دا دی جبریل له مخې سره يې ګرد او غبار را ولاړ شویدی.

د محمد بن اسحاق په روایت کې راغلي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: ابوبکره! خوشاله اوسه، د الله تعالی کومک درته راورسید، دا دی جبریل (ع) پداسې حال کې چې د آس قیزه يې نیولې او له مخې سره يې ګرد او دوړې اوچتې شوې را روان دی. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له څپرې نه پداسې حال کې راووت چې زغره يې اغوستې او دا خبرې يې په خوله وې: ((**سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ**)) (القمر: ٤٥)) ترجمه :[ژر به د دښمن ټولې ماتې وخوري او په تېښته به شي].

په ډېر جوش او هیبت سره روان و، یو موټی شګې يې واخیستې د قریشو خوا ته يې

مخ واړاوه او ويې فرمايل: ((**شاهت الوجوه**)) (ورک دې دا مخونه شي) او شګې يې ددوی په طرف ورو‌شيندلې، دا شګې د ټولو مشرکينو په سترګو، سږمو، او خولو کې ولګيدې. الله تعالی پدې هکله فرمايي: ((**وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى**)) (الانفال:۱۷) [حقيقت دادی چې تا و نه ويشتې بلکه الله وويشتلې.]

ځوابي بريد

په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر ته د ځوابي يرغل قومانده ورکړه او ورته ويې فرمايل: (**شدوا**) يعنی پرې ور ودانګئ. بيا يې جنګ ته وهڅول ويې فرمايل: (**والذي نفس محمد بيده، لا يقاتلهم اليوم رجل فيقتل صابرًا محتسبًا مقبلًا غير مدبر، إلا أدخله الله الجنة**).په هغه ذات مې دې قسم وي چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نفس دده په واک دی، هر څوک چې نن له دښمنانو سره جګړه کوي، بيا پداسې حال کې ووژل شي چې د جګړې په ميدان کې دښمن ته مخامخ د ثواب په نيت ټينګ او صابر ولاړ او له ميدان نه تښتيدلی نه وي، الله تعالی به يې جنت ته داخلوي. د خپل لښکر حماسې راپاروي او ورته فرمايي: (**قوموا إلی جنة عرضها السموات والأرض**).پاڅئ د هغه جنت په لور پاڅئ چې د ځمکې او آسمانونو په اندازه پراخه دی. پدې وخت کې عُمَيْر بن الحُمَام وويل: بَخْ بَخْ. (واه، واه څومره ښه). رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: (**ما يحملك علی قولك: بخ بخ؟**) ولې دې بخ، بخ وويل؟ ده ورته وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دا مې يوازې پدې هيله او اميد وويل چې زه هم دې جنت ته له داخليدونکو نه شم. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**فإنك من أهلها**). ته جنتي يې. وروسې هغه له خپلې توبرې نه څوداني خرماوې را وايستلې او خوړلی يې، بيا يې وويل: که زه دومره ژوندی پاتې شم چې دا خرماوې وخورم، نو دا به هم ډير اوږد ژوند وي، نو ژر يې پاتې خرماوې وغورځولې او په مشکرينو ورګډ شو، تر هغې وجنګيد تر څو شهيد شو.[1] همدا راز د مشهورې ښځې عفرا زوی عوف بن حارث له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه پوښتنه وکړه: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! الله تعالی د

[1]. مسلم ۱۳۹/۲. مشکاة المصابيح ۳۳۱/۲

بنده په کوم کار دومره خوښيږي چې وخاندي؟ ده ورته وفرمايل: (**غَمْسُه يده في العَدُوّ حاسرًا**).الله تعالی پدې سره ډير خوښيږي چې بنده بې له زغرې او ډال نه خپل لاس په دښمن کې ور د ننه کړي، يعنی په دښمنانو وردانگي. نو عوف خپله زغره وايسته او توره په لاس د دښمن په ليکو ورگډ شو تر هغې وجنگيد تر څو د شهيدانو له کاروان سره يوځای شو.

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ځوابي حملې قومانده ورکړه هغه وخت د دښمن څو حملې تيرې شوې وې، د هغوی جوش او خروش مخ په سړيدو و، نو دا يو داسې با حکمته تاکتيک و چې د مسلمانانو د موقف په ټينگولو کې يې ژوره اغيزه درلوده، ځکه هغوی ته پداسې وخت کې د حملې او يرغل امر ورکړ شوی و چې د دوی د جهاد روحيه ځوانه او په پوره زور کې وه. همدا وه چې پر مشرکينو يې داسې سخته او پريکنده حمله وکړه چې ليکی يې ورماتې او ډيرې ککرۍ يې پر ځمکه راوغورځولې. د اسلام د سپاهيانو جوش او خروش هغه وخت لا پسې ډير شو کله چې دوی خپل عظيم رهبر پداسې حال کې وليد چې زغره يې په تن ده په ډير کلک عزم او لوړ همت را روان دی او فرمايي: ((**سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ**)) [دا لښکر به ماتې خوري او شا به را اړوي، تښتي به.]

مسلمانانو ډيره سخته جگړه وکړه، ملائکو يې هم مرسته کوله. ابن سعد له عکرمه نه په يوه روايت کې وايي: پدې ورځ به موږ کتل چې د سړي سر پرې کيږي خو دا نه معلوميږي چې چا وواهه او د بل سړي به لاس پرې کيده او دا به نه معلوميده چې چا وواهه. ابن عباس وايي: يوه مسلمان د جنگ په ميدان کې يو کافر تعقيباوه او وړپسې و، پدې وخت کې ناڅاپه پر مشرک باندې د درې (متروکې) د گوزار آواز واوريدل شو او د يوه سواره غږ پورته شو چې ويل يې:((**اقدم حيزوم**)) حيزومه! وړاندې ځه، مسلمان هغه مشرک وليد چې په شا راولويد، ورته راوگرزيد که گوري چې پزه يې زخمي او مخ يې داسې څيرې شويدی لکه چې په متروکه وهل شوی وي، دا ټول زخمونه يې نوي او تازه وو، دا انصاري مسلمان راغی او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې ټوله کيسه بيان کړه، نو ده ورته وفرمايل: (**صدقت، ذلك من مدد السماء الثالثة**). ته ريښتيا وايې دا د دريم آسمان کومک او مدد ؤ.[1]

---

[1]. مسلم ۹۳/۲ او نور.

ابو داود مازني وايي: زه په يوه مشرک پسې وم چې ويې وهم، خو مخکې لدينه چې زما توره ورورسيږي د هغه سر راپريوت، نو زه پوه شوم چې بل چا وواژه. يوه انصاري حضرت عباس (رضي الله عنه) اسير کړی او له ځان سره يې راووست. عباس (رضي الله عنه) وويل والله که زه دې سړي اسير کړی وم، زه يوه داسې سړي اسير کړم چې په سر يې ويښتان نه وو، ښکلی او روڼ مخ او په يوه تور و سپين آس سپور وُ، زه اوس هغه دلته نه وينم. انصاري وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دا ما اسير کړيدی. ده ورته وفرمايل: (اسكت فقد أيدك الله بملك كريم). چپ شه، الله تعالی د کريمې ملکې په واسطه ستا مرسته کړيده.

ابليس د جنګ له ډګر نه پښې سپکوي

ابليس چې د سراقه بن مالک بن جعشم مدلجي په شکل کې له قريشو سره راغلی وُ، تر هغې پورې له دوی سره حاضر وُ تر څو يې ملائکې وليدلې چې پر مشرکينو باندې حملې کوي، نو پدې وخت کې يې شا واړوله او د تيښتې لاره يې ونيوه. دلته حارث بن هشام هغه راونيو ځکه ګومان يې کاوه چې سراقه دی، خو ابليس ټټر کې داسې ګوزار ورکړ چې ايسته يې ورغوځاوه او په تيښته له ميدان نه ووت. مشرکينو ورته وويل: سراقه چيرته ځې تا خو ويلي وُ چې زه به تر پايه درسره ولاړ اوملګری وم؟ ده ورته وويل: زه هغه څه وينم چې تاسې يې نه وينئ، زه له خدايه ويريږم، الله تعالی شديد عذاب ورکوونکی دی، بيا همداسې تښتيده تر څو ځان يې په بحر کې لاهو کړ.

بشپړه ماتې

د مشرکينو په مينځ کې ماتې ګډه شوه، ټول ويرې او پريشانۍ ونيول. د مسلمانانو د ملاماتوونکو ګوزارونو په وړاندې يې قوت او مقاومت ختم شو، جګړه د ختميدو حالت ته نژدې کيده. مشرکينو د جګړې له ډګر نه د تيښتې کوښښونه کول، مسلمانان ور پسې وو څوک به يې ورنه وژل او نور به يې ژوندي رانيول، پدې ترتيب سره د کفر او شرک لښکر له پريکنده او کاملې ماتې سره مخ شو.

د ابو جهل مقاومت

ابو جهل چې کله پخپل لښکر کې د ماتې نښې او آثار وليدل، نو هڅه يې کوله چې

ددې عظيم طوفان مخې ته بند واچوي، خپلو عسکرو ته يې په ډېر کبر او غرور سره آواز وکړ: ګورئ د سراقه ماتې او تيښته ستاسې د ماتې سبب نه شي، هغه له مخکې نه له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره سازش کړی وُ. او ګورئ د عتبه، شيبه او وليد په وژل کيدو خپل همت له لاسه ورنکړئ، هغوی بيځايه بيړه وکړه، په لات او عزی مې دې قسم وي چې تر هغې به بيرته ستانه نه شو تر څو مو هغوی په رسيو نه وي تړلي، تاسې د هغوی د وژلو کوښښ مه کوئ، بلکه هغوی ژوندي رانيسئ تر څو د خپلو کړو مزه وروڅکو.

خو ډېر ژر ده ته د خپل کبر او بې ځايه غرور حقيقت څرګند شو، د لښکر ليکې يې د مسلمانانو د حملو په وړاندې دړې وړې، تيت او پرک شوې.د ابو جهل شا و خوا يو ګروپ پاتې وُ چې تر ده يې د تورو او نيزو کلا راتاو کړې وه، خو د مسلمانانو د ايمان او تورې زور د شرک دا کلا هم ونړوله او ستر طاغوت په آس سپور د مسلمانانو مخې ته راښکاره شو، دا هغه وخت وُ چې مرګی هم ورته رارسيدلی وُ او ددې انتظار يې يوست چې دوه انصار ځوانان دده سر پرې کړي او مرګی يې وينې وڅښي.

د ابو جهل وژل کيدل

عبدالرحمن بن عوف وايي: زه د بدر په ورځ په صف کې د ننه وم، که ګورم چې ښۍ او چپې خوا ته مې دوه تنکي ځوانان دي، زه د دوی په ليدو حيران شوم. په همدې وخت کې له دوی نه کوم يوه پټ راته وويل: تره! ابو جهل راوښيه. ما ورته وويل: وراره! په ابوجهل څه کوې؟ ده وويل زه خبر شوی يم چې هغه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حق کې نا مناسبه ژبه استعمالوي، او خپلو خبرو ته يې ادامه ورکړه ويې ويل: قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په لاس کې دی، که زه ابو جهل ووينم نو تر هغې به يې پرې نه ږدم تر څو چې له مونږ دواړو نه هغه يو مړ شوی نه وي کوم ته چې مرګ مخکې ليکل شوی دی. عبدالرحمن زياتوي: زه د ځوان دې خبرو ته ډېر تعجب شوم، بيا وايي: دلته يې هغه دوهم ځوان هم په پټه همدا ډول خبرې راته وکړې، لږ درنګ وروسته مې ابوجهل وليد چې د خلکو په مينځ کې کارته پورته کيږي. نو دوی دواړو ته مې وويل: نه وينئ؟ هغه دی هغه څوک چې تاسې يې پوښتنه کوئ.

عبدالرحمن وايي: دوی دواړو ورمنډه کړه او د تورو ګوزارونه يې پرې وکړل او ويې واژه. بيا دواړه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته ورغلل، ده

مبارک پوښتنه ورنه وکړه چې: (**أيكما قتله؟**) له تاسې دواړو نه کوم یوه وواژه؟ دوی هر یوه ویل ما وواژه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**هل مسحتما سيفيكما؟**)آیا تاسې خپلې تورې پاکې کړېدي؟ دوی وویل: نه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې تورې وکتلې او ويې فرمایل: (**كلاكما قتله**). تاسو دواړو وژلی دی، خو د ابو جهل مال او سامان یې معاذ بن عمرو بن جموح ته ورکړ. دا دواړه تنکي ځوانان ورونه د یوه نوم معاذ بن عمرو بن جموح او د بل نوم یې مُعَوِّذ بن عفراء ؤ[1].

ابن اسحاق وايي: معاذ بن عمرو بن جموح ویل: ما له مشرکینو نه واورېدل چې وايي: ابو الحکم ته څوک نه شي ورسیدی، ځکه هغه دغه وخت د خپلو سپاهیانو د تورو او نیزو پداسې یوه دایره کې د ننه ؤ چې مشرکینو له هغې ونې سره تشبیه کاوه چې رسیدل ورته ممکن نه وي. وايي: ما چې دا واورېدل: نو خپل هدف مې په نښه کړ، ځان مې ورته برابر کړ او کله چې موقع په لاس راغله، نو حمله مې ورباندې وکړه او داسې ګوزار مې ورکړ چې پښه يې په پنډۍ کې بوټه ماته شوه او ایسته پریوته، پښه یې داسې والوته لکه چې کوم زړی د زړیو ماتوونکي د سوټي له ګوزار نه والوزي. معاذ وايي: پدې وخت کې يې زوی عکرمه ګوزار راباندې وکړ او زما لاس يې بوټې پرې کړ، لاس مې تش په پوستکي ځوړند ؤ، خو څرنګه چې زه په جنګ بوخت وم ډېر فکر مې ورته نه ؤ ټوله ورځ مې جګړه وکړه او لاس مې همداسې راپسې ځړېده، خو کله يې چې درد زیات شو، نو پښه مې ورباندې کېښوده، کش مې کړ او ایسته مې واچاوه[2]، بیا معوذ ورغی او په ابوجهل يې چې دغه وخت ما زخمي کړی ؤ یو داسې ګوزار وکړ چې هملته پریوت، خو نفس لا پکې چلیده، او معوذ تر هغې وجنګیده تر څو شهید شو. او کله چې جګړه پای ته ورسیده نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**من ينظر ما صنع أبو جهل؟**).څوک به وګوري چې ابوجهل څه کړېدي؟ خلک ورپسې لاړل،ګوري يې، دا دی چې عبدالله بن مسعود ورباندې ور برابر شو او هغه آخريني سلګۍ وهي، عبدالله بن مسعود يې په غاړه پښه ورکېښوده، تر ږیره یې راونیو چې سر يې ورپرې کړي او ورته ويې ویل: د خدای دښمنه! خدای

---

(1). صحیح بخاري ۴۴۴/۱، ۵۶۸/۲. مشکاة المصابیح ۴۵۲/۲. د ابو جهل مال يې ځکه یوه ته ورکړ چې هماغه بل په همدې غزا کې شهید وی ؤ. خو د ابو جهل توره يې عبدالله بن مسعود ته ورکړه ځکه هغه د ابو جهل سر غوڅ کړی ؤ. سنن ابو داود ۳۷۳/۲.

(2). همدا معاذ د عثمان (رضي الله عنه) تر وخته ژوندی ؤ.

څنګه سپک کړي؟ ده ورته وويل: څه يې سپک کړم؟ آيا له هغه چا غوره څوک شته چې ستاسې په لاس وژل شوی وي؟ يعنې دا څه سپکاوی ندی چې څوک د خپل قوم له لاسه ووژل شي. بيا يې وويل: کاشکي د بزګر په ځای بل چا وژلی وای؟ زياته يې کړه: وايه چې نن برى د چا دی؟ عبدالله بن مسعود ورته وويل: برى د الله او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی. بيا يې ابن مسعود ته چې دده پر غاړه يې پښه ايښې وه وويل: شپونکيه! نن ډير لوړ او خطرناک ځای ته پورته شوی يې. (عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) به په مکه کې رمه پيوله).لدې خبرو نه وروسته عبدالله بن مسعود (رضي الله عنه) د ابوجهل سر پرې کړ او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته يې وړاندې کړ، او عرض يې ورته وکړ: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دا دی د الله د دښمن ابوجهل سر. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) درې ځله داسې وفرمايل: **الله الذي لا اله الا هو**)) بيايې وويل: (**الله أكبر، الحمد لله الذي صدق وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، انطلق أرنيه**). الله اکبر، ثنا او صفت دی هغه خدای لره چې خپله وعده يې رېښتونې کړه، د خپل بنده مرسته يې وکړه، او يوازې (الله) ټولو مشرکينو ته ماتې ورکړه. بيا يې ابن مسعود ته وويل: راځه راو يې ښيه. هغه وايي: بيا لاړو او د هغه جسد مې ور وروښود، هلته يې وفرمايل:(**هذا فرعون هذه الأمة**).دا د دې امت فرعون ؤ.

پدې جګړه کې د ايماني عظمت څو ننداني

مخکې مو د عمير بن حمام او عوف بن حارث دوی مثالي کارنامې تر نظر تيرې کړې. پدې غزا کې نورې هم ډيرې داسې پيښې شويدي چې د عقيدې قوت او د مبدا عظمت له ورايه پکې ښکاري. پدې جګړه کې زوی د پلار، ورور د ورور په ضد سنګر نيولی ؤ د عقيدې او اصولو د اختلاف له وجې يو بل ته تورې له تکيو راووتې، او فيصله د تورې وه. او په همدې جګړه کې مظلومان د ظالمانو مخې ته ودريدل او خپل زړونه يې ښه ورباندې يخ کړل.

۱- ابن اسحاق له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روايت کړی چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اصحابو ته وفرمايل: (**إني قد عرفت أن رجالًا من بني هاشم وغيرهم قد أخرجوا كرهًا، لا حاجة لهم بقتالنا، فمن لقى أحدًا من بني هاشم**

فلا يقتله، ومن لقى أبا البَخْتَرِيّ بن هشام فلا يقتله، ومن لقى العباس بن عبد المطلب فلا يقتله، فإنه إنما أخرج مستكرهًا)، فقال أبو حذيفة بن عتبة: أنقتل آباءنا وأبناءنا وإخواننا وعشيرتنا ونترك العباس، والله لئن لقيته لألحمنه ــ أو لألجمنه ــ بالسيف، فبلغت رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال لعمر بن الخطاب: (يا أبا حفص، أيضرب وجه عم رسول الله صلى الله عليه وسلم بالسيف)، فقال عمر: يا رسول الله، دعني فلأضرب عنقه بالسيف، فوالله لقد نافق. زه پوه يم چې بني هاشم او څه نور خلک دلته په راتلو باندې مجبور شويدي، هغوی زمونږ سره جګړې ته اړتيا نلري، نو که هر چا ته د بني هاشم کوم کس په لاس ورغی نه يې دې وژني، او که چا ته ابو البختري بن هشام په مخه ورغی هغه دې هم نه وژني، او که چا ته عباس بن عبدالمطلب په مخه ورغی هغه دې نه وژني، ځکه هغه په زور او جبر راوستل شويدی.
نو ابو حذيفه بن عتبه وويل: مونږ به خپل پلرونه، زامن، وروڼه او نور خپلوان وژنو او عباس به پرېږدو، قسم په خدای که هغه زما مخې ته راغی نو په توره به يې ووژنم او يا به يې سوری کړم. دا خبره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسيده هغه مبارک (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضي الله عنه) ته وفرمايل: ابو حفصه! آيا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تره مخ په توره وهي؟
عمر (رضي الله عنه) ورته وويل: اجازه راکړه چې سر يې په توره غوڅ کړم، والله چې هغه منافق شويدی. وروسته ابو حذيفه (ض) وويل: زه له هغې خبرې نه آرام او مطمئن نه يم کومه مې چې هغه ورځ (د بدر په ورځ) کړې وه، او لا تر اوسه ورنه په ويره او خوف کې يم، خو يوازې دومره ويلی شم چې کيدای شي شهادت زما د هغې خبرې کفاره شي. وروسته نوموړی د يمامه په جګړه کې په شهادت ورسيد.
٢- <u>د ابو البختري</u> له وژلو نه پدې خاطر منع شوې وه، چې نوموړی له هغو کسانو څخه وُ چې په مکه کې يې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته زيان او ضرر نه رساوه، نه يې په لاس ضرر ورساوه، او نه يې په ژبه. او دا هماغه کس دی چې د بنو هاشم او بنو مطلب په خلاف ليکل شوې ظالمانه معاهدې په ماتولو کې يې مهم رول لوبولی دی. خو ابو البختري په همدې جګړه کې ووژل شو، او دا داسې چې په جګړه کې مجذر بن زياد البلوي ورباندې برابر شو له ابو بختري سره دده يو ملګري هم و، دواړو يو ځای جګړه کوله، مجذر ورته وويل: ابو البختري! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ ستا له وژلو نه منع کړي يوو، ده وويل: او زما د

ملګري له وژلو هم؟ مجذر ورته وويل: نه د ملګري خلاصون دې نشته. ده وويل: نو چې داسې ده اوس به مونږ داوړه يو ځای مرو، بيايې جګړه پيل کړه، نو مجذر مجبور شو چې ويې وژني.

۳- عبدالرحمن بن عوف او اميه بن خلف په مکه کې د جاهليت د دوران کلک ملګري وو. د بدر په ورځ عبدالرحمن د خپل ملګري اميه چې د خپل زوی علي لاس يې نيولی او ولاړ دی، خواته تير شو، له عبدالرحمن سره د غنيمت څو زغرې وې چې له ځان سره يې وړلې، اميه چې هغه وليد، نو ورته يې ويل: آيا ما ته د څه حاجت نشته؟ زه درته لدې زغرو نه غوره او بهتر يم، ما کله هم داسې بده ورځ نده ليدلې، آيا تاسې شيدو ته ضرورت نلرئ؟ يعنې که زه چا اسير ونيولم، نو په فديه کې به ښې شيدې ورکوونکې اوښانې ورکړم- عبدالرحمن زغرې ورغوځولې، اودوی دواړه يې اسيران او له ځان سره يې روان کړل. عبدالرحمن وايي: پداسې حال کې چې زه د اميه او د هغه د زوی تر منځ روان وم، را ته ويې ويل: عبدالرحمانه! دا چې په سينه کې يې د فيل مرغ بڼکه ټومبلې ده څوک دی؟ ما ورته وويل: هغه حمزه بن عبدالمطلب دی. ده وويل: همدغه په مونږ باندې ناتار جوړ کړی ؤ، او همدغه مونږ تباه کړو. عبدالرحمن زياتوي: ما دوې دواړه بوول چې د بلال سترګې پرې ولګيدې، اميه خو همغه کس ؤ چې پر بلال يې په مکه کې ډير ظلمونه کړي ؤ، دلته بلال وويل: د کفر مشر اميه بن خلف! اوس به يا زه ژوندی وم يا هغه! ما ورته وويل: بلاله! دا زما اسير دی. ده وويل: نن به يا زه مرم او يا دی. ما وويل. د توري زويه زما خبره نه اورې. ده وويل: يا به زه ژوندی پاته کيږم او يا دی، بيايې په لوړ آواز چيغه کړه: يا انصار الله! دا د کفر سر لښکر اميه بن خلف، نن به يا زه مرم او يا دی. عبدالرحمن وايي: يو ځل خلک راباندې راټول شول مونږ يې محاصره کړو، زه له اميه نه دفاع کوم، خو يو چا توره را تيره کړه او د اميه زوی يې په ده پښه وواهه هغه په ځمکه پريوت پدې وخت کې اميه داسې يوه چيغه وکړه چې پخپل ژوند کې مې داسې هولناکه چيغه نه وه اوريدلې. عبدالرحمن وايي: ما اميه ته وويل: اوس د ځان چاره پخپله کوه، لکه چې د نجات لاره دې نه وي زه اوس هيڅ هم نه شم کولی، همدا وه چې خلکو توري ترې تيرې کړې او د دواړو کار يې تمام کړ. عبدالرحمن به وروسته ويل: الله دې په بلال رحم وکړي، زما زغرې هم لاړې، او په بندي يې هم وځورلم. په زاد المعاد کې راځي چې عبدالرحمن بن عوف، اميه ته وويل: څمله، هغه څملاست، او عبدالرحمن پاس ځان ورباندې ورواچاوه، نورو خلکو هغه له لاندې نه تر هغې په تورو وواهه تر څو مړ شو، پدې وخت کې د عبدالرحمن پښه هم څه

زخمي شوې وه.[١]

۴- په همدې ورځ عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) خپل ماما عاص بن هشام بن مغیره وواژه.

۵- ابوبکر (رضي الله عنه) خپل زوی عبدالرحمن ته چې هغه وخت لا مشرک وُ غږ وکړ، اې خبیثه زما مال او دارایي چیرې ده؟ عبدالرحمن ورته وویل:

لم یبق غیر شکة و یعبوب و صارم یقتل ضلال الشیب

[له وسلې، تیز رفتار آس او له هغې تورې پرته بل هیڅ هم ندي پاته، کومه چې زړه ګمراهي د مرګ کندې ته اچوي.]

۶- کله چې مسلمانانو د مشرکینو نیول او بندول پیل کړل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په څپره کې تشریف درلود او سعد بن معاذ (رضي الله عنه) توره په لاس پیره ورباندې کوله. رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خلکو د کړو له امله د سعد په مخ کې د ناخوښۍ آثار وکتل، ورته ویې فرمایل: سعده! لکه چې د مسلمانانو دا کار دې خوښ نه شو؟ څه خفه غوندې ښکارې؟ ده عرض وکړ: هو، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، له مشرکینو سره دا لومړنۍ جګړه او لومړنۍ موقه وه چې الله تعالی مونږ ته په لاس راکړې، زه دې دوی له ژوندي پاته کیدو نه د دوی په وژل کیدو او تباهۍ ډیر خوښ یم.

۷- په همدې ورځ د عکاشه بن محصن الاسدي توره ماته شوه، او کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی نو هغه ورته یو لرګی ورکړ او ورته ویې فرمایل: (قاتل بهذا یا عکاشة). عکاشه! څه پدې سره جنګیږه. عکاشه دا لرګی واخیست او ویې غورځاوه که ګوري په یوه اوږده، مضبوطه او تکه سپینه توره بدل شویدی. او په همدې تورې سره تر هغې پورې وجنګید تر څو الله تعالی مسلمانانو ته بری ورپه برخه کړ. دغه توره په العون مشهوره وه، عکاشه به هرې جګړې ته له همدې تورې سره تله. تر څو د ردت په جګړه کې پداسې حال کې شهید شو چې همدا توره یې په لاس کې وه.

۸- د جګړې له ختمیدو وروسته مصعب بن عمیر العبدري خپل ورور ابي عزیز بن عمیر ولید، نوموړی د مسلمانانو په خلاف له جګړې نه وروسته اسیر شوی وُ، یوه انصاري یې لاسونه ورتړل، مصعب هغه انصاري ته وویل: ددې سړي په واسطه خپل لاسونه مضبوط کړه، دده مور مالداره ده، کیدای شي په بدل کې یې ښه فدیه درکړې.

---

[1]. زاد المعاد ۸۹/۲

ابو عزيز خپل ورور مصعب ته وويل: زما په باب دې همدا وصيت او سفارش دی؟ مصعب په ځواب کې ورته وويل: ستا په ځای دا انصاري زما ورور دی.

۹- كله چې امر وشو د مشركينو جسدونه دې په كنده كې واچول شي، او عتبه بن ربيعه د كندې په لور كشول كيده، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عتبه د زوی ابو حذيفه مخ ته وكتل، ويې ليده چې غمگين او خفه ښكاري، بڼه يې اوښتې ده، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**يا أبا حذيفة، لعلك قد دخلك من شأن أبيك شيء؟**) ابو حذيفه! لكه چې د پلار په هكله دې په زړه كې څه گرزي؟ ده وويل: نه، يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! والله كه مې په زړه كې د پلار او د هغه د مرگ په هكله څه غم او تشويش وي، خو خبره داده چې زما پلار يو پوه، دور انديشه، حليم او د فضل خاوند وُ او زما هيله دا وه چې ددې پوهې او نورو ښو خصلتونو په بركت به په اسلام مشرف شي، خو اوس مې چې دده دا حال وليد، او زما د هيلې په خلاف كافر له دنيا تير شو، نو رښتيا هم چې غمجن شوم. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حذيفه ته د خير دعا وفرمايله او نيكې او خوږې خبرې يې ورته وكړې.

د دوارو ډلو مړي

جگړه د مشركينو په پوره او كاملې ناكامۍ او د مسلمانانو په پريكنده بري سره پای ته ورسيده. پدې غزا كې له مسلمانانو نه (۱۴) كسه چې (۶) مهاجر او (۸) يې انصار وو په شهادت ورسيدل.خو مشركينو ته ډير زيان ور واښتی وُ، اويا تنه ورځخه وژل شوي، اويا نور يې ژوندي نيول شوي وو، د مړيو او اسيرانو زياتره برخه يې مشران او مخور خلک وو.

كله چې د جگړې اور مړ شو، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشريف راوړ، د مشركينو مړيو ته ودريد او ويې فرمايل: (**بئس العشيرة كنتم لنبيكم؛ كذبتموني وصدقني الناس، وخذلتموني ونصرني الناس، وأخرجتموني وآواني الناس**). تاسې زما له ټولو نه بد او خراب خپلوان وئ، تاسو زه تكذيب كړم پداسې حال كې چې نورو خلكو زه رښتينی وبللم، تاسو يوازې پريښودم او نورو خلكو زما مرسته وكړه، تاسو له خپل كور نه وايستلم، خو نورو خلكو ځای او پناه راكړه. بيا يې امر وكړ

چې د بدر په يوه کنده کې دې واچول شي.
له ابو طلحه نه روايت دی چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په امر د بدر په ورځ د قريشو (۲۴) مشران او سرداران د بدر په يوه مرداره او خبيثه کنده کې واچول شول. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا عادت و چې کله به په کوم قوم بريالی او برلاسی شو يعنې جګړه به يې ورنه وګټله، نو درې ورځې به هملته د جګړې په ميدان کې پاتې کيده.
د بدر د غزا چې دريمه ورځ شوه نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امر سره سم سواري تياره شوه زين او کجاوه پرې کېښودله شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همداسې پياده روان شو، اصحاب (رضي الله عنهم) وروسته ورپسې روان وو مخکې لاړ او د هغې کندې په څنډه ودريد، چې د کفارو مړي پکې اچول شوي وو (مړيو) ته يې د هر يوه نوم او د پلار نوم اخيسته فرمايل يې:
(يا فلان بن فلان، يا فلان بن فلان، أيسركم أنكم أطعتم الله ورسوله؟ فإنا قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقًا، فهل وجدتم ما وعد ربكم حقًا؟) فقال عمر: يا رسول الله، ما تكلم من أجساد لا أرواح لها؟ قال النبي صلى الله عليه وسلم: (والذي نفس محمد بيده، ما أنتم بأسمع لما أقول منهم) وفي رواية: (ما أنتم بأسمع منهم، ولكن لا يجيبون). [آيا پدې خوشاليدئ چې د الله او د هغه د رسول اطاعت مو کړی وئ؟ ځکه زمونږ رب له مونږ سره کړې وعده پوره کړه او د څه يې چې وعده راسره کړې وه هغه مو تر لاسه کړل، آيا تاسې هغه څه په حق سره وليدل کوم چې ستاسې رب يې وعده درسره کړې وه؟ دلته عمر (رضي الله عنه) ورته وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! آيا ته له بې روحه جسدونو سره خبرې کوې؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: قسم په هغه ذات چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نفس يې په لاس کې دی، تاسې زما خبرې له دوی نه ښې نه اورئ. او په بل روايت کې راځي چې تاسې له هغوی نه ښه اوريدونکي نه يئ، خو دا خلک ځواب نه شي ورکولی].[1]

د مشرکينو د ماتې خبر مکې ته رسيږي

[1]. متفق عليه، مشكاة المصابيح ۲/۳٤٥.

د بدر له میدان نه مشرکین هرې خوا ته وتښتیدل، هر څوک د ځان په غم کې وُ، په کومه یې چې مخه وه په همغه وتښتید، په خوړونو او درو کې تیت پرک شول، د ټولو وروستی منزل مکه وه، خو له شرم او خجالت نه لاره ورنه ورکه وه چې څه ډول مکې ته داخل شي.

ابن اسحاق وايي: لومړی کس چې مکې ته یې د قریشو د ماتې خبر راوړ حیسمان بن عبدالله خزاعي وُ. هغه چې ورغی خلکو ورته وویل: څه خبر دې راوړی؟ ده وویل: د عتبه، شیبه، ابو الحکم، امیه بن خلف او نورو سردارانو د مرګ خبر مې راوړی. ده چې د قریشو د سردارانو نومونه اخیستل صفوان بن امیه چې په حجر (حطیم) کې ناست وُ، وویل: قسم په خدای که دا په هوش کې وي، تاسې زما په هکله پوښتنه ورنه وکړئ! دوې ورته وویل: په صفوان بن امیه څه وشول؟ ده وویل: هغه خو دا دی په حطیم کې ناست دی، قسم په خدای چې ما یې پلار او ورور ولیدل چې ووژل شول.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مولی (آزاد شوی غلام) ابو رافع وايي: زه د عباس (رضي الله عنه) غلام وم، اسلام زمونږ کورنۍ ته داخل شوی وُ، ما، عباس او میرمنې یې (ام الفضل) ټولو اسلام راوړی و، خو عباس (رضي الله عنه) خپل دین پټ ساته. ابو لهب بدر ته نه وُ تللی او کله یې چې د ماتې خبر واورید، نو الله تعالی ډیر خوار او ذلیل کړ، خو مونږ د قوت او عزت احساس وکړ. زه یو کمزوری سړی وم، د زمزم په حجره کې به مې غشي جوړول، قسم په خدای چې زه ناست وم او غشي مې جوړول، ام الفضل هم دلته ناسته وه، مونږ ددې خبر په اوریدو سره ډیر خوشاله وو، چې یو ځل ابو لهب راغی پښې یې وریسې ښُبیدلې، د حجرې په یوه څنډه کې کیناست شا یې زما شا ته وه، هغه لا همدلته ناست وُ چې غږ وشو: ابو سفیان بن حارث بن عبدالمطلب راغی، ابو لهب ورته وویل: دلته راشه، تا به حتماً خبر راوړی وي. ابو رافع وايي، ابو سفیان راغی او له ابو لهب سره کیناست نور خلک ټول ورته ولاړ دي، ابو لهب ورته وویل: وراره! وایه د خلکو څه حال وُ؟ ده ورته وویل: څه حال وُ، خبره دا ده چې مونږ له داسې یوه قوم سره مخامخ شوي وو، چې په مقابل کې یې زمونږ زور وتلی وُ، مونږ خپل ځانونه دوی ته حواله کړي وو، خوښه د دوی وه چې څنګه مو وژني او څنګه مو بندیانوي، خو قسم په خدای زه لدې ټولو سره سره خپل خلک نه ملامتوم، ځکه مونږ له داسې سپینو خلکو سره مخامخ شوي وو، چې د ځمکې او آسمان تر منځ په تورو و سپینو آسونو سپاره وو، والله چې هغوی نه څه پرینښودل او نه یې څوک مخې ته ټینګیدی شوی

. ابو رافع وايي: ما د خيمې څنډه پورته کړه او ومې ويل: والله، چې دا ملائکې دي، زياتوي: ابو لهب لاس پورته کړ او په ده مخ يې يوه کلکه څپېړه راکړه، زه هم ورپاڅېدم او ورسره په جګړه شوم، خو څرنګه چې زه کمزوری وم، نو پورته يې کړم او پر ځمکه يې راوويشتم او د پاسه راباندې کيناست او وهلم يې، پدې وخت کې ام الفضل پاڅيده او د خيمې يوه ستنې يې راواخيسته او ابولهب ته يې په ده سر داسې يوکلک ګوزار ورکړ چې سر يې ډير زيات مات شو، بيايې ورته وويل: دا چې مالک يې نشته، نو کمزوری دې وليد! پدې ګوزار پسې ابو لهب ذليل او سپک پاڅيد، قسم په خدای چې لدينه وروسته يوازې اوه ورځې نور ژوندی وُ، الله تعالی په عدسه مبتلا کړ، (عدسه يو قسم دانه يا يو قسم طاعون دی چې عرب يې په بدفال نيسي) او له همدې عدسې نه مړ شو. له مرګ نه وروسته دری ورځې همداسې پروت وُ، زامنو يې لاس نه وروړ، نه يې څوک خوا ته ورنژدې کيدل او نه يې چا د ښخولو فکر کاوه، خو کله يې چې زامن د خلکو له شرم او عار نه وويريدل او فکر يې وکړ که يې همداسې پريږدي، نو خلک به خبرې ورپسې وکړي، مجبور شول چې يوه کنده ورته وکيندي، بيايې له ليرې نه په يوه لرګي سره پدې کنده کې ورواچاوه، او له ليرې نه يې تيږې ورباندې وروغورځولې او پټ يې کړ.

پدې ترتيب سره د بدر په ميدان کې د مشرکينو د رسوا ماتې خبر مکې ته ورسيد، دې خبر د مکې په اوسيدونکو ډير بد اثر وکړ، ان تر دې چې هغوی په مړيو باندې ژړا منع اعلان کړه، دا پدې خاطر چې د مدينې خلک د دوی په ژړا نور پسې خوشاله نه شي.

يوه په زړه پورې واقعه دا هم ده چې پدې غزا کې د اسود بن مطلب دری زامن وژل شوي وو. نوموړی په سترګو ړوند وُ او زړه يې غوښتل چې د زامنو په مرګ ښه په چيغو چيغو وژاړي، يوه شپه يې د يوې ښځې د ژړا آواز واوريد، فورا يې خپل غلام واستاوه او ورته ويې ويل: وګوره چې په مړيو د ژړلو اجازه ورکړل شويده او که څنګه؟ آيا قريش پخپلو مړيو ژاړي؟ چې زه پخپل زوی ابو حکيمه وژاړم، زما سينه خو له ډيره غمه په چاودېدو ده.

غلام يې لاړ او کله چې بيرته راغی ورته ويې ويل: دا د هغې ښځې د ژړا آواز دی چې پخپل ورک شوي اوښ پسې ژاړي. دلته اسود له کنترول نه ووت او په خوله يې دا شعرونه جاري شول:

اتبکي ان يضـــــل لها بعير	و يمنعها من النوم الســـهود
فلا تبـــکی علی بکر و لکن	علی بدر تقاصرت الجدود

علی بـــدر سراة بني هصيص و مخزوم و رهط ابي الوليد
وبكي ان بكيـــت علی عقيل و بكي حارثا اسد الاسود
و بكيهم، ولا تســـمي جميعا ومـــا لابي حكيمة من نديد
الا قد ســـاد بعـــدهم رجال ولولا يوم بـــدر لم يسودوا

[آيا دا پدې ژاړي چې اوښ يې ورک شويدي؟ او پر هغه باندې بې خوابی يې خوب ورک کړيدی. په اوښ مه ژاړه، بلکه په بدر وژاړه چيرته چې قسمتونه ايرې شويدي،هو په بدر وژاړه چيرته چې بني هصيص، بني مخزوم او ابوالوليد د قبيلې سرداران دي، که ژاړې نو په عقيل وژاړه په هغه حارث وژاړه چې د زمريانو زمری ؤ نو په هغو خلکو وژاړه او د ټولو نومونه مه اخله، او د ابو حکيمه خو هيڅ مثل او سيال نه ؤ، وګوره، له هغوی نه وروسته داسې خلک سرداران شول، که د بدر ورځ نه وای، نو کله به هم نه وو سرداران شوي.]

په مدينه کې د فتحې زيری

کله چې د مسلمانانو فتحه او بری په برخه شو، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مدينې اوسيدونکو ته د عاجل زيري لپاره دوه کسان عبدالله بن رواحه د مدينې د پاسنۍ برخې اوسيدونکو ته او زيد بن حارثه د مدينې د لانديني برخې اوسيدونکو ته د زيري لپاره واستول.

هلته مدينه کې يهودانو او منافقانو پخپلو دروغو خبرونو او پروپاګند سره بده ورځ جوړه کړې وه ان تر دې چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مرګ خبر يې هم خپور کړی ؤ. او کله چې يوه منافق زيد بن حارثه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په اوښه (قصواء) باندې سپور وليد، نو ويې ويل: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی دی، او دا يې اوښه ده، مونږ خو يې پيژنو، دا هم زيد بن حارثه دی چې راتښتيدلی دی او له ډيرې ويرې يې هيڅ هم تر خوله نه خيژي. په هر حال دواړه زيري وړونکي مدينې ورسيدل، مسلمانان ورنه تاو شول، او خبرو ته يې غوږ شول، بالاخره پدې باوري شول چې د مسلمانانو فتحه او بری په برخه شويدی.

په مدينه کې هرې خوا ته خوښې او خوشالي خوره شوه، د تکبير او لا اله الا الله نارې

اوچتې شوې، مدینه ټوله له خوښۍ نه په حرکت راغله. مسلمان مشران یې د بدر لارې ته ورغلل تر څو خپل عظیم رهبر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې لویې فتحې مبارکي ووایي. اسامه بن زید وایي: مونږ ته د فتحې خبر هغه وخت راورسید چې مونږ په مدینه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور رقیه (رضي الله عنها) باندې چې د عثمان (رضي الله عنه) په نکاح کې وه خاورې اړولې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زه هم د رقیې (رضي الله عنها) د خدمت لپاره له عثمان (رضي الله عنه) سره په مدینه کې پرې ایښی وم.

د غنیمت مسئله

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له جګړې نه وروسته درې ورځې نور هم د بدر په میدان کې پاتې شو، او لدې ځای نه لا نه ؤ خوځیدلی چې د غنیمت د مالونو په سر د مسلمانانو تر مینځ اختلاف پیدا شو. او کله چې دا مخالفت او اختلاف زیات شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټول کسان دې د غنیمت مالونه ده ته وسپاري. سپاهیانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر عملي کړ او ټول شیان یې ورته تسلیم کړل، وروسته وحي راغله او دا مشکل یې حل کړ.

له عباده بن صامت (رضي الله عنه) نه روایت دې وایي: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره له مدینې نه ووتلو، تر څو بدر ته ورسیدو له خلکو (مشرکانو) سره جګړه وشوه، الله تعالی دښمنانو ته ماتې ورکړه ، له مونږ یوه ډله خلک داسې وو چې کافران یې پسې اخستي وو او وژل به یې، خو بله ډله داسې وه چې په غنیمتونو پسې شوي وو راټولول او جمع کول به یې، یوه بله ډله خلک په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راټول شوي وو ویریدل چې هسې نه دښمن په فریب او چل سره څه ضرر وررسوي، نو هغوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ساتنه کوله، خو کله چې شپه شوه خلک سره راغونډ شول، هغو کسانو چې د غنیمت مالونه یې راوړي وو وویل: مونږ دا مالونه راټول کړیدي، د هیڅ چا برخه نشته پکې، او هغو کسانو چې په دښمنانو پسې تللي وو ویل: پدې مالونو کې ستاسې برخه زمونږ له برخې نه ډیره نده، ځکه دا مونږ وو چې دښمنان مو مات کړل او لدې مالونو نه مو لیرې ، وساتل. او هغو کسانو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ساتنه یې کړې وه ویل: مونږ خو لدې ویرې نه چې دښمنان په پټه او چل

سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته زیان و نه رسوي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ساتنه او دفاع مشغول وو. پدې ترتیب سره دا مشکل را پیدا شو تر څو وحي را نازله شوه او پدې هکله یې داسې فیصله وکړه:
((يَسْأَلُونَكَ عَنْ الأَنْفَالِ قُلْ الأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ)) (الانفال: ۱)
[ترجمه: پوښتنه کوي دوی له تانه (اې محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له (حکمه) د غنائمو څخه ووایه دوی ته چې دا اموال د غنیمتونو خاص الله لره دي او رسول (د الله) لره دي (چې تقسیم یې کړي سم له شرعي اصولو سره) پس وویرېږئ تاسې له الله نه او اصلاح وکړئ تاسې د هغه حال چې په مینځ ستاسې کې دی (یعنې په خپلو مینځونو کې سره دوستي وکړئ او نزاع پرېږدئ) او حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ تاسې) د رسول د الله که یئ تاسې مؤمنان (په حقه سره).] او لدینه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غنیمت مال د مسلمانانو تر مینځ وویشه.[1]

اسلامي لښکر د مدینې په لار

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په بدر کې له درې ورځې اقامت نه وروسته د مدینې په لور وخوځید. مشرکان بندیان او د غنیمت مالونه هم ورسره وُو او ددې نګرانی یې عبدالله بن کعب (رضي الله عنه) ته سپارلې وه. کله چې د صفراء درې له تنګي نه ووت، ددې تنګي او نازیه سیمې تر مینځ پرتې یوې غونډۍ باندې یې واړول او د غنیمت له مال نه یې خمس (پنځمه برخه) جدا کړه او نور پاته یې په مساویانه ډول پر مسلمانانو باندې وویشه.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صفراء په دره کې د نضر بن حارث د وژلو حکم صادر کړ. نوموړی د بدر په ورځ د مشرکینو علمبردار و د هغوی بیرغ یې اوچت کړی وُ او د قریشو له هغو لویو مجرمینو او اسلام دښمنه عناصرو څخه شمیرل کېده چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې زیان او تکلیف رساوه. همغه وه چې علي (رضي الله عنه) یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و

---

[1]. احمد ۵/۳۲۳-۳۲۴. الحاکم ۲/ ۳۲۶

صحبه و سلم) په امر سر وواهه.
لدینه وروسته کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عرق الظبیه ته ورسید هلته یې د عقبه بن ابي معیط د وژلو فرمان صادر کړ. دا هغه کس وُ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې ډیر تکلیفونه رسولي وُ، او مونږ مخکې څه دا ډول پیښو ته اشاره هم کړیده. دا هماغه رذیل وُ کوم چې د لمانځه په وخت کې یې پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې د اوښ پریوان ور اچولی وُ، او دا هماغه شیطان وُ چې پخپل چادر سره یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د زندۍ کولو کوښښ کړی وُ او که ابوبکر (رضي الله عنه) نه وای راغلی، نو نژدې وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مړ کړي. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغه (عقبه) د وژلو امر وکړ، نو ده ورته وویل: یا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! زما د ماشومانو لپاره به څوک وي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: اور.[1] ویل کیږي چې دده سر عاصم بن ثابت انصاري او په بل روایت علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) وواهه.
د جنګی تاکتیک او استراتیژۍ له مخې ددې دوو رذیلانو وژل ځکه ضروري وُ، چې دا دواړه نه یوازې جنګي اسیران بلکه په نننۍ ژبه جنګي مجرمان هم وو.

د مبارکۍ وفدونه (پلاوي)

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) روحاء ته ورسید د مسلمانانو هغه مشران یې استقبال او مبارکۍ ته حاضر شول چې له مدینې نه د همدې غرض پخاطر راوتلي وو. پدې وخت کې سلمه بن سلامه مبارکي ویونکو مسلمانانو ته وویل: تاسې مونږ ته د څه مبارکي راکوئ؟ قسم په خدای مونږ د اوښانو په شان له زړو بوډاګانو ګنجیانو سره مخ شوي وو. پدې خبرې سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تبسم وکړ او ویې فرمایل: وراره! هغوی د قوم مشران وو.
اسید بن حضیر عرض وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حمد او ثنا دې وي هغه خدای لره چې ته یې برلاسی او بریالی کړی او ستا سترګې یې رڼې او یخې کړې، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! قسم په خدای زه له بدر نه پدې ګومان نه یم پاتې شوې چې ته به له دښمن سره جګړه کوې، زما خیال خو دا وو

[1]. دا حدیث په صحاح کتابونو کې روایت شویدی سنن ابو داود د هغه له شرحې عون المعبود سره وګوره ۱۲/۳

چې یوازې د کاروان خبره ده، که زه خبر وای چې له دښمن سره مقابله ده، نو کله به هم نه وای درنه پاتې شوی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: ته رښتیا وایې. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې مدینې منورې ته سر لوړی، کامیاب او منصور ننوت چې پر دښمنانو یې په مدینه کې د ننه وو که د باندې ویره او هیبت لویدلی و. ددې عظیمې فتحې په نتیجه کې د مدینې ډیر خلک په اسلام مشرف شول، عبدالله بن ابي بن سلول او ملګري یې هم په همدې وخت په ظاهري توګه د مسلمانانو لیکو ته داخل شول.

مدینې ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له تشریف راوړلو نه یوه ورځ وروسته بندیان هم راورسیدل. هغوی یې پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) وویشل، امر یې ورته وکړ چې له بندیانو سره ښه او نیکه معامله وکړي. اصحابو (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر د تعمیل پخاطر له بندیانو سره دومره نیکي کوله چې پخپله به یې خرما خوړلې، خو بندیانو ته به یې ډوډۍ ورکوله (هغه وخت په مدینه کې خرماوې له ټولو نه ارزانه او بې ارزښته وې، خو ډوډۍ ډیره قیمته او مهمه بلل کیدله).

د بندیانو مسئله

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینې ته ورسید، نو د بندیانو په هکله یې له اصحابو (رضي الله عنهم) سره مشوره وکړه چې څه ورسره وشي؟ ابو بکر (رضي الله عنه) وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دوی (بندیان) زمونږ ورونه، د تره زامن او خپلوان (تربرونه) دي، زما رایه خو دا ده چې فدیه ورنه واخلې، ځکه دا به له یوې خوا د مشرکینو په مقابل کې زمونږ لپاره مالي او اقتصادي تقویه او کومک وي، او له بلې خوا کیدای شي الله تعالی دوی ته هم د نیکۍ هدایت وکړي او زمونږ مرستندویان شي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: ته څه وایې یا ابن خطابه! عمر(رضي الله عنه) وایي ما وویل: زه د ابوبکر (رضي الله عنه) نظریه نه تاییدوم، بلکه زه دا وایم چې ما ته فلانی – نوموړی د عمر (رضي الله عنه) خپلوان ؤ، په لاس راکړئ چې سر یې ووهم، او علي (رضي الله عنه) ته عقیل بن ابي طالب وسپارئ چې سر یې غوڅ کړي، او فلانی چې د حمزه (رضي الله عنه) ورور ؤ حمزه (رضي الله عنه) ته

ورکړئ چې مړی یې وړیړې کړي، تر څو الله تعالی ووینې چې زمونږ په زړونو کې د کفارو او مشرکینو لپاره رحم او مهرباني ځای نلري، دوی (اسیران) خو د مشرکانو، سرداران او مشران دي.
عمر (رضي الله عنه) وایي رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابوبکر (رضي الله عنه) رایه غوره کړه او زما نظر یې و نه ما نه، فیصله یې وکړه چې له بندیانو نه فدیه واخلي. عمر (رضي الله عنه) وایي سبا سهار رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او ابوبکر ته ورغلم، که ګورم دواړه ژاړي، ما ورته وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولې؟ ته او ملګری دې په څه ژاړي؟ پوه مې کړه که د ژړا وجه راته ښکاره شوه، زه به هم درسره وژاړم، او که د ژړا وجه نه وه، نو ستاسې حضراتو په ژړا به وژاړم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**أبكي للذي عرض على أصحابك من أخذهم الفداء، فقد عرض عليّ عذابهم أدنى من هذه الشجرة**) په هغه څه ژاړم چې د فدیې قبلولو له امله ستا ملګرو ته پیښ شویدي، ما ته د دوی عذاب له دې ونې نه – یوې نژدې ونې ته یې اشاره وکړه[1] هم لنډ راښوودل شویدی. الله تعالی دا آیتونه رانازل کړیدي: ((**مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (٦٧) لَوْلا كِتَابٌ مِنْ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ**)) (الانفال: ٦٧– ٦٨)
[نه ښایي نبي لره دا چې وي ده لره بندیان (چې ترې فدیه واخلي) تر هغه وخته چې قوي شي په ځمکه کې (د مشرکینو د ډیر قتل او جرحې په سبب) آماده کوئ تاسې (اې مؤمنانو) اسباب د دنیا (په اخیستلو د فدیې سره) او الله اراده لري (تاسې لره ثواب) د آخرت (د مشرکینو د قتل په سبب) او الله ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو، ښه حکمت والا دی چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي. او که نه وی ازلي حکم له جانبه د الله چې وړومبی لیکل شویدی (په لوح محفوظ کې) نو خوامخاه رسیدلی به ؤ تاسې ته په عوض د) هغې (فدیې) کې چې اخیستی ده تاسې عذاب ډیر لوی.]
او هغه کتاب (نوشته) چې د الله له لوري یې سبقت کړی ؤ دا ؤ چې ((**فَإِمَّا مَنّاً بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً**)) (محمد:٤) [یعنې چې یا احسان ورباندې وکړئ او یا یې د فدیې په بدل کې خوشې کړئ.]

---

[1]. تاریخ عمر بن الخطاب لابن الجوزي ص ۲۶.

دا آيت د بنديانو په مقابل کې د فديې اخيستلو اجازه ورکوي، او همدا وجه وه چې اصحاب (رضي الله عنهم) د فديې قبلولو په وجه په عذاب نه شول، بلکه يوازې عتاب او سر زنش ورباندې رانازل شو هغه هم پدې خاطر چې دوی مشرکين له ښو ځپلو او ډير وژلو نه مخکې اسيران کړل. او بله دا چې هغوی له داسې خلکو نه فديه واخيستله چې نه يوازې جنګي بنديان وو بلکه جنګي لوی لوی مجرمان هم وو، داسې جنګي مجرمان چې د جنګ ننني قانون يې هم بې له محاکمې نه خوشې کوي او څرګنده ده چې په دا ډول مجرمينو به يا د اعدام حکم کيږي او يا به په دايمي بند محکوميږي.
په هر حال د ابوبکر (رضي الله عنه) د مشورې سره سم له بنديانو نه فديه واخيستله شوه، د فديې اندازه څلور زره او درې زره درهمه او يو زر درهمه ټاکل شوې وه. او څرنګه چې د مکې خلک په ليک لوست پوهيدل او د مدينې خلک لدې نعمت نه محروم وو، نو دا فيصله هم وشوه هغه بنديان چې د فديې ادا کولو وس نلري هغوی دې د مدينې لسو هلکانو ته ليک لوست ور زده کړي او هر کله چې دې هلکانو ليک لوست ښه زده کړ، نو همدا ددې بندي فديه شوه.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځينو بنديانو ځانګړی احسان او منت هم کيښود، هغوی يې بيله فديې آزاد کړل. له دې جملې نه مطلب بن حنطب، صيفي بن ابي رفاعه، او ابو عزه الجمحي وو دا وروستی بيا د احد په غزا کې اسير او ووژل شو (د پيښې تفصيل وروسته راځي).
همدا راز رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل زوم ابي العاص هم احسان وکړ، خوشې يې کړ، خو دا شرط يې ورباندې کيښود چې د زينب (رضي الله عنها) مخه به نه نيسي يعنی اجازه به ورکوي چې هجرت وکړي. ددې وجه دا وه چې زينب (رضي الله عنها) د خپل ميړه ابي العاص د خوشې کيدو او فديې ادا کولو پخاطر څه اندازه مال را استولی وُ، پدې شيانو کې يو اميل هم وُ، دغه اميل په اصل کې د خديجی (رضي الله عنها) وُ، چې خپلې لور زينب (رضي الله عنها) ته يې د ابو العاص کور ته د رخصتيدو په وخت ورکړی وُ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې دا آميل وليد زړه يې ډير نرم شو، اصحابو (رضي الله عنهم) نه يې د ابو العاص د خوشې کيدو خبره وکړه. اصحابو (رضي الله عنهم) قبوله کړه، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ابو العاص دا شرط کيښود چې زينب (رضي الله عنها) ته به اجازه ورکوي چې مدينې ته راشي. ابو العاص په خپل شرط وفا وکړه او زينب (رضي الله عنها) مدينې ته مهاجره شوه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و

صحبه و سلم) زيد بن حارثه او يو انصاري ته وظيفه ورکړه امر يې ورته وفرمايه : (كونا ببطن يَأجَج حتى تمر بكما زينب فتصحباها). چې لاړ شي او د ياجج په دره کې تر هغې انتظار وباسي تر څو زينب درباندې راشي او بيايې له ځان سره راولئ. هغوی لاړل او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لور يې راوستله، ددې د هجرت کيسه ډير اوږده او له حده نه زياته دردونکې ده.

د بنديانو په ډله کې مشهور او تيز زبانه خطيب سهيل بن عمرو هم وُ. عمر (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته عرض وکړ چې دده د مخې دواړه غاښونه ورمات کړه، بيا به يې ژبه بنده بنده غوندی کيږي، او هيچرته به هم ستا په خلاف مغرضانه خطبې نه شي ويلی، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عمر (رضي الله عنه) دا وړانديز رد کړ، ځکه دا د مثلې په حکم کې راځي او پدې ډول عمل سره د قيامت په ورځ د الله د ګرفت ويره هم ده.

سعد بن نعمان (رضي الله عنه) د عمرې ادا کولو لپاره مکې ته لاړ، هلته ابو سفيان بندي کړ د ابو سفيان زوی عمرو هم د بنديانو په ډله کې وُ، نو هغه يې خپل پلار ابو سفيان ته وروليږه چې هغه يې په بدل کې سعد بن نعمان را خوشی کړ.

ددې غزا په هکله د قرآنکريم تبصره

ددې غزا په هکله د انفال سورت نازل شو، او که چيرې دا تعبير درست وبلل شي، نو ويلی شو چې دا سورت په حقيقت کې پدې غزا باندې يوه الهي تبصره وه، خو دا داسې تبصره ده چې له هغو تبصرو سره ډير توپير لري کومې چې پاچايان او د لښکر قوماندانان يې له فتحې وروسته خلکو ته اوروي.

الله تعالی په پيل کې د مسلمانانو نظر د هغو تقصيراتو او اخلاقي کمزورويو په لور راوګرزاوه، کومې چې لا تر اوسه له دوی سره موجودې وې، او ځينی خو يې په همدې وخت کې له دوی نه پيښې شوې وې دا هم پدې خاطر چې مسلمانان ځانونه لدې نقايصو نه پاک کړي، د کمال او عظمت لوړ مقام ته پورته شي.

پدې پسې يې له مسلمانانو سره د الله تعالی له نصرت او غيبي کومک نه يادونه وکړه، ددې هدف دا وُ چې مسلمانان په خپل قوت او شجاعت غره نه شي، کبر او غرور يې زړونو ته لار پيدا نکړي. هغوی بايد تل په الله توکل ولري، د الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې تسليم او فرمانبردار و اوسي.ورپسې يې هغو لوړو او غوره اهدافو ته اشاره وفرمايله د کومو لپاره چې رسول الله (صلی الله

علیه و اله و صحبه و سلم) دې خونړۍ جګړې ته ننوتی ؤ، او هغه صفات او اخلاق یې په ګوته کړل د کومو په وجه چې دوی ته فتحه او بری ور په برخه شوی ؤ او یا چې د هغې پذریعه جنګونه ګټل کیدای شي. بیا یې مشرکینو، منافقینو، یهودو او جنګي بندیانو ته خطاب فرمایلی، ډیر فصیح او بلیغ نصیحت یې ورته کړی تر څو هغوی د حق په وړاندې تسلیم شي او په حقیقت اعتراف وکړي. وروسته یې مسلمانان مخاطب ګرزولي او د غنیمت په هکله یې اساسي او څرګند اصول او قوانین ورته بیان کړیدي.
پدې پسې یې د جنګ او سولې هغه قوانین او اصول توضیح او تشریع کړي کوم چې پدې وخت کې اسلامي دعوت ورته اړتیا درلوده. دا ددې لپاره چې د مسلمانانو جنګ باید د جاهلیت له جنګ نه بیل او اوچت وي، او مسلمانان باید په اخلاقي، عملي او ټولو نورو اړخونو کې له نورو نه مخکې او وړاندې وي. او دنیا باید پدې پوه شي چې اسلام خالي نظریه نده، بلکه اسلام خپل پیروان په ټولو هغه اصولو او مقرراتو به عملي توګه سینګاروي د کومو چې دغه دین غوښتونکی دی او نور خلک ورته رابولي.
بیا یې د اسلامي حکومت د قانون او دستور د ځینو موادو یادونه کړیده. او له هغه نه دا په ډاګه کیږي چې د اسلامي حکومت په حدودو کې د ننه او له پولو نه د باندې اوسیدونکو مسلمانانو تر مینځ څه توپیر وجود لري.

ځنې نورې پیښې

د دوهم هجري کال د رمضان په میاشت کې د رمضان روژه، او د فطر صدقه فرض شوه. د زکات د مختلفو نصابونو تفصیل او بیان هم راغی، د فطر صدقې او زکات د نصاب په فرضیت او بیان سره د هغو فقیرانو او بې وسه مهاجرینو ډیر مشکلات او ستونزې حل شوې کومو چې د سفر او کار توان او قدرت نه درلود.
له ټولو نه د خوشحالۍ خبره او ډیر نیک تصادف دا ؤ چې مسلمانان لومړنی عید چې د دوهم هجري کال د شوال په لومړۍ ورځ ؤ هغه وخت ولمانځه چې د بدر په میدان کې یې لویه فتحه او کامیابی هم تر لاسه کړې وه. څومره بختور ؤ دغه عید چې الله مسلمانانو ته د بري او عزت له تاج ور په سر کولو نه وروسته راوستې ؤ، څومره زړه راښکونکی وه د هغه لمانځه صحنه چې مسلمانان له خپلو کورونو نه پداسې حال کې ورته راوتلي وو چې په ژبو یې د توحید، تکبیر او تحمید کلمې جاري وې. هو

مسلمانان پداسې حال کې د لومړني عيد لمونځ په هغه ميدان کې ادا کوي چې د تکبير نارې يې آسمان ته اوچتې شوې، زړونه يې د الله له مينې ډک وو، او په ژبو يې د الله د نعمتونو او مهربانيو له امله شکرانې او شکرونه ايستل، د عجز سرونه يې ورته ټيټول او سترګې يې د خپل رب د لا زيات رحمت او رضا په لور کږې وې. الله تعالی خپلو دې نعمتونو ته اشاره کوي فرمايي: ((وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ)).(الانفال: ٢٦) [او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې تاسې لږ ضعيفان (مغلوبان کړی شوي وئ په ځمکه کې، ويريدئ تاسې له دې نه چې وبه تښتوي په تيزۍ سره تاسې خلق ((يعنی مغلوب به کړي تاسې قريش يا فارس يا روم)) نو ځای درکړ ((الله)) تاسې ته او قوت يې درکړ تاسې ته په کومک (مدد) سره او روزي يې درکړه تاسې ته له طبياتو (پاکو شيانو لکه غنائم) لپاره ددې چې تاسې شکر وباسئ.]

د بدر او احد تر مينځ پوځي عمليات

بدر د مسلمانانو او مشرکانو تر مينځ لومړنۍ پريکنده وسله واله نښته وه. پدې غزوه کې فتح او برى د مسلمانانو په برخه شو. ددې جګړې له نتائجو نه دوې ډلې خلک ډير غمجن او نا آرامه وو، لومړنۍ ډله هغه مشرکين وو چې په جګړه کې مستقيماً زيانمن شوي وو د مال او سر ډير تاوان وراوښتی و. او دوهمه ډله يهودان وو ځکه دوی د مسلمانانو عزت او کاميابي خپل ديني او اقتصادي موجوديت ته لوی خطر او ملاماتونکې ګوزار باله، نو د دوی ټولو په زړونو اور بل شوی ؤ او له ډير غم او غوسې نه په ځان نه پوهيدل ((لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا)) (المائدة:۸۲) [له مسلمانانو سره تر ټولو زياته دښمني د يهودانو او مشرکانو ده.]

په مدينه کې داسې کسان هم وو چې په ښکاره خو يې له مجبوريت نه او د خپل وقار ساتلو پخاطر اسلام راوړی ؤ، خو په پټه او واقعيت کې له مشرکينو او يهودانو سره ملګري وو. دا د عبدالله بن ابي بن سلول ډله وه، دې دريمې ډلې هم له مسلمانانو سره لکه د دوو نورو ډلو په شان زياته کينه او عداوت درلود.

څلورمه ډله خلک هم وو، هغوی د مدينې شاو خوا ميشته بدويان او کوچيان وو، دوی ته کفر او اسلام اهميت نه درلود، ژوند يې په غلا او چور روان ؤ، د مسلمانانو لدې فتحی او بري نه ډير په تشويش کې شول، ځکه فکر يې کاوه که چيرې په مدينه کې يو پياوړی حکومت قايم شي، نو بيا خو به حتماً له چور او چپاول نه د دوی لاسونه ورلنډوي پداسې حال کې چې د دوی د روزۍ ګټلو طريقه او لاره همدا ده، نو د دوی زړونه هم د مسلمانانو له دښمنۍ او عداوت نه ډک شول.

پدې ترتيب سره مسلمانان له ټولو خواو نه له خطرونو او تهديدونو سره مخ شول، خو مخکی يادوشويو ډلو له مسلمانانو سره د معاملې بيلې بيلې لارې ونيوې. هرې ډلې هغه طريقه غوره کړه چې د خپلو اهدافو د تحقق لپاره يې مناسبه بلله. د مدينې او شاو خوا برخو هغو خلکو چې په ښکاره يې ځانونه اسلام ته منسوبول د مسلمانانو په

خلاف د فتنو، دسیسو، توطئو او نورو مشکلاتو راولاړولو لاره خپله کړې وه.
د یهودانو یوه ډله داسې وه چې له مسلمانانو سره یې د ښکاره او علني دښمنۍ لاره نیولې وه. هلته د مکې مشرکینو د انتقام او غچ اخیستلو لپاره متې رانغښتلې او د حملې تیاري یې نیوله، او لکه چې مکې مسلمانانو ته د حال په ژبه داسې پیغام ورلیږلی وُ:

و لابد من یوم اغر محجل   یطول استماعي بعده للنوادب

[داسې یوه رڼا او ځلانده ورځ ډېره ضروري ده چې له هغې نه وروسته تره ډېره وخته په مړو د ژړېدونکو ژړا واورم.]

وروسته همداسې وشول، یو کال وروسته د مکې مشرکینو د مدینې په پولو کې د احد په نامه مشهوره جګړه توده کړه کوم چې د مسلمانانو په هیبت او منزلت یې ډېر منفي اثر واچاوه. خو مسلمانان ددې ټولو خطرونو مقابلې ته ودرېدل او ددې خطرونو په خنثی کولو کې یې داسې رول ولوباوه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قیادت، عظمت، ویښتابه، د خطرونو په پوره پېژندنه او ادراک د خطرونو د له مینځه وړلو پخاطر په حکیمانه تدبیر او تخطیط دلا لت کوي، چې په راتلونکو پاڼو کې به ورته لنډه غوندې اشاره هم وکړو.

د کدر په سیمه کې د بني سلیم غزا

د بدر له غزا نه وروسته د مدینې استخباراتو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته لومړی دا خبر راوړ چې د غطفان قبیلې یوه څانګه (بني سلیم) په مدینه باندې د حملې تیاري نیسي، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوو سوو کسانو سره په ناڅاپه توګه د دوی مقابلې ته ور روان شو، او د کدر [1] تر سیمې مخکې ورغی. بنو سلیم په ځان کې د مقابلې توان ونه لید، وتښتیدل او پنځه سوه اوښان یې دلته په ځای پرېښودل، چې مسلمانانو راونیو او وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خمس اخیستلو نه وروسته پر لښکر باندې وویشل، هر چا ته دوه دوه اوښان ورسیدل، پدې وخت کې یې ده (یسار) په نامه یو غلام هم ونیو، چې بیا یې آزاد کړ.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته له دریو ورځو تم کیدو نه وروسته

---

[1]. کدر داسې یو مرغه دی چې په رنګ کې یې څه خړوالی دی، او کدر د مکې او شام په تجارتي لاره د نجد په سیمه کې د بنو سلیم یو اوبه خور هم وُ.

بيرته مدينې ته ستون شو. دا غزا له بدر نه له راستنيدو نه اوه ورځې وروسته يعنې د دوهم هجري کال د شوال په مياشت کې پيښه شوې وه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې غزا کې سباع بن عرفطه او په بل روايت ابن ام مکتوم[1] په مدينه کې خپل خليفه ټاکلی ؤ.

۲- د رسول الله (ﷺ) د قتل توطئه

د بدر په غزا کې د ماتې له امله مشرکين ټول په لړزه راغلي وو، اور پرې بل ؤ او مکه له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره له دښمنۍ او کينې نه د جوش کټوې په شان خوټيده. بالاخره دوه قهرمانان يا غښتلي ځوانان فيصله کوي او تصميم نيسي چې د دوی په ګومان د دوی د اختلاف او بدبختۍ، ذلت او سپکاوي اصلي عامل يعنی رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مينځه يوسي. له بدر نه کمه موده وروسته عمير بن وهب جمحي له صفوان بن اميه سره په حطيم کې ناست ؤ، عمير خو د مکې هغه شيطان ؤ چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو ته يې ډير تکليف رساوه، او زوی يې وهب په بدر کې اسير شوی ؤ. دلته يې په بدر کې د وژل شويو مشرکينو (اصحاب قليب) کيسه وکړه، نو صفوان ورته وويل: لدينه وروسته په ژوند کې خير او مزه نشته. عمير ورته وويل: رښتيا دې وويل، قسم په خدای که دا قرض راباندې نه وای چې وجه يې هم نه ورته لرم، او دا اولاد مې نه وای چې له مرګ نه وروسته ورباندې ويريږم، نو همدا اوس به په اوښ ورسپريدم او محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به مې واژه، زما بهانه هم جوړه ده زوی مې ور سره بندي دی.
صفوان دا فرصت غنيمت وګاڼه ورته ويې ويل: قرض دې په ما، زه يې ادا کوم، ستا اولاد به هم زما له اولاد سره يو ځای وي، يعنی لکه زما د خپل اولاد په شان به وي، او تر څو چې ژوندي دي کفالت او سرپرستي به يې کوم. او داسې به پيښنه نه شي چې زه څه ولرم او دوی ته يې ورنه کړم. عمير ورته وويل: سيي ده خو دا راز پټ ساته. صفوان وويل: بې غمه اوسه. بيا عمير لاړ توره يې تيره او زهرجنه کړه او مدينې ته روان شو. کله چې هلته ورسيد او د مسجد له دروازې سره يې خپله اوښه چو کوله پدې وخت کې

[1]. زاد المعاد ۲/ ۹۰ ابن هشام ۲/ ۴۳- ۴۴ مختصر سيره الرسول ص ۲۳۶

عمر (رضي الله عنه) چې له مسلمانانو سره يې د بدر په غزا کې د الله تعالی له کرم او نصرت نه خبرې کولې، متوجه شو او سترګې يې په عمير ولګيدې، ويې ويل: دا سپی، دا د الله دښمن، د څه شر او فتنې لپاره راغلی دی؟! فورا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی او ورته ويې ويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! د خدای دښمن عمير توره په لاس راغلی دی. رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **قال: (فأدخله علي)**. رايې ولئ. عمر (رضي الله عنه) راغی او عمير يې له غاړې سره دده د تورې له پړي نه ونيو، څو کسه انصارو ته يې وويل: لاړ شئ له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره کينئ، ددې خبيث (عمير) خواته متوجه اوسئ ځکه دا باوري او مطمئن سړی ندی. بيا يې عمير د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړ. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد، نو ويې فرمايل: **ال: (أرسله يا عمر، ادن يا عمير)**. عمره! دا پريږده او عميره! ته را لنډ شه. هغه ورغی او ورته ويې ويل: سهار په خير! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(قد أكرمنا الله بتحية خير من تحيتك يا عمير، بالسلام تحية أهل الجنة)**. عميره! الله تعالی ستاسې له تحيې نه غوره تحيه چې د اهل جنت تحيه ده راکړې او هغه (سلام) دی. بيايې ورته وويل:**(ما جاء بك يا عمير ؟)**. عميره ولې راغلی يې؟ ده وويل: له تاسې سره دې بندي راوستې يم، نيکي ورسره وکړئ! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:**(فما بال السيف في عنقك؟)**. نو دا توره دې ولی په غاړه کې اچولې ده؟ عمير وويل: خدای دې دا تورې په بلا ووهي، ددې تورو مونږ ته څه ګټه راورسيده؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وويل: **(اصدقني، ما الذي جئت له ؟)**. رښتيا وايه د څه لپاره راغلی يې؟ ده وويل: زه صرف د همدې غرض لپاره راغلی يم. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: **قال: (بل قعدتَ أنت وصفوان بن أمية في الحِجْر، فذكرتما أصحاب القليب من قريش، ثم قلت: لولا دين علي وعيال عندي لخرجت حتى أقتل محمداً، فتحمل صفوان بدينك وعيالك على أن تقتلني، والله حائل بينك وبين ذلك)**.نه داسې نده، ته او صفوان چې په حطيم کې سره ناست وئ، د قريشو د قليب (کندې) خاوندان (هغه چې په بدر کې

ووژل شول) مو ياد کړل، بيا تا وويل: که زما د قرضدارۍ او اولاد غم نه وای، نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مرګ لپاره به ورغلی وم، بيا صفوان ستا قرض او اولاد پخپله غاړه واخيستل، تر څو ته ما ووژنې، خو الله تعالی ستا دا شوم هدف نه ترسره کوي. ددې په اوريدو سره عمير وويل: زه شاهدي وايم چې ته د الله رسول يې، يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! کله به چې تا د وحي او آسمان خبر راوړ، نو مونږ به نه مانه، خو دا خبره چې له ما او صفوان نه پرته بل هيچا هم نده اوريدلې، قسم په خدای چې ته الله تعالی ورباندې خبر کړی يې، ثنا او صفت دی هغه خدای لره چې د اسلام په لور يې زما لارښوونه وکړه، او دې ځای ته يې راوستم. ورپسې يې د شهادت کلمه وويله، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اصحابو ته وفرمايل: وسلم: **(فقهوا أخاكم في دينه، وأقرئوه القرآن، وأطلقوا له أسيره)**. خپل ورور ته دين ورزده کړئ، قرآن ورته ولولئ او بندي يې ورته آزاد کړئ. هلته په مکه کې به صفوان خلکو ته ويل: صبر وکړئ ډير ژر به د داسې پيښې زيری واورئ چې د بدر غم به مو ورباندې هير شي. او تل به يې له خلکو نه د عمير په هکله پوښتنې کولې، بالاخره يوه سواره لدينه خبر کړ چې عمير مسلمان شويدی، نو صفوان قسم ياد کړ چې نور به نه ورسره خبرې وکړي او نه به ورته څه ګټه ورسوي. عمير بيا مکې ته راستون شو او هملته ديره شو، خلک يې اسلام ته رابلل او د همده په لاس ډير کسان په اسلام مشرف شول.[١]

٣-د بني قينقاع غزا

په تيرو پاڼو کې مو له يهودانو سره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د معاهدې يادونه وکړه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل ټول وس سره ددې معاهدې د تطبيق کوښښ کاوه د عملي کولو هيله يې درلوده. او د تطبيق په ميدان کې له يوه مسلمان نه هم داسې کوم کار ندی صادر شوی چې د نوموړې معاهدې له کوم بند او مادې سره دې تناقض ولري، خو يهودانو چې تاريخ يې ټول له غدر، خيانت، بی وفايۍ، جفا او عهد شکنۍ نه ډک دی، دا ځل هم وفا ونه شوی کړی، ډير ژر خپل پخواني حالت ته واوښتل د مسلمانانو په مينځ کې يې د توطئو،

---

[1] ابن هشام ١/ ٦٦١- ٦٦٢- ٦٦٣

فتنو، پریشانیو او سازشونو راولاړولو لپاره هلې ځلې پیل کړې. راځئ د یهودانو ددې ډول مکاریو او توطئو یو مثال هم تر نظر تیر کړو:

د یهودانو د مکر او فریب یوه نمونه

ابن اسحاق وایي:یو ځل یهودي شاس بن قیس چې ډیر بوډا ، غټ کافر او د مسلمانانو له ټولو نه لوی دښمن وُ د اصحابو (رضي الله عنهم) په یوه مجلس تیریده، که ګوري چې هلته د اوس او خزرج خلک ګډ سره ناست دي یو له بل سره خبرې اترې کوي. یهودي چې دا حالت ولید چې اسلام هغه د جاهلیت په دوران کې سره دښمنې قبیلې څه ډول سره یو کړیدي، د مینې او محبت په مزې یې سره تړلې دي، نو په زړه کې یې د عداوت او حسد د اور لمبې بلې شوې، ویې ویل: دلته د بنو قیله سرداران سره یو شوی دي، قسم په خدای د دوی له اتحاد او یووالي نه وروسته دلته زمونږ ټیکان او ګذران ډیر ګران دی، دا فکر یې وکړ او هغه یهودي ځوان ته یې چې ور سره ملګری وُ وویل: د دوی مجلس ته ورشه ورسره کینه د بعاث د جګړې او له هغه نه مخکې حالاتو یادونه وکړه او هغه اشعار ورته ووایه کوم چې دواړو طرفونو (اوس – خزرج) پدې هکله ویلي وو. هغه ځوان لاړ او همداسې یې وکړل، نو اوس او خزرج خبرې او مناقشې پیل کړې، یو په بل یې د فخر او ویاړ څرګندونه کوله، سره مخالف شول تر څو له دوی نه دوه کسان راپورته شول، یو د بل په خلاف یې خبرې وکړې، بالاخره یوه بل ته وویل: که غواړې، نو همدا اوس به بیا د هغې خپل منځي جګړې اور بیا راتازه کړو! دواړه قبیلې په غوسه شوې او سره ویې ویل: سیې ده نو راځئ د حره میدان ته چې سره معلومه یې کړو! نارې یې وکړې وسله راوړئ ، ټول راووتل او نژدې وه چې د جګړې اور بل شي.

دا خبر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسید ، هغه مبارک له یو شمیر مهاجرینو سره یو ځای تشریف راوړ او ویې فرمایل: **(یا معشر المسلمین، الله الله، أبدعوي الجاهلیة وأنا بین أظهركم بعد أن هداكم الله للإسلام، وأكرمكم به، وقطع به عنكم أمر الجاهلیة، واستنقذكم به من الكفر وألف بین قلوبكم)**.اې مسلمانانو! الله در په یاد کړئ، خدای ته وګورئ، بیا د جاهلیت ناره او دعوه، هغه هم پداسی حال کې چې زه ستاسې په مینځ کې یم او وروسته له هغې چې الله تعالی په اسلام مشرف کړئ، له جاهلیت نه یې را بیل او له کفر نه یې نجات درکړ، او په زړونو کې یې درته یو د بل مینه او الفت واچاوه؟

همدا وه چې دوی (اوس او خزرج) پوه شول چې دا يو شيطاني حرکت، وسواس او د دښمنانو چل او فريب وئ، ژر په حقيقت پوه شول، له سترګو يې اوښکې رواني شوې، يو بل يې په غيږ کې ونيوه او بيا له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره په پوره اخلاص او اطاعت او داسې حال کې روان شول چې الله تعالی ورته د اسلام د دښمن شاس بن قيس له مکر او فريب نه نجات ورپه برخه کړی و.[۱].

دا د مسلمانانو په مينځ کې د يهودانو د توطئو او فتنو يوه وړه نمونه وه او د هغې سلسلې يوه کړۍ وه کومه چې يهودانو د اسلامي دعوت د مخنيوي لپاره په کار اچولې وه. هغوی ددې شوم هدف او مقصد لپاره مختلفې لارې او ډيرې منصوبې جوړې کړې وې، بې اساسه او دروغجن تبليغات به يې کول، سهار به يې ايمان راوړ او ماښام به بيرته کفر ته اوړيدل دا ددې پخاطر چې له کمزورو مسلمانانو سره د اسلام په هکله شکوک او شبهې را پيدا شي.

او پر هغو مسلمانانو به يې اقتصادي فشار راوړ، ژوند به يې ورباندې تنګاوه له کومو سره به يې چې مالي معامله درلوده. که قرض به يې وربانديې وئ ، نو سهار، ماښام به يې دروازې ته ولاړ او د قرض د ادا غوښتنه به يې ورنه کوله او که د مسلمان قرض به پر دوی و، نو نه به يې ورکاوه، په ظلم او زياتي سره به يې ورنه خواړه او ورته ويل به يې: ستا قرض خو هغه وخت راباندی وئ چې ته پخپل پلرني دين وې، اوس چې تاسو خپل دين پرې ايښی، نو زمونږ او ستاسې څه معامله نشته.[۲]

دا بايد په ياد ولرو چې يهودانو دا ډول کارونه او فتنې له بدر نه مخکې شروع کړې وې، دا سره لدې چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې معاهده هم درلوده.

د يهودانو ددې ناوړه اعمالو په وړاندې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو له صبر او زغم نه کار اخيست، او دا طمعه يې درلوده چې کيدای شي هغوی د هدايت او حقيقت لاره غوره کړي. او بله دا چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) غوښتل په سيمه کې امن او آرامي حاکمه وي.

---

[1]. ابن هشام ۵۵۵/۱ - ۵۵۶

[۲]. مفسرينو د ال عمران او نورو سورتونو په تفسير کې د يهودو له دې ډول اعمالو نه يادونه کړيده.

د بني قينقاع له خوا د تړون ماتول

کله چې يهودو وليدل الله تعالی د بدر په ميدان کې د مسلمانانو ښې کچه مرسته وکړه، عزت او شوکت يې ور په برخه کړاو د هر چا ليرې ، دی که نژدې پر زړه د اسلام او مسلمانانو د هيبت او عظمت اثر پريوت، نو د دوی په زړونو کې د دښمنۍ او حسد اور په لمبو شو، نور يې خپل عداوت پټ نه شوای کړی په ښکاره يې د بغاوت بيرغ اوچت کړ او د مخامخ مقابلې ميدان ته راووتل.

په يهودانو کې له ټولو نه لوی کينه ناک او ډير شرير انسان کعب بن اشرف ؤ چې وروسته به ورنه خبرې وکړو، او له ټولو نه زياته شريره ډله او طايفه د بني قينقاع قبيله وه. دا قبيله په مدينه کې د ننه اوسيدله، کلی يې په همدې نامه ياديده. زياتره خلک يې يا زرګران وو يا آهنګران او يا لوښي جوړونکي کلالان، او د همدې کسب و کار له برکته له هر يوه سره د جنګ ساز و سامان هم ؤ. دوی اوه سوه جنګيالان درلودل په غيرت کې هم له نورو يهودانو نه وړاندې وو، او همدوی له ټولو نه ړومبی عهد او تړون مات کړ.

وروسته له هغې چې الله تعالی مسلمانان په بدر کې بريالي او برلاسي کړل، نو ددې يهودانو طغيان او سرکشي زياته شوه د مسلمانانو په خلاف يې خپل شرارتونه او خباثتونه زيات کړل. له هيڅ ډول ګډوډۍ نه يې لاس نه نيوه، هر مسلمان به چې د دوی بازار ته ورتله ملنډې او مسخرې به يې ورپورې کولی او تکليف به يې ورساوه، ان تردې چې ددې خبيثانو له شر نه مسلمانې ښځې هم په امن نه وې. او کله چې د دوی سرکشي او شرارتونه له حده نه زيات شول، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راټول کړل، وعظ او نصيحت يې ورته وکړ، د حق او هدايت لور ته يې راوبلل، د ظلم او بغاوت له بد انجام نه يې وويرول، خو هغوی له خپل شر او تکبر نه لاس وانه خيست او خپله بد معاشي يې جاري وساتله. ابو داود او نور له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه روايت کوي چې وايي: کله چې د بدر په ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) قريشو ته ماتې ورکړه، او بيا مدينې ته راغی، يهودان يې د بني قينقاع په بازار کې راټول کړل او ورته ويې ويل: (**يا معشر يهود، أسلموا قبل أن يصيبكم مثل ما أصاب قريشاً**). يهودانو! مخکې لدينه چې د قريشو له سرنوشت سره مخامخ شئ اسلام راوړئ. دوی ورته وويل: اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ګوره دا دې په غوره کې نکړي او په دې غره نشي چې يو څو له جګړو سره نا اشنا قريشان دې ووژل، ته که له مونږ سره د جګړې ډګر ته ووزې، نو پوه به شې

چي مونږ څوک يوو، او باور به دي راشي چي مخکي زمونږ په شان خلکو سره نه يې مخ شوی. نو پدې هکله الله تعالی دا آيتونه رانازل کړل:

((قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ (١٢) قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ)) [1].

(آل عمران: ١٢، ١٣)

[ووايه (اې محمده!) هغو کسانو ته چي کافران شويدي ژر به مغلوب کړی شئ تاسې په وژلو يا شړلو سره په دنيا کې او جمع به کړی شئ ((شړلی به شئ په عقبی کې)) طرف د دوزخ ته، او بد ځای د هستوګنی دی ((دغه دوزخ)) په تحقيق سره دی تاسې ته لوی عبرت (نمونه اې ناظرينو!)) په هغو دوو فرقو کې چي سره مخامخ شولی (په ((بدر)) کې له پاره د جنګ) يوه فرقه چي جنګ يې کاوه په لاره د الله کې او بله فرقه وه چي کافره وه، ليدل به دوی هغوی لره دوه چنده د هغوی په ليدلو د سترګو سره او الله قوت ورکوي په نصرت مرسته خپله سره هرچا ته چي اراده وکړي (د نصرت) بيشکه په دې ((لا زيات او کم ليدلو)) کې خامخاه عبرت (پند) دی له پاره د خاوندانو د بصيرت.]

څرګنده ده چي د بنو قينقاع ددې ځواب معنی په حقيقت کې د جنګ اعلان وُ، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو له صبر او زغم نه کار واخيست، او د فرصت انتظار يې کاوه.

پدې سره د بني قينقاع يهودان نور هم سپين سترګي شول، او په ډيره لږ موده کې يې په مدينه کې داسې يوه فتنه راولاړه کړه چي لومړی يې همدوی وخوړل او پخپلو لاسونو يې ځانونه د مرګ او ورکې خولې ته ورتيل وهل.

ابن هشام له ابي عون نه روايت کوي وايي: يوې عربي ښځې څه سامان د خرڅلاو لپاره د بني قينقاع بازار ته راوړ او د يوه زرګر له دکان سره کيناستله. يهودانو د فتنې پخاطر غوښتل مخ يې لوڅ کړي، خو نوموړې خپل مخ نه لوڅاوه، نو همدا وه چي زرګر پاڅيد او په پټه سره يې ددې ښځې د کاليو (کميس) وروستۍ برخه په شا پورې وروتړله، دا نه وه پرې خبره، او کله چي پاڅيده نو بې پردې شوه. د يهودانو له

---

[1]. سنن ابي داود مع شرحه عون المعبود ٣/ ١١٥، ابن هشام ٥٥٢/١.

خنداګانو نه خولې وازې شوې. ښځې چیغه وکړه، یوه مسلمان چې دا چیغه واوریدله فورا راغی او هغه یهودی زرګر یې وواژه. ورپسې یهودان راټول شول او دا مسلمان یې وواژه، بیا د مسلمان خپلوانو نورو مسلمانانو ته د یهودانو په مقابل کې د فریاد چیغه وکړه، او نتیجه دا شوه چې د مسلمانانو او بني قینقاع یهودانو تر مینځ شر او جګړه جوړه شوه.[1]

محاصره بیا تسلیمیدل او له وطن نه شړل

نور نو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صبر او زغم کاسه په ډکیدو شوه. ابو لبابه بن عبدالمنذر یې د مدینې خلیفه وټاکه، د لښکر بیرغ یې حمزه بن عبدالمطلب ته ورکړ او د بني قینقاع په لور وخوځید.د دوهم هجري کال د شوال له نیمایي نه یې چې د هفتې ورځ وه د هغوی محاصره پیل کړه. دا محاصره ترذي القعدې پورې یعنی پوره پنځلس ورځې اوږده شوه. بالاخره الله تعالی د یهودانو په زړونو کې ویره او ترهه واچوله ټول تسلیم شول، ځانونه، مالونه او اولادونه یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر او فیصلې ته وړاندې کړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فوراً د یهودانو د تړلو امر صادر کړ او پدې ترتیب سره ټول وتړل شول.

پدې وخت کې د منافقانو مشر عبدالله بن ابي بن سلول را وړاندې شو او په ډیر اصرار سره یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د هغوی د عفوې او خوشي کولو غوښتنه وکړه او ورته ویې ویل: اې محمده(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! زما له حلیفانو سره نیکي وکړه! ځکه بنو قینقاع له خزرج قبیلې سره د دوستۍ تړون درلود. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځواب ورنکړ، هغه (منافق عبدالله) خپله غوښتنه بیا تکرار کړه، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ ورنه واړاوه، منافق پدې هم نه شو بلکه را وړاندې شو او خپل لاسونه یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ګریوان کې ورواچول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر په غوسه شو او ویې فرمایل: پرې مې ږده، خوار شې، پرې مې ږده! خو منافق په پوره سپین سترګۍ خپله غوښتنه تکراروله او ویل یې: تر هغې دې نه پریږدم تر څو زما دوستان معاف نکړې، دا درې سوه زغره لرونکي او څلور سوه بې زغرو ځوانان چې زه یې له سرو او تودو نه ساتلی یم

---

[1]، ابن هشام ۲/۴۷ - ۴۸

په یوه ورځ وژني؟ قسم په خدای چې زه د زمانې له ګردشونو نه ویره لرم.
په پای کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نوموړي منافق سره چې د اسلام ښکارولو نه یې تقریباً یوه میاشت تیره شوې وه د نرمۍ او بخښنې معامله وکړه او دده په مخ یې ټول یهودانو وبښل، خو دایې ورته وویل: چې په مدینه او شاو خوا سیمو کې د اوسیدو اجازه نلري. پدې ډول سره هغوی له مدینې نه ووتل او د شام په اذرعات نومي ځای کې یې واړول، چې یو زیات شمیر یې څه موده وروسته په هلاکت ورسیدل.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغوی مالونه او جایدادونه ضبط کړل، او له هغې جملې نه یې دری لیندی، دری زغرې، دری تورې او دری نیزې د ځان لپاره خوښې کړې، نور غنیمتونه یې چې د محمد بن مسلمه په واسطه راټول شوي وو د خمس (پنځمې) له بیلولو نه وروسته په حساب برابر وویشل.

۴- د سویق غزا

پداسې حال کې چې صفوان بن امیه، یهودان او منافقان د اسلام په خلاف په توطئو او هلو ځلو بوخت وو، ابو سفیان د یوه داسې تحرک او عمل په لټه کې وُ چې خطر او تکلیف یې کم، خو اثر او نوم یې ډیر وي، تر څو له یوې خوا د خپل قوم حیثیت او منزلت بیا را ژوندی کړي او له بل پلوه د دوی د زور او توان ښکارندوی شي. قسم یې خوړلی وُ نذر یې ایښې وُ چې تر هغې به له جنابته ځان نه مینځې تر څو یې پر محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حمله نه وي کړې. همدا وه چې په خپل قسم د وفا په اساس له دوو سوو سپرو سره روان شو او د قناه نومې سیمې په برنۍ خوا کې پراته نیب نومي غره په لمن کې یې چې له مدینې نه تقریباً دولس میله لیرې پروت و واړول، خو څرنګه چې پر مدینه باندې د ښکاره او مخامخ حملې توان او جرات یې نه درلود، نو د یوه غلچکي او تروریستي پلان د عملي کولو په لټه کې شو. د شپې په تیاره کې مدینې ته ننوت، د یهودانو د مشر حیي بن اخطب کور ته ورغی، خو هغه له ویرې نه دروازه ورته خلاصه نکړه، نو د بني نضیر قبیلې د یوه بل مشر او خزانه دار سلام بن مشکم دروازه یې ورو ټکوله، هغه کور ته د ننه کړ، ښه مهماني یې ورکړه، شراب یې ورباندې وڅښل او د خلکو پټ ښکاره حالات یې ورته بیان کړل. بیا ابو سفیان د شپې په وروستۍ برخه کې خپلو ملګرو ته ورغی او له هغه ځای نه یې یوه ډله

راوليږله، هغوی د مدينې عريض نومې سيمې ته ننوتل او هلته يې د خرما ځنې ونې غوځې کړې ځنې نورو ته يې اور ورته کړ، او يو انصاري يې چې له خپل حليف (ملګري) سره يې په فصل (پټيو) کې کار کاوه وواژه او وروسته بيرته د مکې په لور وتښتيدل.

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له پيښې خبر شو، نو په چټکۍ سره ورپسې ووت، خو ابو سفيان او ملګري يې ډير ګړندي تښتيدلي وو. او پدې خاطر چې ځانونه خلاص او بار سپک کړي د خپلې توښې او خوراک زياته برخه د سويق (د غنمو يا اوربشو ډير ميده اوړو) توبرې يې په لاره غورځولی وې.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې په لټه پسې ان تر قرقره الکدر پورې وړاندې لاړ، خو هغوی په تيښته برياليي شوي وو. مسلمانانو د هغوی د اوړو توبرې راټولی کړې او بيرته مدينې ته راستانه شول. او د سويق (ميده اوړو) د همدې توبرو له امله دا غزا د سويق د غزا په نامه ونومول شوه، چې د بدر له غزا نه دوې مياشتې وروسته يعنې د دوهم هجري کال د ذي الحجې په مياشت کې پيښه شويده.

او دا ځل هم رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مدينې لپاره ابو لبابه (رضي الله عنه) خپل خليفه ټاکلی وُ.[1]

۵- د ذي امر غزا

دا غزا چې د دريم هجري کال د محرم په مياشت کې واقع شويده له احد نه مخکې او له بدر نه وروسته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر مشرۍ لاندې له ټولو نه لويه عسکري حمله وه.

ددې غزا سبب څه داسې وُ: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبر تر لاسه کړ چې د بنو ثعلبه او محارب زيات شمير کسان پر مدينه باندې د حملې لپاره تياري نيسي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې خبر له اوريدو سره سم څلور نيم سوه سواره او پياده له ځان سره کړل، عثمان بن عفان (رضي الله عنه) يې په مدينه کې د خليفه په توګه پريښود او پخپله د دښمن په لور وخوځيد.

د لارې په اوږدو کې اصحابو (رضي الله عنهم) د بني ثعلبه قبيلې جبار نومی شخص ونيو او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته يې راووست.

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۹۰ – ۹۱. ابن هشام ۲/ ۴۴ - ۴۵

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اسلام بلنه ورکړه او هغه په اسلام مشرف شو. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه د بلال (رضي الله عنه) په لاس ورکړ تر څو د دښمن تر سیمې پورې مسلمانانو ته لار وښیي.

هلته دښمنانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ د خبر له اوریدو سره سم خپل ځایونه پرېښودل او شاو خوا غرونو ته وتښتیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخکې لاړ او تر ذي امر نومې چینې (اوبه خوړ) پورې چې دښمنانو د غونډېدو لپاره ټاکلی ؤ ورسید او هلته یې واړول. او ددې پخاطر چې د غلیم په زړه کې نوره ویره هم واچوي، د خپل زور او توان اندازه وروښیي، پوره یوه میاشت یعنې د دریم هجري کال صفر ټوله میاشت یې هملته تیره کړه او وروسته بیا مدینې ته ستون شو.[1]

۶- د کعب بن اشرف ترور

کعب بن اشرف هغه یهودي ؤ چې له هر چا نه یې له اسلام او مسلمانانو سره زیاته دښمني او کینه درلوده او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته په زیان او آزار رسولو کې تر ټولو وړاندې و. د نوموړي مور له بني نضیر او پخپله د طیي قبیلې له بني نبهان کورنۍ څخه ؤ، ډیر مالدار او د آرام ژوند خاوند ؤ، د عربو په مینځ کې یې په شاعرۍ سربیره په حسن او ښکلا کې هم شهرت درلود، کلا یې د بنو نضیر د آبادۍ تر شا د مدینې د جنوبي برخې په ختیځ کې پرته وه.

کله یې چې د بدر په غزا کې د مسلمانانو د بري او قریشي سردارانو د ماتې او سردارانو دمړینې خبر واورید، نو ویې ویل: آیا دا خبره ریښتیا ده، هغه د عربانو مشران او د خلکو پاچایان ووژل شول؟! که دا رښتیا وي چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی مات کړي او وژلي دي نو بیا خو مرګ له ژوند نه غوره دی.

او کله چې له پیښې نه ښه باوري شو، نو ژبه یې راویستله، په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو پسې یې بد رد ویل او د مشرکینو ستاینه یې کوله او هغوی یې غچ او انتقام اخیستلو ته هڅول. پدې یې هم زړه یخ نه شو، سپور شو مکې ته لاړ او هلته د ابي وداعه السهمي د زوی مطلب میلمه شو. د قریشو په

[1]. ابن هشام ۴۶/۲ .زاد المعاد ۹۱/۲ .ویل کیږي چې دعثور یا غورث محاربي په همدې غزا کې د رسول الله (ص) ترور هڅه کړې وه، خو صحیح قول دا دی چې هغه توطئه پدې غزا کې نه وه .صحیح البخاري : ۹۳/۲ .

مړیو یې ډیر وژړل او په غم کې یې اوږده شعرونه وویل. زیار یې ایست چې د مشرکینو په زړونو کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دښمنۍ اور نور هم تازه کړي. په همدې وخت کې ابو سفیان او نورو مشرکانو ورنه وپوښتل چې زمونږ دین دې خوښ دې او که د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دین؟ او له زمونږ نه کوم یو طرف په حق بولې؟ ده په ځواب کې ورته وویل: تاسې له محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه غوره او حق په جانب یاست! همدا وه چې الله تعالی دا آیتونه را نازل کړل: ((أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيباً مِنْ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلاءِ أَهْدَى مِنْ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلاً)) (النساء: ٥١)

[ترجمه: ایا ندي کتلي تا هغو کسانو ته چې ورکړې شویده دوی ته برخه له کتاب څخه ایمان راوړی دوی په بت او په شیطان او وایي دوی په حق د هغو کسانو کې چې کافران شویدي، دا (مشرکین) ښه لاره موندونکي دي له هغو کسانو څخه چې مؤمنان دي له جهته د لوري.]

کعب بن اشرف دا ټول په مکه کې ترسره کړل بیا مدینې ته ستون شو، او هلته یې خپله اوږده ژبه په مسلمانانو پسې راوایسته ان تردې چې د اصحابو (رضي الله عنهم) په پاک لمنو پسې یې قصیدې او غزلې و ویلې او هغوی یې له حده زیات په تنګ کړل.

په همدې حالاتو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: **(من لكعب بن الأشرف ؟ فإنه آذى الله ورسوله)**. د کعب بن اشرف له شر نه به مو څوک خلاص کړي؟ او لدې غم نه به مو څوک آرام کړي؟ ځکه نوموړي الله تعالی او د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته آزار او اذیت رسولی دی! په ځواب کې محمد بن مسلمه، عباد بن بشر، د کعب رضاعي ورور ابو نائله چې نوم یې سلکان بن سلامه وُ، حارث بن اوس، او ابو عبس بن حبر دې کار ته خپله آمادګي څرګنده کړه، او همدې ټولګي د محمد بن مسلمه تر مشرۍ لاندې د کعب د ترور لپاره کار پیل کړ.

نور روایات وایي: کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وویل: **(من لكعب بن الأشرف ؟ فإنه قد آذى الله ورسوله) قام محمد بن مسلمة فقال: أنا يا رسول الله، أتحب أن أقتله ؟ قال: (نعم). قال: فائذن لي أن أقول شيئاً. قال: (قل)**. څوک به مو د کعب له شر نه وژغوري؟ ځکه ده الله او د هغه رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته اذیت رسولی دی؟ نو محمد بن مسلمه پاڅید او ویې

ویل: دا کار به زه کوم یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! او زیاته یې کړه: غواړې چې ویې وژنم؟ ده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: هو. محمد بن مسلمه ورته وویل: د پلان د تطبیق پخاطر د څو خبرو اجازه راکړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: څه هر څه چې وایې ورسره ویې وایه.

بیا محمد بن مسلمه د کعب بن اشرف کور ته ورغی او ورته ویې ویل: دا سړی (اشاره یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته وه، له مونږ نه صدقه غواړي او که رښتیا درته ووایم مونږ یې ډېر ستومانه او په جنجال اخته کړي یوو. کعب ورته وایي: دا به مو نور هم تر ستونیه کړي. محمد بن مسلمه په ځواب کې ورته وایي: اوس څه وکړو، اوس خو دا شویدي او د هغه پیروي مو منلې ده مناسبه به نه وي چې لاره ورنه بیله کړو، اوس به ورسره یوو او ګورو به چې د کار نتیجه یې څه خیژي، اوس راغلی یو تر څو یو او یا دوه وسقه غله پور راکړې، (یو وسق ۶۰ صاعه یا تقریباً ۱۵۰ کیلو ګرامه کیږي).

کعب ورته وویل: سیي ده خو څه شی راته ګرو کړئ! ابن مسلمه ورته وویل: څه غواړې؟ هغه ورته وویل: ښځې راته ګرو کړئ. محمد بن مسلمه په ځواب کې ورته وایي: پداسې حال کې چې ته په عربو کې له ټولو نه ښایسته ځواني لرې، ښځې به څنګه درسره ګرو کړای شو؟! کعب ورته وایي: نو بیا مو بچیان راسره ګرو کړئ! ابن مسلمه وایي: بچیان به څنګه درته ګرو کړو، سبا به خلک پیغور ورکوي چې دا په یوه، دوو وسقه غله ګرو شوي وو دا خو ستر عیب او ننګ دی، څه مونږ به خپله وسله درته ګرو کړو. کعب پدې سلا شو دواړو نیټه سره وټاکله چې محمد بن مسلمه به وسله ورته راوړي.

ابو نائله هم د محمد بن مسلمه په شان پلان جوړ کړی وُ. کعب ته ورغی څه وخت یې له یو ځای بل ځای نه شعرونه سره واورول، بیایې ورته وویل: یاره! زه خو د یوې ډېرې مهمې خبرې او ضرورت په خاطر درته راغلی یم او پدې شرط یې درته وایم چې پټ یې وساتې! کعب ورسره ومنله او ډاډ یې ورکړ چې وایه راز دې نه افشا کوم.

ابو نائله ورته وویل: ددې سړي (اشاره یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ده) راتګ خو زمونږ لپاره غم او مصیبت شو، ټول عربان مو دښمنان شول، ټولو په یوه خوله او یوه لاس زمونږ په خلاف کاره وایي وکړه، لارې راباندې وتړل شوې، دومره سختې راباندې راغله چې ځان او اولاد مو په خطر کې دی، بربادي ده او

تباهی. دا ډول خبرې وشوې او په پای کې یې دا هم ورته وویل: زما یو څو نور ملګري هم دي او بالکل زما په شان رایه او نظریه لري، غواړم هغوی هم درته راولم تر څو څه شی ورباندې خرڅ او په مونږ خپل احسان وکړې. پدې ترتیب محمد بن مسلمه او ابو نائله وکولای شوای کعب پخپل دام کې راګیر کړي، اوس که هغوی له وسلې او ملګرو سره ورځي، نو کعب به یې بد نه ګڼي.
بالاخره د دریم هجري کال د ربیع الاول په څوارلسمه شپه دا ټولګی د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، او د سپوږمۍ په سپینه رڼا کې رسول مبارک (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله تر بقیع غرقد پورې ورسره لاړ او پدې مبارک قول سره یې رخصت کړل: (**انطلقوا علی اسم الله، اللهم أعنهم**).د الله په نامه حرکت وکړئ، اې خدایه ته د دوی مرستندوی شې. بیا خپل کورته راستون شو او هلته یې په لمانځه او دعا شروع وکړه تر څو الله هغوی پخپل هدف کې بریالي کړي.
نوموړي مجاهدین د کعب کلا ته ورغلل، ابو نائله غږ پرې وکړ چې راووزه! کعب راپورته شو چې د باندې راووزي، ښځې چې نوی یې واده ورسره کړی و ورته وویل: پدې وخت کې چیرته وزې، دا آواز ما ته خطرناک ښکاره شو؟! کعب ورته وایي: مه ویریږه دا زما ورور محمد بن مسلمه او بل مې رضاعي ورور ابو نائله دی، بله دا چې مرد که د تورې ګوزار ته هم وغوښتل شي ورځي او پښه په شا نه ږدي، دا خبره یې وکړه او د باندې پداسې حال کې راووت چې فضا یې په خوشبویۍ اخیستې وه.
هلته ابو نائله خپلو ملګرو ته ویلي وُ، کله چې کعب راشي، نو زه به یې د سر بویولو په بهانه ویښتان رانیسم او کله مې چې پدې بهانه ټینګ راونیو، نو تاسې به ورباندې ګوزارونه وکړئ. کعب راغی څه وخت یې خبرې اترې سره وکړې، ابو نائله ورته وویل: خوښه مو نده عجوز نومی درۍ (خوړ) ته لاړ شو، د شپې دا پاته برخه به هلته تیره کړو. ده وویل: سمې ده، نو روان شول. د لارې په اوږدو کې ابو نائله وایي: په ژوند کې مې دا ډول اعلی او بهترینه خوشبویي نده لیدلې! کعب ته دې خبرې ډیر خوند ورکړ او ويې ویل: زه د عربو له ټولو نه زیاته خوشبویه ښځه لرم. ابو نائله ورته وویل: اجازه دې ده سر دې یو ځل بوی کړم. کعب اجازه ورکړه، نو ده یې لاس په ویښتانو کې ننه ایست پخپله یې بوی کړ او ملګرو ته یې هم وربوی کړ.
لږ ساعت وروسته یې بیا دده په اجازه همدا کار تکرار کړ، تر څو کعب ښه ډاډه شو او دوی لږ نور هم مخکې لاړل، نو بیا یې اجازه ورنه غوښتله، کعب اجازه ورکړه، نو لاس یې په ویښتانو کې وربند کړ، ټینګ یې راونیو او خپلو ملګرو ته یې وویل: وهئ دا د خدای دښمن! هغوی د تورو څو ګوزارونه پرې وکړل، خو تورې سره تیرې بیرې شوې او

يو يې هم كاري واقع نه شو. پدې وخت كې محمد بن مسلمه خپل كلنګ ته لاس كړ او له نامه نه لاندې يې داسې كلک ګوزار ورباندې وكړ چې شا ته ورنه وخوت او د خداى دښمن داسې يوه چيغه وكړه چې هر چا واوريدله او همدلته ځاى په ځاى شو.

د مسلمانانو لدې ټولي نه يو تن حارث بن اوس د خپلو ملګرو د تورو په څوكو زخمي شوى ؤ او وينې ترې روانې وې. نور ملګري يې روان شول او كله چې د عريض ډاګ ته ورسيدل پام يې شو چې حارث خو ورسره نشته، څه وخت ورته ودريدل چې هغه هم ورپسې راورسيد، نو دوى هغه اوچت كړ او روان شول او كله چې بقيع غرقد ته ورسيدل په لوړ آواز يې د تكبير ناره اوچته كړه.

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوى دا ناره واوريدله او پوه شو چې هغه د خداى دښمن يې وژلى دى، نو پخپله يې هم تكبير ووايه، او كله چې دوى ورته راورسيدل ورته ويې فرمايل: (**أفلحت الوجوه**). بريالى اوسئ.

دوى په ځواب كې ورته وويل: او ته هم بريالى اوسې يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! او د كعب سر يې مبارک حضور ته وړاندې كړ، ده د خداى شكر اداء په ځاى كړې، د حارث په زخم (ټپ) يې خپلې مباركې لاړې پورې كړې هغه فوراً جوړ او روغ شو بيا يې هيڅ درد و نه ليد.[1]

د كعب ترور او وژلو د يهودانو په زړونو كې ويره او ډار واچولو. ټول پدې پوه شول چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امن دښمنان، عهد ماتونكي او فتنه اچونكي نه پريږدي چې په مدينه كې فساد خور كړي، لومړې ورته نصيحت كوي او كه نصيحت اغيزه ونكړي، نو بيا يې په اوسپنيز سوک برابروي.

يهودان دومره وويريدل چې د خپل دې سركش مشر په وژلو نه يوازې چپ او آرام كيناستل بلكه زيار يې ويوست ځانونه په عهد او تړون پابند وښيي. پدې ډول سره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر يوه وخته پورې د مدينې له داخلي مشكلاتو او ستونزو نه بې غمه شو او د ډيرو هغو خطراتو مخه ونيول شوه چې په مدينه كې يې د پيښېدو امكانات ډير زيات وو.

اوس رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرصت درلود چې له بهرنيو مشكلاتو او خطرونو سره مقابله وكړي.

---

[1].. ابن هشام ۱/ ۵۱ – ۵۷ بخاري ۱/ ۳۴۱ – ۴۲۵. سنن ابي داود ۲/ ۴۲ – ۴۳. زاد المعاد ۲/ ۹۱

۷- د بحران غزا

دا يو لوی عسکري تحرک يا ګزمه وه هغه داسې چې د دريم هجري کال د ربيع الاخر په مياشت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د درې سوو کسانو په مشرۍ بحران نومي سيمې ته وتــلـی وُ. دا سيمه د حجاز په فرع نومي ځای کې يو معدنياتي مقام دی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د همدې کال ربيع الاخر او جمادي الاولی مياشتې همدلته تيرې کړې او بيا مخکې لدينه چې جګړه وشي مدينې ته ستون شو.[1]

۸- د زيد بن حارثه (رضي الله عنه) سريه

دا له احد نه مخکې د مسلمانانو وروستی نظامي تحرک وُ چې د دريم هجري کال په جمادي الاخره کې واقع شويدی او تفصيل يې داسې دی:
قريش د بدر له غزا وروسته ډير پريشانه او بد حاله وو، د اوړي په رارسيدو چې شام ته د دوی د کډې او کوچ وخت وُ نور هم پريشانه شول. ددې کال د تجارتي قافلې مشر صفوان بن اميه قريشو ته وويل: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو يې زمونږ تجارتي لاره بنده کړيده، نه پوهيږو څه ورسره وکړو، ساحل خو د همدوی تر کنترول لاندې دی، دوی همله وجود لري، او ددې منطقې (سرې بحيرې د ساحل) اوسيدونکو هم سوله او تړون ورسره کړيدی، نه پوهيږو په کومه لار لاړ شو؟ که دلته په مکه کې پـاتې کيږو نو څه چې لرو هغه به وخورو، بيا به څه کړو؟ زمونږ ژوند خو په اوړي کې شام او ژمي کې حبشې ته تجارت باندې ولاړ دی.قريشو په دې هکله مشورې کولی اسود بن عبدالمطلب وويل: صفوانه! د ساحل لاره پريږده، بلکه له نجد نه تيريدونکې د عراق اوږده او سخته لاره ونيسه. دغه لار چې د مدينې په ختيځ کې تيره شوې وه قريشو ته نه وه معلومه، نو اسود پيشنهاد وکړ چې د بني بکر بن وائل قبيلې فرات بن حيان د لاروي په حيث ورسره بوزي.
د قريشو دا تجارتي کاروان د صفوان په مشرۍ په همدې نوې لاره روان شو، خو راز يې پټ پاته نه شو او خبره مدينې ته داسې ورسيده، چې مسلمان شوی سليط بن

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۵۰ زاد المعاد ۹۱/۲ .ددې غزا د سبب په هکله ځنې وايي چې رسول الله (ص) ته خبر راغی چې بني سليم پر مدينه باندې د حملې لپاره ډير قوتونه راټول کړيدي، او نور مصادر لکه ابن هشام وايي چې رسول الله (ص) د قريشو په لټه پسې ووت، ابن القيم همدا قول غوره کړيدی او دا سيي هم ښکاري ځکه د بني سليم مينه په نجد کې له فرع نومي ځای نه ډيره ليرې پرته وه.

نعمان د شرابو څښلو په یوه مجلس کې (دغه وخت شراب لانه ؤ حرام شوي) له نعیم بن مسعود اشجعي سره یو ځای شو، کله چې نعیم مست او خمار شو نو د تجارتي کاروان او نوې لارې ټوله کیسه یې وکړه. سلیط په ډېره چټکۍ سره د مدینې لاره ونیوه تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له قضیې خبر کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خبر له اوریدو سره سم د زید بن حارثه الکلبي په مشرۍ یوه سل (۱۰۰) کسیزه ډله تیاره کړه او د کاروان مخې ته یې ورولیږله. زید وخوځید او د نجد په سیمه کې له قرده نومې چینې (اوبه خور) سره یې په کاروان ناڅاپي حمله وکړه، ټول مالونه یې ونیول، صفوان او ملګرو یې پښې سپکې کړې او د تیښتې لاره یې ونیوه. مسلمانانو د قافلې لاروی او په بل روایت دوه نور کسان هم ژوندي ونیول، او تقریباً د سلو زرو په قیمت غنیمتونه یې چې لوښي او سپین زر پکې وو له ځان سره راوړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خمس ورنه بیل کړ او نور یې د سریه (ګروپ) په غړو وویشل، او هغه لاروی فرات بن حیان په اسلام مشرف شو.[1]

له بدر وروسته د قریشو لپاره دا یو بل لوی غم او مصیبت ؤ حالت یې ډېر خراب شو له هرې خوا ورباندې غم او خفګان راغی. اوس یې په وړاندې یوازې دوې لارې پاته وې لومړې دا چې نور د کبر او غرور له نیلي نه را کوز شي او له مسلمانانو سره د سولې او مصالحت لاره غوره کړي، بله دا وه چې د داسې یوې جګړې اور بل کړي چې د مسلمانانو قوت او زور ویلې کړي، د هستۍ له صحنې یې وباسي، ترڅو د دوی (قریشو) له لاسه تللی مجد او دبدبه بیرته راژوندی کړي. د قریشو سرکشانو همدا دوهمه لاره غوره وبلله، د انتقام او غچ ناره یې پورته کړه او له مسلمانانو سره د پریکنده جګړې تیاري یې پیل کړه. دا او لدینه مخکې پیښې د احد غزا لپاره تمهید او سبب شوې.

---

[1]. ابن هشام ۵۰/۲ فقه السیره ص ۱۹۰ رحمه للعلمین ۲۱۹/۲

د احد غزا

د انتقامي جګړې لپاره د قریشو تیاري

د بدر په ډګر کې د قریشو ماتې او همدلته د دوی د مخورو مشرانو مړینې د مکې د مشرکینو په زړونو کې اور بل کړی و، د هر یوه په سر د انتقام او غچ اخیستلو لېوني سرې وې، خو ددې پخاطر چې غم له مسلمانانو نه پټ وساتي، نو په ښکاره یې پخپلو مړو ژړا ګانې بندې کړې وې او د خپلو بندیانو فدیه یې هم ځنډوله.

ټول پدې سره سلا شوي وو چې په مسلمانانو به خپل زړونه یخوي او د یوې خونړۍ جګړې اور به وربلوي.د همداسې یوې عامې جګړې لپاره یې تیاریانې پیل کړې وې، داسې یوی جګړې ته خو د دوی هر یو تږی و، خو عکرمه بن ابو جهل، صفوان بن امیه، ابو سفیان بن حرب او عبدالله بن ابي ربیعه غوندې سرداران پدې کار کې له ټولو نه مخکې وو.

جګړې ته د تیارۍ په سلسله کې د قریشو د مشرانو لومړنی دا کار و چې هغه تجارتي کاروان یې پخپل لاس کې ونیو کوم چې د بدر د غزا سبب شوی و هغه چې د ابو سفیان په مشرۍ له شام نه سلامت راستون شوی و. په دغه کاروان کې زر اوښان او د پنځوس زره دینارونو په بیه نور مالونه وو د مالونو خاوندانو ته یې وویل: تاسو ته معلومه ده چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځومره زیان درواړاوه، سرداران یې در ووژل، نوددې مالونو په ذریعه دده په خلاف جګړه کې زمونږ مرسته وکړئ، کیدای شي انتقام ورنه واخلو! هغوی هم ورسره ومنله او دا ټول مالونه د جنګ لپاره تخصیص شول. الله تعالی پدې اړه دا آیت را نازل کړ: ((إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ)). (الانفال: ٣٦)

[بیشکه هغه کسان چې کافران شویدي نفقه کوي (لګوي) دوی مالونه خپل، د پاره ددې چې منع کړي دوی (خلک) له لارې د الله څخه نو ژر به نور هم ولګوي دغه مالونه بیا به شي (دغه انفاق) پر دوی حسرت (پښیماني چې مال یې ځي او مطلب یې نه پرې

حاصلیږي) بیا به په آخر کې مغلوب شي.]
په دوهم قدم کې یې احابیش، کنانه او د تهامه خلک خپلې خوشگۍ ته پریښودل چې د مسلمانانو په خلاف جگړه کې په څومره اندازه برخه اخلي، خو هغوی ټول یې په مختلفو طریقو سره دې لور ته هڅول، ان تردې پورې چې صفوان بن امیه د عربو هغه شاعر باټ (غره) کړ کوم چې د بدر په غزا کې اسیر شوی ؤ او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بې فدیې پدې شرط آزاد کړی ؤ چې بیا به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف کوم اقدام نه کوي. صفوان هغه ته هوا ورکړه تر څو عربې قبیلې د مسلمانانو په خلاف را پورته کړي، او ددې کار په بدل کې یې وعده ورکړه که له جگړې نه ژوندی راغلې نو دومره څه به درکړم چې ما لا مال به شې او که مړ شوې نو د لوڼو کفالت او سرپرستي دې زما په غاړه. نو دې شاعر (ابو عزه) له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خپل شرط مات کړ او شروع یې وکړه عربان یې په شعرونو سره د اسلام مقابلې ته رابلل او په زړونو کې یې د انتقام او دښمنۍ اورونه را تازه کول. مشرکانو د همدې کار لپاره یو بل شاعر چې نوم یې مسافع بن عبد مناف جمحي ؤ هم گمارلی ؤ.
ابو سفیان هغه وخت د مسلمانانو په خلاف نور هم زیات سوریدلی او پاریدلی ؤ کله چې د سویق له جگړې نه نامراده راوگرزید او نه یوازې دا چې خپل هدف یې تر لاسه نکړ بلکه خپل ډیر امکانات یې هم له لاسه ورکړل. ددې تر څنگ د زید بن حارثه ناڅاپي حملې او په همدې سریه کې قریشو ته زیات ځاني او مالي ور اوښتي تاوان خبره نوره سخته کړه، له ډیره غمه د مشرکینو زړونه په چاودیدو شول. همدا وه چې په ډیره بیړه او بې صبرۍ یې د فیصله کن (پریکنده) جنگ تیاري ونیوله.

د قریشو د لښکر شمیره او مشرتابه

د یوه کال په تیریدو سره د قریشو او د دوی د ملگرو او احابیشو پوره دری زره کسان جگړې ته تیار شوي وو.مشرانو یې دا مناسبه وبلله چې د جنگیالیو د تشویق او د جنگ په ډگر کې له ناموس نه د ساتنې د حماسو راپارولو پخاطر یو شمیر ښځې هم له ځان سره بوزي، نو پدې حساب سره پنځلس ښځې ورسره رواني شوې.
لدې لښکر سره درې زره اوښان، دوه سوه جنگي آسونه[1] چې ټوله لار څوک وربانديې

---

[1]. زاد المعاد ۹۲/۲. په فتح الباري کې د آسونو شمیره سل ښودل شویده ۷/ ۳۴۶

سپاره نه شول او اوه سوه زغرې وې. د جګړې عمومي قومانده د ابو سفیان په لاس کې وه، د سپرو مشر خالد بن ولید معاون یې عکرمه بن ابو جهل او بیرغ له بنو عبدالدار سره ؤ.

د مکې لښکر وخوځید

د مکې لښکر پداسې حال کې د مدینې په لور وخوځید چې په زړونو کې یې د انتقام او دښمنۍ اور لمبې وهلې، او د یوې شدیدې خونړۍ جګړې نه یې خبرې کولې.

د رسول (ﷺ) استخبارات د دښمن د تحرکاتو خبر راوړي

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره عباس (رضي الله عنه) د قریشو ټول نظامي تحرکات او تیاریانې په ډیر غور سره تر نظر تیرولې او کله چې د دوی لښکر د مدینې په لور وخوځید، نو په ډیر بیړه سره یې پدې هکله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر واستاوه. د عباس (رضي الله عنه) ډاګي (لیک وړونکي) له مکې نه تر مدینې پورې تقریباً پنځه سوه کیلو متره اوږده فاصله په دریو ورځو کې ووهله او ځان یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته چې هغه وخت د قبا په جومات کې ؤ ورساوه، د عباس (رضي الله عنه) لیک یې ورکړ، چې ابي بن کعب ورته ولوست. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې دا خبره پټه وساتي او پخپله په بیړه مدینې ته ستون شو تر څو پدې هکله د انصارو او مهاجرینو له مشرانو سره مشوره وکړي.

د فوق العاده او اضطراري حالاتو لپاره د مسلمانانو تیاري

مدینه د فوق العاده او اضطراري حالت په اساس د پوره تیارسۍ په حال کې شوه، ته به وایې نمبر اول احضارات نیول شوي، مسلمانانو ان د لمانځه په وخت کې هم وسله له ځانه نه لیرې کوله.

د انصارو یوې ډلې او له هغې جملې نه سعد بن معاذ، اسید بن حضیر او سعد بن عباده به ټوله شپه وسله په لاس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دروازه په پیره ولاړ وو. نور ګروپونه مدینې ته د راتلونکو لارو او بندرونو ساتلو لپاره په پیره ګمارل شوي وو تر څو دښمن په ناڅاپي توګه حمله ونکړي. همدا راز د

هغو لارو د ځارلو لپاره هم ګزمې ټاکل شوې وې کومې چې د دښمن د راتګ او حملې احتمال ورنه موجود وُ.

د مکې لښکر د مدينې په پولو کې

د مکې لښکر په لويديځه عمومي لار د مدينې خواته روان وُ، او کله چې د ابواء سيمې ته ورسيد، نو د ابو سفيان ښځې هند بنت عتبه پيشنهاد وکړ چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قدرمنې مور قبر را لوځ کړي، خو د لښکر مشرانو ددې کار له بدو عواقبو نه د ځان ساتلو پخاطر دا خبره و نه منله. لښکرې وړاندې د مدينې پولو ته ډيرې را نژدې شوې کله چې له عقيق نومې درې نه تيرې شوې نو لږ ښۍ خوا ته کږې شوې او همداسې مخکې لاړې تر څو د احد غره ته نژدې د مدينې د شمالي درې په څنډه کې پرتې قناه نومې سيمې د ښوره زارې په مينځ کې پراته عينين نومې ځای کې يې واړول، دغه وخت د جمعې ورځ د دريم هجري کال د شوال شپږمه نيټه وه.

په مدينه کې دفاعي مشورتي غونډه

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) استخباراتو د مکې لښکرو د تحرکاتو خبرونه وخت په وخت مدينې ته راوړل اخرينې خبر يې دا وُ چې مشرکينو د احد تر خوا واړول. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نظامي مشورتي شورى دايره کړه تر څو لازمې دفاعي فيصلې وکړي. په غونډه کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل خوب هم بيان کړ او داسې يې وفرمايل: (**إني قد رأيت والله خيراً، رأيت بقراً يذبح، ورأيت في ذُبَاب سيفي ثُلْماً، ورأيت أني أدخلت يدي في درع حصينة**).قسم په خدای چې ما ډير ښه خوب ليدلی دی، خوب مې ليده چې يو غويی حلال شي، د تورې د تيغ په څوکه کې مې درز وي او لاس په يوه کلکه زغره کې ورکړم. بيا يې غويی د څو کسه اصحابو (رضي الله عنهم) او د تورې درز يې د خپلې کورنۍ د کوم غړي په شهادت، او زغره يې په مدينه تعبير کړه، او حاضرينو ته يې وويل: زما رايه خو داده چې همدلته مدينه کې پاتې شو او سنګرونه ونيسو، که مشرکان پخپل ځای کې پاتې شي نو هيڅ ګټه به ونکړي او دا به

ورته له ټولو خراب ځای ثابت شي، او که فرضاً مدینې ته را ننوزي نو مسلمانان به ورسره په ټولو لارو، کوڅو کې مقابله وکړي او ښځې به یې د بامونو له سرونو نه ولي. او همدا په حقیقت کې تر ټولو معقوله او ګټوره رایه وه.
د منافقانو رئیس عبدالله بن ابي بن سلول چې د خزرج قبیلې د مشرانو په ډله کې غونډې ته راغلی ؤ د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له رایې سره موافقه وکړه او همدا رایه یې غوره وبلله. کیدای شي د نوموړي موافقه پدې خاطر وي چې پداسې یوه طریقه ځان له جنګ نه وساتي چې څوک ورباندې پوه نه شي، او داسې به نه وه چې ګویا ده د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نظریه د جنګې تاکتیک او استراتیژۍ له پلوه غوره بللې وي. په هر حال الله تعالی غوښتل د منافقینو له مخې نه چادر پورته کړي تر څو کفر او نفاق یې ټولو ته څرګند او بربنډ شي.
ځینو قدرمنو خصوصاً هغو اصحابو (رضي الله عنهم) چې د بدر له فیض او شرفه بې برخې پاتې شوي وو دا غوښتل چې مسلمانان باید له مدینې نه د باندې د دښمن مقابله وکړي. له هغوی نه ځینو په ډیر اصرار سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته داسې عرض کاوه: مونږ خو داسې ورځ له خدایه په سوال غوښتله دادی اوس یې دلته لنډه راوستې ده، ورځو به او د مدینې نه د باندې به له دښمن سره جنګیږو تر څو ونه وایي چې مونږ مخه ورنه واړوله. ددې په ځوښ راغلیو اصحابو (رضي الله عنهم) په سر کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) ؤ. ده ته د خپل ایمان قوت او د بدر په غزا کې د خپلې تورې د خرپ او شرنګ اندازه لګیدلې وه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې وویل: قسم په هغه ذات چې کتاب یې درباندې نازل کړیدی، چې زه به تر هغې پورې څه ونه خورم تر څو مې له مدینې ته د باندې له دښمنانو سره وسله واله مقابله نه وي کړې.[1] نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اکثریت په وړاندې له خپلې رایې نه تیر شو، او فیصله پدې شوه چې له مدینې نه د باندې به د دښمن مقابله کوي.

د اسلامي لښکر ګروپ بندي او د جګړې ډګر ته روانیدل

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جمعې لمونځ ادا کړ، خلکو ته یې د وعظ او نصیحت په ضمن کې د زیات زیار او کوښښ امر وکړ او ورته ویې فرمایل چې

[1]. السیرة الحلبیة ٢/ ١٤

برى يوازې په صبر او حوصله تر لاسه كيداى شي. بيايې له دښمن سره د مقابلې لپاره د تيارۍ حكم صادر كړ. خلك د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ارشاداتو په اوريدو سره خوشاله او مطمئن شول. په همدې ورځ يې د لمازديګر لمونځ هم په مدينه كې وكړ. خلك راټول شوي وو، او د عوالي نومې سيمې اوسيدونكي هم راغلي وو، په لمانځه پسې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلو يارانو ابوبكر او عمر (رضي الله عنهما) سره يو ځاى كور ته ننوت هغوى پګړۍ ور په سر كړه جامې يې ورواغوستې، ځان يې ښه مسلح كړ، دوې زغرې يې واچولې او توره په لاس راووت.

كله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) كور ته ننوت، نو سعد بن معاذ او اسيد بن حضير خلكو ته وويل: تاسې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مدينې نه وتلو باندې مجبور كړ، خبره بيرته ده ته وسپارئ! دوى هم پخپل اصرار پښېمانه شول، او كله چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راووت دوى ورته وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته لازمه نه وه چې ستاسې د رايې مخالفت وكړو، اوس خوښه ستا، كه غواړې په مدينه كې د ننه سنګرونه ونيسو نو زمونږ خوښه او رضا ده. په ځواب كې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(ما ينبغي لنبي إذا لبس لأْمَتَه ــ وهي الدرع ــ أن يضعها حتى يحكم الله بينه وبين عدوه)**. دا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له شان سره نه ښايي چې يو ځل وسله را واخلي يا زغره واغوندي او بيا مخكې لدينه چې الله تعالى دده او دښمن تر مينځ فيصله وكړي بيرته كښيني.[1]

بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښكر په دريو ټوليو وويشه:

١ــ د مهاجرينو ټولى او بيرغ يې مصعب بن عمير عبدري ته وركړ.

٢ــ د انصارو د اوس قبيلې ټولى او بيرغ يې اسيد بن حضير ته وركړ.

٣ــ د انصارو د خزرج قبيلې ټولى او بيرغ يې حباب بن المنذر ته وركړ.

د ټول لښكر شميره زر كسان و چې سل يې زغره لرونكي او پنځوس يې سواره وو، كه

[1]. رواه احمد، نسائي، حاكم، ابن اسحق.

ځه هم ځنې روايات وايي چې پدې غزا کې له مسلمانانو سره آسونه نه وو[۲]. په مدينه کې پاتې کيدونکو لپاره يې عبدالله بن ام مکتوم د لمانځه امام وټاکه، او د جګړې د ډګر په لور د خوځيدو اجازه يې وکړه. پدې ترتيب سره اسلامي لښکر پداسې حال کې د شمال په لور وخوځيد چې دواړه سعدان (سعد بن معاذ او سعد بن عباده) وسله په لاس او زغره په ځان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر مخ مخ روان وو.

کله چې اسلامي لښکر له ثنيه الوداع نه تير شو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سترګی په يوه وسله بند ټولي ولګيدې چې له نور لښکر نه جدا روان دی، پوښتنه يې وکړه چې دا څوک دي؟ په ځواب کې ورته وويل شول دا د خزرج دوستان يهودان دي[۱]، غواړي د مشرکينو خلاف جګړه کې برخه واخلي. رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وپوښتل آيا دوی مسلمان شويدي؟ په ځواب کې ورته وويل شول: نه اسلام خو يې ندی راوړی، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی د بيرته ستنيدو امر وکړ او خوښه يې نه شوه چې د مشرکينو په خلاف جګړه کې له کفارو نه مرسته وغواړي.

د لښکر معاينه

شيخان نومي ځای ته په رسيدو سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر معاينه پيل کړه، او هغه کسان يې له لښکر نه بيل کړل کوم چې عمر يې کم او د جګړې توان يې نه درلود.

پدې ډله کې عبدالله بن عمر، اسامه بن زيد، اسيد بن ظهير، زيد بن ثابت، زيد بن ارقم، عرابه بن اوس، عمرو بن حزم، ابو سعيد الخدري، زيد بن حارثه الانصاري، او سعد بن حبه (رضي الله عنهم) شامل وو. که څه هم د براء بن عازب نوم هم پدې ډله کې اخستل کيږي، خو د بخاري هغه روايت چې له براء نه يې نقل کړی پدې دلالت کوي چې نوموړي په دې غزا کې برخه اخيستې وه.

د کشرانو او کم عمره ځوانانو له جملې نه يې يوازې رافع بن خديج او سمره بن جندب

---

(2). د پنځوسو آسونوخبره ابن القيم په الهدی ۹۲/۲ کې نقل کړيده، خو ابن حجر وايي چې دا خبره بالکل غلطه ده. او موسی بن عقبه په تائيد سره وايي چې په احد کې له مسلمانانو سره يو آس هم نه ؤ، واقدي وايي چې په احد کې يو آس د رسول الله (ص) او بل د ابو برده ؤ (فتح الباری ۷/ ۳۵۰)

[۱]. دا د ابن سعد روايت دی، او وايي چې دا يهودان د بني قينقاع له قبيلې څخه وو (طبقات ۳۴/۲) پداسې حال کې چې دا قبيله مخکې له مدينې نه شړل شوې وه.

ته اجازه ورکړه چې په جګړه کې برخه واخلي، او دا هم ځکه چې رافع یو ډیر ماهر غشي ویشتونکی و، نو په همدې سبب په جګړه کې د اشتراک اجازه ورکړه شوه، پدې وخت کې سمره وویل: ماته هم اجازه را کړه ځکه زه خو له رافع نه زیات قوي او پیاوړی یم او هغه راڅملولی شم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: راځئ په غیږو ورشئ چې کوم یو ډیر پیاوړی دی. په مقابله کې سمره بریالی شو او رافع یې راچپه کړ، په دې ترتیب ده ته هم په جنګ کې د اشتراک اجازه ورکړل شوه.

د مدینې او احد تر مینځ یوه شپه

په همدې ځای کې ورباندې شپه شوه د ماښام وروسته د ماسختن لمونځونه یې ادا کړل او بیا همدلته ویده شو. پنځوس کسان یې د محمد بن مسلمه تر مشرۍ لاندې د پیرې لپاره وټاکل، ددې ګروپ اتل کعب بن اشرف و او ذکوان بن عبد قیس په خاصه توګه په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې پیره کوله.

د عبدالله بن ابي بغاوت

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له سپیده داغ نه لږ څه د مخه حرکت وکړ، د سهار لمونځ یې په شوط نومي ځای کې ادا کړ او دغه وخت دښمن ته دومره ور لنډ شوی و چې یو بل یې ښه لیدل. په همدې حساسو شیبو کې د منافقانو مشر له خپلو درې سوه ملګریو سره بغاوت وکړ، دا خبره یې بهانه ونیوله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زما رایه ونه منله، نو اوس ولې او د څه لپاره ځانونه ووژنو؟

دوی ټول بیرته له لارې وګرزیدل. څرګنده ده چې د دوی د بغاوت او بیرته ګرزیدو سبب همغه نه و کوم چې دوی عنواناوه، که ربښتیا دوی په همدې خفه شوي وای، نو بیا تر دې ځایه ولې راتلل؟! اصلاً د دوی هدف دا و چې دلته د دښمن سره نژدې مسلمانانو کې هله ګوله راولاړه کړي، په لښکر کې ماتې ګډه کړي تر څو دښمنان نور ورباندې را تیز او زړور شي او په دې ترتیب سره به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مخلصو اصحابو (رضي الله عنهم) د له مینځ وړلو امکانات ډیر زیات

شي او که دا وشول نو ميدان به بيادې منافق ته خالي وي چې بيا به يې راج چليږي.
نژدې وه چې منافقان پخپل دې شوم هدف کې بريالي شي. له اوس نه بني حارثه او له خزرج نه د بنو سلمه پښې سستی شوې، د په شاتګ په هڅه کې شول، خو د ميدان پرېښودو په وخت کې الله تعالی د هغوی زړونه را تکيه کړل او په الهي مدد سره ددې جوګه شول چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته په ميړانه ودرېږي. الله تعالی دې حالت ته اشاره کوي او فرمايي:

((إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلاَ وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلْ الْمُؤْمِنُونَ)) (آل عمران: ۱۲۲)

[ترجمه: کله چې قصد وکړ دوو طائفو له تاسې نه ددې خبرې چې بې زړه شي دوی (له جنګه) حال دا چې الله ولي (مددګار) د دوی ؤ او خاص پر الله دې نو توکل وکړي مؤمنان.]

د جابر پلار عبدالله بن حرام (رضي الله عنهما) ډېره هڅه وکړه منافقان خپلې دندې ته متوجه کړي. ورپسې ورغی، بيرته راتګ ته يې هڅول او ورته ويل يې: راشئ، بيرته راوګرزئ د خدای په لاره کې وجنګيږئ او يا دفاع وکړئ!

منافقانو په ځواب کې ورته ويل: که مونږ پدې باوري وای چې تاسې جنګيږئ، نو مونږ به بيرته نه ګرزيدو.

پدې سره عبدالله بن حرام (رضي الله عنه) ورنه راستون شو او داسې يې ويل: خدای مو له مونږ نه ورک کړه اې د خدای دښمنانو! خدای به خپل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تاسې ته نه اړ باسي.

قرآنکريم دې منافقينو ته په اشاره کولو سره فرمايي:

((وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ)) (آل عمران– ۱۶۷)

[ترجمه: او (بل) له پاره ددې ؤ چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) هغه کسان چې نفاق يې کړی ؤ او وويلی شو دغو (بيرته تلونکو منافقانو) ته چې راځئ (احد ته) غزا وکړئ (له مشرکينو سره) په لاره د الله کې يا مدافعه وکړئ ! (د دښمن له نفسونو او مالونو او کورونو خپلو!) نو وويل دې (منافقانو) که مونږ پوهيدئ په جنګ، نو هرومرو (خامخا) به مونږ متابعت کړی ؤ ستاسې. دوی کفر ته په دغې ورځې کې (چې دغه خبره يې کوله) ډير نژدې وو، له دوی نه په نسبت د ايمان، وايي دوی (منافقان) په خولو خپلو

سره هغه (خبره) چې نشته (پرې تصدیق) په زړونو د دوی کې، او الله ښه پوه دی په هغه څه (هم) چې پټوي یې دوی (په زړونو خپلو کې له حسد او کفره).]

اسلامي لښکر د احد په لور

د عبدالله بن ابي له ماتې او په شاتګ وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پاتې لښکر چې اوه سوه تنه ؤ د احد په لور روان کړ، خو څرنګه چې د دښمن سپاپان په څو ځایونو کې احد ته غزیدلې لاره کې پراته وو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: داسې څوک به وي چې مونږ په یوه لنډه خو داسې لاره بوزي چې پر دوی (مشرکانو) ورنه شو؟ په ځواب کې ابو خیثمه وویل: زه تیار یم یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! بیا یې د مشرکینو د لښکرو لویدیځې خوا ته د بني حارثه په بیدیا او کښتونو کې غزیدلې لنډه لار ونیوله. او کله چې اسلامي لښکر د یوه منافق (مربع بن قیظي) چې په سترګو هم ړوند ؤ په باغ تیریده، هغه منافق راپاڅید، مسلمانانوته یې خاورې ورشیندلې او ویل یې : که ته د خدای رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وې، نو باغ ته د ننوتلو اجازه نه درکوم! ځینې کسان ورتاو شول چې ویې وژني، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل:

(**لا تقتلوه، فهذا الأعْمَى أعمى القلب أعمى البصر**). مه یې وژنئ، دا په سترګو او زړه دواړو ړوند دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همداسې مخکې لاړ تر څو د دری خوا ته د احد غره په یوه خوړ کې داسې ځای په ځای شو چې مخ یې د مدینې او شا یې د احد د پوښتو خوا ته وه. او پدې ترتیب سره د دښمنانو لښکر د مدینې او اسلامي لښکر تر مینځ واقع شوی ؤ.

دفاعي پلان

په همدې ځای کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د جګړې لپاره تیار او په منظمو لیکو برابر کړ. د عبدالله بن جبیر بن نعمان انصاري اوسي بدري په مشرۍ یې پنځوسو ماهرو غشو ویشتونکو ته وظیفه ورکړه چې د قناه د درې په جنوبي څنډه کې د پراته غره په غاښي کې سنګر ونیسي. دغه غر چې وروسته د

جبل الرماه په نوم یاد شو د اسلامي لښکر جنوب لویدیځ لور ته د قوماندانۍ له مرکز نه (۱۵۰) متره لیرې پروت وُ.
ددې پنځوس کسیز ګروپ قوماندان ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لارښوونې په هغه کنډو کې د دوی د توظیفولو هدف او غرض ښه په ګوته کوي، ورته فرمایي: (**انضح الخيل عنا بالنبل، لا يأتونا من خلفنا، إن كانت لنا أو علينا فاثبت مكانك، لا نؤتين من قبلك**). په خپلو غشو سره د دښمن آسونه له مونږ نه منع کړه، مه پریږده چې د شا له خوا راباندې راشي،که هر څه وُ مونږ بریالي شوو او یا دوی، خپل ځای مه پریږده، ګوره چې ستاسې له پلوه دښمن راباندې رانشي.[1]
بیا یې غشي ویشتونکو ته د اسې امر وکړ: (**احموا ظهورنا، فإن رأيتمونا نقتل فلا تنصرونا، وإن رأيتمونا قد غنمنا فلا تشركونا**). تاسې به خپله خوا ټینګه ساتئ، خپل سنګر به نه پریږدئ، که مونږ ټول وژل کیدلو هم تاسې به مو مرستې ته نه راځئ، او که مو ولیدل چې مونږ غنیمتونه راټولوو بیا به هم د غنیمت لپاره نه راځئ[2].
د بخاري په روایت کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**إن رأيتمونا تخطفنا الطير فلا تبرحوا مكانكم هذا حتى أرسل إليكم، وإن رأيتمونا هزمنا القوم ووطأناهم فلا تبرحوا حتى أرسل إليكم**).که مو ولیدل چې مرغان زمونږ غوښې وړي بیا به هم خپل ځای نه خوشې کوئ، او تر هغې به نه راځئ تر څو ما نه وئ راغوښتي، او که مو ولیدل دښمن ته مو ماتې ورکړه، دړې وړې مو کړ بیا به هم تاسې له خپل سنګر نه تر هغې نه پورته کیږئ تر څو پورې ما احوال نه وي درلیږلی.[3]
هغه یوازینۍ لار چې دښمن کولی شوای د شا له خوا وربانديې را تاو شي او مسلمانان محاصره کړي د همدغه کنډو لاره وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پکې دا پنځوس کسیز ګروپ وټاکه او داسې کلکې، څرګندې عسکري لارښوونې یې ورته وکړې چې هغوی باید هملته په سنګر کې وي تر څو دا لار د دښمن په مخ همداسې بنده پاته وي.
نور لښکر یې داسې برابر کړ: منذر بن عمرو یې په میمنه، زبیر بن عوام چې مقداد بن اسود یې معاونت کاوه په میسره وټاکه. ددې تر څنګ زبیر بن عوام دا دنده هم لرله

---

(1). ابن هشام ۲/۶۵-۶۶
(2). دا له ابن عباس نه د احمد، طبراني او حاکم روایت دی، فتح الباري ۷/ ۳۵۰ وګوره.
(3). صحیح البخاري کتاب الجهاد ۱/ ۴۲۶.

چې د مشرکانو د سپرو چې خالد بن وليد يې مشري کوله مخه هم ونيسي، او د لښکر په لومړۍ ليکه کې يې داسې کسان ځای په ځای کړل چې په غيرت او ميړانه کې يو په زر شميرل کيده.
د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) جنګي پلان او برنامه دومره دقيقه او بشپړه وه چې د بل هيڅ يوه مشر او عسکري قوماندان له وسه نه ده پوره داسې يو پلان او برنامه طرحه کړي. او دا پخپله د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قيادت په عظمت او عسکري امورو په ښه پوهه دلالت کوي. سره لدې چې د جګړې ميدان ته له دښمن نه وروسته راغی، خو د لښکر لپاره يې تر ټولو غوره او مهم ځای اشغال کړ او هغه داسې چې وروستنۍ او ښۍ خوا ته يې غر واقع وُ، چپه او وروستۍ خوا يې په غشو ويشتونکو حمايه او وساتله، او په عمومي توګه دا ځای لوړ او هسک وُ، چې د احتمالي ماتې په وخت کې ښه حمايه کيدی شوای او مسلمانانو د تيښتې په ځای دلته ځان ټينګولی او له اسارت نه ژغورلی شوای، او که دښمن د دوی د سنګرونو د نيولو کوښښ کړی وای، نو په ډيرو تلفاتو به يې هم دا کار نه وی ترسره کړی. ددې بر عکس دښمن يې داسې يوه ځاې ته ايسار کړی وُ، چې که بريالی شوی هم وی، نو د فتحې ګټې لکه غنيمتونه، اسيران او نور يې نه شوی تر لاسه کولای، او که مسلمانان ورباندې برلاسي کيدی نو بيا يې د خلاصون او تيښتې لار نه وه. همدا راز رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر د شمير کمښت په لومړۍ ليکه کې د هغو مشهورو ميړنو په ځای کولوسره جبيره کړ.
پدې ترتيب سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د دريم هجري کال د شوال په اوومه د هفتې په ورځ د دښمن مقابلې ته تيار او برابر کړ.

رسول (ﷺ) د سپاهيانو په زړونو کې د غيرت روح پوکي

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې تر هغې به جګړه نه پيل کوي تر څو ده ورته امر نه وي کړی. او پداسې حال کې چې دوې زغرې يې اغوستې وې سپاهيانو ته يې د جګړې په ډګر کې د خير او ثبات لارښوونه کوله او د دوی په زړونو کې يې د همت او ميړانې روح پوکوله. يوه ډيره تيره توره يې راوايستله او اصحابو ته يې وفرمايل: (من يأخذ هذا السيف بحقه؟). دا توره څوک پدې شرط اخلي چې حق

يې ادا کړي؟ څو کسان لکه علي بن ابي طالب، زبير بن العوام او عمر بن الخطاب ورپاڅیدل چې توره ورنه واخلي، پدې ضمن کې أبو دُجَانة سِمَاك بن خَرَشَة ورپاڅید او ويې ويل: يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې تورې حق څه دی؟ ده ورته وفرمايل: (أن تضرب به وجوه العدو حتى ينحني). ددې توری حق دادې چې پر دښمنانو تر هغې پورې ګزارونه پرې وکړې تر څو ښه کږه وږه شي. ابودجانه عرض وکړ قبوله مې ده، زه به يې همدا حق په ځای کړم. بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توره همده ته ورکړه.

ابو دجانه ډير زړور سړی و، د جګړې په وخت کې به په ډير غرور او خيال روان و، يوه سره پګړۍ يې درلوده کله به يې چې وتړله نو خلک به پوه شول چې اوس به تر مرګه جنګيږي او کله يې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه توره واخيستله نو هغه پګړۍ يې وتړله او د لښکر په مينځ کې په خيال او غرور روان شو. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (إنها لمشية يبغضها الله إلا في مثل هذا الموطن).دا هغه رفتار دی چې الله تعالی ﷻ له دا ډول حالت نه (له دښمن سره د مقابلې له وخت نه) پرته بالکل نه خوښوي.

د مکي لښکر تنظيم

مشرکانو خپل لښکر د ليکو په حساب برابر کړ، عمومي قومانده له ابو سفيان صخر بن حرب سره وه چې د لښکر په قلب (زړه) کې يې ځای نيولې و، په ميمنه يې خالد بن وليد او ميسره يې عکرمه بن ابي جهل ټاکلی و پداسې حال کې چې د پليو (پياده) قواوو مشر صفوان بن اميه او د غشو ويشتونکو مشر عبدالله بن ابي ربيعه و.

بيرغ د بني عبدالدار له يوې ډلې سره و، او دا منصب دوی ته ان د قصي بن کلاب له وخت نه په ميراث پاتې و، هيچا دا حق نه درلود پدې هکله جنجال ورسره وکړي، خو د جګړې عمومي قوماندان (ابو سفيان) د بدر په غزا کې د قريشو بده ورځ او د بيرغ وړونکي (نضر بن حارث) اسارت ور په يادوي او ددې پخاطر چې بني عبدالدار په غيرت راولي ورته وايي: تاسې د بدر په ورځ هم د بيرغ وړونکی وئ او و مو وليدل چې په څه حال ګرفتار شولو! جنګيالي خلک هميشه د بيرغ له پلوه ضربهويني، يعنې کله يې چې بيرغ پريوزي، دوی هم تباه کيږي، نو اوس به يا بيرغ ښه په ميړانه اوچت ساتئ، او که دا نه شئ کولئ نو مونږ ته يې راکړئ چې د ساتنې ضمانت يې درکړو.

ابو سفيان پدې خبره سره خپل هدف تر لاسه کړ، بنو عبدالدار دده په خبرو راوپاريدل

او په ډېره غوسه یې ورته وویل: بیرغ تا ته درکړو؟! سبا به ګورې چې مونږ څه کوو او ربښتیا چې هغوی د جګړې په ډګر کې تر هغې وجنګیدل تر څو ټول ختم او تباه شول.

د قریشو سیاسي چلبازي

د جګړې له پیل نه مخکې قریشو هڅه وکړه پخپلې چلبازۍ سره د مسلمانانو تر مینځ درز او نفاق پیدا کړي. ابو سفیان انصارو ته داسې احوال ورولیږه چې: مونږ او زمونږ د تره زوی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پرېږدئ، تاسې غرض مه لرئ مونږ له تاسې سره د جګړې ضرورت نه وینو. خو انصارو پخپل فولادین ایمان سره د دوی دا توطئه له خاورو سره خاورې کړه او ابو سفیان ته یې داسې څه ور واورول چې ښه پرې خفه شو.

د جګړې اور په بلیدو وُ، دواړه لښکرې یو بل ته ورلنډې شوې، په دې وخت کې قریشو د مسلمانانو په منځ کې د نفاق اچولو یوه بله ناکامه هڅه وکړه.

او هغه داسې چې د جاهلیت په زمانه کې د اوس قبیلې یو خائن او مزدور مشر چې نوم یې عبد عمرو بن صیفي وُ او په ابو عامر راهب سره یې شهرت درلود او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فاسق نوم ورباندې ایښی وُ را میدان ته شو. نوموړي له اسلام او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ښکاره دښمني درلوده او کله چې اسلام راغی، نو هغه ونه شوای زغملی، له مدینې نه ووت، قریش یې د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته راټولول او تشویقول او دا خبره یې ورته کوله چې که زما قوم ما ووینې، نو اطاعت به مې وکړي او زما خوا ته به ودرېږي. نوموړی فاسق لومړنی کس وُ چې د احد په غزا کې یې له احابیشو او د مکې د خلکو له غلامانو سره د مسلمانانو مقابلې ته راودانګل. د احد په میدان کې را وړاندې شو خپل قوم ته یې ځان داسې وروښود، اې د اوس خلکو! زه ابو عامر یم! دوی په ځواب کې ورته وویل: خدای دې مه ښادوه، نامراد اوسې اې فاسقه! ده چې دا واوریدل ویې ویل: له ما نه وروسته زما قوم په شر او بدۍ اخته شویدی. او کله چې جګړه ونښتله نو له خپل قوم سره سخت جنګیده او مسلمانان یې په تیږو ویشتل.

پدې ترتیب سره د قریشو دوهمه توطئه هم خنثی شوه. دا سیاسي چل ول او ناکامې

توطئې پدې دلالت کوي چې د هغوی په زړونوکې د مسلمانانو ويره او هيبت پروت ؤ، او د سپايانو د شمير او وسلو ډيروالي يې هم زړونه نه وو ډاډه کړي.

د قريشو ښځې د جنگيالانو حوصلې لوړوي

د قريشو ښځو هم په جګړه کې خپل رول ولوباوه، دغه ډله ښځې چې د ابو سفيان ښځې هند بنت عتبه يې مشري کوله د لښکر په مينځ کې گرزيدې، ډولکي او دايرې يې وهلې، خلک يې په غيرت راوستل جنګ ته يې هيڅول، د قهرمانانو حماسې يې راپارولې، د نيزه بازانو، تورزنو، او غشو ويشونکو احساسات يې په جوش راوستل، کله به يې بيرغ وړونکو ته داسې ويل:

ويها بني عبدالدار ويها حماة الادبار

ضربا بكل بتار

اې د عبدالدار زامنو! اې د لښکر د وروستيو ليکو ساتونکو! پخپلو تيرو تورو ښه ميړني گوزارونه وکړئ. کله به يې د خپل قوم حماسې داسې راپارولې:

ان تقبـــلوا نعانق و نفرش النمارق

او تدبروا نفارق فراق غير وامـــق

که دښمن ته ورمخکې شوی نو غيږ په غيږ به شو او قالينچې به درته وغوړوو، او که مو شا کړه ورته نو بيا مو درسره جدايې ده نه په خلا کيدونکې جدايي.

د جګړې لومړنۍ لمبې

دواړه لښکري نورې هم يو بل ته ورلنډې شوې، د جګړې نغارې وډنگيدې.د مشرکانو بيرغ وړونکی طلحه بن ابي طلحه العبدري لومړنی کس ؤ چې د جنګ اور ته يې پلته ورته کړه. دا يو ډير زړور او غيرتي انسان ؤ مسلمانانو ورته د لښکر گډ (پسه) وايه پداسې حال کې چې په اوښ سپور ؤ را مخکې شو او د مقابلې ټټر يې وواهه، هيڅا يې هم مقابلې ته زړه نه شو ښه کولی، خو زبير بن العوام (رضي الله عنه) د زمري په

شان ورپاڅید ورټوپ یې کړ په اوږ ور سپور شو او سمدستي یې په ځمکه رانسکور کړ او سر یې په توره ورنه بیل کړ.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې دا میړنۍ مقابله ولیدله، د تکبیر چیغه یې پورته کړه مسلمانانو هم ورسره تکبیر ووایه او د زبیر (رضي الله عنه) ستاینه یې وکړه ویې فرمایل: ((ان لکل نبي حواریا، وحواري الزبیر)) هر نبي یو خاص دوست او ملګری لري، زما دوست او ملګری زبیر دی. (السیرة الحلبیة ۱۸/۲)

د بیرغ شاو خوا سختې جګړې او د علمبردارانو له مینځه وړل

پدې ترتیب سره د جګړې اور هرې خوا ته خور شو، خو ډیر زور یې د مشرکینو د بیرغ شاو خوا ؤ چې د دوی د علمبردار او د بني عبدالدار مشر طلحه بن ابي طلحه ووژل شو. ورور یې عثمان را وړاندی شو بیرغ یې اوچت کړ او دا شعر یې ووایه:

ان علی اهل اللواء حقا ان تخضب الصعدة او تندقا

د علمبردارانو وظیفه داده چې نیزې یې ښې په وینو سرې شي او یا هم بوټې ماتې شي. په همدې وخت کې حمزه (رضي الله عنه) پرې ورټوپ کړ او په مټ یې داسې ګوزار ورباندې وکړ چې لاس یې ورنه بیل او ان تر نامه پورې څیرې شو، سږې یې راښکاره شول، ولوید. بیرغ ابو سعد بن ابي طلحه پورته کړ، چې سعد بن ابي وقاص په ستوني کې په غشي وویشت ژبه یې تر خوله راووتله او ځای په ځای ستړی شو. او بل روایت داسې دی چې ابو سعد میدان ته رامخکې شو، مسلمانانو ته یې د مقابلې بلنه ورکړه علي (رضي الله عنه) ورمخکې شو توري یې سره تیرې بیرې کړې ترڅو علي (رضي الله عنه) پخپل مرګوني ګوزار سره پر مځکه رانسکور کړ. نو وراره یې مسافع بن طلحه بن ابي طلحه توغ پورته کړ، خو هغه هم د عاصم بن ثابت بن ابي الاقلح په غشي ووژل شو. بیایې ورور کلاب بن طلحه بیرغ ته لاس کړ جګړه یې پیل کړه تر څو زبیر بن عوام ورمخې ته شو او ویې واژه. بیا بیرغ د دوی دواړو ورور جلاس بن طلحه واخیست، خو طلحه بن عبیدالله ده ته هم ډیر وخت ورنکړ او په یوه ګوزار یې نسکور کړ، او په بل روایت سره دا هم د عصام بن ثابت په غشي سره ووژل شو.
دا شپږ واړه د ابو طلحه عبدالله بن عثمان بن عبدالدار له کورنۍ څخه وو چې ټول د

مشرکينو د توغ او بيرغ نه د دفاع په ميدان کې ووژل شول. بيا د همدې کورنۍ (بنو عبدالدار) ارطاه بن شرحبيل توغ پورته کړ تر څو هغه هم دعلي (رضي الله عنه) او يا حمزه (رضي الله عنه) په ګوزار سره ستړی شو. بيا شريح بن قارظ بيرغ اوچت کړ هغه هم د يوه منافق چې قزمان نوميده او د تعصب په اساس جنګ ته راغلی وُ په لاس ووژل شو. بيا ابو زيد عمرو ابن عبد مناف العبدري د شرک بيرغ په لاس کې واخيست هغه هم د قزمان په لاس مړ شو.

په ده پسې د شرحبيل بن هاشم العبدري زوی بيرغ پورته کړ، خو هغه هم د همدې قزمان په ګوزار ووژل شو. پدې ترتيب سره د بنو عبدالدار پوره لس علمبرداران په همدې ډګر کې ستړي شول، نور له دوی نه څوک نه وُ پاتې چې بيرغ اوچت وساتي، همدا وه چې د دوی يو حبشي غلام (مريې) چې صواب نوميده بيرغ پورته کړ او له خپلو بادارانو نه په زياته ميړانه تر هغې وجنګيد تر څو دواړه لاسونه يې غوڅ شول، خو بيا يې هم زيار ايست چې پخپله غاړه او سينه سره بيرغ اوچت وساتي او په همدې حالت کې يې دا خبره په خوله وه چې اې خدايه اوس خو به مې عذر درته مقبول وي او په هلاکت ورسيد.

د صواب له وژل کيدو وروسته بيرغ په ځمکه راپريووت او بيا چا و نه شوای کولای د کفر دا نسکور بيرغ اوچت کړي.

د جګړې نورې صحنې

پداسې حال کې چې د جګړې زيات زور د مشرکينو د بيرغ شاو خواته و، د احد ډګر په نورو برخو کې هم جګړې روانې وې. مسلمانان د ايمان په وسله سنبال او د اسلام په مينه مست د يوه داسې سيل په شان چې ډير کلک بندونه هم نشي ورته ټينګيدی د کفر په لښکر ورګډ شول او هر يوه يې د احد غزا شعار اَمِت، اَمِت (يعنې مړ کړه، مړ کړه) زمزمه کاوه.

ابو دجانه چې تر سر يې سره پټۍ تاوکړې وه او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) توره يې پدې نيت په لاس کې نيولې وه چې حق يې ادا کړي را وړاندې شو وجنګيد د مشرکينو په ليکو کې ورننوت هر مشرک يې چې مخې ته راغی ځای په ځای يې وواژه، د کفر لښکر يې تار په تار کړ. زبير (رضي الله عنه) وايي هغه وخت چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) توره ابو دجانه ته ورکړه او ما ته يې رانکړه، ما پخپل زړه کې وويل: زه يې د عمه (صفيې) زوی او د قريشو مهم غړی وم ورغلم توره مې ترې وغوښتله، خو هغه ابو دجانه ته ورکړه، ګورم به چې ابو دجانه څه

کوي؟ څاره مې، که ګورم چې سر يې په سره پټۍ وتاړه، پدې وخت کې انصارو وويل ابو دجانه د مرګ پټۍ راوايستله، راوړاندې شو او دا شعر يې زمزمه کړ:

انا الـــذي عاهـــدني خليلي	و نحن بالسفح لدى النخيل
ان لا اقوم الدهر في الكيول	اضرب بسيف الله و الرسول

زه هغه چې خليل (دوست) مې د غره په لمن او د خرماوو له باغ سره عهد راسره کړی چې هميشه به د لښکر په مخ کې وم او هيڅکله به د لښکر شا ته نه جنګيږم، او د خدای او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په توره به پر دښمنانو ګوزارونه کوم.
ابو دجانه همداسې مخکې روان ؤ هر مشرک به يې چې مخې ته راته نو سمدلاسه به يې رانسکوراوه. زبير (رضي الله عنه) وايي: د مشرکينو په ډله کې يو کس داسې ؤ چې زخميان به يې لټول او وژل به يې، ما پدې وخت کې خدای ته سوال وکړ چې ابو دجانه پدې کافر ور برابر کړي. همدا وه چې دوی دواړه سره مخامخ شول يو پر بل يې ګوزارونه وکړل خو سره تير او بير شول، دې مشرک بل ګوزار ورباندې وکړ خو ابو دجانه پخپل ډال سره ځان ورنه وساته توره يې په ډال کې بنده شو، په ځواب کې ابودجانه داسې ګوزار ورباندې وکړ چې کافر ځای په ځای شو.(١)
ابو دجانه مخ په وړاندې روان ؤ د کفر ليکې يې څيرولې ترڅو د مشرکينو د ښځو قوماندانۍ ته ور ورسيد، لـومړی يې نه پيژندله چې دا ښځه ده، پدې هکله (ابو دجانه) وايي: يو څوک مې وليد چې په خلکو ډير کلک کلک ګوزارونه کوي، زه ور مخې ته شوم خو کله مې چې توره ورباندې پورته کړه چې ګوزار پرې وکړم چيغه يې وکړه پوه شوم چې ښځه ده، لاس مې ونيو او زړه مې ونه منله چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په توره ښځه ووژنم، دا ښځه هند بنت عتبه وه. زبير (رضي الله عنه) وايي ما ليدل چې ابو دجانه پر هندې توره پورته کړه، خو بيا يې لاس ورنه ونيو په دغه وخت کې ما وويل: بيشکه چې الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له بل هر چا نه ښه پوهيږي.(٢)

---

(1). ابن هشام ٢/٦٨-٦٩ .
(2). ابن هشام ٢/ ۶۹ .

حمزه (رضي الله عنه) هم د سوریدلي زمري په شان جنګیده، په ډیره میړانه او بې باکۍ سره یې د شرک د لښکر زړه ته ځان ورساوه او د کافرانو هغه ډیر زړور جنګیالان یې هم داسې په مخکې لویدل لکه د توپان په مخکې چې پاڼې توئیږي. حمزه (رضي الله عنه) نه یوازې د مشرکینو څو تنه علمبرداران له پښو وغورځول بلکه د دوی نور ډیر میړني یې هم رانسکور کړل، خو په پای کې پداسې حال کې چې په ډیره میړانه یې د کافرانو مقابله کوله، په یوه غلچکي، او د یوه نامرد په مکارانه ګوزار سره په شهادت ورسید.

د اسدالله حمزه (رضي الله عنه) شهادت

د حمزه (رضي الله عنه) قاتل وحشي بن حرب پدې هکله وایي: زه د جبیر بن مطعم غلام (مریې) وم. په بدر کې دده تره طعیمه بن عدي هم وژل شوی و، او کله چې قریش د احد په لور روان شول، نو بادار مې راته وویل: که زما د تره په بدل کې دې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تره حمزه (رضي الله عنه) وواژه نو ته آزاد یې.
وحشي زیاتوي:
زه په همدې طمعه له خلکو سره روان شوم، زه یو حبشي ماهر نیزه ویشتونکی وم، نښه به مې ډیره کمه خطا کیده. کله چې دواړه خواوې سره ونښتلې زه د حمزه په لټه کې شوم که ګورم چې د خاکستري (خړ) اوښ په شان د خلکو لیکې ماتوي هیڅوک یې مخې ته نه شي دریدی، په خدای قسم چې زما سترګې په همده کې خښې وې، ځان مې ورته برابراوه، او پدې خاطر چې را لنډ شي د ونې یا کومې تیږې شا ته به پټیدم. پدې وخت کې سباع بن عبدالعزی له ما نه مخکې ور وړاندې شو او کله چې د حمزه (رضي الله عنه) سترګې پرې ولګیدې نو ورته ویې ویل: را وړاندې شه د سنت کونکې مور زویه! پرې را تاو شو او په یو ګوزار یې سر ورنه بوټ قلم کړ. دلته ما خپله نیزه برابره کړه او ښه نښه مې ورباندې ونیوله او پرې ورخوشې مې کړه، په خیټه یې داسې وربرابره شوه چې له شا نه یې ووتله، هغه یې وکړه چې زما خوا ته راشي خو و نه توانید، په همدې حالت مې پریښود تر څو مړ شو. وروسته ورغلم او نیزه مې ورنه وایستله، بیرته لښکر ته راغلم او آرام کیناستم، ځکه له بل چا سره مې کار نه و، حمزه (رضي الله عنه) مې پدې خاطر وواژه چې آزاد شم، او کله چې مکې ته ورسیدو

نو آزاد شوم.[۱]

په جګړه کې د مسلمانانو برلاسي

سره لدې چې د حمزه (رضي الله عنه) شهادت د مسلمانانو لپاره نه جبران کيدونکې خساره وه، خو بيا هم د جګړې په ميدان کې بر لاسي د همدوی وه. ابوبکر، عمر، علي، زبير، مصعب بن عمير، طلحه بن عبيدالله، عبدالله بن جحش، سعد بن معاذ، سعد بن عباده، سعد بن الربيع، انس ابن النضر او نور (رضي الله عنهم اجمعين) داسې په ميړانه جنګيدل چې مشرکان يې تار او مار کړل. د مشرکانو مورال دومره لويدلی وُ چې نور د ټينګيدو نه وو.

د ښځې له غيږې نه د تورو تر ميدانه

ددې ورځې له قهرمانو سرتيرو نه يو هم حنظله غسيل وُ. دا د هغه ابو عامر راهب زوی وُ چې په فاسق مشهور شوی وُ او څو صفحې مخکې يې يادونه شويده.

حنظله نوی واده کړی وُ، او پداسې حال کې يې د جنګ آواز واوريد چې له خپلې ښځې سره پروت وُ سمدستي يې د ښځې غيږه پريښوده او د جګړې ډګر ته روان شو. هلته چې له مشرکينو سره مخامخ شو، ناتار يې ورباندې جوړ کړ په لښکر ورننوت او ابو سفيان ته يې ځان ورساوه، نژدې وه چې ابو سفيان را نسکور کړي، خو شداد بن اسود وار ورباندې رومبی کړ او حنظله يې په شهادت ورساوه.

په جګړه کې د غشو ويشتونکو رول او ونډه

د هغو غشو ويشتونکو ډلې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الرماه غره په کنډو کې ځای په ځای کړې وه، په جګړه کې ډير مهم رول درلود او حالات يې د مسلمانانو په ګټه ساتلي وو. د مشرکينو سپرو د خالد بن الوليد په

---

[۱]. ابن هشام ۲/ ۶۹ – ۷۲ صحيح بخاري ۲/ ۵۸۳. همدا وحشي بيا د طائف له غزا وروسته مسلمان شو او په همدې نيزه سره يې مسيلمه الکذاب وواژه، او د روم په خلاف مشهوره جګړه (يرموک) کې يې هم برخه درلوده.

مشرۍ چې ابو عامر الفاسق یې مرسته کوله درې ځله هڅې وکړې چې د اسلامي لښکر چپ وزر مات کړي تر څو د مسلمانانو شا لوري ته لار ومومي او ناتار ورباندې ګډ کړي، خو غشو ویشتونکو د غشو باران پرې جوړ کړ او درې واړه حملې یې ورناکامې کړې.[1]

مشرکان ماتې خوري

خونړۍ جګړه روانه وه، کم شمیر اسلامي لښکر حالات تر خپل کنټرول لاندې راوستي وو. په مشرکینو کې له هرې خوا ماتې ګډه شوه، داسې وارخطا وو لکه چې درې زره کسیزه لښکر یې له دېرش زره مسلمانانو سره مخ وي. مسلمانان د شمیر او وسلې له کمښت سره سره په پوره میړانه او پایمردۍ جنګېدل.

قریشو ډېر زور وواهه چې د مسلمانانو مخه ونیسي حمله یې دفع کړي خو هیڅ یې هم ونه شوی کړای بې وسې شول، ارادې یې ماتې او پښې یې سستې شوې، زړونه یې ولویدل او په یوه کې یې هم دومره متره نه وه چې د صواب له لاس نه لویدلی بیرغ راپورته کړي. همدا وه چې د تیښتې لار یې ونیوله، ترپ یې له خرپ نه غوره وګڼه. هغه د غچ انتقام، عزت او دبدبې، دا او هغه ټولې باتې، لاپې یې هیرې شوې له جګړې نه په منډه شول. ابن اسحاق وایي: الله تعالی مسلمانانو ته بری ور په برخه کړ، مشرکین یې د تورې په څوکه له ډګر نه وایستل، حتمي ماتې یې وربانديې ګډه کړه. عبدالله د خپل پلار زبیر (رضي الله عنهما) له خولې وایي: قسم په خدای چې ما هنده او نورې ښځې لیدلې چې جامې یې له پنډیو نه ورپورته کړې او د تیښتې په حالت کې وې، هیڅ څوک هم نه وو ورسره چې له اسارت او نیولو نه یې وژغوري.[1]

بخاري له براء بن عازب نه روایت کوي وایي: کله چې له مشرکینو سره مخامخ شوو، مات مو کړل او وتښتیدل، لیدل مې چې ښځې یې په ډېره بیړه تښتي او خپلې جامې یې دومره وربډ وهلې چې پایزیبونه یې ښه ښکاریدل.[2] مسلمانان ورپسې وو، مشرکین یې په تورو وهل او ورنه پاتې غنیمتونه یې راټولول.

---

[1]. فتح الباري ۷/ ۳۴۶

[1]. ابن هشام ۲/۷۷

[2]. بخاري ۲/ ۵۷۹

د غشو ویشتونکوستره غلطي

پداسې حال کې چې اسلامي لښکر د بدر په شان د یوه بل عظیم او بی نظیر بري او فتحې په درشل ولاړ وو، د هغه پنځوس کسیزې غشي ویشتونکې ډلې اکثریت یوه داسې غلطي کوي چې وضع او حالات پوره بدلوي مسلمانانو ته ډېر تاوان اړوي، او د بدر په ډګر کې ګټل شوی هیبت او منزلت یې زیانمنوي. او تردې نه لویه دا چې نږدې وه همدا غلطي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهادت سبب شي.
لکه مخکې مو چې یادونه کړیده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې غشو ویشتونکو ته په ډېرو کلکو الفاظو امر کړی ؤ چې خپل سنګر به نه پرېږدي، د فتحې او ناکامۍ په دواړو حالاتو کې به پخپل ځای ټینګ پاته کېږي.
خو لدې جدي امر سره سره کله چې دوی ولیدل مسلمانان د غنیمت مالونه راټولوي یو ځل یې په زړونو کې د دنیا مینه راښکاره شوه، یو بل ته یې وویل: غنیمت دی، غنیمت، راځئ مسلمانان بریالي شول نور د څه انتظار کوئ؟
خو قوماندان یې (عبدالله بن جبیر) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوامر ور په یادوي او ورته وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوامر مو هیر کړل؟ خو زیات شمیر یې دې یادونې ته غوږ نه ایښود او ویل یې نور مونږ ورځو تر څو خپله برخه غنیمت په لاس راوړو.[1] همدا وه چې څلویښت کسان غشي ویشتونکي له کنډو نه کوز شول او په نور لښکر ورګډ شول تر څو غنیمتونه را ټول کړي. اوس د مسلمانانو شا خالي وه یوازې عبدالله بن جبیر له خپلو نهو ملګرو سره په ټینګ عزم پخپل ځای وو، او دا یې اراده وه چې تر هغې پورې به همدلته وي تر څو پورې ټول مړه شوي نه وي او یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راغوښتي نه وي.

خالد بن الولید د اسلامي لښکر د محاصرې په تکل

خالد بن ولید لدې طلایي موقع نه پوره ګټه پورته کړه، په ډېره چټکۍ سره په مسلمانانو را تاو شو عبدالله بن جبیر او ملګري یې له مینځه یووړل او په نورو

[1]. بخاري ۴۲۶/۱

مسلمانانو يې د شا له خوا برید وکړ. آسونه يې داسې وشیشنیدل چې مشرکان پوه شول حالات بدل شویدي، نو هغوی هم په مسلمانانو مخ راوړاوه د علقمه الحارثیه لور عمره په ډیره چټکۍ د بیرغ خوا ته ورغله، له خاورو نه يې را پورته کړ. یو ځل مشرکین ورنه تاو شول، یو بل ته يې ناري کړې، راغونډ شول، او پدې ترتیب سره مسلمانان له شا او مخې نه د مشرکینو تر محاصرې لاندې راغلل.

د محاصرې په وخت کې د رسول الله (ﷺ) میړنی دریځ

پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له یوه نهه کسیز[۱] ګروپ سره د لښکر په وروستۍ برخه کې و[۲]، جګړه يې څارله او کتل يې چې مسلمانانو مشرکین په مخه کړي دي، خو یو ناڅاپه د خالد سپرو برید پرې وکړ، نو اوس يې یوازې دوې لارې په مخه کې وې لومړۍ دا چې په بیړه له خپل ګروپ سره کوم محفوظ ځای ته ځان وباسي او لښکر خپل قسمت او تقدیر ته پریږدي، دویمه لار دا وه چې ژوند په خطر کې واچوي همدې ځای ته خپل اصحاب راوبولي یوه قوي جبهه ورنه جوړه کړي تر څو محاصره ماته او لښکر د احد غره ته وباسي.
همدلته یو ځل بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بې مثله میړانه او عظمت څرګندیږي، خپلو اصحابو، ته چیغه کوي: (إلي عباد الله). اې د خدای بندګانو! زما خوا ته راشئ! دا پداسې وخت کې چې ښه پوهیده چې دا نارې به له مسلمانانو مخکې مشرکین اوري، خو ددې پروا يې ونکړه ځان يې خطر ته ورکړ، خپل اصحاب يې راوبلل، او د همدی غږ په اوریدو سره مخکې لدینه چې مسلمانان راورسیږي مشرکین متوجه شول او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يې ځانونه ورسول.

د مسلمانانو ماتې

کله چې مسلمانان د دښمن تر محاصرې لاندې راغلل، نو یو شمیر دومره وارخطا او بې واره شول چې له ځان نه پرته هر څه ورنه هیر شول، د جګړې میدان يې پریښود د تیښتې لاره يې ونیوه. ځني مدینې ته ورسیدل نور يې د غره څوکې ته وختل، یو شمیر نور بیرته شاته راوګرځیدل او له مشرکانو سره داسې ګډ شول چې کافر له مسلمان

(۱). صحیح مسلم ۱۰۷/۲.: رسول الله (ص) د احد په ورځ له (۷) انصارو او (۲) قریشو سره ګوښی پاتې شوی و..
(۲). پدې د الله تعالی دا قول دلالت کوي ((الرسول بدعوکم في اخراکم)) (ال عمران/ ۱۵۳)

څخه نه پیژندل کیده تردې حده چې مسلمانانو یو بل سره ووژل. بخاري له عایشې (رضي الله عنها) نه روایت کوي وایي: د احد په ورځ لومړی مشرکانو ماتې وخوړه، په همدې وخت کې شیطان چیغه وکړه اې د خدای بندګانو شا ته متوجه اوسئ یعنې له دیخوا نه ځانونه وساتئ، همدا وه چې د ړومبنۍ لیکې کسان را وګرځیدل او له وروستۍ لیکې سره په جګړه شول. حذیفه کتل چې پلار یې د مسلمانانو تر حملو لاندې دی چیغه یې وکړه اې د الله بندګانو دا زما پلار دی! دا زما پلار دی! خو چا وا نه وریدل او هغه مسکین یې وواژه. حذیفه وویل: خدای دې تاسې و بښي.[1]

عروه وایي: په خدای قسم چې په حذیفه کې تر مرګ ورځې خیر موجود و. ددې ډلې په مینځ کې یو ډول هرج و مرج را پیدا شو، خلک یې بې نظمه شول، له ډیرو نه لاره ورکه شوه نه پوهیدل په کومه خوا ولاړ شي. په همدې وخت کې یو چا په لوړ آواز غږ وکړ چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسید. همدا وه چې هغه پاتې نور هم له خوده ووتل، مورال یې مات شو، زړونه یې ولویدل، ډیرو له بې وسۍ او سستۍ نه وسله وغورځوله جنګ یې بند کړ د ځینو په زړونو کې دا وګرزیدل چې لاړ شي له عبدالله بن ابي سره یو ځای شي تر څو هغه ورته له ابو سفیان نه امان واخلي.

انس بن النضر راغی او دا کسان یې ولیدل ورته ویې ویل د څه انتظار کوئ؟ دوی ورته وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت رسیدلی، (حیران یو څه وکړو)! ده ورته وویل: نو اوس ژوندون څه کوئ، پورته شئ او په هغه څه ځانونه ووژنئ په کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځان په شهادت ورساوه. او زیاته یې کړه: اې خدایه! زه ددې مسلمانانو له کړو نه عذر او بښنه غواړم، او د مشرکانو له کړو نه برائت اعلانوم. بیا مخکې لاړ تر څو د سعد بن معاذ سترګې پرې ولګیدی غږ یې پرې وکړ چیرته یا ابو عمره؟ انس ورته وویل: آه دا د جنت بوی چې د احد له خوا راځي، بیا همداسې وړاندې لاړ او تر هغې وجنګید تر څو په شهادت ورسید. او دومره ګوزارونه یې خوړلي وو چې د جګړې په پای کې نه پیژندل کیده، خو خور یې د ګوتو له بندونو نه وپیژانده، په بدن یې له اتیاوو نه زیات د

[1]. بخاري ۱/ ۵۳۹ – ۲/ ۵۸۱ او نور روایتونه وایي چې رسول الله (ص) وغوښتل حذیفه ته دده پلار دیت ورکړي خو حذیفه په ځواب کې ورته وویل: دا دیت دې زما له خوا د مسلمانانو لپاره صدقه شي، نو رسول الله (ص) نور هم ورنه راضي شو، سیره الرسول للشیخ النجدي ص ۲۴۶.

نيزې، تورې، او غشي تېپونه وو.[۲]
همدا راز ثابت بن دحداح هم خپل قوم ته غږ وکړ چې اې انصارو! که چيرې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی وي، نو خدای خو حي (ژوندي) دی او نه مري، پورته شئ په دين وجنګيږئ، الله مو حامي او ناصر دی. همدا وه چې يوه ډله انصار ور پورته شول او په ګډه يې د خالد بن وليد په ګروپ حمله وروړه او تر هغې ورسره و جنګيدل تر څو خالد بن وليد هغه په نيزه سره په شهادت ورساوه او نور ملګري يې هم ټول ورسره شهيدان شول.[۱]
له مهاجرينو نه يو کس وليدل چې يو انصاري پخپلو وينو کې لت و پت پروت دی، مهاجر ورته وويل: فلانيه! خبر يې چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قتل رسيدلی دی؟ انصاري ځواب ورکړ او ويې ويل: که محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وژل شوی وي، نو خپل مسووليت يې ادا کړ، اوس تاسې پخپل دين ننګ وکړئ او وجنګيږئ.[۲]
همدا بې مثاله ميړانه او ډاډ ګيرنه ددې سبب شوه چې يو ځل بيا د مسلمانانو زړونه پورته شي په خود راشي، عقل يې بيرته سر ته ورشي. نور يې له منافقينو سره د يو ځای کيدو فکرونه پريښوول خپلې وسلې يې بيرته راپورته کړې او په مشرکينو يې ورودانګل. پدې وخت کې پدې هم پوه شول چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مرګ خبر دروغ دی، پدې نور هم تقويه او زړه ور شول، په مشرکينو ورولويدل، ډير سخت وجنګيدل او په پای کې پدې بريالي شول چې له محاصرې نه ووزي او د قيادت مرکز ته ځان ورسوي.
د مسلمانانو دريمه ډله داسې وه چې يوازې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په غم کې وه او په هيڅ شي کې يې فکر نه کاوه، ان د محاصرې له پيل نه يې ځانونه خپل لاربنود (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسول. ددې ډلې په سر کې ابوبکر، عمر، علي او نور (رضي الله عنهم) وو، دوی د جګړې په لومړۍ کرښه کې وو، خو کله چې پوه شول د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ژوند په خطر کې دی نو سمدستي ورنه راتاو شول او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د دفاع په خط کې ودريدل.

(2). زاد المعاد ۲/ ۹۳ – ۹۶ . بخاري ۲/ ۵۷۹

[۱]. السيرة الحلبية ۲/۲۲

[۲]. زاد المعاد ۲/ ۹۶

د رسول الله (ﷺ) په شاو خوا کې سخته جګړه

پداسې حال کې چې تر اسلامي لښکر د محاصرې کړۍ راتاویده او مسلمانان د مشرکینو د حملو تر مینځ داسې واقع شوي وو لکه د ژرندې د دوو پلو تر مینځ، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شا و خوا ته سخته جګړه روانه وه. او لکه مخکې مو چې وویل د محاصرې په پیل کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې (۹) کسان موجود وو، خو کله یې چې مسلمانانو ته غږ وکړ او ويې فرمایل: (هلموا إلي، أنا رسول الله). زما خوا ته راشئ، زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یم!

مشرکانو دا غږ واورید رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې وپېژانده ورباندې را تاو شول (ځکه د دوی تر مینځ ډیره کمه فاصله وه) حمله یې وربانديې وکړه او مخکې لدینه چې نور مسلمانان راورسیږي مشرکینو خپل ټول زور په کار واچاوه تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ځان ورسوي. همدلته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره موجود نهه کسان په ډیره میړانه او غیرت دفاع کوي او د مشرکینو په وړاندې دومره کلک مقاومت کوي چې د مینې، سرښندنې او میړانې په میدان کې یې مثال نه لیدل کیږي.

مسلم له انس بن مالک (رضي الله عنه) نه روایت کوي چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د احد په ورځ یوازې اوه کسان انصار او دوه قریش پاتې وو. کله چې جګړې ډیره سخته شوه او مشرکین را لنډ شول، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (من یردهم عنا وله الجنة ؟ أو هو رفیقي في الجنة ؟). څوک به د دوی (مشرکینو) مخه ونیسي که دا کار چا وکړ د هغه لپاره جنت دی؟ او یا هغه به په جنت کې زما ملګری وي؟ د همدې خبرې په اوریدو سره یو انصاري را مخکې شو او تر هغې وجنګید تر څو په شهادت ورسید. جګړه لا پسې تودیده او مشرکین د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته را لنډیدل، یو، یو انصاري (رضي الله عنهم) په شهادت رسیده تر څو اوه واړه شهیدان شول پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغو دوو قریشیانو

ته وفرمایل: (**ما أنصفنا أصحابنا**). مونږ له خپلو یارانو سره انصاف و نه شوای کړی.[1] د هغو اوو انصارو (رضي الله عنهم) آخرینی کس عماره بن یزید بن السکن وُ چې دومره وجنګید تر څو ټول زخمي زخمي شو او په ځمکه راپریوت.[2]

د رسول الله (ﷺ) په ژوند کې تر ټولو سخته ګړی

د ابن السکن له لویدو نه وروسته له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې دوه تنه قریشیان پاتې وو. په بخاري او مسلم کې له ابو عثمان نه روایت دی وایي: د جګړې پدې ورځو کې یوه ورځ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې طلحه بن عبیدالله او سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) پاتې وو [1].

دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند تر ټولو سخته ګړی وه، او همدا د مشرکینو لپاره یو طلایي چانس هم وُ. هغوی ټول زور په کار واچاوه تر څو لدې فرصت نه ګټه اوچته کړي ټولو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لوري حمله راوړه او کوښښ یې کاوه هغه مبارک له مینځه یوسي. عتبه بن ابي وقاص تیږه پورته کړه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د مبارک مخ په یوه طرف وویشت او لاندینی ښی رباعي غاښ یې مات شو او لاندینۍ مبارکه شونډه یې هم زخمی شوه. عبدالله بن شهاب زهري ورمخکې شو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په مبارکه تنده زخمي کړ. په همدې وخت کې یو بل بدبخت عبدالله بن قمئه چې په آس سپور راغی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارکه اوږه یې د توري دومره سخت ګوزار وکړ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پوره یوه میاشت شکایت ورنه درلود، خو بیا هم د تورې په ګوزار دده مبارک غبرګې زغرې پرې نه شوې، هغه بدبخت دشمن ورپسې بل د تورې همدومره کلک ګوزار وکړ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مبارک مخ سترګې ته نژدې برابر شو او د زغره والې خولۍ دوې کړۍ یې د غومبورې په هډوکي کې ننوتې، هغه بدبخت له ګوزار سره دا هم وویل: دا دراواخله زه د قمئه زوی یم. په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې

---

(1). صحیح مسلم، باب غزوه احد ۲/ ۱۰۷

(2). له لږ ځنډ وروسته د مسلمانانو یوه ډله د رسول الله (ص) خواته راورسیده، مشرکین یې له عماره (رضي الله عنه) نه په شا کړل او عماره یې د رسول الله (ص) خواته راووړ، رسول الله (ص) هغه ته خپلې مبارکی پښې تکیه کړې او پداسې حال کې په شهادت ورسید چې مخ یې د رسول الله (ص) په مبارکه پښه ایښی وُ (ابن هشام ۲/ ۸۱)

1 .صحیح البخاري ۱/ ۵۲۷،۲/ ۵۸۱.

حال کې چې وینې یې له مبارک مخ نه پاکولې ورته وفرمایل: الله تعالی دې ټوټې ټوټې کړه.[٢]

په بخاري کې روایت دی چې پدې غزا کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رباعي غاښ په شهادت ورسید، مبارک سر یې زخمي شو، وینې ورنه روانې وې او ده مبارک (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایل: (**کیف یفلح قوم شجوا وجه نبیهم، وکسروا رباعیته، وهو یدعوهم إلی الله**). هغه قوم به څنګه کامیاب شي چې د خپل نبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ یې زخمي کړ او رباعي غاښ یې ورمات کړ، پداسې حال کې چې نبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی د الله لوري ته رابولي، نو الله تعالی دا آیت را نازل کړ: ((**لَيْسَ لَكَ مِنْ الأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ**)) (آل عمران: ١٢٨) . [ترجمه: نشته تا لره له امره هیڅ شی (بلکه الله اختیار لري (د هر شي) یا به رجوع وکړي (الله په قبلولو د توبې سره) په دوی باندې یا به عذابوي (الله) دوی پس بیشکه دوی ظالمان دي.]

طبراني روایت کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې ورځ وفرمایل: (**اشتد غضب الله علی قوم دموا وجه رسوله**). په هغه قوم دې الله (جل جلاله) لوی عذاب نازل کړي کوم چې د خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ یې زخمي کړ، بیا څه وخت چپ پاتې شو وروسته یې وفرمایل: (**اللهم اغفر لقومي فانهم لا یعلمون**.[١] اې خدایه زما قوم ته ببننه وکړه ځکه دوی نه پوهیږي.

همدا راز په صحیح مسلم کې روایت دی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایل: (**رب اغفر لقومي فانهم لا یعلمون**)[٢] اې خدایه زما قوم ته مغفرت وکړه ځکه دوی نه پوهیږي. د قاضي عیاض په الشفاء نومي کتاب کې راغلي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**اللهم اهد قومي فانهم لا**

---

[٢]. الله تعالی د رسول الله (ص) دا دعا قبوله کړه ابن عائذ روایت کوي چې وروسته لدې چې ابن قمئه له جنګ نه کور ته راستون شو، د خپلې رمې لیدو ته ورغی او هغه یې د غره په څوکه کې پیدا کړه او پکې ګډ شو په همدې وخت کې یوه ښکرور وزګوړي حمله ورباندې وکړه او په ښکرو یې وواهه او د غره نه یې د لاندې ورغورځاوه او ټوټې ټوټې شو (فتح الباری: ٧/ ٣٧٣). د طبراني روایت وایي چې الله تعالی یو غرڅه ورباندې مسلط کړ او تر هغې یې په ښکرو واهه تر څو ټوټې ټوټې شو (فتح الباری: ٧ / ٣٦٦ .

[١]. فتح الباري ٧/ ٣٧٣

[٢]. صحیح مسلم باب غزوة احد ١/٨١

يعلمون)[٣]. خدايه! زما قوم ته هدايت وکړې ځکه دوی نه پوهيږي.

پدې کې هيڅ شک نشته چې مشرکينو کلکه اراده کړې وه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي، خو هغه دوه قريشيان سعد بن ابي وقاص او طلحه بن عبيد الله په دومره میړانه، همت او غيرت وجنګيدل چې د مشرکينو دا شوم هدف يې له خاورو سره خاورې کړ. هغوی دواړه د عربو مشهور غشي ويشتونکي وو او پداسې میړانه يې مقابله کوله چې په غشو سره يې حمله کوونکي مشرکين له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه په شاتګ ته اړ ايستل. سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) ته خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله د غشو توبره خلاصه کړه او ورته ويې فرمايل: (**ارم فداك أبي وأمي**). وله زما مور او پلار له تا قربان! له همدې قول نه د سعد (رضي الله عنه) د مقام، اهليت او صلاحيت اندازه ښه څرګنديږي ځکه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بل هيچا ته هم داسې ندې ويلي چې زما مور او پلار دواړه له تا قربان.[(١)]

د طلحه بن عبيدالله (رضي الله عنه) په هکله نسائي له جابر نه، پر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشرکينو ددې حملې او ورسره د څو انصارو د موجوديت په يادونې سره روايت کوي وايي: مشرکين رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته را ورسيدل، نو ده وفرمايل:(**من للقوم ؟**) څوک به د دوی مقابله وکړي؟ طلحه وويل: زه. جابر زياتوي: انصار ور وړاندې شول او لکه مخکې مو چې د مسلم شريف په روايت کې وليدل يو په بل پسې په شهادت ورسيدل کله چې انصار ټول شهيدان شول، نو طلحه ور مخکې شو. جابر وايي: بيا طلحه د يوولسو کسانو په شان جنګيده په همدې وخت کې په لاس ولګيد، ګوتې يې پرې شوی او له خولې نه يې د حس يا آه آواز ووت. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**لو قلت: بسم الله، لرفعتك الملائكة والناس ينظرون**).که د بسم الله ويلې وای نو خلکو به درته کتل او ته به ملائکو اوچتولې. راوي وايي: بيا الله تعالی مشرکين په شا کړل[(٢)] حاکم په اکليل کې روايت کوي وايي چې طلحه (رضي الله عنه) د احد په ورځ (**٣٩**) يا پنځه ديرش ټپه خوړلي وو او د شهادت او لمنځۍ ګوتې يې شلې شوې وې.[(٣)]

بخاري له قيس بن ابي حازم نه روايت کوي وايي: ما وليدل چې د طلحه (رضي الله

٣ . كتاب الشفاء بتعريف حقوق المصطفى ١/ ٨١.
(١). صحيح البخاري ١/ ٤٠٧ - ٢/ ٥٨٠ - ٥٨١
(٢). فتح الباري ٧/ ٣٦١. سنن النسائي ٢/ ٥٢ - ٥٣
(٣). نفس المصدر الاول ٧/ ٣٦١

عنه) لاس شل شوی ؤ، او په همدې لاس سره يې د احد په ورځ له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه دفاع کړې وه.[۴]
ترمذي روايت کوي چې پدې ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د طلحه په هکله فرمايلي: (**من أحب أن ينظر إلى شهيد يمشي على وجه الأرض فلينظر إلى طلحة بن عبيد الله**). که څوک غواړي چې داسې شهيد ته وګوري چې ژوندی د ځمکې پر مخ ګرزي نو طلحه بن عبيدالله ته دې وګوري.[۱]
ابو داود الطيالسي له عائشې (رضي الله عنها) نه روايت کوي چې وايي: ابوبکر (رضي الله عنه) به چې کله د احد ورځ يادوله نو فرمايل به يې چې دا ورځ ټوله د طلحه ورځ ده.[۲]
همدارنګه ابوبکر دده په هکله ويلي:

يا طلحة بن عبيدالله قد وجبت لك الجنان و بوات المها العينا[۳]

[اې د عبيدالله زويه طلحه تا ته جنت واجب شو او له حورو سره دې کور جوړ کړ.]
په همدې سخته ګړۍ کې الله تعالی له غيبه خپل نصر را نازل کړ. په بخاري او مسلم کې له سعد نه روايت دی وايي: د احد په ورځ مې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد چې دوه داسې کسان ورنه دفاع کوي چې سپين کالي يې اغوستي او ډير په ميړانه جنګيږي، ما هغه کسان نه مخکې ليدلي وو او نه مې وروسته وليدل. او په بل روايت کې راځي چې هغه دوه کسان جبريل او ميکائيل(عليهما السلام) وو. [۴]

د رسول (ﷺ) شاو خوا ته د اصحابو (رضي الله عنهم) راټوليدل

دا ټولې پيښې په ډيره چټکۍ او ناڅاپي توګه د سترګو په رپ کې ترسره شوې او که نه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) غوره جنګيالي اصحاب (رضي الله عنهم) چې د جګړې په لومړۍ کربنه کې وو د جګړې د حالت له بدليدلو او د رسول الله

---

(۴). صحيح البخاري ١/٥٢٧، ٢/٥٨١.
(۱). مشکاه المصابيح ۲/ ۵۶۶. ابن هشام ۲/ ۸۶
(۲). فتح الباري ۷/ ۳۶۱
(۳). مختصر تاريخ دمشق ۷/ ۸۲ (من هامش شرح شذور الذهب ص ۱۱۴)
(۴). صحيح البخاريی ۲/ ۵۸۰

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د آواز له اوريدو سره سم د خپل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور په ډير بيړه راو ګرزيدل تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له څه نا ګواره پيښې سره مخ نه شي. خو دوی پداسې حال کې راورسيدل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زخمي شوی ؤ شپږ تنه انصار په شهادت رسيدلي او اووم په ځمکه زخمي پروت ؤ، سعد او طلحه په ډيره ميړانه دفاع ورنه کوله او په جګړه بوخت وو، نو ټول له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه تاو شول خپل ځانونه او وسلې يې دده مبارک نه د دفاع پخاطر لکه ديوال داسې ورنه تاو کړې، د دښمن ګوزارونو ته يې ځانونه ډال کړل، حملې يې په شا وتمبولې. ابوبکر د غار ملګری يې لومړي شخص ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يې ځان راورساوه.

ابن حبان له عائشه (رضي الله عنها) نه روايت کوي چې وايي: ابو بکر (رضي الله عنه) وويل: د احد په ورځ خلک ټول له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه ليرې شوي وو، زه لومړنی کس وم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته بيرته راوګرزيدم، هلته مې وليدل چې يو شخص دفاع ورنه کوي په جګړه بوخت دی، په زړه کې مې وويل چې دا به طلحه وي، مور او پلار مې ورنه قربان، په همدې وخت کې ابو عبيده بن الجراح را پسې راورسيد هغه لکه د مرغه په شان تيز را روان ؤ، دواړو ځانونه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسول که ګورو چې طلحه يې په مخکې لويدلې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمايل: (**دونكم أخاكم، فقد أوجب**). د خپل ورور غم وخورئ ده ځانته جنت واجب کړ. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک مخ هم زخمي شوی ؤ د اوسپنيزې خولۍ دوې کړۍ يې په غومبوري کې ننښې شوې وې. ابوبکر (رضي الله عنه) وايي ما وغوښتل چې دا کړۍ يې له مبارک غومبوري نه راوباسم، خو ابو عبيده (رضي الله عنه) راته وويل: د خدای په روی ما پرېږده چې دا کړۍ زه ورنه راوباسم! او پدې ترتيب هغه يوه کړۍ په خوله ټينګه ونيوله او ورو ورو يې را ايستله تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په تکليف نه شي، بالاخره يې يوه راوايستله خو پدې کوشش کې د ابو عبيده له ثنايا غاښونو نه يو غاښ هم ووت. ابوبکر وايي: بيا زه ورغلم چې هغه بله زه راوباسم، ابو عبيده بيا راته وويل: د خدای په روی ما پرېږده چې راويې باسم، نو دوهمه يې هم په خوله راونيوله او ورو ورو يې راوايستله خو دا ځل يې بل غاښ هم ووت. بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: د خپل ورور غم وخورئ ده ته جنت واجب شو يا يې جنت ځانته واجب کړ.

ابوبکر وايي: بیا مو طلحه ته مخه کړه او درملنه مو یې پیل کړ له دیارلسو نه یې زیات زخمونه خوړلي وو[۱].
دا پدې ورځ په جګړه کې د طلحه د غیرت او شجاعت، همت او استعداد یو بل دلیل دی.
په همدې سخته شیبه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر شاو خوا یو شمیر قهرمان اصحاب راغونډ شول، په دې ډله کې ابودجانه، مصعب بن عمیر، علي بن ابي طالب، سهل بن حنیف، مالک بن سنان (د ابو سعید الخدري پلار)، ام عماره نسیبه بنت کعب المازنیه، قتاده بن النعمان، عمر بن الخطاب، حاطب بن ابي بلتعه او ابو طلحه (رضي الله عنهم) شامل وو.

د مشرکینو حملې تندې شوې

دلته د مشرکینو شمیر لحظه په لحظه زیاتیده او حملې یې تندې دې. په مسلمانانو فشار دومره زیات شو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له هغو کندو نه په یوه کنده کې ولوید کومې چې ابو عامر الفاسق د همدې شرارت لپاره کیندلې وې، په مبارکه ګونډه کې یې وبرینبدل علي (رضي الله عنه) لاس ورکړ او طلحه بن عبیدالله په غیږ کې راونیو تر څو راپورته شو او ودرید. نافع بن جبیر وايي: له مهاجرینو نه یوه کس به ویل: د احد په ورځ مې لیدل چې غشي له هر لوري را وریدل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مینځ کې وو خو ټول به ورنه چپیدل (یعنې اصحابو به ورنه دفع کول) او په همدې ورځ مې عبدالله بن شهاب الزهري ولید چې ویل یې: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوښایاست، اوس به یا زه ژوندی پاتې کیږم او یا هغه (صلی الله علیه وسلم)! دا پداسې حال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې بالکل خوا ته وو او هیڅوک هم نه وو ورسره، خو هغه ورنه تیر شو، صفوان ورباندې په قهر شو (چې ولې ورنه تیر شوې) هغه په ځواب کې ورته وویل: قسم په خدای که مې لیدلی وي، قسم په خدای لکه چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مونږ نه ساتل شویدی. په دې پسې مونږ څلور کسانو عهد وکړ او د عبدالله په مرګ پسې ورمخکې شوو خو ونه توانیدو چې ویې

---

[۱]. زاد المعاد ۲/ ۹۵

وژنو.[۲]

بې مثاله قرباني او اتلولي

په دې ورځ مسلمانانو د قرباني او فدا کارۍ، میړانې، اتلولۍ او سربازۍ په ډګر کې داسې قهرمانۍ او کارنامې وکړې چې په تاریخ کې یې مثال نه لیدل کیږي. ابو طلحه (رضي الله عنه) ځان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته لکه سپر داسې نیولی وُ په خپله سینه یې د دښمن غشي ور نه دفع کول. انس (رضي الله عنه) وایي: د احد په ورځ خلک د ماتې په حال کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه بیل شول، خو ابو طلحه په داسې حال کې چې یو ډال ورسره وُ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ولاړ وُ، هغه ډیر ماهر غشي ویشتونکی وُ په ډیر زور سره یې غشي ویشتل، په دې ورځ یې دوې یا درې لیندۍ ماتې کړې. دلته له مسلمانانو نه یو سړی چې د غشو توبره ورسره وه تیریده رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**انثرها لأبي طلحة**).غشي دې ابو طلحه ته واچوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به چې کله سر پورته کړ چې خلک ووینې ابو طلحه به ورته ویل: مور او پلار مې درنه قربان سر مه اوچتوه هسې نه د دښمن کوم غشی درباندې برابر نه شي، زما غاړه ستا له غاړې قربان.[۱]

همدا راز انس (رضي الله عنه) روایت کوي چې ابو طلحه او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دواړو په یوه ډال له ځان نه دفاع کوله. ابو طلحه ډیر ښه غشي ویشتل او کله به یې چې غشی وویشته نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به سر اوچت کړ او کتل به یې چې غشی یې چیرته ولګیده.[۲]

ابو دجانه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ودرید خپله شا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ډال کړه، غشي به راتلل او وربانديې لګیدل به، خو دی به له ځایه نه خوځیده.

حاطب بن ابي بلتعه په عتبه بن ابي وقاص هغه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک غاښ یې شهید کړی وُ پسې شو، تعقیب یې کړ او د تورې داسې

---

(2). زاد المعاد ۲/ ۹۷

(1). صحیح البخاری ۲/ ۵۸۱

(2). نفس المصدر ۱/ ۴۰۶

ګوزار يې ورباندې وکړ چې سر يې بوټې ورباندې قلم کړ، آس او توره يې ورنه را واخيستل. سعد بن ابي وقاص ډېر کوښښ وکړ چې خپل ورور عتبه ووژني، خو حاطب ورنه مخکې شو او د هغه کار يې ورجوړ کړ.

سهل بن حنيف يو ميړنی غشي ويشتونکی ؤ، له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې د مرګ بيعت وکړ او په ډېره ميړانه يې د مشرکينو په وړاندې مقابله کوله.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله هم غشي ويشتل. قتاده بن النعمان روايت کوي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلې ليندۍ نه دومره غشي وويشتل چې دا يوه څنډه يې بالکل نرۍ او يا ماته شوې وه، بيا همدا ليندۍ قتاده ورنه واخيستله او له همده سره وه. په همدې ورځ د قتاده سترګه ولګيده پوچه راووتله په مخ يې څړيدله، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس بيرته ور په ځای کړه جوړه روغه شوه ان تر دې چې همدا سترګه يې له بلې سترګې نه هم ګلالۍ وه او هم د تيز نظر درلودونکې.

عبدالرحمن بن عوف ډېر په ميړانه جنګيده په خوله ولګيد او د مخې غاښ يې مات شو، له شلو نه زيات ټپونه يې وخوړل په پښه هم کلک ولګيد او له همدې نه بيا ګوډ شو. د ابو سعيد الخدري پلار مالک بن سنان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مبارک مخ له زخم نه ويني په خوله زبيښلې او تر هغې يې څټلې تر څو پاکې شوې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (مُجَّه).تو يې کړه. ده وويل قسم په خدای که يې تو کړم. بيا يې جګړې ته مخه کړه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(من أراد أن ينظر إلى رجل من أهل الجنة فلينظر إلى هذا)**.څوک غواړي جنتي ته وګوري، نو ده ته دې وګوري. او هغه تر هغې پورې وجنګيد تر څو په شهادت ورسيد.

ام عماره هم په ډېر لوړ همت جنګيده، د مسلمانانو له يوه ګروپ سره ابن قمئه ته ور مخکې شوه، ابن قمئه ورباندې د تورې ګوزار وکړ او اوږه يې ډېره ژوره ور زخمي کړه، دې هم پر ابن قمئه باندې څو مسلسل ګوزارونه وکړل، خو هغه دوې زغرې اغوستې وې، ژوندی پاتې شو، ام عماره همداسې په ميړانه جنګيده تر څو دولس ټپونه يې وخوړل.

مصعب بن عمير په ډېره ميړانه سربازي کوله له رسول الله (صلی الله عليه و اله و

صحبه و سلم) نه يې د ابن قمئه او نورو مشرکينو حملې په شا کولې او ځان يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مخکې ډال جوړ کړی وُ، له ده سره د اسلامي لښکر بيرغ هم وُ. مشرکينو حمله ورباندې وکړه او ښی لاس يې ور پرې کړ، ده فورا بيرغ په چپ لاس کې ونيو او د مشرکينو مقابلې ته لکه غر داسې ولاړ وُ، بالاخره يې چپ لاس هم پرې شو، خو بيا يې هم نه غوښتل بيرغ په ځمکه پريوزي ځان يې ورباندې ورواچاوه په سينې او غاړې سره يې اوچت ساته تر څو په شهادت ورسيد. دده قاتل هم ابن قمئه وُ او داسې ګمان کاوه چې دا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی، ځکه مصعب (رضي الله عنه) رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ډير ورته وُ او کله يې چې مصعب (رضي الله عنه) په شهادت ورساوه، نو ابن قمئه مشرکينو ته مخ کړ او چيغه يې وکړه چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسيد.[1]

د رسول الله (ﷺ)د شهادت خبر او پر جګړه يې اغيزې

د ابن قمئه لدې چيغې سره د مشرکينو او مسلمانانو په مينځ کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شهادت خبر خور شو. دا ډيرې حساسې شيبې وې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه بيل او د مشرکينو له خوا محاصره شوي اصحاب (رضي الله عنهم) ډير وارخطا شول، ارادې يې کمزورې شوې، ګډوډې او بی نظمي پکې ګډه شوه، غمجن او پريشانه شول، خو پدې چيغې سره دا هم وشول چې د مشرکينو حملې څه نا څه کمې شوې، فشار يې څه کم غوندې شو، ځکه دوی دا وپتييله چې نور خپل هدف ته ورسيدل، يو شمير مشرکينو خو جګړه پريښوده او د شهيدانو په مثله کولو لګيا شول.

رسول الله (ﷺ) جګړې ته ادامه ورکوي او حالات کنترولوي

کله چې مصعب (رضي الله عنه) په شهادت ورسيد رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيرغ علي (رضي الله عنه) ته وسپاره. علي (رضي الله عنه) او نور موجود اصحاب (رضي الله عنهم) ډير په ميړانه جنګيدل، دفاع يې کوله او په دښمن يې

[1]. ابن هشام ۲/ ۷۳- ۸۴. زاد المعاد ۲/ ۱۹۷

مرګوني ګوزارونه کول.

په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وتوانید محاصره ماته کړي او خپل محاصره شوي لښکر ته لار وباسي. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر خوا ته ورغی لومړی د کعب بن مالک سترګې پرې ولګیدې ويې پيژانده او په لوړ آواز يې چيغه کړه: اې مسلمانانو! زيرى مې دربانديې، دا دی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم). رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اشاره ورته وکړه چې چوپ شه. او دا هم پدې خاطر تر څو مشرکانو ته دده مبارک د موجوديت او ځای معلومات ونه شي، خو د کعب دا چيغه د مسلمانانو غوږونو ته ورسيده ټول ورته راتاو شول او تقريباً ديرش کسان يې شاو خواته راټول شول.

کله چې يو شمير اصحاب راټول شول، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ډيره منظمه توګه د غره د درې خوا ته په شاتګ پيل کړ. او څرنګه چې لدې شاتګ نه هدف د محاصرې ماتول وُ، نو مشرکينو په ټول زور سره خپلې حملې جاري ساتلې او زيار يې يوست چې د مسلمانانو د شاتګ مخه ونيسي خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکينو حمله کوونکو په مينځ کې خپله لاره وايستله او مشرکين د اسلام د زمريانو په وړاندې بې بسه شول.

پدې وخت کې د مشرکينو يو سپور عثمان بن عبدالله بن مغيره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خوا را مخکې شو او ويل يې: يا به زه ژوندی پاتې کيږم او يا هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې د مقابلې لپاره مخې ته ودريد، خو د مقابلې نوبت را نغی ځکه د هغه مشرک آس په يوه کنده کې ولويد او فوراً حارث بن الصمه ورته راورسيد او په پښه يې د تورې ګوزار پرې کړ ځای په ځای يې کيناوه او بيا يې هملته ستی کړ وسله يې ورنه را واخيستله او ځان يې بيرته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه. پدې وخت کې د مشرکينو له لښکر نه يو بل سپور عبدالله بن جابر په حارث بن الصمه حمله وروړه په مټ يې په توره وواهه او کلک زخمي شو چې بيا مسلمانانو پورته کړ او يو يې ووړ. پدې وخت کې ابو دجانه هغه چې سره پټۍ يې په سر تړلې او له مرګ سره لوبيده راغی او د تورې په يوه وار سره يې د مشرک عبدالله بن جابر سر قلم کړ.

د خونړۍ جګړې پدې سختو شيبو کې په مسلمانانو د خوب غوټې هم راتللې او

لکه څرنګه چې قرآنکريم فرمايي دا خوب د الله له طرفه مسلمانانو ته امن او اطمينان وٴ. ابو طلحه وايي: زه د احد په ورځ له هغه کسانو نه يو وم چې خوب ورباندې راته او داسې به خوب راباندې غالب شو چې څو ځله مې توره له لاس نه پريوته، بيرته به مې واخيسته، بيا به ولويده او وابه مې خيسته.[۱]

په همدې قربانۍ او سربازۍ سره د مسلمانانو دا ګروپ په منظمه توګه د غره درې ته ورسيد او د نور لښکر لپاره يې د امن ځای ته لاره پرانيستله. پاته لښکر هم ورسره يو ځای شو او د خالد عسکري تدبير د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عسکري تدبير په وړاندې ماتې وخوړه.

د ابي بن خلف وژل

ابن اسحاق وايي: کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غره دې درې ته تشريف يووړ، ابي بن خلف راغی او ويل يې: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چيرته دی؟ اوس به يا زه ژوندی پاتې کيږم او يا هغه! اصحابو وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)، اجازه راکوې کوم يو حمله ورباندې وکړو؟

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: پرې ايږدئ، کله چې رانژدې شو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له حارث بن الصمه نه يوه وړه نيزه واخيسته. کله يې چې نيزه واخيستله، نو په ډير زور سره راپورته شو او خلک داسې يوې بلې خوا ته ولويدل لکه چې اوښ ځان وخوځوي او د شا ويښتان يې ورنه باد شي. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغه مخې ته ورغی د زغرې او خوز (اوسپنيزې خولۍ) تر مينځ د ورميږ يوه برخه يې په نظر ورغله او په همدې ځای يې د نيزې داسې وار ورباندې وکړ چې څو ځله له آس نه را ونښوئيد. او کله چې نوموړی بيرته د قريشومشرکينو ته ورغی په غاړه يې لږ غوندې زخم و، وينه يې بنده شوې وه خو ويل يې: په خدای قسم چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ووژلم! مشرکينو ورته وويل: زړه دې اچولی، ته خو څه زيات نه يې ټپي شوې! ده ورته وويل:محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ماته په مکه کې ويلي وٴ چې زه دې

---

[1]. صحيح البخاري ۲/ ۵۸۲

وژنم،[۲] قسم په خدای که هغه را تو کړي نو هم وژني مې.
او همداسې وشوه نوموړی د خدای دښمن مکې ته د بيرته تلو په وخت په سرف نومي ځای کې مړ شو.[۱]
او له عروة نه د ابو الاسود په روايت کې راځي: نوموړی (ابي) به لکه غويي داسې بغيده او ويل به يې: قسم په هغه ذات چې زما نفس يې په لاس کې دی که دا تکليف (رنځ) چې په ما دی د ذي المجاز په ټولو اوسيدونکو لګيدلی وای، نو ټول به مړه شوي وو[۲].

طلحه (رضي الله عنه) رسول الله (ﷺ) راپورته کوي

غره ته د شاتګ په دوران کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخې ته يوه لويه پرښه راغله، اراده يې وکړه چې وربان‌دې وخيژي، خو و نه توانيد ځکه دغه وخت يې وزن هم څه زيات وُ، زغرې يې هم دوې اغوستې وې او سخت زخمي شوی هم وُ، نو طلحه بن عبيد الله (رضي الله عنه) ورته ټيټک شو لاندې ورته کيناست او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په پرښه ورهسک شو او ويې فرمايل: (أَوْجَبَ طَلحةُ) [۳] طلحه جنت واجب کړ.

د مشرکانو وروستۍ حمله

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غره په دره کې د قيادت او مشرتابه په مرکز کې ځای په ځای شو مشرکانو پخپلې وروستۍ حملې لاس پورې کړ تر څو مسلمانانو ته نور زيان هم ورواړوي. ابن اسحاق وايي: هغه وخت چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دره کې وُ د قريشو يو ګروپ د ابو سفيان او خالد بن وليد په مشرۍ غره ته راوخوت، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و

(2). دا کيسه داسې ده همدغه ابي به چې په مکه کی له رسول الله (ص) مخامخ شو نو ورته ويل به يې: اې محمده (ص) ما عود نومی يو آس ساتلې او هره ورځ (۷،۵۰) کيلو ګرامه دانه (جوار) ورکوم او په همدې آس به سپور وم او تا به وژنم، رسول الله (ص) به ورته فرمايل: بلکه زه به تا وژنم (ان شاء الله).

(۱). ابن هشام ۲/ ۸۳ . زاد المعاد ۹۷/۲.

۲ . مختصر سيرة الرسول (ص) للشيخ عبدالله النجدي ص ۲۵۰.

(۳). ابن هشام ۲/ ۸۶.

سلم) دعا وکړه او ویې فرمایل: یا خدایه! دوی له مونږ نه مه هسکوې، نه ښایي دوی له مونږ نه اوچت وي. په همدې سره عمر (رضي الله عنه) او یو ټولی مهاجرین مقابلې ته ورغلل او هغوی یې له غره نه کوز کړل.[۴]

په مغازي اموي کې روایت دی چې: مشرکان غره ته وختل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سعد ته وویل: ارادې یې ور خاورې کړه. یعنې کوز یې کړه مخه یې ونیسه! سعد وویل: په یوه ځان یې څنګه مخه ونیسم او څنګه یې حوصلې ورټیټې کړم؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله خبره درې ځله تکرار کړه، نو سعد له خپلې توبرې نه یو غشی راواخیست یو سړی یې پرې وویشت او ویې واژه. سعد وایي: بیا مې همغه غشي راواخیست ښه مې پیژانده بل کس مې ورباندې وویشت هغه مې هم ستنې کړ، دریم ځل مې بیا همغه غشی راواخیست ښه مې پیژانده او دریم کس مې ورباندې وواژه، نور مشرکان ټول له غره نه کوز شول، نو ما له ځان سره وویل: چې دا مبارک غشی دی، همغه مې پخپله توبره کې واچاوه.

سعد (رضي الله عنه) همدا غشی د مرګ تر ورځې له ځان سره ساته او له ده وروسته یې له زامنو سره ؤ. [۱]

د شهیدانو مثله کول

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف دا د مشرکینو وروستۍ حمله وه. د هغوی ګمان دا ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شهادت رسیدلی، نو خپل مرکز ته ورغونډ شول او مکې ته د تګ تیاري یې پیل کړه. ځنې مشرکین او ورسره مشرکې ښځې د شهیدانو په مثله کولو بوخت شول، د هغوی غوږونه، پزې، او تناسلي غړي یې ورنه پرې کول، خېټې یې څیرلې. هند بنت عتبه د حمزه (رضي الله عنه) سینه څیره کړه ینه یې را پرې کړه او په خوله یې کړه، خو تیره یې نه شوی کړی بیرته یې تو کړه، او مشرکینو ښځو لدې پرې شویو غوږونو او پزو نه امیلونه او پازیبونه جوړ کړل.[۲]

قهرمان مسلمانان تر پایه د جګړې تیاري لري

---

[۴]. نفس المصدر.

[۱]. زاد المعاد ۲/ ۹۵

[۲]. ابن هشام ۲/ ۹۰

د جګړې په وروستیو شیبو کې دوې داسې پېښې وشوې چې د مسلمانانو همت او قهرماني په ګوته کوي او دا ښیي چې هغوی د خدای په لار کې هر ډول قربانۍ ته آماده وو:

١- کعب بن مالک (رضي الله عنه) وايي: زه له هغو مسلمانانو نه یو وم کوم چې د غره له درې نه راووتلو، کله مې چې ولیدل مشرکین لګیا دي مسلمان شهیدان مثله کوي، نو ودریدم او بیا روان شوم که ګورم چې یو مشرک چې زغره یې اغوستې په مسلمانانو شهیدانو تیریږي او وايي: دوی خو لکه د ذبح شویو پسونو په شان ټوټې ټوټې ډیرې پراته دي!! او یو مسلمان چې زغره یې په ځان کې ده دده لاره څاري انتظار یې کوي، زه وریسې ورغلم او بیا مې دواړو مسلمان او کافر ته په ځیر وکتل چې کوم یې قوي او کوم یې کمزوری دی او دا مې وپتییله چې دا کافر د وسلې او ساز و سامان له پلوه ورنه مخکې دی، خو همداسې ورته ګورم تر څو دواړه سره ونښتل، مسلمان داسې یو ګوزار ورباندې وکړ چې دوه شقه یې کړ له سر نه تر پښو پورې دوې ټوټې شو او بیا همدې قهرمان مسلمان خپل مخ لوڅ کړ او راته ویې ویل: څنګه ګوزار و اې کعبه؟ زه ابو دجانه (رضي الله عنه) یم.[١]

٢- د جګړې په پای کې یو شمیر مسلمانې ښځې د جنګ میدان ته راغلې. انس (رضي الله عنه) وايي ما عائشه بنت ابی بکر او ام سلیم (رضي الله عنهم) ولیدلې چې بډې یې وهلې او د پښو پازیبونه یې ښکاري، پخپلو اوږو د اوبو مشکونه راوړې او د خلکو په خولو کې یې ورخالي کوي، بیا ځي او بیرته یې را ډکوي، راوړي یې او د خلکو په خولو کې یې ورخالي کوي[٢]. عمر (رضي الله عنه) وايي: ام سلیط (رضي الله عنها) به د احد په ورځ زمونږ لپاره ډک ډک مشکونه راوړل[٣].

او لدې مسلمانو ښځو نه یوه هم ام ایمن وه کله یې چې ځنې ماتې خوړلي مسلمانان ولیدل چې د مدینې په لور روان دي، مخونو ته یې خاورې وروشیندلې او ځینو ته به یې ویل: واخله دا د سنیو څرخ واخله او توره دې ماته راکړه! بیا ام ایمن په ډیره بیړه د جګړې میدان ته لاړه او زخمیانو ته یې اوبه ورکولې چې حبان بن ابي العرقه په غشي وویشتله ولویده او بې پردې شوه، د خدای دښمن ورته په خندا شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا ډیره سخته ښکاره شوه سعد بن ابي وقاص ته یې

---

(١). البداية والنهاية ١٧/٤.
٢ . صحيح البخاري ٤٠٣/١، ٥٨١/٢.
٣ . نفس المصدر ٤٠١/١.

یو داسې غشی ورکړ چې نوک یې هم نه ؤ او ورته ویې فرمایل: (ارم به). وله! سعد غشی ورخوشی کړ او د حبان په غاړه ولګید، د شا په تخته ولوید او بې ستره شو، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې وخندل چې ان نواجذ (ژامې) غاښ یې ښکاره شول او ویې فرمایل: (استقاد لها سعد، أجاب الله دعوته). سعد د ام ایمن انتقام او پور واخیست، الله تعالی یې دې سوال قبول کړي.[۱]

په دره کې له ځای په ځای کیدو وروسته

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دره کې د ننه پخپل مرکز کې ځای په ځای شو، نو علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) لاړ او خپل ډال یې له مهراس نه ډک کړ (ځنې وایي مهراس په احد کې د یوې چینې نوم دی او ځنې نور وایي مهراس داسې یوې پرښې ته وایي چې مینځ یې ژور وي او ډیرې اوبه پکې غونډیږي) په هر حال هغه خپل ډال له اوبو نه را ډک کړ او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې راوړ تر څو اوبه ورنه وڅښي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې اوبه ولیدې یو ډول بوی یې درلود، نو ویې نه څښلې خو خپل مبارک مخ یې ورباندې ومینځلو، پاکې وینې یې ورنه پاکې کړې او یوه اندازه یې په مبارک سر واچولې او فرمایل یې: (اشتد غضب الله علی من دَمَّی وجه نبیه).

د الله تعالی لوی عذاب دې پر هغه چا وي چې د الله د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ یې وینې کړ.[۲]

سهل (رضي الله عنه) وایي: قسم په خدای چې زه هغه کسان ښه پیژنم چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زخمونه یې ومینځل په سر یې اوبه ور واچولې او دا ښه راته معلومه ده چې په څه شي دده مبارک تداوي وشوه؟ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لور فاطمې (رضي الله عنها) یې سر مینځه او علي (رضي الله عنه) له ډال نه اوبه ورباندې اچولې، کله چې فاطمې (رضي الله عنها) ولیدل چې په اوبو سره وینه نه دریږي همداسې روانه ده، نو د پوزي (بوریا) یوه ټوټه یې وسیځله او په زخم یې ور واچوله او په همدې سره یې وینه ودریده.[۳]

محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ډیرې پاکې او خوږې اوبه راوړې، رسول الله (صلی

(۱). السیرة الحلبیة ۲/ ۲۲
(۲). ابن هشام ۲/ ۸۵
(۳). صحیح البخاري ۲/ ۵۸٤

الله عليه و اله و صحبه و سلم) وښښلې او د خير دعا يې ورته وکړه[۴].
رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د زخمونو له امله د ماسپښين لمونځ په ناستي وکړ او مسلمانانو هم په ناسته لمونځ ورپسې ادا کړ.[۱]

د ابو سفيان پسخند او له عمر (رضي الله عنه) سره خبرې

وروسته لدې چې مشرکينو د بيرته تګ تياري مکمله کړه ابو سفيان غره ته پورته شو او چيغه يې کړه: آيا محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په مينځ کې شته؟ مسلمانانو ځواب ورنکړ. بيا يې چيغه کړه: ابن ابي قحافه شته؟ مسلمانانو ځواب ورنکړ. بيايې چيغه کړه: عمر بن الخطاب شته؟ مسلمانانو بيا هم ځواب ورنکړ، ځکه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغوی له ځواب ورکولو نه منع کړي وو. ابو سفيان له دوی دريو پرته د بل چا پوښتنه ونکړه، ځکه هغه پوهيده چې د اسلام قيام په همدې دريو پورې تړلی دی. پدې پسې ابو سفيان وويل: ځه له دې دريو نه خو خلاص شوو. دلته عمر (رضي الله عنه) صبر ونه شوای کړی او په ځواب کې يې ورته وويل: اې د الله دښمنه دا دری واړه چې تا ياد کړل ژوندي دي، او الله هغه څه پرې ايښي دي چې ستا د خفګان او رسوايۍ سبب به کيږي! ابو سفيان وويل: ستاسې مړي مثله شوي، خو ما ددې نه امر کړی او نه مې دا کار غندلی او بد ګڼلی دی. او زياته يې کړه: (اعلی هبل) يعنی هبل لوړ دی. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:(ألا تجيبونه؟). ځواب يې نه ورکوئ؟ اصحابو (رضي الله عنهم) وويل: څه ورته ووايو؟ ده وفرمايل: (قولوا: الله أعلی وأجل). ووايئ: الله تعالی له ټولو نه لوړ او لوی دی.ابو سفيان بيا وويل: مونږ عزی لرو او تاسې يې نلرئ.رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (ألا تجيبونه؟). آيا ځواب يې نه ورکوئ؟ اصحابو (رضي الله عنهم) عرض وکړ څه ورته ووايو؟ ده وفرمايل: (قولوا:الله مولانا، ولا مولی لکم). ووايئ: الله زمونږ مولی دی او تاسې مولی نلرئ.
ابو سفيان وويل: څومره ښه کار وشو، نن ورځ د بدر د ورځې بدله ده، په جنګ کې خو

---

(٤). السيره الحلبيه ٢/ ٣٠
[۱]. ابن هشام ۲/ ۸۷

کله مــا تې او کله برى حتمى دى. عمر (رضي الله عنه) په ځواب کې ورته وايي: نه، برابر ندي، زمونږ مړي په جنت کې دي او ستاسې مړي په دوزخ کې.
پدې پسې ابو سفيان زياته کړه: اې عمره (رضي الله عنه)! راشه ما ته لنډ راشه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**ائته فانظر ما شأنه؟**). ورشه وګوره چې څه وايي؟ عمر (رضي الله عنه) ورغی. ابوسفيان ورته وويل: د خدای په روی راته ووايه چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مو وژلی دی که نه؟ عمر (رضي الله عنه) ورته وويل: نه، والله نه، هغه همدا اوس ستا خبرې اوري. ابو سفيان ورته وويل: ته زما په نزد له ابن قَمِئَة نه ډير رښتينی او غوره يې.[1]

د بدر په ميدان کې د يوې بلې مقابلې وعده

ابن اسحاق وايي: کله چې ابو سفيان او لښکر بيرته تلل نو داسې يې وويل: په راتلونکي کال کې مو د بدر په ميدان کې د يوې بلې مقابلې وعده ده درسره. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يوه صحابي ته وويل: (**قل: نعم، هو بيننا وبينك موعد**).ورته ووايه سيي ده، دا به زمونږ او ستاسې تر مينځ وعده وي.[2]

د مشرکانو د دريځ او پلان په هکله تحقيق

بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و سلم) علي (رضي الله عنه) ته امر ورکړ چې: (**اخرج في آثار القوم فانظر ماذا يصنعون؟ وما يريدون؟ فإن كانوا قد جَنَبُوا الخيل، وامْتَطُوا الإبل، فإنهم يريدون مكة، وإن كانوا قد ركبوا الخيل وساقوا الإبل فإنهم يريدون المدينة. والذي نفسي بيده، لئن أرادوها لأسيرن إليهم فيها، ثم لأناجزنهم**). لاړ شه وګوره مشرکين څه کوي؟ څه اراده لري؟ [وګوره که دې وليدل په اوښانو سپاره دي او آسان يې همداسې ورسره روان کړيدي، نو پوه شه چې د مکې لورته روان دي او که په آسانو سپاره وو او اوښان يې همداسې ورسره روان کړي وو، نو بيا پوه شه چې دوی د مدينې په لور روان دي، قسم په هغه ذات چې زما مرګ او ژوند دده په واک کې دی که د مدينې اراده يې وکړه ورپسې ورځم به او دړې وړې کوم به يې.] علي

---

(1). ابن هشام ۲/ ۹۳ – ۹۴ ، زاد المعاد ۲/ ۹۴ صحيح البخاري ۲/ ۵۷۹
(2). ابن هشام ۲/ ۹۴

(رضي الله عنه) وايي: زه وریسې ورغلم تر څو په حالاتو ځان خبر کړم هلته مې ولیدل چې په اوښانو سپاره او آسان یې همداسې ورسره د مکې په لور روان کړي وو.[۳]

د شهیدانو او زخمیانو کتل

د مشرکینو له ستنیدو وروسته مسلمانانو ته ددې فرصت په لاس ورغی چې د خپلو شهیدانو او زخمیانو خبر واخلي. زید بن ثابت (رضي الله عنه) وايي: د احد په ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ولیږلم تر څو سعد بن الربیع (رضي الله عنه) ولټوم او امر یې راته وکړ: (**إن رأيته فأقرئه مني السلام، وقل له: يقول لك رسول الله صلى الله عليه وسلم: كيف تجدك؟**).که د سعد ولید، نو سلام مې ورته وایه او پس له سلام دا ورته ووایه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) درته وايي چې څنګه یې؟ زید (رضي الله عنه) زیاتوي زه لاړم او د شهیدانو په مینځ کې ګرزیدم تر څو سعد ته ورسیدم که ګورم چې هغه خپل آخریني نفسونه باسي، د ځنکدن په حال کې دی، د تورو، غشو او نیزو اویا ګوزارونه یې خوړلي. ورته مې ویل: سعده! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سلام درباندې وايي او پوښتنه دې کوي چې څنګه یې؟ ده راته وویل: په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې سلامونه وي او زما له خوا نه ورته عرض کړه چې یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! د جنت خوشبویي مو تر سږمو کیږي، او زما قوم انصارو ته ووایه: که د تاسې یو کس هم ژوندی وي او دښمن پدې وتوانیږي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ځان ورسوي، نو د خدای په وړاندې به عذر ونلرئ! په همدې وخت کې یې روح له مبارک بدن نه ووته او له فاني دنیا نه یې سترګی پټې کړي.[۱]

خلکو د زخمیانو په مینځ کې اصیرم (عمرو بن ثابت) هم وموند لدینه مخکې به یې چې هغه ته د اسلام بلنه ورکوله ده به نه منله او اسلام به یې نه قبلاوه. له همدې امله خلک حیران شول چې اصیرم دلته څه کوي او څنګه راغلی؟ هغه خو په اسلام نه ؤ مشرف شوی، پوښتنه یې ورنه وکړه: څنګه او ولې دلته راغلی یې؟ له خپل قوم نه د دفاع پخاطر راغلی یې او که له اسلام سره د مینې په اساس؟ ده په ځواب کې ورته

(3). ابن هشام ۲/ ۹۴ په فتح الباري کې روایت دی چې سعد بن ابي وقاص (رضي الله عنه) د قریشو د احوال معلومولو په خاطر وریسې ورغلی ؤ ۷/ ۳۴۷.

(1). زاد المعاد ۲/ ۹۶

وویل: زه له اسلام سره د مینې پخاطر دلته راغلی یم، ما په الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ایمان راوړی او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د دفاع پخاطر دومره وجنګیدم چې حالت مې تاسې ګورئ، په همدې خبره یې سترګې پټې شوې. هغوی دا خبره بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسوله، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**هو من أهل الجنة**).هغه جنتي دی. ابو هریره (رضي الله عنه) وایي: دا پداسې حال کې چې یو لمونځ یې هم نه وُ کړی.[1]

د زخمیانو په ډله کې **قُزْمَان** هم وُ چې د زمرې په شان جنګیدلی وُ اوه یا اته تنه مشرکان یې وژلي وو، خو اوس د زخمونو له وجې پروت وُ مسلمانانو را اوچت کړ او د بني ظفر محلې ته یې یووړ او زیرې یې ورکول خو ده ورته وویل: قسم په خدای چې زه صرف د خپل قوم د ناموس پخاطر جنګیدلی یم او که دا نه وای نو هیڅ جګړه به مې نه وی کړې! او کله یې چې د زخمونو دردونه زیات شول نو ځان یې پخپله حلال کړ او خودکشي یې وکړه.

کله به یې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې یادونه وشوه، نو فرمایل به یې: (**إنه من أهل النار**).؛ هغه دوزخي دی.[2]

او دا د هر هغه چا جزا او سزا ده چې د قوم او یا بل کوم دنیوي غرض په خاطر جنګیږي او وژل کیږي. هر څوک چې د الله له رضا نه پرته بل هدف ولري که څه هم د مسلمانانو په لښکر کې ومري او ان که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لښکر او د اصحابو په مینځ کې هم وي جزا یې همغه ده چې د قزمان وه.

ددې په خلاف د شهیدانو په مینځ کې د بني ثعلبه د یهودانو یو کس هم وُ، کله چې د جګړې خبرې کیدلې هغه خپل قوم ته ویلي وُ: اې یهودانو! قسم په خدای چې تاسې ښه پوهیږئ چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرسته او مدد په تاسې فرض دی. دوی ورته وویل: نن خو د هفتې ورځ ده. ده ورته وویل: د تاسې لپاره کومه هفته نشته، بیایې خپله توره او وسله واخیسته او ویې ویل: که زه مړ شوم، نو مال مې ټول د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی، هر څنګه یې چې زړه وي هغسې دې وکړي. بیا د جګړې ډګر ته ننوت او تر هغې پورې وجنګید تر څو ووژل شو،

[1]. نفس المصدر ۲/ ۹۴. ابن هشام ۲/ ۹۰
[2]. نفس المصدر الاول ۲/ ۹۷ – ۹۸ ابن هشام ۲/ ۸۸

نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**مُخَیرِیق خیر یهود**).مخیریق غوره یهودی و.[٣]

د شهیدانو را غونډول او د فن کول

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله د شهیدانو لیدلو ته ورغی او ویې فرمایل: (**أنا شهید علی هؤلاء، إنه ما من جریح یُجْرَح في الله إلا والله یبعثه یوم القیامة، یَدْمَی جُرْحُه، اللون لون الدم، والریح ریح المِسْك**).زه د دوی شاهد یم. حقیقت دا دی هر څوک چې د خدای په لار کې زخمي کیږي، الله تعالی یې د قیامت په ورځ پداسې حال کې بیرته را ژوندی کوي چې له زخم نه به یې وینې روانې وي رنګ به یې د وینو وي، خو بوی به یې د مشکو بوی وی.][١]

ځینو اصحابو (رضي الله عنهم) خپل شهیدان مدینې ته وړي وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې هغوی بیرته راوړي او د شهادت په ځای کې دې دفن شي، غسل دې نه ورکوي او له خپلو جامو سره دې خاورو ته وسپارل شي، خو ا وسپنې او پوستي شیان دې ورنه لیرې کړی شي. دا شهیدان به دوه دوه او یا دری دری په یوه قبر کې دفن کیدل او دوه دوه شهیدان به یې په یوه جامه کې سره پټول او فرمایل به یې: (**أیهم أکثر أَخْذًا للقرآن؟**).کوم یو یې ډیر په قرآن پوه وٸ؟ خلکو به چې هر یوه ته اشاره وکړه همغه به یې په لحد کې له هغه بل نه مخکې کړ او فرمایل به یې: (**أنا شهید علی هؤلاء یوم القیامة**).د قیامت په ورځ به زه د دوی شاهد وم. عبدالله بن عمرو بن حرام او عمرو بن الجموح (رضي الله عنهما) چې دواړه سره دوستان وو په یوه قبر کې دفن شول.[٢]

پدې وخت کې د حنظله (رضي الله عنه) مبارک جسد نه و مسلمانان وریسې وګرزیدل که ګوري چې یو ځای په ځمکه ایښودل شوی او اوبه ورنه څاځي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته وفرمایل چې دا دي ملائکې ده (حنظله) ته غسل ورکوي. او بیا یې وفرمایل: (**سلوا أهله ما شأنه؟**). دده

---

[٣]. ابن هشام ٢/ ٨٨ - ٨٩

(1). نفس المصدر ٢/ ٩٨

(2) . زاد المعاد ٢/ ٩٨ صحیح البخاري ٢/ ٥٨۴

له کورنۍ نه پوښتنه وکړئ چې څه خبره ده؟هغوی یې له ښځې نه پوښتنه وکړه. هغې کیسه ورته وکړه، او له همدې ځایه حنظله په غسیل الملائکه مشهور شو.[۳]
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې کله د خپل تره او رضاعي ورووره حمزه (رضي الله عنه) حال ولید بې حده زیات خفه شو، تروره یې صفیه (رضي الله عنها) هم راغله چې خپل شهید ورور حمزه (رضي الله عنه) وګوري، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم یې زوی زبیر (رضي الله عنه) ته وویل چې مور دې بیرته بوزه تر څو خپل ورور حمزه (رضي الله عنه) پدې حالت و نه ګوري! خو صفیه (رضي الله عنها) ویل آخر ولې څه وجه ده چې ما د خپل ورور لیدو ته نه پریږدئ؟ زه خبره شوې یم چې ورور مې مثله شویدی، خو څرنګه چې دا د الله تعالی په لار کې دی، نو مونږ ورباندې راضي یوو، زه دا ثواب شمیرم او ان شاء الله صبر به کوم. بیا راغله او حمزه (رضي الله عنه) یې ولید، دعا یې ورته وکړه، انا لله وانا الیه راجعون یې وویل او له الله تعالی نه یې د مغفرت سوال وکړ. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې حمزه (رضي الله عنه) له خپل خوریي او رضاعي ورور عبدالله بن جحش (رضي الله عنه) سره په یوه قبر کې دفن کړي.
ابن مسعود (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې په حمزه (رضي الله عنه) څومره وژړل مونږ کله هم دده مبارک دومره ژړا نده لیدلې، د حمزه جنازه یې د قبلې لور ته کینبوده بیا ورته ودرید په ژړا شو او دومره یې وژړل چې د ژړا آواز یې لوړ او په سلګو شو.[۱]
د شهیدانو منظر ډیر دردونکی او غمجنونکی وُ، زړونه یې چاودول. خباب (رضي الله عنه) وایي د حمزه (رضي الله عنه) کفن نه وُ، یو تور لیکدار چادر وُ چې سر به یې پرې پټ شو نو پښې به یې لوڅې شوې او چې پښې به یې ورباندې پټې شوې نو سر به یې لوڅ شو، بالاخره یې سر پرې پټ شو او په پښو یې د اذخر واښه وراچول شول.[۲]
عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) وایي: مصعب بن عمیر (رضي الله عنه) شهید شو، هغه له ما نه غوره وُ او پداسې یوه چادر کې په کفن شو چې سر به یې پرې پټ شو پښې به یې لوڅې وې او چې پښې به یې پټې شوې نو سر به یې لوڅیده. همدې ته ورته یو روایت له خباب بن ارت (رضي الله عنه) نه هم روایت شویدی چې پکې راځي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمایل: سر یې پدې چادر پټ

_3). زاد المعاد ۲/ ۹۴
(۱). رواه ابن شاذان، مختصر سیره الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشیخ عبدالله النجدي ص ۲۵۵
(۲). رواه احمد، مشکاه المصابیح ۱/ ۱۴۰

کړئ او په پښو کې اذخر واچوئ.[۳]

رسول الله (ﷺ) د خپل رب ثنا وايي او سوالونه ورنه کوي

امام احمد روايت کوي چې د احد په ورځ وروسته له دې چې مشرکان بېرته ستانه شول، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:(استووا حتى أثني على ربي عز وجل)، فصاروا خلفه صفوفاً، فقال: (اللهم لك الحمد كله، اللهم لا قابض لما بسطت، ولا باسط لما قبضت، ولا هادي لمن أضللت، ولا مضل لمن هديت، ولا معطي لما منعت، ولا مانع لما أعطيت، ولا مقرب لما باعدت، ولا مبعد لما قربت. اللهم ابسط علينا من بركاتك ورحمتك وفضلك ورزقك).

(اللهم إني أسألك النعيم المقيم، الذي لا يحُول ولا يزول. اللهم إني أسألك العون يوم العيلة، والأمن يوم الخوف. اللهم إني عائذ بك من شر ما أعطيتنا وشر ما منعتنا. اللهم حبب إلينا الإيمان وزينه في قلوبنا، وكره إلينا الكفر والفسوق والعصيان، واجعلنا من الراشدين. اللهم توفنا مسلمين، وأحينا مسلمين، وألحقنا بالصالحين، غير خزايا ولا مفتونين. اللهم قاتل الكفرة الذين يكذبون رسلك، ويصدون عن سبيلك، واجعل عليهم رجزك وعذابك. اللهم قاتل الكفرة الذين أوتوا الكتاب، إله الحق).

تيار شئ چې زه مې د خپل رب حمد او ثنا ووايم. اصحاب (رضي الله عنهم) ټول ورپسې صفونه صفونه ودريدل، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:

اې خدايه! ټول حمد او ثنا ستا لپاره ده، اې خدايه! څه شی چې تا پراخه کړي هغه هيڅوک نه شي تنګولی او څه چې تا تنګ کړي هغه هيڅوک نه شي پراخولی، او څوک چې تا ګمراه او بې لارې کړي وي هغه ته هيڅوک هدايت نه شي کولی، او چا ته چې تا هدايت کړيدی هغه څوک نه شي ګمراه کولی، او څه چې تا بند کړي هغه هيڅوک نه شي ورکولی، او څه چې تا ورکړي هغه هيڅوک نه شي بندولی، او څه چې تا ليرې

---

[۳]. صحيح البخاري ۲/ ۵۷۹ - ۵۸۴

کړي هغه څوک لنډولی نه شي او څه دې چې لنډ کړي هغه څوک ليرې کولی نه شي، اې خدايه! پر مونږ خپل رحمتونه برکتونه، فضل او رزق را نازل کړه.
اې خدايه! زه درنه د دايمي نعمت سوال کوم، هغه نعمت چې نه وروسته کيږي او نه له مينځه ځي، اې خدايه! زه د بې وسۍ په ورځ د کومک او د ويرې په ورځ د امن او امان سوال کوم، اې خدايه! زه د هغه څه د شر نه چې را کړي دې دي او د هغه چې نه دې دي را کړي له شر نه په تا باندې پناه غواړم. اې خدايه! له ايمان سره مو مينه پيدا کړه او زمونږ په زړونو کې يې ښايسته کړې، له کفر، فسق او نافرمانۍ نه مو وساته، او مونږ د راشدينو (هدايت کړی شويو) له ډلې نه وګرزوه، اې خدايه! مسلمان مو له دنيا تير کړه او له ايمان سره مو راژوندي کړه، او له رسوايۍ او فتنو څخه مو په امن کړه د صالحينو (نيکانو) په ډله ورګډ کړه، اې خدايه! هغه کافران ووژنې چې ستا د رسولانو تکذيب کوي او ستا له لارې نه خلک منع کوي، خدايه! دوی پخپل عذاب اخته کړې، اې خدايه! هغه کافران هم ووژنې چې کتاب ورکړ شويدی. يا اله الحق.[1]

مدينې ته ستنيدل، د مينې او فداکارۍ څو نمونې

وروسته له دې چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شهيدانو له تدفين، د الله تعالی له حمد او ثنا، دعا او زاريو نه فارغ شو نو د مدينې په لور يې مخه کړه. د لارې په اوږدو کې مؤمنو صحابياتو (رضي الله عنهن) د مينې سر ښندنې او فدا کارۍ داسې مثالونه وړاندې کړل لکه څرنګه چې مؤمنو اصحابو (رضي الله عنهم) د جګړې په ميدان کې وړاندې کړي وُ.
په لار کې حمنه بنت جحش (رضي الله عنها) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ورغله، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د ورور عبدالله بن جحش په شهادت خبره کړه او غمرازي يې ورسره وکړه، دې **انا لله و انا اليه راجعون** وويل، خپل ورور ته يې له الله تعالی نه د مغفرت سوال وکړ. بيا يې د ماما حمزه بن عبدالمطلب (رضي الله عنه) د شهادت خبر ورکړ او غمشريکی يې ورسره وکړه. دې **انا لله و انا اليه راجعون** وويل او د مغفرت دعا يې ورته وکړه. بيا يې دخاوند مصعب بن عمير (رضي الله عنه) د شهادت خبر ورکړ پدې سره حمنه يو ځل په چيغو شوه په ترمو ترمو يې وژړل. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)

(1). رواه البخاري في الادب المفرد، امام احمد في مسنده ۳/ ۴۲۴.

وفرمايل: (إن زوج المرأة منها لبِمَكان).ميړه د ښځې په وړاندې خاص مقام لري.[۲]
همدا راز له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د بني دينار د يوی داسې ښځې ملاقات وشو چې ميړه، ورور او پلار يې په احد کې شهيدان شوي وو. اصحابو (رضي الله عنهم) د هغوی د شهادت خبر ورکړ او د غمشريکۍ څرګندونه يې ورسره وکړه. نوموړې مؤمنې وويل: د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څه حال دی؟ دوی ورته وويل: هغه په خير او سلامت دی يا ام فلان، الحمدلله همغسې په خير دی لکه ته يې چې غواړې! دې وويل: ما ته يې راوښيئ چې ورته وګورم! هغوی په اشارې سره رسول (صلی الله عليه وسلم) وروښود ،دې وليد او ويې ويل: (**کل مصيبة بعدك جلل** – له تا نه پرته بل هر غم او مصيبت کم دی) [۱] (ستا له غمه پرته بل غم، غم ندی).
همدا راز د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) مور په منډو منډو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخې ته راغله، سعد بن معاذ (رضي الله عنه) چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د آس قيزه يې نيولې وه عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه زما مور ده! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: په خير راغله او ورته ودريد، چې را نژدې شوه د زوی عمرو بن معاذ (رضي الله عنه) په شهادت يې غمشريکي ورسره وکړه. دې وويل: دا چې ته مې روغ وليدې، نور غم راباندې سپک شو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د احد د شهيدانو خپلوانو ته دعا وکړه او ويې فرمايل: (**يا أم سعد، أبشري وبشري أهلهم أن قتلاهم ترافقوا في الجنة جميعاً، وقد شفعوا في أهلهم جميعاً**).

[اې د سعد مورې! خوشاله اوسه او د نورو شهيدانو خپلوانو ته هم د خوشالۍ زيری ورکړه او ورته ووايه چې ټول شهيدان يو ځای په جنت کې دي او د ټولو خپلوانو په هکله يې شفاعت کړيدی.] دې عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ راضي يو، څوک به لدې وروسته ورباندې ژاړي؟ بيا يې عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شهيدانو پسمانده ګانو ته دعا وکړه! رسول

(2). ابن هشام ۲/ ۹۸
(1). نفس المصدر ۲/ ۹۹

الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**اللهم أذهب حزن قلوبهم، واجبر مصيبتهم، وأحسن الخَلفَ على من خُلِّفُوا**).اې خدايه د دوی له زړونو نه غم وباسه، د مصيبتونو بدله يې ورکړه، او د دوی سبب ساز شې.[۲]

رسول الله (ﷺ) په مدينه کې

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دريم هجري کال د شوال په اوومه د شنبې په ماښام مدينې ته ورسيد، کله يې چې کورته تشريف يووړ خپله توره يې فاطمې (رضي الله عنها) ته ورکړه او ورته ويې فرمايل: (**اغسلي عن هذا دمه يا بنية، فوالله لقد صدقني اليوم**). [لورې دا وينې ورنه ومينځه، قسم په خدای چې دا توره ډيره راسره رينښتونې او سيې وه.]

علي (رضي الله عنه) هم خپله توره ورکړه او ورته وې ويل دا هم ومينځه په خدای قسم چې ډيره رينښتونې وه راسره. نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**لئن كنت صدقت القتال، لقد صدق معك سهل بن حُنَيف وأبو دُجَانة**). که ته په سيې او رينښتونې توګه جنګيدلی يې، نو سهل بن حنيف او ابو دجانه هم رينښتني جنګيدلي دي.[۱]

د دواړو ډلو مړي

زياتره روايات پدې اتفاق لري چې د مسلمانانو د شهيدانو شمير اويا تنه ؤ چې زياتره يې له انصارو څخه وو. د انصارو پنځه شپيته (۶۵) تنه په شهادت رسيدلي وو، يو څلوينښت يې د خزرج قبيلې او څلور ويشت نور له اوس قبيلې څخه وو. يو يهودی هم مړ شوی ؤ او له مهاجرينو نه يوازې څلور کسان په شهادت رسيدلي وو.

د مشرکانو د مړيو په هکله ابن اسحاق وايي چې: له دوی نه دوه ويشت کسان وژل شوي وو، خو که ددې غزا په هکله د مغازي د ليکونکو او اهل السير هغو روايتونو ته چې د جګړې په مختلفو مراحلو کې د مشرکينو د مړيو په هکله روايت شوي دقيق نظر وکړو نو دا به راته په ډاګه شي چې له مشرکينو نه دوه ويشت

---

(2). السيرة الحلبية ۲/ ٤٧

(۱). ابن هشام ۲/ ۱۰۰

نـه ، بـلـکـه اوه ديرش کسه وژل شوي وو[۲]. (والله اعلم)

په مدينه کې فوق العاده حالت

مسلمانانو د يـکشنبې شپه د دريم هجري کال (د شوال مياشتې اتمه) په مدينه کې پداسې حال کې تيره کړه چې حالات فوق العاده (اِضطراري) وو، ټول تيارسۍ وو. که څه هم ډير ستومانه وو، خو د مدينې ټولې لارې او دروازې يې څارلې، پخپل رهبر حضرت محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې خاصه پيره کوله ځکه له هرې خوا يې ويره درلوده او په زړونو کې يې شکونه او شبهې راولاړيدې.

د حمراء الاسد غزا

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دغه شپه ټوله د جګړې او له جګړې نه د راپيدا شويو حالاتو په هکله په فکر او سوچ کې سبا کړه لدې نه يې تشويش درلود هسې نه مشرکين دا فکر وکړي چې د جګړې په ميدان کې له برلاسۍ سره سره مو څه خاصه ګټه ونکړه، پښېمانه نه شي او له لارې نه بيرته د مدينې په لور حمله رانه وړي، نو ددې تشويش د دفع کولو پخاطر يې تصميم ونيو چې د مکې لښکر تعقيب کړي وريسې ووځي.

اهل مغازي (سيرت ليکونکي) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د احد د غزا په سبا يعنې د دريم هجري کال د شوال په اتمه د يکشنبی په ورځ اعلان وکړ چې:(**لا يخرج معنا إلا من شهد القتال**). د دښمن مقابلې ته ورځو، تيار اوسئ، او يوازې هغه کسان به راسره ځي چې د احد په غزا کې يې برخه اخيستې ده. عبدالله بن ابي ورته وويل: زه هم درسره ځم. ده ورته وفرمايل: نه، ته مه ځه. مسلمانان که څه هم ټپيان وو او زړونه يې له غمونو او ويرې ډک وو، خو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امر تطبيق ته تيار شول، ويې ويل: د سر په سترګو آماده يوو. جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و

[۲]. ابن هشام ۲/ ۱۲۲ تر ۱۲۹. فتح الباري ۷/ ۳۵۱. غزوة احد لمحمد احمد باشميل ص ۲۷۸ تر ۲۸۰

سلم) زما دا هیله ده چې په هره جګړه کې درسره وم خو څرنګه چې پدې غزا کې پلار پدې مکلف کړی وم چې د خپلو خویندو سر پرستي او کفالت وکړم، نو کور کې پاته شوی وم، خو اوس د تلو اجازه غواړم! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه ورکړه، نو ورسره روان شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره روان شو او له مدینې نه اته میله لیرې په حمراء الاسد نومي ځای کې مستقر شو، په همدې ځای کې معبد بن ابي معبد الخزاعي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ملاقات ته راغی اسلام یې راوړ. او ځنې وایي چې په اسلام نه ؤ مشرف شوی، خو له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې خوا خوږي درلوده ځکه د بني خزاعه او بني هاشم تر مینځ د تعاون تړون شوی ؤ راغی او عرض یې وکړ: یا محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تا ته او ستا اصحابو (رضي الله عنهم) ته چې کوم تکلیف رسیدلی مونږ ډیر پرې خفه یو، ډیره سخته راباندې تمامه شوې، زمونږ دا هیله ده چې الله تعالی دې عافیت په برخه لره. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړ چې لاړ شه او د ابو سفیان حوصله شکنې وکړه، روحیات یې ور کمزوري کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د مشرکینو د بیرته را تاویدو او پر مدینې د حملې کوم تشویش درلود هغه رښتیا ؤ. کله چې مشرکین له مدینې نه ۳۶ میله لیرې روحاء نومي ځای کې دمه شول یو په بل یې پړه اچوله یو بل ته یې ویل: هیڅ مو ونکړل، د مسلمانانو شان او شوکت مو ورمات کړ نور مو همداسې پریښودل د هغوی مشران مو پریښودل چې بیا به خلک درته راغونډوي او مشکلات به درته راولاړوي، راځئ بیرته ورتاو شو او له ریښو نه یې راوباسو.

داسې ښکاري چې دا یوه عادي او سطحي رایه وه او هغو کسانو وړاندې کړې وه چې د دواړو ډلو د قوت او روحیاتو سیې اندازه یې نه وه لګولې. او همدا وجه وه چې یو مسوول مشر صفوان بن امیه مخالفت کوي او وایي: اې خلکو! دا کار مه کوئ، زه ویریږم که دا ځل ورتاو شئ نو هغه مسلمانان به هم ستاسې خلاف را ټول شي کوم چې د احد غزا ته نه وو راغلي، ځئ مکې ته ځئ، بری ستاسی دی، او که بیرته وروګرځیدئ نو هسې نه چې حالات ستاسې په خلاف بدل شي او د ماتې سیلۍ درباندې راتاو شي! خو د صفوان رایه ونه منل شوه ځکه زیاترو بیرته مدینې ته ستنیدل غوښتل او فیصله وشوه چې د مدینې په لور به حمله وروړي خو مخکې لدینه چې ابو سفیان خپل لښکر د مدینې په لور مرش کړي، معبد بن ابي معبد را ورسید ابو سفیان لدې نه خبر ندی چې هغه په اسلام مشرف شوی، پوښتنه یې ورنه وکړه

معبده وايه څه خبر دي راوړی؟ معبد د ابو سفيان په خلاف د عصبي او تبليغاتي جنګ له اسلوب نه کار واخيست او ورته ويې ويل: خبر خو دا دی چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له يو زيات شمير لښکر سره په تاسې پسې راوتلی دی، دومره کسان ورسره دي چې ما کله هم دومره زيات لښکر ندی ليدلې، ټول له ډيرې غصې درته شنه دي، هغه کسان هم ورسره راوتلي کوم چې د احد په ورځ نه وو موجود، او څه يې چې له لاسه ورکړي سخت ورباندې پښېمانه دي، تاسې ته يې زړونه دومره ډک دي چې ما يې مثال ندی ليدلی! ابو سفيان ورته وويل: خوار شې، دا څه وايې؟ معبد وويل: والله چې زما ګمان خو دا دی چې مخکې لدينه چې ته حرکت وکړې د آسانو ټنډې به ووينې او د دوی د لښکر لومړنی ګروپ به لدې غونډۍ نه راښکاره شي. ابو سفيان وويل: قسم په خدای مونږ خو ورباندې د بيا حملې فيصله کړې تر څو ريښې يې له بيخه وباسو! معبد ورته وايي: دا کار مه کوه، زه نصيحت درته کوم، زه دې خير غواړم.

په همدې سره د مکې لښکر روحيات کمزورې شول، حوصلې يې ماتې شوې، ويرې او ډار واخيستل خير يې پدې کې وليد چې د مکې په لور شاتګ ته ادامه و رکړي، خو ابو سفيان ددې پخاطر چې له اسلامي لښکر سره د بل ټکر مخه ونيسي او پرې نه ږدي چې نور هم د دوی لښکر تعقيب کړی د مسلمانانو په خلاف يې يوه تبليغاتي حمله وکړه او هغه داسې چې د عبدالقيس يو کاروان مدينې ته روان ؤ او لدې ځايه تيريده ابو سفيان ورته وويل اې خلکو زما يو پيغام محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته رسوئ؟ او زه وعده در کوم کله چې مکې ته راغلئ نو ددې کار په بدل کې به د عکاظ په بازار کې دومره مميز درکړم چې ستاسې اوښان يې وړی شي. دوی ورته وويل: هو، رسوو يې. ابو سفيان وويل: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ووايئ چې مونږ دده او د اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف د بيا حملې فيصله کړی او اراده لرو چې دا ځل يې ريښې له بيخه راوباسو.

دا کاروان حمراء الاسد ته ورسيد چيرته چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره اړولي وو، د ابو سفيان خبره يې ورته وکړه او زياته يې کړه: مشرکين درته راټول شوي، ورنه ووېريږئ، خو د دوی دې خبرې د مسلمانانو په زړونو کې د غيرت څپې راوپارولې، ايما يې نور هم پياوړی شو ((**الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَاناً وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ**

الْوَكِيلُ (۱۷۳) **فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ** (۱۷٤) (آل عمران: **۱۷۳-۱۷٤**).

[هغه (مومنان) چې خلکو ورته وویل خلك درته راټول شويدي ورنه وويرېږئ، (پدې سره د دوی ايمان لاپسې پيا وړی شواو وويل دوی بس دی مونږ ته الله او ښومره ښه وکيل (کار جوړونکی) دی الله. نو بيرته راوګرځيدل (دا مؤمنان) په نعمت سره له (جانبه د) الله او (په) فضل (احسان او رحمت سره له الله نه) چی ونه رسيده دوی ته هيڅ بدي (نه زخم نه قتل نه هزيمت) او تابعان شول دوی د رضامندی د الله او الله ښښتن (مالک) د فضل (احسان رحمت) ډير لوی دی.]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دلته حمراء الاسد ته د يکشنبې په ورځ راغلی ؤ دوشنبه، سه شنبه او چار شنبه د شوال ۹ - ۱۰- ۱۱ يې همدلته تيره کړه او بيا د مدينې په لور ستون شو. مدينې ته له ستنيدو نه مخکې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ابو عزه الجمحي په ګوتو ورغی او دا هغه کافر ؤ چې د بدر په غزا کې اسير شوی ؤ، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ډير فقر او زياتو لوڼو درلودلو (د هغوی د کفالت) پخاطر پدې شرط خوشی کړی ؤ چې بيا به د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف څه نه وايي او پخپل شعر سره به خلک د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف نه تشويقوي. خو هغه خپل عهد مات کړ، غدر او خيانت يې وکړ خلک يې پخپل شعر سره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته هڅول او د مقابلې لپاره يې د احد ميدان ته راغی. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ونيو، نو عرض يې وکړ: اې محمده (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ما وبښه پر ما احسان وکړه، او د لوڼو پخاطر مې پريږده، هغوی بل څوک نلري، وعده درکوم چې بيا به داسې ونکړم! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**لا تمسح عارضيك بمكة بعدها وتقول: خدعت محمداً مرتين، لا يلدغ المؤمن من جحر مرتين**). اوس به داسې و نه شي چې بيرته مکې ته لاړ شې پخپل مخ به لاس راکاږې او وايي به: دوه ځله مې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته بازي ورکړه، مؤمن له يوه غار نه دو ځله نه چيچل کيږي. بيا يې زبير (رضي الله عنه) او يا عاصم بن ثابت (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې ويې وژنې، نو هغه يې سر ورنه قلم کړ.

همدا راز د مکې له جاسوسانو په يوه جاسوس هم د اعدام حکم تطبيق شو. دا جاسوس

معاویه بن المغیره بن ابي العاص ؤ چې د عبدالملک بن مروان د مور له پلوه بابا کیده. کله چې مشرکین له احد نه ستانه شول نوموړی (معاویه) د خپل تره زوی عثمان بن عفان (رضي الله عنه) ته راغی، عثمان (رضي الله عنه) دده لپاره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه امن وغوښت، او هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې شرط امن ورکړ چې له دریو ورځو نه به زیات نه پاتې کیږي او که پاتې شو، نو وژل کیږی به. او کله چې اسلامي لښکر له مدینې نه ووت نو ده د قریشو لپاره جاسوسي پیل کړه او له دریو ورځو نه زیات پاتې شو، خو کله چې اسلام لښکر بیرته راستون شو، معاویه هڅه وکړه وتښتي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زید بن حارثه او عمار بن یاسر (رضي الله عنهما) ورپسې واستول هغوی تعقیب کړ او ویې واژه.[۱]

حقیقت دا دی چې حمراء الاسد بیله او مستقله غزا نده بلکه دا د احد غزا تکمله او یوه صحنه ده.

د احد په غزا کې بری او ماتې

دا وه د احد غزا سره له ټولو تفصیلاتو او مختلفو مراحلو. محققینو ددې غزا د پای په هکله زیات بحثونه کړیدي چې آیا دا د مسلمانانو ماتې وه او که نه؟ خو پدې کې شک نشته چې د جګړې په دوهم پړاو کې مشرکان له عسکري پلوه برلاسي وو او د جنګ په ډګر دوی مسلط وو، مسلمانانو ته د سر زیات تاوان وروابښتی ؤ، بیشکه یوه ډله مسلمانان له ماتې سره مخ شوي وو، جګړه د مشرکینو په ګټه روانه وه، خوځنې داسې دلایل شته چې د هغې په اساس د مشرکینو دې برلاسی ته فتح او کامیابي نه شو ویلی.

یو دا چې د مکې لښکر ونه شوای کړی د مسلمانانو مرکز ونیسي، او د مدینې د لښکر زیات شمیر کسانو خپل مقاومت ته دوام ورکړ، د تیښتې لاره یې ونه نیوه که څه هم ګډوډي او ویره پرې ګډه شوې وه، خو په پوره میړانه یې د جګړې په ډګر کې مقابله کوله او بالاخره له خپل قیادت نه شاوخوا راټول شول، او دومره هم نه وو کمزوري شوي چې مشرکین یې تعقیب کړي او ویې ځغلوي. د مسلمانانو له لښکر نه

---

[1]. د احد غزا او حمراء الاسد تفصیلات مو له ابن هشام ۲/ ۶۰ - ۱۲۹ - زاد المعاد ۲/ ۹۱ - ۱۰۸ فتح الباري ۷/ ۳۴۵ - ۳۷۷. صحیح البخاري مختصر سیره الرسول (ص) ۲۴۲ - ۲۵۷. او نورو یاد شویو مصادرو نه اخیستي دي.

یو کس هم د مشرکینو په لاس اسیر نه شو، همدا راز مشرکینو ته د مسلمانانو له مالونو نه هم هیڅ شی په لاس ورنه غلل. او بل دا چې که څه هم مسلمانان هملته خپل مرکز کې موجود وو، خو مشرکینو د جګړې دریم پړاو ته زړه ښه نه کړ، او نه داسې وشول چې مشرکین لکه د هغه وخت د فاتحانو په شان د جګړې په میدان کې یوه، دوې یا درې ورځې پاتې شي او خپله فتحه ونمانځي، بلکه هغوی په ډیره بیړه په شا شول او له مسلمانانو نه مخکې یې د جګړې میدان پریښود. او دا جرات یې هم ونه شوای کړی چې مدینې ته وورننوزي او د اوسیدونکو اولادونه یې اسیران او مالونه یې لوټ کړي دا سره لدې چې مدینه ډیره ورته لنډه هم وه او هم له سر تیرو نه خالي وه.
نو پدې اساس ویلی شو چې قریشو د جګړې په میدان کې یوازې دا وکړای شوی چې مسلمانانو ته د سر زیات تاوان ور واړوي، خو پدې کې پاتې راغلل چې له محاصرې نه وروسته مسلمانان بالکل وځپي ټول له مینځه یوسي. ډیر ځله فاتحان همداسې تاوانونه ګالي لکه دلته چې مسلمانانو وګالل، خو په هیڅصورت سیي نده چې د قریشو دا عمل فتحه، برې او نصر وبولو. بلکه د ابو سفیان په بیړه په شاتګ دا په ګوته کوي چې هغه لدینه ویره درلوده که چیرې د جګړې دریم پړاو شروع شي نو لښکر به یې له ماتې او تباهۍ سره مخ کیږي. نو ځکه یې بیړه وکړه او بیرته ستون شو او دا خبره هغه وخت لا زیاته پخیږي کله چې د حمراء الاسد د غزا په هکله د ابو سفیان رایه تر نظر تیره کړو.
نو اوس ویلی شو چې دا جګړه یوه داسې جګړه وه چې فاتح یې نه درلود، دواړو طرفونو هر یو پخپله اندازه په یوه برخه کې برې تر لاسه کړ او په بل طرف کې له ماتې سره مخ شو. او هر یوه یې پداسې حال کې له جګړې نه لاس واخیست چې نه له میدانه وتښتید او نه یې خپل مرکز دښمن ته پریښود چې قبضه ورباندې وکړي، همدې مطلب ته قرآنکریم داسې اشاره فرمایي:

((وَلا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنْ اللَّهِ مَا لا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيماً حَكِيماً)) (النساء: ۱۰٤)

[او سستي (بې همتي اې! مؤمنانو) مه کوئ په طلب (تعقیب او جنګ) د قوم د کفارو کې، که یئ تاسې چې دردمن کیږئ، نو بیشکه دوی (هم) دردمن کیږي همغسې چې تاسې دردمن کیږي! او هیله (امید) لرئ تاسې له (جانبه د) الله د هغه (ثواب) چې نه لري دوی (کفار) امید (یې) او الله علیم او حکیم دی.]
دلته قرآنکریم دواړه ډلې په درد کې سره تشبیه کړیدي، ورته یې بللې او ددې

مطلب دا دى چې د دواړو حالت او موقف يو و او دواړه پداسې حال کې له جګړې نه په شا شول چې يو يې هم فاتح او غالب نه وۀ.

قرآنکريم ددې غزا په هکله فرمايي:

بيا د قرانکريم آيتونه رانازل شول او ددې غزا په مهمو مراحلو يې رڼا واچوله، يوه يوه يې وڅيړله، تبصرې يې ورباندې وکړې. او هغه اسباب يې په ګوته کړل کوم چې ددې زيات تاوان سبب شوي وو، او پداسې حساسو او خطرناکو حالاتو کې يې د مسلمانانوځنې کمزورئ په ګوته کړې، د خپل مسووليت د ادا په هکله يې د دوى غفلت او کوتاهي څرګنده کړه او د هغو لوړو اهدافو د تحقق په لار کې يې د دوى سستي په ګوته کړه د کوم لپاره چې دا وسط امت جوړ شويدى.

همدا راز قرآنکريم د منافقينو د دريځ او موقف په هکله هم خبرې وکړې، له هغوى نه يې پردې اوچتې کړې تېولو ته يې وروپيژندل، له الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې د دوى دښمني څرګنده کړه، او ددې تر څنګ يې د ځينو کمزوريو مسلمانانو په زړونو کې موجود هغه شکوک او شبهات هم ليرې کړل چې منافقانو او يهودانو ورته پيدا کړي وو.

او هغه اهداف او حکمتونه يې په ګوته کړل کوم چې لدې غزا نه په لاس راځي. د احد د غزا په هکله د آل عمران سورت شپيته (۶۰) آيتونه نازل شول چې پيل يې د جګړې د لومړني پړاو په هکله دى او فرمايي: ((**وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ**)) (آل عمران: ۱۲۱)

[او (ياد کړه اې محمده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! چې راووتې ته په اول د ورځې کې له کوره خپله چې تيارول دې مؤمنانو ته (په احد کې) ځايونه له پاره د جنګ او الله اوريدونکى عليم دى.]

او په پاى کې د جګړې نتايجو اوحکمتونو ته اشاره کوي فرمايي: ((**مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ**)) (آل عمران: ۱۷۹)

[نه دی الله چې پرېږدي مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چې يئ تاسې (اې خلکو!) پر هغه تر څو چې جلا کړي (الله) ناپاکه له پاکه څینی او نه دی الله چې خبر کاندي تاسې په غیب باندې (چې د منافقانو تمیز دی له مخلصانو څخه)، لکن الله غوره کوي له رسولانو خپلو څخه چې اراده وفرمايي (د غوره کولو يې)، نو ایمان ولرئ تاسې اې مؤمنانو! پر الله او پر رسولانو د الله، او په ایمان قایم پاتې اوسئ! او پرهیز ګاري وکړئ (له بدو کارونو) پس دی تاسې ته اجر ډېر لوی.]

ددې غزا ګټې او حکمتونه

ابن قیم پدې هکله مفصل بحث کړیدی.[۱] ابن حجر وایي: علماء وايي: د احد په غزا او مسلمانانو ته ا وښتـي تاوان کې ډيرې ګټې او الهي لوی حکمتونه وو چې څنې يې عبارت دي له: مسلمانانو ته د معصیت او نافرمانۍ د جزا او نتیجی ښوول، هغوی د منهیاتو د ارتکاب په ضرر پوهول. او هغه هم هلته چې غشو ویشتونکو خپل هغه سنګر پرېښود چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې د نه پرېښودلو امر ورته کړی وٶ خو کله چې دوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له امر نه سر غړونه کوي او هغه څه کوي چې ورنه منع شویدي، نو جزا يې هم دا ده چې ټولو ولیده.

ددې غزا بل حکمت دا دی چې د رسولانو د اسې وي چې وخت نا وخت له مختلفو ابتلا آتو او ازمیښتونو سره مخامخ کیږي، خو پای بیا د همدوی وي. او که دا ازمیښتونه نه وای او دوی تل فاتح او غالب وای، نو د مسلمانانو په مینځ کې به داسې کسانو هم ځای نیولی وای چې اصلاً به يې ایمان نه درلود. او که دا امتحان نه وای نو ریښتوني به له دروغجنو نه څنګه بیلیدل او څرنګه به پیژندل کیدل؟ او که همیشه ناکام او مات وای، نو بیا خو د نبوت اهداف او مقاصد نه ترسره کیدل. نو د الهي حکمت تقاضا هم همدا وه چې کله ماتې او کله بری وي تر څو دروغجن له ریښتوني نه بیل شي، ځکه تر دې وخته منافقان پټ وو چا نه پیژندل خو کله چې دا پیښه وشوه نو منافقانو له خپلو مخونو نه پردې پورته کړې، په ژبه او عمل سره يې د خپل نفاق اعلان وکړ. او مسلمانان پوه شول چې په کور کې د ننه هم دښمنان لري نو د لستوڼي دې مارانو ته متوجه شول او لازم اقدامات يې وکړل.

بل حکمت يې دا دی چې په څنې ځایونو کې د برې او فتحی ځنډیدل د انساني نفس

(1). زاد المعاد ۲/ ۹۹ – ۱۰۸

غرور وژني د کبر ملا ماتوي او په انسان کې خاکساري او تواضع پيدا کوي. او کله چې مسلمانان له دې امتحان سره مخامخ شول نو د صبر لمن يې ونيوه خو منافقانو چيغې ګډې کړې او په واويلا شول.
بل حکمت يې دا دی چې الله تعالی خپلو مؤمنو بندګانو ته د خپل کرامت په کور (جنت) کې داسې درجې او مقامات تيار کړيدي چې په عمل سره هلته رسيدل ممکن ندي، نو پدې خاطر هغوی له داسې ازميښتونو او مصيبتونو سره مخ کوي تر څو همغه اوچتې درجې يې په برخه شي. او بل دا چې شهادت د اولياؤ له ټولو نه لوړه درجه ده، نو الله تعالی دا مرتبه د دوی په برخه کړه. او همدا راز الله تعالی غوښتل خپل دښمنان په هلاکت ورسوي، نو د دوی د هلاکت اسباب لکه کفر، سرکشي، طغيان او مسلمانانو ته ضرر رسول يې هم ورته برابر کړل او په همدې سره يې د مسلمانانو ګناوې وبښلې اوکافران يې هلاک او برباد کړل.[۱]

[1]. فتح الباري ۷/ ۳۴۷

لـه احـد نـه وروسـتـه نـظـامـي عـمـلـيـات

د احد غميزې د مسلمانانو لپاره منفي اغيزې درلودې. د هغوی شهرت ته يې زيان ورساوه، زور يې مات شو، د خلکو په زړونو کې يې هيبت او شوکت کم شو، له ډيرو داخلي او بهرنيو مشکلاتو سره لاس او ګريوان شول. مدينه منوره له هر لوري تر تهديد او خطر لاندې راغله، يهودانو، منافقانو او اعرابو (بدويانو – صحرايانو) خپله دښمني په ډاګه کړه. هرې يوې ډلې زيار يوست مسلمانانو ته زيان ورسوي او ختم يې کړي، بالکل يې له مينځه يوسي او له جرړو يې وباسي.

ددې غزا لا دوی مياشتې نه وې پوره شوې چې بنو اسد پر مدينه باندې د حملې تياري ونيوله. او د څلورم هجري کال د صفر په مياشت کې عضل او قاره قبيلو د مسلمانانو په خلاف توطئه جوړه کړه، لس کسه اصحاب (رضي الله عنهم) يې په شهادت ورسول. او په همدې مياشت کې د بنو عامر قبيلې پداسې يوې توطئې لاس پورې کړ چې پوره اويا کسه اصحاب (رضي الله عنهم) پکې شهيدان شول او دا پيښه د بئر معونه په نامه شهرت لري. د يهودانو بنو نضير قبيلې هم خپله دښمني په ډاګه کړه او دڅلورم هجري کال د ربيع الاول په مياشت کې يې يوه لويه توطئه جوړه کړه، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د په شهادت رسولو کوښښ يې وکړ. بنو غطفان هم جرات وکړ او د څلورم هجري کال په جمادي الاولی کې يې پر مدينه منوره د حملې پلان جوړکړ.

څرنګه چې د احد په غزا کې مسلمانانو ته تاوان اوښتی او زور يې ختلی وۀ نو له همدې امله تر يوه وخته له خطراتو او تهديدونو سره مخ وو، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل حکمت او تدبر سره د پيښنو مخه بدله کړه د مسلمانانو شان شوکت، هيبت او عظمت يې بيرته را ژوندی کړ.او پدې لار کې يې لومړنی ګام د حمراء الاسد په لور حرکت او د مشرکينو څغلول وُو پدې مدبرانه عمل سره يې د خپل لښکر شهرت او عظمت ژوندی وساته، شان او هيبت يې اعاده او خوندي کړ، يهودان او منافقان يې وويرول. وروسته يې پداسې عملياتو لاس پورې کړ چې نه يوازې د مسلمانانو تير عظمت يې را ژوندی کړ بلکه د هغوی شان و شوکت يې نور هم پسې اوچت کړ، په راتلونکو صفحاتوکې به ددې عملياتو تفصيلات سره ولولو.

۱- د ابي سلمه سريه

د احد له غزا نه وروسته تر ټولو لومړی بنو اسد بن خزيمه د مسلمانانو په خلاف راپورته شول. د مدينې منورې استخباراتو خبر تر لاسه کړ چې د خويلد زامن طلحه او سلمه له خپل قوم او نورو پيروانو سره راپورته شوي او بني اسد بن خزيمه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف جګړې ته رابولي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فوراً يو ګروپ چې شميره يې يو سل او پنځوس انصار او مهاجرين جنګيالان وو د مقابلې لپاره ورواستاوه. ابو سلمه يې ددې ګروپ امير وټاکه .بيرغ يې ورته وتاړه. او مخکې لدينه چې بنو اسد بن خزيمه په اقدام لاس پورې کړي ابو سلمه (رضي الله عنه) ورباندې حمله وکړه، کفار دومره وارخطا شول چې تيت او پرک شول، يوې خوا بلې خوا ته وتښتيدل. مسلمانانو ته ډير اوښان او پسونه په لاس ورغلل او سالمين غانمين، جوړ، روغ او له غنيمتونو سره يو ځای مدينې ته ستانه شول او خبره جګړې ته ونه رسيده.

دا سريه د څلورم هجري کال د محرم په لومړۍ نيټه واقع شوې، او له بيرته راستنيدو وروسته د ابو سلمه (رضي الله عنه) هغه زخم چې په احد کې خوړلې ؤ وبليد په بد واوښت او لږه موده وروسته وفات شو.[۱]

۲- د عبدالله بن انيس (رضي الله عنه) سريه

د څلورم هجري کال د محرم په پنځمه د مدينې استخباراتو خبر تر لاسه کړ چې خالد بن سفيان الهذلي له مسلمانانو سره د جګړې پخاطر تياري نيسي خلک راټولوي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عبدالله بن انيس (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې لاړ شي او هغه له مينځه يوسي.

عبدالله بن انيس (رضي الله عنه) اتلس ورځې له مدينې نه غائب ؤ او د هفتې په ورځ چې د محرم مياشتې اوه ورځې پاتې وې بيرته مدينې ته پداسې حال کې راستون شو چې د خالد سر يې له ځان سره راوړی ؤ او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مخکې يې کيښود.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په دی وخت کې ده ته يوه لکړه ورکړه او ورته ويې فرمايل: (**هذه آية بيني وبينك يوم القيامة**).دا به د قيامت په ورځ زما او

---

(1). زاد المعاد ۱۰۸/۲

ستا تر مینځ نښه وي. او کله چې د عبدالله بن انیس (رضي الله عنه) ځنکدن شو وصیت یې وکړ چې هغه لکړه یې په کفن کې ورسره کېښودله شي.[1]

۳- د رجیع حادثه

د همدې څلورم هجري کال د صفر په میاشت کې د عضل او قاره قبیلو څو کسان رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راغلل او عرض یې وکړ چې د دوی ځنې کسان په اسلام مشرف شوي کـه څوک ورسره واستوي تر څو د دین ښوونه ورته وکړي او قرآنکریم ورزده کړي! نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابن اسحاق په روایت شپږ کسان او د بخاري په روایت لس کسان ورسره واستول او د ابن اسحاق د یوه روایت په اساس یې مرثد بن ابي مرثد الغنوي مشر ورته وټاکه. او د بخاري او ابن اسحاق د بل روایت له مخې ددې ډلې مشر عاصم بن ثابت د عاصم بن عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) نیکه وُ. اصحاب (رضي الله عنهم) ورسره روان شول او کله چې د رابغ او جدې تر مینځ د هذیل قبیلې رجیع نومې چینې ته ورسیدل، د عضل او قاره قبیلو نومړو کسانو د هذیل قبیلې بنو لحیان څانگه ورباندې را وپاروله، تقریباً سل کسه غشي ویشتونکی ورپسې راووتل د هغوی پل یې پسې واخیست او بالاخره ور ورسیدل محاصره یې کړل. نوموړی اصحاب (رضي الله عنهم) یوې غونډۍ ته ختلي وو، مشرکینو ورته وویل: زمونږ له پلوه د تاسې لپاره عهد او پیمان دی که راکوز شوئ، نو نه مو وژنو! عاصم (رضي الله عنه) له راکوزیدو نه انکار وکړ او له خپلو ملگریو سره یې د مشرکینو په خلاف جگړه پیل کړه اوه کسان یې د مشرکینو په غشو په شهادت ورسیدل او یوازې درې تنه حضرت خبیب، زید بن دثنه او یو بل صحابي (رضي الله عنهم) ژوندي پاتې شول. مشرکینو یو ځل بیا د تړون او عهد یادونه ورته وکړه، نو دوی درې واړه ورته راکوز شول، خو کفارو خپل عهدمات کړ غدر یې وکړ او درې واړه یې د خپلو لیندیو په تارونو وتړل.

پدې وخت کې هغه دریم صحابي (رضي الله عنه) وویل: دا د دوی لومړنی غدر دی، نو له دوی سره له تگ نه یې انکار وکړ، هغوی کش کړ او کوښښ یې وکړ له ځان سره یې بوزي، خو ورسره لاړ نه شو نو بیا یې په شهادت ورساوه. خبیب او زید (رضي الله عنهما) یې له ځان سره بوتلل او په مکه کې یې خرڅ کړل. دوی دواړو د بدر په غزا کې د مشرکینو مشران وژلي وو. خبیب (رضي الله عنه) څه وخت په مکه کې بندي پاتې شو

---

[1]. نفس المصدر ۲/ ۱۰۹ ابن هشام ۲/ ۶۱۹- ۶۲۰

بالاخره يې مشرکينو د وژلو فيصله وکړه او له حرم نه يې تنعيم ته بوته. او کله يې چې په دار خېژاوه نو خبيب (رضي الله عنه) ورته وويل: لږ مې پرېږدئ چې دوه رکعته لمونځ وکړم. مشرکينو پرېښووده، دوه رکعته لمونځ يې وکړ او کله يې چې سلام وګرزاوه ويې ويل: که تاسو دا نه ويلئ چې له مرګ نه ډارېږي، نو لمونځ به مې اوږداوه، بيا يې دعا وکړه او ويې ويل اې خدايه! ته دوی يو يو له منځه يوسې، يو، يو يې کړې بيا ټول هلاک کړې، يوه ته هم نجات ورنکړې. او ورپسې يې دا شعرونه وويل:

لقد اجمع الاحزاب حولي و البوا قبائلهم واستجمعوا كل مجمع

خلک ډلې ډلې رانه تاو دي او خپلې قبيلې يې راباندې را ټولې کړېدي او ټولې ډلې يې راجمع کړېدي.

و قد قربوا ابناء هم و نساء هم و قربت من جذع طويل ممنع

خپل اولادونه او ښځې يې هم راوستلې دي او زه د خرما يوې اوږدې او مضبوطې تنې ته نژدې کړی شوی يم.

الى الله اشكو غربتي بعد كربتي و ما جمع الاحزاب لي عند مضجعي

د خپلې بې کسۍ بې وطنۍ او غم، او د خپلې قتل ګاه شا و خوا ته ددې ډلو د راغونډېدو نه الله ته فرياد کوم.

فذا العرش صبرني على مايراد بي فقد بضعوا لحمي و قد بوْس مطعمي

اې د عرش مالکه! دښمن چې زما په خلاف کومه اراده لري په هغه باندې صبر راکړه، دوی خو زه بوټی بوټی کړی يم او خوراک مې يې خراب کړېدی.

و قد خيروني الكفر و الموت دونه فقد ذرفت عيناي من غير مدمع

هغوی د کفر او مرګ تر منځ اختيار را کړئ خو مرګ له کفر نه ډېر راته آسانه دی، سترګې مې له اوښکو پرته ډکې ډکې کيږي.

ولست ابالي حين اقتل مسلما على اي شق كان في الله مضجعي

دا چې مسلمان ومرم نو پروا مې نشته چې د الله په لار کې په کومه ډډه ووژل شوم.

وذلك في ذات الاله و ان يشاء　　يبارك على اوصال شلو ممزع

دا د الله لپاره دي او که د هغه اراده وشوه نو په بوټي بوټي او ټوټه ټوټه اندامونو کې به هم برکت واچوي.

پدې مهال ابو سفيان ورته وويل: آيا پدې خوښيږې چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دلته له مونږ سره وي مونږ يې غاړه ووهو او ته پخپل کور کې وې؟ خبيب (رضي الله عنه) وويل: نه قسم په خدای پدې هم نه يم خوښ چې زه دې پخپل کور کې وم او محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې هلته وي چيرته چې تشريف لري او يو اغيزی دې تکليف ور ورسوي. بيا مشرکانو په دار و خيژاوه او چاته يې وظيفه ورکړه چې په جسد يې همدلته پيره وکړي. خو عمرو بن اميه الضمري (رضي الله عنه) د شپې له خوا په يوه چل د هغه مبارک جسد لدې ځای نه اوچت کړ او خاورو ته يې وسپاره.

خبيب (رضي الله عنه) د عقبه بن الحارث په لاس شهيد کړی شو ځکه د بدر په غزا کې خبيب (رضي الله عنه) د نوموړي پلار حارث وژلی وُ.

په صحيح بخاري کې روايت دی چې خبيب (رضي الله عنه) لومړنی شخص دی چې دمرګ په وخت کې يې د دوه رکعته لمانځه طريقه پريښې ده. او کله چې خبيب (رضي الله عنه) له مشرکينو سره اسير وُ نو پداسې حال کې ليدل شوی چې د انګورو وږی يې په لاس او انګور ورنه خوري او دا پداسې وخت او موسم کې چې په مکه کې حتی خرما هم نه موندل کيده انګور خو لا پريږده.

او زيد بن الدثنه (رضي الله عنه) صفوان بن اميه واخيست او د خپل پلار په بدل کې يې په شهادت ورساوه.

همدا راز قريشو څه کسان واستول تر څو د عاصم (رضي الله عنه) د بدن کومه داسې ټوټه راوړي چې دوی يې ورباندې وپيژني چې همدا هغه عاصم دی کوم چې د بدر په ورځ يې د مشرکانو يو لوی او مهم مشر په هلاکت رسولی وُ. خو الله تعالی د هغه په جسد يو سيل غومبسې مقرري کړې او مشرکين يې پرې نه ښودل جسد ته يې لاس ورووړي. حضرت عاصم (رضي الله عنه) له الله تعالی سره دا عهد کړی وُ چې نه به کوم مشرک هغه ته لاس ورووړي او نه به دی پخپله مشرک ته لاس ورنږدې کوي. او کله چې دا خبر عمر (رضي الله عنه) ته ورسيده نو ويل به يې: الله تعالی خپل مؤمن بنده پس له

مرګه همداسې ساتي لکه څنګه یې چې په ژوندون ساتنه کوي.[1]

۴- د بئر معونة غمیزه

په همدې میاشت کې د الرجیع له غمیزې نه وروسته یوه بله لویه او ډېره دردناکه غمیزه وشوه چې د بئرمعونه په غمیزې سره شهرت لري.

ددې پیښې لنډه کیسه څه داسې ده: ابو براء عامر بن مالک چې په نیزه باز سره مشهور ؤ په مدینه منوره کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغی. رسول الله (ص اسلام ته راوباله، خو نوموړی نه په اسلام مشرف شو او نه یې بالکل رد کړ، عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که څو تنه اصحاب (رضي الله عنهم) د اهل نجد د دعوت لپاره واستوې کیدای شي هغوی دعوت ومني او ستا دین قبول کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إني أخاف عليهم أهل نجد**).زه پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ویریږم هسې نه د نجد خلک څه زیان ور ورسوي. ابو براء وویل: زه یې ملاتړ کوم، زه پناه ورکوم، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابن اسحاق په روایت (۴۰) او د بخاري په روایت (۷۰) کسان د بني ساعده قبیلې د منذر بن عمرو په مشرۍ چې په المعتق لیموت (مرګ ته آزاد کړی شوي) باندې یې شهرت درلود واستول.

نوموړي اصحاب (رضي الله عنهم) له غوره، مخورو او له ټولو نه په قرآنکریم پوهو کسانو څخه وو. دوی (رضي الله عنهم) چې ورسره روان شول، نو د ورځې به یې خس او لرګي راټولول خرڅول به یې او اصحاب صفه ته به یې غله وربانديې اخیسته، قرآنکریم به یې تلاوت او تدریس کاوه او د شپې به یې د الله تعالی عبادت کاوه. پدې ترتیب سره د بئر معونه منطقې ته ورسیدل، معونه د یوه کوهي نوم ؤ چې د بني عامر او حره بني سلیم (د بني سلیم د ډاګ) تر مینځ پرتې څمکه کې واقع ؤ. دوی همدلته واړول بیا یې دام سلیم ورور حرام بن ملحان ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک ورکړ چې د خدای دښمن عامر بن الطفیل ته یې ورسوي. هغه چې کله خط وروړ،کافر عامر خط ته هیڅ ونه کتل ویې نه لوست او یوه کس ته یې اشاره

[1]. ابن هشام ۲/ ۱۶۹ – ۱۷۹ زاد المعاد ۲/ ۱۰۹ صحیح البخاري ۲/ ۵۶۸- ۵۷۰، ۵۸۵

وکړه هغه د شا له خوا د نيزې وار پرې وکړ نيزه ترې ووته، وينې ورنه روانې شوې حرام چيغه کړه الله اکبر، د کعبې په رب قسم چې بريالی شوم.
وروسته سمدلاسه د الله تعالی دښمن (عامر) په نورو اصحابو (رضي الله عنهم) باندې د حملې پخاطر خپله قبيله راوپاروله، خو هغوی د ابو براء د پناه ورکولو د احترام پخاطر د عامر خبره ونه منله. د خدای دښمن بني سليم ته ورغی او د پاتې اصحابو (رضي الله عنهم) په خلاف يې د حملې غوښتنه ورنه وکړه. د بني سليم دريو کورنيو عصيه، رعل او ذکوان دا غوښتنه ومنله راغلل او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) يې محاصره کړل. جګړه ونښته اصحاب (رضي الله عنهم) تر هغې پورې وجنګيدل تر څو ټول په شهادت ورسيدل يوازې کعب بن زيد بن النجار ژوندی پاتې وُ چې زخمي د شهيدانو په مينځ کې پروت وُ او بيا د خندق په غزا کې په شهادت ورسيد.
هلته عمرو بن اميه الضمري او منذر بن عقبه بن عامر اوښان پوول ويې ليدل چې د پيښې په ځای مرغان ګرزي، راغلل او ويې ليدل چې جګړه روانه ده. منذر (رضي الله عنه) په جګړه ورګډ شو او له خپلو ملګرو (رضي الله عنهم) سره يو ځای په شهادت ورسيد، خو عمرو بن اميه الضمری (رضي الله عنه) د مشرکينو په لاس اسير شو خو کله يې چې ورته وويل زه له مضر قبيلې نه يم، نو عامر يې د تندې څه ويښتان پرې کړل او د خپلې مور له طرفه يې چې د يوه غلام آزادول ورباندې نذر وُ، آزاد کړ. بيا عمرو بن اميه الضمري (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او دا درد ونکی يعنې د اويا غوره کسانو د شهادت خبر يې ورته واوراوه. دغې غميزې د احد غم را تازه کاوه، خو په دومره فرق سره چې په احد کې مخامخ جګړه وه مسلمانان د جګړې په ډګر کې شهيدان شوي وو او دلته په غدر او خيانت سره په شهادت رسيدلي وو.
کله چې عمرو بن اميه الضمري (رضي الله عنه) مديني ته روان وُ او د قناه وادي په سر کې قرقره نومي ځای ته ورسيد تر يوې ونې لاندې يې دمه وکړه. دلته د بني کلاب قبيلې دوه کسان هم راغلل او تر همدې ونې لاندې ويده شول. عمرو (رضي الله عنه) په دې نيت چې د خپلو ملګرو انتقام واخلي دواړه په خوب ويده ووژل، خو حقيقت دا وُ چې لدې دواړو سره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پيمان او عهد موجود وُ چې عمرو (رضي الله عنه) نه وُ پرې خبر. کله چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسيد کيسه يې ورته وکړه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**لقد قتلت قتيلين لأدِيَنَّهما**).تا دوه داسې کسان وژلي

چې زه به يې حتماً ديت ورکوم، او شروع يې وکړه د دوی دواړو ديت يې له مسلمانانو او د دوی له حليفانو يهودانو نه راټولاوه. (۱) او همدا پيښه بيا د بني نضير د غزا سبب شوه.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې غمجنه پيښه او د رجيع په غميزه ډير زيات غمجن شو، دواړه په څو ورځو کې پيښې شوې(۲).

په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) غم او درد دومره غالب شو چې په خائنو او غدارو خلکو پسې يې ښيرې شروع کړې[۳].

بخاري روايت کوي چې انس (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هغو کسانو پسې چې دده اصحاب (رضي الله عنهم) يې په بئر معونه کې په شهادت رسولي وو، پوره ديرش ورځې ښيرې کولې، د سهار په لمانځه کې به يې ورته بد دعايي کوله. رعل، ذکوان ، عصيه او لحيان ته به يې ښيرې کولې فرمايل به يې:

(عُصَيَة عَصَتْ الله ورسوله)، فأنزل الله تعالى على نبيه قرآناً قرأناه حتى نسخ بعد: (بلغوا عنا قومنا أنا لقينا ربنا فرضي عنا ورضينا عنه) فترك رسول الله صلى الله عليه وسلم قُنُوتَه .

[عصيه د الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له امر نه عصيان او سرکشي وکړه، تر څو الله تعالی پدې هکله په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې آيتونه رانازل کړل چې مونږ لوستل او وروسته منسوخ شول او دا آيتونه داسې وو: "زمونږ له خوا زمونږ قوم ته خبر ورکړئ چې مونږ له خپل رب سره ملاقي شوو هغه له مونږ نه او مونږ له ده نه راضي يوو". لدې نه وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا قنوت پريښود]. (۴)

---

(1). ابن هشام ۲/ ۱۸۳- ۱۸۸ زاد المعاد ۲/ ۱۰۹- ۱۱۹، صحيح البخاري ۲/ ۵۶۴ - ۵۸۶

(2). واقدی وايي چې د دواړو پيښو خبر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته په يوه شپه کې ورسيد.

۳. ابن سعد له انس نه روايت کړی وايي: رسول (ص) مې نه دی ليدلی چې د بئر معونة اصحابو له غم نه په بل چا زيات غمجن شوی وي، مختصر سيرة الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ۲۶۰ وګوره.

(٤). بخاري ۲/ ۵۸۶ - ۵۸۸

۵- د بني نضیر غزا

مخکې مو وویل چې د یهودانو په زړونو کې له اسلام او مسلمانانو سره د دښمنۍ اور لمبې وهلې، خو څرنګه چې هغوی د میدان میړونه نه وو، نو تل یې له غدر، چل، فریب او دسیسو نه کار اخیست. کینې او دښمنۍ یې زړونه سیځل، ډول ډول فتنې او توطیې یې په کار اچولې. او د مخامخ جګړې په ځای یې مسلمانانو ته د چل او فریب له لارې تکلیفونه رسول. او سره لدې چې له مسلمانانو سره یې پیمان او عهد هم درلود خو بیا یې هم د دوی په لار کې راز راز مشکلات راولاړول. لکن د بني قینقاع له غزا او د کعب بن اشرف له ترور نه وروسته غلي شول، وویریدل، او څه نا څه آرام شول.

د احد له غزا نه وروسته یو ځل بیا زړور شول، وخوځیدل، دښمنۍ او کینې یې راپورته شوې. د مسلمانانو په خلاف یې له منافقانو او د مکې له مشرکانو سره پټې اړیکې جوړې کړې او د اسلام په ضد یې خپله دښمني یو ځل بیا را څرګنده کړه.[۱]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا کړه لیدل، خو بیایې هم له صبر او زغم نه کار اخیست. مګر د رجیع او بئر معونه له پیښو نه وروسته یهودان نور هم سپین سترګي شول او ان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه یې جوړه کړه. د دې تفصیل داسې دی: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له څو تنو اصحابو (رضي الله عنهم) سره د بني نضیر مېنې ته ورغی تر څو هغوی د کلاب قبیلې د هغو دوو کسانو په دیت کې له معاهدې سره سم مرسته وکړي کوم چې عمرو بن امیه الضمري وژلي وو. یهودانو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: سیي ده یا ابا القاسم (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دلته تشریف کیږده تر څو ستا غوښتنه پوره کړو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یوه دیوال خوا ته د دوی د وعدې په انتظار ناست ؤ، ابوبکر، عمر، علي او نور اصحاب (رضي الله عنهم) هم ورسره موجود وو.

یهودان سره ګوښه شول، شیطان تیر ایستل او د هغې بدبختۍ خوا ته یې وبلل چې ورته لیکل شوې وه د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه یې جوړه کړه، یو بل ته یې وویل څوک به دا د ژرندې پل اوچت کړي چې د رسول الله

---

[1]. ابو داود باب خبر النضیر ۳/ ۱۱۶ – ۱۱۷. عون المعبود شرح سنن ابي داود.

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په سر يې ور واچوي او له مينځه يې يوسي؟ خدای وهلي او بدبخت عمرو بن جحاش وويل دا کار زه کوم. پدې وخت کې سلام بن مشکم ورته وويل: ګورئ دا کار مه کوئ قسم په خدای چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې توطئې خبر ورکول کيږي، او دا خو د هغه تړون مخالفت هم دی کوم چې مونږ ورسره امضاء کړيدی. خو نورو يهودانو دې خبرې ته غوږ ونه نيو او د خپلې توطئې عملي کول يې پيل کړل.

په همدې شيبو کې رب العالمين جبريل امين (علیه السلام) ته امر وکړ چې ورشه او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د يهودانو له توطئی نه خبر کړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فوراً له خپل ځايه پاڅيد او د مدينې په لور روان شو. اصحاب (رضي الله عنهم) ورپسې ورغلل او عرض يې وکړ، تا تشريف راوړ مونږ پوه نه شوو! ده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د يهودانو له توطئی نه خبر کړل.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدينې ته له رسيدو سره سم محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې بني نضير ته ورشه او ورته ووايه:(**اخرجوا من المدينة ولا تساكنوني بها، وقد أجلتكم عشراً، فمن وجدت بعد ذلك بها ضربت عنقه**). له مدينې نه ووزئ، نور دلته د اوسيدو حق نلرئ، لس ورځې مهلت درکوم، لدې نه اخوا که هر څوک په ګوتو راغلل سر يې قلموم. يهودان مجبور شول د وتو تياري يې پيل کړه خو د منافقانو مشر عبدالله بن ابي خبر ورکړ چې مه وزئ، همدلته پاتې شئ مقاومت وکړئ، زه دوه زره کسان درليږم چې له تاسې سره يو ځای ستاسی په کلا ګانو کې، تر مرګه درنه دفاع وکړي. قرآنکريم دې مطلب ته اشاره کوي فرمايي:

((**لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَداً أَبَداً وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ**)) (الحشر: ۱۱)

[که خامخا وایستل شئ تاسې (له مدينې څخه) نو خامخا وبه وځو مونږ مونږ هرو مرو له تاسې سره او نه به منو مونږ (په ضرر د تاسې کې) د هيچا هيڅکله او که چيرې جنګ شروع کړ شي له تاسې سره نو خامخا مدد به وکړو مونږ هرو مرو له تاسې سره.]

منافق دا هم ورته وويل: لدې نه علاوه ستاسې حليفان غطفان اوقريظه به هم ستاسې مرسته کوي. په همدې سره يهودانو زړه پيدا کړ، د مقاومت او مقابلې نيت يې وکړ. مشر يې حيي بن اخطب د منافقانو د مشر خبره ومنله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يې داسې ځواب وليږه: مونږ له خپل وطنه نه وځو څه چې کوې

لاس دي آزاد!
ښکاره خبره ده چې دا حالت د مسلمانانو لپاره زيات خطرناک وُ، پداسې حساسو شيبو کې له دښمن سره مقابله آسانه نه وه. هلته ټول مشرکين عرب د دوی په خلاف را پاڅيدلي وو د دوی له هيئتونو او پلاويو سره يې لوی ظلم او غدر کړی و، برسيره پر دې د بنو نضير يهودان خپله هم د زور او ځواک خاوندان وو تسليميدل يې ممکن نه برېښيدل، نو له هغوی سره جګړه ډير خطرناکه او له بدو عواقبو نه خالي نه وه. خو د رجيع او بئر معونه غميزې مسلمانان ډير حساس کړي وو د غدارانو په خلاف يې په زړونو کې د انتقام او غچ لمبی بلې وې، نو ځکه يې فيصله وکړه چې له دې غدارانو سره به چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د قتل توطئه يې جوړه کړې وه، مقابله او جګړه کوي نتيجې يې که هر څه وي.
کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د يهودانو د مشر حيي بن اخطب ځواب ورسيد، الله اکبر يې وويل اصحابو (رضي الله عنهم) هم د تکبير ناره وکړه او د مقابلې لپاره راپورته شول. عبد الله بن ام مکتوم يې په مدينه کې خپل قائم مقام وټاکه او خپله د بنو نضير په لور روان شو. علي (رضي الله عنه) بيرغ وړه او پدې ترتيب سره يې يهودان پخپلو کورونو کې محاصره کړل، هغوی خپلو کلا ګانو ته ننوتل او له هغه ځای نه يې مسلمانان په تيرو او غشو ويشتل. د خرما ونې او نور باغونه هم د دوی په ګټه وو او جنګي استفاده يې ورنه کوله، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ونو او باغونو د پرې کولو او سيځلو امر صادر کړ، حسان (رضي الله عنه) دا مطلب داسې بيانوي:

و هان على سراة بني لوْئ حريق بالبويرة مستطير

د بني لويي د سردارانو لپاره دا آسانه خبره وه چې په بويره کې د اور لمبې ګډې شي.
بويره د بنو نضير د خرما د باغونو نوم وُ، الله تعالی پدې هکله فرمايي:
((مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ)) (الحشر: ٥)
[هغه چې پرې کوئ تاسې له تنو د ونو د (کم اصلو) خرماوو څخه يا يې پريږدئ هغه ولاړې په بيخونو خپلو باندې نو دغه (ټول) په اذن (حکم) د الله سره دی.]
په هر حال کله چې بنو نضير محاصره شول نو بنو قريظه يې مرستې ته رانغلل، عبدالله بن ابي او بنو غطفان هم نامردي ورسره وکړه د هيچا خير ور ونه رسيد، هيڅوک يې دفاع ته راپورته نه شول. او همدا وجه ده چې الله تعالی د دوی دا کيسه لدې حالت سره تشبيه کړيده او فرمايي: **((كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي**

بَرِيءٌ مِنْكَ)). (الحشر: ١٦)
[(مثال د منافقانو په مخالفت د وعدې کې) لکه مثل (کیسه) د شیطان داسې ده کله چې وايي انسان ته چې کافر شه نو کله چې (انسان) کافر شي وايي (شیطان) زه بیزار جلا (جدا) یم له تا څخه.]
محاصره یوازې شپږ شپې او په بل روایت (۱۵) ورځې اوږده شوه، الله تعالی د یهودانو په زړونو کې ویره واچوله، حوصلې یې تنګې او ارادې یې ماتې شوې د سلامې کیدو او وسلې کیښودو فیصله یې وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې احوال ولیږه: مونږ له مدینې څخه وځو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا غوښتنه ومنله او موافقه یې وکړه چې دوی کولې شي له خپلو اولادونو سره له مدینې نه په امن ووزي او کولی شي له وسلې پرته نور دومره سامان او کالي چې په اوښانو یې وړئ شي له ځان سره یوسي.
یهودان تسلیم شول وسلې یې کیښودې او پدې شرایطو سره له مدینې نه وتل او خپل کورونه یې پخپله رنګول. ورونه، کړکۍ حتی څنګ درۍ ، دستک او تیرونه یې هم له ځان سره وړل، ماشومان او ښځې ټول یې له ځان سره بوتلل د شپږ سوه اوښانو یوه قافله ورنه جوړه شوه او له مدینې نه په کډه شول.ځنې مشران یې لکه حیي بن اخطب او سلام بن ابي الحقیق خیبر ته لاړل، ځنې نور شام ته کډه شول یوازې دوو کسانو ورنه ایمان راوړ او هغه یامین بن عمرو او ابو سعد بن وهب وُ چې په اسلام سره یې خپل مالونه هم وساتل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بني نضیر وسله را ټوله کړه، مځکې، کورونه او جایدادونه یې قبضه کړل، په وسله کې پنځوس زغرې، پنځوس اوسپنیزې خولۍ او درې سوه څلویښت تورې شاملې وې.
د بنو نضیر ځمکې، مالونه او باغونه ټول خاص د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حق وُ او صلاحیت یې درلود چې هر ډول تصرف پکې وکړي ځانته یې پریږدي او یا یې په نورو ویشي.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې مالونو نه خمس (پنځه حصه) بیله نکړه ځکه دا غنیمت نه وُ بلکه فې وُ ځکه مسلمانانو د تورې په زور نه وُ نیولی بلکه بیله جګړې د دوی لاس ته ورغلی وُ، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا مالونه او ځمکې په لومړنیو مهاجرینو وویشلې او د انصارو له ډلې نه یې یوازې ابو دجانه او سهل بن حنیف ته چې فقیران وو برخه پکې ورکړه. او یوه ټوټه

ځمکه يې د ځان لپاره وساتله چې د خپل مبارک کور کلنی خرڅ به يې ترې پوره کاوه او که نور څه به ورنه پاتې شول هغه به يې د جهاد په لار کې مصرفول وسله او يا آسونه به يې ورباندې تيارول.

د بنو نضير غزا د څلورم هجري کال د ربيع الاول په مياشت (۶۲۵ م اګست) کې واقع شويده. الله تعالی د حشر مبارک سورت ټول د همدې غزا په هکله را نازل کړيدی او په همدې سورت سره يې د يهودانو شړل، بيان کړي. له منافقانو نه يې پردې اوچتې کړې، هغوی يې افشا کړي، د في احکام يې ښوولي، د انصارو او مهاجرينو ستاينه يې کړې. او د جنګي اهدافو پخاطر يې د ونو او باغونو پرې کول او سېځل جائز بللي او مسلمانانو ته يې د تقوی او آخرت ته د تيارۍ امر کړی، او په پای کې يې خپله ثنا بيان کړې، حمد او صفت يې ويلی او خپل مبارک نومونه او صفات يې ياد کړيدي.

ابن عباس (رضي الله عنهما) به د حشر سورت ته د بنو نضير سورت هم وايه.[1]

۶- د نجد غزا

د بنو نضير په غزا کې له قربانۍ او سخت کړاو نه پرته د مسلمانانو په دې لوی بري سره په مدينه کې د اسلام حکم نور هم مضبوط شو. واکمني يې نوره هم کلکه شوه. منافقان وويريدل، ذليل شول د ښکاره دښمنۍ توان ورنه لاړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ددې فرصت په لاس ورغی چې د هغو اعرابو (بدويانو) د تصفيې لپاره اقدام وکړي کوم چې له احد نه وروسته يې مسلمانانو ته تکليفونه رسول، د اسلام داعيان يې په ډېره نامردۍ او ظالمانه طريقې سره په شهادت رسولي وو او داسې زړه ور شوي وو چې ان پر مدينه باندې يې د حملې سوچونه کول[2].

مخکې لدينه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې غدارانو او عهد ماتونکو د تاديب او غوږ تاوولو لپاره کوم عملي اقدام وکړي د مدينې استخباراتو خبر ورکړ چې د بنو غطفان قبيلې دوې کورنۍ بني محارب او بنو ثعلبه د جګړې لپاره تياري نيسي. نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فيصله وکړه چې د نجد بدويانو او اعرابو ته د عبرت درس ورکړي، روان شو او د نجد په صحراګانو کې تر ليرې ليرې پورې لاړ تر څو ددې سخت زړو، عهد ماتوونکو بدويانو په مينځ کې ويره واچوي او داسې يې وډار کړي چې بيا د تير په شان د عهد ماتولو، غدر او خيانت

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۱۹۰- ۱۹۲. زاد المعاد ۲/ ۷۱ – ۱۱۰. صحيح البخاري ۲. ۵۷۴. ۵۷۵.

[2]. دا د محمد الغزالي خبرې دي فقه السيرة ص ٢١٤.

کولو جرات شانته هم ونکړي.
د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې ناڅاپي حملې د خبر په اوریدو سره هغه اعراب چې د قتل او غارت، غلا او لوټمار لپاره یې تیارۍ نیولې ټول وتښتیدل او د غرو په څوکو کې پټ شول. پدې ترتیب سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا غداران او لوټماران وویرول او خپله بیرته په امن او سلامتۍ سره مدینې ته راستون شو.
اهل السیر (سیرت لیکونکو) په دې سلسله کې د ذات الرقاع په نامه یوه غزا یاد کړیده چې د څلورم هجري کال د ربیع الثاني او یا جمادي الاولی په میاشت کې په نجد کې شویده. پدې کې هیڅ شک نشته چې په دې وخت کې دې دا غزا شوې وي، ځکه د مدینې د شرائطو تقاضا هم دا وه چې باید په دی وخت کې اعرابو ته درس ورکړی شوی وای ځکه د ابو سفیان سره د وعدې په اساس د بدر د راتلونکې غزا وخت رارسیدونکی ؤ.
او مخکې لدینه چې د اعرابو (بدویانو) غوړونه تاو شي زور یې مات شي او وویرول شي د مشرکانو مقابلې ته وتل او مدینه همداسې خوشي پریښودل د کامیابې جنګي استراتیژۍ خلاف وه او لازمه وه چې لومړی باید ددې لوټمارانو لاس ورلنډ شي او بیا د ابو سفیان د لښکر مقابلې ته ووزي. خو د دوی (سیرت لیکونکو) دا خبره سیې نده چې د څلورم هجري کال په ربیع الثاني او یا جمادي الاولی کې پیښه شوې غزا د ذات الرقاع غزا ده، ځکه د ذات الرقاع په غزا کې ابو هریره او ابو موسی اشعري (رضي الله عنهما) هم برخه درلودله او ابو هریره (رضي الله عنه) خو د خیبر غزا نه څو ورځې مخکې ایمان راوړی همدا راز ابو موسی اشعري (رضي الله عنه) په یمن کې په اسلام مشرف شو، بیا په کښتۍ کې سپور شو چې کښتۍ یې د حبشې په ساحل کې ودریده او بیا له حبشې نه هغه وخت راغی کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خیبر کې تشریف درلود. نو پدې اساس د ذات الرقاع غزا له خیبر نه وروسته پیښه شویده.
او پدې هکله بل دلیل دا دی چې د ذات الرقاع غزا په وخت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خوف (ویرې) لمونځ ادا کړیدی او د خوف لمونځ د لومړي ځل لپاره د عسفان د غزا په وخت روا شویدی او دا ثابته ده چې د عسفان غزا له خندق غزا نه وروسته وه او د خندق غزا خود پنځم هجري کال په وروستیو کې پیښه شویده، نو پدې اساس د ذات الرقاع غزا په څلورم هجري کال کې نه ده واقع شوې.

۷- د بدر دوهمه غزا

وروسته لدې چې مسلمانانو د بدويانو (کوچيانو) لوټمارانو غرور مات کړ، غوړونه يې ورتاو کړل او د دوی له شرنه يې ځانونه ډاډه کړل، نو له خپل لوی دښمن (قريشو) سره يې د مقابلې تياري شروع کړه ځکه کال مخ په پوره کېدو و او د احد په ميدان کې له مشرکينو سره د شوې وعدې ورځې رارسيدونکې وې. او دا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) حق و چې د ابو سفيان د لښکر مخې ته ورووزي او د داسې يوې جګړې ميدان ته ودانګي چې ګټه به يې د هغه چا وي چې د بقاء ور او له مقابل لوري نه د اهليت او هدايت له پلوه وړاندې وي.

په همدې اساس د څلورم هجري کال د شعبان چې د (۶۲۶م) کال له جنوري سره سمون خوري، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له (۱۵۰۰) کسانو سره چې لس آسان هم ورسره وو د جنګ په لور روان شو. (علم) بيرغ يې علي (رضي الله عنه) ته ورکړ، عبدالله بن رواحه يې په مدينه کې خپل قائم مقام وټاکه، او مخکې لاړ تر څو بدر ته ورسيد هملته يې واړول او د مشرکانو د راتګ انتظار يې يوست. ابو سفيان زړه نا زړه له دوو زرو کسانو او پنځوسو آسونو سره له مکې نه را روان شو او له مکې نه يو براو ليرې، مرالظهران وادي ته ورسيد او له مجنه چينې سره يې واړول.

ابو سفيان ان په مکه کې سوچونو اخيستی و له مسلمانانو سره د مقابلې انجام ته انديښمن و، زړه يې درزيده، ويرې اخيستی و، خو مر الظهران ته له رسيدو وروسته نور هم وډار شو، اراده يې کمزورې شوه، زړه يې ولويد، د په شا تګ بهانې يې جوړې کړې خپلو ملګرو ته يې وويل: اې قريشو! جنګ هغه وخت ښه دی چې آبادي او پريمانې وي مالونه مو هم ماړه وي او تاسو ته هم شيدې در رسيږي، دا کال خو وچ کال دی هيڅ هم نشته، نو زه خو بيرته ګرځم راځئ تاسې هم په شا تاو شئ.

داسې ښکاري لکه چې د نور لښکر په زړونو کې هم ويره موجوده وه ځکه ددې رايې په اوريدو سره ټول وګرځيدل هيچا هم مخالفت ونکړ او چا هم له مسلمانانو سره د مقابلې په خبره تاکيد ونکړ.

مسلمانان اته ورځې د بدر په ميدان کې وو د دښمن د راتګ انتظار يې يوست، خپل تجارتي مالونه يې په ښه ګټه يو په دوه خرڅ کړل او بيا مدينې ته پداسې حال کې روان شول چې يو ځل يې بيا برلاسي په برخه شوې، حالات يې تر کنترول لاندې راوستي او هيبت يې د خلکو په زړونو کې بيا ځای نيولی او په اوضاع مسلط شوي دي. دا غزا د

بدر موعد، دوهم بدر، بدر الاخره، او بدر الصغری په نومونو شهرت لري.[1]

۸- د دومة الجندل غزا

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له بدر نه تشریف راوړ هرې خوا ته امن او آرامي وه، د اسلامي دولت په ټولو برخو کې پوره ډاډ او اطمینان حاکم وُ. همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توجه د عربو د لیرې لیرې پولو خواته واوښته، اراده یې وکړه هلته هم باید د مسلمانانو غلبه وي، تر څو دوستان او دښمنان ټول د دوی په وجود اعتراف وکړي. له بدر صغری نه وروسته شپږ میاشتې په مدینه کې پاتې شو، پدې وخت کې خبر راغی چې د دومه الجندل شا و خوا ته پرتې قبیلې لارې شو کوي او خلک لوټي، زیات شمیر کسان یې راټول کړي او پر مدینه د حملې تیاري نیسي. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مدینه کې سباع بن عرفطه الغفاري خپل قائم مقام وټاکه او پخپله له زرو کسانو سره، د پنځم هجري کال د ربیع الاول په ۲۵ د دومه الجندل په لور وخوځید د بني عذره قبیلې مذکور نامی یو کس یې لاروي ونیو او روان شو.

پدې غزا کې به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شپې مزل کاوه او د ورځې به یې پدې خاطر دمه کوله چې دښمن اغفال او ناڅاپي حمله وربانديې وکړي. کله چې ورنژدې شو نو معلومه شوه چې د لارې شوکونکي لدې ځایه تللي، نو د هغوی په رمو او شپنو یې حمله وکړه، ځنې یې ورنه ونیول او نور وتښتیدل. د دومه الجندل اوسیدونکي ټول یوې خوا بلې خوا ته وتښتیدل او کله چې مسلمانان ورغلل نو هیڅوک هم په ګوته ورنه غلل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څو ورځې دلته پاتې شو جنګي ګروپونه یې یوې خوا بلې خوا ته واستول خو بیا هم څوک په لاس ورنه غلل، بالاخره بیرته مدینې ته ستون شو. په دې غزا کې یې له عیینه بن حصن سره سوله او مصالحه هم وکړه. دومه الجندل د – دال په پیښ – د شام په پولو کې یوه سیمه ده چې له دمشق نه د پنځو شپو مزل او له مدینې نه د ۱۵ شپو په اندازه لیرې پرته ده.

پدې چټکو او ناڅاپي حملو او دې حکیمانه او مدبرانه پلان او سیاست سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وتوانید هرې خوا ته امن او آرامي خوره کړي،

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۲۰۹ – ۲۱۰ زاد المعاد ۲/۱۱۲

حالات په قابو کې وساتي. او د زمانې مخه د مسلمانانو په ګټه بدله کړي، داخلي او خارجي مشکلات چې له هرې خوا ورنه را تاو وو یو په بل پسې له مینځه یوسي، د منافقانو کړې خولې ورسمې کړي، غږ یې غلی کړي. همدا راز یې د یهودانو یوې کورنۍ (بنو نضیر) نه د هغوی د کړو سزا ورکړه له مدینې نه یې وشړله او نورې یې داسې پاتې شوې چې د تړون او عهد پابندې وې د ګاونډیتوب حقوق یې مراعاتول. همدا راز بدویان، کوچیان او اعراب هم ډیر وډار شول ارادې یې کمزورې شوې، غرور یې مات شو، قریشو په مسلمانانو د حملې فکرونه له زړه نه وایستل، او مسلمانانو ته دا فرصت په لاس ورغی چې خلک د الله تعالی دین ته راوبولي او د اسلام رڼا تورو زړونو ته ورسوي.

د احزاب غزا

له يو کال نه اوږدو جګړو او نظامي عملياتو نه وروسته امن او آرامي شوه، په عربي جزيره کې امنيت قائم شو، خو يهودان چې د غدر، خيانت، توطئو او سازشونو په نتيجه کې ډير رسوا، سپک او ذليل شوي وو لا اوس هم له مستۍنه نه وو لويدلي عقل يې سرته نه ؤ راغلی له غدر او خيانت څخه نه وو اوښتي. خيبر ته له شړلو وروسته د مسلمانانو او مشرکانو تر مينځ د روانې جګړې نتيجې ته منتظر وو، خو کله چې حالات د مسلمانانو په ګټه وڅرخيدل او د وخت په تيريدو سره د اسلامي حکومت دائره نوره هم پراخه شوه په منطقه کې د اسلام حاکميت لاپسې ټينګ شو، نو د يهودانو په زړونو اور بل شو او د مسلمانانو په خلاف يې نوې توطئې جوړې کړې او د داسې يوه سازش پلان يې جوړ کړ چې د مسلمانانو وجود بالکل له مينځه يوسي. او لدې امله چې له مسلمانانو سره يې د مخامخ مقابلې توان او جرات نه درلود، نو د نفاق او توطئې لار يې خپله کړه.

د بنو نضير قبيلې شل مشران يهودان د مکې قريشو ته ورغلل د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف يې يوې لويې حملې ته راوبلل له خپل طرف نه يې د پوره مرستې وعده ورکړه. قريشو دا خبره ومنله جګړې ته تيار شول او څرنګه چې دوی د احد له غزا نه وروسته له مسلمانانو سره د بدر په ميدان کې د بلې مقابلې وعده کړې وه او بيا يې ددې وعدې مخالفت کړی ؤ، د مسلمانانو مقابلې ته نه وو راوتلي نو دغه فرصت يې د ځان په ګټه وباله او غوښتل يې پدې جګړې سره له لاسه تللی حيثيت بيرته را ژوندی کړي او خپله وعده پوره کړي.

د يهودانو همدغه هيئت بيا بنو غطفان ته ورغی هغوی يې هم د قريشو په شان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف جګړې ته راوبلل دوی هم دا پيشنهاد ومانه، جنګ ته تيار شول. بيا همدغه يهودان نورو عربي قبيلو ته ورغلل او پدې جګړه کې د برخه اخيستو بلنه يې ورکړه چې ډيرو جنګ ته خپله آمادګي څرګنده کړه. پدې ترتيب سره يهودي مشران پدې وتوانيدل چې د کفر لښکرې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو په خلاف راغونډې او د اسلام په

خلاف يې يوې لوې حملې ته تيارې کړي.
پدې پسې له جوړ شوي پلان سره سم د جنوب له خوا قريش، کنانه او په تهامه کې له اوسيدونکو قبيلو نه د دوی نور ملګري او حليفان چې ټول څلور زره کسان وو د ابو سفيان په مشرۍ د مدينې په لور روان شول او مر الظهران ته له رسيدو وروسته بنو سليم هم ورسره ملګري شول. او د شرق له لوري د غطفان قبيلې لکه بنو فزاره د عيينه بن حصن په مشرۍ او بنومره د حارث بن عوف په مشرۍ او بنو اشجع د مسعر بن رخيله په مشرۍ او ورسره د بنو اسد او نورې قبيلې هم د مدينې په لور وخوځيدې.
د کفر دا لښکرې له پلان سره سم په ټاکلي وخت د مدينې په لوري وخوځيدې او په څو ورځو کې د مدينې په شا و خوا کې له لس زره کسانو نه جوړ شوی لوی لښکر راغونډ شو چې دا شميره په مدينه کې د ټولو اوسيدونکو ځوانانو، بوډاګانو، ماشومانو او ښځو له شميرې نه زياته وه. که چيرې دا لښکرې د ناخبرۍ په حالت او نابېره توګه د مدينې پولو ته رسيدلی وای نو بې شکه چې د مسلمانانو لپاره به يوه نه جبران کيدونکې خساره وه او دا هم ممکنه وه چې د مسلمانانو ريښې يې له بيخه ايستلې وی او د هستۍ له ميدان نه يې نابود کړي وای، خو د مدينې قيادت ويښ او د پيښو مقابلې ته تيار او له پيښو نه با خبر قيادت وُ حالا ت به يې کتل او د وضعې مطابق اقدام به يې کاوه.
د احزابو لښکرې لا خوځيدلی نه وې چې د مدينې استخباراتو خپل قيادت ته پدې اړه مکمل راپور ورکړ. د همدې خبر له رسيدو سره سم رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لوړه مشورتي غونډه راوغوښتله، او له مدينې نه د دفاع په مساله غور پيل شو. د قيادت او شورې د نورو غړو تر مينځ له خبرو او مناقشاتو وروسته د رايو په اتفاق سره د قدرمن صحابي حضرت سلمان الفارسي (رضي الله عنه) وړانديز ومنل شو، او په همغه فيصله وشوه. سلمان (رضي الله عنه) عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! مونږ به چې کله په فارس کې محاصره کيدلو، نو شا و خوا به مو خندقونه ايستل، راځئ دلته هم له مدينې چاپيره خندق (کنده) وباسو. دا ډير عاقلانه وړانديز وُ، عربان مخکې لدينه له دې ډول دفاعي سيستم نه خبر هم نه وو.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شورې فيصله فورا د عمل په ډګر کې پلې کړه، هرو لسو کسانو ته يې وظيفه ورکړه چې څلويښت ګزه کنده (خندق) وباسي. اصحابو (رضي الله عنهم) په ډيره مينه او رغبت سره د خندق په کيندلو پيل وکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به نه يوازې تشويقول بلکه په

عملي توګه يې هم د دوی مرسته کوله، او پخپل مبارک لاس به يې خندق کيندلو.
بخاري (رح) له سهل بن سعد (رضي الله عنه) نه روايت کوي چې وايي: مونږ د خندق کيندلو په وخت کې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره وو، مونږ کار کولو او خاورې به مو په خپلو اوږو سره وړلې، په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايل:

اللهم لا عيش الا عيش الاخرة فاغفر للمهاجرين و الانصار [1]

[اې خدايه! ژوند خو يوازې د آخرت ژوند دی، نو مهاجرينو او انصارو ته مغفرت وفرمايې.]

انس (رضي الله عنه) روايت کوي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې خندق ته تشريف راوړ چې مهاجرينو او انصارو په ساړه سهار کې خندق کيندلو، هغوی مزدوران نه درلودل چې دا کار يې ورته کړی وای. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې د دوی ستړيا او لوږه وليدله نو ويې فرمايل:

اللهم ان العيش عيش الاخرة فاغفر للانصار و المهاجرة

[لويه خدايه! ژوند خو يوازې د آخرت ژوند دی، نو ته انصارو او مهاجرينو ته بښنه وکړه.]

اصحابو (رضي الله عنهم) د خپل محبوب رهبر په ځواب کې عرض وکړ او ويې ويل:

نحن الذين بايعوا محمدا على الجهاد ما بقينا ابدا [2]

[مونږ هغه کسان يوو چې د ژوند تر پايه مو له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د جهاد ژمنه او بيعت کړيدی.]

همدا راز بخاري له براء بن عازب نه په روايت سره وايي: ما رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد چې د خندق خاورې يې وړلې او دومره په دوړو کې پټ ؤ چې د مبارک خېټې پوستکی يې نه ښکاريده، او په مبارک بدن يې ډير ويښتان وو. ما ورنه اوريدل چې په همدې وخت کې چې خاورې يې وړلې د عبدالله بن رواحه

---

(1). صحيح بخاري د خندق غزا باب ۲/ ۵۸۸
(2). صحيح بخاري ۲/ ۵۸۸

(رضي الله عنه) دغه کلمات یې زمزمه کول:

اللهم لو لا انت ما اهتدینا ولا تصدقنا و لا صلینا
فانزلن ســــکینة علینا و ثبت الاقدام ان لاقینا
ان الاولی رغـــبوا علینا و ان ارادوا فتنة ابینا

[اې الله! که ته نه وای نو مونږ به د هدایت لاره نه وای موندلی، نه به مو خیرات ورکړی وی او نه به مو لمونځ ادا کړی وای، نو اوس پر مونږ سکینت (استقامت) رانازل کړه، او که مقابله پیښه شوه نو پښې مو ټینګې کړه (ثبات مو په برخه کړه) هغوی زمونږ په خلاف خلک راپارولي دي او که لویه فتنه یې وغوښتله نو مونږ به یې کله هم و نه منو.]

حضرت براء (رضي الله عنه) وایي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به ددې شعر وروستي لفظونه اوږدول. او په بل روایت کې ددې شعر وروستی فرد داسې راغلی دی:

ان الاولی قد بغوا علینا و ان ارادوا فتنة ابینا[1]

[هغوی زمونږ په خلاف ظالمانه بغاوت کړی او که هغوی وغواړي مونږ په فتنه کې واچوي نو کله به یې هم ورسره قبوله نکړو.]

مسلمانانو له یوې خوا په پوره مینه او ولوله خندق کیندلو، خو له بلې خوا داسې لوږه وربانديې راغلې وه چې زړونه یې چول. انس (رضي الله عنه) وایي چې خندق ایستونکو ته به دوه لپې اوربشې راوړل شوې او په بوینو زړو غوړیو کې به ورته پخې شوې، بیا به د خوړلو لپاره ور وړاندې شوې، هغوی به دومره لوږې اخیستي وو چې همدا بد بوی لرونکي خواړه به یې چې له ستوني تیریدل یې هم ګران وو، خوړل.[2]

ابو طلحه (رضي الله عنه) وایي: مونږ له خپلې لوږې نه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته شکایت وکړ، او ور ومو ښودل چې مونږ هر یوه پخپله خیټه یوه یوه تیږه تړلې ده، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راوښودله چې پخپله مبارکه خیټه پورې یې دوې تیږې تړلې دي.[3]

په همدې وخت یعنې د خندق کیندلو په جریان کې د نبوت ډیرې نښانې لیدل شوې. جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) ولیدل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و

---

(1). صحیح البخاري ۲/ ۵۸۹
(2). بخاري ۲/ ۵۸۸
(3). ترمذي – مشکاه المصابیح ۲/ ۴۴۸

سلم) ډير وږی شويدی، نو يوه بيزه (وزه) يې حلاله کړه او مېرمنې يې يوه صاع يا پيمانه (دوه نيم کيلو) اوربشې اوړه کړې، بيا يې په پټه سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وويل چې له يو څو محدودو اصحابو (رضي الله عنهم) سره دده کورته تشريف وروړي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرو په اوريدو سره پاڅيد او د خندق ټول کار کوونکي يې چې زر کسه وو له ځان سره ملګري کړل، ټول لاړل او د جابر (رضي الله عنه) ډوډۍ يې وخوړه، ټول ماړه شول، د غوښې ديګ همداسې ډک پاتې وُ، اوړه همداسې پخپل حالت وو هيڅ شی هم نه وو کم شوي.[۱]

د نعمان بن بشير (رضي الله عنه) خور خندق ته راغله او يوه لپه خرما ورسره وه، غوښتل يې خپل پلار، او ماما ته يې ورکړي. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورسيده، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل خرما دلته راوړه! خرما يې ورنه واخيستله او په چادر يې واچوله، بيا يې د خندق کار کوونکي راوبلل، ټول راغلل او دا خرماوې يې خوړلې، خرماوې همداسې زياتيدلې، ټول ماړه شول، خو خرماوې دومره زياتې پاتې وې چې د څادر له څنډو نه وتلې.[۲]

په همدې ورځو کې له دې دوو پيښو نه يوه بله لويه پيښه هم واقع شويده. بخاري له جابر (رضي الله عنه) نه روايت کوي وايي: مونږ په خندق کيندلو بوخت وو چې يوه سخته کلکه پرښه مخې ته راغله، اصحاب (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغلل او ورته ويې ويل: په خندق کې سخته کلکه پرښه را پيدا شويده! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: پريږدئ زه پخپله ورکوزيږم، بيا پداسې حال کې پاڅيد چې په خېټه يې تيږه تړلې وه، او دا داسې وخت وُ چې مونږ درې ورځې په څه شي څک هم نه وُ وهلی، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کلنګ واخيست او په پرښه يې وار وکړ، په همدې ګوزار سره هغه سخته پرښه لکه ريګ داسې دانې دانې شوه.[۳]

حضرت براء (رضي الله عنه) وايي: د خندق ايستلو په دوران کې يوه داسې پرښه مخې ته راغله چې کلنګونو هيڅ اثر نه پرې کاوه، ورغلو او رسول الله (صلی الله عليه و اله و

[۱]. صحيح البخاري ۲/ ۵۸۸ - ۵۸۹
[۲]. ابن هشام ۲/ ۲۱۸
[۳]. صحيح بخاري ۲/ ۵۸۸

صحبه و سلم) ته مو شکايت وکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راغی کلنګ يې واخيست او ويې فرمايل: بسم الله او ګوزار يې وکړ، بيايې وفرمايل: (**الله أکبر، أعطيت مفاتيح الشام، والله إني لأنظر قصورها الحمر الساعة**). الله اکبر د شام د فتحې کلياني راکړې شوې، دا دی زه همدا اوس د هغه ځای سرې ماڼۍ وينم. بيا يې دوهم ګوزار وکړ، پربنه يې ماته کړه او ويې فرمايل: (**الله أکبر، أعطيت فارس، والله إني لأبصر قصر المدائن الأبيض الآن**). الله اکبر د فارس واک هم راکړل شو، قسم په خدای چې اوس د مدائن سپين قصر وينم. بيايې په بسم الله سره دريم ګوزار ورباندې وکړ او پربنه ټوله ميده شوه، ويې فرمايل: (**الله أکبر، أعطيت مفاتيح اليمن، والله إني لأبصر أبواب صنعاء من مکاني**).الله اکبر د يمن د فتحې کلياني راکړل شوې، قسم په خدای چې له همدې ځای نه د صنعاء دروازې ګورم.[1]

ابن اسحاق همدې ته ورته روايت له سلمان الفارسي (رضي الله عنه) نه رانقل کړيدی.[2]

د مدينې موقعيت څه داسې و چې له شمالي لورې پرته نورو ټولو خواوو ته يې د خرماوو باغونه، غرونه او ريګستاني پوښتې وې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د يوه عسکري متخصص په حيث پدې ښه پوهيده چې د مشرکينو دا لوی لښکر پر مدينه باندې يوازې له شمالي لورې نه حمله کولی شي، او له همدې خوا نه ورباندې راتلی شي، په همدې اساس يې خندق د مدينې په شمالي خوا کې وکينده.

مسلمانانو خندق کيندلو ته ادامه ورکړه، ټوله ورځ به يې کار کاوه ماښام به کورونو ته ستنيدل او مخکې لدينه چې د مشرکينو لوی او بې شميره لښکر مدينې ته را لنډ شي دوی د خندق کار بشپړ کړی ؤ.[3]

د قريشو څلور زره کسيز لښکر د مدينې پولو ته راورسيد، د رومه سيمې زعابه او جرف په مينځ کې يې په مجتمع الاسيال (د سيلابي اوبو د يو ځای کيدو په محل)کې واړول. د غطفان، نجد او ملګرو يې شپږ زره پوځيان هم راغلل د احد په شرقي خوا کې يې په ذنب نقمي سيمه کې خيمې ودرولې. ((**وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلاَّ إِيمَاناً وَتَسْلِيماً**)) (الاحزاب:۲۲) [او کله چې وليدل مؤمنانو لښکرې (د مشرکينو) نو وويل

---

[1]، سنن النسائی ۲/ ۵۶، احمد فی مسنده لفظ د نسائی ندی، په هغه کې راغلي: وعن رجل من الصحابه.

[2]. ابن هشام ۲/ ۲۱۹

[3] ابن هشام ۲/ ۳۳۰ - ۳۳۱

(مؤمنانو) دا هغه دی چې وعده کړې ده له مونږ سره الله او رسول د دغه (الله د نصرت) او ربتیا ویلي و الله او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددغه (الله په وعده کې) او زیات نکړ دغو (لښکرو) د مشرکینو) مؤمنانو ته مګر ایمان او تسلیم (احکامو د الله ته).]

خو د منافقانو او کمزوري ایمان د خاوندانو حالت بیا بل څه وُ، هغوی ددې لښکرو په لیدو سره ویرې واخیستل، الله تعالی د دوی حالت ته اشاره کوي فرمایي:

((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلاَّ غُرُوراً)) (الاحزاب: ۲۲)

[او (یاد کړه هغه وخت) کله چې وویل: (ابن ابي، ابن قشر او نورو) منافقانو او (وویل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، یمن، پارس) مګر په غرور، تیر ایستلو سره.]

له مشرکینو سره د مقابلې پخاطر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له درې زره اصحابو (رضي الله عنهم) سره له مدینې نه راغی، شا یې د سلع غره ته وګرزوله او هملته یې سنګر ونیو خندق د دوی او مشرکینو تر منځ واقع وُ شعار او شفر یې ((حم — لا ینصرون)) و.

ابن ام مکتوم یې په مدینه کې خلیفه وټاکه، ښځې او ماشومان یې د مدینې په کلاګانو او برجونو کې سره ټول کړل. کله چې مشرکینو پر مسلمانانو او مدینې باندې د یرغل تکل وکړ، ویې لیدل چې ډیر ژور او سورور خندق یې مخې ته دی، بله چاره یې ونه لیده د مسلمانانو د محاصرې په فکر کې شول. دا پداسې حال کې چې له مکې نه د روانیدو په وخت کې ورسره د محاصرې فکر او پلان نه وُ. دوی دې ډول یوه اقدام ته تیاري نه درلوده، بلکه د دوی پخپله خبره دا خندق داسې یو چل او تاکتیک وُ چې عربانو نه پیژانده او نه پرې پوهیدل، اصلاً یې د خندق فکر ذهن ته راغلی هم نه وُ.

مشرکان به په ډیره غوسه د خندق په غاړه تاویدل، او هلته به یې د کمزورۍ او ضعف د نقطو پلټنه کوله، تر څو له همغې نه په استفادې سره اخوا تیر شي. مسلمانانو حالات څارل مشرکین یې تر کـلـکې ځ ا رنې لاندې نیولي وو، هغوی به یې په غشو ویشتل تر څو له خندق نه د تیریدو جرات ونکړي، نه به یې پریښودل خندق ته ورلنډ شي، ځانونه پکې واچوي او یا یې په خاورو سره د ډکولو هڅه وکړي او ځانته لاره پکې جوړه کړي.

د قريشو ځينو جنګياليو دا نه شواى زغملی چې د محاصرې نتيجې او پايلې ته انتظار وباسي، او بې فايد د خندق په څنډو ولاړ وي، دا د دوى لپاره د زغم نه وه. همدا وه چې يوه ډله چې عمرو بن عبد ود، عكرمه بن ابي جهل، ضرار بن الخطاب او نور پكې وو راووتل، د خندق يوه تنګه نقطه يې انتخاب كړه او ورداخل شول، آسونه يې له خندق نه تير شول د خندق او سلع غره تر مينځ پدې ساحه كې يې وځغلول. حضرت علي (رضي الله عنه) له يو شمير مسلمانانو سره د دوى مقابلې ته را ووت او همغه ځاى يې ورته ونيو له كوم نه چې دوى راتير شوي وو.

پدې وخت كې عمرو غږ وكړ چې څوک مقابلې ته تيار دي؟ حضرت علي (رضي الله عنه) ور وړاندې شو او داسې يوه خبره يې ورته وكړه چې عمرو له ډيرې غوسې نه له آس نه وركوز شو، د آس پښې يې پرې كړې او پر مخ يې هم ګوزارونه ورباندې وكړل. عمرو د قريشو له ډيرو مشهورو غيرتي جنګياليو څخه شميرل كيده، دواړه سره مخامخ شول، يو پر بل يې د ګوزارونو هڅې كولې. بالاخره علي (رضي الله عنه) وتوانيد چې خپل دښمن (عمرو) له پښو وغورځوي او په هلاكت يې ورسوي، نورو مشركينو د تيښتې لاره ونيوله او داسې ويرې اخيستي وو چې له عكرمه نه خپله نيزه هم پاتې شوې وه او له ميدان نه يې منډې وهلې.

څو ځله داسې هم شوي چې مشركينو له خندق نه د تيريدلو سخت كوششونه كړيدي، ډيرې هڅې به يې كولې چې ځانته پكې لاره ومومي، لكن مسلمانانو په ډيره ميړانه مقابله كوله په غشو به يې ويشتل او كلكه دفاع به يې كوله. د مسلمانانو د همت او شجاعت له بركته د مشركينو ټولې هڅې ناكامې او شنډې شوې. مسلمانان په داسې كلكه او مسلسله مقابله بوخت وو چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) نه څو لمونځونه هم قضا شول. په بخاري او مسلم كې له جابر (رضي الله عنه) نه روايت دى وايي: د خندق د غزا په ورځ عمر (رضي الله عنه) راغی او مشركينو ته يې بد رد ويل، بيا يې وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ! نن مې په ډير مشكل سره د لمازديګر لمونځ د لمر پريوتو په وخت كې ادا كړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: قسم په الله چې ما لا تر اوسه هم لمونځ ندى ادا كړى.

جابر (رضي الله عنه) زياتوي: بيا مونږ له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره بطحان ته كوز شوو، هلته يې اودس وكړ مونږ هم اودسونه وكړل، بيا يې د لمازديګر لمونځ پداسې وخت كې راكړ چې لمر لويدلی ؤ، وروسې يې د ماښام لمونځ

ادا کړ[۱].

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لمانځه د قضا کیدو له امله دومره خفه شو چې د مشرکینو لپاره یې ښیرې وکړې. بخاري له علي (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خندق په ورځ وفرمایل:(**ملأ الله علیهم بیوتهم وقبورهم ناراً، کما شغلونا عن الصلاة الوسطي حتی غابت الشمس**).الله تعالی دې د مشرکینو کورونه او قبرونه له اور نه ډک کړي، هغه چې مونږ یې داسې مصروف وساتلو چې د لمازدیگر لمونځ مو دومره ناوخته شو چې له لمر پریوتو نه وروسته مو ادا کړ.[۲]

په مسند امام احمد او امام شافعي کې روایت دی چې مشرکانو داسې سختې حملې کولې او مسلمانان یې دومره مصروف ساتلي وو چې د ماسپښین، لمازدیگر، ماښام او لماسختن ټول لمونځونه ورنه قضا شول، بیا وروسته یې ټول یو ځای ادا کړل. امام نووي وایي: ددې روایتونو تر مینځ جمع داسې کیدی شي چې خندق غزا څو څو ورځې وه، کیدای شي یوه ورځ یو لمونځ ورنه قضا شوی وي، او په بله ورځ ټول قضا شوي وي.[۳]

لدینه دا خبره ثابتیږي چې مشرکینو څو ورځې مسلسل هڅه کوله له خندق نه تیر شي، او مسلمانان هم په مسلسله توگه په کلکه دفاع او مقابله بوخت وو. او څرنگه چې خندق د دواړو لوریو تر مینځ حایل و، نو مخامخ جگړه او خونړۍ نښته نده شوې، بلکه دواړو لوریو یو پر بل غشي ویشتل او له لیرې نه مقابله روانه وه. د غشو ویشتلو په نتیجه کې له دواړو لښکرو نه څو کسه ووژل شول، پدې جمله کې شپږ مسلمانان شهیدان شول او لس مشرکین په هلاکت ورسیدل. پداسې حال کې چې یوازې یو او یا دوه کسان په توره وژل شوي دي.

همدا راز پدې دوران کې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هم په غشي ولگید او د مټ لوی رگ یې پرې شو. نوموړی د قریشو د یوه تن چې حبان بن العرقه نومیده په غشي ولگید. پدې وخت کې سعد (رضي الله عنه) دعا وکړه خدایه! ته ښه عالم یې، چې زه له ټولو نه زیات له هغو کسانو سره جگړه خوښوم کوم چې ستا د رسول (صلی الله علیه

(1). صحیح بخاري ۲/ ۵۹۰

(2). همدا مصدر

(3). مختصر سیره الرسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) للشیخ عبدالله النجدي ص ۲۸۷ شرح مسلم للنووي / ۲۲۷

و اله و صحبه و سلم) تکذيب يې کړی او هغه يې له خپل کور نه په هجرت کولو مجبور کړی، اې الله! داسې ښکاري لکه چې زمونږ او دوی تر مينځ جګړه وروستي پړاو ته رسيدلې وي، که چيرې له قريشو سره زمونږ د جګړې څه وخت پاته وي، نو خدايه، ما ورته ژوندی پريږده، تر څو زه ستا په لاره کې جهاد ورسره وکړم، او که له دوی سره جګړه دې پای ته رسولې وي، نو بيا دا زخم وشړوه او مرګ مې له همدې ټپ نه وګرزوه،[۱]. د دعا په پای کې يې وويل:اې خدايه! تر هغې پورې مې مه وژنه تر څو مې په بنو قريظه زړه نه وي يخ شوی.[۲]

پداسې حال کې چې مسلمانان د جګړې په ډګر کې له دا ډول ستونزو سره لاس او ګريوان وو، د فريب او غدر لښکر لکه د زهرجنو مارانو په شان اوږيدل را اوږيدل، او زيار يې يوست چې مسلمانانو ته زيان ورسوي.

د بنو نضير مشر او لوی مجرم روان شو، د بني قريظه مېنې ته ورغی، هلته يې له کعب بن اسد قرظي سره چې د بني قريظه مشر ؤ وليدل. بني قريظه له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره دا عهد کړی ؤ چې که جنګ پيښيږي نو دوی به د مسلمانانو څنګ ته دريږي او مرسته به يې کوي. حيي ورغی د کعب دروازه يې وټکوله، کعب دروازه نه ورته پرانيستله، خو هغه اصرار کاوه تر څو چې دروازه يې ورته خلاصه کړله. حيي ورته وويل: ما تا ته هميشنی عزت او بې شميره لښکرې راوستې دي، قريش، د هغوی مشران او مخور ټول مې درته راوستلي دي، هغوی اوس د رومه په مجمع الاسيال کې دي، ما غطفان او د هغوی مشران او رهبران ټول درته راوستلي دي، هغوی د احد په خوا په ذنب نقمي کې اړولي دي، دوی ټولو له مونږ سره دا عهد کړيدی چې تر هغې به په شا نه ځي تر څو يې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) له مينځه نه وي وړي.

کعب ورته وويل: قسم په خدای چې تا عزت نه، بلکه ذلت راته راوړی، او داسې يو لښکر دې راوستلئ چې هغه وريځې ته ورته دی چې هيڅ اوبه نه وي پکې پاتې. هغه وريځ چې رعد او برق يې وي خو د باران درک يې نه وي، اې حيي! ستا په حال افسوس، ما پريږده، ما له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه له رښتيا او وفاء نه پرته بل څه ندي ليدلي.

خو حيي همداسې لګيا وو په يوه او بله لار يې د کعب د قانع کولو کوښښ کاوه، تر څو دا عهد يې ورکړ ورته ويې ويل: د خدای په نامه دا عهد درسره کوم که چيرې

---

(1). صحيح بخاري ۳/ ۵۹۱
(2)ابن هشام ۲/ ۳۳۷

قريش او غطفان پدې ونه توانيدل چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مينځه يوسي، او بيرته مکې ته ستانه شول، نو پدې صورت کې به زه ستا سره يو ځای ستاسې په کلا کې پاتې کيږم، او څه چې پر تا راځي هغه دې په ما هم راشي، پدې سره کعب بن اسد له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړ، او له مسلمانانو نه يې د د وستۍ پيمان بيرته واخيست، او د هغوی په خلاف د مشرکينو په خوا کې ودريدل.(۱)

همدا وه چې د بني قريظه يهودو عملاً د مسلمانانو په خلاف جنګي عمليات پيل کړل.

ابن اسحاق وايي: صفيه بنت عبدالمطلب (رضي الله عنها) د حسان بن ثابت (رضي الله عنه) په فارع نومي کلا کې وه، هلته له حسان سره د مدينې ماشومان او ښځې هم وې. صفيه (رضي الله عنها) وايي: يو يهودی زمونږ کوټې ته راغی، تر کلا شاو خوا تاويده، دا هغه وخت ؤ چې بنو قريظه له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړی ؤ او د مسلمانانو په خلاف جګړې ته داخل شوي وو. له مونږ سره هيڅوک هم نه وو چې دفاع رانه وکړي، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانان له دښمنانو سره په مقابله بوخت وو، که مونږ ته څه مشکل پيدا کيدلې، هغوی مو مرستې ته نه شوای راتللی. صفيه (رضي الله عنها) زياتوي: حسان ته م ې وويل: حسانه! دا يهودی خو وينې چې له کلا نه د باندې ګرزي، قسم په خدای زه فکر کوم چې غواړي زمونږ خبر نورو يهودانو ته يوسي، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) خو هلته مشغول دي، ته ورشه او دا يهودی ووژنه. حسان وويل: ته خو ښه پوهيږې، چې زه ددې کار لپاره تيار او مناسب نه يم. صفيه (رضي الله عنها) وايي: همدا وه چې ما خپله ملا وتړله او يو کوتک مې راسره واخيست، ورکوزه شوم پر هغه کوتک يا ستنه چې راسره وه يو سخت ګوزار مې پرې وکړ او يهودی مې وواژه، بيرته کلاته راغلم. حسان ته مې وويل: اوس ورشه او له هغه نه يې وسله را واخله، ځکه ما لاس ورنه وور. حسان (رضي الله عنه) راته وويل: زه دده وسلې او سامان ته هيڅ اړتيا نلرم.(۲)

---

(۱). ابن هشام ۲/ ۲۲۰ - ۲۲۱

(۲). ابن هشام ۲۲۸/۲ . لدې حديث نه داسې معلوميږي چې حسان (رضي الله عنه) بې زړه او ډ ا رن و، خو يو شمير علماوو ددې ځواب ويلی او دا حديث يې منکر بللی ځکه سند يې منقطع دی، او که حديث صحيح وي، نو د حسان هجوه ورنه څرګنديږي، پدې صورت کې ځواب دا دی چې کيدای شي هغه ورځ به حسان ناروغ و. زه دا تر ټولو غوره تاويل بولم.

پدې ډول سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمه حضرت صفیې (رضي الله عنها) داسې یوه عظیمه کارنامه تر سره کړه چې د مسلمانانو د میرمنو او اولادونو د ساتنې سبب شوه، یهودانو داسې ګمان وکړ چې ګویا یو شمیر مسلمانان لدې کلاګانو او برجونو نه ساتنه کوي. پداسې حال کې چې اصلاً دا ټول خالي وو، هیڅوک هم دلته موجود نه وو. همدا یو جراتمندانه اقدام ددې سبب شو چې یهودانو بیا دې ډول اقدام ته زړه ښه نه شوای کړی. خو په عملي توګه یې له مشرکانو سره مرسته کوله کومکي مواد یې ور استول، او له همدې کومکي موادو نه مسلمانانو یو څل شل اوښان ونیول.

کله چې دا خبر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو ته ورسید، نو د خبر د تحقیق او د بني قریظه د دریځ معلوملو پخاطر یې سعد بن معاذ، سعد بن عباده، عبدالله بن رواحه، او خوات بن جبیر (رضي الله عنهم) هغوی ته واستول او ورته یې فرمایل: (**انطلقوا حتى تنظروا أحق ما بلغنا عن هؤلاء القوم أم لا ؟ فإن كان حقاً فالحنوا لي لحناً أعرفه، ولا تَفُتُّوا في أعضاد الناس، وإن كانوا على الوفاء فاجهروا به للناس**). لاړ شئ او وګورئ چې دا خبر رښتیا دی او که نه؟ که فرضاً خبره رښتیا وه یعني هغوی له مونږ سره خپل تړون مات کړی او له قریشو سره یې تړون کړی وئ نو خبره په رموز کې وکړئ، داسې څه راته ووایئ چې یوازې زه پرې پوه شم، خبره ټولو خلکو ته مه اعلانوئ، او که فرضا هغوی تر اوسه پورې له مونږ سره وفادار پاتې شوي وو، عهد یې نه و مات کړئ، نو بیا یې ټولو خلکو ته اعلان کړئ. پلاوی چې ورلنډ شو نو له یهودو نه یې دومره بده معامله ولیده چې ګمان یې هم نه کیده. فوراً یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان کې ګستاخي وکړه د هغه پلاوي ته یې بد رد وویل. په ډیره بې شرمۍ سره یې ورته وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څوک دی؟ زمونږ او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر مینځ هیڅ تړون نشته. ځئ بیرته لاړ شئ. هیئت همداسې ورنه روان شو او کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسیدل، نو په شفر کې یې ورته وویل: (عضل و قاره) یعنې بنو قریظه هم داسې غدر کړیدی لکه څرنګه چې د عضل او قاره خلکو له اصحاب الرجیع سره کړی وو.

که څه هم کوشش وشو چې خبره پټه وساتل شي، خو اصحاب (رضي الله عنهم) په حقیقت پوه شول او د لوی خطر احساس یې وکړ. دا د مسلمانانو لپاره تر ټولو سخته

شيبه وه، د دوی او بنو قريظه تر مينځ هيڅ حايل نه ؤ، هغوی هر وخت کولی شوای پر مسلمانانو د شا له خوا نه بريد وکړي. دا هم په داسې وخت کې چې مخې ته يې د مشرکينو داسې يو لوی لښکر پروت ؤ چې يوه لحظه يې هم له سترګو نه شوای پناه کولی. د مسلمانانو پر ماشومانو او ميرمنو د يهودو د بريد د مخنيوي لپاره څوک نه وو، ټول مسلمانان ډېر غمجن وو، د دوی دغه حالت قرانکريم داسې تر سيموي او فرمايي: ((وَإِذْ زَاغَتْ الأَبْصَارُ وَبَلَغَتْ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا (١٠) هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالاً شَدِيداً)) (الاحزاب: ١٠- ١١)

[او کله چې کږې خړې شوې سترګې (له ډيرې ويرې) او ورسيدل زړونه بيخونو د مريو ته (له ډيره خوفه) او ګمانونه وکړل تاسو پر الله راز راز ګمانونه، پدې وخت کې وازمويل شول مؤمنان (له منافقانو څخه) او وخوځول شول په خوځولو سختو سره (له ډيرې ويرې).]

دلته يو ځل بيا د ځينو منافقينو نفاق ځرګند شو او ويې ويل: محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته د کسرې او قيصر د خزانو وعده راکوي، خو نن مونږ حتی نه شو کولی د قضاء حاجت لپاره د باندې ووزو! ځينې منافقين خو راغلل او دروغ بهانې يې جوړې کړې چې زمونږ په کورونو کې څوک نشته، يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته اجازه راکړه چې خپلو کورونو ته لاړ شو! زمونږ کورونه له مدينې نه د باندې واقع دي، تر زيات خطر لاندې دي! په بنو سلمه کې هم بالکل ماتې ګډه شوه، د همدوی په هکله الله تعالی دا آيتونه نازل کړل: ((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلاَّ غُرُوراً (١٢) وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلاَّ فِرَاراً)) (الاحزاب : ١٢- ١٣)

[او (ياد کړه هغه وخت) کله چې وويل (ابن ابي، ابن قيشر او نورو) منافقانو او (وويل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، يمن، پارس) مګر په غرور، تير ايستلو سره. او کله چې وويل يوې طايفې له دغو (منافقانو) چې اې اهل د يثربه (مدينې) نشته ځای (د هستوګنې) تاسې ته پس بيرته وګرځئ او اذن (د بيرته تللو) غواړي يو فريق ډله له دوی له نبي نه وايي (بنو حارثه او بنو سلمه) چې بيشکه کورونه زمونږ تش پراته دي

(له سرېو) حال دا چې ندي تش پراته کورونه د دوی نه لري اراده دوی (په دغه تګ سره) مګر د تيښتې (له جنګه).]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته چې د بنو قريظه د غدر خبر راغی، نو خپل مبارک سر او مخ يې په چادر کې پټ کړ وغزيد، څه ځنډ يې وکړ. اصحابو (رضي الله عنهم) چې دا حالت وليد نور هم پريشانه شول. په همدې وخت کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې د هيلې او اميد نوې څپه راغله، را پاڅيد د الله اکبر ناره يې وکړه، ويې وفرمايل: (**الله أكبر، أبشروا يا معشر المسلمين بفتح الله ونصره**).مسلمانانو! د الله تعالی له لوري د بري او فتحې مبارکي درکوم. بيا يې پيل وکړ له حالاتو سره د مقابلې په فکر کې شو، په عملي اقداماتو يې لاس پوری کړ، يوه جامعه طرحه يې جوړه کړه. د همدې طرحې په اساس به يې يوه ډله وسله وال کسان مدينې ته وليږل تر څو په ماشومانو او کورونو بريد ونه شي. د وخت غوښتنه دا وه چې بايد يو داسې اقدام وشي چې د مشرکانو ليکې دړې وړې کړي. د همدې غرض پخاطر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه د غطفان قبيلې له مشرانو عيينه بن حصن او حارث بن عوف سره مصالحه وکړي. هغوی ته يې وړانديز وکړ چې که دوی بيرته ستانه شي او خپل قوم له ځان سره بوزي، نو په بدل کې به ورته د مدينې د ميوې دريمه برخه ورکړل شي. دوی ته دا وړانديز وشو چې تاسو لاړ شئ، قريش يوازې پريږدئ تر څو مونږ حساب ورسره وکړو. پدې وړانديز څه خبرې وشوې، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له سعدينو (سعد بن معاذ او سعد بن عباده (رضي الله عنهما)) سره مشوره وکړه. هغوی دواړو ورته وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! که چيرې الله تعالی دا امر درته کړی وي، نو په سترګو مو منلی، او که دا ستا له خوا زمونږ د نجات لپاره يوه هڅه وي، نو بيا عرض دا دی چې د جاهليت او بت پرستۍ په زمانه کې هم هغوی په زور سره زمونږ ميوې ندي خوړلې، هغه وخت يې د مدينې يوازې هغه ميوې خوړلې دي چې يا يې اخيستې او يا چا په ميلمستيا کې ورکړې دي، اوس چې الله په اسلام مشرف کړو، هدايت يې راته وکړ، او د ستاسو په وجود سره يې عزت راوبښلو، نو بيا ولې دا ميوې ورکړو؟ قسم په الله چې له تورې پرته به هيڅ ورنکړو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم د دوی رايه غوره وبلله او ورته ويې فرمايل: (**إنما هو شيء أصنعه لكم لما رأيت العرب قد رمتكم عن قوس واحدة**).دا زما طرحه وه ما ددې پخاطر وړاندې کړې وه چې له خطر نه مو وژغورم ځکه ما ليدل چې عرب ټول ستاسې په

خلاف دريدلي دي. بيا الله تعالی د خپل رحمت له مخې داسې کار برابر کړ چې د دښمنانو د ماتې، رسوايۍ او بيلتون سبب شو، غرور يې مات او مستي يې له مينځه لاړه. او دا کار داسې وشو چې د غطفان قبيلې يو شخص چې نعيم بن مسعود بن عامر الاشجعی (رضي الله عنه) نوميده رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته راغی عرض يې وکړ: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! زه مسلمان شوی يم، خو قوم مې راباندې خبر ندی، امر راته کوه څه وکړم؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:((**انما انت رجل واحد،فخذل عنا ما استطعت فان الحرب خدعة**)). ته يو کس يې، دښمن چې په هرې طريقې سره له مونږ نه دفع کولی شې، هغه وکړه، ځکه جګړه چل دی. نعيم فوراً بني قريظه ته ورغی، له دوی سره يې له پخوا نه ښې اړيکې درلودې، ورغی او ورته ويې ويل: تاسو خو پدې پوهيږئ چې زه له تاسو سره څومره مينه لرم، زمونږ او ستاسې اړيکې ډيرې نژدې دي. دوی ورته وويل: پدې کې خو شک نشته. ده ورته وويل: ګورئ قريش خو ستاسې په شان ندي، دا وطن ستاسې دی، ستاسې مالونه ، ښځې، اولادونه او ټول شيان همدلته دي، دا خو امکان نلري چې دا ټول پريږدئ او بل ځای ته کوچ وکړئ ، قريش او غطفان چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د جګړې په نيت راغلي، دا دی تاسې له هغوی سره مرسته کوئ، د هغوی اولادونه، مالونه او ښځې ټول پخپل وطن کې دي که فرصت ورته برابر شو بريالي شول نو ښه، او که نه نو ولاړ به شي، تاسې به محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يوازې پريږدي! دوی ورته وويل: نو څه کول په کار دي يا نعيم! ده ورته وويل: تر هغې پورې په جګړه کې مرسته مه ورسره کوئ تر څو مو ورنه څه کسان ګرو نه وي اخيستې. دوی دده رايه خو ښه کړه او ويې ويل: ښه مشوره دې راکړه.

بيا نعيم سيخ قريشو ته ورغی او ورته ويې ويل: پدې خو پوه ياستئ چې زه ستاسې سره ډيره مينه او همدردي لرم. دوی وويل: بيشکه ته زمونږ دوست يې، ده وويل: د بني قريظه يهود له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره پخپل عهد او تړون ماتولو پښيمانه شوي، هغوی له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره بيا رابطه ټينګه کړې، او دا وعده يې ورسره کړيده چې دوی به له تاسې نه ځينې کسان ګرو اخلي او بيا به يې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته سپاري، او پدې سره به له هغه سره خپله دوستي ټينګوي، که فرضاً يهودو له تاسو نه د څه

کسانو د ګرو کولو غوښتنه وکړه، نو مه يې منئ او ګروګان مه ورکوئ. بيا له دوی نه لاړ او غطفان ته ورغی، هغوی ته يې هم همداسې خبره وکړه. کله چې د پنځم هجري کال د شوال مياشتې د هفتې ورځ را ورسيدله، قريشو بني قريظه ته احوال ولېږه، چې مونږ خو دلته مسافر يوو، پخپل وطن کې نه يوو، اوښان او آسونه مو مري، راځئ زمونږ مرسته وکړئ تر څو په محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بريد وکړو. يهودو ځواب ورواستاوه چې نن خو د هفتې ورځ ده، تاسې خو خبر يئ چې پدې ورځ زمونږ د شريعت له حکم نه سرغړوونکو ته کومه سزا ورکړل شوې ده، په هر حال مونږ تر هغې پورې ستاسې په ګټه په جګړه کې برخه نه اخلو تر څو پورې مو مونږ ته څو کسان د يرغمال په توګه نه وي را کړي. د قريشو قاصد چې دا خبر راوړ، قريشو او غطفان يو بل ته وويل چې قسم په الله نعيم رښتيا ويلي وو. فوراً يې يهودو ته خبر ولېږه چې قسم په خدای که يو کس هم يرغمال درکړو، راځئ چې په ګډه پر محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حمله وکړو. قريظه ددې خبر په اوريدو سره وويل: نعيم رښتيا راته ويلي او په همدې طريقې سره د يهودو او مشرکينو تر مينځ بې اتفاقي او نفاق را مينځته شو، ارادې يې سستې او حوصلې يې ټيټې شوې. مسلمانانو خپل رب ته زارۍ او سوالونه کول او ويل به يې: (**اللهم استر عوراتنا وآمن روعاتنا**).اې الله! ته زمونږ پرده وکړې، له خطراتو نه مو په امن وساتې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مشرکينو په حق کې ښيرې کولې، او له الله (جل جلاله) نه يې د هغوی د ماتې سوالونه کول فرمايل يې:(**اللهم منزل الكتاب، سريع الحساب، اهزم الأحزاب، اللهم اهزمهم وزلزلهم**).اې د قرآنکريم نازلونکيه ربه! اې په چټکۍ سره حساب کونکيه! ته د مشرکينو دا ټولی مات کړې، خدايه دوی ته شکست او ماتې ورکړې او ويې لړزوې.[1]

الله تعالی د خپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو سوالونه قبول کړل، وروسته له هغې چې د مشرکينو، يهودو او مشرکينو تر مينځ نفاق او درز پيدا شو، الله تعالی داسې باد ورباندې مسلط کړ چې خيمې يې ورته پورته کړې، ديګونه يې ورته چپه کړل، د خيمو تناوونه يې له بيخه راوايستل، هيڅ شی يې په امن نه وو. همدا راز الله تعالی د ملايکو لښکر هم ورواستاوه، مشرکين يې ولړزول او په زړونو کې يې ويره او رعب ور واچاوه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)

[1]. صحيح البخاري، کتاب الجهاد ١/ ٤١١. کتاب المغازي ٢/ ٥٩٠

په همدې سخته سړه شپه کې حذيفه بن اليمان د مشرکينو ميځ ته ورواستاوه تر څو د هغوی په هکله معلومات راوړي. حذيفه (رضي الله عنه) ورغی او ويې ليدل چې د مشرکينو هر څه په بل مخ چپه دي ټولو د بيرته تلو تياري پيل کړې. همدا احوال يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړ. او چې سهار شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليدل چې الله (جل جلاله) يې دښمنانو ته ماتې ورکړې، او پداسې حال کې بيرته تللي چې د الله تعالی له قهر او غضب نه پرته يې هيڅ هم لاسته ندي راوړي. او په همدې سره الله تعالی خپله وعده ريښتونې کړه، خپل لښکر (مسلمانانو) ته يې عزت ورکړ، د خپل بنده (محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)) مرسته يې وکړه، او ټولو مشرکينو ته يې ماتې ورکړه، په پای کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بريالی مدينې ته ستون شو.

د خندق غزا په صحيح روايت سره د هجرت په پنځم کال د شوال په مياشت کې وه. مشرکينو تقريباً يوه مياشت رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) محاصره کړي وو. له رواياتو داسې ښکاري چې د محاصرې پيل د شوال په مياشت او په ذي القعدې کې پای ته رسيدلی ؤ. ابن سعد وايي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خندق نه د چارشنبې په ورځ چې د ذي القعدې يوازې اوه ورځې پاتې وې مدينې ته ستون شو.

د خندق غزا د تلفاتو جګړه نه وه، بلکه دا د اعصابو جنګ ؤ، که څه هم پدې غزا کې سختې نښتې ندي شوې، خو بيا هم د اسلامي تاريخ له پريکنده جګړو څخه شميرل کيږي. پدې جګړه کې مشرکينو ماتې وخوړه، حوصلې يې پريوتې. ددې غزا په ترڅ کې دا په اثبات ورسيدله چې د عربو هيڅ ځواک هم ددې توان نلري چې په مدينه کې مخ په وده وړوکی قوت له مينځه يوسي. ځکه ټولو وليده چې عربان ټول په پوره شور او ځواک سره راغلي وو، خو هيڅ يې هم ونه شوای کړی، همدا وجه وه کله چې احزاب د الله تعالی په امر له مدينې نه ستانه شول، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: اوس به مونږ ورباندې حملې کوو، نور به دوی راباندې حملې نه کوي، مونږ به ورپسې ورځو.[1]

[1]. صحيح بخاري ۲/ ۵۹۰

د بني قریظه غزا

په هماغه ورځ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرته مدینې ته تشریف راوړ، ماسپښین جبریل (علیه السلام) پداسې حال کې ورته راغی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ام سلمه (رضي الله عنها) په کور کې غسل کاوه، ورته ویې ویل: ایا تا خپله وسله ایښې ده؟ ملایکو خو تر اوسه وسلې ندي ایښې او زه همدا اوس د دوی (مشرکانو) له تعقیب نه راوګرځیدم، لاړ شه له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره د بني قریظه په لور لاړشه، زه له تا نه مخکې ور روان یم، کلا ګانې یې ورباندې لړزوم، په زړونو کې یې ویره اچوم . وروسته جبریل (علیه السلام) له ملایکو سره روان شو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټولو ته دا اعلان وشي: څوک چې امر قبلونکی وي باید د لمازدیګر لمونځ بني قریظه ته ورسوي. عبدالله بن ام مکتوم یې د مدینې والي وټاکه، بیرغ یې علي (رضي الله عنه) ته ورکړ، او د بني قریظه په لور یې واستاوه. علي (رضي الله عنه) لاړ او کله چې د بني قریظه کلا ګانو ته ورلنډ شو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هکله یې له یهودو نه نا مناسبې خبرې واوریدلې.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د انصارو او مهاجرینو (رضي الله عنهم) له یوه ټولي سره روان شو، مخکې لاړ او د بني قریظه له (انا) نومې څاه سره تم شو. مسلمانانو ټولو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر تعمیل وکړ، فوراً روان شول، دوی په لاره کې وو چې د لمازدیګر د لمانځه وخت را ورسید، ځینو وویل: امر راته شوی چې لمونځ باید په بني قریظه کې وکړو، له همدې ډلې نه ځینو د لمازدیګر لمونځ ان له ماسختن نه وروسته ادا کړ، نورو اصحابو (رضي الله عنهم) وویل چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هدف دا وُ چې په بیړه لاړ شو نه دا چې لمونځ له هغه ځای پرته بل ځای ادا نکړو، نو هغوی همدلته د لارې په اوږدو کې لمونځ وکړ. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یوې ډلې ته هم عتاب ونکړ او ملامتي یې ورباندې ونه ویله (ځکه دواړو د خپل اجتهاد پیروي کړې وه). پدې ډول مسلمانان ډلې ډلې د بني قریظه په لور لاړل، ټول له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو ځای شول. د ټولو شمیره

دری زره وه، ورسره دیرش آسانونه هم وو. لاړل د بني قریظه له کلا ګانو نه راتاو شول او محاصره یې کړل، کله چې د محاصرې کړی تنګه شوه، کعب بن اسد چې د بني قریظه رئیس وُ، خپل قوم ته دری وړاندیزونه وړاندې کړل او ورته ویې ویل:

اې زما قومه! یا اسلام راوړئ او د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دین ومنئ تر څو مالونه، وینې، اولادونه او ښځې ټول مو په امن شي، او زیاته یې کړه: قسم په الله چې ښه درته څرګنده او ثابته شویده چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی، او تاسې پخپل کتاب کې دده ذکر لیدلی دی.

دوهم وړاندیز دا دی، که ایمان نه راوړئ نو لومړی خپل اولادونه او ښځې ټول ووژنئ، بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مقابلې ته ووزئ او تر هغې ورسره وجنګیږئ تر څو یا ورباندې برلاسي شئ، او یا ټول له مینځه لاړ شئ.

او دریم دا چې د هفتې په ورځ ټول پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) یې حمله وکړی، دا ځکه چې د هفتې په ورځ به هغوی دا فکر کوي چې یهود خو نن برید نه کوي، پدې ورځ جګړه نه راسره کوي، اغفال به شي.

بنو قریظه د خپل مشر یوه خبره هم ونه منله، دری واړه یې رد کړې، نو کعب بن اسد په ډیر قهر او غوسه ورته وویل: په تاسې کې د فیصلې او پریکنده خبرې سړی نشته، کله مو هم د عقل مندی کار ندی کړئ.

وروسته له هغې چې بني قریظه د سعد دری واړه وړاندیزونه ونه منل، نو مجبور وو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ته یې غاړه ایښې وئ، خو دا یې غوره وګڼله چې لومړی باید له هغو مسلمانانو نه چې د دوی ملګري دي پدې هکله پوښتنه وکړي، تر څو پوه شي که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ته غاړی کیږدي نو څه به ورسره کیږي؟ هماغه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې خبر ولیږه چې ابو لبابه راته راولیږه تر څو مشوره ورسره وکړو! ابو لبابه له دوی سره تړون درلود، کورنۍ او مالونه یې د دوی په سیمه کې وو. کله چې ابو لبابه ورغی، ټول ورته راپاڅیدل، ښځو او ماشومانو ژړل، ددې حالت په لیدو سره د ابو لبابه زړه پرې وسوځید. ټولو یهودانو ورته وویل: ابو لبابه! آیا دا مشوره را کوې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته تسلیم شو؟ ده ورته وویل: هو: خو لاس یې په غاړه راکش کړ، مطلب یې دا وُ که تسلیم شي نو مرۍ به مو پرې شي، حلال به کړی شئ. په همدې حالت کې متوجه او پوه شو چې پدې عمل

سره د الله (جل جلاله) او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حق کې د خیانت مرتکب شویدی، فورا روان شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته هم ورنغی، سیخ نبوي جومات ته لاړ، ځان یې په یوې ستنې پورې وتاړه، او قسم یې یاد کړ تر څو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل لاس نه وي خلاص کړئ، ځان به خوشی نکړي، همداسې به تړلی وي. او بله یې دا ژمنه وکړه چې بیا به تر ابده د بني قریظه سیمې ته نه ورځي. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر شو، نو ویې فرمایل: (**أما إنه لو جاءني لاستغفرت له، أما إذ قد فعل ما فعل فما أنا بالذي أطلقه من مکانه حتی یتوب الله علیه**).که ابو لبابه ماته راغلی وای، نو مغفرت به مې ورته غوښتی وای، خو اوس یې چې ځان تړلئ، نو تر هغې پورې یې نه خلاصوم تر څو یې چې الله تعالی توبه نه وي قبوله کړې.

د ابو لبابه له دغه مشورې سره سره بني قریظه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر ته تسلیم او سلامي شول. یهودو د اوږدې محاصرې تاب او توان هم درلود ځکه ښه ډیر خوراکي مواد، اوبه هر څه ورسره وو، کلا ګانې یې ښه مضبوطې وې، په مقابل کې مسلمانان په خالی میدان کې وو، له لوږې او یخنۍ سره مخ وو، ستړیا خو یې دومره وه چې اندازه یې ګرانه ده. خو دا جګړه هم د اعصابو جګړه وه، الله تعالی د یهودو په زړونو کې ویره واچوله، حوصلې یې ټیټې شوې. په همدې وخت کې علي (رضي الله عنه) او زبیر (رضي الله عنه) ورمخکې شول، علي (رضي الله عنه) چیغه وکړه: اې د ایمان لښکره! قسم په خدای چې یا به د حمزه (رضي الله عنه) په شان شهید شم او یا به دا کلا فتحه کړم. د همدې آواز له اوریدو سره یهود د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې سلامي شول.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې نارینه یهودان دې بندیان شي، د همدې امر په اساس د محمد بن مسلمه انصاري (رضي الله عنه) تر مراقبت لاندې د هغوی په لاسونو کې زولنې واچول شوې، ښځې او ماشومان بیل ځای ته یووړل شول. د اوس قبیلې خلک رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغلل عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تا زمونږ د وروڼو خزرج له حلیفانو (بني قینقاع) سره هسې ښه معامله وکړه، دا بني قریظه زمونږ حلیفان او دوستان دي له دوی سره هم ښه وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وویل:(**ألا ترضون أن یحکم فیهم رجل منکم؟**) **قالوا: بلی. قال:** (**فذاك إلی سعد بن معاذ**). آیا تاسې پدې خوښ یاستئ چې ستاسې یو شخص د دوی

په هکله فیصله وکړي؟ دوي وویل: هو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: دا فیصله دې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) وکړي. دوی وویل: بالکل سمې ده. ټول پرې راضي یو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینې ته خبر ولیږه چې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) دې را حاضر شي. نوموړی د احزاب په غزاکې ټپي شوی او د مټ رګ یې پرې شوی وُ، او له همدې امله په مدینه کې پاتې وُ. کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبر وروسید، نو په خره باندې سپور شو او پداسې حال کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لور روان شو چې د قوم خلک یې یوې او بلې خوا ته روان وو ورته ویل یې: سعده! له خپلو حلیفانو سره ښه وکړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ددې لپاره حکم ګرزولی یې چې د دوی په هکله نرمه او غوره فیصله وکړې! سعد (رضي الله عنه) د دوی خبرې اوریدلې، څه یې نه ویل، خو کله چې دوی ډیر اصرار وکړ نو ده ورته وویل: اوس هغه وخت رارسیدلی دی چې سعد د الله (جل جلاله) پخاطر د هیچا پروا ونه ساتي. خلکو چې دا خبره واوریده یو شمیر له همدې ځایه ورنه وګرځیدل، یو له بل سره یې غمشریکي وکړه او خفګان یې څرګند کړ.

کله چې سعد (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورلنډ شو، اصحابو ته یې امر وکړ چې: (**قوموا إلی سیدکم**). خپل مشر ته پاڅیږئ! خلک پاڅیدل او سعد (رضي الله عنه) یې له خره نه راکوز کړ او ورته ویې ویل: سعده! بني قریظه ستا حکم او فیصلې ته تسلیم شوي. ده وویل: آیا زما فیصله پر دوی نافذه ده؟ دوی ورته وویل: هو. ده وویل: آیا مسلمانان به هم زما حکم مني؟ دوی ورته وویل: ولې نه. بیایې ویل: ایا زما فیصله هغه چاته هم د منلو وړ ده چې دلته تشریف لري؟ او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوا ته یې د تکریم او تعظیم په دود اشاره وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**نعم، وعلي**). هو. زه هم ستا فیصله منم. سعد وویل: نو زما فیصله دا ده چې نارینه یې باید ووژل شي، اولادونه او ښځې زوزاده یې دې اسیران کړی شي او مالونه یې دې وویشل شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې فیصلې په اوریدو سره وفرمایل: (**لقد حکمت فیهم بحکم الله من فوق سبع سموات**). تا د دوی په هکله هغه فیصله وکړه کومه چې الله تعالی له اوو آسمانو پاس کړې وه.

د بني قريظه په هکله د سعد (رضي الله عنه) حکم ډير عادلانه او په انصاف ولاړ و، ځکه دوی نه يوازې له مسلمانانو سره غدر او خيانت کړی ؤ بلکه د مسلمانانو د له مينځه وړلو لپاره يې ۱۵۰۰ تورې، دوه زره نيزې، ۳۰۰ زغرې او ۵۰۰ ډالونه هم تيارکړي وو او دا ټول شيان له فتحې وروسته مسلمانانو غنيمت کړل.

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په امر سره د بني قريظه ټول افراد د بني النجار قبيلې د بنت الحارث نومې ښځې په کور کې بنديان شول هلته د مدينې په بازار کې ورته کندې وايستل شوې، وروسته دوی ډلې، ډلې ورته راوستل کيدل او هملته به يې سرونه پرې کيدل. په همدې حالت کې يوه يهودې خپل مشر کعب بن اسد ته وويل: څه فکر کوې له مونږ سره به څه معامله کيږي؟ ده ورته وويل: تاسې هيڅرته هم له عقل نه کار نه اخلئ،نه گورئ چې بلونکي نه دريږي؟ او څوک چې ځي بيرته نه راستنيږي، قسم په خدای چې زمونږ سرنوشت (برخليک) مرگ دی. پدې ترتيب سره د بني قريظه د شپږ يا اوه سوه کسانو سرونه قلم شول.

ددې فيصلې په تنفيذ سره د غدر او خيانت جرړې له بيخه ووتلې، او هغه خاينان پخپله سزا ورسيدل کوم چې تړون يې مات کړی و، او په ډير سخت وخت کې يې د مسلمانانو د تباهۍ په نيت له مشرکينو سره لاس يو کړی و، او پدې عمل او کړو سره د هغو جنگي مجرمينو په ډله ورگډ شوي وو کوم چې د محاکمې او اعدام وړ دي.

دلته له دوی سره د بني نضير قبيلې لوی شيطان او د احزاب جگړې لوی مجرم حيي بن اخطب هم ووژل شو نوموړی د ام المؤمنين صفيه (رضي الله عنها) پلار ؤ. هغه وخت چې قريش او غطفان د جگړې له ډگر نه په شا شول، نو حيي راغی او له بني قريظه سره يو ځای پاتی شو، خپله هغه وعده يې پوره کړه چې د جگړې په دوران کې يې له کعب بن اسد سره کړې وه. ده هغه وخت کعب ديته اړ ايستلی ؤ چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره خپل تړون مات کړي او له مشرکينو سره يو ځای د هغه په خلاف په جگړه کې برخه واخلي او په مقابل کې يې دا ورته ويلي و چې زه به تر آخره درسره وم. همداسې يې وکړل له بني قريظه سره يو ځای اسير شو، او کله چې د وژلو لپاره راوستل شو، چپنه يې په غاړه وه خو سوری سوری کړی يې وه تر څو څوک ورنه گټه وانخلي، راوستل شو لاسونه يې له غاړې سره تړل شوي وو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې وويل: ستا سره په دښمنۍ پښيمانه نه يم، خو برى او غلبه د خدای په لاس کې ده، بيا يې زياته کړه: اې خلکو! همدا به د الله امر ؤ، همدا به ليکل شوي او همدا مو تقدير و، الله تعالی بني اسرائيلو ته وژل مقرر کړي ؤ، وربسې کيناست او همدلته يې سر پرې شو.

پدې پیښه کې له یهودو نه یوازې یوه ښځه ووژل شوه، هغه هم پدې دلیل چې نوموړې پر خلاد بن سوید (رضي الله عنه) باندې د میچنۍ تیږه ورغورځولې وه او هغه یې وژلی ؤ، نو ددې په بدل کې دغه ښځه هم ووژل شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر کړی ؤ چې یوازې هغه کسان دې ووژل شي چې ږیرې یې راغلې وي او د چا چې ږیره نه وي راغلی، نه دې وژل کیږي. پدې ډله کې عطیه القرظي هم ؤ چې هغه وخت یې ږیره نه وه راغلې، نو ژوندی پاتې شو اسلام یې ومانه او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صحبت شرف یې وګاټه.

ثابت بن قیس (رضي الله عنه) له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه سوال وکړ چې زبیر بن باطا، مال او کورنۍ یې ده ته وروبښي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه وروبښل. زبیر له ثابت (رضي الله عنه) سره نیکي کړې وه، او د همدې نیکۍ په بدل کې یې هغه ته وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ما ته راوبښلې، ستا مال او اولاد یې راوبانبه، اوس دا ټول بیرته ستا. زبیر چې د خپل قوم له مرګ نه خبر شو، نو ثابت (رضي الله عنه) ته یې وویل: زه د خپلې نیکۍ په نامه له تا نه ددې سوال کوم چې ما هم له خپلو دوستانو سره یو ځای کړه، یعنې ما هم ووژنه، نو بیایې دده سر هم پرې کړ او په نورو یهودانو پسې یې ورولیږه. ثابت د زبیر زوی عبدالرحمن ژوندی وساته، عبدالرحمن په اسلام مشرف شو او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صحبت یې وګاټه.

همدا راز ام المنذر سلمی بنت قیس النجاریه له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه هیله وکړه چې رفاعه بن سموال القرظي ورته وروبښي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې غوښتنه ومنله، او هغه یې وروبانبه. رفاعه ژوندی پاتې شو ایمان یې راوړ او د اصحابو (رضي الله عنهم) په ډله کې شامل شو.

د تسلیمۍ په شپه هم یو شمیر یهودانو ایمان راوړ، او په همدې اساس د هغوی ژوند او مال په امن پاتې شول. په همدې شپه عمرو چې له خپل قوم بني قریظه سره په غدر او خیانت کې شریک نه و، له خپل کور نه د باندې راووت، د نبوي لښکر د پاسدارانو مشر محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ولید، خو څه یې ورته ونه ویل، لاره یې ورکړه، او معلومه نه شوه چې هغه به چیرته تللی وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بني قریظه له مالونو نه خمس بیل کړ او نور مالونه یې په مسلمانانو باندې وویشل، سواره ته یې درې برخې، دوې برخې یې د آس او یوه د سواره، او د پیاده (پلي) لپاره یې یوه برخه وټاکله. وینځې

يې د سعد بن زيد الانصاري تر سرپرستۍ لاندې نجد ته و استول، هلته يې وسله او آسونه ورباندې راونيول. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وينځو له ډلې نه ريحانه بنت عمرو بن خناقه د خپل ځان لپاره خوښه کړه، او د ژوند تر پايه ورسره وه، دا د ابن اسحاق روايت دی.[1] خو کلبي وايي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه (ريحانه) آزاده کړه او په شپږم هجري کال يې په نکاح سره واخيستله، چې له حجه الوداع نه له راستنيدو وروسته وفات شوه او په بقيع کې خاورو ته ورسپارل شوه.[2]

وروسته له هغې چې د بني قريظه مساله ختمه شوه، الله تعالى د خپل صالح بنده سعد بن معاذ (رضي الله عنه) هغه سوال قبول کړ چې مخکې يې يادونه شويده. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سعد (رضي الله عنه) لپاره په جومات کې خيمه درولې وه تر څو هملته يې عيادت وکولی شي. د بني قريظه له فتحې وروسته د سعد (رضي الله عنه) ټپ خلاص شو او په بد واوښت. عائشه (رضي الله عنها) وايي: د سعد (رضي الله عنه) له ټپ نه وينې روانې شوې، په جومات کې د بنو غفار څو خيمې هم وې ټولو د سعد (رضي الله عنه) وينې وليدلې ځکه ډيرې زياتې بهيدلې وې، د وينو په ليدو سره هغوی چيغه کړه اې د خيمو خلکو! دا څه دي چې ستاسې له لوري زمونږ خوا ته را روان دي؟ ټولو وکتل چې د سعد (رضي الله عنه) له زخم نه وينې را روانې دي او په پای کې له همدې کبله وفات شو.[3]

په بخاري او مسلم کې له جابر (رضي الله عنه) نه روايت دی چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايلي: (**اهتز عرش الرحمن لموت سعد بن معاذ**). د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) په مرګ د الله تعالى عرش ولړزيد[4].

همدا راز ترمذي له انس (رضي الله عنه) نه په روايت سره وايي: **قال: لما حملت جنازة سعد بن معاذ قال المنافقون: ما أخف جنازته، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إن الملائكة كانت تحمله)**.کله چې د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) جنازه پورته شوه، منافقانو وويل: دا څومره سپکه جنازه وه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: دا ځکه چې ملائکو وړله يعنې د هغه (سعد بن معاذ (رضي الله

(1). ابن هشام ۲/ ۲۴۵
(2). تلقيح فهوم اهل الاثر ص ۱۲
(3).صحيح البخاري ۲/ ۵۹۱
(4). صحيح البخاري ۱/ ۵۳۶. صحيح مسلم ۲/ ۲۹۴ جامع الترمذي ۲/ ۲۲۵

عنه) جنازه ملائکو وړله.[۱]

د بني قريظه د محاصرې په دوران کې له مسلمانانو نه يو تن (خلاد بن سويد) په شهادت ورسيد، يوې يهودۍ ښځې د ميچنې تيږه ورباندې وروغورځوله او مړ شو. همدا راز پدې ترڅ کې د عکاشه ورور ابو سنان بن محصن هم مړ شو.

ابو لبابه همدلته مسجد کې شپږ ورځې تړلی ؤ د لمانځه په وخت کې به يې ښځه ورته راتلله خلاصاوه به يې او له لمانځه نه وروسته به بيرته په ستنې پورې تړل کيده، تر څو يوه ورځ سهار وختي يې الله تعالی توبه قبوله کړه او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې چې د ام سلمه (رضي الله عنها) په کور کې ؤ خبر ورکړل شو. ابو لبابه (رضي الله عنه) وايي ام سلمه (رضي الله عنها) د خپلې حجرې په دروازه کې ودريده او راته ويې ويل: ابو لبابه! مبارک شه، الله تعالی دې توبه قبوله کړه! ددې خبرې په اوريدو سره په جومات کې ناست اصحاب (رضي الله عنهم) را پاڅيدل تر څو خلاص يې کړي، خو ابو لبابه وويل: نه، تر څو چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله تشريف نه وي راوړئ او زه يې نه وم خلاص کړئ بل څوک به مې نه خلاصوي. او کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د سهار لمانځه ته تشريف راوړ په ابو لبابه تيريده ورغی او خوشی يې کړ.

دا غزا (بني قريظه) د هجرت د پنځم کال د ذي القعدې په مياشت کې شوې وه، او د بني قريظه کلا بندي **۲۵** ورځې دوام کړی ؤ.[۲]

الله تعالی د احزاب او بني قريظه غزا ګانو په اړه د احزاب سورت څو آيتونه نازل کړيدي. او په هغې کې يې د مؤمنانو او منافقانو د حال او احوال په هکله څرګندونې کړي، د مشرکينو ماتې ته يې اشاره فرمايلې، او د اهل کتابو د غدر او خيانت نتايج او پايلې يې په ګوته کړيدي.

---

[۱]. جامع الترمذي ۲/۲۲۵

[۲]. ابن هشام ۲/ ۲۳۷. ۲۳۸. صحيح البخاري ۲/ ۵۹۰، ۵۹۱. زاد المعاد ۲/ ۷۲-۷۴ ۰مختصر سيری الرسول للشيخ النجدي ص ۲۸۷ تر ۲۹۰.

له بني قريظه غزا نه وروسته پوځي عمليات

۱- د سلام بن ابي الحقيق وژل

سلام بن ابي الحقيق چې کنيه نوم يې ابو رافع ؤ، هغه لوی يهودي مجرم ؤ چې د مسلمانانو په خلاف يې د مشرکينو ډيرې لښکرې راوپارولې او زياته اندازه مال او پيسې يې ورکړې، بې حسابه مرستې يې ورسره وکړې.[۱]

دې مجرم به رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته هم زيات اذيت او ضرر رساوه، کله چې مسلمانانو د بني قريظه مشکل حل کړ، خزرج قبيلې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د ابو رافع د وژلو اجازه وغوښتله، ځکه لدينه مخکې اوس قبيلې کعب بن اشرف وژلی ؤ. اوس خزرج غوښتل چې دوی هم هغوی ته ورته يو وياړ وګټي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دوی غوښتنه ومنله او اجازه يې ورکړه چې ابو رافع ووژني، خو پدې امر يې تاکيد وکړ چې بايد ښځې او ماشومان ونه وژل شي او هغوی ته خطر متوجه نه شي. خزرج ددې وظيفې د انجام لپاره پنځه کسيز ګروپ جوړ کړ، د ګروپ ټول غړي له بنو سلمه کورنۍ څخه وو او مشر يې عبدالله بن عتيک نوميده. دغه ګروپ د خيبر په لور روان شو، چيرته چې د ابو رافع کلا وه، ماښام ورورسيدل، خلک ټول خپلو کورونو ته راغلي وو. عبدالله بن عتيک خپلو ملګرو ته وويل تاسې ټول همدلته کينئ، زه ځم او له دروازه وان سره خبرې کوم، غواړم د هغه زړه په لاس راوړم، کيدای شي له همدې لارې نه کلا ته ورد ننه شم. لاړ او دروازې ته لنډ يو ځای داسې کيناست چې خپل چادر يې په سر واچاوه او داسې يې ښودله چې ګويا د قضاء حاجت لپاره ناست دی. خلک ننوتل، دروازه وان غږ پرې وکړ اې د خدای بنده! که غواړې چې ننوزې،نو زر داخل شه زه دروازه بندوم.

عبدالله بن عتيک کيسه کوي وايي: په همدې خبرې سره لاړم ، کلا ته د ننه شوم، او د ننه پټ شوم کله چې خلک ټول داخل شول، دروازه وتړل شوه، پيره دار کلياني ټولې له

---

[1]. فتح الباري ۷/ ۳۴۳.

دروازې سره خوا کې په څنګ درې وځړولې. زیاتوي وروسته زه ورغلم او دا کلیانې مې راواخستلې، راتلونکې دروازه مې خلاصه کړه، ابو رافع په بالاخانه کې ؤ همله یې مجلس ښه ګرم ؤ ما څاره، کله چې د مجلس او کیسو خلک ورنه لاړل، زه وروختلم، هره دروازه به مې چې پرانیستله، نو بیرته به مې له ننه خوا نه تړله، او له ځان سره مې ویل که چیرې خلک دربانديې خبر شي نو مخکې لدینه چې هغوی ما ته راورسیږي زه به ابو رافع ووژنم. ابو رافع ته وررورسیدم، کوټه یې تیاره وه او له خپلې کورنۍ سره ؤ نه پوهیدم چې ځای یې چیرته دی؟ غږ مې وکړ ابو رافع! ده وویل: څوک یې؟ په غږ پسې لاړم او پداسې حال کې مې د توري ګوزار پرې وکړ چې ویرې اخیستی وم، پدې ګوزار هیڅ هم ونه شول هغه چیغې کړې. زه يې له کور نه راووتلم او لږ انتظار مې وکړ، بیا بیرته ورغلم، ورته ومې ویل: دا څه غږ دی اې ابو رافع! ده وویل: مور دې بوره شه، همدا اوس یوه سړي د توري ګوزار راباندې وکړ. ابو رافع زیاتوي: همدلته مې یو قوي ګوزار پرې وکړ، سخت ټپي شو، خو مړ نه شو، بیا مې د توري څوکه د هغه په خیټه کېښوده او زور مې ورکړ تر څو له شا یې ووتله او پوه شوم چې مړ شو، نور د باندې راووتلم دروازې مې یو په بل پسې خلاصولې، په یوه زینه کې راکوزیدم فکر مې کاوه چې پښه مې ځمکې ته رسیدلې خو داسې نه وه د لاندې ولویدم، سپوږمۍ ښه رڼا کوله، پښه مې ماته شوه خپل پټکی (پګړۍ) مې را خلاص کړ او پښه مې وربانديې وتړله، روان شوم او له دروازې سره کیناستم. له ځان سره مې فیصله وکړه چې تر هغې پورې به نه ځم تر څو یې له مرګ نه ښه مطمئن شوی نه وم، چرګ غږ چرګانو آذانونه وکړل، او د کلا په چار دیوالۍ هم غږ وشو د حجاز د تاجر د مرګ خبر اعلانوم. دا مې چې واوریدل راغلم او خپلو ملګرو ته مې وویل: چې ځئ، الله تعالی ابو رافع ووژه. راغلو او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته حاضر شوو، خبر مې ورته تیر کړ. ده راته وفرمایل: پښه دې وغزوه، پښه مې اوږده کړه هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل مبارک لاس وربانديې راتیر کړ او داسې جوړه شوه لکه چې بالکل ماته شوې نه وي.[۱]

دا د بخاري شریف روایت دی. ابن اسحاق وايي چې د هغه ګروپ ټول غړي کلا ته ورد ننه شوي وو او ټولو په ګډه ابو رافع وژلی و، او هغه څوک چې توره یې د ابو رافع په خیټه کې د ننه کړې وه د توري وار یې پرې کړی و د هغه نوم عبدالله بن انیس

---

[1]. صحیح البخاري ۲/ ۵۷۷

(رضي الله عنه) وُ. په دې روایت کې دا هم راځي کله چې دوی هغه وواژه، او د شپې د عبدالله بن عتیک پښه ماته شوه، ملګرو یې هغه پورته کړ او ټول له کلا سره خوا کې د یهودو په یوه چینه کې پټ شول، یهودانو اورونه بل کړل، یوې خوا بلې خوا یې پلټنې پیل کړې، بالاخره مایوس او نامراده د خپل مشر سر ته ورغلل، په همدې وخت کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) روان شول او مدینې ته لاړل.[1]

دغه سریه د پنځم هجري کال د ذي القعدې او یا ذي الحجې په میاشت کې وه.[2]

پدې وخت کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو،کفارو او یهودو، او نورو جنګي مجرمینو له مشکل نه فارغ شو، د هغوی حساب یې تصفیه کړ، نو د نورو مشرکو قبایلو او اعرابو (کوچیانو) په خلاف یې د یو لړ تادیبي بریدونو امر ورکړ، ځکه دا هغه کفار وو چې بې له زوره یې له خپلو شرارتونو او اذیتونو لاس نه اخیست، امنیت یې خراباوه، نو د دوی د شر او بې امنۍ له مینځه وړل یو ضرورت وُ چې باید تر سره شوی وای.

۲- د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) سریه

له احزاب او قریظه غزا نه وروسته لومړنۍ سریه د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ده. پدې سریه کې (۳۰) سواره وو، دغه ډله اصحاب (رضي الله عنهم) د نجد د بکرات سیمې د ضریه څنډې قرطاء ته لاړل، د ضریه او مدینې تر مینځ د اوو ورځو لار وه. دوی د شپږم هجري کال د محرم میاشتې په شلمه د بني بکر بن کلاب مېنې ته ور روان شول، کله یې چې حمله ورباندې وکړه، خلک یې ټول وښتیتدل، مسلمانانو یې ټول څاروي (میږې او پسونه) ونیول، او وریسې پداسې حال کې چې د محرم د میاشتې یوه ورځ پاتې وه بیرته مدینې ته ورسیدل.

له مشرکینو سره ثمامه بن اثال الحنفي د بني حنیفه قبیلې مشر هم وُ، نوموړی په پټه سره د مسیلمه الکذاب په امر د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ترور لپاره وتلی وُ،[3] چې مسلمانانو ونیو رایې ووست جومات ته یې بوته او هلته یې په یوه ستنې پورې وتاړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف ورووړ او ویې فرمایل: ثمامه څه دي درسره؟ ده وویل: له ما سره خیر دی یا محمد

[1]. ابن هشام ۲/ ۲۷۴ - ۲۷۵

[2]. رحمه للعالمین ۲۲۳/۲ – ابن هشام ۲۳۷/۲ – ۲۳۸ صحیح البخاري ۲/ ۵۹۰ – ۵۹۱ زاد المعاد ۹۱

[3]. السیره الحلبیه ۲/ ۲۹۷

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که مې ووژنې نو يو وينه لرونکی به دې وژلی وي او که احسان راباندې وکړې، نو په يوه قدر دان او احسان منونکي به دې احسان کړی وي، او که چيرته مال او پيسې غواړې، نو څومره چې غواړې همدومره به درکړم!
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هيڅ ورته ونه ويل همداسې ورنه لاړ، بيا ورته راغی او هماغه خبره يې ورته تکرار کړه. د ثمامه ځواب هم هماغه وؤ. دريم ځل يې بيا تشريف راوړ او د همغې خبرې له تکرار نه وروسته يې وفرمايل: ثمامه خوشی کړئ، اصحابو (رضي الله عنهم) خوشی کړ. هغه لاړ او له جومات سره نژدې د خرما يوه باغ ته ورغی، غسل يې وکړ او بيرته راغی په اسلام مشرف شو او ويې ويل:
يا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! قسم په الله د ځمکې پر مخ مې له تا نه زياته دښمني له بل چا سره نه درلوده، خو اوس له ټولو نه زياته مينه درسره لرم، قسم په خدای له ټولو نه مې ستا له دين نه ډير نفرت درلود، خو اوس له ټولو اديانو نه ستا دين راته ګران دی، ستا اصحابو هغه وخت ونيولم چې ما د عمرې نيت کړی وُ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زيری ورکړ او ورته ويې فرمايل: لاړ شه عمره وکړه.
ثمامه چې کله مکې ته ورسيد نو قريشو ورته وويل: بې دينه او ګمراه شوې يا ثمامه! ده وويل: نه قسم په الله زه نه يم بې لارې شوی، بلکه زه د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دين مشرف شوم، اې قريشو دا هم واورئ چې لدينه وروسته به تر هغې پورې له يمامه نه يوه دانه غنم هم درته رانشي تر څو يې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه نه وي کړې. يمامه هغه وخت د مکې لپاره د ځمکې او پټي حيثيت درلود. ثمامه عمره ادا کړه او خپل کورته ستون شو.
مکې ته يې غله استول بند کړل، قريش ډير په تکليف شول، او مجبور شول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خط وليکي او د خپلې خپلوۍ په روی يې ورنه وغوښتل چې ثمامه ته امر وکړي غله او غنم مکې ته خوشې کړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی غوښتنه ومنله او ثمامه ته يې وليکل چې مکې ته خوراکي مواد ليږل بيرته پيل کړي.[1]

۳- د بني لحيان غزا

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۱۹ز مختصر سيره الرسول للشيخ النجدي ص ۲۹۲- ۲۹۴

بنو لحیان هغه قبیله ده چې د رجیع په سیمه کې یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) سره غدر او خیانت کړی ؤ، لس تنه یې په شهادت رسولي وو، او دوه نور یې د مکې په مشرکینو پلورلي وو. د بنو لحیان مېنه د مکې له پولو سره او په حجاز کې د ننه وه. هغه وخت د مسلمانانو او قریشو او نورو اعرابو تر مینځ سخت کشمکش روان و، نو پداسې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مناسبه نه ګڼله چې د لوی دښمن سره خوا کې په کوم جنګي اقدام لاس پورې کړي، خو کله چې د احزاب په غزا کې مشرکینو ماتې وخوړه، ارادې یې کمزورې او حوصلې یې تر ډېره حده پرېوتې، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه چې له بني لحیان نه د رجیع په پېښه کې د شهید شویو اصحابو (رضي الله عنهم) غچ واخلي.

همدا وه چې د شپږم هجري کال د ربیع الاول او یا جمادي الاولی په میاشت کې په بنو لحیان د حملې په نیت ووت، عبدالله بن ام مکتوم یې په مدینه کې خلیفه وټاکه، خلکو ته یې داسې وښوله چې ګویا د شام په لور روان دی. مخکې لاړ د امج او عسفان تر مینځ د غران نومې وادۍ مینځ ته ورسید. دا هغه ځای ؤ چېرته چې درسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) په شهادت رسیدلي وو، د هغوی لپاره یې دعا وکړه. بنو لحیان چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ خبر واورید، ټول وتښتیدل، د غرونو سرونو ته لاړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوې ورځې همدلته پاتې شو، خو یو کس هم په لاس ورنغی، یوې خوا بلې خوا ته یې جنګي ګروپونه ولیږل خو بنو لحیان ترې تښتیدلي وو. وروسته د عسفان په لور ورغی لس سواره یې کراع الغمیم ته ولیږل تر څو قریش هم دده په راتګ خبر شي، بالاخره له ۱۴ شپو وروسته بیرته مدینې ته ستون شو.

د سراياوو او جنګي ګروپونو استول

لدينه وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مختلفې سريې او جنګي ګروپونه واستول، چې ددې پيښو لنډيز دا دی:

۱- د عکاشه بن محصن (رضي الله عنه) **سريه:** دا د ۶ هجري کال د ربيع الاول يا ربيع الاخر په مياشت کې وه. عکاشه د ۴۰ کسيز ګروپ په مشرۍ د غمر سيمې ته روان شو. الغمر د بني اسد قبيلې يوه چينه وه مخکې لدينه چې عکاشه وروسيږي د هغه ځای مشرکين وتښتيدل، مسلمانان ورغلل، دوه سوه اوښان يې ونيول او مدينې ته يې راوستل.

۲- د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) **سريه:** دا هم د شپږم هجري کال د ربيع الاول يا ربيع الاخر په مياشت کې وه. محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) له لسو کسانو سره د بني ثعلبه په سيمه کې د ذي القصه په لور روان شو، هلته د دښمن سلو کسانو کمين ورته نيولی ؤ، کله چې مسلمانان ويده شول هغوی حمله ورباندې وکړه او له محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) نه پرته ټول يې شهيدان کړ، يوازې محمد په ټپي حالت کې ورنه خلاص شو.

۳- د ابو عبيده بن الجراح (رضي الله عنه) **سريه:** دا هم د ۶ هجري کال د ربيع الاخر په مياشت کې د ذي القصه په لور وه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) د ملګرو له شهادت نه وروسته ابو عبيده (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې د بني ثعلبه مقابلې ته لاړ شي. هغه له ۴۰ کسانو سره د اصحابو (رضي الله عنهم) د شهادت ځای ته ورغی، د شپې يې پياده سفر وکړ او سهار وختي يې پر بني ثعلبه بريد وکړ، خو هغوی بيا هم ورنه وتښتيدل، يوازې يو کس په لاس ورغی هغه هم اسلام راوړ. مسلمانانو يو شمير څاروي او پسونه په غنيمت ونيول.

۴- د زيد بن حارثه (رضي الله عنه) **سريه:** د ۶ هجري کال د ربيع الاخر په مياشت

کې وه. دا د مرالظهران په سیمه کې د بني سلیم په یوه چینه کې چې جموم نومیده پیښه شویده. زید (رضي الله عنه) لاړ او هلته یې د مزینه قبیلې یوه ښځه چې حلیمه نومیده ونیوله، دې ښځې د بني سلیم یوه محله وروښوده چیرته چې مسلمانانو ډېر پسونه، څاروي او بندیان ونیول. کله چې زید (رضي الله عنه) بیرته راستون شو او غنیمتونه یې له ځان سره راوړل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نوموړې ښځې ته ددې خپل ځان او میړه دواړه وروبښل یعنې دواړه یې آزاد کړل.

۵- عیص ته د زید بن حارثه (رضي الله عنه) **سریه:** دا د ۶ هجري کال په جمادي الاولی کې وه. زید له ۱۷۰ سوارو سره د عیص په لور وخوځید، هلته یې د قریشو هغه قافله په لاس کې پریوته چې مشر یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زوم ابو العاص وُ. ابو العاص پخپله نجات وموند، لاړ، سیده مدینې ته راغی او له زینب (رضي الله عنها) نه یې پناه وغوښتله، او ورته ویې ویل چې له خپل مهربان پلار (حضرت محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)) نه سوال وکړې چې ددې قافلې مالونه بیرته ده ته ورکړي. زینب (رضي الله عنها) همداسې وکړل، له خپل پلار (صلی الله علیه وسلم) نه یې همدا سوال وکړ! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خلکو ته وویل، که مو خوښه وي نو دا مالونه بیرته ورکړئ! اصحابو (رضي الله عنهم) ټولو په خپله خوښه هر څه بیرته ورکړل. ابو العاص له خپلو مالونو سره مکې ته ستون شو، ټول شیان یې خپلو خاوندانو ته وسپارل بیا یې ایمان راوړ او مدینې ته یې هجرت وکړ، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله لور زینب (رضي الله عنها) چې تقریباً درې نیم کال مخکې یې هجرت کړی وُ بیرته په هماغه لومړني نکاح سره ابو العاص ته ورکړه او دا خبره په صحیح حدیث سره ثابته ده[1]. او په اولني نکاح یې ځکه بیرته ورکړه چې هغه وخت له مشرکینو سره د مسلمانو ښځو د نکاح د تحریم آیت شریف نه و نازل شوی. او هغه حدیث او روایت صحیح ندی چې وایي رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زینب په نوې نکاح سره ابو العاص ته ورکړه او یا یې شپږ کاله وروسته ورکړه. دا د معنی او سند دواړو له لارې سیي ندی.[2]

تعجب دی هغو کسانو ته چې پدې ضعیف حدیث استناد کوي او وایي: ابو العاص د

---

[1] . سنن ابي داود مع شرحه عون المعبود باب الی متی ترد علیه المراة اذا اسلم بعدها.

[2]. تحفه الاحوذي ۱۹۵/۲ – ۱۹۶ ته مراجعه وکړئ.

مکې له فتحې نه مخکې د اتم هجري کال په وروستیو کې ایمان راوړی، بیا د همدې خبرې مخالفه خبره کوي او وایي: زینب (رضي الله عنها) د اتم هجري کال په لومړیو کې وفات شویده. پدې هکله مو پر بلوغ المرام باندې پخپل تعلیق کې مفصلې خبرې کړې، موسی بن عقبه عقیده لري چې دغه پیښه د ابي بصیر او ملګرو له خوا یې په اووم هجري کال کې پیښه شویده، خو دا خبره نه له صحیح او نه هم له ضعیف حدیث سره تطابق لري.

۶- د زید (رضي الله عنه) **سریه**: دا هم د ۶ هجري کال په جمادي الاخره میاشت کې وه. زید (رضي الله عنه) له **۱۵** کسانو سره د بني ثعلبه په لور ووت، طرف یا طرق نومې سیمې ته ورغی، اعراب ورنه وتښتیدل او فکر یې کاوه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله پر دوی باندې د برید په نیت راوتلی دی. زید او ملګرو یې له مشرکینو نه شل اوښان په غنیمت ونیول، اوڅلور ورځې له مدینې نه غایب وُ.

۷- بیا هم وادي القری ته د زید (رضي الله عنه) **سریه**: زید د ۶ هجري کال د رجب په میاشت کې له ۱۲ کسانو سره د قری په وادي کې د دښمن د تحرکاتو د معلومولو پخاطر ووت. هلته د قری اوسیدونکو حمله ورباندې وکړه، ۹ کسان یې ورنه شهیدان کړل او د زید په شمول درې نور ژوندي پاتې شول.(۱)

۸- د خبط سریه: دا د آتم هجري کال په رجب میاشت کې وه، خو د پیښې له بهیر نه داسې ښکاري چې دا باید له صلح حدیبیه نه مخکې واقع شوې وي. جابر (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ درې کسانو ته چې مشر مو ابو عبیده بن الجراح وُ امر وکړ چې لاړ شو او د قریشو د کاروان څارنه وکړو، په لاره کې سخت وږي شوو له ډیرې لوږې مو خبط (یو ډول بوټی دی) وخوړل، او له همدې وجې دغه لښکر ته د خبط لښکر نوم ورکړل شو.
وروسته یوه سړي درې اوښان راته حلال کړل، بیایې درې نور راته حلال کړل، دریم ځل یې بیا درې اوښان راته حلال کړل، بیا ابو عبیده (رضي الله عنه) هغه لدې کار نه منع

(۱). رحمه للعالمین ۲/ ۲۲۶.زاد المعاد ۲/ ۱۲۰ – ۱۲۲. حواشي تلقیح فهوم اهل الاثر ص ۲۸،۲۹.

کړ. پدې وخت کې له بحر نه یو ماهي چې عنبر ورته ویل کیده راته را واچول شو او هغه مو پوره نیمه میاشت خواړه، غوړي مو یې هم استعمالول، تر څو بیرته په پښو ودریدو او خپل اولني حالته ورسیدو. ابو عبیده ددې ماهي د پوښتیو یو هډوکی واخیست، بیا یې په لښکر کې تر ټولو دنګ سړي ته وویل چې په تر ټولو لوړ اوښ باندې سپور شي، بیا همدا دواړه تر دې هډوکي لاندې تیر شول. مطلب دا چې د ماهي د پوښتۍ هډوکی ډیر اوږد و. جابر (رضي الله عنه) زیاتوي مونږ ددې ماهي له غوښې نه یوه اندازه د توښې په دود راسره واخیستله او کله چې مدینې ته ورسیدو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته مو دا کیسه تیره کړه، هغه وفرمایل: (هو رزق أخرجه الله لكم، فهل معكم من لحمة شيء تطعمونا؟).دا د الله تعالی له لوري د ستاسې رزق او روزي وه، ایا له هغې غوښې نه څه اندازه درسره شته چې مونږ ته یې را کړئ؟ نو مونږ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته له هغې غوښې نه یوه اندازه ورولیږله.[1]

مونږ مخکې وویل چې د کیسې سیاق پدې دلالت کوي چې دا سریه باید له صلح حدیبیه نه مخکې واقع شوې وي، ځکه چې له حدیبیې نه وروسته خو مسلمانان د قریشو د کاروانو مخې ته نه ورتلل، او پر هغوی یې حمله نه کوله.

[1]. صحیح البخاري ۲/ ۶۲۵. صحیح مسلم ۲/ ۱۴۵ - ۱۴۶

د بني المصطلق او يا مريسيع غزا

۶ هجري کال، د شعبان مياشت

دغه غزا که څه هم له عسکري پلوه دومره لويه او مهمه غزا نده، خو پدې دوران کې داسې پيښې شوې دي چې په اسلامي ټولنه کې يې داسې اړ دوړ او جنجالونه راولاړ کړل چې په ترڅ کې يې د منافقانو له مخ نه پردې پورته شوې، او داسې تعزيراتي قوانين رانازل شول چې اسلامي ټولنې ته يې د عظمت، سپيڅلتيا، کرامت او پاک نفسۍ نوی رنګ ورکړ. مونږ به لومړی د غزا په هکله خبرې وکړو، وروسته به له نورو پيښو نه وغږيږو.

د صحيح روايت په اساس سره ويلی شو چې دغه غزا د شپږم هجري کال د شعبان په مياشت کې وه.[1] ددې غزا سبب هم دا وُ: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې د بني مصطلق رئيس حارث بن ابي ضرار له خپل قوم او نورو

[1]. دليل يې دا دی چې د افک په حديث شريف کې دا ثابته ده چې دغه پيښه د حجاب د حکم له نازليدو نه وروسته وه د حجاب آيت خو د زينب (رضي الله عنها) په هکله نازل شوی وُ، او زينب (رضي الله عنها) خو دغه وخت يعنې د حجاب د حکم د نزول په وخت کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په نکاح کې وه ځکه له زينب (رضي الله عنها) سره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) واده د پنځم هجري کال په ذي القعده او يا ذي الحجه کې شوی و، او دغه غزا خو د شعبان په مياشت کې وه نو دا به د ۶ هجري کال شعبان وي نه د پنځم کال او د افک له پيښې وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عايشې په هکله پوښتنه ترې وکړې وه چې دې ورته وويل: زه خپلې سترګې او غوږونه ساتم، حضرت عايشه (رضي الله عنها) فرمايي: چې زينب (رضي الله عنها) يوازينی بی بی وه چې له ما سره يې سيالي کوله.
بناء دا د شپږم کال د شعبان مياشت شوه. او دا روايت چې وايي سعد بن معاذ او سعد بن عباده (رضي الله عنهما) د افک د اصحابو په هکله يو له بل سره مناقشه او منازعه وکړه، يعنې دا چې دا غزا بايد د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) له وفات نه مخکې پيښه شوې وی، معلومه ده چې سعد بن معاذ (رضي الله عنه) د ۵ هجري کال په اخرو کې له بني قريظه غزا نه وروسته وفات شويدی، نو پدې اساس د بني مصطلق غزا هم بايد په پنځم هجري کال کې شوی وي، ددې اشکال صحيح ځواب دا دی چې ددې روايت راوي سهوه شوی او سهوا يې له سعد بن عباده (رضي الله عنه) سره د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) نوم راوړی دی، ابن اسحاق له زهري له عبيدالله بن عبدالله بن عتبه او هغه له عائشه (رضي الله عنها) نه روايت کړی او په هغه روايت کې د سعد بن معاذ (رضي الله عنه) نوم نشته بلکه هلته دا سيد بن حضير نوم راغلی دی ابو محمد بن حزم وايي چې همدا خبره صحيح ده. (زاد المعاد ۱۱۵/۲) پدې هکله د محمد الغزالي خبره هم د حيرانتيا وړ ده هغه ابن قيم ته دا خبره منسوبوي چې ګويا هغه هم وايي دغه غزا په پنځم هجري کال کې شويده (فقه السيره ص ۲۲۳). حال دا چې په الهدي (۱۱۵/۲) کې چې هغه څه ويلي هغه بالکل ددې خبرې مخالف دی.

عربانو سره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د جګړې لپاره راوتلی دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبر په اوریدو سره بریده بن حصیب اسلمي ته امر وکړ چې لاړ شي او د خبر تحقیق وکړي. هغه لاړ او له حارث بن ابي ضرار سره يې خبرې وکړې، او بیا يې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راوړ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې د خبر له صحت نه ډاډه شو، نو اصحابو (رضي الله عنهم) ته يې د تلو قومانده ورکړه او په بیړه سره روان شو. دغه وخت د شعبان د میاشتې دوې ورځې پاتې وې، له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره دا ځل یو شمیر هغه منافقین هم روان شول چې په مخکینو غزا ګانو کې يې برخه نه وه اخیستې.

دا ځل يې زید بن حارثه (رضي الله عنه) او په بل روایت ابوذر (رضي الله عنه) او په دریم روایت سره نمیله بن عبدالله لیثي (رضي الله عنه) په مدینه کې خلیفه وټاکه. حارث بن ابي ضرار هم یوه جاسوس ته وظیفه ورکړې وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لښکر څارنه وکړي، مسلمانانو هغه جاسوس ونیو او ويې واژه.

کله چې حارث ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ او د خپل جاسوس د ژولو خبر ورسید ډېر وویرید، ملګري يې هم وارخطا شول، یو شمیر عربان ورنه لاړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بحر ساحل ته نژدې د قدید خوا ته د دوی یوې چینې ته چې مریسیع نومیده ورسید. هغوی هم د جنګ تیاري ونیوله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب (رضي الله عنهم) په لیکو برابر کړل، بیرغ له ابوبکر (رضي الله عنه) سره وُ، د انصارو جنډه يې سعد بن عباده (رضي الله عنه) ته ورکړې وه. دواړه لښکرې سره مخامخ شولې، څه وخت يې یو بل په غشو سره وویشتل، بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د برید امر ورکړ، ټولو اصحابو (رضي الله عنهم) په یوه حرکت حمله وکړه، دښمن ته يې ماتې ورکړه او بریالي شول. یو شمیر مشرکین ووژل شول، ښځې او اولادونه يې د مسلمانانو په اسارت کې ولویدل، ډېر پسونه او څاروي يې هم په غنیمت ونیول له مسلمانانو نه یوازې یو کس شهید شو، هغه هم سهوا د یوه انصاري له لاسه مړ شو، هغه و نه پیژانده د دښمن ګمان يې ورباندې وکړ او ويې واژه.

دا د اهل مغازي او اهل السیر رایه ده. ابن قیم وايي چې دا ګمان او وهم دی، ځکه حقیقت دا دی چې پدې غزا کې جګړه نده پیښه شوې، مسلمانانو پر دوی حمله وکړه،

ښځې اولادونه او مالونه يې ورنه ونيول. په بخاري کې راغلي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بني مصطلق غافلګير کړل يعنې ناڅاپي بريد يې ورباندې وکړ.[1]

په اسارت نيول شويو ښځو کې جويريه بنت حارث هم وه، لومړی هغه د ثابت بن قيس په برخه ورسيده، هغه ورسره مکاتبه وکړه يعنې د يوه اندازه مال په بدل کې يې د آزادۍ وعده وکړه، دواړه پدې راضي شول چې جويريه په څه پيسې ورکوي او هغه به يې آزادوي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همدغه ټاکلی مبلغ ابن قيس ته ورکړ او جويريه يې پخپله نکاح کړه. جويريه (رضي الله عنها) د قوم د رئيس حارث لور وه، او کله چې دې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نکاح شرف تر لاسه کړ نو اصحابو (رضي الله عنهم) ټولو خپل غلامان او وينځې آزادې کړې، ځکه دوی ويل چې دا قوم خو اوس د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خسرګنۍ ده، نو بايد قدر يې وشي. همدا وه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپلوۍ د احترام په دود کې يې هغوی ټول آزاد کړل، هغوی هم له آزادۍ نه وروسته ټولو چې سل کورنۍ وو ايمان راوړ او په اسلام مشرف شول.[2]

پدې غزا کې د ټولو پيښو اصلي او اساسي عامل د منافقينو رئيس عبدالله بن ابي وُ، نو مخکې لدينه چې ددې پيښو په اړه څه ووايو، غوره ګڼو لومړی د منافقينو د رول او په اسلامي ټولنه کې د دوی د منفي کړو وړو په هکله هم څه خبرې وکړو.

له بني مصطلق غزا نه مخکې د منافقينو رول او دريځ

څو ځله مو دا خبره کړيده چې عبدالله بن ابي له اسلام او مسلمانانو په ځانګړې توګه له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره سخته کينه او دښمني لرله ځکه اوس او خزرج دده په مشرۍ سلا شوي وو، لګيا وو ده ته يې تاج جوړاوه، مرۍ او غمي يې ورته برابرول. په همدې حال کې هلته د اسلام لمر راوخوت، اوس او خزرج يې دده له پاچايۍ نه بلې خوا ته واړول، او له همدې ځايه عبدالله بن ابي دا فکر کاوه چې دده پاچايي رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورانه او خاورې کړه.

له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د عبدالله بن ابي دښمني د

(1). صحيح بخاري ۱/ ۳۴۵. فتح الباري ۷/ ۴۳۱

(2). زاد المعاد ۱۱۲/۲، ۱۱۳، ابن هشام ۲/ ۲۸۹_۲۹۰.

هجریت له پیل نه څرګنده وه، یوه ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خره سپور د سعد بن عباده (رضي الله عنه) پوښتنې ته ور روان و او په هغه مجلس ورغی چې عبدالله بن ابي هم پکې ؤ کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ور ورسید د منافقینو رئیس خپله پزه پټه کړه او ویې ویل دلته دوړې مه راته کوئ! بیا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قرآنکریم آیتونه تلاوت کړل ده ورته وویل: په کور کې دې کینه، زمونږ مجلس مه را خرابوه.[1]

دا د هغه وخت خبره ده چې عبدالله بن ابي لا په اسلام سره تظاهر نه ؤ کړی، او کله یې چې له بدر نه وروسته په اسلام تظاهر هم وکړ خپله دښمني یې پرې نښودله، له الله (جل جلاله) او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې خپلې دښمنۍ ته ادامه ورکړه، تل یې هڅه کوله چې د مسلمانانو تر مینځ نفاق واچوي.

د اسلام د ذلت کوشش یې کاوه، له مشرکینو سره یې مرستې کولې، د بني قینقاع په پیښه کې یې چې کوم رول ادا کړی هغه خو مو مخکې ذکر کړی. همدا راز د احد په غزا کې یې مسلمانانو ته لوی غم، شر او مصیبت راولاړ کړ، د هغوی په مینځ کې یې ګډوډي، نفاق او خلاف واچاوه.

دغه منافق د مسلمانانو په حق کې له بې حده مکر و فریب نه کار اخیست، وروسته له هغه چې په اسلام سره یې تظاهر وکړ، هره جمعه به چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خطبې ویلو لپاره کیناسته نو هغه به پاڅید او خلکو ته به یې ویل: اې خلکو! دا دی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په وړاندې تشریف لري، الله تعالی پده سره تاسو ته عزت او منزلت در په برخه کړ، نو تاسې دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرسته وکړئ. خبرې یې واورئ او اطاعت یې وکړئ، بیا به کیناست، وروسې به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پاڅید او خطبه به یې وویله.

د منافقینو دغه رئیس دومره سپین سترګی و چې سره لدې چې د احد په غزا کې یې هغه غدر او خیانت وکړ، خو له غزا وروسته د لومړۍ جمعې په ورځ پاڅید او غوښتل یې هماغه څه ووایي کوم چې هره جمعه به یې له خطبې نه مخکې ویل، خو دا ځل مسلمانانو له جامو راونیو او ورته ویې ویل: د خدای دښمنه! کینه، ته ددې وړ نه یې چې دا خبرې وکړې، تا چې څه وکړل هغه ټولو ولیدل. پدې خبرو سره هغه خفه شو او له جومات نه روان شو، د خلکو له غاړو نه یې قدمونه اوچتول او په وتو وتو کې یې ویل:

---

[1]. ابن هشام ۱/ ۵۸۴ - ۵۸۷ بخاري ۲/ ۹۲۴ ، مسلم ۲/ ۱۰۹

زه خو ددې جناب د ملاتړ لپاره پورته شوی وم، خو داسې ښکاري لکه چې ما کومه د جرم خبره کړې وي! له دروازې سره یو انصاري مخې ته ورته راغی او ورته ویې ویل: هلاک شې، بیرته وګرزه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به درته د مغفرت دعا وکړي. ده وویل: زه نه غواړم چې هغه راته د مغفرت دعا وکړي.[1]

همدا راز عبدالله بن ابي له بنو نضیر سره مسلسله رابطه درلوده، له دوی سره په ګډه یې د مسلمانانو په خلاف توطیې جوړولې، ان تر دې چې ورته ویلي یې وو چې: که چیرې تاسې د مسلمانانو خلاف جګړې ته راووتئ نو مونږ به هم درسره وو، او که ستاسې په خلاف جګړه وشوه نو مونږ به ستاسې مرسته کوو.

همدا راز د احزاب په غزا کې ددې منافق او ملګرو کار یې دا وُ چې د مسلمانانوپه مینځ کې ویره، پریشاني او ګډوډي را پیدا کړي، الله تعالی همدې مطلب ته د احزاب په سورت کې داسې اشاره فرمایي: ((وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلاَّ غُرُوراً)) (الاحزاب: ۱۲).تر دې ایته چې فرمایي: ((يَحْسَبُونَ الأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلاَّ قَلِيلاً)) (الاحزاب: ۲۰)

[او (یاد کړه هغه وخت) کله چې وویل (ابن ابي، ابن قیشر او نورو) منافقانو او (وویل) هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) و چې نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او رسول ددغه (الله په فتح د شام، یمن، فارس) مګر په غرور او تیرایستو سره.]

[هغوی (له ویرې) داسې ګمان کوي چې د کفر لښکرې ندي تللې که چیرته بیا راشي لښکر د (مشرکینو جنګ ته) نو دوست ګڼي (منافقان) دا چې کاشکې دوی اوسیدونکي وی په (لیرو کلیو د) اعرابو کې (له ښاره) چې پوښتنې به یې کولې (له لیرې) له (احوالو) خبرو ستاسې او که چیرې وی (دغه منافقان) په تاسې کې نو جنګ به یې نه وو کړی دوی مګر لږ (د پاره د ریاء).]

پداسې حال کې چې د یهودو، منافقینو او مشرکینو په شمول ټول دښمنان پدې ښه پوهیدل چې د اسلام د بري او غلبې راز مادي تفوق، د وسلو، عسکرو او وسایلو ډیرښت ندی بلکه ددې بري راز هغه اخلاق او معنوي پیاوړتیا ده چې مسلمانان پرې سینګار شویدي. او دا هم ټولو ته په ډاګه وه چې ددې عظمت او کرامت منبع هغه

[1]. ابن هشام ۲/ ۱۰۵

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې چې په نیکۍ، معنوي او اخلاقي لوړتیا او سپیڅلتیا کې تر ټولو لوړ مثال او قدوه دی. همدا راز ټول پدې ښه متیقن شوي وو او د پنځه کلنو جګړو په دوران کې ټولو ته ثابته شوې وه چې د وسلې په زور سره پر اسلام او مسلمانانو باندې غلبه ناممکنه ده. همدا وه چې دوی د اسلام او مسلمانانو په خلاف د ساړه یا تبلیغاتي جنګ فیصله کړې وه، دوی هڅه کوله د عاداتو، اخلاقو او کړو وړو له مخې د مسلمانانو په خلاف تشویشونه راولاړ کړي، پدې تبلیغاتي جګړه کې د مشرکینو لومړنۍ هدف پخپله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وُ.

څرنګه چې منافقین په مدینه کې د ننه اسلامي ټولنه کې اوسیدل او دا ورته آسانه وه چې د مسلمانانو احساسات راوپاروي، او له هغوی سره له تماس نه په استفادې سره د دوی په زړونو کې کار وکړي، نو د اسلام په خلاف په تبلیغاتي جنګ کې زیات مهم رول د همدې منافقانو او د دوی د رئیس عبدالله بن ابي وُ.

د دوی دغه توطئه او پلان له احزاب غزا نه وروسته په ډاګه شو، کله چې حضرت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زینب بنت جحش (رضي الله عنها) سره چې زید طلاقه کړې وه نکاح وکړه. منافقینو همدا پیښه د حربې یا تبلیغاتي وسیلې په شکل استعمال کړه. ځکه د عربانو عادت او رواج دا وُ چې هغوی به خپل فرزندي اولاد هم لکه خپل اصلي اولاد داسې باله، او د دا ډول زوی طلاقه شوې ښځه به یې د هغه چا لپاره ناروا بلله کوم چې دغه کس به یې خپل زوی نیولی و.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له زینب (رضي الله عنها) سره واده وکړ، نو منافقینو ګمان وکړ لکه چې اوس دوی ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د پروپاګند او تهمت ښه دلایل په لاس ورغلي دي او پدې هکله یې دوه ټکي د ځان په ګټه بلل:

لومړې دا چې دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده وُ، او قرآنکریم خو له څلورو نه د زیاتو ودونو د جواز حکم نلري، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کوم دلیل دا پنځم واده وکړ؟

دوهم دا چې زینب (رضي الله عنها) خو د زید (رضي الله عنه) ښځه وه او زید خو هغه څوک وُ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل زوی نیولی وُ، او د خپل زوی (فرزندي) له ښځې سره خو نکاح د عربو په نزد یوه لویه ګناه وه. منافقینو پدې هکله ډیر تبلیغات وکړل له ځانه یې ډیرې کیسې او دروغ جوړ کړل. ددې دروغو په ترڅ کې به یې ویل چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو ځل زینب

(رضي الله عنها) په ناخاپي توګه ولیده خوښه یې شوه، د هغې حسن یې زړه یووړ، ډېره مینه یې ورسره پیدا شوه او کله چې دده زوی زید (رضي الله عنه) پدې پوه شو، نو زینب یې دده لپاره خوشې کړه. دغه پروپاګند دومره عام او پداسې طریقې سره خور شو چې تر نن ورځې پورې یې د تفسیر او احادیثو په کتابو کې آثار تر سترګوکیږي. څرګنده ده چې دې تبلیغاتو به حتماً په کمزوریو زړونو اثر او اغیزه هم درلوده، همدا وه چې د الله تعالی له لوري د قرآنکریم شفا ورکوونکي آیتونه نازل شول، او په غوڅه توګه یې د منافقینو د دروغو او پوچو تبلیغاتو بطلان اعلان کړ. الله تعالی د احزاب سورت په لومړي آیت کې فرمايي:

((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلا تُطِعْ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيماً حَكِيماً)). (الاحزاب: ۱)

[اې نبي (محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! وویریږه (تل) له الله څخه او مه منه (حکم) د کافرانو او (نه) د منافقانو، بیشکه چې الله دی ښه عالم پر هر شي ښه حکمت والا.]

دا له بني مصطلق غزا نه مخکې د منافقینو د توطئو او منفي دریزونو یو څو وړې نمونې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په پوره صبر او حوصلې سره ددې حالاتو مقابله کوله. د منافقینو دا ټول حالات یې ښه لیدل خو بیایې هم له دوی سره له مهربانۍ او نرمۍ نه ډک معامله کوله. همدا راز نورو مسلمانانو هم دا کوشش کاوه چې د منافقینو له شر نه ځان وساتي، او د هغوی په وړاندې یې له ډېرې حوصلې نه کار اخیست ځکه لیدل یې چې د منافقینو فتنه یوه نده، هغوی هره ورځ نوې نوې فتنې راولاړوي نو باید له زغم او صبر نه کار واخستل شي.
الله تعالی دې مطلب ته اشاره کوي فرمايي:

((أَوَلا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لا يَتُوبُونَ وَلا هُمْ يَذَّكَّرُونَ)) (التوبة: ۱۲٦)

[آیا (فکر نه کوي) او نه ګوري دوی چې بیشکه دوی مبتلا کولی شي (په ډول ډول) قسم قسم مصائبو په هر یوه کال کې یو کرت یا دوه کرته بیا له سره هغوی نه کوي توبه (له نفاقه) او نه دوی پند اخلي (په دې ابتلاء).]

په بني مصطلق غزا کې د منافقينو رول

د بنې مصطلق په غزا کې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د منافقينو ګډون د الله تعالى ددې قول عملي مصداق دی چې فرمايي: ((لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلاَّ خَبَالاً وَلأَوْضَعُوا خِلالَكُمْ يَبْغُونَكُمْ الْفِتْنَةَ)) (التوبة: ٤٧)

[نو که وتلي وی دغه (منافقان) په (لښکر د) تاسې کې نو نه به و زيات کړی دوی تاسې ته (هيڅ شی) مګر شر، خرابي، فساد او چغلي اوخامخاه چابکي به کړې وه دوی په منځ ستاسې کې (په چغلۍ او نورو بديو کې) حال دا چې غوښتله به دوی تاسې ته فتنه (ستاسې په منځ کې د دښمنۍ په اچولو او له کافرانو څخه ستاسې په ويرولو کې).]

د نفاق لښکرو همدلته له خپل شر او شيطنت نه ښه ګټه پورته کړه. او دوه داسې فرصتونه په لاس ورغلل چې له امله يې پدې وتوانيدل د مسلمانانو په ليکو کې درز او تشويش پيدا کړي. او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خلاف دومره لوی تهمت جوړ کړي چې ځواب يې پخپله الله تعالى ووايه. ددې دواړو پيښنو تفصيل دا ډول دی:

١- له مدينې نه د ذليل سړي شړلو خبره:

د منافقينو دا قول چې ويل به يې: ((لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الأَعَزُّ مِنْهَا الأَذَلَّ)) . (المنافقون: ٨)

[که چيرې بيرته وګرځو مونږ طرف د مدينې ته نو خامخا به وباسي ډير عزتمن (کافر خلک له دغه مدينې نه) ډير خوار کمزور خلک.]

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له غزا نه وروسته له مريسيع چينې سره تشريف درلود او هملته يې اړولي و، خلک لاړل تر څو له چينې نه او به راوړي، د عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) يو غلام يا مزدور ؤ چې جهجاه الغفاري نوميده، دده او سنان بن وبر جهني تر مينځ د اوبو په سر جنجال او جنګ پيښ شو. جهني چيغه وکړه اې انصارو او جهجاه مهاجرينو ته غږ کړ. په همدې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (أبدعوي الجاهلية وأنا بين أظهركم؟ دعوها فإنها مُنْتِنَة). پداسې حال کې چې زه ستاسې په مينځ کې وجود لرم تاسې د جاهليت نارې

وهئ؟ دا د جاهليت نارې پرېږدئ، دا ډېرې بدبويه نارې دي! عبدالله بن ابي بن سلول ته چې دا خبره ورسيده ډېر په غوسه شو، له ده سره يې د قوم يوه ډله خلک هم وو. زيد بن ارقم چې دغه وخت کشر ځوان وُ هم پدې ځای کې موجود و، عبدالله بن ابي وويل: آيا دوی همداسې وکړل، دوی زمونږ سيمې ته راغلل اوس ځانونه له مونږ سره په تله کې اچوي او مقابله راسره کوي! قسم په خدای پر مونږ او دوی دا متل صدق کوي چې وايي: سپی دې چې چاغ کړ، نو خوري به دې! قسم په الله چې مدينې ته له رسيدو وروسته به د هغه ځای عزيز او سرلوړي خلک دغه ذليل او خوار خلک له مدينې نه باسي. بيا يې خپلو ملګرو ته مخ کړ او ورته ويې ويل: دا ټول ستاسې له خپله لاسه، تاسې پخپل وطن کې ځای ورکړ، خپل مالونه مو ورسره وويشل، که تاسې دوی ته څه نه وای ورکړي نو چيرته بلې سيمې ته به تللي وای.

زيد بن ارقم (رضي الله عنه) دا خبر خپل تره ته ورساوه، تره يې لاړ او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې چې عمر (رضي الله عنه) هم ورسره وُ له واقعې خبر کړ. عمر (رضي الله عنه) وويل: عباد بن بشر (رضي الله عنه) ته امر وکړه چې دا منافق (عبدالله بن ابي) ووژني. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:(**فكيف يا عمر إذا تحدث الناس أن محمداً يقتل أصحابه؟ لا ولكن أَذِّنْ بالرحيل**). اې عمره! که داسې وکړم نو بيا به خلک وايي چې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل اصحاب وژني، نه داسې نه کوم، خلکو ته د تللو امر وکړه. دا داسې ساعت او وخت وُ چې عادتاً به رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)، پکې کوچ نه کاوه. په هر حال حکم وشو، خلک روان شول، اسيد بن حضير (رضي الله عنه) له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو له سلام نه وروسته يې عرض وکړ چې په نا مناسب وخت کې دې د تګ او کوچ امر وکړ. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې ورته وويل:(**أو ما بلغك ما قال صاحبكم؟**). ته نه يې خبر چې ستاسې آشنا (عبدالله بن ابي) څه ويلي دي؟ ده وويل: نه زه نه يم خبر، څه يې ويلي دي؟ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:(**زعم أنه إن رجع إلى المدينة ليخرجن الأعز منها الأذل**). هغه دا ګمان او خيال کړی چې مدينې ته له رسيدو نه وروسته به د عزت خاوندان پاڅيږي او هغه ذليل او خوار کسان به له مدينې نه شړي! اسيد (رضي الله عنه) عرض وکړ، که وغواړې نو

ته به هغه له مديني نه شړي، قسم په الله چي ته عزيز او هغه ذليل دی. او زياته يې کړه: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! له هغه (عبدالله بن ابي) سره ډيره نرمي وکړه، ته الله مونږ ته پداسې حال کې را وستی چې د هغه قوم دده لپاره مری او غمي برابرول تر څو تاج ورته جوړ کړي او پاچا يې وټاکي، هغه اوس دا گمان کوي چې پاچايي يې تا ور نه اخيستې ده!

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دغه ورځ ان تر لماسختن پورې او وروسې ټوله شپه مسلسل سفر وکړ، سهار هم روان و تر څو لمر ښه گرم شو خلک يې په تکليف کړل، نو يو ځای يې واړول. خلک ټول ډير ستړي شوي وو څنگه چې ځمکې ته ورسيدل فوراً ټول ويده شول. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا کار او دا دومره اوږد مزل ددې پخاطر وکړ تر څو د خلکو توجه بلې خواته واړوي، او له خبرو نه يې په بل څه مصروف کړي.

د منافقانو مشر (ابن ابي) چې کله خبر شو چې زيد بن ارقم دده خبره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته رسولې ده، نو فوراً د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، قسم يې ياد کړ چې ما دا ډول خبرې ندي کړي، او نه مې ديخوا ته اشاره کړيده. موجودو انصارو هم وويل يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کيدای شي هغه هلک زيد (رضي الله عنه) په خبره نه وي پوه شوی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دده خبره ومنله. زيد (رضي الله عنه) وايي: قسم په خدای پدې سره زه دومره خفه شوم چې په ټول ژوند کې دومره نه وم خفه شوی، لاړم په کور کې کيناستم. تر څو الله تعالی دا ايتونه رانازل کړل.

((إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ)) تر دې پورې چې فرمايي: (هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا)) (المنافقون:۷) [دوی (منافقان) هغه کسان دي چې وايي د رسول الله په ملگرو مصرف مه کوئ (مرسته مه ورسره کوئ) تر څو تيت او ورنه جدا شي] ((لَيُخْرِجَنَّ الأَعَزُّ مِنْهَا الأَذَلَّ)) (المنافقون:۸) [د عزت خاوندان به ذليل او خوار کسان له مديني نه وباسي]

زيد وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څوک راپسې راوليږل ورغلم او همدا آيتونه يې راته ولوستل او ويې فرمايل: زيده! (إن الله قد صدقك). الله تعالی

ریښتونی کړي.(۱)
د منافق عبدالله بن ابي زوی چې هغه هم عبد الله نومیده، یو صالح او غوره صحابي ؤ له خپل پلار نه يې برائت اعلان کړ، لاړ او د مدینې په دروازه کې د خپل پلار مخې ته ودرید، توره يې په لاس کې وه او کله يې چې پلار راغی غږ یې ورته وکړ ودریږه! قسم په الله تر هغې پورې به لدې ځاې نه مخکې لاړ نه شې تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه نه وي درته کړې، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عزیز او ته ذلیل یې. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ د تلو اجازه یې ورکړه، نو هغه هم پریښود چې مدینې ته داخل شي.
عبدالله بن عبدالله بن ابي (رضي الله عنه) دا هم ویلي و، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! که غواړې پلارمې ووژنې نو امر راته وکړه قسم په الله چې سر به یې درته حاضر کړم.(۱)

۲- د افک پیښه

د افک (تور) پیښه په همدې غزا کې واقع شویده، ددې پیښې لنډیز داسې دی: پدې غزا کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو بیبیانو (رضي الله عنهن) نه د پچې په اساس حضرت عائشه (رضي الله عنها) له ځان سره بوولې وه. له غزا نه د بیرته ستنیدو په دوران کې یو ځای تم شول، حضرت عائشه (رضي الله عنها) د حاجت رفع کولو پخاطر ووتله، هلته هغه امیل ورنه ورک شو کوم چې له خپلې خور نه یې په عاریت اخیستې ؤ، بیرته ورپسې ورغله او په هغه ځای کې یې لټاوه چیرته چې ورنه ورک شوی ؤ. په همدې وخت کې د تللو امر وشو، هغه کسان چې ددې کجاوه یې باروله راغلل، فکر یې کاوه چې عائشه (رضي الله عنها) پکې شته، کجاوه یې پورته کړه، په اوښ یې بار کړه، پوه نه شول چې په کجاوه کې عائشه (رضي الله عنها) نشته.
عائشې (رضي الله عنها) خپل امیل وموند او بیرته خپل ځای ته راغله، خو هلته هیڅوک هم نه وو پاتې شوي ټول تللي وو، هملته ځای په ځای کیناستله. فکر یې وکړ چې دوی به بیرته ورپسې راوګرزي.

(۱). صحیح بخاري ۱/ ۴۹۹. ۲/۷۲۷-۷۲۹ ابن هشام ۲/ ۲۹۰ - ۲۹۲
(۱). ابن هشام . مختصر سیره الرسول ص ۲۷۷ .

الله تعالى د واک خاوند دی، څه يې چې اراده وي همغه کيږي. عائشه (رضي الله عنها) همدلته خوب يووړه ويده شوه. يو وخت د صفوان بن معطل په دې آواز سره راويښه شوه چې ويې ويل: ((انا لله و انا اليه راجعون)) دا خو د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) بي بي ده؟ صفوان له لښکر نه وروسته پاتې شوی ؤ، ځکه هغه ډير خوب درلود او کله يې چې عائشه (رضي الله عنها) وليده، ويې پيژندله ځکه د حجاب له حکم نه مخکې يې ليدلې وه، (انا لله . . . . .) يې وويل اوښه يې چو کړه پدې وخت کې عائشه (رضي الله عنها) راويښه شوه، نو صفوان خپله اوښه ورلنډه کړه او عائشه (رضي الله عنها) ورباندې سپره شوه. صفوان يوه کلمه خبره هم ورسره ونکړه، او له (انا لله و انا اليه راجعون) نه پرته يې بل حرف هم ورنه وانه وريده. صفوان د اوښې تر مخ روان شو مخکې لاړ او لښکر ته چې د غرمې په وخت کې يې لنګر اچولی و ورسيد. خلکو چې دا حالت وليد هر يوه له خپل شان او حال سره برابر يو څه وويل. خو د خدای دښمن د منافقانو رئيس عبدالله بن ابي د خپلې دښمنۍ، کينې او خبث د اظهارولو لپاره ښه فرصت وموند، د افک (تور يا تهمت) کيسه يې جوړه کړه. پيل يې وکړ همدا يې خورول په يوه او بله لاره يې زيار يوست دا تهمت د هر چا غوږونو ته ورسوي. ډله يې ټوله ورنه راټوله وه، همدا خبرې يې سره زمزمه کولې. او کله چې مدينې ته ولاړل افک (تهمت) جوړونکو کيسه اوږده کړه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چپ او ساکت و هيڅ يې نه ويل. خو کله چې پدې هکله وحي وځنډيده، نو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عائشه (رضي الله عنها) د سرنوشت په هکله له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره مشوره وکړه، علي (رضي الله عنه) اشارتاً داسې مشوره ورکړه چې عائشه (رضي الله عنها) پريږدي يعنې طلاق ورکړي، د اسامه (رضي الله عنه) او نورو مشوره دا وه چې پدې هکله د دښمنانو خبرو ته اهميت ورنکړي او عائشه (رضي الله عنها) له ځان سره وساتي. بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) منبر ته پورته شو او له عبدالله بن ابي او دده له اذيتونو نه يې شکايت وکړ. په همدې وخت کې د اوس مشر اسيد بن حضير خپله تياري څرګنده کړه او ويې ويل که اجازه وي زه دا منافق وژنم. سعد بن عباده (رضي الله عنه) چې د خزرج قبيلې سردار ؤ په احساساتو راغی د خپل قوم پلوي يې وکړه، په همدې سره دده او اسيد (رضي الله عنه) تر مينځ خبرې هسکې تيتې شوې، په نتيجه کې دواړه قبيلې پخپل منځ کې سره ببرې شوې، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ډير مشکل سره هغوی آرام کړل او پخپله هم چپ شو.

عائشه (رضي الله عنها) مدينې ته له ستنيدو وروسته پوره يوه مياشت رنځوره وه، د

افک (تهمت) له کیسې نه خبره نه وه، خو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه مهرباني یې نه لیدله کومه چې پخوا به یې د بیمارۍ او مرض په وخت کې ورباندې درلوده. کله چې جوړه شوه یوه شپه له ام مسطح سره د قضاء حاجت لپاره بیرون ته ووتله. د ام مسطح پښه په ټکري کې بنده شوه ولویده او په همدې وخت کې یې خپل زوی ته ښیره وکړه. عائشې (رضي الله عنها) پدې ښیرو سره هغې ته وویل دا کار دې سیې ندی! ام مسطح په ځواب کې عائشې (رضي الله عنها) لـه پـېښـې نـه خبره کړه ورتـه وویل: چې زما زوی هم پدې تهمت کې شریک دی چې په تا پسې ویل شویدی. کیسه یې ورته وکړه. عائشه (رضي الله عنها) کورته راغله او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې اجازه وغوښتله چې د خپل پلار کورته لاړه شي تر څو له پیښې نه پوره ځان خبر کړي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اجازه ورکړه او هغه د خپل مور و پلار کره لاړه هلته یې د کیسې په تفصیلاتو ځان خبر کړ او کله چې په خبر پوه شوه نو ډیر زیات یې وژړل، دوې شپې او یوه ورځ یې مسلسل ژړل. خوب یې ورک شو، اوښکې یې همداسې روانې وې، نژدې وه چې له ډیرې ژړا نه یې زړه وچوي. په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ، د شهادت کلمه یې ولوستله او ویې فرمایل: **(أما بعد یا عائشة، فإنه قد بلغني عنك كذا وكذا، فإن كنت بريئة فسيبرئك الله، وإن كنت ألممت بذنب فاستغفري الله وتوبي إليه، فإن العبد إذا اعترف بذنبه، ثم تاب إلى الله تاب الله عليه)**. اې عـائـشې (رضي الله عنها)! ستا په هکله دا او هغه خبرې راته شویدي، که چیرې ته بې ګناه او پاکه وې، نو الله (ج) به ستا برائت او پاکي اعلانوي، او که خدای نا خواسته ګناه درنه شوې وي نو توبه وباسه، ځکه بنده چې پخپله ګناه اعتراف وکړي او توبه وباسي، الله تعالی یې توبه قبلوي.

همدلته د عائشې (رضي الله عنها) اوښکې وچې شوې، خپل مور و پلار ته یې مخ واړاوه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ځواب ووایي. خو هغوی حیران وو چې څه ووایي؟ نو عائشې (رضي الله عنها) پخپله وویل: قسم په الله دی چې تاسې زما په هکله دا خبرې اوریدلې دي او ستاسې زړه هم منلې ده، هغه مو رښتیا بللې که زه درته ووایم چې زه بري او پاکه یم، الله تعالی خبر دی چې زه بري یم. تاسې زما دا خبره نه منئ او که زه په هغه څه اقرار وکړم چې الله تعالی پرې عالم دی چې زه

ورنه بري يم، نو تاسې به يې ومنۍ، زه دلته د ځان او تاسې لپاره د يوسف (عليه السلام) د پلار دا قول وايم چې فرمايي: ((**فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ**)) (يوسف: ۱۸). **[**نو کار زما صبر جميل دی (چې پکې هيڅ شکايت ونکړم خلکو ته) او (له هم دغه) الله څخه مدد غوښتلی شي په (تحمل د) هغې (خبرې) کې چې تاسې يې بيانوئ (له هلاکه د يوسف).**]**

دا خبره يې وکړه بلې خوا ته لاړه او څملاسته، په همدغه وخت کې همدلته پر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله تعالی له لوري وحې رانازله شوه. کله چې د وحي کيفيت ختم شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خندا شو او لومړنۍ کلمه يې دا وه: (**يا عائشة، أما الله فقد برأك**). **[**يا عائشه (رضي الله عنها)! قسم په الله چې الله تعالی ستا برائت اعلان کړ.**]**

مور يې ورته وويل: پاڅه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشه، شکر يې په ځای کړه. عائشې (رضي الله عنها) پداسې حال کې چې له خپل برائت او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له محبت او اعتماد نه به بې حده خوشاله شوې او مطمئنه وه په ناز سره وويل: زه رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته نه ورځم، زه يوازې د الله تعالی حمد او شکرانه وايم.

الله تعالی د افک د حادثې په هکله لس آيتونه نازل کړي چې په پيل کې يې فرمايي: ((**إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ**)) (النور: ۱۱تر ۲۰) **[**بيشکه هغه کسان چې راوړي يې دې غټ دروغ (په شان د عائشې (رضي الله عنها) کې) يو ټولی دی له تاسې (مسلمانانو نه).**]**

پدې تهمت او جرم کې له شريکو کسانو نه مسطح بن اثاثه، حسان بن ثابت او حمنه بنت جحش (رضي الله عنهم) اتيا اتيا درې (متروکې) ووهل شول، خو ددې جرم لوی مجرم او د منافقينو رئيس عبدالله بن ابي ته جزا ورنکړل شوه، حد ورباندې جاري نه شو. دا هم ځکه چې حد خو د مجرمينو لپاره يو ډول تخفيف دی، دغه منافق خو د تخفيف مستحق ندی، الله تعالی هغه ته په آخرت کې د سخت عذاب وعيد کړيدی. او يا کيدای شي چې د هغه مصلحت پخاطر حد نه وي ورباندې جاري شوی د کوم پخاطر چې هغه وژل شوی نه وُ.[1]

پدې ترتيب سره له يوې مياشتې پريشانۍ وروسته له مدينې نه د شک، پريشانۍ او

---

[1]. صحيح بخاري ۱/ ۲/۶۹۶-٦٩٨ .. زاد المعاد ۲/ ۱۱۳- ۱۱۵. ابن هشام ۲/ ۲۹۷- ۳۰۷

تشويشونو وريځې والوتلې. د منافقانو رئيس داسې وشرميد چې نور يې هسک نه شوی کتلی. ابن اسحاق وايي: لدې پيښې نه وروسته عبدالله بن ابي دومره سپک او رسوا شو چې که کومه خبره او پيښه به يې جوړه هم کړه، نو تر ټولو لومړی به يې خپل قوم خبره ردوله، ورباندې په غوسه کيدل به، او راټه به يې.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضي الله عنه) ته وفرمايل: (**كيف ترى يا عمر؟ أما والله لوقتلته يوم قلت لي: اقتله، لأرعدت له آنف، ولو أمرتها اليوم بقتله لقتلته**). {څه فکر کوې يا عمره! که هغه ورځ دې وژلی وئ، په کومه ورځ دې چې ماته وويل چې اجازه را کړه ويې وژنم، نو که هغه وخت دې وژلی وئ ډير همدردان او ملاتړي به يې پيدا کړي وو، خو که نن يې همغوی ته د وژلو حکم وشي، نو و به يې وژني.}

عمر (رضي الله عنه) عرض وکړ: زه پوه شوم چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر او معامله زما له کار او معاملې نه ډيره برکتي او غوره ده.[1]

[1]. ابن هشام ۲/ ۲۹۳

له مريسيع غزا وروسته پوځي عمليات

۱- د عبدالرحمن بن عوف سريه:

د شپږم هجري کال د شعبان په مياشت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) په دومه الجندل کې ميشته بني کلب ته واستاوه، له خوځيدو نه مخکې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ور ته وويل: راځه دلته زما مخ ته کينه. هغه راغی د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخې ته کيناست، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس لنګۍ ور وتړله، او د جګړې په هکله يې په زړه پورې لارښوونې وکړې، ورته ويې فرمايل: (**إن أطاعوك فتزوج ابنة ملكهم**). که هغوی ستا امر ومانه، نو د پاچا د لور سره يې واده وکړه. عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) لاړ او درې ورځې يې هغه قوم اسلام ته راباله، تر څو هغوی په اسلام مشرف شول، بيا عبدالرحمن بن عوف د قبيلې د سردار يا پاچا (اصبغ) له لور (تماضر) سره واده وکړ. او همدا تماضر په ام ابي سلمه سره شهرت لري.

۲- د علي بن ابي طالب سريه: په ۶ هجري کال د شعبان په مياشت کې وه، هدف يې په فدک کې ميشته د بني سعد بن بکر قبيله وه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې دلته څه کسان له يهودانو سره د مرستې لپاره راټول شويدي، نو فوراً يې علي (رضي الله عنه) د دوه سوه کسيز لښکر په مشرۍ هغه سيمې ته واستاوه. علي (رضي الله عنه) به د شپې سفر کاوه او د ورځې له مخې به يې چيرته کمين نيوه، يوه ورځ يې د مشرکينو يو جاسوس ونيو هغه اقرار وکړ چې د بني سعد قبيلې له خوا يې د خيبر يهودانو ته دا خبر رسولی و که يهودان دوی ته د خيبر خرماوې ورکړي، نو دوی به ورسره مرسته وکړي. همدې جاسوس د بني سعد د غونډيدو ځای هم په ګوته کړ. علي (رضي الله عنه) پر هماغه ځای يرغل وکړ، پنځه سوه اوښان، او دوه زره پسونه يې په غنيمت ونيول. بنو سعد له خپلو ښځو، اولادونو او له خپل مشر وبر بن عليم سره يو ځای وتښتيدل.

۳- د ابوبکر الصدیق (رضي الله عنه) په بل روایت د زید بن حارثه (رضي الله عنه) سریه: د ۶ هجري کال د رمضان په میاشت کې د وادي القری په سیمه کې پیښه شوې وه. فزاره قبیلې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ترور نیت کړی ؤ، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې د مقابلې لپاره ابوبکر الصدیق (رضي الله عنه) ورولیږه. سلمه بن اکوع وایي: زه هم ورسره وم او کله مو چې د سهار لمونځ ادا کړ، امر راته وشو، برید مو پرې وکړ، د هغوی د اوبو چینې ته ورسیدو یو شمیر مو ورنه ووژل. ما له دوی نه یوه ډله ولیده چې ښځې او ماشومان هم پکې وو، وویریدم هسې نه له مانه مخکې غره ته ورسیږي، ورپسې ورغلم د دوی او غره تر مینځ مې د غشي وار وکړ کله چې دوی غشی ولید، ودریدل، پدې ډله کې ام قرفه نومې یوه ښځه هم وه چې یو زوړ پوستین یې اغوستی ؤ له دې سره یې لور چې د زیاتې ښکلا درلودونکې وه هم ملګرې وه، ما ټول ونیول او د ابوبکر (رضي الله عنه) حضور ته مې راوستل. هغه همدا ښکلې نجلۍ ما ته حواله کړه، ما د هغې جامې هم نه وې پرانیستې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رانه وغوښتله، مکې ته یې ولیږله او په بدل کې یې د مسلمانانو ډیر اسیران ورباندې را خوشي کړل.[۱]
ام قرفه یوه شیطان صفته ښځه وه، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د په شهادت رسولو لپاره یې ډیرې توطئې جوړولې، او د همدې هدف لپاره یې د خپلې کورنۍ دیرش کسه تیار کړي هم وو، او بالاخره هغه پخپله سزا ورسیده اوپوره دیرش کسان یې ووژل شول.

۴- د کرز بن جابر الفهري سریه: دا هماغه صحابي دی چې له بدر نه وړاندې یې د سفوان په غزا کې د مدینې په پنډ غالي حمله کړې وه، وروسته په اسلام مشرف شو او د مکې د فتحې په غزا کې په شهادت ورسید.
کیسه داسې وه چې د عکل او عرینه یوې ډلې (چې رنځوران وو) په ظاهره اسلام راوړ، په مدینه کې میشته شول، خو ددې ځای هوا د دوی لپاره مناسبه نه وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغوی له یوه څر ځای او هلته له څارویو نه د دفاع پخاطر واستول، امر یې ورته وکړ چې ددې څارویو (اوښانو) ساتنه به کوئ او د هغې شیدې او متیازې به څښئ. کله چې دغه خلک له ناروغۍ نه جوړ شول، نو د

(1). صحیح مسلم ۸۹/۲ ویل کیږي دغه سریه په اووم هجري کال وه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شپون یې وواژه، اوښان یې له ځان سره وتښتول او بیرته مرتد او کافر شول. بناء رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ۶ هجري کال په شوال میاشت کې کرز بن جابر (رضي الله عنه) له یوه ګروپ سره په هغوی پسې ورولیږه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې وخت کې دا دعا هم وکړه: (**اللّهم أعم علیهم الطریق، واجعلها علیهم أضیق من مَسَك**).اې خدایه! ته په عرنیینو لاره بنده کړې، لاره یې له وښې نه هم زیاته ورته تنګه کړې. الله تعالی همدا دعا قبوله کړه، له هغوی نه لاره ورکه شوه او ټول د مسلمانانو په اسارت کې ولویدل. بیا د خپل جرم (قتل او شوکو) په بدل کې حد ورباندې جاري شو، لاسونه او پښې یې پرې شوې، سترګې یې ورنه وایستلې شوې، او بیا هملته یو ځای وغورځول شول او ټول مړه شول[1]. دا کیسه په صحیح بخاري کې له انس (رضي الله عنه) نه هم روایت شویده[2].

سیرت لیکونکي پدې سریه پسې له سلمه بن ابي سلمه سره د عمرو بن امیه الضمري د سریې ذکر هم کوي. دا هم د ۶ هجري کال په شوال کې وه. کیسه یې داسې ده چې نوموړی د ابوسفیان د ترور لپاره مکې ته لاړ ځکه ابو سفیان لدې نه مخکې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ترور لپاره یو کوچی مدینې ته رالیږلی وُ، خو دا یو هم پخپل هدف کې بریالی نه شو. داسې روایت هم شته چې عمرو د لارې په اوږدو کې درې کسان وژلي وو، او بل روایت وایي چې عمرو په همدې سفر کې د شهید خبیب (رضي الله عنه) جسد هم له ځان سره اخیستې وُ. مشهوره خو دا ده چې خبیب له رجیع حادثې نه څو ورځې یا میاشتې وروسته شهید شوی دې. د رجیع پیښه په څلورم هجري کال د صفر په میاشت کې وه، نه پوهیږم تاریخ لیکونکي سهوه شویدي او که همدا دواړه پیښې په یوه سفر او څلورم هجري کال کې شویدي! علامه منصور پوري دا نه مني چې پدې سریه کې دې جګړه او مقابله شوې وي. والله اعلم.

دا له احزاب او بني قریظه غزا ګانو نه وروسته پیښې شوې سریې دي چې په یوه کې یې هم سخته جګړه نده شوې، نو پدې اساس ویلی شو چې دا ټول یو ډول اکتشافي ګزمې او عملیات وو چې هدف یې د هغو اعرابو ویرول او آرامول وو چې لا تر اوسه یې سد سرته نه وُ ورغلی. که پیښو ته ژوره کتنه وشي نو داسې ښکاري چې له احزاب غزا نه وروسته د پیښو مسیر بدل شوی او دښمنان د ماتې په لور روان وو، حوصلې یې ټیټې شوې، د اسلامي حکومت او ځواک له ماتولو نه بالکل مایوسه او نا امیده

---

(1). زاد المعاد ۱۲۲/۲

۲. صحیح البخاري ۶۰۲/۲.

شوي وو. دا حقيقت هغه وخت ښه څرګند شو کله چې د حديبيې سوله وشوه، او پدې سولې سره مشرکينو د اسلام په ځواک او عظمت اعتراف وکړ، او اسلام يې د يوه ځواک په توګه په عربي جزيره کې ومانه.

د حديبيې صلح

شپږم هجري کال د ذي القعدې مياشت

د حديبيې عمرې سبب:

وروسته له هغې چې په عربي جزيره کې حالات تر ډيره حده د مسلمانانو په ګټه شول، د اسلامي بلنې د بري رڼا ورو ورو را ښکاره کيدله، او په مسجد حرام چې پوره شپږ کاله د مشرکانو له خوا د مسلمانانو په مخ تړل شوی و، اوس د مسلمانان د عبادت په حق د اعتراف مقدمه پيل کيدونکې وه.

رسول رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مدينه منوره کې خوب وليد چې دی او اصحاب (رضي الله عنهم) يې مسجد حرام ته داخل شوي د کعبې شريفې کليانې يې اخيستې او ټولو طواف او عمره ادا کړې، وروسته ځينو د سر ويښتان کم او نورو بالکل پاک خريیلي دي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل دا خوب اصحابو (رضي الله عنهم) ته ووايه، هغوی ډير خوشاله شول، ګمان يې وکړ چې دوې به همدا کال مکې ته داخليږي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا هم ورته وويل چې زه به عمره ادا کوم، نو همدا وه چې اصحابو (رضي الله عنهم) د سفر تياري ونيوله.

مسلمانانو ته د سفر امر

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مدينې او شا و خوا سيمو اوسيدونکو ته اعلان وکړ چې له ده مبارک سره د سفر لپاره تيار شي. ډيرو اعرابو (کوچيانو) سستي کوله، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله خپلې مينځل شوې جامې واغوستلې، عبدالله بن ام مکتوم او په بل روايت نميله ليثي يې د مدينې خليفه وټاکه، او په خپله قصواء نومې اوښه سپور شو.

د ۶ هجري کال د ذي القعدې په لومړۍ نيټه د دوشنبې په ورځ يې له مدينې نه حرکت وکړ، ام المؤمنين ام سلمه (رضي الله عنها) هم ورسره ملګرې وه. د لښکر شميره يې ۱۴۰۰ او په بل روايت ۱۵۰۰ کسانو ته رسيده. پدې سفر کې له رسول الله (صلی الله

عليه و اله و صحبه و سلم) او لښکر سره يې له تورو پرته چې هغه هم په تکيو کې وې نوره هيڅ ډول وسله نه وه.

مسلمانان د مکې په لور خوځيږي

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او ورسره اصحاب (رضي الله عنهم) د مکې په لور روان شول.کله چې ذي الحليفه سيمې ته ورسيدل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلې هدی (د قربانۍ څارويو،ميږو او پسونو) ته قلادې ور واچولې، اوښې يې په بوکام کې څيرې او په نښه کړې. د عمرې لپاره يې احرام وتاړه تر څو خلک پدې پوه شي چې د جنګ اراده نلري. يو کس ته يې وظيفه ورکړه چې لاړ شي او د قريشو حال احوال ورته راوړي، او کله چې عسفان ته نژدې کيده همدا څاری ورته راغی، عرض يې وکړ چې کعب بن لوئ خپل حليف قبائل (احابيش) راغونډ کړي او ستا سره د مقابلې نيت لري، نور خلک يې هم د جګړې لپاره راټول کړيدي، تصميم يې نيولی تاسو ته اجازه درنکړي مکې ته داخل شئ! پدې وخت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره مشوره وکړه او ويې فرمايل: (**أترون نميل إلى ذراري هؤلاء الذين أعانوهم فنصيبهم؟ فإن قعدوا قعدوا موتورين محزونين، وإن نجوا يكن عنق قطعها الله، أم تريدون أن نؤم هذا البيت فمن صدنا عنه قاتلناه؟**). تاسې پدې کې څه نظر لرئ چې لاړ شو او د هغو خلکو په کورونو حمله وکړه کوم چې له قريشو سره د مرستې لپاره وتلي دي؟ او د هغوی پر هر څه قبضه وکړو، وروسته که هغوی غلي کيني، نو دا به داسې وخت وي چې د جنګ خوند به يې څکلی وي، لوی غم به ورباندې راغلی وي، او که راځي نو دا به هم پداسې حالت کې وي چې الله به يې ورميږونه ورمات کړي وي، او که نه دا غواړئ چې د بيت الله شريف په لور مخ په وړاندې لاړ شو، که څوک مو مخې ته ودريدل جګړه به ورسره کوو؟ په ځواب کې ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وويل: الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه ښه پوهيږي، مونږ خو د عمرې په نيت راغلي يوو. له هيچا سره د جګړې نيت نلرو، خو که څوک زمونږ او بيت الله تر مينځ حايل واقع کيږي يعنې مونږ ته د عمرې اجازه نه راکوي، نو له هغوی سره به حتماً جنګيږو. پدې پسې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ

چې: (فروحوا). ځئ، روان شئ، همدا وه چې ټول د مکې په لور وخوځېدل.

قريش هڅه کوي مسلمانان له بيت الله شريف نه منع کړي

قريشو چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د راتګ خبر واورېد، غونډه يې وکړه او ټول پدې سره متفق شول چې په هيڅصورت کې به رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته مکې ته د داخليدو اجازه نه ورکوي. پداسې حال کې چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له احابيشو نه په څنګ کې تير شوی وُ، د بني کعب يوه سړي خبر ورته راوړ چې قريش ذي طوی ته راغلي او د کراع الغميم په سيمه کې د خالد بن وليد په مشرۍ دوه سوه سواره ځای په ځای شويدي.
کراع الغميم د مکې په عمومي لاره واقع يوه سيمه وه، خالد د مسلمانانو د منع کولو هڅه کوله او خپل لښکر يې پداسې ځای کې اچولی و چې دواړو لښکرو (مسلمانانو او مشرکينو) يو بل سره ليدل. مسلمانان چې د ماسپښين په لمانځه وو، چې خالد وليدل ورته پام يې شو چې رکوع او سجده کوي، نو له ځان سره يې وويل دوی خو پدې وخت کې ښه مصروف وو، مونږ ته يې پام نه وو که حمله مو ورباندې کړې وای، نو ښه تاوان به مو ور اړولی وای، بيا يې فيصله وکړه چې د مازديګر د لمانځه په وخت کې ناڅاپي حمله وربانديې وکړي. نو په همدې وخت کې الله تعالى د ويرې د لمانځه (صلاه خوف) حکم نازل کړ او د خالد پلان شنډ شو.

د لارې بدلول او له خونړۍ جګړې نه ډډه کول

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د کراع الغميم لاره پرېښوده او د درو په مينځ کې يې يوه بله سخته لاره ونيوله، ښۍ خوا ته له حمش نه تيره شوې لاره کومه چې ثنيه المرار ته وتله، باندې روان وو. او له ثنيه المرار نه ښکته خوا د مکې لاندينۍ برخه کې يې د حديبيې له سيمې نه تيره شوې لاره ونيوله، هغه عمومي لاره يې خوشې کړه کومه چې په تنعيم باندې حرم شريف ته وتله. هغه لار يې چپې خواته پرېښوده. او کله چې خالد د اسلامي لښکر د پښو ګرد وليد او پوه شو چې پردوی باندې ورغلی لاره يې بدله کړېده، نو فوراً يې قريشو ته خبر وليږه.
رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) همداسې مخکې روان و تر څو ثنيه المرار ته ورسيد هملته يې اوښه چو شوه. خلک په هـ، هـ سره کوشش کاوه اوښه پاڅيږي خو نه پاڅيدله، نو دوی سره وويل چې قصواء ودريده، نوره د تګ نده! رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې وفرمايل: (ما خلأت القصواء، وما

ذاك لها بخلق، ولكن حبسها حابس الفيل). قصواء نده دريدلې او نه يې دا عادت دی، خو دلته هغه چا ايساره کړه کوم چې د ابرهه فيل يې ايسار کړی وٓ. بيا يې زياته کړه: (والذي نفسي بيده لا يسألوني خطة يعظمون فيها حرمات الله إلا أعطيتهم إياها). قسم په هغه ذات چې زما نفس يې په واک کې دی چې د قريشو ټول هغه وړانديزونه به منم کوم چې د الله تعالی د حرماتو احترام او درناوی وي پکې. بيا يې اوښه په زور سره اوچته کړه، روانه شوه لاره يې بدله کړه او هلته د حديبيه په سر کې يې له هغې چينې سره واړول چې لږ کمې اوبه يې لرلې. خلکو لږ لږ اوبه ورنه اخيستلې او په لږ ساعت کې هغه اوبه هم وچې شوې، لاړل او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې له تندې نه شکايت وکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلې توبرې نه يو غشی راويوست، اصحابو (رضي الله عنهم) ته يې امر وکړ چې دا غشی په هغه چينه کې کيږدي. هغوی چې کله غشی په چينه کې واچاوه، فوراً اوبه ورنه را په خوټيدو شوې، ټولو وڅښلې او ماړه شول.

بديل د رسول الله (ﷺ) او قريشو تر مينځ مينځګړيتوب کوي

وروسته له هغه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مطمئن او ډاډه شو د خزاعه قبيلې بديل بن ورقاء له څو کسانو سره ورته راغی. د تهامه په اوسيدونکو کې خزاعه قبيله يوازينۍ قبيله وه چې د مسلمانانو او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خير يې غوښت او له دوی سره يې همدردي درلوده. بديل عرض وکړ چې کعب بن لوئ د حديبيې له زياتو اوبو سره خوا کې اړولي دي، ښځې او اولادونه يې هم ورسره دي، له ستا سره د جګړې او له بيت الله شريف نه د منع کولو اراده يې کړيده. په ځواب کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (إنا لم نجئ لقتال أحد، ولكنا جئنا معتمرين، وإن قريشاً قد نهكتهم الحرب وأضرت بهم، فإن شاءوا ماددتهم، ويخلوا بيني وبين الناس، وإن شاءوا أن يدخلوا فيما دخل فيه الناس فعلوا، وإلا فقد جَمُّوا ، وإن هم أبوا إلا القتال فوالذي نفسي بيده لأقاتلنهم على أمري هذا حتى تنفرد سالفتي، أو لينفذن الله أمره).مونږ د عمرې په نيت راغلي يوو، له هيچا سره د جګړې اراده نلرو، قريش خو جګړو تباه کړي له جګړو نه زيات

زيانمن شويدي، كه غواړي نو تر يوه وخته دې زما او نورو خلكو تر مينځ غرض نلري، څه وخت به وركړم، مونږ او نور دې سره پريږدي، وروسته كه خلك زما امر ته تسليم شول، نو دوی هم همدا كار كولی شي او زما اطاعت غوره كولی شي. او كه بيا يې نه غوښتل ما ته تسليم شي، نو تر هغې پورې به يې يو څه دمه كړې وي، لږ په حال به راغلي وي، خو كه دوی يوازې په جګړه اصرار كوي، نو قسم په الله چې د خپل دين په لار كې به تر هغې پورې ورسره جنګيږم تر څو مې سر نه وي پرې شوی او يا د الله تعالی امر نه وي نافذ شوی.

بديل وويل: زه به ستا خبره قريشو ته ورسوم. روان شو قريشو ته ورغی او ورته ويې ويل: اې قريشو زه د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له طرفه درته راغلی يم، هغه څه خبره راته كړيده كه خوښه مو وي درته و به يې كړم؟ ځينو كم عقلانو وويل: نه، مونږ د هغه خبرو ته اړتيا نلرو، خو هوښيارانو يې وويل: وايه هغه څه يې درته ويلي دي؟ بديل د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خبره ورته وكړه، نو قريشو مكرز بن حفص ور واستاوه.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې كله مكرز وليد نو ويې وفرمايل دغه يو غدار او خائن سړی دی. په هر حال مكرز راغی، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همغه خبره ورته وكړه كومه يې چې بديل ته كړې وه، او مكرز بيرته قريشو ته ورغی.

د قريشو سفيران

هلته د كنانه قبيلې حليس بن علقمه نومي سړي وويل: اجازه راكړئ چې زه هم محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم. هغوی ورته وويل: ورشه، كله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورلنډ شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**هذا فلان، وهو من قوم يعظمون البدن، فابعثوهـــا**).دا د فلانی قبيلې غړی دی، د دوی خلك له حج نه وروسته قربانۍ ته د ځانګړيو شويو څارويو (بدن) قدر او درناوی كوي. بيا يې اصحابو (رضي الله عنهم) ته امر وكړ چې د قربانۍ خپل څاروي ددې سړي مخې ته واستوي تر څو هغه يې وګوري. اصحابو (رضي الله عنهم) همداسې وكړل او له هغه نه يې پداسې حال كې استقبال وكړ چې ټولو تلبيه ويله.

حليس چې دا حالت وليد نو ويې ويل: سبحان الله! دا خلك خو بايد له بيت الله شريف

نه منع نه کړای شي. بيرته خپل قوم ته ورغی او ورته ويې ويل: چې ما د قربانۍ لپاره تيار شوي څاروي وليدل، لازمه نده چې دا خلک (مسلمانان) له مکې نه منع کړای شي.

دلته دده او قريشو تر مينځ داسې خبرې وشوی چې حليس يې وپاراوه، عروه بن مسعود ثقفي وويل: دې سړي د عقلمندۍ خبره وکړه، اجازه راکړئ زه هم يو ځل محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورشم. قريشو اجازه ورکړه، هغه لاړ او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې خبرې پيل کړې.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همغه خبرې ته نژدې يوه خبره ورته وکړه کومه يې چې بديل ته کړې وه. پدې وخت کې عروه ورته وويل: يا محمده! (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) که چيرې ته خپل وځپې او ټول له مينځه يوسې نو څه به تر لاسه کړې؟ او راته ووايه چې آيا تا تر اوسه داسې اوريدلي دي چې په عربو کې دې له تا پرته بل چا خپل ټول قوم لـه مينځه وړی وي؟ او که حالت بدل وي جګړه ستا په ګټه نه وي، نو زه دلته داسې اوباش کسان او مخونه وينم چې بيا به تا پريږدي او درنه تښتي به. ددې خبرې په اوريدو سره ابوبکر (رضي الله عنه) ورته وويل: د لات عورت وخورې! فکر کوې مونږ به له خپل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) څخه تښتو؟ عروه وويل: دا څوک دی؟ ځواب ورکړ شو چې دا ابوبکر (رضي الله عنه) دی.

عروه وويل: که چيرې دې هغه احسان نه وی راباندې کوم چې ما يې لا تر اوسه بدله نه درکړې، نو حتما به م ې ددې خبرې ځواب درکاوه. په هر حال عروه له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره خپلو خبرو ته ادامه ورکړه، هر ځل به يې چې خبره کوله، نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارکه ږيره به يې رانيوله.

مغيره بن شعبه مغيره چ ې د عروه وراره ؤ.د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر و لاړ ؤ په لاس کې يې توره او په سر يې خول ؤ. کله به چې عروه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مبارکې ږيرې ته لاس اوږد کړ ، نو مغيره به د تورې په لاستي د هغه لاس وواهه او ورته ويل به يې: لاس دې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ږيرې نه ليرې کړه. عروه سر پورته کړ او ويې ويل: دا څوک دی؟ دوې ورته وويل: دا مغيره دی. ده وويل: دا څه حالت دی؟ دا څه خيانت دی؟ اې غداره! آيا دا زه تر اوسه پورې ستا د غدر له لاسه منډې نه وهم؟ ستا پخاطر هلې ځلې نه کوم؟ آيا ستا د جرم لـه املـه مې ديت نـه و ورکړی؟ مغيره د

جاهلیت په دوران کې له څو کسانو سره ملګری شوی وُ، بیا یې هغوی وژلي او مالونه یې ورنه اخیستي وو، له هغې نه وروسته راغلی او په اسلام مشرف شوی وُ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته فرمایلي و: (**أما الإسلام فأقبلُ، وأما المـــال فلست منـــه فـــي شـــيء**). اسلام دې منم، خو له مال سره دې څه کار نلرم، دا مسئولیت نه منم.

عروه کتل او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې د اصحابو (رضي الله عنهم) اړیکې او معامله څارله، بیا قریشو ته ستون شو او ورته ویې ویل: اې زما قومه! قسم په خدای چې زه د ډیرو پاچایانو دربار ته ورغلی یم، قیصر، کسری، نجاشي او نور مې لیدلي، قسم په خدای چې هیڅ یو هم د خپلو افرادو په وړاندې د دومره قدر درلودونکی ندی لکه محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې چې د خپل قوم په وړاندې لري، د هغه اصحاب (رضي الله عنهم) له ده سره دومره مینه لري چې یو رعیت یې هم له خپل پاچا سره نه لري. اصحاب (رضي الله عنهم) له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره تر دې حده مینه لري چې هغه که پزه هم سغ کړي، نو د پزې اوبه یې هم ځمکې ته نه پرېږدي یو کس یې اخلي پخپل مخ او بدن یې موښي، کله چې امر وکړي ټول یې تعمیل ته ولاړیږي، کله چې اودس کوي نو د اوداسه په اوبو یې سره جنګ وي هر یو هڅه کوي هغه واخلي، او کله چې هغه خبرې کوي ټول چپ شي، د ډیر احترام له وجې پورته هم نه ورته ګوري، هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر معقول وړاندیز کړیدی ویې منئ.

هغه ذات چې د دوی لاسونه یې له تاسې نه لنډ کړل

کله چې د قریشو مستو، احساساتي او جنګ ته تږو ځوانانو ولیدل چې مشران یې سوله غواړي، نو د داسې یوه پلان جوړولو په فکر کې شول چې د سولې هڅې وربانديې شنډې کړي. فیصله یې وکړه چې د شپې له خوا د مسلمانانو پر مرکز برید وکړي، او داسې څه ترسره کړي چې د جګړې سبب شي. دا پلان یې جوړ او د عمل په ډګر کې یې پلی کړ ۷۰ یا ۸۰ ځوانان د تنعیم له غره نه د شپې روان شول غوښتل یې د مسلمانانو مرکز ته لار پیدا کړي، خو هلته د مسلمانانو د امنیتي چارو قوماندان محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ټول اسیران کړل. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه او د سولې پخاطر یې ټول پریښودل. پدې اړه دا آیت شریف نازل شو:

((وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ)).(الفتح- ٢٤)

[او دغه الله هغه (ذات دی) چې بند یې کړل لاسونه د هغو (مشرکینو) له تاسې څخه او لاسونه ستاسې له هغوی څخه په منځ د مکې کې پس له هغې څخه چې غالب یې کړئ تاسې په هغوی باندې.]

عثمان بن عفان (رضي الله عنه) قریشو ته د مسلمانانو د سفیر په توګه

پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فیصله وکړه چې د خپل دریځ او لـه سـفر نـه د هـدف د توضیـح او څرګنـدولو پخـاطر قریشـو تـه یـو اسـتازی واستوي. لومړی یې عمر (رضي الله عنه) تـه وویـل چې تـه لاړ شـه او قریشـو تـه زمونږ دریځ او هدف بیان کړه. عمر (رضي الله عنه) خپل عذر داسې وړاندې کړ: یا رسـول الله (صلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سلم)! پـه مکـه کې د بني کعب لـه کورنـۍ نـه داسې څوک نشته چې که ما ته څه زیان او ضرر راورسیږي، هغـه مې ملاتړ وکړي، غـوره دا ده چې عثمان (رضي الله عنه) واستول شي، ځکه دده قوم هملته مکه کې دی، هغـه بـه ستا خبره په سیې توګه ورسوي. رسول الله (صلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سـلم) پـه عثمان (رضي الله عنه) پسې احوال ولیږه، هغه راغی او قریشـو تـه یې د خپـل اسـتازي په توګه واستاوه او ورته ویې فرمایل: قریشو ته ووایه چې مونږ د جګړې په نیت نه یـوو راغلي، مونږ عمره ادا کول غواړو. هغوی ته د اسلام بلنه هم ورکړه، او بیا لاړ شـه پـه مکه کې میشته مسلمانانو (ښځو او نارینه) ټولو تـه د فـتحې او بـري زیـری ورکـړه، او ورته ووایه چې الله تعالی به حتماً خپل دین ته غلبه ورکوي، او داسې وخت راتلـونکی دی چې اسلام به غالب وي او مسلمانان به هغه وخت خپل دین نه پټوي.

عثمان (رضي الله عنه) روان شو او په بلدح نومې سیمه کې له قریشو سره مخامخ شـو، قریشـو ورتـه وویـل: چیرتـه ځې؟ ده پـه ځـواب کې ورتـه وویـل: زه رسـول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې لپاره رالیږلی یم، او د هغه خبره یې ورتـه وکـړه. قریشو وویل: مونږ ستا خبرې واوریدلې، ځـه لاړ شـه خپلـه وظیفـه اجرا کړه. ابـان بـن سـعید بـن العـاص ورپاڅیـد، هر کلی یې ورتـه ووایـه. خپـل آس یې زیـن کـړ، عثـمان (رضي الله عنه) یې له ځان سره سپور کړ او پخپله پناه کې یې مکې ته یووړ. هلته یې د رسـول الله (صـلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سلم) پیغـام د قریشـو مشـرانو تـه ورسـاوه.

قریشو ورته وویل: لاړ شه د بیت الله شریف طواف وکړه. عثمان (رضي الله عنه) دا وړاندیز ونه مانه او ویې ویل: تر څو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) طواف نه وي کړی زه طواف نه کوم.

د عثمان (رضي الله عنه) د شهادت خبر او د رضوان بیعت

قریشو عثمان (رضي الله عنه) له ځان سره ایسار کړ، کیدای شي دوی به د حالاتو په اړه پخپلو کې سلا او مشوره کوله او د فیصلې کوشش به یې کاوه، بیا به یې همدا فیصله د عثمان (رضي الله عنه) په لاس رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته لیږله. عثمان (رضي الله عنه) پدې ترتیب سره وځنډید، د مسلمانانو په مینځ کې دا شایعه خوره شوه چې هغه شهید کړی شویدی. کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا خبره ورسیده، نو ویې فرمایل: (**لا نبرح حتی نناجز القوم**).اوس به تر هغې پورې نه ځو تر څو مو له قریشو سره جګړه نه وي کړې. بیا یې اصحاب (رضي الله عنهم) د بیعت لپاره راټول کړل.

ټول راغلل او پدې خبره یې بیعت ورسره کاوه چې له جګړې نه به تیښته نه کوي. یوې ډلې د مرګ بیعت هم ورسره وکړه. لومړنی صحابي (رضي الله عنه) چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې بیعت وکړ ابو سنان اسدي ؤ. سلمه بن اکوع (رضي الله عنه) درې ځله په مرګ بیعت ورسره وکړ، یو ځل د بیعت په شروع کې بیا په مینځ کې او دریم ځل په آخر کې. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لاس په بل لاس کې ونیو او ویې فرمایل: (**هذه عن عثمان**). دا د عثمان (رضي الله عنه) لپاره. او کله چې بیعت پای ته ورسید، عثمان (رضي الله عنه) هم راورسید او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې بیعت وکړ. ټولو اصحابو (رضي الله عنهم) بیعت وکړ، یوازې یو منافق چې جد بن قیس نومیده بیعت ته حاضر نه شو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه بیعت تر یوې ونې لاندې واخیست. عمر (رضي الله عنه) یې مبارک لاس نیولی ؤ او معقل بن یسار د ونې شاخونه ورنه پورته نیولي وو. همدا د رضوان بیعت دی، او د همدې رضوان بیعت په هکله دا آیت شریف نازل شویدی:

((**لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنْ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ**)) (الفتح: ۱۸)

خامخا راضي او خوښ شوی دی الله تعالی له مؤمنانو نه هغه وخت چې بیعت یې کاوه له تا سره د لاندې د ونې.]

د سولې تړون

قریشو د وضعې حساسیت درک کړ، فوراً یې سهیل بن عمرو د سولې لپاره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ولیږه، خو دا یې ورته په ډاګه کړه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) به سږ کال بیرته مدینې ته ستنیږي. ځکه مونږ نه غواړو چې نور عرب داسې څه خبرې وکړي چې ګویا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زور مکې ته داخل شو. سهیل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته ورسید او کله یې چې سترګې مبارکې پرې ولګیدلې نو ویې فرمایل: (**قد سهل لکم أمرکم**).کار مو آسانه شو، دوی (قریشو) چې دا شخص رالیږلئ، نو حتماً سوله غواړي. سهیل راغی، اوږدې خبرې یې وکړې، تر څو دواړه په سوله راضي شول، او پدې ټکو یې تړون سره لاسلیک کړ:

۱- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به سږ کال بیرته ستنیږي او مکې ته به نه داخلیږي. په راتلونکي کال کې به مسلمانان راځي او درې ورځې بـه پـه مکـه کـې پاتې کیږي، له دوی سره به یوازې یوه یوه توره یعنې د هغه وخت د عادي سواره وسله وي، تورې به هم په تیکیو کې د ننه وي. او دوی ته به هیڅ ډول ضرر او اذیت نـه رسـول کیږي.

۲- د دواړو لوریو تر مینځ به لس کال اور بند وي، پدې موده کې به خلک په امن وي، او یو پر بل به د تعرض هڅه نه کیږي.

۳- هر څوک کولی شي پخپله خوښه لـه محمـد (صلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سـلم) سره او یا هم له قریشو سره د دوستۍ تړون وکړي. هر هغه قبیله چې لـه محمـد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او یا قریشو سره یې عهد وکړ، نـو دا د همغـه طرف یوه برخه شمیرل کیږي، او پر هغې باندې برید او تعرض د عهـد لرونکي پـه خلاف تعـرض بلل کیـږي. ددې مطلب دا چې قبایـل آزاد دي چې لـه چا سـره د دوسـتۍ تـړون کـوي، کـولی يې شي. او که فرضا یوې قبیلې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صـحبه و سلم) سره د دوستۍ تړون وکړ، بیا قریشو پر همدې قبیله باندې حمله وکړه نو دا حمله

په حقيقت پر مسلمانانو حمله بلل کيږي. او همداسې د قريشو په هکله هم همدا خبره نافذه ده.

۴- که څوک له قريشو نه د خپل ولي له اجازې پرته راوتښتيدل او محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته راغلل، نو هغه به يې بيرته قريشو ته سپاري او که له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه څوک قريشو ته وروتښتيدل، نو قريش به يې بيرته محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته نه سپاري.

کله چې د تړون په موادو اتفاق وشو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) راوغوښت، امر يې ورته وکړ چې د تړون متن وليکي او ورته ويې فرمايل وليکه: ((**بسم الله الرحمن الرحيم**)) پدې وخت کې سهيل وويل: الرحمن خو مونږ نه پيژنو؟ داسې وليکه: **باسمك اللهم**. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې همداسې وليکي. بيا يې ورته وويل: وليکه چې: (**هذا ما صالح عليه محمد رسول الله**). دا هغه څه دي چې محمد رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سوله او مصالحه ورباندې کړې ده. سهيل بيا وويل: که مونږ پدې باور او ايمان درلودلئ چې ته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې، نو بيا به مو نه له بيت الله شريف څخه منع کړی وای، او نه به مو جګړې درسره کولی، نو داسې وليکه چې محمد بن عبدالله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم). رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إني رســول الله وإن كذبتموني**). زه د الله (جل جلاله) رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يم که څه هم تاسې مې نه منئ، علي (رضي الله عنه) ته يې امر وکړ چې همداسې وليکي (محمد بن عبدالله) او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لفظ حذف کړي. علي (رضي الله عنه) وويل زه خو دا نه شم حذفولی او زړه مې دا نه مني چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لفظ حذف کړم. بيا محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل لاس سره هغه لفظ حذف کړ. او پدې ترتيب سره د تړون متن وليکل شو.

د تړون له لاسليک نه وروسته خزاعه قبيله د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته ودريده او تړون يې ورسره وکړ. خزاعه له مخکې نه ان د عبدالمطلب له زمانې نه د بني هاشم حليفه وه او له هغوی سره يې تړون درلود. له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره دا تړون د هماغه پخواني تړون تجديد او تاکيد وُ. او د بنوبکر قبيلې له قريشو سره تړون وکړ.

د ابو جندل بیرته سپارل

پداسې حال کې چې د تړون لیکل لا پای ته نه وو رسیدلي، د سهیل زوی ابو جندل چې زولنې یې راکشولې راورسید. له مکې نه راتښتیدلی و، راغی او ځان یې مسلمانانو ته راورساوه. پدې وخت کې سهیل وویل: دا به لومړنی کس وي چې په اړه به یې معامله درسره کوم، ته به دغه شخص بیرته راته سپارې! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إنا لم نقض الكتاب بعد**). مونږ خو تر اوسه لیکل ندي تکمیل کړي. سهیل وویل: قسم په خدای که دا نه منې، نو هیڅ د سولې معامله نه درسره کوم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**فـأجزه لي**). نو دا زما پخاطر پریږده. ده ورته وویل: نه تا ته یې هم نه درکوم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**بلی فافعل**).پریږده، دا زما لپاره پریږده، ما ته یې راکړه. سهیل وایي، نه، تا ته یې هم نه درکوم. سهیل پاڅید ابو جندل یې په مخ وواهه، له جاغې نه یې راونیو کش یې کړ تر څو مشرکینو ته یې وسپاري. ابو جندل په چیغو، چیغو سره ویل: اې مسلمانانو! آیا بیرته ددې پخاطر مشرکینو ته سپارل کیږم چې هغوی مې دین ته زیان ورسوي؟ له فتنې او امتحان سره مې مخ کړي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**یا أبا جندل، اصبر واحتسب، فإن الله جاعل لك ولمن معك من المستضعفين فرجاً ومخرجا، إنا قد عقدنا بيننا وبين القوم صلحاً، وأعطيناهم على ذلك، وأعطونا عهد الله فلا نغدر بهم**). ابا جندله!، صبرکوه، له خدایه اجر غواړه، الله تعالی به تا او ستا په شان نورو بې وسه کسانو ته لاره برابروي، مخه به مو آزاده وي، مونږ له دوی (قریشو) سره تړون کړی، همدا مو ورسره منلي، هغوی د الله په نامه وعده او عهد راسره کړې، خیانت نه شو ورسره کولی .

عمر (رضي الله عنه) پاڅید د ابو جندل خوا ته ورغی، خوا خوا کې ورسره روان و او ورته ویل یې: صبر کوه اې ابو جندله! دوی خو مشرکین دي، د مشرک وینې خو لکه د سپي داسې دي، همدا ورته وایي او د خپلې تورې لاستی هم ورنژدې کوي. عمر (رضي الله عنه) وایي: هیله مې دا وه چې ابو جندل به زما توره واخلي او خپل پلار به ورباندې ووهي، خو هغه د خپل پلار په هکله له بخل نه کار واخیست یعنې ویې نه غوښتل ویې

وژني. همدا وه چې د سولې تړون نافذ شو.

له عمرې نه د خلاصون لپاره قرباني او د ويښتانو خرييل

وروسته له هغې چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تړون له ليكلو فارغ شو ويې فرمايل: (قوموا فانحروا). پاځئ، او قرباني وكړئ (د قربانۍ څاروي مو ذبح كړئ)! خو اصحاب (رضي الله عنهم) يو هم نه پاڅيد. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله خبره درى ځله تكرار كړه، خو ټول پخپلو ځايونو ناست وو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې دا عكس العمل وليد، روان شو او ام سلمه (رضي الله عنها) ته ورغى، دا كيسه يې ورته وكړه. هغې ورته وويل: يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! كه ته همدا غواړې چې هغوى لاړ شي او قرباني وكړي، نو لاړشه، له هيچا سره خبرې مه كوه خپله قرباني پخپله وكړه او خپل نايي راوغواړه او مبارك سر دې كل كړه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې خبرې په اوريدو سره پاڅيد، هيچا ته يې هم څه نه ويل. خپل د قربانۍ څاروي يې حلال كړ، نايي يې راوغوښت او خپل مبارك سر يې كل كړ. اصحابو (رضي الله عنهم) چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد، ټول پاڅيدل خپل څاروي يې حلال كړل، ورپسې يې يو د بل سرونه سره كل كړل، او داسې ازدحام جوړ شو او په دومره بيړه يې خپل سرونه كلول چې نژدې وه يو بل سره ووژني (يعنې يو د بل سرونه او غاړې په چړو پرې كړي). اصحابو (رضي الله عنهم) په هرو اوو كسانو سره يوه اوښه حلاله كړه، همدا راز غوا هم په اوو كسانو يوه وه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله هغه اوښه حلاله كړه چې يو وخت له ابوجهل سره وه، او په پزه كې يې د سپينو زرو يوه حلقه هم وه، لدې كار نه يې هدف دا وُ چې مشركين ورباندې وځوروي. بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغو كسانو لپاره چې سرونه يې پوره كل كړي وو درى ځله دعا وكړه او د هغه چا لپاره چې ويښتان يې لنډ كړي وو يوځل د عا وفرمايله. په همدې سفر كې الله تعالى د كعب بن عجره په هكله هغه آيت شريف را نازل كړ چې حكم يې دا دى: كه چا عذر درلود او د احرام په دوران كې يې سر كل كړ، نو كولى شي فديه يې وركړي، فديه يې يا صدقه ده او يا روژه او يا هم قرباني (د څاروي حلالول).

مهاجرې ميرمنې بيرته نه سپارل كيږي

پدې پسې يو شمير مهاجرې ميرمنې راغلى، ورپسې يې خپلوان او مشران راغلل،

مسلمانانو ته یې وویل چې د شوي تړون په اساس دا مسلمانې مؤمنې مهاجرینې بیرته دوی ته وسپاري. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکینو دا غوښتنه رد کړه ځکه په تړون کې داسې لیکل شوي وو: ((هغه نارینه چې زمونږ له خوا تا ته درځي که څه هم هغه ستا په دین وي بیرته به یې راته سپاري[۱])) دلته پدې ماده کې د ښځې ذکر نشته او پدې حکم کې ندي شاملې. په همدې رابطه الله تعالی دا آیت نازل کړ: ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ)) تر دې قول پورې چې فرمایي: ((بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ)) (الممتحنة: ۱۰)

[اې مؤمنانو کله چې راشي تاسې ته مؤمنانې (ښځې) هجرت کوونکې نو واې ازمویئ تاسې هغوی، الله ته ښه معلوم دی ایمان د دوی، نو که وپیژنئ تاسې دوې (په قسم سره) مؤمنانې نو بیرته مه لیږئ هغوی طرف د مشرکینو ته، نه دي دغه (مؤمنانې ښځې) حلالې هغو (کفارو سړیو) لره او نه دي هغه (کافران) حلال (دې ښځو مؤمنانو) لره. او ورکړئ تاسې (هغوی کافرانو) (ته چې خاوندان د هغو ښځو دي) هغه څه چې لګولي یې دي له (مهره) او نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې چې نکاح وتړئ تاسې له دې ښځو سره په شرط ددې کله چې ورکړئ تاسې هغه ښځو ته مهرونه د دوی، او منګولې مه نښلوئ په عصمتونو د ښځو کافرانو (په نکاح یې مه اخلئ).]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به دا ډول مؤمنې میرمنې د الله تعالی پدې ارشاد سره ازمویلې چې فرمایې: ((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئاً)) الایة:(الممتحنة:۱۲) [اې نبي کله چې راشي تا ته مؤمنانې ښځې چې بیعت کوي له تا سره پردې شرط چې نه به شریکوي دوی له الله سره هیڅ شی . . . . .]

چا به چې په همدې شرایطو اعتراف او اقرار وکړ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به ورته وفرمایل: ځه همدا دې بیعت دی، په همدې ټکو مې بیعت درنه واخیست. او بیا به یې دا ډول میرمنې مشرکینو ته نه سپارلې. او د همدې حکم په اساس مسلمانانو خپلې کافرې ښځې طلاقې کړې. په همدې ورځ عمر (رضي الله عنه) خپلې دوې ښځې چې د شرک له زمانې ورسره وې طلاقې کړې، بیا وروسته له یوې سره معاویه واده وکړه او بله یې صفوان بن امیه نکاح کړه.

---

[1]. صحیح بخاري ۱/ ۳۸۰

د دې تړون پايلې

که د حديبيې د سولې د تړون په هکله ژور فکر وشي، نتائجو او لاسته راوړنو ته يې په ځير وکتل شي، نو دا به په ډاګه شي چې رښتيا هم دغه تړون د مسلمانانو لپاره لويه فتحه وه. لدينه وړاندې قريشو د مسلمانانو په وجود اعتراف نه درلود، هميشه يې د دوی د کاملې تباهۍ او له مينځه وړلو هڅې کولې او د هغې ورځې راتلو ته منتظر وو چې مسلمانان پکې بالکل ختم شوي وي. له اسلامي دعوت سره يې د سختې مقابلې لاره نيولې وه، اجازه يې نه ورکوله د اسلامي بلنې غږ د عربانو غوږونو ته ورسيږي. او نه يې غوښتل اسلامي دعوت په عربي جزيره کې د ديني او دنيوي مشرتابه په حيث تبارز وکړي.

له مسلمانانو سره د سولې د تړون لاسليکول په حقيقت کې د مسلمانانو په وجود او ځواک اعتراف دی. او دې تړون ته غاړه ايښودل يعنې دا چې قريش نور لدې اسلامي ځواک سره د مقابلې توان نلري. او د تړون دريمه ماده پدې دلالت کوي چې قريشو نور له خپل دنيوي او ديني مشرتابه نه لاس مينځلی دی. هغوی نور پدې فکر کې ندي، له دوی سره يوازې د خپل ژوند فکر دی، نور عربان او نورې قبيلې که ټولې هم اسلام راوړي، د دوی ورسره کار نشته، دوی لدينه وروسته پدې مسايلو کې مداخله نه کوي، دوی يوازې د ځان خير غواړي او بس، نو آيا دا د قريشو لپاره ښرګنده ماتې نده؟ او آيا همدا د مسلمانانو لپاره لويه فتحه نده؟ د مسلمانانو او مشرکينو تر مينځ چې څومره خونړۍ جګړې شوې وې له هغو نه د مسلمانانو هدف دا نه و چې د خلکو مالونه واخلي او سرونه يې قلم کړي، او يا په زور خلک په اسلام راوړلو مجبور کړي، بلکه لدې جګړو نه د مسلمانانو هدف دا و چې د خلکو لپاره ددين او عقيدې په هکله پوره آزادي وي. ددې جنګونو هدف د انسان مکمله آزادي وه، او هدف يې دا و چې هر څوک پخپله خوښه خپله لاره وټاکي او د ځان لپاره خپل دين پخپله غوره کړي.

الله تعالی فرمايي:

((فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ)). (الکهف:۲۹). ترجمه: [د چا چې زړه وي ايمان دې راوړي او د چا چې خوښه وي کافر دې شي.]

ددې سولې او تړون پواسطه همدغه هدف لاسته راغی، او همدا هيله پداسې شکل سره سرته ورسيده چې کيدای شوای د ډيرو جګړو له لارې هم نه وای ترسره شوې. خلکو ته پوره آزادي ورکړل شوه چې خپل دين پخپله غوره کړي، او د همدې آزادۍ له برکته مسلمانانو ته ډيرې ګټې ورسيدې. اسلامي دعوت ډير برياليتوبونه تر لاسه کړل، له

دې ترڅو نه مخکې د مسلمانانو شمیره درې زره تنو ته رسیده خو دوه کاله وروسته د مکې د فتحې په کال همدا شمیره لس زرو ته پورته شوه.

دوهمه ماده د لویې فتحې دوهمه برخه ده، د جګړې پیل د مسلمانانو له خوا و نه شو بلکه لومړی قریشو د جنګ اور بل کړ، الله تعالی فرمایي: ((وَهُـمْ بَـدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ)).(التوبة:١٣)[لومړی هغوی جګړه پیل کړه.]

د مسلمانانو له جنګي تحرکاتو او ګزمو نه هدف دا و چې قریش لړ له کبر او غرور نه راکوز کړي، او له هغوی سره د عدالت او تساوي په بناء معامله وکړي، دواړه خواوې پخپل حال آزادې پریښودل شي. د لسو کلو لپاره ډزبندي او اوربند یعنې د قریشو د کبر ماتول، د هغوی له غرور سره ټکر او مقابله کول. او د اور بند بله معنې دا وه هغه چا چې لومړی جنګ پیل کړی اوس دې مرحلې ته رارسیدلي چې نور د جګړې توان نلري، هغوی اوس کمزوري شوي مجبور دي اوربند ته غاړه کیږدي، او که بې وسي او کمزوري نه وای نو ولې پخپل لاس پیل شوی جنګ ودروي؟ د ترڅو لومړنۍ مادې پر مسجد حرام د قریشو واکمنې پای ته ورسوله، دا د دوی یوه بله ناکامي وه، ځکه هغوی خو مسلمانان له مسجد حرام نه منع کول غوښتل، خو پدې مادې سره له یوه کال پرته نور هغوی ددې حق نلري چې مسلمانان د مسجد حرام له زیارت نه منع کړي، کیدای شي د هغوی زړونه په همدې یوه کال منع کولو سره تسکین شوي وي.

پدې ترڅو قریشو مسلمانانو ته دا دری پورته یاد شوي امتیازات ورکړل، په مقابل کې یې له مسلمانانو څخه یوازې یو امتیاز لاسته راوړ، کوم چې په څلورمه ماده کې ذکر شویدی. (وعلى أنه لا يأتيك منا رجل، وإن كان على دينك إلا رددته علينا). دا هم ډیر مهم امتیاز ځکه ندی چې د مسلمانانو لپاره یې هیڅ ډول زیان نه درلود، څرګنده ده چې مؤمن له الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) څخه تیښته نه کوي، هغه د اسلام ښار او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مدینه نه پریږدي، او تر څو یې چې دین نه وي بدل کړی، مرتد شوی نه وي تر هغې پورې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه تیښتې ته زړه نه ښه کوي. او که چیرې کوم مسلمان له خپل دین نه اوړي، نو بیا خو مسلمانان ورته هیڅ ضرورت نلري، او له اسلامي ټولنې نه یې تیښته له بقا نه غوره ده. همدې مطلب ته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اشاره کړې او فرمایلي یې دي: (إنه من

ذهب منا إليهم فأبعده الله[۱]). څوک چې لـه مونږ نـه لاړل پـه حقيقت کې الله تعـالی هغوی له مونږ نه لیرې کړل. خو هغه کسـان چې پـه مکـه کې اسـلام راوړي، کـه څـه هـم ددې مادې په اساس مدينې ته د هجرت اجازه نلري، خو د الله تعـالی ځمکـه پراخـه ده، کولی شي بـل کـوم ځـای تـه هجرت وکړي، لکـه چې لـه مـدينې نـه مخکې مسـلمانانو حبشې ته هجرت کړی و.

رسـول الله (صـلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سـلم) همـدې مسـئلې تـه پـه اشـارې سـره فرمـايي: (**ومن جاءنا منهم سيجعل الله له فرجاً ومخرجاً**[۲]). (څـوک چې لـه دوی نـه مونږ ته راتلل غواړي، الله تعالی ورته لاره برابروي او مخه يې خلاصوي.))

دا تحفظات او شرط که څه هم په ظاهر کې د قريشو په ويار او عزت دلالت کـوي، خـو په حقيقت کې داهـم د دوی د معنـوي مـاتې، ويـرې او پريشـانۍ لـوی دليـل دی. د دوی زړونه دې ويرې اخيستي وو چې هسې نه جاهلي او په شرک ولاړه ټولنه يې نوره ختمه نه شي. او لکه چې پوهيـدلي بـه وو چې دوې او ټولنـه يې د نيسـتۍ او فنـا کنـدو پـه څنډه ولاړ دي، او لـه حتمي سقوط نـه د ژغـورنې پخـاطر يې همـدا ډول ضمانتونو ته پناه وړلـه. او دا چې رسـول الله (صلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سـلم) دا اجازه ورکوي چې قريش به هغه کسان بيرته نه ورته سپاري کوم چې له مدينې نه مکې ته تېنتي، دا پدې دلالت کـوي چې رسـول الله (صلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سـلم) د خپلې ټولنې په قـوت او عظمت پـوره بـاوري دی، د سـقوط او لـه مينځـه تللـو ويـره يې ورسره نشته.

د مسلمانانو خفګان او له رسول (ﷺ) سره د عمر (رضي الله عنه) مناقشه

ددې سولې حقيقت دا ؤ چې مخکې بيـان شـو. خـو هلتـه دوه داسې ټکي هـم وو چې د مسلمانانو د غم او خفګان سبب شول. لومړی دا چې رسول الله (صلی الله علیـه و الـه و صحبه و سلم) په مدينه کې ورته ويلي و چې ځو به او د بيت الله شريف طواف بـه کـوو. پداسې حال کې چې دا خبر يې ورکړی ؤ نـو اوس ولې لـه طـواف نـه مخکې او بيلـه دې چې عمره ادا کړي بيرته مدينې ته ستنيږي؟ دوهمه خبره دا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خو په حق دی، د الله رسول (صلی الله علیه و الـه و صـحبه و سلم) دی. الله تعالی خو د خپل دين د غلبې وعـده هـم کړيـده، نـو رسـول الله (صلی الله

---

(1). صحيح مسلم باب صلح الحديبية ۲/ ۱۰۵

(2). صحيح مسلم.

عليه و اله و صحبه و سلم) ولې د قريشو فشار قبلوي؟ او ولې په داسې څه راضي کيږي چې دده د عزت له مقام سره مناسب ندي؟
په همدې دوو خبرو مسلمانان خفه وو، تشويشونه او شبهات ورسره پيدا شوي وو. ډير ځوريدل تر دې حده چې د سولې د تړون د موادو او نتايجو په هکله ورسره زياتې پوښتنې پيدا شوې. کيداې شي چې عمر (رضي الله عنه) له ټولو نه زيات خفه شوی وي، صبر يې ونه شو راغی، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! آيا مونږ په حق او هغوی په باطل ندي؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**بلـــی**). هو، مونږ په حقه او هغوی په ناروا دي. عمر (رضي الله عنه) وويل: آيا زمونږ مړي به په جنت کې او د دوی مړي به په دوزخ کې نه وي؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**بلی**). هو زمونږ د مړيو ځای جنت او د دوی د مړيو ځای دوزخ دی. عمر (رضي الله عنه) وويل: نو ولې دا ذلت ورسره منو، او ولې بيرته ګرځو؟ تر اوسه خو الله تعالی زمونږ ترمينځ د ماتې او برې فيصله نده کړې، نو ولې بيرته ستنيږو؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**يـــا ابـــن الخطاب، إني رسول الله ولست أعصيه، وهو ناصري ولن يضيعني أبداً**).اې د خطاب زويه! زه د الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يم، هيڅ نافرماني نه کوم، الله زما مددګار دی، هغه مې بې اسرې نه پريږدي. عمر (رضي الله عنه) ورته وايي: آيا تا نه و راته ويلي چې ځو او د بيت الله طواف کوو؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايي: هو ما دا خبره کړې وه. (**فأخبرتك أنا نأتيه العـــام؟**) خو آيا دا مې درته ويلي وو چې همدا سږ کال به طواف کوو؟ عمر (رضي الله عنه) وايي: نه، دا کال خو دې نه و ياد کړی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايې: (**فإنك آتيه ومطوف به**).نو چې داسې ده زما خبره سېې ده، ته به حتماً بيت الله ته ځې او طواف به يې کوې. پدې خبره عمر (رضي الله عنه) پاڅيد، همداسې د غوسې په حالت کې ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورغی، او هغه ته يې هغه خبرې وکړې کومې يې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته کړې وې. او د ابوبکر (رضي الله عنه) ځوابونه هم لکه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ځوابونو په شان وو. يوازې دا خبره يې ورته زياته کړې وه چې عمره! تر مرګه د رسول

الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره ټینګه نیسه، قسم په خدای چې هغه په حق دی. وروسته دا آیتونه را نازل شول: ((إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً)) (الفتح:۱) [مونږ تاته څرګند بری در په برخه کړ.] رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عمر (رضي الله عنه) را وغوښت او همدا مبارک آیتونه یې ورته تلاوت کړل، کله یې چې دا واوریدل نو ویې ویل: آیا همدا فتحه ده؟ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: هو همدا فتحه ده. پدې خبرې سره یې زړه خوشاله شو، طبیعت یې وغوړید او لاړ.

وروسته عمر (رضي الله عنه) له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره پدې مناقشه سخت پښیمانه و. عمر (رضي الله عنه) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مقابل کې د همدې تفریط او سختې مناقشې پخاطر مې ډیر کارونه وکړل، ددې سهوې د جبیره کولو پخاطر تر اوسه پورې روژه نیسم، نفلونه کوم، صدقه ورکوم، او غلامان آزادوم، د همدې غلطۍ د کفارې پخاطر مې ډیرې نیکۍ کړې، هیله لرم چې اوس به خدای خیر راکړي.[1]

د بیوزلانو د کشالې پای

وروسته لدینه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مدینې ته ورسید، او هلته ځای په ځای شو، له مکې نه یو مسلمان له مشرکینو نه خوشې شو، د هغوی له بند او شکنجو نه یې نجات وموند او مدینې ته راغی. ددغه صحابي نوم ابو بصیر و، نوموړی د قریشو له حلیفې قبیلې ثقیف څخه و. هغوی دده په لټه پسې دوه کسان مدینې ته واستول، او هلته یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل چې تړون باید مات نه شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو بصیر همدې دوو کسانو ته وسپاره.

هغوی روان شول او کله چې ذو الحلیفه ته ورسیدل، دمه یې جوړوله، کیناستل خرماوې یې خوړلې، ابو بصیر له دوی نه یوه ته وویل: اې فلانیه څه ښه توره لرې! هغه توره پورته کړه او ویې ویل، هو ډیره ښه توره مې ده، دا مې ډیر ځایه په کار راغلې. ابو بصیر ورته وویل ته یې راکړه چې ویې ګورم! هغه توره ورکړه، ابو بصیر توره

---

[1]. ددې غزا او سولې د زیات تفصیل لپاره فتح الباري۷/۴۳۹تر۴۵۸، صحیح بخاري ۱/۳۷۸تر۲،۳۸۱/۷۱۷،۶۰۰،۵۹۸، صحیح مسلم۲/۱۰۴_۱۰۶، ابن هشام ۲/۳۰۸تر۳۲۲ زاد المعاد ۲/۱۲۲تر۱۲۷، مختصر سیرة الرسول ۲۰۷تر ۳۰۵،تاریخ عمر بن الخطاب ۳۹_۴۰وګوره.

واخسته او په يوه کلک ګوزار سره يې هغه مړ کړ، دوهم کس وتښتيد مدينې ته يې ځان ورساوه، په منډه مسجد ته داخل شو. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد ويې فرمايل: **(لقد رأى هذا ذعراً)**. دا سړي ويريدلی دی. او چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسيد ويې ويل: زما ملګری يې وواژه، ما هم وژني. په همدې وخت کې ابو بصير هم راغی عرض يې وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! الله تعالی خو ستا غاړه خلاصه کړه، تا خپله وعده پوره کړه، زه دې ورته وسپارلم، اوس الله تعالی زه ورنه وژغورلم. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(ويل أمه، مِسْعَر حَرْبٍ لو كان له أحد)**. مور يې بوره شه، که دې سړي څوک درلودی، نو د جنګ اوروونه به يې بل کړی وای. ابو بصير چې دا خبره واوريدله پوه شو چې بيرته مشرکينو ته سپارل کيږي، همدا وه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له حضور نه لاړ او له مدينې نه هم ووت، ځان يې د بحر ساحلي برخې ته ورساوه.

هلته ابو جندل هم له قريشو نه په تيښته بريالی کيږي، او ابو بصير ته ځان وررسوي. په همدې ترتيب سره د مکې مسلمانان يو په بل پسې له قريشو نه راتښتي او ابو بصير ته راځي، چې پدې ترتيب له دوی نه يو ښه ګروپ جوړ شو او هر کله به چې خبر شول د قريشو کاروان شام ته روان دی، ورتلل به حمله به يې وربانديې کوله، خلک به يې وژل او مالونه به يې ورنه اخيستل.

بالاخره قريش مجبور شول چې له رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د مرستې او مهربانۍ سوال وکړي، او پدې راضي شول چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته وواييې د خدای لپاره هغه کسان چې تا ته راځي، مونږ ته يې مه سپاره له ځان سره يې وساته. هغوی ته پناه ورکړه. پدې ترتيب سره قريشو پخپله دا ومنله چې هغه مسلمانان چې مدينې ته لاړل هغوی نور په امن دي، له همدې موافقې نه وروسته رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابو بصير او ملګرو (رضي الله عنهم) ته يې احوال وليږه چې مدينې ته راشي، هغوی هم راغلل او په مدينه کې ميشته شول.[1]

---

[1] مخکيني مصدرونه.

د قريشو د اتلانو اسلام

د اووم هجري کال په لومړيو کې په همدې ترڅ کې عمرو بن العاص، خالد بن وليد، عثمان بن طلحه (رضي الله عنهم) په اسلام مشرف شول. هغوی چې کله د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (إن مكـــة قد ألقت إلينا أفلاذ كبـــدها).مکې مونږ ته د خپل زړه کترې راليږلې دي[1].

که څه هم ددې دريو قهرمانانو د اسلام راوړلو د تاريخ په هکله څه اختلاف شته، خو ثابته دا ده چې دوی په اووم هجري کال کې مسلمان شويدي.

[1]. د اسماء الرجال عام کتابونه وايي چې دې اتلانو په آتم هجري کال ايمان راوړی دی، خو د نجاشي په وړاندې د عمرو بن العاص د اسلام کيسه مشهوره ده. خالد او عثمان بن طلحه هغه وخت اسلام راوړې چې عمرو بن العاص له نجاشي نه بيرته راستون شو. او د مدينې په لور روان و چې دوی دواړه ورسره يو ځاې شول، او پدې ترتيب سره درې واړه يو ځای د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته حاضر شول او اسلام يې راوړ او دا پدې دلالت کوي چې دوی د اووم هجري کال په لومړيو کې مسلمان شويدي.

دوهمه مرحله

نوی بدلون

د حديبيې تړون په اسلامي تاريخ کې د نوي بدلون پيلامه وه. قريش د اسلام او مسلمانانو تر ټولو سخت دښمنان وو د جګړې له ډګر نه ددې لوی دښمن په شا تګ سره د مسلمانانو د مخالف مثلث (قريش، غطفان، يهود) يو مهم وزر مات شو. او څرنګه چې قريش د بت پرستانو او مشرکانو مشران او نمايندګان وو، د دوی پدې شا تګ سره د ټولو مشرکانو احساسات مړاوي او روحيات يې کمزوري شول، حوصلې يې پريوتی. ګورو چې لدينه وروسته د بنو غطفان قبيلې د اسلام په مقابل کې هيڅ د توجه وړ اقدام ندی کړی، او که څه يې کړي هم دي، هغه يې د يهودانو د تحريک او لمسونې په سبب کړيدي.
يهودانو له مدينې نه له شړلو وروسته خيبر خپل مرکز وټاکه، همدلته يې د اسلام په خلاف توطئې کولې. خيبر د يهودي مکر او فتنې په اډه بدل شوی ؤ، يهودانو نه يوازې پخپله د مسلمانانو په خلاف توطئې کولې بلکه نور عربان يې هم د هغوی په خلاف هڅول. زيار يې يوست مسلمانان له مينځه يوسي او زيان ور واړوي. همدا وجه وه چې له حديبيې نه وروسته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لومړنی کار د يهودي مرکز او د فساد دا اډه له مينځه وړل و. د حديبيې له تړون نه وروسته مسلمانانو دا فرصت وموند چې خلکو ته د اسلام دعوت ورسوي، دعوتي پروګرام يې لا پسې ګړندی او پياوړی شو، او پدې مرحله کې د دوی دعوتي پروګرام د پوځي پروګرام په نسبت مخکې و. په همدې اساس دغه مرحله په دوو برخو ويشلی شو:
۱- د دعوت او بلنې پروګرام يا مشرانو او پاچايانو ته ليکونه استول.
۲- پوځي تحرکات.
مخکې لدينه چې پدې مرحله کې له پوځي تحرکاتو او عملياتو نه خبرې وکړو، غواړو مشرانو او پاچايانو ته د ليکونو استولو په اړه معلومات وړاندې کړو، ځکه دعوت او بلنه د اوليت حق لري. او همدا دعوت او بلنه هغه هدف دی چې مسلمانانو يې په لار کې ډيرې ستونزې ليدلی او راز راز کړاوونه يې ګاللي دي.

مشرانو او پاچايانو ته ليکونه

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هجرت په شپږم کال کې له حديبيې نه راستون شو، مختلفو مشرانو او پاچايانو ته يې ليکونه واستول، او هغوی يې اسلام ته راوبلل.
کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه پاچايانو ته ليکونه واستوي ورته وويل شول چې د پاچايانو عادت دا دی چې بې مهره ليکونه نه مني.
همدا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ځان لپاره د سپينو زرو يو مهر جوړ کړ او پرې وليکل شول ((محمد رسول الله)) دغه مبارکه کلمه په دريو کرښو کې ليکل شوې وه، له لاندې خوا نه لومړۍکرښه ((محمد))، دوهمه ((رسول)) او دريمه ((الله)) وه.[1]
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) نه يو څو هوښيار او با تجربه اصحاب (رضي الله عنهم) انتخاب کړل، پاچايانو او مشرانو ته يې واستول. علامه منصور پوري وايي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل استازي خيبر ته له تللو نه څو ورځې مخکې د (۷) هجري کال د محرم په لومړۍ ورځ ليږلي دي.[2]
راځئ اوس ځينې دا ليکونه وګورو او د پايلو په هکله يې خبرې وکړو.

۱- د حبشې پاچا نجاشي ته ليک

ددغه نجاشي نوم اصحمه بن ابجر ؤ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د شپږم هجري کال په وروستيو او يا د اووم هجري کال په محرم مياشت کې د عمرو بن

(1). صحيح بخاري ۲/ ۸۷۲ - ۸۷۳
(2). رحمه للعالمين ۱۷۱/۱

اميه الضمري په لاس ليک ورواستاوه. طبري ددې ليک متن رانقل کړيدی، خو که دقت وشي نو دا په ډاګه کيږي چې دا هماغه ليک ندی کوم چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له حديبيې نه وروسته ورته ليکلی دی. کيدای شي دا د هغه ليک متن وي کوم چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به له مکې نه د جعفر (رضي الله عنه) په لاس حبشې ته د هجرت په وخت استولی وي، ددې ليک په وروستۍ برخه کې حبشې ته د مهاجرينو ذکر داسې راغلی دی: (**وقد بعثت إليكم ابن عمي جعفراً ومعه نفر من المسلمين، فإذا جاءك فأقرهم ودع التجبر**).

[تا ته مې خپل د تره زوی جعفر در واستاوه، له ده سره يو شمير نور مسلمانان هم ملګري دي، کله چې دوی در ورسيدل نو درناوی يې وکړه او زياتی مه ورسره کوه].

بيهقي له ابن اسحاق نه د هغه ليک متن رانقل کړيدی کوم چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نجاشي ته استولی ؤ او د هغه متن دادی: (**بسم الله الرحمن الرحيم. هذا كتاب من محمد رسول الله إلى النجاشي، الأصحم عظيم الحبشة، سلام على من اتبع الهدي، وآمن بالله ورسوله، وشهد أن لا إله إلاالله وحده لا شريك له، لم يتخذ صاحبه ولا ولداً، وأن محمدًا عبده ورسوله، وأدعوك بدعاية الإسلام، فإني أنا رسوله فأسلم تسلم، {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَقُولُواْ اشْهَدُواْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ} فإن أبيت فعليك إثم النصارى من قومك**).((بسم الله الرحمن الرحيم، دا ليک د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا د حبشې مشر نجاشي اصحمه ته دی. په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت لاره يې نيولې، په الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې ايمان راوړی، شاهدي وايم چې له الله پرته بل د عبادت مستحق نشته، الله واحد دی، شريک نلري، ښځه او اولاد نلري، محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله بنده او رسول دی، زه تا ته بلنه درکوم چې اسلام ومنې، زه د الله رسول يم، ايمان راوړه او ځان خوندي وساته، [اې د کتاب خاوندانو! راځئ هغه خبره ومنئ چې زمونږ او تاسې تر مينځ شريکه ده، راځئ دا ومنو چې له يوه الله تعالی پرته د بل چا عبادت نه کوو، له هغه سره به شريک نه نيسو، يو بل په خدايی نه نيسو، که دا خبره يې ونه منله، نو ورته ووايئ چې مونږ مسلمانان يو] که تا دا بلنه قبوله نکړه نو د خپل قوم د ټولو

نصرانيانو ګناه ستا پر غاړه ده.))

لوى او مشهور څيړونكي دكتور حميد الله پدې وروستيو كې د همدې ليک اصلي متن لاسته راوړى دى، دغه متن هغه ته ورته دى كوم چې ابن قيم رانقل كړيدى. دوكتور حميدالله د ليک د متن په توضيح، تحقيق او برابرولو كې زيات كوشش كړيدى، له نويو وسايلو نه يې ګټه اخيستې ده، او د ليک متن دا دى:

(بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى النجاشي عظيم الحبشة، سلام على من اتبع الهدى، أما بعد: فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن، وأشهد أن عيسي بن مريم روح الله وكلمته ألقاها إلى مريم البتول الطيبة الحصينة، فحملت بعيسى من روحه ونفخه، كما خلق آدم بيده، وإني أدعو إلى الله وحده لا شريك له، والموالاة على طاعته، وأن تتبعني، وتؤمن بالذي جاءني، فإني رسول الله صلى الله عليه وسلم، وإني أدعوك وجنودك إلى الله عز وجل، وقد بلغت ونصحت، فاقبل نصيحتي، والسلام على من اتبع الهدى).

[د محمد رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا د حبشې مشر نجاشي ته! په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت لاره يې نيولې ده. زه د هغه الله ثنا وايم چې له هغه پرته بل الله نشته، هغه الملک، القدوس، السلام، المؤمن، المهمين دى او شاهدي وايم چې عيسى بن مريم د الله تعالى روح او هغه كلمه ده چې سپيڅلې، پاک لمنې او بتول (پيغلې) مريم ته يې القاء كړې يا اچولې ده. د همدې روح او القاء له امله (عيسې (عليه السلام) د مريم په نس شو او الله تعالى هغه داسې پيدا كړ لكه څرنګه يې چې آدم پخپل لاس سره پيدا كړيدى. زه د هغه يوه الله تعالى لوري ته بلنه كوم چې هيڅ شريک نلري. زه بلنه دركوم چې د الله تعالى په اطاعت سره دوستي وكړو. زه بلنه دركوم چې زما اطاعت او پيروي وكړئ، او په هغه الله ايمان راوړئ چې زه يې غوره كړى يم. زه د الله رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) يم. زه تا او ستا لښكرې ټول د الله لور ته رابولم ما خپله خبره درته وكړه، نصيحت مې

در ورساوه، زما نصيحت قبول كړه. په هغه چا دې سلام وي چې په حق روان دی.][1]

دوكتور حميدالله وايي چې دا د هغه ليک متن دی چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لـه حديبيې نـه وروسته نجاشي تـه استولی دی. پـدې كې هيڅ شک نشته چې دا متن بالكل سيي دی، خو دا ثابته نده چې دا دې حتماً د همغه ليک متن وي چې له حديبيې نه وروسته ليكل شويدی. بيهقي چې لـه ابـن اسحاق نـه كوم متن رانقل كړيدی، له هغه ليكونو سره ورته والی لري كوم چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لـه حديبيې نـه وروسته پاچايانو او مشرانو ته استولي دي. پدې ليک كې دا آيت شريف ليكل شوی: ((يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَـــةٍ))الايـــة. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عادت همدا وُ چې پدې ليكونو كې يې همدا آيت شريف ليكه. په همدې ليک كې د اصحمه نوم هم ليكل شويدی، خو هغه متن چې دوكتور حميدالله راوړی دی فكر كوم چې دا د هغـه ليـک متـن وي كـوم چـې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اصحمه لـه مـرګ نـه وروسته د هغـه قايم مقام ته ليكلی وُ همدا وجه ده چې پدې متن كې د اصحمه نوم هم ندی راغلی.
د ليكونو د ترتيب په هكله هم څه دليل نلرم، يوازې د ليكونو لـه محتوی نـه دا راتـه ښكاره شويده چې كيدای شي په همدې ترتيب سره استول شوي وي. د تعجب خبره خو دا ده چې دكتور حميدالله د هغه ليک په هكله چې بيهقي رانقل كړيدی وايي چې دا د هغه ليک متن دی كوم چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د اصحمه له مرګ نه وروسته د هغه خليفه ته استولی دی، پداسې حال كې چې پدې متن كې د اصحمه نوم ليكل شويدی.[1] و الله اعلم
كله چې عمرو بن اميه الضمري (رضي الله عنه) نجاشي ته د رسول الله (صلی الله عليـه و اله و صحبه و سلم) ليک وسپاره، نجاشي ليک واخيست په سترګو يې وموښـه، لـه خپـل تخت نـه راكـوز شـو، د جعفـر بـن ابي طالب پـه لاس يـې ايمـان راوړ او پـه اسـلام مشرف شو، او په ځواب كې يې رسول الله (صلی الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) تـه دا ليـک وليكـه: **بسم الله الرحمن الرحيم**، د نجاشـي اصـحمه لـه خـوا د محمـد رسـول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضـور تـه! **سلام عليك يا نبي الله من الله و رحمة**

---

(١) . رسول اكرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) كې سياسي زندګي ص ١٠٨_١٠٩_١٢٢_١٢٣_١٢۴_١٢٥.
په زاد المعاد كې د والسلام على من اتبع الهدى په ځای اسلم انت جمله راغلې ده ٣/٦٠.

[1]. رسول اكرم كې سياسي زندګې ص ١٠٨ تر ١١٤ او ١٢١ تر ١٣١.

الله و برکاته، و الله الذي لا الله الا هو، اما بعد:اې د الله رسوله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستا لیک راورسید، تاسو د عیسی (علیه السلام) یادونه کړې وه، د ځمکې او آسمان په رب مې دې قسم وي چې عیسی (علیه السلام) له هغه څه سره چې تا ورنه یادونه کړې د یوه ویښته په اندازه هم توپیر نلري. څه دې چې مونږ ته رالیږلي وو په هغه پوه شوو، ستا د تره د زوی او ستا د نورو اصحابو (رضي الله عنهم) قدر او عزت مو وکړ. زه شاهدي وایم چې ته په رښتیا سره د الله تعالی رسول یې، ما له تا سره بیعت وکړ، ستا د تره له زوی سره مې بیعت وکړ. او دده په لاس مې د الله تعالی دین ومانه او په اسلام مشرف شوم.[۱]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نجاشي نه دا غوښتنه کړې وه چې جعفر او په حبشه کې میشته نور مهاجرین ده ته ورواستوي، نجاشي د همدې غوښتنې په اساس ټول مهاجرین په دوو کښتیو کې له عمرو بن امیه الضمري سره ورولیږل.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خیبر کې تشریف درلود چې دا مهاجرین ور ورسیدل.[۲] همدغه نجاشي په نهم هجري کال کې له تبوک غزا نه وروسته وفات شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې د وفات په ورځ خپله خواشيني څرګنده کړه او په غیابت کې یې د جنازې لمونځ ادا کړ.

د اصحمه له وفات نه وروسته بل څوک دده په ځای وټاکل شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه ته هم لیک ولیږه او د اسلام بلنه یې ورکړه، خو دا ثابته نده چې دې نجاشي یا پاچا ایمان راوړی ؤ او که نه.[۳]

۲- د مصر پاچا مقوقس ته لیک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مصر او اسکندریې پاچا چې د منصور پوري په قول یې نوم جریج بن متی او د داکتر حمید الله په قول یې نوم مقوقس ؤ لیک واستاوه. ددغه مبارک لیک متن په لاندې ډول دی:

(بسم الله الرحمن الرحيم من محمد عبد الله ورسوله إلى المقوقس عظيم القبط، سلام

(1). زاد المعاد ۳/ ۶۱
(2). ابن هشام ۲/ ۳۵۹
(3). مسلم ۲/ ۹۹

على من اتبع الهدى، أما بعد، فإني أدعوك بدعاية الإسلام، أسلم تسلم، وأسلم يؤتك الله أجرك مرتين، فإن توليت فإن عليك إثم أهل القبط، {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَقُولُواْ اشْهَدُواْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ}.

د الله د بنده او رسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د قبطیاتو (مصر) مشر مقوقس ته. په هغه چا دي سلام وي چي د هدایت په لار روان دی. اما بعد: زه دي اسلام ته رابولم. اسلام راوړه تر څو په امن وي، ایمان راوړه الله تعالی به دوه اجرونه درکړي، که دي زما بلنه ونه منله نو د قبطیانو ګناه به هم ستا پر غاړه وي، [ووایه اي محمده! چي اي اهل کتابو راځئ تاسي په طرف د یوې کلمې (خبرې) چي برابره ده په منځ زمونږ او ستاسي کې (او هغه دا ده) چي عبادت به نه کوو مګر یوازې د الله او شریک به نه نیسو په الله پورې هیڅ شی او نه به نیسې ځینې زمونږ ځینې نور خدایان غیر له الله (جل جلاله) (لکه چي تاسي کتابیان احبار او رهبان نیسئ) نو که وګرځیدل دوی (له توحیده) او اسلامي احکامو ته یې شا واړوله پس ووایئ تاسي (اي مؤمنانو کتابیانو ته چې) شاهدان یئ تاسي پدې چې په تحقیق مونږ مسلمانان یوو (او تاسي نه یئ).] [1]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه لیک حاطب بن ابي بلتعه ته ورکړ، هغه چي کله مقوقس ته ورغی ورته ویې ویل: له تانه مخکې دلته مصر کې یوه سړي د خدایی دعوه کړې وه او ځانته یې لوی رب وایه. خو الله تعالی هغه ته په دنیا او اخرت کې سخته سزا ورکړه، انتقام یې ورنه واخیست. ته له نورو نه پند واخله، هسې نه چي نور بیا له تا نه پند واخلي.

په ځواب کې مقوقس ورته وویل چي مونږ دین لرو او یوازې هغه وخت به یې بدلوو چي لدینه غوره دین ومومو. حاطب ورته وویل: مونږ تا د هغه دین قبلولو ته رابولو کوم چي الله تعالی غوره کړیدی، او د نورو ټولو ادیانو په ځای یې خپلو بندګانو ته انتخاب کړیدی، د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ټول خلک اسلام ته رابللي، ډیر کلک مخالفت یې له قریشو نه لیدلی، او تر ټولو نه زیاته دښمني یهودانو

---

[1] . دا د زادالمعاد عبارت دی ٦١/٣، خو دکتور حمیدالله چې کوم عبارت ذکر کړی هغه د هغه لیک متن دی چې پدې وروستیو کې تر لاسه شوی او ځنې کلمې یې لدې متن سره توپیر لري، په هغه متن کې لیکل شوي: "فاسلم تسلم یؤتک الله" همدا راز په هغه کې د "اثم القبط" لفظ د اثم اهل القبط په عوض راغلی، رسول اکرم کې سیاسي زندګي ص ١٣٧،١٣٦.

ورسره کړېده، له دوی ټولو نه نصرانيان ورته لنډ دي، قسم په خدای چې موسی (عليه السلام) د عيسی (عليه السلام) په هکله داسې زيری ورکړی دی لکه څرنګه چې عيسې (عليه السلام) د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله ورکړی دی، مونږ تا د قرآنکريم لور ته رابولو لکه څرنګه چې تاسې د تورات خاوندان د انجيل لوري ته رابولئ، هر نبي (عليه السلام) چې له هر قوم سره ژوند کوي هغه يې امت وي، د خلکو مسؤليت دا دی چې په همدې نبي (عليه السلام) ايمان راوړي، تاسې هم د همدې نبي (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په زمانه کې ژوند کوئ، د مسيح (عليه السلام) له دين نه دې هم نه منع کوو، بلکه په همغه دين د عمل او منلو امر درته کوو.

مقوقس وويل: ماددې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله فکر وکړ، دې نتيجې ته ورسيدم چې په کم ارزښته څيز امر نه کوي، له ښه او ګټور کار نه نهې هم نه کوي، ګمراه او شاعر هم ندی، کاهن او دروغجن هم ندی، د هغه د نبوت نښانې مې هم ليدلې هغه د پټو شيانو ښودنه کوي، او د پټو او ځانګړيو خبرو په هکله هم معلومات ورکوي، خو پدې هکله نور فکر هم کوم.

بيا مقوقس د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ليک واخيست او په صندوق کې يې چې د فيل له غاښ نه جوړ شوی و کيښود، مهر يې پرې ولګاوه او يوې خادمې ته يې ورکړ. ورپسې يې يو کاتب چې عربي يې زده وه راوغوښت او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې داسې وليکل:

بسم الله الرحمن الرحيم. د مصر د مشر مقوقس له خوا محمد بن عبدالله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته! سلام عليک اما بعد ستا ليک مې ولوست، په مطلب يې پوه شوم. پوه شوم چې کومې خوا ته مې بولې. پدې هم خبر وم چې يو نبي (عليه السلام) پاتې دی، ما ګمان کاوه چې دغه نبي (عليه السلام) به په شام کې ظهور کوي، ما ستا د قاصد درناوی وکړ، او تا ته مې دوې خادمانې درولېږلې. دا دواړه زموږ په وړاندې د ډير قدر درلودونکې دي، تا ته مې يوه جوړه جامې هم درواستولې، همدا راز يوه قاطره (قچره) مې هم درته اهداء کړه، و السلام عليک. يوازې همدا يې وليکل، خو ايمان يې را نه وړ، او دغه دوې خادمانې يوه ماريه نوميده او بله سيرين، او د قاطرې نوم دلدل ؤ. او همدا قاطره د معاويه (رضي الله عنه) د خلافت تر

زماني ژوندی وه.[1]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ماريه خپل ځان سره وساتله او له همدې نه يې ابراهيم نومی زوی پيدا شو، او سيرين يې حسان بن ثابت (رضي الله عنه) ته ورکړه.

۳- د فارس پاچا کسری ته ليک

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د فارس پاچا کسری ته داسې ليک واستاوه: (**بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى كسرى عظيم فارس، سلام على من اتبع الهدى، وآمن بالله ورسوله، وشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأن محمداً عبده و رسوله، وأدعوك بدعاية الله، فإني أنا رسول الله إلى الناس كافة، لينذر من كان حياً ويحق القول على الكافرين، فأسلم تسلم، فإن أبيت فإن إثم المجوس عليك**). **بسم الله الرحمن الرحيم**، د محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د فارس مشر کسری ته په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت په لار روان، په الله او رسول يې ايمان راوړی وي، او دا شاهدي وايي چې له يوه الله پرته بل (د عبادت وړ) نشته. الله شريک نلري، او محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د الله بنده او رسول دی. زه تا د الله لوري ته رابولم، زه د ټولو خلکو لپاره رسول راليږل شوی يم، تر څو ژوندي کسان له بد انجام نه ووېرول شي، او په کفارو حقه خبره دليل وګرځي. اسلام راوړه تر څو په امن شې، که دې اسلام رانه ووړ نو د فارسيانو ګناه به هم پر تا وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې ليک د وړلو دنده عبدالله بن حذافه السهمي ته وسپارله. سهمي لاړ او دغه ليک يې د بحرين مشر ته وسپاره، معلومه نده چې د بحرين مشر د بل چا په لاس دا ليک وليږه او که خپله عبدالله سهمي يووړ. په هر حال کله چې ليک کسری ته ورسيد او ورته ولوستل شو، نو هغه ليک څيرې کړ او په ډير کبر سره يې وويل: زما د رعيت يو عادي او حقير شخص خپل نوم زما له نامه نه مخکې ليکي!! کله چې دغه خبره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسيده نو ويې فرمايل: (**مزق الله ملكه**). الله تعالی د هغه پاچايي خرابه کړه. او همداسې وشول لکه څرنګه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمايلي و. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ليک نه

---

[1]. زاد المعاد ۳/ ۶۱

وروسته کسری د یمن والي باذان ته ولیکل: دغه شخص ته چې په حجاز کې دی دوه چالاک سړي ولیږه تر څو ما ته يې راولي. باذان هم دوه کسان غوره کړل او له یوه لیک سره يې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته ولیږل، په لیک کې يې دا ورته لیکلي و چې لدې کسانو سره کسری ته ورشه. دا کسان چې کله مدينې ته ورسیدل او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره يې ملاقات وکړ، یوه يې ویل: باذان پاچا د کسری شاهنشاه په امر مونږ تا ته رالیږلي یوو چې تا له ځان سره کسری ته بوزو، پدې ترڅ کې يې څه ګواښ هم وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: چې سبا بیا له ما سره وګورئ.

په همدې وخت کې د کسرې په کور کې د ننه کودتا شوې وه. دا وروسته له هغه چې لښکرو يې د قیصر د سپایانو په وړاندې رسوا ماتې خوړلي وه، د کسری زوی شیرویه پاڅیدلی وُ، خپل پلار يې وژلی وُ او پخپله يې پاچایي اعلان کړې وه. دا کودتا د اووم هجري کال د سه شنبې په شپه د جمادي الاولی په لسمه شوې وه[1].

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وحي له لارې پدې پیښه خبر شو، سهار يې چې تشریف راوړ، د باذان عسکرو ته يې کیسه وکړه، هغوی ورته وویل: ته پوهیږې چې څه وایې؟ مونږ خو لدینه په وړه خبره باندې درته په غصه یوو، آیا ستا دا خبرې هم ولیکو او پاچا ته يې ولیږو؟ ده ورته وفرمایل: **(نعم أخبراه ذلك عني، وقولا له: إن ديني وسلطاني سيبلغ ما بلغ كسرى! وينتهي إلى منتهي الخف والحافر، وقولا له: إن أسلمت أعطيتك ما تحت يدك، وملكتك على قومك من الأبناء)**.

هو، ویې لیکئ او پرې خبر يې کړئ، او دا هم ورته ورسوئ چې زما دین او واکمني به تر هغه ځایه پورې رسیږي چیرته چې اوس د کسری واکمني ده، او زما واکمني به تر هغه ځایه رسیږي چیرته چې ستاسې د آس او اوښه پښه هلته نه شي رسیدلی، دا هم ورته ورسوي چې: که اسلام دې راوړ نو ستا واکمني به تا ته وسپارم، او د خپل قوم مشر به دې غوره کړم.

دا دواړه کسان روان شول او خبر يې باذان ته یووړ. په همدې وخت کې لږ شیبه وروسته باذان ته دا خبر هم راورسید چې شیرویه خپل پلار کسری وژلی دی، په همدې لیک

[1]. فتح الباري ۸/ ۱۲۷

کې شيرويه باذان ته ليکلي وُ: د هغه کس د هڅونې هڅه مه کوه کوم چې په هکله يې زما پلار درته ليکلي و اوس تر دوهم امر پورې انتظار باسه. همدا کار ددې سبب شو چې باذان او په يمن کې ميشته ټول فارسيان په اسلام مشرف شي.[۲]

۴- د روم پاچا (قيصر) ته ليک

امام بخاري د يوه اوږده حديث د را نقلولو په ترڅ کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغه ليک متن راوړی دی کوم چې د روم پاچا هرقل ته يې ليږلی وُ، ددغه ليک متن څه داسې دی:

(بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد عبد الله ورسوله إلى هرقل عظيم الروم، سلام على من اتبع الهدى، أسلم تسلم، أسلم يؤتك الله أجرك مرتين، فإن توليت فإن عليك إثم الأريسيين { يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَقُولُواْ اشْهَدُواْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ}) [آل عمران:٦٤][۱].

[د محمد بن عبدالله چې د الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او بنده دی له خوا د روم واکمن هر قل ته. په هغه چا دې سلام وي چې د هدايت په لاره روان وي، اسلام راوړه تر څو په امن شې، په اسلام مشرف شه، الله تعالی به دوه اجرونه درکړي، که د اسلام رانه ووړ نو د ټولو اريسيونو (پيروانو) ګناه به ستا په غاړه وي (د ايت ترجمه مخکې شويده).]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دغه ليک د دحيه بن خليفه الکلبي په لاس وليږه او امر يې ورته وکړ چې ليک د بصری مشر ته وسپاري تر څو هغه يې قيصر ته ورسوي. بخاري له ابن عباس (رضي الله عنهما) نه په روايت سره وايي چې ابو سفيان بن حرب وايي: هر قل د قريشو له يو شمير مشرانو سره وغوښتلم، مونږ شام ته د تجارت لپاره تللي وو. دا هغه وخت وُ چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د حديبيې تړون لاسليک شوی وُ. ابو سفيان وايي: مونږ هرقل ته ورغللو هغه په ايلياء (بيت المقدس) کې وُ[۲] خپل دربار ته يې وبللو. ورسره د روم

---

(2). محاضرات تاريخ الامم – ۱/ ۱۴۷. فتح الباري ۸/ ۱۲۷، ۱۲۸

۱. صحيح البخاري ٥٠٤/١.

(۲). دغه وخت قيصر له حمص نه بيت المقدس ته راغلی و، تر څو د الله تعالی د هغه احسان شکرانه ادا کړي چې پر دوی يې کړی و او فارسيانو ته يې ماتې ورکړې وه (صحيح مسلم : ۲/ ۹۹). فارسيانو خپل مشر خسرو پرويز وژلی وُ او له روميانو سره يې سوله کړې وه او دايې منلې وه چې د روم اشغال شوې ځمکې به بيرته روميانو ته سپاري، او هغه صليب يې هم ورسپارلی و

مشران هم ناست وو ترجمان يې راوباله او راته ويې ويل له تاسې نه کوم يو له دې شخص سره چې د نبوت دعوه يې کړېده نسبي نژديوالی لري؟ کوم يو يې ډېر نژدې خپل دی؟ ابو سفيان وايي: ما ورته وويل: زه ډېر ورلنډه يم. هرقل وويل: دا سړی او ملګري يې زما خوا ته رالنډه کړئ، ملګري يې دده شاته کېنوئ، بيا يې خپل ترجمان ته وويل: زه لدې سړي نه د نبوت د مدعي يعنې محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله پوښتنې کوم، زما ملګرو ته يې وويل که دې سړي دروغ راته وويل، نو تاسې يې راته په ګوته کړئ. ابو سفيان وايي که له خپلو ملګرو څخه نه وی شرميدلی چې بيا به وايي دروغجن دی، نو په محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پسې به مې دروغ ويلي وای.

ابو سفيان زياتوي، د هرقل لومړنی سوال دا ؤ چې د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د نسب په هکله څه وايې؟ ما ورته وويل: هغه د ډېر لوړ او شريف نسب خاوند دی. بيا يې وويل: له ده نه مخکې له تاسو نه چا دا ډول خبره او دعوه کړېده؟ ورته ومې ويل: نه. راته ويې ويل: له پلرونو نه يې کوم يو د واک او قدرت خاوند ؤ؟ ومې ويل: نه. پوښتنه يې وکړه چې اوس يې پيروان کمزوري خلک دي او که د مال او واک خاوندان؟ ورته ومې ويل: کمزوري خلک يې ملګري دي. ويې ويل: د پيروانو شميره يې زياتيږي که کميږي؟ ما ورته وويل: شميره خو يې مخ په زياتيدو ده. سوال يې وکړ چې له پيروانو نه يې څوک له خپل دين نه د کرکې له امله بيرته له خپل دين نه ګرزي (مرتد کيږي) ؟ ومې ويل: نه. راته ويې ويل: د نبوت له دعوی نه مخکې مو له هغه نه دروغ اوريدلي؟ ومې ويل: نه. ويې ويل: ايا غدر او خيانت کوي؟ ومې ويل: نه، خو اوس مو ورسره يو تړون کړيدی وګورو چې څه کوي؟ ابو سفيان وايي لدې خبرې پرته ما ته بل هيڅ داسې مجال په لاس رانغی چې د محمد (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په هکله له ځانه څه ووايم. بيايي راته وويل: ايا تاسو جګړه ورسره کړېده؟ ومې ويل: هو. ويې ويل: د جګړو نتيجې يې څه ډول وي؟ ورته ومې ويل: جنګ زمونږ او ده تر منځ داسې ؤ چې کله به مونږ او کله به هغه برلاسی و. پوښتنه يې وکړه چې په کومو څيزونو امر درته کوي؟ ورته ومې ويل: راته وايي: د يوه الله عبادت وکړئ، هيڅ شريک مه ورسره نيسئ، د خپلو پلرونو خبرې پرېږدئ، همدا راز د لمانځه، رښتيا، خپلوۍ، دوستۍ او پاکۍ امر راته کوي.

چې نصرانيان ګومان کوي چې عيسې (ع) ورباندې اعدام شوی و، قيصر په ۶۲۹م (۷ه) کال بيت المقدس ته راغی چې صليب پخپل ځای کيږدي او ددې برې شکر په ځای کړي.

بیا یې خپل ترجمان ته وویل: دې قریشي ته ووایه چې د نسب په هکله مې پوښتنه درنه وکړه تا وویل هغه د شریف نسب درلودونکی دی، رسولان همداسې وي هغوی د نسب له پلوه هم له نورو نه لوړ وي. پوښتنه مې درنه وکړه چې له ده نه مخکې يې د قوم کوم فرد دا ډول دعوه کړیده ؟ تا راته وویل: نه، که داسې وای چې لدینه وړاندې کوم شخص داسې دعوه کړې وای، نو ما به ویل چې کیدی شي ده به د هغه په پیروی سره دا ډول دعوه کړې وي. درته ومې ویل چې له پلرونو نه یې کوم یو واکمن او پاچا وې؟ تا وویل: نه ، که فرضاً له پلرونو نه یې کوم یو پاچا او مشر تیر شوی وای، نو ما به ویل چې د خپل پلار پاچایي غواړي. دا مې درته وویل چې له نبوت نه مخکې مو دروغ ورنه اوریدلي؟ تا وویل نه، نو زه په یقین سره دا ویلی شم داسې نه شي کیدای چې څوک دې انسانانو ته دروغ نه وایي خو په الله پسې دې دروغو ته زړه ښه کړي. بله مې دا خبره درته وکړه چې پیروان یې کمزوري خلک دي او که د مال او مقام خاوندان؟ تا راته وویل: چې کمزوري خلک یې پیروان دي، حقیقت هم همداسې دی چې د رسولانو (علیهم السلام) پیروان کمزوري خلک وي. دده د پیروانو د شمیر په هکله مې پوښتنه درنه وکړه، تا راته وویل چې د پیروانو شمیره یې مخ په زیاتیدو ده، د ایمان خاوندان همداسې وي. درته ومې ویل چې څوک چې یو ځل مسلمان شي آیا بیا بیرته له خپل دین نه د کرکې له امله له دین نه ګرزي؟ تا وویل: نه. همداسې ده ایمان چې یو ځل په زړه کې ځای ونیسي بیا په زور هم نه شي ورنه ایستل کیدلی. پوښتنه مې درنه وکړه چې آیا هغه غدر او خیانت کوي؟ تا وویل: نه غدر نه کوي، رسولان (علیهم السلام) همداسې وي غدر او خیانت نه کوي. ددې پوښتنه مې وکړه چې په څه امر درته کوي؟ تا راته وویل: هغه امر راته کوي چې د یوه الله عبادت وکړو، شریک ورسره ونه نیسو، او د بتانو له عبادت نه مو منع کوي، د لمانځه، رښتیا ویلو او پاکۍ امر راته کوي. که دا ستا خبرې رښتیا وي نو همدا پیغمبر (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به ان دا زما تر پښو لاندې ځای هم نیسي، زه خبر وم چې هغه به په همدې وخت کې مبعوثیږي، خو پدې نه پوهیدم چې هغه به له تاسې څخه وي، که زه پدې پوهیدلی چې ده ته ورسیدی شم نو د لیدلو تکلیف به مې یې ګاللی وای. او که زه دده په حضور کې وای، نو دواړه پښې به مې یې ور مینځلې وای. بیا یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کتاب(لیک) راوغوښت او ویې ولوست. کله چې د لیک له لوستلو نه فارغ شو، ګڼه ګوڼه جوړه شوه خلکو شورکاوه، نو مونږ ته د وتلو امر وشو. ابو سفیان وایي کله چې مونږ ته د بیرون وتلو امر وشو، ما خپلو ملګرو ته وویل: د ابو کبشه (محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د زوی کار جوړ شو،

له ده نه خو د روميانو (ژېړ پوټکو) پاچا هم ويرېږي. لدې نه وروسته زما پوخ يقين وٶ چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دين به حتماً بريالی کيږي، په همدې فکر کې وم تر څو په اسلام مشرف شوم.(١)
په قيصر باندې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ليک دا اثر خو ابو سفيان وليد. پر هغه باندې ددې خط بل اثر دا وٶ چې قيصر د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) قاصد دحيه کلبي ته جامې او تحفې ورکړې، خو کله چې دحيه بيرته مدينې ته روان وٶ په حسمی نومې سيمه کې د جذام قبيلې څو کسانو ډاکه ورباندې واچوله او ټول شيان يې ورنه يوووړل، مدينې ته له رسيدو وروسته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو د خپل سفر راپور يې ورکړ.
ورپسې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زيد بن حارثه (رضي الله عنه) حسمی ته واستاوه، چې ورسره پنځه سوه وسله وال نور هم وو، لاړ او په حسمی کې يې چې د وادي قری شا ته پرته وه په جذام قبيله بريد وکړ، ډير کسان يې ورنه ووژل، سل ښځې او ماشومان يې اسيران کړل، زر اوښان او پنځه زره پسونه يې هم په غنيمت ونيول. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او جذام قبيلې تر منځ اور بند هم شوی وٶ لدې پيښې نه وروسته د جذام يوه مشر زيد بن رافعه راغی او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې احتجاج وکړ. نوموړي په اسلام مشرف شوی وٶ، له دحيه سره يې مرسته هم کړې وه، په همدې اساس رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دده احتجاج قبول کړ او امر يې وکړ چې اولادونه، ښځې او مالونه يې بيرته ورکړل شي.
زياتره سيرت ليکونکي دا سريه له حديبيې نه مخکې ذکر کوي، پداسې حال کې چې دا سيې نده ځکه قيصر ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ليک له حديبيې نه وروسته استول شوی وٶ. ابن قيم هم وايي دغه سريه له حديبيې نه وروسته واقع شويده.(٢)

۵- منذر بن ساوی ته ليک

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بحرين والي يا پاچا منذر بن ساوی

(1). صحيح بخاري ۴/۱. صحيح مسلم ۲/ ۹۸ - ۹۹
(2). زاد المعاد ۲/ ۱۲۲. حاشية تلقيح فهوم الاثر ص ۲۹.

ته ليک وليکه، او د علاء بن الحضرمي په لاس يې وروليږه. منذر يې اسلام ته را دعوت کړ. په ځواب کې منذر ورته وليکل: اما بعد، يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ستاسې ليک مې ولوست، خپل قوم ته مې واوراوه، ځينې داسې وو چې اسلام يې خوښ کړ، او ځينو نورو اسلام و نه مانه، زما په ملک کې يهود او مجوس هم اوسيږي، پدې هکله لارښوونه راته وکړه. د همدې په ځواب کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وليکل: (**بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى المنذر بن ساوي، سلام عليك، فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، أما بعد، فإني أذكرك الله عز وجل، فإنه من ينصح فإنما ينصح لنفسه، وإنه من يطيع رسلي ويتبع أمرهم فقد أطاعني، ومن نصح لهم فقد نصح لي، وإن رسلي قد أثنوا عليك خيراً، وإني قد شفعتك في قومك، فاترك للمسلمين ما أسلموا عليه، وعفوت عن أهل الذنوب، فاقبل منهم، وإنك مهما تصلح فلم نعزلك عن عملك. ومن أقام على يهودية أو مجوسية فعليه الجزية**).

[**بسم الله الرحمن الرحيم**، له محمد رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه منذر بن ساوى ته! سلام عليک. زه د هغه الله حمد او ثنا وايم چې له هغه پرته بل د عبادت وړ څوک نشته، شاهدي وايم چې محمد د الله بنده او رسول دی. اما بعد زه الله تعالى دريادوم، څوک چې نيکي کوي، خير غواړي هغه يې په خپله ګټه دی، څوک چې زما د قاصدانو اطاعت وکړي، امر يې ومني هغوی په حقيقت کې زما اطاعت کړيدی، چا که زما له رسولانو سره نيکي وکړه دا نيکي يې له ما سره ده. زما قاصدانو ستا صفت وکړ، ما ستا د قوم په رابطه ستا شفاعت قبول کړ، مسلمانان په خپل حال پريږده ګنهګارانو ته مې عفوه وکړه، عفوه يې قبوله کړه، او تر څو پورې چې ته په صلاح او خير وې له چوکۍ څخه دې نه عزل کوو، که څوک په يهوديت او مجوسيت باندې قايم پاتې کيږي پر هغه جزيه ده، جزيه ورنه اخله.[1]]

۶- د يمامه پاچا هوذه بن علي ته ليک

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د يمامه مشر هوذه بن علي ته پدې

---

(1). زاد المعاد ۳/ ٦١. دکتور حميد الله چې کوم عبارت راوړی په هغه کې د [لا اله الا هو] په ځای [لا اله غيره] ليکل شوي.

متن يو ليک وليږه: (**بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى هوذة بن علي، سلام على من اتبع الهدى، واعلم أن ديني سيظهر إلى منتهى الخف والحافر، فأسلم تسلم، وأجعل لك ما تحت يديك**).

[**بسم الله الرحمن الرحيم**، د الله د رسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا هوذه بن علي ته! سلام دې په هغه چا وي چې د هدايت په لار روان وي، پوه شه چې زما دين به پر ټولو هغو سيمو برلاسی کيږي چيرته چې پياده او سپور رسيدلی شي، اسلام راوړه تر څو په امن شې، که په اسلام مشرف شوې چوکۍ به دې درسره پاتې وي.

دا ليک سليط بن عمرو العامري يووړ.]

کله چې سليط هوذه ته ورغی، هغه هرکلی ورته ووايه، عزت يې ورکړ، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يې داسې وليکل: رښتيا هم چې تاسې ډير غوره شي ته بلنه کوئ، همدا راز زما د پاچايۍ رعب هم په عربانو پروت دی. ما پخپل امرکې درسره شريک کړه تر څو پيروي دې وکړم. سليط ته يې جايزه او په هجرکې جوړې شوې جامې هم ورکړې.

سليط ټولې تحفې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاندې کړې، او د خپل سفر راپور يې هم ورکړ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هوذه خط ولوست او ويې ويل: (**لو سألني قطعة من الأرض ما فعلت، باد، وباد ما في يديه**). که يوه ټوټه ځمکه رانه وغواړي هم وربه يې نکړم، هغه هم تباه شو او څه چې ورسره دي هغه هم تباه شول.

او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مکې له فتحې نه راستون شو جبريل (علیه السلام) خبر ورکړ چې هوذه مړ شو. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل:

(**أما إن اليمامة سيخرج بها كذاب يتنبي، يقتل بعدي**).په يمامه کې به داسې کذاب پيدا کيږي چې د نبوت دعوه به وکړي، خو له ما نه وروسته به ووژل شي.

چا سوال وکړ چې قاتل به يې څوک وي يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)؟ ده وفرمايل: (**أنت وأصحابك**).ته او ستا ملګري به يې وژني. وروسته بيا

همداسې وشول.[1]

۷- د دمشق مشر حارث بن ابي شمر غساني ته ليک

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې ليک ورته ليکلی و: (**بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى الحارث بن أبي شمر، سلام على من اتبع الهدى، وآمن بالله وصدق، وإني أدعوك إلى أن تؤمن بالله وحده لا شريك له، يبقي لك ملكك**).

[**بسم الله الرحمن الرحيم**، د الله درسول محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا حارث بن ابي شمر ته. په هغه چا دې سلام وي چې په حقه لار روان وي، په حق يې ايمان راوړې وي، ريښتونی وي. زه بلنه درکوم چې په يوه الله ايمان راوړې، شريک ورسره ونه نيسې که داسې وکړې نو پاچايي به دې درسره وي.]

دا ليک يې د شجاع بن وهب چې له بني اسد قبيلې څخه ؤ په لاس وليږه. کله چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خط ور ورسيد نو ويې ويل: څوک به زما نه پاچايي اخلي؟ زه ورپسې ورځم. پدې توګه مسلمان نه شو.[1]

۸- د عمان پاچا ته ليک

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عمان پاچا جيفر بن جلندي او ورور ته يې چې عبد نوميده داسې ليک وليکه: (**بسم الله الرحمن الرحيم. من محمد رسول الله إلى جيفر وعبد ابني الجلندي، سلام على من اتبع الهدي، أما بعد:**

فإني أدعوكما بدعاية الإسلام، أسلما تسلما، فإني رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى الناس كافة، لأنذر من كان حياً ويحق القول على الكافرين، فإنكما إن أقررتما بالإسلام وليتكما، وإن أبيتما [أن تقرا بالإسلام] فإن ملككما زائل، وخيلي تحل

---

[1] زاد المعاد ۳/ ۶۳.

[1]. زاد المعاد ۳/ ۶۳. محاضرات تاريخ الامم الاسلامية : ۱/۱۴۶

بساحتكما، وتظهر نبوتي على ملككما).

بسم الله الرحمن الرحيم، د الله تعالی د رسول محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د جلندي زامنو جيفر او عبد ته! په هدايت او نيغه لار برابرو باندې دې سلام وي. اما بعد زه مو اسلام ته رابولم، اسلام راوړئ تر څو دواړه په امن شئ. زه د الله تعالی له لوري ټولو انسانانو ته رسول رالیږل شوی يم. زه خلک د کفر او بدۍ له عواقبو نه ويروم، حق ورته بيانوم تر څو په کفارو باندې دليل قايم شي. که تاسې اسلام ومانه، همدلته به مو پخپله چوکۍ پرېږدم، او که اسلام و نه منۍ نو پاچايي مو ختميدونکې ده، ستاسې په پاچايۍ به زما د آسونو بريد او يلغار جوړ شي، زما نبوت به حتماً ستاسې پر پاچايۍ غلبه مومي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دغه ليک د عمرو بن العاص (رضي الله عنه) په لاس وليږه. عمرو وايي: روان شوم تر څو عمان ته ورسيدم، لومړی عبد ته ورغلم، هغه يې له ورور نه زيات هوښيار او نرم سړی ؤ ورته ومې ويل چې زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تاسې ته رالیږلي يم. ده راته وويل: ورور مې د عمر او مقام له پلوه له ما نه مخکې دی، راځه زه به دې هغه ته ورولم تر څو ستا ليک ولولي. او بيا يې زياته کړه: ته څه غواړې؟ ما ورته وويل: زه د يوه الله لور ته بلنه درکوم. له الله نه پرته د نورو ټولو عبادت پرېږده، پدې سره شاهدي ووايه چې محمد د الله بنده او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی. عبد وويل: اې عمرو! ته د خپل قوم د سردار زوی يې، دا راته ووايه چې ستا پلار پدې هکله څه کړي؟ د هغه عقيده څه وه؟ هغه زمونږ لپاره نمونه دی.

ما ورته وويل: پلار مې پداسې حال کې مړ شو چې په محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې ايمان نه درلود. زما هيله دا وه چې هغه په اسلام مشرف شي، او د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تصديق وکړي. زه هم لکه پلار مې مشرک وم تر څو الله تعالی د اسلام لارښوونه راته وکړه. عبد راته وويل: څومره وخت کيږي چې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پيروي دې غوره کړيده؟ ځواب مې ورکړ، لږ وخت کيږي چې په اسلام مشرف شوی يم.

راته ويې ويل چيرته مسلمان شوې؟ ما ورته وويل: په حبشه کې د نجاشي په وړاندې. او دا مې هم ورته وويل چې نجاشي پخپله هم په اسلام مشرف شويدی. عبد راته وويل نو رعيت يې څه ورسره وکړل؟ ما ورته وويل: هغوی يې امر ومانه او پيروي يې کوي.

ویې ویل: آیا دیني او مذهبي مشرانو یې هم پیروي وکړه؟ ما ورته وویل: هو. عبد راته وویل: اې عمرو! پوه شه چې دروغ سړی ډېر ژر رسوا کوي. ما ورته وویل:زه خو دورغ نه وایم، زمونږ دین د دروغ ویلو اجازه نه ورکوي. بیا یې وویل: فکر کوم چې هرقل به د نجاشي په اسلام نه وي خبر؟ ما ورته وویل: نه، هرقل پدې ښه خبر دی چې نجاشي اسلام راوړیدی. ده راته وویل: ته پدې خبر څنګه خبر شوی؟ ما وویل: نجاشي به هرقل ته خراج ورکاوه، خو کله چې په اسلام مشرف شو، نو ویې ویل قسم په خدای که لدینه وروسته یو درهم هم ورکړم. او کله چې هرقل پدې کیسه خبر شو، نو ورور یې چې نیاق نومیده ورته وویل: آیا خپل هغه غلام همداسې پرېږدې چې خراج ورنکړي؟ او دا اجازه ورکوې چې د بل چا دین ومني؟ هرقل ورته وویل: دا یو شخص دی چې د ځان لپاره یې یو دین غوره کړیدی، نو زه څه ورسره کولی شم؟ په خدای قسم که د پاچایۍ غم نه وای راسره نو ما به هم لکه نجاشي دا دین مانه.

عبد وویل: اې عمرو! دا ته څه وایې؟ ما ورته وویل: قسم په خدای چې زه رښتیا وایم . هغه راته وویل: ښه، اوس دا راته ووایه چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په څه شیانو امر او له کومو شیانو څخه نهي کوي؟ په ځواب کې مې ورته وویل: هغه امر کوي چې مونږ د الله تعالی اطاعت وکړو، او نافرماني یې ونکړو. هغه د صله رحمۍ امر کوي، او له هر ډول ظلم، زنا، شرابو، بت پرستۍ نه نهي کوي. عبد وویل: دا څومره ښه او غوره خبره ده، څومره غوره شیانو ته بلنه کوي. که زما ورور زما خبره ومني نو مونږ به ټول سواره درسره روان شو او د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته به حاضر شو، ایمان به ورباندې راوړو، او تصدیق به یې کړو، خو ورور مې په پاچایۍ ډېر ویریږي، د واک ډېر حریص دی، هغه خپلواک نه شي پرېښودئ، هغه ته ګرانه ده چې د بل چا پیروي وکړي.

ما ورته وویل: که هغه اسلام راوړي، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به یې بیرته د خپل قوم مشر وټاکي. د هغه دنده به بیا دا وي چې له بډایانو نه صدقې واخلي او په غریبانو یې وویشي. عبد وویل: دا هم څومره نیک عمل دی، بیا یې وویل: صدقه څه ته وایې؟ شروع مې وکړه هغه ته مې صدقه او زکات تشریح کړ، د هر شي د زکات اندازه مې ورته بیان کړه او په اوښانو مې ورته خلاصه کړه. راته ویې ویل: یا عمرو! هغه حیوانات چې د باندې څري ونې او بوټې خوري او اوبه څښي آیا پدې ډول څارویو کې هم صدقه شته؟ په ځواب کې مې وویل: هو. هغه وویل: فکر نکوم چې زما قوم به د وطن لدې لیرې والي او شمیرې له زیاتوالي سره دې خبرې ته غاړه کیږدي. عمرو وایي څو ورځې هملته ورته انتظار وم. عبد به زما خبرې خپل ورور

ته رسولې. تر څو يوه ورځ يې زه وغوښتلم. ورد ننه شوم پيره دارانو له متهو نه ونيولم، ده ورته وويل: خوشئ يې کړئ. خوشې يې کړم، ما غوښتل چې کينم. پيره دارانو د کيناستلو اجازه رانکړه پاچا ته مې وکتل. هغه راته وويل: وايه څه ويل غواړې؟ ما د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مهر شوی ليک ور وړاندې کړ، مهر يې مات کړ، ليک يې پرانيست او تر پايه يې ولوست. بيايې خپل ورور ته ورکړ، هغه هم ولوست. خو ما ليدل چې ورور يې له ده نه نرم دی، بيا يې راته وويل: وايه د قريشو دريځ څه دی؟ ما ورته وويل: هغوی د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پيروي غوره کړېده. ځينې له زړه نه او له دين سره د مينې په بناء په اسلام مشرف شويدي، او ځينې نور بيا په زور سره مغلوب شوي. پاچا راته وويل: نور څوک له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره دي؟

ما وويل: خلکو دا دين خوښ کړيدی، هغوی د الله تعالی په فضل سره دا درک کړېده چې دوی په ګمرا ه ئ کې وو او اوس حق ته راغلي دي. فکر کوم دلته له تا نه پرته نور څوک ګمراه ندي پاتې. که ته هم نن اسلام رانه وړې او پيروي يې ونکړې، نو لښکرې درپسې راځی له رېښو نه به دې باسي هر څه به دې ختميږي، نو اسلام راوړه تر څو په امن شې، که اسلام راوړې نو محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به دې بيرته د خپل قوم مشر وټاکي، هيڅوک پلي او سواره به نه درته راځي. هغه راته وويل: يوه ورځ مهلت راکړه. ته سبا بيا راشه.

زه لاړم او ورور ته يې ورغلم. هغه راته وويل: يا عمرو! هيله من يم چې ايمان راوړي او د واکمنۍ حرص پريږدي. سهار ورغلم، خو اجازه يې را نکړه چې ورسره وګورم. ورور ته يې ورغلم ورته ومې ويل چې ما ته خو له پاچا سره د ليدو اجازه رانکړل شوه. هغه وروستلم. پاچا راته وويل ستا په خبرو کې مې فکر وکړ، که زه اوس پاچايي داسې چا ته پريږدم چې شهسواران يې لا تر اوسه دلته ندي رارسيدلي، نو دا زما لپاره مناسبه نه ده او عربان به مې ډېر کمزوری وشميري، او که د هغه سواره دلته راورسيدل نو له داسې يوه مقاومت سره به مخ شي چې مخکې به يې ليدلی هم نه وي.

په ځواب کې مې ورته وويل: ستا خوښه، زه نو سبا بيرته روانيږم. کله چې هغه زما له ستنيدو نه ډاډه شو، نو خپل ورور يې ګوښه کړ او ورته ويې ويل: دغه پيغمبر (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې په کومو خلک غالب او بريالی شوی، مونږ د هغوی په نسبت په هيڅ حساب يوو، ده چې هر چا ته پيغام استولی، ټولو يې دعوت منلی.

په همدې اساس يې بل سهار زه ورغوښتلم، او هملته پاچا او ورور يې دواړو اسلام

راوړ او د رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تصدیق یې اعلان کړ. دواړه په اسلام مشرف شول، او ما ته یې اجازه راکړه چې له خلکو نه صدقې راټولې کړم او په غریبانو یې وویشم او د خلکو تر مینځ فیصلې وکړم. که چا به مخالفت راسره وکړ هغوی دواړو به مې عملي مرسته کوله.[1]

ددې پیښې له سیاق نه داسې ښکاري چې دغه لیک د نورو په نسبت وروسته استول شوی، او ګمان کیږي چې د مکې له فتحې نه وروسته لیکل او استول شوی وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې لیکونو سره خپل دعوت د هغه وخت زیاترو پاچایانو ته ورساوه. په ځواب کې ځینې پاچایان په اسلام مشرف شول او یو شمیر همداسې کافر پاتې شول. خو دومره خبره ده چې د هغو کفارو توجه هم همدې خوا ته را واوښتله. او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مبارک نامه او اسلام سره څه نا څه آشنا شول.

---

[1]. زاد المعاد ۳/ ۶۲- ۶۳

له حدیبیه صلحې نه وروسته پوځي تحرکات

د غابه یا ذي قرد غزا

د بني فزاره قبیلې یوې ډلې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د یوه اقدام په نتیجه کې د مسلمانانو په یو شمیر څارویو ډاکه واچوله، غلا یې کړل. همدې ډاکوانو ته د سزا ورکولو پخاطر دا غزا پیښه شوې وه. له حدیبیې نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لومړنۍ غزا همدا وه، که څه هم ځینې روایتونه وایي چې لومړنۍ غزا یې خیبر وه. امام بخاري ددې باب په مقدمه کې وایي چې د غابه غزا له خیبر نه درې ورځې مخکې واقع شویده. مسلم هم همدا خبره له سلمه بن اکوع نه په روایت سره نقل کړیده. د سیرت لیکونکو زیاترو دا ویلي چې دغه غزا له حدیبیه سولې نه مخکې وه، خو د بخاري روایت د تاریخ لیکونو له قول نه زیات صحیح دی.[1]

ددې غزا قهرمان سلمه بن اکوع دی. سیرت لیکونکي روایتونه ټول له ده نه نقلوي او وایي چې: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلې شیدې ورکونکې اوښانې له خپل شپانه او غلام رباح سره څړ ځای ته لیږلي وې، سلمه وایي زه هم ورسره وم او د طلحه آس مې له ځان سره بوولی و، سهار ناڅاپه عبدالرحمن فزاري پر اوښانو حمله وکړه، ټول یې وتښتول، شپون یې په قتل ورساوه. ما رباح ته وویل چې لاړ شه، دا آس طلحه ته ورسوه، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پیښې خبر کړه. زه په یوه هسک ځای ودریدم مخ مې د مدینې په لور کړ او درې ځلې مې په لوړ آواز چیغه وکړه یا صباحاه!! بیا په غلو پسې روان شوم، په غشو مې ویشتل

[1]. صحیح البخاري باب غزوه ذات قرد ۲/ ۶۰۳ . صحیح مسلم باب غزوه ذي قرد ۲/۱۱۳تر ۱۱۵. فتح الباري ۷/۴۶۰ تر ۴۶۳، زاد المعاد ۲/ ۱۲۰

او دا شعر مې زمزمه کاوه:

انــا ابــن الاکــوع والیــوم یــوم الرضــع

زه د اکوع زوی يم، نن ورځ د شيدو رودلو ورځ ده. يعنې نن به معلوم شي چې چا د خپلې مور شيدې رودلي دي.

ابن اکوع وايي ما په مسلسله توګه کفار په غشو ويشتل، که له هغوی نه به يو راپسې راغی نو زه به د ونې بيخ ته ورته کيناستلم او له همغه ځای نه به مې وويشت او ټپي به شو، تر څو هغوی د غرونو په منځ کې تنګې درې ته ننوتل. زه غره ته وختلم او د غره له سر نه مې تيږې پرې راغورځولې همداسې په هغوی پسې وم، تر څو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ټول اوښان مې شاته پاتې شول. هغوی دا ټول را ته خوشي کړل او لاړل. که څه هم هغوی د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ټول اوښان راته خوشي کړل، خو بيا هم زه ورپسې وم په غشو مې ويشتل، چې مجبور شول ديرش چادر او ديرش نيزې ورغورځوي، دا د دې پخاطر چې بار يې سپک شي. دوی به چې هر څه پريښودل ما به د نښانې په توګه تيږې ورباندې اچولې تر څو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحاب (رضي الله عنهم) ورته متوجه شي او ويې پيژني. زه ورپسې وم هغوی د يوې غونډۍ په يوه تنګه لاره کې د غرمې ډوډۍ ته کيناستل، زه له دوی نه پاس وختلم او ورته ګورم له دوی نه څلور کسان ماته راوختل. ما ورته وويل: آيا ما پيژنئ چې زه څوک يم؟ دوی دومره را لنډ شوي وو چې زما غږ يې ښه اوريده، ما ورته وويل زه سلمه بن اکوع يم، زه چې په چا پسې روان شوم هغه به حتماً رانيسم، او که څوک ما پسې شي او زما د نيولو هڅه وکړي نو کله به مې هم ونه نيسي، هغوی چې زما خبرې واوريدلې څلور واړه بيرته ستانه شول.

زه پخپل ځای ناست وم، په همدې وخت کې مې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پوځيان وليدل چې د ونو په مينځ کې راروان دي، مخکې يې اخرم روان ؤ، ورپسې ابو قتاده، ورپسې مقداد بن اسود ؤ. حضرت اخرم له عبدالرحمن سره مخامخ شو، سره ونښتل د عبدالرحمن آس زخمي شو، خو عبدالرحمن وتوانيد اخرم په شهادت ورسوي ، بيا يې آس ورنه واخيست ورباندې سپور شو، خو قتاده ورپسې راورسيد او عبدالرحمن يې همدلته وواژه، نو مشرکين په تيښته شول. زه هم ورپسې په منډه شوم، لماښام ته نژدې هغوی ډير وږي وو غوښتل يې لږ اوبه وڅښي خو ما اجازه ورنکړه چې له چينې نه اوبه وڅښي، يو څاڅکی يې هم ترخولې نکړ. رسول الله

(صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او لښکر يې لماسختن راپسې راورسيد ما عرض وکړ يا رسول الله ! دا خلک تږي دي، که له ماسره سل کسان وليږې ،نو زه به د دوی ټول آسونه ورنه واخلم، او دوی به هم ټول لاس تړلي درته راولم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: : (**يا بن الأكوع. ملكت فأسجح**). اې د اكوع زويه! برلاسی شوې يې، نو لږ نرمي وکړه. بيايې وفرمايل: (**إنهم ليقرون الآن في غطفان**). چې اوس دوی ته په بنو غطفان کې ميلمستيا کيږي يعنې دوی به اوس د هغوی ميلمانه وي.

بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**خير فرساننا اليوم أبو قتادة، وخير رجالتنا سلمة**). نن ورځ زمونږ تر ټولو غوره شهسوار ابو قتاده دی، او له ټولو نه غوره پلی مو سلمه دی. سلمه وايي چې بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوې برخې راته راکړې يوه برخه د پلي او بله د سواره، او بيا يې زه پخپله عضباء نومې اوښه ورسره سپوره کړم او مدينې ته راستانه شوو. پدې غزا کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابن ام مکتوم خليفه ټاکلی ؤ، او د غزا بيرغ يې مقداد بن عمرو ته ورکړی ؤ.[1]

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۲۰. او دوه وروستي مصدرونه.

د خيبر غزا

د ۷ کال د محرم مياشت

خيبر لوی ښار ؤ، ښه فصلونه او مضبوط برجونه يې درلودل، د مدينې منورې شمال ته ۶۰ يا ۸۰ ميله ليرې پروت ؤ، اوس د يوه کلي حيثيت لري، هوا يې هم ډيره ښه نده.

د خيبر غزا سبب

د حديبيې له سولې نه وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مخالف مثلث له لوی قوت (قريشو) نه بې غمه شو، د هغوی له اړخه يې زړه جمع شو، نو نيت يې وکړ چې ددې مثلث له دوو نورو اضلاعو يا برخو سره حساب تصفيه کړي. او دايې ضروري وګڼله چې په سيمه کې د امن او امنيت ټينګولو پخاطر د يهودو او نجد د نورو قبايلو خطر هم له مينځه يوړل شي، ترڅو مسلمانانو له جګړې نه فارغ او د الهي دين دعوت ته وزګار شي.
څرنګه چې خيبر د مسلمانانو په خلاف د ټولو توطئو، او سازشونو داسې مرکز ؤ چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ضد ټول جنګونه او فعاليتونه له همدې ځايه تنظيميدل نو مسلمانانو ته په کار وه چې لومړی همدا شيطاني ځاله ورانه کړي.
د يادونې وړ ده چې د خيبر يهودانو د احزاب په غزا کې د مسلمانانو په خلاف ټول ې عربي قبيلې راوپارلې، بني قريظه يې ديته اړ کړل چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره غدر او خيانت وکړي. هغوی پدې هم بسنه ونکړه بلکه په مدينه کې د ننه يې هم له منافقينو سره اړيکې ټينګې کړې، له غطفان او په صحرا کې ميشته کوچيانو سره يې تماسونه ونيول، پخپله يې هم د جګړې تياري نيوله، په همدې اساس مسلمانان له سختو مشکلاتو سره مخ وو. يهودانو د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ترور توطئه جوړه کړه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مجبور شو ددې شرارتونو د مخنيوي پخاطر پوځي تحرکات ولري، او د يهودي لښکر ځينې شيطان مشران لکه سلام بن ابي حقيق، او اسير بن رزام له مينځه يوسي.

خو خبره پدې هم پای ته نه رسيدله، د يهودانو خطر لوی و، او ددې خطر له مينځه وړلو يوه لوی او جدي اقدام ته ضرورت درلود. مسلمانانو تر هغې پورې ددې فرصت نه درلود چې له يهودانو سره مقابله وکړي تر څو پورې يې چې له لوی دښمن (قريشو) سره د سولې تړون نه وُ کړی، او کله چې مسلمانان د قريشو له شر نه بې غمه شول نو د يهودانو مقابلې ته يې وخت وموند.

د خيبر په لور

ابن اسحاق وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له حديبيې نه راستون شو، ذي الحجه او د محرم مياشتې څو ورځې يې همدلته مدينه کې تيرې کړې، او بيا په همدې محرم مياشت کې د خيبر په لور روان شو. مفسرين وايي چې خيبر هغه وعده وه چې الله تعالی پدې آيت کې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره کړې وه:

((وَعَدَكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ)) (الفتح: ۲۰)

[الله تعالی له تاسو سره د ډيرو غنائمو او ولجو وعده کړيده چې وا به يې خلئ تاسې، نو الله تعالی ژر درکړل دا غنائم.]

اسلامي لښکر

منافقان او د کمزوري ايمان خاوندان د حديبيې په غزا کې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره نه وو تللي، سستي يې کړې وه، الله تعالی د دوی په هکله خپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته داسې امر وفرمايه:

((سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلامَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لا يَفْقَهُونَ إِلاَّ قَلِيلاً)) (۴۸:۱۵)

[ژر به ووايي (تاته وروسته پاتې کيدونکي (خلک) کله چې روان شئ تاسې غنيمتونو (د خيبر ته) د پاره ددې) چې واخلئ تاسې هغه غنائم، پرې ږدئ مونږ چې په تاسې پسې درشو اراده لري دوی چې بدل کړي حکم د الله. ووايه اې محمده! چې له سره به متابعت ونکړئ تاسې زمونږ، همداسې فرمايلي وو الله پخوا بيا به ووايي چې کينه

کوئ ستاسې له مونږ سره بلکه دوی نه پوهيدل مګر لږ.]
همدا وه کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خيبر په لور روانيده، نو اعلان يې وکړ چې يوازې هغه کسان به ورسره ځي چې په جهاد کې برخه اخيستل غواړي. پدې ترتيب سره له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يوازې تر ونې لاندې بيعت کوونکي چې شميره يې ۱۴۰۰ تنه وو روان شول.
په مدينه کې يې سباع بن عرفطه غفاري خليفه وټاکه. ابن اسحاق وايي چې نميله بن عبدالله ليثي يې خليفه ټاکلی وُ، خو محققين وايي چې لومړنی روايت قوي دی.[1]
په همدې وخت کې ابوهريره (رضي الله عنه) په داسې حال کې مدينې ته هجرت وکړ چې په اسلام مشرف شوی وُ، د سهار په لمانځه کې يې په سباع بن عرفطه پسې اقتدا وکړه. او کله چې له لمانځه نه فارغ شو سباع ته ورغی، هغه څه توښه ورکړه او روان شو په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پسې ور ورسيد.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې په هکله له مسلمانانو سره خبره وکړه او هغوی پخپلو غنيمتونو کې هغه (ابو هريره) او ملګري يې ورسره شريک کړل.

له يهودانو سره د منافقانو تماس

منافقانو د يهودانو په ګټه کار کاوه، د منافقانو رئيس عبدالله بن ابي بن سلول د خيبر يهودانو ته احوال وليږه چې متوجه اوسئ محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په لور در روان شويدی، متوجه اوسئ، خپل تدابير ونيسئ، ګورئ همت له لاسه ورنکړئ، ورنه ونه ويريږئ، تاسې د شمير او وسايلو له پلوه له هغه نه پياوړي ياست، د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) قوم ډير لږ دی، هغوی تش لاسي هم دي، وسلې نلري.
يهودانو ته چې د ابن ابي خبر ورسيد کنانه بن ابي حقيق او هوذه بن قيس يې غطفان قبيلې ته واستول او د کمک غوښتنه يې ورنه وکړه.
بني غطفان قبيله د يهودانو ملګرې وه او د مسلمانانو په خلاف يې له دوی سره مرسته کوله. پدې غوښتنې سره يهودانو دا وړانديز هم وکړ که دوی پر مسلمانانو بريالي شول نو د خيبر د ميوو نيمه برخه به بنو غطفان ته ورکوي.

[1]. فتح الباري ۷/ ۴۶۵. زاد المعاد ۲/ ۱۳۳.

د خيبر لار

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خيبر ته د رسيدو پخاطر لومړی د عصر نومي غره په لور لاړ، بيا له صهباء نومي سيمې نه تير شو، ورپسې رجيع ته ورسيد هغه چې له غطفان نه يې د يوې شپې، ورځې مزل درلود. د غطفان قبيلې خلکو تياري نيولې وه او د خيبر په لور وخوځيدل تر څو د يهودانو مرسته وکړي، دوی لا خيبر ته نه وو رسيدلي چې له شا نه يې شور او ځوږ تر غوږو شو، گمان يې وکړ لکه چې مسلمانانو ېې پر اولادونو او مالونو حمله کړې، همدا وه چې بيرته ستانه شول، او د خيبر يهودان يې يوازې پرېښودل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه دوه لارښوونکي راوغوښتل کوم چې مسلمانانو ته يې لاره ښووله، له دوی نه د يوه نوم حسيل وُ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل چې داسې لار راوښيئ چې خيبر ته د شمال يعنې شام له لوري ورتاو شو، تر څو شام ته د يهودانو د تيښتې لاره بند کړو، او همدا راز د دوی او غطفان تر مېنځ لاره هم غوڅه شي.

له لارښوونکو نه يوه وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا لار زه درته ښيم! روان شو تر څو يوې څلور لارې ته ورسيد هلته يې عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! له دې ټولو لارو نه خپل مقصد ته رسيدلی شو، اوس ستا خوښه په کومه لاړ شو؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړ چې د هرې يوې لارې نوم ورته واخلي. هغه وويل: دا لار حزن نوميږي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: دا دې وي، پدې نه ځو. هغه بيا وويل ددې بلې لارې نوم شاش دی. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا هم خوښه نه شوه. هغه وويل دريمه لار د حاطب په نامه يادېږي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه هم خوښه نکړه. پدې وخت کې حسيل وويل: چې اوس يوازې يوه لاره پاتې ده: عمر (رضي الله عنه) وويل: د هغې نوم څه دی؟ هغه وويل: نوم يې مرحب دی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په همدې مرحب نومې لار باندې تګ خوښ کړ.

د لارې په اوږدو کې واقع شوې ځنې پيښې

۱- سلمه بن اکوع (رضي الله عنه) وايي: له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د خيبر په لور روان وو، د شپې مو مزل کاوه چې يوه کس عامر ته وويل: څه خو راته واوروه، عامر شاعر ؤ، راکوز شو پيل يې وکړ داسې بدلې يې بللې:

اللهم لولا انت ما اهتدينا	و لا تصـــدقنا ولا صلينا
فاغفر فداء لـــك ما اتقينا	و ثبت الاقدام ان لاقينا
والـــقين ســـــكينة علينا	انا اذا صيح بنــــا ابينا

و بالصـــياح عـــولوا علينا

[اې الله! که ته نه وای نو مونږ به هدايت نه وای موندلی، نه به مو صدقه ورکړی وای او نه به مو لمونځ ادا کړی وای، خدايه! مونږ له تا قربان، بښنه راته وکړې، چې تقوی غوره کړو او که له دښمن سره مخامخ شوو ثبات را په برخه کړې او سکون راباندې نازل کړې مونږ ته چې آواز وشي نو مونږ ځواب نه وايو، غرور کوو، او د چيغو په ډګر کې خلک باور راباندې لري.]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د آواز په اوريدو سره وويل : (من هذا السائق). دا آواز ويونکی څوک دی؟ ورته وويل شول چې دا عامر بن اکوع دی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (يرحمه الله).[الله تعالی دې رحم پرې وکړي.]

له اصحابو (رضي الله عنهم) نه يوه کس وويل: ستاسو دعا د هغه په حق کې لازمه شوه، اوس د هغه شهادت واجب شو، تاسو ولې مونږ د هغه له وجود نه لا زيات نه برخمن کولو؟! يعني کاشکې د عمر د اوږدوالي دعا مو ورته کړې وای[6].

اصحاب (رضي الله عنهم) پدې پوهيدل چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جنګ په وخت کې چاته په ځانګړې توګه دعا وکړي نو هغه حتماً په شهادت رسيدونکی دی.[(۲)]

د خيبر په غزا کې هم همداسې وشول او حضرت عامر (رضي الله عنه) شهيد شو. همدا وجه وه چې اصحابو (رضي الله عنهم) رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)

---

[6]. صحيح بخاري باب غزوه خيبر۶۰۳/۲. صحيح مسلم باب غزوه دي قرد و غيرها ۲/ ۱۱۵.

[(2)]. صحيح مسلم.

ته عرض وکړ چې ولې یې هغه ته د اوږده عمر دعا ونکړه تر څو دوی له ده نه نور هم مستفید شوی وای.

۲- رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خیبر سره نژدې د صهباء په وادي کې د لمازدیگر لمونځ ادا کړ. بیا یې توښې راوغوښتلې، ټولو خپلې خپلې توښې راوړې چې ټول میده شوي غنم وو، امر یې وکړ چې ټول دلته واچوي، واچول شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) ورنه وخوړل. بیا د ماښام لمانځه ته پورته شو، مبارکه خوله یې ومینځله، اصحابو (رضي الله عنهم) هم خپلې خولې ومینځلې او په زاړه اوداسه یې لمونځ ادا کړ، وروسته یې د ماخستن لمونځ هم وکړ.[1]

اسلامي لښکر د خیبر په لمنو کې

هغه شپه چې په سهار یې جگړه پیل شوه مسلمانانو خیبر ته نژدې تیره کړه، یهودان نه وو ورباندې خبر. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عادت ؤ چې کوم قوم ته به د شپې ورسید، نو تر سهاره به نه ورنژدې کیده، حمله به یې نه ورباندې کوله، دا شپه یې هم همداسې وکړل. سهار وختي پاڅید د سهار لمونځ یې په تیاره کې ادا کړ مسلمانان روان شول د خیبر په لور یې مخه کړه، هلته یهودان د ناخبرۍ په حالت کې له بیلچو، ټسکورو او تبرونو سره د خپلو ځمکو او پټیو په لور روان وو، کله یې چې اسلامي لښکر ولید ویې ویل: قسم په خدای چې محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راغلی، منډې یې کړل بیرته خپل ښارته ننوتل. په همدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**الله أكبر، خربت خيبر، الله أكبر، خربت خيبر، إنا إذا نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنـــذرين**). الله اکبر، خیبر وران شو، الله اکبر خیبر وران شو، مونږ چې د کوم قوم ساحې ته ورشو نو د گواښل شویو خلکو سهار خراب وي.[2]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل لښکر لپاره یو ځای غوره کړ. حباب بن منذر (رضي الله عنه) ورته راغی عرض یې وکړ: یا رسول الله (صلی الله علیه

---

[1]. مغازي الواقدي غزوه خیبر ص ۱۱۲..

[2]. صحیح بخاري باب غزوه خیبر۲/ ۶۰۳- ۶۰۴.

و اله و صحبه و سلم) دا ځای دې د الله په امر غوره کړيدی، او که تا خپله د جنګي تاکتيک په توګه انتخاب کړيدی؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: دا زما شخصي نظر دی. منذر ورته وويل: دغه ځای له نطاه برجونو سره ډير نژدې دی د يهودانو ټول جنګيالي په همدې برج کې دي، هغوی زمونږ په احوال خبر دي، مونږ ګوري، پداسې حال کې چې مونږ نه دوی وينو او نه يې په هکله پوره معلومات لرو. د هغوی غشي مونږ ته رارسيږي، خو زمونږ غشي دوی ته نه رسيږي، دلته مونږ د هغوی له شبخون نه هم په امن نه يو. بله دا چې دا ځای د خرما د ونو په منځ کې واقع دی، ژور هم دی، ځمکه يې هم خرابه ده، غوره به وي چې بل مناسب ځای وټاکې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: سيې خبره دې وکړه، ورپسې يې د لښکر لپاره بل ځای غوره کړ.

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خيبر ته نژدې شو ويې فرمايل: (قفوا). فوقف الجيش، فقال: (اللهم رب السموات السبع وما أظللن، ورب الأرضين السبع وما أقللن، ورب الشياطين وما أضللن، ورب الرياح وما أذرين، فإنا نسألك خير هذه القرية، وخير أهلها، وخير ما فيها، ونعوذ بك من شر هذه القرية، وشر أهلها، وشر ما فيها، أقدموا، بسم الله). ودريږئ، ټول لښکر ودريد، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: اې د اوو آسمانونو او تر آسمانو لاندې د ټولو مخلوقاتو لويه ربه! اې د اوو ځمکو او پکې د ټولو موجوداتو ربه! اې د شيطانانو او د دوی له خوا د ګمراه شويو ربه! مونږ له تا نه ددې کلي خير غواړو، ددې کلي د اوسيدونکو او ټولو له شر نه تا ته پناه در وړو. بيا يې وفرمايل: روان شئ، مخ په وړاندې د خدای په نامه سره.[1]

د جنګ تياري او د خيبر برجونه

پر خيبر له حملې نه مخکې شپه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (لأعطين الراية غدًا رجلاً يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله، [يفتح الله على يديه]) فلما أصبح الناس غدوا على رسول الله صلى الله عليه وسلم، كلهم يرجو أن يعطاها، فقال: (أين علي بن أبي طالب؟) فقالوا: يا رسول الله، هو يشتكي

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۳۲۹.

عينيه، قال: (فأرسلوا إليه)، فأتي به فبصق رسول الله صلى الله عليه وسلم في عينيه، ودعا له، فبرئ، كأن لم يكن به وجع، فأعطاه الراية، فقال: يا رسول الله، أقاتلهم حتى يكونوا مثلنا، قال: (انفذ على رسلك، حتى تنزل بساحتهم، ثم ادعهم إلى الإسلام، وأخبرهم بما يجب عليهم من حق الله فيه، فوالله، لأن يهدي الله بك رجلا واحدًا خير لك من أن يكون لك حمر النعم).

سهار به بیرغ داسې شخص ته ورکوم چې لـه الله تعالی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره محبت لري، الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم ورسره مینه لري. کله چې سهار شو، اصحاب (رضي الله عنهم) ټول د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورتلل هر یوه دا تمه لرله چې بیرغ به ده ته ورکړل شي. پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: علي (رضي الله عنه) چیرته دی؟ اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وویل: هغه خو د سترګو تکلیف لري.[1] ویې فرمایل: را وی‌ی غواړئ. ځوک لاړل او علي (رضي الله عنه) یې راووست. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې سترګې پخپلو مبارکو لاړو ورلمدې کړې، دعا یې ورته وکړه او سترګې یې داسې جوړې شوې لکه چې هیڅ مرض نه وو پکې، بیایې بیرغ ورکړ. علي (رضي الله عنه) عرض وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تر هغې پورې به ورسره جنګیږم تر څو هغوی زمونږ په شان مسلمانان شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: په اطمینان سره لاړ شه تر څو د دوی ساحې ته ورسیږې، هلته هغوی ته د اسلام بلنه ورکړه، د الله تعالی حقوق ورته بیان کړه، قسم په خدای که الله تعالی ستا په لاس یوه سړي ته هدایت وکړي، نو دا له سرو اوښانو نه درته غوره دی.[2]

خیبر په دوو برخو ویشل شوی و
په لومړنۍ برخه کې یې دا پنځه برجونه وو:

[1]. د همدې رنځ له کبله علي (رضي الله عنه) په سر کې لـه لښکر نـه پاتې شوی و، خو وروسته ورپسې راغلی ؤ.

[2]. صحیح بخاري ۲/ ۵۰۵-۶۰۶. ځینې روایات وایي چې علي (رضي الله عنه) ته بیرغ د برجونو د فتحې لپاره د څو هڅو له ناکامۍ نه وروسته ورکړل شو، خو د محققینو رایه هغه ده کومه چې مونږ ذکر کړیده.

۱- د ناعم برج. ۲- د صعب بن معاذ برج. ۳- د قلعه زبیر برج. ۴- د ابي برج. ۵- د نزار برج.
لومړي درې برجونه په نطاه نومې سیمه او دوه نور په شق نومې سیمه کې پراته وو.
د خیبر په دوهمه برخه کې چې په کتیبه سره یې شهرت درلود درې برجونه پراته وو چې نومونه یې دا دي:
۱- د قموص برج دا د بني نضیر د مشر ابي حقیق برج ؤ. ۲- د وطیح برج. ۳ – د سلالم برج. په خیبر کې لدې آتو برجونو نه علاوه نور برجونه او کلا ګانې هم وې، خو هغه نورې ددې آتو په شان لویې او مضبوطې نه وې.
د جګړې زیات شدت د خیبر په لومړنۍ برخه کې ؤ، دوهمه برخه که څه هم جنګیالان پکې ډیر وو خو ټول بیله جګړې تسلیم شول.

د جګړې پیل او د ناعم برج فتح کیدل

مسلمانانو لومړي پر ناعم برج حمله وکړه، همدلته د یهودو لومړنۍ دفاعي کرښه هم وه. دې برج که له یوې خوا زیات استراتیژیک اهمیت درلود له بل پلوه د یهودانو مشهور قهرمان مرحب هغه چې په زرو شمار ؤ هم همدلته اوسیده.
علي (رضي الله عنه) مسلمانان د همدې برج په لوري مرش کړل، هلته یې یهودانو ته د اسلام بلنه ورکړه خو هغوی اسلام و نه مانه، د خپل مشر مرحب تر مشرۍ لاندې د مسلمانانو مقابلې ته راووتل. مرحب را وړاندې شو او مسلمانانو ته یې د مقابلې چیلنج ورکړ. سلمه بن اکوع وایي: په خیبر کې د هغوی مشر مرحب د جګړې میدان ته راوړاندې شو، توره یې په لاس کې وه او دا شعر یې وایه:

قد علمت خیبر اني مرحب شاکي السلاح بطل مجرب
اذا الحروب اقبلت تلهب

[د خیبر خلک پدې پوه دي چې زه مرحب یم، مسلح یم، د جنګ او جګړې په دوران کې تجربه کار اتل یم.
سلمه وایي دده مقابلې ته زما تره (عامر) ورووت او ویې ویل:

قد علمت خیبر اني عامر شاکي السلاح بطل مغامر

[خیبر وال پدې خبر دي چې زه عامر یم، بیباکه، وسله په لاس اتل یم.]
دواړو یو پر بل د ګوزار هڅه وکړه، د مرحب توره زما د تره عامر په ډال ولګیده، عامر هڅه وکړه چې لـه لاندې نـه پـه مرحب ګوزار وکړي، خو توره یې لنډه وه، کـه څه هم غوښتل يې‌د یهودي په پنډۍ ګوزار وکړي خو توره یې پخپله ګونډه برابره شوه، سخت زخمي شو، او بیا له همدې ټپ نه وفات شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دده پـه هکلـه فرمـایلي: (إن له لأجرين ــ وجمع بين إصــبعيه ــ إنــه لجَاهِــدٌ مُجَاهِد، قَلَّ عربي مَشَي بها مِثْلَــه). دده (عـامر) لپـاره دوه اجرونـه دي او پخپلو دوو مبارکو ګوتو یې اشاره وکړه، ده داسې جهـاد وکړ چې پـه عربـو کې بـه دده پـه شـان مجاهد کم وموندل شي[1].
داسې ښکاري چې مرحب به بیا د مقابلې غږ کړی وي، او هماغه خپل شعر به یې وایه او په میدان کې به تاویده. همدا وه چې دا ځل یې د مقابلې لپاره علي (رضي الله عنه) ووت، او دا شعر یې ووایه:

انا الذي سمتني امي حيدره   كليث غابات كريه المنظره

اوفيهم بالصاع كيل السندره

[زه هغه څوک یم چې مور مې حیدر (زمری) نوم راباندې ایښی دی، زه لکه د ځنګل د پاچا (زمري) په شان هیبتناک یم. زه د ټولو د نیزو پوره حساب ورکوم.]
علي (رضي الله عنه) دا شعر زمزمه کړ او په مرحب یې داسې ګوزار وکړ چې ځای پـه ځای یې نسکور کړ، وروسته د همده په لاس خیبر فتح شو.[2]
کله چې علي (رضي الله عنه) د یهودانو برجونو تـه ورلنډ شـو، یـوه یهـودي لـه بـرج نـه راوکتل او ویې ویل: ته څوک یې؟ ده ځواب ورکړ چې زه علي بن ابي طالب (کــرم الله وجهـه) یم. یهودي وویل: قسم په هغه کتـاب چې پـر موسی (علیـه السـلام) نـازل شویدی چې تـــاسې برلاسي شوئ. بیـا د مرحب ورور یاسر راووت او ویـې ویـل: څـوک راسره مقابله کوي؟ له مسلمانانو نه زبیر (رضـي الله عنـه) مقـابلې تـه ور وړانـدې شـو، مور یې صـفیه (رضـي الله عنهـا) وویـل: یـا رسـول الله (صلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سلم)! هسې نه چې زوی مې مړ نه شي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

---

[1]. مسلم باب غزوه خیبر ۱۲۲/۲ ،باب غزوه دي قرد ۱۱۵/۲ . صحیح البخاري باب غزوه خیبر ۲/ ۶۰۳
[2]. د مرحب د قاتل، د قتل د نېټې او د دغه برج د فتحې په اړه د مصادرو تر منځ لوی اختلاف وجود لري.

وفرمایل: (**بل ابنك يقتله**).نه، بلکه ستا زوی به هغه وژني. همغه وه چې زبیر (رضي الله عنه) پدې وتوانید چې یهودی (یاسر) ووژني.
د ناعم برج په شاو خوا کې سختې جګړې وشوې، یو شمیر وتلي یهودان پکې مړه شول، د نورو یهودانو روحیات کمزوري شول، د مسلمانانو د مقابلې توان یې له لاسه ورکړ. ځینې مصادر وایي چې دا جګړه څو ورځې روانه وه، مسلمانان له سخت مقاومت سره مخ وو، په پای کې یهودان بې وسه شول، د مقابلې توان یې بایلود، او له همدې برج نه صعب نومي برج ته واوښتل، او مسلمانانو د ناعم برج فتحه کړ.

د صعب بن معاذ د برج فتحه کول

په ناعم نومي برج پسې دوهم مهم برج د صعب په نامه یادیده. پر دې برج د برید قومانده د حباب بن منذر انصاري په غاړه وه، مسلمانانو برج درې ورځې کلا بند کړ، په دریمه ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې برج د فتحې لپاره خاصه دعا وکړه.
ابن اسحاق روایت کوي چې د اسلم قبیلې بني سهم کورنۍ مسلمانان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل عرض یې وکړ: مونږ ستړي شوي یوو، هیڅ مو په لاس کې نشته. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**اللهم إنك قد عرفت حالهم، وأن ليست بهم قوة، وأن ليس بيدي شيء أعطيهم إياه، فافتح عليهم أعظم حصونها عنهم غَنَاء، وأكثرها طعامًا ووَدَكًا**).خدایه ته د دوی په حال خبر یې، دوی وس نلري، زه هم څه نلرم چې ورېې کړم، خدایه! ته د دوی په لاس تر ټولو لوی برج فتحه کړې تر څو څه شی یې لاسته ورشي، هغه برج د دوی په لاس فتح کړې چې ډیره غله او ډیر غوړي وي پکې. کله چې سهار شو، الله تعالی د دوی په لاس د صعب بن معاذ برج فتحه کړ. او پدې برج کې له ټولو برجو نه زیات خواړه او وازدې یعنې غوړي وو.[1]
کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصحاب (رضي الله عنهم) پر برج باندې د حملې لپاره استول، نو د بني اسلم قبیلې کسان له نورو نه مخکې وو. د برج مخې ته مقابله او جګړه وشوه، په پای کې په همدې ورځ له لمر لویدو نه مخکې برج فتحه شو. مسلمانانو پدې لوی برج کې د هغه زمانې یو شمیر توپونه او ټانکونه

[1]. ابن هشام ۲/ ۳۳۲

هم په غنیمت ونیول.

د ابن اسحاق په روایت پدې ورځو کې مسلمانان له سختې لوږې سره مخ شوي وو، او له ډیرې لوږې یې خره ذبح کړي وو او د همدې خرو غوښې یې په دیګونو کې بار کړې وې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې له مسئلې خبر شو د اهلي خره د غوښې له خوړولو نه یې نهي وکړه، او دادیګونه واړول شول.

د زبیر د کلا فتح

د ناعم او صعب برجونو له فتح کولو وروسته یهودان ټول د زبیر کلا ته لاړل. دغه یوه ډیره مضبوط کلا وه، موقعیت یې هم داسې و چې آسونه او پیاده ځواکونه نه شوای ورباندې ورختلی. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) محاصره کړه، محاصره درې ورځې اوږده شوه. یو یهودي راغی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې عرض وکړ چې یا ابا القاسم! که ته یوه میاشت هم محاصرې ته ادامه ورکړې یهودانو ته څه مشکل نشته ځکه چې له دوی سره خواړه شته د اوبو مشکل یې هم نشته، د شپې له خوا د خپل ضرورت وړ اوبه اخلي او بیرته پخپله کلا کې ځای نیسي، خو که تا اوبه ورباندې بندې کړې، نو دوی به مجبور شي چې بیرون ته راووزي. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اوبه ورباندې بندې کړې، دوی راووتل او سخته جګړه یې وکړه. یو شمیر مسلمانان شهیدان شول، لس کسه یهودان هم ولګیدل، بالاخره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بریالی شو او دا کلا یې هم فتحه کړه.

د اُبي د کلا فتحه

کله چې د زبیر کلا هم د مسلمانانو په لاس فتحه شوه، یهودان د ابي کلا ته لاړل او هلته یې سنګر ونیو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا کلا هم محاصره کړه، د محاصرې په دوران کې دوه یهودي اتلان یو په بل پسې راووتل او د مقابلې ټېر یې وواهه. مقابله وشوه دواړه د مسلمانانو په لاس ووژل شول. لدې دوو یهودی جنګیالیو نه یو د مشهور مسلمان اتل د سرې لنګۍ خاوند ابو دجانه سماک بن خرشه انصاري په لاس ووژل شو. کله چې ابو دجانه دغه یهودی وواژه نو د کلا په لور یې مخه کړه، مسلمانان هم ورپسې ورغلل ګرمه جګړه ونښته، مسلمانان کلا ته ورد ننه شول، یهودان په تیښته بریالي شول او ځانونه یې د نزار برج ته ورسول.

د نزار برج فتحه

د خیبر پدې برخه کې نزار تر ټولو زیات مضبوط برج ؤ، یهودانو باور درلود چې مسلمانان به په هیڅصورت کې هم دغه برج ونه شي نیولی، دوی پدې برج دومره زړه تړلی و چې خپل اولادونه او ښځې یې هم همدلته ورسره ساتلي وو.
مسلمانانو هم دغه برج کلک کلا بند کړ، په یهودو یې سخت فشار راووست، خو څرنګه چې برج د غره په څوکه کې پروت ؤ، ورننوتل ګران وو. یهودانو هم دا جرائت نه درلود چې له برج نه د باندې راووزي، خو د برج له درز نه یې د غشو او ډبرو په ویشتلو سره سخت مقاومت وکړ. کله چې د نزار برج محاصره اوږده شوه، مسلمانان ونه توانیدل برج ونیسي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې د هغه وخت توپونه ورته نصب شي، داسې ښکاري چې مسلمانانو به هم د توپ څه ډزې کړې وي او په همدې ګولیو سره یې د برج په دیوالونو کې درزونه پیدا کړل، او له همدې لارې نه د ننه ور داخل شول. په برج کې د ننه سخته جګړه ونښته چې په نتیجه کې یې یهودانو ماتې وخوړه، ډیر تلفات یې ورکړل پدې هم ونه توانیدل چې د پخوا په شان بل برج ته پناه یوسي، بلکه څوک چې په تیښته بریالي شول هغوی خپل اولادونه او ښځې مسلمانانو ته پریښودلی. او پدې ترتیب او ددې برج په فتحې سره د خیبر د لومړنۍ برخې (نطاه او شق) ټول برجونه فتحه شول، که څه هم پدې برخه کې یو شمیر نور واړه برجونه هم وو، خو د نزار برج له سقوط نه وروسته یهودانو پخپله هغه واړه برجونه خوشي کړل او ټول د خیبر دوهمې برخې ته منتقل شول.

د خیبر د دوهمې برخې فتحه

د نطاه او شق له فتحې نه وروسته، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بني نضیر قبیلې د نورو برجونو چې په کتیبه کې پراته او وطیح، قموص او سلالم نومیدل، په لور توجه وکړه، چیرته چې ټول یهودان راټول شوي وو.
سیرت لیکونکي پدې برجونو کې د جګړې د پیښیدو په هکله اختلاف لري. د ابن اسحاق له روایت نه داسې ښکاري چې د قموص برج د فتح کیدو په وخت کې جګړه شوې وي، او دا برج په جګړې سره فتحه شوی نه د خبرو له لارې[1].
واقدي وایي چې: د خیبر دغه برخه د خبرو له لارې فتحه شوې، خو دا هم کیدای شي

[1]. ابن هشام ۲/ ۳۳۱- ۳۳۶- ۳۳۷

چې د قموص برج په شاو خوا کې لومړی جګړه شوې وي او بیا د خبرو له لارې تسلیم شوې وي. او پاتـه دوه نـور برجونـه بیلـه جګړې تسلیم شـویدي. پـه هـر حـال رسـول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دې برخې (کتیبه) ته له راتګ نـه وروسـته یهـودان کلا بند کړل، چې پوره ۱۴ ورځې محاصره وو. په پای کې رسول الله (صلی الله علیـه و اله و صحبه و سلم) اراده وکړه چې دا برجونه هم په توپونو وولي، خو کله چې یهـودان پوه شول چې نور وژل کیږي نو د سولې او خبرو وړاندیز یې وکړ.

خبرې او مذاکرات

ابن ابي حقیق د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ځوک واستول او ورته ویې ویل: آیا خوښه دې ده چې خبرې سره وکړو؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا وړاندیز ومانه، هغه راغی خبرې پیل شوې، او پدې سره جوړ شول چې په برجونو کې موجود یهودي جنګیالان به ټول په امن وي، د یهودانو اولادونه به د دوی وي، اسیران کیږي به نه، خو هغوی به ټول له خیبر نه وزي، خپلې ځمکې، مالونه، سره او سپین به ټول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته سپاري، خپل آسونه، وسلې، نیزې او نور ټول به پریږدي، یوازې هغه څه به ورسره وړی شي چې په غاړه یې وي لکه جامې. خو د ابو داود په یوه روایت کې راځي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا ورسره ومنله چې یهودان به له خیبر نه د وتلو په وخت د دومره مال د وړلو اجازه لري چې اوښ یې وړی شي.[1] په همدې اتفاق وشو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وویل: (**وبرئت منكم ذمة الله وذمة رسوله إن كتمتموني شيئا**)[2].

که څه مو پټ کړل، نو الله ته به یې ځواب ورکوئ. د الله او رسول الله (صلی الله علیـه و الـه و صـحبه و سـلم) ذمـه درنـه خلاصـه ده. پـدې ترتیـب سـره تـړون وشـو او خیبـر د مسلمانانو په لاس فتحه شو. او برجونه ورته وسپارل شول.

د ابي حقیق د دوو زامنو وژل کیدل

سره لدې چې دا تړون وشو، خو د حقیق زامنو ډیر مالونه پټ کړل، هغـه ژې یـې هـم پـټ

[1] . سنن ابي داؤد، باب ما جاء في حكم خيبر ۷٦/۲.
[2] . زاد المعاد ۱۳٦/۲.

کړل چې د حيي بن اخطب بې شميره دارايي او ګاڼې وې پکې کومې چې د بني نضير د شړلو په وخت يې له ځان سره خيبر ته راوړې وې.

ابن اسحاق روايت کوي: کنانه بن ابي حقيق (الربيع) چې د بني نضير خزانې وې ورسره، د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راوستل شو، پوښتنه يې ورنه وکړه چې د بنو نضير خزانې چيرته دي؟ ده سره لدې چې د خزانې ساتونکی ؤ انکار وکړ، پدې وخت کې يو بل يهودی راغی او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې وويل چې ما به هر سهار کنانه ليده چې دغې مخروبې ځمکې ته به راته. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) کنانه ته وويل: (**أرأيت إن وجدناه عندك أأقتلك؟**)ګوره که چيرته دغه خزانه له تاسره پيدا شوه نو آيا بيا دې ووژنو؟ کنانه وويل: هو، که له ما سره وموندل شوه نو ومې وژنئ. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې دغه خرابه وکيندل شي. له کيندلو وروسته څه اندازه مالونه لاسته راغلل، بيا له کنانه نه پوښتنه وشوه چې نور مالونه چيرته دي؟ هغه بيا هم انکار وکړ، همدا وه چې زبير (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړل شوه چې کنانه تعذيب کړي تر څو د خزانې ځای په ګوته کړي.

زبير (رضي الله عنه) په چقماق باندې په سينه سينه کې واهه تر څو مرګ حال شو، وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) محمد بن مسلمه (رضي الله عنه) ته وسپاره، او هغه يې د خپل ورور محمود په بدل کې سر پرې کړ. (محمود د مسلمه زوی چې د محمد ورور ؤ د ناعم برج تر څنګ ناست ؤ چې يهودانو د ميچنې تيږهورباندې غورځولې او په شهادت يې رسولی ؤ.)

ابن قيم وايي چې: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابي حقيق د دواړو زامنو د وژلو امرکړی ؤ، او په دوی باندې د کنانه د تره زوی شاهدي ويلې وه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حيي بن اخطب لور صفيه هم په اسارت ونيوله، صفيه پدغه وخت کې د کنانه بن ابي حقيق په نکاح کې وه.

د غنيمتونو ويش

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فيصله وکړه چې يهودان له خيبر نه وشړي، خو هغوی ورته راغلل عرض يې وکړ چې مونږ ددې ځمکې په هکله له تاسې نه زيات معلومات او تجربه لرو، مونږ همدلته پريږدئ دا ځمکې به درته کاله کوو. له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) سره نه

دومره وخت او فرصت و او نه هم دومره کسان وو ورسره چې دلته په ځمکه کار وکړي، همدا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فيصله وکړه چې يهودان به پدې ځمکو کار کوي په بدل کې به يې د ټولو حاصلاتو او ميوو نيمه برخه دوی ته ورکول کيږي. او دا فيصله به تر هغې پورې عملي وي تر څو پورې چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوښه وي. يهودان همدلته پاتې شول او عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) به د حاصلاتو په اړه د تخمين په اساس فيصله کوله يعنې تخميني اندازه به يې معلوموله. همدا راز رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خيبر ځمکې په ۳۶ برخو وويشلې، بيا هره برخه په سلو برخو مشتمله وه پدې حساب سره ټولې درې زره شپږ سوه برخې وې. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو حصه نيمه يعنی ۱۸۰۰ برخې وې، شخصاً د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يوه برخه وه او هغه هم لکه د بل هر مسلمان د برخې په اندازه، او پاتې نيمه بله برخه چې (۱۸۰۰) نورې برخې کيدلې هغه يې د خاصو حالاتو، ځان او مسلمانانو د مشکلاتو يا ټولنيزو ستونزو لپاره وساتله. او دا نيمه برخه ځمکه يې لدې امله په ۱۸۰۰ برخو وويشله چې دا په حقيقت کې د الله له طرفه د حديبيې د ټولو غازيانو حاضر وو که غائب لپاره يو نعمت، روزي او بدله وه. د حديبيې غازيان ۱۴۰۰کسان وو، دوه سوه آسونه هم ورسره وو، د هر آس لپاره دوې برخې وې، پدې حساب ټولې برخې يو زر اته سوه شوې چې د سواره لپاره درې او د پلي لپاره يوازې يوه برخه وه.[۱]

د خيبر غنيمتونه بې حسابه وو، بخاري له ابن عمر (رضي الله عنهما) نه روايت کوي چې وايي: د خيبر تر فتحې پورې مونږ په نس نه وو ماړه شوي، همدا راز عائشه (رضي الله عنها) وايي: کله چې خيبر فتحه شو نو مونږ وويل اوس به په خرماوو ماړه شو.[۲]

او کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خيبر نه بيرته مدينې ته تشريف راوړ، نو ټولو مهاجرينو هغه باغونه بيرته خپلو انصارو وروڼو ته ورکړل چې دوی ته يې د مرستې په دود ورکړي وو، ځکه اوس خو مهاجرين هم په خيبر کې د مال، باغ اوخرما خاوندان شوي وو.[۳]

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۳۷ – ۱۳۸.

[2]. ، صحيح بخاري ۲/ ۶۰۹.

[3]. زاد المعاد ۲/ ۱۳۷، صحيح مسلم ۲/ ۹۶.

د جعفر بن ابي طالب او اشعريانو (رضي الله عنهم) راتګ

د خيبر د غزا په دوران کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تره زوی جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) او ملګري يې له ابو موسى اشعري او ملګرو سره يې راورسيدل. ابو موسى (رضي الله عنه) وايي: مونږ په يمن کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وتلو خبر واوريد، همدا وه چې زه او دوه وروڼه مې له څو پنځوس کسانو سره يو ځای د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لور د هجرت سفر پيل کړ، په کښتۍ کې سپاره شوو، خو کښتۍ د حبشې په لور يووړو، هلته مو له جعفر او ملګرو سره يې ملاقات وشو، هغوی راته وويل: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مونږ دلته راليږلي يوو او همدلته يې د پاتې کيدو امر راته کړيدی، تاسی هم راسره پاتې شئ، نو ورسره پاتې شوو. تر څو وروسته روان شوو او پداسې وخت کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسيدو چې خيبر يې فتحه کړی و، مونږ چې ور ورسيدو نو مونږ ته يې هم په غنيمت کې برخه راکړه. غايبانو ته يې (هغه چې په غزا کې نه وو ورسره) د خيبر له غنيمتونو نه څه ورنکړل، يوازې مونږ د جعفر ملګرو ته يې برخه راکړه او بس [1].

کله چې جعفر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورسيد هرکلی يې ورته ووايه، ښکل يې کړ او ويې فرمايل: (**والله ما أدري بأيهما أفرح؟ بفتح خيبر أم بقدوم جعفر**). والله که پوهيږم په کومه خوشالي خوښي وکړم، د خيبر په فتحه او که د جعفر په راتګ[2]؟

جعفر (رضي الله عنه) او ملګري يې وروسته له هغې راغلي وو چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نجاشي ته عمرو بن اميه الضمري ليږلئ او د مسلمانانو د بيرته ليږلو خبره يې ورته کړې وه، نو نجاشي هغوی په دوو کښتيو کې ورواستول.

د جعفر (رضي الله عنه) ملګري ۱۶ نارينه وو، ښځې او اولادونه يې هم ورسره وو. او نور مسلمانان مخکې له حبشې نه مدينې ته راغلي وو.[3]

---

(1). صحيح بخاري ۱/ ۴۴۳. فتح الباري ۴۸۴/۷تر ۴۸۷.

(2). زاد المعاد ۲/ ۱۳۹ .

(3). محاضرات تاريخ الامم الاسلاميه للخضري ۱۲۸/۱ .

له صفیه (رضي الله عنها) سره د رسول الله (ﷺ) واده

مخکې مو وویل چې د صفیه (رضي الله عنها) میړه کنانه بن ابي حقیق د غدر په سزا کې ووژل شو، نو صفیه (رضي الله عنها) په اسارت ونیول شوه. کله چې اسیرانې ښځې ټولې راغونډې شوې، دحیه بن خلیفه کلبي راغی او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې د یوې وینځې سوال وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: لاړ شه او له اسیرو ښځو نه یوه واخله. دحیه لاړ او په صفیه بنت حیي یې لاس کیښود، پدې وخت کې یو صحابي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او ورته ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تا دحیه ته د بنو نضیر او بنو قریظه قبیلې سرداره یعنی صفیه ورکړه! دغه میرمن خویوازې ستاسې له شان سره ښایي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: احوال ورکړئ چې هغه راولي. دحیه سره له صفیې راغی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وکتل او ویې ویل: ددې په بدل کې بله اسیره واخله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفیه (رضي الله عنها) اسلام ته راوبلله، هغې اسلام ومانه، په اسلام مشرف شوه، نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) آزاده کړه او په نکاح یې کړه، او مهر یې همدا آزادي وه. د مدینې په لار چې د سد صهباء سیمې ته ورسیدل صفیه (رضي الله عنها) له حیض نه پاکه شوه، نو ام سلیم ورته جوړه کړه، د شپې یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته واستوله، او پدې ترتیب سره دا واده تر سره شو. سهار یې د خرما، میده شویو اوړو او غوړیو نه تیاره شوې شوروا ولیمه ورکړه، درې ورځې یې د لارې په اوږدو کې د واده د شپو په توګه ورسره تیرې کړې.[1]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صفیه (رضي الله عنها) په مخ کې شین والی ولید ورته ویې ویل چې دا څه دي؟ دې وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ما ستا له راتګ نه مخکې خوب ولید چې سپوږمۍ له خپل ځای نه بیځایه شوه او زما په غیږ کې راولویده. پدې وخت کې م ی ستا په هکله هیڅ معلومات نه درلودل، دغه کیسه او خوب مې خپل میړه ته ووایه، هغه په مخ ووهلم او راته ویې ویل لکه چې د هغه پاچا هیله لرې چې په مدینه کې دی.[2]

---

[1]. صحیح بخاري ۱/ ۲،۵۴/۶۰۴ـ۶۰۶، زاد المعاد ۲/ ۱۳۷.

[2]. ابن هشام ۲/ ۲۳۶، زاد المعاد.

په زهرو ککړ پسه

د خيبر له فتحې نه وروسته پداسې حال کې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د فاتح لاربنود په حيث دلته ځای په ځای شوی ؤ د سلام بن مشکم ښځې زينب بنت حارث يو کباب شوی پسه ورته راوړ. نوموړې پوښتنه کړې وه چې د پسه کوم غړی د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډير خوښيږي، ورته ويلی شوي ؤ چې لاس يا څټکی ښځې. نو په همدې پښه کې يې ډير زهر ورته واچول بيا يې ټول پسه په زهروککړکړ، بيا يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته راووړ او مخې ته يې ورته کيښود. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همدا پښه چې ډير زهر پکې ؤ راونيوله، غوښه يې ورنه بيله کړه ويې ژووله خو تيره يې نه شوه، بيرته يې تپ کړه. ويې فرمايل: (**إن هذا العظم ليخبرني أنه مســـموم**).دا هډوکی راته وايي چې زهر پـــکې گډ شويدي. بيا يې هغه ښځه راوغوښتله ،ورته وويې ويل : (**ما حملك على ذلـــك؟**) ولې دې دا کار کړئ؟ ښځې اعــتراف وکړ وويې ويل: ما ويل که محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پاچا وي، نو پدې سره به ورنه بې غمه شو، او که رسول وي، نو حتماً به خبر ورکړل شي او دا غوښه به ونه خوري. وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه. د غوښې خوړلو په وخت کې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره بشر بن البراء بن معرور هم ؤ هغه يوه اندازه غوښه وخوړله چې له امله يې مړ شو.

دې ښځې ته د عفوې په اړه مختلف روايتونه رانقل شويدي، ځينې وايي عفوه ورته وشوه او نور وايي چې ووژل شوه، خو اتفاق بيا پدې شويدی چې لومړی رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه، خو کله چې بشر مړ شو، نو دغه ښځه يې ورباندې قصاص کړه.[1]

د خيبر په غزا کې د شهيدانو او مشرکينو د مړيو شميره

په خيبر غزا کې ۱۶ مسلمانان په شهادت ورسيدل، څلور قريشان، يو له اشجع قبيلې، يو له اسلم قبيلې يو د خيبر له خلکو او نور انصار (رضي الله عنهم) وو.

بل روايت وايي چې ددې غزا د شهيدانو شميره ۱۸ تنه وه. منصور پوري دغه شمير

-[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۳۹ . فتح الباري: ۷/ ۴۹۷. اصله کيسه په بخاري ۱/۴٤۹، ۲/۸٦۰،٦۲۰ او ابن هشام ۲/۳۳۷_۳۳۸ کې ذکر شويده.

۱۹ تنه ښوودلی او وایي : سیرت لیکونکو د خیبر شهیدانو شمیره پنځلس ښودلې ده، خو ما له ډیرې څیړنې وروسته ۲۳ نومونه موندلي، چې یو نوم رنیف بن حبیب یوازې په طبري کې، بل رنیف بن وائله یوازې په واقدي کې راغلی دی، یو (بشر بن براء) په زهرو لړلي پسه له امله مړ شو، یو بل کس (بشر بن عبدالمنذر) داسې دی چې ځنې وايي په خیبر کې شهید شوی او نور وایي چې په بدر کې په شهادت رسیدلی دی، خو صحیح روایت دا دی چې په بدر کې شهید شویدی.[1] له یهودانو نه پدې غزا کې۹۳ کسه وژل شویدي.

فدک

خیبر ته له رسیدو نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) محیصه بن مسعود (رضي الله عنه) د فدک یهودانو ته واستاوه، تر څو هغوی اسلام ته راوبولي، خو هغوی خبره اوریده کړه.

خو کله چې خیبر فتح شو، نو الله تعالی یې په زړونو کې رعب واچاوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې د سولې وړاندیز وکړ او ویې ویل چې: د خیبر د یهودانو په شان دوی هم د فدک په نیمایي حاصلاتو سره سولې ته تیار دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی وړاندیز ومانه، د فدک سیمه ټوله خاص د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لپاره وه. ځکه دلته مسلمانانو هیڅ ډول جنګ او جدل نه و کړی.[2]

وادي القِرى

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خیبر له فتحې نه فارغ شو، نو د وادي القرى په لور یې مخه کړه، هلته یو شمیر یهودان چې څه عربان هم ورسره وو اوسیدل.

دې سیمې ته له رسیدو سره سم د یهودانو له لوري پر مسلمانانو د غشو باران وشو، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو غلام (مدعم) هم ووژل شو. خلکو وویل: جنت یې دې مبارک وي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)

---

[1]. رحمه للعالمین ۲/ ۲۶۸ تر ۲۷۰.

[2]. ابن هشام ۲/ ۳۳۷ - ۳۵۳ .

وفرمایل: (كلا، والذي نفسي بيده، إن الشَّمْلَة التي أخذها يوم خيبر من المغـانم، لم تصبها المقاسم، لتشتعل عليه نارًا)، فلما سمع بذلك الناس جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم بشِرَاك أو شراكين، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: (شراك من نار أو شراكان من نار). نه داسې نده، قسم په هغه ذات چې زما ژوند يې په واک کې دی، هغه شمله (يو ډول پراخه جامه ده) به چې له ويش نه مخکې يې د خيبر له ولجو نه اخيستې وه په ده باندې اور بلوي. اصحابو (رضي الله عنهم) چې دا خبره واوريدله، نو هر يو لاړ چا يوه او چا به دوې تسمې رانيولې وې راوړلې به يې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايل: د اور يوه تسمه د اور دوې تسمې.[1]

بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل لښکر د مقابلې لپاره تيار کړ، په ليکو يې برابر کړل، عمومي بيرغ يې سعد بن عباده ته ورکړ. يو جنډه يې حباب بن منذر، بله يې سهل بن حنيف، دريمه يې عباد بن بشر ته ورکړه. وروسې يې يهودانو ته د اسلام بلنه ورکړه خو هغوی اسلام ونه مانه، يو کس يې مقابلې ته راووت، مخې ته زبير بن عوام ورغی او هغه يې رانسکور کړ. وروسې بل راووراندې شو هغه يې هم وواژه. وروسې دريم د مقابلې ميدان ته راغی، د مسلمانانو له اړخه علي (رضي الله عنه) ورمخې ته شو او هغه يې ځای په ځای کړ. پدې ترتيب سره مقابله روانه وه تر څو له يهودانو نه ۱۱ تنه ووژل شول. هر کله به چې يو ورنه وژل کيده نور به اسلام ته رابلل کيدل. پدې ورځ به د لمانځه په وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لمونځ په جماعت ادا کړ، بيا به يې يهودانو ته د اسلام بلنه ورکوله، هغوی به اسلام نه مانه، پدې ترتيب سره تر لماسختن پورې جګړه روانه وه، وروسې سهار شو، لمر د نيزې په اندازه هسک شوی ؤ چې يهودان په زور سره تسليم شول مالونه يې ټول ولجه شول. مسلمانانو ته ډير مالونه او سامانونه په لاس ورغلل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) همدلته د قری په وادي (سيمه) کې څلور ورځې پاتې شو، غنيمتونه يې په اصحابو وويشل، خو ونې، ځمکې او باغونه يې لکه د خيبر د ځمکو په شان له يهودانو سره پريښودل.[2]

---

[1]. صحيح بخاري ۲/ ۶۰۸

[2].زاد المعاد ۲/ ۱۴۶ . ۱۴۷

تیماء

د تیماء یهودان چې د خیبر، فدک او وادي قرى له فتحې نه خبر شول، فورا یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د سولې وړاندیز وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم د دوی وړاندیز ومانه سوله یې ورسره وکړه، او خپل مالونه یې همدوی ته پرېښودل[1].

او داسې تړون یې ورسره ولیکه: دا د بني عادیا لپاره د محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تړون دی، دوی به محفوظ او خوندي وي، جزیه به ورکوي، دښمني به نه ورسره کیږي او نه به له خپلې خاورې نه شړل کیږي، دا تړون به همیشنی وي. تړون لیک د خالد بن سعید په لاس ولیکل شو[2].

د مدینې په لور

پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مدینې په لور روان شو. د سفر په جریان کې خلک یوې درې ته ورسیدل په لوړ آواز یې الله الکبر، الله اکبر، لا اله الا الله، ویل، رسول (صلی الله علیه وسلم) ورته وفرمایل: **(أربعوا علـــى أنفســـكم، إنكـــم لا تدعون أصَمَّ ولا غائبا، إنكم تدعون سميعا قريبا).**

[له ځان سره لږ نرمي وکړئ، تاسو خو کوم کاڼه یا غائب ته دعا نه کوئ، بلکه تاسو هغه ذات ته فریاد کوئ چې اوریدونکی او نژدې دی.]

یوه شپه یې مزل وکړ، د شپې په وروستۍ برخه کې یې د لارې په اوږدو کې واړول، ویده شو، خو له ویده کیدو نه مخکې یې بلال ته وویل: بیدار اوسه، چې د سهار لمانځه ته مو راویښ کړې.

بلال (رضي الله عنه) خپل پیتیې ته ډډه وهلې او خوب وړی و. او کله چې لمر ښه تود شو، راویښ شول. لومړی او تر ټولو د مخه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راویښ شو. بیا لدې وادي (درې) نه ووت، لږ مخکې لاړ، او هلته یې د سهار لمونځ په جماعت سره ادا کړ. په بل روایت کې راغلي چې دغه کیسه په بل سفر کې

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۴۷.

[2].ابن سعد ۲۷۹/۱.

پېښه شوې وه.[۳]
د خيبر غزا له حوادثو نه دا څرګنديږي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ۷ هـ کال د صفر په وروستۍ برخه او يا ربيع الاول په مياشت کې مدينې ته ستون شويدی.

د ابان بن سعيد سريه

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د يوه ماهر قوماندان په حيث پدې ښه پوهيده چې له حرامو مياشتو نه اخوا د مدينې خوشي او خالي پرېښودل په ځای عمل ندی، ځکه د مدينې شا و خوا پراته اعراب د مناسب فرصت انتظار باسي، او پدې تمه دي چې په غلچکي برید سره مسلمانانو ته زيان واړوي مالونه يې لوټ او غلا کړي.
همدا وجه وه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابان بن سعيد په مشرۍ يوه سريه نجد ته وليږله تر څو اعراب وويروي. ددې سريې سره همزمان خپله رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خيبر په لور روان شو. ابان بن سعيد د خپلې دندې له سرته رسولو نه وروسته بيرته راستون، او په خيبر کې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره پداسې وخت کې يو ځای شو چې خيبر فتحه شوی و. موثق روايت دا دی چې دغه سريه د ۷ هـ کال د صفر په مياشت کې وه، ددې سريې کيسه بخاري هم رانقل کړيده.[۱]
ابن حجر وايي: زه ددې سريې په هکله معلومات نلرم.[۲]

---

[۳]. ابن هشام ۲/ ۳۴۰. زاد المعاد ۱۴۷/۲.
(1). صحيح البخاري ۲/ ۶۰۸ -٦۰۹.
(2). فتح الباري ۷/ ۴۹۱.

په اووم هجري کال کې

د ذات الرقاع غزا

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې وتوانيد د کفر د مثلث دوې (ضلعې) برخې دړې وړې کړې، نو د دريمې برخې ماتولو ته يې پام شو. دغه دريمه ډله د نجد په دښتو او ميرو کې پراته سخت زړي اعراب او کوچيان وو چې وخت نا وخت به يې شوکې او ډاکې اچولې. څرنګه چې دا کوچيان په کوم ښار يا کلي کې نه اوسيدل، د کلاګانو او برجونو خاوندان نه وو چې کلا بند، او له مينځه يوووړل شي بلکه په پراخو سيمو کې تيت او پرک پراته وو، نو برى وربانديې ګران وُ. د دوی مشکل د مکې او خيبر له خلکو نه ډير لوی وُ، د دې ډول شر او فساد په وړاندې يوازې تاديبي عمليات کيدلی شواى او بس.

پرکوچيانو باندې د فشار اچولو، او د مدينې په شاو خوا کې د بريد لپاره راټولو شويو اعرابو د ماتولو په نيت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ديو لړ تاديبي پوځي عملياتو پيل وکړ، غزا ته لاړ، او دغه غزا په تاريخ کې د ذات الرقاع په نوم شهرت لري.

زياتره سيرت ليکونکي عقيده لري چې دغه غزا په څلورم هجري کال کې پيښه شويده، خو د ابو موسی اشعري او ابو هريره (رضي الله عنهما) ګډون پکې دا څرګندوي چې بايد دا غزا د خيبر له فتحې نه وروسته شوې وي، همدا وجه ده چې سيي روايت دا ښيي چې دغه غزا د ۷ هـ کال په ربيع الاول کې شويده.

ددې غزا کيسه داسې ده: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته خبر راغی چې د غطفان قبيلې د انمار يا بني ثعلبه او بني محارب کورنۍ پر مدينه د بريد لپاره راټولې شويدي، نو د دوی د مقابلې لپاره د ۴۰۰ يا ۷۰۰ کسه غازيانو په ملګرتيا له مدينې نه ووت.

ابوذر (رضي الله عنه) او په بل روايت يې عثمان بن عفان (رضي الله عنه) په مدينه کې خپل خليفه وټاکه، مخکې لاړ، او له مدينې نه د دوو ورځو په مزل ليرې نخل نومې

سیمې ته ورسید ، هلته د غطفان قبیلې له یو شمیر کسانو سره مخ شو خو جګړه ونه شوه، مګر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې ورځ د خوف لمونځ ادا کړ.

امام بخاري له ابو موسی اشعري (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: مونږ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره په یوه غزا کې روان وو، مونږ ۶ کسان وو چې په نوبت سره به په یوه اوښ سپریدو. پښې مو ټټاکې او زخمي شوې، وپړسیدې، زما پښې هم زخمي شوې نوکان مې ولویدل، نو مونږ به خپلې پښې په ټوټو کې پټولې، او له همدې وجې نه دې غزا ته ذات الرقاع یعنی د ټوټو او پیوندونو جګړه ویل کیږي.[1]

بخاري بل روایت له جابر (رضي الله عنه) نه رانقل کړی وایي: په ذات الرقاع غزا کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ملګري وو، هر چیرته به چې ښه سیوره لرونکې ونه راغله هغه به مو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته پریښوده. یو ځل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تر ونې لاندې تشریف کیښود ، نور اصحاب (رضي الله عنهم) په اغزي لرونکو ونو کې سره تیت شول هر چا ځانته سیوره لټوله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله توره په ونه کې راوځړوله. جابر (رضي الله عنه) وایي: مونږ ټول ویده شو، په همدې وخت کې یو مشرک راغی، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) توره یې واخیستله په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې غږ وکړ چې اوس رانه ویریږې که نه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (لا) نه. هغه ورته وویل: نو څوک به دې رانه خلاص کړي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وویل: (الله). الله به مې ساتي.

جابر زیاتوي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مونږ ته آواز وکړ، ورغلو که وینو چې یو اعرابي ورسره ناست دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راته وفرمایل: (**إن هذا اخترط سيفي وأنا نائم، فاستيقظت وهو في يده صَلْتًا. فقال لي: من يمنعك مني؟ قلت: الله، فها هو ذا جالس**). زه ویده وم او دې سړي مې توره اخیستې وه، زه پداسې حال کې راویښ شوم چې توره یې په لاس کې راته نیولې وه، راته ویې ویل: څوک به دې رانه ژغوري؟ ما ورته وویل: الله تعالی. دا دی تاسې

---

[1]. صحیح البخاري ۲/ ۵۹۲. مسلم ۲/ ۱۱۸

یې وینئ چې اوس له ما سره ناست دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه اعرابي ته هیڅ هم ونه ویل، معاف یې کړ.
په بل روایت کې راځي چې: لمونځ ادا شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یوې ډلې اصحابو (رضي الله عنهم) ته دوه رکعته لمونځ ورکړ، بیا دا ډله لاړه، نور پاتې اصحاب (رضي الله عنهم) راغلل او دوه رکعته پاتې لمونځ یې ورپسې ادا کړ، او پدې ترتیب رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله څلور رکعته لمونځ ادا کړ، خو اصحابو دوه دوه رکعته لمونځ ورپسې وکړ.[۱]
د اعرابي کیسه ابو عوانه هم راوړیده په هغې کې راځي چې: توره د اعرابي له لاسه پریوته. او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) واخیسته ورته ویې فرمایل: (من یمنعك مني؟) څوک به دې رانه ژغوري؟ اعرابي ورته وویل: تر ټولو غوره نیونکی اوسه، رحم راباندې وکړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (تشهد أن لا إله إلا الله وأني رسول الله؟) د شهادت کلمه ووایه. اعرابي وویل: عهد درسره کوم چې په خلاف به دې جګړه ونکړم، او نه به له هغه قوم سره ملګرتیا وکړم چې ستا په خلاف جنګیږي. راوي وایي: نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عفوه ورته وکړه او پرې یې ښود، هغه لاړ خپل قوم ته ورغی او ورته ویې ویل: زه تاسې ته له ټولو انسانانو نه د غوره شخصیت له لوري راغلی یم.[۲]
بخاري وایي چې مسدد له ابو عوانه هغه له ابي بشر نه روایت کوي چې: ددغه اعرابي نوم غورث بن حارث ؤ[۳]. ابن حجر وایي: د واقدي د روایت په اساس د دغه اعرابي نوم دعثور ؤ او اسلام یې هم راوړی ؤ، خو داسې ښکاري لکه چې دا دواړه دوې بیلې بیلې کیسې وي چې په دوو غزاګانو کې واقع شویدي.[۴]
له دې غزا نه د بیرته ستنیدو په وخت کې د مشرکانو یوه ښځه د مسلمانانو په اسارت کې راغله، ددې ښځې میړه قسم وکړ چې تر هغې پورې به بیرته نه ګرځي تر څو یې د محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) نه د کوم چا وینه نه وي تویې کړې، په همدې اساس د شپې له مخې راغی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوو کسانو ته د پیرې امر کړی ؤ، دا دواړه چې یو یې عباد

---

(1). صحیح بخاري ۱/ ۴۰۷ – ۴۰۸ ،۲/ ۵۹۳
(2). مختصر سیره الرسول. ۲/ ۲۶۴ . فتح الباري ۷/۴۱۶.
(3). صحیح بخاري ۲/ ۵۹۳.
(4). فتح الباري ۷/ ۴۲۸.

بن بشر او بل یې عمار بن یاسر ؤ د پیرې په دوران کې هغه وخت د نوموړي مشرک تر برید لاندې راغلل چې عباد لمونځ کاوه په لمانځه ولاړ ؤ، مشرک په غشي وویشت. هغه غشی له بدن نه ویوست خو لمونځ یې پرې نه ښود بیا یې په دریو نورو غشو وویشت، خو بیا یې هم لمونځ پرې نه ښود ، کله یې چې پای ته ورساوه سلام یې وګرزاوه خپل ملګری یې راویښ کړ، هغه چې دده دا حالت ولید ورته ویې ویل: سبحان الله، ولې دې زه نه راویښولم؟ عباد ورته وویل: ما داسې سورت تلاوت کاوه، چې زړه مې ونه منله تلاوت نیمګړی پریږدم.[1]

ددې غزا له برکته د سخت زړو عربانو په زړونو کې ویره ولیده، او لدینه وروسته د غطفان قبیلې دغه کورنیو د سر پورته کولو جرات ونکړ، ورور ورو یې ځواک اوبه کیده تر څو ټولې سلامي شوې او افراد یې ټول په اسلام مشر شول. ځینو خو یې بیا د مکې په فتحه کې برخه درلوده د حنین په غزا کې شریک وو، او د غنیمت له مالونو نه یې خپله برخه تر لاسه کړه. د مکې له فتحې نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځینو کورنیو ته زکات راټولونکي واستول، دوی ورته زکاتونه ورکړل، پدې ډول سره د کفر مثلث مات شو، او په ټوله سیمه کې امن او آرامي حاکمه شوه، نور مسلمانانو دا توان درلود چې یو ځای بل ځای له پیښیدونکو وړو مشکلاتو سره په ډیره اسانۍ مقابله وکړی شي. ویلی شو چې ددې غزا په نتیجه کې د لویو لویو ښارونو او سیمو فتحه کیدلو ته لاره اواره شوه.

د همدې کال نور عسکري عملیات

له غزا نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اووم هجري کال تر شوال میاشتې پورې په مدینه کې پاتې شو پدې مدت کې یې دا عسکري عملیات تر سره کړیدي:

۱-د غالب بن عبدالله لیثي سریه: د ۷ هجري کال د صفر یا ربیع الاول په میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غالب په قدید سیمه کې د بني ملوح مقابلې ته ولیږه. ځکه دې قوم د بشیر بن سوید ملګري په شهادت رسولي وو. نو دغه ډله اصحاب یې له هغوی نه د انتقام پخاطر ور واستول. هغوی ورغلل د

---

[1]. زاد المعاد ۱۱۲/۲. د تفصیلاتو لپاره ابن هشام ۲/ ۲۰۳ – ۲۰۹ ، زاد المعاد ۲/ ۱۱۰ او فتح الباري ۷/ ۴۱۷ تر ۴۲۸ وګوره.

شپې لـه مخې یې برید وربانـدې وکړ، یـو شـمیر یې ورنـه ووژل او څـاروي یې ورنـه راوستل. پدې وخت کې د دښمن زیات شمیر لښکر ورپسې راغی، او پداسې حال کې چې مسلمانانو ته ډېر ورلنډ شوی ؤ باران وشو او لـوی سیل راغـی د دواړو لښکرو تر مینځ حایل واقع شو، او مسلمانان وتوانیدل په بریالیتوب سره شاتګ وکړي.

۲- د ۷ هـ کـال پـه جمـادي الثانیـه کـې د حسـمی سـریه: ددې پـېښې تفصیلات مخکې پاچایانو ته د لیکونو په فصل کې تیر شویدي.

۳- د ۷ هـ کال د شعبان په میاشت کې تربـه تـه د عمر بن خطاب (رضي الله عنه) سریه: پدې سریه کې له عمر (رضي الله عنه) سره **۳۰** مجاهدین وو، د شپې به یې مزل کاوه او د ورځې له خوا به پټېدل، خو بیا هم د هوازن قبیلې خلک وربانـدې خبر شول او د د دوی له رسیدو نه مخکې وتښتیدل، کله چې عمر (رضي الله عنـه) ورغـی هیڅوک هم په ګوتو ورنه غلل.

۴- د ۷ هـ کال د شعبان په میاشت کې د بشیر بن سعد انصاري سریه: ده تـه وظیفه ورکړل شوه چې د فدک سره خوا کې بني مره باندې حمله وکړي. لـه ده سره هم (۳۰) کسان وو، ورغی له برید نه وروسته یې یو شمیر څاروي او پسونه او نور ورنه ولجه کړل بیرته را روان شول، خو د دښمن له خوا تعقیب او تر برید لاندې ونیول شول، جګړه وشوه تر څو د بشیر او ملګرو یې ټول غشي تمام شول، او پدې ترتیب سره لـه بشیر نه پرته ټول اصحاب (رضي الله عنهم) په شهادت ورسیدل، بشیر پخپله پـه ټپي حالت کې فدک ته ځان ویوست او هلته ترهغې پورې لـه یهودانـو سره پاتې شـو تر څو زخمونه یې جوړ شول بیا مدینې ته ستون شو.

۵- د ۷ هـ کال په رمضان میاشت کې د غالب بن عبدالله لیثي سریه: دا سریه د بني عوال، او په میفعه کې د بني عبد بن ثعلبه په خلاف وه. یو بل روایت وایي چې دا د جهینه قبیلې د حرقات کورنۍ په خلاف وه. پدې سریه کې لـه اسامه بـن زیـد (رضي الله عنهما) سره یو سل دیرش مجاهدین وو، د دښمن له افرادو نه یې څوکسان ووژل او یو شمیر څاروي یې ورنه په غنیمت ونیول. پـه همـدې سریه کې اسامه (رضي الله عنـه)

یو تن چې نوم یې نهیک بن مرداس ؤ وروسته له هغې وواژه چې په خوله یې لا اله الا الله کلمه وویله. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اسامه ته وویل: (**أقتلته بعد ما قال: لا إله إلا الله؟**) آیا د لا اله الا الله ویلو وروسته دې وواژه؟! اسامه وویل: کلمه یې د ځان ژغورلو په خاطر وویله! رسول (صلی الله علیه وسلم) ورته وفرمایل: (**فهلا شققت عن قلبه فتعلم أصادق هو أم كاذب؟**).آیا تا یې سینه چاک کړې وه چې رښتیا او دروغ یې درته څرګند شوي وي.

۶- د عبدالله بن رواحه سریه: نوموړی له ۳۰ کسانو سره د ۷ هـ کال د شوال په میاشت کې د خیبر په لور واستول شو. سبب یې دا ؤ چې اسیر او یا بشیر بن رزام د غطفان قبیلې خلک د مسلمانانو په خلاف راټولول، مسلمانانو اسیر له دیرشو کسانو سره راویوست او دا تمه یې ورکړه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به د خیبر ولایت ده ته ورکوي، هماغه وه چې هغه له ۳۰ ملګرو سره راووت او ورسره روان شو، خو کله چې د قرقره نیار سیمې ته ورسیدل د دواړو ډلو تر مینځ سوء تفاهم را مینځته شو او په نتیجه کې اسیر سره له ټولو ملګرو یې ووژل شو.

۷ - د بشیر بن سعد انصاري سریه: د ۷ هـ کال په شوال میاشت کې په یمن او جبار کې د میشته اعرابو په خلاف چې د غطفان قبیلې سیمه وه ۳۰۰ مسلمانان واستول شول. ددې لښکر وظیفه دا وه چې له هغې ډلې سره مقابله وکړي کومه چې د مدینې پر څنډو یې د حملې لپاره تیاري نیوله. مسلمانانو به د شپې مزل کاوه د ورځې به یې کمین نیوه، کله چې مشرکین د بشیر له راتګ نه خبر شول وتښتیدل، مسلمانانو ډیرې ولجې ونیولې، دوه کسان یې هم ورنه اسیران کړل، مدینې ته یې راوستل، او هلته دواړو اسلام راوړ.

۸- د ابي حدرد اسلمي سریه: ابن قیم وایي چې دا په اووم هجري کال له عمره القضاء نه مخکې کې وه. لنډیز یې داسې دی چې د جشم بن معاویه قبیلې یو سړی له ډیر شمیر لښکرو سره غابه ته راغی او غوښتل یې قیس قبیله د مسلمانانو په خلاف راوپاروي. همدا وه چې رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې مقابلې ته ابو حدرد واستاوه، له ده سره دوه کسان وو. ابو حدرد له ډیرې حکیمانه استراتیژۍ نه کار واخیست، دښمن ته کلکه ماتې ورکړه، ډیر اوښان او پسونه یې ورنه ولجه کړل.[1]

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۴۹ – ۱۵۰ (تفصیل لپاره رحمه للعالمین، زاد المعاد، تلقیح فهوم الاثر او مختصر سیره الرسول وګوره.

د قضاء عمره

حاکم وايي: دا خبره په تواتر سره ثابته ده چې کله د ذي القعدې میاشت رابره شوه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته امر وکړ چې د قضاء شوې عمرې د ادا لپاره ځانونه تیار کړي، چا چې په حدیبیه کې برخه درلوده هغه ټول به ځي. همدا وه چې ټول روان شول، په حدیبیې کې له ګډون کوونکو سربیره څه نور اصحاب هم د عمرې په نیت ووتل، د ټولو شمیره په ښځو او ماشومانو سربیره دوه زره کسان وو.[1]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مدینه کې عویف ابا رهم غفاري خلیفه وټاکه. شپیته څاروي يې ورسره روان کړل او ناجیه بن جندب اسلمی يې پدې وګماره چې ددې اوښانو پالنه او ساتنه وکړي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ذي الحلیفه نه احرام وتاړه، تلبیه يې ویله، مسلمانانو هم دده مبارک پیروي کوله، تلبیه ویونکي ورپسې روان وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جګړې لپاره تیاري نیولې وه، وسله يې ورسره اخیستې وه، ځکه د قریشو له خیانت نه يې ویره درلوده، خو کله چې یاجج نومې سیمې ته ورسید ټولې وسلې لکه ډالونه،نیزې، غشي يې همدلته کیښودل، د اوس بن خولي انصاري تر مشرۍ لاندې یوه دوه سوه کسیزه ډله يې د وسلو په ساتنه مکلفه کړه او خپله له نورو مسلمانانو سره چې یوازې تورې ورسره وې هغه هم په تیکیو کې مخ په وړاندې لاړ.[2]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مکې ته د داخلیدو په وخت کې په خپله قصواء نومې اوښه سپور ؤ، مسلمانان تورې په لاس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شاو خوا ته روان وو، ټولو تلبیه ویله او مکې ته داخل شول.

مکې ته د مسلمانانو د داخلیدو په وخت کې مشرکان د کعبې شریفې شمال ته پراته قعیقعان نومي غره ته لاړل او له هغه ځای نه يې مسلمانانو ته کتل، یو بل ته يې

---

(1). فتح الباري ۷/ ۷۰۰.

(2) .نفس المصدر، زاد المعاد ۱۵۱/۲.

ویل چې: اوس به داسې کسان راځي چې د یثرب تبو یې زور ایستلی دی. همدا وجه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مخکې نه خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته امر کړی ؤ چې د طواف په لومړیو دریو دورو کې به اوږې اچوي، د قوت مظاهره دې وکړي او په چستۍ او چالاکۍ سره دې طواف ادا کړي. ددې امر حکمت دا ؤ تر څو مشرکان وګوري چې مسلمانان د دوی د تصور خلاف زور او قوت لري[1]. همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر کړی ؤ چې د احرام په دوران کې ټول بنۍ اوږې لوڅې پریږدي او د څادر دواړه خواوې په چپې اوږې واچوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مکې ته له هغه کنډو نه داخل شو چې لار یې حجون ته رسیده. مشرکان په لیکو ولاړ وو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې کتل، چې تلبیه یې ویله راغی پخپلې نیزې سره یې حجر اسود لمس کړه، طواف یې وکړ، مسلمانانو هم طواف کاوه، عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) پداسې حال کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخې مخې ته روان ؤ چې توره یې په لاس کې وه او لاندیني اشعار یې زمزمه کول:

خــــلوا بني المشركين عن سبيله	خــــلوا فكل الخير في رسوله
قـــد انزل الرحمن في تـــنزيله	في صحف تتلى على رسوله
يـــا رب اني مـــؤمن بقيــــله	اني رايت الـــحق في قبـــوله
بان خير القتـــل في سبيـــــله	اليـــوم نضربكم على تنزيله
ضربا يزيل الـــهام عن مقيله	و يذهل الخليل عن خليله [2]

[اې د مشرکینو زوزاته! دده لاره پریږدئ، لاره یې پریږدئ چې ټول خیر د الله په رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کې دی. رحمن رب پخپل کتاب کې نازل کړی، پداسې صحیفو کې چې دده پر رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې تلاوت کیږي. اې ربه! زه د هغه په قول ایمان لرم، او ددې خبرې منل حق بولم، چې بهترین مرګ هغه دی چې د الله په لار کې وي. نن به مونږ په تاسو د هغه کتاب مطابق ګوزارونه کوو، داسې ګوزار چې ککرۍ پرې کوي او داسې ګوزار چې دوست له دوست نه غافل او بې خبر ګرزوي.]

[1] صحيح البخاري ۱/ ۲۱۸- ۲/ ۶۱۱، ۶۱۰ . صحيح مسلم ۱/ ۴۱۲

[2]. د اشعارو ترتیب مونږ پدې ترتیب برابر کړیدی، خو په کتابونو کې په مختلف ډول راوړل شویدی..

د انس (رضي الله عنه) په روایت کې راځي چې عمر (رضي الله عنه) وویل: اې ابن رواحه! د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې او په حرم شریف کې شعر وایې؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**خَلِّ عنه یا عمر، فلهو أسرع فیهم من نضح النبل**).پریږده اې عمره! پر مشرکینو ددې شعر اغیزه تر غشو هم زیاته ده.[۱]

د طواف په دریو لومړیو دورو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو په قوت او چالاکۍ سره اوږې اچولې، کله چې مشرکینو پدې حالت کې ولیدل نو یو بل ته یې وویل: زمونږ خو ګمان و چې دا خلک به تبې وهلي او کمزوري شوي به وي، ګورئ دوی له هر چا نه پیاوړي او چالاک دي!![۲]

په طواف پسې یې د صفا او مروه تر منځ سعي وکړه، بیا یې هغه ځای ته وکتل چیرته چې د ذبحې اوښان درول شوي وو، ویې فرمایل: (**هذا المنحر، وکل فجاج مکة منحر**). دا د نحر (قربانۍ) ځای دی، د مکې هره کنده د نحر ځای دی. په همدې ترتیب سره یې له مروه سره خوا کې قرباني وکړه او هملته یې سر وخراوه. مسلمانانو هم د خپل رهبر پوره متابعت او پیروي کوله. بیایې یوه ډله خلک یاجج ته ولیږل تر څو هلته د وسلې ساتنه وکړي، او په هغه ځای کې توظیف شوي خلک مکې ته راشي او خپل د عمرې مناسک ادا کړي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) درې ورځې په مکه کې پاتې شو، په څلورمه ورځ سهار مشرکین ورته راغلل، او اصحابو (رضي الله عنهم) ته یې وویل: خپل رهبر ته ووایاست چې وخت مو پوره شوی. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مکې نه وخوځید او لاړ په سرف نومې سیمه کې یې واړول.

هغه وخت چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له مکې نه روان شو د حمزه (رضي الله عنه) لور وریسې را روانه شوه چیغې یې پسې وهلې اې زما کاکا! اې کاکا! علي (رضي الله عنه) په غیږ کې راونیوله. بیا د علي، جعفر او زید (رضي الله عنهم) تر مینځ ورباندې دعوه شوه، هر یوه غوښتل چې له ځان سره یې بوزي او کفالت بې په غاړه واخلي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې فیصله او

---

[1]. الترمذي، ابواب الاستئذان والادب، باب ما جاء في انشاد الشعر ۱۰۷/۲.

(2). مسلم ۱/ ۴۱۲.

امر يې وکړ چې دا نجلۍ به له جعفر (رضي الله عنه) سره وي ځکه چې نجلۍ خاله د جعفر (رضي الله عنه) ښځه وه.
په همدې سفر کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له میمونه بنت حارث عامریه (رضي الله عنها) سره واده وکړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مکې ته له داخلیدو نه مخکې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) حضرت میمونه (رضي الله عنها) ته ورلیږلی و، هغې خپل صلاحیت او اختیار عباس (رضي الله عنه) ته سپارلی و، ځکه خور يې ام الفضل (رضي الله عنها) د حضرت عباس (رضي الله عنه) ښځه وه. عباس (رضي الله عنه) فیصله وکړه چې میمونه (رضي الله عنها) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته نکاح کړي. او کله چې له مکې نه روان شو نو ابو رافع ته یې وظیفه ورکړه چې میمونه (رضي الله عنها) ورته راولي، همدا وه چې نکاح وشوه او په سرف سیمه کې مبارک واده تر سره شو[1].
دغې عمرې ته ځکه د قضاء عمره وايي چې دا د حدیبیې د عمرې قضاء و او یا دا چې دا عمره د حدیبیې د سولې د تړون او مصالحې چې په عربي کې ورته قضا او مقاضاه ویل کیږي، مطابق ترسره شوه، زیاترو همدا دوهمه وجه تایید کړیده[2] ددې عمرې څلور نومونه دي: قضاء، قضیه، قصاص او صلح[3].

لدې عمرې نه وروسته څو نورې سریې

۱- د ابن ابي عوجاء سریه: د ۷ ه کال په ذي الحجه میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابن ابي عوجاء د **۵۰** کسانو په مشرۍ بني سلیم ته ولیږه، تر څو هغوی اسلام ته راوبولي. هغوی په ځواب کې ورته وویل: مونږ اسلام ته ضرورت نلرو، په نتیجه کې سخته جګړه وشوه، ابو عوجاء ټپي شو، او له دښمن نه دوه کسان په اسارت ونیول شول.

۲- د غالب بن عبدالله سریه: د ۷ هجري کال په صفر میاشت کې غالب بن عبدالله د **۲۰۰** کسانو په مشرۍ د فدک هغې سیمې ته واستول شو چیرته چې د بشیر

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۱۵۲ .
[2]. زاد المعاد – ۱/ ۱۷۲ فتح الباری ۷/ ۵۰۰ .
[3]. فتح الباري ۷/۵۰۰.

بـن سـعد ملګـري پـه شـهادت رسـيدلي وو. دوی د دښمـن څـه افـراد ووژل او يـو شـمير حيوانات يې ورنه ولجه کړل.

۳- د ذات اطلـح سـريه: د آتـم هجـري پـه ربيـع الاول مياشـت کـې بنـو قضـاعه پـر مسلمانانو د بريد لپاره زيات شمير کسان راغونډ کړي وو. رسـول الله (صـلی الله عليـه و الـه و صـحبه و سـلم) د کعـب بـن عميـر انصـاري پـه مشـرۍ (**۱۵**) کسـان ورواسـتول. هغوی له دښمن سره له مخامخ کيدو وروسته لومړی د اسلام بلنه ورکړه، خو هغـوی د دوی دعوت ونه مانه، جګړه پيل شوه په نتيجه کې ټول مسلمانان په شهادت ورسيدل، يوازې يو کس د شهيدانو له مينځ نه ژوندی راووت او يا را وايستل شو او بس.[۱]

۴- د ذات عرق سريه: د ۸ هـ کال په ربيع الاول مياشت کې د بنو هـوازن پـه خـلاف وه. بني هوازن به وخت نا وخت د مسلمانانو له دښمنانو سره مـرستې کـولې، همـدا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و الـه و صـحبه و سـلم) شـجاع بـن وهـب اسـدي لـه **۲۵** کسـانو سره د دوی مقابلې ته واستاوه، هغوی لاړل او له دښمنانو نـه يـې زيـات څـاروي ولجه کړل او سالم بيرته راستانه شول.[۲]

---

(1). رحمه للعالمين ۲۳۱/۲

(2). رحمه للعالمين، تلقيح فهوم اهل الاثر لابن الجوزي ص ۳۳

د موته جګړه

د موته جګړه تر ټولو سخته او خونړۍ جګړه ده چې مسلمانانو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ژوند کې کړېده. همدا جګړه د نصرانيانو د سيمو او هيوادونو د فتحې او نيولو پيلامه وه. داجګړه د ٨ ه کال په جمادي الاولی چې د ۶۲۹ کال د سپتمبر يا اګست مياشتې سره سمون خوري واقع شويده.

موته چې د ميم په پيښ او همزه په سکون ويل کيږي د شام په لانديني برخه بلقاء کې پرته يوه سيمه ده چې له بيت المقدس نه ډيره فاصله نلري تقريبا دوه منزله ورنه ليرې ده.

د جګړې سبب

ددې جګړې سبب دا دی چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د حارث بن عمير ازدي په لاس د بصری واکمن ته ليک واستاوه. د لارې په اوږدو کې د قيصر له لوري د شام د بلقاء حاکم شرحبيل بن عمرو غساني لاره ورته ونيوه، هغه يې ونيو او بيا يې په شهادت ورساوه.

د سفيرانو وژل نه يوازې ډير لوی جرم بلکه د جنګ د اعلان په معنی ؤ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې سره ډير په غوسه شو فوراً يې درې زره کسيز لښکر تيار کړ.[1] چې له احزاب غزا نه پرته په هيڅ يوه غزا کې همدومره زيات شمير غازيانو برخه نه ده اخيستې.

د لښکر مشران او د رسول الله (ﷺ) لارښوونې

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې لښکر مشري زيد بن حارثه (رضي الله عنه) ته وسپارله، او ويې فرمايل : (**إن قتل زيد فجعفر، وإن قتل جعفر فعبد الله**

---

[1] زاد المعاد ۲. ۱۵۵ فتح الباري ۷ / ۵۱۱ .

بن رواحة). كه زيد شهيد شو، نو په ځای به يې جعفر (رضي الله عنه) قوماندان وي، كه هغه هم شهيد شو، نو عبدالله بن رواحه به دغه دنده په غاړه اخلي[1]. دوی ته يې سپينه جنډه ورکړه چې زيد بن حارثه ته يې وسپارله.[2]
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښکر او مشرانو ته يې هدايت وکړ چې لومړی به د حارث بن عمير د شهادت ځای ته ورشي، له همغه ځای نه به خلک اسلام ته راوبولي، كه اسلام يې راوړ نو ښه او كه نه نو د الله په توکل سره به بريد ورباندې وکړي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (اغزوا بسم الله، في سبيل الله، مَنْ كفر بالله، لا تغدروا، ولا تغلوا، ولا تقتلوا وليداً ولا امرأة، ولا كبيراً فانياً، ولا منعزلاً بصومعة، ولا تقطعوا نخلاً ولا شجرة، ولا تهدموا بناء). د الله په نامه سره د الله په لار کې د کفارو په خلاف وجنګيږئ، غدر او خيانت مه کوئ، عهد مه ماتوئ، واړه، ښځې، زاړه او په عبادت بوخت راهبان مه وژنئ، ونې او بوټي مه پرې کوئ، كلي او كورونه مه ورانوئ. [3]

له لښكر سره په مخه ښه او د عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) ژړا

لښكر تيار شو، خلک راټول شول، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا ټاکل شويو قوماندانانو سره يې په مخه ښه وکړه. پدې وخت کې عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) خپلی اوښکې کنترول نه شوای کړی، په ژړا شو. سوال ورنه وشو ولې ژاړې؟ عبدالله وويل: قسم په خدای په دنيا پسې نه ژاړم، له تاسې نه د جدايي په سبب هم ژړا نه کوم. د ژړا سبب مې دا دی چې ما له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د قرآنکريم تلاوت اوريدلی چې په يوه آيت کې يې د دوزخ ياد راغلی او داسې فرمايي: ((وَإِنْ مِنْكُمْ إِلاَّ وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْماً مَقْضِيّاً)) (مريم: ٧١) [د تاسې هر يو به دوزخ ته داخليږي، دا د الله حکم او فيصله ده.] نه پوهيږم چې يو ځل دې اورته داخل شم بيا به څنګه ور نه وزم؟ مسلمانانو ورته وويل: الله تعالی مو مل شه. الله مو ساتندوی شه، الله مو بيرته سالم او غانم راوله. په ځواب

---

[1]. صحيح البخاري باب غزوه موته من ارض الشام ٢/ ٦١١ .
[2]. مختصر سيره الرسول للشيخ عبد الله النجدي ص ٣٢٧ .
[3].نفس المصدر، رحمه للعالمين ٢/ ٢٧١ .

کې عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) دا شعر ووایه.

لکنني اســـال الرحمن مغفرة	وضربة ذات فرغ تقذف الزبدا
او طعنة بيدي حران مجهزة	بحربة تنفذ الاحشاء و الكبدا
حتى يقال اذا مروا على جدثي	ارشده الله من غاز و قد رشدا

[خو زه له رحمن رب نه د مغفرت سوال کوم، ورنه غواړم چې هډوکي ماتونکی او ماغزه شیندونکی ګوزار مې په برخه کړي، یا د داسې نیزه باز د لاس ګوزار غواړم چې ینه او کولمې مې پرې کړي، تر څو چې کله مې خلک په قبر تیریږي نو وایې دا د هغه غازي قبر دی چې الله هدایت ورته کړی او په نیغه لاره برابر ؤ.

پدې پسې لښکر روان شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله تر وداع نـــومې غونډۍ پورې ورسره ملګرې ؤ هلته ودرید او په مخه ښه یې ورته وویله.(۱)

اسلامي لښکر او ترینګلي حالات

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اصحابو (رضي الله عنهم) دا لښکر روان شو، د شمال په لور تر معان پورې مخکې لاړ، دغه سیمه له شمالي حجاز سره خوا کې پرته ده. هلته استخباراتو خبر ورته راوړ چې هرقل د بلقاء په مآب نومې منطقه کې له یو لک لښکر سره ځای په ځای شویدی، او یو لک نور کسان د نورو قبایلو لکه لخم، جذام، بلقین، بهراء او یلي هم ورسره یو ځای شویدی.

په معان کې مشورتي غونډه

مسلمانانو له دومره لوی لښکر سره د مقابلې لپاره تیاري نه درلوده، هغوی ته دا حالت ناڅاپي او نابېره پیښ شوی ؤ حیران وو چې دا درې زره کسیز لښکر به څه ډول پر دوه لکه لښکر باندې حمله کوي؟ دوه ورځې په معان کې پاتې شول، مشورې یې کولې، یو ځل یې وویل: راځئ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته لیک ولیږو د دښمن د لښکر په هکله خبر ورکړو، هغه به یا نور کسان راولیږي، او یا به بل څه هدایت راکړي چې مونږ به یې عملي کړو.

(1). ابن هشام ۳۷۳/۲ ، ۳۷۴ . زادالمعاد ۱۵۶/۲. مختصر سیره الرسول للشیخ النجدي ص ۳۲۷ .

عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) ددې نظريې مخالفت وکړ، خلک يې وهڅول ويې ويل: اې ملګرو! تاسې چې له څه نه ويره لرئ هغه هماغه شهادت دی چې په لټه کې يې تردې ځايه راغلي ياست، جګړه خو د افرادو په ډيرښت او قوت نده، مونږ خو له دښمنانو سره په ځواک او ډيرښت نه جنګيږو بلکه مونږ په هغه دين ورسره جنګيږو چې الله تعالی عزت پرې راکړئ، توکل په خدای وکړئ، ملاوې وتړئ، يا به بريالي شئ او يا به مو شهادت په برخه شي! په پای کې ټولو همدا د عبدالله (رضي الله عنه) رايه ومنله او د مقابلې فيصله يې وکړه.

اسلامي لښکر پر دښمن ناتار جوړوي

اسلامي لښکر دوې ورځې په معان کې پاتې شو، وروسته د دښمن په لور وخوځيد، او د بلقاء سيمې په مشارف نومي کلي کې د هرقل له سپايانو سره مخ شو. دښمن مخکې راغی، مسلمانان د موته خوا ته کاږه شول او هلته يې سنګر ونيو، د جګړې تياري يې ونيوله، د ميمنې (ښي اړخ) مشري يې قطبه بن قتاده عذري او د کيڼې خوا قومانده يې عباده بن مالک انصاري ته ورکړه.

د جګړې پيل او اتلو مجاهدينو شهادت

په موته کې دواړې لښکرې سره مخامخ شوې، سخت جنګ ونښت، دری زره مسلمانانو د دوه لکو جګړه مارانو مقابله کوله. عجيبه صحنه او سخته جګړه وه، خو د ايمان قوت تاريخونه جوړوي جنډه د زيد بن حارثه (رضي الله عنه) په لاس کې وه، په ډيره ميړانه جنګيده، تر هغې پورې يې پر دښمن حملې کولې تر څو د دښمن په نيزو سره سورې سورې شو او د شهادت جام يې په سر واړاوه.

پده پسې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) جنډه پورته کړه، په بې ساري توګه جنګيده، کله چې جګړه ډيره تنده شوه، ستړی شو، نو له خپل سره تور بخون آس نه کوز شو د هغه پښې يې ووهلې جګړې ته يې ادامه ورکړه تر څو ښی لاس يې پرې شو، جنډه يې په چپ لاس کې ونيوه، همداسې جنګيده تر څو چپ لاس يې هم پرې شو، بيا يې جنډه په دواړو مټو په غيږ کې ونيوه او همداسې اوچته يې نيولې وه تر څو په شهادت ورسيد. په يوه روايت کې راځي چې يوه رومي داسې ګوزار پرې وکړ چې په نيمايي سره دوې ټوټې شو. الله تعالی دده د دواړو لاسونو په بدل کې په جنت کې دوه

وزرونه ورکړل، چيرته يې چې زړه وې هلته پرې الوزي او همدا وجه ده چې په جعفر طيار يا جعفر ذي جناحين سره شهرت لري. امام بخاري له نافع نه روايت کوي چې ابن عمر (رضي الله عنهما) ورته ويلي چې د جعفر (رضي الله عنه) له شهادت نه وروسته زه دده جسد ته ودريدم، پنځوس د نيزو، تورو او غشو ټپونه يې خوړلي وؤ، يو ټپ يې هم په شا نه وؤ لګيدلی ټول يې په مخ او سينه خوړلي وو.[۱]

په بل روايت کې راغي چې ابن عمر (رضي الله عنهما) وايي: زه پدې غزا کې حاضر وم، د جعفر (رضي الله عنه) په لټون کې وو چې د شهيدانو په مينځ کې مو وموند ،ومو ليدل چې له نوي (۹۰) نه زيات د تورې، نيزې او غشو ګوزارونه يې خوړلي دي.[۲]

او له نافع نه د العمري په روايت کې دا هم شته چې دا ټول ټپونه يې په سينه وو.[۳]

کله چې جعفر بن ابي طالب (رضي الله عنه) لدې بې ساري او اتلانه جګړې نه وروسته په شهادت ورسيد، نو جنډه عبدالله بن رواحه (رضي الله عنه) پورته کړه، پخپل آس سپور وُ، د دښمن په لور ورغی. د حملې تياري يې کوله پدې وخت کې څه متردد غوندې شو، آس يې لږ کوږ هم شو، خو فوراً يې دا شعر وو‌ايه:

اقسمت يا نفس لتنزلنه	كارهة او لتطاوعنه
ان اجلب الناس وشدوا الرنه	مالي اراك تكرهين الجنه

[اې نفسه! قسم دی چې حتماً به مقابلې ته وردانګې، په خفګان وي که په خوشالۍ دا به کيږي، که خلکو جنګ پيل کړی او نيزې يې نيولې دي نو زه ولې تا له جنت نه په تيښته کې وينم؟]

بيايې د مقابلې ميدان ته وردانګل، پدې وخت کې يې د تره زوی‌يو له غوښې ډک هډوکی ورته راوړ، ورته ويې ويل دا واخله او ځان څه ناڅه ورباندې تقويه کړه، دا څو ورځې خو ډير کړيدلی يې! ورنه وايي خيست يو کپ يې ورنه وکړ نور يې ايسته واچاوه، توره يې واخيستله په جګړه يې پيل وکړ او د ژوند تر وروستۍ لحظې پورې په پوره ميړانه وجنګيد ترڅو په شهادت ورسيد.

---

(1). بخاري ۲ / ۶۱۱

(2). بخاري ۲/ ۶۱۱

(3). فتح الباري ۵۱۲/۷ . لدې احاديثو نه په ظاهر دا معلوميږي چې دواړه يې د ټپونو په هکله اختلاف لر، خو دا داسې جمع کيدلی شي چې د ټپونو زياتوالی يې د غشو د لګيدو له امله ياد شويدی.

اسلامي جنډه د سيف الله په لاس کې

پدې وخت کې د بني عجلان قبيلې يو کس چې ثابت بن ارقم نوميده رامخې ته شو، جنډه يې پورته کړه، غږ يې وکړ، اې مسلمانانو! يو کس خپل مشر وټاکئ. دوی ورته وويل: همدا ته مو مشر. ده وويل نه، زه دا کار نه کوم، بالاخره ټول په خالد بن وليد (رضي الله عنه) باندې راضي او سلا شول. خالد (رضي الله عنه) جنډه پورته کړه سخته جګړه يې وکړه. بخاري ورنه روايت کوي چې وايي: د موته په ورځ زما په لاس کې نهه (۹) تورې ماتې شوې، په پاې کې يوازې يوه يماني وړه غوندې توره راسره پاتې شوه. په بل لفظ کې راځي چې وايي: د موته په ورځ مې نهه (۹) تورې په لاس کې کړې شوې يوازې زما يمني توري تاب راوړ او راسره پاتې شوه.[1]

د موته په ورځ مخکې لدينه چې څه خبر راشي رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د وحي په واسطه خبر ورکړ شو او هغه داسې وفرمايل: **(أخذ الراية زيد فأصيب، ثم أخذ جعفر فأصيب، ثم أخذ ابن رواحة فأصيب ـــ وعيناه تذرفان ـــ حتى أخذ الراية سيف من سيوف الله، حتى فتح الله عليهم)**.د جګړې په ميدان کې زيد په شهادت ورسيد، بيا جنډه جعفر پورته کړه هغه هم شهيد شو، بيا عبدالله بن رواحه جنډه پورته کړه هغه هم په شهادت ورسيد. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا خبرې کولې او له مبارکو سترګو نه يې اوښکې روانې وې، زياته يې کړه بيا جنډه سيف الله پورته کړه او د همده په لاس د مسلمانانو برى په برخه شو.[2]

د جګړې پای

که څه هم مسلمانانو بې ساري مقاومت کاوه، او په بې ساري مېړانه جنګيدل، خو بيا هم دا تصور کمزوری ښکاريده چې بری به هم د دوی په برخه وي، ځکه د دښمن په مقابله کې د دوی شمير ډير کم او وسايل يې هم لږ وو، خو خالد بن وليد (رضي الله عنه) خپل مهارت او حکمت په کار واچاوه او مسلمانانو ته يې نجات ورکړ.

---

(1). صحيح بخاري باب غزوه موته من ارض الشام۲/ ۶۱۱

(2). صحيح بخاري ۲/ ۶۱۱ -۳. نفس المصدر ٦١١/٢ .

ددې جګړې د پـایلې پـه اړه مختلف روایتونـه راغلـي دي، لـه صـحیح روایتـو نـه دا څرګندیږي چې خالد (رضي الله عنه) ټوله ورځ د دښمن مقابله وکړه، خو دا یې ضروري ګڼله چې بایـد لـه یـوې کامیـابې اسـتراتیژۍ نـه کـټـه واخیسـتله شـي تـر څـو مسـلمانان نجات ومومي او مشرکین داسې وویرول شي چې د مسلمانانو د تعقیب جرات ونه شي کړی، ځکه هغـه پوهیـده کـه چیـرې مسـلمانان د عقب نشـینۍ پـه وخت کـې د دوی تـر ګوزار لاندې راشي نو بیا به یې ژغورل ممکن نه وي. همدا وه چې د جګړې پـه دوهمـه ورځ یې جنګي استراتیژي بدله کړه، د لښکر ترتیب یې بدل کړ، له سره یې ځایونه ورته وټاکل، مقدمه یې د ساقې په ځای ودروله او میمنه یې د میسـرې پـه ځـای او میسـره د میمنې په ځای توظیف کړه،کله چې د دښمـن لـه لښکـرو سـره مخـامخ شـول نـو دکفـارو ټولیو هر یوه له خپل مخ سره نوي کسـان ولیـدل، فکـر وکـړ لکـه چیـګ مـدد او کومـک ورته راغلی دی، یو ځل یې په زړونو کې ویره پیدا شوه، دښمنان د ویرې او تشویش پـه حالت کې وو چې خالد (رضي الله عنه) د ورو ورو عقب نشـینۍ یا پـه شـاتګ امـر وکـړ. دوی داسې په شاتګ کاوه چې د لښکر په تنظیم کې هیڅ بدلون نه لیدل کیـده رومیـان هـم نـه ورپسـې راتلـل ځکـه هغـوی دا ګمـان کـاوه لکـه چـې مسـلمانان چـل ورسـره کـوي غـواړي رومیان د صحرا په لوري بوزي او هلته یې حساب تصفیه کړي.

پدې ترتیب سره دښمن په شا شو، او د مسلمانانو په تعقیب پسې یې هیڅ هڅه ونکړه، او مسلمانان پدې وتوانیدل چې روغ رمټ مدینې ته ستانه شي.[1]

د دواړو خواوو مړي

پدې جګړه کې ۱۲ مسـلمانان پـه شهادت ورسـیدل، د کفـارو د مړیـو شمیره پـوره نـده معلومه خو داسې ښکاري چې له هغوی نه به زیات کسان وژل شوي وي.

د جګړې اغیزې

کـه څـه هـم مسـلمانانو لـدې جګـړې نـه مطلـوب هـدف تـر لاسـه نـه شـوای کـړای او خپـل کسـات یـې وا نـه شـوی اخیسـتلی، خـو بیـا یـې هـم د دوی لپـاره ګټـورې اغیـزې درلـودې. پـدې سـره ټـول عـرب ویـرې او ډار ونیـول، د مسـلمانانو رعـب پـرې ولویـد، هغـه وخـت رومیـان زبـر ځـواک وو او عربـانو ګمـان کـاوه چـې لـدوی سـره ټکـر یعـنې بربـادي او خودکشي، نـو پـدې جګړې سره دا ګمان هم غلط ثابت شو.

---

[1]. فتح الباري ۷/ ۵۱۳. زاد المعاد ۲/ ۱۵۶ .

لـه دوه لکـه عسـکرو سره د دری زره مسـلمانو سـپايانو مقابلـه داسـې يـوه بې سـاري مقابلـه وه چـې د تـاريخ لـه عجـايبو نـه شـميرل کيـږي. دې جګـړې دا ثابتـه کـړه چـې مسلمانان هسې ندي لکه څرنګه چې عربانو او روميانو تصور کاوه، له دوی سره د الله تعالی مرستې دي. همدا وجه وه چې ددې جګړې نه وروسته ډيرې سر کشې قبيلې اسلام تـه سلامي شوې، بنو سليم، اشجع، غطفان، فزاره او ذبيـان قبيلې پـه اسلام مشرفې شوې.

همدغه جګړه له بـلې خوا له روميانو سره د لويو خونړيو جګړو پيلامه وه، او پـه پـای کې د همدې جګړې له برکته د روميانو ډير ښارونه فتح شول.

د ذات السلاسل سريه

کلـه چې رسـول الله (صلی الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) د شام پـه غـاړو کې د پرتـو عربي قبايلو په اهدافو او دريځ پوه شو او ويې ليـدل چې دغـه قبيلې پـه جګـړه کې د مسلمانانو په خلاف د روميانو خواته ودريدلې، نو دا ضروري ورته ښکاره شوه چې د روميـانو او دې عربـانو تـر ميـنځ بيلتـون راوسـتل شـي تـر څـو پـه راتلـونکې کـې د مسلمانانو په خلاف دومره لوی ائتلاف جوړ نه شي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ددې کار د عملي کولو لپاره عمرو بن العاص غوره کړ، ځکه د ده انا يعنې د پلار مور له "بلي" قبيلې څخه وه. د ۸ هـ کال پـه جمادي الاخره کې يې دوی ته واستاوه تر څو همکاري يې ترلاسه کړي. پـه يـوه روايت کې خو لا دا راځي چې دوی ته خبر را ورسيد چې د قضاعه قبيلې خلک راټول شوي او د مدينې په لور راتلل غـواړي، نـو رسـول الله (صلی الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) عمرو ته وظيفه ورکړه چې هغوی تـه ورشي او خبرې ورسره وکړي. کيدای شي همدا دواړه سببونه سره يو ځای شوي وي.

رسول الله (صلی الله عليـه و الـه و صحبه و سلم) عمرو بن العـاص (رضـي الله عنـه) تـه سپينه جنډه ورکړه، يـوه بلـه يـې تـوره هم ورسره ورکړه، دری سوه مخـور مهـاجرين او انصار يې دده تـر قوماندی لاندې ورکړل. لـه دوی سره ديرش آسونه هم وو. امر يې ورته وکړ چې له بلي، عذره او بلقين قبيلو نـه مرسته وغواړي. عمرو (رضي الله عنـه) روان شو د شپې به يې مزل کاوه او د ورځې له مخې بـه يـې چيرتـه کمـين نيـوه، او کلـه چې هغوی ته ورلنډ شو نو خبر شو چې د دښمن شميره ډيره زياتـه ده. رسـول الله (صلی

الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې د رافع بن مکيث جهيني په لاس احوال وليږه، او د نورې مرستې غوښتنه يې ورنه وکړه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې ابو عبيده بن الجراح (رضي الله عنه) له دوو سوو کسانو سره د هغه مرستې ته ورولېږه، جنډه يې ورکړه. پدې ډله کې مشهور اصحاب لکه ابوبکر او عمر هم شامل وو، دوی ته يې امر وکړ چې لاړ شي او له عمرو سره يو ځای شي. دواړه به يو موټی وي، اختلاف به نه کوي. کله چې دوی هلته ورسيدل ابو عبيده اراده وکړه چې په لمانځه کې د خلکو امامت وکړي، خو عمرو (رضي الله عنه) ورته وويل: چې امير زه يم، ته خو مې مرستې ته راغلی يې. همدا وه چې ابو عبيده (رضي الله عنه) هم دده خبر ومنله، اطاعت يې ورنه وکړ، او عمرو به په لمانځه کې د خلکو امامت کاوه. اسلامي لښکر د قضاعه تر سيمې پورې مخکې لاړ، د هغوی د سيمې ليرې ليرې ځايونو ته ورغلل، هلته له يو شمير کسانو سره مخ شول، بريد يې ورباندې وکړ خو د دښمن ټول افراد وتښتيدل او تيت و پرک شول. وروسته عمرو بن العاص عوف بن مالک اشجعي له خپل اړخه رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته له مکمل احوال سره وليږه، او هغه يې پخپل بري او په ټولو تفصيلاتو آګاه کړ.

ذات السلاسل د لومړني سين په پيښې يا زور سره لوستل کيږي، دا د يوې سيمې نوم دی چې د قرى وادي شا ته او له مدينې نه د لسو ورځو مزل په اندازه ليرې پرته ده. ابن اسحاق وايي چې مسلمانانو د جذام په سيمه کې له سلسل نومې چينې سره واړول او له همدې کبله دې ځگړې ته ذات السلاسل وايي.(۱)

د ابو قتاده سريه

دا د ۸ هـ کال د شعبان په مياشت کې وه، سبب يې دا ؤ چې بني غطفان په خضره نومې سيمه کې چې په نجد کې پرته او په محارب قبيلې پورې مربوطه وه را ټول شوي وو، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغوی مقابلې ته اباقتاده (رضي الله عنه) له (۱۵) کسانو سره واستاوه. دوي لاړل له دښمن نه يې يو شمير کسان ووژل، څه يې ورنه اسيران کړل، ولجې يې لاسته راوړلې. او له پنځلسو ورځو سفر نه وروسته بيرته ستانه شول.(۲)

---

(1). ابن هشام ۲/ ۶۲۳ تر ۶۲۶ – زاد المعاد ۲/ ۱۵۷

(۲). رحمه للعالمين ۲/ ۲۴۴. تلقيح فهوم اهل الاثر ص ۳۳.

د مکې فتحه

ابن قیم وایي: د مکې فتحه هغه لویه سوبه ده چې الله تعالی د خپل دین، رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او مؤمنو بندګانو د عزت او له کفارو او مشرکانو نه د خپلې خونې او وطن د آزادۍ سبب وګرزوله. دا هغه سوبه ده چې د آسمان اوسیدونکي پرې خوښ شول، د عزت د ځلې څوکه یې پاس له آسمان سره ولګیده ، له برکته یې ډلې ډلې، خلک په اسلام مشرف شول، او د ځمکې مخ یې په نور روښانه او سوکاله کړ.(۱)

د غزا سبب

مخکې مو وویل چې د حدیبیې د سولې یوه ماده دا وه چې عربي قبایل اجازه لري، کولې شي پخپله خوښه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او یا قریشو سره تړون او ائتلاف وکړي، له تړون نه وروسته همدا قبیله د همغه اړخ یوه برخه بلل کیږي، او تیری ورباندې د سولې له تړون نه مخالفت او پر همغه بله ډله تیری شمیرل کیږي.د همدې مادې په اساس خزاعه له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او بنوبکر له قریشو سره تړون او ائتلاف لاسلیک کړ، او پدې ترتیب دا دواړه قبیلې یوه د بلې له تیري او جګړې نه په امن شوه. د دوی تر منځ زړه دښمني وه چې د اسلام له برکته یې تر مینځ اوربند وشو. پدې وخت کې بنوبکر یو ځل بیا د کسات په فکر کې شول. د ۸ هـ کال د شعبان په میاشت کې نوفل بن معاویه د یلي د بنوبکر له یو شمیر کسانو سره د شپې له مخې پر خزاعه باندې شبخون وکړ، له "وتیر" نومې چینې سره یې د هغوی یو شمیر کسان ورووژل، او پدې ترتیب د جګړې اوربل شو. د جګړې په جریان کې قریشو له بنوبکر سره مرسته وکړه، وسلې یې ورکړې، د شپې یې څه جنګیالان هم ور واستول په نتیجه کې بنو خزاعه مجبور شول حرم ته پناه یوسي.

هلته د بنوبکر خلکو نوفل ته وویل: دا دی مونږ حرم ته داخل شوو، د خدای روی ومنه، د خپل رب حرمت وساته وویریږه! خو نوفل ډیره غټه او د کفر خبره وکړه ویې

---

(1). زاد المعاد ۲/ ۱۶۰

ويل: اي بنوبکر! نن اله "خدای" نشته، خپل وار او کسات واخلئ، قسم چې تاسې په حرم کې د ننه غلا کوئ، نو خپل انتقام ولې نه پکې اخلئ؟
خزاعه چی مکې ته پناه يوړه هلته يې د بديل بن ورقاء خزاعي او خپل مولی (ملګري) رافع کورته مخه کړه، هلته ننوتل. عمرو بن سالم خزاعي په منډه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی، مدينې ته لـه رسيدو وروسته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پـه حضور کې ودريد، هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له اصحابو (رضي الله عنهم) سره په جومات کې تشريف درلود، عمرو دا شعرونه ورته وويل:

يـــا رب اني ناشـــد محمدا	حلفنا و حـــلف ابيه الاتلدا
قدکنتم ولدا و کـــنا والدا	ثـــمة اسلمنا ولم نـــترغ يدا
فانصر هداك الله نصرا ايدا	وادع عبـــادالله يـــاتوا مددا
فيـــهم رسول الله قد تجردا	ابيض مثل البدر يسمو صعدا
ان سيم خسفا وجهه تر بدا	في فيلق کالبحريجري مزبـــدا
ان قريشـــا اخلفوك الموعدا	و نقضـــوا ميثاقـــك الموکدا
و جعلوا لي في کداء رصدا	و زعموا ان لست ادعو احدا
و هم اذل، و اقـــل عددا	هم بيـــتونا بالـــوتير هـــجدا

و قتلـــونا رکعـــا و ســـجدا

[اي ربـه! زه محمـد (صلی الله عليه و الـه و صحبه و سلم) تـه دده عهـد او دده د پـلار پخوانی عهد وريادوم، تـا سې اولادونه وئ او مونږ پلرونه وو (دا ځکـه د قصي ښځه چې د عبد مناف مور وه او حبی نوميدله له بنو خزاعه قبيلې ښځه وه نـو بنو خزاعـه د بني مطلب ماماخيل کيدل). بيا مونږ ستاسې اطاعت وکړ او هيڅ سرغړونه مـو نـده کړې، الله دې تاسې ته هدايت وکړي، کلک مدد مو وکړئ، خلک هم مدد او مرستې ته راوغواړه هغوی مرستې تـه راځي د دوی پـه مينځ کې وسله پـه لاس د سپوږمۍ پـه شان سپين او ګلالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی چې د کمال په لور

اوچتيږي. که پر هغوی ظلم وشي په سپکه ورته وکتل شي نو د مخ يې رنګ يې بدل شي، او د خروشان سمندر په شان د لښکر په منځ کې تشريف راوړي، په رښتيا سره چې قريشو ستاسې د عهد مخالفت کړيدی، او کلک تړون يې مات کړيدی هغوی ما ته په کداء کې کنده او کمين نيولی و، او ګمان يې کاوه چې زه به څوک خبر نه شم کړای پداسې حال کې چې هغوی ډير کم، ذليل او خوار دي. هغوی "وتير" کې پر مونږ حمله وکړه او مونږ يې د رکوع او سجدې په حالت کې ووژلو.]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ځواب کې ورته وفرمايل: (**نصرت يا عمرو بن سالم**). اې عمرو بن سالم! ستا سره مرسته وشوه. پدې پسې په آسمان کې يوه ټوکره وريځ راښکاره شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إن هذه السحابة لتستهل بنصر بني كعب**). دې وريځې د بنو کعب د بري زيری راوړی. بيا بديل بن ورقاء خزاعی د خپلې قبيلې له څو کسانو سره ووت، روان شو او ځان يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه، له حالاتو يې خبر کړ، دا يې ورته ووېل چې له دوی نه څو کسان مړه شوي او قريشو پدې جګړه کې د بنو بکر مرسته کړې، دا احوال يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه او بيرته مکې ته ستون شو.

ابوسفيان د تړون د تجديد هڅه کوي

قريشو چې څه وکړل هغه له تړون نه څرګنده خلاف ورزي، لوی غدر او خيانت وُ، ددې خيانت لپاره يې هيڅ دليل او بهانه نه درلوده. همدا وه چې هغوی هم ډير ژر پخپل غدر پوه شول. د وضعې نزاکت يې درک کړ، مشورتي شوری يې راوبلله. غونډې فيصله وکړه چې ابو سفيان مدينې ته لاړ شي او هلته له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره تړون نوی او تجديد کړي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مخکې نه خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) ته ويلي وو چې قريش به له خپل غدر او خيانت نه وروسته څه ډول اقدام کوي؟ هغه (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمايلي وو: (**كأنكم بأبي سفيان قد جاءكم ليشد العَقْدَ، ويزيد في المدة**). کيدای شي ابو سفيان د تړون د نوي کيدو او مودې د تمديد لپاره درته راشي. ابو سفيان د قريشو د فيصلې مطابق روان شو، په عسفان سيمه کې له بديل بن ورقاء سره مخ شو چې له مدينې نه مکې ته روان وُ. ګمان يې وکړ

لکه چې رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورغلی، نو ورته ويې ويل: بديله! له کوم ځای نه ر ا غلی ؟ هغه ورته وويل: له خزاعه سره پدې دره او دې ساحل کې وګرزيدم. ابو سفيان ورته وويل: د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته نه وې ورغلئ؟ ده ورته وويل: نه. بديل چې مکې ته لاړ ابو سفيان وويل: که مدينې ته تللی وي نو اوښې ته به يې (نوی) يعنې د خرما د دانو کنجاړه ورکړې وي، لاړ او د بديل د ا وښې ځای يې وکوت، پچه يې راوخيستله او ماته يې کړه ويې ليدل چې د خرماوو د دانو اثار پکې شته، دا يې چې وليده نو ويې ويل قسم په خدای چې بديل د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغلی دی.

په هر حال ابوسفيان مدينې ته ورسيد ، د خپلې لور ام حبيبه (رضي الله عنها) کورته ورغی، هلته يې اراده وکړه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په فرش کيني، خو ام حبيبه (رضي الله عنها) هغه فرش ورنه ټول کړ. ده ورته وويل: لورې! دا فرش دې زما لپاره مناسب و نه باله، او که دې زه ددې وړ ونه بللم چې ورباندې کينم؟ دې وفرمايل: دا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرش دی، ته مشرک يې او ددې وړ نه يې چې وربانديې کينې. ده ورته وويل: قسم په خدای چې له ما نه وروسته په شر او بدۍ اخته شوې يې. بيا ابوسفيان ووت او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغی، خبرې يې ورته وکړې، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هيڅ ځواب ورنکړ. ورپسې ابوبکر (رضي الله عنه) ته ورغی هغه ته يې وويل چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې شفاعت وکړې. ابوبکر (رضي الله عنه) د نه ځواب ورکړ. بيا عمر (رضي الله عنه) ته ورغی، او همدا غوښتنه يې ورنه وکړه. هغه ورته وويل: زه به رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ستاسې شفاعت کوم؟ قسم په خدای که له وړو لرګيو پرته بل هيڅ ونلرم هم له تاسې سره به جهاد کوم. بيا د علي (رضي الله عنه) کره ورغی، هلته فاطمه (رضي الله عنها) هم وه، حسن (رضي الله عنه) وړوکی ؤ او د دوی په غيږ کې لوبيده. ابو سفيان وويل: يا علي (رضي الله عنه)! ته له نورو نه د نسب او خپلوۍ له پلوه ډير را نژدې يې، زه د يوه ضرورت پخاطر راغلی يم، نه غواړم تش لاس او نامراده بيرته ستون شم، هيله ده رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته زما شفاعت وکړې! ده ورته وويل: افسوس ستا په حال اې ابو سفيانه! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) اوس داسې فيصله کړيده، چې مونږ نه شو کولی پدې رابطه خبرې ورسره وکړو. ابو سفيان د فـــا طم ې (رضي الله عنها) لوري ته وکتل او

ورته ويې ويل: کيدای شي چې خپل زوی حسن ته امر وکړې چې هغه د خلکو په مينځ کې مونږ ته د پناه راکولو غږ وکړي، هغه به پدې سره تر پايه د عربانو سردار وي؟ فاطمې (رضي الله عنها) وويل: زما زوی اوس پدې موقف کې ندی چې چا ته پناه ورکړي، هغه به څوک وي چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې چا ته پناه ورکړای شي ؟! يعنې هيڅوک د هغه د ارادې خلاف چا ته پناه نه ورکوي.

ددې خبرو په اوريدو سره د ابو سفيان په سترګو تياره شوه، علي (رضي الله عنه) ته يې په ډيره مايوسۍ، ناهيلۍ او خفګان کې وويل: فکر کوم چې حالات ډير رابانديې تنګ شول، مشکل زيات شو، اوس مشوره راکړه څه وکړم؟علي (رضي الله عنه) ورته وويل: زما په فکر خو هيڅ چاره نه ده درته پاتې، خو څرنګه چې ته د بني کنانه مشر يې، نو لاړ شه د خلکو په مينځ کې پناه وغواړه، او بيا لاړ شه خپل کور ته ستون شه. ابو سفيان وويل: دا به مې څه په درد وخوري؟ علي (رضي الله عنه) وويل: فکر نه کوم چې ګټه درته ولري، خو بله چاره نشته. همدا وه چې ابو سفيان جومات ته لاړ، هلته ودريد ويې ويل: اې خلکو! ما تاسې ته پناه راوړې ده، دا خبره يې وکړه لاړ او پخپل اوښ سپور شو. هلته چې قريشو ته ورسيد هغوی ورته وويل: څه دې راوړي؟ ده وويل: لاړم له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره مې خبرې وکړې، خو هغه هيڅ ځواب را نکړ، بيا ابوبکر ته ورغلم له هغه نه مې هم خير و نه ليد. بيا عمر ته ورغلم د هغه موقف خو ډير تند وُ، بيا علي (رضي الله عنه) ته ورغلم هغه مې له ټولو نه نرم وموند، بيا يې څه مشوره راکړه هغه مې عملي کړه، خو نه پوهيږم چې څه ګټه به ولري او که نه؟ دوی ورته وويل: د څه مشوره يې درکړه؟ ده وويل: راته ويې ويل چې د خلکو په وړاندې پناه غوښتنه اعلان کړم، ما همداسې وکړل. دوی وويل: آيا محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ستا پناه قبوله کړه؟ ده وويل: نه. دوی ورته وويل: علي (رضي الله عنه) خو ملنډې درباندې وهلې دي. ده وويل نه: بله هيڅ چاره نه وه، همدا يوازينۍ لاره او چاره وه.

د جګړې تياري

د طبراني د روايت په اساس مخکې لدينه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د قريشو له خوا د تړون د ماتيدو خبر راشي، رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عائشې (رضي الله عنها) ته امر کړی وُ چې د سفر تياري ونيسي او

سامان يې ورته برابر کړي، هيڅوک هم نه وو خبر. ابوبکر (رضي الله عنه) يوه ورځ د عائشه (رضي الله عنها) کورته ورغی ورته ويې ويل دا څه سامان دی تيار کړی زما لورې! دې ورته وويل: و الله که خبره يم. ابوبکر وويل: " دا وخت خو له روميانو سره د جګړې هم ندی، نه پوهيږم رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کومې خوا ته ځي؟ عائشې وويل: زه هم نه يم خبره. له همدې نه درې ورځې وروسته سهار عمرو بن سالم خزاعي له ۴۰ سپرو کسانو سره راورسيد ، او هغه مخکې تير شوي اشعار يې وويل. همدلته خلک پوه شول چې قريشو عهدمات کړيدی، په عمرو پسې بديل بيا ابو سفيان راغی، نو اصحاب پوه شول، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تياری امر ورته وکړ، او پدې يې خبر کړل چې د مکې په لور روانيږي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا دعا هم وکړه: **(اللّهم خذ العيون والأخبار عن قريش حتى نبغتها في بلادها)**. اې ربه! ته د قريشو سترګې پټې کړې، جاسوسان يې غافل کړې تر هغې پورې خبر مه ورکوې تر څو مونږ ناڅاپي بريد ورباندې وکړو.

ددې لپاره چې خبر يې پټ ساتلی وي رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ۸ هـ کال د روژې په لومړۍنيټه د ابو قتاده بن ربعي په مشرۍ يو آته کسيز ګروپ د اضم درې ته واستاوه. دغه سيمه له مدينې نه ۳۶ ميله ليرې د ذي خشب او ذي مروه تر مينځ پرته وه. دا ددې لپاره تر څو خلک داسې ګمان وکړي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دې خوا ته حرکت کوي. دا ګروپ لاړ تر ټاکل شوي نقطې پورې ورسيد او همدلته مکې ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له تګ نه خبر شول، او مکې ته وريسې ورغلل. دا ګروپ له عامر بن اضبط سره مخامخ شو، هغه د مسلمانۍ سلام ورباندې واچاوه، خو محلم بن جثامه چې له پخوا نه يې څه ستونزه ورسره درلوده هغه وواژه اوښ او سامان يې ورنه واخيستل، همغه وه چې الله تعالی دا آيت را نازل کړ: **(ولا تقولوا لمن القى اليكم السلام لست مومنا)) الايـــه**.

[مه وايئ هغه چاته چې سلام يې درباندې واچاوه چې مومن نه يې] بيا يې محلم د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته وړاندې کړ چې مغفرت ورته وغواړي ، خو کله چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې ودريد ، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: خدايه! محلم مه بښې ! ببنسه مه ورته کوې! دا دعا يې درې ځله تکرار کړه. محلم ورنه روان شو او اوښکې يې په څادر يا کميس پاکولې. ابن اسحاق وايي: د محلم قوم ګمان کوي

چې وروسته رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مغفرت ورته وغوښت. (زاد المعاد ۲/ ۱۵۰ ابن هشام ۲/ ۶۲۶ تر ۶۲۸).

 پدې وخت کې حاطب بن ابي بلتعه یو لیک ولیکه قریشو ته یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تیارۍ او ارادې په هکله خبر پکې لیکلی و؛ یوې ښځې ته یې ورکړ تر څو د اجرت په بدل کې یې قریشو ته ورسوي. نوموړې ښځې دغه لیک پخپلو کوڅیو کې پټ کړ او روانه شوه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غیبي خبر ورکړ شو چې حاطب لیک لیږلی دی، فوراً یې علي او مقداد (رضي الله عنهما) ته وظیفه ورکړه چې پدې ښځې پسې ورشي، امر یې ورته وکړ : (**انطلقوا حتى تأتوا رَوْضَةَ خَاخٍ، فإن بها ظعينة معها كتاب إلى قريش**). لاړ شئ د روضه خاخ سیمې ته ورشئ هلته یوه مسافره ده او ورسره د قریشو لپاره یو لیک دی. هغوی په ډیره بیړه ورپسې ورغلل، آسونه یې ځغلول چې په هماغه ځای کې یې همغه ښځه ولیده، ورته ویې ویل: له تا سره یو لیک دی؟ دې ورته وویل: نه، له ماسره لیک نشته. دوی یې بار تلاشي کړ، خو لیک په لاس ور نه غی.

علي (رضي الله عنه) ورته وویل: په خدای قسم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دروغ نه وایي، مونږ هم دروغ نه وایو، یا به لیک راکوې او یا به دې جامې هم تلاشي کوو لوڅوو به دې!! ښځې چې دا حالت او جدیت ولید، نو ویې ویل: لرې اخوا شئ، هغوی بلې خوا ته لاړل، دې خپلې کوڅۍ خلاصې کړې، لیک یې ورنه راویوست او دوی ته یې ورکړ. هغوی بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته راوړ. پدې لیک کې داسې لیکل شوي و: د حاطب بن ابي بلتعه له خوا قریشو! ته وروسته پکې لیکل شوي و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ستاسې په لور دروانیږي، خبر اوسئ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حاطب راوغوښت ورته ویې ویل چې دا ولې؟ ده وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حوصله وکړه، زه مسلمان یم، نه مرتد شوی یم او نه مې دین بدل کړی دی، ځرنګه چې زه قریشي نه یم، خو ورسره تړلی یم، زما اولادونه او کورنۍ هلته له دوی سره دي، ورسره داسې اړیکې او خپلوي هم نلرم چې زما د اولادونو حمایت وکړي، د نورو اصحابو خو هلته خپلوان شته چې دفاع ورنه وکړي، په همدې خاطر ما وغوښتل چې د دوی داسې ملاتړ حاصل کړم چې زما د اهل او اولاد ساتنه وکړي. عمر (رضي الله عنه) وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! اجازه راکړه

چې سر يې غوڅ کړم، ده له الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره خيانت کړيدی، دا منافق شويدی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إنه قد شهد بدراً، وما يدريك يا عمر لعل الله قد اطلع على أهل بدر فقال: اعملوا ما شئتم فقد غفرت لكم**). نه يې خبر چې حاطب په بدر غزا کې برخه اخيستې ده، او نه يې خبر اې عمره! چې الله تعالی د بدر ټولو غازيانو ته خبر ورکړيدی فرمايلي يې دي: هر څه چې کوئ ويې کړئ، ما (الله تعالی) عفوه درته کړې ده. ددې فرمودې په اوريدو سره د عمر (رضي الله عنه) له سترګو اوښکې روانې شوې، او ويې ويل الله او رسول ښه پوهيږي[7].

پدې ترتيب سره الله تعالی د مسلمانانو راز پټ وساته، د قريشو غوږونه کاڼه او سترګې يې پټې شوې، جاوسوسان ټول غافل شول او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جنګي تيارۍ په هکله هيڅ خبر نه شول.

اسلامي لښکر د مکې په لور

د آتم هجري کال د روژې په لسمه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مدينه د مکې په نيت پريښوده، لس زره اصحاب (رضي الله عنهم) ورسره ملګري وو، ابو رهم غفاري يې د مدينې خليفه وټاکه او پخپله مکې ته روان شو.

د لارې په اوږدو کې په جحفه يا لږ اخوا سيمه کې يې تره عباس (رضي الله عنه) په مخه ورته راغی، هغه له اسلام راوړلو نه وروسته له خپل اهل و عيال سره د هجرت لاره نيولې وه چې همدلته له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې ابواء ته ورسيد د تره زوی يې ابو سفيان بن حارث او د عمه زوی يې عبدالله بن ابي اميه هم په مخه ورته راغلل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ ترې واړاوه ځکه له دوی نه يې ډير تکليفونه او اذيتونه ليدلي وو. ام سلمه (رضي الله عنها) ورته وويل: دا نه ښايي چې د تره او ترور زوی دې د ستا په حضور کې تر ټولو بدبخت وي. علي (رضي الله عنه) ابو سفيان بن حارث ته وويل: ځان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخ ته ورسوه او هغه خبره ورته وکړه چې د يوسف (عليه السلام) ورونو يوسف

[7] صحيح البخاري ۲/ ۴۲۲- ۲/ ۶۱۲۱۶۳ .

(عليه السلام) ته کړې وه ((قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ)) (يوسف: ۹۱)[قسم خورو چې الله تا ته پر مونږ فضيلت در کړيدی. او مونږ په غلطه او خطا کاران وو.]

څکه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه خوښوي څوک له ده نه زياته غوره خبره وکړي، هيڅوک هم له ده نه زيات د ښې خبرې خاوند ندی. ابو سفيان همدا اسې وکړل د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مخې ته ورغی او همدا خبره يې ورته وکړه. په ځواب کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:

((لا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ)) (يوسف: ۹۲)

[ترجمه: نن هيڅ ملامتيا نشته درباندې، الله به ښه درته کوي او هغه له ټولو نه زيات مهربان دی.]

بيا ابو سفيان دا شعرونه وويل:

لعمرك اني حين احمل راية لتغلب خيل اللات خيل محمد

لكالمدلج الحيران اظلم ليله فهذا اواني حين اهدى فاهتدي

هداني هاد غير نفسي و دلني على الله من طردته كل مطرد

[ستا په عمر قسم! هغه وخت چې ما ددې لپاره جنډه پورته کړې وه چې د لات لښکرې به د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پر لښکرو غلبه مومي، زما مثال د هغه مسافر ؤ چې د شپې په تياره کې حيران او سرګردان وي، خو اوس هغه وخت راغلی دی چې د هدايت لاره ومومم او په سمه روان شم، ما ته يوه لارښود هدايت وکړ، همدې هادي د الله لور ته بوتلم، که څه هم ما هغه ته ډير تکليف رسولی او له ځان نه مې شړلی ؤ.]

پدې سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه په سينه وواهه او ورته ويې فرمايل: (أنتَ طَرَّدْتَني كل مُطَرَّد؟)[1]. [تا زه له ځان او وطن نه شړلی وم].

ابو سفيان ښه مسلمان شو، او ويل شوي پخپل ژوند کې يې د حيا له مخې د رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په وړاندې سر پورته نکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هم مينه ورسره لرله د جنت زيری يې ورکړی و، او فرمايل به يې: هيله لرم د حمزه خليفه شي. کله چې د ابوسفيان ځنکدن ؤ خلکو ورباندې ژړل.

[1]. زاد المعاد ۲/۱٦۲_۱٦۳.

ده ويل: مه ژاړئ قسم په خدای چې له اسلام نه وروسته مې هيڅ د ګناه خبره په ژبه نده راوړې.

اسلامي لښکر له مرالظهران سره اړوي

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) سره روان ؤ، ټولو روژه نيولې وه، مخکې لاړل تر څو د عسفان او قديد تر مينځ پرتې کديد نومې چينې ته ورسيدل، هلته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) روژه ماته کړه، مسلمانانو هم دده اطاعت وکړ، ټولو روژه ماته کړه[1].

بيا روان شول، ماښام يې په مرالظهران (وادي فاطمه) کې يې واړول. اصحابو ته يې امر وکړ هغوی ټولو اورونه بل کړل، لس زره اورونه بل شول. عمر (رضي الله عنه) ته يې وظيفه ورکړه چې د پيرې د امورو مشري په غاړه واخلي.

ابو سفيان د رسول الله (ﷺ) په حضور کې

عباس (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په سپينه قاطره (کچره) سپور شو، لاړ کتل يې تر څو کوم بوټوه او يا بل څوک پيدا کړي چې قريشو ته خبر يوسي او ورته ووايي چې راشي او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه مکې ته له داخليدو نه مخکې د امن سوال وکړي. ځکه د الله په کرم سره قريش هيڅ خبر نه وو د ويرې او خوف په حالت کې وو. ابو سفيان به له مکې نه د باندې ووت حالات او لارې به يې څارلې. پدې ورځ هم چې حکيم بن حزام او بديل بن ورقاء هم ورسره ملګري وو راوتلی و خبرونه يې تعقيبول. عباس (رضي الله عنه) وايي: زه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په قاطره سپور وم چې د ابو سفيان آواز مې واوريد، له بديل سره يې خبرې کولې.دواړه د بيرته ستنيدو په حال کې وو. ابوسفيان ورته وايي: ما د ننني شپې په شان دومره زيات اورونه او لښکرې کله هم ندي ليدلې. بديل ورته ويل: کيدای شي دا به د خزاعه قبيلې خلک وي، چې جګړې سورولي دي. ابو سفيان ورته وايي: خزاعه لدينه ډيرکم او کمزوري دي، هغوی دومره عسکر له کومه کړل چې دومره اورونه بل کړي! عباس (رضي الله عنه) زياتوي: ما غږ

---

[1]. صحيح البخاري ٦١٣/٢.

ورباندې وکړ اې ابو حنظله! ابو سفيان وپيژندلم ويې ويل: ابو الفضل يې؟ ما وويل: هو. ده راته وويل: مور او پلار مې درنه جار، څه کوې؟ ما ورته وويل: دا دی رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل لښکر سره راغلی، سهار دې قريشو ته خير وي، د قريشو تباهي ده. ابو سفيان وويل: وايه، چاره څه ده؟ مور او پلار مې له تا قربان؟ ما ورته وويل: قسم په خدای که د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لاس درباندې بر شو نو سر به دې قلم کړي، راځه له ما سره پدې قاطره سپور شه تر څو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته دې ورولم او امن درته وغواړم. ابو سفيان راغی او را سره سپور شو، او دواړه نور ملګري يې بيرته ستانه شول.

عباس وايي: ابو سفيان مې چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راوست، له هر اور ځای نه به چې تيريدو هغوی به راته ويل چې دا څوک دی؟ خو کله به يې چې زه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پر قاطره وليدم، نو يو بل ته به يې وويل د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تره دی. همداسې روان وو تر څو د عمر (رضي الله عنه) ځای ته ورسيدو، مونږ يې چې وليدو، را پاڅيد ويل يې دا څوک دی؟ راغی او چې ابوسفيان يې له ما سره وليد ويې ويل: دا د خدای دښمن ابو سفيان. الحمد لله چې بې له کوم تړون او عهد نه په لاس راغی، بيا په منډه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لور روان شو، ما قاطره ورپسې وځغلوله، ترينه مخکې شوم، هلته له قاطرې نه کوز شوم فوراً د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورغلم، عمر (رضي الله عنه) هم راغی ويې ويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ابو سفيان راغلی، اجازه راکړه چې سر يې پرې کړم. عباس وايي: ما ورته وويل: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ما هغه ته پناه ورکړيده. بيا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته کيناستم خبرې مې ورسره پيل کړې او له ځان سره مې ويل چې نن شپه به له ما پرته بل څوک ورسره مجلس ونکړي. عمر (رضي الله عنه) چې ډير اصرار وکړ نو ما ورته وويل: عمره! لږ حوصله وکړه. که ابو سفيان ستا له قبيلې بني عدي بن کعب څخه وای، نو بيا به دې دا خبرې نه کولې. عمر وويل: پريږده عباسه! قسم په خدای چې ستا په اسلام د خپل پلار خطاب له اسلام نه زيات خوشاله شوم، دا ځکه چې زه پوهيږم چې ستا په اسلام راوړلو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خطاب له مسلمانيدو نه زيات خوشاله دی. پدې پسې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (اذهب به يا عباس إلى

رحلك، فإذا أصبحت فأتني به). اې عباسه! ابوسفيان خپلې مېنې ته درسره بوزه، سهار يې راته راوله. سهار مې ورووست. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (ويحك يا أبا سفيان، ألم يأن لك أن تعلم أن لا إله إلا الله؟) افسوس ستا په حال اې ابو سفيانه، آيا اوس هم پدې اعتراف نه کوې چې الله يو دی، او نه غواړې ووايې: لا اله الا الله. ابو سفيان وويل: مور او پلار مې له تا قربان. ته څومره مهربان، کريم او نژدې دوست يې. زه فکر کوم که له الله (جل جلاله) پرته بل خدای موجود وای نو زما به يې څه مدد کړی وای! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (ويحك يا أبا سفيان، ألم يأن لك أن تعلم أني رسول الله؟)افسوس ستا په حال اې ابو سفيانه! آيا اوس پدې باور نلرې چې زه (محمد) د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يم؟ ابو سفيان وويل: مور او پلار مې درنه قربان، ته بې حده زيات مهربان، کريم او نژدې دوست يې، پدې اړه (ستا د رسالت) مې لا تر اوسه په زړه کې څه خو شته. عباس ورته وويل: خوار شې، اسلام راوړه او د شهادت کلمه ووايه، مخکې لدينه چې سر دې قلم شي د (لا اله الا الله محمد رسول الله) مبارکه کلمه ووايه. همغه وه چې ابو سفيان په اسلام مشرف شو او د شهادت کلمه يې وويله. عباس وويل: يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ابو سفيان داسې شخص دی چې فخر او وياړ يې ډېر خوښېږي ده ته يو څه ورکړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (نعم، من دخل دار أبي سفيان فهو آمن، ومن أغلق عليه بابه فهو آمن، ومن دخل المسجد الحرام فهو آمن).څوک چې د ابو سفيان کور ته داخل شو هغه په امن دی، چا چې د خپل کور دروازه ورپسې بنده کړه هغه هم په امن دی، څوک چې مسجد حرام ته داخل شو هغه هم په امن دی. يعنې دا درې ډوله خلک په امن دي.

اسلامي لښکر له مرالظهران نه د مکې په لور

د اتم هجري کال د رمضان مياشتې په اوولسمه د سه شنبې ورځې په سهار رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)، مرالظهران د مکې په لور پرېښود. عباس (رضي الله عنه) ته يې امر وکړ چې ابو سفيان د درې په تنګۍ کې د غره له پزې سره ودروي تر څو د الله تعالی لښکرې پخپلو سترګو وګوري. عباس (رضي الله عنه)

همداسې وکړل د درې په تنګه برخه کې يې ابو سفيان ودراوه، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لښکرې تيريدلې، هرې قبيلې بيل بيرغ درلود، هر يوه به چې لدې ځای نه تيريدله ابو سفيان به پوښتنه کوله دا څوک دي؟ عباس (رضي الله عنه) به ورته معرفي کوله مثلاً ورته ويل به يې چې دا سليم قبيله ده. ابو سفيان به ويل چې: له سليم سره زما څه کار. بيا به يې بله ورته معرفي کوله چې دا مزينه قبيله ده، ده به همدغه خبره کوله چې له دوی سره زما څه. تر څو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خپل شنه ګروپ سره راښکاره شو، انصار او مهاجرين ورسره ملګري وو، ټول وسله بند وو ابو سفيان چې دا مؤمن لښکر وليد پوښتنه يې وکړه ويې ويل سبحان الله، دا څوک دي اې عباسه ؟ عباس (رضي الله عنه) ورته وويل: دا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی چې د انصارو او مهاجرينو په منځ کې روان دی. ابو سفيان وويل: هيڅوک هم د دوی مقابله نه شي کولی، او زياته يې کړه، ابو فضله! ستا د وراره پاچايي ډيره لويه شوه. ابو الفضل عباس ورته وويل: دا نبوت دی زما وراره د الله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دی. ابو سفيان وويل بې شکه چې دا عظمت د نبوت دی، اوس همدا ويل سيي دی. د انصارو جنډه له سعد بن عباده (رضي الله عنه) سره وه، کله چې له ابو سفيان سره مخ شو ورته ويې ويل: نن د جنګ ورځ ده، نن به دا حرمت له مينځه ځي، الله به نن قريش خوار او ذليل کړي.

خو کله چې ابو سفيان له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ شو عرض يې وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! آيا د سعد خبره دې واوريدله؟ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: څه يې وويل. خبره يې ورته وکړه، پدې ترځ کې عثمان او عبدالرحمن بن عوف وويل: مونږ هم ويره لرو هسې نه سعد په قريشو کې څه مرګ ژوبله ونکړي! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**بل اليوم يوم تُعَظَّم فيه الكعبة، اليوم يوم أعز الله فيه قريشاً**). نن د کعبې د درناوي او احترام ورځ ده، نن د قريشو د عزت او سر لوړۍ ورځ ده. بيا يې له سعد (رضي الله عنه) نه د جنډې اخستلو حکم وکړ، او دده زوی قيس بن سعد (رضي الله عنه) ته يې وسپارله. ددې معنی دا ده چې ګويا جنډه له سعد نه وانه خستله شوه ځکه قومانده ورسره پاتې شوه. او په بل روايت سره جنډه زبير (رضي الله عنه) ته ورکړل شوه.

قريش په ناڅاپي توګه د اسلامي لښکر په وړاندې

کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ابو سفيان د درېدو له ځای نه تير شو، نو عباس (رضي الله عنه) ورته وويل: ابو سفيانه! زرکوه خپل قوم ته نجات ورکړه، ويې ژغوره. ابو سفيان په منډه ځان مکې ته ورساوه او په لوړ آواز سره يې چيغه وکړه: اې قريشو! دا دی محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) راورسيد، له هغه سره دومره لښکر دی چې هيڅوک يې هم مقابله نه شي کولی، واورئ! څوک چې د ابوسفيان کور ته داخل شو هغه په امن دی. ددې خبرې په اوريدو سره يې ښځه هند بنت عتبه راغلله او خپل ميړه (ابوسفيان) يې له بريتونو راونيو او ويې ويل: مړ کړئ دا له غوړيو نه ډک ژی، مړ کړئ دا د نريو پنډيو خاوند، بدي دې وي دې مخکښ خبر راوړونکي ته. ابو سفيان بيا وويل: افسوس ستاسې په حال، دا به هيڅ ستاسې په درد و نه خوري، ګورئ غره نه شئ دا ښځه مو تير نه باسي له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره دومره لښکر دی چې حساب يې نشته، څوک چې د ابو سفيان کورته داخل شو هغه په امن دی. قريشو ورته وويل: الله دې خوار کړه، ستا کور به مونږ ته څه ګټه راورسوي؟ ده ورته وويل: څوک چې پخپل کور ننوزي او دروازه وريسې بنده کړي هغه هم په امن دی، چا چې جومات ته پناه يووړه هغه هم په امن دی. همدا وه چې خلک تيت شول څوک خپلو کورونو او څوک جوماتونو ته ننوتل، خو ځينې اوباشان يې وهڅول، او د مقابلې خبره يې ورته وکړه، ويل يې که دوی غالب شول نو مونږ به ورسره وو، او که ووژل شول، نو څه چې غواړي هغه به ورکړو. پدې ترتيب سره يو شمير جاهل او لېونې خلک، له عکرمه بن ابي جهل سره راغونډ شول، له دوی سره صفوان بن اميه او سهيل بن عمرو هم وو، په خندمه کې يې له مسلمانانو سره د مقابلې لپاره سنګر ونيو. پدې ډله کې د بني بکر قبيلې يو کس چې حماس بن قيس نوميده هم ملګری وُ، ده چې کله وسلې برابرولې ښځې يې ورته وويل: دا وسلې د څه لپاره تياروې؟ ده وويل: له محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو سره د مقابلې لپاره. ښځې يې وويل: قسم په خدای چې هيڅوک د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مقابله نه شي کولی. ده ورته وويل: زه غواړم چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ځينې ملګري ستا خادمان کړم بيا يې دا شعر ووايه:

ان يقبلوا اليوم فما لي علة   هذا سلاح كامل و اله
و ذو غرارين سريع السله

[که هغوی نن مقابلې ته راغلل نو زه به هیڅ عذر ونلرم، ټوله وسله، نیزې، او دوه تیغه لرونکې تورې هر څه پوره دي، یعني بالکل مقابلې ته تیاریم.]
په خندمه نومي ځای کې مقابلې ته راټولو شویو کسانو کې همدغه کس هم و چې له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د جګړې لپاره راغلی و.

اسلامي لښکر په ذي طوی کې

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخکې روان ؤ تر څو ذي طوی ته ورسید، د الهي لوی نعمت یعنی مکې د فتحې د شکرانې په دود یې خپل مبارک سر د الله تعالی د عظمت، رحمت او کرم په وړاندې له ډېرې تواضع نه دومره خم کړی ؤ چې د مبارکې ږیرې ویښتان یې نژدې د اوښې له ځل سره لګېدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې ځای کې خپل لښکر تقسیم کړ: خالد بن ولید (رضي الله عنه) ته یې د ښي اړخ قومانده وسپارله پدې طرف کې د اسلم، سلیم، غفار، مزینه، جهینه او ځینې نورې عربي قبیلې وې. هغه ته یې امر وکړ چې د مکې له لاندینۍ برخې نه داخل شي، او ورته ویې ویل: (إن عرض لكم أحد من قريش فاحصدوهم حصداً، حتى توافوني على الصفا). ((که څوک مو مخې او مقابلې ته راغلل نو له مینځه یې یوسئ او پدې ترتیب سره به صفا کې له ما سره یوځای شئ)). د کیڼې خوا قومانده له زبیر بن عوام (رضي الله عنه) سره وه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرغ هم له ده سره ؤ. هغه یې مامور کړ چې د مکې له پورتنۍ برخې (کداء) نه داخل شي، او په حجون کې دې له خپل بیرغ سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رسیدو انتظار کوي. ابو عبیده (رضي الله عنه) له پلیو او بې وسلې سپایانو سره ؤ هغه ته یې امر وکړ چې د مکې وسطي لار په مخکې ونیسي او له همغې لارې نه په مکه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته حاضر شي.

اسلامي لښکر په مکه مکرمه کې

ټول لښکر روان و، هر ګروپ په ټاکل شوي لار د مکې په لور وخوځېد. خالد (رضي الله عنه) له خپلو ملګریو سره مخکې لاړ ځوک یې چې مخې ته ودرېد له مینځه یې یووړ، دده له ملګرو نه هم دوه کسان کرز بن جابر فهري او خنیس بن خالد بن ربیعه په شهادت ورسیدل. دوی دواړه له لښکر نه ګوښې په بیله لار روان وو چې د مشرکینو تر برید لاندې راغلل او شهیدان شول.

خالد (رضي الله عنه) په خندمه کې د مشرکینو له اوباشانو او کم عقلانو سره مخ شو، څه نښته وشوه چې په ترڅ کې یې ۱۲ تنه مشرکین ووژل شول او نور وتښتېدل. حماس بن قیس هغه چې له ډېر پخوا نه یې مقابلې ته وسلې تیا رولې هم له جګړې نه وتښتید، کور ته لاړ او خپلې ښځې ته یې وویل: دروازه راپسې بنده کړه. ښځې یې ورته وویل: هغه ستا غوري څه شوې؟!، ده په ځواب کې دا شعر ورته ووایه:

انك لو شهــــدت يوم الخندمه | اذ فر صفوان و فر عكرمه

و استقبلتنا بالسيوف المسلمه | يقطعن كل ساعد و جمجمه

ضربا فلا يسمع الا غـــمغمه | لـــهم نهيت خلفنا و همهمه

لم تنــطقي في اللوم ادنى كلمه

[که تا د خندمه صحنه لیــدلې وای چې صفوان او عکرمه وتښتیدل، مونږ ته د (مسلمانانو) له خوا نه په تورو سره هرکلی وویل شو داسې توري چې سرونه او پښې یې ریبلې، د توري ګوزارونه به یې کول او د زمریانو په شان آوازونه به یې کول په مونږ پسې وو، که تا دا لیدلي وای نو د ملامتیا یوه خبره به دې هم نه وای کړې.]

خالد (رضي الله عنه) مکې ته داخل شو او ځان یې په صفا کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورساوه. زبیر (رضي الله عنه) هم مخکې لاړ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بیرغ یې په حجون کې له فتح جومات سره پورته کړ، او ورباندې یې د پوستکي (چرم) یوه خیمه ودروله او هملته انتظار ئ تر څو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړ.

رسول الله (ﷺ) مسجد حرام ته داخلیږي او بتان نسکوروي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حرکت وکړ مهاجرین او انصار چار چاپیر ورنه روان وو مسجد حرام ته یې تشریف یووړ حجر اسود ته ورغی لمس یې کړه،

طواف يې وکړ، نيزه يې په لاس کې وه، پدې وخت کې په بيت الله او شاو خوا کې (۳۶۰) بتان وو، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به بتان پخپله نيزه وهل او فرمايل به يې: ((وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقاً)) (الاسراء: ۸۱) [ووايه چې حق راغی او باطل له مينځه لاړ، بيشکه باطل له مينځه تلونکی دی.] (قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ)) (سبا: ۴۹)[ووايه حق راغی باطل نه د نوي کار توان لري او نه تېر شوی کار بېرته را ګرځولی شي.] رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا ويل او بتان به پړمخې رانسکوريدل.

بتان ټول نسکور شول

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور ؤ طواف يې کاوه، احرام يې هم نه و تړلی، کله يې چې طواف وکړ، نو عثمان بن طلحه يې راوغوښت د کعبې شريفې کليانې يې ورنه واخيستلې امر يې وکړ چې دروازه دې خلاصه شي. دروازه خلاصه شوه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ور داخل شو هلته يې عکسونه وليدل، د عکسونو په منځ کې يې د ابراهيم (عليه السلام) او اسماعيل (عليه السلام) عکسونه هم وليدل چې دواړه په غشو څه سره ويشي. پدې وخت کې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (قاتلهم الله، والله ما استقسما بها قط). ((الله تعالی دې مشرکان خوار او تباه کړي، قسم په خدای ابراهيم او اسماعيل (عليهما السلام) کله هم به غشو سره تقسيم ندی کړی)). هلته له لرګي نه جوړه شوې يوه کوتره هم وه هغه يې پخپل مبارک لاس ماته کړه او امر يې وفرمايه چې دلته موجود ټول عکسونه دې له مينځه يووړل شي.

رسول (ﷺ) په کعبه کې لمونځ کوي او قريشو ته خطبه اوروي

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) کعبې شريفې ته له داخليدو نه وروسته دروازه ورپسې بنده کړه، اسامه او بلال (رضي الله عنهما) هم ورسره وو. د دروازې ديوال ته مخامخ ودريد، په داسې ځای کې ولاړ ؤ چې له ديوال نه يې درې ګزه فاصله درلوده، دوې ستنې يې چپې او يوه ستنه يې ښۍ خوا ته او درې ستنې يې شا

ته وي. هغه وخت د کعبې شريفې چت په شپږو ستنو ولاړ ؤ، بيا يې هملته لمونځ ادا کړ. وروسته په بيت الله کې وګرزيد، تکبير يې وايه، د توحيد نعره يې په ژبه وه، دروازه يې پرانيستله، قريش په زيات شمير کې جومات ته راغلي وو، لېکې لېکې ناست وو، انتظار يې يوست چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به څه معامله ورسره کوي؟ پداسې حال کې چې قريش ټول د لاندې ناست وو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د کعبې د دروازې دواړه څنګ درې، ونيولې ويې فرمايل: (**لا إله إلا الله وحده لا شريك له، صدق وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، ألا كل مأثُرَة أو مال أو دم فهو تحت قدمي هاتين، إلا سِدَانَة البيت وسِقاية الحاج، ألاوقتيل الخطأ شبه العمد ـــ السوط والعصا ـــ ففيه الدية مغلظة، مائة من الإبل أربعون منها في بطونها أولاد.**

يا معشر قريش إن الله قد أذهب عنكم نخوة الجاهلية وتعظمها بالآباء، الناس من آدم، وآدم من تراب ثم تلا هذه الآية: {يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا إن أكرمكم عند الله أتقاكم إن الله عليم خبير}(الحجرات : ۱۳). له يوه الله پرته بل څوک د عبادت وړ ندي، الله يو دی شريک نلري، الله خپله وعده ريښتونې کړه، له خپل بنده سره يې مرسته وکړه، ټولو احزابو ته يې ماتې ورکړه، واورئ! د بيت الله شريف د کليانو له ساتنې، او حاجيانو ته له اوبو ورکولو نه پرته نورې ټولې وياړنې، کمالات، خون او مال ټول زما تر پښو لاندې دي، يعنې دا ټول ملغی اعلانوم، واورئ! په سهوه سره قتل، شبه عمد چې په متروکه (دره) يا ډنډه سره وي، پدې ډول قتل سره مغلظ يا سخت ديت لازميږي ددې ديت اندازه سل اوښان دي چې څلويښت به يې حمل (بار لرونکې) اوښانې وي.
اې قريشو! الله تعالی له تاسې نه د جاهليت د زمانې بيځايه غيرت، غرور په پلار او نيکونو وياړ له مينځه يوړ، ټول انسانان له آدم (عليه السلام) نه او آدم (عليه السلام) له خاورو نه پيدا شويدی.
[اې خلکو تاسې مو له يوه نارينه او ښځې نه پيدا کړي ياست، بيا مو په څانګو او قبيلو ددې پخاطر سره ويشلي ياستئ چې يو بل سره وپيژنئ، د الله په نزد تر ټولو زيات د قدر او منزلت خاوند هغه دی چې د زياتې تقوی خاوند وي، الله تعالی په هرڅه

عالم او خبر دی.]

نن په تاسې ملامتیا نشته

بیایې زیاته کړه: (**یا معشر قریش ما ترون أني فاعل بکم؟) قالوا: خیرًا، أخ کریم وابن أخ کریم، قال:** (**فإني أقول لکم کما قال یوسف لإخوته: {لاَ تَثْرَیبَ عَلَیْکُمُ} اذهبوا فأنتم الطلقاء**).اې قریشو! څه فکر کوئ زه به څه ډول معامله درسره وکړم؟ دوی وویل: حتماً به ښه معامله راسره کوې، ته مهربان ورور او مهربان وراره یې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: زه نن هغه خبره درته کوم کومه چې یوسف (علیه السلام) خپلو ورونو ته کړې وه [نن په تاسې باندې ملامتیا نشته] ورځئ تاسې آزاد یاست.

د بیت الله شریف کلیانې بیرته خپل اهل ته سپارل

پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په جومات کې کیناست، علي (رضي الله عنه) ورغی د بیت الله کلیانۍ یې په لاس کې وې، ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! حجاجو ته د اوبو ورکولو له دندې سره د حجابت (کلیانو ساتلو) دنده هم راوسپاره. په بل روایت کې راځي چې دا خبره عباس (رضي الله عنه) ورته کړې وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**أین عثمان بن طلحة؟**). عثمان بن طلحه چیرته دی؟ هغه راوغوښتل شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**هاك مفتاحك یا عثمان، الیوم یوم بر ووفاء**). واخله عثمانه دا کلیانۍ بیرته واخله، نن د وفا او نیکۍ ورځ ده. ابن سعد په طبقات کې روایت کوي چې د کلیانو ورکولو په وخت کې یې داسې ورته وفرمایل: (**خذوها خالدة تالدة، لا ینزعها منکم إلا ظالم، یا عثمان إن الله استأمنکم علی بیته، فکلوا مما یصل إلیکم من هذا البیت بالمعروف**).واخلئ دا کلیانې واخلئ، د تل لپاره یې واخلئ، دا به له ظالم نه پرته بل څوک نه درنه اخلي، اې عثمانه! الله تعالی خپله خونه تاسې ته امانت در کړیده، د الله تعالی لدې خونې چې

څه په لاس درځي له هغې نه په حلاله او شرعي توګه استفاده وکړئ.

بلال (رضي الله عنه) د کعبې معظمې په بام آذان کوي

د لمانځه وخت شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل موذن بلال (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې د کعبی بام ته وخيژي او آذان وکړي. پدې وخت کې ابو سفيان بن حرب، عتاب بن اسيد او حارث بن هشام د کعبې په صحن کې ناست وو، عتاب وويل: زما پلار اسيد بختور ؤ چې دا حالت يې ونه ليد، ددې شخص آواز يې وانه وريد او هغه څه يې وا نه وريدل چې د غوسې سبب يې کيدل.حارث وويل: که زه پدې پوه شم چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حق دی، نو حتماً به يې پيروي کوم. ابو سفيان ورته وايي: زه خو هيڅ نه وايم، ځکه که هر څه ووايم دا شګې به راباندې شاهدي ووايي، دغه کاڼي به مې احوال افشا کړي. همدا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشريف راوړ ورته ويې فرمايل: زه پوه شوم چې تاسې څه ويلي، او دوی چې څه ويلي وو هماغه خبرې يې ورته تکرار کړې.
حارث او عتاب وويل: مونږ شاهدي وايو چې ته د الله رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې، قسم په خدای که زمونږ خبرې هيچا هم اوريدلې وي، يعنې هيڅوک داسې نه وو چې مونږ ووايو هغه به درته دا خبرې رسولې وي.

د فتحې يا شکرانې لمونځ

په همدې ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ام هانئ بنت ابي طالب (رضي الله عنها) کور ته تشريف يووړ، غسل يې وکړ او هملته يې اته رکعته لمونځ ادا کړ، دا د ضحی (غرمې) وخت ؤ.
ځينې ګمان کوي چې دغه لمونځ د څاښت(ضحی) لمونځ ؤ، خو صحيح دا ده چې دا د څاښت نه، بلکه د فتحې يا شکرانې لمونځ ؤ. ام هانئ په خپل کور کې خپلو دوو ليورو ته پناه ورکړې وه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (**قد أجرنا من أجرت يا أم هــانئ**).چا ته چې تا پناه ورکړيده زمونږ قبوله ده، مونږ هم پناه ورکوو يا ام هانئ! که څه هم علي (رضي الله عنه) غوښتل چې هغه دواړه ووژني، خو ام هانئ دروازه ورپسې بنده کړه، او له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه يې دا وغوښتل چې ددې پناه قبوله کړي، چې هغه همداسې

وکړل.

د څو لویو مجرمینو د وژلو حکم

د فتحې په ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نهو لویو مجرمینو د قتل امر صادر کړ، هغوی یې مباح الدم او بلل او امر یې وکړ چې که د کعبې تر پردو لاندې هم په لاس راشي باید ووژل شي. ددغه مجرمینو نومونه دا وو: عبدالعزی بن خطل، عبدالله بن ابي سرح، عکرمه بن ابي جهل، حارث بن نفیل بن وهب، مقیس بن صبابه، هبار بن اسود، د ابن خطل دوې ډمانې چې دواړو به تل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هجوه کوله، ساره چې د بني مطلب خادمه وه دا همغه ښځه ده چې قریشو ته یې د حاطب لیک راوړه او ورسره ونیول شو.

ابن ابي سرح خو نجات وموند ځکه عثمان (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راووست، د هغه شفاعت یې وکړ تر څو چې اسلام یې ومنل شو، لومړی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه شیبه پدې خاطر سکوت غوره کړ چې ګوندې اصحاب ورپاڅیږي او ابن ابي سرح ووژني، خو داسې و نه شول نو عفوه یې ورته وکړه، او له مرګ نه وژغورل شو. ابن ابي سرح مخکې اسلام راوړی او هجرت یې کړی وځ، خو بیا بیرته مرتد شوی او مکې ته ستون شوی وځ.

عکرمه یمن ته وتښتید، ښځې یې دده لپاره له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه امن وغوښت، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امن ورته اعلان کړ. ښځه یې ورپسې ورغله رایې ووست په اسلام مشرف او ښه مسلمان شو. ابن خطل د کعبې په پردو کې پټ شوی وځ، ځان یې ورپورې نښلولی و، پدې وخت کې یو صحابي (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او خبر یې ورکړ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل مړ یې کړئ، هغه لاړ او هملته یې وواژه.

مقیس بن صبابه د نمیله بن عبدالله له لاسه ووژل شو. مقیس مخکې اسلام راوړی وځ، مدینې ته تللی او هلته یې یو انصاري وژلی وو بیا بیرته مرتد شوی او مکې ته راستون شوی وځ. حارث چې په مکه کې به یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ډیر زیان او اذیت رساوه د علي (رضي الله عنه) په لاس جهنم ته واستول شو.

هبار بن اسود هغه څوک وځ چې د زینب (رضي الله عنها) د هجرت په وخت کې یې د هغې اوښه تریولې وه چې په نتیجه کې زینب (رضي الله عنها) له اوښ نه پر یوه تیږه لویدلې او خپل ماشوم یې ضایع کړی وځ. همدغه هبار چې مباح الدم اعلان شوی وځ د

فتحې په ورځ وتښتید وروسته په اسلام مشرف شو او ریښتونی مسلمان ورنه جوړ شو. هغه دوې وینځې چې د وژلو امر یې شوی ؤ یوه یې ووژل شوه او بله ته یې امن وغوښتل شو، پناه ورکړل شوه په اسلام مشرفه او نجات یې وموند. همدا راز ساره هم مسلمانه شوه او امان ورکړل شو.

ابن حجر وایي: ابو معشر وایي: د مباح الدم اعلان شویو په ډله کې حارث بن طلاطل خزاعي هم شامل ؤ چې د علي (رضي الله عنه) په لاس په هلاکت ورسید. حاکم په همدې ډله کې د کعب بن زهیر نوم هم راوړی دی. دده کیسه مشهوره ده، خو هغه وروسته راغی، اسلام یې راوړ. او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیره مدحه یې وکړه. همدا راز حاکم پدې جمله کې د وحشي بن حرب، هند بنت عتبه چې د ابو سفیان ښځه وه او مسلمانه شوه، ارنب چې د ابن خطل وینځه وه او ووژل شوه او ام اسعد چې هغه هم په قتل ورسیده نومونه هم راوړیدي. (لدې جملې نه یوازې دوې وروستۍ ښځې (ارنب – ام سعد) وژل شوې دي دا د ابن اسحاق روایت دی) او پدې ترتیب هغه کسان چې د وژلو حکم یې شوی و ۱۴ تنه وو چې ۸ یې نارینه او ۶ یې ښځې وې امکان لري چې ام سعد او ارنب هماغه د ابن خطل وینځې وي، په نومونو، او یا لقبونو او کنیه نومونو کې به یې اختلاف پیدا شوی وي.[1]

صفوان بن امیه او فضاله بن عمیر اسلام راوړي

که څه هم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د صفوان د وژلو حکم نه ؤ کړی او هغه یې مباح الدم نه ؤ بللی، خو څرنګه چې د قریشو د مخورو مشرانو له ډلې څخه و، وویرید او له مکې نه وتښتید.

عمیر بن وهب جمحي له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه امن ورته وغوښت، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې غوښتنه ومنله، امن یې ورکړ او خپله هغه مبارکه لنګۍ (دستار) یې ورولیږله چې مکې ته ورسره راغلی و.

عمیر ورپسې ورغی هغه په جده کې ؤ پداسې حال کې یې ونیو چې په کښتۍ کې د یمن په لور روانیدونکی ؤ، د امن خبر یې ور ورساوه او بیرته یې راوګرځاوه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او ورته ویې ویل: دوې میاشتې مهلت راکړه چې په مسئله کې ښه غور وکړم. رسول الله (صلی الله علیه و اله

[1]. فتح الباري ۸/ ۱۱_۱۲.

و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (أنت بالخيار أربعـــة أشـــهر). څلور مياشتې مهلت درکوم.
هماغه وه چې وروسته صفوان په اسلام مشرف شو، ښځه يې له ده نه مخکې مسلمانه شوی وه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په هماغه زړه نکاح دوی ته د ګډ ژوند اجازه ورکړه. فضاله چې ډیر میړنی شخص وُ، کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) طواف کاوه، هغه راغی نیت یې درلود رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل ورسوي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه ته دده د بدې ارادې په هکله خبر ورکړ، پدې ترتیب سره هغه هم په ایمان مشرف شو.

د فتحې په دوهمه ورځ د رسول الله (ﷺ) خطبه

د فتحې په دوهمه ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خطبې لپاره پورته شو، خلک ورته ناست وو. خطبه يې په حمد او ثنا سره پيل کړه ويې فرمايل: (**أيها الناس، إن الله حرم مكة يوم خلق السموات والأرض، فهي حرام بحرمة الله إلى يوم القيامة، فلا يحل لامرئ يؤمن بالله واليوم الآخر أن يسفك فيها دماً، أو يعضد بها شجرة، فإن أحد ترخص لقتال رسول الله صلى الله عليه وسلم فقولوا: إن الله أذن لرسولة ولم يأذن لكم، وإنما حلت لي ساعة من نهار، وقد عادت حرمتها اليوم كحرمتها بالأمس، فليبلغ الشاهد الغائب**).

اې خلکو! الله تعالی له هغې ورځې نه چې ځمکه او آسمان يې پيدا کړيدي مکې ته حرمت ورکړيدی او تر قيامته پورې د الله تعالی په حکم د همدې حرمت درلودونکې ده، هيڅ مؤمن ته هغه چې په الله او آخرت ايمان لري نده روا چې په مکه کې د چا وينه تويې کړي، يا د مکې ونه پرې کړي. که چا په مکه کې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په جنګ استدلال کاوه، نو ورته ووايئ چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته اجازه ورکړې وه خو تاسې ته يې اجازه نده درکړې، ما ته د ورځې يوه برخه حلاله وګرزول شوه، خو نن بيرته د پرون په شان د مکې حرمت اعاده شو. موجود کسان دې دغه لارښوونې غايبينو ته ورسوي. په بل

روایت کې راځي چې ویې فرمایل: (**لا يعضد شوكه، ولا ينفر صيده ولا تلتقط ساقطته إلا من عرفها، ولا يختلى خلاه**)، **فقال العباس: يا رسول الله، إلا الإذخر، فإنه لقينهم وبيوتهم، فقال:** (**إلا الإذخر**). د مکې اغزي پرې کول هم ندي روا، ښکار یې له ځایه نه پورته کول کیږي، په ځمکه پراته بې مالکه شیان یې نه اخیستل کیږي، یعنې چا ته نده روا چې په لارو کې موندل شوي شیان واخلي، خو هغه کسان چې دا شیان و پیژني یعنې خپل یې وي او یا یې مالک ته ورسولی شي نو بیا ورته روا ده چې پورته یې کړي. او نه ده روا چې څوک ددې ځای واښه پرې کړي یعنې د وښو پرې کول هم جواز نلري. عباس (رضي الله عنه) عرض وکړ یا رسول الله! له اذخر (یو ډول بوټی دی) پرته ځکه دا یې د کورونو او وینځو لپاره دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: بیله اذخر څخه. مطلب دا چې دا بوټی مستثنی شو، پرې کول یې جواز لري.

پدې ورځ خزاعه قبیلې له بني لیث قبیلې نه یو کس د خپل مړي په بدل کې چې د جاهلیت په دوران کې بني لیث وژلی ؤ وواژه. پدې هکله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې وفرمایل: (**يا معشر خزاعة، ارفعو أيديكم عن القتل، فلقد كثر القتل إن نفع، ولقد قتلتم قتيلا لأدينه، فمن قتل بعد مقامي هذا فأهله بخير النظرين، إن شاءوا فدم قاتله، وإن شاءوا فعقله**).

اې خزاعه والو! له وژلو نه ډډه وکړئ که په وژلو کې ګټه وي، نو بس دي ډیر مو وژلي دي، تاسې داسې څوک وواژه چې باید زه یې دیت ورکړم که چا لدینه وروسته څوک ووژل، نو د مقتول کورنۍ کولی شي په خپله خوښه یا قاتل ووژني (قصاص شي) او یا دا چې د مقتول دیت تر لاسه کړي. په بل روایت کې راغلي، د یمن یو اوسیدونکی چې ابو شاه نومیده پورته شو او عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ماته څه ولیکه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**اكتبوا لابي شاه**). ابو شاه ته ولیکئ[1].

د انصارو اندیښنه

[1]. صحيح البخاري ١/٢٢، ٢١٦_٢٤٧_٣٢٨_٣٢٩+٢/٦١٥_٦١٧. صحيح مسلم١/٤٣٧_٤٣٩. ابن هشام ٢/٤١٥تر ٤١٦. ابو داود ١/٢٧٦.

کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا مکه مکرمه فتحه شوه، هغه مکه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کور، وطن، اصلي ټاټوبی وٶ. انصارو پخپل مینځ کې سره وویل: اوس چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مکې په فتحې سره ونازاوه، او خپل ټاټوبی یې ورته فتح کړ، نو آیا فکر نه کوئ چې دې به همدلته پاتې شي؟! دا خبرې یې پداسې وخت کې کولې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صفا ولاړ وٶ لاسونه یې په دعا پورته نیولي و. کله چې له دعا نه فارغ شو، انصارو ته یې وویل: (**ماذا قلتم؟**) څه مو سره وویل؟ دوی ځواب ورکړ هیڅ مو هم ندي ویلي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اصرار وکړ تر څو هغوی خپله خبره ورته وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**معاذ الله، المحیا محیاکم، والممات مماتکم**). الله ته پناه وړم، مرګ به مې له تاسې سره وي، او ژوند به مې هم له تاسې سره وي.

بیعت

وروسته له هغې چې د الله په کرم سره مکه فتحه شوه، د مکې خلکو ته حقیقت څرګند شو، په حق پوه شول باوري شول چې له اسلام پرته بله د نجات او برې لاره نشته، نو په اسلام مشرف شول او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د بیعت لپاره راټول شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په صفا ناست و خلک ورته راتلل او بیعت یې ورسره کاوه، عمر (رضي الله عنه) لاندې ولاړ وٶ خلک یې تنظیمول. خلکو ټول پدې بیعت ورسره وکړ چې د توان په اندازه به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر مني او پیروي به یې کوي.
په تفسیر مدارک کې راځي[1]: وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نارینه وو له بیعت نه فارغ شو، نو ښځو ورسره بیعت پیل کړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) همدلته صفا کې تشریف درلود عمر لاندې ورنه ناست و. ښځې به راتللې او عمر به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په امر بیعت ورنه اخیست، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خبره به یې ورته رسوله. په همدې وخت هند بنت عتبه راغله ځان یې پیچلی او

[1]. تفسیر المدارک د بیعت آیت ته دی مراجعه وشي.

پټ کړی وُ، له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه ویریدله چې ویې نه پیژني ځکه له حمزه (رضي الله عنه) سره یې ډیر ظلم کړی وُ، همدا وجه وه چې پداسې حال کې بیعت ته راغله چې ځان یې ښه پیچلی وُ.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ښځو ته وفرمایل: **(أبایعکن علی ألا تشرکن بالله شیئا)**.

پدې بیعت درنه اخلم چې له الله تعالی سره به هیڅ شریک نه نیسئ، عمر (رضي الله عنه) په همدې سره چې له الله سره به شریک نه نیسئ له ښځو نه بیعت واخیست. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: **(ولا تسرقن)** پدې به بیعت کوئ چې غلا به نه کوئ، پدې وخت کې هندې وویل: ابو سفیان ډیر سخت او بخیل سړی دی، که فرضا زه د هغه له مال نه څه اندازه واخلم، نو آیا دا هم غلا شمیرل کیږي؟ ابو سفیان وویل: ځه، څه دې چې زما له مال نه واخیستل یا دې اخیستي هغه درته حلال دي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وخندل، هنده یې وپیژندله او ویې فرمایل: **(وإنك لهند؟)** ته هنده یې؟ دې وویل: هو، زه هنده یم عفوه راته وکړه، یا نبي الله، الله تعالی دې تا ته عفوه وکړي!

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: **(ولا یزنین)**. پدې به بیعت کوئ چې زنا به نه کوئ، هند وویل: آیا اصیله ښځه هم زنا کوي؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: **(ولا یقتلن أولادهن)**. د بیعت بل ټکی به دا وي چې خپل اولاد به نه وژنئ. هند وویل: مونږ خو هغوی واړه لوی کړل، خو تاسې راته ووژل، تاسې پوه شه او دوی، د بدر په ورځ ددې زوی حنظله بن ابي سفیان وژل شوی وُ. پدې سره عمر (رضي الله عنه) دومره وخندل چې پریوت، او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم مسکی شو. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: **(ولا یأتین ببهتان)** پدې به بیعت کوئ چې بهتان به نه کوئ، هند وویل: بهتان ډیر بد کار دی، یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستا ټول امرونه ډیر نیک او غوره دي.

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: **(ولا یعصینك في معروف)** پدې به بیعت راسره کوئ چې په نیکۍ کې به سرغړونه نه کوئ، همیشه به

مې امر منئ، هند وویل: دلته چې درته راغلي یوو، نو دا مو په زړه کې نشته چې بیا به دې نافرماني کوو. هند چې کله ستنه شوه، د خپل بت په ماتولو یې شروع وکړه او ویل یې مونږ په تا غولیدلي او تیروتلي وو.

په مکه کې د رسول الله (ﷺ)هستوګنه

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نولس (۱۹) ورځې په مکه کې پاتې شو، خلک یې اسلام ته رابلل، د هدایت او تقوی لارښوونې یې ورته کولې. په همدې ورځو کې یې اسید خزاعي ته وظیفه ورکړه چې د حرم شریف پولې تازه او نوې کړي، نوي بریدونه یې ورته کیښودل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اسلامي بلنې لپاره یوه خوا بله خوا دعوتي ګروپونه واستول، دې ګروپونو ته یې همدارنګه امر کړی وُ چې د مکې په شاو خوا کې موجود بتان مات کړي. همدا وه چې ټول بتان مات شول. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له اړخه په مکه کې اعلان وشو: څوک چې په الله او آخرت ایمان لري باید پخپل کور کې بت ونه ساتي که له چاسره بت وي باید فوراً یې مات کړي.

جنګي ګروپونه او پلاوي

۱- له فتحې نه وروسته چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډاډه شو، د آتم هجري کال د رمضان په ۲۵ مه یې خالد بن ولید (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې عزی نومي بت ته ورشي او دړې وړې یې کړي. دغه بت په نخله نومه سیمه کې وُ دا د قریشو او ټولو بني کنانه تر ټولو لوی معبود وُ، منجوري یې له بني شیبان قبیلې سره وه. خالد له ۳۰ سپرلو سره ورغی او دړې وړې یې کړ. کله چې بیرته راغی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پوښتنه ورنه وکړه : (**هل رأیت شیئا؟**) **قال : لا قال:** (**فإنك لم تهدمها فارجع إلیها فاهدمها**) **فرجع خالد متغیظًا قد جرد سیفه فخرجت إلیه امرأة عریانة سوداء ناشرة الرأس فجعل السادن یصیح بها، فضربها خالد فجزلها باثنتین، ثم رجع إلی رسول الله صلی الله علیه وسلم فأخبره، فقال:** (**نعم، تلك العزی، وقد أیست أن تعبد في بلادکم أبدا**)څه دې ولیدل؟ ده وویل: هیڅ مې هم و نه لیدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: نو بیا دې

مات کړې ندی، ورشه او مات يې کړه.
خالد (رضي الله عنه) بيا ور روان شو ښه په غوسه ؤ توره يې په لاس کې نيولې وه، که ګوري چې يوه لوڅه لغړه توره ببر سرې ښځه يې مخې ته راووتله، منجور چيغې پسې و هلې، خو خالد د تورې په ګوزار سره دوې ټوټې کړه بيا د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو او کيسه يې ورته وکړه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو، همدا ښځه عزى بت ؤ، هغه به نور تر قيامته دلته ونه نمانځل شي.

۲- په همدې مياشت کې يې عمرو بن عاص (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې لاړ شي او سواع نومی بت ونړوي. دغه بت له مکې نه درې ميله ليرې د رهاط په سيمه کې ؤ او هذيل قبيلې به يې عبادت کاوه. کله چې عمرو هلته ور ورسيد منجور يې ورته وويل: څه غواړې؟ ده وويل: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر راته کړی چې دغه بت ونړوم. منجور ورته وويل: دا کار نه شې کولی. ده ورته وويل: ولې؟ هغه وويل: ددې کار اجازه نه درکول کيږي، يعنې لاس به دې نيول کيږي. عمرو ورته وويل: ته لا تر اوسه هم په غلطه روان يې، ستا په حال صد افسوس، آيا دغه بتويني او اوري؟ چې ته يې په هکله دا تصور لرې؟ بيا ورنږدې شو او بت يې ټوټې کړ، خپلو ملګرو ته يې امر وکړ چې د بت د خزانو کوټې هم ونړوي، هغه يې ړنګې کړې خو هيڅ يې پکې ونه موندل، بيا يې منجور ته وويل: ودې ليدل څنګه شو؟ هغه وويل: الله ته تسليم يم.

۳- په همدې مياشت کې يې سعد بن زيد اشهلي (رضي الله عنه) ته امر وکړ چې له ۲۰ سپرو سره لاړ شي او منات بت ړنګ کړي. دغه بت په مشلل سيمه کې له قديد سره نژدې پروت و، اوس، خزرج او غسان قبيلو به يې عبادت کاوه. کله چې سعد ورغی منجور يې ورته وويل: څه غواړې؟ ده ورته وويل: منات نړوم. ده ورته وويل: دا ته او دا منات. سعد ورمخکې شو، دلته هم يوه توره بربنډه ببرسرې ښځه راووتله، ښيرې او نالې کوي، سينه ډبوي، منجور ورته وويل: اې مناته! پام دا له تا نه باغيان دي، نيسه يې! سعد ګوزار پرې وکړ او وې وژله. بيا بت ته ورغی درې ورې يې کړ، دلته يې هم په خزانه کې هيڅ و نه موندل.

۴- خالد چې د عزی له ماتولو نه بیرته راستون شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې کال په شعبان میاشت کې بني جذیمه ته ولیږه تر څو هغوی اسلام ته رادعوت کړي. همدا وه چې له (۳۵۰) مهاجرو او انصارو او د بني سلیم له کسانو سره روان شو ورغی هغه خلک یې اسلام ته راوبلل. دوی ددې پر ځای چې ووایي اسلمنا یعنې اسلام مو راوړیدی ویې ویل صبانا، صبانا یعنې دین موبدل کړ، دین موبدل کړ، پدې خبرې سره خالد پیل وربانديې وکړ وژل یې او نیول يې، دومره اسیران یې ورنه ونیول چې هر کس ته یې یو اسیر ورکړ، یوه ورځ یې بیاخپلو ملګرو ته امر وکړ چې هر څوک دې خپل اسیر ووژني، ابن عمر او ملګرو یې دا امر ونه مانه. او کله چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل دا کیسه یې ورته وکړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل لاسونه پورته کړل او ویې فرمایل: (**اللهم إني أبرأ إليك مما صنع خالدًا**). اې ربه! زه د خالد له کړو نه برائت اعلانوم، دا خبره یې دوه ځله تکرار کړه.[1]

د خالد له ملګرو نه یوازې د بني سلیم کسانو خپل بندیان وژلي وو، مهاجرینو او انصارو دا امر نه وُ منلی. پدې پسې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) واستاوه تر څو د هغې قبیلې د مړیو دیت ورکړي او د تاوان معاوضه یې ادا کړي. ددې پیښې په اړه د خالد او عبدالرحمن بن عوف تر مینځ سخت جنال را پیدا شوی وُ، خبره ان رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورسیده چې بیایې خالد ته وفرمایل: (**مهلا یا خالد، دع عنك أصحابي، فوالله لو كان أحد ذهبا، ثم أنفقته في سبيل الله ما أدركت غدوة رجل من أصحابي ولا روحته**). پام کوه خالده! زما له اصحابو سره غرض مه لره، قسم په خدای که د احد غره په اندازه سره زر د خدای په لار کې خیرات ورکړې، زما د یوه صحابي د سهار او یا ماښام قدرې اجر به هم ونه موم ی.[2]

دا وه د مکې فتحه، همدا سرنوشت ټاکونکې غزا او لویه سوبه وه، په همدې سوبې سره شرک له منځه لاړ، له عربي جزیره نه د شرک ټغر ټول شو. مخکې زیاترو قبیلو د اسلام او کفر تر منځ د جګړې پایلې او نتیجې ته انتظار یوست. دوی دا باور

---

(1). صحیح بخاري ۱/ ۴۵۰ . ۲/ ۶۲۲

(2). ددې غزا تفصیلات مو لدې کنابونو څخه اخستی دي: ابن هشام ۲/ ۲۸۹ تر۴۳۷. بخاري(کتاب الجهاد و کتاب المناسك او ۲/۶۱۲ تر ۶۲۲، فتح الباري ۸/۳تر ۲۷، مسلم۱/۴۳۷_۴۳۹، ۲/۱۰۲_۱۰۳_۱۳۰ زاد المعاد۲/۱۶۰تر۱۶۸، مختصره سیره الرسول۳۲۲_۳۵۱.

درلود چې په حرم شریف کې به حتماً د حق غلبه وي. دوی ته دا باور هغه وخت پیدا شوی ؤ او ورنه په اثبات رسیدلی و چې نیمه پیړۍ مخکې اصحاب الفیل مات او هلاک شوي وو، و يې نه شوای کړای بیت الله شریف او حرم ونیسي. دوی ایمان درلود چې په حرم به د حق حاکمیت وي. د حدیبیې تړون ددې لوی فتحې سریزه او پیلامه وه. د هغه تړون له برکته خلک په امن شول یو له بل سره یې د اسلام په هکله مناقشې وکړې، په مکه کې پټ مسلمانان را ښکاره شول، او له همدې امله ډیر خلک په اسلام مشرف شول، ومو لیدل چې د فتحې په ورځ د اسلامي لښکر شمیره لس زرو ته رسیدلې وه.

د مکې په فتحې سره له ټولو حقایقو نه پردې پورته شوې، په ټوله عربي جزیره کې د اسلام او مسلمانانو سیاسي او دیني حاکمیت ثابت شو، په دیني او د نیوي لحاظ دواړو سره مشرتابه د دوی په لاس کې ولویده حالاتو د مسلمانانو په ګټه بدلون وموند، روښانه او ځلانده سوبه وشوه، پدې پسې نور حالات له هر پلوه د مسلمانانو په ګټه څرخیدل. هر څه د دوی په واک کې وو. نورو اقوامو او قبایلو بله چاره نه درلوده، مجبور وو ټول د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شي پخپله په اسلام مشرف او نور خلک ورته راوبولي. په دې ډول سره په دوو راتلونکو کلونو کې ټول خلک د اسلام دعوت منلو او نورو ته رسولو لپاره تیار او چمتو شول.

دریمه مرحله

دا مرحله د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ژوند وروستنۍ مرحله ده په همدې دوره کې د اسلامي دعوت ونې بار راوړ جهاد او کړاونو نتيجه ورکړه. او عربي جزيرې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مسلمانانو د نه ستړويدونکو هلو ځلو، منډو ترړو او مشکلاتو په نتيجه کې پخه شوې ميوه وخوړه. د مکې فتحه هغه لويه کاميابي او ګټاټ وُ چې په لاسته راوړو سره يې د تاريخ مسير بدل شو، په دغه سوبې سره ماضي له راتلونکې نه بيله شوه، د جاهليت په زمانه کې قريش د ديني زعامت د سمبول په حيث پيژندل کيدل. خلکو ټولو هغوى د دين انصار بلل، ټولو د دوى ديني زعامت منلى وُ، خو اوس د همدې ديني مشرانو (قريشو تسليمي او له اسلام نه پيروي په حقيقت کې په ټوله عربي جزيره کې د بت پرستۍ د له مينځ تللو په معنى وه، حقيقت هم همداسې وُ په همدې فتحې سره له جزيرې نه د بت پرستۍ تغر ټول شو.

دا مرحله په دوو برخو ويشلى شو:

۱- د جهاد او قتال برخه.

۲- اسلام ته د ولسونو او قبايلو تسليمي.

دا دواړه برخې يو له بل سره اوبدل شوې، يو له بل سره تړل شوې او يو په بل کې ننوتلې دي، خو مونږ زيار ايستلى هره برخه بيله تر نظر تيره کړو، ځرنګه چې جهاد او قتال په مخکيني دور پورې ډير تړلى دى، نو ځکه مو لومړى د جهاد او قتال برخې ته ځاى ورکړيدى.

د حنین غزا

مکه مکرمه د ناڅاپي او داسې حملې په ترځ کې فتحه شوه چې عربان يې حیران کړل، شاو خوا پرتې قبیلې له فتحې نه وروسته د داسې واقعیت په وړاندې ولاړې وې چې د بدلون او تغییر وس يې نه درلود. همدا وجه وه چې له څو زورورو، شریرو او کبرجنو پرته نورې ټولې قبیلې په اسلام مشرفې شوې. له هغې جملې نه چې کبر او سرکشي يې وکړه د هوازن او ثقیف قبیلې وې. دوی اسلام و نه مانه د مقابلې لاره يې خپله کړه، ورسره د قیس عیلان قبیلې ځینې کورنۍ لکه نصر، جشم، سعد بن بکر او د بني هلال ځینې کسان هم ملګري وو. دوی د ځان لپاره دا مناسبه و نه بلله چې اسلام ته سر کیږدي، فیصله يې وکړه چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره به ټکر کوي. لاړل خپل مشر مالک بن عوف نضري ته ورغلل له هغه نه راټول شول او د جګړې لپاره يې ملا وتړله.

د دښمن لښکرې په اوطاس کې

د دښمن ځواکونو عمومي قوماندان مالک بن عوف له خپلو لښکرو سره روان شو، له ټولو سره يې اولادونه ښځې او مالونه هم وو، مخکې تر اوطاس پورې ورسیدل. اوطاس حنین ته نژدې د هوازن قبیلې یوه دره وه. حنین او اوطاس دوې بیلې بیلې درې دي، حنین د ذي مجاز خوا ته پرته ده چې ددې ځای او عرفات د غره تر مینځ څه باندې لس میله مسافه ده .[1]

د پوځي امورو ماهر بوډا د خپل مشر غلطي په ګوته کوي

کله چې مالک بن عوف په اوطاس کې واړول. د خلکو په مینځ کې درید بن صمه هم وُ، نوموړی ډیر زوړ، خو غیرتي، په جنګي امورو کې ماهر او تجربه کار سپین ږیری وُ. درید له خپلو ملګرو نه پوښتنه وکړه اوس مونږ په کومه دره کې پراته یوو؟ دوی

[1]. فتح الباري ۸/ ۲۷ - ۴۲

ورته وویل: په اوطاس دره کې یوو. دغه زاړه تجربه کار جنګي ماهر وویل: دا د آسونو د جنګ لپاره ډېره مناسبه دره ده، نه تیرې شته پکې نه ډېره نشیبه او ځوړه ده، نه ډېره کلکه ده او نه ډېره نرمه، ښه آس ځغلولو ته برابره ده.
بیا یې وویل دا څه دي د اوښ آواز مې تر غوږو شو، د خرو او پسونو آوازونه هم اوریدل کیږي، د ماشومانو ژړاګانې هم اورم دا څه دي؟ خلکو ورته وویل چې مالک بن عوف امر کړی چې ټول خلک باید له ځان سره ښځې، اولادونه او مالونه ټول راولي. مالک یې راوغوښت او ددې کار د علت په هکله یې پوښتنه ترې وکړه. مالک ورته وویل زما هدف دا دی چې له خلکو سره چې مالونه او اولادونه وي، نو دوی به سخته جګړه او مقاومت وکړي، له خپل اولاد او مال نه د دفاع پخاطر به هر څه کوي. درید ورته وویل: رښتیا چې شپون یې یعنې د مشرتابه وړ نه یې، ځوک چې یو ځل ماتې وخوري بیا یې څه شی راټینګولی شي؟! که برى ستا وي نو یوازې وسله وال کسان به دې په درد وخوري او که ماتې درباندې ګډه شوه نو د مال، اولاد او ښځو تاوان به هم در اوښتی وي، رسوا او شرمیدلی به وې. بیا یې د ځینو سردارانو او قبیلو نه پوښتنه وکړه بیا یې ورته وویل: اې مالکه! تا د بني هوازن ماشومان او ښځې د سپرو تورزنو مقابلې ته راوستلې دي، دا مناسب کار ندی. دوی محفوظو، خوندي او د قوم هسکو مینو ته ولیږه، د دوی له لیږلو نه وروسته په آسونو پښه واړوئ او له بې دینانو سره وجنګیږئ، که بریالي شوئ نو وروسته پاتې شوي به درسره یو ځای شي، او که ماتې مو وخوړه، نو ستاسې اولاد، ښځې او مالونه خو به خوندي پاتې شوي وي! مالک ددې زاړه خبره ونه منله، د هغه نصیحت ته یې غوږ ونه نیو، او ویې ویل: زه داسې نه شم کولی ته زوړ شوی یې، عقل دې هم زوړ شویدی، قسم په خدای چې هوازن به یا زما اطاعت کوي او یا به دا توره پخپله خیټه منډم تر څو له شا مې ووزي. حقیقت دا دی چې اصلاً مالک نه غوښتل د درید نوم لوړ شي، او پدې جګړه کې دده رول وي، پدې خبرې سره د هوازن خلکو وویل: مونږ ستا پیروي کوو. درید وویل چې: دا داسې جګړه ده چې نه پوره ونډه پکې لرم او نه پوره ورنه بیل یم بیا یې دا شعر ووایه:

یا لیتني فیها جذع	اخب فیها و اضع
اقود وطفاء الدمع	کانها شاة صدع

[کاشکې زه پدې ورځ ځوان وای، برید، حمله او منډه تړه مې کولی، هغه آس مې ځغلولی چې د متوسط یا برابر پسه په شان اوږده ویښتان لري.]

د دښمن جاسوسان

په همدې وخت کې هغه جاسوسان هم بيرته راورسيدل کوم چې مالک د مسلمانانو د حالاتو معلومولو پخاطر ليږلي وو. هغوی په ډير بد حالت کې راغلي وو، ټوک ټوک وو، روحيات يې لويدلي وو، مالک ورته وويل: خوار شئ دا څه دربانديې شوي؟ هغوی ورته وويل: مونږ وليدل چې سپين سپين خلک په تور بخونو آسونو سپاره دي، ددې منظر په ليدو سره له واکه ووتلو نور ټينګ نه شوو او پدې حالت ګرفتار شو.

د رسول الله (ﷺ)استخبارات

وروسته له هغې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دښمن ځواکونو له تحرکاتو نه خبر شو، ابو حدرد اسلمي ته يې وظيفه ورکړه چې لاړ شي د دښمن په مينځ کې ځای ونيسي او مکمل احوال يې راوړي.

رسول الله (ﷺ)د حنين په لور

د آتم هجري کال د شوال په شپږمه د شنبې په ورځ مکې ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د راتګ په نولسمه ورځ، اسلامي لښکر چې شميره يې دولس زره تنه وه له مکې نه د حنين په لور روان شو. په اسلامي لښکر کې لس زره هغه مسلمانان وو چې د مکې په فتحه کې يې برخه درلوده او پاتې دوه زره نور د مکې خلک وو چې زياتره يې تازه په اسلام مشرف شوي وو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عتاب بن اسيد په مکه کې خليفه وټاکه، له صفوان بن اميه نه يې چې لا مشرک وُ سل زغرې عاريت واخيستلې او روان شو.

د شپې له خوا يو سپور راغی خبر يې راوړ چې: زه فلانې غره ته تللی وم، ومې ليدل چې هوازن قبيله ټوله له اولادونو، ښځو او مالونو سره راوتلې ده. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تبسم وکړ او ويې فرمايل: (**تلك غنيمة المسلمين غدًا إن شاء اللّه**). ان شاء الله سبا ته به دا ټول شيان د مسلمانانو له خوا ولجه نيول کيږي. په همغه شپه انس بن ابي مرثد غنوي[1] په رضا کارانه توګه پيره کوله.

---

[1]. سنن ابي داود و شرحه عون المعبود ۲/ ۳۱۷

مسلمانانو د لارې په اوږدو کې یوه لویه شنه ونه ولیدله چې ذات انواط بلل کیدله. عربانو به په هغې باندې خپلې وسلې را ځړولې او هملته به یې ذبحه کوله او څه وخت به ورسره پاتې کیدل. له مسلمانانو نه هم ځینو وویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! مونږ ته هم لکه د مشرکینو په شان یوه ذات انواط جوړه کړه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: (**اللّه أكبر، قلتم والذي نفس محمد بيده كما قال قوم موسي: اجعل لنا إلها كما لهم آلهة، قال: إنكم قوم تجهلون، إنها السَّنَنُ، لتركبن سُنَنَ من كان قبلكم**)[1].

الله اکبر، تاسې خو داسې خبره وکړه لکه څرنګه چې د موسی قوم موسی (علیه السلام) ته کړې وه. ورته ویلي یې وو، مونږ ته هم د دوی د خدایانو په شان خدای جوړ کړه! په ځواب کې موسی (علیه السلام) ورته ویلي وو چې تاسې نه پوهیږئ، رښتیا ده چې دا هماغه طریقه ده تاسې به حتما د پخوانیو قومونو لارې او طریقې تعقیبوئ.
ځینو مسلمانانو چې د لښکر دا دومره زیات شمیر لیدلی و، نو ویل یې نن خو به بالکل ماتې ونه خورو، خو دا خبره په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیره سخته تمامه شوې وه.

اسلامي لښکر تر غلچکي برید لاندې

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لښکر د چارشنبې په شپه د شوال په لسمه حنین ته ورسید. خو مالک بن عوف له مسلمانانو نه مخکې هلته رسیدلی و، خپل عسکر یې د درې په مهمو ځایونو، لارو او تنګیو کې ځای په ځای کړي وو، امر یې ورته کړی و چې دې ځای ته د مسلمانانو په رسیدو سره سم باید برید ورباندې وشي او په غشو وویشتل شي.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سهار وختي خپل لښکر تیار کړ، جنډې او بیرغونه یې وترل په مسلمانانو یې وویشل، او په دره کې مخ په وړاندې روان شول. په همدې وخت کې په کمین کې ناست دښمن د غشو باران پرې جوړ کړ، سخته حمله یې ورباندې وکړه، مسلمانان مجبور شول شا تګ وکړي، خو منظم شاتګ نه، بلکه ماتې وربانډې ګډه شوه هر چا خپله مخه ونیوه، یو په بل خبر نه و، ابو سفیان

---

[1] . ۲- الترمذي.

چې نوی مسلمان شوی ؤ ددې حالت په لیدو سره وویل اوس یې والله که څوک په سره بحیره کې هم راټینګ کړای شي!
جبله یا کلده چې د جنید زوی ؤ وویل: خبردار! دا دی نن جادو او سحر باطل او مات شو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ښي طرف ته مخ واړاوه او فرمایل یې: (**هَلُمُّوا إلى أيها الناس، أنا رسول الله، أنا محمد بن عبد اللّه**) اې خلکو! زما خوا ته راشئ، زه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یم، زه محمد بن عبدالله یم. پدې شیبو کې یوازې کم شمیره مهاجرین او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کورنۍ غړي ورسره پاتې وو. همدلته یو ځل بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بې مثله غیرت او میړانه په اثبات ورسیدله په پوره جرات او شجاعت سره یې مقابله کوله او فرمایل به یې: (**أنـــــا النبي لا كَذِبْ ** أنا ابـــن عبد المطلب**) زه رینښتونی پیغمبر یم، زه د عبدالمطلب زوی یم.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غره په شان ولاړ ؤ ابو سفیان بن حارث یې د قاطرې واګې نیولې وې، عباس (رضي الله عنه) یې رکاب ته ولاړ ؤ د جګړې په همدې سختو لحظاتو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راکوز شو او له خپل رب نه یې د برې سوال وکړ، ویې ویل: (**اللّهم أنزل نصرك**). یا ربه! برې راکړې، نصرت را په برخه کړې!

مسلمانان بیرته راګرځي

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل تره عباس (رضي الله عنه) ته چې ښه لوړ غږ یې درلود امر وکړ چې خلکو ته چیغه وکړي. عباس (رضي الله عنه) وایي: ما په لوړ آواز غږ وکړ: چیرته دي د بیعه الرضوان یاران؟ وایي: ددې آواز په اوریده سره هغوی داسې را تاو شول او دومره په بیړه راغلل لکه چې غوا پخپل خوسي پسې ورځي، ټولو وویل: لبیک، لبیک[1]. ځینو به کوشش کاوه چې د خپل اوښ مخه راواړوي خو نه به یې شوای کولی، نو له اوښ نه به راکوزیده، هغه به یې پرېښود، له خپلې زغرې او تورې سره به د آواز په لور راته، پدې ترتیب سره تقریبا سل تنه راټول شول او په دښمن یې ورودانګل.

---

[1] .صحیح مسلم ۲/۱۰۰.

بيا يې انصارو ته بلنه ورکړه، غږ يې وکړ اې انصارو! اې انصارو! بيا يې يوه يوه قبيله يادوله پدې ترتيب سره خبره بني حارث بن خزرج ته ورسيده.
مسلمانان ټول يو په بل پسې راتلل، ټول ګروپ ګروپ بيرته د جګړې ميدان ته راغلل، سخته جګړه پيل شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې د جګړې حالت وليد ويې فرمايل:
(الآن حَمِي الوَطِيسُ) اوس د جګړې تنور ګرم شو.
بيا يې يو موټی خاورې واخيستلې او د مشرکانو پر مخونو يې وروشيندلې او ويې فرمايل (شاهت الوجوه) [بد دې وي دا مخونه.] دا خاورې د مشرکينو په سترګو کې ولويدلې د ټولو سترګې ډکې شوې او په همدې ډول ورو ورو د کفر په لښکر کې ماتې ګډه شوه او د مقابلې توان يې له لاسه ورکړ.

د دښمن ماتې

د همدې يو موټي خاورو له شيندلو نه لږ وروسته په دښمنانو کې ماتې ګډه شوه، يوازې له ثقيف قبيلې نه ۷۰ تنه ووژل شول. مسلمانانو د هغوی مال، وسله، اهل اولاد ټول غنيمت کړل.
دې حالت ته الله تعالی داسې اشاره فرمايي:
((لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئاً وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ (٢٥) ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُوداً لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ)) (التوبة: ٢٥ – ٢٦)
[الله تعالی له تاسې سره په ډيرو ځايونو کې مدد کړيدی، او خصوصا د حنين په ورځ چې غره کړی تاسې ډيروالي ستاسې، دغه ډيروالي ستاسې هيڅ درد دوا نه کړ، له ويرې نه دا ارته ځمکه دربانديې تنګه شوه، بيا مو شا کړه دښمن ته بيا الله خپل تسکين نازل کړ پر رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او مؤمنانو باندې، او داسې لښکرې يې راوليږلې چې نه وې ليدلې تاسې او کافرانو ته يې عذاب او جزا ورکړه، د کافرانو سزا همدا ده.]

مسلمانان په دښمنانو پسې

دښمن ماتې وخوړه، ځينې يې طائف، نور يې نخله او يوه ډله يې اوطاس ته وتښتېدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ابو عامر اشعري د يوه ګروپ په مشرۍ اوطاس ته ولېږه. هلته څه کمه جګړه وشوه مشرکينو بيا ماتې وخوړه، خو ابو عامر (رضي الله عنه) هم په شهادت ورسيد.

د سپرو مسلمانانو يو بل ګروپ په هغو مشرکينو پسې ورغی چې نخلې ته تښتېدلي وو. هلته ربيعه بن رفيع هغه زوړ درید بن صمه وواژه. زيات شمير مشرکان طائف ته وتښتېدل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د غنيمتونو له ټولولو وروسته هلته ورپسې ورغی.

غنيمتونه يا ولجې

ددې غزا ولجې ډېرې زياتې وې، پدې ولجو کې ۶۰۰۰ اسيرانې (وينځې) ۲۴۰۰۰ اوښان، له څلوېښت زرو نه زيات پسونه، ۴۰۰۰ اوقيه نقره يا سپين زر(اوقيه هغه وخت د زرو د اندازې يو مقياس ؤ چې تقريبا له ۷ مثقالو سره برابره ده) چې ټول ۱۶۰ زره درهم کيدل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې ټول غنيمتونه په جعرانه کې راټول شي، مسعود بن عمرو غفاري ته يې وظيفه ورکړه چې د هغې ساتنه وکړي، او د طائف له غزا نه مخکې يې د ويشلو حکم نه وکړی.

د اسيرو ښځو په ډله کې شيماء بنت حارث السعديه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رضاعي خور کيدله هم وه کله چې هغه راوستل شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل چادر ورته وغوړاوه، شيماء وربانديې کيناستله، نيکي يې ورسره وکړه او خپل قوم ته يې ولېږله.

د طائف غزا

د طائف غزا په حقیقت کې د حنین د غزا ادامه ده، ځکه د هوازن او ثقیف ماتې خوړلې لښکرې له خپل قوماندان مالک بن عوف نضري سره یو ځای لاړې، او ټول په طائف کې میشته شول، هملته یې په کلاګانو کې ځایونه ونیول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې په جعرانه کې د ولجو له ټولولو نه فارغ شو د همدې آتم کال په شوال میاشت کې د طائف په لور وخوځید.

خالد (رضي الله عنه) یې له زرو مخکښانو سره مخکې ولیږه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم ورپسې روان شو له نخله یماني، قرن المنازل ورپسې له لیه نه تیر شو، هلته د مالک یوه کلا وه هغه یې ړنګه کړه، مخکې لاړ طائف ته له رسیدو سره سم یې د طائف کلا محاصره کړه، نژدې یې سنګر ورته ونیو. ددغه کلابندۍموده لنډه نه وه. مسلم له انس (رضي الله عنه) نه په روایت سره دا موده څلوېښت (۴۰) ورځې ښودلې ده، خو سیرت لیکونکو دغه موده د روایاتو په خلاف سره شل ورځې، یا ۱۸ ورځې او یا ۱۵ ورځې ښودلې ده.[۱]

د محاصرې په دوران کې دواړو خواوو یو پر بل د تیرو او غشو وارونه کول، په لومړي سر کې مسلمانان د محاصره شویو کفارو له خوا د غشو تر سخت برید لاندې راغلل. یو شمیر ورنه ټپیان او ۱۲ تنه شهیدان شول، په پای کې مجبور شول خپل سنګر بدل کړي او په هغه ځای کې یې نوې قرارګاه جوړه کړه چیرته چې اوس د طائف جومات دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) منجنیق یا د هغه وخت توپ نصب کړ په مشرکینو یې ګوزارونه وکړل، کلا درز وکړ، او څو تنو مسلمانانو د هغه وخت له ټانک نه په استفادې سره له همدې درز نه کلا ته د ننوتلو هڅه وکړه ترڅو اور ورته کړي، خو کفارو په اور سرې شوې اوسپنې پرې واچولې، هغوی له ټانګونو نه راووتل او کفارو په غشو سره څو تنه ورنه په شهادت ورسول.[۲]

---

(1). فتح الباري ۴۵/۸ .

(2). د هغه وخت ټانک د اوسني وخت د ټانک په شان نه و، بلکه دا به له لرګي نه جوړیده خلک به پکې ننوتل، بیا به د کلا بیخ ته ورټیل وهل کیده چې هلته پداسې حال کې چې پکې ناست کسان دیوال سوری کړي او یا له شته سوریو نه کلا ته د ننه شي.

پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نوي جنګي تاکتیک نه کاروا‌خیست او داسې اقدام یې وکړ چې کفار دې ته اړ باسي تسلیم شي. پدې لړ کې یې د هغوی د انګورو د ونو او تاکونو قطع کولو او سیځلو امر وکړ، تاکونه پرې او وسوځول شول، همدا وه چې ثقیف غوښتنه وکړه چې د خدای پخاطر او د خپلوۍ په اساس دغه سلسله نوره بنده کړئ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی غوښتنه ومنله. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا آواز وشو هر غلام چې له کلا نه راووزي او زمونږ لوري ته راشي هغه آزاد دی. پدې اعلان پسې ۲۳ تنه راغلل[1]. پدې ډله کې یو هم ابوبکره ؤ، هغه د طائف له کلا نه راکوز شوی ؤ، او د لاندې د یوه څاه په څرخ باندې ناست ؤ پښې. یې ځوړندې کړې وې، له همدې امله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ابو بکره نوم ورباندې کېښود. دا ټول غلامان یې آزاد کړل، هر یو یې یوه یوه مسلمان ته وسپاره تر څو د دوی خرڅ و خوراک ورکړي، پدې کار سره کفار په غوسه شول، او دا ډیر سخت ورباندې تمام شو.
محاصره اوږده شوه، د کلا فتحه کول سخت او مشکل ؤ، د کفارو په غشو او سرو شویو اوسپنو سره یو شمیر مسلمانان زخمیان او شهیدان شول، په کلا کې د ننه له کفارو سره د یوه کال آذوقه هم وه، له بیرون نه هم لاره موندل ورته ګران و. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نوفل بن معاویه سره مشوره وکړه، نوفل ورته وویل: هغوی لکه ګیدړې په غارونو کې د ننه دي، که همدلته انتظار وباسې نو وبه یې نیسې، او که خوشي یې کړې نو زیان نه شي در رسولئ. همدا وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د محاصرې پای ته رسولو فیصله وکړه، عمر (رضي الله عنه) ته یې امر وکړ چې خلکو ته غږ وکړي چې: ((ان شاء الله سبا به روانیږو)). دا اعلان مسلمانانو ته عجیب ښکاره شو، سخت ورباندې تمام شو، ویې ویل: ځو به خو مخکې لدینه چې دا کلا فتحه کړو!! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**اغدوا علی القتال**).ځئ، سبا هم جنګ وکړئ.
مسلمانان سهار جنګ ته لاړل، یو شمیر ورته ټپیان شول. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله اعلان وکړ: (**إنا قافلون غداً إن شاء اللّه**).[ان شاء الله سبا به ستنیږو] مسلمانان دا ځل خوښ شول او ټول روان شول. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تبسم کاوه، او کله یې چې کوچ کاوه امر یې وکړ چې داسې وایې :

---

[1] . بخاري۲/۶۲۰ .

(آيبون تائبون عابدون، لربنا حامدون). يعنې په داسې حال کې بيرته ځو چې توبه ګار يوو، عبادت کوونکي او د خپل رب ثنا ويونکي يوو. چا عرض وکړ يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ثقيف ته ښيرې وفرمايه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (اللّهم اهد ثقيفا، وائت بهـــم).اې ربه ثقيف ته هدايت وکړې، او زما حضور ته يې راولې.

په جعرانه کې د ولجو ويشل

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه ستون شو او څه د پاسه لس ورځې په جعرانه کې پاتې شو، غنيمت شوي مالونه يې نه ويشل انتظار يې يوست چې کيدای شي د هوازن نمايندګان راشي او خپل مالونه بيرته ور وسپاري، خو څوک را معلوم نه شول. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د غنيمتونو ويشل پيل کړل، تر څو د مکې مشران د قبايلو سرداران او نور مخور چې ډير حريص وو، پدې مالونو سره خوښ چوپ او قانع کړي. لومړی يې هغو کسانو ته چې نوي مسلمان شوي وو او ددې ضرورت ليدل کيده چې زړونه يې راجلب شي، تشويق او ترغيب شي، ښه برخه وركړه ، دې ډول خلکو ته مؤلفت القلوب ويل کيږي، همدوی ته يې له نورو نه مخکې ښه لويه برخه وربيله کړه.

ابو سفيان ته يې څلويښت اوقيې نقره (سپين زر) او سل اوښان ورکړل، خو لدې سره هم ابو سفيان وويل: زوی مې يزيد ؟ يعنې زوی ته مې هم برخه ورکړه! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې زوی ته هم همدومره برخه ورکړه. ابو سفيان بيا وويل: هغه بل زوی مې معاويه؟ هغه ته هم څه ورکړه! هغه ته يې همدومره برخه ورکړه. وروسته يې حکيم بن حزام ته سل اوښان ورکړل، هغه د نورې برخې سوال وکړ، نور هم همدومره اوښان ورکړل شول. صفوان بن اميه ته يې هم درې ځله سل، سل، اوښان يعنې ټول ۳۰۰ اوښان ورکړل. دا په شفاء نومي کتاب کې راغلي[1].

او حارث بن کلده ته يې هم سل اوښان ورکړل، همدا راز د قريشو او نورو قبايلو سردارانو ته يې سل، سل اوښان ورکړل، نورو ته يې پنځوس، پنځوس اوښان، وروسته څلويښت، څلويښت اوښان ورکول، خلکو به ويل محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دومره بخشش ورکوي لکه چې له فقر نه بالکل ويره نلري.

په همدې وخت کې کوچيانو يو ځل چور جوړ کړ، په رسول الله (صلی الله عليه و اله و

[1]. الشفاء بتعريف حقوق المصطفى للقاضي عياض ٨٦/١.

صحبه و سلم) ورتهول شول هر یوه مال ورنه غوښت، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجبور شو د یوی ونې خوا ته ودرید، چادر یې په زور ورنه کش شو، ویې فرمایل: (**أیها الناس، ردوا علي ردائي، فو الذي نفسي بیده لو كـان عنـدي عدد شجر تهامة نعماً لقسمته علیكم، ثم ما ألفیتموني بخیلاً ولا جباناً ولا كـذاباً**).

[اې خلکو! چادر مې پرېږدئ، چادر مې راکړئ، قسم په هغه ذات چې زما مرګ او ژوند یې په لاس کې دی، که د تهامې د ونو په اندازه څاروي م ی لـرلـئ تهول به مې درباندې ویشلي وای، بله دا چې تاسې خو زه کله هم بخیل، ډارن او دروغجن نه یم لیدلئ.]

ورپسې د خپلې اوښې خوا ته ودرید، له بوکام نه یې یو ویښته راویوست په ګوتو کې یې نیولی و فرمایل يې: (**أیها الناس، واللّه مالي من فیئكم ولا هذه الوبرة إلا الخمس، والخمس مردود علیكم**).

[اې خلکو! په خدای قسم که مې لدې غنیمتونو نه ددې ویښته په اندازه هم څه شی اخیستي وي، یوازې خمس (پنځمه برخه) زما حق ده، ګورئ چې هغه هم بیرته تاسې ته درکول کیږي.]

مؤلفه القلوب ته لدې لویو لویو برخو ورکولو نه وروسته یې زید بن ثابت ته امر وکړ چې غنیمتونه او خلک را حاضر کړي، ټول مالونه یې وویشل، چې هر یلي کس ته څلور اوښان، څلویښت پسونه ورسیدل، د سپرو برخه دوولس اوښان او ۱۲۰ پسونه وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ډیره حکیمانه توګه دا مالونه وویشل، ځکه ډیر داسې کسان شته چې د خیټې له لارې اسلام ته راوستل کیدی شي، یعنې له مادي لارو نه د حق په لور رابلل کیدی شي، لدې ډول کسانو سره عقل او منطق کارنه کوي، لومړی به یې خیټه ور ډکوې بیا به یې حق ته رابولې، دا کسان هغو څارویو ته پاتې کیږي چې په شنو وښو یا شفتلې سره یې په لاره بوولی شې، دا ډله انسانان هم همداسې مادي تشویقونو او اسبابو ته ضرورت لري تر څو ورو ورو له اسلام سره الفت او مینه پیدا کړي او په حق اعتراف وکړي.[1]

---

[1]. فقه السیره ص ۲۹۸ – ۲۹۹ .

د رسول الله (ﷺ)لدې ویش نه د انصاروخفګان

په پیل کې اصحاب (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې حکیمانه ویش او مدبرانه سیاست په راز او ګټو پوه نه شول ددې ویش تر شا پټ اهداف یې درک نه شوای کړی، نو همدا وه چې ځینې اعتراضونه او انتقادات راولاړ شول. پدې ویش کې انصارو د زیات تاوان احساس کاوه، ځکه هغوی ته د حنین له بخششونو نه هیڅ ونه رسیدل. دوی خو هغه کسان وو چې د سختۍ او ماتې په وخت غر پرې وشو او دوی په ډیره بیړه دجګړې ډګر ته راودانګل، جهاد یې کاوه او له رسول (صلی الله علیه وسلم) نه کلکه دفاع وکړه. او د همدوی دمقاومت له برکته ماتې په بری بدله شوه، خو اوس چې د ولجو د ویشلو وخت شو د همغو فراریانو او له جګړې نه په شا شویو کسانو لاسونه ډک دي، ډیر بخششونه ورکړل شول، خو دوی (انصارو) ته هیڅ هم په برخه ونه رسیدل.[٢] دا تصور ددې سبب شو چې ناراضه شي.

ابن اسحاق له ابو سعید خدري (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا بخششونه په قریشو او نورو عربي قبیلو وویشل، او انصارو ته یې هیڅ برخه ورنکړه، دوی خفه شول او پدې هکله خبرې او پوښتنې راولاړې شوې. ځینو وویل: اوس خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپل قوم سره یو ځای شو. سعد بن عباده (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورغی او عرض یې وکړ:یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ستا لدې ویش نه انصار خفه شویدي، تا بخششونه خپل قوم ته ورکړل، نورو عربانو ته دې هم لویې برخې ورکړې، خو انصارو ته دې هیڅ ورنکړل! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل :

(فأين أنت من ذلك يا سعد؟) ستا څه نظر دی اې سعده! ده وویل: زه خو هم د همدې قوم یو غړی یم. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: **(فاجمع لي قومك في هذه الحظيرة)**. لاړ شه او خپل قوم دې پدې پنډ غالي کې را ته راغونډ کړه. سعد لاړ او انصار یې په یوه پنډ غالي کې راټول کړل، یو شمیر مهاجرین

---

(2). فقه السیره ص ٢٩٨_٢٩٩ .

هم راغلل هغوی ته يې اجازه ورکړه ورسره کیناستل، وروسته نور راغلل، خو هغوی ته يې اجازه ورنکړه. کله چې ټول راغونډ شول، سعد ورغی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته يې وويل چې انصار را ټول شويدي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راووړ حمد او ثنا يې وویله بیايې وفرمایل: (**يا معشر الأنصار، ما قَالَةٌ بلغتني عنكم، وَجِدَةٌ وجدتموها على في أنفسكم؟ ألم آتكم ضلالاً فهداكم اللّه؟ وعالة فأغناكم اللّه؟ وأعداء فألف اللّه بين قلوبكم؟) قالـــوا: بلـــى، اللّه ورسولـــه أَمَنُّ وأَفْضَلُ** . اې انصارو! ستاسې يوه خبره راته رارسیدلې ده، لکه چې تاسې له ما خفه شوي یاستئ؟ آیا داسې نده چې زه تاسې ته پداسې حالت کې درغلم چې تاسې ګمراهان وئ الله تعالی هدایت درته وکړ، تاسې بې وسه وئ الله تعالی وس او دارایي در کړه، يو د بل دښمنان وئ الله تعالی سره دوستان کړئ؟ انصارو وويل هو همداسې ده، پر مونږ باندې د الله تعالی او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زیاته مهرباني او کرم دی او لـه هر څه نـه راتـه غوره دي. بیا يې زیاته کړه: (**ألا تجيبوني يا معشر الأنصار؟**) اې انصارو ولې ځواب نه را کوئ؟ دوی وويل: د څه ځواب در کړو يا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)؟! پر مونږ د الله او رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لوی فضل شویدی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**أما واللّه لو شئتم لقلتم، فصَدَقْتُمْ ولصُدِّقْتُمْ: أتيتنا مُكَذَّبًا فصدقناك، ومخذولاً فنصرناك، وطريداً فآويناك، وعائلاً فآسَيْنَاك**).

قسم په الله که غواړئ چې ووایئ او که ووایئ ریښتوني به هم وئ، ووایئ چې یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! تـه مونږ تـه پداسې حالت کې راغلې چې خلکو دروغ در پورې تړل او مونږ دې تصدیق وکړ، چا مرسته نه درسره کوله مونږ دې مدد وکړ، چا ځای نه درکاوه او مونږ ځای درکړ، محتاج وې مونږ دې مرسته وکړه. بیا يې زیاته کړه: (**أوَجَدْتُمْ يا معشر الأنصار في أنفســـكم في لَعَاعَةٍ من الدنيا تَألَّفْتُ بها قوماً ليُسْلِمُوا، ووَكَلْتُكم إلى إسلامكم؟ ألا ترضـــون يـــا معشر الأنصار أن يذهب الناس بالشاة والبعير، وترجعوا برسول اللّه صلى الله عليه**

وسلم إلى رحالكم؟ فوالذي نفس محمد بيده، لولا الهجرة لكنت امرأ من الأنصار، ولو سلك الناس شِعْبًا، وسلكت الأنصار شعباً لسلكت شعب الأنصار، اللّهم ارحم الأنصار، وأبناء الأنصار، وأبناء أبناء الأنصار). [اې انصارو د ناچيزې مادي متاع په سبب له ما خفه نه شئ. ما غوښتل پدې بې ارزښته متاع سره د خلكو زړونه واخلم تر څو اسلام راوړي ستاسې په اسلام ډاډ څرګند شوى. اې انصارو! آيا دا مو نده خوښه چې خلک له اوښانو او پسونو سره روان وي او تاسې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره خپلې مېنې ته ستانه شئ؟ قسم په هغه ذات چې زما نفس د هغه په واک كې دى، كه هجرت نه وى نو زه به له انصارو نه يو فرد واى، كه ټول خلک په يوه لاره روان شي او انصار په بله زه به د انصارو په لاره ځم. اې الله ته په انصارو رحم وكړه، د انصارو په زامنو رحم وكړه او د انصارو په لمسيانو رحم وكړه.**]** پدې خبرو سره ټولو دومره وژړل چې ږيرې يې په اوښكو لمدې شوې، ټولو وويل: زمونږ لپاره رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) كافي دى، همدا عظيمه برخه راته بس ده. بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشريف يووړ. او دوى هم سره تيت شول[1].

د هوازن پلاوى

وروسته له هغې چې غنيمتونه وويشل شول، د هوازن قبيلې نمايندګان پداسې حال كې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل چې په اسلام مشرف شوي وو. دوى ۱۴ كسان وو، مشر يې زهير بن صُرَد وُ، ابو بُرقان چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) رضاعي تره كيده هم ورسره وُ. د نوموړي د نوم په هكله څه اختلاف شته ځينو يې نوم ابومروان او ابو ثروان هم بللى دى. هغوى له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه سوال وكړ چې احسان ورسره وكړي بنديان او مالونه يې بيرته وركړي، او داسې خبرې يې وكړې چې د ټولو زړونه پرې وسوځېدل. ابن اسحاق وايي: پدې ډله كې نهه سرداران وو، چې اسلام يې راوړ، بيعت يې وكړ، بيا يې عرض وكړ: يا رسول الله (صلى الله عليه وسلم)! د تاسو له خوا په نيول شويو كسانو كې ميندې، خويندې، تروريانې (عمه ګانې او خاله ګانې دي، چې دا ټولې د قومونو ناموس او غيرت شميرل كيږي:

[1] . ابن هشام ۴۹۹/۲_۵۰۰. په بخاري كى هم ديته ورته روايت ذكر شويدى ۶۲۰/۲_۶۲۱.

فامنن علينا رسول اللّه في كـــرم ** فإنـــك المرء نرجـــوه وننتظر

امنن على نسوة قد كنت ترضعها ** إذ فوك تملؤه من محضها الدرر

[يا رسول الله(عليه السلام) د خپل كرم له مخې پر مونږ منت كيږده، ته هسې شخصيت يې چې مونږ تمه او هيله درته لرو، پر هغو ميرمنو احسان وكړه چې تا يې شيدې خوړلې او رضاعي اړيكې ورسره لرې.]

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: : **(إن معي من تـــرون، وإن أحب الحديث إلى أصدقه، فأبناؤكم ونساؤكم أحب إليكم أم أمـــوالكم؟)** له ماسره خو دغه كسان شته چې تاسې يې وينئ، ربنتيا خبرې ډيرې غوره ګڼم، دا راته ووايئ چې خپل اولادونه او ښځې ډيرې درباندې ګرانې دي او كه خپل مالونه؟ دوى وويل: مونږ هيڅ شى له خپل نسب،ا ولاد، حسب او شرف سره نه برابره وو. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(إذا صليت الغداة ــ أي صلاة الظهر ــ فقوموا فقولوا: إنا نستشفع برسول اللّه صلى الله عليـــه وســـلم إلى المـــؤمنين، ونستشفع بالمؤمنين إلى رسول اللّه صلى الله عليه وسلم أن يرد إلينا سبينا)**.كله مو چې د ماسپښن لمونځ ادا كړ پورته شئ او ووايئ چې مونږ رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مسلمانانو ته او مسلمانان رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته شفيع وراندې كوو چې زمونږ بنديان راته آزاد كړي. د ماسپښن لمونځ چې وشو، هغوى پورته شول او همدا خبرې يې وكړې، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: : **(أما ما كان لي ولبني عبد المطلـــب فهـــو لكـــم، وسأسأل لكم النـــاس)**.كوم شى چې په ما او بني مطلب پورې اړه لري هغه ټول ستاسې، او ستاسې لپاره له نورو خلكو نه همداسې غوښتنه كوم. مهاجرينو او انصارو وويل: له مونږ سره چې څه شيان شته هغه ټول د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دي، خو الأَقْرَع بن حابس وويل: زه او بنو تميم دا مالونه او شيان بيرته نه وركوو. عُيَيْنَة بن حِصْن هم وويل: زه او بنو فزاره هم دا كار نه كوو. عباس بن مِرْدَاس هم همدا ډول خبره وكړه ويې ويل: زه او بنو سُلَيْم هم دا شيان نه مستردوو، خو

بنو سليم وويل: زمونږ شيان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دي.
عباس ورته وويل: تاسې زه توهين کړم. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إن هؤلاء القوم قد جاءوا مسلمين، وقد كنت استأنيت سَبْيَهُمْ، وقد خيرهم فلم يعدلوا بالأبناء والنساء شيئاً، فمن كان عنده منهن شيء فطابت نفسه بأن يرده فسبيل ذلك، ومن أحب أن يستمسك بحقه فليرد عليهم، وله بكل فريضة ست فرائض من أول ما يفيء الله علينا**). دا خلک پداسې وخت مونږ ته راغلي چې اسلام يې راوړيدی، ما خو د دوی د بنديانو په هکله څه انتظار هم ويوست اوس مې هم دوی ته اختيار ورکړ چې مالونه غواړي او که اولادونه، خو هغوی وويل هيڅ شی هم له خپلو اولادونو او ښځو سره نه برابروي، نو له چا سره چې د دوی اسير شته که خوښه يې وي هغه دې بيرته دوی ته ورکړي، او که څوک نه غواړي له خپل حق نه تير شي، نو غوره ورته دا ده چې اسير بيرته ورکړي زه به د دوی د هرې برخې په عوض کې له راتلونکي غنيمت نه شپږ برخې ورکړم. خلکوپه ځواب کې وويل: مونږ ته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوښه له هرڅه نه غوره ده، يعنې دده پخاطر ټول اسيران بيرته دوی ته ورکوو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**إنا لا نعرف من رضي منكم ممن لم يرض، فارجعوا حتى يرفع إلينا عُرَفَاؤكم أمركم**). تاسې لاړ شئ تر څو ستاسې مشران او قومندانان ګزارش راکړي، ځکه اوس ما ته ستاسې راضي او ناراضي معلوم نه شو. بيا ټولو د هوازن قبيلې بنديان ځوانان وو که ماشومان او که ښځې ټول يې بيرته ورکړل، يوازې عيينه چې يوه زړه ښځه يې په برخه رسيدلې وه نه ورکوله، په پای کې يې له څه بحث نه وروسته هغه هم ورکړه. رسول اکرم (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هرې اسيرې ښځې ته يو يو جوړه قبطي جامې هم ورکړې.

عمره او مدينې ته ستنيدل

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په جعرانه کې د ولجو له ويش نه وروسته عمره ادا کړه او بيا يې مدينې منورې ته تشريف يووړ. عتاب بن اسيد يې په مکه مکرمه کې خپل خليفه وټاکه د کائناتو سردار د هجرت د اتم کال د ذي القعدې په ۲۴ مه بيرته مدينې ته ستون شو.
محمد غزالي وايي: د الله تعالی له لوري د ځرګندې فتحې له پيرزوينې وروسته مدينې

ته د ستنیدلو او لدینه آته کاله وړاندې هجرت تر منځ څومره فاصله او څومره توپیر موجود دی؟! وګورئ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې مدینې ته هجرت کړی ؤ چې له مکې نه شړل شوی، تر تعقیب او څارنې لاندې ؤ، ګوښی ؤ، مسافر ؤ، د انس، الفت، ځای او ځای ګیر په لټه کې ؤ چې د مدینې اوسیدونکو ښه راغلاست ورته ووایه، دده راتګ یې نیکمرغي وبلله، ځای یې ورکړ، تود هرکلی یې ورته ووایه، اطاعت یې ورنه وکړ، ورته تسلیم شول، مرستې یې ورسره وکړې، له لاربنوونو څخه یې ګټه پورته کړه، دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حضور او موجودیت په بدل کې یې د ډیرو دښمنۍ ته تن ورکړ، خو دا دی اوس آته کاله وروسته بیرته همغه مدینې ته چې مخکې بې پناه پکې لټوله پداسې حال کې روان دی چې مکه یې فتحه کړې، د جاهلیت واکمني یې نسکوره او غرور یې ورمات کړی، د کفر او شرک زور اوبه شوی، د جاهلیت غرور تر پښو لاندې شوی، همغه جاهل او ګمراه خلک په اسلام مشرف او عزتمن شوي، اسلام ورته له هر څه محترم او مقدم شوی، همدا وجه ده چې مخکینۍ ګناوې یې ورته ښښل شوې الله تعالی فرمايي:

((إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ)). (یوسف: ۹۰)

[ترجمه: چا چې تقوی او صبر وکړ نو الله تعالی د نیکو کارانو اجر نه ضایع کوي[1].]

[1] . فقه السیرة ۳۰۳. ددی غزواتو ـ دمکې فتحه، حنین او طائف ـ د تفصیل لپاره دا کتابونه وګورئ:زاد المعاد۲/ ۱۲۰تر ۲۰۱. ابن هشام ۲/۳۸۹ تر ۵۰۱. صحیح البخاري ۲/۲۱۲ تر ۲۲۲. فتح الباري ۸/۳تر۵۸.

د مکې له فتحې وروسته

پلاوي او سرايا

لدې اوږده او برياليي سفر څخه له راتګ نه وروسته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ډير پلاوي او وفدونه راغلل، همدا راز رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مختلفو سيمو ته واليان، موظفين او بلونکي واستول. او د هغو قوتونو په خلاف يې عسکري اجرآت وکړل کوم چې اسلام ته يې سر نه ايښود، کبر يې کاوه او په واقعيت يې اعتراف نه کاوه، په لاندې کرښو کې لدې وضعې نه په لنډه توګه داسې يادونه کوو:

د زکات راټولونکي

مخکې مو وويل چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د آتم هجري کال په وروستيو کې له مکې نه راستون شو، لږه موده وروسته د ۹ (نهم) هجري کال د محرم مياشت رابره شوه، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لاندېني کسان مختلفو قبايلو ته وليږل تر څو له هغوی نه د زکات مالونه راټول کړي:

۱- عيينه بن حصن بني تميم قبيلې ته

۲- يزيد بن حصين اسلم او غفار قبيلو ته.

۳- عباد بن بشر اشهلي سليم او مزينه قبيلو ته.

۴- رافع بن مکيث جهينه قبيلې ته.

۵- عمرو بن العاص بني فزاره ته.

۶- ضحاک بن سفيان بني کلاب ته.

۷- بشير بن سفيان بني کعب ته.

۸- ابن لتبيه ازدي بني ذبيان ته.

۹- مهاجر بن ابي اميه صنعاء ته. (نوموړی هملته وُ چې اسود عنسي بغاوت او د نبوت دعوه وکړه).

۱۰- زياد بن لبيد حضر موت ته.

۱۱- عدي بن حاتم طيئ او بنو اسد ته.

۱۲- مالک بن نويره بني حنظله ته.

۱۳- زبر قان بن بدر د بني سعد يوی برخې ته.

۱۴- قيس بن عاصم د بني سعد بلې برخې ته.

۱۵- علاء بن حضرمي بحرین ته.
۱۶- علي بن ابي طالب نجران ته (د صدقې او جزيې را ټولولو لپاره).
دا کسان ټول د نهم هجري کال په محرم میاشت کې ندي استول شوي، بلکه ځینې یې لدې نیټې نه وروسته هغه وخت لیږل شویدي چې مربوط قبایل په اسلام مشرف شوي.
خو ددې عاملینو یا د زکات راټولونکو موظفینو د لیږلو پیل د نهم کال په محرم میاشت کې وُ، دا هم د حدیبیې تړون له مثبتو نتایجو څخه دی، او پدې دلالت کوي چې لدې تړون نه وروسته اسلام او مسلمانان ډیر ځواکمن شویدي. د مکې له فتحې نه وروسته خو خلک ډله ډله په اسلام مشرف شوي او ډیرو خلکو د اسلام امر ته غاړه ایښې ده.

سرایا (جنګي ګروپونه)

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) که له یوې خوا مختلفو قبایلو ته زکات راټولونکي ولیږل، له بلې خوا دا هم یو ضرورت وُ چې باید د عربي جزیرې امنیت په ځانګړې توګه د لارو ساتلو ته هم پاملرنه شوې وای. له همدې امله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا لاندې سرایا (واړه جنګي ګروپونه) یوې او بلې خوا ته واستول:

۱- د عیینه بن حصن فزاري سریه: د نهم هجري کال د محرم په میاشت کې یې د ۵۰ سپرو په مشرۍ بني تمیم ته ولیږه. پدې ډله کې له انصارو او مهاجرینو څخه هیڅوک نه وو. ددې سریې سبب دا وُ چې بنو تمیم ځینې کورنۍ له زکات ورکولو نه منعې کولې، او د مسلمانانو په خلاف یې راپارولې. عیینه ورپسې ورغی، د شپې به یې مزل کاوه او د ورځې به یې کمین نیوه، تر څو ور ورسید او په دښته کې یې حمله ورباندې وکړه هغوی وتښتیدل. عیینه وتوانید یوولس سړي، یوویشت ښځې او دیرش ماشومان په اسارت ونیسي، هغوی یې له ځان سره مدینې ته راوستل، هلته یې د رملة بنت حارث په کور کې واچول. همدا وه چې د هغوی لس تنه مشران مدینې ته ورپسې راغلل د رسول (صلی الله علیه وسلم) دروازې ته ودریدل، چیغې یې وهلې اې محمده (صلی الله علیه وسلم)! زمونږ فریاد واوره! رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته تشریف راوړ، دوی له لمنې ونیو، خبرې یې ورسره پیل کړې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه وخت ورسره ولاړ وُ، بیا یې تشریف یووړ د ماسپښین لمونځ یې ادا کړ او بیا په جومات کې کیناست. هغه خلک راغلل خپل څه ویاړونه یې یاد کړل، خپل خطیب (ویاند) عطارد بن حاجب یې رامخې ته کړ هغه څه خبرې وکړې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اسلام خطیب (ویاند) ثابت بن قیس بن شماس ته امر وکړ چې د دوی د ویاند ځواب ووایي.

بيا د هغوی شاعر زبرقان بن بدر شعر ووايه مدح او ستاينه يې وکړه خپل وياړونه يې ياد کړل، په ځواب کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) شاعر حسان بن ثابت (رضي الله عنه) شعر ورته ووايه.
پدې پسې اقرع بن حابس وويل: بيشکه چې د دوی (مسلمانانو) ويناد زمونږ له ويناد نه غوره دی، او شاعر يې زمونږ له شاعر نه ډير مخکی دی، آواز يې له مونږ نه لوړ او خبرې يې زمونږ له خبرو نه ډيرې درنې دي، دايې وويل بيا ټول په اسلام مشرف شول.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته ښې تحفې او سوغاتونه ورکړل، د دوی ښځې او اولادونه يې ورته وسپارل. سيرت ليکونکي عقيده لري چې دغه سريه د نهم هجري کال په محرم کې شويده، خو دا خبره د نقد او اعتراض وړ ده، ځکه لدې نه خو داسې څرګنديږي چې اقرع بن حابس لدې تاريخ نه مخکې اسلام ندی راوړی پداسې حال کې چې همدې اقرع خو د هوازن د اسيرانو د بيرته ورکولو په وخت کې ويلي و چې زه او بنو تميم خپل بنديان بيرته نه ورکوو! دا ددې معنی لري چې بايد اقرع له هوازن نه مخکې مسلمان شوی وي.

۲- د قطبه بن عامر سريه: د نهم هجري کال په صفر مياشت کې د خثعم يوې کورنۍ ته چې تربه ته نژدې (تباله) کې يې اړولي ؤ واستول شو. له قطبه سره شل کسان او لس اوښان وو چې په نوبت سره به پرې سپريدل. لاړل او پر هغوی يې بريد وکړ، سخته جګړه ونښتله، دواړو خواوو ډير تلفات ورکړل، قطبه له څو ملګرو سره يو ځای په شهادت ورسيد، خو په پای کې مسلمانان پدې بريالي شول چې له کفارو نه څو ښځې په اسارت ونيسي، پسونه او اوښان ورنه غنيمت کړي.

۳- د ضحاک بن سفيان کلابي سريه: د نهم هجري کال د ربيع الاول په مياشت کې د کلاب قبيلې په لور. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا ګروپ ددې پخاطر وليږه تر څو کلاب قبيله اسلام ته راوبولي، خو هغوی اسلام و نه مانه او له مسلمانانو سره په جنګ شول، په پای کې يې ماتې وخوړه، د سر تلفات يې هم ورکړل، او مسلمانان بيرته ستانه شول.

۴- د علقمه بن مجزز مدلجي سريه: د نهم هجري کال په ربيع الآخر مياشت کې د جدې د ساحلي برخو په لور وه. له علقمه سره دری سوه جنګيالان وو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وظيفه ورکړه چې د هغو حبشيانو مقابلې ته ورشي کوم چې په مکه او د جدې په شا و خوا ساحلی برخو کې د چور و چپاول لپاره

راتول شوي وو. علقمه د بحر له لارې مخکې لاړ تر څو جزيرې ته ورسيد، حبشيان خبر شول او ټول وتښتيدل[1].

۵ - د علي بن ابي طالب سريه: د نهم هجري کال په ربيع الاول مياشت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه ته وظيفه ورکړه چې لاړ شي او د طيئ قبيلې قلس نومی بت ويجاړ کړي. له ده سره (۱۵۰) تنه مجاهدين ملګري وو، چې سل اوښان او پنځوس آسان هم ورسره وو دوه بيرغونه چې يو لوی او رنګ يې سپين او بل وړوکی تور رنګی ؤ.
د سهار په وخت کې يې د حاتم پر کلي حمله وکړه، بت يې مات کړ، زيات شمير پسونه او اوښان يې غنيمت کړل، زيات کسان يې بنديان کړل، د بنديانو په جمله کې د عدي بن حاتم خور هم وه. عدي پخپله شام ته وتښتيد، مسلمانانو د بت په خزانو کې دری توري، دری زغري او څه نور شيان ومونډل، غنيمتونه يې سره وويشل، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) برخه يې ورنه جدا کړه، خو د حاتم کورنۍ يې و نه ويشله، کله چې مديني ته ستانه شول د حاتم لور له رسول الله (صلی الله عليه وسلم) نه د احسان سوال وکړ او ويې ويل: يا رسول الله (صلی الله عليه وسلم) پلار مې مړ شو، ورونه مې ورک شول، سرپرست نه لرم، زه يوه زړه ښځه يم د چا خدمت نه شم کولی، احسان راباندې وکړه! رسول (صلی الله عليه وسلم) ورته وفرمايل: (**من وافدك؟**) سرپرست مو څوک دی؟ دې وويل: عدي بن حاتم. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**الذي فر من الله ورســوله؟**). هغه چې له الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه يې فرار کړيدی؟ دا يې وويل او ورنه لاړ.

د عدي خور بله ورځ بيا همداسې عرض وکړ، دريمه ورځ يې بيا تکرار کړ، همدا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) احسان پرې وکړ، او هغه يې آزاده کړه. دلته يو صحابي چې په اغلب ګمان سره علي (رضي الله عنه) ؤ ورته وويل: له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه د ځان لپاره سورلۍ هم وغواړه! هغې د مرکب سوال وکړ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرکب هم ورکړ. بيا د حاتم لور لاړه او شام ته ورسيده هلته يې خپل ورور عدي ته وويل. دې

[1]. فتح الباري ۵۹/۸.

شخص (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دومره احسان راباندې وکړ چې ستا پلار به هم نه وي راباندې کړی، ويريږې او که تمه ورته لرې کـه هر څه وي حتماً به ورځې! هماغه وه چې عدي هم بې له امانه او بې ضمانته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه خپل کور ته بوته، هلته يې ورته وويل: **ما يُفِرُّكَ؟ أيُفِرُّك أن تقول: (لا إله إلا اللّه؟ فهل تعلم من إله سوى اللّه؟) قال: لا. ثم تكلم ساعة ثم قال: (إنما تفر أن يقال: اللّه أكبر، فهل تعلم شيئاً أكبر من الله؟) قال: لا. قال: (فإن اليهود مغضوب عليهم، وإن النصاري ضالون). قال: فإني حَنِيف مسلم، فانبسط وجهه فرحاً، وأمر به فنزل عند رجل من الأنصار، وجعل يأتي النبي صلى الله عليه وسلم طرفي النهار.**

ولې تبنتيدلی وې، آيا د کلمې ((**لا اله الا الله**)) نه دې فرار کړی؟ آيا له الله پرته بل حق معبود پيژنې؟ عدي وويل: نه. بيا څه نورې خبرې وشوې. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: آيا لدې تبنتې چې وويل شي (**الله اکبر**). آيا له خدای نه پرته بل لوړ او غوره څيز پيژنې؟ عدي وويل: نه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: په يهودو د خدای قهر شوی، او نصرانيان بې لارې شويدي. عدي وويل: زه يو ريښتونی مسلمان يم. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تندی له ډيرې خوشالۍ نه وغوړيده امر يې وکړ چې عدي ته دې د يوه انصاري په کور کې ځای ورکړل شي، پدې ترتيب سره به عدي سهار او ماښام د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر يده.[1]

ابن اسحاق روايت کوي چې عدي وايي: زه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل کور کې کينولم راته ويې فرمايل: **(إيه يا عدي بن حاتم، ألم تكن رَكُوسِيّا؟) قال: قلت: بلي، قال: قال: قلت: بلي. قال: قال: قلت أجل واللّه. قال: وعرفت أنه نبي مرسل، يعرف ما يُجْهَل.**

ايگ عدي! آيا ته رکوسي (هغه وخت د نصرانيت او صائبيت تر منځ د مشرکانو يو

---

[1]. زاد المعاد ۲/ ۲۰۵

دريم مروج مذهب ؤ نه وې؟ ما وويل: هو. ده وفرمايل: (**أو لم تكن تسير في قومــك بالمِرْبَا ع؟**).آيا د غنيمت څلورمه برخه به دې نه اخيستله؟ وايي: ورته ومې ويل: هو . راته ويې فرمايل : (**فإن ذلك لم يحل لك في دينك**). پداسې حال کې چې دې کار ستا په دين کې جواز نه درلود. ما ورته وويل: هو، په خداى قسم چې همداسې ده. عدي زياتوي: همدلته پوه شوم چې دا د الله رسول (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) دى، ځکه له داسې څه نه معلومات لري چې ورته ويل شوي ندي[1].

احمد روايت کوي وايي چې: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**يا عدي، أسلم تسلم**). يا عدي! مسلمان شه تر څو په امن شې. عدي ورته وايي: زه خو دين لرم. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**أنــا أعلــم بدينك منك**). زه ستا د دين په هکله له تا نه ډير معلومات لرم. عدي وايي: ته زما د دين په هکله له ما نه ډير معلومات لرې؟ ويې فرمايل: (**نعم، ألست من الركوســية، وأنت تأكل مرباع قومك؟**). هو. آيا ته رکوسي نه يې؟ بيا يې راته وفرمايل: آيا د خپل قوم د غنيمت څلورمه برخه به دې نه خوړله؟ ما وويل : هو. همداسې ده. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**فإن هذا لا يحل لك في دينــك**). ستا په دين کې خو دا کار جواز نلري. عدي وايي چې دا خبره يې وفرمايله نو ورته تسليم شوم[2].

بخاري هم له عدي نه په روايت سره وايي: **قال: بينا أنا عند النبي صلى الله عليه وسلم إذ أتاه رجل فشكا إليه الفاقة، ثم أتاه آخر فشكا إليه قطع السبيل، فقال:** (**يا عدي، هل رأيت الحيرة؟ فإن طالت بك حياة فلترين الظعينة ترتحل من الحيرة حتى تطوف بالكعبة، لا تخاف أحداً إلا اللّه، ولئن طالت بك حياة لتفتحن كنوز كسري، ولئن طالت بك حياة لترين الرجل يخرج ملء كفه من ذهب أو فضة، ويطلب من يقبله فلا يجد أحداً يقبله منه...**) **الحديث وفي آخره: قال عدي: فرأيت الظعينة ترتحل من**

---

[1]. ابن هشام ٥٨١/٢.

[2] . مسند الامام احمد.

الحيرة حتى تطوف بالكعبة لا تخاف إلا اللّه. وكنت فيمن افتتح كنوز كسري بن هرمز، ولئن طالت بكم حياة لترون ما قال النبي أبو القاسم صلى الله عليه وسلم: (يخرج ملء كفه[1]).

کله چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره ناست وم، یو سړی راغی له لوږې نه یې شکایت وکړ، وروسته بل څوک راغی چې له غلو نه یې شکایت درلود. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: اې عدي! حیره دې لیدلې ده؟ که ژوندی وې و به یې وینې، یوه ښځه به له حیره نه راځي، د کعبې طواف به کوي، او له الله پرته به د بل هیچا ویره ورسره نه وي. که دې عمر یاري درسره وکړه نو د کسری خزانې به فتحه کړې او که عمر دې اوږد و نو و به ګورې چې خلک به طلا او یا نقره په لاس کې ګرزوي، پدې لټه کې به وي چې څوک فقیر پیدا کړي او خیرات ورکړي، خو داسې غریب به نه مومي چې دده خیرات واخلي. دا حدیث شریف ډیر اوږد دی چې په وروستۍ برخه کې یې راځي: عدي وایي: ما پخپلو سترګو یوه ښځه ولیدله چې له حیره نه راغلې او د کعبې طواف یې کاوه او له الله پرته د بل هیچا ویره ورسره نه وه. زیاتوي: همدارنګه زه د هغو کسانو په ډله کې شامل وم چې د کسری بن هرمز خزانې مو فتحه کړې، که تاسو ژوندی وئ حتماً به همداسې حالت وګورئ لکه څرنګه چې ابو القاسم محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایلي چې غني به پداسې حال کې چې لاس به یې له طلا او نقرې ډک وي، غریب به لټوي چې خیرات ورکړي، خو فقیر به نه مومي.

---

[1] . صحيح البخاري، مشكاة المصابيح ٥٢٤/٢ ته دی مراجعه وشي.

د تبوک غزا

۹ هجري کال د رجب میاشت

د مکې فتحه ډیره لویه کارنامه او د حق او باطل تر منځ پریکنده غزا وه. لدې سوبې نه وروسته مشرکینو ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په رسالت کې د شک ځای پاتې نه شو، د تاریخ مسیر بدلون وموند، خلک ډلې ډلې په اسلام مشرف شول. مخکې مو ولیدل چې څومره وفدونه او نمایندګان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شول، او دا به هم وګورو چې په حجه الوداع کې د مسلمانانو شمیره څو ته لوړیږي، دا ټول د مکې د فتحې له برکته. پدې ترتیب سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حکومت داخلي ستونزې حل شوې، نور مسلمانانو دا فرصت درلود چې په پوره ډاډ سره د الله د دین زده کړه او تبلیغ وکړي او خلکو ته اسلام ورسوي.

ددې غزا سبب

مسلمانانو په جزیره کې د ننه مشکلات نه درلودل، خو دغه وخت بې موجبه د رومیانو له مخالفت او تهدید سره مخ شول، رومیان د هغه وخت زبر ځواک و.

په تیرو پاڼو کې مو ولوستل چې د بصری والي ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قاصد حارث بن عمیر ازدي (رضي الله عنه) د شرحبیل بن عمرو غساني له خوا په شهادت ورسید او همدا د تیري پیل و. د همدې تیري په ځواب کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د زید بن حارثه (رضي الله عنه) په مشری یو لښکر ولیږه چې په موته کې له رومیانو سره ونښت، سخته جګړه یې وکړه خو ویې نه شوای کولی له خپل ظالم او کبرجن دښمن نه پوره انتقام واخلي. خو د لیرو او نژدې عربانو پر زړونو یې ډیره غوره اغیزه وکړه. د روم مشر قیصر دیته متوجه و، او پدې پوهیده چې د جګړې پایله څومره د مسلمانانو په ګټه وه او له مسلمانانو سره یې د ځینو عربي قبایلو هم غړي او له روم نه د استقلال هڅې له پامه نه وې اچولې. او په رښتیا سره چې دا هغه خطر و چې ګام په ګام د روم پولو ته ورنژدې کیده، له عربو سره

ګاونډ کې د شام پولې يې تهديدولې.

همدې ته په توجه سره قیصر تصمیم ونیو چې باید مخکې لدینه چې مسلمانان په نه ماتیدونکي ځواک او خطر بدل شي، او مخکې لدینه چې د روم په خوا کې پرتو عربي برخو کې پاڅونونه او انقلابونه پیل شي باید د اسلامي دولت جرړې له بیخه وایستل او د مسلمانانو ځواک اوبه شي.

له همدې کبله له موته جګړې نه وروسته پوره یو کال قیصر د جنګ تیاري نیوله، له رومیانو او تر خپل کنترول لاندې عربانو لکه آل غسان او نورو نه یې لوی لښکر جوړ کړ، او د فیصله کوونکي جنګ ټول وسایل یې برابر کړل.

د رومیانو د تیارۍ خبر په مدینه کې

مدینې ته دا خبرونه رارسیدل چې رومیانو له مسلمانانو سره د پریکنده جګړې تیاري نیولې ده. په مدینه کې د ننه له مسلمانانو سره تشویشونه پیدا شوي وو، حتی چې د یوه پردي او نا آشنا آواز په اوریدو سره به ډیرو داسې تصور کاوه چې ګویا رومیانو پر مدینه برید وکړ.

ددې حالت اندازه له هغه حالت نه ښه څرګندیدای شي چې عمر (رضي الله عنه) ورسره مخ شویدی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په نهم هجري کال کې له خپلو بیبیانو سره ایلاء وکړه، (ایلاء دیته وایي چې څوک قسم وکړي چې زه به له خپلې ښځې سره جماع نه کوم نه به ورسره یوځای کیږم، که دا موده له څلورو میاشتو نه کمه وي پروا نلري یعنې له څلور میاشتو نه مخکې هر وخت کولی شي له خپلې ښځې سره یو ځای شي خو د قسم کفاره به ورکوي، او که څلور میاشتې تیرې شوې او نوموړي خپلې ښځې ته ورنږدې نه شو نو بیا به قاضي او محکمه مداخله کوي چې هغه دې یا ښځې ته رجوع وکړي یا دې طلاق ورکړي).

د یو شمیر اصحابو (رضي الله عنهم) په رایه د څلورو میاشتو له تیریدو وروسته طلاق واقع کیږي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په همدې کال له خپلو میرمنو نه خفه شوی او یوه میاشت یې ایلاء وکړه، د خپل کور په بالاخانه کې اوسیده، په پیل کې مسلمانان (اصحاب) نه وو خبر، پدې حکم نه پوهیدل بلکه فکر یې کاوه لکه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو میرمنو ته طلاق ورکړیدی او پدې سره ټول له حده زیات خفه شوي وو.

عمر (رضي الله عنه) **دا کیسه داسې بیانوي:**

زما یو انصاري ملګری وُ، هغه به چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په مجلس کې حاضریده او زه به نه وم، نو د مجلس احوال به یې ماته راوړ، او که به زه موجود وم او هغه به نه وُ بیا به ما د مبارک مجلس ګزارش ورکاوه. مونږ دواړو په یوه سیمه کې ژوند کاوه، په نوبت به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجلس ته حاضریدو د غسان قبیلې د یوه پاچا دا خبر هم راته رسیدلی وُ چې پر مدینه د حملې نیت لري، نو لدې پلوه ویریدو او تشویش راسره وُ. یوه ورځ ناڅاپي زما انصاري دوست راغی دروازه یې ووهله او غږ یې وکړ: خلاصه کړه، خلاصه کړه! عمر (رضي الله عنه) وايي: ما ورته وویل: څه چل دی؟ آیا غساني حمله وکړه؟ هغه راته وویل: نه لدینه هم لویه پیښه شویده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو میرمنو نه بیل شویدی... د حدیث تر پایه.[۱]

په بل روایت کې راغلي چې عمر (رضي الله عنه) وايي: ما او انصاري دوست به خبرې سره کولې او ویل به مو چې غسانیان آسونه راته نعل کوي او د برید تیاري نیسي. ملګری مې یوه ورځ د خپل نوبت په اساس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجلس ته تللی وُ چې د شپې بیرته راغی دروازه یې په شدت سره وټکوله غږ یې وکړ چې عمر ویده دی؟ زه وویریدم فوراً ور ووتلم. هغه راته وویل: ډیره لویه پیښه شویده. ما ویل: څه دي؟ آیا غسانیان را ورسیدل؟ ویل یې نه، له دې نه هم لویه او مهمه پیښه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلو میرمنو ته طلاق ورکړیدی.[۲]

دا کیسه پخپله دا ښیي چې مسلمانانو د رومیانو له لوري څومره ویره او تشویش درلود. د رومیانو خطر او لدې طرفه متوجه تهدید دومره لوی وُ چې منافقان یو ځل بیا را ژوندي او امیدوار شوي وو، که څه هم د سر په سترګو یې لیدل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څومره بریالیتوبونه تر لاسه کړل، څومره قوت لري. د مسلمانانو همت او غیرت هم ورته ثابت وُ خو بیا هم پدې تمه وو چې کیدای شي رومیان حمله وکړي او مسلمانان نابود کړي. د مسلمانانو کمزوري او تباهي د دوی هیله وه، پدې وخت کې دوی خپل شوم هدف لنډ لیدلو او له همدې امله یې د شر

---

[1]. صحیح البخاري ۲/ ۷۳۰ .

[2]. صحیح البخاري ۱/ ۳۳۴ .

او توطئو یوه اډه جوړه کړه. د شر دغه اډه یې د جومات په نوم ونوموله چې په اسلامي تاریخ کې ورته مسجد الضرار ویل کېږي. منافقانو هیله درلوده له همدې مرکز نه په استفادې سره د مسلمانانو تر مینځ نفاق واچوي، همدا به د کفر او کفارو لپاره مرکز او اډه وي. دوی چې دا جومات جوړ کړ له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یې وغوښتل چې تشریف راوړي او لمونځ پکې ادا کړي، لدې کار نه یې هدف دا ؤ تر څو مسلمانان پرې وغولوي، او متوجه نه شي چې دوی دلته د اسلام په خلاف څه توطئې جوړوي. دوی لدې ځای نه د فساد او توطئې جوړونې مطمئنه او آرامه اډه جوړوله، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دلته لمونځ کول له غزا نه تر بیرته راتګ پورې وځنډاوه، ځکه پدې وخت کې غزا ته تیارۍ باندې مصروف ؤ. پدې ترتیب سره منافقان پخپل هدف کې ناکام شول، الله تعالی وشرمول، او کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له غزا نه بیرته راستون شو د همدې مسجد د نړولو حکم یې وکړ، او مسجد وران شو.

د رومیانو او غسان قبیلې د تیارۍ خاص رپوټونه

دا و هغه حالت او خبرونه چې مسلمانان ورسره مخامخ وو، په همدې ډول حالاتو کې نبطیونو هغه چې له شام نه یې مدینې ته تیل یا غوړي راوړل خبر راوړ چې هرقل څلویښت زره کسیزه لښکر تیار کړیدی، مشر یې یو مخور رومي ټاکلی، لخم، جذام او نورې عربي قبیلې هم ورسره دي. د همدې لښکر لومړنی ټولګی (مقدمه) د بلقا سیمې ته رارسیدلې ده. پدې سره مسلمانان له لوی خطر او تهدید سره مواجه شول. یادونه باید وکړو چې نبطیان د اسماعیل (ع) د زوی نابت اولاده وه، یو وخت یې په شمالي حجاز کې ښه برم درلود، خو ورو ورو مخ په ځوړ لاړل او عادي سوداګران او بزګران شول.

حالات نور هم ترینګلي شول

حالات ډیر خراب او ترینګلي شول، د سختۍ او شدیدې ګرمۍ موسم ؤ. مسلمانان له نورو ستونزو علاوه د وچکالۍ، بې وسۍ او د سوارۍ لپاره د څارویو له کمبود سره لاس او ګریوان وو. بله دا چې میوې هم پخې شوې وې، د هر چا زړه دا غوښتل چې پخپل باغ کې تر سیوري لاندې وي پداسې وخت کې له کور نه وتل ډیر ګران و، ګرمي هم وه، لاره ډیره اوږده او سخته وه.

د رسول الله ﷺ پريکنده اقدام

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حالاتو او د شرايطو بدلون ته په ډير دقت کتل، د پيښو اسباب او عواقب يې څيړل، باور يې درلود که په موجوده حالاتو کې له روميانو سره له جګړې نه ډډه وشي، سستي وشي، دښمن فرصت ومومي د اسلامي دولت له پولو نه تيری وکړي د مدينې په لور مخکې راشي، دا به د مسلمانانو لپاره ډيرې ناوړې اغيزې ولري. جنګي ځواک، شهرت او حيثيت به يې صدمه ومومي، تشويشونه به راولاړ شي، او کيدای شي هغه مشرکان چې له حنين غزا نه وروسته د بشپړې نابودۍ په مورګه ولاړ وو بيرته ځانونه منظم کړي او هڅه وکړي چې بيا د ژوند او ځواک خاوندان شي. بل خطر دا ؤ چې منافقانو هم پر مسلمانانو د پريکنده بريد لپاره مناسب فرصت لټاوه، د فاسق ابو عامر له لارې يې د روميانو له پاچا سره اړيکې ټينګې کړې وې. پلان يې جوړ کړی ؤ چې د روميانو د حملې په صورت کې به دوی له شا نه پر مسلمانانو د تورې ګوزار کوي. او که داسې شوي واې نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) او اصحابو (رضي الله عنهم) د اوږدو او سختو هلو ځلو، جنګونو او کوششونو نتيجه به اوبو وړې واې! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا ټول واقعيتونه درک کړي ؤ، همدا وه چې له زياتو مشکلاتو سره سره يې له روميانو سره د دوی له پولو نه اخوا د جګړې او ټکر فيصله وکړه، امر يې وکړ چې بايد روميان فرصت و نه مومي د اسلامي حکومت د پولو او سرحدونو په لوري وړاندې تګ وکړي.

له روميانو سره د جګړې لپاره د تيارۍ امر

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل تصميم اصحابو (رضي الله عنهم) ته ورساوه، هغوی يې خبر کړل چې بايد له روميانو سره د جګړې تياري ونيسي. د مکې او شاوخوا نورو سيمو قبايلو ته يې هم د تيارۍ فرمان صادر کړ. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سنت او عادت داسې ؤ چې د جګړې په وخت کې به يې خپله لاره او خپل هدف پټ ساته له توريې نه به يې کار اخيست پدې معنی که غوښتل به يې د شمال په لوري لاړشي نو اعلان به يې داسې کاوه چې جنوب ته ځي، او يا بر عکس، خو دا ځل څرنګه چې شرايط ډير سخت، تنګ او خطرناک وو نو په څرګنده توګه يې اعلان وکړ چې له روميانو سره يې د جګړې پريکړه کړيده، ټول يې

خبر کړل تر څو د جګړې تيارئ ونيسي او جهاد ته يې تشويق کړل. په همدې ورځو کې د سوره برائت څو مبارک آيتونه نازل شول، چې مسلمانان هاند او جګړې ته هڅوي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپلو اصحابو ته د الله په لار کې د مالي قربانۍ اهميت هم بيان کړ او ديته يې وهڅول چې هر يو د خدای په لار کې خپل غوره مال په مصرف ورسوي.

جهاد ته په تيارۍ کې سيالي

له روميانو سره د جګړې لپاره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له فرمان نه وروسته مسلمانانو يو له بل سره د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امر په تعيمل کې سيالي کوله. هر چا په ډېره بيړه د جګړې تياري نيوله، مختلفې قبيلې او کورنۍ له هر لوري نه د مدينې په خوا را ماتې وې. ټول مسلمانان آماده شول، له منافقانو پرته ټولو د جګړې اراده کړې وه. ټول جګړې ته روان شول، يوازې درې کسه ريښتوني مسلمانان ورنه پاتې شول نور ټول وخوځېدل.

جګړې ته له روانيدو نه مخکې بې وسه، محتاج او فقير مسلمانان د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راتلل د جګړې لپاره يې د سپرلۍ او وسايلو سوال کاوه خو کله به يې چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دا لانديني ځواب اوريده نو پداسې حال کې به بيرته ورنه تلل چې سترګې به يې له اوښکو ډکې وې: ((**لا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَناً أَلاَّ يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ**)). (التوبة: ۹۲)

[ترجمه: نو ويل تا دوی ته چې ستاسې د سپرلۍ لپاره څه نلرم، نو بيرته تلل دوی پداسې حال کې چې سترګې يې له اوښکو ډکې وې، او پدې خفه دي چې د جهاد په لارکې د نفقې لپاره څه نلري.]

مسلمانانو د الله په لار کې د مال او دارايي په خرڅولو کې هم يو له بل سره سيالي کوله د هر يوه هيله دا وه چې زيات اجر وګټي. عثمان (رضي الله عنه) هغه تجارتي کاروان چې د شام د تجارت لپاره يې تيار کړی ؤ ټول رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورکړ، پدې کاروان کې دوه سوه اوښان سره له ځلونو او کجاوو، دوه سوه اوقيې يعنې ۵/ ۲۹ کيلو ګرامه نقره دا ټول يې د الله په لار کې صدقه کړل. دا ټول مجهز کاروان يې صدقه کړ، سل اوښان سره له ټولو لوازمو او زر ديناره (پنځه نيم کيلو سره زر) نور يې هم د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته

راوړل عرض يې وکړ چې دا هم د الله په لار کې په خرڅ ورسوئ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې دغه دينارونه يې په لاس کې اړول را اړول فرمايل يې: (ما ضَرَّ عثمان ما عمل بعد اليـــوم)[1]. لدې ورځې نه وروسته چې عثمان هر عمل وکړي هيڅ زيان نه ورسوي. عثمان (رضي الله عنه) پدې هم اکتفا ونکړه، نور مالونه يې هم خيرات کړل، ټول نهه سوه اوښان او سل آسونه يې صدقه کړل، البته د طلا او نقرې حساب خو يې لا بيل وۍ.

عبدالرحمن بن عوف (رضي الله عنه) دوه سوه اوقيې نقره راوړه. ابوبکر (رضي الله عنه) خپل ټول مال چې څلور زره درهمه وو راوړل، د خپل اولاد لپاره يې الله او رسول کافي وبلل. عمر (رضي الله عنه) هم خپل نيم مال راوړ. عباس (رضي الله عنه) هم ډير څه راوړل. طلحه، سعد بن عباده، محمد بن مسلمه (رضي الله عنهم) هر يوه ډير څه حاضر کړل. عاصم بن عدي (رضي الله عنه) نوي وسقه خرما (يو وسق ۶۰ صاع کيږي او پدې حساب ټول ديارلس نيم زره کيلو يا ديارلس نيم ټنه خرما) راوړه. اصحابو (رضي الله عنهم) يو په بل پسې د خپل توان په اندازه مالونه راوړل، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې يې ايښودل، داسې کسان هم وو چې يوازې يو مُد يا دوه مُده يا کمې او زياتې خرماوې يې راوړلې.[يو مُد ۶۷۵ گرامه وزن لري] ښځو هم چې څه درلودل رايې وړل، چا به مشک راوړل، چا پايزيب، بنګړي، لښتي، ګوتيې او، ټول يې حاضر کړل. له منافقانو پرته هيچا هم بخل ونکړ، ډير څه جمع شول. ((الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ فِـــي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لا يَجِدُونَ إِلاَّ جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ....))). (التوبه: ۷۹)

[ترجمه: هغه منافقان چې عيب وايي په خيرات کوونکو مؤمنانو باندې په ادا د صدقاتوکې او بل د هغو بې وزلو عيب وايي چې هيڅ نه مومي مګر په اندازه د توان او زيار خپل، پس مسخرې کوي دغه منافقان په دوی پورې...]

اسلامي لښکر د تبوک په لور

لښکر تيار شو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) محمد بن مسلمه او په بل روايت سباع بن عرفطه په مدينه کې خپل خليفه وټاکه. علي (رضي الله عنه) ته يې

---

[1] . جامع الترمذي،مناقب عثمان بن عفان ۲۱۱/۲.

وظيفه ورکړه چې دده د کورنۍ سر پرستي وکړي. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) روان شو منافقانو داسې خبرې وکړې چې علي (رضي الله عنه) هغه تحمل نه شوی کړی، روان شو له مدينې نه ووت او ځان يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ورساوه، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) بيرته امر ورته وکړ چې لاړ شي او د خپلې کورنۍ سر پرستي وکړي او ورته ويې فرمايل: (ألا ترضى أن تكون مني بمنزلة هارون من موسى، إلا أنه لا نبي بعدي). اې علي! آيا دا دې نده خوښه چې زما په وړاندې داسې مقام ولرې لکه چې هارون يې د موسی (عليه السلام) په وړاندې لري. خو له ما نه وروسته بل هيڅ پيغمبر نشته.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د پنجشنبې په ورځ د شمال په لور مدينه د تبوک په قصد پريښوده، د مجاهدينو شميره ډيره زياته وه، ديرش زره کسان جګړې ته روان وو، که څه هم ډير مالونه راټول شول خو بيا هم ددې دومره لوی شمير عسکرو لپاره کافي نه وو.

لښکر د سورلۍ او توښې له پلوه له مشکلاتو سره مخ و، هرو اتلسو کسانو ته يوه سورلي وه په نوبت به ورباندې سپريدل. غازيانو به له ډيرې لوږې د ونو پاڼې خوړلې د اکثرو کسانو شونډې وپړسيدلې، که څه هم اوښانو ته ډيره اړتيا وه خو بيا هم له ډيرې تندې او لوږې نه ديته مجبور شول څه اوښان حلال کړي، دومره تږي وو چې بايد د اوښانو د خيټې اوبه يې څښلې وای. او څرنګه چې لښکر ډيرې سختۍ ليدلې نو دې لښکر ته جيش العسره يعني د سختيو لښکر هم ويل کيږي.

اسلامي لښکر د لارې په اوږدو کې د ثموديانو له سيمې (حجر) نه تير شو، ثموديانو هلته وادي قری کې له تيږو نه لويې لويې خونې جوړې کړې وې. اصحابو (رضي الله عنهم) اراده وکړه ددې ځای له اوبو نه څه وڅښي، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې: (لا تشربوا من مائها ولا تتوضأوا منه للصلاة، وما كان من عجين عجنتموه فاعلفوه الإبل، ولا تأكلوا منه شيئاً). دا اوبه مه څښئ او مه اودس ورباندې کوئ او کوم اوړه مو چې پدې اوبو خوشته کړي هغه خپلو اوښانو ته ورکړئ خپله يې مه خورئ. او زياته يې کړه چې يوازې له هغې چينې نه اوبه وڅښئ له کومې نه به چې د صالح (عليه السلام) اوښې اوبه څښلې.

بخاري او مسلم له ابن عمر (رضي الله عنهما) نه روايت کوي وايي: کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له حجر نومې سيمې نه تيريده ويې فرمايل: (لا تدخلوا مساكن الذين ظلموا أنفسهم أن يصيبكم ما أصابهم إلا أن تكونوا باكين). د

هغه چا کورونو ته مه داخليږئ چې پخپلو نفسونو يې ظلم کړيدی، هسې نه چې د دوی عذاب تاسې ته هم در ورسيږي، دلته پداسې حالت کې داخل شئ چې د الله له ويرې نه ژړا کوونکي وئ. بيا رسول (صلی الله عليه وسلم) خپل مبارک سر پټ کړ او په بيړه ، بيړه لدې درې نه ووت.[۱]

د لارې په اوږدو کې غازيان سخت تږي شول، اوبو ته زيات اړ وو، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې شکايت وکړ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د باران سوال وکړ، يو ځل وريځې راښکاره شوې ښه باران وشو. خلکو اوبه وڅښلې او د ضرورت په اندازه يې ورسره واخيستلې. کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تبوک ته نژدې شو ويې فرمايل: (**إنكم ستأتون غداً إن شاء اللّه تعالى عين تبوك، وإنكم لن تأتوها حتى يَضْحَي النهار، فمن جاءها فلا يمس من مائها شيئاً حتى آتي**). [تاسې به سبا د تبوک چينې ته ورسيږئ (ان شاء الله) خو تر نيمې ورځې پورې به ور ونه رسيږئ، که له ما نه مخکې ور ورسيدئ نو ترهغې پورې اوبه مه ورنه چښئ تر څو زه نه وم راغلی.]

معاذ (رضي الله عنه) وايې مونږ پداسې حال کې چينې ته ورسيدو چې له مونږ نه مخکې دوه کسان ورسيدلي وو، د چينې اوبه لږ لږ روانې وې، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له هغو دوو کسانو نه پوښتنه وکړه : (**هل مسستما من مائها شيئاً؟**) آيا د چينې اوبو ته مو لاس وروړی دی؟ هغوی وويل: هو. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته د خدای د ارادې او خپلې خوښې مطابق خبره وکړه. بيا يې په مبارکو لاسونو اوبه رابندې کړې تر څو يوه اندازه جمع شوې، مبارک مخ او لاسونه يې ورباندې پرې مينځل، نورې يې بيرته په چينه کې واچولې پدې سره يو ځل له چينې نه زياتې اوبه روانې شولې، خلکو وڅښلې او د ضرورت په اندازه يې ورسره واخيستلې. بيا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**يوشك يا معاذ، إن طالت بك حياة أن ترى ماهاهنا قد ملئ جناناً**). اې معاذه! که عمر ياري درسره وکړي، نو و به وينې چې يو وخت به دا سيمه ټوله د ميوو له باغونو ډکه وي.[۲]

همدا راز رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تبوک په لاره کې او په بل

---

[1]. صحيح بخاري ۲/ ۶۳۷.

(2). مسلم ۲/ ۲۴۶

روایت تبوک ته له رسیدو وروسته وفرمایل: (**تهب علیکم اللیلة ریح شدیدة، فلا یقم أحد منکم، فمن کان له بعـــیر فلیشـــد عقَالَـــه**). نن شپه به سخت باد دربانديږ راوالوزي، هیڅوک به نه دریږي، د اوښانو خاوندان دې د اوښانو ګونډې وتړي.
هماغه وه چې د شپې سخت باد راغی، یو سړی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د امر په خلاف پاڅید ودرید، چې باد پورته کړ او ان د طيئ په غره يې وغورځاوه[1].
همدارنګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) عادت داسې وُ چې د لارې په اوږدو کې به يې د ماسپښین او لمازدیګر، ماښام او لماسختن لمونځونه یو ځای ادا کول یعني د لمازدیګر لمونځ به يې د ماسپښین او لماسختن به يې د ماښام په وخت کې یو ځای ادا کاوه چې دیته جمع تقدیم وايي، او یا به يې د ماسپښین لمونځ د لمازدیګر او ماښام د لماسختن په وخت کې یو ځای ادا کول چې دیته جمع تاخیر وايي.

اسلامي لښکر په تبوک کې

اسلامي لښکر تبوك ته ورسید، له دښمن سره د مقابلې پوره تیاري يې درلوده، مرکز يې جوړ کړ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډېره مهمه خطبه وویله، په لنډو ټکو کې يې لوی مفاهیم ادا کړل، مسلمانان يې د دنیا او آخرت ښېګڼو ته راوبلل، د بدو اعمالو او شر له عواقبو نه يې وویرول، ووی ګو اښل. همدا راز د خوښۍ څرګندونه يې وکړه، او دوی ته يې هم د خوښۍ او بري زیری ورکړ. پدې ترتیب سره يې د هغوی روحیات دومره لوړ کړل چې د وسایلو د کمبود او موادو د نشتوالي جبران پرې وشو. رومیانو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د لښکر کشۍ خبر واورید ویرې واخیستل، د وړاندې تګ او مقابلې جرات يې نه شوی کولی، له پولو نه اخوا ښارونو کې سره تیت شول. دې کار د مسلمانانو لپاره په زړه پورې نتیجې درلودې، او مسلمانانو داسې سیاسي بریاوې لاسته راوړې چې د جنګ او وسلوالې مقابلې په حالت کې يې لاسته نه شوای راوړی. د ایله مشر یحنه بن روبه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی او د جزیې په منلو سره يې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره سوله وکړه. د جرباء او اذرح خلک هم حاضر شول جزیه ورکول يې ومنل، رسول الله (صلی الله علیه و

[1] . صحیح مسلم.

اله و صحبه و سلم) هغوی ته یو لیک ولیکه. د ایله واکمن ته د لیکل شوي لیک متن داسې و:

(بسم اللّه الرحمن الرحيم، هذه أمنة من اللّه ومحمد النبي رسول اللّه ليحنة بن رؤبة وأهل أيلة، سفنهم وسيارالهم في البر والبحر لهم ذمة اللّه وذمة محمد النبي، ومن كان معه من أهل الشام وأهل البحر، فمن أحدث منهم حدثاً، فإنه لا يحول مالــه دون نفسه، وإنه طيب لمن أخذه من الناس، وأنه لا يحل أن يمنعوا ماء يردونه، ولا طريقاً يريدونه من بر أو بحر). [بسم الله الرحمن الرحيم، دا د مهربان الله او محمد رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خوا د یحنه بن روبه او ایله د خلکو لپاره امان لیک دی. د دوی کښتۍ او ځمکني کاروانونه به ټول محفوظ او خوندي وي، الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې ذمه وار دي. دا تړون او عهد د دوی او د شام او سمندر ټولو هغو خلکو لپاره دی چې له دوی سره همکاري لري، او دیته ورته نظر ولري. که له دوی نه څوک د بد او نا مناسب کار مرتکب کیږي، نو مال یې د مجازاتو مخه نشي نیولی، او د جرم د ارتکاب په صورت کې د هغه مال نورو ته روا دی چې وایې خلي. همدا راز دوی اجازه لري له هرې چینې نه ګټه واخلي او له هرې بحري او ځمکنۍ لارې نه استفاده وکړي.] رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو څلور سوه شل کسیز سپور ګروپ د خالد بن ولید (رضي الله عنه) په مشرۍ د دومه الجندل مشر اکیدر ته ولیږه، ورته ویې فرمایل: (إنـــك ســـتجده يصـــيد البقر).اکیدر به پداسې حال کې وویني چې د غوایانو ښکار به کوي. خالد (رضي الله عنه) لاړ او کله چې د هغوی برجونه ورته ښکاره شول، یو نیلي رنګه غویی یې د قصر له دروازې سره ولیدل شو چې د قصر دروازه یې په ښکرو موښله، اکیدر هم ورپسې راغی او د هغه د ښکار هڅه یې کوله، شپه وه خو سپوږمۍ رڼا کوله، خالد (رضي الله عنه) اوملګري یې پدې وتوانیدل چې اکیدر ونیسي او بیا یې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضورته راووست.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم د هغه دمرګ حکم ونکړ، بلکه سوله یې ورسره وکړه او هغه دا ومنله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به له جزیې سره سره دوه زره اوښان، اته سوه وزې، څلور سوه زغرې او څلور سوه نیزې ورکوي، او پدې ترتیب سره یې له هغه سره هم د یحنه، دومه،تبوک، تیماء

او ایله په شان تړون وکړ.
د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بریالي سیاست په نتیجه کې هغه عربي قبایل چې له رومیانو سره یې همکاري درلوده په بله و ا وښتې، په رومیانو یې باور کم شو د مسلمانانو خوا ته نژدې شوې.
او پدې سره د مسلمانانو د حکومت دایره پراخه شوه، او د روم تر اصلي پولو پورې وغزیده د رومیانو نوکران نور ختم شول خپله ماتې یې ولیده او خبره مستقیماً په رومیانو پورې مربوطه شوه.

بیرته د مدینې په لور

د مسلمانانو بریالی لښکر پداسې حال کې بیرته مدینې ته روان شو چې الله تعالی له جګړې او وسله والې نښتې پرته ډیر بریالیتوب ورپه برخه کړی وُ.
د لارې په اوږدو کې له یوې کږ لیچې غونډۍ سره دوولسو منافقانو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د شهادت توطئه جوړه کړه. کیسه داسې وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لدې نقطې نه پداسې حال کې تیریده چې نور لښکر په دښته کې روان و، له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یوازې دوه کسان موجود وو، عمار (رضي الله عنه) چې د اوښې واګې نیولې وې، او حذیفه (رضي الله عنه) چې وریسې روان وُ.
منافقانو پدې وخت کې هڅه وکړه لدې فرصت نه ناوړه ګټه پورته کړي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له خپلو دوو ملګرو سره روان و چې د پښو ځپا او آواز یې واورید پوه شو چې څوک وریسې په منډه را روان دي ویې کتل چې څو نقاب پوشان په تیزۍ سره د دوی په لور راځي، فوراً یې حذیفه (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې د هغوی مخه ونیسي. حذیفه هم د دوی د سورلیو پر مخونو د ورسره موجود ډال ګوزارونه وکړل، پدې سره منافقان وډار شول او وتښتیدل. او د نور لښکر سره یو ځای شول. وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې منافقانو نومونه حذیفه (رضي الله عنه) ته وښودل، او دا یې هم ورته وویل چې هغوی کوم شوم نیت او هدف درلود، خو ورته ویې فرمایل چې افشا کوه یې مه. له همدې وجې نه حذیفه (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صاحب السر یعنې د راز یار بلل کیږي.
الله تعالی د منافقانو ددې بدې ارادې په هکله فرمایي: ((وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا))

(التوبة: ٧٤) [دوی د داسې کار هڅه وکړه چې پکې بريالي نه شول] يعنې هغوی غوښتل رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په شهادت ورسوي خو ويې نه شوی کولی خپل هدف تر لاسه کړي. کله چې مدينه را ښکاره شوه رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**هذه طَابَةُ، وهذا أحُدٌ، جبل يحبنا ونحبه**).دا طابه ده، هغه د احد غر دی، هغه احد چې له مونږ سره مينه لري او مونږ هم ورسره مينه لرو.

د مدينې اوسيدونکي چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له راتګ نه خبر شول، ښځې او ماشومان يې مخې ته را ووتل، په ډير احترام او درناوي يې هرکلی کاوه، او دا شعرونه يې ويل:

طلـــع البـــدرعلينا	**من ثنيات الودا ع**
وجب الشـــكرعلينا	**مادعـــالله دا ع** [١]

[د څورلسم سپوږمۍ راوختله، د وداع له غونډيو نه يې رابانـدې رڼا واچوله، تر څو پورې چې د الله لورې ته دعوت روان دی تر هغې پورې پر مونږ شکر لازم دی.]

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د رجب په مياشت کې د تبوک په لور روان شوی وُ او د رمضان په مياشت کې بيرته راستون شو. ددې غزا ټوله موده پنځوس ورځې وه چې ديرش يې په تبوک او نورې يې په سفر کې تيرې شوې. د تبوک غزا د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وروستۍ غزا وه.

له غزا نه د پاتې شويو کيسه

بيرته پاتې شوي هغه چې بې عذره له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه پاتې شوي وو، غزا ته نه وو ورسره تللي. د دوی په هکله خاص حکم وشو چې بايد له ټولنې ګوښې کړی شي تر څو توبه يې قبوله شوه او بيرته په اسلامي ټولنه کې ومنل شول. د تبوک غزا د ځانګړو شرايطو درلودونکې وه، د مسلمانانو لپاره يې له هر پلوه د سخت امتحان حيثيت درلود په همدې جګړې سره مؤمنان له نورو نه بيل او وپيژندل شول. الله تعالی تل په سختيو سره ريښتوني له دروغجنو نه بيلوي، الله

---

(1)- . دا د ابن قيم نظر دی.

تعالی فرمايي: (مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنْ الطَّيِّبِ)) (آل عمران: ۱۷۹)

[ترجمه: ندی الله چې پرېږدي مؤمنان مختلط ستاسې په شان، تر څو جلا کړي ناپاکه له پاکه څنې.]

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تبوک د غزا حکم صادر کړ، ټول مؤمنان روان شول، څوک چې پاتې شول مطلب يې دا ؤ چې په زړه کې يې نفاق دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته به چې وویل شول چې فلانی ندی راغلی په مدينه کې پاتی شویدی نو ده به فرمايل: (دعوه، فإن يكن فيه خير فسيلحقه الله بكم، وإن يكن غير ذلك فقد أراحكم منه). [پرې يې ږدئ، که خير پکې وي نو الله تعالی به يې حتماً راولي، او که خير نه وي پکې نو ښه ده خدای يې له شر نه وژغورلئ.]

له همدې کبله له ریښتینو مومنانو نه هیچا هم لدې غزا نه سر و نه غړاوه، یوازې د عذر خاوندان پاتې شول او هغه منافقان و نه وتل کوم چې په الله او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې ایمان نه ؤ. ځینو په دروغو سره بهانې جوړې کړې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه يې د پاتې کیدو اجازه واخیستله. لنډه دا چې یوازې منافقان او د عذر خاوندان پاتې شول، نور ټول لاړل، دلته دری کسان داسې هم وو چې له یوې خوا ریښتوني مؤمنان وو، عذر يې هم نه درلود، او له بلې خوا له غزا نه هم پاتې شوي وو همدغو کسانو ته پاتې شوي وایي په همدوی الهي ازموینه راغله تر څو بریالي ورنه ووتل.

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له تبوک نه بیرته مدينې ته تشریف راوړ، لومړی جومات ته لاړ، دوه رکعته لمونځ يې ادا کړ بیا يې له خلکو سره خبرې شروع کړې. منافقان چې شمیره يې له اتیا[1] نه زیاته وه راغلل ډول ډول عذرونه يې وړاندې کول، قسمونه يې خوړل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به هم د دوی عذر مانه، د دوی ظاهري اعتراف به يې قبلاوه بیعت به يې ورنه اخیست د مغفرت دعا به يې ورته کوله او نور به يې خدای ته سپارل.

پدې ډله کې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره غزا ته نه وو

---

[1]. واقدي ویلي چې دغه د انصارو د منافقانو وه، او د اعرابو(بدویانو) لکه بني غفار او نورو د عذر وړاندې کوونکو تعداد هم ۸۲ کسان وو.او عبد الله بن ابي او پیروان يې لدينه جدا وو او د هغوی شمیره هم زیاته وه. فتح الباري ۱۱۹/۸ وګوره.

تللي، درې کسه داسې وو چې د کلک ایمان خاوندان وو، اوس يې هم د رښتيا لاره غوره کړه، دروغ يې ونه ويل اعتراف يې وکړ چې بې عذره لدې غزا نه پاتې شوي وو. دغه درې کسان کعب بن مالک، مراره بن ربيع او هلال بن اميه نوميدل. دوی ومنل چې هيڅ عذر يې نه درلود خو په غزا کې يې ګډون ونکړ، همدا وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې بايد دوی له ټولنې نه ګوښې شي، مسلمانانو ته يې وويل چې له دوی سره اړيکې وشلوي او خبرې کول ورسره بند کړي.
دوی له ټولنې نه داسې پرې او بيل شول چې دا دومره لويه ځمکه وربانديې تنګه شوه، له ژوند نه ماړه شول له ځلوينښتو ورځو نه وروسته امر ورته وشو چې له خپلو ښځو نه هم جدا شي، لس ورځې نورې هم له ټولو نه پردي وو، تر څو له پنځوس ورځې بيلتون نه وروسته الله تعالی رحم پرې وکړ توبه يې قبوله شوه او دا آيت شريف نازل شو:((وَعَلَى الثَّلاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمْ الأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لا مَلْجَأَ مِنْ اللَّهِ إِلاَّ إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.))(التوبة: ۱۱۸)
[په هغو دريو کسانو چې بيرته پاتې شوي وو تر هغه پورې چې تنګه شوه پر دوی دا ارته ځمکه او تنګ شول پر دوی زړونه د دوی او يقين يې وکړ چې نشته ځای د پناه له قهره د الله، پناه يوازې له الله سره ده، بيا الله دوی ته د توبې توفيق ورکړ بيشکه چې الله ښه توبه قبلونکی ډير رحم والا دی.]
پر دوی الهي رحم وشو، مسلمانان زيات خوشاله شول، دوی هم له ډيرې خوشالۍ نه صدقې ورکړې او دا يې د ژوند تر ټولو نيکمرغه ورځ وه.
د هغو مؤمنانو په هکله چې د عذر په اساس يې په دې غزا کې ګډون نه و کړی، دا آيتونه را نازل شول: ((لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلا عَلَى الْمَرْضَى وَلا عَلَى الَّذِينَ لا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۹۱) وَلا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنْ الدَّمْعِ حَزَناً أَلاَّ يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ)) (التوبة: ۹۱- ۹۲)
[نشته هيڅ ګناه په کمزورو او نه په رنځورانو او نه په هغو کسانو چې نه مومي دوی هغه مال چې ولګوي يې په غزا کې کله چې اخلاص کوي له الله او رسول سره او نشته پر محسنانو ملامتيا. او نشته ګناه په هغو کسانو چې تا ته راغلل تر څو د سورلۍ

لپاره څه ورکړي، تا ورته وویل ستاسي د سورلۍ لپاره څه نلرم، او دوی پداسي حال بیرته ستانه شول چې سترګې يې له اوښکو ډکي وې پدې غمجن وو چې د خدای په لار کې د لګښت لپاره څه نلري]

همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې کله د بیرته ستنیدو په وخت کې مدینې ته را لنډ شو نو ویې فرمایل: (إن بالمدينة رجالاً ما سرتم مَسِيراً، ولا قطعتم وادياً إلا كانوا معكم، حبسهم العُذْرُ)، قالوا: يا رسول اللّه، وهم بالمدينة؟ قال: (وهم بالمدينة). په مدینه کې داسې کسان شته چې ناست هلته دي خو ستاسې ټول ثواب يې ګټلی دی، په هره دښته او هره لاره چې تاسې تللي یاست د هغې ثواب دوی ته هم ور رسیدلی دی، څکه دوی عذر درلود او عذر يې ددې مانع شو چې له تاسې نه پاتې شي. اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وویل یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! دوی ته ثواب په مدینه کې ورکول کیږي؟ ده وفرمایل: هو همدا ثواب يې پداسې حال کې په برخه دی چې دوی په مدینه کې ناست دي.

د تبوک غزا پایلې او اغیزې

دې غزا په عربي جزیره کې د مسلمانانو د نفوذ د پراختیا او پیاوړتیا په لار کې لویه اغیزه درلوده خلکو ته ثابته شوه چې دلته یوازې اسلام هغه څواک دی چې د بقا او دوام چانس لري او مسلمانان له ټولو نه څواکمن او د زیات نفوذ خاوندان دي.

پدې غزا سره د منافقانو او جاهلانو هیلې له خاورو سره خاورې شوې. دوی تمه درلوده چې ګوندې رومیان به مسلمانان له مینځه یوسي خو هسې ونه شول، همدا وه چې دوی هم مجبور شول دیخوا ته مخه کړي، نورې لارې ورباندې بندې شوي، نو واقعیت ته تسلیم شول. او لدینه وروسته نور داسې دلیل نه و پاتې چې مسلمانان نرمې ورسره وکړي. الله تعالی امر وکړ چې سختي ورسره وشي، صدقې يې ونه منل شي د جنازې لمونځ يې ادا نه شي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باید نور د دوی لپاره مغفرت و نه غواړي او په قبرونو يې ونه دریږي. امر وشو چې د مسجد ضرار په نامه جوړ شوی د شر مرکز ونړول شي. د قرانکریم آیتونه نازل شول منافقان يې د اسې معرفي کړل لکه چې نومونه يې یاد کړي وي، ډیر سپک او رسوا شول، نور ټولو پیژندل، پردې يې له مخونو پورته شوې. ددې غزا اغیزه دا وه چې د عربي پلاویو شمیره ډیره شوه، که څه هم د مکې له فتحې نه وړاندې او وروسته د عربي قبایلو نمایندګان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راتلل خو

له تبوک نه وروسته ددې ډول وفدونو شمير نور هم زيات شو.[1]

ددې غزا په هکله د قرآنکريم لارښوونې

د برائت سورت زيات آيتونه د همدې غزا د حالاتو او احکامو په هکله نازل شول. پدې آيتونو کې ځينې داسې دي چې غزا ته له روانيدو نه مخکې نازل شوي، ځينې د سفر په دوران کې او نور له غزا نه له بيرته ستنيدو نه وروسته نازل شويدي. ددې آيتونو په واسطه الله تعالی ددې غزا حالات او شرايط بيان کړي، د منافقانو حقيقت يې پکې ځرګند او په ګوته کړيدی. د ريښتينو مجاهدينو مقام او فضيلت ته يې اشاره کړيده، د هغو دريو کسانو توبه پکې قبوله شوې چې بې عذره پاتې شوي وو او داسې نور.

ددې کال ځينې مهمې پيښې

پدې کال کې څه داسې پيښې شوې چې په تاريخ کې د ډير اهميت درلودونکې دي:

١- له تبوک څخه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له ستنيدو نه وروسته د عويمر عجلاني او ميرمنې تر مينځ يې لعان واقع شو. لعان يعنې د ښځې او ميړه له خوا يو پر بل لعنت ويل.

ددې حکم تفصيل د نور سورت په نهم آيت کې راغلی دی چې لنډيز يې داسې دی: کوم کسان چې خپلو ښځو ته د زنا نسبت کوي او پدې هکله شاهدان ونلري، نو بايد لومړی ميړه څلور ځلې قسم وخوري او په قسم سره ووايي چې پخپله خبره کې صادق دی او پنځم ځل ووايي که دروغ يې ويلي وي نو د خدای لعنت دې ورباندې وي، لدينه وروسته حد په ښځه راځي، خو که ښځې هم لعان ووايه يعنې څلور ځلې په قسم سره يې د ميړه خبره دروغ وبلله او پنځم ځل يې وويل چې که دروغ وايي نو د الله غضب دې پرې وي پدې سره له حد نه نجات مومي خو دواړه سره جدا کيږي.

---

[1]. ددې غزا تفصيلات مو لدې کتابونونه اخيستي دي: ابن هشام ٢/٥١٥تر٥٣٧.. زاد المعاد٣/٢تر١٣، بخاري ٢/٦٣٣تر ٦٣٧، صحيح مسلم مه شرحه للنووي٢/٢٤٦، فتح الباري ٨/١١٠تر١٢٦، مختصر سيره الرسول ٣٩١تر٤٠٧.

۲- له غامدي قبيلې نه يوه ښځه راغله د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې يې په زنا اعتراف وکړ هغه وخت يې وړوکی ماشوم درلود، خو کله يې چې ماشوم له شيدو نه جدا شو، ډوډۍ خوړل يې شروع کړل نو هغه ښځه سنگساره شوه.

۳- د حبشې پاچا اصحمه وفات شو، او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د جنازې غائبانه لمونځ ادا کړ.

۴- د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لور ام کلثوم (رضي الله عنها) چې د عثمان (رضي الله عنه) ميرمن وه وفات شوه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ډير غمگين شو او عثمان (رضي الله عنه) ته يې وفرمايل: (**لو كانت عندي ثالثة لزوجتكها**). که دريمه لور مې درلودی هغه به مې هم تا ته په نکاح درکړې وای.

۵- د منافقانو رئيس عبدالله بن ابي مړ شو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې د جنازې لمونځ وکړ او د مغفرت دعا يې ورته وکړه. عمر (رضي الله عنه) مخالفت کاوه چې بايد جنازه يې ونه شي، له جنازې نه وروسته هغه آيتونه را نازل شول چې د عمر (رضي الله عنه) دريځ او خبره پکې تاييد شويده.

د ابوبکر (رضي الله عنه) حج

(نهم هجري کال)

د همدې نهم هجري کال په ذي القعده يا ذي الحجه مياشت کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل يار ابوبکر (رضي الله عنه) د حاجيانو امير وټاکه. امر يې ورته وکړ چې لاړ شي او د حج په دوران کې د مسلمانانو لارښوونه وکړي او مناسک ورباندې ادا کړي. وروسته د برائت سورت هغه آيتونه نازل شول چې د تساوي او برابرۍ په بنسټ يې له مشرکينو سره د شويو تړونونو ما تول اعلان کړل.
له همدې کبله رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) علي (رضي الله عنه) ته وظيفه ورکړه چې لاړ شي او په مکه کې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له خوا دا فرمان خلکو ته اعلان کړي. دغه کار د مالونو او نفسونو په اړه تړونونو کې د عربو د عاداتو مطابق و (د دوی دا دستور و چې دا ډول اعلان به سړی يا پخپله کاوه او يا به يې د کورنۍ د کوم غړي په واسطه اعلاناوه، د کورنۍ له غړو پرته د بل چا له خوا به اعلان نه منل کيده).
علي (رضي الله عنه) روان شو او په عرج او يا په ضجنان کې يې له ابوبکر (رضي الله عنه) سره ملاقات وشو. ابوبکر (رضي الله عنه) پوښتنه ورنه وکړه چې امير يې او که مامور؟ علي (رضي الله عنه) په ځواب کې وويل: نه، زه مامور يم.
بيا دواړه روان شول، ابوبکر (رضي الله عنه) د حج د مناسکو مشري وکړه، د اختر په ورځ علي (رضي الله عنه) له جمرې سره ودريد او خلکو ته يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمان او پيغام ولوست.
پدې فرمان سره له ټولو مشرکينو سره تړونونه مات او لغوه شول، هغوی ته يې څلور مياشتې وخت ورکړ چې له سره فکر وکړي، له کومو مشرکينو سره چې تړون نه و شوی هغوی ته همدا مهلت وټاکل شو، خو هغه مشرکين چې مسلمانانو ته يې اذيت نه و رسولی او د مسلمانانو په خلاف يې له چاسره مرسته نه وه کړې هغوی ته اعلان وشو چې له دوی سره به تړون تر ټاکلې مودې پورې نافذ، د اعتبار وړ او عملي وي. ابوبکر (رضي الله عنه) ځينی کسان توظيف کړل چې اعلان وکړي لدې کال نه وروسته هيڅ

مشرک نه شي کولی د حج په مراسمو کې ګډون وکړي، هيچا ته اجازه نشته په بربنډ حالت کې طواف وکړي. ددې فرمان په اعلان سره په حقيقت کې له عربي جزيرې نه د بت او بت پرستۍ ټغر په کلي توګه ټول شو، دا اعلان شوه چې نور شرک ختم شو، د بت پرستۍ تاريخ پای ته ورسيد، او بيا به دلته بت پرستي رواج ونه مومي.[1]

[1]. صحيح بخاري ۱/۲۲۰_۴۵۱. ۲/۶۲۶_۶۲۷، زاد المعاد ۳/۲۵_۲۶، ابن هشام ۲/۵۴۳_۵۴۴_۵۴۵_۵۴۶.

د رسول الله ﷺ غزاګانو ته يو نظر

که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غزاګانو او دده له لوري استول شويو جنګي ګروپونو او پلاويو ته نظر وکړو، په نتايجو کې يې غور او دقت وکړو، نو دا به راته په ډاګه شي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د تاريخ تر ټولو لوی او بې سياله قوماندان و، په شجاعت او حکمت، تدبر او پوهه کې يې ساری نه درلود. او هغه لکه څرنګه چې د نبيانو سردار او سالار دی همداسې د جنګ په ډګر کې هم د با تدبيره، زړورو او برياليو جنګ سالارانو سردار دی.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بې وخته او بې ضرورته جګړه نده کړې، او کله چې د جګړې ضرورت پيښ شوی، نو په پوره شجاعت، تدبير او قاطعيت سره يې د جګړې امور ترتيب او عملي کړيدي. کله هم داسې نده شوې چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لښکر دې د جنګي استراتيژۍ، پلان او تګلارې د کمزورۍ له امله ماتې خوړلې وي، د مناسب ځای انتخاب، د لښکر تنظيم، مناسبه استراتيژي او نورو برخو کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا په اثبات رسولې ده چې هغه د نړۍ له هر بل جنګي قوماندان نه پوه او مخکې دی.
د احد او حنين د پيښو او ماتې سبب د يو شمير غازيانو کمزوري او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اوامرو مخالفت او هغه څه نه پلي کول و چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پوځي اړخه لازمي بللي و. او پدې دواړو غزاګانو کې د مسلمانانو له ماتې نه وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نبوغ، شجاعت او حکمت په اثبات رسيږي. د احد په ورځ د جګړې په ډګر کې دومره استقامت او مقاومت کوي چې له امله يې د جګړې مخه په بله اوړي، ماتې بيرته په برې بدليږي، همدا راز د حنين په غزا کې هم په پوره حکمت او دقت سره ماتې خوړلی لښکر مقاومت ته رابولي، او داسې يې تنظيموي چې دښمن يې نور په وړاندې مقاومت نه شي کولی، د دښمن روحيات ماتوي، حوصلې يې پريوزي او ماتې خوري. پدې ډول حالاتو کې ډير لوی او زړور قوماندانان خپله روحيه له لاسه ورکوي، هر څه ورنه شړيږي او د ځان له ژغورنې پرته د بل څه په فکر کې نه وي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه يوازې مقاومت کوي بلکه د دښمن

بری په ماتې بدلوي. مطلب دا چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جنګي پوهه او حکمت دومره ؤ چې تاریخ یې ساری نلري.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل حکیمانه جنګي تاکتیک او بریالی استراتیژۍ پواسطه وکولی شوای په عربي جزیره کې امنیت ټینګ کړي. د اسلام او سولې دښمنان له مینځه یوسي، مشرکان سولې ته اړ کړي او د اسلامي دعوت په وړاندې ټول خنډونه لیرې کړي هغه پخپل حکمت سره منافقان هم تجرید کړل، ریښتوني مومنان له دروغجنو او منافقانو نه بیل شول.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه یوازې پخپله عظیم لارښود او قوماندان ؤ، بلکه هغه ډیر نور نومیالي قوماندانان هم روزلي دي. او همدا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لاس روزل شوي قوماندانان وو چې د خپل لارښود له وفات نه وروسته یې د فارس او روم په مقابل کې جګړې وکړې، د شام او عراق په دښتو کې یې د مقابلې په ډګر کې پر دښمن غلبه ومونده، خپله برلاسي یې په اثبات ورسوله، او پخپل تدبر او حکمت سره یې وکولای شوای دښمنان مات کړي، او د وخت دوې امپراطورۍ دړې وړې کړي.
د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جګړو او غزاګانو بله ګټه دا وه چې د مسلمانانو لپاره کور، ځمکه او کار پیدا شو، د بې وسه مهاجرینو مشکلات حل شول، هغوی هم جنګي وسایل او مصارف پیدا کړل. دا ټول مشکلات پداسې حال او داسې طریقې سره حل شول چې په هیڅا هم یوه ذره ظلم و نه شو.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جاهلیت د زمانې ټول دودونه بدل کړل، د هغې تورې دورې د جنګ اسباب او اهداف یې هم له مینځه یووړل. په جاهلیت کې د جنګ معنی او هدف چور، چپاول، ظلم، تیری، انتقام، د نورو حقوق تر پښو لاندې کول، د کلیو او کورونو ورانول، د بې ګناه خلکو بې ځایه وژل، د ښځو په عفت تیری، د ماشومانو، ښځو، زړو او بې وسانو پر حقوقو تیری، د فصلونو او ونو له مینځه وړل او په ځمکه کې هر ډول فساد خورول ؤ. هو جنګ د اسم او معنی دواړو له مخې بدل شو، جنګ په جهاد بدل شو چې هدف یې مقدس او سپیڅلی ؤ دا داسې جنګ و چې انسانیت پرې ویاړي، ددې جنګ هدف له ظلم او وحشت نه د انسان آزادي وه. پدې سره بې وسانو خپل حقوق تر لاسه کړل، د زورورو زور اوبه شو، د زور او ظلم دوره تیره شوه، حق او انصاف قایم شو. ددې جهاد هدف د هغو ښځو، ماشومانو او بو ډاګانو آزادي وه چې ویل به یې: اې ربه! مونږ لدې ظالمانو نه خلاص کړې، مونږ لدې کلي نه چې اوسیدونکي یې ظالمان دي وباسې، ربه! زمونږ چاره

وکړي، زمونږ سره مرسته وکړي، او مونږ ته ولي او سرپرست پيدا کړي.
د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جګړو هدف دا وو چې ځمکه له فريب، چل، غدر، خيانت، تيري او فساد نه پاکه کړي. ځای يې انصاف، وفا، عدل، او پاکي ونيسي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د جنګ لپاره شريفانه او سپېڅلي قواعد وضع کړل او کله به يې چې کوم صحابي د لښکر قوماندان ټاکه نو د تقوی، عدل او انصاف توصيه به يې ورته کوله، امر به يې ورته کاوه چې له خلکو سره ښه معامله وکړي. سليمان بن بريده له خپل پلار نه روايت کوي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې څوک د لښکر قوماندان وټاکه نو د تقوی او له مسلمانانو سره د نيکۍ امر به يې ورته کاوه او فرمايل به يې: (**اغزوا بسم اللّه، في سبيل اللّه، قاتلوا من كفر باللّه، اغزوا، فلا تغلوا، ولاتغدروا، ولا تمثلوا، ولا تقتلوا وليداً...**) **الحديث**.[د الله په لار کې د الله په نامه جنګيږئ، له کافرانو سره جګړه وکړئ، جنګ وکړئ خو خيانت، غدر، فريب او چل مه کوئ، څوک مه مثله کوئ (اندامونه يې مه پرې کوئ) ماشومان مه وژنئ....] همدا راز د نرمۍ امر به يې ورته کاوه فرمايل به يې: (**يسروا ولا تعسروا، وسكنوا ولا تنفروا**). آساني کوئ، سختي پريږدئ، خلک خپل کړئ او له ځان نه يې مه بيزاروئ.[1]
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به د شپې له خوا پر دښمن بريد نه کاوه، په اور د سوځيدو اجازه يې نه ورکوله د ماشومانو، ښځو او زړو له وژلو، او چور چپاول نه يې په کلکه سره نهي کوله، فرمايل به يې: (**إن النُّهْبَى ليست بأحل من الميتة**).غلا او لوټ شوی مال د مرداري غوښې په شان مردار دی. د فصلونو له تباه کولو، ونو، بوټو له قطع کولو نه يې منع فرمايلې. او له خاصو ضروري شرايطو پرته يې کله هم د ونو د پرې کولو اجازه نده ورکړې. دمکې د فتحې په وخت کې يې فرمايلي: (**لا تجهزن على جريح، ولا تتبعن مدبراً، ولا تقتلن أسيراً**). زخمي مه وژنئ، او څوک چې درنه تښتي هغه پسې مه ورځئ، او اسير مه وژنئ. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) فرمان صادر کړی وو چې سفير او قاصد به نه وژل کيږي، د ذمي (هغه مشرک چې له مسلمانانو سره عهد او تړون ولري) مرګ ندی روا.

---

[1]. صحيح مسلم ۲/ ۸۲-۸۳ .

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فرمایي:

(**من قتل معاهداً لم يُرِحْ رائحة الجنة، وإن ريحها لتوجد من مسيرة أربعين عاماً**). چا چې ذمي وواژه د جنت بوی به و نه مومي، پداسې حال کې چې د جنت بوی د څلویښتو کلو سفر په مسافه لیرې محسوسیږي.

دا او دیته نوري هغه اساسي لارښوونې دي چې د جاهلیت د زمانې جنګ یې په مقدس جهاد بدل کړ.[1]

---

[1]. د تفصیلاتو لپاره : زاد المعاد ۲/ ۶۳ تر ۶۸ و الجهاد في الاسلام للاستاذ ابي الاعلی المودودي ص ۲۱۶ تر ۲۶۲ .

خلک ډلې ډلې اسلام راوړي

لکه مخکې مو چې وویل د مکې فتحه هغه لویه سوبه وه چې پواسطه یې د بت پرستۍ ستنه له بیخه ووته. عربانو حق او باطل وپیژندل، شک او شبهې له زړونو نه ووتلې، ټولو د اسلام خوا ته رجوع وکړه، او ډلې ډلې خلک اسلام ته راتلل.
عمرو بن سلمه وایي: مونږ له یوې داسې چینې سره اوسیدلو چې د خلکو لار وه را باندې پدې وخت کې ډیر کاروانونه زمونږ له خوا سره تیریدل، پوښتنه به مو کوله په خلکو څه شوي؟ او دا محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څوک او څه کاره دی؟ په ځواب کې به یې را ته ویل: محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وایي چې: هغه د الله (جل جلاله) رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی او وحي ورته راځي او الله داسې او هسې وحي ورته کړیده، ما به دا خبره داسې په ذهن کې ساتله لکه په زړه مې چې لیکل شوې وي.
عربان د مکې تر فتحې پورې په انتظار کې وو ویل به یې پریږدئ محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او قوم یې چې سره معلومه یې کړي، هر وخت که محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) برلاسی شو، نو دا به ثابته شي چې هغه په حق دی، او ریښتونی رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دی.
کله چې مکې فتحه شوه نو هرې قبیلې به هڅه کوله له نورو نه مخکې په اسلام مشرفه شي. عمرو زیاتوي زما پلار هم له نورو نه مخکې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر او په اسلام مشرف شو، کله چې بیرته راغی مونږ ته یې وویل: زه د هغه ریښتوني پیغمبر (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له لوري تاسې ته راغلی یم چې فرمایي: دا لمونځ پدې وخت او دا پدې وخت کې ادا کړئ، کله چې د لمانځه وخت شي، نو یو کس باید آذان وکړي، او بیادې هغه څوک امامت وکړي چې ډیر قرآن کریم یې حفظ وي[1]. د حدیث تر پایه.
لدې حدیث نه دا څرګندیږي چې د مکې فتحې د اسلام او مسلمانانو په قوت او د

---

[1]. صحیح البخاري۲/۲۱۵_۲۱۶.

شرک په له مینځه وړلو کې زیات اثر درلود. لدې فتحې نه وروسته عربان اسلام ته تسلیم شول. تاریخ شاهد دی چې په نهم او لسم هجري کال کې مختلفې قبیلې ډلې ډلې مدینې منورې ته راغلې او په اسلام مشرفې شویدې. د خدای بندګانو ډلې ډلې اسلام راووړی، او پدې مرحله کې د مسلمانانو شمیره دومره زیاتیږي چې د مکې په فتحه کې لس زره کسیز لښکر د تبوک په غزا کې په دیرش زره کسیز لښکر بدلیږي. په ډیره لنډه موده کې د لښکر شمیره دومره زیاتیږي، لدې نه یو کال وروسته د حجه الوداع په دوران کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو لک یا یو لک او څلوېښت زره تنه برخه اخلي، او ټول د الله له رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یو ځای تکبیر، تهلیل او تلبیه وایي.

پلاوي او استازي

هغه پلاوي چې د قومونو په نمایندګۍ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلي، سیرت لیکونکو يې شمیره اویا (۷۰) ښودلې ده، خو دلته د ټولو په هکله خبرې نه شو کولی. او څرنګه چې په مفصله کیسه کې یې ډیره ګنه نشته، نو په اختصار سره له هغو پلاویو نه یادونه کوو چې زیات تاریخي ارزښت لري، خو دا باید په یاد ولرو چې که څه هم د اکثرو قبیلو پلاوي د مکې له فتحې نه وروسته راغلي، خو د مکې له فتحې نه مخکې هم د ځینو قبایلو یو شمیر پلاوي د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلي دي.

۱- عبدالقیس پلاوی: د دې قبیلې دوه هیئتونه استولي وو، چې لومړی یې په پنځم هجري کال یا له هغه نه هم مخکې ؤ.

ددې قوم یو کس چې منقذ بن حیان نومیده هر وخت به د تجارت لپاره مدینې ته راته، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له هجرت نه وروسته هم مدینې ته راغی د اسلام په هکله یې معلومات تر لاسه کړل او مسلمان شو. بیایې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک او پیغام خپل قوم ته یووړ هغوی هم ټول په اسلام مشرف شول. وروسته یې د حرام په میاشت کې یو ۱۳ یا ۱۴ کسیز پلاوی مدینې ته ولیږه، دوی د همدې سفر په دوران کې د ایمان او هغو لوښو په هکله پوښتنه وکړه کوم چې شراب به یې پکې ساتل. ددې پلاوي مشر اشج عصري ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې په هکله فرمایلي: (**إن فيك خصلتين يحبهما**

الله: الحلم والأناة).په تا کې دوه داسې صفتونه شته چې د الله او رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوښ دي دا صفتونه يو حلم دې او بل تاني (دقت).
ددې قبيلې دوهم هيئت له فتحې نه وروسته په هغه کال کې مدينې ته راغی چې د عام الوفود په نامه ياديږي. پدې پلاوي کې څلويښت تنه راغلي وو، له دوی سره جارود بن علاء عبدي هم وُ، نوموړی لدينه مخکې مسيحي وُ چې بيا په اسلام مشرف شو.[1]

۲- د دَوس قبيلې پلاوی: پداسې وخت کې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خيبر کې تشريف درلود، ددې قبيلې پلاوی راغی، مخکې پانو کې مو وويل چې طفيل بن عمرو الدوسي له هجرت نه مخکې مسلمان شو، مکې ته راغلی وُ او هملته يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لاس ايمان راوړ، بيا خپلی قبيلې ته ستون شو، هغوی ته يې د اسلام بلنه ورکړه، خو قوم يې مثبت ځواب نه ورکاوه، طفيل ورنه ناهيلی شو بيرته د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضورته راغی، عرض يې وکړ: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! دوس قبيلې ته ښيرې وکړه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**اللهم اهد دوساً**). اې ربه! ته دوس قبيلې ته هدايت وکړې. وروسته يې اسلام راوړ په اووم هجري کال کې چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په خيبر کې تشريف درلود طفيل د خپل قوم له ۷۰ يا ۸۰ کورنيو سره يو ځای مدينې ته راغی او ټول په اسلام مشرف شوي وو.

۳- د فروه بن عمرو جذامي استازی: فروه د روميانو تر حکم لاندې يو عربي قوماندان وُ له روم سره د نژدې پرتو عربي قبايلو قومانده يې په غاړه درلوده. مرکز يې په معان نومې سيمه کې وُ چې اوس د اردن په جنوب کې پرته ده. فروه چې په اتم هجري کال کې د موته غزا په ترڅ کې د مسلمانانو شجاعت، مقاومت، صبر او تدبير وليد په اسلام مشرف شو او يو نماينده يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته واستاوه، د خپل اسلام خبر يې ورکړ او يوه سپينه کچره يا قاطره يې هم ورته د تحفې په شکل وليږله.

---
[1]. شرح مسلم نووي ۱/ ۳۳ .فتح الباري ۸/۸۵_۸۶.

رومیان چې د فروه په اسلام خبر شول بندي یې کړ او ورته ویې ویل یا به اسلام پرېږدې او یا به دې سر پرې کوو، هغه په اسلام قایم پاتې شو، همغه وه چې رومیانو په فلسطین کې له عفراء نومې چینې سره په دار وځړاوه او سر یې پرې کړ.[1]

۴- د صُدَاء پلاوی: دا پلاوی هغه وخت راغی چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په اتم هجري کال کې له جعرانه څخه راستون شو. کیسه داسې وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یو څلور سوه کسیز جنګي ګروپ ته وظیفه ورکړه چې لاړ شي او د یمن هغه سیمه تر پښو لاندې کړي چیرته چې د صداء قبیله میشته وه. کله چې دغه ګروپ غازیان د قناه درې په پاسنۍ برخه کې ځای په ځای شول، زیاد بن حارث صدایي خبر شو چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سپایان د دوی سیمې ته راغلي، هماغه وه چې سیخ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورغی عرض یې وکړ یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! ((زه د خپل قوم د نماینده په صفت درته راغلی یم. هیله ده خپل لښکر ته د بیرته ستنیدو امر وکړې، زه د خپل قوم ضامن یم، ضمانت یې کوم)). رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپل سپایان له قناه درې نه راوغوښتل، زیاد هم لاړ خپل قوم یې تشویق کړ چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ورشي، په نتیجه کې **۱۵** کسه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل په اسلام مشرف شول. بیا بیرته ستانه شول خپل قوم یې اسلام ته راوباله، او پدې توګه ددوی په منځ کې اسلام خور شو، د حجه الوداع په وخت کې له همدې قبیلې نه سل کسان د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل.

۵- کعب بن زهیر ابي سلمی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په حضور کې: کعب د شاعرانو له کورنۍ او ډېر مشهور او معروف شاعر وُ. ده به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هجوه کوله، په آتم هجري کال کې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له طائف نه ستون شو د کعب ورور بجیر بن زهیر خپل ورور کعب ته لیک ولیکه چې پکې لیکلي یې و: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د قریشو یو شمیر هغه کسان ووژل کوم چې دده هجوه

[1]. زاد المعاد ۳/ ۴۵، تفهیم القران ۲/ ۱۶۹ .

يې کړې وه او زيان يې ورسولی و او نور يې له مکې نه تښتيدلي دي، که خپل ژوند درته ګران وي نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشه، ځکه که څوک توبه وباسي او خدمت ته يې حاضر شي هغه نه وژني، که دا نه کوې نو د خپل ژوند څه چاره دې کوه.

کعب هم خپل ورور ته ځواب وليکه، د دواړو تر منځ خطونه تبادله شول، په پای کې په کعب باندې ځمکه تنګه شوه، تيکان يې ورک شو، ووېريد او مجبور شو مدينې ته لاړ شي. هلته د جهينه قبيلې د يوه تن کره ورغی د سهار لمونځ يې له هغه سره ادا کړ بيا هغه سړي اشاره ورته وکړه، نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته وړاځيد خپل لاسونه يې د هغه په مبارکو لاسونو کې کېښودل. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لا نه و پيژندلی چې دا کعب دی، کعب وويل : يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! کعب پناه درته راوړي، اسلام يې راوړی، ستا حضور ته راتلل غواړي امان درنه غواړي، که زه يې درته راولم، خپل حضور ته يې منې، توبه يې قبلوې؟! رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: هو. کعب وويل: زه پخپله کعب يم. يو انصاري پورته شو اجازه يې وغوښته چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر ورته وکړي چې د کعب سر پرې کړي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(دعه عنك، فإنه قد جاء تائباً نازعاً عما كان عليه)**.پرېږده هغه توبه ايستلی اسلام يې راوړی او تيره لاره يې بدله کړېده.

کعب پدې وخت کې خپله مشهوره قصيده وويله چې پيل يې داسې و:

بانت سعاد فقلبي اليوم متبول　　　متيم اثرها لم يفد مكبول

[سعاد را نه ليرې شوې زړه مې ورپسې نا آرام دی، زړه مې ورپسې کشال دی، د هغې د عشق په زنجير تړل شوی دی خو هغې يې هيڅ بدل او عوض ندی ورکړی.]

په همدې قصيده کې يې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مدح کړې او د خپلې پخوانۍ خطا ښښنه يې غوښتې، وايي:

نبئـت ان رسـول الله اوعـدني　　　و العفو عند رسول الله مامول

مهلا هداك الذي اعطاك نافلةال　　　قران فيـها مواعيظ وتفصيـل

لا تاخـذني باقـوال الوشاة و لم　　　اذنب ولـو كثرت في الاقاويل

لقــد اقــوم مقاما لو يقــوم به	ارى و اسمع ما لو يسمع الفيــل
لظل يرعد الا ان يكــون له	من الـرســول باذن الله تنويل
حتى وضعــت يميني ما انازعه	في كــف ذي نقمات قيله القيل
فلهو اخوف عندي اذا اكلمه	و قيل انــك منسوب و مسئول
من ضيغم بضراء الارض مخدره	في بطــن عثــر غيل دونه غيل
ا ن الرســول لنور يستضاء به	مهــند من سيوف الله مسلول

[خبر شوم چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) راته ګواښ کړيدى، خو عفوه د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) مامول ده، احتياط، هغه خداى دې هدايت درته وکړي، چې قرآنکريم يې درته هديه کړيدى، چې پکې نصيحتونه او د مسايلو تفصيلات دي، ما د چغلګرو په خبرو مه نيسه، زه بې ګناه يم که څه هم په هکله مې خبرې ډيرې شوې، زه پداسې ځاې کې ولاړ يم داسې څه اورم او وينم که هلته فيل ولاړ واى او دا يې اوريدلي واى نو لړزيدلى به واى، او تر هغې پورې به نه ؤ آرام شوى تر څو چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله په امر ورته عفوه او مهرباني وکړي تر دې پورې چې لاس مې بې له کوم مخالفته د هغه چا په مبارکو لاسونو کينښودل، چې د انتقام پوره توان لري او خبرې يې پوره مردانه او په ځاى دي، په هغه شيبو کې چې زه ورسره خبرې کوم، هغه وخت چې راته ويل کيږي دغه او هغه خبره دې را رسيدلې او پدې هکله پوښتنه درنه کيږي، په همدې وخت کې هغه د عثر نومې سيمې له زمرې نه ډير ويرونکى راته ښکاري، پدې سيمه کې يوې خوا بلې خوا ته ګڼې ونې دي. او زيات ځننور لري بيشکه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) داسې نُور دى چې نور ورنه ګټه اخلي، نور ورنه رڼا اخلي، او هغه د الله په تورو کې د هغه هندي تورې په شان دى چې د دښمن د مقابلې لپاره له تيکي نه ايستل شوې وي.]

ورپسې يې د قريشو مهاجرينو صفت او ستاينه وکړه، ځکه چې دده د راتګ په وخت کې له دوى نه يوه هم دده په هکله نا مناسبه خبره ونکړه، د انصارو مدحه يې ونکړه بلکه طنز يې پرې وکړ ځکه له دوى نه يوه تن دده د مرګ اجازه غوښتې وه، ويلي يې دي:

يمشون مشي الجمال الزهر يعصمهم ضرب اذا عرد السود التنابيل

[قريش لکه د ښکليو سپينو اوښانو په شان روان وي توري وهونکي يې ساتنه کوي

کله چې هغوی را مخکې شي نو تور او کمزوري خلک لاره پرېږدي او تښتي.]
کعب له اسلام راوړلو نه وروسته، هغه وخت چې ایمان یې ښه په زړه کې ځای ونیو د انصارو صفت هم وکړ او د دوی په هکله یې تېره غلطي جبران کړه، هغه په یوه قصیده کې وایي:

من سره كرم الحياة فلا يزل	في مقنب من صالحي الانصار
ورثوا المكارم كابرا عن كابر	ان الخيـــار هم بنو الاخيار

[څوک چې شرافتمندانه او محترم ژوند غواړي هغه به د انصارو په یوه ځانګه کې اوسیږي انصار پشت په پشت بزرګان او قدرمن دي، دوی غوره دي د غوره بندګانو زامن دي.]

۶- د عذره قبیلې نمایندګان: ددې قبیلې دوولس کسیز پلاوی د حمزه بن نعمان په ګډون د نهم هجري کال د صفر په میاشت کې حاضر شو. کله چې پوښتنه ترې وشوه تاسې د کومې قبیلې یاستئ؟ ویاند یې وویل: مونږ له بنو عذره قبیلې څخه یو، مونږ د قصي مادري ورونه یو، مونږ هغه څوک یوو چې د قصي ملاتړ مو کړی، خزاعه او بنو بکر مو له مکې نه ایستلي، مونږ د صله رحمۍ او خپلوۍ خاوندان یوو. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تود هرکلی ورته ووایه، او د شام د فتحې زیری یې ورکړ، او له کاهنو (کوډګرو) ښځو نه له سوال کولو او د جاهلیت د زمانې په شان قربانۍ (ذبح) کولو نه یې منــع کړل. د پلاوي غړي ټول په اسلام مشرف شول، څو ورځې یې په مدینه کې تیرې کړې، بیا خپلې مېنې ته ستانه شول.

۷- د بلي پلاوی: دغه هیات د نهم هجري کال په ربیع الاول میاشت کې مدینې ته راغی اسلام یې قبول کړ، درې شپې یې په مدینه کې تیرې کړې. د پلاوي مشر ابو الضبیب سوال وکړ چې آیا میلمه پالنه ثواب لري که نه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمایل: **(نعم، وكل معروف صنعته إلى غني أو فقيــر فهــو صدقة)**. هره نیکي له غني سره وي که له فقیر سره صدقه ده. نوموړي د میلمستیا د مودې په هکله پوښتنه وکړه؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: **(ثلاثة أيام)**. میلمستیا درې ورځې وي. ابو الضبیب سوال وکړ: ورک شوی پسه د چا

دی؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**هي لك أو لأخيك أو للذئب**). هغه یا ستا دی، یا ستا د ورور او یا د لیوه. د ورک شوي اوښ په هکله یې هم پوښتنه وکړه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځواب ورکړ: (**مالك وله؟ دعه حتى يجده صـــاحبه**). ته ورک شوې اوښ څه کوې، خوشی یې کړه تر څو مالک یې پیدا شي.

۸- د ثقیف نمایندګان: دا پلاوی د نهم هجري کال په رمضان میاشت کې له تبوک غزا نه وروسته مدینې ته راغی. ددې پلاوي د اسلام کیسه داسې ده: د ثقیف سردار عروه بن مسعود ثقفي د آتم هجري کال په ذي القعده کې له طائف غزا نه وروسته او مدینې ته له رسیدو نه مخکې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلی ؤ اسلام یې راوړ، بیرته خپل قوم ته ستون شو او هغوی یې هم اسلام ته راوبلل. دده تمه دا وه چې قوم به یې ایمان راوړي، ځکه د خپل قوم په منځ کې یې زیات محبوبیت درلود یو منل شوی سردار ؤ، خلکو ته له خپلو ښځو او اولادونو نه هم زیات ګران ؤ، نو ځکه یې دا ګمان و چې قوم به یې بلنه او خبره مني، خو هغوی دا ځل دده د اسلامي بلنې په ځواب کې نه یوازې منفي ځواب ورکړ بلکه د غشو باران یې پرې جوړ کړ تر څو د اسلام په ګناه شهید شو.

لدینه وروسته ثقیف قبیله څو میاشتې همداسې سر ګردانه وه، بالاخره یې مشورې سره وکړې او پوه شول چې د مسلمانانو مقابله نه شي کولی، تصمیم یې ونیو یو کس د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته ولیږي. لومړی یې عبدیالیل بن عمرو غوره کړ تر څو د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته ورشي، خو هغه وویرید او ویې ویل هسې نه له ده سره هم لکه د عروه په شان معامله وشي همدا وه چې د خپل قوم دا غوښتنه یې و نه منله او ورته ویې ویل: زه دا کار هغه وخت کولی شم چې څو نور کسان هم راسره ملګري کړئ! قوم دوه کسان له ثقیف او درې تنه له بني مالک نه ورسره ملګري کړل، پدې ترتیب سره شپږ کسان چې عثمان بن ابي العاص ثقفي هم ورسره ؤ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته لاړل.

دوی چې مدینې ته ورسیدل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ چې په جومات کې د ننه ورته یو ځای تیار شي تر څو هملته د قرآنکریم تلاوت واوري او مسلمانان د لمانځه په حالت کې وګوري.

د پلاوي غړي څه موده همدلته پاتې شول، وخت نا وخت به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زیارت ته راتلل، هغه به اسلام ته رابلل. په پای کې د هیئت مشر له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د امن او سولې د داسې تړون سوال او غوښتنه وکړه چې پکې دوې ته د زنا، شراب څښلو، سود خوړلو، او لمونځ نه کولو اجازه وي، لوی بت (لات) یې مات نشي او نور بتان به هم دوی پخپل لاس نه ماتوي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دوی دا یوه غوښتنه هم قبوله نکړه. هغوی بیا مشورې سره وکړې، بالاخره دې نتیجې ته ورسیدل چې له اسلام او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له پیروی او اطاعت نه پرته بله لاره او چاره نلري. همدا وه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل او مسلمانان شول، خو یوه غوښتنه یې وکړه چې لات بت دې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مات کړي ثقیف ته دې دا کار نه سپاري، دا غوښتنه یې ومنل شوه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لیک ورته ولیکه، عثمان بن ابي العاص یې امیر ورته وټاکه ځکه هغه له نورو نه زیات د اسلام او قرآنکریم له زده کړې سره مینه لرله. د وفد غړي به هر سهار د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راتلل او عثمان به یې له خپل سامان سره پریښوده، خو کله به چې دوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له حضور نه بیرته راتلل د غرمې له مخې به ویده کیدل، عثمان به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راته او ورته ویل به یې د قرآنکریم تلاوت راته واوروه! د دین د احکامو په هکله به یې هم سوالونه کول او که به یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ونه موند نو بیا به د همدې غرض لپاره د ابوبکر (رضي الله عنه) خدمت ته ورته. دا همغه برکتي او مؤمن شخص ؤ چې د ارتداد په زمانه کې د خپل قوم لپاره لوی رحمت ثابت شو، ځکه هغه وخت چې دې قوم اراده وکړه له اسلام نه واوړي ده ورته وویل: اې د ثقیف خلکو! تاسې وروستی قوم یاستئ چې اسلام مو راوړ، اوس په کفر کې له نورو نه مه مخکې کیږئ! قوم یې خبره ومنله او په اسلام ثابت پاتې شول.

پلاوی له مدینې نه ستون شو، کله چې خپل قوم ته ورسیدل حقیقت یې ورنه پټ کړ، ځو ورځې یې د خپل اسلام خبره ورته ونه کړه، خو دا مشوره یې ورکړه چې جنګ ته زړه ښه نکړي ځانونه یې غمجن او خفه ښکارول او دا یې ورته وویل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوی نه د اسلام راوړلو غوښتنه کړیده، او

ورته ويلي يې دي چې زنا، شراب، سود او نور ناروا كارونه به پرېږدي، كه نه نو جنګ به ورسره كوي.
ثقيفيان چې ډير كبرجن خلک وو مغرور شول، دوې درې ورځې يې د جنګ اراده درلوده، خو وروسته يې په زړونو كې ويره پيدا شوه او د پلاوي غړو ته يې وويل: لاړ شئ او د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د امر مطابق عمل وكړئ غوښتنې يې ومنئ. همدلته وه چې هغوی حقيقت ورته بيان كړ او هغه مطالب يې ورته وويل چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره يې منلي وو. پدې ترتيب سره ثقيف قبيله هم په اسلام مشرفه شوه. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خالد (رضي الله عنه) ته وظيفه وركړه چې د يوه ګروپ په مشرۍ لاړ شي او لات دړې وړې كړي. مغيره بن شعبه ګرز يا يو غټ تبر واخيست او خپلو ملګرو ته يې وويل: تاسې به د ثقيف په باره كې خندوم، هماغه وه چې يو ځل يې تبر پورته كړ پر لات يې وار وكړ بيا يې ځان وغورځاوه او منډه يې كړه، د طائف خلكو پداسې حال كې چې لړزيدل وويل: خدای د مغيره ورک كړي، دا دی د لات منجورې وواژه.
مغيره راسم شو او وې ويل: خوار شئ، دا بت خو له خټو او تيږو نه جوړ شوی، بل څه ندی، وروسې يې په دروازه ګوزار وكړ ماته يې كړه، بيا يې په لوړ ديوال ور پورته شو، خلكو هم ورسره شروع وكړه ديوال يې ونړاوه، بت يې مات كړ، تهداب يې را لوڅ كړ هلته چې څه كالي، زيورات وو ټول يې را وايستل د ثقيف قبيلې خلک حيران دريان ولاړ وو.
خالد (رضي الله عنه) دا كالي او زيورات ټول د رسول (صلى الله عليه وسلم) حضور ته راوړل، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په همغه ورځ وويشل. د الله تعالى د نعمت او نصرت شكر يې ووايه، حمد او ثنا يې وويله.[1]

۹- د يمن د پاچايانو ليک: رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې له تبوک نه راستون شو د حِمير د پاچايانو ليک ورته راغی. دغه مشران چې ليک يې راستولی و عبارت وو له: الحارث بن عبدکُلال، نعيم بن عبدكلال، النعمان، قَيل ذي رعين، هَمدان، او مُعافر وو. دوی مالک بن مره الرهاوي خپل نماينده وټاكه او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته يې وليږه چې خبر وركړي دوی په اسلام مشرف شوي او شرک يې پرې ايښی دی.

[1]. زاد المعاد ۲/۲۶ تر ۲۸ ابن هشام ۲/ ۵۳۷ تر۵۴۲.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوی ته اسلامي لارښوونې وکړې، د مومنانو مسووليتونه او حقوق يې ورته په ګوته کړل. او په همدې ليک کې يې دا ورته څرګنده کړه که معاهده کوونکي ټاکلی جزيه ورکړي، نو د دوی لپاره د الله تعالی او رسول الله (صلی الله عليه وسلم) عهد او ژمنه ده. يو ګروپ اصحاب يې د معاذ بن جبل (رضي الله عنهم) په مشرۍ د هغوی د رهنمايۍ او لارښوونې لپاره وليږل. معاذ (رضي الله عنه) يې د الکورة العليا چې د عدن له خوا د السکون او سکاسک تر منځ واقع ده، مسئول وټاکه چې د قاضي، د جنګ د قوماندان، جزيې او صدقاتو د راټولولو او امامت دنده يې لرله. او ابو موسی الاشعري (رضي الله عنه) يې الکورة السفلی ته واستاوه چېرته چې زُبيد، مارب، زمع او الساحل قبيلې ميشته وې. او دواړو ته يې داسې امر وکړ: (**يسرا ولا تعسرا، وبشرا ولا تنفرا، وتطاوعا ولا تختلفا**). [آساني کوئ او له سختۍ نه ډډه کوئ، زيری ورکوئ، تشويقوئ يې او زړونه يې مه بدوئ، يو له بل سره مرسته کوئ او اختلاف مه کوئ.]

معاذ (رضي الله عنه) تر هغې په يمن کې پاتې و، تر څو رسول (صلی الله عليه وسلم) رحلت وکړ. او ابو موسی الاشعري (رضي الله عنه) په حجة الوداع کې د رسول اکرم (صلی الله عليه وسلم) خدمت ته ورسيد.

۱۰- د همدان پلاوی: دا پلاوی په نهم هجري کال کې له تبوک غزا نه وروسته را ورسيد. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ليک ورته وليکه او څه شيان يې چې دوی غوښتي وو ورکړل. مالک بن نمط يې د خپل قوم د مسلمانانو امير وټاکه، او د نورو لپاره يې خالد بن وليد (رضي الله عنه) ورولېږه، چې اسلام ته يې را وبولي. هغه هلته شپږ مياشتې پاتې شو، هغوی يې اسلام ته رابلل، خو دوی اسلام ونه مانه، بيا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خالد په ځای علي (رضي الله عنه) مقرر کړ، خالد (رضي الله عنه) را ستون شو. علي (رضي الله عنه) د همدان خلکو ته ورغی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ليک يې ورته ولوست، اسلام ته يې را دعوت کړل، په همدې سره هغوی ټول په اسلام مشرف شول. علی (رضي الله عنه) د خپلې کاميابۍ او همدان قبيلې د اسلام زيری رسول الله (صلی

الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ولیږه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته چي دا لیک ورسید له خوشالۍ نه په سجده پریوت او کله یې چې مبارک سر له سجدې نه پورته کړ ویې فرمایل: (**السلام علی همدان، السلام علی همدان**).سلام پر همدان، همدان دې سلامت وي.

۱۱- د بني فزاره نماینده ګان: دغه پلاوی په نهم هجري کال کې له تبوک نه له راستنیدو وروسته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شو، شمیره یې څه د پاسه لس تنه وو چې راغلل په اسلام یې اعتراف وکړ او ورسره جوخت یې د خپلې بدې ورځې، قحطۍ او وچکالۍ نه شکایتونه وکړل. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) منبر ته پورته شو لاسونه یې پورته کړل، د باران دعا یې وکړه ویې فرمایل: (**اللهم اسق بلادك وبهائمك، وانشر رحمتك، وأحْيِ بلدك الميت، اللهم اسقنا غَيْثاً مُغيثاً، مريئا مَرِيعاً، طَبَقاً واسعاً، عاجلاً غير آجل، نافعاً غير ضار، اللّهم سقيا رحمة، لا سقيا عذاب، ولاهَدْم ولا غَرَق ولا مَحْق، اللّهم اسقنا الغيث، وانصرنا على الأعداء**). یا لویه خدایه! خپل ښارونه او چارپایان سیراب کړه! رحمتونه دې نازل کړه، دا مړ (وچ) ملک بیرته ژوندی کړه، خدایه! داسې باران راباندې وکړه چې درد مو دوا کړي، آرامي راته راوړي، ګټه را ورسوي، ډیر پراخ وي، زر وي وروسته نه، ګټور وي، تاوان ونلري! لویه خدایه! د رحمت باران غواړو، نه د عذاب باران او نه داسې باران چې نړوونکی، ډوبونکی او له مینځه وړونکی وي! لویه خدایه! پر مونږ باران وکړې، او پر دښمن برلاسي او نصرت را په برخه کړې! [1]

۱۲- د نجران پلاوی: نجران د مکې جنوب د یمن لور ته اوه منزله لیرې پروت لوی ښار دی. نجران دري اویا (۷۳) کلي درلودل، سپور په تیز رفتار سره په یوه ورځ کې ورسیدلی شوای.[2]

دلته یو لک مسیحي جنګیالان هم وو. د نجران هیئت په نهم هجري کال کې مدینې ته راغی. پدې پلاوي کې ۶۰ کسان وو، چې ۲۴ یې سرداران وو، دری یې هغه وو چې د نجران مشرتابه یې په غاړه وه:

---

[1]. زاد المعاد ۳/ ۴۸

[2]. فتح الباري ۸/ ۹۴

الف: عاقب چې نوم يې عبدالمسيح وُ، نوموړي د حکومت مشري په غاړه درلوده.
ب : سید چې نوم يې ايهم يا شرحبيل وُ، ده د سياسي او فرهنګي چارو مسئووليت درلود.
ج: اسقف چې نوم يې ابو حارثه بن علقمه وُ او د ديني چارو رياست يا ديني مشرتابه ورسره وه.
دغه نمايندګان چې مدينې ته راغلل له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره يې وکتل، يو له بل نه يې څه پوښتنې وکړې. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) اسلام ته راوبلل، قرآنکريم يې ورته تلاوت کړ، دوی د اسلام له منلو نه معذرت وغوښت، د عيسی (علیه السلام) په هکله يې دده نظر وغوښت.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې ورځ ځواب ورنکړ تر څو دا مبارک آياتونه نازل شول: ((إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (٥٩) الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (٦٠) فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ)). (آل عمران: ٥٩- ٦١)
[بيشکه صفت د عيسی په نزد د الله د آدم د صفت او مثال په شان دی. الله پيدا کړ آدم له خاورو څخه بيا يې وويل ده ته بشر شه پسې بشر شو. حق هغه دی چې راغلی دی له جانب د رب ستا، نو مه کيږئ له شک کوونکو نه، نو هر څوک چې جګړه او مناقشه کوي له تا سره په باره د عيسی (علیه السلام) کې وروسته له هغه چې حاصل شو تا ته صحيح علم د عيسی په بندګۍ او نبوت کې نو ووايه اې محمده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) راځئ چې راوبولو زامن زمونږ او زامن ستاسې او ښځې زمونږ او ښځې ستاسې او ځانونه خپل او ځانونه ستاسې بيا به التجا وکړو په دعا کې نو و به ګرځوو مونږ (وبه وايو) لعنت د الله په دروغجنو باندې.]
چې سهار شو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې آيتونو په رڼا کې د عيسی (علیه السلام) په هکله خپل نظر وړاندې کړ بيا يې هغوی (نمايندګانو) ته يوه ورځ وخت ورکړ چې فکر او غور وکړي. وروسته دې کسانو د عيسی (علیه السلام) په هکله د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رايه او نظريه ونه منله، اسلام يې هم را نهووړ.
بل سهار رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې حسن او

حسین (رضي الله عنهما) یې پخپل چادر کې پټ کړي، فاطمه (رضي الله عنها) ورپسې شا ته روانه وه، راغی او له دې نصرانیانو نه یې وغوښتل چې راځئ اوس مباهله وکړو! (مباهله دې ته ویل کیږي چې ټول حاضر شي او بیا دعا او التجا وکړي چې الله دې دروغجن هلاک کړي).

هغوی چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جدیت ولید، سره ګوښه شول خبرې یې سره وکړې، عاقب او سید ورته وویل چې مباهله نه کوو، ځکه که دا کار مو وکړ او هغه ریښتونی رسول وي، نو بیا به نه مونږ خیر وګورو او نه زمونږ راتلونکي نسلونه، ټول به هلاک شو، هیڅ به راته پاتې نه شي ټول به هلاک شو، بالاخره یې دا خبره سره غوټه کړه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به حکم ګرزوي. راغلل او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته یې عرض وکړ د فیصلې واک تا ته درکوو ته چې څه غواړې همغه به درکوو.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جزیه ورباندې وټاکله. جزیه دوه زره جوړې (جامې او کالي) وې چې زر به یې په رجب او زر نورې به یې په صفر میاشت کې ورکوي. دا شرط یې هم ورباندې کیښود چې له هرو دوو حلو (جامو) سره به یوه اوقیه (۱۵۲ ګرامه سپین زر) هم ورکوي. ددې جزیې په مقابل کې یې دوی ته پوره دیني آزادي او د الله او رسول ذمه او ضمانت ورکړ او لیک یې ورته ولیکه.

دې نمایندګانو سوال وکړ چې یو امین شخص دوی ته واستوي. هماغه وه چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې امت امین یعنې ابو عبیده بن جراح (رضي الله عنه) ورولیږه تر څو جزیه ورنه راوړي.

وروسته بیا د اسلام نور په نجران کې هم خور شو. سیرت لیکونکي وایي چې:

عاقب او سید هم نجران ته له رسیدو نه وروسته په اسلام مشرف شول.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دوهم ځل علي (رضي الله عنه) ته وظیفه ورکړه چې له دوی نه صدقې او جزیه راوړي، څرګنده ده چې صدقه له مسلمان څخه اخستل کیږي[1].

۱۳- د بني حنیفه قبیلې پلاوی: دا اوولس کسیز پلاوی چې مسیلمه الکذاب بن ثمامه بن کبیر بن حبیب بن الحارث هم ورسره ؤ په نهم هجري کال کې مدینې ته

---

[1]. فتح الباري ۸/ ۹۴_۹۵. زاد المعاد ۳/۳۹تر ۴۱د نجران د پلاوي د څرنګوالي په اړه مختلف روایات راغلي، تردې چې ځنې محققین وایي چې د نجران پلاوی دوه ځله راغلی و. او مونږ پدې هکله هغه نظر وړاندې کړ چې راجح راته معلوم شو.

راغلی[١].
د پلاوي غړي لومړی د یوه انصاري کره ورغلل، بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته حاضر شول او اسلام یې راوړ. د مسیلمه الکذاب د اسلام په هکله مختلف روایتونه راغلي دي خو که دقت وشي دا څرګندیږي چې نوموړي اسلام نه و منلی، د تکبر، غرور، سرغړونې او قدرت غوښتنې څرګندونه یې کړې وه او د هیئت له نورو غړو سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته نه ؤ حاضر شوی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لومړي سر کې هڅه وکړه په قولي او فعلي نیکۍ او شفقت سره هغه راجلب کړي، خو کله یې چې ولیدل چې نیکي اثر نه پرې کوي نو پخپل فراست سره یې د شر اثرات او نښانې پکې ولیدلې.
لدینه مخکې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خوب لیدلی ؤ چې د ځمکې ټولې خزانې دده حضور ته راوړل شي او دوې کړې (د لاس حلقې) ورنه دده په مبارک لاس کې ولوېږي. پدې سره رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر خفه شي او دا ډیرې ګرانې ورباندې تمامې شي، پدې وخت کې وحي ورته وشي چې پف یې کړه، کله یې چې پف کړي دواړه ورکې او ایسته شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې خوب تعبیر داسې وکړ چې دا دواړه (کړې یا بنګړي) به دوه دروغجن وي چې له ده نه وروسته به ظهور کوي.
او کله چې مسیلمه الکذاب دا تکبر او انکار وکړ او ویې ویل: که محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ده نه وروسته واک ما ته راسپاري نو پیروي به یې وکړم پدې وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې هلته تشریف یووړ چې د خرما ونې یوه څانګه یې په لاس کې وه، شاعر یا خطیب یې ثابت بن قیس بن شماس هم ورسره و، له مسیلمه الکذاب او ملګرو سره یې ودرید خبرې یې ورته وکړې. په ځواب کې مسیلمه ورته وویل: که دې خوښه وي اوس به اختیار تا ته پرېږدو، خو پدې شرط چې له تا نه وروسته واک زمونږ شي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**لو سألتني هذه القطعة ما أعطيتكها، ولن تعدو أمر اللّه فيك، ولئن أدبرتَ ليعقرنك اللّه، واللّه إني لأراك الذي أرِيتُ فيه ما رأيتُ، وهذا ثابت يجيبك عني**). که دغه د خرما څانګه یا پوستکی را نه وغواړې هم در به یې

[١]. فتح الباري ٨/٨٧.

نکړم، ته د خپل ځان په هکله د الله تعالی امر نه ښئ بدلولی، که د شا واړوله، انکار دې وکړ الله تعالی به دې مات کړي، قسم په خدای چې زه تا هغه شخص ګڼم د کوم په هکله چې ما خوب ليدلی، نور به دا ثابت زما په عوض ستا پوښتنې ځوابوي. دا خبره يې وفرمايله او ورنه لاړ.[1]

په پای کې همغه څه وشول چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې وړاند وينه کړې وه. مسيلمه چې بيرته يمامه ته ستون شو، سوچونه يې کول او بالاخره يې دعوه وکړه چې له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره په نبوت کې شريک کړی شويدی. په دروغو يې د نبوت دعوه وکړه، څه سجع ويل يې پيل کړل د خپل قوم لپاره يې د شرابو او زنا جواز ورکړ، لدې شر سره به يې دا شاهدي هم ويله چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الله رسول دی. د بني حنيفه ځينې خلک پرې وغوليدل ددې دروغجن اطاعت يې وکړ، ورسره ملګري شول، خبره يې لويه شوه، تر دې حده چې د يمامه په رحمان مشهور شو.

مسيلمه لړ موده وروسته رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته ليک واستاوه چې پکې ليکلي يې وو: زه له تا سره په نبوت کې شريک کړای شوی يم، نيم واک زمونږ لپاره دی، او پاته نيم د قريشو لپاره. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) يې په ځواب کې ليک ورته وليکه چې دا آيت يې هم پکې ليکلی و: ((إِنَّ الأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُـــتَّقِينَ)) (الاعــراف: ١٢٨) [ځمکه د الله تعالی ده، چا ته يې چې زړه وي همغه ته يې ورکوي عاقبت د متقيانو دی.][2]

له ابن مسعود نه روايت دی وايي چې: ابن نواحه او ابن اثال د مسيلمه الکذاب د قاصدانو په توګه د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغلل، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: **(أتشهدان أني رسول اللّه؟)** آيا پدې شاهدي وايئ او ايمان لرئ چې زه د الله رسول يم؟ دوی وويل: مونږ شاهدي وايو چې مسيلمه د الله رسول دی. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: **(آمنت باللّه ورسوله، لو کنت قاتلاً رسولاً لقتلتکما)**. په الله او

---

[1] صحيح البخاري باب وفد بني حنيفة، و باب قصة الاسود العنسي٢/٦٢٧_٦٢٨. فتح الباري ٨/٨٧ تر٩٣.

[2] زاد المعاد ٣/ ٣١- ٣٢ .

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مې ایمان راوړی، که قاصد او نماینده مې وژلی، نو تاسې به مې حتماً وژلي وای.[(۱)]

مسیلمه الکذاب د هجرت په لسم کال د نبوت دعوه وکړه او په ۱۲ هجري کال د ربیع الاول په میاشت کې د ابوبکر (رضي الله عنه) د خلافت په وخت کې د یمامه په مشهوره جګړه کې د حمزه (رضي الله عنه) د قاتل وحشي په لاس ووژل شو.
دوهم دروغجن او د نبوت مدعي اسود عنسي وُ، چې په یمن کې را پیدا او بیا د فیروز له لاسه ووژل شو. فیروز د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له وفات نه یوه شپه او ورځ مخکې د اسود سر غوڅ کړ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د وحي په واسطه خبر راغی او بیا دغه خبر له یمن نه د ابوبکر (رضي الله عنه) دخلافت په دوران کې راورسید[۲].

۱۴- د بني عامر بن صعصعه نمایندګان: پدې ډله کې د خدای دښمن عامر بن طفیل او اربد بن قیس چې د لبید میرنی ورور کیده، خالد بن جعفر، جبار بن اسلم او نور شیطانان شامل وو. عامر هغه وحشي ظالم وُ چې د بئر معونه له اصحابو (رضي الله عنهم) سره یې غدر او خیانت کړی و او ۷۰ کسان یې په شهادت رسولي وو.
کله چې دې هیئت مدینې ته د تګ اراده وکړه لوی شیطان عامر بن طفیل او اربد توطئه جوړه کړه او پدې سره متفق شول چې په چل او فریب سره به رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په قتل رسوي مدینې ته چې ورسیدل، عامر له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره خبرې شروع کړې، اربد د شا له لوري را تاو شو او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) شا ته ودرید توره یې له تیکي را ایستله، لږ یې چې را وایستله نور یې لاس وچ شو او توره یې ونه شوای را ایستلی، او پدې ترتیب سره الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وساته. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دواړو ته ښیرې وکړې، کله چې ستانه شول الله تعالی په اربد او اوښ یې تندر را نازل کړ دواړه یې وسیځل، عامر د یوې سلولي ښځې کره ورغی هلته یې په ستوني کې یوه غده (دانه) را پیدا شوه، او ویل به

[(۱)]. امام احمد، مشکاه المصابیح ۲/ ۳۴۷ .
[۲] . فتح الباري ۹۳/۸.

يې: آيا د اوښ د غدې په شان غده؟! د سلولي ښځې په کور کې مرګ!!
بخاري روايت کوي چې عامر د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته راغی ويې ويل: د دريو شيانو وړانديز کوم خوښه ستا کوم غوره کوې؟
لومړی دا چې د دښتې خلک به ستا او د کليو او ښارونو اوسيدونکي به زما وي، يا دا چې له تا نه وروسته به واک زما وي، او که نه نو د غطفان لښکرې چې زر آسونه او زر آسپې به وي پکې درباندې راولم.
لدينه وروسته هغه د يوې ښځې په کورکې په طاعون مرض اخته شو، او هلته به يې ويل: دا غده خو لکه د اوښ د غدې په شان ده، اوس به د همدې ښځې په کور کې مرم، آس مې راولئ، آس يې راغی پرې سپور شو او د آس په شا يې ساه ورکړه.

۱۵- د تُجيب پلاوی: دا وفد چې ۱۳ کسان وو پکې د خپل قوم له صدقو سره يو ځای راغی. د قرآنکريم او احاديثو زده کړه به يې کوله، له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه يې ډير شيان وغوښتل او ډيرې پوښتنې يې ورنه وکړې.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغه ټول ورته وليکل، ډير پاتې نه شول، کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تګ اجازه ورکړه، دوی لاړل او هغه ځوان يې ورته راوليږه چې له خپل سامان سره يې پرې اينبې وُ.
ځوان راغی عرض يې وکړ: يا رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم)! صرف ددې لپاره راغلی يم چې له الله نه راته مغفرت او رحمت وغواړې، دا دعا راته وکړې چې الله د زړه غنا را کړي.
رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) همدا دعا ورته وکړه. لدينه وروسته دا ځوان د بې حده زيات قناعت خاوند وُ.
د ارتداد په وخت کې په اسلام ثابت او قايم پاتې شو، خپل قوم ته يې لارښوونه کوله هغوی هم په اسلام ثابت پاتې شول.
ددې پلاوي غړې په لسم هجري کال د حجه الوداع په وخت کې هم له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره مخامخ او په زيارت يې مشرف شويدي.

۱۶- د طيئ وفد: دا پلاوی چې زيد الخيل هم پکې وُ د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدمت ته راغلل اسلام يې ومانه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د زيد په هکله فرمايي: (**ما ذکر لي رجل من العرب بفضل، ثم جاءني**

إلا رأيته دون ما يقال فيه ، إلا زيد الخيل، فإنه لم يبلغ كل ما فيه). ما ته چې تر اوسه د عربانو د کوم شخص ښيګڼې يادې شوې بيا چې هغه راتـه راغلی نو ليدلي مې دي چې په هغه کې بيا دومره ښيګڼې نه وي لکه څومره چې ما اوريدلې وي، يوازې زيد الخيل داسې شخصيت دی چې ښيګڼې يې ډيرې زيـــاتې دي او ټولې ماته نه وې بيان شوې. او له همدې امله يې د زيد الخير نوم ورباندې کيښود.

پدې ترتيب سره په نهم او لسم هجري کال زيات پلاوي او نمايندګان مدينې ته راغلل. تاريخ او سيرت ليکونکو پدې لړ کې د يمن، ازد، د قضاعه له بني سعد نه هذيم، بني عامر بن قيس، بني اسد، بهراء، خولان، محارب، بني حارث بن کعب، غامد، بني منتفق، سلامان، بني عبس، مزينه، مراد، زبيد، کنده، ذي مره، غسان، بني عيش او نخع چې تر ټولو وروستی هيئت ؤ ياد کړيدی. د نخع پلاوی چې دوه سوه کسان وو د ۱۱ هجري کال د محرم په مياشت کې راغلی ؤ. نور زياتره هيئتونه په ۹ او ۱۰ کال کې راغلي وو، ددې هيئتونو مسلسل راتلل پدې دلالت کوي چې اسلامي دعوت په عربي جزيره باندې تسلط موندلی ؤ، د جزيرې ټولو اوسيدونکو مسلمانانو ته د قدر او احترام په سترګه کتل، هغوی پدې واقعيت باوري شوي وو چې د اسلام له اطاعت نه پرته بله لاره په مخکې نلري. مدينه منوره د عربي جزيرې په پايتخت او مرکز بدله شوې وه، خو دا هم نه شو ويلی چې اسلام په حقيقي معنی سره ددې ټولو خلکو په زړونو کې ځای نيولی و. ډير داسې کسان وو چې له خپلو مشرانو نه د پيروۍ په اساس يې اسلام منلی ؤ، زړونه يې د جاهليت، قتل او غارت له ميکروبونو نه بالکل نه وو صفا شوي، په بشپړه توګه د اسلام په قالب کې نه وو جوړ شوي، قرانکريم دې مطلب ته داسې اشاره فرمايي:

((الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْراً وَنِفَاقاً وَأَجْدَرُ أَلاَّ يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِه وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (۹۷) وَمِنْ الأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ مَغْرَماً وَيَتَرَبَّصُ بِكُمْ الـدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)) (التوبة: ۹۷- ۹۸).

[ترجمه: دغه بانډه چيان عرب (کوچيان) په کفر او نفاق کې ډير کلک او د هغوی په هکله ددې خبرې امکانات زيات دي چې د هغه دين له حدودو نه بې خبره پاتې شي چې الله پخپل رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نازل کړيدی پدې بانډچيانوکې داسې کسان شته چې د خدای په لار کې چې څه لګوي نو هغه پر خپل ځان باندې د زور قلنګ ګڼي او ستاسې په باب د زمانې د څرخ انتظار باسي، پداسې

حال کې چې د بدۍ څرخ پخپله پر دوی مسلط دی، الله اوریدونکی او عالم دی.]
وریسې بیا د نورو مدح او توصیف کوي فرمایي: ((وَمِنْ الأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمْ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)) (التوبة: ۹۹) [ترجمه: او له همدې بانډه چیانو څخه ځنې داسې دي چې په الله او ورځ د آخرت ایمان لري. او څه چې لګوي هغه الله ته د نژدې کیدو او له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه د رحمت د دعا ګانو اخیستلو وسیله ګرځوي، هو هغه د هغو لپاره د نژدیوالي وسیله ده، الله به هغوی په رحمت کې داخل کړي الله غفور او رحم کوونکی دی.]
خو هغه ښاریان چې په مدینه، مکه، ثقیف، همدا راز زیات شمیر چې په یمن او بحرین کې وو د هغوی ایمان قوي و او د همدوی له ډلې نه د مسلمانانو سرداران، مشران او لوی صحابیان (رضي الله عنهم) دي[1].

[1]. دا د خضري خبرې دي محاضرات في تاریخ الامم الاسلامیة ۱/۱۴۴. د یاد شویو پلاویو د تفصیلاتو لپاره دې کتابونو ته مراجعه وکړه: صحیح البخاري۱/۲،۱۳/۶۲۶تر۶۳۰. ابن هشام۲/۵۰۱تر۶۰۱. زاد المعاد۳/۲۶تر ۶۰. فتح الباري ۸/۸۳ تر ۱۰۳. رحمة للعالمین۱/۱۸۴ تر ۲۱۷.

د اسلامي دعوت برى

او

اغيزې يې

مخکې لدينه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ژوند د وروستنيو ورځو څيړنې او مطالعې ته يو ګام نور هم ورلنډ شو، غواړو په هغې وياړمنې، عظيمې او بې ساري کارنامې څه نا څه رڼا واچوو کومه چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لاس تر سره شوې. هغه يې د ژوند ثمره ده او په همغې سره يې له نورو رسولانو (عليهم السلام) نه امتياز او برتري موندلې ده. او د همغې عظيمې کارنامې په وجه الله تعالی د دواړو کونينو سردار بللی، او د ړومبنيو او وروستنيو د سيادت تاج يې ور په سر کړی دی.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته د الله تعالی له لوري امر وشو:

((يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ (١) قُمْ اللَّيْلَ إِلاَّ قَلِيلاً)) (المزمل: ١– ٢) [اې نغښتونکيه د ځان په جامه کې! ودرېږه لمانځه ته په شپه کې مګر خو په لږه شپه کې.]

((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (١) قُمْ فَأَنذِرْ)) (المدثر: ١-٢) [ترجمه: اې جامه کې نغښتونکيه! درېږه پورته شه او وويروه.]

د همدې الهي حکم د تعميل لپاره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کلکه ملا وتړله، او له ٢٠ کلونو نه زياته موده يې د ځمکې په مخ ددې عظيم امانت د ادا کولو په لار کې نه ستړې کيدونکې هلې ځلې وکړې. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په غاړه د ټول بشريت مسؤوليت پروت وُ، د عقيدې او په بيلابيلو ډګرونو کې د جهاد دروند مسؤوليت يې درلود.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وظيفه درلوده د هغه ويده ضميرونو په خلاف جهاد وکړي چې د جاهليت په خرافاتو او باطلو تصوراتو کې ډوب شوي وو، د مادي شهواتو، هوسونو او غوښتنو په ځنځيرونو تړل شوي وو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) چې پدې وتوانيد د څو غوره اشخاصو ضميرونه د جاهليت

له ډنډ او ځنځيرونو نه آزاد کړي، په خپل صف کې يې ودروي، او د اصحابو مقام ته يې ورسوي، نو د بل ډول جهاد ډګر ته داخل شو. دا داسې جهاد ؤ چې يو په بل پسې يې مختلفې مرحلې درلودې. دا جهاد د بې شميره او سوګند خوړلو دښمنانو په خلاف جهاد او مبارزه وه، هغه دښمنان چې په پوره توان سره يې ددې هڅه کوله د خير، راحت، هدايت او برکت دغه نوې ونه له بيخه وباسي او پرينږدي په ځمکه کې ريښې وغزوي او سيوري يې هرې خوا ته خواره شي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لا په عربي جزيره کې له جګړې نه بې غمه شوی نه و چې روميانو يې په خلاف د جګړې اور بل کړ، او د مقابلې لپاره يې تياري ونيوله.

دا بايد له ياده و نه باسو چې د جهاد او مبارزې پدې ټولو مراحلو کې د ويده ضمير په خلاف جګړه روانه وه. له ويده ضمير سره جګړه پای نلري، دا طولاني او هميشنۍ جګړه ده، ځکه د دې جګړې مقابل لوری شيطان دی. شيطان هيڅکله هم د انسان له اغوا، منحرف کولو څخه لاس نه اخلي، هغه تل هڅه کوي په انساني ضمير خپل واک قايم وساتي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د الهي دعوت په ميدان کې د غره په شان ثابت ولاړ ؤ، د جهاد او مقاومت لاره يې نيولې وه، د ژوند سختيو ته يې اوږه ورکړې وه. د مادي امکاناتو د شتون او موجوديت په صورت کې يې هم د زهد او تقوی لاره خپله کړې وه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپلو اصحابو (رضي الله عنهم) او نورو انسانانو د رحمت، امن، برکت، او سکون سيوره غوړولې وه. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لاره د زحمت، کړاو، تکليف، صبر او مقاومت لار وه. هغه به د شپې د خپل رب عبادت کاوه د قرآنکريم تلاوت به يې کاوه، او د خپل رب په وړاندې به يې د عجز او تسليمۍ سر په سجده ايښود.[1] او د همدې عظيم عمل، صبر، سترېا له برکته يې نور خلک له امن او سوکالۍ نه برخمن کړي وو.

پدې ترتيب سره رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له شل کاله نه زياته موده جهاد او جګړه وکړه. هيڅ ډول خنډ يې مخه ډب نه شوای کړی، په پای کې دعوت بريالی شو. دا يو بې ساري برياليتوب ؤ، خلک ورته حيران شول. ټوله عربي جزيره د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) تر واک لاندې راغله، د جاهليت جرړې له بيخه ووتلې، رنځور عقلونه روغ شول د بتانو عبادت يې پريښود. هرې خوا ته د توحيد نور خور شو په هره سيمه او هره دښته کې د توحيد او آذان انګازې پورته

[1]. دا د سيد قطب خبرې دي، في ظلال القران ۲۹ /۱۶۸ .

شوې، د قرآن داعيان او قاريان شمال او جنوب ته لاړل قران به يې لوست او الهي احکام به يې پلي کول او پدې توګه هر چيرته د توحيد مدرسې جوړې شوې.
بيلابيلې او ګډې وډې قبيلې سره يو شوې، انسان د انسان له بندګی نه آزاد شو، ټول د الله بندګان وګرزيدل. طبقاتي نظام ختم شو، هلته نور بادار او غلام، ظالم او مظلوم، حاکم او محکوم نه و، ټول خلک برابر او د يوه الله بندګان وو، ټول سره وروڼه وو، د جاهليت ټولې نښانې له مينځه لاړې. داسې يوه ټولنه جوړه شوه چې پکې عربي په عجمي، عجمي په عربي، تور په سره، سور په تور برتري نه درلوده، د برتری معيار تقوی او دينداري وه ځکه انسانان ټول د آدم (عليه السلام) اولاده ده او آدم له خاورو نه پيدا شوی.
د اسلامي دعوت له برکته بې ساري عربي او انساني يووالی مينځته راغی، اجتماعي عدالت حاکم شو. بشريت نيکمرغه او سوکاله شو، د تاريخ مسير بدل شو، د ځمکې مخ بدلون وموند، فکر او افکار نوي شول. د اسلامي دعوت له پيل نه مخکې هر چيرته جاهليت حاکم ؤ، ضميرونه ويده وو، آرزوګانې ملوثې شوې وې، معيارونه لويدلي وو، د ظلم او جبر بازار ګرم ؤ. په ځينې ځايونو کې به عياشي او اسراف و، بل ځای به خلک له محروميت، فقر او لوږې نه ځوريدل. د کفر، طاغوت، او ګمراهۍ پاچايي وه. که څه هم د آسماني اديانو ځينې نښانې وې، خو هر څه تحريف شوي وو او دينداري ډيره کمزورې او له زړونو نه وتلې وه. کله چې د اسلامي بلنې رول پيل شو، اسلام د ژوند په ډګر کې خپل ځای ونيو، بشريت او بشري دماغ له وهم، خرافاتو، بندګۍ، غلامۍ، فساد، انحلال، ګمراهۍ او بې لارۍ نه پاک شو، ظلم، سرکشي، بې نظمي، استبداد او طبقاتي نظام پای ته ورسيد، د عفت، پاکۍ، آزادۍ، ابتکار، نوښت، پوهې، يقين، باور، اعتماد عدالت، کرامت دايمي او مخلصانه کار، ترقۍ او ايمان نوې دنيا آباده شوه.[1]
د همدې لوی او ژور بدلون له برکته په عربي جزيره کې د تاريخ او انساني ژوند نوی باب پرانيستل شو، او دا د جزيرې په تاريخ کې زرين باب او داسې خوځښت و چې تاريخ يې مثال نلري.

---

[1]. دا هم د سيد قطب خبرې دي، چې د ما ذا خسر العالم بانحطاط المسلمين کتاب په مقدمه کې يې ليکلې دي.

حجة الوداع

د رسول الله (ﷺ) وروستی حج

د اسلامي بلنې کاروانه پای ته ورسيدل، رسالت ادا شو، د الهي دين په اساس او د قرآنکريم د هداياتو په رڼا کې نوې ټولنه جوړه شوه. په عملي توګه عبادت يوازې د الله حق جوړ شو، د دروغجنو، بې وسه، او بې روحه خدايانو پاچايي ړنګه شوه، اسلام حاکميت وموند. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپله دنده په پوره توګه ادا کړه. په همدې وخت کې د غيبي خبر په اساس د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې دې خبرې ځای ونيو لکه چې نور يې په دنيا کې وخت مخ په پوره کيدو دی.

په لسم هجري کال يې چې معاذ (رضي الله عنه) يمن ته استوه ورته ويې فرمايل: (**يا معاذ، إنك عسى ألا تلقاني بعد عامي هذا، ولعلك أن تمر بمسجدي هذا وقبري**).اې معاذه! کيدای شي راتلونکی کال ما و نه وينې، ښايي ته به راتلونکی کال زما په جومات او زما په قبر تير شې! ددې خبرې په اوريدو سره د معاذ (رضي الله عنه) اوښکې روانې شوې، او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په فراق کې يې په زار زار وژړل.

د الله تعالی اراده داسې وه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خپل ۲۳ کلن دعوت، نه ستړي کيدونکو هلو ځلو، کړاوونو او زحمتونو ميوه وخوري. هغه ونې بار راوړې چې له ۲۰ کلونو زياته موده په وينو، اوښکو او خولو خړوبه شوې وه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل هدف ته ورسيد، د مکې په څنډو کې د عربي قبايلو له نمايندګانو او مشرانو سره ګوري، هغوی ټول ورته راغلي الهي احکام او لارښوونې ورنه زده کوي، په مقابل کې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له هغوی نه دا اعتراف اخلي چې ده ورته دين او رسالت رسولی، الهي امانت يې په مکمله توګه دوی ته سپارلی، او امت ته يې نصيحت کړی او د ټولو خير يې غوښتی دی.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د حج اراده وفرمایله. اعلان وشو، بې شمیره خلک مدینې ته راغلل. ټولو دا تمه درلوده چې په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسې اقتدا وکړي، او یو ځای حج ورسره ادا کړي.[۱]

همدا وه چې د شنبې په ورځ چې دذي القعدې میاشتې څلور ورځې لا پاتې وې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سفر تیاري ونیوله.[۲] خپل مبارک ویښتان یې ږومنځ کړل، تیل یې ووهل، لنګ او څادر یې واغوستل، د قربانۍ څاروي ته یې قلاده (غاړه کۍ) واچاوله، او له ماسپښین نه وروسته یې حرکت وکړ، چې له لمازدیګر نه مخکې ذي الحلیفه ته ورسید، هلته یې د لمازدیګر لمونځ قصر(دوه رکعته) وکړ. شپه یې هملته تیره کړه سهار یې اصحابو (رضي الله عنهم) ته وفرمایل: (أتاني الليلة آت من ربي فقال: صَلِّ في هذا الوادي المبارك وقل: عمرة في حجة). د شپې د الله له لوري راتلونکی راته راغی او راته ویې ویل چې پدې مبارکه دره کې لمونځ وکړه او ووایه: حج او عمره.[۳]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ماسپښین لمانځه نه مخکې غسل وکړ، بیا عائشې (رضي الله عنها) پخپل لاس خوشبویي وربانديې ووهله په مبارک بدن او سر یې داسې خوشبویي ور ووهله چې ذریره او مشک پکې ګډ و. په مبارکه ږیره یې د خوشبویۍ آثار له ورایه ښکاریدل چې ویې هم نه مینځل، بیا یې خپل لنګ او چادر واغوست بیا یې د ماسپښین لمونځ وکړ ورپسې یې د لمانځه په ځای د حج او عمرې دواړو په نیت احرام وتاړه تلبیه یې وویله. بیا د باندې ووت په قصوا نومې اوښه سپور شو تلبیه یې وویله، روان شو چې آزاد میدان ته ورسید هلته یې هم تلبیه وویله.

روان وُ تر څو مکې ته ورلنډ شو، شپه یې په ذي طوی کې وکړه د سهار له لمانځه نه وروسته یې غسل وکړ او مکې ته داخل شو. دا د لسم کال د ذي الحجې څلورمه د یکشنبې ورځ وه. په لارو کې یې اته ورځې تیرې شوې وې.

کله چې مسجد حرام ته داخل شو د بیت الله شریف طواف یې وکړ، د صفا او مروه تر مینځ یې سعي وکړه، احرام یې خلاص نکړ ځکه چې د حج قران نیت یې کړې وُ او د قربانۍ څاروي یې ورسره راوستلی و. له سعي نه وروسته یې د مکې په پورتنۍ سیمه

---

(1). مسلم عن جابر باب حجی النبي ۱/ ۳۹۴

(2). فتح الباري ۸/ ۱۰۴

(3). بخاري عن عمر ۱/ ۲۰۷

(حجون) کې واړول، او بيا يې د حج له طواف نه پرته د بيت الله بل طواف ونکړ. او لـه کومو کسانو سره چې د قربانۍ څاروي نه وو، هغوی ته يې امر وکړ چې لومړنی احرام يې يوازې د عمرې لپاره وګرزوي، يعنې لـه طواف او سعې نـه وروستـه بايـد احرام خلاص کړي، ځانونه له احرام نه وباسي، خو څرنګه چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله احرام نه وٸ خلاص کړی، نـو اصحاب (رضـي الله عـنهم) پـه شـک کې ولويدل متردد شول. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل:

(لو استقبلت من أمري ما استدبرت ما أهديت، ولولا أن معي الهدي لأحللت).کـه زه د خپلې معـاملې پـه رابطـه پـه هغـه څـه چې اوس وربانـدې پـوه يـم مخکـې پـوه شـوی وای، نو د قربانۍ څاروی به مې نه وٸ راسره راوستلی، که دا څاروی نـه وای راسـره، نـو له احرام نه به مې ځان حلالاوه. په همدې امر سره هغو اصحابو (رضي الله عنهم) چې د قربانۍ څاروي نه وو ورسره ټولو اطاعت وکړ او احرام يې خلاص کړ.

د ترويه يعنې د ذي الحجې په اتمه رسول الله (صلی الله عليـه و الـه و صحبه و سـلم) د منی په طرف روان شو، هلته يې د ماسپښين، لمازديګر، ماښام، لماخستن او سهار لمونځونه ادا کړل. د سهار له لمانځه وروسته يې لږ ځنډ وکړ تر څو لمر څوک وواهـه بيا د عرفات په لور روان شو، هلتـه ورتـه خيمـه وهـل شـوې وه، نـو هملتـه يـې تشـريف يووړ، تر څو زوال وشو. امر يې وفرمايه چې او ښـه يـې (قصـواء) آمـاده کـړای شي، د ميدان منځ ته راغی، شا و خوا ته يې يو لک څلويښت يا يـو لـک څلـور څلويښت زره خلک را غونډ شوي وو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې وخت کې دا خطبه ولوستله:

(أيها الناس، اسمعوا قولي، فإني لا أدري لعلى لا ألقاكم بعد عامي هذا بهذا الموقف أبداً)[1]. **(إن دماءكم وأموالكم حرام عليكم كحرمة يومكم هذا، في شهركم هذا، في بلدكم هذا. ألا كل شيء من أمر الجاهلية تحت قدمي موضوع، ودماء الجاهلية موضوعة، وإن أول دم أضع من دمائنا دم ابن ربيعة بن الحارث ــ وكان مسترضعاً في بني سعد فقتلته هُذَيْل ــ وربا الجاهلية موضوع، وأول ربا أضع من ربانا ربا عباس بن عبد المطلب، فإنه موضوع كله)**.**(فاتقوا اللّه في النساء، فإنكم أخذتموهن بأمانة اللّه، واستحللتم فروجهن بكلمة اللّه، ولكم عليهن ألا يوطئن فرشكم أحداً**

---

[1] . ابن هشام۲/۲۰۳.

تکرهونه، فإن فعلن ذلك فاضربوهن ضرباً غير مُبَرِّح، ولهن عليكم رزقهن وكسوهن بالمعروف).

(وقد تركت فيكم ما لن تضلوا بعده إن اعتصمتم به، كتاب اللّه[1]).

(أيها الناس، إنه لا نبي بعدي، ولا أمة بعدكم، ألا فاعبدوا ربكم، وصلوا خمسكم، وصوموا شهركم، وأدوا زكاة أموالكم، طيبة بها أنفسكم، وتحجون بيت ربكم، وأطيعوا أولات أمركم، تدخلوا جنة ربكم[2]). (وأنتم تسألون عني، فما أنتم قائلون؟) قالوا: نشهد أنك قد بلغت وأديت ونصحت. فقال بأصبعه السبابة يرفعها إلى السماء، وينكتها إلى الناس: (اللهم اشهد) ثلاث مرات[3]. وكان الذي يصرخ في الناس بقول رسول اللّه صلى الله عليه وسلم ـــ وهو بعرفة ـــ ربيعة بن أمية ابن خَلَف[4].

اې خلکو! زما خبره واورئ، نه پوهيږم، ښايي له سږ کال نه وروسته نور تاسې پېدې ځای کې د تل لپاره و نه وينم. ستاسې وينې او مالونه په تاسې باندې د تاسې پېدې ښار کې د تاسې ددې مياشتې ددې ورځې د حرمت په شان حرام دي. خبر اوسئ چې د جاهليت ټول امور او شيان زما تر پښو لاندې اېښودل شوي، د جاهليت د زمانې وينې هدر او لغوه دي. لومړنۍ وينې چې زه يې له خپلو وينو نه هدر اعلانوم هغه د ابن ربيعه بن حارث وينې دي. (ابن ربيعه په بني سعد قبيله کې يوې دايې ته د شيدو خوړلو لپاره ورکړل شوی ؤ او د هذيل قبيلې له لاسه په قتل رسيدلی ؤ). د جاهليت د زمانې د سود معاملې هم لغوه دي، او لومړنۍ د سود معامله چې زه يې ملغی اعلانوم هغه د عباس د سود معامله ده، هغه معامله ټوله لغوه او بې اعتباره ده. د ښځو په حق کې له الله نه وويرېږئ، ځکه تاسې هغوی د الهي امانت په اساس خپلې کړيدي، او د خدای په امر او کلمې سره مو د جنسي استفادې لپاره حلال ګرزولې دي،

[1] . مسلم ۳۹۷/۱.
[2] . معدن الاعمال، رواه ابن ماجة و ابن عساكر، رحمة للعالمين۲۶۳/۱.
[3] . مسلم۳۹۷/۱.
[4] . ابن هشام ۶۰۵/۲.

پر هغوی ستاسې حق دا دی چې ستاسې په کور او فرش کې داسې چا ته اجازه ورنکړي چې ستاسې نه خوښیږي، که دا کار یې وکړ، نو تادیبا یې ووهئ داسې وهل چې کلک او ډیر دردوونکي نه وي. او پر تاسې باندې د هغوی حق دا دی چې په ښه او مناسبه طریقه ورته خوراک او لباس برابر کړئ. ما تاسې ته داسې څه پرې ایښې دي چې که منګولې پرې ونښلوئ نو کله به هم ګمراه او بې لارې نه شئ، او هغه قرآنکریم دی.

اې خلکو! له ما نه وروسته نبي نشته، او له تاسې نه وروسته بل امت نشته. خبردار اوسئ، د خپل رب عبادت کوئ، پنځه وخته لمونځ ادا کوئ، د رمضان میاشت روژه نیسئ، پخپله خوښه د خپلو مالونو زکات ورکوئ. د بیت الله حج کوئ، د خپلو آمرینو اطاعت کوئ نو د خپل رب جنت ته به داخل شئ.

له تاسې نه زما په هکله پوښتنه کیږي، تاسې به څه وایئ؟ حاضرینو وویل: مونږ شاهدي وایو چې تا د الله دین مونږ ته رارسولی دی، خپل رسالت دې ادا کړیدی، نصیحت دې کړی او خیر دې غوښتی دی. بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپله بته یعنې د شهادت ګوته چې د آسمان لوري ته یې نیولې وه او د خلکو خوا ته یې کړوله اشاره وکړه، او ویې فرمایل: اې خدایه! شاهد اوسه، اې خدایه شاهد اوسه! اې خدایه شاهد اوسه! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې دا خبرې کولې، ربیعه بن امیه بن خلف هغه په لوړ آواز نورو خلکو ته رسولې.

د الله رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې خطبه ولوستله، دا آیت شریف نازل شو: **{الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا}**. (المائده: ۳)

[ما خپل دین ستاسې لپاره بشپړ کړ، او خپل نعمت مې درباندې تمام کړ او اسلام مې ددین په حیث درته غوره کړ.] عمر (رضي الله عنه) چې دا آیت شریف واورید ویې ژړل، رسول (علیله السلام) پوښتنه ترې وکړه ولې ژاړې؟ ده وویل: په کمال پسې نقصان وي. ورته وې فرمایل: (**صدقت**) رښتیا دې وویل.[1]

له خطبې وروسته بلال (رضي الله عنه) آذان او اقامت ووایه، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په امامت د ماسپښین لمونځ ادا شو، ورپسې اقامت وویل شو او د لمازدیګر لمونځ ادا شو. ددې دواړو لمونځونو تر منځ یې بل هیڅ لمونځ

[1]. بخاري عن ابن عمر، رحمه للعالمین ۱/ ۲۶۵.

ونکړ. بيا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور شو او موقف (په عرفات د دريدو ځای) ته راغی د ا وښې (قصواء) خيټه يې د پرښو (تيږو) خوا ته کړه، حبل مشاه (د پليو لارې) ته مخامخ داسې ودريد چې مخ يې قبلې ته ؤ او تر لمر پريوتو پورې لاس په دعا ولاړ ؤ. له لمر لويدو وروسته د مزدلفې په لور روان شو، اسامه (رضي الله عنه) يې له ځان سره سپور کړې ؤ، په مزدلفه کې يې د ماښام او لماسختن لمونځونه په يوه آذان او دوو اقامتونو ادا کړل، او د دواړو تر منځ يې بل لمونځ ونکړ. بيا يې استراحت وکړ او تر سهاره ويده ؤ. د سهار لمونځ يې ښه په رڼا کې له آذان او اقامت وروسته ادا کړ، بيا پخپله اوښه سپور شو او مشعر الحرام ته يې تشريف يوور، هلته مخ په قبله ودريد ، د الله ذکر يې کاوه ((**الله اکبر، لا الـــه الا الله وحده لا شريك له**)) کلمه يې ويله، تر څو ښه رڼا شوه. بيا يې له لمر ختو نه مخکې د منى په طرف حرکت وکړ، فضل بن عباس (رضي الله عنه) يې له ځان سره په اوښه سپور کړی ؤ. د محسر درې ته چې ورسيدل، اوښه يې لږ تيره کړه ، لږ مخکې لاړ، بيا يې لويې جمرې ته وتلې منځنۍ لاره ونيوله او جمره الاولى يا جمره العقبه ته چې هغه وخت يوه ونه هم ورسره وه ورسيد. جمره يې په اوو وړو شګو وويشتله هر ځل به يې تکبير وايه، او د درې له منځ نه به يې داسې ويشتله لکه څوک چې نښنه ولي. بيا د ذبحې ځای ته راغی ۶۳ اوښان يې پخپل مبارک لاس ذبح کړل، نور يې علي (رضي الله عنه) ته وسپارل چې دده په نمايندګۍ يې ذبح او حلال کړي. پدې ترتيب سره علي (رضي الله عنه) ۳۷ اوښان حلال کړل او ټول ۱۰۰ اوښان برابر شول. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله قربانۍ کې علي (رضي الله عنه) هم ورسره شريک کړ، بيا يې امر وکړ چې له هر اوښ نه يوه يوه ټوټه غوښه واخيستل شي، يو ځای پخه شي. همداسې وشول غوښه پخه شوه، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) او علي (رضي الله عنه) غوښه وخوړله او شوربا يې وڅښله. وروسته رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپله اوښه سپور شو او د طواف افاضه (د حج د وروستي طواف) پخاطر مکې ته روان شو. د بيت الله شريف طواف يې ورکړ د ماسپښين لمونځ يې وکړ. بيا د زمزم اوبو ته ورغی، هلته يې وليدل چې د عبدالمطلب اولاده خلکو ته اوبه ورکوي، ده ورته وفرمايل: (**انزعوا بني عبد المطلب، فلولا أن يغلبكم الناس على سقايتكم لنزعت معكـــم**). اې د عبدالمطلب زامنو او اولادې! اوبه راوکاږئ، که ددې ويره نه وئ چې خلک به را ډير شي ټول به اوبه

راوباسي نو ما به هم اوبه درسره را ایستلې واى! یعنې که زه اوبه را ایستل پیل کړم، نو اصحاب (رضي الله عنهم) به ټول همدې کار ته را وړاندې شي، بنو عبدالمطلب به نظم و نه شي ساتلئ او حاجیانو ته د اوبو ورکولو په شرف کټلو کې به خلل واقع شي. هغوی یوه ډولچه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته هم ورکړه چې اوبه یې ورنه وڅښلې.[۱]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عید یعنې د ذي الحجې په لسمه ورځ له لمر ختلو نه وروسته پداسې حال کې چې پخپله شهباء نومې کچره سپور ؤ خطبه وویله، علي (رضي الله عنه) یې خبرې په لوړ آواز تکرارولې او خلکو ته یې رسولې خلک څوک ناست او څوک ولاړ وو.[۲]

پدې خطبه کې یې هم د عرفات د خطبې ځنې مطالب بیان کړل.

بخاري او مسلم له ابوبکر (رضي الله عنه) نه روایت کوي وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عید په ورځ په خطبه کې داسې وفرمایل: (**إن الزمان قد استدار كهيئته يوم خلق الله السموات والأرض، السنة اثنا عشر شهراً، منها أربعة حرم، ثلاث متواليات، ذو القعدة وذو الحجة والمحرم، ورجب مُضَر الذي بين جمادي وشعبان**). زمانه خپل لومړني شکل ته اوښتې ده، د هغې ورځې په شان ده په کومه چې آسمانونه او ځمکه پیدا شول. کال دولس میاشتې دی، څلور میاشتې یې حرامې دي، دا څلور حرامې میاشتې دری مسلسلې یوه په بله پسې دي او هغه ذي العقده، ذي الحجه او محرم دي، څلورمه یې رجب مضر ده چې د جمادي او شعبان تر منځ ده.

بیایې وفرمایل: (**أي شهر هذا؟**) دا کومه میاشت ده؟ ابوبکر وایي مونږ وویل: الله او رسول ښه پوهیږي. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم چپ پاتې شو مونږ ګمان وکړ لکه چې دا میاشت په بل نوم نوموي، بیا یې وفرمایل: (**ألـيس ذا الحجة؟**) آیا دا د ذي الحجې میاشت نده؟ مونږ وویل: بلې همدا ذي الحجه ده. ویې فرمایل: (**أي بلد هذا؟**) دا کوم ښار دی؟ مونږ عرض وکړ الله او رسول ښه عالم دی. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چپ شو، مونږ ګمان وکړ لکه چې بل نوم ورباندې ږدي. بیایې وفرمایل: (**أليست البلدة؟**) آیا دا مکه نده؟ مونږ وویل: هو

---

[۱]. مسلم عن جابر ۱/ ۳۹۷تر ۴۰۰.

[۲]. ابو داود ۱باب اي وقت يخطب يوم النحر/ ۲۷۰

همدا مکه ده. بيا يې وفرمايل: (**فأي يوم هذا؟**) نن کومه ورځ ده؟ مونږ وويل: الله او رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ښه پوهيږي. چپ و، ګمان مو کاوه لکه چې کوم نوم ورته لټوي. بيا يې وفرمايل: (**أليس يوم النحر؟**) دا د نحر (قربانۍ) ورځ نده؟ مونږ وويل: هو، همدا د قربانۍ ورځ ده. بيا يې وفرمايل: (**فإن دماءكم وأموالكم وأعراضكم عليكم حرام كحرمة يومكم هذا، في بلدكم هذا، في شهركم هذا، (وستلقون ربكم، فيسألكم عن أعمالكم، ألا فلا ترجعوا بعدي ضلالاً يضرب بعضكم رقاب بعض، ألا هل بلغت؟) قالوا: نعم، قال: (اللهم اشهد، فليبلغ الشاهد الغائب، فَرُبَّ مُبَلَّغ أوعي من سامع**[1]). خبر اوسئ چې ستاسې وينې، مالونه، عزت او آبرو په تاسې باندې پدې ښار کې ددې مياشتې ددې ورځې د حرمت په شان حرام دي. تاسې به له خپل رب سره مخ کيږئ، هغه به ستاسې د عملونو پوښتنه کوي، خبر اوسئ! له ما نه وروسته بې لارې نه شئ داسې نه شئ چې يو د بل غاړې به پرې کوئ. خبر اوسئ آيا ما خپل امانت ادا کړ خبره مې ورسوله؟ دوی (اصحابو) وويل: هو تا تبليغ وکړ، امانت دې ادا کړ. ويې فرمايل: اې الله ته شاهد اوسه، حاضرين دې دا خبره غائبو ته ورسوي، ډير هغه کسان چې تبليغ ورته رسول کيږي له اوريدونکو نه پوه او زيرک وي.

په بل روايت کې راځي چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پدې خطبه کې وفرمايل: (**ألا لا يجني جَانٍ إلا على نفسه، ألا لا يجني جان على ولده، ولا مولود على والده، ألا إن الشيطان قد يئس أن يُعْبَد في بلدكم هذا أبداً، ولكن ستكون له طاعة فيما تحتقرون من أعمالكم، فسيرضى به**[2]).

خبردار! جاني (مجرم) يوازې د خپل ځان په حقه کې جنايت کوي (يعنې سزا د هغه چا لپاره ده چې جرم او ګناه وکړي) خبر اوسئ چې هيڅ جنايتکار پخپل زوی تجاوز او تيری نه کوي، او نه زوی په پلار ظلم او تيری کوي (ددې مطلب دا دې چې پلار د زوی او زوی د پلار په ګناه نه مجازات کيږي). خبر اوسئ ! شيطان لدينه بالکل نا اميده شوی چې بيا به يې ستاسې په دې ښار کې عبادت وشي، خو په هغه کارونو او

[1]. صحيح بخاري باب الخطبة ايام منى ۱/ ۲۳۴.

[2]. تر مذي ۲/ ۳۸_۱۳۵. ابن ماجه في الحج، مشكاة المصابيح ۱/۲۳۴.

امورو کې به چې تاسې يې واړه او بې ارزښته شميرئ د شيطان پيروي کيږي، او هغه به پدې هم خوشاله وي.

رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د تشريق ورځې (د ذي الحجې ۱۱-۱۲-۱۳) په منی کې تيرې کړې، خپل مناسک يې ادا کړل، خلکو ته يې د حج احکام وښودل. تل به يې د الله ذکر کاوه، د ابراهيم (عليه السلام) سنت يې را ژوندي کړل، د شرک نښانې يې له مينځه يوړې په ځينې ورځو کې يې خطبې هم وويلې.

ابو داود له سراء بنت نبهان نه روايت کوي وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د ذي الحجې په دوولسم خطبه وويله او ويې فرمايل: (**أليس هذا أوسط أيام التشريق**[1]).آيا نن د تشريق د ورځو منځنۍ ورځ نده؟ دغه خطبه هم لکه دعيد د ورځې خطبې په شان وه چې د نصر سورت له نازليدو وروسته يې وويله. د عيد په څلورمه يعنې د ذي الحجې په ۱۳ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له منی نه روان شو، له ابطح نه لاندې را کوز شو او د بني کنانه په خيف کې يې واړول. د ورځې پاتې برخه او شپه يې هملته تيره کړه، د ماسپښين، لمازديګر، ماښام او لماسختن لمونځونه يې هملته ادا کړل. بيا لږه ويده شو، بيا په اوښه سپور شو مکې ته راغی د بيت الله طواف يعنې طواف وداع يې وکړ، اصحابو ته يې هم ددې طواف امر وکړ.

د حج د مناسکو د بشپړيدو وروسته يې خپلو سپرو يارانو ته د تګ حکم وکړ، او هغوی يې د مدينې په لور د تګ لپاره تشويق کړل، خو دا ددې لپاره نه چې لاړ شي او هلته آرام وکړي بلکه ددې لپاره چې لاړ شي او د الله په لار کې د جهاد او مبارزې لړۍ جاري او دوامداره وساتي.[2]

---

[1]. ابو داوُد ۱ باب اي يوم يخطب بمنی/ ۲۶۹.

[2]. د نبي (عليه السلام) د حج د تفصيلاتو لپاره دا کتابونه وګوره: البخاري کتاب المناسک ۱/ ۲۳۱. مسلم باب حجة النبي . فتح الباري ج ۳ و ۸/۱۰۳تر ۱۱۰. ابن هشام ۲/ ۲۰۱ تر۲۰۵. زاد المعاد ۱/ ۱۹۲_۲۱۸ تر ۲۴۰.

وروستی پوځي تحرک

د رومیانو طاغوت همداسې د ناروا لاره نیولې وه، له کبر نه یې حق ته غاړه نه ایښوده، د اسلام او مسلمان د ژوندي پاتې کیدو په حق یې اعتراف نه کاوه. بلکه ځوک به چې په اسلام مشرفیدل هغه به یې وژل. لکه چې فروه بن عمرو الجذامي چې د رومیانو له خوا د معان والي ؤ او د اسلام په ګناه د رومیانو له خوا ووژل شو.
د رومیانو د دې کبر او غرور د ماتولو په نیت رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ۱۱ هجري کال په صفر میاشت کې یو لوی لښکر تیار کړ، اسامه بن زید بن حارثه یې د لښکر قوماندان وټاکه . امر یې ورته وکړ چې د فلسطین داروم او بلقاء سیمو ته به ځي، تر څو رومیان وویریږي، او هلته پولو کې پراته عربان جرات او حوصله پیدا کړي، او دا ورته ثابته شي چې د کلیسا د واکدارانو مقابله ممکنه ده او داسې نده چې څوک یې د ظلم مخه نشي نیولی. او تر څو له خلکو سره دا تصور پیدا نه شي چې اسلام منل یعنې مرګ او ځان وژنه یعنې دا چې مسلمانان ځان په خطر کې و نه شمیري بلکه مطمئن شي چې ددوی د دفاع لپاره اقدامات کیږي.
اصحابو د اسامه د قیادت په هکله څه خبرې وکړې ځکه هغه ډیر کشر ؤ خبره څه نا څه وځنډیده خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إن تطعنوا في إمارته، فقد كنتم تطعنون في إمارة أبيه من قبل، وايم الله، إن كان لخليقاً للإمــارة، وإن كان من أحب الناس إلي، و إن هذا من أحب الناس إلي بعــده**[1]).[تاسې که اوس دده د امارت په هکله اعتراض کوئ، لدینه مخکې مو دده د پلار د امارت په هکله هم نیوکې درلودې، پداسې حال کې چې قسم په خدای هغه د قیادت اهلیت درلود، او زما ډیر خوږ دوست ؤ له ټولو نه راته ګران ؤ، اوس همدا (اسامه) له ټولو نه راته نژدی او ګران دی.]
همدا وه چې خلک ټول راضي شول له اسامه نه راتاو شول، په لښکر کې یې راټول شول، تر څو جرف نومې سیمې ته ورسیدل. دغه ځای درې میله د مدینې نه لیرې ؤ

---

[1]. صحیح بخاري باب بعث النبي (ص) اسامه۲/ ۶۱۲

هلته يې واړول، خو څرنګه چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) رنځور وُ، د دوی زړونه د هغه خوا ته کشال وو له ډيره غمه مخکې لاړ نه شول، هملته يې الهي فيصلې نه انتظار يوست. بيا د الله اراده داسې وه چې همدا لښکر د ابوبکر (رضي الله عنه) د خلافت لومړنی لښکر و چې له مدينې نه د باندې واستول شو.[1]

---

[1]. ابن هشام ۲/ ۶۰۶

له فاني دنیا نه رحلت

د رحلت نښانې

کله چې دعوت بشپړ شو، اسلام حاکم او مسلط شو، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په زړه کې له ژوند او فاني دنیا نه د رحلت آثار او احساس پیدا شو، دغه احساس دده مبارک په قول او عمل کې ښه څرګند و.

د لسم هجري کال د رمضان په میاشت کې یې شل ورځې په اعتکاف کې تیرې کړې، پداسې حال کې چې نور کلونه به یې یوازې لس ورځې اعتکاف کاوه. په همدې کال او همدې میاشت کې جبریل (علیه السلام) دوه ځله قرآنکریم ورته تکرار کړ او د حجه الوداع په مراسمو کې یې وفرمایل: (**إني لا أدري لعلى لا ألقاكم بعد عامي هذا بهذا الموقف أبداً**). ښایي له سږني کال نه وروسته د تل لپاره تاسې پدې ځای کې و نه وینم. له جمره العقبه سره یې هم وفرمایل: (**خذوا عني مناسككم، فلعلي لا أحج بعد عامي هذا**). د حج مناسک له ما نه زده کړئ، ښایي زه بیا کله هم حج ونکړم. د تشریق په ورځو کې د ((النصر)) سورت ورباندې نازل شو، د همدې سورت له نازلیدو نه هغه پوه شوچې ژوند یې پای ته رسیدلی دی، نور د رخصتۍ وخت دی.

د ۱۱ هجري کال په صفر میاشت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) احد ته تشریف یووړ، شهیدانو ته یې داسې دعا وکړه لکه له ژوندیو او مړیو نه چې بیلیدونکی او تلونکی وي. بیا خپل منبر ته راغی ویې فرمایل: (**إني فرط لكم، وأنا شهيد عليكم، وإني والله لأنظر إلى حوضي الآن، وإني أعطيت مفاتيح خزائن الأرض، أو مفاتيح الأرض، وإني والله ما أخاف عليكم أن تشركوا بعدي، ولكني أخاف عليكم أن تنافسوا فيها**). زه ستاسې د کاراوان مشر او پر تاسې ګواه یم، قسم په خدای چې زه همدا اوس خپل حوض ته ګورم، ما ته د دنیا د ټولو خزانو کلیانې راکړل شویدي، (او یا د ځمکې کلیانې را کړل شویدي) زه لدینه ویره نلرم چې تاسې به

له ما نه وروسته مشرکان شئ، زما ويره لدينه ده چې په دنيا کې به يو له بل سره په سيالۍ او مقابله اخته شئ.[1]

يوه شپه نا وخته له کور نه ووت، بقيع ته يې تشريف يووړ هلته ښخو شويو مسلمانانو ته يې د مغفرت دعا وکړه ويې فرمايل: (السلام عليكم يا أهل المقابر، لِيَهْنَ لكم ما أصبحتم فيه بما أصبح الناس فيه، أقبلت الفتن كقطع الليل المظلم، يتبع آخرها أولها، والآخرة شر من الأولي)، وبشرهم قائلاً: (إنا بكم للاحقون). اې د قبرونو خاوندانو، سلام دې درباندې وي! په کوم حالت کې چې خلک دي د هغوی په نسبت ستاسې دا خپل حال مبارک شه. فتنې او فساد لکه د شپې د تيارو په شان داسې راغلې دي، يو په بل پسې را روانې دي، وروستۍ يې له لومړنۍ نه ډېره بده او خرابه ده. او همدلته يې هغوی ته د خپل ورتګ زيری هم ورکړ ويې فرمايل: موږ تاسې ته درتلونکي يوو.

د ناروغتيا پيل

د ۱۱ هجري کال د صفر مياشتې په ۲۹ مه د دوشنبې په ورځ رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په بقيع کې په يوه جنازه کې برخه درلوده. کور ته د ستنيدو په لار کې يې په مبارک سر درد شو، سختې تبې ونيو، دومره ګرم ؤ چې د لمدې شوې پټۍ په سر به يې هم حرارت محسوسيده. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ۱۱ ورځې د بيمارۍ په حالت کې خلکو ته لمونځ ورکاوه، د بيمارۍ ټوله موده يې ۱۳ يا ۱۴ ورځې وه.

وروستۍ اونۍ

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مرض زيات شو، زيات په تکليف شو، له خپلو ميرمنو نه به يې پوښتنه کوله : (أين أنا غداً؟ أين أنا غداً؟) سبا مې له چاسره نوبت دی؟ زه سبا له چا سره يم؟ درنې ميرمنې يې په هدف پوه شوې اجازه يې ورکړه هر چيرته يې چې زړه وي هملته دې پاتې شي. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پداسې حال کې چې د فضل بن عباس او علي (رضي الله عنهم) په اوږو

[1]. متفق عليه.

يې تکيه کړې وه د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ورغی، مبارک سر يې ترلی و، مبارکې پښې يې پر ځمکه ښبيدلې او د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ننوت او هملته يې د مبارک ژوند وروستۍ اونۍ تيره کړه.

عائشې (رضي الله عنها) به معوذتين (الفلق، الناس سورتونه) ورباندې لوستل او په هغه دعاګانو به يې دماوه کومې يې چې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه زده کړې وې. دا سورتونه به يې لوستل په رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به يې چپول او کوفول، او د برکت په نيت به يې مبارک بدن دده په خپل مبارک لاس مسح کاوه.

له رحلت نه پنځه ورځې وړاندې

له وفات نه پنځه ورځې وړاندې د چارشنبې په ورځ د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په مبارک بدن سخت دردونه راغلل، مرض يې دومره ډير شو چې د الله حبيب (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پرکاله شو، بيهوشي پرې راغله ويې فرمايل: (**هريقوا علي سبع قِرَب من آبار شتي، حتى أخرج إلى الناس، فأعهد إليهم**). اوبه راباندې واچوئ! له بيلابيلو څاګانو نه اوه ژيه اوبه راباندې تويې کړئ، تر څو وکولی شم خلکو ته ورشم وصيت ورته وکړم. دهمدې امر په اساس په يوه لګن کې کينول شو، اوبه ورباندې واچول شوې تر څو په خود راغی، ويې فرمايل: (**حسبکم، حسبکم**).بس دي، بس دي.

پدې سره يې لږ آرامي وشوه مرض يې کم شو، جومات ته يې پداسې حال کې تشريف يووړ چې مبارک سر يې ترلی وُ، په منبر کيناست، دا يې وروستی مجلس و، له حمد او ثنا وروسته يې خلکو ته وفرمايل: (**أيها الناس، إلي**). اې خلکو دلته راشئ! خلک ټول ورته راټول شول، بيا يې پخپلو خبرو کې وفرمايل: (**لعنة الله على اليهود والنصارى، اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد**) ــ **وفي رواية**: (**قاتل الله اليهود والنصارى، اتخذوا قبور أنبيائهم مساجد**) ــ **وقال**: (**لا تتخذوا قبري وثناً يعبد**).

په یهودو او نصرانیانو دې د الله لعنت وي، چې د خپلو رسولانو له قبرونوڅخه يې جوماتونه جوړ کړیدي.[1] په بل روایت کې راځي چې ویې فرمایل: الله تعالی دې یهود او نصاری هلاک کړي، دوی د خپلو رسولانو له قبرونو نه جوماتونه جوړ کړیدي. بیا يې زیاته کړه: زما له قبر نه بت مه جوړوئ چې عبادت يې وشي.[2] یعنې زما د قبر عبادت ونکړئ.

بیايې خپل مبارک نفس یا ځان د محاکمې او انتقام (قصاص) لپاره مخ کې کړ ويې فرمایل: (**من كنت جلدت له ظَهْرًا فهذا ظهري فليستقد منه، ومن كنت شتمت له عِرْضاً فهذا عرضي فليستقد منه**). که څوک مې په شا وهلي وي دا ده زما شا، زه حاضر يم انتقام دې واخلي، که چا ته مې بده خبره کړې وي، د هغه آبرو مې تويې کړې وي، دا دی زه حاضر يم له ما نه دې خپل وار واخلي. بیا له منبر نه راکوز شو د ماسپښین لمونځ يې وکړ. بیا بیرته منبر ته پورته شو، کیناست او خپله خبره يې تکرار کړه. د دښمنۍ او نورو په هکله يې خبره وکړه، پدې وخت کې یوه شخص وویل: زما په تا باندې درې درهمه دي! رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**أعطه يا فضل**). اې فضل! درې درهمه ورکړه. بیا يې د انصارو په هکله وصیت وکړ ويې فرمایل: (**أوصيكم بالأنصار، فإنهم كِرْشِي وعَيْبَتِي، وقد قضوا الذي عليهم وبقي الذي لهم، فاقبلوا من مُحْسِنهم، وتجاوزوا عن مسيئهم**)، **وفي رواية أنه قال**: (**إن الناس يكثرون، وتَقِلُّ الأنصار حتى يكونوا كالملح في الطعام، فمن ولي منكم أمراً يضر فيه أحداً أو ينفعه فليقبل من محسنهم، ويتجاوز عن مسيئهم**). زه تاسې ته د انصارو په هکله د نیکۍ وصیت کوم، هغوی زما زړه او جګر دي، هغوی خپل مسوولیت ادا کړیدی، خو حقوق يې پاتې دي، د هغوی د نیکو کارانو نیکۍ ومنئ او د ګنهګارانو له ګناه نه تیر شئ. په بل روایت کې راځي چې ویې فرمایل: د خلکو شمیره زیاتیږي، خو انصار کمیږي، بالاخره به دومره کم شي لکه مالګه په طعام کې. که له تاسو نه چا ته داسې دنده او کار وسپارل شو چې د ګټې او زیان رسولو توان يې درلود، نو د انصارو نیکي دې ومني او د مقصرینو له ګناه نه يې دې تیر شي[3].

---

(1). بخاري ۱/ ۲۲ - موطا الامام مالک ص ۳۲۰

(2). موطا الامام مالک ص ۲۵.

(3). بخاري ۱/ ۵۳۶

بیا یې وفرمایل: (**إن عبداً خیره الله بین أن یؤتیه من زهرة الدنیا ما شاء، وبین ما عنده، فاختار ما عنده**). الله تعالی خپل یوه بنده ته اختیار ورکړیدی چې خوښه یې د دنیا له شان، شوکت، زیب او زینت نه چې څه غواړي اخلي او که هغه څه اخلي چې له الله سره دي، همدې بنده د دنیا په مقابل کې هغه څه خوښ کړل چې له الله تعالی سره دي.

ابو سعید الخدري وایي ددې خبرې په اوریدو سره ابوبکر (رضي الله عنه) په ژړا شو ویې ویل: یا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)! زمونږ مور او پلار له تا قربان شه، ټول دې له تا قربانوي. راوي وایي مونږ د ابوبکر ژړا ته حیران شوو، ځینو وویل: دې شیخ ته وګورئ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هغه بنده په هکله خبرې کوي چې الله تعالی د دنیا او آخرت په مینځ کې اختیار من کړیدی، خو دا شیخ یعنې ابوبکر (رضي الله عنه) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وایي میندې او پلرونه درنه قربانوو! ابو سعید (رضي الله عنه) وایي مونږ هغه وخت نه وو پوه شوي، وروسته پوه شوو چې همدا اختیار من شوی بنده پخپله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وُ، او ابوبکر (رضي الله عنه) له مونږ نه ډیر پوهیده.[1]

بیا رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**إن من أمنّ الناس علي في صحبته وماله أبو بكر، ولو كنت متخذاً خليلاً غير ربي لا تخذت أبا بكر خليلاً، ولكن أخوة الإسلام ومودته، لا يبقين في المسجد باب إلا سد، إلا باب أبي بكر**).

له ما سره د ملګرتیا او مالي همکارۍ له وجې نه تر ټولو زیات احسان او نیکي ابوبکر (رضي الله عنه) کړیده، که له الله پرته مې خلیل (دوست) نیولی، نو ابوبکر به مې خلیل وای، خو له هغه سره مې د ورورۍ او اسلام اړیکې دي، ددې جومات ټولې دروازې دې بندې شي، یوازې د ابوبکر (رضي الله عنه) دروازه دې خلاصه وي او نه دې بندیږي.[2]

---

[1]. متفق علیه

[2]. متفق علیه

څلور ورځې له رحلت نه مخکې

له رحلت نه څلور ورځې وړاندې د پنجشنبې په ورځ د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرض ډېر سخت شوی وُ، په همدې حالت کې يې وفرمايل: (**هلموا أكتب لكم كتاباً لن تضلوا بعده**). زرکوئ، راشئ چې يو ليک درته وليکم، تر څو وروسته هيڅ ګمراه او بې لارې نه شئ. په خونه کې څو کسه اصحاب ناست وو چې عمر (رضي الله عنه) هم پکې و، هغه وويل: په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مرض زيات شوی، سخت په تکليف دی، ستاسې سره قرآنکريم شته، همغه درته کافي دی. پدې سره د حاضرو اصحابو (رضي الله عنهم) تر مينځ اختلاف پيدا شو، غالمغال جوړ شو،ځينو ويل راوړئ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) څه درته وليکي، نورو د عمر (رضي الله عنه) قول تاييداوه، په همدې ترتيب شور جوړ شو او رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمايل: (**قوموا عني**). لاړ شئ، رانه لاړ شئ.[1]

وأوصى ذلك اليوم بثلاث: أوصى بإخراج اليهود والنصاري والمشركين من جزيرة العرب، وأوصى بإجازة الوفود بنحو ما كان يجيزهم، أما الثالث فنسيه الراوي. ولعله الوصية بالاعتصام بالكتاب والسنة، أو تنفيذ جيش أسامة، أو هي: (الصلاة وما ملكت أيمانكم).

په همدې ورځ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) درې اوامر صادر کړل يعنې د دريو شيانو توصيه يې وکړه : امر يې وکړ چې يهود ، نصرانيان او مشرکان دې له عربي جزيرې نه اخراج شي، بل امر يې دا وُ چې له نمايندګانو سره دې دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د سنت مطابق نيکه معامله کيږي او په ښې طريقې سره دې رخصتيږي، خو دريم امر يې د راوي هير شويدی کيدای شي دريم امر په قرآنکريم او سنتو د عمل کولو په هکله وي او يا د اسامه د لښکر په هکله دده د حکم د تعميل په اړه وي او يا د لمانځه د پابندۍ او غلامانو سره د نيکۍ په هکله وي.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د همدې پنجشنبې تر ورځې که څه هم ډېر په تکليف وُ خو د لمونځونو امامت يې کاوه پدې ورځ يې هم خلکو ته د ماښام لمونځ ورکړ، د والمرسلات عرفا سورت يې پکې تلاوت کړ.[1]

---

[1]. بخاري عن ام الفضل باب مرض النبي ٠ عليه السلام ٢/ ٦٣٧

[1]. متفق عليه

خو لماسختن يې بيماري ډېره زياته شوه ونه توانيد جومات ته تشريف يوسي. عائشه (رضي الله عنها) وايي: لماسختن رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) پوښتنه وکړه : (أصلى الناس؟) آيا خلکو لمونځ کړی؟ مونږ ورته وويل: نه، يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! هغوی ستا انتظار باسي، ويې فرمايل: (ضعوا لي ماء في المخْضَب). په لګن کې لږ اوبه راته واچوئ، مونږ اوبه ورته واچولې، رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) غسل وکړ او غوښتل يې لاړ شي خو بيهوشه شو، او کله چې په حال راغی ويې فرمايل: (أصَلَّى الناس؟) آيا خلکو لمونځ ادا کړی؟ دوهم او دريم ځل يې همداسې فرمايل، زمونږ ځواب به داسې ؤ چې نه يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) هغوی ستا په انتظار ناست دي، ده به غسل وکړ هڅه به يې وکړه لاړ شي خو بيهوشي به ورباندې راغله، نو بالاخره يې ابوبکر (رضي الله عنه) ته خبر وليږه چې امامت وکړي او په خلکو لمونځ ادا کړي. د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مريضۍ په ورځو کې حضرت ابوبکر (رضي الله عنه) د ۱۷ لمونځونو امامت کړيدی.[۲]

عائشې (رضي الله عنها) درې، څلور ځلې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) حضور ته عرض وکړ چې امامت له ابوبکر (رضي الله عنه) نه واخلې ځکه ويريده هسې نه خلک يې پلار په بدفالۍ او بدشګونۍ ونيسي، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورته وفرمايل: (إنكن لأنتن صواحب يوسف، مروا أبا بكر فليصل بالناس). تاسې د يوسف (عليه السلام) ملګرې ياستئ، يعنې په زړه کې مو يو څه دي او په خوله بل څه وايئ، ابوبکر ته امر وکړئ چې خلکو ته لمونځ ورکړي.

عائشې (رضي الله عنها) په خوله عرض وکړ، يا رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم)! ابوبکر چې ستا په ځای ودريږي له ډيرې ژړا نه خلکو ته قرآنکريم نه شي اورولئ، دا يې د خولې خبره وه خو په زړه کې يې دا هم وه چې که رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) لدې مرض نه وفات شي هسې نه چې خلک د ابوبکر (رضي الله عنه) امامت په بدفالۍ ونيسي او همدا عقيده يې په زړه کې پخه شي، خو رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) امر وکړ ابوبکر ته وواياست چې د خلکو امامت وکړي.

---

(۲). بخاري ۹۹/۱

لــه رحـلـت نــه دری ورځـې وړانــدې

جابر (رضي الله عنه) وايي:له رحلت نه درى ورځې وړاندې مې له نبي (صلى الله عليه و سلم) نه واوريدل چې فرمايل يې: (**ألا لا يموت أحد منكم إلا وهو يحسن الظن بالله**).د تاسو هر يوه ته ښايي پداسې حال کې ومري چې په الله تعالى يې ګمان نيک وي.

له رحلت نه يوه يا دوې ورځې وړاندې

د شنبې يا يکشنبې په ورځ د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) صحت څه نا څه ښه وٍ، د دوو کسانو په مرسته يې جومات ته تشريف يووړ، پدې وخت کې ابوبکر (رضي الله عنه) خلکو ته د ماسپښين لمونځ ورکاوه، خو کله چې ابوبکر وليدل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) تشريف راوړ کوښښ يې وکړ په شا شي، ولې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) اشاره ورته وکړه چې په شا نه شي او ويې فرمايل: ما د ابوبکر چپي خوا ته کينوئ، همغه وه چې د ابوبکر چـپې خوا ته کينول شو، ابوبکر (رضي الله عنه) به د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) په لمانځه پسې اقتدا وکړه او دده مبارک تکبير به يې تکراراوه او خلکو ته به يې رساوه[1].

له رحلت نه يوه ورځ مخکې

د يکشنبې په ورځ يعني له رحلت نه يوه ورځ مخکې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) خپل ټول غلامان آزاد کړل، اوه (۷) ديناره يې درلودل هغه يې هم صدقه کړل، خپله وسله يې هم مسلمانانو ته ورکړه. د شپې له خوا عـائشې (رضـي الله عنهـا) د چراغ لپاره تيل له کومې ګاونډۍ نه پور واخيستل، او په همدې وخت کې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) زغره د ۳۰ صاعه تقريباً ۷۵ کيلو ګرامه وربشو په بدل کې له يوه يهودي سره ګرو وه.

د رسول الله ﷺ د مبارک ژوند آخرينۍ ورځ

[1]. صحيح البخاري ۹۸/۱_۹۹.

انس بن مالک (رضي الله عنه) روایت کوي چې د دوشنبې په سهار ابوبکر خلکو ته لمونځ ورکاوه، ناڅاپه خلک متوجه شول چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عائشې (رضي الله عنها) د کوټې پرده پورته کړې او دوی ته ګوري، دوی په لمانځه ولاړ وو. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې حالت په لیدو سره تبسم وکړ، ابوبکر (رضي الله عنه) فکر وکړ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تشریف راوړي نو له خپل ځای نه په شا شو چې صف ته ورسیږي.

انس (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لیدو سره مسلمانان دومره خوشاله شول چې نژدې وه لمونځ پریږدي، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خدمت او پوښتنې ته ورشي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پخپل مبارک لاس اشاره وفرمایله چې خپل لمونځ پوره کړي، بیا یې خپلې حجرې ته تشریف یووړ او پرده یې را کوزه کړه.[١]

لدینه وروسته په رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بل لمانځه وخت رانغی. چې غرمه شوه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپله ګرانه لور فاطمه (رضي الله عنها) راوغوښتله پټ په غوږ کې یې څه ورته وویل: فاطمه (رضي الله عنها) په ژړا شوه، بیا یې بله خبره پټه ورته وکړه په هغې سره فاطمه (رضي الله عنها) په خندا شوه.

عائشه (رضي الله عنها) وايي: وروسته مې له فاطمې (رضي الله عنها) نه ددې موضوع په هکله وپوښتل، هغې راته وویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پټ راته وویل: زه رحلت کوم، له همدې مرض نه وفات کیږم، ما ددې خبرې په اوریدو سره وژړل، بیا یې راته وویل چې زما په کورنۍ کې به ته له ټولو نه لومړۍ په ما پسې راځې، زه پدې سره خوشاله شوم او ومې خندل.[٢]

همدا راز رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) فاطمې (رضي الله عنها) ته زیری ورکړ چې ته د ټولې دنیا د ښځو سرداره یې[١] ځنې روایتونه پدې دلالت کوي چې له فاطمې (رضي الله عنها) سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا خبرې او دا زیری د ژوند په وروستۍ ورځ نه بلکه وروستۍ اونۍ اواز کې و.

---

[1]. صحیح بخاري باب مرض النبي (علیه السلام) ٢/ ٦٤٠

[2]. بخاري ٢/ ٦٣٨

[1]. رحمة للعالمین ١/ ٢٨٢.

فاطمی (رضي الله عنها) چې د خپل محبوب پلار دا مرض او درد ولید، چیغه یې کړه، وای، په پلار مې څه حال دی، څومره په تکلیف دی؟ رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: (**لیس علی أبیك كرب بعد الیوم**). ستا پلار به له نن نه وروسته هیڅ غم او درد ونهویني.[۲]

بیا یې حسن او حسین (رضي الله عنهما) راوغوښتل دواړه یې مچې کړل او د دوی په هکله یې د نیکۍ وصیت وکړ، بیا یې خپلې میرمنې راوغوښتلې ټولو ته یې وعظ او نصیحت وکړ، هماغه وه چې درد او مرض یې زیات شو، په بدن کې یې د هغو زهرو اثر ښکاره شو چې په خیبر کې یې خوړلي وُ، فرمایل به یې: (**یا عائشة، ما أزال أجد ألم الطعام الذي أكلت بخیبر، فهذا أوان وجدت انقطاع أبْهَرِي من ذلك السم**). اې عائشه! د هغه طعام درد احساسوم کوم مې چې په خیبرکې خوړلی وُ، فکر کوم چې د ملا رګ مې له هغه زهرو نه پرې شویدی.[۳]

پر مبارک مخ یې څادر پروت و، چې په تنګ شو څادر یې ایسته کړ او خلکو ته یې د وصیت او نصیحت په توګه چې همدا یې وروستی نصیحت و، وفرمایل: (**لعنة الله علی الیهود والنصاری، اتخذوا قبور أنبیائهم مساجد ـ یحذر ما صنعوا ـ لا یبقین دینان بأرض العرب**). پر یهودو او نصرانیانودې د الله لعنت وي، د خپلو نبیانو قبرونه یې په عبادتخانو بدل کړي،ـ لدینه مطلب د خلکو منع کول وـ په عربي سیمه کې دوه دینونه ته پاتې کیږي. او خلکو ته یې د نصیحت په توګه فرمایل: (**الصلاة، الصلاة، وما ملكت أیمـانكم**[۴]). د لمانځه او هغو غلامانو خیال ساتئ چې تر لاس لاندې مو دي. همدا فرموده یې د ځان کندن په وخت کې څو ځله تکرار کړه.

ځنکدن

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ځنکدن را لنډ شو، عائشې (رضي الله عنها) ځانته را تکیه کړ، تکیه یې وربانديې کړې وه. له همدې امله به عائشې

---

[۲]. صحیح بخاري ۲/ ۶۴۱ .
[۳]. صحیح بخاري ۲/ ۶۳۷ .
[۴] . نفس المصدر.

(رضي الله عنها) هميشه ويل: پر ما باندې د الله تعالی له رحمتونو او نعمتونو څخه يو دا دی چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) زما په کور کې، زما د نوبت په ورځ او زما د غاړې او لمنې تر مينځ وفات شوی، او الله تعالی د ده(صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د وفات په وخت زما د خولې لاړې د هغه له مبارکو لاړو سره ګډې کړې. عبدالرحمن بن ابوبکر (رضي الله عنهما) زما کور ته راغی، په لاس کې يې مسواک و، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ما باندې تکيه کړې وه، متوجه شوم چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د هغه د مسواک په لور ګوري، پوه شوم چې مسواک غواړي، عرض مې وکړ: مسواک درته واخلم؟ ده په اشاره سره پوه کړم چې هو. ما هغه مسواک ورنه واخيست، د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لپاره کلک ؤ عرض مې وکړ درته نرم يې کړم؟ په مبارک سر يې اشاره وکړه، چې هو. ما ورته نرم کړ او ورمې کړ هغه ډير ښه استعمال کړ.

په يوه روايت کې دا هم راغلي چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په ډيره ښه طريقه مسواک وواهه، له خوا سره يې د اوبو منګی ايښې و، دواړه لاسونه به يې پکې غوټه کړل او پر مبارک مخ به يې راکش کړل او فرمايل به يې: (**لا إله إلا الله، إن للموت سكرات...**) **الحديث**. [له يوه الله پرته بل د عبادت وړ نشته، بيشکه چې مرګ سختۍ لري.][1] کله چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مسواک استعمال کړ، مبارک لاس يا ګوته يې پورته کړه سترګې يې چت ته ونيولې مبارکې شونډې يې وخوځيدې، عائشې (رضي الله عنها) غوږ ورته ونيو او وايي وريدل چې فرمايي: ((**مع الذين انعمت عليهم من النبيين و الصديقين و الشهداء و الصالحين و حسن اولئك رفيقا اللهم اغفر لي و ارحمني و الحقني بالرفيق الاعلى اللهم الرفيق الاعلى**)) [2] [له هغو کسانو سره چې نعمت دې ورکړی له انبياوو (عليهم السلام)، صديقانو، شهيدانو او صالحينو نه، هغوی ډير غوره ملګري دي اې خدايه! عفوه راته وکړې، رحم راباندې وکړې او ما له رفيق اعلی سره يو ځای کړې، اې خدايه رفيق اعلی درنه غواړم.] دا وروستۍ کلمه يې درې ځله تکرار کړله مبارک لاس يې په اړخ ولويد او له رفيق اعلی سره يو ځای شو. ((**انا لله و انا اليه راجعون**))

---

(1). بخاري باب مرض النبي ٠عليه السلام) ۶۴/۲.

(2) بخاري همغه باب .او اخر ما تکلم به النبي (عليه السلام)۲۳۸/۲تر۲۴۱.

دغه وخت د د وشنبې ورځ غرمه مهال د سختې ګرمۍ وخت و، د هجرت یوولسم کال د ربیع الاول ۱۲ نیټه وه. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک عمر ۶۳ کاله او څلور ورځې و.

پر اصحابو (رضي الله عنهم) د غمونو انبارونه

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رحلت دردونکی خبرخور شو د مدینې په اوسیدونکو قیامت جوړ شو، په سترګو یې تپه تیاره شوه. انس (رضي الله عنه) وایي: ما مدینې ته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د راتګ له ورځې نه بله زیاته روښانه او نیکمرغه ورځ نده لیدلې، او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وفات له ورځې نه مې بله زیاته تیاره او د رد ونکې ورځ نده لیدلې.[۱]

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت وکړ فاطمې (رضي الله عنها) وویل: وای پلار جانه! ستا غم جبریل (علیه السلام) ته ژاړو![۲]

د عمر (رضي الله عنه) دریځ

عمر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د وفات د خبر په اوریدو سره له خود نه ووت دا یې نه شوای منلی، حیران و، دهشت اخیستی و.

ویل به یې: ځینې منافقان ګمان کوي چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت کړیدی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) رحلت ندی کړی، بلکه خپل رب ته ورغلی لکه موسی بن عمران (علیه السلام) چې خپل رب ته ورغلی و او ۴۰ ورځې له خپل قوم نه غایب شوی و، دا وروسته له هغې چې وویل شول مړشویدی خو هغه بیرته ورته راغی، قسم په خدای چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هم بیرته راځي، او د هغو کسانو لاسونه او پښې به پرې کوي چې ګمان کوي او وایي وفات شویدی[۱].

---

(1). الدارمي. مشکاة المصابیح ۵۴۷/۲.

(2). بخاري باب مرض النبي (علیه السلام) ۲/ ۲۴۱

۱. ابن هشام ٦٥٥/٢.

د ابوبکر (رضي الله عنه) دريځ

ابوبکر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د رحلت په وخت کې له مدينې نه د باندې په سنح نومې کلي کې ؤ، په آس سپور راغی مخامخ جومات ته داخل شو له چا سره يې خبرې نه کولې، د عائشې (رضي الله عنها) کور ته ورغی او د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مبارک سر سره ودريد. پر هغه مبارک يمني ليکه دار چادر غوړول شوی و، چادر يې له مبارک مخ نه پورته کړ، مبارک مخ يې مچې کړ، ويې ژړل او ويې ويل: مور او پلار مې له تا قربان، الله تعالی تا ته دوه ځله مرګ نه درکوي، کوم مرګ يې چې درته ټاکلی ؤ هغه درته راغی. بيا د باندې راووت. هلته عمر (رضي الله عنه) له خلکو سره په مناقشه بوخت ؤ ابوبکر وويل: اې عمره! کېنه. عمر نه کيناست خلک ټول له عمر نه ابوبکر ته راغلل، ابوبکر وويل: اما بعد: چا چې د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) عبادت کاوه هغه دې پوه شي چې محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفات شو، او څوک چې د الله عبادت کوي هغه دې پوه شي چې الله د محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خدای ژوندی دی مرګ نه لري. الله تعالی فرمايي: ((وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِيْن مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئاً وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ)) (آل عمران: ١٤٤)

[نه دی محمد (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مګر يو رسول د الله په تحقيق سره له ده نه مخکې ډير رسولان تير شويدي آيا نو که مړ شي محمد يا شهيد کړی شي نو بيرته به وګرځئ تاسې به پوندو خپلو (کفر ته) او هر څوک چې بيرته وګرځيده په پوندو خپلو (کفر ته) نو الله ته به هيڅ زيان ونه رسوي او ژر به جزا ورکړي الله شکر ګزارو ته.]

ابن عباس (رضي الله عنهما) وايي: کله چې ابوبکر دا آيت تلاوت کړ خلک داسې شول لکه چې دا آيت همدا اوس نازل شوی وي، او بيا يې سره ټولو همدا آيت شريف تلاوت کاوه. ابن مسيب وايي: عمر (رضي الله عنه) وويل: په خدای قسم کله چې ابوبکر دا آيت تلاوت کړ، بالکل بې حسه شوم، په لاره نه شوای تلی، پښې مې بې سيکه شوې او دا آيت مې چې ولوست په ځمکه ولويدم او پوه شوم چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وفات شوی دی.[1]

---

[1]. بخاري ٢/ ٦٤٠_٦٤١.

تجهیز، تکفین او تدفین

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له تجهیز او تدفین نه مخکې د خلافت په اړه اختلاف پیدا شو، د انصارو او مهاجرینو تر مینځ بحث او مناقشه پیل شوه. دوی په سقیفه بني ساعده کې راټول شوي وو، د خلافت په هکله یې ډیر بحث وکړ په پای کې یې په اتفاق سره ابوبکر (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خلیفه وټاکه. د خلافت په هکله دا بحث او مناقشه د دوشنبې تر ماښام پورې جاري وه، پدې شپه هم د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) تجهیز او تدفین و نه شو.

سهار شو پر رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) باندې هماغه یمني چادر غوړېدلی ؤ، کورنۍ یې دروازې ورپسې بندې کړې وې، د سه شنبې په ورځ یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غسل ورکړ، خو جامې یې همداسې په غاړه کې وې. عباس. علي، د عباس زامنو فضل او قثم (رضي الله عنهم) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته غسل ورکړ. له دوی سره شقران چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ازاد شوی غلام ؤ، اسامه بن زید، اوس بن خولي(رضي الله عنهم) هم ملګري وو. عباس، قثم او فضل به په یوه اړخ او بل اړخ اړاوه، اسامه او شقران اوبه ورباندې اچولی او علي (رضي الله عنهم) به غسل ورکاوه، اوس (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک جسد په خپله سینه تکیه کړی ؤ.

وروسته یې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په دریو یمني کتاني جامو کې ونغښت، پدې کې کمیس او عمامه (لنګي) نه وه[٢] دا جامې یې کفن وې.

بیا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دفن کولو په هکله سره مخالف شول، تر څو ابوبکر (رضي الله عنه) وویل: ما له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه اوریدلي چې فرمایي: **(ما قبض نبي إلا دفن حيث يقبض)**.هر پیغمبر په هغه ځای کې دفن کیږي چیرته چې وفات شوی وي. په همدې اساس ابو طلحه انصاري (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه بستره چې پرې وفات شوی ؤ پورته کړه او ترینه لاندې ځای ژور شو او قبر ورته جوړ

[٢]. متفق علیه. بخاري ١/١٢٩. مسلم ١/٢٠٢.

شو. قبر يې لحد وُ، خلک به لس لس تنه راتلل او په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به يې لمونځ کاوه، د لمانځه امام يې نه وُ. لومړی د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) کورنۍ او خپلوانو لمونځ پرې وکړ، ورپسې مهاجرينو، بيا انصارو، له نارينه و نه وروسته ښځو، ورپسې ماشومانو په رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) لمونځ ادا کړ. پدې ډول د سه شنبې ورځ هم تيره شوه او د چارشنبې شپه را داخله شوه. عائشه (رضي الله عنها) وايي: مونږ تر هغې پورې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له دفن کولو نه خبر نه وو تر څو د چارشنبې په نيمايي شپه کې مو د بيلچو آواز واوريد.[1]

---

[1]. مختصر سيره الرسول للشيخ عبدالله النجدي ص ۴۷۱. د نبي (عليه السلام) د رحلت په هکله دا کتابونه وګوره: بخاري باب مرض النبي (عليه السلام)، فتح الباري، صحيح مسلم، مشکاة المصابيح باب وفاة النبي (عليه السلام). ابن هشام ۲۴۹/۲ تر ۲۲۵. تلقيح فهوم اهل الاثر ص ۳۸_۳۹. رحمة للعالمين ۲۷۷/۱ تر ۲۸۲. مونږ عام تاريخونه له وروستي مصدر نه اخستي دي.

مبارکه نبوي کورنۍ

۱- له هجرت نه مخکې په مکه کې نبوي کورنۍ عبارت وه له: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او خدیجه (رضي الله عنها) . د واده په وخت کې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ۲۵ کلن او خدیجه (رضي الله عنها) ۴۰ کلنه وه، او تر څو چې ژوندۍ وه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) بل واده ونکړ.
له خدیجې (رضي الله عنها) نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لوڼې او زامن پیدا شول، خو زامن یې یو هم ژوندی پاتې نه شو. او لوڼې یې عبارت دي له: زینب، رقیه، ام کلثوم او فاطمه (رضي الله عنهن). زینب (رضي الله عنها) له هجرت نه مخکې د خپلې ترور (خاله) له زوی ابو العاص بن الربیع سره واده کړی ؤ. رقیه او ام کلثوم یې یوه په بله پسې عثمان (رضي الله عنهم) ته په نکاح ورکړې وې، فاطمه چې له علي (رضي الله عنه) سره یې د بدر او احد په مینځ کې واده کړې ؤ. د فاطمې (رضي الله عنها) اولادونه حسن، حسین، زینب او ام کلثوم (رضي الله عنهم) وو.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپل امت په نسبت له نورو امتیازاتو او ځانګړتیاوو نه علاوه یو امتیاز دا درلود چې له څلور نه له زیاتو ښځو سره نکاح ورته روا وه. ددې امر تر شا ډیر حکمتونه او رازونه پټ وو. نو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ۱۳ ښځو سره نکاح کړې وه، د رحلت په وخت کې یې نهه (۹) میرمنې ژوندۍ وې. دوې دده مبارک په ژوند کې وفات شوې وې چې یوه خدیجه او بله ام المساکین زینب بنت خزیمه (رضي الله عنهما) وه، او دوې میرمنې یې داسې وې چې ورسره یو ځای شوی نه و.
دلته د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نورو بیبیانو نومونه او ژوند په لاندې ډول وړاندې کوو:

۲- سوده بنت زمعه (رضي الله عنها): رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بعثت په لسم کال د خدیجې (رضي الله عنها) له وفات نه څو ورځې وروسته واده ورسره کړی ؤ. سوده مخکې د خپل تره له زوی سکران سره واده کړی ؤ، وروسته هغه

وفات شو، کونډه شوه او بيا يې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د ګډ ژوند شرف تر لاسه کړ.

۳- عائشه بنت ابی بکر (رضي الله عنهما): رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورسره د بعثت په يوولسم کال له سوده سره له واده نه يو کال وروسته د شوال په مياشت کې يعني له هجرت نه دوه کاله او پنځه مياشتې مخکې نکاح کړې وه، چې دغه وخت عائشه (رضي الله عنها) (۶) کلنه وه، بيا له هجرت نه اوه مياشتې وروسته کله چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) عمر **۵۶** کاله او د عائشې (رضي الله عنها) عمر (۹) کاله وُ په مدينه کې د لومړي هجري کال د شوال په مياشت کې واده وکړ. عائشه يوازينۍ پيغله ده چې رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) ورسره واده کړی، نورې ميرمنې يې ټولې کونډې وې. رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له عائشې سره ډيره مينه درلوده، عائشه (رضي الله عنها) له نورو نه ډيره هوښياره، فقيهه او عالمه ميرمن وه.

۴- حفصه بنت عمر (رضي الله عنهما): د نوموړې ميړه خنيس بن حذافه سهمي د بدر او احد تر مينځ مړ شو، نو وروسته په دريم هجري کال کې يې له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره د نکاح شرف وګاټه.

۵- زينب بنت خزيمه (رضي الله عنها): دغه بي بي له بني هلال بن عامر بن صعصعه کورنۍ ښځه وه. له فقيرانو او بيوزلانو سره يې ډيره همدردي لرله، نيکي به يې ورسره کوله او له همدې کبله په ام المساکين د مسکينانو په نوم مشهور وه. لومړې يې له عبدالله بن جحش (رضي الله عنه) سره واده کړی و، هغه د احد په غزا کې په شهادت ورسيد، او د هجرت په څلورم کال رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) نکاح ورسره وکړه، خو له رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) سره له واده نه دوې يا درې مياشتې وروسته وفات شوه.

۶- ام سلمه هند بنت ابي اميه (رضي الله عنها): لومړۍ ميړه يې ابو سلمه (رضي الله عنه) وُ، هغه د څلورم هجري کال په جمادي الاخر کې وفات شو، نو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په همدې کال د شوال په مياشت کې واده ورسره وکړ.

۷- زينب بنت جحش (رضي الله عنها) بن رئاب چې له بني اسد بن خزيمه قبيلې څخه وه. د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د عمه لور هم کيدله، لومړی يې له زيد بن حارثه (رضي الله عنه) سره واده وکړ. وروسته زيد طلاقه کړه، او الله تعالی رسول (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) ته داسې حکم وکړ: ((فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا)) [وروسته له دينه چې زيد ورسره يو ځای شو مونږ هغه تا ته په نکاح در کړه.]
پدې هکله د احزاب سورت څو آيتونه نازل شول، پدې آيتونو کې د نسبتي زوی (پسر خواندګی) مسئله ښه توضيح شويده چې وروسته به اشاره ورته وکړو. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د پنځم هجري کال په ذي القعده کې له زينب سره واده وکړ.

۸- جويريه بنت حارث (رضي الله عنها): حارث د بني مصطلق کورنۍ سردار وُ، جويريه له غزا نه وروسته اسيره شوه، لومړی د ثابت بن قيس بن شماس په برخه ورسيده، هغه مکاتبه ورسره وکړه يعنې د پيسو په مقابل کې يې د آزادۍ موافقه ورسره وکړه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پيسې ورکړې آزاده شوه او د شپږم هجري کال په شعبان مياشت کې يې واده ورسره وکړ.

۹- ام حبيبه رمله بنت ابي سفيان (رضي الله عنها): نوموړې د عبيدالله بن جحش ښځه وه. دواړو حبشې ته هجرت وکړ، خو ميړه يې هلته مرتد شو، مسيحي شو او هملته مړ شو، ام حبيبه پخپل دين قايمه وه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په اووم هجري کال د محرم په مياشت کې د عمرو بن اميه ضمري په لاس نجاشي ته ليک وليږه چې له ام حبيبه سره يې د واده هيله پکې څرګنده کړې وه، نو هغه يې هملته د نکاح عقد وتاړه او له شرحبيل بن حسنه (رضي الله عنه) سره يې ورته راوليږله.

۱۰- صفیه بنت حیي بن اخطب (رضي الله عنها): صفیه په خیبر کې د مسلمانانو په اسارت کې ولویده، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه د ځان لپاره غوره کړه، آزاده یې کړه او په ۷ هجري کال کې د خیبر له فتحې وروسته نکاح ورسره وکړه.

۱۱- میمونه بنت حارث (رضي الله عنها): دا د عباس (رضي الله عنه) د ښځې ام الفضل لبابه بنت حارث (رضي الله عنها) خور وه. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په عمره القضاء کې یعنې د اووم هجري کال په ذي القعده کې له احرام نه له حلالیدو وروسته نکاح ورسره وکړه.

دا وې هغه یوولس میرمنې چې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره یې د نکاح او واده شرف حاصل کړی ؤ. خدیجه او ام المساکین (رضي الله عنهما) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په ژوند وفات شوې، خو نهه (۹) نورې میرمنې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د رحلت په وخت کې ژوندۍ وې او دوې ښځې داسې وې چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د نکاح عقد ورسره تړلې و، خو واده یې ورسره و نه شو، هغه یوه له بني کلاب او بله له کنده کورنۍ څخه وه چې په جونیه سره یې شهرت درلود. پدې هکله د روایتونو تر مینځ څه اختلاف شته چې د تفصیلاتو بیانول یې ضروري نه شمیرو.

د وینځو په هکله ویلی شو چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له دوو وینځو سره یو ځای شوی و چې یوه یې ماریه قبطي (رضي الله عنها) وه چې د مصر مقوقس ورکړې وه او له هغې څخه یې یو زوی درلود چې نوم یې ابراهیم ؤ. ابراهیم ماشوم ؤ چې وفات شو، د وفات نیټه یې د لسم هجري کال د شوال ۲۸ یا ۲۹ تاریخ ؤ چې د ۶۲۲م کال د جنوري له ۲۷ مې سره سمون خوري. بله وینځه یې ریحانه بنت زید نضري یا قرظي (رضي الله عنها) وه چې د بني قریظه په غزا کې په اسارت ونیول شوه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه د ځان لپاره غوره کړه. ځینې روایتونه وایي چې ریحانه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) میرمن وه چې له اسارت نه وروسته یې آزاده او په نکاح کړې وه، خو ابن قیم لومړنۍ خبرې او روایت ته ترجیح ورکوي. ابو عبیده دوې نورې میرمنې هم د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د میرمنو په ډله کې شاملوي چې یوه یې جمیله وه چې په اسارت

نیول شوې وه او بله هغه وینځه وه چې زینب بنت جحش (رضي الله عنها) رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته ورکړې وه.[۱]
که د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک ژوند ته په ځیر وکتل شي، نو دا به له ورایه ښکاره شي چې لدې دومره ودونو نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هدف د جنسي غریزې اشباع کول نه ؤ ځکه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ځوانۍ لومړنې تقریبا دیرش کاله له یوې څلویښت کلنې ښځې (خدیجه (رضي الله عنها)) او بیا سوده (رضي الله عنها) سره تیر کړیدي.
د ځوانې عمر یې له همدې زړو میرمنو سره تیر شویدی، نو آیا دا معقوله ده چې له ځوانۍ نه وروسته د پخوالي په عمر کې دې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) جنسي قوت دومره زیات شوې وي چې یو بل پسې (۹) نهه ودونه وکړي؟ که واقعیت ته وکتل شي او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ژوند مراحل تر نظر تیر شي، نو دا په ډاګه شي چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هر واده شا ته هغه لوی مقاصد وو چې د عامو ودونو له مقاصدو نه ډیر لوی وو، دا ودونه د مادي غرض لپاره نه بلکه د ډیرو سترو اهدافو پخاطر وو.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پرخپلو څلورو یارانو کوم چې د الله او اسلام په لار کې یې ډیر مشکلات ګاللي او په آزموینه کې بریالي وتلي وو ډیر عنایت او شفقت کړی له هغوی سره یې خپلې اړیکې ډیرې ټینګې ساتلې، او د همدې اړیکو د لا زیات ټینګیدو پخاطر یې له عائشه بنت ابوبکر (رضي الله عنهما) او حفصه بنت عمر (رضي الله عنهما) سره واده وکړ، رقیه او وروسته ام کلثوم یې عثمان، او فاطمه یې علي (رضي الله عنهم) ته په نکاح ورکړې.
هغه وخت عربانو خپلوي او دوستي ډیره پالله، خپلوانو ته یې زیات احترام درلود، په دوستۍ سره د قبایلو تر مینځ اړیکې مضبوطیدلې، دښمنۍ او جګړې وربانديې پای ته رسیدلې، او له خپلوانو سره دښمني او جګړه د شرم او بې ننګۍ خبره بلل کیدله.
له همدې امله رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وغوښتل د خپلوۍ او ودونو له لارې ځینې قبیلې د ځان کړي، له همدې لارې له اسلام سره د هغوی دښمني او عداوت ختم کړي. ام سلمه (رضي الله عنها) له بني مخزوم قبیلې څخه وه، ابوجهل او خالد هم له همدې قبیلې څخه وو، له ام سلمه (رضي الله عنها) سره له واده نه وروسته خالد د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په خلاف د احد د غزا

[1]. زاد المعاد ۱/ ۲۹

په شان سخته دښمني او کلک دریغ نه درلود ، بلکه څه وخت وروسته پخپله خوښه مسلمان شو. همدا راز ابو سفیان له هغې نه وروسته چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) یې لور ام حبیبه نکاح کړه د مسلمانانو په خلاف جګړه ونکړه. له جویریه او صفیه سره له واده نه وروسته د یهودانو دوې قبیلې بني مصطلق او بني نضیر هم پداسې عمل لاس ندی پورې کړی چې په دښمنۍ دلالت وکړي بلکه جویریه خو د خپل قوم لپاره تر ټولو نه زیاته برکتي ښځه وه ځکه لدې سره له واده نه وروسته اصحابو (رضي الله عنهم) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د خپلوۍ د درناوي په خاطر د هغې د قوم سل کورنۍ آزادې کړې او ټولو به ویل: دوی د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) خپلوان دي باید آزاد شي، څرګنده ده چې دې احسان او نیکۍ د هغوی پر زړونو ډیره مثبته اغیزه درلوده.

د اسلام او مسلمانانو په خلاف د دښمنۍ د کمولو او له مختلفو قبایلو سره د دوستۍ له ټینګولو نه علاوه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د ودونو ستر هدف دا ؤ چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) غوښتل له خپلو میرمنو نه د داعیانو او معلمانو کار واخلي، ځکه هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې مکلف ؤ چې دا له تمدن، فرهنګ او ثقافت نه لیرې او پردی قوم داسې وروزي چې د ژوند په ټولو آدابو او اخلاقو سمبال وي. هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نوې ټولنه جوړوله، او د ټولنې حاکمو اصولو دا اجازه نه ورکوله چې نارینه او ښځینه دې سره ګډ وي، او دا ممکنه نه وه چې د عربي ټولنې ښځې دې خپل نوي اسلامي فرهنګ او ثقافت مخامخ له نارینه وو نه زده کړي. ښځې د ټولنې یوه مهمه برخه وه او د هغوی پوهه، روزنه او ښوونه لکه د نارینه وو په شان ضروري او لازمي وه، بناءً رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مجبور وو ددې لوی عمل د ادا کولو پخاطر د ښځو د روزنې او ښوونې پخاطر د مختلفو عمرونو درلودونکې ښځې غوره کړي، د مختلفو عمرونو او مختلفو صلاحیتونو خاوندانې ښځې په نکـــاح کړي، هغوی په اسلام او اسلامي اخلاقو وروزي، د دین احکام ور زده کړي او داسې معلمانې ورنه جوړې کړي چې وکولې شي په بریالیتوب سره ښارې او بانډه والې میرمنې وروزي، هغوی ته د اسلام پیغام ورسوي، زړو او ځوانو ښځو ته اسلامي آداب او اخلاق په عملي توګه ور زده کړي او ښځو ته د تبلیغ دنده ادا کړي. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) قدرمنو میرمنو (رضي الله عنهن) د اسلام د مبلغانو رول ادا کړی، هغوی په ډیره ښه توګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و

صحبه و سلم) کورني او ژوندني حالات ښځو ته انتقالول، هغوی به په ټولو امورو کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه زده کړه کوله او بيا به يې نورو ښځو ته ښوونه کوله. دا دنده هغو بيبيانو ډيره ښه ادا کړيده چې ډير عمر ژوندۍ وې لکه عائشه (رضي الله عنها)، نوموړې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) زيات شمير مبارک اقوال او سپيڅلي اعمال نورو ته رسولي دي.

د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يو واده داسې وؤ چې په هغه سره د جاهلي دور يو زوړ عادت او رواج مات شو، په عربانو کې زوې نيول (پسر خواندګی) رواج درلود. پسر خوانده به د اصلي او نسبي زوی په شان ټول حقوق درلودل او په هر څه کې به د نسبي زوی په شان معامله ورسره کيدله. دا رواج دومره خور شوی و چې له مينځه وړل يې آسانه او ساده کار نه وؤ، څرګنده ده چې دې رواج د طلاق، نکاح، ميراث او نورو معاملاتو په برخه کې له اسلامي احکامو سره تعارض درلود، پدې عادت او رواج کې نور ډير داسې مفاسد او فتنې پټې وې چې اسلام د هغو د له مينځه وړلو لپاره راغلي و. د همدې جاهلي عادت د ابطال او له مينځه وړلو لپاره الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته امر وکړ چې له زينب بنت جحش سره نکاح وکړي. زينب (رضي الله عنها) د زيد ښځه وه، زيد د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسر خوانده وؤ يعنې هغه يې په فرزندۍ يا زوی توب نيولی وؤ. زيد چې له زينب سره واده وکړ، له واده نه وروسته د دواړو تر مينځ د ګډ ژوند شرايط نه وو برابر، اختلاف يې سره درلود، نو زيد اراده وکړه طلاقه يې کړي.

دا داسې وخت وؤ چې کافران له هرې خوا نه پر مسلمانانو د حملې په حال کې وو، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د مشرکانو، يهودانو او منافقانو له تبليغاتو نه ويريده، او دا تشويش يې درلود چې هسې نه دښمنان لدينه هم دده په خلاف د يوې تبليغاتي وسيلې په توګه کار واخلي، نو خوښه يې نه وه چې زيد خپله ښځه زينب طلاقه کړي. متردد وؤ او څرګنده ده چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) دا تردد او تمايل له هغه عزم او عزيمت سره پوره برابري نه درلوده، کوم چې له امله يې د الله تعالی له خوا را استول شوی و. الله تعالی پدې مساله کې عتاب ورته وکړ او ويې فرمايل: (وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ)) (الاحزاب: ۳۷)

[او کله چې تا وویل هغه (زید) ته چې انعام کړی ؤ الله پر هغه او انعام کړی ؤ تا پر هغه (په آزادولو سره) چې خپله ښځه وساته او وویریږه له الله ته حال دا چې پټوله تا په زړه کې هغه خبره چې الله یې ښکاره کوونکی ؤ او ته ویریدې له خلکو نه او الله ډیر لایق دی چې ویره ورنه ولرې.]
په پای کې زید هغه طلاقه کړه او له عدت نه وروسته رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) واده ورسره وکړ. دا نکاح هغه وخت وشوه چې بني قریظه محاصره شوي وو. دا نکاح د الله په امر وشوه او الله دا وربانديې واجبه کړې وه هیڅ اختیار او مجال یې نه ؤ ورکړی، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پدې هکله هیڅ بله لاره او اختیار نه درلود. الله تعالی فرمایي: ((فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراً وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولاً)) (الاحزاب: ٣٧) [کله چې پوره کړ زید له هغې (زینب) نه خپل غرض (او طلاقه یې کړه او عدت یې پوره شو) نو په نکاح درکړه مونږ تا ته دغه (زینب) د پاره ددې چې نه وي پر مؤمنانو سختي او ویال په نکاح کولو د ښځو د ادعیاوو ګې کله چې تمام کړې دوی خپل غرض ورنه او د الله امر نافذ دی.]
ددې حکم تر شا دا حکمت پروت ؤ تر څو پدې سره د فرزندی او پسر خواندګی په نامه مشهور شوی جاهلي دود له مینځه یوسي، الله تعالی دې ته اشاره فرمایي: (ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ)) (الاحزاب: ٥)
[وبولئ تاسې دغه ادعیاء (پسر خواندګان) پلرونو د دوی ته دغه ډیر غوره دی په نزد د الله.]
((مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ))
(الاحزاب: ٤٠) [ندی محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حقیقي پلار د هیڅ یو تن له سړیو ستاسې نه، لیکن رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او خاتم د رسولانو دی.]
ډیر عادتونه او رواجونه داسې وي چې په تشه خبره او قول سره نه پرېښودل کیږي، بلکه د هغه له مینځه وړل له قول سره عملي مثال ته هم ضرورت لري. همدیته ورته یوه پیښه د عمرة الحدیبیه په وخت کې هم وشوه هغه مسلمانان او اصحاب (رضي الله عنهم) چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د پزې اوبه هم ځمکې

ته نه پرېږدي بلکه د عروه بن مسعود ثقفي په خوله هغه را اخلي او په بدن يې موښي، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د اوداسه د اوبو په را اخيستلو کې يو له بل سره مقابله کوي، همدوی وو چې له خپل ګران رهبر سره يې د مرګ بيعت کړی، په همدې ډله کې ابوبکر، عمر او نور ياران وو، همدغو اصحابو (رضي الله عنهم) ته چې له تړون نه وروسته امر کيږي لاړ شئ خپل د قربانۍ څاروي حلال کړئ، ځانونه له احرام نه خلاص کړئ، وينو چې په قولي امر سره يو هم د حکم تعميل نه کوي، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ددې صحنې په ليدو سره غمګين او خوابدی کيږي، خو کله چې ام سلمه (رضي الله عنها) مشوره ورکړه چې لومړی خپله قرباني ذبح کړي، له هيچا سره څه خبره ونکړي، نو بيا به ټول همدا کار عملي کوي. همداسې وشول رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چې خپله د قربانۍ څاروی حلال کړ، اصحاب (رضي الله عنهم) ټول پاڅيدل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) متابعت يې وکړ. د همدې مثال په رڼا کې د قولي او عملي حکم تر مينځ توپير معلومولی شو، او وينو چې عملي حکم څه ډول اغيزه او اثر لري.

له زينب بنت جحش (رضي الله عنها) سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له نکاح نه وروسته منافقانو ډير زهرجن تبليغات وکړل، ډيرې شبهې يې را ولاړې کړې، تردې حده چې ځينې کمزوري مسلمانان ترې متاثر هم شول، پدې وخت کې يو بل مشکل دا و چې له زينب سره واده د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده کيده، او مسلمانانو ته خو له څلورو نه د زياتو ودونو جواز نه و، نو دلته دوه مشکله وو: لومړی دا چې دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پنځم واده کيده، بله دا چې زيد د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) پسر خوانده و چې د جاهلي عادت مطابق د هغه له طلاقې شوې ښځې سره واده نه و ورته روا. د همدې مشکلاتو د حل لپاره الله تعالی د احزاب سورت څو آيتونه را نازل کړل دا موضوع ګانې يې ښې وڅيړلې او مسلمانانو ته يې وښودله چې پسر خواندګي په اسلام کې اصل نلري او بله دا چې الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته د ودونو په هکله داسې امتياز ورکړيدی چې بل چا ته نشته، دده لپاره له څلورو نه زيات ودونه روا دي، او د لوړو اهدافو پخاطر الله تعالی خپل رسول (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته دا ځانګړتيا ورکړيده.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له امهات المؤمنين (رضي الله عنهن) سره ډير د شرف، عزت اطمينان، احسان او نيکۍ ژوند وکړ. ټولې بيبيانې د

شرف، قناعت، صبر، تواضع، خدمت او حق پيژندنې نمونه وې، که څه هم رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډېر د محرومیت ژوند تېراوه. انس (رضي الله عنه) وايي: فکر نه کوم چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به تر وفاته نرمه ډوډۍ خوړلې وي او يا يې دې پخپلو سترګوکباب شوی پسه لیدلی وي[1].

عائشه (رضي الله عنها) وايي: ډېر ځله داسې کيدله چې دوې، دوې مياشتې به مسلسل او د دريمې مياشتې تر رابره کيدو پورې به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په کور کې اور نه بليده. عروه ورته وويل: ژوند مو په څه تیراوه؟ عائشه وفرمایل: په اوبو او خرما[2]. پدې هکله ډېر روايات را نقل شويدي.

لدې اقتصادي مشکلاتو سره سره د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) میرمنو هيڅ اعتراض نه درلود، قانع وې، يوازې يو ځل يې له خپل ژوند او سخت حالت نه شکايت وکړ، خو پدې کې هم لوی حکمت پروت و دا د احکامو د تشريع علت شو، او په همدې مناسبت دا آيت نازل شو:

((يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لأَزْوَاجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحاً جَمِيلاً (٢٨) وَإِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْراً عَظِيماً). (الاحزاب: ٢٨- ٢٩)

[اې نبي! ووايه ته ښځو خپلو ته که چيرې تاسې غواړئ همدغه ژوندون د دنيا او ښايست ددې بې ارزښته ژوندون، نو راشئ چې فايده در ورسوم او خوشې کړم تاسې په نيکۍ سره او که اراده لرئ د الله او د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) او د آخرت پس بیشکه الله تیار کړی دی د صالحينو د تاسې لپاره ډېر لوی اجر.]

دې عظيمو ميرمنو د شرف او عزت په حکم ټولو دنيا ته شا کړه، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يې له هر څه نه غوره وباله يوې هم دا خوښه نکړه چې د دنيا مال او متاع دې وغواړي.

ددې ميرمنو تر مينځ سره لدې چې شميره يې ډيره وه، داسې څه مشکل ندې پيښ شوی کوم چې معمولاً د بنو تر مينځ واقع کيږي، خو کله نا کله به د انساني کمزورۍ له امله څه ستونزې پيښيدلې. او چې کله څه غلطي ور نه شوې الله تعالی عتاب

---

[1] . صحيح البخاري ٢/٩٥٢.

[2] . نفس المصدر والصفحة.

ورته کړی او دوی بیا هغه ندی تکرار کړی. الله تعالی فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ﴾. (التحريم:۱) د پنځم ایت تر پایه [اې رسوله ولې حراموې هغه څه چې الله درته حلال کړي دي.]

په پای کې وایم چې د میرمنو د تعدد په هکله بحث ته ضرورت نشته ځکه ددې مسئلې يعنې د ښځو د تعدد زیات مخالفین هغه کسان دي چې د غربي تمدن نمایندګي کوي، خو که د اروپا او غربي نړی ژوند ته وګورو د هغوی هغه مشکلات او ستونزې تر نظر تیرې کړو، هلته کیدونکي هغه جرایم او جنایات وګورو چې وربانددې راغلي، هغه بدبختی او مصیبتونه وشمیرو کوم چې له همدې اصل (تعدد) نه د انحراف او انکار له امله وربانددې رالویدلي دي، نو بیا ددې ضرورت نه پاتی کیږي چې ددې نظر د ابطال په هکله نور استدلال وشي، د اروپایانو او ټولو غربیانو عملي ژوند ددې لپاره ښه دلیل دی چې تعدد مشکل او نقص نه بلکه ضرورت او حل دی.

د رسول الله (ﷺ) صفات او اخلاق

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د داسې جسماني او اخلاقي کمال، جمال او ښکلا خاوند وُ چې په ژبه يې وصف او بيان نه شي کېدلی. زړونه دده په محبت او دوستۍ ودان و، هره سينه يې له قدر او درناوي ډکه وه، خلکو دده له عظمت او کرم نه ځانونه قربانول. د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په شان قدر او منزلت د هيچا نه وُ او نه دی او نه به په راتلونکي کې شي، چا چې ژوند ورسره کړی دده د مينې او محبت بنديوان شوی، اصحابو (رضي الله عنهم) دومره مينه ورسره درلوده چې پخپله يې مرګ قبلاوه خو دا يې نه غوښتل د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) يو نوک خوږ شي.
له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره د خلکو د مينې او محبت يو علت دا وُ چې هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د دومره کمال خاوند وُ چې هر څوک يې خپلولی شوای. په راتلونکو کرښو کې به په مختصره توګه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د جمال او کمال په هکله را نقل شوي روايات تر نظر تير کړو، خو مخکې لدينه چې ددې عظيم لارښود د کمال او ښکلا په هکله څه ووايو پدې اعتراف کوو چې مونږ په هيڅ صورت هم د هغه (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) حق په قلم او ژبه سره نه شو ادا کولی.

د رسول الله ﷺ اخلاقي کمال او شمايل

کله چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د هجرت په سفر کې د ام معبد خزاعي له خيمې نه تير شو، له ام معبد سره يې ملاقات وشو، نومورې خپل ميړه ته دده (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفات بيان کړل او پدې هکله يې داسې وويل: يو شخص مې وليد چې ډير ښکلی او باوقاره وُ، ځليدونکی مخ او غوره اخلاق يې درلودل، نه مريض وُ او نه يې اندامونه غير متناسب وو، ډير ښکلی او برابر وُ. زړه راښکونکی سر او مخ يې درلودل، تورې سترګې، لوړ آواز، اوږده غاړه، ګڼه ږيره،

اوږده بانه، نښتي نرۍ وروځي او اوږده تور ویښتان یې درلودل، چې چپ به ؤ ځانګړی وقار یې درلود او که خبرې به یې کولې عظمت او لوړوالی به یې له واریه ښکاریده. له لیرې نه ډیر با هیبته او درونډ ښکاریده او له نژدې نه ډیر خوږ، شیرین ژبانه ؤ، خبرې یې لنډې او مقبولې وې، نه یې زیاتې خبرې کولې او نه له اندازې نه کمې، خبرې یې لکه ملغلرې وې. د متوسطې ونې خاوند ؤ نه ډیر لوړ او نه ډیر ټیټ ؤ، د داسي یوې څانګې په شان ؤ لکه چې د دوو څانګو تر مینځ واقع شي او له دواړو نه وتلې او غوره وي، ملګرو یې ډیره مینه ورسره درلوده، چې ده به خبرې کولې ملګري به یې چوپ وو، امر به یې چې وکړ ټول به یې تعمیل ته ولاړیدل، امر یې منل کیده، نه بد خوی ؤ او نه ظالم . (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم)(۱)

علي بن ابي طالب (رضي الله عنه) د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په وصف کې وایي: نه ډیر بې اندازې لوړ او نه ډیر ټیټ ؤ، متوسطه ښکلې ونه یې درلوده، ښه چار شانه ؤ، ویښتان یې نه ډیر نرم ؤ او نه ډیر تاو تاو، مبارک مخ یې غوښن نه ؤ ګرد او سور رنګه ؤ، سترګې یې غټې بادامي، بانه یې اوږده او ګڼ، اوږې یې پلنې، له ټټر نه تر ګیډې یا نامه پورې یې نري ویښان وو، نور جسم یې ویښتان نه درلودل د لاسونو او پښو ګوتې یې غوښنې وې، د تګ په وخت کې به د مخې لور ته مایل ؤ تا به ویل چې په ځوړ کوزیږي، که چا ته به یې التفات او توجه کوله نو په ټول بدن سره به ورته ملتف کیده.

د دواړو اوږو تر مینځ یې د نبوت مهر ؤ، له ټولو نه زیات مهربان او ښنونکی ؤ، د زیاتې حوصلې درلودونکی ؤ چا به چې ژوند ورسره تیر کړ، معرفت به یې ورسره حاصل شو، نو ډیره مینه به یې ورسره پیدا کیدله، چا به یې چې صفت کاوه ویل به یې: دده په شان شخص مې نه مخکې لیدلی او نه وروسته.(۲)

په بل روایت کې له علي (رضي الله عنه) نه رانقل شوي چې وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مبارک سر لوی او په غوښو ډک ؤ له ټټر نه ترنامه پورې یې ویښتان وو، د تګ په وخت کې به د مخې خوا ته مایل ؤ ته به وایې لکه چې په ځوړ کوزیږي.(۳) جابر بن سمره (رضي الله عنه) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و

(1). زاد المعاد ۲/ ۴۵

(2). ابن هشام ۱/ ۴۰۱_۴۰۲. جامع الترمذي مع شرحه تحفة الاحوذي ۳۰۳/۴.

(۳). المصدر الاخیر.

اله و صحبه و سلم) مبارکه خوله لویه وه، په سترګو کې یې لږ څه سوروالی وُ، پوندې یې ډنګرې او بې غوښې وې.[۴]
ابو طفیل (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سپین، نمکین، ښکلی او د متوسط قامت او معتدل بدن خاوند وُ[۱].
انس بن مالک (رضي الله عنه) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) لاسونه غټ او پلن وو، رنګ یې ښکلی وُ نه ډیر بې نمکه سپین او نه ډیر ګندمي (غنم رنګه) وُ، پداسې حال کې وفات شو چې په سر او ږیره کې یې له شلو نه زیات سپین ویښتان نه وو.[۲] او وایي: په مبارکو شقیقو کې یې سپین والی و. او په بل روایت کې وایي: په مبارک سر کې یې ځای ځای سپین ویښتان وو[۳].
ابو جحیفه وایي: ما یې تر لاندینۍ شونډې لاندې سپین والی لیدلی[۴]. عبدالله بن بسر (رضي الله عنه) وایي: په مبارکه زنې یې څو تاره سپین ویښتان وو[۵].
براء (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) چار شانه وُ، اوږې یې پلنې وې، ویښتان یې د غوږو تر نرمیو پورې اوږده وو، ما هغه په سرو جامو کې لیدلی، چې دده د ښکلا په شان ښکلا مې نده لیدلې.[۶]
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په لومړیو کې له اهل کتابو سره د موافقت پخاطر خپل مبارک ویښتان له مخې نه شا ته ږومنځول، خو وروسته یې ویښتان په دوو برخو ویشل.[۷]
براء وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه زیات خوش اخلاقه او ښکلی و.[۸] پوښتنه ترې وشوه چې آیا مخ یې لکه د تورې په شان داسې ځلیده؟ ویې ویل: نه، د تورې په شان نه بلکه مخ یې لکه د سپوږمۍ په شان ځلیده. په بل روایت کې راځي چې مخ یې ګردی وُ[۹].

---

[۴]. صحیح مسلم ۲/ ۲۵۸.
[۱]. صحیح مسلم ۲/۲۵۸..
[۲]. صحیح بخاري ۱/ ۵۰۲.
[۳]. بخاري، مسلم ۲/۲۵۹.
[۴]. بخاري ۱_۵۰۱_۵۰۲.
[۵] .نفس المصدر ۱/۵۰۲.
[۶]. نفس المصدر.
[۷]. صحیح بخاری ۱/ ۵۰۳.
[۸]. نفس المصدر ۱/۵۰۲. مسلم ۲/۲۵۸..
[۹]. بخاري ۱/۵۰۲. صحیح مسلم ۲/۲۵۹.

الرُبیع بنت معوذ (رضي الله عنها) وایي: د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ ته به دې چې وکتل تا به ویل لمر ته ګورم.(۱۰)

جابر بن سمره (رضي الله عنه) وایي: یوه شپه مې چې سپوږمۍ بره راختلې وه رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وکتل، بیا مې سپوږمۍ ته وکتل، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سرې جامې اغوستې وې، ومې کتل چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مې په سترګو کې له سپوږمۍ نه زیات ښکلی او ځلیدونکی ښکاریده(۱).

ابو هریره (رضي الله عنه) وایي: له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه زیات ښکلی شی مې ندی لیدلې، تا به ویل لمر یې په مخ کې شعلې وهي، څوک مې هم په تګ کې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه تیز ندی لیدلې، داسې به روان و تا به ویل لکه چې ځمکه یې تر پښو لاندې منډې وهي، مونږ به ورپسې ستړي شوو خو هغه به نه ستړی کیده.(۲)

کعب بن مالک (رضي الله عنه) وایي: د خوشالۍ په وخت کې به د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) مخ داسې شعلې وهلې تا به ویل د سپوږمۍ ټوټه ده(۳).

یو ځل د عائشې (رضي الله عنها) په کور کې خولې شو، مبارک مخ یې داسې په ځلا شو چې عائشې (رضي الله عنها) یې په هکله د ابو کبیر هذیلي دا شعر ووایه:

و اذا نظرت الی اسرة وجهه برقت کبرق العارض المتهلل(۴)

[چې د مخ لیکو ته یې وګورې نو داسې ځلیږي لکه ځلیدونکې وریځ چې د آسمان په څنډو کې ځلیږي.] ابوبکر (رضي الله عنه) به چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وکتل نو ویل به یې:

امین مصطفی بالخـــیر یدعو کضوء البـــدر زایله الظلام(۵)

[امین دی مصطفی (غوره شوی) د نیکۍ لور ته بلنه کوي، لکه د څوارلسم سپوږمۍ داسې ځلیږي چې هیڅ تیاره پکې نشته.]

(۱۰). رواه الدارمي. مشکاة المصابیح ۵۱۷/۲.

(۱). ترمذي في الشمائل ص ۲. الدارمي. مشکاة المصابیح ۵۱۸/۲.

(13) جامع الترمذي مع شرحه تحفة الاحوذي ۳۰۲/۴. مشکاة المصابیح ۵۱۸/۲.

(۲). ترمذي

(۳). بخاری ۵۰۲/۱.

(۴). رحمه للعالمین. ۱/ ۱۷۲.

(۵). خلاصه السیر ص ۲۰.

عمر (رضي الله عنه) به يې په وصف كې د مثال په توګه د زهير هغه شعر وايه چې د هرم بن سنان په هكله يې ويلى و:

لوكنت من شئ سوى البشر   كنــت المضئ ليــلة البدر

[كه ته له بشر نه پرته بل څه واى، نو پخپله رڼا به د څوارلسم سپوږمۍ په شان شپه رڼا كوله] بيا به يې ويل رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) همداسې ؤ[1].

رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې په قهر شو مخ به يې رنګين شو تا به ويل په مخ يې د انار دانې ماتې شوې دي[2].

جابر بن سمره (رضي الله عنه) وايي: پوندې يې نرۍ وې، له تبسم نه لوړه خندا يې نكوله كه به مو ورته كتل ګمان به مو كاوه چې سترګې يې په رنجو تورې كړيدي پداسې حال كې چې په حقيقت كې به يې رانجه نه واستعمال كړې.(۳)

ابن عباس (رضي الله عنهما) وايي: د مخې د دواړو غاښونو تر مينځ يې كمه فاصله وه، خبرې به يې چې كولې تا به ويل د غاښونو له منځ نه يې نور راوځي[4].

ښكلې غاړه يې درلوده لكه سپين زر داسې به ځليده، ګڼ بانه او ګڼه ږيره يې درلوده، تنده يې پراخه وه، وروځې يې سره وصل وې، لوړه پزه، او ګلالى مخ يې درلود. له تټير نه تر نامه پورې يې ويښتان وو، دا ويښتان لكه د يوې ځانګې په شان وو، په بدن يې نور ويښتان نه وو، يوازې متې او اوږې يې له ويښتانو ډكې وې. سينه او خيټه يې برابره، پراخه سينه، غټ غټ بندونه او پلن لاسونه يې درلودل، مناسب قامت يې درلود، خيټه يې له لوړې نه ډيره وړه وه، پښې يې له ځمكې نه لوړې وې (موزه پاى ؤ) اندامونه يې موزون او قوي وو، په ډيره تواضع او وقار به روان ؤ.(۵)

انس (رضي الله عنه) وايي: داسې ابريشمي او وريښمينه ټوټه مې نده ليدلې چې د رسول الله (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) له لاسونو نه زياته نرمه وي، او نه مې دده (صلى الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مبارک بدن د ښكلې بوى په شان خوشبويي ليدلې. په بل روايت كې راغي چې: داسې مشک او عنبر مې ندي بوى كړي

---

[1] . خلاصة السير ص ۲۰.

[2] . مشكاة المصابيح ۲۲/۱. الترمذي ابواب القدر ۳۵/۲.

(۳). الترمذي. مع شرحه تحفة الاحوذي ۳۰۲/۴.

[4] . رواه الدارمي. مشكاة المصابيح ۵۱۸/۲.

(۵). خلاصه السير ۱۹ – ۲۰.

چې د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د بدن له مبارک بوی نه زياته خوشبويي ولري.[۶]

ابو جحيفه (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) دواړه لاسونه مې ونيول په خپل مخ مې کيښودل ومې ليدل چې له واورې نه يخ او له مشکو نه زيات خوشبودار وو.[۱]

جابر بن سمره (رضي الله عنه) وايي: د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خولې له ټولو عطرو نه زياتې خوشبوداره وې. جابر (رضي الله عنه) وايي: زه ماشوم وم، رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) مې غومبوري ته لاس راووړ، د شفقت لاس يې پرې راکاږه، ومې وليدل چې مبارک لاسونه يې يخ او داسې خوشبودار وو تا به ويل همدا اوس يې د عطار له خلتې نه را ايستلي دي.[۲]

انس وايي: خولې يې لکه ملغرلې داسې وې .ام سليم (رضي الله عنها) وايي: د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د مطهر بدن ښکلی بوی يا خولې له غوره عطرو نه هم غوره وې[۳].

جابر (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) به چې په کومه لاره لاړ، که بل څوک به په همدې لاره لاړل، نو د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مبارک بوی نه به پدې پوهيده چې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) په همدې لاره تللی دی يعنی دد ه له خوشبويۍ نه پدې پوهيده چې هغه پدې لاره تللی دی، دده خوشبويې او يا دده د خولو خوشبويي به د دوی د لارې رهنما وه.[۴]

د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د دواړو اوږو تر منځ د کوترې د هګۍ په اندازه د نبوت مهر لګيدلی ؤ رنګ يې د مبارک بدن د رنګ په شان ؤ، د چپې اوږې خوا ته پدې نرم هډوکي ؤ، او د نخود په اندازه دانې غوندې وربانديې شګکاريدلې[۵].

[۶]. صحيح بخاري ۱/ ۵۰۳. صحيح مسلم ۲/۲۵۷.
[۱]. صحيح بخاري ۱/ ۵۰۲
[۲]. مسلم ۲/ ۲۵۶
[۳]. نفس المصدر.
[۴]الدارمي، مشكاه المصابيح ۲/۵۱۷ .
[۵]. صحيح مسلم ۲/۲۵۹_۲۶۰.

غوره اخلاق او روحاني کمال

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د بې ساري فصاحت او بلاغت خاوند وؤ سليسې، روانې، لنډې، با معنی او بې تکلفه خبرې يې ځانګړتيا وه.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته جوامع الکلم و الحکم ورکړل شوی و، يعنې د داسې بياني کمال در لودونکی و چې زيات مفاهيم به يې په ډيرو لنډو ټکو کې بيانول او د ډير زيات حکمت او کمال خاوند وؤ.
د عربانو په مختلفو لهجو ښه پوهيده او له هرې قبيلې سره به يې به د همغې قبيلې پخپله لهجه خبرې کولې، په حاضر جوابۍ کې لکه د کوچيانو (بانډه والو) په شان وؤ، د کلماتو په نظم، غوراوي او استعمال کې لکه د ښار اوسيدونکی داسې وؤ په الهي مرستې سره چې د وحي په صورت کې ورته راتله د زيات حلم، حوصلې، مهربانۍ او ښېنې خاوند وؤ د قدرت په وخت کې عفوه، د مشکلاتو په وړاندې صبر او مقاومت هغه صفتونه وو چې الله تعالی ور باندې لورولي وو. انسان که هر څومره حليم او برده بار شي خو بيا هم کله نا کله له سختۍ نه کار اخلي، خو رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) داسې حليم وؤ چې که هر څومره به اذيت او زيان به ورواوښت د صبر او حوصلې لمن يې نه پريښوده، د هر جاهل په وړاندې يې له حلم نه کار اخيست.
عائشه (رضي الله عنها) وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به کـــه د دوو کارونو تر مينځ د اختيار او واک حق درلود، نو هغه کار به يې غوره کاوه چې آسانه به وؤ، خو دا په هغه صورت کې چې آسانه کار به ګناه نه وه، ځکه هغه (صلی الله علیه وسلم) له ګناه نه تر ټولو زيات پاک او ليرې وؤ. رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) کله هم خپل انتقام له چا نه ندی اخيستی، خو د شريعت مخالفت يې نه شوای زغملی، او پدې صورت کې به يې د الله لپاره انتقام اخيست[1]. هغه له قهر نه ډير ليرې، رضا او نـرمۍ ته ډير نژدې وؤ.
رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه زيات سخي او کريم وؤ، داسې بخششونه به يې ورکول تا به ويل لکه چې له فقر نه بالکل ويره نلري. ابن عباس (رضي الله عنهما) وايي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه

[1]. صحيح بخاري ۱/ ۵۰۳

زيات سخي و، په رمضان کې به چې جبريل ورته راته سخاوت يې نور هم زياتيده. د رمضان په مياشت کې به هره شپه جبريل ورته راته قرآنکريم به يې ورته تلاوت کاوه. رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) د خير او نيکۍ په کارونو کې د سهار له نسيم نه زيات مهربانه لطيف او خوځنده وُ. [1]

جابر (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) هيڅکله هم د چا د سوال په ځواب کې (لا) نه ندي ويلي. [2]

په شجاعت، له نورو سره مرسته، همکارۍ او تعاون کې ساری نلري. د عمل په ډګر کې يې په اثبات رسولې چې له هر چا نه د زيات غيرت او شجاعت خاوند و، پداسې مواقعو کې يې مقاومت کړی چې بل چا هلته د مقاومت وس نه درلود، په ډيرو سختو حالاتو او شيبو کې به د غره په شان په ځای ولاړ وُ، نه يوازې په شا تګ به يې نه کاوه بلکه مخ په وړاندې به روان وُ. داسې قهرمان او پهلوان به نه وي چې يو او يا څو ځله يې له ميدان نه عقب نشيني نه وي کړې، خو رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) پخپل ژوند کې عقب نشيني او په شا تګ ندی کړی. علي (رضي الله عنه) وايي: کله به چې جګړه ښه ګرمه شوه، سترګې به سرې شوې، مونږ به د رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) خوا ته ورتلو او دده په حمايت کې به مو ځانونه ساتل، هيڅوک به هم له رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) نه دښمن ته زيات ورلنډ نه وُ. [3]

انس (رضي الله عنه) وايي: يوه شپه د مدينې خلکو د خطر احساس وکړ، غږ يې تر غوږو شو، يوه ډله خلک په غږ پسې ووتل، د لارې په اوږدو کې يې رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) وليد چې بيرته را روان دی، د ابو طلحه په شا توري آس سپور دی، له ټولو نه مخکې په هغه غږ پسې وروتلی وُ، توره يې په غاړه کې پرته وه او فرمايل يې: ((مه ويريږئ، مه ويريږئ)). [4]

په حيا او چشم پوشۍ کې له ټولو نه لوړ او مخکې وُ، ابو سعيد خدري (رضي الله عنه) وايي: رسول الله (صلی الله عليه و اله و صحبه و سلم) له مستورې پيغلې نه زياته حيا

---

[1]. بخاري ۱/ ۵۰۲.

[2]. بخاری ۱/ ۵۰۲.

[3]. الشفا ۱ للقاضي عياض ۱/ ۸۹.

[4]. مسلم ۲/ ۲۵۲، بخاري ۴۰۷/۱.

درلوده. له کوم شي نه به یې چې نفرت کیده او بد به یې ورنه راغلل نو د کراهت نښانې به یې په مخ کې ښکاره کیدلې.[۵]

چا ته به یې مخامخ ډیر نه کتل، بلکه مبارکې سترګې به یې یوې او بلې خوا ته اړولې، ځمکې ته به یې له آسمان نه ډیر کتل، ډیر غور، تدبر او تفکر به یې کاوه، کوم څه به چې د چا نه خوښیدل هغه به یې نه یادول، چا ته به یې چې نصیحت کاوه او یا به یې چې د چا عیب بیاناوه، نو نوم به یې نه ورته اخیست بلکه ویل به یې: د هغه چا حال به څه وي چې داسې او هسې کارونه کوي. د فرزدق د لاندیني قول تر ټولو غوره مصداق و:

یغضي حیاء و یغضی من مهابته فــلا یکلــم الا حین یبتسم

[خپلې سترګې له حیا نه پټوي پداسې حال کې چې له هیبت نه یې د نورو سترګې پټیږي، یوازې هغه وخت خبرې ورسره کیږي چې په شونډو یې تبسم وي.]

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د زیات عدل، عفت، صدق، امانت او استقامت درلودونکی و.

دښمنان له دوستانو نه مخکې دده په امانت، صداقت او عفت اعتراف کوي، له اسلام نه مخکې په امین مشهور شوی و ټولو به خپل امانتونه له ده سره ایښودل. او ټولو به د حکم په توګه مراجعه ورته کوله.

امام ترمذي روایت کوي چې ابو جهل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ته وویل: مونږ تا دروغجن نه شمیرو بلکه دا څه دي چې راوړي هغه دروغ بولو، همدا وه چې الله تعالی دا آیت نازل کړ[۱]:

((فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ)) (الانعام: ۳۳) **[هغوی تا دروغجن نه ګڼي بلکه دا ظالمان د الله آیتونه نه مني.]**

هرقل (هیراکلیوس) له ابوسفیان نه پوښتنه وکړه: آیا تاسو له محمد (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) نه مخکې لدینه چې د نبوت دعوه وکړي دروغ اوریدلي؟ ابو سفیان ځواب ورکړ: نه.

رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر متواضع او بې کبره شخص و، دا یې نه خوښیدل چې خلک له د شاهانو په شان معامله ورسره وکړي او ورته پورته

---

[۵]. صحیح بخاري ۱/ ۵۰۴ .

[۱]. مشکاه المصابیح۲/ ۵۲۱ .

شي. د فقیرانو پوښتنه به یې کوله، مرسته به یې ورسره کوله، د غلامانو دعوت او بلنه به یې قبلوله او د اصحابو (رضي الله عنهم) په مینځ کې به د عادي شخص په توګه ناست و.

عائشه (رضي الله عنها) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به خپلې (پڼې) بوټونه پخپله ګنډل (پیوندول)، جامې به یې هم ګنډلې او پیوندولې، پخپل کور کې به یې پخپل لاس کار کاوه. هغه لکه د نورو انسانانو په شان یو انسان و؛ جامې به یې ګنډلې، میږې به یې لوشلې او خپل خدمت به یې پخپله کاوه.[1]

حضرت نبي (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) ډیر با وفا، د زیات صله رحم خاوند، مشفق، مهربانه او رحیم انسان و؛ له هر چا نه په غوره اخلاقو کې وړاندې و. بده خبره یې نده کړې، په چا یې لعنت ندی ویلی په بازار کې یې هم غالمغال ندی جوړ کړی. په هره نیکۍ کې د کمال درجې ته رسیدلی و. د بدۍ ځواب یې په بدۍ نه ورکاوه، تل به یې نورو ته عفوه، بښنه کوله، دا یې هم نه و خوښ چې نور خلک دې شا ته ورپسې روان وي. په خوراک، جامه او پوښاک کې به یې د خپل ځان او غلامانو تر مینځ توپیر نه کاوه، اوف قدرې یې هم نه ویل. د غلام او خادم کارونه به یې هم پخپله کول، کله یې هم خادم او غلام ته سخته خبره نده کړې ورباندې په غوسه شوی ندی، په تقصیر یې رټلی ندی. مسکینان یې خوښېدل ناسته ولاړه یې ورسره درلوده، جنازې ته به یې حاضریده، او فقیرانو ته یې په کمه سترګه نه کتل.

یو ځل رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د یوه سفر په دوران کې امر وکړ چې یو پسه دې حلال او پوخ شي! یو کس پسه راونیو ذبح کاوه یې، بل د پخولو بند و بست وکړ، رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) وفرمایل: **(وعلي جمع الحطب)، فقالوا: نحن نكفيك. فقال: (قد علمت أنكم تكفوني ولكني أكره أن أتميز عليكم، فإن الله يكره من عبده أن يراه متميزاً بين أصحابه)، وقام وجمع الحطب.** زه به خس او خاشاک راټول کړم. اصحابو (رضي الله عنهم) ورته وویل: مونږ یې ستا په ځای راټولوو. ده ورته وفرمایل: زه پوهیږم چې تاسې زما په عوض دا کار کوئ، خو زه دا نه خوښوم، چې ځانته دا امتیاز ورکړم، ځکه الله تعالی دا نه خوښوي چې یو بنده دې د نورو په مینځ کې ځانته په امتیاز قایل وي. دا یې وفرمایل پاڅید او خس یې راټول کړل.[2]

---

[1]. مشکاه ۲ المصابیح/ ۵۲۰ .

[2]. خلاصه السیر ص ۲۲ .

غوره به وي دلته د هند بن ابي هاله له خولې نه د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) صفت واورو:
هغې به ویل: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) به همیشه غمګین ښکاریده، ډیر تفکر او تدبر به یې کاوه، څه خاص آسایش او سهولیات یې نه درلودل، بې ضرورته به یې خبرې نه کولې، زیات به خاموش وُ، خبره به یې چې پیل کړه پای ته به یې رسوله، بې تکلفه خبرې به یې کولې، خوله به یې دې خوا اخوا نه کوله زیات مفاهیم به یې په لنډو ټکو کې بیانول، خبره به یې مکمله او بشپړه وه، ډیر نرم او شیرین وُ، بدخویه او سخت معامله نه وُ. نعمت به که هر څومره وړوکی و لوی یې شمیره. د هیڅ شي (خوراک) یې بد نه ګڼل، څه به یې چې خوړل نه به یې ستایل او نه به یې بدي بیانوله، که به حق تر پښو لاندې شو دومره به په غوسه شو چې هیڅوک یې مخې ته نه شوی دریدلای. د حق لپاره به یې انتقام اخیست، د خپل ځان لپاره نه په غوسه کیده او نه یې شخصي انتقام اخیست. اشاره به یې چې کوله نو په ټول لاس سره به یې کوله د تعجب په وخت کې به یې مخ بــلې خوا تـه اړاوه کـه بـه خوشاله و نو سترګې بـه یې ښکتـه وې، خندا یې یـوازې تبسم وه، او غاښونـه بـه یې لکـه ملغلرې داسې ځلیدل.
یوازې هغه خبرې به یې کولې چې ضروري به وې، اصحاب به یې سره یو کول، نه دا چې هغوی سره بیل او تیت کړي. د هر قوم مشر ته به یې د مشر په سترګه کتل او هغه به یې د خپل قوم مسوول ټاکه. ځان به یې د نورو له شر نه محفوظ ساته. د خپلو اصحابو (رضي الله عنهم) خوښه به یې مراعاتوله، د خلکو د حالاتو په هکله به یې له خلکو نه پوښتنې کولې، تل به یې له اعتدال نه کار اخیست او اختلاف یې نه کاوه.
ددې له امله چې نور څوک غفلت ونکړي د هیڅ غفلت اجازه یې نه ورکوله، د هر ډول حالاتو د مقابلې لپاره پوره تیار وُ د حق په لار کې یې هیڅ کوتاهي نه کوله او د نورو په حق یې کله هم تجاوز ندی کړی.
ملګری یې هغه وُ چې غوره خیر غوښتونکی به وُ، د نورو غمخور او مرستندوی دده په وړاندې ډیر محترم او د لوړ مقام خاوند و. تل به یې د الله ذکر کاوه د ځان لپاره یې ځانګړی ځای نه و غوره کړی، مجلس ته به چې ورغی هلته به کیناست چیرته به چې ځای خالي وُ، او همدا یې امر هم وُ. ټولو ته یې په یوه سترګه کتل د هر چا د حقوقو رعایت یې کاوه چا به چې د ضرورت په وخت کې کیناوه، او یا به یې ودراوه نو تر هغې پورې به ورسره ناست او یا ولاړ وُ تر څو به د هغه ضرورت رفع شو، د هغه سوال

ته به یې په پوره صبر غوږ نیوه او په ډېره ښه طریقه به یې ځواب ورکاوه. اصحاب (رضي الله عنهم) نورو سترګې یې په وړاندې برابر وو، هغه ډېر ورته نژدې وُ چې د زیاتې تقوی درلودونکی به وُ، مجلس یې د حلم، صبر، حیا، امانت او صداقت مجلس وُ، هلته به غالمغال نه وُ، یو له بل سره به همکاري او نرمي کیدله. د لوی او مشر درناوی به کیده او په فقیر او محتاج به رحم کیده، د بې وسه لاس نیوی به کیده. تل به خوښ و، خوش اخلاقه او مهربانه وُ، هیڅ بدخویه، بدګفتاره، سخت زړی او غالمغالي نه وُ، له دریو شیانو نه یې ځان پاک ساتلی وُ : له ریا نه، بل له زیات خوراک، زیاتو خبرو، او دریم له بې هدفه کار نه.

د چا بدي یې نه بیانوله، بد یې نه ورته ویل، عیبونه یې نه پسې راپلټل، بې ثوابه خبره یې نه کوله، خبرې به یې چې کولې د مجلس ملګري به یې ټول متوجه کیدل غوږ به یې ورته نیوه، خبره به یې نه اخلالوله، بل چا به چې خبره ورته کوله غوږ به یې ورته ایښود او تر هغې پورې به چوپ وُ تر څو به د هغه خبره خلاصه شوه. د خندا په خبره به یې خندل د تعجب په وخت کې به یې تعجب کاوه د نورو د نامناسبې خبرې په مقابل کې به یې له زغم او صبر نه کار اخیست. فرمایل به یې: د حاجتمند حاجت پوره کړئ. د نیکۍ په بدل کې به یې له چا نه د شکرانې تمه نه کوله.[1]

خارجه بن زید (رضي الله عنه) وایي: رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) له ټولو نه د زیات وقار درلودونکی وُ، په آسانۍ او بې ضرورته به یې خبره نه کوله. زیاتره به خاموش وُ، د نا مناسبې خبرې په اوریدو سره به یې مخ ګرزاوه. خندا یې د تبسم تر حده وه. خبرې یې په اندازه برابرې وې، نه به یې زیاتې کولې او نه له حده کمې، دده په وړاندې به اصحابو (رضي الله عنهم) هم یوازې تبسم کاوه، او دده په درناوي کې به یې په زوره نه خندل[2].

لنډه دا چې رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) هغه کامل انسان وُ چې مثال نه لري، الله تعالی هغه ته ادب ورکړی وُ او الله تعالی د هغه د غوره او لوړو اخلاقو په اړه فرمایي: ((وَإِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ)) (القلم: ٤) [ته د لویو اخلاقو خاوند یې.]

همدا د کمال صفات او ځانګړتیاوې وې چې خلک یې له رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) سره نژدې کړي وو، د همدې صفاتو له برکته یې د هر چا په زړه کې

---

[1].الشفا للقاضي عیاض ١/ ١٢١تر ١٢٦. - شمائل الترمذي .

[2] . نفس المصدر ١/١٠٧.

ځای او لوړ مقام درلود. د همدې غوره اخلاقو په وجه هغه داسې یو رهبر ؤ چې زړونه ورپورې تړلي وو، د همدې کمالاتو په سبب هغه خپل مغرور، خود خواه او سرکش قوم د ځان کړ، او همغه جاهل خلک داسې شول چې ډله ډله د الله تعالی په دین مشرفیدل او اسلام ته یې غاړه ایښودله.
دا صفتونه مو چې یاد کړل دا د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د کمالاتو او غوره اخلاقو یوه ډیره کوچنۍ نمونه ده، د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) په عظمت او حقیقت پوهیدل او د هغه بیانول یو ناممکن کار دی. د داسې یو انسان صفت به څوک وکړای شي چې اخلاق یې قرآن کریم وي. بیشکه چې د رسول الله (صلی الله علیه و اله و صحبه و سلم) د عظمت حقیقت بیانول د چا له وسه ندي پوره.

اللهم صل علی سیدنا محمد و علی آل سیدنا محمد کما صلیت علی سیدنا ابراهیم و علی آل سیدنا ابراهیم انك حمید مجید. اللهم بارك علی سیدنا محمد و علـــی آل سیدنا محمد کما بارکت علی سیدنا ابراهیم و علی آل سیدنا ابراهیم انك حمیـــد مجید.

سلطان محمود صلاح
پېښور – حیات آباد
۱/۷/ ۲۰۰۲م = ۱۰ /۴/ ۱۳۸۱ هـ ش

د مراجعې پای
د جمعې ورځ ۴/۸/ ۲۰۰۶ م.

د کتاب مراجع

١. اخبار الكرام باخبار المسجد الحرام، شهاب الدين احمد بن محمد الاسدي المكي (١٩٢٢هـ) المطبعة ا لسلفية بنارس الهند ١٣٩٢هـ/١٩٧٢م.
٢. الادب المفرد، محمد بن اسماعيل البخاري (٢٥٦هـ) طبع استنابول ١٣٠۴هـ.
٣. الاعلام، خير الدين الزركلي. الطبعة الثانية القاهرة ١٩۴۵م.
۴. البداية والنهاية، اسماعيل بن كثير الدمشقي مطبعة السعادة مصر ١٩٣٢م.
۵. بلوغ المرام من ادلة الاحكام، احمد بن حجر العسقلاني (٧٧٣_٨۵٢هـ) المطبع القيومي كانفور الهند١٣٢٣ هـ.
۶. تاريخ ارض القرآن، السيد سليمان الندوي (١٣٧٣ هـ) معارف پريس اعظم كده، الهند ١٩۵۵م (الطبعة الرابعة).
٧. تاريخ اسلام، شاه اكبر خان نجيب آبادي مكتبة رحمت يوبند يوبي الهند.
٨. تاريخ الامم و الملوک، ابن جرير الطبري المطبعة الحسينية المصرية.
٩. تاريخ عمر بن الخطاب، ابو الفرج عبدالرحمن بن الجوزي مطبعة التوفيق الادبية بمصر.
١٠.تحفة الاحوذي، ابو العلى عبدالرحمن الماركفوري (١٣٣۵هـ_١٩٣۵م) جيد برقي پريس دهلي الهند ١٣۴٢_١٣۵٣هـ.
١١.تفسير ابن كثير، اسماعيل بن كثير الدمشقي دار الاندلس بيروت.
١٢.تفهيم القرآن، الاستاذ السيد ابو الاعلى المودودي ، مركزي مكتبة جماعت اسلامي الهند.
١٣.تلقيح فهوم الاثر، ابو الفرج عبد الرحمن بن الجوزي (۵٩٧ هـ) جيد برقي پريس دهلي الهند.
١۴.جامع الترمذي ، ابو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذي (٢٠٩_٢٧٩هـ) المكتبة الرشيدية دهلي الهند.
١۵.الجهاد في الاسلام، (اردو)، الاستاذ السيد ابو الاعلى المودودي،

اسلامک پبليکشنز لميتد لاهور باکستان.
۱۶.خلاصة السير، محب الدين ابو جعفر احمد بن عبدالله الطبري ۶۷۴هـ دهلي پرنتنګ پريس دهلي الهند ۱۳۴۳هـ.
۱۷.رحمة للعالمين، محمد سليمان المنصور فوري (م ۱۹۳۰م) حنيف بک ډيپو دهلي.
۱۸.رسول اکرم کي سياسي زندګي (اردو) الدکتور حميد ال،له پاريس سالم کمپني ديوبنديو۔ بي الهند ۱۹۶۳م.
۱۹.الروض الانف، ابو القاسم عبد الرحمن بن عبد الله السهيلي (۵۰۸- ۵۸۱ هـ) المطبعة الجمالية بمصر ۱۳۳۲هـ۔۱۹۱۴م.
۲۰.زاد المعاد، شمس الدين ابو عبد الله محمد بن بکر بن ايوب المعروف بابن القيم (۶۹۱۔ ۷۵۱) المطبعة المصرية الطبعة الاولى ۱۳۴۷۔ ۱۹۲۸م.
۲۱.سفر التکوين.
۲۲.سنن ابن ماجة، ابو عبد الله محمد بن يزيد بن ماجة القزويني، (۲۰۹۔۲۷۳هـ).
۲۳.سنن ابي داؤد، ابو داؤد سليمان بن الاشعث السجستاني (۲۰۲۔۲۷۵هـ) ج ا المطبع المجيدي کانفور الهند ۱۳۷۵هـ، ۲ المکتبة الرحيمية ديوبند يو بي الهند.
۲۴. سنن النسائي، ابو عبدالرحمن احمد بن شعيب النسائي (۲۱۵۔۳۰۳ هـ) المکتبة السلفية لاهور باکستان.
۲۵.السيرة الحلبية، ابن برهان الدين.
۲۶.السيرة النبوية، ابو محمد عبدالملک بن هشام بن ايوب الحميري، ۲۱۳ او ۲۱۸هـ) شرکة مکتبة و مطبعة مصطفى البابي الحلبي و اولاده بمصر المطبعة الثانية ۱۳۷۵ هـ۔۱۹۵۵م.
۲۷. شرح شذور الذهب، ابو محمد عبد الله جمال الدين بن يوسف المعروف بابن هشام الانصاري (۷۰۸۔ ۷۶۱) مطبعة السعادة بمصر.
۲۸. شرح صحيح مسلم، ابو زکريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (۶۷۶ هـ) المکتبة الرشيدية دهلي الهند ۱۳۷۶هـ.
۲۹. شرح المواهب اللدنية، الزرقاني نسخة عتيقة مخرومة الاوائل.

٣٠. الشفا بتعريف حقوق المصطفى، القاضي عياض، مطبعة عثمانية استانبول ١٣١٢هـ.
٣١.صحيح البخاري، محمد بن اسماعيل البخاري (٢٥٦ هـ) المكتبة الرحيمية (ديوبند الهند) ١٣٨٤ _١٣٨٧هـ).
٣٢. صحيح مسلم، مسلم بن الحجاج القشيري المكتبة الرشيدية دهلي الهند ١٣٧٦هـ.
٣٣.صحيفة حبقوق.
٣٤. صلح الحديبية، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) دار الفكر ١٣٩١هـ _١٩٧١م.
٣٥. الطبقات الكبرى، محمد بن سعد مطبعة بريل ليدن ١٣٢٢ هـ.
٣٦.عون المعبود شرح ابي داؤد، ابو الطيب شمس الحق العظيم آبادي (الطبعة الاولى الهندية).
٣٧. غزوة احد، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية).
٣٨. غزوة بدر الكبرى، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) ١٣٧٦ هـ _ ١٩٧٦م.
٣٩. غزوة خيبر، محمد احمد باشميل (الطبعة الثانية) دار الفكر ١٣٩١_١٩٧١.
٤٠. غزوة بني قريظة، محمد احمد باشميل (الطبعة الاولى) ١٣٧٦ هـ_١٩٦٦م.
٤١.فتح الباري، احمد بن علي بن حجر العسقلاني (٧٧٣_٨٥٢) المطبعة السلفية و مكتبتها الروضة القاهرة.
٤٢. فقه السيرة، محمد الغزالي، دار الكتاب العربي بمصر الطبعة الثانية ١٣٧٥ هـ=١٩٥٥م.
٤٣. في ظلال القرآن، سيد قطب، دار احياء العربي بيروت لبنان الطبعة الثالثة.
٤٤. القرآن الكريم.
٤٥. قلب جزيرة العرب، فؤاد حمزة ، المطبعة السلفية و مكتبتها، الروضة بمصر١٣٥٢ هـ_١٩٢٣م.
٤٦.ما ذا خسر العالم بانحطاط المسلمين، السيد ابو الحسن علي الحسني الندوي، الطبعة الرابعة مكتبة دار العروبة القاهرة ١٣٨١ هـ_١٩٦١م.
٤٧.محاضرات تاريخ الامم الاسلامية، الشيخ محمد الخضري بک، المكتبة

التجارية الكبرى بمصر، الطبعة الثامنة ١٣٨٢ هـ.
٤٨. مختصر سيرة الرسول، شيخ الاسلام محمد بن عبد الوهاب التميمي النجدي (م ١٢٢٠) مطبعة السنة المحمدية القاهرة الطبعة الاولى ١٣٧٥ هـ _١٩٥٦م.
٤٩. مختصر سيرة الرسول، الشيخ عبد الله بن محمد النجدي آل الشيخ (م بمصر ١٢٤٢هـ
٥٠. مدارک التنزيل، النسفي.
٥١. مرقاة المفاتيح ج٢، الشيخ ابو الحسن عبيد الله الرحماني المباركفوري نامي پريس لكنهو الهند ١٣٧٨ هـ_١٩٥٨م.
٥٢. مروج الذهب، ابو الحسن علي المسعودي مطبعة الشرق الاسلامية القاهرة.
٥٣. المستدرک، ابو عبد الله محمد الحاكم النيسابوري دائرة المعارف العثمانية حيدر آباد الهند.
٥٤. مسند احمد، الامام احمد بن محمد حنبل الشيباني ٢٢٤ هـ.
٥٥. مسند الدارمي، ابو محمد عبد الله بن عبد الرحمن الدارمي ١٨١_ ٢٥٥ هـ.
٥٦. معجم البلدان، ياقوت الحموي.
٥٧. مشكاة المصابيح، ولي الدين محمد بن عبد الله التبريزي، المكتبة الرحيمية ديوبند يوبي الهند.
٥٨. المواهب اللدنية، القسطلاني المطبعة الشرفية ١٣٣٢ هـ، ١٩٠٧م.
٥٩. موطا الامام مالک، الامام مالک بن انس الاصبحي (م١٢٩هـ) المكتبة الرحيمية ديوبند يوبي الهند.
٦٠. وفاء الوفا، علي بن احمد السمهودي.

Download from: aghalibrary.com